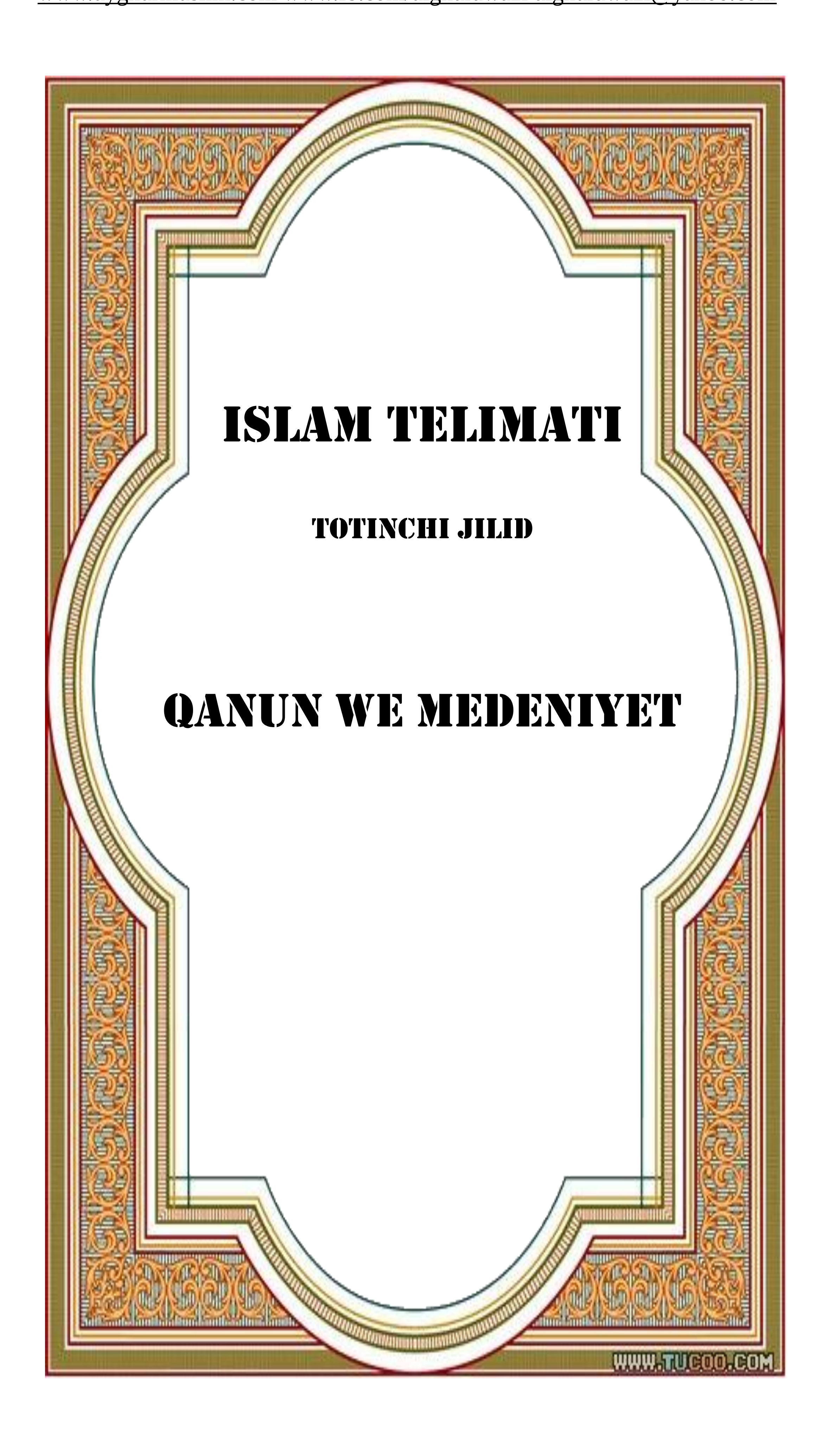
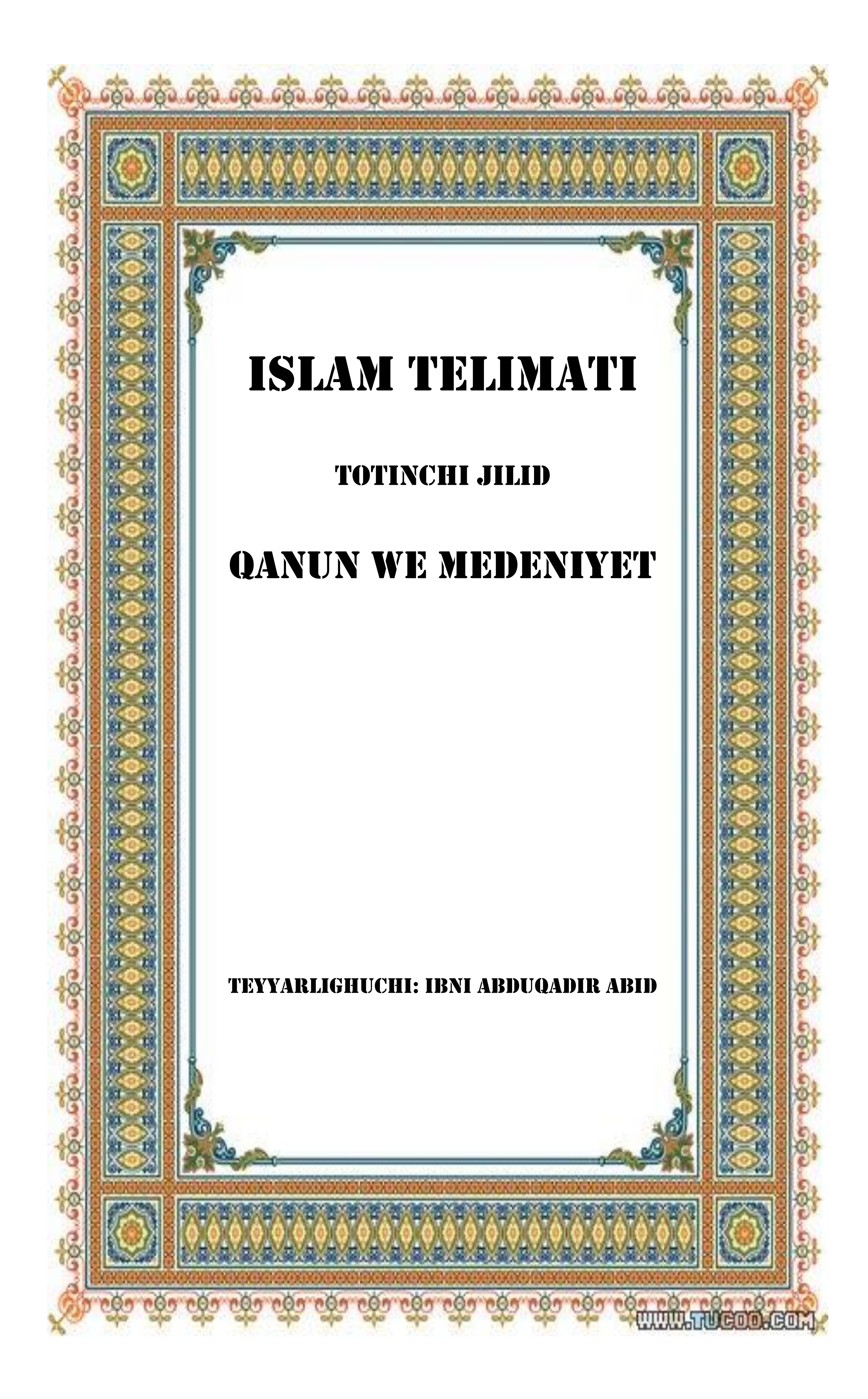

ISLAM TELIMATI

TOTINCHI JILID

QANUN WE MEDENIYET

ISLAM TELIMATI
TOTINCHI JILID
QANUN WE MEDENIYET
TEYYARLIGHUCHI: IBNI ABDUQADIR ABID
WWW.TUCOO.COM

Tötinchi jildning muqeddimisi

بسم الله الرحمن الرحيم

nahayiti shepqetlik we méhriban allah taalaning nami bilen bashlaymen.

Barche medhiye we güzel maxtashlar alemlerning perwerdigari we möiminlerning medetkari janabi allah taalagha xastur. Yekke - yégane bolghan, hemme peqetla uningdin yardem soraydighan, héchkimge muhtaj bolmaydighan, toghmighan we toghulmighan we héchkishi uninggha tengdash bolalmaydighan janabi allahqa san - sanaqsiz hemdu sanalar bolsun. Allah taalagha mewjudatning saniche hemdu sana éytimen. Uni maxtaymen we uninggha shükri éytimen, uningdin meghpiret tileymen we uningdin méni toghra yolgha bashlishini ötünimen.

Mexluqatlirining eng yaxshisi, peyghemberlerning we elchilerning ichide tallan'ghini, heq dinni insaniyetke yetküzüsh arqiliq ularni kupri, zalalet we azghunluqning qarangghuluqliridin qutuldurup, iman, hidayet we heqiqetning nurigha yétekligen, insaniyetni toghra we heq yolgha chaqirghuchi bolghan söyümlük peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha, uning aile tawabatlirigha we uning yolini dawamlashturup bizlergiche yetküzgen aliyjanap sahabilirigha, shundaqla ta qiyametkiche heq yolda yürgen möiminlerge dua we salam yollaymen.

Janabi allahtin biznimu ularning jümlisidin qilishini, barliq musulmanlarni özige itaet qilishqa, özining meghpiritige, raziliqigha érshishke muweppeq qilishini soraymen. Barliq hemdu sanalar alemlerning perwerdigarigha xastur.

Islam telimatining aldinqi jilitlirida islam eqidilrining asasliridin bolghan iman, taharet, namaz, zakat, ramizan, hej, dua, exlaq, aile, iqtisad, nikah, talaq, wesiyet, miras, quran, sünnet, peyghemberler, sahabilar hayati we ularning jihadiy herketliri qatarliq hul xarektirlik, asasliq bilmler bilen tonushup eqide , iman asasimizni puxtilap, islamiy iradimizni kücheyittuq.

Shu noqta isimizde bolushi kirekki, bir qisim qirindashlirimiz islam eqide blimliri digenni peqet namaz, roza, zakat, hejdin ibaret dep qarap tolimu tar dairde chüshiniwilip islamning iman, ibadet, exlaq, qanun, medeniyet, iqtisad bir gewdileshken chong bir telimat sistimisi ikenlikni digendek chüshinip kitelmeydu.

Islam qanuni bolsa, héchqandaq nersini bikargha halal yaki haram qiliwetmeydighan, bendilirige qolayliqni xalaydighan, ularni qiynashni xalimaydighan hékmetlik tengrining qanuni bolup, u zat her qandaq nersini melum ölchem bilen yaratqan, her qandaq qanunnimu ölchem bilen belgiligen.

Islam diniy peyghembirimiz muhemmed mustapa sellellahu eleyhi wesellemning zamanidin tartip öz hakimiyitini adalet, heqqaniyet, mihri shepqet, barawerlikning üstige qurghan bolup bu hakimyet undin kiyinki xulepai rashidinlar dewri we bashqa toghra yolda mangghan xelipiler dewridimu öz alahidilikini jari qildurup islam hakimyitining adalet , heqqaniyet chiriqini

nurlandurup musulmanlar ammisini toghra yolgha bashlap keldi we hakimyet bashqurush, elni idare qilishning mukemmel islamiy tüzüm pirinsiplirini berpa qilip emeliyleshtürdi. Bu xil ilahiy hakimiyet musulmanlargha xatirjemlik, bexitlik turmush sharaiti yaritip musulmanlarning özlirining dinigha mas halda iqtisad jehettin zor tereqqiyatlargha érship we ewladlargha örnek bolup, dunya boyiche eng bay xelq, eng parawan islam dölitini qurup chiqishigha türitke bolup kupraniy hakimyetning hulini ajizlatti.

Islam dinining peyghembirimiz muhemmed mustapa sellellahu eleyhi wesellemdin bashlan'ghan iman, ibadet , edep- exlaq, kiyim -kichek, yimek-ichmek, nikah –talaq, soda muamilat jehetlerdiki medeniyet enenisi musulmanlar ammisining bir jan, bir tendek mukemmel islamiy jemiyet bolup uyushushi üchün meniwi asas yaritip islam iqtisadining tereqqi qilishi, güllinishide türitkilik rol oynap musulmanlar ammisining tekshi halda halliq jemiyetke qedem qoyushigha asas saldi. Bu xil ehwal islam düshmenlirining yürikige xenjer bolup sanchilip , islamning tereqqiyatidin , musulmanlarning bexit saadtidin özining kupraniy hakimiyitining halakitini his qildurup qelbide islamgha bolghan menggülük öch adawiti qaytidin yalqunjitip, dinigha bolghan her tereplime düshmenlikini yuqiri pellige yetküzüp, islamgha her tereplime hujum qilishqa ilip bardi. Shu wejidin, wehyi nazil bolghan tunji kündin zamanimizgha qeder ulugh dinimiz islam, muqeddes kitabimiz quran kerim we söyümlük peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam heqqide oxshash bolmighan sepsete we idiyeler otturigha chiqip turdi. Elwette, yene shu wehyi nazil bolghan kündin ta hazirgha qeder héchqandaq birer sepsete yaki idiye jawabsiz qalmidi, jawabsiz qaldurulmidi. Halbuki, islamning quyashi qanche parlighanséri, bu din'gha nisbeten öchmenlik bilen qarap kelgen herxil diniy, siyasiy, ijtimaiy, medeniy, iqtisadiy sahediki shexs we kolléktiplar oxshash bolmighan usullar, yollar arqiliq dinimizning obrazini xünükleshtürüsh üchün küch chiqirip keldi. Bu din'gha düshmenlerche muamile qilish, rastni yalghan, yalghanni rast qilip körsitish üchün, qolidin néme kelse shuni qildi.

Axirda yene shuni eskertip ötüshke toghra keldiki, yiqinqi we hazirqi islam dunyaisda musulmanlar arisda goruh, mezhep, éqimlar ottursidki talash tartishlar, hettaki özini islamning heq yoli üstide dep qarawatqan ehli sünne weljamae eqidisidiki musulmanlar arisidimu mezhep ixtilapliri üzülmey dawamliship keldi. Bu talash - tartishlar islam telimati bilimliridin toluq xewerdar bolmighan bir qisim qérindashlirimizgha yaman tesir birip , musulmanlarning ibadet we kündilik hayatidiki iman we itiqadqa hich bir tesiri bolmighan bezi adettiki ushshaq ishlar közige sighmay, bir-birini yaman körüsh xahishini peyda qilip, musulman qirindashlarning birlikige, mustehkem islamiy itipaqliqigha belgilik tesir yetküzüp, jemiyette muqimsizliq amillirini peyda qilip, nurghun qirindashlarning halakitige sewep boldi.

Bir qisim musulmanlirimizning tesewwupqa bolghan xata chüshenchisi bezilerni tesewwupni chüshenmey pütünley inkar qilishqa , mesxireleshke ilip barghan bolsa bezilerni xata tesewwup chüshenchiliri zeherlep, qaymuqturup iradisiz, chüshkün, ögenmes, tirishmas, bighem haletke keltürüp nadanlarche

hayat yoligha bashlap qoydi.

Biz deymizki heqiqi tesewwuf islamda yoq bir nerse emes. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem dewridin bashlan'ghan, peyghember eleyihissalam we sahabilirining ibadetliride körülgen, peyghember eleyihssalam maxtighan we righbetlendürgen zahidliq bilen baghlinidighan bir uqum. Heqiqi tesewwuf ehli bolsa hemmini allah raziliqi üchün qilidighan, allah we resul söygüsi diligha mehkem ornashqan, quran we sünnetke mehkem isilghan, yüksek irade, küchlük chidam gheyret, güzel exlaq, tewrenmes itiqad bilen rohini paklap allahning didiraigha mulaqet bolush üchün tirishiwatqan kishilerdur.

Deryadin kichip ötüp baqmighan adem deryaning chongqurliqini his qilalmighandek, bu yoldin mingip baqmighan adem tesewwufning nimilikini chüshenmeydu. Undaqlarning tashqi körünüshke qarap özi bilgenche biljirlishi elwette orunsizdur.

Bu kitab, islam dinining qanun –tüzüm, medeniyet, din we mezhep, tesewwuf toghirisidiki bilimlerni sistimiliq halda tonushturidu hemde "quran kerim" ni ”muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ning ijadi“ dégen sepsetidin bashlap, islam qoral küchi arqiliq tarqalghan, insan heqlirige hörmet qilmaydu, ayallarni xarlaydu, islam fethi siyasiy nopuzni artturush üchün élip bérilghan mustemlike herikitidin bashqa nerse emes... Qatarliqlardin ötüp, bügünki kündiki musulmanlar térorist, islam dini térorluq dinidur.. Dégen'ge qeder onlighan sepsetilerge kéreklik menbelerdin delil- ispatlarni keltürüsh arqiliq reddiye qayturidu.

Men bu kitawimning, eziz qirindashlirimizning ene shu jehettiki ihtiyajini qandurushqa yardiymi bolushini, bügünki kündiki heqiyqi islamiy jemiyet berpa qilishtin ibaret axirqi yüksek ghayisini emelge ashurush üchün irade hem küch quuwet ata qilishini janabi allahtin ümid qilimen. Amin.

“islam telimati" mejmuesi uly nus,hisining bölümler munderijisi

birinchi jilid- "iman we ibadet"

ikkinchi jilid -"exlaq we aile"

üchinchi jilid- "quran we sünnet"

tötinchi jilid- "qanun we medeniyet"

Munderije

بسم الله الرحمن الرحيم

on sekkizinchi bölüm. Islam qanunining menbesi, pirinsipi we jazalargha munasiwetlik mesililerning bayani

Birinchi bap. Islam qanunining asasiy menbeliri

islam sheret qanunining her zaman we her makan'gha munasip kélidighan salahiyetke ige bolghanliqining eng chong türtkilirining biri shuki, uning eqide, exlaq, ibadet, muamilat, halal - haram qatarliq asasliq prénsipliri we belgilimilirining zaman we makanning özgirishi bilen özgermeydighan sabit prénsiplar we belgilimilerge kupaye qilghanliqi, qalghanlirining islam qanunshunas alimlirining ijtihad (pikirde birlishish) yoli bilen hel qilishigha tapshurulghanliqidur. Shunga islam qanunshunasliqning menbeliri 4 bolup, ular: 1 - quran kerim. 2 - sünnet. 3- ijma. 4 - qiyastin ibaret. Yenila asasliq ikki menbe quran kerim bilen sünnettur.

Islam qanunshunasliqning menbeliri yeni tayinidighan delil – pakitliri derije jehette perqliq bolup, birinchi derijide quran kerim turidu, quran kerimdin kéyin sünnet ikkinchi derijilik asasliq delil – höjjet bolup kélidu, sünnettin kéyin ijma, andin qiyas kélidu.

Quran kerim bilen hedislarde hökümliri bayan qilin'ghan mesililer üstide héchkimning ijma yaki qiyas qilish hoquqi bolmaydu. Shunga islam qanunshunasliqida awwal quran kerimge murajet qilinidu. Quran kerimde sözlenmigen, hökümimu bayan qilinmighan mesililerde, sünnetke murajet qilinidu. Sünnettimu bolmisa, andin quran kerim we sünnetning rohigha oyghun halda, ijtihad qilinidu. Ijma bilen qiyas ene shu ijtihadtin bashlinidu.

1. Quran

quran – allah taalaning peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha jibrail isimlik perishtining wasitisi bilen sözligen sözlirining mejmuesi, tilawiti bilen ibadet qilinidighan, körsetmiliri boyiche emel qilinidighan birdinbir desturdur.

Quran pütünley allah taalaning öz sözidur. Hezriti muhemmed eleyhissalamning wezipisi quranni allah taaladin chüshken boyiche öz eynini musulmanlargha yetküzüshtin ibaret bolghan. U allah taalaning namidin öz xahishi boyiche sözligen emes. Allah taala buninggha guwahliq bérip mundaq dégen:

"u öz nepsiy xahishi boyiche sözlimeydu. Peqet uninggha chüshürülgen

wehiynila sözleydu." (nejm sürisi2 - ayet)

quran islam qanunshunasliqining birinchi asasidur. Qalghan ikki menbemu buninggha yölinidu. Chünki ularni küchke ige qilghuchi yenila qurandur. Allah taala mundaq dep körsetken:

وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (155)

"bu biz chüshürgen quran mubarek kitabtur. Allah taalaning rehmitini ümid qilghuchilardin bolushunglar üchün, uninggha egishinglar, uninggha muxalipetchilik qilishtin saqlininglar" (enam sürisi155 - ayet).

2 . Hedis yaki sünnet

hedis – peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning sözligen sözliri, qilghan ish - heriketliri we buyrighanliridin bizge eng ishenchlik wasitilar arqiliq, toghra yosünda yétip kelgenliri démektur.

Hedis islam qanunshunasliqining ikkinchi asasidur. Chünki, quran hazirqi tékisti we menisi bilen allah taaladin hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshürülgen wehi bolsa, hedis tékisti bilen emes, belki menisi bilen allah taaladin hezriti muhemmed eleyhissalamgha kelgen ilhamdur. Hezriti muhemmed eleyhissalam din namidin öz xahishi bilen sözligen emes, belki u peqet allah taaladin kelgen wehyi bilen ilhamnila sözligen.

Allah taala hezriti muhemmed eleyhissalamgha egiship, uning buyrighanlirini orunlash we tosqanliridin yénishning musulmanlar üchün perz ikenlikini élan qilip mundaq deydu:

مَّا أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاء مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (7)

"allah peyghembirige ghenimet qilip bergen eli qura (yeni qureyze, nezir, pedek we xeyber kuffarliri) ning mallirini, ichinglardiki baylar arisida qoldin qolgha ötüp yürmesliki üchün, allahqa, peyghemberge, peyghemberning xish - eqribalirigha, yétimlerge, miskinlerge, ibn sebillerge xas qildi, peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar, allahtin qorqunglar, heqiqeten allahning azabi qattiqtur" (heshr sürisi7 - ayet).

3. Ijtihad

ijtihad – quran bilen hedislarde hökmi bayan qilinmighan yéngi hadisiler we mesililer heqqide quran we hedislarning rohigha asaslan'ghan halda hüküm chiqirish üchün barche eqliy küchini serp qilish démektur.

Ijtihad islam qanunshunasliqining üchinchi asasidur. Allah taala buni ipadilep mundaq deydu:

[وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءتْ مَصِيرًا (115)]

"kimki özige toghra yol éniq bolghandin kéyin, peyghemberning emrige muxalipetchilik qilidiken, möminlerning yolidin bashqisigha egishidiken, uni öz

yoligha qoyup bérimiz, uni axirette jehennemge kirgüzimiz, jehennem néme dégen yaman jay ! " [süre nisa 115 - ayet]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً (59)

" i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir sheyide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajet qilinglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajet qilish) siler üchün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur " (nisa sürisi59 - ayet).

Muaz ibni jebel reziyellahu enhuning töwendiki hedisimu ijtihadning islam qanunshunasliqida asas ikenlikini ipadileydu: peyghember eleyhisalam uni yemenning waliyliqigha teyinlep ewetish aldida, uningdin soraydu:

– heqqide höküm telep qilidighan bérer mesilige duch kelginingde néme qilisen?

– allahning kitabida körsitilgen boyiche ish körimen – deydu muaz.

– allahning kitabida bu mesile heqqide bérer höküm bolmisa néme qilisen?

– peyghemberning hedisliri boyiche ish körimen.

– peyghemberning hedisliridimu bolmisa néme qilisen?

– bu waqitta quran we hedislerning rohigha asaslan'ghan halda, öz rayim boyiche ijtihad qilimen.

Peyghember eleyhissalam uning bu keskin sözliridin memnun bolup:

– allahqa shükür éytimenki, allah peyghemberning elchisini allah we uning peyghembiri razi bolidighan ishqa muweppeq qildi – deydu.

Seid ibni museyyeb eli ibni ebu talib reziyellahu enhudin munu hedisni riwayet qilidu. Peyghember eleyhissalamdin soridim:

– ya resululla! Quranda yaki sizning hedisliringizda hökmi kelmigen yéngi - yéngi hadisiler we mesililer yüz bériwatidu. Qandaq qilishimiz kérek?

– möminlerdin bolghan alimlarni toplap bundaq mesililer üstide ortaq qarar chiqiringlar, uningda hergizmu bérer kishiningla rayi bilen ish körmenglar – dep jawab berdi peyghember eleyhissalam.

Yoqiriqi ikki hedistin körimizki, ijtihad – kishilik ijtihad we kolliktip ijtihadtin ibaret ikki türlük bolidu: kishilik ijtihad yoqirida muazning déginidek, kolliktip ijtihad eli ibni ebu talibqa peyghember eleyhissalamning körsetkinidek bolidu. Kishilik mesililer, omumen kishilik ijtihad bilen, omumgha munasiwetlik chong mesililer mutleq kolliktip ijtihadi bilen jawablandurilidu.

Peyghember eleyhissalamdin kéyin uning ornini basqan xelipilerning hemmisi ijtihadlirini yoqiriqi hedislarning rohi boyiche jari qildurghan.

Ijmaning türliri

ijma ikki türlük bolup, birinchisi, zamandash ölimalardin her birining öz reyini ashkara sözlishi we hemme birde ittipaqqa kélishi arqiliq bolidighan ijma, bu xil ijma serih (ashkara ijma) dep atilidu. Ikkinchisi, ölimalardin bezisi yaki birersi birer mesilide petiwa chiqarghan bolup, uni anglighan bashqa ölimalar uni inkar qilmastin, sukut qilsa, bu xil ijma, ijma sukutiy (muwapiqlashqan ijma) dep

atilidu. Ijmani islam ummitidin bolghan mujtehidlar qilidu.

Mujtehid diniy mesililerde alim bolup, barche eqliy küchini serp qilip sheret delilliridin uning hökümlirini chiqiralaydighan derijige yetken kishi dégenliktur. Islam dunyasidiki eng meshhur mujtehidlar imam ezem, imam shafiiy, imam malik we imam ehmedlerdur.

Ijtihad qilishta raye qilinidighan prénsiplar

ijtihad qilishning prénsipi duch kelgen mesilining quran yaki hedistiki oxshishining mahiyitini, alghan hökmining sewebini tetqiq qilip chiqip, höküm telep qiliwatqan bu yéngi mesilini quran yaki hedistiki mezkur mesilige qiyas qilish(oxshitish) arqiliq uning heqqide höküm chiqirish, eger höküm telep qiliwatqan bu yéngi mesilining oxshishi quran yaki hedislarde bolmisa, shu jemiyet kishilirining menpeetini közde tutqan halda qanunshunaslarning ishtirak qilishi bilen ijtihad qilip, ularning ortaq rayi boyiche höküm chiqirishtin ibaret. Mesilen: haraq ichish quranning keskin hökmi bilen haramdur. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (90)

"i möminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur. Bextke érishishinglar üchün sheytanning ishidin yéraq bolunglar" (maide sürisi 90 - ayet).

Yoqiriqi ayetke asasen, haraqning haramliqi quranda haram qilin'ghan esliy hökümdur. Uning sewebi eqilgha, ten saqliqqa, exlaqqa we iqtisadqa ziyanliq bolghanliqidin édi. Aq chékimlik, neshe, tamaka qatarliqlarning quran yaki hedislarde haram yaki halalliqi heqqide hökmi bayan qilinmighan. Chünki bu nersiler quran chüshken zamanlarda yoq édi. Emma bularda haraqning haram qilinishigha türtke bolghan sewebler bar. Mesilen: aq chékimlikning, neshining we tamakining eqilgha, ten saqliqqa we iqtisadqa ziyanliq ikenliki hemmige melum bir réalliq. Netijide, bulardimu haraqning haram qilinishigha türtke bolghan amillar tépilghanliqi üchün islam fiqhishunas alimliri ijtihad yoli bilen bularni quranda haram qilin'ghan haraqqa oxshitip qiyas qilish arqiliq bularning haramliqini qarar qilghan.

Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "musulman musulmanning qérindishi. Musulman kishining özining diniy qérindishining nishanlanmaqchi bolghan ayaligha u özi wazkechmigiche nishanliniwélishi, uning sodisining üstige u wazkechmigiche soda qilishi qetiy toghra emestur".

Bu hediske asasen, birawning sodisini buzush toghra emes. Sewebi birawning menpeetige ziyan yetküzgenliktur. Manabu, hedis arqiliq békitilgen esli höküm. Buninggha qiyas qilghan halda, birawning ijarisini buzushmu toghra emestur. Chünki, her ikki ishning xata ikenlikidiki seweb birawning menpeetige ziyan yetküzgenlik.

Ijtihad qilish üchün salahiyetlik bolushning shertliri

1 . Ereb tilini we uning menige dalalet qilidighan inchike yollirini bilish.

2. Quran we hedis ilimlirini, quranning emeldin qalghuchi we qaldurghuchi ayetlirini, mujimel, tepsili, mutleq, cheklik, omumiy, xususiy menilirini bilidighan bolushi.

3. Islam dinining qanunlarni belgileshtiki ghayisini, kishiler duch kelgen sharaitlarni, shu jemiyet kishilirining örp - adetlirini , ular üchün paydiliq we menpeetlirige munasip bolghan ishlarni, hökümlerning ”néme üchün“ lirini, hökümlerni oxshashlirigha qiyas qilishni, duch kelgen mesilining mahiyitini we sheretning meqsitige, kishilerning menpeetige oyghun halda höküm chiqirishni bilishi.

Yuqiriqi üch shertke toshqan kishi mujtehid dep atilidu. Bu shertlerge toshup, ijtihad qilish üchün salahiyetlik bolghan her qandaq bir mujtehidning qandaqla bir mawzuda bolmisun, qandaqla zaman we makanda bolmisun ijtihad qilish hoquqi bardur. Ijtihad qilip höküm chiqirish mezheb péshwaliri üchünla xas bolghan bir ish emes, belki ijtihad qilishning shertlirige toshqan her qandaq bir musulman alimning qaysi mawzuda bolmisun ijtihad qilishi üchün ta qiyametkiche yol ochuqtur. Chünki dunya tereqqi qilghanséri burunqi zamanlarda bolmighan, musulmanlar jawab teleb qilidighan yéngi yéngi hadisiler, mesililer chiqip turidu. Islam dinining her zaman we her makan'gha munasip kélidighan ilghar bir din ikenlikining bir delili mujtehidlarning ijtihad bilen yéngi chiqqan mesililerni hel qilalaydighanliqidur.

2944/ 4910 - emr ibni as reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: höküm qilghuchi tiriship, ijtihad qilip toghra höküm qilsa, ikki ejirge érishidu. Nawada tiriship ijtihad qilghan bolsimu, xata höküm qilip qalsa, bir ejirge érishidu. (buxari: 7352)

ijtihad kishilik ijtihad we kolléktip ijtihadtin ibaret ikki türlük bolidu. Kishilik mesililer, omumen kishilik ijtihad bilen, omumgha munasiwetlik chong mesililer mutleq kolléktip ijtihadi bilen jawablandurilidu.

Ijtihadni eng awwal jari qildurghanlar

peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin, ijtihadni birinchi bolup jari qildurghanlar awwalqi ikki xelipe – hezriti ebubekri we ömer ibni xettablardur. Chünki peyghember eleyhissalam hayat bolghan mezgilde pütün mesililerde peyghember eleyhissalamgha murajet qilinatti, uningdin bashqa birining sheret hökümlirini belgilesh we yéngi mesililerge jawab bérish salahiyiti yoq édi. Shu wejidin u waqitta ijtihad qilishqa orun yoq édi. Peyghember eleyhissalam wapat bolghandin kéyin, musulmanlar quran yaki hedislarde bayani bolmighan yéngi mesililer heqqide jawabqa éhtiyajliq bolghan. Birinchi xelipe ebu bekri reziyellahu enhugha bérer mesilide höküm telep qilip kelgende, u awwal quran'gha murajet qilatti, mezkur mesilining bayani quranda bolsa, shuninggha asasen höküm qilatti. Eger quranda bolmisa hedislargha murajet qilatti, hedislarde bolsa shu boyiche höküm qilatti, eger uningdimu bolmisa shu waqittiki ölümalarni yighip, ular bilen ijma qilish arqiliq ortaq höküm chiqiratti.

Ömer reziyellahu enhumu xuddi ebu bekri reziyellahu enhugha oxshash ijma qilatti we her qaysi sheherlerdiki qazilirighimu shundaq qilishni tewsiye qilatti. U shureyh reziyellahu enhuni kufe shehrige qazi qilip teyinliginide,

uninggha mundaq dep tewsiye qilidu: "bérer mesile heqqide höküm qilishta awwal allahning kitabigha murajet qilghin, eger uningda shu mesilining hökmi bolmisa, héchkimdin sorimastin hedislargha murajet qilghin, uningdimu bolmisa, öz raying bilen ijtihad qilghin, andin ölümalarning testiqidin ötküzüp höküm chiqarghin".

Yoqiriqilar awwalqi musulmanlarning kishiler duch kelgen mesililerni hel qilishtiki yönilishi bolup, ular awwal quran, andin hedis, andin ijmani asas qilghan halda islam sheriitining ghaye we meqsetlirini emelge ashurup kelgen, shundaqla kishilik hayatqa munasiwetlik mesililerde kishilik ijtihadqa kupaye qilatti. Musulmanlar jemiyitige munasiwetlik chong mesililerde peqet kolliktip halda ijtihad qilip, pütün ölümalarning ittipaqi bilen höküm chiqiratti. Sahabilar we kéyinki parlaq dewrlerdiki musulmanlar islam qanunlirining peqet insaniyetning menpeeti we nijatliqi üchün kelgen adaletlik qanun ikenlikini yaxshi biletti. Ular her qandaq ishta – hökümde, petiwada, teblighde, teshwiqatta aldi bilen insanlar jemiyitining menpeetini közleytti. Chünki allah taala quran kerimde mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ*

" i möminler! (siler taharetsiz bolup) namaz (oqumaqchi bolup) turghininglarda, yüzünglarni yuyunglar, qolunglarni jeynikinglar bilen qoshup yuyunglar, béshinglargha mes'hi qilinglar, putunglarni oshuqunglar bilen qoshup yuyunglar, eger junup bolsanglar paklininglar (yeni ghusli qilinglar), eger késel bolsanglar (su ziyan qilidighan bolsa), yaki seper üstide bolup (su tapalmisanglar), yaki silerning birsinglar hajetxanidin kelgen (yeni taharet sundurghan) bolsanglar, yaki ayalliringlar bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin (ghusli taharet üchün) su tapalmisanglar, pak tupraqta teyemmum qilinglar, uning bilen yüzünglargha, qolunglargha mes'hi qilinglar, allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üchün silerni pak qilishni, (islam sheriitini bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu. " (maide 6 - ayet)

4017/6677 - ebu burdedin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ebu musa bilen muaz ibni jebelni yemen'ge ewetti. Yemen ikki rayon'gha bölün'gechke, ikkisini ayrim ayrim rayon'gha ewetkenidi. Peyghember eleyhissalam ulargha: asanlashturunglarki, tesleshtürüp qoymanglar. Kishilerge xush bésharet béringlar, ularni qachurup qoymanglar dep tapilidi. Shuning bilen, her ikkisi öz yoligha yürüp ketti. (buxari: 4342)

ular ijtihadlirida töwendiki ijtihad qilish prénsiplirigha alahide raye qilatti:

1 . Quran yaki hedislarde oxshishining hökmi bolghan mesililerde bularni shu oxshishigha qiyas qilip turup höküm chiqiratti yeni bérer mesile heqqide

quran yaki hedislarde éniq hüküm belgilen'gen bolsa, shu mesilige oxshaydighan, emma hökmi sözlenmigen yéngi mesililerni quran yaki hedislarde hökmi kelgen oxshishining hükmige kirgüzüp turup shuning hükmini béretti.

2. Ular duch kelgen mesilining oxshishi quran yaki hedislarde bolmighan bolsimu, kishilerning menpeetlirini közde tutqan halda, ularning ehwaligha munasip kélidighan hükümlerni dinning rohigha we ularning menpeetlirige oyghunlashturup öz ijtihatliri arqiliq belgileytti we omumgha munasiwetlik chong mesililerni pütün ölümalar bilen birlikte ijtihad qilip belgileytti. Ular ijtihadlirida zamanimizdikilerdek qatmal emes édi, belki bérer mesile üstide ijtihad qilish üchün eng awwal shu jemiyetning sharaitini, kishilerning ehwalini we ulargha menpeetlik bolidighan ishlarni toluq igileytti. Andin soghuq qanliq bilen dinning rohigha we kishilerning éhtiyajlirigha munasip hükümlerni belgileytti. Ixlas ularning rolchisi, kemterlik kiyimi édi, hetta ularning biri bérer mesilide kishilik ijtihad qilip hököm chiqarghinida: "bu méning rayim. Eger bu toghra bolghan bolsa allahtin, eger xatalashqan bolsam özümdin we sheytandin bolghan bolidu" déyishni onutmaytti.

Kishilerning ayet we hedislarning mezmunlirini, meqset - ghayilirini chüshinishtiki sewiyisi oxshash bolmighanliqi we ularning yashighan muhitlirining perqliq bolghanliqi sewebtin mezhebler otturigha chiqqan. Mezheblerning köz qarashliri peqet quran we hedislardin chüshen'genliri bolup, eyni waqitta xataliqlardin xaliy emestur. Shunga mezheb qarashliri dinning qarashliri emes, belki mezheb igilirining shu dindin chüshen'gen toghra - xataliqqa éhtimali bolghan chüshenchiliridur. Emma bu mezheblerning hemmisi quran we hedisning rohini menbe qilghan halda shekillen'genliktin, islam dunyasida shöhretke érishken 4 mezhebning – henepiy, shapiiy, henbeliy, malikiy mezheblirining qaysisigha egeshken kishi xatalashmighan bolidu. Chünki hemmisining asasliq desturliri quran, hedis we ijmadur.

4. Qiyas

qiyas quran kerim yaki sünnette hökmi bolghan birer mesilige bu ikkiside hökmi kelmigen bir mesilini qiyas qilish oxshitish arqiliq hököm chiqirish dégenliktur. Mesilen: neshe, epyun we bashqa zheerlik chékimliklerning haramliqini, quran kerimning keskin ayiti bilen haram qilin'ghan haraqqa qiyas qilish arqiliq békitken'ge oxshash. Qiyas islam qanunshunasliqining tötinchi asasliq menbiidur. Allah taala quran kerimde

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاء كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ

"mexluqatlarni deslepte qandaq yaratqan bolsaq, shu halitide eslige qayturimiz. " [süre enbiya 104 - ayet] dégen. Allah taala bu ayette, qiyamet künide mexluqatni tirildürüshni ularni deslepte yoqtin peyda qilghinigha oxshatqan. Mana bu, qiyastur.

Qiyas qilishning usuli shuki, duch kelgen mesilining quran yaki hedistiki oxshishining mahiyitini, alghan hökmining sewebini tetqiq qilip chiqip, hököm teleb qiliwatqan bu yéngi mesilini quran yaki hedistiki mezkur mesilige qiyas

qilish oxshitish arqiliq uning heqqide ijtihad qilip höküm chiqirish, eger höküm teleb qiliwatqan bu yéngi mesilining oxshishi quran yaki hedislarde bolmisa, shu jemiyet kishilirining menpeetini közde tutqan halda qanunshunaslarning ishtirak qilishi bilen ijtihad qilip, ularning ortaq rayi boyiche höküm chiqirishtin ibaret. Mesilen: haraq ichish quranning keskin hökmi bilen haramdur. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (90)]

"i möminler ! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur. Bextke érishishinglar üchün sheytanning ishidin yiraq bolunglar. " [süre maide 90 - ayet]

yuqiriqi ayetke asasen, haraqning haramliqi quranda haram qilin'ghan esliy hökümdur. Uning sewebi eqilgha, ten saqliqqa, exlaqqa we iqtisadqa ziyanliq bolghanliqidin édi. Aq chékimlik, neshe, tamaka qatarliqlarning quran yaki hedislarde haram yaki halalliqi heqqide hökmi bayan qilinmighan. Chünki bu nersiler quran chüshken zamanlarda yoq édi. Emma bularda haraqning haram qilinishigha türtke bolghan sewebler bar. Mesilen: aq chékimlikning, neshining we tamakining eqilgha, ten saqliqqa we iqtisadqa ziyanliq ikenliki hemmige melum bir réalliq. Netijide, bulardimu haraqning haram qilinishigha türtke bolghan amillar tépilghanliqi üchün islam fiqhishunas alimliri ijtihad yoli bilen bularni quranda haram qilin'ghan haraqqa oxshitip qiyas qilish arqiliq bularning haramliqini qarar qilghan.

Ikkinchi bap. Islamdiki sheri zöröriyet neziryesi

" zörüriyet prinsipi" ni inkar qilghanliq islam sheriitining tötte bir qismini inkar qilghanliq, shundaqla islamning her zaman we her makan'gha yaraydighan xususiyitini inkar qilghanliqtur. Chünki sheretning köp qismi zörüriyet asasigha qurulghan, sewebi islam dini her zaman we her makan'gha yaraydighan din. Shuning üchün her qandaq yéngi mesile aldida ganggirap turup qalmay köz qarshini her dewrdiki mujtehid alimlarning tili arqiliq qoyalaydu.

Islam dini emeli din bolup, bizning bügünkidek sharaitimiznimu közde tutup, zörüriyet neziriyesini otturgha qoyghan. Bu neziriye qandaqtur, yéngidin peyda bolghan bilim emes. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem, sahabiler, tabiinlar... Zamandin tartip emel qilinip kelgen prinsip. Islam qanunshunasliri bolghan fuqahalar piqhi kitablirida zörüriyetning türlük tereplirini izdinip quran kerim we hedis sherifke tayinip höküm bergen, shundaqla quran we hediske tayinip fiqhi qaidilerni otturgha qoyghan. Quran kerimidin alte delilge ige, hedis sheriftin 20 din artuq hediske ige " zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu" dégen zöürriyet prinsipi fuqahalar nezride ittipaq mesile.

1.bilishke tégishlik omumi prinsplar

1- sheret nizamidiki haram we mubahliq prinsipi:

islam dinida tonushluq bolghan pirnsiplarning birsi, allah taala - hökümlerni bilishning yoli quran- sünnettin ibaret ochuq nusus(ayet we hedis) bolsun yaki mujtehid alimlarning ijtihadi köz qarashliri bolsun- qanun we hökümlerning menbiyidur. Chünki mujtehidning roli sheretning meqsetliri we omumi rohi asasida eqli xulase chiqirish yoli arqiliq allahning hökmini éniqlashturup bérishtur. Allah taala rehimdil zat, shuning üchün hikmetke uyghun kelgen we menpeetni ralliqqa aylanduridighan nersidin bashqisni yolgha qoymaydu. Allah mubah dégini paydiliq we paktur, haram qilghini ziyanliq we nijistur.

Allah taalaning rehmitidin, shexsler menpeeti bilen jemiyet menpeeti arsidiki tengpungliqni qoghdidi. Sheret mubah we ruxset yaki wajib dep qarighan nerse insan üchün paydiliqtur yaki paydisi ziynidin köptür. Sheret haram yaki mekroh dep qarighan nerse yamanliqtur yaki ziyanliq teripi paydiliq terpidin küchlüktur, yaki chong menpeetke ziyanliqtur. Allah mundaq deydu:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ*

"ular elchige - ümmi peyghemberge (yeni muhemmed eleyhissalamgha) egishidu, ular öz ilkidiki tewrat, injillarda uning(süpitining) yézilghanliqini köridu. U ularni yaxshi ish qilishqa buyruydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ularning éghir yükini yéniklitidu, ularni sélin'ghan taqaq, koyza- kishenlerdin boshitidu (yeni ulargha yüklen'gen éghir wezipilerni élip tashlaydu), uninggha iman éytqanlar, uni hörmetligenler, uninggha yardem bergenler, uninggha nazil qilin'ghan nur(yeni quran) gha egeshküchiler bextke érishküchilerdur " (eiraf sürisi, 157- ayet.)

sheret jazane we qimardin cheklidi, chünki her ikki ishta zulum we kishlerning mallirini heqsiz yéwilish mewjud...mushu jehettin menpeet we buzuqchiliq, yayda we ziyanni étibargha élish ölchmining bolushi wajib. Yeni hikmet bilen ish qilghuchi allahning belgishidur.

Eger payda we ziyanni belgileshni insanlaning iradisige munasiwetlik qilip qoyghan bolsa, tüzümler köpinche waqitlarda özgertishke uchrap umumning menpeeti tesirge uchrighan bolatti.

Islam dini hayat ishlirini retke sélishta omumyüzlük neziryeliri bilen alahide. Islam dini insanning : perwerdigari, özi we jemiyiti bilen bolghan alaqisini tertipke saldi. Bu üch alaqini tertipke sélish arqiliq islahat xelq ammisi telep qilidighan nishanini ralliqqa aylandurdi.

2. Haram we mubah, her birining uqumi we qaidiliri:

haram we mubah bir birsige zit uqum, mubah: qilish yaki qilmasliq ixtiyar qilin'ghan bir ish, qilsa sawab bolidu yaki qilmisa gunah bolup ketmeydu.

Haram: sheret qilmasliqni telep qilghan bir ish, uni qilsa gunah bolidu we u kishi jazalinidu. Bezide jaza dunyadimu bolidu. Mesilen: bashqilarning mélini heqsiz éliwalsa, adem öltürse...

Haram ikki türge ayrilidu: özi üchün haram we bashqa seweb üchün haram:

özi üchün haram : shu nersining özide ziyan yaki yamanliq bar nerse bolghanliqi üchün sheret haram qilghan nerse. Mesilen: zina, oghurluq we haraq ichishke oxshash... Yeni haramning bu türi : din, eqil, mal, jan we abroydin ibaret besh zörüriyetke tesir yetküzidu.

Bashqa seweb üchün haram dégen: eslisi toghra, lékin bashqa bir seweb üchün haram qilin'ghan, mesilen: bulan'ghan zéminda namaz oqush, héyt küni ramizan tutush, sodida bashqilarni aldash, jazane arilash soda...

Démek, islam dini bir nersini haram qilsa shexsi yaki ijtimai yaki dini ziyan bolghanliqi üchün haram qilidu.

Haramning wastiliri:

islam sheritide muqerrer prinsplarning birisi: haramning wastisi haramdur, wajibning wastisi wajibdur. " shu waste bolmisa wajib tamam bolmaydighan wastimu wajib" , " wastini cheklesh" dégen zörüriyet qaidisige asasen, zina qilish haram, yat ayalning ewritige qarash yaki xas orunda bille yalghuz turushmu haram, chünki bu ehwal köpinche haramgha bashlap baridu.

Gunah orunlargha basqan her bir qedemmu haram, shundaqla haram ishni qilghuchigha asanliq yartip bérishmu haram.

Haramda ihtiyat qilish:

musulman kishi haram ishlarda ihtiyat qilishi we haram ishning yolida méngip qélishtin saqlinishi lazim. Eger bir ish gumanliq(halal yaki haramliqi ayrilmisa) bolup qalsa, wastini cheklesh prinsipigha asasen haram sanisun.

2725/4528 - nuiman ibni beshir reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini öz quliqim anglighan idim: shek shübhisizki, halal ishlarmu éniq körsitildi, haram ishlarmu éniq körsitildi. Ularning arisida nurghun kishiler bilmeydighan shübhilik ishlar bar. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishtin saqlansa, dinini we abruyini saqlighan bolidu. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishqa jüret qilsa, haramliqi éniq ishlarnimu qilip sélishi éhtimalgha yéqin. U, mallirini chégra etrapida béqiwatqan padichigha oxshaydu. Eger diqqet qilmisa, malliri chégradin ötüp kétidu. Bilinglarki, her bir padishahning chégrasi bar. Bilinglarki, allahning chégrasi haram qilghan nersiliridur. Agah bolunglarki, bedende bir parche gösh bolup, u tüzelse, pütün beden tüzilidu. Eger u buzulsa, pütün beden buzulidu, u gösh yürektur. (muslim: 1599)

1865/3137 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem jamaetke xitab qilip: allah ezze we jelle silerge hejni perz qildi, dédi. Bir adem: her yilimu? Dep soridi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem jawab bermey jim turdi. U kishi soalini üch qétim tekrarlidi, shundila peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger men hee désem, her yili hej qilish perzge aylinatti. Andin siler her yili hej qilalmayttinglar.

Men silerge éytmighan ishlarni kochilimanglar. Silerdin ilgirikiler köp soal sorash we peyghemberlirining sözlirige qarshiliq körsitish sewebidin halak bolghan. Eger men silerni bir nersige buyrisam, uni qudritinglarning yétishiche ada qilinglar. Men silerni némidin chekligen bolsam, shuningdin yéninglar dédi. (nesai: 2619)

shuning üchün musulman kishi sheret chekligen nersilerdin yiraqlishishi lazim, yaki buyrulghan nersilerni qilishtin ilgiri cheklen'gen nersilerdin qol üzüshi kérek. Chünki ziyanning aldini élish menpeetni qolgha keltürüshning aldida turidu. Islam dini insanlargha bir nersini haram qilghan bolsa, uningdin yaxshiraq bir nersini halal qilip berdi. Mana bu islam dinining kengchilliki , yaxshiliqi, hidayet we rehmetni irade qilghanliqidur.

3. Nersiler we ishlar eslide, mubahmu yaki harammu?

Islam alimliri sherette delil- pakit kelmigen mesililer mubahmu yaki cheklen'genmu? Dep, izdendi.

Bir bölük alimlar: bezi muitezile we qazi ebu yeila: eslide cheklinish dep qaridi.

Henefi, shafii, henbeli, zahiri jumhur ölimaliri we bir bölük muitezililer: nersiler eslide mubah, dep qarashti. Démek, sherette hökmi bayan qilinmighan (yen sukut qilin'ghan) nersiler meyli nersiler bolsun yaki ishlar bolsun mubah we halaldur. Chünki bu nersiler eslide haram emes. Allahning:

وَمَا لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ

" zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler? Nurghun kishiler nepsi xahishigha egiship, bilmestin, (bashqilarni) heqiqeten azduridu, shübhisizki, séning perwerdigaring (sheri delilsiz halal, haram dep) heddidin ashquchilarni obdan bilidu" (enam sürisi, 119-ayet.) dégen sözi omumidur.

Ibadet mesilliri xalis dini süpetke ige bolghanliqi üchün, allah razi bolidighan nersidin bashqisi yolgha qoyulmaydu, bolmisa bidet dep qarilidu. Shuning üchün alimlirimiz bu piqhi qaidini qarar qilishqan" ibadet allahning sheriiti boyiche yolgha qoyulidu, bir adet allah haram qilmisa haram bolmaydu".

4. Islam dini kengchillik we adalet dinidur:

asanliq we kengchillik prinsipi:

islam sheriitide asasliq we keskin omumi prinsiplerning birisi: asanlashturush, kengchillik qilish, tengpung haletni saqlash, sheri hökümlerde - meyli sherette ochuq delil kelgen bolsun yaki alimlarning ijtihadi köz qarishi bolsun- éghirchiliqni kötürwitishtur.

Islam sheriitining xususyiti, sheri hökümlerdin qiyinchliqni bana qilip yüz örümesliki üchün kengchillik qilish we kishlerge illiq muamile qilishtur. Islam sheriiti mushu xususiyetliri bilen insanning taqitige munasip kelmeydighan éghir hökümlerni yolgha qoyidighan qanun we samawi sheretlerdin alahide. Mesilen tewbe qilish we xataliqtin qutulush üchün özini öltürwilishqa oxshash...

Islam dinining asanchiliq pirinsipi ibadet ishliri bilenla cheklinip qalmaydu.

Belki medeni ishlar, shexisi qilmishlar, jinayi jazalar we sot hökümlirinimu öz ichige alidu. Eger biz sheri hökümlerni tekshürüp körsek éghirchiliqini kötürwéitish körnüshliri ochuq ashkara körünidu. Allah quranda mundaq deydu:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ(**185**)

" ramizan éyida quran nazil bolushqa bashlidi, quran insanlargha yétekchidur, hidayet qilghuchi we heq bilen naheqni ayrighuchi roshen ayetlerdur, silerdin kimki ramizan éyida hazir bolsa ramizan rozisini tutsun; kimki késel yaki seper üstide (yeni musapir) bolup (tutmighan bolsa, tutmighan künler üchün) bashqa künlerde tutsun. ALLAH silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu, (aghzinglar ochuq yürgen künlerning qazasini qilish bilen ramizan rozisining) sanini toldurshunglarni, silerni hidayet qilghanliqigha allahni ulughlishinglarni, (uning inamlirigha) shükür qilishinglarni xalaydu " (beqere sürisi, 185- ayet.)

لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ(**286**)

" allah héchkimni taqiti yetmeydighan ishqa teklip qilmaydu. Kishining qilghan yaxshiliqi (ning sawabi) özigidur, yamanliqi (ning jazasi) mu özigidur. (ular) perwerdigarimiz! Eger biz untusaq yaki xatalashsaq (yeni biz untush yaki sewenlik sewebidin emringni toluq orunliyalmisaq), bizni jazagha tartmighin. Perwerdigarimiz! Bizdin ilgirikilerge yükliginingge oxshash, bizge éghir yük yüklimigin (yeni bizni qiyin ishlargha teklip qilmighin), perwerdigarimiz! Küchimiz yetmeydighan nersini bizge artmighin, bizni kechürgin, bizge meghpiret qilghin, bizge rehim qilghin, sen bizning igimizsen, kapir qewmge qarshi bizge yardem bergin, deydu " (beqere sürisi, 286- ayet.)

5116/8408 - aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ikki ishning birini tallashta gunah bolmaydighanla bolsa, eng asinini tallaytti gunah bolidighan bolsa, uningdin hemmidin bek yiraq turatti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem özi üchün öch élip baqqan emes, peqet allahning cheklimisi depsende qilinsila, u ishta allah üchün öch alatti. (buxari: 3560)

4017/6677 - ebu burdedin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ebu musa bilen muaz ibni jebelni yemen'ge ewetti. Yemen ikki rayon'gha bölün'gechke, ikkisini ayrim ayrim rayon'gha ewetkenidi. Peyghember eleyhissalam ulargha: asanlashturunglarki, tesleshtürüp qoymanglar. Kishilerge xush bésharet béringlar, ularni qachurup qoymanglar dep tapilidi.

(buxari: 4342)

islam mejburiyetlirining tonushluq bolghinidin bashqa bir ishta

musheqqetning bolmaydighanliqi toghrisida islam alimliri ottursida ijma bar.

Sheri mejburiyetlerde kishlerdin éghirchiliqning kötürülüp kitishidiki seweb:

1. Yoldin toxtap qalmasliq, ibadetni yaman körmeslik we sheri mejburiyetlerni yaqturmay qalmasliqi üchündur.

2. Bir ademge türlük wezipilerning qistilip kelgen waqtida kemchillik qilishdin ensireshtur.

Ish heriketlerde normal we tengpung yolni tutush:

islam dini itaet ishlarda normalliq, allahqa yéqinchliq qilidighan ishlarda tengpungluq prinsipini asas qilidu. Chünki allahning permanigha boysunushning özi meqset emes, chünki allahqa itaet qilish payda bermeydu yaki gunah qilish ziyan bermeydu. Ibadet dégen qelibni islah qilidighan waste we terbiye usulidur. Heqiqi meqset: kishlerni bextlik qilish, zéminni güllendürüsh, emel qilish, yaxshi hayat, allahni tonush we insaniyet köpchiliki tüzümini tinich asasta himaye qilish... Tur.

Shuning üchün resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu prinsipni sahabilirige tekitleydu, ularni ibadet - namaz we ramizan- ishlirida chékidin ashurwétishtin we allah halal qilip bergen yaxshi nersilerni qobul qilmasliqtin chekleydu.

102/170 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bir borisi bolup, uning bilen kéchisi kichikkine bir hujra yasaytti - de, bir teripide namaz oquytti, kündüzi yéyip üstide olturatti. Shuning bilen, kishiler peyghember sellellahu eleyhi wesellemge iqtida qilip namaz oqush üchün terep - tereptin kélishke bashlaytti, ularning sani kündin - kün'ge köpeygili turdi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ulargha: i xalayiq ! Taqitinglar yétidighan ishni qilinglar, siler zérikmigüche allah hergiz zérikmeydu. Allah taalagha ishlarning eng söyümlüki az bolsimu üzülmey dawam qilghinidur, dédi. (buxari: 5861)

imam ibni qeyyim eljewzi " eilam muqiin" namiliq kitawida mundaq deydu: " sheretning asasi we qurulushi hikmet we bendilerning dunya- axiretlik menpeeti asasigha qurulghandur. Sheretning hemmisi rehmet, adalet, hikmet we menpeettur. Qaysi bir mesile adalettin zulumgha, rehmettin ziddige, menpeettin buzuqchiliqqa, hikmettin ehmiyetsizlikke chiqip ketse u mesile sherettin emes. Chünki allahning sheriiti barliq bendiler arsida adalet, rehmetttur..."

shuni eslitish kérekki, éghirchiliq, zerer we musheqqetni kötürwitish prinsipi, itaette normal bolush prinsipi, menpeetni himaye qilish prinsipi, adaletni emeliyetke ashurush prinsipi islam sheriitining omui meqsetliri we özgermes prinsipliridur.

2.islam sheriitining meqsetliri

islam sheriiti shexs we kolliktipni bextlik qilishni, tüzümni himaye qilishni we dunyani barliq wastilar bilen medeniyetning yoquri pellisige yetküzüshni meqset qilidu. Shuning üchün islam dewiti kishler üchün rehmettur.

1. Islam dini éghirliqni kötürwétish, ziyanni mudape qilish, adalet we meslihet bilen ish qilishning wajibliqi... Gha oxshash özgermes prinsplarni yolgha qoyghan.

2. Islam dini- jamaetning yaxshiliq menbesi bolushi üchün- shexsni mukemmel terbiylesh prinsipini yolgha qoydi, chünki shexs islah bolsa, jamaet islah bolidu.

3. Islam sheriiti hökümliride kishlerning dunya we axiretlik menpeetini qoghdash prinsipini asas qildi. Allah mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (6)

"i möminler! (siler taharetsiz bolup) namaz (oqumaqchi bolup) turghininglarda, yüzünglarni yuyunglar, qolunglarni jeynikinglar bilen qoshup yuyunglar, béshinglargha mes'hi qilinglar, putunglarni oshuqunglar bilen qoshup yuyunglar, eger junup bolsanglar paklininglar (yeni ghusli qilinglar), eger késel bolsanglar (su ziyan qilidighan bolsa), yaki seper üstide bolup (su tapalmisanglar), yaki silerning birsinglar hajetxanidin kelgen (yeni taharet sundurghan) bolsanglar, yaki ayalliringlar bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin (ghusli taharet üchün) su tapalmisanglar, pak tupraqta teyemmum qilinglar, uning bilen yüzünglargha, qolunglargha mes'hi qilinglar, allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üchün silerni pak qilishni, (islam sheriitini bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu " (maide sürisi, 6 -ayet.)

4.islam dini kishlerning menpeetini asas qilghanliqtin ziyanliq, yamanliq we pasatliq tereplirini haram qildi... Islam sheriiti dawamliq omumning menpeetini shexsi menpeet üstide qoydi...

5.islam sheriiti barliq hökümlerni kishlerning menpeeti üchün yolgha qoydi, mesilen, melum muddetkiche pul qerz élishni ruxset qildi we mushu shekilde pulni sétishtin cheklidi. Lékin islam sheriiti tereqqiyat amili we menpeetning sheklining özgirishidin ghapil qalmidi. Shuning üchün islam: "zamanlarning özgirishi bilen hökümlerning özgirishi" dégen prinsipni bikitti. Yeni qiyas, meslehet (menpeet) tin ibaret ijtihadi hökümler özgiridu.

Islamda menpeet üch türlük bolidu:

islam dini besh zörüriyat" din , jan, eqil, abroy we mal" ni qoghdash üstige quruldi, lékin bu ishlarni qoghdash ehmiyitige qarita üch derije bolidu:

birinchi: zörüriyat: yeni kishlerning dini we dunyaliq hayati tayinidighan mesilidur, yeni bu zörüriyet bolmay qalsa, dunyada hayat tesirge uchraydu, nimetler zaya bolidu we axirette jaza chüshidu.

Ikkinchi: hajiyat: éghirchiliqni kötürwitish we musheqqetni tosup qélish üchün kishler muhtaj bolidighan ishlardur. Hajiyat yoqap kétip qalsa hayat tesirge uchirmaydu, lékin kishler qiyinchiliqqa yoluqup qalidu.

Üchinchi: tehsiniyat: yeni ademgerchilik we güzel exlaq teqezza qilidighan ishlardur. Tehsiniyat ibadet, muamile, adet we jazalarni öz ichige alidu.

Zörüriyet we menpeetning arsidiki perq:

zörüriyet: muhtajliq derjisi eng yoquri derjige yétip, insanning jéni, méli we shuninggha oxshash nerslirige éghir xeter yetküzidighan ishtur.

Menpeet: omumi bolup, menpeetni qolgha keltürüsh yaki ziyanning aldini élish démektur. U sheri istilah(atalghu) da : xelqlerdin ziyanni tosup qélish bilen, sheretning meqsitini qoghdash, dep atilidu. Insanlarning dini, janliri, abroyi, eqli we mallirini qoghdash üchün sheret insanlargha meqset qilghan menpeettur." menpeet zörüriyet, hajiyat we tehsniyat türlirining hemmsini öz ichige alidu. Zörüriyet bolsa birinchi derije bilen cheklinidu.

3.zörüriyet prinsipining sheri delil- pakitliri

yuqirida bayan qilin'ghan ayet we hedislerge qoshumche töwende zörüriyetke alaqidar ayet we hedislerni bayan qilip ötimen.

Zörüriyet prinsipini ispatlaydighan 6 ayet:

1. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (173)

" allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allah din gheyriyning (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi.kimki öz ixtiyariche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur " (beqere sürisi, 173- ayet.)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ . وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُواْ بِالأَزْلاَمِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمْ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (3)

" silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allah din gheyriyning(yeni butlarning)nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, boghup öltürülgen haywan, urup öltürülgen haywan, (égizdin) yiqilip ölgen haywan, haywanlar (teripidin üsüp) öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yérip öltürüp yégen haywan(ning göshini yéyish)haram qilindi. Lékin(yuqiriqi besh türlük haywandin jéni chiqmighan chaghda)boghuzlighanliringlar halal bolidu hemde butlargha élip bérilip uning yénida boghuzlan'ghan haywanlar haram qilindi. Ezlam(yeni jahiliyet dewride pal üchün ishlitidighan üch parche yaghach)bilen pal sélishinglar haram qilindi, bu gunahtur, kapirlar bügün silerning dininglar (ni yoqitish)din ümidini üzdi, ulardin qorqmanglar, mendin qorqunglar. Bügün

silerning dininglarni pütün qildim, silerge némitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushqa tallidim, kimki achliqta, ilajsizliqtin, gunahni meqset qilmastin (haram qilin'ghan nersilerni yése gunah bolmaydu) allah meghpiret qilghuchidur, bendilirige nahayiti méhribandur" (maide sürisi, 3- ayet)

قُل لاَّ أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (145)

" (i muhemmed! Mekke kuffarlirigha) éytqinki, sanga wehiy qilin'ghan ehkamlar ichide, özi ölüp qalghan nerse yaki éqip chiqqan qan we yaki choshqa göshi (choshqa nijis yémekliklerge adetlen'genliki üchün choshqa göshi paskinidur) we allah din gheyriyning ismi éytilip boghuzlan'ghan gunah maldin gheyriyni herqandaq adem üchün haram körmeymen. Kimki ulardin (yeni yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) na ilaj we ixtiyarsiz halda hayatini saqlap qalghudek yése (héch gunah bolmaydu), chünki perwerdigaring meghpiret qilghuchidur, (bendilirige) méhribandur " (enam sürisi, 145 - ayet.)

4. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (115)

" allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allahdin gheyriyning (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi. Kimki ixtiyariyche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek miqdarda (yése) allah (uni) meghpiret qilghuchidur, (uninggha) köyün'güchidur " (nehl sürisi, 115- ayet.)

5. وَمَا لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ (119)

" zörüriyet bolmighiche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler?" (enam sürisi, 119- ayet.)

6. مَن كَفَرَ بِاللّهِ مِن بَعْدِ إيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (106)

" kimki allahgha iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna-- kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu" (nehl sürisi, 106- ayet.)

bu ayetler haram qilin'ghan yémekliklerni bayan qilghan: yeni - déngizningkidin bashqa- özi ölüp qalghan nerse, tökülgen qan, choshqa göshi we allahning gheyri üchün boghuzlan'ghan nersiler...

Sünnet, yiritquch haywanlar, jarahetlendürgüchi qushlar, aile ishekliri we qéchirlarni yéyshini haram qildi.

2346/3928 - ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem nishan'gha élip (tash yaki oq we shuninggha oxshighan nersiler bilen) öltürülgen haywanning göshini yiyishtin chekligen. Undin bashqa nijis nersilerni yeydighan haywanlarning göshini yiyish we sütini ichishtinmu chekligen. (ehmed 2666)

zörüriyetning sheri delilliki toghrisida kelgen hedisler:

ölük nersilerning zörüriyet üchün mubahliqi toghrisida kelgen hedisler:

1. Jabirdin riwayet qilin'ghan hediste:" bir kembeghel aile medinining sayliqida yashaytti, ularning yaki bashqilarning bir tögisi ölüp qalghanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ularning u ölüp qalghan tögini yéyshige ruxset qilghan. Jabir deydu: u aile shu göshni bir qish üchün saqlap qalghan. Yene bir riwayette resulullah sellellahu eleyhi wesellem u ademge:" séning uningdin bashqa yéyishke tayan'ghidek nerseng barmu? Dep sorighanda, u adem: yoq idi, dep jawab bergen, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" undaqta bérip, shu göshtin yigin" dégen.(imam ehmed, ebudawud we beyheqi riwayet qilighan, neylulewtar 8- tom 150- betke qarang).

Hedistiki delil: mejbur bolup qalghan adem zörüriyet üchün özi ölüp qalghan nersini yése durus bolidu.

2. Waqid leysidin riwayet qilighan bir hediste: " u, i allahning resuli, biz bir zéminda ach qélip qalsaq, ölük nersilerdin néme halal bolidu? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: seherde nashtiliq qilalmisanglar, kechte ghizalinalmisanglar we yigidek bir nerse tapalmisanglar, qandaq qilsanglar bolidu" dégen(imam ehmed musnedide riwayet qilghan) hedisning menisi: seherde nashta qilghidek bir nerse tapalmisanglar yaki kechlik bir nerse uchirtalmisanglar, ölük nersiler siler üchün mubah we halal bolidu, dégen bolidu.

Zörüriyetni ipadilep yémeklik, owchiliq qilish we boghuzlan'ghan nersiler heqqide kelgen hedisler:

3. Eddi ibini hatemdin riwayet qilighan'ghan bir hediste, resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen:" sen bir ow iti yaki bürkütni köndürüp, allahning ismi bilen qoyup bergen bolsang, it yaki bürküt tutup bergen nersini yéiseng bolidu" men dédim: öltürüp qoyghan bolsimu? Dep sorisam, u:" öltürüp qoyup yémigen bolsa, andin sen yiseng bolidu". Imam ehmed we ebudawud riwayet qilghan.

Bu hediste, zörüriyet üchün - gerche nijis bolsimu- ügütülgen itlar we jarahetlendürgüchi qushlar bilen ow owlashning durusliqi chiqip turidu.

4. 2326/3899 - ebaye ibni rifae ibni rafi bowisi rafi ibni xedij reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen zulhuleyfede bille iduq. Hemmimizge achliq yetkenidi, shuning bilen, (ghenimet élin'ghan) töge we qoyladin bir nechchini soyduq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem qoshunning sel arqisida idi. Aldirap ketkinimizdin qazan ésip, göshni pishurushqa bashliduq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem yétip kélip, qazanni örüwétishke buyrudi,

qazanlar örüwétildi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem on qoyni bir tögige hésablap (ghenimetlerni) teqsim qildi. Shu esnada, tögidin birsi qéchip ketti. Bizde at az bolghachqa, tögini qoghlighan bolsimu tutalmidi. Aridin bireylen tögige qaritip (oqyadin) oq atti. Shuning bilen, allah u tögining jénini aldi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: bu haywanlarning ichide yawayi haywanlargha oxshash qachidighanliri bar. Eger mushundaq ehwalgha duch kelsenglar, bu ademge oxshash qilinglar! Dédi. Men: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Ete düshmen'ge duch kélishimiz mumkin, yénimizda pichaqmu yoq. (mal soyushqa toghra kélip qalsa) qumush bilen boghuzlisaq bolamdu? Dep soridim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: allah taalaning namini tilgha élip turup, qan chiqarghudek nerse bilen boghuzlan'ghan malning göshini yésenglar bolidu. Emma chish yaki tirnaqni qollinishqa bolmaydu. Bunimu silerge chüshendürüp qoyay, chish (déginim) ustixan; tirnaq (bolsa) hebeshliklerning pichiqidur, dédi. (buxari: 5498)

bu hedis haywanni boghuzlashta zörüriyet üchün oq étip boghuzlisa yaki paklisa bolidu, dégen'ge delildur.

5. 2323/3896 - ebu seidin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: boghaz mal boghuzlansa, qorsiqidiki balisimu boghuzlan'ghan bolidu dégen. (tirmizi1476)

2324/3897 - ebu seid mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin boghuzlan'ghan malning qorsiqidin chiqqan balisining hökmini sorighanidim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: xalisanglar yenglar, dédi. Musedded: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Biz qoy, kala, töge soyimiz, bezide ularning baliliri chiqip qalidu. Uni tashliwétemduq yaki yések bolamdu? Dep soridi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: xalisanglar yenglar, chünki anisining boghuzlinishi uninggha kupaye qilidu, dédi. (ebu dawud 2827)

démek, haywanlarning qorsaqtiki törelmisi ölük chiqqan teqdirdimu, yéyish halal, chünki anisining boghuzlan'ghanliqi - zörüriyet üchün - uning boghuzlan'ghanliqdur. Imam ebuhenifidin bashqa jumhur alimlarning hemmisi mushundaq qarar qilishidu.

Zörüriyet üchün bashqilarning mélining mubahliqi toghrisidiki hedisler:

6. 3230/5420 - ebbad ibni shurehbil reziyellahu enhu mundaq deydu: bir yili qurghaqchiliq apitige duch kélip, yégüdek héchnersem qalmidi. Shuning bilen, medinidiki baghlardin birige kirip, bir tal bashaqni uwilap yédim we éteklirimni toldurup kötürüp mangghanidim, baghning igisi kélip méni urdi we kiyimimni tartiwaldi. Men shikayet qilip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha kelsem, peyghember eleyhissalam bagh igisige: bu bilmigen bolsa, ögitip qoysang, qorsiqi ach bolsa, toyghuzup qoysang bolmamdu?! Dédi we kiyimni qayturup bérishke buyridi. Shuning bilen, u kishi kiyimimni qayturup berdi we manga bir (yaki yérim) weseq ashliq berdi. (ebu dawud: 2620)

7. Semuridin riwayet qilin'ghan bir hediste resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu:" silerdin biringlar bir top ulaghning qéishgha kilip qalsa,

igisi bolsa ruxset sorisun, ruxset berse séghip ichsun. Nawada igisi bolmay qalsa, üch qétim toliwetsun, igisi peyda bolsa ruxset sorisun, ruxset berse ruxset bergenche, bolmisa séghip ichsun, lékin qachisida kötürüp mangmisun" dégen. Ebudawud we tirmizi riwayet qilghan.

8. 2929/4889 - emr ibni shueyb dadisidin bowisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biri peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin shaxtiki méwini alsa bolidighan yaki bolmaydighanliqi heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: ach qalghan biri uni éteklep almastin, qorsiqigha chushluq alsa, héch bak yoq. Kimki uningdin élip chiqip ketse, ikki hesse töleydu. Bu uning jazasidur. Kimki uningdin birer nersini qurutush üchün yéyitip bolghandin kéyin oghrilisa we oghrilighan méwining qimmiti bir qalqanning qimmitige yetse, uning qoli késilidu, dédi. Andin yütüp ketken töge we qoyni tépiwalsa qandaq qilish kérekliki tilgha élindi. Andin biri tépiwalghan nerse kérekni qandaq qilish heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kishiler kélip kétip turidighan yoldin we mehelle ichidiki yoldin tépiwalghan nersini bir yilghiche tonutqin, eger igisi chiqsa, qayturup bergin. Nawada igisi chiqmisa, u nerse séning bolidu. Emma xarabiliktin we ötmüshte kömüp qoyulghan yerdin yaki kandin tépiwélin'ghan nersilerning beshtin biri dölet xezinisige tapshurulidu, qalghini tépiwalghan shexsning bolidu, dédi. (ebu dawud: 1710)

ibni hejer esqelani: bu hedislerning hemmisi sehi derjisidin kem emes, dégen. Ebuubeyd: bu hedis mejbur bolup, ach qélip qalghan adem üchün-kötürüp mangmasliq sherti bilen- ruxset qilin'ghan, deydu.

Imam qurtubi tepsiride mundaq deydu:" eslide bashqilarning mélini raziliqisiz almasliqtur... Lékin acharchiliq we zörüriyet sharaitida ruxset qilnidu," deydu.

Jan, mal we abroyni mudape qilish yolidiki zörüiyetler toghurluq kelgen hedisler:

9. 3677/6144 - seid ibni zeyd mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki mal mülkini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki dinini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki jénini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki xotun balilirini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. (tirmizi: 1421)

bu hedis yuqiriqi ehwallarda özini qoghdashning durusliqigha delil. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem özini... Qoghdighuchi shéhit dep atighanliqi üchün, u kishi urushsa yaki öltürse durus, dégen höküm chiqidu.

10. Ebuhüreyre riwayet qilghan bir hediste:"bir adem resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéishigha kilip, i allahning peyghembiri, eger bir adem kilip, méning mélimni éliwalmaqchi bolsa, qandaq qilmen? Dep soraydu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mélingni berme, dep jawab béridu. U adem: eger u men bilen urushsa qandaq qilmen? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" senmu uning bilen urush", deydu, u adem: eger u méni öltürwetsichu? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" sen shéhit bolisen" deydu, u adem: men uni öltürwitip qalsamchu? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" u dozaxta bolidu" dégen. Imam muslim riwayet qilghan.

Alimlar: eger mal igisi, zalimni öltürwitip qalsa, chékidin éishish bolmighanliqi üchün, tölem kelmeydu, dep qaraydu.

11. 4665/7753 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marisa, uning közini quyuwétish öy igilirige halal bolidu. (muslim: 2158)

4666/7754 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marap, (öy igiliri teripidin) közi quyuwétilgen bolsa, uninggha tölem tölenmeydu. (ebu dawut: 5172)

démek, özining sheri hoquqini qoghdash üchün, ruxsetsiz qarighuchining közini zörüriyet tüpeylidin quyuwitip qalsa, qisas yaki diyet kelmeydu.

12. 4766/7897 - ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

hedis yaxshi ishlargha buyrush we yaman ishlardin tosush yolini bir- birlep körsitiwatidu, yaman ishlardin tosush bezide qol bilen, bezide til bilen yene bezide qelb bilen bolidu. Munker ish, yaman ishni qiliwatqan ademni ittirwetmise tügimeydighan bolup qalsa, ölüm haliti yüz bersimu, shundaq qilsa durus. Misali: bir kishi bir ademning bir ayal bilen zina qiliwatqanliqini körüp, uni tossa unimghan bolsa, yeni öltürwtishtin bashqa yol bilen tosqili bolmisa, shundaq qilish durus dégen bolidu.

Kisellik toghrisidiki zörüriyetler:

13. 3412/5694 - enes reziyellahu enhu mundaq deydu: zubeyr we abdurahmanning bedinide qichishqaq bolghanliqtin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ularning yipektin tikilgen kiyimni kiyishige ruxset qilghan. (buxari: 5839)

zörüriyet tépilghanda erler yépek kiyim keyse durus, dégen höküm chiqidu.

14. 1152/1986 - ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: buningdin qattiqraq xewpke duch kelsenglar, ulaghqa minip turup oqusanglarmu, öre turghan péti isharet qilip oqusanglarmu bolidu. (muslim: 839)

743/1350 - imran ibni huseyn reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: méning buwasir késilim bar idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin namazni qandaq oqush toghrisida sorisam, u: öre turup oqu. Öre turalmisang, olturup oqu. Olturalmisang, yanche yétip oqu, dédi. (buxari: 1117)

15. 392/746 - emr ibni as reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men zatiselasil ghazitining soghuq bir kéchiside ihtilam bolup qaldim. Ghusli qilsam, ölüp qélishtin qorqup teyemmum qildim we hemrahlirimgha imam bolup bamdat namizini oqudum, kéyin ular bu ishni peyghember sellellahu eleyhi wesellemge melum qildi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: i emr! Junub turup hemrahliringgha imam bolup namaz oqudungmu? Dep soridi. Men

ghusli qilalmasliqimning sewebini éytip: allah taalaning quran kerimde: siler özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur dégenlikini anglighanidim, - dégenidim, peyghember sellellahu eleyhi wesellem külüp qoydi, emma bir nerse démidi. (ebu dawud: 334)

démek resulullah sellellahu eleyhi wesellem emrining ishini boptu dégen. Bu sünnette teqrir déyilidu.

16." bir seperde bir sahabining béshigha tash tégip jarahetlinip béshi yérilip kétidu, u sahabe shu chaghda ihtilam bolup qélip, qérindashliridin: su ishlitey désem qorquwatimen, bashqa ruxset yol barmidu? Dep sorighanda, qérindashliri: sen su ishlitishke qadir, bashqa yol yoq deydu, u petiwani alghan bu sahabe yuyunup ölüp kétidu. Uning qérindashliri resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kelgende u ishni bayan qilip béridu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" ular uni öltürüptu! Bilmigendikin sorisa bolmasmidi? Bilmeslikning dorisi sorash emesmu? U teyemmum qilip, béshidiki téngiq üstige mesih qilsa bolatti emesmu?" dégen. Ebudawud we ibni maje riwayet qilghan.

17. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu:" ziyanlinish yaki ziyan sélish yoq" imam ehmed, ibni maje we imam malik riwayet qilghan.

Hedisning uqumi: ziyanni yoqutush we uning tesirini rimunit qilish wajib, dégen bolidu.

Undin bashqa zörüriyet toghrisida kelgen hedisler bek köp, u hedislerni bu tetqiqat ichidin körüng.

Eyni zamanda sheret fuqahaliri(alimliri) zörüriyet babida otturgha qoyghan fiqhi qaidiler:

1. "zerer yoqutilidu".
2." zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu".
3." ikki fasid ish birla kélip qalsa, qaysining xetiri az bolsa, shu qilinidu".
4." ziyanning aldini élish menpeetni qolgha keltürüshning aldida turidu".
5. " omumi ziyandin saqlinish üchün xususi ziyan qorban qilinidu".
6." musheqqet asanchiliqni keltüridu".
7." ish taraysa kéngiyidu" .

4.zörüriyet uqumi we shertliri

zörüriyet dégen: insan'gha birer xeter yaki éghir musheqqet kilip, jéni yaki ezasi yaki abroyi yaki eqli yaki méli we shuninggha oxshash nerislerge ziyan yétishidin qorqush démektur. Shu chaghda ziyanning aldini élish üchün, haram ishni qilish yaki wajib ishni terk étish yaki waqtidin kéchiktürüsh mubah yaki wajib bolidu.

Zörüiyetning shertliri:

1. Zörüriyet emeli bolushi lazim, bashqiche qilip éytqanda tejirbige asasen, emeliyette halak bolushtin yaki méli yaki jénining ziyan'gha uchirshidin ensireshning peyda bolushidur. Yaki :din, jan, eqil, abroy we maldin ibaret besh zörüriyetning qaysi biri heqiqi xeterge uchrisa, shu chaghda xeterning aldini élish üchün, istisnai qaidilerni qobul qilishqa- gerche bu ish bashqilargha ziyan keltürsimu- bolidu. Chünki mundaq bir qaide bar:" eger ikki ziyan bir biri bilen toqunushup qalsa, u ikki ziyanning yenggilini qilish bilen chongi yaki éghirigha

qarshi turulidu".

2. Mejbur bolghuchi, sheri buyruq yaki cheklimilerge xilapliq qilishqa mejbur bolup qélishi, yaki ziyanning aldini élish üchün, sheri permanlargha xilapliq qilishtin bashqa mubah wastilar tépilmasliqi: mesilen bir orunda haram tamaqlardin bashqa yimeklik tapalmisa, ziyanning aldini élish üchün -mubah yimeklikler tépilmisa- u chaghda zörüriyet qaidisige emel qilish wajib yaki mubah bolidu. Mesilen, bir adem adettiki ehwallarda bashqilardin ösümsiz qerz élishqa qadir bolalisa, u ademning mutleq ösümlük yaki jazane bilen qerz élishi durus bolmaydu.

3. Mubah bilen birlikte cheklen'gen nersining bolushi, yeni adettki ehwallarda haram ishni qilishni mubah qilip béridighan özre tépilip qalsa, bashqiche qilip éyitqanda: zörüriyet mejburi bolup jan yaki ezalarning zyan'gha uchirshidin qorqulsa. Mesilen, bir adem tehdit astida jéni yaki birer ezasini ziyandin saqlap qélish, yaki méngishtin ajiz bolup qélip hemrahliridin ayrilip qélishtin qorqsa, - pak yimeklikler turup- ölük nersini yéyishke mejbur bolup qalsa, yise durus bolidu. Shafii we henbeliler: teyemmum qilishni mubah qilidighan nersilerning hemmisi haram nersini yéyishni mubah qilidu, dep éniq bayan qilishti.

4. Mejbur bolghuchi islamning asasliq prinsiplirigha xilap ishni qilmasliqi lazim: mesilen, bashqilarning hoquqini qoghdash, adaletni ralliqqa aylandurush, amanetni ada qilish, ziyanning aldini élish, islamning étiqad asaslirini himaye qilishqa oxshash asasliq prinsiplirigha xilapliq qilmasliqi kérek. Shuning qatarida: zina qilish, adem öltürüsh, kapir bolup kétish we bulangchiliq qilish qaysi ehwalda bolmisun halal bolmaydu, chünki bu ishlarning ziyini özide körünüp turidu.

5. Zörüriyet üchün qobul qiliniwatqan nerslerde eng töwen cheklimide yaki ziyanning aldini alghili bolidighan miqdarda toxtash lazim. Chünki haramning mubah bolishi zörüriyet tüpeylidin, zörüriyet miqdari boyiche belgilinidu.

6. - dawalinish zörüriyiti halitide- haram nersini dawa qilmaqchi bolsa, bashqa amal tépilmisa, u chaghda diyanetlik we bilimlik doxturning süpetlep bérishi lazim. Yeni haram ishni qilish mueyyenliship qalsa, haram ishni qilish durus.

7. Hakimlar- omumi zörüriyet halitide- éghir zulumning yaki ochuq ziyanning yaki éghir qiyinchiliqning yaki omumi menpeetning barliqini tekshürüp körse, zörüriyet prinsipini qobul qilmighanda dölet xeterge uchraydighan ehwal mewjud bolsa, zörüriyet prinsipini qobul qilish durus.

Shuninggha asasen bezi fuqahalar (qanunshunas alimlar) döletning sirtqi alaqisde yaki xelqaraliq tijarette kengri yol tutti. Ular, düshmenlerning xetiridin saqlinish yaki döletning mewjutliqini saqlap qélish üchün, düshmen'ge yilliq tölem bérishni durus dep qaridi. Shundaqla bezi fuqahalar, dölet qattiq muhtaj bolup qalghanda, döletning sirtqi qerzini jazane paydiliridin bérish durus dep qarashti.

8. toxtamni buzush adaletni wujutqa chiqirish yaki toxtam tüzgüchiler arsida toxtam normalliq tengpungliqigha tesir yetküzmeslik zörüriyiti üchün bolsa durus.

5. Zörüriyet ehwalliri

qurtubi zörüriyet haletlirini belgilep:" zörüriyet: zalimning mejburlishi yaki qorsaqning échishi" dégen. Fexrurrazi:" zörüriyetning sewebi ikki türlük bolidu, birinchi: halal nerse tépilmay qattiq ach qélish, ikkinchisi: haram nersini yéyishke mejburlarsh". Ibni erebi:" zörüriyet: zalimdin mejburlinish yaki ach qélish yaki kembeghellik sewebidin bolidu" dégen.

Undaqta zörüriyet bu alimlarning qarshiche üch türlük: mejburlinish, ach qélish we kembeghelliktur. Chünki ular yashighan zamanda asasen bashqa zörüriyetler tépilmaytti... Fuqahalar yette türni bayan qlighan...

Emeliyette, zörüriyetning ehwalliri 14 türlük bolidu:

ach qélish, ussap kétish, dawalinish, mejburlinish, untup qélish, bilmeslik, qiyinchiliq, seper, kisel, apetning omumliship kétishi we tebi apetler. Eger mushu ehwallardin qaysi biride zörüriyet tépilsa, cheklen'gen ish mubah bolidu yaki wajibni terk étish durus bolidu.

Zörüriyetning bir qanche ehwalliri

birinchi: ghzalinish we dawalinish zörüriyiti haliti

quran kerim, mejbur bolup qalghan adem ölük göshi we choshqa göshini yéyish, qan we haraqni ichish, bashqilarning tamiqini, nijis tamaqlarni we nijis sularni isitimal qilish durus dep éniq ayet bayan qildi.

Undaqta bir haram nerse bilen yene bir haram nerse arsida yaki bir halet bilen yene bir halet arsida perq yoq, yémek yaki ghizalinish... Sewebidin mejbur bolup qalghan ademge haram nersining hemmisi halal bolidu. Haram nerse her qandaq zaman, makan we ehwallarda omumi bolghinidek, istisna qilin'ghan zörüriyetning hökmimu mejbur bolup qalghan barliq ehwallarda haram nersilerni mubah qilishni teqezza qilidu. Chünki qurandiki" kim mejbur bolup qalsa" dégen söz omui sözdur.

Ikkinchi: mejburlinish zörüriyti haliti

mejburlash dégen: bashqilar yaqturmaydighan ishqa qistash dégenliktur. Mejburlash ikki türlük bolidu:

1) ixtiyarliq bermey mejburlash: yeni bir ademning özi yaki ezalirigha tehdit sélish arqiliq mejburlap, uninggha ixtiyarliq yaki qudret bermesliktur. Bu mejburlashning hökmi: raziliqini yoqtidu we ixtiyarliqni buzidu.

2) toluq bolmighan mejburlash: yeni jan'gha yaki birer ezagha ziyan salmaydighan , mesilen: türmige qamash, yaki baghlap qoyush yaki yenggil urush yaki bezi méligha ziyan sélishqa oxshash derjide mejburlash. Bu mejburlashning hökmi: raziliqni yoqtidu, lékin ixtiyarliqni buzmaydu.

Birinchi türdiki, yeni ixtiyarliq bermey mejburlash fuqahalarning neziride sheri zörüriyet qataridin qarilidu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu heqte mundaq deydu:" allah taala ümmitimdin xataliq, untup qélish we mejburlinishni kötürwetti" dégen. (tebrani, ibni maje, ibni hibban we hakim riwayet qilghan).

Axiret ishlirigha alaqidar hissi qilmishlarning hökümliri

bular: mubah, ruxset we haram dep üch xil bolidu:

1) mejburlash bilen mubah bolidighan qilmishlar: ölük nersining,

choshqining göshini yéyish we haraq ichishtur. Ixtiyarsiz mejburlash bu nersilerni yéyéishni mubah qilidu, chünki bu nersilerning haramliqi adettiki ehwallarda ispatlan'ghan, zörüriyet bolup qalghanda mubah, alla quranda:" siler mejbur bolup qalsanglar" dep istisna qilghan. Haram nersidin istisna qilish mubahtur. Bu haram nersilerni yéyishni ret qilip ölüp ketken adem sherette gunahkardur, chünki bu özini halaketke tashlighanliq bolidu.

2) mejbur bolup qalghanda ruxset qilin'ghan qilmishlar: kupri kelimisini sözleshke mejburlan'ghanda- imani qelbi xatirjem bolush sherti bilen- küpri kelimisini tili bilen sözlesh, yaki tili bilen resulullah sellellahu eleyhi wesellemni tillash yaki kiris belgisige yaki butqa qarap namaz oqush mutleq mubah emes. Toluq mejburlinishqa yoluqqanda bu ishlarni zahira (qelbi bilen emes, tili bilen) qilip qoyush sherette ruxset. Bu ishlarning eslisi mubah emes, lékin toluq mejburlinish zörüriyiti tüpeylidin mesuliyetke tartilish yaki jazalinishtin qutulup qalidu. Eger mejburlan'ghan adem yuqiriqi xeterlik ishlarni qilishqa unimay ölup ketse, jihad qilghanning sawabigha ériship, shéhit bolidu.

Zörüriyet bir ishni mubah qilsa, uningdin haramliq kötürlüp kétidu, shu ishni qilishqa ruxset qilinidu, lékin u ishning haramliqi yoqalmaydu. Zörüriyetning tesiri peqetla gunahning kötürlüp kétishi bilen cheklinidu. Quran kerim mundaq deydu:

مَن كَفَرَ بِاللّهِ مِن بَعْدِ إيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (106)

" kimki allahgha iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna- kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu" [nehl sürisi, 106 - ayet.]

3) mejburlash mutleq tesir körsitelmeydighan haram qilmishlar: bir musulmanni heqsiz öltürüsh, yaki uning birer ezasini kisish yaki jarahetlendürüsh yaki ata- anisini urush yaki bir ayal bilen zina qilishqa oxshash ishlar mejburlinish bilenmu mubah bolmaydu we zadi ruxset qilinmaydu. Chünki bu ishlar eslidin haram, mubahliqqa hergiz yéqin kelmeydu.

Dunya hökümlirige alaqidar ishlar üch xil bolidu:

birinchi türi: haraq ichish we oghurluq qilishqa mejburlinish:

1) haraq ichishke mejburlash: eger mejburlash toluq bolup, ixtiyarliq bolmisa, alimlarning itipaqi bilen mejburi haraq ichip salghan ademge jaza kelmeydu. Chünki sheri jazalar kilechektiki jinayetlerdin cheklesh üchün yolgha qoyulghan. Jumhur alimlarning neziride toluq mejburlash astida haraq üchürülgen mesning qilmishliri ijra qilinmaydu.

2) oghurluq qilishqa mejburlash: eger bir adem toluq mejburlinish astida oghurluq qilishqa mejburlansa, toluq mejbularsh bésimi astida oghurluq qilghan ademge gunah bolmaydu we jazamu kelmeydu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" méning ümmitimdin xata qilip

salghan ish, untup qélish we mejburlash astida qilip salghan ishliri kötürlüp ketti" dégen. Chünki jazalar shubhi bolup qalsa ijra qilinmaydu.

Ikknichi türi: küpirliqqa we mallarni buzwishtike mejburlinish:

1) kupirliqqa mejburlinish:

eger bir adem kupri kelimisini éytishqa toluq mejburlinip qalsa, murted dep höküm qilinmaydu, toluq mejburlan'ghan ademning ayali " talaqi bayin" bolup ketmeydu. Bu malikilardin bashqa barliq alimlarning köz qarshi.

2) malni buzuwtishke mejburlinish: bir adem bashqilarning öy saymanlirini köydürwéitishke mejburlansa, mejbularsh ixtiyarsiz bolsa, tölem mejburlighuchigha bolidu. Bu henefi, henbeli we bezi shafiilarning köz qarshidur. Chünki mejburlan'ghuchi iradisiz, u mejburlighuchining saymini ornida, sayman'gha tölem kelmeydighanliqi birlikke kilin'gen mesile.

Maliki, zahiri, bezi shafiilar we bir bölük henbeliler: tölem mejburlan'ghuchigha bolidu, dep qaraydu. Chünki uning bu haliti bashqilarning yimeklikini yéyishke mejbur bolghan ademge oxshash kétidu. Oxshashliq teripi, her bir ish mubahliqni körsetsimu, lékin mejbur bolghan adem yémeklikni tölishi wajib...

Üchinchi türi: öltürüshke we zina qilishqa mejburlashni öz ichige alidu:

1) öltürüshke mejburlash: kim bashqilarni mejburlinish sewebidin öltürse gunahkar bolidu, dégen noqtida alimlar ittipaq. Lékin ular qisasning wajib bolishi yaki - mejburlinish toluq bolup, ixtiyarsiz sewebidin bolghan bolsa- ölüm jazasini tetbiqlash toghrisida ixtilap qilishti.

Imam ebuhenife, muhemmed, duwaud zahiri, imam ehmed bir riwayitide, imam shafii bir sözide: mejburlan'ghuchigha qisas kelmeydu, qisas mejburlighuchidin élinidu, mejburlan'ghuchigha teizir(edeblesh jazasi) bérilidu, déyishti.

Bular resulullah sellellahu eleyhi wesellemning:" méning ümmitimdin xata qilip salghan ish, untup qilip salghan ish we mejburlinish sewebidin qilip salghan ish kötürlüp ketti" dégen hedisni delil qilidu.

Zufer we ibni hezm : mejburlan'ghuchidin qisas élinidu, deydu. Chünki qatilliq uningdin emeli körülgen...

Maliki, shafii we henbeliler: mejburlighuchi we mejburlan'ghuchidin teng qisas élinidu, dep qaraydu. Chünki mejburlan'ghuchi qatilliqni emeli qildi, mejburlighuchi bolsa sewebini hazir qilip berdi. Sewebini tépip bergüchi eynen qilghuchigha oxshash...

Elwette imam ezemning köz qarshi küchlük...

Mejburlinish halitide diyetning wajib bolushida henefi mezhebte ikki xil riwayet bar. Küchlüki, diyet mejburlighuchigha kilidu.

2) zina qilishqa mejburlash: zinagha mejburlash er yaki ayal terpidin sadir bolidu, eger ayal zina qilishqa mejburlansa, jumhur alimlarning nezride- mejburlash toluq bolsun yaki naqis bolsun- ayalgha jaza kelmeydu. Allahning sözige asasen:

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ

مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (33)

" eger silerning chöriliringlar ippetlik bolushni xalisa, bu dunyaning azghina mélini dep ularni pahishigha mejburlimanglar, kimki ularni pahishigha mejburlaydiken, mejburlan'ghandin kéyin allah ularni meghpiret qilghuchidur, (ulargha) rehim qilghuchidur (yeni pahishigha mejburlan'ghanliqi üchün, allah ularni jawabkarliqqa tartmaydu, mejburlighuchilarni qattiq jazalaydu)" [nur sürisi, 33- ayet.] bu ayet zina qilishqa mejburlan'ghan ayal gunahkar bolmaydu, deydu, gunah bolmighandikin, jazamu bolmaydu.

Eger bir er toluq zina qilishqa mejburlansa, henefi we shafiilarning küchlük köz qarshida zinagha mejburlan'ghuchigha jaza kelmeydu, chünki mejburlinish shubhi(guman) peyda qilidu, jazalar guman bilen mudape qilinidu.

Henbeli we malikilar: mejburlinish astida zina qilghan ademge jaza kilidu, chünki zina qilish uning ixtiyarliqisiz peyda bolmaydu. Malikilar meshhur köz qarshida mejburlan'ghan ayalghimu jaza kilidu, dep qaraydu.

Bu mesilide henefi we shafii mezhbining küchlükliki körünüp turidu.

Xulase : toluq mejburlinish zörüriyet haliti bolup, haram yémekliklerni yéyishni, qelbi iman bilen xatirjem bolsa tili bilen kupri sözini sözleshni durus qilidu. Lékin öltürüsh, jarahetlendürüsh, ayal bilen zina qilish we bulangchiliq qilishqa oxshash bashqilargha ziyan keltüridighan jinayetlerni mubah qilmaydu.

Mejburlinish astida haraq ichish, oghurluq qilish, kupri sözini sözlesh, adem öltürüsh we zina qilishqa oxshash bezi jinayetlerni qilghanlargha nisbeten sheri jaza kelmeydu, shundaqla bashqilarning mélidin buzuwetken mallarni tölimeydu.

Üchinchi: untup qélish haliti

untup qélish we sehwenlik bir menidiki söz. Uning hökmi: sheri özre bolidu, bu sewebtin allahning hoquqi tashlinip qalsa gunah kötürlüp kétidu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözi delildur:" ümmitimning xataliqi (yeni toghra ish qilimen dep, xataliship qélishi) untup qélish sewebidin qilalmighan ishliri we mejburlinip qélish sewebidin qilip salghan ishliri kechürlüp kétidu" (imam nuwewi, yaxshi hedis dégen, bu hedisni ibni maje we beyheqi riwayet qlighan).

Iz ibni abdussalam:" untup qélish insan'gha yüz bérip turidighan ish, untup qélishqa gunah yoqtur" deydu,(qawaid ehkam, 2- tom 2- betke qarang).

Henefiler untup qélishni ikki türge bölgen:

1) insanning kemchillik qilish sewebidin yüz béridighan untup qélish: namazda turup bir nersini chaynap sélish yaki yéyish namazni buzidu, chünki insan namazda turghanda eslesh halitide turidu.

2) insanning kemchillik qilish bilen yüz bermeydighan derjidiki untup qélish haliti: bu halettiki untup qélish özre hésaplinidu we axiretning jazasini saqit qilidu. Qilghan ishning sehi ikenlikini cheklimeydu. Mesilen, ramizanda untup qélip bir

nerse yep salsa, ramizini sehi bolidu. Yaki bir nerse boghuzlighanda iside yoq bismillah diyéishni untup qalsa mesile yoq.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" bir adem untup qélip, bir nerse yep salsa yaki ichip salsa, ramizinini toluqlawersun" dégen. Buxari we muslim riwayet qilghan.

Mesilen: bir adem untup qélip namazni waqtida ada qilalmisa gunahkar bolmaydu, bir adem axirqi teshehhudta untup qélip salam bériwtip qalsa, namizi batil bolmaydu. Bir adem untup qélip ramizanda ayali bilen birge bolup qalsa kaffaret kelmeydu yaki ramizini buzulmaydu. Henefi we shafiilarning nezirde untup qélish bezi ehwallarda özre bolalmaydu dep qaraydu.

Tötinchi: bilmeslik haliti

jehl: yeni sheri hökümlerning hemmsini yaki bezisini bilmeslik, bir adem qaysi sewebtin bir hökümni bilmise, bilmeslikide özrige igimu, kemchillik qilghanliqigha jazalanmamdu? Yaki özrige ige emes bolup, dunya we axiretlik jazagha uchramdu? Kimning bilmeslikini dawa qilishi qobul qilinidu we kimning qobul qilinmaydu?

Islam diyarida yashaydighan kishiler üchün quran, sünnet we ijma bilen ispatlan'ghan asasliq sheri hökümlerde özre bolmaydu. Imam suyuti mundaq deydu:" haram ishlarni bilmeslik özrisi qobul qilinmaydu. Lékin islamgha yéngidin kirgen, yaki alimlardin yiraq yizilarda yashaydighan kishler u hökümdin mustesna. Zina, qatilliq, oghurluq, haraq ichish, namaz ichide söz qilish, ramizanda bir nerse yep sélishqa oxshash ishlar xelq ammisgha mexpi emes". Emma alimlardin bashqilar blimeydighan sheri hökümlerni, awamlar (yeni alim bolmighanlar) ning bilmesliki özre hisaplinidu.

Beshinchi: qiyinchiliq we balaning omumliship kétish haliti

qiyinchiliq: sherhileshke muhtaj emes. Balaning omumliship kétishi: yeni bir adem qutulalmighidek yaki yiraqlishalmighidek derjide bir ishning tesliship kétishi dégenliktur. Bumu sheri hökümlerde kengchillik we asanliq körnüshlirining éniq körnüshidur. Mesilen:

1) jarahet, pit, yiring qanlargha oxshash epu qilin'ghan nijaset bilenmu namaz toghra bolidu. Henefiler: epu qilin'ghan yenggil nijasetni kiyimning tötte biridin töwen bolidu, éghir nijaset bolsa dirhemchilik miqdarida bolidu dep belgilidi.

2) henefilerning nezride ot, tizek we gendige oxshash tashlan'ghan nijasetlerni paklaydu, u nersilerning küli pakka aylinidu. Undaq bolmisa yizilarda nijis yéqilghular bilen yéqilghan nanlarmu nijis bolup qalidu.

3) su, uzun turush bilen özgirip ketken bolsa yaki latqilar sewebdin özgirip ketken bolsa , shundaqla saqlinish qiyin bolidighan nersilerning hemmisi ziyan yetküzmeydu. Yeni saqlan'ghili bolmaydighan nijis nerse chüshüp kétip qalsa nijis bolmaydu.

4) tashlar bilen- gerche tash nijasetni toluq yoqitalmisimu- istinja qilish durus.

5) tahariti yoq kichik bala ügünüsh arliqida quranni tutsa bolidu, her bir qétim taharet alghanda ayaghni sélish musheqqet bolghanliqi üchün, yürtida

yashawatqan kishi bir kiche-kündüz muddet ichide ötek üstige mesih qilisa bolidu.

6) qorquncha namizida namazni qiblige qarimay oqusa durus. Neple namazda olturup oqusimu durus... Qattiq yamghur we kisel sewebidin jamaet we jüme namizini tashlash durus. Qattiq soghuqtin qorqsa yaki seper jeryanida bolsa junup adem teyemmum bilen namaz oqusa durus, chünki resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" emri ibni as, junubluqtin yuyunmay teyemmum qilip namaz oqup bergende, boptu" dégen. Bu meshhur hedis.

7) qichishish kisili bolsa yaki urush arliqida erler yipek keyse durus bolidu.

8) ayalgha söz tashlighanda, oqush jeryanida, guwahliq bérishte, muamile qilishta we dawalinishta zörüriyet üchün ayalning yüzige qarash durus.

Pitne we shehwettin xali bolalisa doxtur, ayalning ewritige dawalash üchün qarash durus. (fethul qedir, 8- tom 99- betke qarang).

9) zörüriyet üchün talaq qilish durus. Shuning üchün bir bölük alimlar zörüriyetsiz talaq qilsa toghra emes dégen.

10) mujtehidler ijtihadida xataliship qalsa gunah bolmaydu.

11) imam ebuhenife kishlerge asanliq yartip bérish üchün qaza (sot) we guwahliq bérish mesilliride kengri yol tutup, pasiq adem sotqa ige bolsa bolidu, uning pasiqliqi uni xizmitidin ayriwetmeydu, dégen. (hemewining, eshbah we nezairge bergen sherhisi 1- tom 110-betke qarang).

Altinchi: zörüriyetning yaxshi dep qarilish haliti

istihsan: (yaxshi dep qarash) sheri hökümler üchün qoshumche menbeler qataridindur. Yaxshi dep qarash ikki ishta bolidu:

1) delilgha asasen yoshurun qiyasni ashkara qiyas üstidin küchlendürüsh. Bu qiyasi istihsan dep atilidu.

2) omumi qaididin xususi delilge asasen juzi mesilini istina qilish.

Istihsan dégen qanun erbablirining nezridiki qanun rohigha yüzlinish dégen nersige oxshap kétidu.

Zörüriyet yaki hajet istihsanidin meqset: mujtehidning qiyinchiliqni tosup qélish we adaletke raye qilish zörüriyiti jehetidin qiyasni terk étishidur. Misali töwendikiche:

(1) quduq we köllerge éghir nijasetler chüshüp ketse, qiyas teqezzasi boyiche suning hemmsi yaki bezi qismini élip tazilash mümkin bolmaydu. Chünki suning bir qismini tartiwétish qalghan suning paklikigha tesir körsitelmeydu...henefi alimliri tartiwitish lazim bolghan su chüshüp ketken nijasetning miqdari boyiche bolidu, dégen: mesilen : quduqqa chüshüp ketken nerse choshqigha oxshash eyni nijis bolsa, suning hemmini chiqirwetmek lazim bolidu. Sachqan chüshüp ketse 20 yaki 30 chilek tartiwetse bolidu...

(2) kishler arsida zörüriyet bolghanliqi üchün nisi ribaning haramliqidin mustesna qilip, nanni sanap qerzge bérip turush ruxset qilindi. Sewebi muhtajlargha kengritip bérish we hemkarliqni asanlashturup bérish üchündur. Chünki pul yaki nanni weznini ashurup qerzge bérip turush jazanini haram qilish prinsipi bilen zit kilidu. Chünki jazane almashturulghan nersining birside ashurush üstige qurulghan. Lékin nan tijaret sheklide emes zörüriyet üchün qerz bérip

turushta ruxset qilindi. Her qaysi ellerdiki alimlar bu ishning mubahliqigha ittipaq kilishti.

(3) qarchugha, bürküt we qaghilardin éship qalghan su pakmu yaki nijismu? Chünki bu qushlar tumshuqi bilen nijaset nersilernimu alidu.

Qiyasning teqezzasi boyiche yolwas, shir we yilpiz haywanlirining éship qalghan süylirige qiyas qilghanda nijis. Chünki yiritquch qushlarning göshlirimu nijistur. Her birsidin éship qalghan su göshtin peyda bolghan shülgeyge arlishp ketkenliki üchün nijistur.

Lékin istihsan teqezzasidin: yirtquch qushlardin éship qalghan su paktur. Bolupmu zörüriyet üchün sehra we yizilarda yashaydighanlarning menpeetige raye qlish yüzsidin pak. Chünki asmanda uchup yüridighan bu yirtquch qushlardin saqlinish tes. Yiritquch haywanlarning shülgiyi bilen yirtquch qushlarning shülgyi perqlinidu.

Yettinchi: meslehe mursele zörüriyet üchün

meslehe mursele: qanun yolgha qoyghuchining meqsetlirige süpetliri uyghun kilidighan, lékin sherettin étibargha élish yaki emeldin qaldurushta mueyyen delili tépilmaydighan ishtur. Hököm meslehe murselege baghlinip menpeet qolgha kilidu yaki kishlerdin ziyanning aldini alidu.

Buning menisi islam jemiiyitide yéngi mesilidin birsi peyda bolidu, mujtehid alimlar u mesilining hökmini sheretning asasliq: quran, sünnet we ijmadin izdep, hökümini bina qilghidek oxshash hökümni tayalmaydu. Lékin ular bu mesilini qobul qilish sheretning meqsiti we rohigha uyghunliqini mulahize qilip yétidu.

1)bir yéngi mesile din, yaki jan yaki abroy yaki eqil yaki malgha keskin alaqidar bolup, hayatning zörür menpeetlirini emelileshtürelise, bu yéngi mesilini qobul qilishta ittipaq.

Mesilen: düshmenler musulmanlardin bir qanchini esirge éliwilip qalqan qiliwalsa, u chaghda musulman ammisining menpeetni qoghdash, düshmenni chikindürüsh we sheherni ulardin qutquzush üchün, esirge chüshüp qalghan bir qanche musulmanni düshmen bilen qoshup yoqtiwitish durus.

2) dölet-xezinisidiki mal döletni mudape qilishqa yetmise- mudape qilish üchün zörüriyet teqezza qilip qalsa, kishlerge yéngi baj belgilesh durus. Chünki adil hakim düshmenlerdin sheherni qoghdash üchün baylargha mueyyen prsent belgilise toghra bolidu. Ikki yamanliq yaki ikki ziyan teng kilip qalsa, sheret ikki ziyanning chongraqining aldini élishni meqset qilidu.

Sheri qaide:" ikki yamanliqning yenggilreki tallinidu" yaki " omumdin ziyanni tosup qélish üchün xususi ziyan qorban qilinidu"

3) bir zéminda yaki bir sheherde haram ish qaplap ketse, u yerdin yötkilish qiyin bolsa yaki haram mal halal malgha arliship kitip, ayrish tesliship ketse, pak yoldin riziq tépish yolliri tosilip qalsa, bu maldin - peqetla zörüriyet miqdari emes- yémek- ichmek, kiyim- kichek we turalghu jayda hajet miqdari paydilinish durus. Chünki zöürriyet miqdari bilen cheklinip qalsa, riziq we emeller buzulup halaketke bashlaydu we kishler ichide xarabiliq yüz béridu. Bu hököm- eynen nes(delil) kelmigen bolsimu - sheretning herkitige uyghun, chünki sheret mejbur bolup qalghan ademge qan we choshqining göshini... Durus qilip berdi.

4) hezriti ömer acharchiliq bergen yili -balaning omumliqi we ihtiyaj tüpeyli - oghurluq jazasini emeldin qaldurghan. Chünki oghurlar acharchiliq we mehrumluq sewebidin bashqilarning méligha tajawuz qilishqa mejbur bolup qalghan.

Sekkizinchi, örp haliti

örp: kishler adetlen'gen ish heriket yaki xususi mena üchün ishlitishke adetlen'gen sözdur. Örp sehi yaki fasid dep ikki türge bölünidu:

1) sehi örp: kishler halalni haram qilmastin yaki haramni halal qilmastin adetlen'gen ishtur. Mesilen: hünerwen'ge bir nerse yasitish üchün aldin zakalet bérishke oxshash.

2) fasid örp: kishler adetlinip qalghan, lékin halalni haram, haramni halal qilidighan ishtur. Mesilen: jazanini yéiyish, ösüm bankiliri bilen muamile qilish, omumi sorunlarda ayallarning erler bilen arliship yürüshi, haraq teqdim qilish, omumi sorunlarda namaz oqumasliqqa oxshash.

Örp étibargha élinish üchün quran yaki sünnetke qarshi kelmesliki we köpinche ehwallarda mushu örp bilen emel qilishning dawamlishishi lazim.

Örp islam dinida zörüriyet, hajet, menpeetke raye qilish yaki qiyinchiliqni yoqutush üchün yolgha qoyulghan qoshumche qaide.

Örpning zörüriyet yaki hajet üchün bolghan misalliri:

1) malikiler we henefiler arqimu arqa pishiwatqan miwini zörüriyet üchün örpige raye qilip, sétish durus dep qaraydu. Chünki miwining hemmisi bir waqitta pishmaydu. Qoghun, üzüm, enjur... Ge oxshash miwilerning hemmsi birla pishmaydu. Esli bu sodining bezisi téxi pshimighan nersini sétishtur, yoq yaki pishmighan nersini sétish hediste cheklen'gen:" resulullah sellellahu eleyhi wesellem miwilerni pishmighiche sétishtin tosqan, haywanlarning üstidiki yungni yaki emchektiki sütnimu sétishtin tosqan" tebrani we dari qutni riwayiti.

2) kishlerning adetlen'genliki we ihtiyaji üchün saet, ünalghu, tonglatqugha oxshash shexsi hajet saymanlirini kpilsiz yaki kipillik yaki mueyyen muddetkiche bölüp sétish durus. Bu xususi örp resulullah sellellahu eleyhi wesellemning hedisige xilap:" resulullah sellellahu eleyhi wesellem: shert qilip sétishtin tosqan" tebrani riwayet qilghan.

Emeliyette bu örp hedisni yoqqa chiqarmaydu, belki qiyasni yoqqa chiqiridu. Chünki hedis sodini meqsitidin chiqirwitidighan talash- tartishning yüz bérishi bilen illetlik. Örp bolsa talash- tartishni chekleydu, undaqta örp hedisning mezmunigha uyghun bolidu...

3) alimlar ittipaq halette: til, edebiyat, hisab, fiqhi, hedis we shuninggha oxshash ilimlarni ügütüsh üchün ijare élish durus dédi. Chünki kishler buninggha adetlen'gen yaki zörüriyet shuni telep qilidu. Bolmisa omumi menpeetler kéreksiz bolup qalidu.

Imam malik we shafii quran ügütüp qoyghan'gha heq alsa durus, chünki u melum nersini melum nerse bilen almashturghanliq bolidu dégen.

Kéyinki henefi we bezi henbeli fuqahaliri qiyasqa tayinip, quran ügetken we oqup bergen'ge heq alsa bolidu, deydu. Uning üstige hazir muellim we qarilarning beytulmaldin maashi yoq, eger bular tériqchiliq, tijaret yaki sanaet

bilen shughullinip qalsa, quran zaya bolup kétidu... Shafii we henefilerning köz qarshida pulni muddetke bölüp sétish sodisi kishlerning ihtiyaji üchün durus.

6. Zörüriyet qaidiliri we insanning türlük hayatidiki tetbiqati

henefi we shafii mezhibidiki zörüriyet qaidiliri:

1. "ishenche shek bilen yoqalmaydu" , uning delili resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözidur:"sheytan silerge namazda kilip, tahariting buzuldi, dep weswese qilidu, shuning üchün silerdin biringlar awaz anglimighiche yaki puraqni hés qilmighiche qaytmisun" muslim , imam ehmed riwayet qilghan.

2. "musheqqet asanchiliqni tughduridu" , uning asasi allahning sözidur: "silerge dinda héchqandaq müshküllükni qilmidi" [hej sürisi 78- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" men kengri toghra din bilen ibertildim" dégen, imam ehmed riwayet qlighan.

3. " zerer yoqulidu", buning asasi resulullah sellellahu eleyhi wesellemning busözidur:" ziyanlinish yaki ziyan bérish yoq".ibni maje we dar qutni riwayet qilghan.

4. " adet muhkemdur", buning asasi ibni mesudning mewquf hedisi "musulmanlar yaxshi dep qarighan nerse, allahning nezride yaxshidur" imam ehmed riwayet qilghan.

5. " ishlar meqsiti bilen bolidu", uning delili resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözidur: "emeller niyetke baghliq" buxari we muslim riwayet qilghan.

Piqhi qaidilerning sani 50 tin ashidu. Bu qaidiler tetbiqlashta - omumyüzlük emes- köpinche ishlitilish (zörüriyet) süpiti bilen alahide.

Zörüriyet qaidilirining muhimi sekkiz:

1. Musheqqet asanchiliqni keltüridu

"musheqqet asanchiliqni keltüridu" : bu qaide sheretning kengchillik, adalet we éghirchiliqni kötürwitish prinsipi bayanida kelgen ayet we hedislerge tayinidu. Allah quranda: " allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu" [beqere sürisi, 185- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" siler asanlashturush üchün ewetildinglar, tesleshtürüsh üchün ewetilmidinglar" dégen. Buxari we muslim riwayiti.

Yene:"silerning dininglarning yaxshisi asan bolghinidur" dégen. Imam ehmed musnedide riwayet qilghan.

Yene:" allah dinini asan yolgha qoydi, uni tar halette yolgha qoyghini yoq" tebrani riwayet qilghan.

Uning menisi: qiyinchiliq asanchiliqning sewebi bolidu, qiyinchiliq waqtida kengchillik qilish lazim bolidu, dégenlik bolidu.

Musheqqet adettiki musheqqet we éghir musheqqet dep ikkige bölünidu.

Adettiki musheqqet: u insan ziyan'gha uchrimastin qilip kiteleydighan tebi musheqqettur. Bu musheqqet hökümlerning yenggillesh sewebi bolalmaydu.

Éghir musheqqet: adette insan kötürüp kételmeydighan köngülning qilmishini buzup, hayat nizamini tesirge uchirtip, paydiliq emellerni qilishtin tosup qoyidighan éghir musheqqettur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "allah taala, wajiblirining qobul qilinishini yaxshi körgendek, ruxsetlirininingmu qobul qilinishni yaxshi köridu" dégen. Imam ehmed, beyheqi we tebrani riwayet qilghan (mewquf hedis).

"musheqqet asanliqni keltüridu" dégen qaidining dairisi:

1) musheqqet bezide mejburlan'ghan, untup qalghan we xatalashqan ademning ishlirigha oxshash esli sheri bolmighan hökümlerning sheri bolushigha seweb bolidu. Chünki mejburlinish yuqirida bayan qilin'ghandek cheklen'gen bezi ishlarni qilishni mubah qilidu. Untup qélish bezi dini wajib ishlardin tashlap qoyushtin gunahni kötürwitidu. Xataliq untup qalghan'gha oxshash sheri hökümlerni özgertidu. Mesilen xatalashquchigha jinayi ishlar jazayi yenggil bérilidu. Xata adem öltürüp salsa qisasning ornigha tölem töleydu.

2) musheqqet bezide yéngi hökümlerning yolgha qoyulishigha seweb bolidu. Mesilen: qerz, ariyet we ijarige bérish qiyasning eksiche bashqilarning malliridin paydilinish üchün, wakaleten ish bijirish, amanet qoyush we türlük shirketler bashqilarning küchidin paydilinish üchün, gürege qoyush, iqtisadi kapalet yaki qerz bergüchining heqqini küchlendürüsh üchün... Yolgha qoyuldi.

3) musheqqet bezide kishlerdin qiyinchiliqning kötürlüp kétishige we bezi hökümlerning asan bolushigha seweb bolidu. Mesilen: kisel yaki seper jüme namizigha oxshash bezi dini ibadetlerning tashlinishgha yaki ramizan'gha oxshash kichikishige seweb bolidu, bu ruxset.

Misallar:

ramizan éyida kisel bolup qalsa ramizan tutmasliq mubah, bir adem éghir kiselge yoluqishidin ensirise yaki kisilining éghirliship kétishidin ensirise teyemmum qilish mubah.

Sheret emellerning eng ewzili bolghan namazni saqlan'ghili bolmaydighan nijisliq bilen oqushqa ruxset qildi, xun kisili we süydük témish kisili bar kishige tahariti mukemmel bolmisimu ruxset qildi.

Qattiq yamghur, éghir kisel, éghir kiselge qarawatqan adem, özi, méli yaki abroyidin ensirise yaki qorsqi qattiq ach bolsa yaki qattiq ussuz bolsa yaki bek issiq yaki bek soghuq bolsa, musapir bolsa... Jüme we jamaet namizini tashlashqa ruxset qildi.

Sheretning yenggillitishi yette türlük bolidu:

birinchi: saqit (chüshürwitish) yenggilliki: tonushluq özre sewebidin jüme, ramizan, hej, jihad... Ning saqit bolushi.

Ikkinchi: qisqartish yenggilliki: seperde töt reket namazning ikki reketke qisqartilishi, kisel ajizkelse ruku we sejdilirining qudriti yetken miqdarghiche qisqartilishi.

Üchinchi: almashturup bérish yenggilliki: su tépilmighanda yaki kisel bolup qalghanda teyemmum qilish bilen taharet élish we ghusli qilish. Namazni olturup, yétip isharet qilip oqush, özre bolup qalghanda hej we ömrining bezi wajiblirini kaffaret arqiliq almashturush.

Tötinchi: aldigha sürüshni yenggillitish: esir namizini pishim namizining waqtigha sürüsh, xüptenni namaz sham waqtigha sürüsh, zakatni bir yil toshushtin ilgiri bérishke oxshash.

Beshinchi: kichiktürüsh yenggillitishi: pishmni esir, namaz shamni xüpten waqtigha, ramizanni seper yaki kisel sewebidin kéyin'ge we gherq bolup kétiwatqan ademning namazni kéchiktürshige oxshash.

Altinchi: ruxsetning yenggillishi: yeni bir adem taharetsiz turup teyemmum bilen namaz oqusa, namizining toghirliqi, galda turup qalghan nersini (qiltiriq...) yoq qilish üchün (bashqa nerse bolmisa) haraq ichiwitish, dawalinish üchün nijis nersilerni yéyish, mejburlan'ghanda qelbi xatirjem bolush sheriti bilen kupri sözini sözlesh... Ke oxshash.

Yettinchi: özgertish yenggilliki: qorquncha waqtida namazning sheklining özgirishi... Ge oxshash.

Sheri ruxset:

islam dinining ruxsetni yolgha qoyghanliqi sheri hökümlerni telep qilghanda asanliq prinsipigha raye qilghanliqining delilidur.

Ruxsetning loghet menisi: asanlashturush dégen bolidu.

Usuli fiqhi(islam qanunshunasliq ilmi) alimlirining atalghusidiki menisi: esli hökümni wajib qilidighan sewebning qélishi bilen birge, kishlerning ihtiyajigha raye qilghanliqtin, kishlerning özrisige asasen yolgha qoyulghan sheri hökümlerdur.

Shafiining nezride ruxsetning türi besh türlük: wajib ruxset, mendub (sünnet) ruxset, mubah ruxset, xilaf ewla(ewzelning eksini qilish)ruxsiti, qilish mekruh bolghan ruxset. Hemmisi özre (zörüriyet) üchün belgilen'gen.

Henefining nezride ruxsetning türi töt xil:

birinchi: zörüriyet tépilghanda haram ishning mubah bolushi: mejbur bolup qalghanda yaki bezi ezaliri kisilgende qelbi xatirjem bolsa kupri sözini éytish. Ramizanda (musapir yaki kiselning)éghiz ochuq yürüshi, qattiq ussap ketkende haraq ichish... Yeni bu ishlar ruxset qilin'ghan ishtin gunahni kötürwitidu, lékin esli haramliq hökmi yoqalmaydu. Bu ishlarning hökmi durus, lékin kuprigha mejburlan'ghanda ölüp ketsimu ezime (küchlük terpi) ni tutush ewzel.

Ikkinchi: wajib ishni qilish musheqqet tughduridighan bolsa terk itish, musapir yaki kiselning ramizan tutmasliqigha oxshash.

Üchinchi: kishler muhtaj bolidighan sodilar we qilmishlar muqerrer qaidilerge xilap kelsimu mubah, mesilen: silim(yoq nersini nex pulgha sétish) sodissigha oxshash.

Tötinchi: ilgiriki samawi dinlarda mewjut bolghan, tewbe qilghanda özini öltürüsh, kiymidin nijasetni tazilash üchün nijaset tegken qsmini kisip tashlash, malning tötte birining zakat kilishi, ibadetxanidin bashqa jaylarda namaz oqushning batilliqigha oxshash éghir hökümlerning islam ümmitidin kötürlüp kétishi.

2. " ish tarlashsa kéngiyidu"

imam shafii bayan qilghan bir qaide:" ish taraysa kéngiyidu".

Bu qaidining menisi: bir musheqqet peyda bolup, kishler u musheqqettin siqilghan bolsa yaki adettiki ehwallarda u sheri hökümdin siqilghan bolsa, (zörüriyet üchün) ularning ruxset hökümni élishi ruxset.

Mesilen: kembeghel qerzdar qerzni töliyeligidek haletke kelgiche qerz

kichiktürülidu yaki qerz pütün bikar qilinidu.allah quranda:

"وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (280)

eger qerzdarning qoli qisqa bolsa, uning hali yaxshilan'ghuche kütünglar " digen. Beqere sürisi, 280- ayet.

Adette erler kirelmeydighan munchidek orunlarda ayallarning we kichik ballarning guwahliqi heq- hoquqni qoghdash üchün qobul qilinidu.

Henefining nezride nesebni ispatlash üchün yalghuz tughut anisining guwahliqi qobul qilinidu.iddet tutuwatqan ayal turmush yolini hel qilishqa mejbur bolup qalsa iddet tutush jeryanida sirtqa chiqsa bolidu. Allah quranda:" taqitinglarning yétishiche allahgha teqwadarliq qilinglar" deydu. [taghabun sürisi, 16- ayet.]

bu qaide mueyyen bir mesilide ochuq nes(delil)ke taqiship qalsa ishlimeydu.

3. "zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu"

bu qaide :" zerer yoqulidu" dégen qaidining tarmiqi, buning delili resulullah sellellahu eleyhi wesellemning :" ziyanlinish we ziyan sélish yoq" dégen sözidur. Imam malik (muwattada), hakim, beyheqi we ibni maje riwayet qilghan.

Alimlarning sultani iz ibni abdussalam mundaq deydu: " jinayi qilmishlar ziyanning aldini élish üchün jaza biktishke munasip bolghandek, zörüriyetler menpeetni qolgha keltürüsh üchün cheklen'gen nersilerning mubah bolushi üchün munasip, ".

Zörüriyetning sheri ikenlik delili allahning bu sözidur:

وَمَا لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ (119)

"zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler? Nurghun kishiler nepsi xahishigha egiship, bilmestin, (bashqilarni) heqiqeten azduridu, shübhisizki, séning perwerdigaring (sheri delilsiz halal, haram dep) heddidin ashquchilarni obdan bilidu " [enam sürisi 119- ayet.]

yeni acharchiliq silerni haram nersini yéyishke mejburlisa durus. Haramdin istisna qilish mubahni ipadileydu.

Uning menisi: mejbur bolup qalghan yaki éghir hajet tughulghan chaghda cheklen'gen ishlarni qilish durus. Kupriliq(toluq), qatilliq, zinadin bashqa isilamda cheklen'gen ishlarni zörüriyet sewebidin qilish durus.

Haram nersilerni mubah qilishtiki istsnai ehwallarda zörüriyet qaidisni élish, islam dinining insanning emeli hayati, ajizliqi we düch kiliwatqan hayat teqezzaliqlirini qedirligenlikidur.

Mubahdin meqset: allahning nezride gunahning kötürlüp kétishidur.

Qaide misallar bilen aydinglishidu:

1.yuqirida bayan qilghinimzdek, ach qélip qalghan, ussap ketken, géligha bir

nerse turup qélip- pak nerse tépilmisa- ölüklerning göshliri, qan, haraq we choshqa göshini yéyish durus. Shundaqla bu halette - qimmitini kéyin tölep bérish sherti bilen - özini halakettin saqlash yaki haram nersini isitimal qilmisa yétip qélishi muqerrer bolghan ziyanning aldini élish üchün bashqilarning mélini éliwélish durus.

2. Dawalinish zörüriyitide doxturgha ewretni échish mubah, tughut anisining ewretke qarishi mubah.

3. Ixtiyarsiz mejbur bolup qalghanda musulmanning mélini buzuwéitishke ruxset qilinidu. Shundaqla paraxotning yüki éghirliship gherq bolup kétey dep qalghanda, yoluchilarni qutquzuwélish üchün mallarni déngizgha tashliwitish durus. Lékin qimmitini tölep bérish wajib bolidu.

4. Zörüriyet üchün tam yaki binani örüwitish durus. Mesilen, birer orun'gha ot kétip, menpeet shuni teqezza qilip qalsa, hakimning ruxsiti bilen örüwitish durus.

5. Ixtiyarsiz mejburlan'ghanda qelbi xatirjem bolush sherti bilen kupri sözini sözlesh durus.

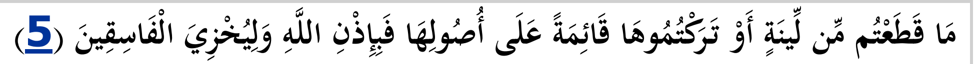
6. Haram ishlar bir rayunni qaplap ketse, halal asasen tépilmisa, u chaghda insan muhtaj bolidighan nersini istimal qilish durus. Zörüriyet miqdarida cheklinip qalmaydu. Imam razi mundaq deydu: "mundaq sharaitta halal nersilerni istimal qilghandek kengri istimal qilishqa bolmaydu. Kamaliyatqa chiqip ketmey, hajet miqdari bilen cheklinidu".

7. Alimlarning sultani iz ibni abdusalam zörüriyet bilen cheklinip qalmastin haramni istimal qilishning durusliqigha illet körsitip mundaq deydu:" omumi menpeet xususi zörüriyetke oxshash , eger bir zörüriyet bashqilarning mélini bulashqa seweb bolsa durus, issiq yaki soghuqluq sewebidin halak bolushtin qorqsa wajib bolidu. Eger bu ish bir jan üchün wajib bolsa, köp janlarni qutquzuwélish üchün téximu wajib bolidu".

8. Mushuninggha asasen zörüriyet üchün bankigha oxshash orunlarda xizmet qilish durus, chünki mallarni ishenchilik qolda saqlash, bashqilargha tashlap bermeslik lazim.

9. Zörüriyet haletliride igisining ruxsitiz öylerge kirish durus. Mesilen: düshmen bilen urush qilish üchün, chüshüp qalghan nersisini élish üchün, yaki öziningmu heqqi bar ériqni islah qilish üchün yaki yoshurniwalghan jinayetchilerni qolgha élish üchün öyge ruxstsiz kirish durus. Delili, hezriti ömer medinide yighlap turghan bir ayalning öyige kirip, u ayalni urdi, romili chüshüp ketti. Bashqilar bu néme ish dégende? Hezriti ömer: u haram ishni qilghanliqi üchün hörmiti bolmaydu, dégen. Chünki zörüriyet orunliri- ibni abidin dégendek- mustesna qilinidu.

10. Zörüriyet tépilsa, düshmenlerning derexlirini buzuwétish, diyarlirini xarab qiliwétish, urushqa qatnashturulghan haywanlarni halak qiliwétish, köydürwitish, gherq qilwitish we éghir qorallar bilen bir terep qilish durus. Quran mundaq deydu:

مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ (5)

" (i musulmanlar!) siler meyli (beni nezirning) xormilirini késinglar, meyli uni burunqi péti öre qaldurunglar, hemmisige allah ruxset qilidu, (allahning mundaq ruxset qilishi) allahning itaitidin chiqquchilarni (yeni yehudiylarni) reswa qilish üchündur " [heshr sürisi, 5- ayet.]

mujtehid imam shatibi mundaq deydu:" zulumni para bérishtin bashqa yol bilen mudape qilalmisa para bérish durus bolidu, düshmenlerge we kapirlargha esirlerni qutquzush üchün we hej qilidighanlarning yolini tosmasliqi üchün para bérishmu durus. Sewebi meisiyetni qilish arqiliq ziyanning aldini élish. Düshmenler musulmanlardin bir qanchini qalqan qiliwalsa omumi musulmanlarning menpeeti üchün, shundaqla urushtiki hilige reddiye bérish üchün musulmanlarnimu qoshup öltürwitish durus.

11. Shafii mezhibide méyit qebrige qoyulup bolghandin kéyin zörüriyet üchün qebrini kolash durus. Mesilen: yuyulmay yerlikide qoyulghan bolsa, yaki bashqilarning heqqi bolghan kiyim yaki zéminida yerlikide qoyulghan bolsa durus.

Henefi mezhibide: eger yuyulmay depne qilin'ghan bolsa, uning qebrisi üstide namizini chüshürüshke bolidu, lékin qebridin chiqirlimaydu.

12. Eger nijisliq balasi omumliship ketken bolsa, nijisliq hökimi kötürlüp kétidu we tesiri yoqaydu. Imam nuwewi mundaq deydu:" eger bir orunda qushlarning njasiti omumliship ketken bolup, saqlinish qéyin bolsa, epu qilinidu" dégen.

Sheyxul islam ibni teymiye:"hejde tuqqanliri yaki kelgen jamaiti bilen birge qaytish zörüriyti üchün heyizdar, junub we tahariti yoq adem beytullahni tawab qilsa durus, lékin tawab qilghuchi qan qilishi lazim." dégen.

13. Eger hakim omumi yaki sot ishlirigha yaramsiz ademlerni teyinlep qoysa, uning buyruqi we hökmi zörüriyet üchün ijra qilinidu.

14. Adil hakim - yol kéngritish yaki östeng élishqa oxshash zörüriyet üchün - shexsi igdarchiliqqa cheklime biktishi durus. Hezriti ömer we hezriti osman heremning dairisini kéngeytish üchün heremge bir tutash öylerni - igisni razi qilip- éliwalghan.

15. Fuqahalarning nezride muqerrer bolghan bir mesile: omumi menpeet xususi menpeet aldida qoyulidu, hakim xelq menpeeti üchün shexsi igidarchiliqni cheklise bolidu. Shundaqla hakim zörüriyet üchün mueyyen tawarlargha mueyyen baha biktip qoysa durus bolidu. Bashqilarning igdarchiliqidiki étizlardin zöürriyet üchün su ötküzüsh durus.

16. Adil hakim- sheherning hajet teleplirini qandurushta - zörüriyet üchün baylargha yéngi baj bikitse bolidu.

17. Henefi fuqahaliri: muhtaj adem ösüm bilen qerz alsa durus bolidu, deydu. Zörüriyet dégen: eger bir adem ösümlük qerz élishtin toxtiwalsa nepsini halak qilishqa yaki keskin ziyan'gha élip baridighan ishtur.

18. Urush waqtida zörüriyet üchün yaki qichishqaq kisili bolghanda erlerning yipek kiyim kéyishi durus.

19. Henefiler:" itaetke heq élish layiq emes" dégen qaidisidin mustesna qilip, zörüriyet üchün quran ügütüp qoyghan'gha heq alsa durus deydu.

20. Ebu yüsüp we muhemmed sheybaning nezride zörüriyet üchün altun we

kümüshtin chish sélish durus. Uning delili, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " hezriti ömerning chishi chüshüp ketkende altun bilen qaturwtishni buyrughan" tebrani " weset " namiliq kitawida riwayet qilghan.

3493/5830 - erfeje ibni esed reziyellahu enhu mundaq deydu: jahiliyet dewridiki kulab urushida méning burnum chépilip ketti. Shuning bilen men kümüshtin burun séliwaldim. Biraq bir mezgildin kéyin purap qaldi. Shunga peyghember sellellahu eleyhi wesellem méni altundin burun séliwélishqa buyrudi. (tirmizi: 1770)

21. Zörüriyetning misalliri nahayiti köp: ayal yaki perzentini edeblesh yüzsidin yenggil urush, zörüriyet üchün ehli kitab ayal bilen toy qilish, kaffaret ramizinida zörüriyet üchün heyiz seweblik ramizanni üzmeslik durus.

22. Anining hayatini qutquzuwélish zörüriyiti üchün, baligha jan kirip bolghandin kéyinmu chüshürwétish durus.

23. Zörüriyet sewebidin perzetning her 30 ayda tughulishi üchün tughutni tertipke sélish üchün bezi usullarni qollansa mesile yoq. Mesilen anining salametlikini asrash yaki ballarning terbiyesiz qalmasliqi üchün yaki yéngidin tughulghan bowaqning salametlik menpeeti üchün durus.

24. Düshmen hujum qilip kelgende ayallarning érining ruxsitisiz urush qilishi durus, chünki jihad bu chaghda perz eyn bolidu.

25. Eger mupti ochuq delil yoq bir mesilide petiwa bérip, andin ijtihadi özgirip qalsa, ilgiriki hökümni zörüriyet üchün buziwetmeydu. Chünki ilgiriki hökümni buzush sheri hökümlerning iztirab bolushigha we muptigha ishenmeslikke seweb bolidu ...shuning üchün fuqahalar :" ijtihad qaidisi özige oxshash bir ijtihadni buziwetmeydu" dégen.

26. Zörüriyet bolup qalghanda tilemchilik qilish durus. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "tilemchilik tilemchilik qilghan ademning yüzidiki dagh, lékin u sultandin yaki birer zörür ish üchün sorisa undaq bolmaydu" dégen.(ebudawud, nesei we tirmizi riwayet qlighan.

27. Zörüriyet üchün pul bérip xizmitidin istipa sorash durus.

4. "zörüriyet öz miqdarida belgilinidu"

bu qaidining menisi: qilish yaki tashlashtin ibaret zörüriyet üchün mubah bolghan nersining hemmisi zererni we eziyetni mudape qilalighidek miqdarda mubah bolidu. Yeni oshuq istimal qiliwélishqa bolmaydu. Mubahliqning menisi: jazaning- tölemning emes- kötürlüp kétishidur.

Righbetni ralliqqa aylandurush derjiliri:

fiqhi qaide alimliri righbetning derjilirini bayan qilip besh déyishti, ular: zörüriyet, hajet, menpeet, ziynet we hajettin sirt.

Zörüriyet: insan cheklen'gen nersini istimal qilmisa halak bolidighan yaki halak bolushqa yéqinliship qalidighan ish. Bu ehwal haram yaki sherette cheklen'gen nersilerni mubah qilidu. Misali yuqirida ötti.

Hajet: insan sherette cheklen'gen nersini istimal qilmisa - halaketke élip barmisimu- japa musheqqet we qiyinchliqqa qélishidur. Bu ehwal haram nersilerni mubah qilmaydu. Ramizan tutqan adem üchün éghiz échishni mubah qilidu. Yeydighan bir nerse tapalmay qorsiqi ach qélip, musheqqette qalghan

adem halak bolmaydu, bu derije zörüriyet derjisidin töwenrek turidu.

Menpeet: insanning nan'gha oxshash asasliq taamni ishtiha qilishi.

Ziynet: insanning türlük miwe yéyish, chirayliq kiyimlerni kéyishtek kamaliyetni ishtiha qilishi.

Fuzul(hajettin sirt) : altun, kümüsh qachilarda tamaq yéyishke oxshash haram yaki gumanliq nersilerde kéngiyip kétish.

"zörüriyet miqdari boyiche belgilinidu" dégen qaidining emeli tetbiqati:

1. Ach qélip zörüriyet üchün haramni yimekchi bolsa, ölüp qalmighidek derjide istimal qilish (yeni toyghuche yiwalmasliq) lazim.

2. Doxtur zörüriyet bolmisa ewretke qarashqa bolmaydu. Zörüriyet ornidin bashqa ezalargha qarashqa bolmaydu.

3. Urush meydanidiki esker ghenimetlerdin hajet miqdari paydilansa bolidu, shundaqla hajitige qarap helep we qoral - yaraqtin paydlinish durus.

4. Shéhitning qéni özi heqqide pak, bashqilar heqqide zörüriyet bolmighanliqi üchün nijis.

5. Quduqqa chüshüp ketken nijis mayaqlar epu qilinidu, chünki bu nersilerdin saqlan'ghili bolmaydu.

6. Heremning ösümlüklirini haywan'gha helep étip bérish üchün élish durus, sétish üchün élish durus emes.

7. Bir qizgha söz échip kelgen ademning shexsiyiti toghurluq soralghanda, uning éyiplirini (güzel terepliri bilen bezi selbi tereplirini) échish durus.

8. Ow owlash üchün it béqish durus, lékin hajettin sirt köp itlarni béqish durus emes.

9. Yétim baligha qarawatqan adem hajet bolghanda emilige qarita yétim balining mélidin hajet miqdari alsa durus.

10. Zörüriyet üchün gheyri musulmanlarning guwahliqini seperge oxshash zörüiyet orunlirida qobul qilsa durus bolidu. Quran mundaq deydu:

يِا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلاَةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لاَ نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلاَ نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الآثِمِينَ (**106**)

" i möminler! Aranglardin birkim ölidighan chéghida wesiyet qilmaqchi bolsa, uninggha ichinglardin ikki adil kishi guwah bolsun, yaki (öz dininglardikilerdin guwah bolidighan ikki kishi tépilmisa) gheyriy dindikilerdin ikki kishi guwah bolsun, eger siler seperde bolup, béshinglargha ölüm dehshiti kelgende, siler (bu ikki guwahning rastchilliqidin) gumanlansanglar, namazdin kéyin ularni élip qélinglar, ular: "biz paydisigha qesem qilidighan kishilermiz, bizning yéqinimiz bolghan teqdirdimu qesimimizni héch nersige satmaymiz, xudaliq üchün bolghan guwahliqni yoshurmaymiz. Eger uni yoshursaq, biz elwette gunahkarladin bolimiz" dep allahning nami bilen qesem qilsun " [maide sürisi, 106- ayet.]

11. " zörüriyet sewebidin mejbur bolup qalghan ademge ikki haram ish birliship kilip qalsa, buzuqchiliqi yenggilrek we ziyanliq teripi azraqini qilish wajib bolidu, chünki buzuqchiliqning éghirini qilishning zörüriyiti yoq".

12. Yaxshi niyet bilen zörüriyet miqdari bashqilarning gheywitini (setleshtürwetmey) qilish durus. Mesilen: musulmanni yaman pasiq we munapiqtin agahlandurushqa oxshash.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "bayning qerzni arqigha sozushi, uning abroyini we jazalashni halal qilidu" dégen. Ebudawud we nesei riwayet qilghan.

5. "özre üchün jaiz bolghan nerse, özrining yoqulishi bilen batil bolidu"

misalliri:

1. Bir adem kisel yaki qattiq soghuq sewebidin topa bilen teyemmum qilghan bolsa, saqayghanda yaki soghuq tügigende yaki su qiztidighan nerse tépilsa yaki su hazir bolsa teyemmum qilish toghra emes.

2. Bir adem seper yaki kisel sewebidin ramizan tutmighan bolsa, yaki jüme we jamaet namizini tashlighan bolsa... Illiti tügigendin kéyin mustesna qilin'ghan hökümler ruxset qilinmaydu.

3. Eger bir adem namizida salametliki yaxshi bolmay isharet qilip oqughan bolsa, yaki sawatsiz adem ayet oqumay namaz oqughan bolsa, yaki bir adem kéyidighan bir nerse yoq yalingach namaz oqughan bolsa, yaki su tapalmay nijis kéyim bilen namaz oqughan bolsa, bu özriler tügigende her bir ish esli hökmige qaytidu.

6. "mejbur bolush bashqilarning heqqini yoqqa chiqirwetmeydu"

bu qaide yuqiriqi: " zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu" dégen qaidige qeyid bikitidu.

Uning menisi: ölükni yéyish yaki kupri sözini sözleshke oxshash mejbur bolsa, bu ish maddi tereptin bashqilarning heqqini- gerche allahning heqqini saqit qilip, gunahni kötürwitidighan bolsimu- saqit qiliwetmeydu.

1. Bir adem qattiq ach qélish sewebidin bashqilarning tamiqigha muhtaj bolsa mejburi alsa bolidu, lékin mejburluq haliti tügigendin kéyin qimmitini qayturidu.

2. Bir adem ixtiyarsiz zorlash astida bashqilarning mélini buziwetken bolsa töleydu. Henefi mezhibide: tölem mejburlighuchigha bolidu.

3. Bir paraxot gherq bolup kitey dep qalghanda, kaptan bashqilarning éghir mal - mülkini déngizgha tashliwetken bolsa töleydu.

4. Térilghu yer ijarige élinip toxtamlashqan waqit ayaghlashqan bolsa, ijare bérish mudditi ziraetlerning pishiwlishi üchün zörüriyet sewebidin uzartilidu. Lékin ijarige alghuchi shu muddetning qimmitini béridu.

7. "omumi we xususi hajet zörüriyetning ornigha chüshidu"

jiddi hajet meyli omumi bolsun yaki xususi bolsun zörüriyetke oxshash hökümlerning özgirishige tesir körsitidu, cheklen'gen nersini mubah qilidu we wajibni terk étishni jaiz qilidu.

Hajet - uqumida - zörüriyettin umumi, chünki hajetke awaz qoshmighanda qiyinchiliq we siqinchiliq yüz béridu.

Hajetning omumiliqining menisi: kishlerning hemmisi yézaigilik, sanaet, tijaret, adil siyaset we yaxshi hökümdek omumi menpeetke alaqidar bolghan nersilerge muhtaj bolidu.

Xususi menpeetning menisi: bir sheher yaki mueyyen kesip igliri yaki bir adem yaki bir qanche adem muhtaj bolidighan nersidur.

Xususi zörüriyetning ornigha chüshidighan omumi hajetning misalliri

1) zakalet bérish, ijare bérish, wesiyet, hawale qilish, kipil bolush, sulhi tüzüsh, meblegh sélish we qerz bérishke oxshash ishlar kishlerning hajiti tüpeylidin qiyasning eksiche we omumi qaididin istisna qilin'ghan.

2) ibni qeyyim : ereya(yöl xormini quruq xormigha almashturush)gha oxshash hajet telep qilidighan ribaning türini mubah didi. Chünki wastini cheklesh üchün haram qilin'ghan nerse meqset üchün haram qilin'ghan nersidin yenggilrek. Ereya sodisi emeliyette jazanini öz ichige alidu. Chünki yöl xorma bilen quruq xorma bir jinsidur. Birsi yene birsidin yimshaqliqta ziyade, yene birsi san jehette ziyade. Yöl xormini quruq xormigha oxshash qilghili bolmaydu. Barawer dep qarash tekid(keskin) emes, shuning üchün birsini yene birsige almashturush toghra emes. Lékin buxari we muslim riwayet qilghan hedis sherif hajet üchün durus dédi: " resulullah sellellahu eleyhi wesellem eraya sodisida kiylogha mölcherlep almashturushni ruxset qilghan".

3) sheret sodida: bir qanche türlük (shert, süpet, neq, körüsh, eyip...) ixtiyarliqlarni qanunluq dep qaridi.

4)arqimu - arqa pishiwatqan miwilerni sétish durus. Pulni neq yaki parchilap bérish durus.

5) henefiler hajet üchün ösümlük qerz alsa bolidu dédi.

6) quranning ayetlirining menilirini -kishlerning hajiti üchün - bashqa tillargha terjime qilish durus.

7) alimlar zaman, makan yaki sharaitning özgirishige qarap özgiridu, dégen hökümlerning hemmisi hajet asasida bina qilinidu.

Cheklen'gen ishlarni mubah qilidighan xususi hajetlerning misali

1) hajet üchün qachigha kümüsh bilen yamaq sélish durus.

2)mujahid urush diyarida hajet üchün ghenimettin yise bolidu.

3) qichishqaq yaki urush hajiti üchün erler yipek kiyim keyse durus.

4) jihad üchün saqal yaki chachni qara boyash durus, düshmenlerge qudritini körsütüp qoyush üchün pochiliq qilish durus.

5)hajet üchün junub we heyizdar ayallarning mesjidke kirishi durus.

8. Zörüriyet cheklen'gen ishni qilishni yaki wajbini tashlashni yaki kichiktürüshni mubah qilidu.

Zörüriyetning hökmi néme?

Zörüriyet bilen emel qilish wajibmu yaki jaizmu? Dégen bu mesilide alimlar ikki xil köz qarashta bolushti:

birinchi: zahirilar, ebu yüsüp, shiyrazi: mejbur bolghan yaki mejburlan'ghan ademge haramni istimal qilish mubah déyishti. Chünki zörüriyet sewebidin haram ishni qilish ruxset, lékin meslining haramliq hökmi yoqalmaydu. Eger bir adem zörüriyet yaki mejburlan'ghanda haramni istimal qilmay ölüp ketse gunahkar bolmaydu. Chünki u meslining ezime (küchlük) terpini tutqan bolidu.

Ikkinchi: henefiler, malikler, shafiiler we henbeliler küchlük riwayette: mejbur bolghan yaki mejburlan'ghan ademge mubah. Belki özini halakettin saqlash üchün jénini saqlap qalghidek derjide cheklen'gen nersini istimal qilish wajib, eger u adem haramni istimal qilmay ölüp ketse gunahkar bolidu, chünki bu özini halaketke tashlighanliqtur, deydu.

Sheri zörüiyet haliti gunah ishqa yéqilisship qalsa qandaq bolidu?

Zörüriyetke oghurliq qilish, musulmanlargha chékidin éshish, adil hakimning itaiditin chiqish, bixeterlikke tesir yetküzüshke oxshash haram ishlar yéqinliship qalsa, zörüriyet waqtida istisnai hökümlerdin paydilinish toghrimu? Dégen mesilide alimlar ixtilaplashti:

henefiler: itaet qilghuchi bilen asyliq qilghuchigha halal we haram yémeklilerde perqi yoq, itaet qighuchilargha mubah bolghini asiylarghimu mubah, dédi.

Jessas: asyigha ruxset qilinmaydu, dégen köz qarash fasid dégen.

Malikilar: ixtilaplashti, bir riwayette asiy sepiride seperning ruxsiti bilen behrimen bolalmaydu, dégen.

Baji bayan qilghan meshhur riwayette: asi(gunahkar) sepiride mejbur bolup qalsa zörüriyettin paydilinish durus dégen.

Shafii, imam ehmedning sahibliri we zahirlar: asyining sepiride sheri ruxsetlerdin paydilinishi toghra emes dep qaraydu. Chünki ruxsetni uninggha jaiz qilip bergenlik gunahqa yardem bergenlik bolidu, dep qaraydu.

Üchinchi bap. Zaman, makan, sharaitqa qarap petiwaning özgirishi

petiwaning zaman, makan we sharaitqa qarap özgirishi islam sheriitining kengirlikini ispatlaydighan amillarning birsi. Islam sheriiti insanlarning menpeetini emelileshtürüsh we ulardin zulum, ziyanlarni kötürwitish üchün kelgen sherettur. Shuning üchün peqih (alim)- zaman, makan, sharait we örp özgersimu- hökümlerni tetbiqlighanda bir xil köz qarashta tonglap turiwalmay, shaxche mesililerde petiwa bergende sheretning omumi meqsetliri we nishanlirigha raye qilishi lazim.

Zamanning özgirishi bilen ijtihadi hökümlerning özgirish prinsipi islam fiqhisida tarix boyi bolup kelgen prinsiplarning birsidur. Xulifai rashidnlarining dewride zaman özgergenliki üchün bezi hökümler özgergen. Mezherb pishwaliri zamanidimu ehwal shundaq bolghan.

Petiwaning illetliri özgergende petiwa özgiridu, ijtihad üstige qurulghan petiwalar waqit, orun, shexis we sharaitqa qarita özgiridu. Shundaqla nes(delil)

ke bolghan chüshenche özgergende kona chüshenchige qurulghan petiwa özgiridu.

Petiwa özgiridu dégenlik quran özgiridu dégenlik bolmaydu, quran her qandaq sharaitta özgermeydu, özgirdighini kishlerning pikirliri we zamanning özgirishige egiship özgiridighan kishlerning petiwaliridur.

Petiwaning zaman, makan, shexs we sharaitqa qarita özgiridighanliqigha barliq mezhebler birdek ittipaq, lékin beziliri tetbiqlimaydu.

Petiwaning özgirishining 10 türlük illiti bar, ular: zamanning özgirishi, orunning özgirishi, sharaitning özgirishi, örpining özgirishi, exlaqning özgirishi, hajetlerning özgirishi, iqtidarlarning özgirishi, ijtimai, iqtisadi we siyasi weziyetlerning özgirishi, melumatlarning özgirishi we balaning omumliship kétishidur.

Islam sheriitige allah menggü qélish, kengchillik we yimshaqliq(kéngiyish) asaslirini ata qilghan, bu xususiyetler sheretke tereqqiyatqa qarita maslishalaydighan iqtidar béreleydu we her waqt her orunda salahiyetke ige qilidu. Bu mesile islamning heqiqitini hés qilish éngining kéngiyishi we sheret meqsetlirige raye qilish üstige qurulghan heqiqi islam fiqhisining tarqilishi bilen emelge ashidu.

Bizdiki müshküle hedis we fiqhi kitablirini oquymiz, lékin meqsetke chökmey zahirida turwalimiz, uning üstige mueyyen mezhebke yaki mueyyen alimgha esirge chüshüp qalimiz, biz yaxshi köridighan alim bir köz qarashni otturgha qoysa ikkilenmey qobul qilimiz, bashqa alim shu köz qarashni qoyup qalsa ret qilimiz...

"reddulmuxtar" namiliq kitabning aptori ataqliq alim ibni abidin "neshrul elörp" namiliq meshhur risaliside mundaq deydu: "köpligen hökümler örp adetning özgirishi yaki zörüriyetning peyda bolishi yaki kishlerning buzulup kétishi seweblíridin özgiridu, eger höküm esli halitide qéliwerse, kishlerge musheqqet we zerer peyda bolidu. Asanchiliq we yenggillik üstige qurulghan sheretning qaidilirige, shundaqla ziyanning aldini élish we ziyanni mudape qilish prinspilirige qarshi kilip qalidu. Shuning üchün biz mezheb ölimaliri imam ezem öz zamanida otturgha qoyghan petiwalargha köp orunda qarshi petiwa bergen dep qaraymiz, mezheb alimliri: eger imam ezem biz yashighan zamanda yashighan bolsa biz dégendek dégen bolatti deytti".

Qiyas we meslehe üstige qurulghan hökümler özgirishni qobul qilidu, shu sewebtin " zamanlarning özgirishi bilen hökümlerning özgirishi inkar qilinmaydu" dégen qaide yolgha qoyulghan.

Ibni abidin:" zamanlarning özgirishi bilen örpining özgergenliki üchün örp üstige qurulghan hökümlermu özgiridu" deydu.

Hökümler örp, kishlerning menpeeti yaki zörüriyetke raye qilish yaki exlaqning buzulishi yaki dini tuyghuning ajizlishishi yaki zamanning tereqqi qilishi sewebidin özgiridu. Shuning üchün menpeetni hasil qilish, ziyanni cheklesh we heqiqet- yaxshiliqni ralliqqa aylandurush üchün sheri höküm özgiridu.

Bu özgirish muamile yaki tijaret we iqtisadqa oxshash medeni ishlargha alaqidar qiyas yaki menpeet üstige qurulghan ijtihadi hökümlerde bolidu. Bu

mesililerde hökümlerning özgirishi(heqni heq qilish, menpeetni keltürüsh we ziyanni cheklesh) tin ibaret sheri prinsip ichide bolidu.

Ibadet hökümliri, sheretning yiltizi(nigizlik) mesilliri yaki sheri ölchemler zamanlar özgirip ketsimu özgermeydu.

"petiwa zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen özgiridu" dégen qaidining emeli tetbiqi misalliri

resulullah sellellahu eleyhi wesellemning körsetmisi we petiwaning özgirishi

resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir nerse toghurluq soralghanda bir soalgha bir nechche xil jawab bergen. Chünki her bir ademge munasip kélidighan we shu adem muhtaj bolidighan nersini bayan qilip béretti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem - doxturgha oxshash- her bir kiselge munasip ritsip béretti. Bir kiselge bergen ritsipni her bir kiselge ortaq biriwermeytti. " qaysi emel hemmidin ewzel" dégen soalgha üch xil jawab bergenliki meshhur mesile.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige chongqur nezer tashlighan kishi bu qaidining esli ikenligini köp orunlarda hés qilalaydu:

1. 1726/2926 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir kishi peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin rozidar ademning (ayalini) quchaqlishi toghruluq sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha ruxset qildi. Yene bir kishi kélip oxshash ishni sorighan idi, uni tosti. Ruxset qilghini yashan'ghan kishi, tosqini yash yigit idi. (ebu dawud: 2387)

démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ehwal we sharaitgha raye qilip, yash yigitke bir xil we yashan'ghan ademge bir xil jawab bergen.

2. 2307 /3858 - nubeyshedin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qurbanliq göshtin hemmeylenning éghiz tégishi üchün silerni (qurbanliq göshni) üch kündin artuq saqlap yéyishtin tosqan iduq. Allah subhanehu weteela silerge molchiliq ata qildi. Bundin kéyin, xalighininglarche yep ichinglar, ashqinini saqlap yenglar yaki (péqir miskinlerge) tarqitip bérip, sawabqa érishinglar. Shuni unutmanglarki, bu künler yep ichish we allah taalani zikir qilish künliridur. (ebu dawud 2813)

démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu munasiwette sirttin kelgen mihmanlar bolghanliqi üchün tosqan, chünki ulargha öz layiqida ziyapet bérishi lazim-de, bu sharait ötüp ketkendin kéyin- yeni üshtümtut peyda bolghan illet yoqalghandin kéyin- resulullah sellellahu eleyhi wesellem deslepte bergen hököm özgerdi. Chünki höküm mewjutliqi yaki bolmasliqida illiti bilen aylinidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem chekligen petiwasini mubahliqqa özgertken, mana bu sharaitning özgirishi bilen petiwaning özgiridighanliqining ochuq misali.

Petiwaning özgirishidiki sahabilerning körsetmisi

sahabilerning hedyisi we körsetmisige qarighan kishi ularning - petiwa illitining özgirishi bilen özgiridighanliq- qaidisini istimal qilishta feqih ikenlikini hés qilalaydu, buning bir qanche misalliri bar. Mesilen: haraq ichküchining jazasi toghrisida, zakat fitri toghrisida, ömer reziyellahu enhuning, qelbini islamgha mayil qilish üchün belgilen'gen zakat oqi toghrisidiki petiwaisi, üch talaq heqqidiki petiwasi, azat qilin'ghan rayunlarni teqsim qilishtiki petiwaliri...

Biz bu yerde ikki misalni nemune süptide bayan qilimiz:

1. sahabilerning haraq ichküchining jazasi toghrisidiki petiwasining özgirishi:

3244/5441 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha haraq ichken biri élip kélin'genidi, peyghember eleyhissalam uni ikki tal xorma shéxi bilen 40 derre urdi. Ebu bekri reziyellahu enhumu özining xelipilik dewride shundaq qildi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, bashqilardin bu heqte meslihet sorighanidi, abdurahman reziyellahu enhu: quranda belgilen'gen eng yénik jaza 80 derre urushtur, dédi. Shuning bilen, ömer reziyellahu enhu haraq ichken ademni 80 derre urushqa buyridi. (muslim: 1706)

emma hezriti osman xilapetlik dowride 40 derre uridu, hezriti éli her ikkili jazani qollan'ghan.

Yuqiriqidin shu aydinglishidiki sahabilerning nezride resulullah sellellahu eleyhi wesellemning mueyyen jaza biktip qoyghanliqi ispatlanmighan, eger resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin mueyyen ölchem ispatlan'ghan bolsa ular mesilhetlishishke, qiyasni ishlitishke we undin bashqa amillarni étibargha élishqa muhtaj bolmighan bolatti.

Ularning nezride özgermeydighan höküm ispatlanmighanliqi üchün ularning hökmimu özgerdi, zaman we sharaitning özgirishi bilen petiwaliri özgerdi.

2. Bir adem hezriti abdullah ibni abbas reziyellahu enhudin qatilgha tewbe barmu? Dep sorighanda, u ademge obdan nezer sélip qariwitip, qatilgha tewbe yoq dep jawab bergen. Ibni abbas reziyellahu enhuning etrapidikiler: biz séning ilgiri qatilgha tewbe qilish yoli bar dégenlikingni anglighan iduq, emdi bolsa yoq déding, bu néme gep? Dégende, ibni abbas reziyellahu enhu: qarisam bu ademning közide qatilliq chiqipla turidu, u bir möminni öltürwitip kilip andin sorighan bolsa bir gep idi, uning chirayida pushaymanning alametliri yoq... Lékin u mendin petiwa élip bir möminni öltüridighandek hés qilip qatilgha tewbe qilish yoli yoq dédim, dégen.

Alimlar ibni abbas reziyellahu enhuning sözidin: " bir ishni qilishtin (mubtila bolush) ilgiriki petiwa, shu ishni qilip bolghandin (mubtila bolup bolghandin) kéyin bérilgen petiwagha oxshimaydu" dégen bir qaidini alghan.

Ibni abbas reziyellahu enhudin: bir ayal hejni xata qilip saptu, qandaq qilidu? Dep soralghanda, kaffarat üchün bir qoy boghuzliwetsun, dégen. Bashqilar: u ayal bay ayal idi dégende , ibni abbas reziyellahu enhu: undaqta bir töge boghuzliwetsun, dégen. Démek bu petiwalar sheri qaidiler üstige bina qilin'ghan.

Tabiinlar we ulardin kéyinkilerning dewride petiwaning özgirishi

tabiinlarning dewride petiwaning özgirishige qanchlighan misallarni uchritalaymiz:

tabiinlar xelq ammisining menpeetni közde tutup- kishlerning ehwali resulullah sellellahu eleyhi wesellemning dewirdikidin özgirip ketkenliki üchün- tawarlargha baha belgileshni durus dep qarighan.

Hezriti ömer ibni abduleziz medinige wali chéghida bir guwahchi we qesimi

bilen höküm qlighan, süriyege wali bolghanda süriyeliklerning ehwali mediniliklerning ehwaligha oxshimighanliqi üchün ikki guwahchi bolmisa qobul qilmighan. U meshhur sözini:" kishler pasiqlashqanche yéngi mesililer peyda bolmaqta" dégen.

Imam ebuhenife öz dewride bir ademning srtqi adilliqi bilen kupayilinip ehwali normal ademning guwahliqi bilen höküm chiqirishni durus dep qaraytti, ebuyüsüp we muhemmed sheybanining dewrige kelgende ular buni ret qilghan.

Henefi ölimaliri imam bilen ikki shagiriti arsidiki köz qarash oxshashmasliqini: - delil we pakit oxshashmasliqi emes- dewr we zaman oxshashmasliqi dep atishidu.

Henefi mezheb ölimalirining kéyinki imamliri petiwa bergen bir qanche mesililerge zaman we sharaitning özgirishge binaen oxshimaydighan petiwa bergen.

Maliki fiqhisidiki"risale" namiliq meshhur eserning aptori imam ebuzeyd qeyruwanidin hikaye qiliniduki, uning qorusining bir témi örülüp kétidu, u mal-mülkini himaye qilish üchün, ittin birni béqip hoylisigha baghlap qoyidu. Beziler u alimgha: malik it béqishni yaman köridu, dégende, u: eger malik mushu zamanda yashighan bolsa wehshi shirdin birni baqqan bolatti! Dep jawab béridu.

Her bir mezhebte mushuninggha oxshash körünüshler köp tépilidu, bu islam sheriitining kenglikige delildur, islam sheriitidiki kenglik we kengirish xususiyiti sheretni her zaman we her makan'gha yaraydighan iqtidargha ige qilghan.

Petiwaning zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen özgirishining qaidisi

bu yerde eskertishke tégishlik bir mesile shuki, biz petiwa özgiridu dsek uning menisi sheretning barliq hökümliri zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen özgiridu dégenlik bolmaydu. Hökümler ikki türlük bolidu:

birinchi: özgermes hökümler bolup zaman, makan we sharait qandaq özgirip ketsimu özgermeydu we ijtihadni qobul qilmaydu. Bu dalalet qeti (körsetmisi keskin) bilen ispatlan'ghan hökümler: mesilen: allahning birliki, allahning kitabliri, peyghemberliri, perishtliri, qiyamet künige ishinishke oxshash étiqadi mesililer; namaz, zakat, ramizan, hejge oxshash sabit ibadet shoarliri; iyjabi güzel büyük exlaqlar yaki nachar exlaqlar, shundaqla élim -sétim, nikah, talaq, jaza ishliri, miraslar, undin bashqa özgermes prinsiplardiki qeti hökümler özgermeydu. Chünki bu hökümler waqt, orun, örp, sharait, exlaq, iqtidar we hajetlerning özgirishi bilen özgermeydu.

Shuning üchün halal pak yimeklik haramgha, haram halalgha özgirip qalmaydu. Zina qilish we haraq ichishning hökmi haram, u halalgha özgirip qalmaydu. (zörüriyet ayrim ehwal)

ikkinchi: zaman, makan we sharaittiki menpeetning teqezzasi boyiche özgiridighan hökümler. Bu dalalet zenni (yeni nesning uqumi bir qanche xil menanini uqturush ihtimalliqi bar) bilen ispatlan'ghan hökümler. Mesilen: teizir (edeblesh) jazasining miqdari, türliri we süpetlirige oxshash... Chünki sheret menpeet boyiche bu mesililerde türlük bolidu. Mana bu " zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen petiwa özgiridu" dégen qaidining meqsiti.

* imam ibni teymiye " büyük imamlardin malametni kötürwitish" namiliq kichik esiride mundaq deydu: "mezheb iglirining hemmisi ümmetning raziliqqa érishkenlerdur, ümmet elwette toghra yolda mangmaydighan birsidin razi bolmaydu. Bu mezheblerning hemmiside yaxshliq bar".

Töt mezhebning ixtilap qilishdiki sewebler bir qanche xil: mesilen imam malik medine ehlining emilini höjjet ornida köridu, yene beziler undaq qarimaydu, imam ebuhenife qiyasni ishlitishte kengri yol tutidu, lékin imam ehmed qiyasni tar derjide qobul qilip, sahabilerning ish - izlirini qobul qilidu, beziler sahabilerning sözlirini bir shert bilen qobul qilsa yene beziler bir qanche shert bilen qobul qilidu. Beziler bir rawini ishenchilik dep qarisa yene beziler undaq qarimaydu, mushuninggha oxshash sewebler mezheb imamliri arisidiki usuli sewebler bolup petiwaning oxshashmasliqining sewebidur.

Démek, köz qarashning oxshash bolmasliqining bir qanche türlük sewebi bar, shuning üchün kishlerni bir xil pikirge keltürgili bolmaydu. Köz qarashning türlük bolishi ümmet üchün rehmet we zörüriyet. Eger allah kishlerning hemmisni bir xil köz qarashta qilishni irade qilghan bolsa nususlarning hemmisni " dalalet qeti" qilghan bolar idi.

Ijtihad yoli ochuq

ijtihad qilishning ölchemliri we qaidiliri bolidu, ijtihad derwazisi hemme adem üchün ochuq emes, ijtihad peqet salahiyiti toshqan alimlar üchün ochuq.

Bir qanche kitabni oqupla, sahabe, tabiin we büyük imamlarning izahatigha tayanmay ijtihad qildim deydighan köz qarashlar ret qilinidu.

Ijtihad derwazisi ochuq, u derwazini héch bir insan taqap qoyghan emes, héch bir insanning taqash hoquqimu yoq, chünki bu derwazini resulullah sellellahu eleyhi wesellem échip bergen. Bir qisim alimlarning: " ijtihad derwazisi taqaq" déginidin meqset, salahiyiti yoq turup, ijtihad qilimen deydighan we hakimlarni razi qilish üchün sheret bilen oynishidighan kishlerge qarita déyilgen gep...

Ijtihad" qeti nusus" (yeni dalale qeti) bolmighan orunlarda öz ehlige ochuq, qeti nusus bar orunlarda ijtihad qilishqa bolmaydu. Mana bu " nes bar yerde ijtihad yoq" dégen sözning mensi.

Nusus(quran kerim we hedis sherifning tékistliri) dalale qeti we dalale zenni dep ikki türge ayrilidu. Dalale qeti(meqisiti éniq, bir xil ihtimalliqtin bashqa ihtimalliq yaki izahatni qobul qilmaydighan) nususlarda ijtihad qilishqa yol yoq. Lékin dalale zenniy (bir qanche xil ihtimalliqi bar yaki bir qanche xil izahatni qobul qilidighan) nususlarda ijtihat qilishqa bolidu. Piqhi mezheblirining köz qarshining oxshash bolmasliqtiki seweblerning birsi mushu...

Zaman amilining petiwaning özgirishidiki ehmiyiti

zamanning özgirishidin meqset insanning özgirishi közde tutulidu, chünki zaman özgirip, insan öz halitide qalsa, höküm özgermey öz halitide turiwiridu.

Mesilen, resulullah sellellahu eleyhi wesellem zamanida ayallar besh waqit namazgha mesjige - yol yaxishlanmighan (yeni chiragh yoq) bolismu- baratti, ayallar xüpten we bamdat namizini mesjidte oquytti. Resulullah sellellahu eleyhi

wesellem ayallargha xitab qilip: "xush puraq nersileni istimal qilmay barsun" dégen. Yeni bashqilarning diqqitini tartqidek derjide girim boyumlirini istimal qilmastin barsa bolidu.

Hezriti aishe resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat tépip ketkendin kéyin öz zamanisidiki ayallarning etire we shuninggha oxshash nersilerni ishlitip mesjidke barghanliqini körüp razi bolmighan we resulullah sellellahu eleyhi wesellem ayallarning mundaq özgirip mesjidke kilishni bilgen bolsa, elwette ulargha ruxset qilmighan bolar idi, dégen.

Démek, bu yerde istilning özgergenliki üchün zaman özgerdi.

Imam ezem ebu henifining öz dewride bergen petiwalarning üchte ikki qismigha imam ebuyüsüp we muhemmed hesen sheybani bashqiche köz qarashlirini bayan qilghan. U ikkeylendin sewebi soralghanda- höjjet we pakitning özgirishi emes- dewr we zaman özgirishidur, dep jawab bergen.

Imam ezem bilen ebuyüsüp we muhemmed hesen sheybanining arliqidiki zaman bek köp emes idi, 10 yaki 20 yildin kéyinla imam ezem bilen ikki shagiriti arsida köz qarashta zor ixtilap yüz berdi.

Henefi fiqhisini madda sheklide qanunlashturghan edliye höküm jornli: "zamanlarning özgirishi bilen hökümlerning özgirishi inkar qilinmaydu" dep bayan qilidu. Dalale qeti üstige bina qilin'ghan hökümler hergiz özgermeydu... Bu feqihning xiyaligha kiripmu chiqmaydu. Özgiridighini öz zamanigha munasip dep qarap ijtihad üstige bina qilin'ghan hökümler özgiridu.

Mesilen, qedimqi fuqahalar bir adem mueyyen süpetke asasen bir nersini körmey soda qilghan bolsa, körgende hélqi nerse süpetlen'gendek chiqmisa, uning sodini buzush yaki dawamlashturush heqqi bolidu, deydu. Ilgiriki zamanlarda bir adem öy sétiwalmaqchi bolsa, bir éghiz öynila körüp sodilshatti, bir éghiz öyni körse hemme éghiz öyni körgendek bolatti, chünki u zamanda öyler bir birsidin perqlenmeytti. Bügün bolsa, her bir éghiz öy perqlinidu, mihmanxana bilen aram alidighan öy oxshimaydu. Bügün her bir éghiz öyni körmise körgendek bolmaydu. Chünki her bir éghiz öyning özige xas alahidiliki bolidu...

Ilgiriki alimlar quran ügetküchiler, imamlar we mezinler heq alsa bolmaydu dep qaraytti, kéyinki alimlar bolsa heq alsa durus, bolmisa dewet ishliri arqigha chikinidu dep petiwa berdi.

Mana bu alimlarning zamanning özgirishi bilen höküm özgiridu, dégen sözining menisi.

Mesilen, alimlar bir waqitta ayallar mesjidke barmaydu, dédi, yene bir waqitta yashan'ghan ayal bolsa barsa bolidu, yash ayallarning barmighini yaxshi dédi. Kéyinki dewrlerde mutisheddiler kélip: yashinip qalghan bolsimu mesjidke bérishqa bolmaydu, deydighanlar chiqti...

Biz kitablarda mushundaq türlük petiwalarni uchritimiz, kitablarda uchratqanliqimiz üchünla mushu petiwalarni öz eyni élishimiz wajibmu? Bu petiwalar bezi waqitlarda toghra bolsimu yene bezi waqitlarda türlük illetler sewebidin petiwa özgiridu.

Mesilen, bügünki künlerde ayallar öyliridin chiqidu, bilim élish üchün

mektepke baridu, bazarlargha sodiliq qilish üchün chiqidu, bashqa sheherlerge türlük meqsetler üchün baridu, mesjike baridu?... Emdi mushu orunlar ayallargha harammu?

Mushu noqtigha kelgende petiwalarni sheret meqsetliri we prinsipilirining körsetmisi astida özgertishke mejbur bolimiz.

Melumatlarning özgirishi petiwalarning özgirish amilliri qataridin

melumatlarning özgirishi, hajetlerning özgirishi, iqtidarning özgirishi, örpning özgirishi, weziyetlerning özgirishi we exlaqning özgirishi... Bularning hemmisi petiwaning özgirish illetliridur.

Bügünki dewrde melumatlar köpiyip özgerdi, melumat bezide köyipidu, yene bezide aziyidu, bezide toghra bolidu, yene bezide xata bolidu...

Melumatlarning éshishi bilen alimlarning bir témidiki chüshenchisi éship baridu, ilgiri bilinmigen nersilerni bileleydu, mushu sewebtin petiwa özgiridu. Bu mesile imam ebuhenifidin kéyin yashighan ebuyüsüp, muhemmed sheybani we zuferge oxshash qedimqilardimu yüz bergen. Ular köpligen hökümlerni özgertken, henefi mezhibining üchte ikki qism mesilliride imamigha oxshimaydighan petiwa bergen. Bu özgürüshning sewebi waqitning özgirishi we melumatlarning özgirishi seweblik idi, chünki ebuyüsüp medinige bérip imam maliktin nurghun melumatlarni anglidi, imami ebuhenife riwayet qilmighan hedislerni riwayet qildi, bu ehwal uning köz qarashlirini özgertti. U iraqtiki waqtida bir sani 8 jing deyitti, medinige barghanda 5 jing we 150 giram dédi. U: imam ebuhenife men körgen nersini körgen bolsa, men dégendek dégen bolatti dégen. Démek, medinide ebuyüsüpning ilmi (melumati) özgerdi.

Ilimning özgirshimu petiwaning özgirish sewebidur, imam shafii misirgha barghanda iraqtiki mezhbini(köz qarishni) özgertken. Chünki misirda ilgiri anglap baqmighan hedis sheriflerni anglighan, shu sewebtin köpligen mesililerni özgertken, shunga iraqtiki mezhibi (köz qarash) kona mezheb, misirdiki mezhibi yéngi mezheb dep atilidu.

Misal alsaq, islam dinida (kafir musulman'gha mirasxor bolalmaydu, musulman kafirgha mirasxor bolalmaydu) dégen qaide ittipaq bir mesile. Alimlar burundin tartip mushundaq petiwa bérip kelgen. Lékin "yawrupa islam mejilisi" yawrupaliqlardin musulman bolghanlar ata- anisidin miras alamdu yaki miras almamdu? Dégen mesilide kengri izdinip, axiri bir ailidin bir kishi musulman bolghan bolsa, ata- anisidin miras alsa bolidu, dégen petiwani yawrupa musulmanlirigha bergen. Chünki sahabilerdin muaz ibni jebel, muawiye ibni ebusufyan, tabiinlardin: seid ibni museyyib, mesruq, yehya ibni yeimer we undin bashqa bir bölük kishler: " musulman kishi kafirgha mirasxor bolsa bolidu" dep petiwa bergen.

Bu köz qarashni imam ibni teymiye we imam ibni qeyyim küchlendürgen : "néme üchün musulman terk etken nersilerning bedilige almayimiz?" dégen.

Démek, melumat özgerdi, shuning üchün yawrupa islam birligi shundaq petiwa berdi...

Qeti(keskin) nes yaki mezheb ijmasi bar mesilide ijtihad

qilishqa orun yoq

mujtehidning ikki mesilide ijtihad qilishigha bolmaydu: birisi qeti nes(yeni dalale qeti) bolsa ijtihad qilishqa yol yoq, yene birsi töt mezheb birlikke kelgen mesilide ijtihad qilishqa bolmaydu.

Mujtehid ijtihad qilghanda hawayi hewsi yaki yenggil delillerge tayinip ijtihad qilishi durus emes, ijtihad qilghanda eng küchlük delilge tayinip ijtihad qilishi lazim.

Mezheblerning köz qarishi bir qanche xil bolghan we bir qanche xil ihtimalliqni qobul qilidighan mesililerde ijtihad qilidu.

"nes bar yerde ijtihad qilish yoq" dégen sözning menisi neske qarishi ijtihad qilishqa bolmaydu, dégen bolidu, lékin bu nesni chüshünüshtiki ijtihad qélip qalidu, chünki nes omumi bolup xususlashturushni qobul qilamdu? Yaki mutleq bolup qeyid qilishni qobul qilamdu- yoq? Dégen mesililerde ijtihad qilishqa bolidu.

Nes dégen sözning usuli(usuli fiqhi) menisi we omumi menisi bar, bezide nes dégen söz (ayet yaki hedis sherif)ni köristidu, yene bezide mueyyen menagha qeti -yaki shuninggha oxshash nerse bilen- dalalet qilidighan sözdur.

Eyni zamanlarda mujtehid shexsi ijtihad qilatti, bügünki künde melumatning dairisi kéngiyip, ilimlar texessusliqqa ayrilip türi köpeydi, shuning üchün bügünki kündiki bir alimning hemme melumatlarni toluq özleshtürüp bolshi xéli qiyin. Shuning üchün bügünki künde ijtihad kolliktip sheklide élip bérilmaqta, bu nahayiti yaxshi chare, her sahediki mutexessis alim öz saheside tetqiqat élip baridu...

Mekke mukerrimidiki" mejme fiqhi islami" yeni islam birleshme fiqhi mejlisi, islam qurultay teshkilatigha tewe" mejme fiqhi islami" , "islam tetqiqat birleshmisi" we undin bashqa bir qanche merkezler we birleshmiler mewjud. Undin bashqa yene yiqinda petiwani birleshtürüsh üchün dunyaning her qaysi elliridin terkip tapqan 300 alimning birlishish netijiside " xelqara musulman alimliri jemiyiti" tesis qilindi.

Nes körnüshidiki ijtihadning qimmiti

hezriti ömer reziyellahu enhuning dewrde acharchiliq yüz bergen yili hezriti ömer reziyellahu enhu oghurluq qilishqa bérilidighan jazani emeldin qaldurwetti, likén u nes(ayet yaki hedisni) toxtatmidi. Yeni ayetning hökmi muqerrer, lékin emel qilishni shubhe sewebidin qilmidi.

Eslide emel qilmay bashqilarning heqqini oghurlaydighan ademning qoli kisilidu, lékin hezriti ömer reziyellahu enhuning dewrde omumi acharchiliq yüz bérip bezi kishlerde hajet tughdurup qoydi, hajet sewebidin bashqilarning nersisini oghurlash jaza turghuzushqa shubhi peyda qildi. Chünki jazalar shubhi bilen toxtaydu yeni ijra qilnmaydu, omumi acharchiliq jazani saqit qildi yaki jazaning wajibliqini saqit qildi.

Insanning ihtiyaji bir waqittin yene bir waqitqa özgirip turidu, shuning üchün kishlerning ihtiyajini nezerge almaq lazim.

Mesilen, zakat ademning asasliq ihtiyajidin ashqanda wajib bolidu, bügünki dewrde mekkige oxshash issiq rayunlarda yashaydighanlar üchün tonglatqu

asasliq ihtiyajqa aylandi, ilgiri undaq emes idi. Sharaitning telipi bilen mushuninggha oxshash nersilerning hökimi özgiridu.

Bügünki sharait insanlargha köp iqtidar ata qildi, yéngi ilim - pen insan'gha téxnika, bologiye, alem boshluqi, atom iqtidari, melumat we alaqe- uchur iqtidarini berdi. Bu yette türlük ilmi inqilap insan'gha ilgiri yoq nersilerni ata qildi. Bu nersilerning höküm chiqirishta tesiri bar.

Mesilen, ilgiriki alimlar ayal kishi yoldishigha egishishi lazim, yoldishi qaysi sheherde yashisa shu yerde yashishi lazim dep qarighan idi, ular kéyin bu petiwasini özgertken, chünki kishlerning exlaqi özgürüp bezi kishler - shu sheherde ayalining tuqqini bolmighanliqi üchün- ayaligha zulum qilghan. Shu sewebtin alimlar ayal kishi yoldishi yiraq yerge baridighanliqi üchün- ayal kishi ailisi bilen asan alaqilishalmaydighan bolsa- yoldishigha egishishi layiq emes, dep petiwa bergen.

Bügünki dewrde bolsa ayal kishi nedila bolmisun, ailisi bilen tilfon, fakis, ilktironluq adris we shuninggha oxshash türlük wastilar arqiliq tiz we asanla alaqilishalaydu. Undaqta bu sahede ilgiri alimlar bergen petiwa özgiridu.

Petiwa kishlerning exlaqining özgirishi bilen özgiridu

exlaqning özgirishini alimlar zamanning buzulishi dep ataydu, emeliyette zaman buzulmaydu, kishlerning exlaqi buzulup, yaxshiliqtin yamanliqqa, toghra méngshitin burulushqa, qérindashliqtin shexsiyetchilikke...özgiridu.

Adil xelipe ömer ibni abduleziz mundaq dégen" kishlerning buzulishi bilen yéngi mesililer peyda boldi, buzuqchiliqning peyda bolishi mushu buzuqchiliqqa munasip hökümlerni peyda qilidu".

Shuning üchün hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu öz zamanida haraq ichken ademge hezriti ebubekri reziyellahu enhuning zamanidikidin ashurup urghan. Hezriti ebubekri reziyellahu enhu 40 ni urghan, hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu islamgha yéngidin kirgen kishlerning haraqni uzun'ghiche tashlimighanliqigha qarap 80 derre urghan.

Bügünki dewrde basqunchiliq jinayiti ewj élip ketti, seudi alimliri basqunchiluq qilghuchilarning jazasi - bir ademdin basqunchiluq tekrarlan'ghan bolsa- ölüm jazasi bérish lazim dep petiwa berdi. Chünki türme kupaye qilmaydighan bolup qaldi. Shundaqla alimlar seudiyede xiroyin, efyun... Satquchilargha ölüm jazasi bérish lazim dep petiwa chiqardi. Chünki bu nersiler jemiyetni weyran qilip, nurghun ademlerning jénigha zamin bolidu. Bezi alimlar xiroyin etkeschilirige " herabe" (allahqa qarshi turghanning jazasi) ni bérish lazim dep petiwa berdi:" allah we uning resuli bilen urush qilidighanlarning, yer yüzide buzghunchiliq qilidighanlarning jazasi shuki, ular öltürülüshi yaki dargha ésilishi yaki ong qolliri we sol putliri késilishi yaki sürgün qilinishi kérek. Bu(yeni jaza) ular üchün bu dunyada reswaliq (élip kelgüchidur), axirette ular chong azabqa duchar bolidu" [maide sürisi, 33- ayet.]

yene bir misal, mashinichi we boyaqchilarni tölitish: mashinichi yaki sirchi eslide meqsetlik halda rex yaki sirni buziwetmise tölimeydu, lékin yalghandin buzulup ketti dep dawa qilidighan ishlar peyda bolghanliqi üchün hezriti ömer reziyellahu enhu we hezriti eli reziyellahu enhu buzulup kétip qalsa töleydu, dep

qaridi.

Zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen petiwa özgiridu, dégen qaide toghrisida ellame ibni qeyyimning kitawidin misallar:

mujtehid ibni qeyyim eljewzi" eilam muwaqiin" namiliq kitawida bu témida toxtulup: "zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen petiwa özgiridu" dégen bab astida mundaq deydu:" menpeet üstige qurulghan ijtihadi hökümlerning hemmisi menpeetlerning özgirishi bilen özgiridighanliqi birlikke kelgen mesile. Chünki hökümler bolush yaki bolmasliqta illiti bilen aylinidu. Zamanlarning özgirishi bilen özgiridighan hökümler qiyas yaki meslehe mursele yaki örp üstige qurulghan ijtihadi hökümler ikenligi éniq mesile.

Lékin bu qaide dalale qeti bolghan nususlar bilen ispatlan'ghan: mirasxorlarni belgilesh, wedige wapa qilish, zererni tölep bérish we heq-hoquqlarni himaye qilishqa oxshash... Asasliq hökümlerni öz ichige almaydu. Chünki bu hökümler kishlerge menpeet keltürüsh we ulardin ziyanni qoghdash üchün qarar qilin'ghan hökümler, bu nishanlar özgermeydu. Chünki sheretning, kishlerning zörüriyetliri, hajiyat we tehsiniyatlirige kipil bolushtek omumi meqsetliri özgermeydu. Sheri nususlarni chüshünüsh, uni yéngiliniwatqan ralliq hayatqa tetbiqlash we nes kelmigen mesililerge höküm chiqirishni chüshünüsh üchün sheretning meqsetlirini chüshünüsh muhim ishlarning qataridin sanilidu.

Bu meqsetlerge yetküzidighan wastilar bezide mueyyen zaman we mueyyen makanda wapa qilalaydu, yene bezi waqit we orunlarda u ghayige yetküzelmeydu. Shu sewebtin bu meqsetlerni ralliqqa aylanduridighan wastilarni özgertish lazim bolidu, shu sewebitin höküm özgiridu.

Zamanning özgirish amillirining muhimraqi exlaqning buzulishi we dini étiqadning suslishidur. Alimlar bu xil ehwalni zamanning buzulishi dep ipadiligen. Bezi waqitlarda hökümlerning özgirishi ijtimai, iqtisadi we siyasi... Sharaitning tereqqiyatigha baghliq bolidu. Örp - adetning özgirishini alimlar zamannning özgirishi dep atighan. Her ikkili xil halettiki özgirish fiqhi ijtihad hökümlerning yéngi sharait we weziyetler bilen maslishishi üchün özgirishini teqezza qilidu.

Imam shafii misirgha kelgendin kéyin beghdadtiki bezi petiwalirini ikki sheherdiki örpining oxshashmasliq sewebi bilen özgertken. Zaman we menpeetning özgergenliki sewebidin kéyinki dewrdiki alimlarning petiwaliri imamlirining petiwaliri bilen oxshash bolmighan".

Ralliqni chüshensingiz, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sahablirige xatirjem bir orunni tépip bérish üchün qilghan bu sözini mulahize qiling: "siler hebesh (ipopiye) zéminigha hijret qilsanglar bolidu, chünki hebeshning padishahi bir ademge zulum qilmaydu, allah silerge chiqish yoli ata qilghan'gha qeder shu yerde turunglar..." bu qisqa bir qanche jümle söz resulullah sellellahu eleyhi wesellem zamanidiki azghina möminler yashawatqan sharait we ralliqni inchike chüshendürüp béridu. Ular mekke we erep bérim arilining sharaiti we ralliqini yaxshi chüshünüpla qalmay shu dewrdiki alem weziyitini yaxshi chüshünetti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem ularni faris we rim sheherlirige yolgha séliwetsimu bolatti, lékin u buningdin kilip chiqidighan ziyanni we

qureyshilerning hijret qilighan musulmanlarni qayturup kileleydighanliqini yaxshi biletti. Qureysh we sham arsidiki tijaret alaqisi her qandaq alaqini bésip chüshetti, shundaqla faris we rimliqlar bilen musulmanlar arsidiki étiqadning tüptin oxshashmasliqi musulmanlarning izilishige seweb bolatti...

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem sahabilirining hijret yolini rim we faris sheherliridin bashqa bir sheherge körsitidu: " u yerde adil padishah bar, héch bir insan uning qéshida zulumgha uchirmaydu" deydu. Démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning hebesh zéminini tallishi jughrafiye amanliq rayuni, siyasi amanliq rayuni, qureysh bilen hebeshlikler arsidiki iqtisadi alaqining ajizliqidin kilip chiqqan amanliq rayuni, rim we farisning hebeshliklerni kontrol qilalmasliqidin kilip chiqqan amanliq rayoni ... Din ibaret türlük amanliq(xatirjemlik) ixtiyarliqliri sewebidin hebeshni ihtiyati merkez süptide tallighan...démek, ralliq(sharait) ning tesiri sheri hökümning özgirishike tesir körsitidu.

U yene mundaq deydu: "bu büyük bab, köpligen kishler bu témini bilmigenliki üchün xatalashti, éghirchiliq we taqet keltürüp bolghili bolmaydighan ishlarni wajib qilip qoydi. Lékin nurluq sheret bundaq kelmigen, chünki sheretning asasi hikmet we insanlarning dunya - axiretlik menpeeti asasida kelgen. Sheretning hemmisi adalet, hemmisi rehmet, hemmisi menpeet we hemmisi hikmettur. Qaysi bir mesile adalettin zulumgha, rehmettin ziddige, menpeettin buzuqchiliqqa, hikmettin ehmiyetsizlikke chiqip ketse u ish sherettin emes.

Sheret allahning bendiliri arsidiki adaliti, rehimiti we zémindiki sayisidur. Sheret allahning nuri we hidayet izdigüchiler üchün allahning hidayiti we toghra yoldur... Kainattiki barliq yaxshliq sherettin paydilan'ghan we shuningdin peyda bolghan. Kainattiki barliq kemchillikler sheretning bolmasliqidin kilip chiqqan...

Allah ewetken sheret alemning tüwrüki, nijatliq we dunya- axirette bextlik bolushning merkizidur".

" eilam muwaqiin" din misallar:

1. munker ishni tosush wajib.

4766/7897 - ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

resulullah sellellahu eleyhi wesellem yene bir hediste:" kim emiridin (musulman hakimdin) bir nersini yaqturmisa sewr qilsun, uning itaitidin chiqmisun" dégen. (buxari we muslim riwayet qilghan.) sahabe we tabiinlar zamanida yüz bergen pitnilerni tosush üchün beziler sewr qilalmighaniliqi üchün téximu chong pitiniler yüz bergen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mekkide eng qebih munker ishlarni körüp turatti, butlar bilen toshup ketken keibde namaz oquytti. Bu munker ishlarni mekkidiki chéghida tosmay, mekke azat bolghandin kéyin andin tosti. Beytullahning ulini esli halitige keltürmekchi bolup, yéngidin islamni qobul qilghan qureysh xelqining selbi tesir almasliqi üchün bu ishni kéchiktürdi. Shuning üchün resulullah sellellahu eleyhi wesellem hakimlarni qol

arqiliq tosushqa ruxset qilmighan, sewebi (musulman) hakimlargha qol ishlitilse téximu chong pitne yüz bérishi mümkin!.

Imam ibni teymiye mundaq deydu: tatarlar sham (süriye) ni béswalghan chaghda men bir qanche doslurum bilen kétip bérip, bir bölük tatarlarning haraq ichiwatqanliqini körüp qalduq, bezi doslurum ularni tosushqa bashlidi, men doslurumning qilghinini toghra tapmay:" haraq namaz we allahni zikri qilishtin tosup qoyidighanliqi üchün allah haraqni haram qildi. Haraq bu tatarlarni adem öltürüsh, perzentlirimizni esirge élish we mallirimizni bulashtin tosidu, shunga ular bilen karinglar bolmisun" dédim deydu.

2. Jihad arliqida qolning kisilmeydighanliqi:

resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " ghazatta qollarning ksilishini tosti" (tirmizi, ebudawud we nesei riwayet qilghan.) oghirlarning qolini kisish allah toxtatqan belgilime. Uningdin yaman ishlar yüz bermesliki yaki u musulman eskerning düshmenler sépigha qéchip ketmesliki üchün resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu jazani jihad arliqida turghuzushtin tosti. Imam ehmed, is'haq ibni rahewiye, ewzai we undin bashqa alimlar düshmen zéminida (yeni urush halitide) jazalar turghuzlmaydu dégen.

Islam qomandani xalid ibni welid beni juzeyme qebiliside " dinimizni özgerttuq" (musulman bolghanliqini mushundaq ipadiligen) dégen yaki qilichni körüp " bir ilahdin bashqa ilah yoq" dégen kishlerni öltürwetkende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: i allah, men xalidning qilghan ishidin bizar" dep, uni jazalimighan.

3. Acharchiliq jazaning chüshüp kétish seweblirididin:

hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu acharchiliq yüz bergen yili oghurlardin qol kisish jazasini chüshürwetken. Chünki omumi acharchiliq yüz bergende kishlerde zörüriyet we hajet tughulidu, mundaq sharaitta zörüriyet igliri zörüriyettin xatirjem bolalmasliqi mümkin.

4. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem :" sediqe fitrida her bir ademge xorma yaki arpa yaki quruq üzüm ... Din bir sa perz qilghan" (buxari riwayiti.) resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bu türlerdin perz qilishidki seweb bu yémeklikler mediniliklerning asasliq ghizasi idi. Bu yémekilikler hemme yerde asasliq ghiza ornida bolmaydu, bezi sheherlerde gürüch yaki qonaq yaki béliq yaki undin bashqa yémeklikler asasliq ghiza bolidu. Bu sheherde yashaydighan kishler özliri némini asas qilsa shu nersidin bir sa berse perz ada bolidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem belgilep bergen nersining özini bérish perz emes, meqsetni hasl qilish perz.

Meqset kembeghellerning hajitini qandurushtur. Nan bérish ünümlük bolsa nan bergen yaxshi, yémeklik(xam ashliq) bérish ünümlük bolsa yémeklik bergen yaxshi, bir sa yémeklining qimmitini bérish ünümlük bolsa pul bergen yaxshi...

5. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " heyizdar ayalning pak bolghan'ghan qeder beytullahni tawab qilishidin cheklidi, u: beytullahni tawab qilmay bashqa paaliyetlerni qiliwergin dédi" (buxari riwayet qilghan.) bezi kishler bu hedisni her qandaq zaman we sharaitlarda omumi dep qarap, qadir bolush yaki qadir bolalmasliq arsini perqlendürmidi. Bir bölük alimlar heyizdar ayal

beytullahni tawab qilsa durus bolidu, heyiz tawabning sehiliqini cheklimeydu dep qaridi. Chünki ular pak bolushni qan qiliwetse tüzlinip kétidighan wajib, pak bolmisimu tawab qilsa sehi bolidu dep qarashti. Bu imam ebuhenife, shagirtliri we imam ehmedning köz qarshidur. Ümek bilen kelgen ayal heyiz mudditi tügigen'ge qeder bashqilarni qaytishtin tosup qélish éghirchiliq, sheret bundaq éghirchiliqni xalimaydu. Zörüriyet sewebidin qilghan heji sehidur. Tawaf wida qilalmisa mesile yoq...

Zörüiyet heyizdar ayalining mesjidke kirishini mubah qilidu. Sherette ajiz kilip qalsa wajib bolmaydu, zörüriyet bolup qalghanda haram bolmaydu.

6. "resulullah sellellahu eleyhi wesellemning dewride, hezriti ebubekri reziyellahu enhu we ömer reziyellahu enhuning xilapetlik dewrining deslipide, bir qétimda üch talaq dise bir talaq hisablinatti". (muslim riwayiti.) lékin hezriti ömer reziyellahu enhuning dewride kishler talaq mesilisige sel qarap bir qétimdila üch talaq deydighan ishlar köpüyüp ketkenligi üchün, hezriti ömer reziyellahu enhu kishlerni talaq qilishtin agahlandurush we bu mesilide sel qarashning toghra emeslikini eskertish üchün, üch talaq disingiz üchke hisab bolidu, dégen.

Démek, talaq qilishta diqqet qilmay üch talaq dep salsam emdi qaytiwélish hoququm bolmaydiken, ayalim bilen ajrashmay bashqa amal yoq iken dep bir az oylunshqa mejbur bolidu. Shuning üchün üch talaqni üch dep qarash kishlerni xalighanche talaq qilishtin tosushning yaxshi charisi...

Tötinchi bap. Islam dinidiki jazalarning bayani

jazalardin zina qilghanliqning jazasi, bohtan chaplighanliqning jazasi, haraq ichkenlikning jazasi, oghriliq qilghanliqning jazasi we bulangchiliq qilghanliqning jazasi közde tutulidu.

Jaza uqumi

erebchide jaza dégenni ipadileydighan söz hed dégen söz bolup, bu sözning uqumi mena jehettin ikki nersining ottursida turup u ikki nersining bir birige ariliship kétishini tosudighan we aldini alidighan nerse, dégenlik bolidu. Mezkur jinayetlerge bérilidighan jazalar hed dep ataldi. Chünki jazalar, insanlarning mezkur jinayetlerni qilishqa adetlinip qélishini tosidu we aldini alidu.

U sözning istilah jehettiki uqumidin allah taalaning heq hoquqi süpütide we bendilerge zerer keltürüdighan türlük buzghunchiliqlardin tosush süpütide yolgha qoyulghan 80 we 100 dégen'ge oxshash miqdari toxtutup bérilgen jazalar közde tutulidu. Jazalar bolsa, jinayet ishleshtin burun jinayetlerni ishleshtin tosquchi we jinayet ishlinip bolun'ghandin kéyin jinayetlerni qayta tekrar qilishtin yandurghuchi hésablinidu.

Jazalarning miqdari quran kerim, sünnet we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghandur. Jazalarning 80 qamcha urulidu we 100 qamcha orulidu, dégen'ge oxshash mexsus bir miqdari bar. Shuning üchün bir ademge uni edeplesh yüzisidin bérilgen jaza mezkur jazalarning qataridin hésablanmaydu. Chünki bir ademge uni edeplesh yüzisidin bérilgen jazaning melum miqdari yoq. Shuningdek yene

qisasmu mezkur jazalarning qataridin hésablanmaydu. Chünki qisas, allah taalaning heq hoquqi emes bendilerning heq hoquqidur. Allah taala qisasning bendilerning heq hoquqi ikenlikini bayan qilip mundaq dédi;

وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالحَقِّ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلاَ يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا (33)

naheq adem öltürmenglarki, allah (naheq adem öltürüshni) haram qildi, kimki naheq öltürülidiken, (qatildin qisas élish, ya diyet élish, ya kechürüm qilish) hoquqini öltürülgüchining igisining qolida qilduq, igisi qisas élishta chektin chiqip ketmisun (qatildin gheyrini öltürüsh, ya uning ezalirini késish, bir adem üchün ikki ademni öltürüsh qatarliq ishlarni qilmisun), (naheq öltürülgüchining) igisige allah heqiqeten medetkardur (isra -33)

jazalarning tosquchi we kapparet ikenlikining bayani

jazalar insanlarni, ziyini jemiyetke bolidighan buzuq yaman ishlarni qilishqa qedem qoyushtin chekleydighan amillar süpitide yolgha qoyuldi. Shuningdek yene jazalar köp sandiki alimlarning köz qarishida jaza bérilgen ademni gunahtin pakizlaydighan amillardur.

59/87 - yene bir riwayette mundaq déyilgen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: baliliringlarni (jahiliyet dewridikidek qiz baliliringlarni nomustin yaki kembeghelliktin qorqup) öltürmeslikke, (ayallar) bashqilarning balisini yalghandin erlirining balisi qiliwalmasliqqa, men buyrughan yaxshi ishlardin bash tartmasliqqa beyet qilinglar! Silerdin kim bu wedige wapa qilsa, uning ejrini allah béridu. Wapa qilalmay, cheklen'gen bu ishlardin birerini qilip sélip, gunahi üchün bu dunyada jazalansa, bu jaza uning gunahigha kepparet bolidu. Emma allah uning bu qilmishini bu dunyada yapqan bolsa, qiyamette özi xalighanche bir terep qilidu, xalisa gunahini kechürüm qilidu, xalisa jazalaydu dédi. Shuning bilen, biz peyghember eleyhissalamgha shu boyiche beyet qilduq. Bu hedisni tirmizi we nesaimu yuqiriqidek riwayet qilghan bolup, ularning riwayitide mundaq déyilgen: wedige wapa qilalmay, cheklen'gen bu ishlardin birerini qilip sélip, gunahi üchün bu dunyada jazalansa, bu jaza uning gunahigha kepparet bolup gunahlirini yuyidu. Eger allah uning bu qilmishini dunyada yapqan bolsa, uni qiyamette özi xalighanche bir terep qilidu. Yeni xalisa gunahini kechürüm qilidu, xalisa jazalaydu. (buxari, muslim)

mezkur hedistiki peyghember eleyhissalamning "allah xalisa uni kechüridu, xalisa uni azablaydu" dégen sözi ötküzüp salghan jinayetliri üchün tewbe qilghan we tewbe qilmighan ademlerning hemmisini öz ichige alidu. Bu, bir qisim alimlarning köz qarishidur. Emma köp sandiki alimlar "ötküzüp salghan jinayetliri üchün tewbe qilghan u adem qayta jazagha tartilmaydu. U adem qayta jazagha tartilmisimu, lékin u adem allah taalaning azab bérip qélishidin xatirjem bolalmaydu. Chünki adem tewbisining qobul bolghanliqini yaki qobul bolmighanliqini bilmeydu" deydu.

Henefiy mezhepidikilerning köz qarishida, jazalar ishlep sélin'ghan jinayetlerning gunahliridin pakizlimaydu. Ishlep sélin'ghan jinayetlerning

gunahliridin peqet tewbila pakizlaydu. Shunga birer jinayet ötküzüp salghan ademge jaza bérilgen, emma u adem u jinayetni ötküzüp salghanliqi üchün tewbe qilmighan bolsa, u ademning üstide u jinayetning gunahi qélip qalidu. Bularning sözlirining toghra ikenlikini tewbe qilishqa chaqirip kelgen ayetlerning tashqiri meniliri körsitip béridu. Töwendiki ayetler ularning qataridindur.

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (82)

"tewbe qilghan, iman éytqan, yaxshi emellerni qilghan, andin toghra yolda mangghan ademni men elwette nahayiti meghpiret qilghuchimen" (taha-82)

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (68) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (69) إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا (70)

ular allahqa ikkinchi bir mebudni shérik qilmaydu, allah haram qilghan naheq adem öltürüsh ishini qilmaydu, zina qilmaydu, kimki bu (gunahlar) ni qilidiken, (axirette) u jazagha uchraydu [68]. Qiyamet küni uninggha hessilep azab qilinidu, u menggü azab ichide xarlan'ghan halda qalidu [69]. Peqet (ularning ichidin) (bu dunyadiki chéghida) tewbe qilghan, iman éytqan we yaxshi emellerni qilghanlarla bu halda qalmaydu, allah ularning gunahlirini yaxshiliqqa almashturidu, allah tolimu meghpiret qilghuchidur we merhemet qilghuchidur (purqan-68-70)

1. zina –pahishe we uning jazasi

1-insan tebiiti heqqide

allah taala insanni zémindiki izbasari qilip yaritip, uni zéminni güllendürüshke buyridi. Nawada insanlar zéminda baqiy bolup turmaydighan bolsa, bu wezipe hergizmu ada bolmaytti, shunga insan zéminda yashap keldi, tériqchiliq qildi, ishlepchiqardi, bina qildi we güllendürdi. Démek: insanlar allah taala tapshurghan wezipini ada qilip keldi, bu wezipining toluq orundilishi üchün allah taala insanlar hayatining dawamlishishigha kapaletlik qilidighan bir qisim ichki türtke we tebetlerni insan'gha singdüriwetken. Mesilen: insanda hayatini saqlap qalidighan yémeklikni izdesh tebiiti bar, insanda yene jinsiy munasiwet ornitish tebiiti bar, insanlar bu tebet bilen neslini saqlap qalidu, bu insandiki intayin küchlük bir tebet bolup, insanlar bu tebetning ussuzluqini qandurush üchün bir jörige muhtaj.

Jinsiy tebet aldida insanning pozitsiyisi

birinchi pozitsiye: din we exlaq - peziletni étirap qilmaydighan, cheksiz erkinlik teshebbus qilidighan éqimlardikidek din, exlaq we örp - adet cheklimisini qayrip qoyup, jinsiy arzu – hewisini bolishigha qoyup bérish. Qandaq xalisa, qeyerde xalisa we kim bilen xalisa jinsiy hewisini qandurush. Insan bundaq ehwalda haywan derijisige chüshüp qalidu, netijide shexs, aile we pütün insaniyetni weyran qiliwétidu.

Ikkinchi pozitsiye: jinsiy arzu – hewisini pütünley boghup tashlap, xuddi mani dini we rahibliq éqimliridikidek özini mehrum qilish we japaliq turmush kechürush.

Bu, jinsiy arzuyini emeldin qaldurup, uni tirik kömüwétishtin bashqa nerse emes. Hemde bu, insanda jinsiy tebetni yaratqan allahning hékmitini inkar qilghanliq we bu tebetni insaniyet neslining dawamlishishi üchün ishlitidighan hayat qanuniyitige qarshi turghanliq bolidu.

Üchinchi pozitsiye: jinsiy arzu - hewisige chek - chigra sizip, uni boghup öltürüpmu qoymay, bolishigha qoyupmu bermey, uni ashu daire ichide qandurush.

Mana bu nikahlinishni yolgha qoyup zinani chekligen samawi dinlarning tutqan yolidur. Xususen bu arzu - hewesni étirap qilghan we uni qandurushqa halal yollarni qülaylashturup bergen, rahibliq we ayallardin ayrim yashashni chekligen, hemde zina we zinaning muqeddimilirinimu qattiq chekligen islam dinining yolidur.

Mana bu insan üchün eng orta we normal yoldur. Nawada toy qilish yolgha qoyulmighan bolsa, jinsiy tebet insan neslini saqlap qélish rolini oynimighan bolatti. Eger zina cheklenmey, bir ayal bir erge mexsus qilinmighan bolsa, dostluq, méhri - shepqet we söygü qatarliq aliyjanab ijtimaiy we insaniy hés - tuyghularni yétildüridighan aililer qurulmighan bolatti. Nawada aile bolmighan bolsa, jemiyetmu bolmighan we tereqqi qilmighan bolatti.

Jinsiy alaqe ikki qisimgha bölünidu: ularning biri halal qilin'ghan jinsiy alaqe, yene biri haram qilin'ghan jinsiy alaqidur.

1. Halal qilin'ghan jinsiy alaqe

halal qilin'ghan jinsiy alaqe – özining nikahlap alghan halal ayali bilen jinsiy alaqe qilishi démektur. Özining halal ayali bilen jinsiy alaqe qilish yaxshi hem sawapliq ishtur. Bu möiminlerning supitidur. Allah möiminlerni medhiyilep mundaq deydu: "ular ewretlirini (öz ayalliridin bashqa) haramdin saqlighuchilardur." (möiminun sürisi 5 - ayet)

1671/2827 - ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: bir qisim sahabiler peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i allahning peyghembiri ! Baylar bizge oxshash namaz oquydu, bizge oxshash roza tutidu. Emma ular mallirining artuqini sediqe qilip, köp sawabqa ériship ketti, dégen idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allah silerge sediqe qilidighan nerse bermidimu? Allahqa éytqan her qandaq tesbih, tekbir, tehmiyd (allahqa hemdi éytish) we tehliyl (lailahe illellah) éytishning hemmisi sediqe bolidu. Yaxshi ishqa buyrup, yaman ishtin tosushmu sediqe bolidu. Biringlarning ayaligha yéqinchiliq qilishimu sediqe bolidu, dédi. Ular: i allahning peyghembiri ! Özining shehwitini qandursimu ejir bolamdu? Dep sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger shehwitini haramdin qandursa, uninggha gunah bolidighanliqini bilmemsiler?! Shuninggha oxshash, shehwitini halaldin qandursa, uninggha ejir bolidu, dédi. (muslim1006)

2. Haram qilin'ghan jinsiy alaqe

haram qilin'ghan jinsiy alaqe - özige halal bolmighan biri bilen jinsiy alaqe qilish démektur. Bu ish sheret istémalida ”zina“ dep atilidu. Melumki, zina eng

chong gunahi kebirilerning biri bolup, allah taala musulmanlarni uningdin qetiy meni qilghan. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

[وَلاَ تَقْرَبُواْ الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاء سَبِيلاً (**32**)]

"zinagha yéqinlashmanglar. Chünki u qebih ishtur, yaman yoldur." (isra sürisi 32 - ayet)

72/105 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zinaxor muiminlik halitide turup zina qilmaydu, oghri muiminlik halitide turup oghriliq qilmaydu, haraqkesh muiminlik halitide turup haraq ichmeydu, bulangchi bashqilarning qimmetlik buyumlirini muiminlik halitide turup tartiwalmaydu. (buxari: 2475)

73/106 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kishi zina qilsa, iman uningdin chiqip kétip, béshi üstide xuddi sayidek egip yüridu, zinadin qachan qol üzse, iman shu chaghda uninggha qaytidu. (ebu dawud: 4690) allah taala shunga zinani ”yaman yol “ dep teripligen.

2-zinaning muqeddimiliri

naxsha - ussul we jinsiy oyun - tamashalar

islam yene jinsiy shehwetni qozghaydighan bihaya naxsha - ussul, yalingach kino - tiyatirdek ishlarni kesip qiliwélishni ret qildi. Bundaq bimene nersilerni beziler (senet) dep atashsimu, yaki beziler: (zamaniwilishish) yaki (tereqqi qilish) (medeniylishish) dep atiwélishsimu islam bularning hemmini ret qildi. Islam er - xotunluq munasiwitidin tashqiri herqandaq jinsiy munasiwetlerni haram qildi, quran kerim bularni meni qilip mundaq dédi:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاء سَبِيلًا

zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur [isra sürisi 32- ayet] démek: islam dini zinani meni qilish bilenla kupaye qilmay, uninggha yéqinliship qélishtinmu agahlandurdi.

Biz yuqirida éytip ötken we bashqa barliq shehwet qozghaydighan nersiler mushu yaman ishqa yéqinlashturidu, uninggha teshwiq qilidu we qiziqturidu, ularning bu qiliqliri némidégen yaman!.

Heykeltarashliq seniti- islam dini heykel tikleshni haram qilghinidek, heykel yasashni téximu qattiq haram qilidu.

Zinagha yéqinlashmanglar

barliq samawi dinlarning zinani haram qilishta we uninggha qarshi turushta birdek ittipaqlashqanliqini körginimizde heyran qalmasliqimiz kérek. Samawi dinlarning axirqisi bolsa, islam dinidur. Islam dini uni chekleshte qattiq ching turghan, uningdin qattiq agahlandurghan, chünki zina, nesebning ariliship kétishige, nesilge jinayet qilishqa, aililerning chuwulup kétishige, kishiler arisidiki munasiwetlerning parchilinishigha, yuqumluq késellerning tarqilishigha, shehwetni chékidin ashuriwétishke we exlaqning yimirilishige élip baridu. Ulugh allah bu heqte heqiqeten rast éytqan:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاء سَبِيلًا

zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur. [isra sürisi 32- ayet]

biz yuqirida bayan qilghinimizdek, islam bir nersini haram qilidighan bolsa, uninggha élip baridighan barliq yollarni taqap, uninggha munasiwetlik barliq muqeddimilernimu haram qilidu. Shehwetni qozghap, er - ayalgha pitne derwazisini achidighan, zinagha qiziqturidighan yaki uni yéqinlashturup qülaylashturup béridighan herqandaq nersini buzuqluqning aldini élish we uning yolini tosüsh üchün islam dini chekleydu we haram qilidu.

Namehrem bilen xaliy bir yerde bolush haram

islam haram qilghan munasiwetlerning biri: er kishining yat bir ayal bilen xaliy bir yerde bolishidur. Yat ayal déginimiz: er kishining toy qilishi menggü cheklen'gen ana, acha, singil, hammacha... Qatarliq yéqin tughqanliridin bashqa ayallardur. Bu, ularning biri yaki her ikkisige ishenmigenliktin emes, belki ularni ikkeylen yalghuz qalghan waqittiki erlik we ayalliq tebiiti könglige salidighan yaman oylardin we weswesilerdin qoghdashtur. Quran kerimde peyghember eleyhissalamning ayalliri heqqide mundaq dep körsitilgen:

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاء حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

peyghemberning ayalliridin bir nerse sorimaqchi bolsanglar, perde arqisidin soranglar, mundaq qilish silerning dilliringlarnimu, ularning dillirinimu eng pak tutidu [ehzab sürisi 53 - ayet]

imam qurtubi bu ayetning tepsiride mundaq deydu: "bu yerde ayallar heqqide erlerning we erler heqqide ayallarning könglige kéliwalidighan oy - pikirler közde tutilidu, yeni: bundaq exlaqqa raye qilish insanni himaye qilidu, quruq gep - sözge yol qoymaydu, gumanni yéqin keltürmeydu. Bu shuni bildüriduki: bir kishi özige namehrem bolghan bir ayal bilen bir jayda xaliy olturushta özige ishench qilip ketmesliki kérek, shundaq qilghandila özige dagh keltürmey, özini téximu ippetlik tutalaydu".

Tughqanlar arisidiki kengchilik netijiside intayin éghir aqibetlerning kélip chiqish éhtimalining aldini élish üchün peyghember eleyhissalam ayal kishini erning tughqanliri bilen mesilen: érining bir tughqini, érining ikki tughqini qatarliq kishiler bilen xaliy bir yerde olturushtin alahide agahlandurghan. Démek – tughqanlar bilen xaliy yerde bolush, bashqilargha qarighanda bekrek xeterlik, ézip sélish éhtimali téximu küchlük, chünki tughqan kishi yat kishilerning eksiche héch tüsalghusizla öyge we ayallarning qéshigha kireleydu.

Ayal kishining taghisining oghli, hammisining oghli qatarliqlardek özining namehrem tughqanlirimu shuninggha oxshash. Ayal kishi ular bilen bille xaliy yerde oltursa bolmaydu.

Yat ayal bilen yat erkishining xaliy yerde bolishi bir qanche jehettin xeterlik. Chünki ikkisi arisida gunah yüz bergen teqdirde, ular diniy xeterge duchar bolghan bolidu. Nawada éri künlep ayalini qoyup béridighan bolsa, bu ayrilish ayalgha éghir kélidu. Hemde uruq - tughqanlar arsida bir - birige gumanliq qarash

ehwali yüz berse, ijtimaiy munasiwetke éghir tesir körsitidu.

Undaq xeter peqet insan tebiitidiki hés - tuyghulardinla kélip qalmastin, belki yene aile ichi, er - ayal ikkeylenning ichki hayati we sirlirining yéyilip, wat - watlar, yétim aqsaqallar we bashqilarning ehwalini tingtinglashqa amraq ademler we bashqilarning öyini buzüshqa xüshtar kishilerning aghzigha chiqip qélishidinmu kélidu.

Shehwaniy qarash

islam haram qilghan nersilerning biri bolsa, erning ayalgha, ayalning erge artuqche qarishidur. Köz qelbning achquchidur, qarash pitnining elchisi we zinaning muqeddimisidur, shunga allah taala ippetlik bolushqa buyrush bilen baraber pütün möimin er - ayallarni tikilip qarimasliqqa buyrighan:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاء بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاء بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُوْلِي الْإِرْبَةِ مِنْ الرِّجَالِ أَوْ الطِفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاء وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ

möiminlerge éyitqinki, (namehremlerge) tikilip qarimisun, ewretlirini (zinadin) saqlisun, mundaq qilish ular üchün eng yaxshidur, allah heqiqeten ularning qilmishliridin toluq xewerdar. Möimin ayallargha éytqinki, namehremlerge tikilip qarimisun, ewretlirini yapsun, tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini ashkarilimisun, lichekliri bilen kökreklirini yapsun, (tashqi zinnetliridin bashqa) zinnetlirini erliridin, atiliridin, ya qéyinatiliridin, ya oghulliridin, ya erlirining oghulliridin, ya öz qérindashliridin, ya qérindashlirining oghulliridin, ya hemshirilirining oghulliridin, ya dindash ayallardin, ya qol astidiki chöriliridin, ya xotunlargha éhtiyaji yoq xizmetchilerdin, ya balaghetke yetmigen balilardin bashqilargha körsetmisun, zinnetlirini bashqilargha bildürüsh üchün ayaghlirini yerge urmisun [nur sürisi 30 -31 - ayet]

bu ikki ayette birqanche ilahiy körsetmiler bar, bu körsetmilerning ikkisi er - ayal hemmisige ortaq qaritilghan, u bolsa, tikilip qarimasliq we ewretlirini zinadin saqlash, bashqa körsetmilerning hemmisi ayallargha qaritilghan.

Bu ikki ayetke nezer salsaq, qarashning hemmini emes, peqetla bir qismini chekligenlikini, lékin ewretning bir qismini emes, pütünley hemmini chekligenlikini köriwalalaymiz, chünki ewretni pütünley saqlash kérek, emma qarash bolsa, allah kishilerge qiyinchiliq bolup qalmasliqi we bezi menpeetige tosqunluq qilmasliqi üchün kengchilik qilip qarashning bir qismigha ruxset qilghan.

Tikilip qarimasliq dégenning menisi, qarimay közini yumuwélish dégenlik emes, yaki bashni égip yerge qariwélish emes, bundaq qilish mumkin emes, hemde meqset qilin'ghanmu emes. Démek: tikilip qarimasliqning menisi: köz

salmasliq, qarashta hayaliq bolush, utken - kechken kishilerge xalighanche qarap turiwermeslik, birige qarighan bolsa pütün hösnige chongqurlap, uzun qarap turmasliq dégenliktur.

2621/ 4351 - ibni bureyde dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem eli reziyellahu enhugha: i eli! (namehrem ayalgha tasadipiy) qarap qalghan bolsang (derhal yüzüngni bashqa terepke burighin), qayta - qaytilap qarimighin. Chünki birinchi qétimqi (tasadipiy qarash) séning heqqing (yeni gunah yézilmaydu), emma ikkinchi qétim qarash heqqing emes (yeni buning üchün sanga gunah yézilidu) dégen. (ebu dawud 2149)

peyghember eleyhissalam er - ayallarning bir - birige achközlük we tamaxorluq bilen qarishini közning zinasi dep körsitip mundaq dégen:

4353/7244 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: ayettiki ”kichik gunahlar “ning néme ikenliki ebu hureyrening munu hediside ipadilen'gen bolup, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah heqiqeten insan'gha zinadin bolghan nésiwisini pütüwetken, buni körmey chare yoq. Közning zinasi qarash, tilning zinasi sözleshtur. Insanning nepsi arzu qilidu we xalaydu, ewret uni rast yaki yalghan'gha chiqiridu. Yene bir riwayette mundaq kelgen: ikki qulaqning zinasi anglash, tilning zinasi sözlesh, qolning zinasi tutush, putning zinasi méngishtur. (buxari6243, muslim: 2657)

peyghember eleyhissalamning bundaq shehwetlik qarashlargha zina dep nam bérishi, buning qanunsiz yol bilen hozurlinish we jinsiy hewesni qandurushning bir yoli bolghanliqi üchündur.

Ewretke qarash haramdur

ewretlerge qarashqa bolmaydu, peyghember eleyhissalam - er kishi er kishige, ayal kishi ayal kishige qarash bolsun, qarash shehwet bilen bolsun yaki bolmisun - ewretlerge qarashni cheklep mundaq dégen:

711/1305 - abdurahman ibni ebu seid xudri reziyellahu enhu dadisidin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: erler bir-birining ewritige qarimisun, ayallarmu hem bir- birining ewritige qarimisun. Ikki er kishi bir yotqanda yatmisun, ikki ayal kishimu bir yotqanda yatmisun. (tirmizi: 2793)

er kishining ayal yaki er qarisa bolmaydighan ewriti bir hediste körsitilgendek: kindik bilen tiz ariliqi dep belgilinidu. Imam ibni hezm we bezi malikiy mezheb alimliri: yota er kishi üchün ewret emes dep qaraydu.

Ayal kishining ewriti yat erlerge nisbeten: yüzi we ikki qoli (béghishighiche) din bashqa pütün bedinidur.

Qarash cheklen'gen ewretlerni qol yaki jisimning bashqa bir ezasi bilen tutushqa hem bolmaydu. Biz yuqirida qarash we tutush jehettin bayan qilghan bu hökümler zörür ehwal we pewquladde éhtiyaj bolmasliq shertige baghliq, eger zörür we jiddiy - mesilen: tiz qutquzush we dawalash zörüriyitidek - ehwal bolup qalsa haramliq hökmi kötürülüp kétidu. Hemde qarash ruxset qilin'ghan herqandaq yerlerge qarighan teqdirde ézip kétish éhtimali bolsa, undaq yerlerge qarashqa bérilgen ruxsetmu kötürülüp kétidu. Xeterning aldini élish jehettin qarash cheklinidu.

Qarashtiki mubahliq dairisi

yuqirida bayan qilin'ghan ehkamlardin melum boliduki, ayal kshi er kishining ewret bolmighan ezalirigha (yeni kindikining üsti, tizining astigha) eger bir yaman aqiwet keltürüp chiqarmaydighan yaki héssiyat qozghimaydighan bolsa qarisa bolidu.

Er kishiningmu ayalning ewret bolmighan ezalirigha (yeni yüzi we qoligha) héssiyat qozghulush bolmisa, yaki yaman aqiwet yüz bérishtin qorqmighan ehwallarda qarisa bolidu.

3436/5729 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: esma binti ebu bekri reziyellahu enha népiz kiyim bilen peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kirgenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem derhal yüzini bashqa terepke chörüp: i esma! Qiz balaghetke yetse, uning yüzi we qolidin bashqa yerni (namehremler) körse bolmaydu, dep, yüzi bilen alqinigha isharet qildi. (ebu dawud: 4104)

bu hedis ajiz bolsimu, lékin uni ézip kétish endishisi bolmighan chaghda ayal kishining yüz we qoligha qarisa bolidu deydighan bir qanche sehih hedisler küchlenduridu.

Sözning xulasisi: ayalning yaki erning ewritidin tashqiri herqandaq bir yerge shehwet qozghilishigha yol qoymighan halda qarisa bolidu, lékin qarighanda tikilip qarimasliq hemde qarawermeslik shert. Islam tuyuqsiz közi chüshüp qalghan ehwallarda kengchilik qilidu.

3-zina dégen sözning uqumi

zina dégen sözning uqumi meyli til jehettin bolsun, meyli istilah jehettin bolsun uxshash menada kélidu. Sheret zina dégen sözni jaza bérishni lazim qilidighan jinayetkila xas qilmidi. Eksiche u söz jaza bérishni lazim qilidighan jinayetni we uningdin bashqa jinayetlerni öz ichige alidu. Allah taala mundaq dédi:

وَلاَ تَقْرَبُواْ الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاء سَبِيلاً (32)

zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur (isra -32)

zina dégen söz bolsa, jinsiy ezagha jinsiy munasiwet ötküzüshtin bashqa jinayetlergimu ishlitilidu.

4353/7244 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: ayettiki ”kichik gunahlar “ning néme ikenliki ebu hureyrening munu hediside ipadilen'gen bolup, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah heqiqeten insan'gha zinadin bolghan nésiwisini pütüwetken, buni körmey chare yoq. Közning zinasi qarash, tilning zinasi sözleshtur. Insanning nepsi arzu qilidu we xalaydu, ewret uni rast yaki yalghan'gha chiqiridu. Yene bir riwayette mundaq kelgen: ikki qulaqning zinasi anglash, tilning zinasi sözlesh, qolning zinasi tutush, putning zinasi méngishtur. (buxari6243, muslim: 2657)

emma jaza ijra qilishni lazim qilidighan zinaning uqumi töwendikidin ibarettur. Zina bolsa, islam dölitide islam dinining ibadetlirini qilishqa buyrulghan,

söz qilalaydighan erning jinsiy ezasining eng az xetnigahini öz ixtiyari bilen özining jörisi yaki ayali yaki özige tewe ikenliki shübhilikmu emes, shu waqitning özide yaki burun jinsiy munasiwetni ishtiha qilidighan bir ayalning jinsiy ezasigha kirgüzüsh dégenliktur. Eger bir adem kapir dölitide bir ayal bilen zina qilghan bolsa, uninggha jaza ijra qilinmaydu. Yene, zina meyli er bolsun, meyli ayal özini yene birining jinsiy munasiwet ötküzüshige tutup bérish bilen bolidu.

Zina – pahishening cheklinishi

zina- pahishe köpinche gherb elliride qanunluq kesip bolup, pahishiler hüner - kesip igiliridek muamile qilinidu, ulargha ruxset we kinishka bérilidu. Lékin islam buni pütünley ret qilidu, hör yaki qul bolsun bir ayal kishining özining ippet - numusini sétish arqiliq pul tépishigha qetiy yol qoymaydu.

Jahiliyet dewridiki bezi kishiler kénizekliridin künlük baj élishatti, kénizekler qaysi yoldin bolsa bolsun bir künlük bajni tépip xojayinigha tapshurishi kérek idi, bu sewebtin köpinchiliri zinagha mejbur bolatti, bezi kishiler azghina pulni dep kénizeklirini pahishilikke zorlaytti, islam dini kelgende barliq mensublirini bu paskinichiliqtin qutuldurdi, allah taala munu ayetni nazil qildi:

وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

eger chöriliringlar ippetlik bolushni xalisa, bu dunyaning azghina mélini dep ularni pahishige mejburlimanglar [nur sürisi 33- ayet]

shundaq qilip peyghember eleyhissalam buninggha ittirgen sewebning néme bolishidin qetiynezer bu paskina hünerni chekliwétip, islam jemiyitining bundaq paskina ishlardin pak we yiraq turishi üchün muhtajliq, charisizliq we yaxshi meqset dégendek her qandaq quruq gep - sözlerni bikar qiliwetti.

Zina qilghanliqi heqqide guwahliq béridighan ademlerde tépilish lazim bolghan shertler

1. guwahchilarning sani töt bolushi lazim.
2. ular er bolushi lazim. Shunga zina ishida ayallarning guwahliqi qobul qilinmaydu.
3. guwahchilarning hör adem bolushi lazim.
4. guwahchilarning yaxshi ademler bolushi lazim.
5. ularning hemmisi musulman adem bolushi lazim.
6. ularning zinani, biz, erning jinsiy ezasini ayalning jinsiy ezasining ichide xuddi qelem reng döwitining ichide turghandek turghanliqini körduq, dep teswirlep bérishi lazim.
7. guwahchilar ayrim ayrim emes hemmisi barawer kélip bir yerde turup guwahliq bérishi lazim.

Bir ademning zina qilghanliqi uning iqrar qilishi bilenmu ispatlinidighanliqining bayani

bir ademning zina qilghanliqi uning ochuq ashkare iqrar qilishi bilenmu ispatlinidu. Shuning üchün gacha ademning özining zina qilghanliqini, kor ademning xet yézish yaki isharet qilish arqiliq iqrar qilghanliqi étibargha élinmaydu. Chünki uning qilghan iqrari shübhiliktur. Emma bir ademning özining zina qilghanliqini iqrar qilishi bilen uning üstidin bérilgen özining

guwahliqi toghra, dep étibargha élinidu. Emma iqrar qilghan ademning eqli hushi jayida bolushi shert. Shuning üchün mest ademning zina qilghanliqi heqqide qilghan iqrari étibargha élinmaydu. Shuningdek bir adem özining yene bashqa birsining u adem yalghandin iqrar qiliwatidu, dep uning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarmasliqi shert. Mesilen: bir adem özining bir ayal bilen zina qilghanliqini iqrar qilghan we u ayal u ademning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarghan bolsa, u ademge jaza bérilmeydu. Shuningdek yene eger bir ayal özining bir kishi bilen zina qilghanliqini iqrar qilghan we u kishi u ayalning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarghan bolsa, bu haldimu u ayalgha jaza bérilmeydu.

Iqrarning töt qétim bolushi shert. Bu töt qétimliq iqrar töt orunda bolushi lazim. Iqrar qilghuchi iqrar qilghan waqitta, qazi uni körmeslik üchün qayturwitidu. Emma iqrar qilghuchi töt qétimliq iqrarni töt orunda emes bir orundila qilghan bolsa, bu halda u iqrarlar bir iqrarning ornida hésablinidu.

3189/5344 - ebu seid reziyellahu enhu mundaq deydu: eslem qebilisidin maiz ibni malik isimlik biri peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: men zina qildim, manga zinaning jazasini ijra qilghin! Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uni bir qanche qétim qayturuwetti. Andin uning qewmidin u ademni sürüshtürdi. Ular: u (eslide) nachar adem emes idi, biraq u ötküzgen gunahining jazasini tartmighuche, bu gunahtin pak bolalmaymen dep qaraydiken, - dédi. U, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha yene kelgenidi, peyghember eleyhissalam bizni uni rejm (chalma - kések) qilishqa buyridi. Biz uni bequlgherqed dégen jaygha élip chiqtuq, uni baghlapmu qoymiduq, orimu kolimiduq we shu péti turghuzupla, söngek, chalma kések qatarliq nersilerni atqili bashliduq. U aghriqqa chidimay qachti, bizmu keynidin yügürduq. U yügürüp bérip, herre dégen jayning bir teripide toxtap, bizge tik turup berdi. Shuning bilen, biz uni herrening chong - chong tashliri bilen taki nepsi toxtighiche urduq. Shu küni kechte, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ornidin turup, kishilerge söz qilip: biz her qétim allah yolida ghazatqa atlinip chiqip ketsekla, artilghili chishi (öchke) izdep yürgen tékidek timisqilap yüridighan birsi septin ayrilip qélip, bizning xotun - balilirimizni timisqilap yüremdu?! Bundin kéyin shundaq qilidighan birersini yoluqturup qalsam, uni bashqilargha ibret bolghudek jazalash heqqide öz - özemge wede bérimen dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem maizgha meghpiret telep qilip duamu qilmidi, uni hem tillimidi. (muslim: 1694, ebu dawud: 4419)

3190/5346 - bureyde reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: tötinchi küni yene kelgenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem maiz üchün ora kolap, andin rejm qilishqa buyruq qildi. Bu weqedin kéyin, ghamid qebilisilik bir ayal kélip: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem ! Men zina qildim, méni bu gunahtin paklap qoysang! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem u ayalning gépini tingshimay qayturuwetti. Etisi, u ayal yene kélip: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Méni néme üchün qayturuwitisen? Qarighanda, méni xuddi maizni (uning sözini étibargha almay)

qayturuwetkendek qayturuwitidighandek qilisen. Allahning nami bilen qesemki, men (zinadin) hamildar, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: qaytip kétishke unimisang, balangni tughup bolghuche bolsimu kétip turghin! Dédi. U ayal tughqandin kéyin, balisini yögep élip keldi we: bala mana, men tughup boldum, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: balini süttin ayrilghuche émitkin! Dédi. Bala süttin ayrilghandin kéyin, yene keldi. Balining qolida bir parche nan turatti. I resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Balini süttin ayridim, tamaq yéyeligüdek boldi, dédi. Shuning bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uning balisini musulmanlardin birsige bérip, u ayalning köksige kelgüdek ora kolashqa buyridi. Ora kolan'ghandin kéyin kishilerni u ayalni chalma - kések qilishqa buyridi, kishiler uni chalma - kések qildi. Xalid ibni welid reziyellahu enhu bir tal tash élip kélip, uning béshigha atqanidi, béshidin chiqqan qan xalidning yüzige chachrap chiqti. Xalid u ayalni haqaretlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem buni anglap: ey xalid, toxta! Nepsim ilkide bolghan allahning nami bilen qesemki, bu ayal shundaq bir töwbe qildiki, buning töwbisini kishilerning mal - mülkini qaqti - soqti qilidighan bajgir qilghan bolsimu, gunahi meghpiret qilinatti, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uning namizini chüshürdi, andin ayalning jesidi depne qilindi. Yene bir riwayette mundaq déyilgen: jamaet maiz (ning aqiwiti) heqqide ikkige bölündi. Bir qismi: maiz halak bolup ketti, uni gunahliri bésip ketti, dése; yene bir qismi: maizning töwbisidin ewzel töwbe yoq, chünki u qolini peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qoligha qoyup turup: ”i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Méni tash bilen urup öltürgin!“ déyeligen tursa?! Deytti. Ular ikki üch kün'giche mushundaq talash tartish qilip ötti. Bir küni, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ular olturghan yerge kélip salam qildi we ular bilen olturghandin kéyin: maiz ibni malikqa allahtin meghpiret tilenglar! Dédi. Ular: allah maiz ibni malikning gunahini meghpiret qilghay amin! Déyishti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: maiz shundaq bir töwbe qildiki, uning qilghan töwbisi bir ümmetke teqsim qilinsa, shularning hemmisining gunahini meghpiret qilishqa yétetti, dédi. Kéyin, ezd qebilisining ghamid aymiqidin bir ayal kélip: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem ! Méni gunahimdin paklap qoyghin! Dédi. . . (dawami yuqiriqi hediske oxshash) kéyin, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: ewel balini tughqin (andin chare körermiz)! Dédi. Ensarlardin birsi u ayalning turmushidin tughutqiche xewer aldi. Tughuttin kéyin, u kélip peyghember sellellahu eleyhi wesellemge xewer yetküzdi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: shundaqtimu, uni rejm qilmaymiz, chünki balisini émitidighan adem yoq. Uni rejm qilip, kichik balini ige - chaqisiz tashlap qoysaq bolmaydu, dédi. Ensarilardin biri ornidin turup: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Uning balisini men baqay, dégendin kéyin, ayal rejm qilindi. (muslim: 1695)

4-zinaning jazasi

zina qilghan, emma ippetlik halitide emes kishi, eger hör adem bolsa, zina

qilghanliqning jazasi üchün 100 qamcha urulidu. Eger u qul adem bolsa, 50 qamcha urulidu. Bu heqte allah taala mundaq dédi:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ (2)

zina qilghuchi ayal we zina qilghuchi erning her birini yüz derridin urunglar, eger siler allahqa we axiret künige iman éytidighan bolsanglar, allahning dinining (ehkamini ijra qilishta) ulargha rehim qilmanglar, ularni jazalighan chaghda möminlerdin bir türküm kishi hazir bolsun (nur-2)

وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلاً أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن مِّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلاَ مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَن تَصْبِرُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (25)

silerdin mömin ayallarni élishqa qurbi yetmeydighanlar qol astidiki mömin chörilerdin alsun. ALLAH imaninglarni obdan bilidu (yeni ularning sirtqi körünüshige qarap éliwéringlar, ichki ehwalini allahqa tapshurunglar). Siler bir - béringlar bilen dindashsiler, ularning xojilirining qoshulushi bilen ularni xotunluqqa alsanglar bolidu, ulargha mehrilirini kémeytiwetmestin we kéchiktürmestin béringlar. Lékin ular ashkara zina qilmaydighan, yoshurun ashna tutmaydighan efife bolushliri kérek. Eger ular erge tegkendin kéyin pahishe qilsa, ulargha hör ayallargha bérilidighan jazaning yérimi bérilishi kérek. Bu (yeni chörilerni nikahlap élish), aranglarda zinagha muptila bolup qélishtin qorqqan kishi üchündur. Sewr qilalisanglar siler üchün yaxshidur. ALLAH nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur (nisa-25)

zina qilghuchi, aghritidighan emma yaridar qilmaydighan qamcha bilen urulidu. Eger u adem ten qurulishi ajiz adem bolghan we uning ölüp kétishidin endishe qilinidighan bolsa, bu halda u adem kötüreleydighan derijidiki yumshaq qamchi bilen orulidu. U ademning uyatliq yirini yépip turidighan ishtinidin bashqa hemme kiyim kéchekliri saldurwétilidu. Qamcha bilen uning béshi, yüzi we jinsiy ezasidin bashqa hemme yerlirige urulidu. Qamcha bir yergila sélinmaydu, eger u adem birinchi küni arqimu arqa ellik qamcha we ikkinchi küni yene ellik qamcha urulghan bolsa, bumu toghra bolidu. Emma her künde bir yaki ikki qamcha urup yüz qamchini bir nechche kün'ge bölüp urush toghra emes. Chünki bu shekilde u adem héchqandaq aghriqni hés qilmaydu.

Meyli jaza üchün urulghan bolsun, meyli edeb bérish yüzisidin bérilgen jaza üchün urulghan bolsun, er öre turghuzup qoyup, ayal olturghuzup qoyup urulidu. Ayal kishidin paxtiliq we yungluq kiyimge oxshash qélin kiyim kécheklerdin bashqisi saldurulmaydu.

Ippetlik halitide turup zina qilghan zinaxur qamchilanmay peqetla chalma

kések

2.bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazaning bayani

bohtan chaplash dégen sözdin bir ademni eyiblesh we tillash yüzisidin uninggha zina qilghanliqni chaplash meqset qilinidu. Eger bir ademni zina qildi, dep bohtan chaplighan kishi, bu sözni héchkim anglap qalmaydighan xaliy orunda désimu u kishi u ademge bohtan chaplighan hésablinidu. Bohtan chaplash barliq alimlarning birlikke kelgen qarishi boyiche chong gunahlarning qataridindur.

4900/8091 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Ular qaysi gunahlar ? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: allahqa shérik keltürüsh, sihir qilish, naheq adem öltürüsh, yétimning mélini yewélish, ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

alimlar birdek "pak ippetlik we teqwadar ayallargha bohtan chaplashning hökmi qandaq bolsa, pak ippetlik teqwadar erlerge bohtan chaplashning hökmimu shundaq bolidu" dédi. Allah taala bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazani bayan qilip mundaq dédi:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (4) إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (5)

ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt guwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan herbir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallargha yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur), ularning guwahliqini (ular yalghanchiliq we töhmet chaplash meydanida ching turidighanla bolsa) hergiz qobul qilmanglar, ular pasiqlardur (yeni ular bohtan chaplashtin ibaret chong gunahni ishligenlikliri üchün, allahning itaitidin chiqquchilardur) [4]. Kéyin tewbe qilghan we (emellirini) tüzetkenler (yeni efife ayallargha qayta töhmet chaplimighanlar) buningdin mustesna (ularni kechürünglar, guwahliqini qobul qilinglar), chünki allah meghpiret qilghuchidur (yeni bende tewbe qilip özini tüzetse, uni allah meghpiret qilidu), tolimu méhribandur (nur surisi 4-5)

allah taala meyli ayal bolsun, meyli er bolsun, kishilerge bohtan chaplaydighanlargha qattiq azab bérilidighanliqini bayan qilip mundaq dédi;

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (23) يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (24) يَوْمَئِذٍ

يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ (25)

yaman ishtin bixewer ippetlik mömin ayallargha qara chaplaydighanlar dunya we axirette choqum lenetke uchraydu (yeni allahning rehmitidin yiraq qilinidu), ular qattiq azabqa duchar bolidu [23]. Shu künde (yeni qiyamet künide) ularning tilliri, qolliri we putliri ularning qilmishliridin ularning ziyinigha guwahliq béridu [24]. Shu künde allah ulargha toluq tégishlik jazasini béridu, ular allahning ashkara heq ikenlikini bilidu (nur surisi23-25)

allah taala aishe reziyellahu enhaغa bohtan chapliغanlar heqqide mundaq didi:

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ (11) لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ (12) لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاء فَأُوْلَئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (13)

shübhisizki, silerdin bir guruh adem (aishege) bohtan chaplidi. Bu siler üchün yaman emestur, (sewr qilghanliqinglar bilen sawabqa érishidighanliqinglar üchün we aishe, sefwanlarning pakliqi ashkara bolidighanliqi üchün) belki yaxshidur, bohtan chaplighuchilardin kimning qanchilik gunahi bolsa, uninggha shunchilik jaza bérilidu, bohtanning chong qismini tarqatqan adem (yeni abdullah ibn ubey) qattiq azabqa duchar bolidu [11]. Bohtanni anglighan chaghliringlarda er - ayal möminler némishqa özlirini yaxshi dep qarap, bu éniq bohtan démidi? [12]. Ular némishqa töt neper guwahchini keltürmidi? Guwahchilarni keltürelmigen iken, ular allahning neziride yalghanchi hésablinidu (nur surisi 11-13)

töhmet chaplighan ademge bérilidighan jazaning miqdari

allah taala bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazaning, u ademning guwahliqini qobul qilmasliq bilen birge uni 80 qamcha urush ikenlikini bayan qilip mundaq dédi:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (4)

ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt guwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan herbir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallargha yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur), ularning guwahliqini (ular yalghanchiliq we töhmet chaplash meydanida ching turidighanla bolsa) hergiz qobul qilmanglar, ular pasiqlardur (yeni ular bohtan chaplashtin ibaret chong gunahni ishligenlikliri üchün, allahning itaitidin chiqquchilardur) (nur surisi 4) dégen sözi ularning allah taalaning aldidiki halining qanchilik derijide yaman ikenlikini bayan qilidu. Yeni ular allah taalaning itaitidin chiqip ketküchilerdur we allah taalaning

belgilimiliridin halqip ketküchilerdur.

Allah taala bu sözidin kéyin töhmet chaplap gunah ötküzüp salghanlargha tewbining ishkini achti. Bu allah taalaning gunahkarlarni terbiylesh üchün qollinidighan bir uslubi bolup, allah taala u uslub bilen deslep gunahkarlarni edebleydu, kéyin ularni özining rehmet we meghpiret meydanidiki yaxshi bendilirining karwinining ichige qétish üchün ularning qolliridin tutidu. Allah taala ulargha tewbining ishkini échip mundaq dédi;

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (5)

kéyin tewbe qilghan we (emellirini) tüzetkenler (yeni efife ayallargha qayta töhmet chaplimighanlar) buningdin mustesna (ularni kechürünglar, guwahliqini qobul qilinglar), chünki allah meghpiret qilghuchidur (yeni bende tewbe qilip özini tüzetse, uni allah meghpiret qilidu), tolimu méhribandur (nur surisi-5)

bir ademning töhmet chaplighanliqining ispatlinishining bayani

bir ademning töhmet chaplighanliqi ikki erning guwahliqi bilen ispatlinidu we uninggha töhmet chaplighanliqning jazasi bérilidu. Buningda ayal kishining guwahliqi qobul qilinmaydu. Chünki, töhmet chaplighan ademge bérilidighan jazamu jazalarning qataridin hésablinidu. Bir ademning töhmet chaplighanliqi, bir kishining buninggha guwahchi bolghanliqigha bir ademning guwahchi bolushi, yaki qazining bu heqte yene bir qazigha xet yézishi arqiliq ispatlanmaydu.

Bir ademning töhmet chaplighanliqi, uning özining shundaq qilghanliqini bir qétim iqrar qilishi bilenmu ispatlinidu. Uningdin qesem qilip bérish telep qilinmaydu. Chünki oghriliq qilishtin bashqa jazagha alaqidar ishlar üstide iqrar qilghan ademdin qesem qilip bérish telep qilinmaydu. Emma oghriliq ishida mal mülükning sewebidin qesem telep qilinidu. Eger oghriliq qildi, dep qaralghan adem qesem qilip bérishtin bash tartsa, oghriliq qildi, dep qaralghan mallarni tölep béridu, emma qoli késilmeydu.

Töhmet chaplan'ghan ademde tépilish lazim bolghan shertler

bir kishige töhmet chaplighan ademge, töhmet chaplighanliqning jazasining ijra qilinishi üchün u kishining musulman, hör, balaghetke yetken, eqli hushi jayida we zina qilmighan ippetlik bolushi sherttur. Shuning üchün balaghetke yetmigen kichik baligha, yaki eqli hushi jayida emes saranggha töhmet chaplighan ademge jaza ijra qilinmaydu. Chünki, u ikkisi dinning belgilimilirini qilishqa buyrulmighandur. Shuningdek yene töhmet chaplan'ghan terep töhmet chaplighan ademning balisi yaki newrisi, yaki tili tutulup qalghan gacha adem bolmasliqi sherttur. Chünki, bir ademge töhmet jazasining ijra qilinishi üchün, töhmet chaplan'ghan kishining dewa qilishi lazim. Tili tutulup qalghan gacha ademning qilghan isharetliride töhmet chaplighan ademge jazaning ijra qilinishini tosup qalidighan éhtimalliq bolushi mumkin. Zina qildi, dep töhmet chaplan'ghan adem axta adem bolmasliqi shert. Chünki, axta

ademning zina qilishi tesewwur qilinmaydu. Shuningdek yene zina qildi, dep töhmet chaplan'ghan ayalning jinsiy ezasi pütük bolmasliqi shert.

Bir kishige töhmet chaplighan ademge töhmet chaplighanliqning jazasi ijra qilinidighan waqtida, u kishining musulman halitide bolushi lazim. Shunga u kishi eger u adem uninggha töhmet chaplap bolghandin kéyin islam dinidin yéniwalghan bolsa, töhmet chaplighan ademge jaza ijra qilinmaydu. Eger u kishi kéyin islam dinigha qaytqan bolsimu u ademge jaza ijra qilinmaydu.

Bir kishige töhmet chaplighan adem, uninggha töhmetni qaysi til bilen bolsa bolsun, u kishining zina qilghanliqini éniq ipadilep béridighan söz bilen chaplishi lazim. Yeni shundaq qilghan waqitta, u adem töhmet chaplighan hésablinidu.

3.oghriliq qilghanliqning jazasining bayani

oghriliq qilish dégen sözning uqumi

oghriliq qilish dégen söz lughet jehettin bashqilarning nerse kéreklirini yoshurun halda naheq éliwélish, dégenlik bolidu. Oghriliq qilish dégen sözning istilah jehettin ikki uqumi bar.

1. bu sözge, oghriliq qilishning haramliqini étibargha élip turup bérilgen uqum. Bu uqum boyiche oghriliq qilish dégen söz, bir nersini yoshurun halda naheq éliwélish, dégenlik bolidu.

2. u sözge, oghriliq qilishning hökmi bolghan qol késishni étibargha élip turup bérilgen uqum. Bu uqum boyiche oghriliq qilish dégen söz, islam dinining hökümlirini qilishqa buyrulghan yeni balaghetke yetken, sözliyeleydighan we közi körüdighan bir ademning bahasi eng az bolghanda 10 yambuluq yaki uningdin köprek méwe chiwilerdek asan buzulup qalmaydighan bir nersini unersining igisining qolidin éliwélish, dégenlik bolidu. Bu uqumgha asasen gacha ademge jaza bérilmeydu. Yeni uning qoli késilmeydu. Chünki u, eger sözliyeleydighan bolsa, özige jazaning ijra qilinishining aldini alidighan birer söz qilishi mömkin. Yene kor ademgimu jaza bérilmeydu. Chünki, kör alghan nerse kérekning özining yaki bashqilarning ikenlikini bilelmeydu. Emma kor adem alghan nerse kérekning bashqilarning ikenlikini bilip turup alghan bolsa, bu halda uning qoli késilidu .

Oghriliq qilghan ademning qolini késish üchün tépilish lazim bolghan shertlerning bayani

1. oghrilan'ghan nerse islam dinida hörmiti bar nerse bolushi eng az bolghanda 10 yambu we uningdin yuqiri bolushi shert.

2. bir nerse oghrilighan ademning u nersini, uning ornidin élip chiqishi shert.

3. bir nersini oghrilighan ademning, u nerside igidarchiliq shübhisining bolmasliqi shert. Mesilen: bir adem dadisining qorusidin bir nerse oghrilighan, yaki ayalining mal mülkidin oghrilighan bolsa, u ademning qoli késilmeydu.

4. bir nerse oghrilighan adem u nersini, uni oghrilashqa mejbur bolup qalghanliq sewebi bilen oghrilighan bolmasliqi shert.

5. oghrilan'ghan nerse sughuq yerde saqlanmighan sütke we göshke oxshash tiz buzulup kétidighan nerse bolmasliqi shert.

Oghrining qolini késishning yolgha qoyulishining bayani

oghrining qolini késish hökümi quran kerim, sünnet we alimlarning birliki bilen yolgha qoyuldi. Oghrining qolini késish toghrisida allah taalamundaq dédi:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا جَزَاء بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (38)

oghriliq qilghuchi erning we oghriliq qilghuchi ayalning qilmishini jazalap, allah teripidin ibret qilish yüzisidin qollirini késinglar, allah (öz emrini ishqa ashurushta) ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur (maide -38)

andin allah taala oghriliq qilip salghan ademge tewbining ishikini échip mundaq dédi:

فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (39)

kimki (oghriliq qilip kishilerge) zulum qilghandin kéyin tewbe qilsa, (emelini) tüzise (yeni oghriliq qilishtin yansa), allah uning tewbisini qobul qilidu, allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur (maide -39)

chünki, islam dinida bir ademni yaxshilash we tüzesh yoli uni jazalash we tenqidlesh ishlirighila qarashliq emestur.

3224/5414 - yene bir riwayette mundaq déyilgen: usame reziyellahu enhu peyghember sellellahu eleyhi wesellemge u ayal toghruluq éghiz achqanidi, peyghember eleyhissalamning chirayi özgirip ketti we usamege kayip: sen manga allah békitken bir jazaning ijra qilinmasliqi üchün sözligili keldingmu?! Dédi. Buni anglighan usame reziyellahu enhu: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Manga meghpiret tilep dua qilghin ! Dédi. Andin peyghember sellellahu eleyhi wesellem u ayalning qolini késishke buyridi. Qoli késilgendin kéyin, u ayalning tewbisi ish heriketliride öz ipadisini tépip, exlaqi tüzeldi we yatliq boldi. Aishe reziyellahu enha: shundin kéyin, u ayal birer ish bolsa manga éytatti, men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge yetküzettim, dégen. (buxari: 4304)

qolni késish üchün tépilish lazim bolghan shertlerning tepsiliy bayani

alimlar qolni késish üchün tépilish lazim bolghan shertlerni tepsiliy bayan qilip mundaq dédi.

1. süt, gösh we nan qatarliqlardek yéyish üchün teyyarlan'ghan tamaqqa oxshash téz buzulup kétidighan nersilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

2. bughday qunaqqa we shikerge oxshash téz buzulup ketmeydighan nersini oghriliwalghan ademning qoli késilidu.

3. üzüm, armut, alma we anargha oxshash höl méwilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

4. derexning üstidiki méwilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

5. mest qilghuchi ichimliklerni we chalghu aswablarni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Shuningdek yene altundin yasalghan kiris belgisini

oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Chünki, u ademning uni éliwélishtiki meqsitini, kishilerni yaman ishtin tosush üchün uni sundurwétish ikenlikige qaratqili bolidu.

6. aq qarini perq iteleydighan we özining néme démekchi bolghanliqini ipadileydighan, emma balaghetke yetmigen kichik balining bir nersisini éliwalghan ademning qoli késilmeydu. Chünki, u ademning kichik balining bir nersisini éliwalghanliqi u balini gollighanliq, yaki u nersini u balidin naheq éliwalghanliq hésablinidu. Bir nersini gollap, yaki naheq éliwalghan ademning qoli késilmeydu. Emma aq qarini perq itelmeydighan kichik balining tatliq turum nersilirini éliwalghan kishining qoli késilidu.

7. boynigha altun sirtmaq baghlan'ghan bolsimu it yaki yolwasni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Uni oghriliwalghan adem meyli uning boynida altun sirtmining barliqini bilsun yaki bilmisun, uning qoli késilmeydu. Chünki, u haywanlarning boynidiki sirtmaq esli u haywan'gha qarashliq nerse hésablinidu.

8. bashqilarning amanetlirini saqlap béridighan adem özige amanetke qoyulghan nerse kéreklerdin oghriliwalghan bolsa, u ademning qoli késilmeydu. Shuningdek yene bir nersini ashkara bulap éliwalghan yaki ustuluq bilen oghriliwalghan yeni yanchuqchiliq qilghan ademning qoli késilmeydu.

9. taharet alidighan yerdin kishilerning keshlirini we kiyim kécheklirini oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

10. qebristanliqtin ölüklerning kipenlirini oghrilaydighan ademning qoli késilmeydu. Eger bir adem shundaq qilishqa adetlinip qalghan bolsa, uning qoli diniy höküm boyiche emes siyasiy höküm boyiche késilidu.

Omumgha tewe nerse kérekni oghrilashning hökmi

omumning mal mülkini oghrilighan ademning qoli késilmeydu. Chünki, oghrimu omumning ichidin bir kishidur. Eger omumning ichidin bir kishi omumgha tewe mal mülükke éhtiyaji chüshüp qalghan bolsa, uning u mal mülüktin özining hajitige chüshluq élishi halaldur. Shunga bu ish omumgha tewe birer nersini oghrilighan ademning qolini kisishke tusalghu bolidighan shübhe peyda qilidu. Shuning bilen u ademning qoli késilmeydu lékin u adem qattiq gunahkar bolidu. Shunga u ademge ughrilighan nersini qayturup bérishi, yaki uni tölep bérishi lazim. Allah taala omumning nerse kéreklirige xiyanet qilghan adem heqqide mundaq dédi:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ (161)

héchqandaq bir peyghember gheniymetke xiyanet qilmaydu (yeni buni tesewwur qilghili bolmaydu). Kimki gheniymetke xiyanet qilidiken, qiyamet küni u xiyanet qilghan nersisi bilen (yeni xiyanet qilghan nersisi gejgisige artilghan halda) kélidu. Her kishning qilghan emelige toluq mukapat, (yaki) toluq jaza bérilidu, ulargha (yaxshilarning sawabini kémeytiwétip, asiylarning jazasini ashuruwétip) zulum qilinmaydu (al imran -161)

3229/5419 - jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (amanetke xiyanet qilghan) xiyanetchining, (körsitip turup élip qachqan) bulangchining we (közini pellep turup élip qachqan) oghrining qoli késilmeydu. (tirmizi: 1448)

3760/6265 - ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qilip mundaq deydu: bir küni, peyghember eleyhissalam ghenimetke qara sanashni tilgha élip, buning éghir gunah ikenliki, aqiwitining intayin échinishliq bolidighanliqini chüshendürüp mundaq dédi: qiyamet küni biringlarni gedinige merep turghan qoy artilghan, kishnep turghan at artilghan we: ”i resulullah sellellahu eleyhi wesellem ! Méni qutquziwalghin !“ dep yalwurghan halda uchritip qalmighaymen. U chaghda, men uninggha: ”allahning aldida sen üchün héch ish qilip bérelmeymen, sanga allahning emrini yetküzgen idim “ deymen. Uni gedinige bozlap turghan töge artilghan we: ”i resulullah sellellahu eleyhi wesellem ! Méni qutquziwalghin!“ dep yalwurghan halda uchritip qalmighaymen. Men uninggha: ”allahning aldida sen üchün héch ish qilip bérelmeymen, sanga allahning emrini yetküzgen idim “ deymen. Uni gedinige altun - kümüsh artilghan we: ”i resulullah sellellahu eleyhi wesellem ! Méni qutquziwalghin!“ dep yalwurghan halda uchritip qalmighaymen. Men uninggha: ”allahning aldida sen üchün héch ish qilip bérelmeymen, sanga allahning emrini yetküz gen idim“ deymen. Yaki u gedinige lepildep turghan kiyimler artilghan we: ”i resulullah sellellahu eleyhi wesellem, méni qutquziwalghin !“ dep yalwurghan halda uchritip qalmighaymen. Men uninggha: ”allahning aldida sen üchün héch ish qilip bérelmeymen, sanga allahning emrini yetküzgen idim“ deymen. (buxari: 3073)

omumgha tewe mal mülüklerde mesuliyet éghirdur. Omumgha tewe mal mülüklerning ishi allah taalaning aldida kattidur. Omumgha tewe mal mülüklerni öz amanitige alghan kishining allah taala yolgha qoyup bergen belgilimilerde turushi lazim. U kishi omumgha tewe mal mülüklerde allah taalani razi qilidighan shekilde heriket qilishi lazim. Eger u kishi undaq qilmaydighan bolsa, qiyamet küni u kishi dunyada u mal mülüklerdin özi üchün alghan we bir qisim ademlerge xususiy bergen nersilerni gedinide kötürgen halitide hésab bérish üchün kélidu. Uningdin hésab élinidu. U malda heqqi bar her bir adem u kishi bilen dewalishidu. Chünki, bendilerning heq hoquqliridin héchbiri bikar bolup ketmeydu. Allah taala eng adil hüküm qilghuchidur. Allah taala mundaq dédi:

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (162)

allahning raziliqini izdigen kishi allahning ghezipige uchrashqa tégishlik bolghan kishige oxshamdu? ALLAHning ghezipige uchrashqa tégishlik bolghan kishining baridighan jayi jehennemdur, jehennem némidégen yaman jay! [al imran -162].

4.haraqning hökümliri we haraq ichkenning jazasi

1. pütün alimlarning birdek qarishi bilen haraqni mesit qilish sewebi üchün

emes, uning özini ichish, meyli uni az ichsun yaki jiq ichsun, haram qilindi.

2. haraq nijistur.
3. haraqni halal sanighuchi kapir bolidu.
4. musulman üchün haraqning qimmiti yoqtur.
5. haraqtin paydilinish haramdur.
6. haraq ichküchi mesit bolmighan teqdirdimu derre urulidu.
7. haraqni sitish we uning bilen tijaret qilish durus emes.
8. haraq ishlen'gen nersilerning qalduqliridin tepchirep chiqqan suyuqluqning hökümimu haraqning hökümide bolidu.
9. haraqni dora süpitide ishlitish durus bolmaydu.
10. haraqqa tuz, su, biliq qatarliq nersilerdek birer nerse qitip uni sirkige özgertish durus bolidu. Shundaqla uni ot qalap yaki kün'ge tutup özgertishkimu bolidu. Eger sirkini haraqqa arlashtursa u sirke chüchümel bolup ketse , haraqliqi bisip ketken teqdirdimu halal bolidu.

Ademni mest qilidighan nersilerning hemmisi haraqtur

islam dinida, ademni mest qilidighan nersilerning her qandiqi haraqning türige kiridu. Buninggha binaen, aq haraq, qizil haraq, piwa, shampaniye we ademni mest qilidighan her qandaq ichimlik haraq hésablinidu.

Haraq yaki haraq nami bilen atalmighan bolsimu terkibide ademni mest qilish xususiyiti bolghan her qandaq bir ichimliktin bir yutum ichishmu qetiy haramdur. Bu mesilide pütün islam ölimaliri birdek ittipaqtur.

Haraqning haram qilinishidiki asasliq seweb néme?

Allah taala insanni bashqa mexluqatlardin artuq qilip, uninggha eqil ata qilghan. Eqil insanni barliq mexluqlardin alahide ayrip turidighan eng qimmetlik nersidur. Uningsiz insanning héchqandaq qedir qimmiti bolmaydu. Shunglashqa islam dinida eqilni qoghdash besh chong perzning biri. Birer insanning eqlini ketküzgenlik uni öltürgen bilen barawerdur. Mest bolush eqilni yoqatqanliqtur. Eqlini yoqatqan adem islam ibadetlirini orunlashqa salahiyetlik bolalmaydu. Mundin bashqa, eqli jayida bolmighan adem özining néme qiliwatqinini bilmigenliktin, edep exlaqqa zit kélidighan söz heriketlerni we türlük nashayan ishlarni qilish, hetta hayatigha xeterlik ishlarni sadir qilishtin ökünmeydu. Qatilliq jinayetlirining köpinchisi haraqning sewebidin bolidu. Haraq insanni yaxshi ishlardin we allahning zikridin tosidu. Shu sewebtin allah taala haraqning pütün türliri we pütün atalghuliri bilen birge haram qilghan. Allah taala haraqning haramliqini jakarlap mundaq dégen: "i möiminler ! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur, bextke érishishinglar üchün sheytanning ishidin yiraq bolunglar. Sheytan haraq, qimar arqiliq aranglarda düshmenlik, adawet tughdurmaqchi, silerni namazdin we allahni yad étishtin tosmaqchi bolidu, siler emdi haraqtin, qimardin. Yanmamsiler ? " [maide sürisi2- ayet]

3356/5616 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem haraqqa alaqidar on türlük kishige lenet éytqan. Ular: haraqni yasighuchi, yasatquchi, ichküchi, kötürgüchi, kötertküchi, teqdim qilghuchi, satquchi, pulini yégüchi, sétip alghuchi we sétip aldurghuchi qatarliqlar.

(tirmizi: 1295)

osman reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan nesaining bir hediside haraqning pütün gunahlarning anisi ikenliki toghiriliq mundaq bir qisse bayan qilin'ghan.

3352/5611 - osman reziyellahu enhu mundaq deydu: haraqqa yéqin kelmenglar. Haraq dégen pütün buzuqchiliqning anisi. Silerdin burunqi bir qewmde bir abid ötkeniken, bir azghun ayal uninggha ashiq bolup qaptu. Shuning bilen, u ayal dédikini ewetip, u abidni (bir mesilide) guwahchi bolushqa chaqiriptu. Abidmu dédekning sözige ishinip keptu. Her derwazidin ötkende, dédek arqisidin derwazini taqap méngiptu. Shundaq méngip bir öyge kiriptu. Qarighudek bolsa, öyde chirayliq bir ayal, yénida bir bala, yene bir terepte bir koza haraq turghidek. Ayal uninggha: qesem qilimenki, men séni guwahliqqa tartish üchün chaqirmidim. Men séni ya men bilen munasiwet ötküzüshke yaki bu haraqni ichishke weyaki bu balini öltürüshke chaqirdim, - deptu. (zina qilish we adem öltürüshni bek chong gunah dep qarighan) abid (bu gunahlardin saqlinish üchün): undaqta, men bu haraqtin bir qedeh ichey, - deptu. Bir qedeh ichkendin kéyin: yene bir qedeh béringlar ! - deptu. Shundaq qilip, haraqni ichiptu, arqisidin u ayal bilen zinamu qiptu, héliqi balinimu öltürüptu. Shunga, haraqtin bek yiraq turunglar ! Allahning nami bilen qesemki, bir ademning qelbide iman bilen haraq xumari hergiz bille turalmaydu. Choqum ya haraq imanni qoghlap chiqiridu yaki iman u ademdin haraq xumarini qoghlap chiqiridu. (nesai: 5666)

haraqning asasliq ziyanliri

tébbiy mutexessisler haraqning ziyanlirini tetqiq qilip, mundaq 14 türlük ziyinini élan qilghan:

1- haraq insanning yuqiri nérwa sistémisini zheerlep, haraq ichküchini waqitliq sarang qilidu. Shuning bilen u qalaymiqan sözlep kishilerge eziyet béridu.

2 - yürekni qattiq qozghitip, arqidin ajizlashturidu.

3 - insanning késellikke qarshi küchini ajizlashturidu. Insandiki yuqumluq késelge qarshi turidighan aq qan aylinishini ishlimes halgha keltürüp qoyidu.

4 - haraq ichishke adetlen'gen adem sil késilige giriptar bolidu. Eger u üchey yallughi késili bolup qalsa, qutulush imkani bolmaydu.

5 - haraqqa adetlen'gen ademning opératsiyide qutulush nisbiti intayin az bolidu. Shunglashqa sughurta shirketliri haraqkeshlerning hayatini sughurtigha almaydu.

6 - dunyaning her qaysi jayliridiki doxturxanilarda nahayiti chongqur tekshürüsh élip barghandin kéyin, saranglar doxturxanisigha kirgen késellerning % 50 din köpreki haraq ichidighan ademning baliliri ikenliki ispatlandi.

7- haraq yürek bilen jigerni kardin chiqiridu.

8 - qan bésimi, shéker siyish we yürek késili bar adem haraq ichidighan bolsa, özini özi öltürgen bilen oxshash bolidu.

9 - haraq bezilerning guman qilghinidek tamaq singdürüshke yardem qilmaydu, belki u tamaq singdürüsh organlirining paaliyitige tosalghu bolidu we ajizlitidu.

10 - haraqning héchqandaq ghiza qimmiti yoq. Shuni bilish kupaye qiliduki,

bir botulka haraqning bir qoshuq gürüchchilikmu ghiza kü chi yoqtur.

11 - haraqkesh namratliqqa giriptar bolidu. Chünki u barliq pulini haraqqa xejleydu. U haraq üchün ayalini we balilirini ach qoyidu. Shuning bilen aile ezaliri yaxshi ghizalanmighanliqi üchün halak qilghuch késelliklerge duchar bolidu.

12 - tébbiy statistikilarning körsitishiche, jinsiy késellikke duchar bolghanlarning köp sanliqi haraqning sewebi bilen bolghan.

13 - haraqkeshlerdin küchlük ewlad chiqarghan adem yoq, chünki haraq qorsaqtiki balining organlirining zeip we eyiblik ösüshige seweb bolidu.

14 - qatnash weqesining % 40 i din köpreki haraq sewebi bilen meydan'gha kélidu. Chünki haraq xeterni hés qilish organlirini ajizlashturghanliqi üchün, bir sékunt ichide mashinini toxtitish kérek bolghan bir weqede haraq ichken adem ikki sékunttin kéyin toxtitalaydu. Bu chaghda bolidighan ish bolup bolghan bolidu.

Haraq ichken'ge bérilidighan jazaning bayani

kimki haraq ichip haraqning puruqi éghizida bar halitide, yaki mest halitide tutulghan we bir nechche adem uning haraq ichkenlikige guwahliq bergen bolsa, u ademge jaza bérilidu.

3243/5440 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem haraq ichkenlerni xorma shaxliri we ayaqliri bilen urghan. Ebu bekri reziyellahu enhu 40 derre urghan. (buxari: 6773)

3244/5441 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha haraq ichken biri élip kélin'genidi, peyghember eleyhissalam uni ikki tal xorma shéxi bilen 40 derre urdi. Ebu bekri reziyellahu enhumu özining xelipilik dewride shundaq qildi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, bashqilardin bu heqte meslihet sorighanidi, abdurahman reziyellahu enhu: quranda belgilen'gen eng yénik jaza 80 derre urushtur, dédi. Shuning bilen, ömer reziyellahu enhu haraq ichken ademni 80 derre urushqa buyridi. (muslim: 1706)

mezkur hedis haraqning haramliqini we haraq ichken adem meyli az ichsun, meyli jiq ichsun, meyli mest bolsun, meyli mest bolmisun, uninggha jaza bérishning lazimliqini körsitip béridu.

Jaza ijra qilinidighan ademde tépilish lazim bolidighan shertlerning bayani

haraq ichken ademge jazaning ijra qilinishi üchün uning haraqni, uni ichishke mejburiy bolup qélip emes öz ixtiyarliqi bilen échken bolushi sherttur. Shunga ussuzluqtin öley dep qalghan adem haraqtin ussuzluqini qandurghuchilik miqdarda ichken we mest bolup qalghan bolsa, uninggha jaza bérilmeydu. Chünki, u adem haraq ichishke mejbur bolup qaldi. Haraq échishke mejbur bolup qélip uni ichish yolgha qoyulghan bir ishtur. Eger u adem haraqtin özining ussuzluqini qandurghuchilik miqdardin köp ichken bolsa, bu halda haraq uni mest qilmisimu u haraqni xuddi öz ixtiyarliqi bilen ichkinige oxshash hésablinip uninggha jaza bérilidu.

Shuningdek yene haraq ichken ademge jazaning ijra qilinishi üchün u

ademning haraq ichishning haram ikenlikini bilishi sherttur. Shunga bir kapir musulman bolup dölitidin islam dölitige kelgen we bu yerde haraqning haramliqini bilishtin burun haraq ichken bolsa, uninggha jaza bérilmeydu. Emma islam dölitide tughulghan we balaghetke yetken bir adem haraq ichken bolsa, uninggha jaza ijra qiliniwéridu. Uning "men haraqning haram ikenlikini bilmeyttim" dégen sözige ishinilmeydu.

Haraqtin bashqa ichimlik ichken ademge jazaning ijra qilinishi üchün u ademning u ichimliktin taki uni mest qilghuchilik derijide köp ichishi shert.

Mest ademning qilghan teserruplirining hökmi

töwendiki yette ishtin bashqa ishlarda haram nersilerni qollinish arqiliq mest bolup qalghan ademning teserruplirining hökmi, xuddi mest emes ademning teserruplirining hökmi bilen oxshashtur. Yeni mest ademning qilghan teserrupliri küchke ige bolidu. Emma uning teserrupliri töwendiki yette xil ishta küchke ige bolmaydu.

1) uning islam dinidin yéniwalghanliqi küchke ige emes.

2) uning jazalar heqqide qilghan iqrari küchke ige emes.

3) uning özining bir ishqa guwahchi bolghanliqigha, bir ademni guwahchi qilghanliqi küchke ige emes.

4) uning balaghetke yetmigen kichik bir oghulni bir qiz bilen u qizning tengtüshige bérilidighan toyluqtin köp toyluq bérip öylendürüshi küchke ige emes. Shuningdek yene uning balaghetke yetmigen kichik bir qizni u qizning tengtüshige bérilidighan toyluqtin az toyluqqa öylendürüshi küchke ige emes.

5) uning, sen mestlikingdin ongshalghanda bérip méning ayalimni talaq qiliwetkin, dep uni özining ayalini talaq qiliwétishqa wekil qilghan ademning ayalini bérip mest halitide talaq qiliwétishi küchke ige emes. Lékin, bu mesilide eng toghra dep qaralghan riwayet bolsa, uning qiliwatqan taliqining küchke ige bolishidur.

6) uning, sen mestlikingdin ongshalghanda bérip méning nerse kéreklirimni sétip kelgin, dep uni bir nerse sétishqa wekil qilghan ademning u nersisini bérip mest halitide sétishi küchke ige emes.

7) uning birer nersisini naheq éliwalghan kishi uninggha u nersini u mestlikidin yéshilishtin burun qayturup bermeydu. Yeni u kishining uninggha u nersini u mestlidikin yishilishtin burun qayturup berse, bu qayturup bérish küchke ige bolmaydu. Lékin, bu mesilide eng toghra dep qaralghan riwayet bolsa, uningdin birer nersini naheq éliwalghan kishi uninggha u nersini u mestlikidin yishilishtin burun qayturup bersimu bolidu. U kishi u nersini uninggha qayturup bérish bilen u nersini tölep bérish mesuliyitidin qutulidu.

Eger bir adem haram nersilerni qollinish arqiliq mest bolup qalghan bolsa, uningdin islam dinining buyruqliri chüshüp ketmeydu. Uninggha xuddi u mest emes halitidikige oxshash islam dinining pütün hökümlirini ijra qilish lazimdur. Shunga uning mest halitide turup ayalini yaki özini wekil qilghan ademning ayalini talaq qéliwatqanliqi, qulini azat qiliwatqanliqi, qilghan soda sétiqi, jazalardin bashqa ishlar üstide qilghan iqrarliri, meyli oghul bolsun, meyli qiz bolsun, balaghetke yetmigen kichik balini uninggha hemme tereptin munasip kélidighan

biri bilen öylendürüshi, qerz bérishi we qerz élishi küchke ige bolidu. Chünki, mest bolup qalghan adem mest halitidimu eqlidin ayrilip ketmeydu. Uningda yüz béridighan ish peqet öz ixtiyarliqi bilen mest qilidighan birer nersini ichish arqiliq özidiki qarshi terepning sözini chüshünüsh qabiliyitini yoqutushtur. Lékin u, gunahkar bolidu we uninggha mest chéghida qaza bolup ketken ibadetlerning qazasini qilish lazim bolidu. Mest ademning mestlik halitide turup éytqan islami, xuddi mejburiy halda islam éytqan ademningkige oxshash, toghra bolidu. Emma uning islamdin yéniwélishi toghra emes. Yeni küchke ige emes. Imamlar, haraqni mejburlinish astida yaki uni ichishke mejbur bolup qélip ichip mest bolup qélip ayalini talaq qiliwatqan ademning ayalining talaq bolup kétish, yaki talaq bolup ketmesliki heqqide ixtilap qiliship qaldi. Bu heqte eng toghra, dep qaralghan riwayet bolsa, u ademning ayalining talaq bolup ketmeslikidur.

5.bulangchiliq qilishning jazasining bayani

bulangchiliq qilish dégenning uqumi

bulangchiliq qilishtin kishiler ötidighan yolni tosop taki ular mal mülükni bermigiche ularni o yoldin ötküzmeslik, dégenlik bolidu. Bulangchiliq chong oghriliq qilish depmu atilidu. Chünki, oghriliq biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek bir nersini yoshurun halda naheq éliwélishtur. Emma bulangchiliq qilish bolsa, qoral yaraq bilen yaki uningsiz ashkara halette bezide kéchide, bezide kündüzde bolidu. Bulangchiliqning ziyini oghriliqning ziyinigha qarighanda éghirdur. Bulangchiliq qilidighan ademlerning bir gorup kishiler bolushi shert emes. Meyli er bolsun, meyli ayal bolsun, qolida kishilerge tehdid salalighudek küch quwwet bar bir ademmu bulangchiliq qilishi we bulangchi hésablinishi mumkin.

Bulangchiliqning shertliri

bulangchiliq qilidighan ademde töwendiki shertlerning tépilishi lazim.

1. bulangchining qolida kishilerge tehdid salalighudek küch quwwet bar adem bolushi lazim.
2. bulangchi, bulangchiliqni islam dölitide qilishi lazim.
3. bulangchi we mal mülki bulap kétilgen terep, musulman bolghanliq yaki kapir bolsimu bir birige chéqilishmasliqqa tüzüshken kélishimning sewebi bilen qanlirigha we mal mülkige ziyan yetküzüsh cheklen'gen kishilerdin bolushi lazim.
4. bulangchi eqli hushi jayida, balaghetke yetken we söz qilalaydighan adem bolushi lazim.
5. bulangchiliq qilghan adem, mal mülki bulap kétilgen kishi bilen urugh tughqanchiliqi yaki yéqinchiliqi bar adem bolmay yat adem bolushi lazim.
6. bulangchilar bir gurup adem bolghan bolsa, bulan'ghan nerse eger ulargha teqsim qilin'ghan waqtida, ularning her birining nésiwisi oghriliqning nisabigha yétishi, yaki uningdin artuq bolushi lazim.
7. bulangchilar tewbe qilishtin burun tutulushi lazim.

Bulangchiliq qilghan ademge bérilidighan jazaning yolgha qoyulishining bayani

allah taala bu jazani yolgha qoyup mundaq dédi:

إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (33) إِلاَّ الَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُواْ عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (34)

allah we uning resuli bilen urush qilidighanlarning, yer yüzide buzghunchiliq qilidighanlarning jazasi shuki, ular öltürülüshi yaki dargha ésilishi yaki ong qolliri we sol putliri késilishi yaki sürgün qilinishi kérek. Bu (yeni jaza) ular üchün bu dunyada reswaliq (élip kelgüchidur), axirette ular chong azabqa duchar bolidu [33]. Siler tutuwélishtin ilgiri tewbe qilghanlar buningdin mustesna, bilinglarki, allah meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur (maide-33-34)

jazaning miqdarining we uning qandaq ijra qilinidighanliqining bayani

bulangchiliq qilghan ademning ötküzgen jinayitige qarita ayette bayan qilin'ghan jazalar töwendikidek töt xil halette ijra qilinidu.

1. kishilerning yolini tosup bulangchiliq qilmaqchi bolghan adem ulardin bir nerse élishtin we birer ademni öltürwétishtin burun tutulsa, u hetta tewbe qilghan'gha qeder türmige solap qoyulidu.

2. eger bulangchiliq qilghanlar kishilerning mal mülkini alghan we bulan'ghan nerse, eger ulargha teqsim qilin'ghan waqtida, ularning her birining nésiwisi oghriliqning nisabigha yetken bolsa, bu halda eger ular töt ezaliri saq salamet kishiler bolsa, ularning ong qolliri we sol putliri késilidu. Eger ularning ichidin sol qoli tötmaydighanlar bolsa, ularning hetta ikkila qolidin ayrilip qalmasliqi üchün ularning ong qolliri késilmeydu.

3. eger bulangchiliq qilghan adem bir kishining aldini tosup uni öltürwetken, emma uning mal mülkini almighan bolsa, u adem qisas élish yüzisidin emes uninggha jaza bérish yüzisidin öltürülidu. Shuning üchün öltürülgen ademning ige chaqiliri u ademni kechürwitelmeydu. Emma qisasta öltürülgen ademning ige chaqiliri qatilni kechürwiteleydu. Bulangchi u ademni meyli qélich bilen meyli tash bilen urup öltürwetsun, meyli hasa bilen urup öltürwetsun, bulangchi we uning u ademni öltürüshi üchün uninggha yardemliship bergen kishi öltürülidu .

4. eger bulangchilar kishilerni öltürgen we ularning mal mülkini alghan bolsa, musulmanlarning bashliqi xalisa, ularning ong qolliri we sol putlirini késidu, ularni öltüridu we andin ularni dargha asidu, yaki xalisa ularni öltüridu, xalisa ularni dargha asidu.

6.oxshash jaza bilen jazalashning bayani

jazani lazim qilmaydighan birer ziyankeshlikke uchrighan ademning, uninggha ziyankeshlik qilghan kishige oxshash ziyankeshlik bilen qarshiliq bérishi

toghridur. Bundaq qilish üchün u ziyankeshlikning qul heqqi bolushi sherttur. Mesilen: bir adem bir kishige "hey nijis!" dégen bolsa, u kishining u ademge "nijis sensen" dep qarshiliq bérishi toghridur. Chünki, allah taala shundaq qilishqa ruxset qilip mundaq dédi:

وَجَزَاء سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ (40) وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُوْلَئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ (41) إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُوْلَئِكَ لَهُم عَذَابٌ أَلِيمٌ (42) وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (43)

bir yamanliqning jazasi shuninggha oxshash bir yamanliqtur (yeni sanga bir kishi qanchilik chéqilsa, shunchilik chéqilmay ashuruwetseng bolmaydu), kimki (intiqam élishqa qadir turuqluq) epu qilsa we (özi bilen yamanliq qilghuchining arisini) tüzise, uning ejrini allah béridu, allah heqiqeten zulum qilghuchilarni dost tutmaydu [40]. Zulumgha uchrighuchi adem intiqamni alsa uni eyibleshke bolmaydu [41]. Eyiblinidighanlar peqet kishilerge zulum qilidighan, zéminda naheq rewishte pitne - pasat tériydighan ademlerdur, ene shular qattiq azabqa duchar bolidu [42]. Kimki (eziyetke) sewr qilsa, (allahning raziliqi üchün) intiqam almisa, bu elwette merghup ishlardindur (sure shura 40-43)

mana bu ayetler birer ziyankeshlikke uchrighan ademning, uninggha ziyankeshlik qilghan kishige oxshash ziyankeshlik bilen qarshiliq bérishining toghra bolidighanliqini, emma uni kechürwétishning téximu yaxshi ikenlikini bayan qilidu. Allah taala bu heqte yene mundaq dédi;

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُواْ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرينَ (126)

eger (özünglargha yetken ziyan - zexmet üchün) intiqam almaqchi bolsanglar, özünglargha yetken ziyan - zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuruwetmenglar), eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar), bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üchün (elwette) yaxshidur (süre nehil-126)

7.edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishning bayani

1. bir musulmanni "hey kapir!" dep tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Musulmanni kapir dep étiqad qilip turup uninggha hey kapir! Dégen adem kapir hésablinidu. Emma uni kapir dep étiqad qilmighan adem kapir hésablanmaydu. Eger u musulman özini hey kapir! Dep tillighan ademge"xosh dep jawab" bergen bolsa, u musulman dunyadiki hökümde kapir bolup kétidu. Chünki, uning xosh dep jawab bérishi özining kapir ikenlikini iqrar qilghanliq hésablinidu. U özining kapir bolghanliqigha razi bolghanliqi üchün jazalinidu. Lékin u musulman u jawabni shundaq jawab bérishke mejbur bolup qalghanliq sewebi bilen bergen bolsa, bu halda u jazalandurulmaydu.

2. eger bir adem bir kishini "hey nijis! Yaki hey oghri! Yaki hey buzuq! Yaki hey qosh jinsliq! Hey xain! Yaki hemme nersini halal dep qaraydighan adem! Yaki hey hakimni kishilerge zulum qilishqa ündeydighan adem! Yaki hey bechchiwaz! Yaki hey dinsiz! Yaki hey rafiziy! Yaki hey bidetxor! Yaki hey yehudiy! Yaki hey xiristiyan! Yaki hey xiristiyanning balisi! Yaki hey bulangchi !" dep chaqirghan we u kishi undaq adem bolmighan bolsa, bu halda undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Eger u kishi shundaq adem bolsa, bu halda undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Shuningdek yene eger bir adem bir kishini "hey döyüz! Yaki haraqkesh! Yaki jazanixor! Yaki hey buzuq xotunning balisi!" dep chaqirghan yaki sen bulangchilarning, yaki zinaxorlarning orisisen, dep tillighan bolsa, bu haldimu undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu.

3. eger bir adem bir kishini "hey ishek! Yaki hey tongghuz! Yaki hey it! Yaki hey tike! Yaki hey maymun! Yaki hey öküz! Yaki hey kala! Yaki hey yilan!" dep chaqirghan, yaki tillighan bolsa, bu halda u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Chünki, u adem u kishini mezkur sözler bilen chaqirish arqiliq özining yalghanchi ikenlikini ashkarilidi. Bu mesilidiki esli qaide bolsa mundaqtur, her qandaq tillashning ziyini tillighan ademge qaytsa, bu halda tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Emma u tilning ziyini eger tillan'ghan kishige qaytsa, bu halda uni tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Mezkur sözler bilen bir ademni tillashta uning ziyini tillan'ghuchigha emes tillighuchigha qaytidu. Shunga mezkur sözler bilen bir kishini tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Chünki, u adem u kishini mezkur sözler bilen tillash arqiliq özining yalghanchiliqini ashkarilighan hésablinidu.

4. eger bir kishini "hey haramxorning balisi!" dep tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Bu mesilidiki qaide mundaqtur, bir adem bir kishini, öz ixtiyarliqi bilen qilinidighan, sherette haram bolghan we örp adette eyib sanilidighan birer ishqa nisbet berse, u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Emma u ish undaq bolmisa, u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu.

5. eger bir adem bir kishini edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani lazim qilidighan xilmu xil sözler bilen tillighan bolsa, u til sözlirining her biri üchün u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. U sözlerning hemmisi üchün birla jaza bérilmeydu. Chünki, bendilerning heq hoquqliri bir birige kirip ketmeydu.

6. eger bir kishini tillighan adem özining u kishini tillighanliqini inkar qilsa, u adem qesem qilishqa buyrulidu. Eger u adem qesem qilishtin bash tartsa, uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishke höküm qilinidu. U adem qesem qilghan waqtida, allahning nami bilen qesem qilimenki, men uni hey pasiq! Démidim, dep qesem qilmastin eksiche allahning nami bilen qesem qilimenki, méning üstümde uning u dewa qiliwatqan u heqqi yoq, dep deydu. Chünki, u adem u kishini tillighan waqitta, u kishimu uninggha oxshash til bilen reddiye bergen yaki u ademni kechürwetken yaki u kishi emeliyette pasiq bolushi

we uni pasiq, dep tillighan ademning uning pasiq ikenlikini ispatlaydighan qolida pakit bolmasliqi éhtimalimu bardur. Bu ehwallarning hemmiside tillan'ghan kishining u ademge dewa qilghan edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishni telep qilsh heqqi yoq.

7. yat ayalni söygen'ge we pasiqlarning sorunlirigha kelgen'ge oxshash jinayetler üchün ijra qilinidighan edeplesh yüzisidin bérilidighan jazada, peqet allah taalaning heq hoquqi étibargha élinidu. Shunga qarshi terepning bu jazani kechürwétish heqqi yoq. Lékin, shu ishni qilghan adem uninggha jaza bérilmisimu shu ishni tekrar qilmaydighandek tursa, uni kechürwétish hakimning köz qarishigha tapshurulidu.

8. eger bir musulman islam döliti bilen kélishim tüzüp islam dölitide yashaydighan kapirni tillighan bolsa, u musulman'gha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Chünki, u musulman u kapirni tillash arqiliq yaman ishni qilghan hésablinidu. Eger bir adem yehudiygha yaki otpereske "hey kapir!" dégen we bu söz uninggha éghir kelgen bolsa, bu halda u adem gunahkar bolidu. U adem yaman ish qilghanliqi üchün u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu, démektur.

9. eger bir ayal sheret telep qilghan shekilde kiyinishke qadir turup undaq kiyinmigen bolsa, u ayalning érining u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza ijra qilish heqqi bar. Emma u ayal késellik yaki hejge ihram baghlighanliq yaki imkaniyitining yoqluqi sewebi bilen sheret uningdin telep qilghan shekilde kiyinmigen bolsa, bu halda erning u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilish heqqi yoq. Shuningdek yene eger bir er ayalini kiyim kichekni erlerge oxshash kiyishke yaki yingne chektürüshke buyrighan we ayal uning dégenlirini qilmighan bolsa, bu haldimu erning uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilish heqqi yoq. Chünki, bular sheret ayallardin telep qilghan ishlarning qataridin emestur.

10. er, erning ruxsitisiz öydin orunsiz seweb bilen chiqqan ayaligha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilidu. Eger uning öydin chiqishtiki seweb orunluq we toghra bolsa, ayalning öydin erning ruxsitisiz chiqish heqqi bar. Shuningdek yene eger er ayalini töshekke chaqirghan, ayal heyzdar emes we perz roza tutuwatmaghliq turup töshekke bérshtin bash tartqan bolsa, bu haldimu er u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani béridu.

11. erning namaz oqumaydighan ayalini urush heqqi bar. Chünki, er ayalini namaz oqushqa buyrushqa buyrulghandur we buningdin hésab sorulidu. Allah taala mundaq dédi:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى (132)

(i muhemmed!) ailengdikilerni (we ümmitingni) namazgha buyrughin, özüngmu uni ada qilishqa chidamliq bolghin, sendin biz riziq telep qilmaymiz. Sanga biz riziq bérimiz, yaxshi aqiwet peqet teqwadarlargha xastur. (süre taha-132)

511/955 - emr ibni shueyb reziyellahu enhu chong dadisidin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: baliliringlarni yette yashqa kirgende, namaz oqushqa buyrunglar, on yashqa kirgende namaz oqughili unimisa urunglar we ularning yatidighan ornini ayriwitinglarr. (ebu dawud495, tirmizi: 407)

12. eger kichik bala alim bir kishini tillisa, uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza ijra qilinidu.

13. kichik bala, eger namaz oqumisa, yaki roza tutmisa, balining dadisi uni uridu. Bu halda aniningmu urush hoquqi bolidu.

14. bir dadining, balisining quran, edep exlaq we bilimlerni öginishke mejburlash heqqi bar. Chünki, bularni baligha ögitish ata anigha perzdur.

15. eger bir ayal érining özini qattiq urup birer ustighinini sundurwetkenlikini yaki tirisini tiliwetkenlikini yaki ténini kökertiwetkenlikini dewa qilghan we erning uni shundaq urghanliqi ispatlan'ghan bolsa, erge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu.

16. eger ustaz kichik balini qattiq urghan bolsa, ustazgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Eger u kichik bala ustazining urghanliq sewebi bilen ölüp qalghan bolsa, ustaz uning diyitini töleydu.

8. qisasning bayani

qisas dégen sözning uqumi

qisas dégen sözning uqumi mena jehettin oxshashliq we barawerlik, dégenlik bolidu. Qisas dégen sözning uqumi istilah jehettin jinayetchini, u ötküzgen jinayetning oxshishi bilen jazalash, dégenlik bolidu. Jinayetchi dégen söz mena jehettin yaman birer ishni qilghan ademge qoyulghan isimdur. U söz istilah jehettin mal mülükke yaki jan'gha ötküzüp sélin'ghan bir jinayetning ismidur.

Qisasning yolgha qoyulishining bayani

qisas quran kerim, sünnet we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyuldi. Allah taala qisasni yolgha qoyup mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنثَى بِالأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاء إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (178) وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَاْ أُولِيْ الأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (179)

i möminler! Öltürülgenler üchün qisas élish silerge perz qilindi, hör adem üchün hör ademdin, qul üchün quldin, ayal üchün ayaldin qisas élinidu. Qatil üchün (diniy) qérindishi teripidin birnerse kechürüm qilinsa (yeni öltürülgüchining igisi qatildin diyet élishqa razi bolup qisas élishtin waz kechse, u, jinayetchidin diyetni) chirayliqche telep qilishi lazim, (jinayetchimu diyetni) yaxshiliqche (yeni kéchiktürmestin, kémeytiwetmestin toluq) bérishi lazim. Bu (hököm) perwerdigaringlar teripidin (silerge bérilgen) yéniklitishtur we rehmettur. Shuningdin kéyin (yeni diyetni qobul qilghandin kéyin), chékidin éship ketken (yeni qatilni öltürgen) adem qattiq azabqa duchar bolidu [178]. I eqil igiliri!

Silerge qisasta hayatliq bar, (yeni kishi birawni öltürgen teqdirde öziningmu öltürülidighanliqini bilse, u, adem öltürüshtin yanidu, shuning bilen, uning özimu, u öltürmekchi bolghan ademmu ölüshtin saqlinip qalidu). (naheq qan töküshtin) saqlinishinglar üchün (qisas yolgha qoyuldi) (beqer 178-179)

allah taala adem öltürgen kishilerge qisas jazasini ijra qilishtin jemiyetke xatirjemlikning we amanliqning omumlishidighanliqini bayan qilip yene mundaq dédi:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (45)

ular (yeni israil ewladi) gha tewratta shundaq belgiliduqki, jan'gha jan (yeni naheq adem öltürgen öltürülidu), közge köz (yeni kishining közini naheq quyuwetken ademning közini quyuwétilidu), burun'gha burun (yeni kishining burnini naheq keskenning burni késilidu), qulaqqa qulaq (yeni kishining quliqini naheq keskenning quliqi késilidu), chishqa chish (yeni kishining chishini naheq tökkenning chishi tökülidu) we (kishini) qandaq yaridar qilghan bolsa shundaq yaridar qilinish bilen qisas élinidu, kimki (jinayetchini) epu qilsa (yeni uningdin qisas almisa), bu uning (gunahi) gha keffaret bolidu, allah nazil qilghan boyiche höküm qilmaydighan kishiler zalimlardur. (maide-45)

mana bu ayet jan'gha we buningdin bashqa ezalargha tajawuz qilghan ademlerdin qisas élishning yolgha qoyulghanliqini bayan qilidu. Shuningdek yene qisas hökümi peyghember eleyhissalamning sünniti bilenmu yolgha qoyuldi.

3106/5202 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir allahtin bashqa héch ilahning yoqluqigha, méning allahning peyghembiri ikenlikimge guwahliq béridighan herqandaq bir musulmanning qénini töküsh halal emes, peqet toy qilghandin kéyin zina qilghan kishi, naheq adem öltürgen kishi we dinini tashlap, musulman jamaitidin ayrilghan kishidin ibaret üch türlük kishining qénini töküsh halal. (muslim: 1676)

adem öltürgenlik jinayitidin tewbe qilishning bayani

mezkur ayet we hedisler qesten adem öltürgen kishining menggü dozaxta qalidighanliqini we uning tewbisining qobul qilinmaydighanliqini körsitip béridu. Bu hem ibni abbas reziyellahu enhuning köz qarishidur. Bir qisim alimlar qesten adem öltürgen kishi menggü dozaxta qalmaydu we uning gunahi kechürülidu, dédi. Qesten adem öltürgen kishining gunahining kechürülidighanliqining delili bolsa, allah taalaning töwendiki ayitidur:

إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا (48)

allah heqiqeten allahqa shérik keltürüsh gunahini meghpiret qilmaydu, xalighan ademning uningdin bashqa gunahini meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, chong gunah qilghan bolidu (nisa-48)

köp sandiki alimlar qesten adem öltürgen kishining ishi allah taalaning xahishigha tapshurulidu. Allah taala xalisa azablaydu, xalisa kechüridu dep, sözlirining delili üchün töwendiki hedislerni keltürdi.

4362/7266 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: "allahqa héch nersini shérik keltürmeslikke, oghriliq qilmasliqqa, zina qilmasliqqa, balilirini (jahiliyet dewridikidek qiz balilirini nomustin yaki kembeghelliktin qorqup) öltürmeslikke, bashqilarning balisini yalghandin erlirining balisi qiliwalmasliqqa, sen buyrighan yaxshi ishlardin bash tartmasliqqa beyet qilsa (yuqiriqi shertler asasida) ulargha beyet qilghin, ular üchün allahtin meghfiret tiligin, allah heqiqeten nahayiti meghfiret qilghuchidur, nahayiti mihribandur " (süre mumtehine, 12 - ayet) dégen ayetke asasen, ayallardin söz arqiliq beyet alatti. Uning qoli öz ilkidiki ayallardin bashqa bir ayalning qolini tutup baqmighan. (buxari: 7214)

5977/9750 _ ebu seid xudri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerdin burun ötkenlerning ichide 99 kishini öltürgen biri bar idi. U (töwbe qilish üchün) yer yüzidiki eng ilimlik kishini sorighanidi, uninggha rahibning aldigha bérish tewsiye qilindi, u rahibning qéshigha bérip: ”men 99 kishini öltürdüm, töwbige yol barmu? “ dep sorighanidi, rahib: ”yoq “ dédi . Shuning bilen, unimu öltürüp, sanni yüzge yetküzdi. Andin yer yüzidiki eng ilimlik kishini sorighanidi, bir alim kishining yénigha bérish tewsiye qilindi, uning yénigha bardi we uningdin: ”men 100 kishini öltürdüm, töwbige yol barmu? “ dep soridi. U alim: ”hee, töwbe yoli bar. Héchkim buni tosup qalalmaydu. Palani jaygha barghin! U yerde insanlar allahqa ibadet qiliwatidu, senmu ular bilen birge ibadet qilghin, jayinggha qaytmighin. Chünki u yaman jaydur, dédi. U kishi yolgha atlandi. Yérim yolgha kelgende, uninggha ejel keldi. Rehmet perishtisi bilen azab perishtisi uni taliship tartiship qaldi. Rehmet perishtisi: ”uning jéni bizningki. Chünki u töwbe qilip, pütün wujudi bilen allahqa yüzliniwatatti “ dése, azab perishtisi: ”uning jéni bizningki. Chünki u héchqandaq yaxshi emel qilmidi “ dédi. Del shu peytte, adem qiyapitige kirgen bir perishte keldi. Ikki perishte bu mesilini ayrish üchün, u perishtining höküm chiqirip qoyushini telep qildi. U perishte: ”siler bu ikki sheher arisini ölchenglar. Uning ölgen yéri qaysi sheherge yéqin bolsa, bu adem uninggha tégishliktur“ dédi. Ular ikki sheherning arisini ölchep, u ademning barmaqchi bolghan sheherge bir ghérich yéqin yerde ölgenlikini bildi. Shuning bilen, uning jénini rehmet perishtisi aldi. Bashqa bir riwayette mundaq déyilgen: allah birige: ”yiraqlashqin!“, yene birige: ”yéqinlashqin!“ dédi. (muslim: 2766)

mana bu hedis barliq chong gunahlardin hetta adem öltürwetkenlik gunahidin tewbe qilsa bolidighanliqini körsitip béridu. Bu hedistin yene eger allah taala, adem öltürwétip tewbe qilghan kishining tewbisini qobul qilsa, u kishi öltürwetken ademni özining razi qilidighanliq menasimu chiqirilidu.

بسم الله الرحمن الرحيم

On toquzinchi bölüm. Islam qanunidiki halal –haram mesililirining bayani

birinchi bap. Islam qanunidiki halal –haram pirinsipi

1- halal-haram pirinsipining yolgha qoyulush sewebi hem zörüriyiti

halal – haram mesilisi eng qedimiy mesililerning biri bolup, kainatning barliq ishliri we hayatning mizanigha munasiwetlik chong mesilidur. Allah taala insanni yer yüzide özidin orunbasarliq wezipisini jariy qildurushi üchün yaratqan bolup, uninggha yémek – ichmek, neslini dawam qildurush amilliri, bextlik hayat kechürüshning chariliri qatarliq yashashning pütün wasitilirini toluqlap bérish bilen birge yashashning qanun prinsiplirini belgiligen. Chünki her qandaq bir usta özi yasighan nersisining qanuniyetlirini ubdan bilginige oxshash, yaratquchi allah özi yaratqan mexluqatlirining xaraktérini we ular üchün némining paydiliq we némining ziyanliq ikenlikini yaxshi bilidu. Shunga allah taala insanning behuzur hayat kechürüshige kapalet qilish üchün bir qisim qanun – prinsiplarni belgiligen. Bu qanun – prinsiplar ” qil “ we ” qilma “ yaki bizning tebirimiz boyiche ” halal “ we ” haram “ dégen ikki sözge merkezleshken. Allah taalaning hikmiti insan urughini yer yüzige tarqitip, ularning hayatigha we bext – saaditige kapaletlik qilidighan mezkur qanun – prinsiplarni belgileshni teqezza qilghan bolup, adem eleyhissalam bilen ayali hewwani jennettin yer yüzige chüshürüshtin awwal bu ikkisini halal – haram bilen sinighan. Bu sinaq emeliyette ulargha ” halal – haram “ ni ögitishtiki tunji meshq idi. Allah taala bu ikkisige jennette hemme nersini halal qilip, peqet bir tal derexning méwisinila haram qilghan. Undaqta allah taala ulargha néme üchün bu bir tal derexning méwisini haram qilghan? Deymizki, allah taala ulargha halal – haramning pelsepisini bildürüsh üchün haram qilghan. Démek, halal – haram mesilisi adem eleyhissalam bilen ayali hewwa ikkisi jennettiki waqtidila bashlan'ghan.

Halal bilen haram herbir milletke qedimdin buyan melumdur, ular peqetla haram nersilerning miqdari, türi, haram qilinish sewebliri heqqide oxshashmighan közqarashlarda bolghan bolup, bu oxshashmasliqning köpinchisi ibtidaiy étiqad, xurapat we epsanilerge chétishliq idi.

Kéyin katta samawi dinlar qanun - sheretlerni, halal - haram heqqide wez - nesihetlerni élip kélip insanni xurapat, epsane we qebiliwiy hayat sewiyesidin ésil, izzetlik insan sewiyesige kötürdi. Lékin bu qanunlardiki bezi halal - haram ehkamliri öz zamanidiki dewr we muhitgha layiq bolup, insanning tereqqi

qilishigha egiship tereqqi qilip, shert - sharait we muhitning özgirishige egiship özgiridighan idi, shunga yehudizmni misalgha alsaq, beni israil qewmi qilghan zulum - tajawuzchiliqliri tüpeylidin jazalinip, ulargha bezi nersiler waqitliq haram qilin'ghan idi, lékin bu cheklimiler ebediylik meqset qilin'ghan qanun emes idi. Quran kerim isa eleyhissalamning beni israil qewmige qilghan bu sözini ashu sewebtin bayan qilghan:

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنْ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

men ilgiri kelgen tewratni testiqlighan halda, silerge haram qilin'ghan bezi nersilerni halal qilish üchün keldim [al imran sürisi 50– ayet]

islam kelgende insaniyetning eqil - idraki piship yétilip, allah taala uninggha tügenche peyghemberlikni ewetishke yaraydighan sewiyege yetken, shunga allah taala insaniyetke belgiligen qanun - tüzümlirini mukemmel, menggü we omumyüzlük bolghan islam sheriiti bilen ayaghlashturghan. Bu heqte maide süriside bezi chekligen yémekliklerni bayan qilghandin kéyinki bu ayetlirini oquymiz:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

bügün silerning dininglarni pütün qildim, silerge némitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushqa tallidim [maide sürisi 3 - ayet]

islamda halal - haram uqumi addiy we éniqtur, bu uqum asmanlar, zémin we taghlar öz üstige élishqa chidimighan, insanlar öz üstige alghan katta amanettin bir parchidur, bu amanet ilahiy teklipler amaniti we yer yüzide allahqa izbasarliq qilish wezipisini öz üstige élish amanitidur. Insan ashu mesuliyet asasida mukapatlinidu yaki jazalinidu, shuning üchün insan'gha eqil we irade bérilgen, peyghemberler ewetilgen, kitablar chüshürülgen. Insan bu mesulluqni öz üstige alghandin kéyin: halal - haram néme üchün? Néme üchün men cheklimisiz erkin qoyup bérilmidim? Dep sorishi orunsiz. Chünki halal - haram cheklimiliri insanlargha xas bolghan sinaqning toluqlimisidur, bu sinaq arqiliq ya perishtilerdek sap roh, ya haywanatlardek sap shehwet bolmay, belki ottura bir nerse bolghan allahning bu alahide tiptiki mexluqliri bashqa mexluqlardin perqlinip turidu, insan xalisa yüksélip perishtiler yaki perishtilerdinmu ewzelrek bolalaydu, xalisa haywanlardek yaki haywanlardinmu beterrek bolalaydu.

Yene bir tereptin éytqanda, halal - haram tüzümi omumiy islam sheriiti dairisi ichide aylinidighan bolup, bu sheret insaniyetke yaxshiliq keltürüsh, qiyinchiliqni yoqutup qolayliq yaritip bérish, ziyan we yuzuqchiliqning aldini tosup menpeet élip kélishke tayinidu. Bu menpeet insanning jismigha, rohigha, eqlige we pütün barliqigha, jemiyetning bay - kembeghel, hakim - mehküm, er - ayal qatarliq barliq tebiqe we qatlamlirigha, hemde pütün insaniyetning her xil irq, reng, yurt we ewladlirigha omumlashqan menpeettur.

Bu din insaniyet basquchlirining axirqi basquchida allahning bendilirige qilghan omumyüzlük ilahiy rehmiti we merhemiti süpitide kelgendur, allah taala buni peyghembirige jakarlap mundaq dégen:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

séni biz pütün ehli jahan üchün peqet rehmet qilipla ewettüq [enbiya sürisi 107 – ayet]

bu rehmetning izlirining jümlisidin allah taalaning butperesler we ehli kitablar hayatqa peyda qiliwalghan qiyinlashturush we chingitiwétish netijiside halal, pak nersilerni haram qiliwélish yaki cheklimilerdin boshiniwélish netijiside haram, meynet nersilerni halal qiliwélishtek özliri peyda qiliwalghan kishen - taqaqlardin mushu axirqi ümmetni xalas qilghanliqidur. Allah taala mundaq deydu:

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُون الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنْ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمْ الطيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمْ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

méning rehmitim dunyada mexluqatlarning hemmisige ortaqtur, axirette uni kupurdin we chong gunahlardin saqlan'ghuchilargha, zakitini béridighanlargha we bizning ayetlirimizge iman éytidighanlargha tégishlik qilimen. Ular ummiy elchi (muhemmed) peyghemberge egishidu, ular öz qolliridiki tewrat we injilda uning süpetlirining yézilghanliqini köridu. U ularni yaxshi ish qilishqa buyruydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ularning éghir yükini we qiyin wezipilirini yéniklitidu. [eiraf sürisi 156 – 157- ayetler]

islamning halal - haram mesililiridiki desturi bu kitabimizning béshida keltürgen mushu ikki ayette namayen bolidu:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطيِّبَاتِ مِنْ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

éytqinki, "allah bendiliri üchün yaratqan libaslarni, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi?" [eiraf sürisi 32– ayet]

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

éytqinki, " perwerdigarim ashkara we yoshurun yaman ishlarning hemmisini, gunahlarni, naheq chéqilishni, allahqa delilsiz shérik keltürüshni, özünglar bilmeydighan nersilerni allah namidin qalaymiqan sözleshni haram qildi" [eiraf sürisi 33– ayet]

2- halal – haram uqumi

vhalal – meyli yémek – ichmekte bolsun, meyli ish – herikette bolsun allah taala teripidin ruxset qilin'ghan, cheklenmigen nersiler we ishlar démektur.

Haram - allah taala teripidin keskin buyruq bilen qilishtin yaki istémal qilishtin cheklen'gen ishlar we nersiler bolup, yémek – ichmekler, étiqad, pikir we ish heriketlerde ipadilinidu.

Jahiliyet dewridiki halal we haram

halal- haram mesilside jahiliyet xelqi bashqa mesililerdek qattiq ézip, heddidin artuq qalaymiqanliship ketken bolup, ular paskina, haram nersilerni halal, paydiliq, pakiz nersilerni haram qilghan idi. Bu azghunluq ongchilliq we solchilliqta heddidin ziyade chetnep kétishtin bashqa nerse emes idi.

Ongchilliqta hindilarning zalim braxmanizm taipisi, we mustebit xristan rahibliqi, we uningdin bashqa bedenni azablaydighan, allahning bendiler üchün yaritip bergen rizqini we zinnetlirini haram qilidighan mezhebler barliqqa keldi, xristanlarning mustebitliki ottura esirde chékige yetti, rahiblarda yaxshi nersilerni haram qilish küchiyip ketti, hettaki beziliri putini yuyushni gunah, yuyunushni bolsa qayghuluq keltüridighan epsuslinarliq ish dep qaridi.

Solchilliqta bolsa, iranda ortigha chiqqan, mutleq erkinlikke chaqiridighan, kishlerning herqandaq ishni qilalishi üchün, hörriyet tizginini bolishigha qoyuwétidighan, her nersini halal, hetta insanlar tughulma tebiitide muqeddes dep bilgen izzet - numuslirinimu halal dep qaraydighan mezdek herikiti otturigha chiqti.

Jahiliyet dewridiki ereb xelqi, halal - haram ölchimining qalaymiqanliship ketkenlikining tipik bir misali idi. Ular haraq ichish, jazanini qatmu - qat yéyish, ayallargha azar bérish, ularni nikahtin tosuwélish we shuninggha oxshash nurghun ishlarni halal qildi, buningdinmu ichinishliqraqi shuki, insan we jindin bolghan sheytanlarning chirayliq körsitishi bilen, atiliq méhrige xilap halda, öz baliliri, yürek parilirini öltürüshke jüret qilishi idi, bu toghrida quran kerim mundaq deydu:

وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنْ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

shuningdek, mushriklerning shérikliri (sheytanlar) mushriklerni halak qilish we ularning dinini qalaymiqanlashturush üchün, ularning nurghunlirigha balilirini öltürüshni chirayliq körsetti [enam sürisi 137- ayet]

butlarni qoghdash wezipisini öz üstige alghan mushriklar we shulargha oxshashlar, atilargha öz balilirini öltürüshni chirayliq körsitishte bir nechche xil yollarni qollandi: bashqa kelgen yaki kelgüside kélish éhtimali bolghan peqirliqtin qurtulush. Tughulghan bala qiz bolsa, izzet - numusigha dagh tégip qélishning aldini élish, balilarni öltürüsh we uni ilahliri üchün qurban qilish arqiliq ilahlargha yéqinlashmaq. Qiziqarliqi shuki, balilirini tirik kömüshni halal dep qarighan bu kishiler, mal we haywanlardin halal qilin'ghan nersilerni özlirige haram qilishiwalghan idi.

Téximu ejeblinerliki, ular bu ishlarning hemmisini dinning ehkamliridin qiliwélip, höküm we diyanet jehette allahqa mensup qildi, allah taala bu töhmetke mundaq dep ret qayturdi:

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاء بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يذكرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاء عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

ular özlirining gumaniche, bu haywanlar we ékinler (mebudlirimizgha xas bolup, bashqilargha) haramdur, ularni peqet biz xalighan ademlerla yeydü, bu

haywanlarni minish haramdur, bu haywanlarni boghuzlighanda allahning ismini éytishqa bolmaydu dep allahqa yalghanni chaplidi. Allahqa yalghan chaplighanliqliri üchün allah ularni jazalaydu [enam sürisi 138- ayet]

quran kerim haram bolushi éniq bolghan nersilerni halal, halal bolushi éniq bolghan nersilerni haram qiliwalghan ashularning azghunliqini bayan qilip mundaq deydu:

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

hamaqetlik we nadanliqliridin balilirini öltürgen we allah namidin yalghan éytip, allah riziq qilip bergen nersilerni haram qilghan kishler heqiqeten ziyan tötti, ular heqiqeten adashti, hidayet tapmidi [enam sürisi 140- ayet]

islam dini kélish bilen dunyadiki halal - haram mesilisidiki azghunluq - burulushlarni kördi we tünji qedemde bu xeterlik terepni tüzitish üchün halal - haram ishi tayinidighan toghra prinsiplik birmunche qanun - tüzümlerni belgilidi, pütün ishlarning bu qanun - tüzümlerge asaslinishini buyridi, bundin bashqa yene toghra höküm qilish ölchemlirini qoydi, haram we halal qilin'ghan nersilerde adalet we normalliq eslige keltürüldi, shuning bilen islam ümmiti, allah ularni siler insanlargha chiqirilghan eng yaxshi ümmet dep süpetliginidek ong we sol tereplerge azghan, chetnep ketkenler arisida adalet we normalliqni saqlaydighan otturahal ümmet boldi.

3 - herqandaq nerse eslide halaldur

islam belgiligen birinchi prinsip: allah yaratqan pütün nersiler eslide halaldur, allah terepidin haram qilin'ghinigha ochuq we toghra delil - ispat kelmigen nersilerdin bashqa haram nerse yoqtur. Eger bir nersining haramliqigha kelgen delil – bezi ajiz hedislerdek - toghra bolmisa yaki haramliqigha ochuq delil bolmisa, u nerse eslige asasen halal we mubah halitide turiwéridu, islam alimliri herqandaq nersining eslide halal we mubah ikenlikige quran kerimdin ochuq delil körsitidu. Meslen:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

allah yer yüzidiki hemme nersini silerning paydilinishinglar üchün yaratti [beqere sürisi 29 - ayet] yene mundaq deydu:

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ allah asmandiki we zémindiki nersilerning hemmisini öz pezlidin silerge boysundurup berdi, buningda heqiqeten (ilahiy qudretni) tepekkur qilidighan qewm üchün (allahning qudriti we birlikini körsitidighan) deliller bar [jasiye sürisi 13- ayet] we yene mundaq deydu:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً

allahning asman we zémindiki hemmini silerge boysundurup berginini, silerge ashkara - yoshurun németlirini yetküzüp berginini körmidinglarmu?

[loqman sürisi 20- ayet]

allah taala bu nersilerni yaritip insanlargha boysundurup bérip, hemde insanlargha shundaq katta németlerni bergenliki heqqide minnet qilghan tursa, bu nersilerning bir qismini haram qilip chekliwétish arqiliq insanlarni bu nersilerdin qandaqmu mehrum qilsun?

Allah taala peqet bir pütün halette bolghan bu németlerdin bezibir qisminila bezi hékmetlerge asasen haram qilghan.

4-halal, haramdin köptur

shunimu estin chiqarmasliq kérekki, allah taala köp nersilerni halal qilghan we intayin az nersilernila haram qilghan. Shunga allah taala halalning köplikidin ularni sanimighan. Emma haramni sanighan. Chünki sheyiler eslide halal bolup halalni sanap tügetkili bolmaydu. Emma haram az bolghanliqi üchün uni sanash mumkin. Insanlar pen – téxnikida ilgirilep, yuqiri tiptiki hésablash mashiniliri we statisitka qoralliri ademni heyran qalduridighan derijide tereqqi qilghan bolsimu, yenila ular qumlarning yaki déngiz dolqunlirining sanini élishtin ajiz kelgendek, allah taalaning németlirinimu sanap bolushtin ajiz kélidu. Chünki allah taalaning németlirini sanash we hésablashqa insan taqiti yetmeydu. Allah taala bu menide mundaq dégen: siler allahning némitini sanap tügitelmeysiler.

Bu sewebtin islam sheriitide haramning dairisi intayin tariyip, halalning dairsi nahayiti kéngeydi, chünki haram qélishta bizge ochuq we toghra kelgen delilller bek az bolghachqa, halal yaki haramliqigha delil kelmigen her qandaq nerse esliy halalliq halitide, yeni ilahiy kechürüm dairiside qéliwéridu. Bu toghrida hedis sheripte mundaq déyilgen:

2340/3918 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: jahiliyet dewride yashighanlar bezi nersilerni yep, bezi nersilerni paskina sanap yémeytti. Allah subhanehu weteala peyghembirini ewetip, kitabi quranni nazil qildi we halal bilen haramni éniq ayrip berdi. Shundin tartip, allah halal qilghan nersiler halal, haram qilghan nersiler haram hésablandi. Tilgha élinmighan nersilerni allah epu qildi (yeni mubah qildi). Andin ibni abbas: "(i muhemmed! Mekke kuffarlirigha) éytqinki, sanga wehi qilin'ghan ehkamlar ichide özi ölüp qalghan nerse yaki éqip chiqqan qan we yaki choshqa göshi (choshqa nijis yémekliklerge adetlen'genliki üchün göshi paskinidur) we allahtin gheyrining ismi éytilip boghuzlan'ghan gunah maldin bashqini her qandaq adem üchün haram körmeymen. Kimki ulardin (yeni yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) nailaj we ixtiyarsiz halda hayatini saqlap qalghudek yése (héch gunah bolmaydu) chünki perwerdigaring meghfiret qilghuchidur, (bendilirige) mihribandur" (süre enam, 145 - ayet) dégen ayetni oqudi. (ebu dawud3800)

démek: hezriti peyghember eleyhissalam bundaq tepsilattin jawab bérishni xalimay, ulargha halal we haramni bilishte ishlitidighan asasiy qaidini körsetti, bu qaide bilen allah haram qilghan nersiler bilinidu - de, undin bashqisi halal nersiler qatarigha ötidu.

Bu yerde shuni eskertip ötüsh kirekki, nersilerning esliy halalliq süpiti belgilik nersilerning maddisi bilenla cheklinip qalmastin, belki ibadetlerning sirtida adet we yaki muamile dep atalghan ish - heriketlernimu öz ichige alidu,

shunga adet we muamililerdimu allah haram qilghandin bashqa nersining hemmisi eslidiki halalliq we mubahliqida turiwéridu. Allah taala quran kerimde mundaq deydu:

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

allah silerge haram qilghan nersilerni ochuq bayan qildi [enam sürisi 119-ayet] bu ayet pütün madda we ish- heriketlerge omumiydur.

Lékin ibadetler buning eksiche, chünki ibadetler peqet wehiy yoli bilenla yetküzilidighan dinning sap körsetmisidur, bu toghruluq peyghember eleyhissalamdin mundaq bir hedis riwayet qilin'ghan.

1085/1881 - jabir ibni abdullah reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem xutbe sözligende, közliri qizirip kétetti. Awazini yuqiri kötürüp: düshmen silerge etigen weya axshamda bésip kélidu, dep qewmini jiddiy agahlandurghuchidek küchep sözleytti. Körsetküch barmiqi bilen ottura barmiqini jüpleshtürüp: méning peyghember qilip ewetilishim bilen qiyamet qayim bolushning arisida mana mushu ikki barmaqning arisidek waqit qaldi, deytti. Andin: meqsetke kelsek: sözning yaxshisi allahning kitabi; yolning yaxshisi muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem)ning yoli; ishlarning yamini yingi peyda qilin'ghan ishlar; bidetning hemmisi gumrahliqtur, deytti. Andin yene: men her qandaq muimin'ge (igidarchiliq qilishta) özidinmu artuqraqturmen. Kimki mal bayliqini qaldursa, özining ehlige qalduridu. Kimki qerz yaki bala - chaqilirini qaldursa, manga qalduridu. Ularning xotun - balilirigha qarash we qerzlirini ada qilish méning mesuliyitimdur, deytti. (muslim: 867)

buninggha asasen dinning heqiqiti bu ikki nerside gewdilinidu:

allahdin bashqigha ibadet qilmasliq we ibadet qilishta allah özi körsetken yol boyiche ibadet qilish. Kimki, - u kim bolishidin qetiynezer - öz yénidin birer ibadetni peyda qilsa, uning bu azghunlighi qetiy ret qilinidu, chünki janabi allah özige yéqin qilidighan ibadetlerni peyda qilishta birdinbir hoquq igisidur. Emma adet we muamile ishlirini tüzgüchi bolsa allah emes, belki insanlar tüzüp, shu boyiche ish qilishqan, allah bularning xata yerlirini toghrilap we nurmallashturup tertipke salghan, shundaqla ziyan – zexmet, buzuqchiliqtin xaliy bolghanlirini testiqlighan.

Sheyxul islam ibni teymiye bu toghrida mundaq deydu: "bendilerning söz - heriketliri ikki qisim bolidu:

1 - dinlirini tüzeydighan ibadetler.

2 - dunya ishlirida muhtaj bolidighan adetler.

Sheret asaslirini küzitish arqiliq shuni bilimizki: allah buyrughan we yaqturghan ibadetler peqet allahning belgilishi bilenla ispatlinidu.

Emma adetler, insanlar dunya ishlirida muhtajliq sewebidin qilip kön'gen ishlardin ibaret bolup, eslide uningda héchqandaq cheklime yoq, shunga uningda allah chekligendin bashqisi cheklenmeydu, chünki yolgha qoyush we cheklesh yalghuz allahning belgilishi bilenla bolidu, ibadet dégen choqum buyrulghan bolishi lazim, keskin bir buyruq bilen qilish buyrulmighan nerse qandaqmu cheklen'gen nerse bolidu?

Adetlerdiki asas – kechürushtur, shunga adetlerde allah haram qilghandin bashqisi meni qilinmaydu, nawada heddimizdin éship cheklenmigen bir nersini haram qiliwalsaq, allah taalaning bu sözlirige kirip qalimiz:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا

éyitqinki,"éytip béqinglarchu! Némige asasen silerge allah chüshürgen halal riziqning bezisini haram, bezisini halal qiliwaldinglar [yunus sürisi59 - ayet]

mana bu paydiliq chong bir qaide, undaqta mundaq déyishke bolidu: islam insanlarning yémek - ichmek, kiyim - kéchek, élim - sétim, sowgha - hediye we ijarige bérishke oxshash hayatta muhtaj bolidighan ishlar heqqide güzel edeb - exlaq élip kélip, ulardin buzuq, ziyanliq dep qarighan nersilerni haram qilghan, qilmisa bolmaydighan zörürlirini wajib qilip, qilish kérek bolmighanlirini yaman körgen. Bulardin türide, miqdarida we süpetliride paydiliq teripi üstün bolghanlirni bolsa yaqturghan. Shundaq iken, kishiler sheret haram qilmighan jehetlerde xalighan shekilde yep - icheleydu, xalighan shekilde élim - sétim qilaydu, ijare - kira qilaydu, bu ishlarning bir qismi bezide musteheb, yaki mekruh bolsimu, sheret bular heqqide cheklime qoymighanla bolsa, eslidiki halalliqta qéliwéridu.

Buning bilen, ibadetler yalghuz allahning buyruqi bilenla yolgha qoyulidu, adetlermu peqet allahning haram qilishi bilenla haram qilinidu dégendin ibaret bolghan muhim bir qaide mueyyenlishidu.

5 - halal yaki haram qilish, yalghuz allahningla heqqidur

ikkinchi asasiy prinsip shuningdin ibaret: islam halal - haram qilish hoquqini belgilep, bu hoquqni allah we xelqning neziride derijiliri neqeder katta bolushidin qetiynezer insanlarning qoligha bermey, uni yalghuz allahning heqqi qilghan … shunga birer nersini allahning bendilirige menggü haram qilip chekliwétishke rahiblarningmu, papazlarningmu, padishah yaki dölet reisiningmu heqqi yoqtur… bundaq qilghuchilar heddidin éship allahning öz mexluqlirigha qanun belgilep bérishtin ibaret perwerdigarliq hoquqigha tajawuz qilghan bolidu. Ularning belgilimilirini qobul qilip we razi bolup uninggha köre heriket qilghan kishimu, allahqa bashqilarni shérik keltürgen bolidu.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ

ularning allah ruxset qilmighan nersilerni ulargha din qilip belgilep bergen mebudliri barmu? [shura sürisi 21 - ayet]

quran kerim halal - haram qilish hoquqini papaz - rahiblirining qollirigha tapshurghan yehud – nasaralarning éghir ehwalini bayan qilip mundaq deydu:

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

ular özlirining rahiblirini (ölimalirini) we meryem oghli mesihni ilah qiliwaldi, halbuki, ular bir ilahqila ibadet qilishqa buyrulghan idi, allahdin bashqa héch heq mebud yoq, allah ularning shérik keltürgenliridin paktur [tewbe sürisi 31 - ayet]

4212/6994 - ediy ibni hatim reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu:

boynumgha altun krist asqan halda peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha barghanidim, peyghember eleyhissalam: i ediy! Boynungdiki butni tashliwetkin! Dédi. Men yene peyghember eleyhissalamning beraet süriside: "ular özlirining hibrlirini, rahiblirini (yehudiylar bilen nasaralarning diniy bashliqlirini, ölimalirini) we meryem oghli mesihni mebud qiliwaldi" (süre tewbe, 31 - ayet) dégen ayetni oqughanliqini, andin: emeliyette ular ulargha ibadet qilishmaytti, emma ulargha bir nersini halal qilip berse, uni halal qilishatti, haram qilip berse, haram qilishatti dégenlikini anglidim. (tirmizi: 3095)

quran kerim, yuqiriqilargha oxshash allahning belgilimisi bolmighan nersilerge öz xahishliriche halal we haram hökümlirini chiqarghan mushriklarningmu éghir jinayetlirini bayan qilip mundaq deydu:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ أَاللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

éyitqinki, "éytip béqinglarchu! Námige asasen silerge allah chüshürgen halal riziqning bezisini haram, bezisni halal qiliwaldinglar? Silerge bundaq qilishqa allah izni berdimu? Yaki allahqa yalghanni chaplamsiler? [yunus sürisi 59 - ayet] we yene mundaq deydu:

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

allah namidin yalghanni oydurush üchün aghzinglargha kelgen yalghanni sözlep (héch delilsiz) "bu halal, bu haram" démenglar, allah namidin yalghanni oydurghuchilar qetiy meqsitige érishelmeydu [nehl sürisi 116- ayet]

bu ochuq ayet, hedis sheriplerdin islam qanunshunasliri shuni keskin tonup yetken: halal - haram qilish heqqi yalghuz allahningdur, allah halal - haramni quran kerimde we peyghember eleyhissalamning hedisliride belgileydu, ularning (sheret alimlirining) wezipisi peqet halal - haramni bayan qilip bérishtin halqip ketmeydu.

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

allah silerge haram qilghan nersilerni ochuq bayan qildi [enam sürisi 119- ayet]

sheret alimlirining muhim wezipisi: kishilerge bu jayiz, bu jayiz emes dep höküm belgilep bérish emes idi. Shunga ular müjtehidlik, imamliq süpetliri bolsimu petiwa bérishtin qéchishatti, allahning halal - haram hökmide xatalisip qilishliridin qorqup, petiwa sorap kelgen kishilerge bir - birlirini körsitip qoyushatti.

Halal qilish yaki haram qilish peqet allah taalaningla heqqidur. Allah taalaning hikmiti haram – halal toghruluq qanun – prinsiplarni belgileshte insanning sewr – taqettiki qudritige raye qilishni teqezza qilghan. Shunga insanlar nepes alidighan hawada halal – haram belgilimigen. Chünki insan hawasiz yashiyalmaydu. Emma yémek – ichmeklerde halal – haramni belgiligen. Chünki insan haram yémestinmu hayatini dawam qilduralaydu. Allah taala halal bilen haramni belgiligende, bizge bizning jismimizgha, hayatimizgha némilerning

paydiliq we némilerning ziyanliq ikenlikini bildürgen. Shunga biz üchün paydiliq bolghanlirini halal péti boyiche belgiligen. Emma biz üchün – jismimiz, eqlimiz we hayatimiz üchün ziyanliq bolghanlirini haram qiliwetken. Bu. Xuddi néfit ayrish zawotidikilerning bénzinni türlerge ayrighinigha oxshaydu. Aptomobil üchün mexsus qilin'ghan bénzinni ayropilan'gha quyghanda, ayropilan wezipisini ötiyelmeydu. Uchqan teqdirdimu chüshüp kétidu. Adem ölidu...... Xuddi shuningdek, sizge mexsus qilin'ghan halal taamni yémestin, haram taamni yésingiz jismingizgha ziyan yetküzidude, zherlinip ölisiz, ölmigen teqdirdimu, késel bolisiz. Shuning bilen hayattiki wezipingizni öteshtin ajiz qalisiz. Haram dégen ene shundaq ziyanliq nerse.

6- halal bilen haramning derijiliri bir xil emes

allah taala insanlarni gunah – mesiyet ishlesh yaki yaxshi ishlarni qilish, haram ishlarni qilish yaki halal ishlar dairiside heriket qilishqa küchi yétidighan qilip yaratqandek, insan'gha qaysisini qilish we qaysisini terk étish ixtiyarinimu bergen. Chünki allah taala insanlarning yaxshi ishlarni köngül qanaiti bilen ixtiyariy halda qilishini xalighandek, gunah – mesiyetlernimu öz ixtiyari bilen ishlep, arqidin tewbe qilip heqiqetke qaytishini xalaydu. Allah taala bendiliri üchün halal qilip bergen nersilerning derijiliri bir xil emes. Halallar ichide allah taala yaqturidighan we bendiliridin shundaq qilishini kütidighanliri we yaqturmisimu peqet qobul qilidighanlirimu bar. Mesilen: halal ichish, halal yéyish we halal ishlar dairiside heriket qilishni allah taala yaqturidu we bendiliridin kütidu. Emma talaqqa oxshighan éhtiyaj yüzisidinla ruxset qilin'ghan ishlarni yaqturmisimu, qobul qilidu we jazalimaydu. Haramlarning derijilirimu bir xil bolmaydu. Mesilen: allah taalagha shérik keltürüsh, séhirgerlik qilish, adem öltürüsh, ata anini qaxshitish, yétimning mélini yewélish, ösüm muamilisi qilish, haraq ichish, urush meydanidin qéchish, pak ayallargha töhmet chaplash qatarliqlar haramning eng yuqiri derijisi bolup, gunahi kebire eng chong gunahlar dep atilidu. Bu qilmishlarni sadir qilghanlar qilghanlirigha heqiqiy rewishte pushayman qilip, gunahtin pütünley qol üzüp, allah taalagha tewbe qilish bilenla özlirini allah taalaning ghezibidin we azabidin qutquzup qalalaydu. Emma gunahi seghire kichik gunahlar dairisige kiridighan kemchilik, xataliq we ixtiyarsiz qilip salghan gunahlar yaxshi emellerning sayisida tewbisizmu kechürüm qilinidu. Shunimu estin chiqarmasliq kérekki, kichik gunahlargha dawam qilish arqiliq bu kichik gunahlar özlikidin chong gunahlargha aylinip qalidu. Shunga qandaqla bir gunahni addi sanashqa we uninggha dawam qilishqa bolmaydu. Shuningdek, haram we gunah ishlar qilghuchisining niyitige qarap derijilinidu. Mesilen: ixtiyarsiz ishlep salghan gunahtin alahide pilanlap qilghan gunahning jazasi allah taalaning nezeride nechche hesse éghir bolghinigha oxshash.

7 - halalni haram yaki haramni halal qilish allahqa shérik keltürüshning jörisidur

islam xalighanche haramlashtüridighan we halallashtüridighanlarni söküp, tenqid qildi, hemde birer delilge tayanmastin haram hökmini chiqarghuchilargha, allah kengri qilip bergen nersini taraytiwetkenlikidin intayin éghir jinayet yüklidi, peyghember eleyhissalam bundaq chingitiwétish we özgertiwétishke qarshi

hertürlük qorallarni ishlitip urush élan qildi.

Islam dini iman - étiqadta yekke - bir allahqa qulluq qilishni, emel - ibadet we höküm belgileshte kengchillikni telep qilidighan dindur, bu ikki nersining ziti allahqa shérik keltürüsh, halalni haram qiliwétishtur.

Démek: halalni haram qilish shérikning jörisidur, shunga quran kerim mushrik ereblerni, allahqa shérik keltürgenlik, butqa choqun'ghanliq we özlirige halal qilin'ghan ösümlük we haywanlarni allahning emrisiz haram qiliwalghanliq tüpeylidin qattiq eyibligen.

Quran kerim enam sürisidimu ularning öchke, kala we töge qatarliq bezi haywanlarning haram bolghanliqi heqqidiki dewalirini ochuq we tepsiliy izahlap, ularni güzel bir hejwiy uslubta mat qilidighan reddiyelerni berdi:

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ أَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ ءآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ

(allah silerge yéyish halal qilin'ghan) sekkiz jüp chaharpayni yaratti, qoydin ikkini, öchkidin ikkini, éytqinki, "allah qoy bilen öchkining erkeklirini yaki chishisini haram qildimu? We yaki ikki chishining qorsiqidiki qoza bilen oghlaqnimu? Eger siler rastchil bolsanglar, qéni manga delil bilen éytip béringlar" (allah silerge) tögidinmu bir jüp, kalidinmu bir jüp yaratti, éytqinki, "allah töge bilen kalining erkeklirini yaki chishilirini haram qildimu? [enam sürisi 143-144- ayetler]

eiraf sürisidimu janabi allah herqandaq nersige derhalla haram hökmini bergüchilerni eyiblep, mutleq haram bolghan nersilerni we ularning asaslirini mundaq dep bayan qilidu:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

éytqinki, allah bendiliri üchün yaratqan libaslirini, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi? [eiraf sürisi 32– ayet]

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

éytqinki, perwerdigarim ashkara we yoshurun yaman ishlarning hemmisini, gunahlarni, naheq chéqilishni, allahqa héch delilsiz shérik keltürüshni, özünglar bilmeydighan nersilerni allah namidin qalaymiqan sözleshni haram qildi [eiraf sürisi 33- ayet]

dawamliq eqide, tewhid we axiret mesililirini ispatlashqa ehmiyet béridighan mekkiy (hijrettin ilgiri nazil bolghan) sürilerdiki bu münaziriler bizge bu mesilining quran kerim neziride parche yaki tarmaq mesililerdin bolmastin, belki tüp asasiy we omumyüzlük mesililerdin ikenlikini bildüridu.

Medinediki dewrde musulmanlar arisida qiyinlashturush, muteessiplik we yaxshi nersilerni özlirige haram qilish yönilishi peyda bolghan, buninggha qarita allah taala ularni ilahiy chek - chégrida toxtitidighan we islamning toghra yoligha qaytüridighan mustehkem, éniq we keskin ayetlerni nazil qilghan:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

i möiminler, allah silerge halal qilghan pak nersilerni haram qilmanglar, chektin ashmanglar, allah chektin ashquchilarni heqiqeten yaxshi körmeydu, allah silerge riziq qilip bergen halal, pak nersilerdin yenglar, siler iyman éytqan allahning azabidin saqlininglar [maide sürisi 87- 88- ayetler]

8- haram qilish bir ishning yamanliqigha, meynetlikige we zererige qarap bolidu

insanlarni yaritip, ulargha sansiz németlerni ata qilghan allahning bu insanlargha xalighan nersini halal, xalighan nersini haram qilish heqqi bardur, yene ularni xalighan ibadetlerni qilishqa buyrushmu allahning heqqidur, insanlarning buninggha étiraz bildürüsh yaki isyankarliq qilish heqqi yoqtur, chünki bu heq allah taalagha insanlar perwerdigari bolush süpiti bilen xas bolghan heqdur, ularning bu heqke qarshi chiqmasliqi allahqa qilidighan ibadetlerning teqezzasidur. Biraq, janabi allah bendilirige merhemmet qilghanlighi üchün, insanlar menpeeti we paydisini közde tutup, eqilge muwapiq bezi sewebler tüpeylidin, halal - haram hökümlirini belgiligen. Allah taala yaxshi we güzel nersilerdin bashqa héchbir nersini halal, qebih we ziyanliq nersilerdin bashqa héchbir nersini haram qilmighan.

Allah taalaning bezi yaxshi nersilerni yehudiylargha haram qiliwetkenliki toghridur, emma bu, ularning heddidin éshishliri we allahning ulugh dep körsetken nersilirini depsende qilghanliqi tüpeylidin bérilgen bir jaza idi, shunga allah taala mundaq dep körsitidu:

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنْ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَط بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

yehudiylargha tom tuyaqliq haywanlarning hemmisini haram qilduq, ulargha kala, qoylarning dümbisidiki yaki ücheyliridiki yaki söngikige chaplishiqliq yaghliridin bashqa yaghlirini haram qilduq, bu ularning (peyghemberlerni öltürüsh, jazane qilish, kishlerning mal - mülkini naheq yewélish qatarliq) zulumliri tüpeylidin ulargha bergen jazayimizdur, biz elwette rastchilmiz [enam sürisi 146- ayet]

allah taala bularning bundaq heddidin éshish jinayetlirini bashqa bir süride mundaq bayan qilidu:

فَبِظُلْمٍ مِنْ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا وَأَخْذِهِمْ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ

yehudiylarning qilghan heqsizliqliri, nurghun kishlerni allahning yolidin tosqanliqliri, cheklen'gen jazanini alghanliqliri we kishlerning pul - mallirini naheq yégenlikliri üchün, ulargha ilgiri halal qilin'ghan pakiz nersilerni haram qilduq [nisa sürisi 160- 161- ayetler]

allah peyghemberlerning tügenchisini menggü qalidighan omumiy bir din elchiliki bilen ewetkende, bundin ilgiri chékidin ashqan bir qewmni yolgha

kirgüzüsh üchün waqitliq belgiligen bezi cheklimilerni emeldin qaldurghan, bu allahning ilahiy rehmitidin bolghan, ehli kitablargha melum bolghinidek, bu yenggillitish - peyghember eleyhissalam élip kelgen elchilikning unwani bolghan. Quran kerim buni mundaq bayan qilidu:

عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنْ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمْ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمْ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

ular öz ilkidiki tewrat - injilda peyghember eleyhissalamning süpetlirining yézilghanliqini köridu, u ularni yaxshi ish qilishqa buyriydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ulargha yüklen'gen éghir we qiyin wezipilerni élip tashlaydu [eiraf sürisi157- ayet]

islam herqandaq bir gunahni yuyush üchün bezi yaxshi nersilerni haram qilishtin bashqa nurghun yollarni körsetken we belgiligen. Meslen: suning kirni pakizlighinidek, chin köngüldin qilghan tewbe gunahlarni paklaydu, yaxshiliqlar yamanliqlarni élip kétidu, sediqiler su otni öchürgendek gunahlarni öchüriwétidu, musibetler, sinaqlar we her türlük külpetler qish künide qurighan yapraqlar arqa - arqidin tökülginidek gunahlarni tökiwétidu.

Buning bilen éniq melum boliduki, islamda haram hökmi nersilerning nacharliqigha, meynetlikige we ziyanliq bolishigha qarap bolidu, yeni bir nerse yaman yaki meynet yaki qebih bolsa, u nerse shuning üchün haramdur. Shuningdek bir nersining ziyanliq teripi paydiliq teripidin artuq bolsimu, u nerse haramdur, paydisi artuq bolghan nerse halaldur, quran kerimning haraq we qimar heqqide bayan qilghan hökmi shuninggha asasen belgilen'gen:

iيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

muhemmed! Sendin haraq we qimar heqqide sorishidu, sen ulargha: "buning her ikkiside chong gunah we kishlerge (azghina) payda bar, lékin ulardiki gunah paydigha qarighanda téximu chong" dégin [beqere sürisi 219- ayet]

hemde islamda halal heqqide soralghanda: "halal dégen yaxshi, obdan nersiler" dep jawab bérish éniq jawablardin bolup kelgen, yeni saghlam xaraktérlik insanlar yaxshi, paydiliq dep köridighan, hem pütün insanlarmu obdan, paydiliq dep hésablayghan her qandaq nerse halaldur, chünki allah taala mundaq deydu:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ

özlirige némilerning halal qilin'ghanliqini sendin sorishidu. Éytqinki, "silerge pak nersiler halal qilindi" [maide sürisi 4- ayet] we yene mundaq deydu: bügün silerge pak nersiler halal qilindi [maide sürisi 5- ayet]

biraq, allahning haram hökmi asaslan'ghan qebih we ziyanliq nerse heqqide musulman kishining tepsiliy melumatqa ige bolishi kérek emes, chünki bir musulman'gha éniq körün'gen nerse belki bashqa birige körünmesliki mumkin, belki bezi nersilerning qebih yaki ziyanliq ikenliki bir esirde melum bolmighini bilen, yene bir esirde melum bolup qélishi mumkin, shunga musulman kishi haram qilin'ghan mesililerge qarita dawamliq: "angliduq we itaet qilduq" déyishi

kérek.

Hemmimizge melum, janabi allah tongguz göshini haram qilghan chaghda, musulmanlar bu haramliqning paskiniliqqa tayinidighanliqidin bashqa bir seweb bilmeytti, waqitning ötishi bilen ilim - pen, tongguz göshide öltürgüchi qurut we mikroblarning barliqini keship qildi.

242/441 - muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: melunluqqa élip baridighan üch ishtin saqlininglar, ular bolsa: su aqidighan yerlerge, yolning otturisigha we kishiler sayidaydighan orunlargha chong - kichik teret qilishtur. (ebu dawud: 26)

islamning deslepki esirliride bu üch nersining omumiy exlaq we edeb qaidilirige uyghun kelmeydighan qebih qiliqlardin ibaret ikenlikidin bashqa bir nersini héchkim bilmeytti, zamanning ötishi we ilmiy tereqqiyatning téximu ilgirilishi bilen biz lenet keltürdighan bu üch nersining omumiy saqliqni saqlash üchün intayin xeterlik bolghan yuqumluq we yaman késelliklerning menbesi ikenlikini biliwalduq.

Shundaq qilip, ilim - meripetning parlaq nurliri etrapqa chüshüp, keshpiyat dairisi kéngeygensiri, islamning halal - haram mesilsidiki we buninggha oxshash barliq hökümliridiki alahidilikliri éniq meydan'gha chiqidu, allah bendilirini yaxshi bilidighan, ulargha eng merhemmetlik hékmet igisi tursa, belgiligen hökmi elwette insanlarning payda - ziyinini közde tutidu:

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنْ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

allah buzghuchi we tüzgüchini bilip turidu, eger allah xalisa, silerni choqum japagha salatti, allah heqiqeten ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur [beqere sürisi 220- ayet]

9- halalda haramgha muhtaj bolup qalmaydighan derijide yéterlik nersiler bar

islamning güzellikliridin biri, insanlargha her türlük qolayliqlarni bergenlikidur. Meslen: islam birer nersini haram qilghanda, uning ornini toloqlaydighan bashqa bir nersini körsetken, imam ibnul qayyim bayan qilghandek islamning bu alahidilikliridin bir nechchini örnek béreyli:

•islam jazanini haram qilip, ornigha, payda béridighan élim - sétimni yolgha qoyghan.

• qimarni haram qilip, ornigha at, töge chapturush we oq étish müsabiqiliridek paydiliq paaliyetlerni almashturghan.

• pal échishni haram qilip, uning ornigha istixare duasini yolgha qoyghan.

• erlerge yipek kiyimlerni haram qilip, ornigha yung, paxta rextlerdin tikilgen her türlük ésil kiyimlerni halal qilghan.

• zina we bechchiwazliqni haram qilip, ornigha toy qilishni halal qilghan.

• mest qilidighan ichimliklerni haram qilip, roh we beden'ge paydiliq bolghan barliq shérin ichimliklerni halal qilghan.

• türlük qebih yémekliklerni haram qilip, ornigha barliq pakiz we yaxshi yémekliklerni halal qilghan.

Bu teriqide islamning barliq asasiy prinsiplirini tekshürüp baqsaq, janabi allahning her bir nersining öz türidin bir yerni köpeytip bermey turup, bendilirige bir nersini cheklimigenlikini köriwalalaymiz, chünki u zat bendilirige héchqachan qiyinchiliqni xalimaydu. Eksiche qolayliq, yaxshiliq, hidayet we merhemmetni xalaydu, allah taala mundaq deydu:

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا

allah silerge (halal we haramgha dair ehkamlarni) bayan qilishni, silerdin burunqilar (peyghemberler we yaxshilar) ning yollirigha silerni hidayet qilishni, tewbenglerni qobul qilishni xalaydu, allah hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur. Allah silerning tewbenglerni qobul qilishni xalaydu, shehwetlerge egishidighanlar toghra yoldin burulup kétishinglarni (yeni shulargha oxshash fajir bolushinglarni) xalaydu, allah silerning yükünglarni yéniklitishni (yeni sheret ehkamlirini silerge asanlashturushni) xalaydu. Insan (nepsi xahishigha xilapliq qilishtin) ajiz yaritildi [nisa sürisi 26-28- ayet]

10 - haramgha élip baridighan herqandaq nerse haram

islam belgiligen prinsiplarning yene biri: bir nersini haram qilghanda, uninggha élip baridighan barliq yollarnimu haram qilishtur. Meslen: zinani haram qilghanda, jahiliyet dewridiki ayallarning hösni - jamalini bashqilargha körsitish, ayal kishi yat er kishi bilen xaliy bir yerde bolush, bihude arilishish, yalingach resimler, sériq edebiyat we sériq naxshilar... Qatarliq zinagha élip baridighan barliq seweb we muqeddimilerni haram qilghan. Mana bu sewebtin fiqhi alimliri bu qaidini qoyghan:"haramgha élip baridighan herqandaq nerse haram bolidu"

buninggha islamning töwendiki belgilimisimu uyghun kélidu: haramning gunahi yalghuz u gunahni qilghuchighila xas emes, belki uninggha maddiy we meniwi küch bilen qatnashquchilarmu gunahqa shérik bolidu, bundaq ehwalda herbir kishining gunahi qatnishish nisbitige köre bolidu. Meslen: peyghember eleyhissalam haraq ichküchige, yasighuchigha, toshighuchigha, ekeldürgichige we pulini yégüchige lenet qilghan.

Jazanidimu ösüm alghuchi, bergüchi, yazghuchi we guwah bolghuchilarning hemmisige lenet qilidu.

Démek: haramgha élip barghan we qilinishigha yardem bolghan ishlarning hemmisi haramdur, haramgha yardem qilghan kishimu gunahqa shériktur.

11- haramni halal qilish üchün hile ishlitish haramdur

islam haramgha élip baridighan her qandaq ashkara yollarni haram qilghinidek, sheytaniy hililer we yoshurun yollar bilen shü haramni qilish üchün hile ishlitishni hem haram qilghan.

Chünki allah taala shenbe küni ow owlashni haram qilghan bolsimu, yehudiylar bu haramgha hile ishlitip, uni halal hésabliwalghan, buning üchün (shenbe küni ow owlimighan bolup körünüsh üchün) jüme künide ora kolap,

tuzaq - qapqan qurushup, yekshenbe küni kélip tuzaqqa chüshken owlarni élishatti, bu ishni hiligerler halal dep oylighini bilen, u islam alimlirining neziride haramdur. Chünki ulargha haram qilin'ghini seweblik we sewebsiz ow owlimasliqtur.

Yene gunah hésablinidighan hililerning biri bolsa: haram bolghan bir nersige esliy ismidin bashqa bir isim qoyup, sheklini özgertip, heqiqitini burunqidekla qaldurushtur. Sheksizki bir nersining özi eynen turup isminila özgertip qoyush bilen yaki heqiqiti eynen turup sheklini özgertip qoyush bilen uning haramliqi özgirip qalmaydu. Meslen: qebih jazane bilen muamile qilish üchün bir qanche hililer körsitilse yaki haraq (uni halal körsitish üchün) herxil isimlar bilen atalsimu beribir jazane we haraqning eslidiki haramliqi eynen qéliwéridu. Hediste mundaq déyilgen:

3382/5654 - bir sahabidin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méning ümmitimdin bir qisim kishiler haraqni bashqa isim bilen atap turup ichidu. (nesai: 5658)

démisimu, bügünki künlerde yalingach ussulgha "senet" haraqqa "rohiy ichimlik"ٌ jazanige "ösüm - payda"ٌ...isimlirining bérilishi zamanimizning ajayibliridindur.

12- yaxshi niyet haramni qilishqa bahane bolalmaydu

islam dini yüksek ghaye, pak meqset we yaxshi niyetlerni barliq hökümliride qedirleydu.

4778/7920 - elqeme ibni weqqas leysidin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu munberde turup mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: emel niyetke baghliq bolup, kishi peqet niyet qilghinigha érishidu. Kimki allah we allahning resulining raziliqini közlep hijret qilidiken, közliginige érishidu. Qandaq bir ademning hijriti azghine dunyagha érishish yaki bir ayalgha öylinish bolsa, peqet shuningghila érishidu dégenlikini anglighanidim. (tirmizi: 2201; buxari: 1)

yaxshi niyet mubah bolghan we adet haligha kelgen nersilernimu allahqa itaet we allahqa yéqinliq derjisige yetküzidu.

Meslen: hayatni qoghdash, bedinini küchlendürüsh yaki perwerdigarigha we millitige qarita burchini öz jayida orundiyalishi üchün niyet qilip tamaq yégen, chéniqqan insanning bu tamiqi we chéniqishi ibadet derjisdidur.

Öz nepsini we ayalini haramdin saqlash yaki perzent körüsh niyitide shehwitini qandurghan kishining bu ishi mukapatqa layiq bolghan bir ibadettur.

Möiminning hemme ishi shundaqtur, yaxshi niyet her qandaq bir yaxshi ishni ibadet derjisige kötüridu, haram bundaq emes, haramni qilghuchining niyiti neqeder yaxshi, ghayisi neqeder ulugh bolishidin qetiynezer haram yenila haramdur, islam herqandaq bir ghayige yétish üchün haramni wasite ornida ishlitishni héchbir shekilde qobul qilmaydu, chünki islam ghaye we qollinilghan uslubning shereplik hem pak bolishigha diqqet qilidu, buning üchün islam ésil ghaye her türlük uslubni aqliyalaydu yaki heqke érishmek üchün her türlük batilni qollinilidu dégendek prinsiplarni ret qilidu, chünki uning qarishiche heqke yalghuz heq yol bilenla yetmek lazim.

Meslen: bir kishi mesjid yaki her qandaq xeyrlik bir bina sélish üchün jazane, oghriliq, haram köngül échish, qimar yaki cheklen'gen her qandaq bir ishtin mal toplighan bolsa, u kishining bu yaxshi niyiti we ulugh ghaysi boynidin bu haramning gunahini hergizmu kötüriwételmeydu, chünki ghaye we niyetler islamda héchqachan haramni halalgha öylandurushqa tesir yetküzelmeydu. Ulugh allah peyghemberlerge buyrighan nersini möiminlergimu buyrup mundaq dégen:

يَاأَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنْ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

i peyghemberler, halal nersilerni yenglar, yaxshi emellerni qilinglar, men heqiqeten silerning qilghan emelliringlarni obdan bilimen [möiminun sürisi51- ayet] yene mundaq dep buyrighan:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

i möiminler, biz silerni riziqlandurghan halal nersilerdin yenglar [beqere sürisi 171- ayet] yuqiriqi ayetlerni oqughandin kéyin peyghember eleyhissalam mundaq deydu:

2728/4534 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: i xalayiq! Allah paktur, pak nersinila (halalni) qobul qilidu. Allah muiminlerni peyghemberlerni buyrighan ishqa buyridi. Allah taala peyghemberlerge: "i elchiler! Halal nersilerdin yenglar, yaxshi emelni qilinglar. Men heqiqeten silerning qilghan emelliringlarni obdan bilimen" (süre muiminun, 51 - ayet) dése, muiminlerge: "i muiminler! Biz silerni riziqlandurghan halal nersilerdin yenglar, eger allahqila ibadet qilidighan bolsanglar, allahqa (yeni allahning heddi hésabsiz néimetlirige) shükri qilinglar" ((süre beqere, 172 - ayet) dédi. Andin peyghember eleyhissalam bir kishini tilgha élip: u adem (hej yaki shuninggha oxshash bir ibadetni ada qilish üchün) uzun seperge chiqidu we chachliri chuwuq, yüz közini topa chang basqan halette ikki qolini asman'gha kötürüp: ”i rebbim! I rebbim!“ deydu. Wehalenki, u ademning yémek ichmiki, kiyim kéchiki haramdin bolghan we (wujudi) haram (taam) bilen ghizalan'ghan tursa, uning duasi qandaqmu ijabet qilinsun?! Dédi. (muslim: 12015)

13 - haramni qilip salmasliq üchün gumanliq nersilerdin saqlinish kérek

allah taalaning rehmitidin yene bir tamche bolsa, halal - haram heqqide bendilirini qarangghuluqta qoymastin, halalnimu éniq, haramnimu éniq bayan qilip bergenlikidur. Allah taala mundaq deydu:

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

allah silerge haram nersilerni ochuq bayan qildi [enam sürisi 119- ayet]

halal ikenliki éniq bir nersini qilishta héch gep yoq, haramliqi éniq bolghan nersini qilishtimü héchbir ruxset yoq.

Éniq halal bilen éniq haram arisida bir ariliq bar bolup, u halal yaki haramliqi bezi kishilerge chüshinishlik bolmighan yaki bilinmigen gumanliq rayondur, bu chüshinilmeslikning sewebi: ya delillerning u kishilerge tutuq körünishi, ya delilni weziyetke tetbiqlashta delilning her ikki terepke oxshap kétishidur.

Islam dini musulmanning buningdek gumanliq dairidiki nersilerdin

saqlinishini teqwadarliq dep qaridi. Chünki musulman buningdin saqlinish arqiliq éniq bir haramgha sörülüp kétishtin özini asrighan bolidu. Bu, yochuqlarni tosiwétishning bir türidur, u yene insan we hayatning heqiqitidin xewerdar bolghan islam dinining yiraqni köreleydighan terbiyisidin bir nemunidur.

Bu prinsipning esliy peyghember eleyhissalamning shü hedisidin chiqidu:

2725/4528 - nuiman ibni beshir reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini öz quliqim anglighan idim: shek shübhisizki, halal ishlarmu éniq körsitildi, haram ishlarmu éniq körsitildi. Ularning arisida nurghun kishiler bilmeydighan shübhilik ishlar bar. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishtin saqlansa, dinini we abruyini saqlighan bolidu. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishqa jüret qilsa, haramliqi éniq ishlarnimu qilip sélishi éhtimalgha yéqin. U, mallirini chégra etrapida béqiwatqan padichigha oxshaydu. Eger diqqet qilmisa, malliri chégradin ötüp kétidu. Bilinglarki, her bir padishahning chégrasi bar. Bilinglarki, allahning chégrasi haram qilghan nersiliridur. Agah bolunglarki, bedende bir parche gösh bolup, u tüzelse, pütün beden tüzilidu. Eger u buzulsa, pütün beden buzulidu, u gösh yürektur. (muslim: 1599)

14 - haram hemme kishige oxshash haramdur

islam sheriitide haram hökmi hemme kishini öz ichige alidighan omumiyliq bilen süpetlinidu, islamda ereb bolmighan'gha haram bolup, ereb bolghan'gha halal bolidighan héchbir nerse yoq, qara tenlikke cheklinip, aq tenlikke mubah bolidighan héchbir nerse yoq, kahin, papaz, rahib we yaki dölet kishilirige oxshash mueyyen bir tebiqe yaki bir sinipqa bérilgen mexsus bir ruxset yaki heq yoq, hettaki kapirgha haram bolghan nersini musulman'gha halal qilidighan héchbir xususiyet yoq, chünki allah hemme insanlarning perwerdigari, uning hökümliri hemme kishige birdek ijra qilinidu, allah halal qilghan bir nerse pütün insanlargha halaldur, haram qilghan herqandaq nerse qiyamet künige qeder hemme kishge haramdur.

Meslen: islamda oghriliq qilish keskin haram, bu oghriliqni qilghuchi musulman bolsun yaki bolmisun, oghirlan'ghuchimu musulman bolsun yaki kapir bolsun, höküm eyni hökümdur, yeni haram yenila haramdur, neseb we nopuzi neqeder yuqiri we küchlük bolishidin qetiynezer herqandaq nersining jazasi birdek oxshashtur, bu, peyghember eleyhissalam tutqan we bizge élan qilghan yoldur. U zat mundaq deydu:

3223/5412 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: qureysh qebilisining mexzum aymiqidin bolghan bir ayalning ötküzgen oghriliq jinayiti qureysh qebilisining béshini qaturdi. Ular bir birige: kim bu ayalning epu qilinishi üchün peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achidu? Déyishti we bu ishqa peyghember sellellahu eleyhi wesellem bekmu yaxshi köridighan usame ibni zeydtin bashqisining layiq emeslikige chinpütti. Usame ibni zeyd ularning tewsiyesi bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achqanidi, peyghember eleyhissalam: sen allah békitken jazaning ijra qilinmasliqi üchün shapaet qilghili keldingmu?! Dep uninggha kayidi. Andin ornidin turup, jamaetke

xitab qilip: silerdin burunqi ummetlerning halakitigimu mushundaq ishlar seweb bolghanidi, chünki ularning ichidin birer ésilzade oghriliq qilsa, u jazagha tartilmaytti. Adettiki birer bichare oghriliq qilsa, u derhal jazagha tartilatti. Allahning nami bilen qesemki, eger qizim fatime oghriliq qilip qalsa, uningmu qolini késimen, dédi. (buxari: 3475, muslim: 1688)

peyghember eleyhissalam dewride bir oghriliq weqesi yüz bérip, bir yehudiy bilen bir musulmandin guman qilindi, musulmanning bezi tughqanliri birqanche deliller bilen gumanni musulmandin uzaqlashturup, yehudiygha dönggep qoydi, oghriliqni qilghan musulman turuqluq, peyghember eleyhissalam uning bigunah ikenlikige ishinip, uni aqlidi, axiri xainlarni reswa qilidighan, héliqi yehudiyning bigunah ikenlikini ispatlaydighan, peyghember eleyhissalamgha kayiydighan we heqni öz jayigha qoyidighan ilahiy wehiy keldi, bu ilahiy wehiy shü idi:

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرْ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَلَا تُجَادِلْ عَنْ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا يَسْتَخْفُونَ مِنْ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنْ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنْ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطا هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاء جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا

(i muhemmed) séni kishiler arisida allah körsetken boyiche höküm qilsun dep sanga heqiqeten heq kitabni nazil qilduq, xainlarning teripini almighin, allahdin meghpiret tiligin, allah heqiqeten nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur, özlirige xiyanet qilghuchilarning teripini almighin, xiyanetke adetlen'gen, gunahqa chömgen kishini allah heqiqeten dost tutmaydu, ular (xiyanetlirini) insanlardin yoshuridu, allahdin yoshurmaydu, ular allah razi bolmaydighan sözni (yeni böhtan chaplash, yalghan guwahliq bérish, we yalghan qesem) pilanlighan chaghda, allah ular bilen bille idi, ularning qilmishlirini allah tamamen bilgüchidur, siler shundaq kishlersilerki, hayati dunyada ularning (oghri - xainlarning) teripini aldinglar, qiyamet küni kim allahqa qarshi ularning teripini alidu? Yaki kim ulargha hami bolidu? [nisa sürisi 105-109- ayetler]

azghan we heqtin chetnigen yehudizm, bir yehudiyning bashqa bir yehudiyge jazane bilen qerz bérishini haram dep, gheyriy yehudiylargha jazane bilen qerz bérishni halal dep dawa qilghan. Yehudiylardiki bu mayilliqni quran kerim bizge ibiret élishimiz üchün bayan qilip bergen. Meslen: ular öz dinidin yaki millitidin bolmighan kishilerge qarshi aldash we ihanet qilishni halal, hemde buningda héch gep yoq dep qarighan, bu heqte quran kerim mundaq deydu:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنطارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

ehli kitabtin bezi kishiler barki, uningda köp mal amanet qoysangmu sanga uni qayturup béridu, ulardin yene bezi kishiler barki, uningda bir tilla amanet

qoysangmu uning bishida turup süylimigiche uni sanga qayturup bermeydu, bu shuning üchünki, ular: "ummilerning méligha xiyanet qilsaq bizge gunah bolmaydu"ó dédi, ular bilip turup allah namidin yalghanni toquydu [al imran sürisi 75- ayet]

heqiqeten ular allah namidin yalghan sözlimekte, chünki allahning sheriiti héchbir milletni yene bir millettin ayrimaydu, allah taala aldash we ihanet qilishni barliq peyghemberler arqiliq hemme kishige haram dep bildürgen.

Biz epsuslinidighan bir mesile, bu yawayi we haywaniy tuyghuning yehudiylar terepidin samawi bir din'gha mensup qilinishidur, chünki aliyjanab exlaq uyaqta tursun, adettiki exlaqmu birige halal qilghan nersini bashqisigha haram qilmaydu, hemme kishini oxshash orun'gha qoyidu, yawayi insanlar bilen bizning otturmizdiki perq, exlaqiy dairining bar - yoqliqi emes, belki keng - tarliqidur. Meslen: yawayi qebililerning neziride amanetlik bolush ésil pezilettur, biraq bu bir qebile ichide özara shundaq bolidu, qebile sirtida xiyanet qilish jaiz, hetta musteheb we wajib.

15 - zörüriyet cheklen'gen nersilerni mubah qilidu

islam dini haramlarning dairisini taraytti, lékin undin kéyin haram heqqide keskin tüzümlerni belgilep, ashkara yaki yoshurun haramgha élip baridighan herqandaq yolni tosiwetti. Démek: haramgha élip baridighan hemme nerse haramdur, haramgha yardem qilidighan her nerse haramdur, haramni halal qilish üchün hile ishlitish haramdur…we bashqilar. Buning bilen bille islam dini hayat zörüriyetlirige we insanning bu zörüriyetlerke qarita ajizliqigha köz yummighan, netijide qattiq zörüriyetlerni we insaniy ajizliqlarni közde tutqan, hemde bu xil zörüriyetler aldida musulmanning özini halakettin qutquzushi üchün bezi haramlarni qilishqa ruxset qilghan. Mana buning üchün ulugh allah, qan we tongguz göshidek bezi yémekliklerning haram ikenlikini bayan qilghandin kéyin quran kerimde mundaq deydu:

فَمَنْ اضْطرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu, heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur [beqere sürisi 173– ayet]

bu mene quran kerimdiki töt süride haram qilin'ghan yémeklikler bayan qilinsila tekrarlan'ghan, islam sheretshunasliri buningdek ayetlerdin intayin muhim bir prinsipni chiqarghan, u bolsa: zörüriyetler cheklen'gen nersilerni mubah qilidu. Emma ayetler bu zörüriyet ichide qalghan kishini bashqisigha tajawuz qilmighan bolishi kérek dep qeyt qilghan, bu hökümlerni keskin halda bildürgen ayetlerning tepsiridin, ruxset bilen ish qilghanda chektin ashmasliq, zörüriyet dairisi ichide qilish kéreklikini éniq köriwalalaymiz. Sheretshunaslar buningdin yene bir prinsip chiqarghan, u bolsa: zörüriyet üchün ruxset qilin'ghan nerse zörüriyet miqdarida bolidu.

Shunga insan bu zörüriyetke waqitliq boysunsimu, uninggha tamamen teslim bolmasliqi kérek, eksiche esliy halal bolghan nersige yépishishi we uni izdishi kérek, bundaq qilghan teqdirde zörüriyet bahanisi bilen haramni kichik

sanimaydu - de, uningdin dawamliq saqlinidu. Islam zörüriyet ehwallirida cheklen'gen nersilerni halal qilish bilen, özining omumiy rohini we esliy qaidilirini tetbiqlaydu, bu omumiy roh bolsa: musheqqetchilik arilashmighan qolayliq rohidur. Burun kelgen ümmetlerge bek ighir yük bolghan ishkellerni yenggillitish rohidur. Ulugh allah heqiqeten toghra sözligen:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

allah silerge asanliqni xalaydu, hergiz teslikni xalimaydu [beqere sürisi 185-ayet]

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üchün silerni paklashni, (islam sheriitini silerge bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu [maide sürisi 6-ayet]

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا

allah silerning yükünglarni yéniklitishni (yeni sheret ehkamlirini silerge asanlashturushni) xalaydu, insan (nepsi xahishigha xilapliq qilishtin) ajiz yaritildi. [nisa sürisi 28- ayet]

Ikkinchi bap. Yimek -ichmeklerdiki halal-haramlarning bayani

yémek – ichmeklerdiki halal – özi pak, ten saqliqqa ziyini bolmighanliqi üchün islam dini istémal qilishqa ruxset qilghan nersiler bolup, pak we ten saqliqqa ziyini yoq, dinimizda cheklenmigen yémeklik we ichmekliklerni istémal qilghan'gha oxshash.

Yémek – ichmeklerdiki haram – pak emesliki we ten saqliqqa ziyanliqliqi seweblik islam dini chekligen nersiler bolup, choshqa göshi we haraqqa oxshash paskina we ziyanliq nersilerni istémal qilghan'gha oxshash. Halal bilen haramning perqini ayrish, némilerning halal we némilerning haram ikenlikini bilish her bir musulman üchün perz eyndur. Pütün ishlarda halal – haram perqini ayrish we halal ishlar dairiside ish körüsh musulmanliqning telibi bolghinidek, yémek – ichmeklerde halal – haramni ilghash tolimu ehmiyetliktur. Yémek – ichmek, pikir étiqad, ish heriket we bashqa her qandaq bir nerside haram déyilgen nersiler we ishlardin cheklinish, shundaqla halal yaki haramliqi éniq bilinmigen nersilerdin yiraq turush arqiliq haramdin halalmu, harammu éniq saqlan'ghili bolidu.

Halal nersilerni istémal qilishning paydiliri

1) halal we pak nersilerni istémal qilghan we pakizliqqa ehmiyet bergen ademning dili pak, köngli yoruq, téni saq, eqli ötkür, xatirisi küchlük we hoshyar bolidu.

2) halal we pak nersilerni istémal qilghan adem türlük késelliklerdin

saqlinip qalidu, küch – quwwiti ajizliship qalmaydu.

3) halal we pak nersilerni istémal qilghan ademning qilghan ibadetliri qobul bolidu we dualiri ijabet bolidu. Chünki ibadetlerning we dualarning allah taalaning dergahida qobul bolmasliqning seweblиridin biri haram yéyishtur.

4) halal we pak nersilerni istémal qilghan adem allah taalaning hörmitige we insanlarning söygüsige érishidu.

Qedimki milletler yéyish we ichish jaiz bolghan yaki bolmighan nersilerde, bolupmu yégili bolidighan janliqlar heqqide talash - tartish qilshqan.

Ösümlüklerdin chiqidighan yémek - ichmeklerde insanlarning köp ixtilapi barliqi bilinmidi. Islam dini üzümdin, xormidin yaki arpidin yasalghan bolsun we yaki bashqa bir maddidin yasalsun, ishqilip haraqqa aylan'ghan qisminila haram qilghan. Haraq (we mest qilidighan herqandaq nerse) haramdur. Islam, yene insanni hushsizlanduridighan, boshitiwétidighan we beden'ge ziyanliq bolghan hemme nersini haram qilghan.

Jahiliyet dewridiki erebler bezi janliqlarni meynet we qebih dep qarighanliqi üchün, yene bezilirini ibadet qilish we butlargha yéqinlishish niyiti bilen haram qilghan. Mesilen: biz yuqirida bayan qilghinimizdek behyra, saibe, wesiyle we hamlarni haram qilip, uning qarshiliqida özi ölüp qalghan haywan we qan'gha oxshash köpligen qebih nersilerni halal sanighan. Islam pak nersilerni halal qilidu.

Janliqlarni yéyish heqqide insanlarning bir qismi israpqa, yene bir qismi qattiq chekleshke yüzlen'gen bir peytte, islam dini, chaqiriqini pütün insanlargha qaritip mundaq dégen:

يَاأَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

i insanlar, yer yüzidiki halal - pakiz nersilerdin yenglar, sheytanning yollirigha egeshmenglar, chünki sheytan silerge ochuq düshmendur. [beqere sürisi 168- ayet]

bu ayette allah taala pütün insanlargha insan bolush süpiti bilen xitab qilip ularni yer yüzidiki özliri üchün yaritilghan her qandaq pak nersilerni yéyishke, bezi insanlargha allahning halal qilghan németlirini qebih körsitish arqiliq halalni haram qilishqa undeydighan sheytanning yoligha dessimeslikke, özlirini pak nersilerdin mehrum qilmasliqqa chaqirdi. Uningdin kéyin möiminlerge xitab qilip mundaq dédi:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

i möiminler, biz silerni riziqlandurghan halal nersilerdin yenglar, eger allahqa ibadet qilidighan bolsanglar, allahqa shükür qilinglar, allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allahdin gheyriyning (butlarning) nami

éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi, kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur [beqere sürisi 172 - 173 - ayetler]

allah taala möiminlerge xas bolghan bu buyruq bilen ularni ata qilin'ghan pak nersilerdin yéyishke we buning qarshiliqida shükür qilish wezipisini ada qilishqa buyrighan, kéyin bu ayette we bashqa ayetlerde bayan qilin'ghan bu töt türdin bashqisini haram qilmighanliqini, haramlarning bu töt türde yighinchaqlan'ghanliqini bayan qilghan:

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طاعِمٍ يَطعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

éytqinki, manga whiy qilin'ghan ehkamlar ichide, özi ölüp qalghan nerse yaki éqip chiqqan qan we yaki choshqa göshi we allahdin gheyriyning ismi éytilip boghuzlan'ghan gunah maldin gheyriyni harqandaq adem üchün haram körmeymen. Kimki ulardin (yeni yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) nailaj we ixtiyarsiz halda hayatini saqlap qalghudek yése, héch gunah bolmaydu, chünki perwerdigaring meghpiret qilghuchidur, méhribandur [enam sürisi 145 - ayet] allah taala maide süriside bu haramlarni téximu tepsiliy bayan qilghan:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ

silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allahdin gheyriyning nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, boghup öltürülgen haywan, urup öltürülgen haywan, yiqilip ölgen haywan, (haywanlar terepidin) üsüp öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yep qoyghan haywan haram qilindi [maide sürisi 3 - ayet]

haram qilin'ghan göshlerni on qisimgha yetküzgen bu ayet bilen töt qisimgha jughlighan ayetning otturisida héch zitliq yoq, peqetla bu ayet tepsiliyraq bayan qilghan. Chünki boghulup, urulup, igiz yerdin chushup, üsülüp we yirtquch haywanlar terepidin yéyilgenlerning hemmisi özi ölüp qalghan menide, bular bu menining izahidin bashqa nerse emes, tikilgen tashlarda boghuzlan'ghanlarmu allahdin bashqigha boghuzlan'ghanning hökmide bir qisim hésablinidu. Démek: haram qilin'ghan yémeklikler yighinchaqlan'ghanda töt, tepsiliy bayan qilin'ghanda on qisimdur.

Yémek – ichmeklerdin yéyish haram qilinip cheklen'genliri

1- bashqilarning heqqini yéyish haram.

2 - özi ölüp qalghan malning göshini yéyish haram. Yeni göshi yéyilidighan haywanlardin özi ölüp qalghan, boghup öltürülgen, urup öltürülgen, égiz jaydin yéqilip ölgen, üsüp öltürülgen we yirtquchlar yérip öltürüwetken haywanning göshini yéyish haramdur.

3 - qanning her qandiqi haramdur.

4 - choshqa göshi, choshqining qéni, méyi, térisi we her qandaq bir orgini haramdur.

5 - allahtin bashqa birining namini tilgha élip turup boghuzlan'ghan haywanning göshi haram.

6 - buddistlarning butlirigha, xristanlarning chérkawlirigha, yehudiylarning ibadetxanilirigha yaki mazarlargha atap öltürülgen haywanning göshini yéyish haramdur.

Özi ölüp qalghan haywanning haram qilinishi we uning hékmiti

haram yémeklerdin ayetler éniq bayan qilghan birinchi nerse: özi ölüp qalghan haywandur. U- insan terepidin boghuzlash yaki owlash niyiti bolmastin ölgen haywan yaki uchar qanatlardin ibaret. Buningda éniq hékmetler bar mesilen:

(1) saghlam tebet uningdin yirginidu we nepret qilidu, aqillar özi ölüp qalghan haywanni yéyishni insanning izzitini chüshüridighan ish dep qaraydu. Shunga kitab ehli bolghan barliq milletlerning (boghuzlash ussuli oxshimisimu) boghuzlan'ghandin bashqisini yémeydighanliqini we özi ölüp qalghan haywanni haram deydighanliqini körimiz.

(2) hékmetlerning yene biri bolsa: musulmanlarni herqandaq ishni niyet we irade bilen qilishqa adetlendürüshtur. Niyet qilmay we ishlesh küchini xoratmay turup héch qandaq bir nersige yaki méwige ige bolushqa adetlendürmesliktur. Chünki haywanning halalliqini perqlenduridighan boghuzlash bolsa: yéyish meqsitide jénini chiqirishtur. Xuddi allah taala insan yéyishni meqset qilmighan we oylimighan nersini yéyishke razi bolmighandek.

(3) özi ölüp qalghan haywan chong bir éhtimalda uzun muddetlik yaki ushtumtut késel tüpeylidin yaki zeherlik otlarni yéyish yaki shuninggha oxshash seweblerdin ölgen bolidu. Bularning zehiridin pütünley xatirjem bolghili bolmaydu, chünki bundaq ölgen haywan ajizliq we normalsizliqtin ölgen bolidu.

(4) ulugh allah insanlargha özi ölüp qalghan haywanni haram qilish bilen bille bashqa haywan we ucharqanatlargha rehmet qilip, ulargha ölük haywanlardin ozuqlinish pursiti bergen, chünki quran kerim bayan qilghinidek, haywanatlar we ucharqushlarmu bizge oxshash milletlerdur. Bu xil ehwal chöl - bayawanlardek haywan ölükliri kömulmeydighan yerlerde éniq körilidu.

(5) yene bir hékmiti bolsa, kishilerge ige bolghan haywanatliridin xewer élishini, ularni késellik we ajizliq qurbani bolup kétishige tashlap qoymay, ya dawalash, ya bu azabtin tiz qutquzush kéreklikini uqturush.

Aqqan qanning haram qilinishi

haram yémekliklerning ikkinchisi: aqqan qandur. Aqqan qanning haram bolishidiki hékmetlerning biri: u pakiz insaniy tebet yirginidighan nerse, hemde u özi ölüp qalghan haywandek ziyanliq bolushi mumkin.

Jahiliyet erebliri ach qalghan chaghda, haywanni yaridar qilip, uningdin aqqan qanni yighip ichishetti, bundaq qan éqitish haywanatlargha azar bolghanliqtin, hemde uni ajizlitishqa seweb bolghanliqtin janabi allah buni haram

qilghan.

Tongguz göshi

haramlarning üchinchisi: tongguz göshidur. Saghlam tebet uni qebih köridu, uningdin yirginidu, chünki uning eng yaxshi körgen yémiki paskina nijis nersilerdin ibaret. Hazirqi zaman tébbiy tetqiqatliri tongguz göshining hemme belwaghlarda bolupmu issiq belwaghlarda ziyanliq ikenlikini ispatlidi. Ilmiy tejribiler arqiliq tongguz göshide adem öltüridighan qurut we mikroblar barliqi ispatlandi. Kim bilidu, belki kélechekte ilim - pen bu haramlar heqqide biz bügün bilidighan melumatlardin téximu köprek yéngi melumatlarni keship qilishi mumkin. Bu heqte bezi tetqiqatchilar: "insan tongguz göshini yéyishni dawam qilsa, künlimes bolup qalidu " dégen.

Allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan

haramlarning tötinchisi: allahdin gheyriyning nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywandur. Yeni boghuzlan'ghanda but we shuninggha oxshash nersilerning nami éytilghan haywanlardur. Ereb butperesliri haywan boghuzlighanda, lat, uzza butlirining namlirini tilgha élishatti, bu allahdin bashqigha yéfinlishish we uning ulugh ismidin bashqa bir nerse bilen ibadet qilishtur. Bu yerdiki haram qilish sewebi: tewhid eqidisining qoghdilishi, étiqadning her türlük bulghunishlardin paklinishi we her qandaq bir munasiwette kupur we shérikke qarshi köresh qilishtek sap diniy ghayidin ibarettur.

Insanni yaratqan, yer yüzidiki barliqlarni insan'gha boysundurghan we haywanatlarni uning xizmitige teyinligen janabi allah öz namini tilgha élish sherti bilen insanlargha haywanni boghuzlap paydilinishiqa ruxset qilghan. Allahning namini boghuzlash peytide tilgha élishning menisi: bu janliq haywan'gha bu ishning peqet allahning izni we raziliqi bilen qilin'ghanliqini bildürüshtur. Haywan boghuzlighanda allahdin bashqining nami tilgha élinip qalsa, allahning bu izni we raziliqi bikar qilinidu. Shundaq qilip bundaq boghuzlan'ghan haywandin mehrum bolushqa layiq bolghan bolidu.

Özi ölüp qalghan janliqlarning türliri

yuqiriqi töt xil tür haram yémekliklerning ixchamlashqan türi bolup, yuqirida éytqinimizdek maide sürisidiki ayet bularni on türge ayrighan.

Uning beshinchisi: boghulup ölgen haywandur. Arghamcha yaki herqandaq bir nerse bilen boynidin boghulghan yaki béshi tar yerge kirip qalghandek sharaitlarda ölgen haywanlar boghulup ölgen haywan qatarigha kiridu.

Altinchisi: kaltek yaki bashqa herqandaq bir nerse bilen urulup öltürülgen haywan.

Yettinchisi: igizdin yiqilip chüshüp ölgen haywan. Quduqqa chüshüp ölüp qalghanlirimu mushu hökümde.

Sekkizinchisi: bashqa bir haywan terepidin üsülüp ölgen haywan.

Toqquzinchisi: yirtquch haywan bir qismini yep qoyghanliqtin ölgen haywan.

Buningdin biliniduki, haywan janliq halette ülgürüp boghuzlansa uning halal bolushi üchün kupayidur.

Bu türlük haywanlarning haram qilinish hékmiti

bu türlük özi ölüp qalghan haywanlarning haram bolishi yuqirida ötken

hékmetlerdin késelliktin ölüp qalghan haywanning ziyanliq bolishidin bashqa hékmetlerdur, chünki bu yerde haywan késelliktin emes bashqa sewebtin ölgen. Bu yerde yene yuqiridiki hékmetlerning axirqisi téximu bek közge chéliqidu, bundaq haywanni haram qilish bilen hékmet igisi allah taala haywan'gha köngül bölüsh, uninggha rehimdillik qilish we uni asrashni insanlargha ügitidu. Bixudluq qilip haywanning boghulup qélishigha, igiz yerdin chüshüp kétishige, bir - birlirini öltürgen'ge qeder urushushlirigha seweb bolush toghra emes. Yene bezi tash yürek padichilar qilghinidek haywanlarni azablap ölgiche urushimu jaiz emes. Ölgiche yaki éghir yarilan'ghuche haywanlarni bir - biri bilen urushqa sélishmu jaiz emes.

Buning üchün alimlar bir münggüz tégishi bilen boghuzlinidighan yéridin qan aqqan teqdirdimu, üsüshüp ölgen haywanning haram bolidighanliqigha höküm qilghan. Méning qanaitimche bu, haywanatlarni ölgen'ge qeder bir - birliri bilen urushqa qoyup bérishning jazasidur, shunga u haram qilin'ghan.

Yirtquch haywan yégen we öltürgen haywanning haram bolishining hékmetliridin biri, belki birinchisi: insanni hörmetlesh we uni haywanlarning artuqini yéyishtin saqlashtur. Jahiliyet dewridiki insanlar yirtquch haywanlardin ashqan qoy, kala we tögini yéyishetti, shunga allah buni möiminlerge haram qildi.

Butlargha boghuzlan'ghan haywanlar

haram qilin'ghan yémekliklerning oninchisi: tikilgen tashlargha boghuzlan'ghan haywanlardur. Tikilgen tashtin meqset: allahdin bashqa ibadet qilinidighan tash yaki heykel qatarliq nersilerdur. Jahiliyet dewride kebining etrapida bundaq tikilgen tashlar bar bolup, insanlar xudalirigha we butlirigha yéqinliq qilish niyiti bilen uning aldida qurbanliq qilishatti. Bu allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghanlarning bir türidur, chünki her ikkiside allahdin bashqini ulughlash menisi bar, otturidiki perq bolsa: allahdin bashqigha boghuzlan'ghan haywan buttin uzaq bolsimu uning namigha boghuzlinidu. Tikilgen tashlargha boghuzlan'ghanlar bolsa butning yaki tashning aldida yaki üstide boghuzlinidu, bu ikkinchisining haram bolishi üchün allahdin bashqining nami éytilghan bolishi kérek emes. Bundaq tikilgen tashlar kebining etrapida bolghachqa, köp insanlar haywanatlarni bu tashlarning üstide boghuzlash kebini ulughlighanliqtur dep xata chüshinishetti, shunga buning haramliqi allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan qismidin melum bolsimu, quran kerim bu xata chüshenchini yoqutush üchün haramliqini éniq we keskin halda ayrim körsetti.

Béliq we chéketke halal

islam sheriiti haram qilin'ghan ölük haywanlar qataridin béliq we béliqqa oxshash su janliqlirini chiqiriwetken.

184/344 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Biz kémige chiqip seper qilimiz, yénimizda azghine su éliwalimiz. Eger u suda taharet alsaq, ussuz qalimiz. Shunga déngiz süyide taharet alsaq bolamdu? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: déngiz süyi paktur, uningda ölgen janliqlarmu halaldur, dédi. (nesai: 59)

allah taala quran kerimde mundaq dep körsetken:

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطعَامُهُ

silerning we yoluchilarning menpeetlinishi üchün silerge déngiz haywanliri, déngizdin chiqidighan yémeklikler halal qilindi [maide sürisi 96 - ayet]

hezriti ömer reziyellahu enhu bu ayetni tepsir qilip: "déngizning owi: déngizdin owlan'ghan nersiler, yémekliri: déngiz sirtigha atqan nersilerdur" dégen. Hezriti ibni abbas reziyellahu enhumamu: "déngizning yémekliri - ölükidur" dégen.

2315/3872 - jabir mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ebu ubeyde jerrahni bizge emir qilip, qureyshning karwinini közitishke ewetti. Bizge xorma berdi, uningdin bashqa bergüdek nersimu tapalmighanidi. Ebu ubeyde seperde bizge bir taldin xorma béretti. Rawiy mundaq deydu: men jabir ibni abdullahtin: bir tal xormini qandaq yeyttinglar? Dep sorisam, u mundaq dédi: biz xormini xuddi kichik balidek shümeyttuq. Andin uning üstige su ichettuq. Shu bizning bir künlük ozuqimiz bolatti. Bezide hasilirimiz bilen derex yopurmaqlirini qéqip, sugha chilap yeyttuq. (shundaq mangghanche) dingiz sahiligha yétip barduq. Dingiz dolquni xuddi qum döwisidek yoghan bir nersini qirghaqqa chiqirip qoydi. Yéqin bérip qarisaq, enber dep atilidighan yoghan béliq iken. Ebu ubeyde deslep: bu ölüptu, yések bolmaydu, dédi. Köp ötmey, qararini özgertip: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning allah yolida ewetken elchilirimiz, uning üstige, silermu qiynilip kettinglar. Shunga buni yésenglar bolidu, dédi. Shuning bilen, 300 kishilik qoshun u béliqni bir ay boyiche yep, xélila etlinip qalduq. Béliqning köz orisidin nechche koza yagh yighiwalduq. Uningdin öküzdek chongluqta (gösh) késiwalattuq. Ebu ubeyde bizdin 13 kishini uning köz orisigha olturghuzup qoydi. Andin uning qowurghisidin birni tiklep qoyup, eng égiz tögini igerlidi. Töge qowurghining astidin bimalal ötüp ketti. Göshning éship qalghinini sürlep éliwalduq. Medinige qaytip barghandin kéyin, bolghan ehwalni peyghember sellallahu eleyhi wesellemge éytip berduq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: u allahning silerge bergen rizqi. Yéninglarda uning göshidin barmu? Bolsa bizmu tétip baqayli, dédi. Biz peyghember sellallahu eleyhi wesellemge uning göshidin yetküzüp berduq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uningdin yédi. (muslim: 1935)

chéketkimu déngizning ölüki bilen oxshash bolup peyghember eleyhissalam chéketkining ölükini yéyishke ruxset qilghan, chünki uni boghuzlash mumkin emes.

2357/3945 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerge ikki ölük nersining göshi bilen ikki xil qan halal qilindi. Ikki ölükning birsi béliq, yene birsi chéketke; ikki qanning birsi jiger, yene birsi tal. (ibni maje 3314)

2358/3947 - ibni ebu ewfa mundaq deydu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen birge alte yaki yette qétim urushqa qatnashtuq. Shu jeryanda peyghember eleyhissalam bilen birge chéketke yégeniduq. (buxari: 4595)

déngiz haywanlirining hemmisi halaldur

yashaydighan jaylirigha qarap haywanlar déngiz haywanliri we quruqluq

haywanliri dep ikkige bölünidu. Déngiz haywanliri yeni suning astidila yashaydighan haywanlarning hemmisi qeyerde we qandaq ehwalda tépilishidin qetiynezer halaldur. Tutiwalghuchi musulman bolsun yaki kapir bolsun, tirik tutulsun yaki ölük tutulsun, leylep qalghan bolsun yaki leylimigen bolsun, hemmisi oxshash. Bu hökümde béliq bilen kit, yene déngiz iti yaki déngiz tongguzi we yaki bashqa isimlar bilen atalghan herqandaq haywan oxshash yeni hemmsi halal. Allah taala melum bir qismini haram qilmastin we bashqa haywanlardek boghuzlash shertini qoymastin pütün déngiz haywanlirining halal ikenlikini bayan qilghan, bendilirige qolayliq we kengchilik qilip bergen, shunga déngiz haywanlirini öltürüshte küchi yetken her qandaq nerse bilen imkan qeder azab salmay öltürüp yése bolidu.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطعَامُهُ

allah silerni déngizning béliqlirini yésun dep, silerge déngizni boysundurup berdi [nehl sürisi 14- ayet] allah taala yene mundaq dégen:

öحِ ُlَّ lَkُmْ éَyْdُ alْbحْ َrِ oطعَ َamُhُ mَtَaعًa lَkُmْ oَlِlsَّyَّarَeِ

silerning we yoluchilarning menpeetlinishi üchün silerge déngiz haywanliri, déngizdin chiqidighan yémeklikler halal qilindi.[maide sürisi 96- ayet]

quruqluq haywanliridin haram qilin'ghanliri

yuqiriqi ayetlerde belgilen'gendek quran kerim quruqluq haywanliridin tongguz goshi, qan, ölüp qalghan we allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan qatarliqlardin bashqa haywanlarning haramliqini ochuq belgilimigen, lékin peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam heqqide quran kerim mundaq deydu:

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu [eiraf sürisi 157- ayet]

napak nersiler bolsa bezi bir qisim kishiler terepidin qobul qilinip ketken teqdirdimu, saghlam tebet we tuyghu iqtidarigha ige bolghan barliq insanlar terepidin qebih körilidu, nepret qilinidu. Mesilen: hediste mundaq déyilgen:

2342/3920 - sulayman sheybani özining abdullah ibni ebu ewfadin mundaq anglighanliqini riwayet qilidu: xeyberge herbiy yürüsh qilghanda, qoshundikiler ach qalghanidi. Xeyber fetih qilin'ghan küni bir top éshekni ghenimet alduq we ularni soyup, qazanlargha salduq. Gösh pishay dep qalghanda, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning jakarchisi: qazanlarni örüwétinglar, ésheklerning göshini yémenglar! Dédi. Buni anglighan beziler: ghenimetning beshtin birini beytulmalgha ayrimiduq, shunga yéyishtin tosti, dése; yene beziler: buningdin kéyin éshek göshi yéyishtin pütünley cheklenduq, dédi. Enes reziyellahu enhumu yuqiriqigha oxshash riwayet qilghan bolup, uningda yene: allah taala we uning resuli silerni éshek göshi yéyishtin tosti, chünki u nijistur, déyilgen. (muslim: 1937, nesai 4340)

hediste yene, peyghember eleyhissalam yirtquch haywanlardin megen

chishi, uchar qanatlardin titidighan tirniqi barlarning göshini cheklidi déyilgen.

Bu yerde yirtquch haywanlardin meqset: yolwas, shir we börige oxshash xiris qilip parchilap yeydighan haywanlardur. Uchar qanatlardin meqset: bürküt, qarchigha we lachin'gha oxshash yarilanduridighan tirniqi bar qushlardur.

Bu yerde shuni éytip ötüsh kérekki: sheriy boghuzlash, haram qilin'ghan haywanlarning göshini halal qilalmaydu, lékin bu haywanlarni sheriy boghuzlisa térisining ashlashtin burun pakiz bolishigha tesir körsitidu.

Ölüp qalghan haywanning térisi, söngiki we tükidin paydilinish

özi ölüp qalghan haywanni haram qilshtin meqset: uning yéyilishini haram qilishtur. Emma uning térisi, münggüzi yaki söngiki we tükliridin paydilan'ghili bolidu, belki uningdin paydilinish kérek. Chünki u paydilinish mumkin bolghan bir mal, shunga uni zaya qiliwétishke bolmaydu.

231/422 - abdullah ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: ölüp qalghan malning térisi ashlansa, pak bolidu dégenlikini anglidim. (muslim: 366)

232/423 - yezid ibni ebu hebibtin riwayet qiliniduki, ebulxeyr mundaq dégen: men ibni weilening uchisidiki juwini körüp, silap baqsam, u manga: buni silap qalding, men abdullah ibini abbastin bu mesile heqqide sorap: ”biz meghribte ber - ber we ateshperesler bilen birlikte yashaymiz, ular boghuzlighan qochqarlarning göshi kélidu, biz ular boghuzlighan mallarning göshini yémeymiz. Ular bizge tulumlirining ichige sériq may qachilap élip kélidu“ dégenidim, ibni abbas mundaq jawab berdi: biz peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bu toghruluq sorisaq: tériler ashlansa pak bolidu, dégenidi. (muslim: 366)

yeni: pakizlash üchün térini ashlash, qoyni halal qilish üchün boghuzlimaqqa oxshaydu.

233/425 - abdullah ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ölüp qalghan bir qoyning yénidin ötüp kitiwitip yénidikilerdin: némishqa buning térisidin paydilanmidinglar? Dep soridi. Ular: bu özi ölüp qalghan haywan idi, dep jawab berdi. Peyghember eleyhissalam: uni yéyishla haram qilindi (yeni térisidin paydilinish haram qilin'ghini yoq), dédi. (buxari: 5531)

234/429 - aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin özi ölgen haywanlar toghrisida petiwa soralghanidi: uni ashlisanglar paklinidu dep jawap berdi. (nesai: 4245)

bu höküm it yaki tongguz térisi bolsun herqandaq térini öz ichige alidighan omumiy hökümdur, bu ehly zahirning qarishidur. Imam ebu henifening shagirti imam ebu yüsüftinmü eyni qarash riwayet qilin'ghan. Imam shewkani bu qarashni küchlendürgen.

Zörüriyet haliti buning sirtida. Yuqirida éytilghan haram yémekliklerning hemmisi adettiki normal ehwalda shundaq bolidu, lékin éytqinimizdek zörüriyet halitining ayrim hökmi bar, allah taala mundaq dégen:

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qildi [enam sürisi 119 – ayet] yene allah taala haram yémeklerni bayan qilghandin kéyin mundaq dégen:

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, héch gunah bolmaydu, heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur [beqere sürisi 173- ayet]

ölimalar terepidin birdek ittipaqliship qobul qilin'ghan zörüriyet: ach qalghanda ghizalinish zörüritidur. Bezi ölimalar zaman mudditi terepidin bir kéche - kündüz ötishi we bu esnada haramlardin bashqa yeydighan nersining tépilmasliq shertini qoyidu, bundaq ehwalda insan özini ölümdin saqlap qélishqa yéterlik miqdarda haram yémeklerni yése bolidu.

Imam malik mundaq deydu: "bu ehwalda qalghan kishi uningdin toyghiche yeleydu, we bashqa yémek tépilghan'gha qeder uningdin ozuqluqqa éliwalsa bolidu".

Bashqa ölimalar mundaq deydu: "peqet özini ölümdin qutquzupla qalidighan miqdardin artuq yése bolmaydu, quran kerimdiki:

غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ

bashqining méligha qol uzatmasliq we zörüriyet chékidin éship ketmeslik dégen körsetmimu qarimaqqa shuni bildüridu. Achliq zörüritini quran kerim üchuq bir delil bilen bayan qilghan:

فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

kimki achliqta ilajsizliqtin, gunahni meqset qilmastin (haram qilin'ghan nersilerdin) yéyishke mejbur bolsa gunah bolmaydu, allah meghpiret qilghuchidur, bendilirige nahayiti méhribandur [maide sürisi 3- ayet]

dora zörüriyiti

yara yaki bir kisellikning saqiyishi yalghuz bu haramlardin birini yéyishke baghliq bolup qalghan teqdirde fiqhi alimlirining oxshashmighan köz qarashliri bar. Beziliri dawalinishni ozuqlinishtek küchlük bir zörüriyet dep qobul qilmaydu.

Yene beziler dawalinishni ozuqlinishtek küchlük zörüriyet dep qaraydu. Chünki her ikkisi hayatning dawamlishishi üchün kéreklik, bu qarashtikilermu haram qilin'ghan nersilerning dawalash üchün qollinishqa bolidighanliqi heqqide peyghember eleyhissalamning omumen yipek kiyim kéyishning haram ikenlikini belgilep, qotur késilige muptila bolghan hezriti abdurahman ibni ewf we zubeyr ibni ewwamlargha yipek kéyishke bergen ruxsitini delil qilip körsitidu.

3412/5694 - enes reziyellahu enhu mundaq deydu: zubeyr we abdurahmanning bedinide qichishqaq bolghanliqtin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ularning yipektin tikilgen kiyimni kiyishige ruxset qilghan. (buxari: 5839)

belki bu qarash, her bir körsetme we qanunlirida insan hayatini muhapizet

qilidighan islamning rohigha téximu yéqin bolishi mumkin.

Lékin haram bolghan bir nersini dora ornida istémal qilishning shertliri bar:

1 - bu dora istimal qilinmighan teqdirde insanning hayati we salametliki heqiqiy xewpke uchrishi.

2 - uning ornigha desseydighan halal dorining tépilmasliqi.

3 - bu dorini diyanitige we ilmige ishench qilghili bolidighan musulman bir doxturning tewsiye qilishi.

Biz bu yerde emeliy hayatimizdin we ishenchlik doxturlarning sözliridin bilginimizge asaslinip éytsaq, bu haramlardin birini dora qilip ishlitishke mejbur qilidighan tébbiy zörüriyet yoq, lékin biz bu haramlardin bashqa dora tépilmighan bir yerde yashaydighan musulman üchün éhtiyat qilip, bu prinsipni belgiliduq.

Qachilan'ghan yémekliklerni sétiwalghanda we seperde diqqet qilidighan ishlar

qachilan'ghan gösh we her qandaq bir yémeklikni sétiwalmaqchi bolghanda, "musulmanche" dégen markisi barmu – yoq? Nede ishlen'gen? Musulmanlar uchün ishligenmu yaki bashqilarmu? Qollinish waqti barmu yaki ötüp ketkenmu? Bulargha alahide diqqet qilish lazim. Chünki pak we halal nersilerni yéyish emel – ibadetlerning qobul bolushi üchün shert, ten saqliqini saqlash üchün zörürdur.

Eng pak yémeklik musulmanlarning yémekliridur. Hemishe musulmanlarning yémekliklirini izdep tépip yéyish kérek. Musulmanlarning tamiqi yaki qachilan'ghan gösh qatarliq teyyar yémeklikliri tépilmighanda, xristan we yehudiy dinidikilerning pak yémeklirini yéyishke bolidu.

Musulman memliketliride ishlen'gen teyyar tamaqlarni, qachilan'ghan gösh we bashqa yémekliklerni sétiwélish kérek. Buninggha her qandaq musulman adem ehmiyet bérishi lazim. Nawada musulman memliketliridin kelgen teyyar tamaqlar, qachilan'ghan gösh we bashqa yémeklikler tépilmighanda, xristanlarning yaki yehudiylarning memliketliridin kelgen, üstige " halal" dégen xet éniq yézilghan her qandaq teyyar tamaq, qachilan'ghan gösh we bashqa yémeklerni sétiwélip yéyishke bolidu. Emma allahqa ishenmeydighan kommunist döletliridin, buddistlarning yurtidin kelgen gösh, toxu, teyyar tamaq, qachilan'ghan yémeklik qatarliqlarni yéyishke bolmaydu. Chünki allahqa ishenmeydighanlarning yémekliri musulmanlar üchün halal emes, belki haramdur !

Öyde étip yégen tamaq eng lezzetlik, eng pakiz we eng paydiliqtur. Ashxanilardin tamaq yéyishke toghra kelgende, choqum musulman, dindar kishiler achqan, pakiz ashxanilargha kirish kérek. Chünki tamaq insanning saqliqigha biwasite tesir körsitidighan nerse. Shunga uni ilghap pakiz, halal, sheksiz bolghanlirini yéyish kérek. Seper üstide bolghanda ashxanigha kirishke toghra kelse, ishenchlik ashxanilargha kirish lazim.

Seper üstide yol mangghanda yaki xelqi musulman emes memliketlerge barghanda, musulman ashxanisi tépilmisa, xristan yaki yehudiylarning ashxanisigha kirishke mejbur bolup qalghanda, ularning nanlirini, qachilan'ghan teyyar tamaqlirinila yéyishke bolidu. Emma ularning qazanlirida pishurulghan

tamaqlirini yéyishke bolmaydu. Chünki ular choshqa göshini yeydu. Choshqa göshini qorughan qazanda bashqa halal göshni qorup bergen teqdirdimu, uni yéyishke bolmaydu. Halal bilen haramni ilghaydighan ademlerning gélidin mundaq tamaq ötmeydu. Mana bu, musulmanliqning we sap tebetning alamitidur.

Éhtiyajini jemiyet qandurghan kishi haramgha mejbur emes

insanning öz igilikide yémek tapalmasliqi haramlarni istimal qilishi üchün bir zörüriyet emes, chünki musulman öz jemiyitide yashighan kishilerde zörüriyetni hel qilidighan artuq yémek tépilghan teqdirde, "haramni yéyishke mejbur bolghan" hésablanmaydu, chünki islam jamaiti bir jisim yaki bir - birini tutup turidighan saghlam bir binagha oxshaydu, ular bir - birlirining dertlirini tingshaydighan, özara hemkarlishidighan bir pütün gewdidur.

Sheriy boghuzlash

öy haywanliri halal bolushi üchün sheriy boghuzlash sherttur

yéyilishi halal bolghan quruqluq haywanliri ikki qismdur:

1 - töge, kala we toxu, kepterdek tutush mumkin bolghanlar.

2- tutush mumkin bolmighanlar.

Islam birinchi qisimdiki haywanlarning halal bolushi üchün uni boghuzlashni shert qilghan.

Sheriy boghuzlash shertliri

telepke layiq boghuzlash töwendiki shertler tépilsa mukemmel bolidu:

1- haywanning qénini éqitidighan we tomurlirini késidighan ittik bir nerse bilen boghuzlash.

2356/3943 - hisham ibni zeyd chong dadisi enestin mundaq riwayet qilidu: biz merri zehran dégen jayda bir toshqan körüp qalduq. Sahabilar toshqanning arqisidin qoghlidi, men uninggha yétishiwélip tutuwaldim we ebu telhening qéshigha élip keldim. Ebu telhe uni qirliq tash bilen boghuzlap, bir putini mendin peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ewetti, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uni yédi. Rawiy mundaq deydu: men enestin: peyghember eleyhissalam (toshqan göshini) yédimu? Dep sorisam, u: qobul qildi, dédi. (tirmizi1789)

2- haywanning géli yaki boynidin boghozlinishi, yeni boghizini késish yaki boynigha sanjish arqiliq öltürüsh. Lékin boghuzlashning eng mukemmili: galdiki yémek - ichmek ötküzidighan qizil önggech we nepes yoli bolghan kékirdek bilen ikki tereptiki shax tomorlarni késishtur.

Belgilen'gen bu yerdin boghuzlash mumkin bolmighan teqdirde bu shert emeldin qalidu. Mesilen: bezi haywanlar béshi astigha bolup quduqtek bir yerge chüshüp kétip, gélidin boghuzlash mumkin bolmisa, yaki ürküp kétip yawayiliq halitige qaytip tutqili bolmisa, bu xil haywanlargha ow hökmi yürgüzilidu. Bundaq ehwalda küchi yetken qaysibir yérini keskin bir nerse bilen qanitip öltürse halal bolidu.

3- allahdin bashqining nami éytilmasliqi. Buningda hemme alimlar birdek ittipaqlashqan, chünki jahiliyet dewridiki insanlar ilahliri we butlirigha yéqinlishish meqsitide qurbanliq qilghanda ya ilahlirining ya butlirining namlirini towlap turup yaki mexsus tiklen'gen tash - supilar üstide boghuzlaytti.

4 - haywan boghuzlan'ghanda allahning ismi éytilishi. Bu quran kerim ayetliridin éniq körünüp turidu. Mesilen:

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ

allahning ayetlirige iyman keltürgüchi bolsanglar, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni yenglar [enam sürisi 118- ayet]

وَلَا تأكلُوا مِمَّا لَمْ يذكرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ

allahning ismi éytilmay boghuzlan'ghan haywanlarni yémenglar, uni yéyish elwette gunahtur [enam sürisi 121- ayet]

bezi alimlar mundaq deydu: allahning ismini éytish waz kechkili bolmaydighan bir shert. Lékin bu haywanni boghuzlash esnasida bolushi shert emes, belki göshini yégende allahning ismini éytish kupaye, chünki göshni yégende bismillah dégen kishi, allahning ismi éytilghan nersini yégen bolidu.

5- mal boghuzlighuchining eqil – hoshi jayida, balaghetke yetken, musulman yaki ehli kitab yehudiy yaki xristan bolushi shert. Erkishi bolmighanda, ayal kishi boghuzlisimu bolidu. Shuningdek, musulman bolmighanda, yehudiy yaki xristan dinidiki biri boghuzlisimu bolidu. Biraq allahqa ishenmeydighan dinsizning yaki allahqa shérik keltüridighan mushrikning boghuzlighan méli yéyilmeydu. Chünki ular boghuzlighan mal musulman'gha haram bolidu.

6- boghuzlaydighan malni siylap, siypap, astiraq yiqitip, putlirini mehkem baghlash, malni baghlighanda uning aldinqi ikki puti arisigha arqa sol putini kirishtürüp baghlap, arqa ong putini bosh qoyush kérek. Chünki haywan jan talashqanda, u bosh qalghan puti bilen qattiq tépidu. Qattiq silkinishtin tomurliridiki qan pakiz éqip chiqip kétidu.

7- malni urush, söresh, qattiq yiqitish we gal pichaq bilen boghuzlashtin saqlinish.

8- qéchip turmighan haywanni boghuzlash qiyin bolghanda, uning bérer orginini qan éqitalaydighan nerse bilen yarilandurup öltürüshkimu bolidu.

9- késelliktin emes, belki égizdin yéqilghan yaki bir- biri bilen üsüshken yaki urulghan seweblik jan talishiwatqan haywanni tépichekligichilik küchi bar bolsa, uni boghuzlap göshini yéyish halaldur.

Sheriy boghuzlashning hékmiti we siri

bizge körünishiche, bu boghuzlashning hékmiti haywanni azablimasliq we eng qisqa yol arqiliq uning jénini chiqirishtur, shunga ittik pichaqtek bir nerse bilen késish shert qilin'ghan, chünki u eng tiz tesir qilidu. Jan qolay chiqidighan yer - galdur. Haywanni azablashqa seweb bolidighan nersiler bilen boghuzlashni dinimiz tosqan. Peyghember eleyhissalam boghuzlashning asan bolushi üchün pichaqni bileshke buyrighan.

2320/3888 - sheddad ibni ews mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ikki jümle sözini anglap yadliwaldim. U mundaq dédi: shübhisizki, allah her qandaq ishta yaxshi muamilide bolushqa buyridi. Eger janliq nersini öltürmekchi yaki mal boghuzlimaqchi bolsanglar, uni yaxshi usul bilen bir terep qilinglar (yeni uni qiyniwetmenglar). Mal boghuzlimaqchi bolghininglarda,

malning qiynilip ketmesliki üchün, pichaqni yaxshi bilenglar! (muslim: 1955)

mana shuninggha oxshash, bu mesilidimu islamning omumiy prinsipi: insanning küchi yetken qeder haywan'gha mulayimliq qilish we uni azablinishtin qutquzushtur. Jahiliyet dewridikiler tögilerning lokilirini we qoylarning qoyruqlirini tirik halette késishetti, buningdin bu haywanlar azablinatti, shunga peyghember eleyhissalam bu teriqide késiwélin'ghan parchilardin paydilinishni haram qildi.

Boghuzlighanda bismillah déyishning hékmiti

boghuzlighanda allahning ismini atashning diqqet qilishqa tégishlik nazuk bir hékmiti bar. Bu bir tereptin butpereslerge qarshi turushtur, chünki ular haywanni boghuzlighanda xuda dep xiyal qilghan nersilirining ismini ataytti, bundaq bir chaghda mushrik adem butining ismini atisa, néme üchün möimin adem perwerdigarining ismini atimaydiken?

Yene bashqa bir tereptin qarighanda, bu haywanatlar allah yaratqan we jan kirgüzgen mexluq bolush étibari bilen insanlargha oxshash. Undaqta insan, yaratqan allahning ruxsiti bolmastin qandaqsige ulargha hökümranliq qilip janlirini tenliridin ayriydu? Mana bu yerde allahning ismini atash, bu ilahiy ruxsetni ashkare élan qilishtur, xuddi insan bu boghuzlash bilen: "men buni bu mexluqlargha tajawuz qilip we bularni bozek qilip qilmaywatimen, belki allahning ismi bilen boghuzlap, allahning ismi bilen owlap, allahning ismi bilen yeymen" deydu.

Ehli kitab (yehud – nasaralar) ning boghuzlighanliri

yoqirida islamning haywan boghuzlashqa neqeder ehmiyet bergenlikini körduq, chünki ereb we bashqa milletlerning mushrikliri haywan boghuzlashni bir ibadet hetta bir eqide mesililiridin qiliwalghan. Ular tikilgen tashlargha we butlar namigha qurbanliq qilish arqiliq ibadet qilishatti. Islam kélip boghuzlash esnasida allahdin bashqining ismini atashni meni qilip, bashqa bir isim atilip boghuzlan'ghan, yaki tikilgen tashlar üstide boghuzlan'ghan haywanlarni haram qildi.

Ehli kitab (yehud – xristanlar) eslide tewhid étiqadida bolghachqa, kéyin étiqadi bulghunup ketken bolsimu allah ularning qizliri bilen öylinishke ruxset qilghandek, yémeklirinimu yéyishke ruxset qilghan. Quran kerimning axirqi nazil bolghan ayetlirining biride allah taala mundaq deydu:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ العيِّبَاتُ وَععَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَععَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ

bügün silerge pak nersiler halal qilindi, kitab bérilgen (yehud – nasaralar) ning tamiqi silerge halaldur we silerning tamiqinglar ulargha halaldur. [maide sürisi 5- ayet]

bu ayetning qisqiche mezmuni: bügün behiyra, saibe we ham deydighan gep yoq, pakiz we pak bolghan herqandaq nerse silerge halal qilindi. Buning bilen birlikte kitab nazil qilin'ghan yehud we xristanlarning yémeklirimu silerge halal, allah buni haram qilmighan, silerning yémekliringlarmu ulargha halal. Ular boghuzlighan yaki owlighan haywanlarning göshidin yésenglar bolidu, siler boghuzlighan yaki owlighan haywandin ulargha yégüzsenglarmu bolidu.

Islam bu heqte ereb mushriklirigha qattiq, ehli kitabqa yumshaq muamile qilghan, chünki wehiyge, peyghemberlikke we omumiy din asaslirigha ishen'genliki üchün kitab ehli möiminlerge téximu yéqindur. Ularning yémeklirini yéyish, ulardin qiz élish arqiliq arimizda tughqanchiliq qurushning we ular bilen yaxshi ötüshning köp paydilirimu bar, chünki arimizdiki munasiwet küchlen'gen teqdirde, ular islamning heqiqitini we exlaqini emeliy hayatida yashaydighan musulmanlardin biwaste ügineleydu, hemde bizning dinimizning her jehettin éytqanda, özliri étiqad qilghan dinlirining bulghinishtin ilgiriki sap esliy ikenlikinimu éniq köreleydu.

Ehli kitabning yémiki ularning hemme yémeklirini öz ichige alidighan omumiy bir ibaridur. Ularning boghuzlighanliri, térighanliri we hertürlük yémekliri (özi ölüp qalghan haywan, qan we tongguz göshidek) eynisi haram qilinmighanla bolsa, biz üchün halaldur, lékin özi ölüp qalghan haywan, qan we tongguz göshi kitab ehli yaki musulmanning qolida bolushidin qetiynezer beribir haram. Bu yerde musulmanlargha ehmiyetlik bolghan birqanche mesilini aydinglashturush zörür:

chérkaw we ehli kitab bayramlirigha boghuzlan'ghan haywanlar

birinchi mesile: haywanni boghuzlighanda ehli kitab bolghan kishining isa, uzeyrdek allahdin bashqa bir isimni atighanliqi bilinmise, uning boghuzlighini halaldur. Emma allahdin bashqining ismini atighanliqi melum bolsa, bezi fiqhi alimlirining qarishiche: u haywanni yéyish haram bolidu. Chünki bundaq boghuzlash allahdin bashqining ismini atap boghuzlash qatarigha kiridu.

Yene bir qisim alimlar mundaq deydu: allah ularning yémikini halal qilghan, ularning néme deydighanliqini allah yaxshi bilidu. Allah taala quran kerimde mundaq dep körsitidu: "ehli kitabning yémekliri silerge halal qilindi." [maide sürisi 5- ayet]

ehli kitab tok we shuninggha oxshash ussullar bilen öltürüp yégen haywanlar

ikkinchi mesile: ularning boghuzlash ussuli bizningkidek bolushi yeni qirliq nerse bilen galdin boghuzlighan bolishi shertmu?

Islam alimlirining köpchiliki buni shert qilidu, malikiy mezhebdiki bir gorup ölimalarning petiwasigha qarighanda, bundaq qilish shert emes.

Bu ikki pikir arisida bir zitliq yoq, buningdin meqset bizning sheriy boghuzlash ussulimizgha uyghun kelmisimu, ularning boghuzlandi dep qobul qilghan nersiliri bizge halaldur. Undaqta boghuzlashning ortaq menisi: yéyilishini halallashturush niyiti bilen haywanning jénini chiqirishni m-eqset qilishtur. Bu malikilerning köz qarishidur.

Yuqiriqi mezmunlar sayisida éléktr we shuninggha oxshash ussullar bilen öltürülgen bolsimu ehli kitablardin alghan qutiliq toxu we kala göshlirining hökmini biliwalalaymiz, yeni ular bundaq yémeklerni halal dep qarisa - ayetning omumiy menisige binaen – u yémekler bizgimu halaldur.

Lékin kommunist memliketlerdin kelgen qutiliq göshlerni yéyish keskin halda jaiz bolmaydu, chünki ular ehli kitab emes, hemde ular pütün dinlarni,

allahni we allah ewetken peyghemberlerni inkar qilidu.

Ateshperesler we ulargha oxshaydighanlarning boghuzlighanliri

ateshperesler boghuzlighan haywanlar heqqide islam alimliri herxil közqarashlarda bolghan, ularning köpchiliki ateshpereslerni mushriklardin dep qarighanliqi üchün boghuzlighan haywanlirini yéyishni meni qilidu.

Bir qaide: gheyb nersilerni izdep yürmeymiz.

Bu yerde musulman kishi bilish imkaniyiti bolmighan gheyb nersilerni izdep - sorashqa mejbur emes. Mesilen: bu qandaq boghuzlan'ghan? Shertliri toluq boldimu yaki bolmidimu? Boghuzlan'ghanda allahning ismi éytildimu yaki éytilmidimu? Dégen'ge oxshash suallar bilen shübhilinish hajetsiz, chünki jahil yaki pasiq bolsimu musulmanning we ehli kitabning boghuzlighinini yéyish halaldur.

2332/3906 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: bir qewm peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Bashqa bir qewm bizge gösh élip kélidu, ularning mal boghuzlighanda, allahning ismini tilgha alidighan yaki almaydighanliqini bilmeymiz, qandaq qilishimiz kérek? Dep soridi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: siler ”bismillah“ dep yenglar! Dédi. Buni sorighuchilar yéngidin musulman bolghanlar idi. (buxari: 5507)

alimlar bu hedis heqqide mundaq dégen: "bu hedis batil we buzuq bolushigha delil tépilmighan pütün ish - heriketlerning toghra we saghlam bolidighanliqigha delildur".

Ow owlash

ereb we bashqa milletlerning köpinchisi ow owlash bilen kün kechüretti, shunga quran we hedis buninggha köngül bölgen. Fiqhi alimlirimu kitablirida bu mesilige ayrim bablarni belgilep qaysining halal - haram, qaysining wajib - musteheb ikenlikini tepsiliy bayan qilghan.

Yawayi bolghanliqi üchün insanlar tutalmaydighan, göshi tatliq köpligen ucharqanatlar we haywanlar bar. Islam, boghuzlashta öy haywanliri üchün belgiligen gélidin boghuzlash shertini bundaq haywanlar üchün belgilimigen. Insanlargha qülayliq bolsun üchün, ularni küchi yetken shekilde öltürse bolidu dégen. Insanlar özlirining pikir yürgüzüsh qabiliyiti we éhtiyajigha qarap owlash ussulini belgiligen, lékin islam insanni öz tüzümige we eqidisige boysundurush, uni herqandaq ishta bolghandek islamiy reng bilen boyash üchün, owlash ishighimu bezi shertler we ussullarni belgiligen. Bu shertlerning beziliri owchi bilen, beziliri ow bilen, yene beziliri bolsa ow saymanliri bilen munasiwetlik.

Bularning hemmisi quruqluq haywanliri heqqidedur, déngiz haywanlirining owlinishi ilgiri bayan qilin'ghan.

1- owchining shertliri

boghuzlighuchida bolushqa tégishlik shertlerning hemmisi owchida bolishi kérek, yeni owchi musulman bolishi yaki ehli kitab bolishi, yaki ehli kitab hökmidiki ateshperes sabiiyler bolishidur.

Islamning owchilargha bergen körsetmiliridin biri bolsa, owchi owni owlash niyiti bilen owlishi kérek. Buninggha binaen haywanni yéyish we uningdin

paydilinish niyiti bolmastin uning jénini bikardin bikargha chiqirish toghra emes dep körsitidu.

2337/3914 - ebu umamedin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki qushqach chaghliq nerse boghuzlisimu, uninggha rehim qilsa, qiyamet küni allah uninggha rehim qilidu. (elkebir 7915:)

owchining shertliridin yene biri bolsa, hej yaki ömre qilish üchün éhram keymigen bolishidur. Chünki, éhram esnasida musulman kishi yer we asmandiki herqandaq haywan we qushni öz ichige alidighan amanliq chembiri ichide turghan bolidu, hettaki ow, qoli we neyzisi yétidighan yerde bolsimu, ulugh islam terbiyisi uni tutush we owlashqa ruxset qilmaydu. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنْ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ

i möiminler, körmey turup allahdin qorqidighanlarni bilish üchün, qolunglar we neyzenglar bilen owlinidighan bir az ow bilen allah silerni choqum sinaydu, kimki buningdin kéyin heddidin ashsa (yeni éhramda turup ow owlisa) u qiynighuchi azabqa duchar bolidu, i möiminler siler owlighan haywanlarni éhramda yaki heremde turup öltürmenglar [maide sürisi 94-95- ayetler]

2 - owgha munasiwetlik shertler

ow, géli we boynidin boghuzlash mumkin bolmaydighan bir haywan bolushi shert. Undaq bolmighanda yeni tutqili bolidighan, xalighan jaydin boghuzlighili bolidighan haywan bolghan teqdirde, sheriy boghuzlashta géli we boynidin boghuzlash asas bolghanliqtin bashqa yerdin késilse bolmaydu.

Shuningdek, oq we itlar arqiliq bir haywanni owlap janliq halda qolgha chüshürse adettiki boghuzlash ussuli bilen gélidin boghuzlishi kérek, jan talishiwatqan chéghida qolgha chüshürse boghuzlisa yaxshi bolidu, boghuzlimay jan taliship ölüp qalsimu gunah bolmaydu.

2310/3864 - ebu idris aizullah riwayet qiliduki, ebu seilebe xusheni reziyellahu enhu mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i resulullah! Biz ehli kitab qewmining zéminida yashawatimiz. Ularning qacha quchilirida tamaq yeymiz. Undin bashqa, men oqya, ögitilgen we ögitilmigen itlirim bilen owgha chiqimen. Bulardin qaysisining bizge halal yaki haram ikenlikini éytip bergen bolsang, dédim. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: éytqiningdek, ehli kitab zéminida yashawétipsen. Eger ularning qachiliridin bashqa qacha tapalisang, shu qachida yégin. Eger bashqa qacha tapalmisang, ehli kitabning qachisini yuyuwétip, andin tamaq yéseng bolidu. Emdi ow mesilisige kelsek, oqya bilen owlighan nersengni ”bismillah“ dep yégin. Owgha ögitilgen iting owlighan nersinimu ewel ”bismillah“ dep, andin yéseng bolidu. Owgha ögitilmigen iting owlighan nersini (jéni chiqip kétishtin burun) boghuzlashqa ülgüreliseng, uni yéseng bolidu (ülgürelmiseng yémigin), dédi. (buxari: 5488)

3 - ow qoralliri bilen munasiwetlik shertler

ow saymanliri ikki qisimgha ayrilidu:

birinchisi: maide sürisining 94 - ayitide qolunglar we neyzenglar dep isharet qilin'ghandek oq, qélich we neyzidek yarilanduridighan saymanlardur.

Ikkinchisi: töt putluq yirtquch haywanlardin it we yilpizdek, ucharqushlardin lachin we qarchighalardek ügitilidighan, yarilandurghuchi haywanlardur. Allah taala bu heqte mondaq deydu:

قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنْ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمْ اللَّهُ

éytqinki, silerge pak nersiler we shikargha ügitilgen, siler allahning özünglargha ügetkini boyiche ügetken owchi janiwarlarning shikar qilghan nersiliri halal qilindi [maide sürisi 4- ayet]

yarilighuchi qorallar bilen owlash: qoral bilen owlashning ikki sherti bar:

birinchi shert: qoralning éghirliqi bilen emes, késish we yarilash arqiliq haywanning jismigha kirip ölturishi.

Yuqarqi hediske asasen, qoral éghir yaki yenggil bolushidin qetiynezer étibargha élinidighini qoralning jisimni yérip ichige kirishidur. Meslen: ow qorali éghir bolup, u qoral haywan jismigha téship kirmestin éghirliqi bilen zerbe bérish yaki üstige chüshüsh arqiliq haywanni öltürse, bu haywan urup öltürgen haywan qatarigha kiridu - de haram bolidu.

Undaqta tapancha we miltiqtek qorallarning oqi bilen owlan'ghan owlar halaldur, chünki bular qélich, neyze we ya oqidin bekrek jsimgha kiridu.

Ikkinchi shert: peyghember eleyhissalam ediy ibni hatemge körsetkinidek qoralni urush we étish esnasida allah ismining éytilishidur. Bu babta ediy ibni hatem reziyellahu enhuning hedisliri asastur.

4-it we shuninggha oxshash haywanlar bilen owlash

eger it we lachindek nersiler bilen owlighanda, bu shertler bolushi kérek:

birinchisi: ügitilgen bolushi kérek.

Ikkinchisi: owni özi üchün emes, igisi üchün owlishi kérek.

Üchinchisi: uni qoyup bergende allahning ismini atishi kérek.

Bu shertlerning delili töwendiki ayettur:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنْ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمْ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

i muhemmed! Ular sendin özlirige (yémek - ichmekte) némilerning halal qilin'ghanliqini soraydu, éytqinki, silerge pak nersiler we shikargha ügitilgen, siler allahning özünglargha ügetken boyiche ügetken owchi janiwarlarning owlighan nersiliri halal qilindi. Ularning siler üchün owlighan nersilirini yenglar, (owchi janiwarni shikargha qoyup bergende) allahning namini yad étinglar [maide sürisi 4 - ayet]

1 - ügitishning menisi we ölchimi bizge melum, yeni igisi buyrighan boyiche heriket qilishi, tutqan nersini igisige élip kélishi, qoyup bergen haman owning arqisidin qoghlishi, igisi tossa, tosqanliqini bilishidur. Fiqhi alimliri arisida bu shertlerning beziliri heqqide ixtilap bar, lékin muhim bolghini ügitish sözidin adette chüshünilidighan menining wujudqa chiqishidur.

2 - owni igisi üchün totqanliqining ispati owchi haywanlarning tutqan owdin

yepsalmasliqidur.

Bezi alimlar yirtquch haywanlarning yep qoyghinini haram, uchar qushlarning yep qoyghinini halal dep qarighan.

Bu ikki shertning hékmiti: xaraktéri ajiz kishlerning sel qarap, yirtquch haywanlarning we itlarning artuqini yéyishni cheklesh arqiliq, insan qedrini kötürüshtur. Lékin ügitilgen we owni igisi üchünla tutup ekilidighan it owchi ishletken oq we neyzige oxshash.

3 - it owning arqisidin qoyup bérilgen chaghda allahning ismi atilishi xuddi oq atqanda we neyze sanjighanda allahning ismini atighan'gha oxshash, buni ayet shondaq buyrighan: "owchi janiwarlarni shikargha qoyup bergen chéghinglarda allahning namini yad qilinglar." [maide sürisi 4 - ayet]

ediy ibni hatem reziyellahu enhuning sehih hedislirimu shundaq buyrighan.

Bu shertke dalalet qilidighan yene bir ish: eger owchining itigha bashqa bir it qétilip qalsa, bu ikkisi tutqan nerse halal bolmaydu. Ediy ibni hatem reziyellahu enhu peyghember eleyhissalamdin: "men itimni qoyup bérimen, emma uning bilen bille bashqa bir itni körimen, owni qaysining tutqanliqini bilmeymen, uni yemdimen?" dep sorighanda, peyghember eleyhissalam uninggha mundaq jawab bergen: uni yémigin, chünki sen allahning ismini bashqa itqa emes, özüngning itigha atiding.

Nawada qoral étilghanda yaki ow iti we qushi qoyup bérilgende, allahning ismini atash untulup qalsa, allah taala untulup qalghan we sewenlik bolup qalghan ishlarning mesuliyitini bu ummettin kötériwetken, buning ornigha uni yégende allahning ismini atisa bolidu. Biz sheriy boghuzlashni bayan qilghinimizda allah ismini atashning hékmitini bayan qilip ötken iduq, shunga bu yerde tekrarlanmidi.

Haram qilin'ghan suyuqluqlar

islam dini mesit qilghuchi suyuqluqlarni ichishni meyli u az bolsun yaki köp bolsun qeti haram qildi. Mest qilidighan nersiler ikki qisim bolup biri haraq, yene biri haraqtin bashqa mesit qilghuchi nersilerdur.

1- haraq we uning pütün türliri qetiy haramdur.

2 - ademni mest qilidighan we eqilni ketküzidighan her qandaq ichimlikler we suyuqluqlar haramdur.

3- insanning, herqandaq bir haywanning süydüki, göshi yéyilmeydighan haywanlarning süti, göshi yéyilidighan we yéyilmeydighan jimi qushlarning süydüki we mayiqi haramdur. Chünki ular paskina nersiler bolup, paskina nersilerni istémal qilish haramdur. Haywanlarning süydüklirining hemmisi paskina bolsimu, ular paskiniliq jehettin hemmisi bir xil emes. Mesilen: göshi yéyilidighan haywanning süydüki bedenning yaki kiyimning qaysibir yérige bir ghérichqa yetmigen miqdarda yuqup qalsa, uning bilen namaz oqusa bolidu. Emma insan yaki göshi yéyilmeydighan haywanning süydüki kiyim yaki bedenning bir tengge miqdaridin köprek yérige yuqup qalghanda, kiyim bilen bedenning yuqup qalghan yérini yuyup pakizlap namaz oqush lazim kélidu. Shuningdek, at, kala, éshek, qéchirgha oxshash göshi yéyilidighan we göshi yéyilmeydighan haywanlarning téziki, jimi qushlarning mayiqi yaki süydüki bedenning yaki kiyimning bir tengge

miqdaridin köprek yérige yuqup qalsa, u yerni yuyup pakizlimay turup namaz oqughili bolmaydu. Bu miqdargha yetmigini kechürüm qilinidu.

4 - ispirt we gazgha oxshash beden'ge ziyanliq nersilerni istémal qilish haramdur.

5 - spérma paskinidur. Uni ichish haram. Spérma höllük halitide su bilen yuyulidu. Qoruq halitide uwulap esirini yoqitish bilen paklinidu.

6 - tamaka, kendir, epyün, kokain, morfinlargha oxshash zheerlik nersilerning is – tüteklirini purash yaki shora sh yaki shpiris bilen beden'ge urush haramdur.

Mesit qilghuchi nersiler

eqilni perdileydighan herqandaq nerse haraq déyilidu. Bu hezriti ömerreziyellahu enhuning haraq uqumini belgilesh we bu heqtiki soal we gumanlarni yoqutush üchün peyghember eleyhisalamning münbéride turup élan qilghan parlaq bir sözidur. Démek: insan eqlini perdileydighan, insanni bashqa nersilerdin perqlendüridighan eng muhim alahidilikini kardin chiqiridighan herqandaq nerse - haram qilin'ghan haraqtur. Uni allah we peyghembiri qiyamet künige qeder haram qilghandur.

Bularning ichide (mest qilghuchi maddilar) (zeherlik chékimlikler) we (aq zeherler) dégendek isimlar bilen tonulghan neshe, epyun, xiyroin, morfin we kokain qatarliq herxil maddilarning hemmisining hökmi oxshash. Bu maddilarning tesirini qollan'ghuchilar bek yaxshi bilidu. Bu zeherlik maddilar eqilge tesir qilip, yiraqni yéqin, yéqinni yiraq körsitidu, boluwatqan nersilerdin hang - tang qaldurup, bolmighan nersilerni xiyal qilduridu, hemde xiyal we wehime déngizida su üzdiridu. Bu maddilarni qollan'ghuchilarning ghayisimu shuningdin bashqa nerse emes, ular özlirini, dinlirini we dunyalirini untup xiyal wadilirida sayahet qilish üchün bu maddilarni qollinidu.

Bundin bashqa yene mest qilghuchi maddilar bedenni boshtiwétidu, nérwini mest qilidu, saghlamliqni buzidu, rohni chüshkünleshtüridu, iradini yoqitiwétidu, mesuliyetchanliq tuyghusini öltüriwétidu. Netijide bu zeher, istémal qilghuchilarni jemiyet ichide ziyanliq we kéreksiz eza qilip qoyidu.

Buning üstige yene bir tereptin éytqanda, bu maddilar pul - malni tügitidu, öylerni xarab qiliwétidu, nurghun kishler bu chékimliklerge xejleydighan pulni bala - chaqilirining xirajitidin qisiwalidu, belki hemmisini chékimlikke xejliwalidu. Beziliri pul tapalmisa yaman yollargha méngish arqiliq pul tépip bularni alidu – de, özini özi zeherleydu.

Biz haram qilish hökmi bir nersining qebih we ziyanliq bolishigha baghliqtur deydighan bolsaq sehiyewiy, rohiy, exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy jehetlerdin ziyanliq bolghan bu qebih nersilerning haram ikenlikide shek - shübhe qalmaydu.

Bu ziyanliq maddilar peyda bolghan chaghlardiki alimlar bu nersilerge haram hökmini bérishke birlikke kelgen. Bulardin sheyxul islam ibni teymiye mondaq dégen: "neshe - epyun mest qilsun mest qilmisun beribir haram. Pasiqlar uni xüshalliq we shadliq peyda qilish üchün ishlitidu, u bu jehettin mest qilidighan haraq bilen oxshash. Haraq düshmenlikni peyda qilidu, bu madda bolsa boshluq, xarliq we mijez bilen eqil buzulishini peyda qilidu. Bu shehwet qozghashta we

qizghanmasliqni peyda qilishta haraqtinmü yaman, shunga bu maddidin az yaki köp istémal qilishning jazasi haraq ichishning jazasigha oxshashla seksen yaki qiriq derre urushtur.

Mest qilghuchi maddilarni istémal qilghan adem haraq ichken ademge oxshash, belki bezi jehetlerde uningdinmu yamandur, shunga ikkisining jazasi oxshash. Islam sheriitining qaidisige köre: haraq, zina we shuninggha oxshash köngül tartidighan haram nersilerge bérilidighan jaza, belgilen'gen jaza (hed) bolidu. Özi ölüp qalghan nersilerni yéyishtek köngül tartmaydighan haramlargha bérilidighan jaza bolsa, belgilenmigen jaza (tezir) bolidu. Zeherlik maddilar bolsa, istémal qilghuchilar arzu qilidighan we asanliqche uningdin waz kechmeydighan nersilerdur. Quran we hediste buni istémal qilghuchilar heqqide kelgen deliller bashqa haramlarni qilghanlar heqqide kelgen deliller bilen oxshash".

Üchinchi bap. Haram qilin'ghan ziraetler

ziyanliq herqandaq nersini yéyish we ichish haramdur

islam sheriitide omumiy bir qaide belgilen'gen bolup, u bolsa musulman'gha yémek - ichmekliride zeher we shuninggha oxshash özini tiz yaki asta öltüridighan, zeherleydighan, késel qilidighan yaki heddidin artuq istémal qilsa késel qilidighan yémek - ichmeklerni artuqche istémal qilish jaiz emes. Chünki musulmanning jismi özining mülki emes, u allahning we ümmitining mülkidur. Uning hayati, salametliki, méli we allah bergen bashqa her türlük németler uning yénidiki amanettur, shunga bularni zaya qiliwétish jaiz emes. Allah taala mundaq deydu:

وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur [nisa sürisi 29- ayet]

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

özünglarni halaketke tashlimanglar [beqere sürisi 195- ayet]

bu prinsipqa asasen deymizki: mingdiwane, kendir we efyunlargha oxshash zeherlik üsümlüklerni yéyish haramdur. Emma bir adem u üsümlüklerni yéyish arqiliq mest bolup qalghan bolsa, uninggha haraq ichken ademge bérilgen jaza bérilmeydu. Eksiche uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Mingdiwanini dora we késelni dawalash üchün ishlitishke bolidu. Shuningdek yene mezkur üsümlüklerni térighan'gha, ularni u yerdin bu yerge yötkigen'ge we ular bilen tijaret qilghandek ishlargha oxshash ularning kishiler arisida yéyilip kétishige seweb bolidighan birer ishni qilishmu haramdur. Istémal qilghuchilargha ziyanliq ikenliki ispatlan'ghanliqigha köre tamaka chékishmu haramdur. Bolupmu doxtur melum bir shexske tamaka chekmeng, tamaka sizge ziyanliq dégen teqdirde, u shexske tamaka keskin halda haram bolidu. Salametlik jehettin ziyanliq ikenliki ispatlanmisimu diniy we dunyawi jehettin paydiliq bolmighan nersini istémal qilish malni zaya qilghanliqtur, peyghember eleyhissalam mal zaya qilishni chekligen.

Islamda qollinishi meni qilin'ghan yaki ziyanliq jehetkila qollinilidighan ösümlüklerni térish we yétishtürüsh haramdur. Mesilen: tamakini küchlük qarashqa asasen haram dep qaraydighan bolsaq, tamaka derixini térish we yétishtürüsh haram bolidu. Mekruh dep qarisaq, térish we yétishtürüsh mekruh bolidu.

Haram qilin'ghan nersini kapirlargha sétish bahaniside térish we yétishtürüsh musulman'gha özre bolalmaydu, chünki musulman hergizmu haram nersini bazargha salmaydu. Hemde musulman kishining kapirlargha sétish üchün choshqa béqishimu halal bolmaydu. Bu heqte biz islam dinimizning haraq yasishi keskin bilin'gen yerge üzüm sétishni haram qilghanliqini körduq.

Tamaka we uning ziyini

tamaka — cheyze ailisining bir türi bolghan, yapraqliri aq kélidighan, hidi sésiq biri xil ösümlükning nami bolup, u nikotin, putas, nékotyané, kollidiy qatarliq zheerlik maddilar bilen terkiblinip, hidrogén bilen oksigén qoshulup yasilidighan chékimliktur.

Tamaka chékishke adetlinip qélishning asasliq sewebliri qaysilar?

1 - balilarning benggi ata anilirini dorishi we atilarningmu ularni tosmasliqi.

2 - benggi dostlar bilen arilishish, xususen balilar yigitlik yashlirida benggiler bilen dost bolushi.

3 - balilarning özining erlikini körsitish deydighan sepsetige ishinip zorigha tamaka chékishke adetliniwélishi.

4 - bezilerning ghem qayghu, endishilerdin qaysibir yol bilen özlirini qachurush meqsiti bilen tamakigha yüzlinishi.

5 - tamakining ten saqliqigha qattiq ziyanliq ikenlikini bilmeslik yaki uning xetirini addiy sanash.

6 - iradining ajizliqi we sewr taqetning kemliki.

Tamaka yaman yolgha méngishning muqeddimisi

tamaka chékish haraq we aq chékimlikke yüzlinishning aldinqi amili we uning muqeddimisidur. Chünki her qandaq benggi aq chekmeydu, emma her qandaq aq chekküchi benggidur ! Bir tal tamakini chékishning özimu haram. Bu haramgha dawam qilish haram üstige – haramni sadir qilghanliq bolup, gunah kölimi ashqansériu, uning azdurush dairisi kéngiyidu, uni chekküchining öpkisini sésiq tütüni bilen qaraytqandek, uning qelbinimu shundaq qaraytidu. Ademni gunah ishleshtin qorqmaydighan, haramdin hezer qilmaydighan qilip qoyidu.

Tamakining kichik balilargha bolghan yaman tesiri

tamakining balilargha bolghan yaman tesiri köp, ulardin:

1- ata anisidin birersi tamaka chékidighan balilar tamaka arqiliq gunah mesiyet ishlarni ishleydighan bolup yétishidu.

2 - tamaka chékidighanlargha arilashqan balilar tedrijiy tamaka chékishni öginip qalidu.

3 - ata anisi teripidin kontrol qilinip turmighan balilar tamaka chékish we bashqimu yaman adetlerge tézla adetlinip qalidu.

Tamakining nariside balilargha ten saqliqi jehettin béridighan yaman tesiri

töwendikiche:

1 - ata anisi yaki ularning birersi tamaka chékidighan balilarning öpke yallughi késilige giriptar bolush éhtimali küchlük.

2 - balilardiki pangliq halitining üchtin biri ata – anisidin birersining tamaka chékishige munasiwetlik bolup, benggi ana her qétim tamaka chékip bolghandin kéyin, qanning herikitining peslishi balining anglash quwwitining ajizlishishigha seweb bolidu.

3 - ata anisi yaki ulardin birersi tamaka chékidighan balilarda nepes siqilish, burun we kanay élirgiyisi, an'gina qatarliq késellikler peyda bolidu.

4 - ata anisi yaki bulardin birersi tamaka chékidighan balilarning jismaniy we eqliy jehettin tereqqiy qilish nisbiti az bolidu. Ata anisidin birersi tamaka chékidighan balilar bilen ata anisi tamaka chekmeydighan balilar otturisida élip bérilghan ilmiy tetqiqatlar buni ispatlighan.

Tamakining ten saqliqigha bolghan ziyanliri

melumki, ten saqliqi eng chong német bolup, dunyaning lezziti we saaditi, turmushning halawiti shu ten saqliqigha baghliqtur. Dunyada héchqandaq német ten saqliqigha yetmeydu. Tamakining ten saqliqigha ziyanliq terepliri nahayiti köp bolup, tébbiy mutexessisler tamakining yürek éghishi, öpke késili, qizil tomurining qétip qélishi, boghma üchey yallughi, an'gina, ashqazan késili, jinsiy ajizliq we bashqimu késelliklerge seweb bolidighanliqini éytidu.

Tamakining nepeslinish turubilirigha bolghan ziyini

tamakini shorash arqiliq nepeslinish turubilirida qépqalghan tütünning qalduqliri belghem we qattiq hötel peyda qilghanning sirtida, tedrijiy halda rak késilini peyda qilidu.

Tamakining öpkige bolghan ziyini

insandiki öpke ten'ge paydiliq bolghan nersilerni élip kélip ziyanliq bolghanlirini chiqirip tashlaydighan nahayiti muhim organ. Öpke sap hawadin nepes élish arqiliq oksigénni qobul qilip, ziyanliq bolghan karbon oksidini chiqirip tashlaydu. Öpkige tamakining tütüni kirgende, uningdiki nikotinning zehiri öpkide selbiy ehwallarni tughduridu. Nepesning siqilishi, öpkini tütünning qalduqi bolghan qara leshning qaplap kétishi we axirida tedrijiy halda rak aghriqni peyda qilishi qatarliq ziyanlarni keltürüp chiqidu.

Tamakining ashqazan'gha bolghan ziyini

tamakidiki nikotin dégen zheer éghizgha yighilghan sugha ariliship ashqazan'gha kétidu, ashqazanda selbiy tesirlerni qozghap ishtihaning aziyishi, omumiy bedenning ajizlishishi qatarliqlargha seweb bolidu.

Tamaka chékishning diniy jehettiki ziyini

barliq islam qanunshunas alimliri we bashqa her sahe alimlarning birdek ittipaqi bilen tamaka chékish, tamaka sodisi bilen shughullinish qetiy haramdur. Tamaka sodisi bilen tapqan pulmu haramdur. Tamaka özi haram nerse, u ten saqliqigha ziyanliq bolghinining sirtida, ijtimaiy, iqtisadiy we exlaqiy tereplerdinmu ziyanliqtur. Allah taala quran kerimde, insanlarni özlirining ten saqliqigha ziyanliq bolghan nersilerni istémal qilishtin meni qilip mundaq dégen. "özünglarni halaketke ittermengla r, özünglarni öltürmenglar" mundin bashqa

ayet we hedisler köptur.

Tamakining xaraktérgha bolghan ziyini

tamakining ten saqliqi, diniy, exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy jehetlerdin keltüridighan hésabsiz ziyanliridin bashqa, ademni tengpungluqini yoqitishtek ehwallargha élip baridu. Mesilen: bengginining xumari tutqan waqitta, uning tengpungluqi buzulidu, kishilerge qilidighan muamilisimu yaxshi bolalmaydu. Bu halette u tamaka chékip xumaridin chiqmighuche qoli ishqa barmaydu. Buningdin sirt ishlepchiqirishqa tosqunluq qilidu.

Tamakigha öginip qélishtin saqlinishning zörürliki

tamaka chékishni öginip qélish dégenlik qutulush eng qiyin bolghan xeterlik bir yolni talliwalghanliqtur. Chünki tamaka terkibidiki nikotin maddisining tamaka chekküchiler bedinide qozghash küchining zorluqi we bedenning telebliridin birige aylinip qalghanliqi seweblik, tamaka chékishke adetlinip qalghan kishiler uni tashlash yolida köp azablanmaqta. Ziyanliq maddilar ichide tamaka insan saqliqining eng esheddiy düshmini. Shunga xelqaradiki nurghun döletler kishilerning üsti yépiq jaylarda, xususen, ish orunlirida tamaka chékishni qetiy türde meni qilip kelmekte. Tamakining ziyanliri we awarichilikliri shundaq köp bolghan iken, uningdin saqlinish, chékishni öginip qélishtin qattiq hezer qilish eng yaxshidur deydighan hikmet nahayiti toghra éytilghan.

Tébbiy mutexessisler tamaka chékishning öz raziliqi bilen özini öltürüsh ikenlikini yekünleydu. Chünki tamaka seweblik ölüp kétiwatqanlarning sani bashqa her qandaq bir tebiiy apet yaki urushlarda ölgenlerning sanidinmu köp bolmaqta.

Néme üchün tamaka chékish hazirqi esirning eng palaketlik apiti déyilidu?

Pen – téxnikining tereqqiyatigha egiship tamakining insan saqliqigha keltüridighan ziyanliri we xeterliri ilgiriki waqitlargha qarighanda téximu éniq we keskin ispatlan'ghan. Bir yil ichide téni saq kishilerdin ikki yérim milyon kishining peqet tamaka sewebidinla dunyadin ayrilishi heqiqeten chong paje bolup, hazirqi esirning eng zor palaketlik apiti bolup sanilidu.

Tamaka chékishni öginip qélishtin saqlinish tedbirliri

tébbiy mutexessislerning ispatlishiche, adette tamakigha xumar bolup qélish haraqqa xumar bolup qélishtin tiz we asan bolidu. 100 adem haraq ichse, ularning % 10 yaki % 15 i haraqqa xumar bolsa, 100 adem tamaka chekse, ularning 85% i tamakigha xumar benggi bolup qalidu. Shunga tamaka chékishni öginip qélishtin qattiq hezer qilish kérek. Töwendiki chare – tedbirler tamaka chékishni öginip qélishtin saqlinishqa yardemchi bolushi mumkin:

1- tamaka chékidighanlar bilen imkan qeder arilashmasliq. Ish munasiwiti bilen charisiz arilishishqa mejbur bolghan teqdirdimu, tamakigha selbiy nezer bilen qarash, uni bir xeterlik apet dep tonush we shundaq muamile qilish.

2 - öginip qalmaymen dégen ishench bilen bir qétim, ikki qétim chékip béqishtin qattiq hezer qilish.

3 - tamakigha zorlighuchilargha qetiy boy egmeslik we shundaq ehwalgha muptila bolup qalmasliqning charisini qilish.

4 - tamaka chékidighanlar bar sorunlardin mumkin qeder özini qachurush. Amalsiz qatniship qalghandimu, benggilerdin yiraqraq olturush.

5- sizge tamaka sun'ghan kishi her qanche yéqin kishingiz bolghan teqdirdimu, uning xatirisini qilmastin qetiy ret qilish.

Balilarni tamaka chékishni öginip qélishtin saqlash usuli

balilarning tamaka chékishni öginip qélishining aldini élishta, ata anilarning roli nahayiti chongdur. Ular baliliri toghruluq töwendikilerdin mesul we jawabkardur:

1 - ailide diniy terbiyini kücheytishi, halal haram, yaxshi yaman we toghra xatalarning hemmini balilargha toghra yosunda bildürüshi we qanaetlinerlik halda chüshendürüshi.

2 - teqwadarliq, nepsini yighish we ésil exlaqlarda balilirigha ülge bolushi.

3 - balilirining yürüsh turushlirini kontrol qilip turushi. Ularning yanchuqlirini we somkilirini pat – pat tekshürüp turushi.

4 - balilirining arilishidighan dostliri, sawaqdashliri we qoshnilirini éniq bilishi we balilirini exlaqsiz, yaman, benggi balilargha qetiy arilashturmasliqi.

5- balilirining mekteptiki ehwalini muellimliridin we yaxshi sawaqdashliridin hemishe igilep turushi.

6 - tamaka chékidighanlar bar sorunlargha balilirini élip barmasliqi we ularning yalghuz bérishinimu tosushi yeni meni qilishi.

7 - ata anilar özliri balilirining yénida tamaka chekmesliki, öyde tamaka saqlimasliqi.

8- balilirining bérer qétim tamaka chekkenlikini yaki benggi balilargha arilashqanliqini anglighan haman balilirini qanaetlinerlik ilmiy usul bilen agahlandurushi we qayta qilmasliqqa wede élishi.

9 - balilirining yaman adetlerge könüp qalmasliqi, güzel exlaqliq perzent bolushi üchün allahqa séghinip her daim dua qilishi.

10- tamaka, haraq, aq chékimlik we bashqimu ziyanliq nersilerning xetiridin balilirini hemishe agahlandurup turushi.

Tamakini tashlash chariliri we bezi teklipler

dunyada her qandaq bir müshkülining chiqish yoli bolidu. Tamakini tashlash ishi shunchilik qiyin körünsimu, uni tashlash mumkindur. Töwendikiler tamakini tashlash üchün yardemchi bolalaydu:

1- allah taalagha séghinip dua qilish we bu nijistin qutulush üchün allah taalagha chin ésilish. Dualarning ijabet bolushida shek yoq. Emma duaning ijabet bolushi üchün bezi shertlermu bar. Mesilen: yémek ichmekning halaldin bolushi, duaning ijabet bolushigha chin ishench bilen qilish, duada rastchil, semimiy bolush, allahning duani ijabet qilidighanliqigha chin ishinish, ijabet bolmaywatidu, dep duadin zérikmeslik we bashqilar.

2 - allah taalagha teqwaliq qilish, yeni allah taalagha séghinip uning ghezipige uchraydighan ishlardin qéchish we uning raziliqigha érishish üchün tirishchanliq körsitish arqiliq uning himayisige ige bolush. Allah taala özining himayisige alghan kishini héch waqit ziyan'gha uchratmaydu. Allah taala kimki allahqa teqwaliq qilidiken, allah uning ishini asan qilidu dep körsetken.

3 - tamakini derhal tashlash. Uni derhal tashlash chin irade teleb qilidighan ish. Lékin u beziler oylighandek qiyin ishmu emes. Uni qiyin körgen kishi ramizan künliridiki halini eske alsa bolidu. Ramizan künliridimu yémek ichmek, tamaka chékish we bashqimu ishlardin mejburi özini tosidu. Bügün tashlaymen, ete tashlaymen dep keynige sozush sheytanning qarmiqigha ésilghanliq bolup, sheytaniy neps uni tashlashqa purset bermeslikke tirishidu. Eng ünümlük chare, tamakini tashlash qararigha kelgen haman uningdin derhal qol üzüshtur.

Tamakini tashlighandin kéyin qayta chekmeslik üchün néme qilish kérek?

1 - tamakini tashlighandin kéyin, uni qetiy ésige keltürmeslik, körüp qalghan yaki ésige chüshüp qalghan ehwallar astida xiyalini bashqa yaqqa burash kérek.

2 - tamaka chékidighan dostlardin menggülük ayrilish we arilashmasliq.

3 - tamaka chékish esnasida istémal qilip kelgen sheyilerni istémal qilishni terk étish.

4 - gimnastika heriketliri bilen köprek shughullinish.

5 - méwe we köktatlarni köprek istémal qilish.

6 - tamaka xumari tutqan bir qanche minutluq qiyinchiliqqa sewr bilen taqabil turush. Xumar tutqan shu bir qanche minutqa chidighan adem uni choqum tashlap kételeydu.

7 - tamaka xumari tutqan waqitta özini tutuwélish, xiyalini bashqa yaqqa burash, bashqa ishlar bilen meshghul bolush.

Tamakini tashlashning bashqa charilirimu barmu?

Telim terbiye mutexessisliri tamakini tashlash üchün töwendikilerni tewsiye qilidu:

1 - tamaka ornigha nikotin maddisidin yasalghan mexsus riwashkilarni chaynash tamakigha bolghan ishtihani peseytidu. Chünki kishilerni tamaka chékishke adetlendürüp qoyghan nerse, uningdiki nikotin maddisidur. Miswak qollinishmu tamakini tashlashqa yardemchi bolidu. Xumar qattiq tutqan lehezilerde miswakni éghizidin chiqarmay turush yaxshi usuldur.

2 - tamakini tedrijiy tashlashqimu bolidu. Bu kündilik chékidighan tamaka nisbitini azaytish arqiliq bolidu. Mesilen: künige bir pachka chékidighan kishi uni bir yaki ikki talgha chüshürüshi, imkan qeder az chékishke tirishish arqiliq bolidu. Lékin eng yaxshi we ünümlük chare — yuqirida éytilghandek — derhal tashlashtin ibarettur.

3 - tamaka chekmeydighan hemrahlar bilen birge köprek seylige we seperlerge chiqish. Shu arqiliq tamaka chekmeslikke özini köndürüsh mumkin. Lékin bu esnada waqitni bikar ötküzmeslik hetta özige tamaka heqqide xiyal sürüshkimu purset bermeslik kérek.

4 - tamakigha qarshi turidighan mexsus tébbiy merkezliri bolidu. Ular xitay yingniliri we bezi dorilar arqiliq tamakini tashlimaqchi bolghanlarni dawalaydu. Bu orunlargha murajet qilishmu alahide yardemchi bolidu.

5 - tamaka chékidighan dostlardin ayrilip, ularning sorunlirini terk étip, tamaka chekmeydighanlar bilen köp arilishish.

6 - bérer yaki ikki qétim meghlup bolush bilen ümidsizlenmeslik kérek. Adette tamakini tashlimaqchi bolghanlardin 60 % kishi iradisidin yéngilip yene tamaka chékish aditige qaytidu. Lékin tamakini tashlimaqchi bolghan adem bir yaki ikki qétim yéngilginidin kéyin, özining ajiz nuqtisini biliwélip, barche himmiti we küchini shu ajizliq teripini yéngish yoligha serp qilidiken, u tamakini tashlash jéngide axiri choqu m ghelibe qilalaydu. Iradilik adem özining xataliqini we ajizliq nuqtisini tonuydu we uninggha yéngilmeslik üchün küresh qilidu. Melumki, harmay küresh qilghanlar axiri choqum ghelibe qilidu.

7 - öz özige söz bérish usuli bilenmu tamakini tashlash jéngide ghelibe qilghili bolidu. Chünki insan qanchilik sözide turmaydighan bolup ketken teqdirdimu, u özini aldimasliqi kérek. Uning özi bilen wijdani otturisida semimiyet bolushi kérek. Tamakini qetiy tashlash üchün özige chin wede bergen adem her waqit xumari tutup wedisini buzushqa mejbur haletke chüshüp qalghinida öz özige bergen wedisini we özini aldimasliqi kéreklikni oylapmu wedisini buzushtin yanidu.

8 - yuqiriqi usullar bilenmu tamakini tashlash jéngide ghelibe qilalmighanlar üchün, yene bir charimu bar, u bolsimu, tamaka chekmeslikke qesem qilish. Eger qesimide turalmay gunahkar bolup qélishtin qorqsa, waqitliq qesem qilishqa bolidu. Mesilen: bir yilliq, üch ayliq, bir ayliq. Bu usul bilen tamaka chékishni tashlighanlarmu köp.

Tötinchi bap. Kiyim- kichek, zibu zinnet we turmush boyumliridiki halal –haramlar

islam dini musulmanlarning chirayliq kiyinishini, yaxshi körinishini, allah taala yaritip bergen zinnet we kiyimlerdin paydilinishni halal qilipla qalmastin, belki buni telep qilghan.

Islam qarishida kiyim kiyishte ikki meqset bar: ewretni yögesh we zinnetlinish. Shunga allah taala insanlarning paydisi üchün yaratqan kiyim we zinnet buyümliri yasilidighan maddilarni yaritip bergenlikini eslitip mundaq dégen:

يَابَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

i adem baliliri, biz silerge ewritinglarni yapidighan libasni chüshürduq [eiraf sürisi 26 - ayet]

kimki kiyinish we ewretlirini yögeshte sosluq qilsa, islam yolidin sheytan yoligha burulup ketken bolidu. Mana bu, allah taalaning yuqiriqi chaqiriqidin kéyin sheytan'gha egiship yalingachlinishtin agahlandurup adem balisigha yüzlendürgen ikki chaqiriqining siridur, allah taalaning kéyinki ikki chaqiriqi budur:

يَابَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمْ الشَّيطانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنْ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا

i adem baliliri! Sheytan silerning ata - ananglarni (azdurup) jennettin chiqiriwetkendek silernimu azdurmisun, sheytan ularning ewretlirini özlirige

körsitish üchün kiyimlirini salghuziwetken idi [eiraf sürisi 27 – ayet]

يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا

i adem baliliri! Her namaz waqtida kiyiminglarni kiyinglar. Yenglar, ichinglar, israp qilmanglar [eiraf sürisi 31 – ayet]

insan yalingach haywandin perqliq bir mexluq bolghanliqi üchün islam dini, adette normal insan échilishidin haya qilidighan jaylarni yögeshni her bir musulman'gha buyrighan. Hetta musulman kishini özi yalghuz chaghlardimu özini yögeshke buyrup, özi yalghuz chaghlardimu yalingachlinishtin haya qilidighan derijide exlaqliq bolushini teshebbus qilghan.

Islam pakizliq we yasinishqa ehmiyet bergen dindur

islam chirayliq we zinnetlik körünishke köngül bölüshtin burun pakizliqqa téximu chong ehmiyet bergen, chünki pakizliq herqandaq zinnet we chirayliq körünishning asasidur.

183/343 - ebumalik hars ibni asim esheri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pakizliq imanning yérimidur. Allahqa hemdi éytish (yeni elhemdulilla déyish) taraza mizanni toshquzidu. Allahni pak dep bilish we uninggha hemdi éytish (yeni subhanallahi welhemdulillahi déyish) asman zéminning arisini (sawabqa) toshquzidu. Namaz insan'gha nur béghishlaydu. Sediqe bérish kishining imanining pakiti, sewr qilish (külpetlerde) nurluq chiraqtur, quran séning paydanggha yaki ziyininggha delildur. Hemme adem ettigen qopup waqtini bir ishqa ishlitidu, u ya (yaxshi ish qilish arqiliq) özini halakettin qutquzidu yaki (yaman ish qilish arqiliq) özini halak qilidu. (muslim: 223)

peyghember eleyhissalam kiyim - kéchek pakizliqigha, jisim pakizliqigha, öy pakizliqigha we kocha - yollar pakizliqigha köngül bölgen, bolupmu chish pakizliqi, qol pakizliqi we chach pakizliqigha ümmitini righbetlendürgen.

Pakizliqni birinchi muhim ibadetning yeni namazning achquchi qilghan bir din'gha nisbeten bu héch ejeblinerlik ish emes. Jisim, kiyim - kéchek we namaz oquydighan jay pakiz bolmisa héchbir musulmanning namizi qobul qilinmaydu, bu pakizliq, namazning jaiz bolishi üchün ghusul we taharet dep tonulghan pakizliqtin tashqiridur.

Peyghember eleyhissalam yene, jüme we héyt - ayem künliridek kishiler toplinidighan munasiwet we sorunlarda pakizliq qilish we chirayliq yasinishni alahide tekitlep mundaq dégen: ehwali yaxshi bolghanlar jüme küni üchün adettiki ish kiyimidin bashqa bir qur kiyim qiliwalsa héch gep yoq.

Sap yipek we altun er kishilerge haramdur

islam dini zinnetlinishni halal qilipla qalmastin belki téxi zinnetlinishke buyrup, uni haram qiliwélishni qattiq eyibligen:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنْ الرِّزْقِ

éytqinki, allah bendiliri üchün yaratqan libaslarni, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi? [eiraf sürisi 32 - ayet]

lékin buning bilen birlikte islam dini ayallargha halal, erlerge haram qilghan

ikki türlük zinnet bar:

birinchisi: altun bilen zinnetlinish.

Ikkinchisi: yipek kiyim kéyish.

Biz bezi israpxor kishilerning yénida körüliwatqan altun qelem, altun saet, altun chaqmaq, altun tamaka qutisi we altun ghangza qatarliq nersilermu oxshashla haramdur. Emma kümüsh üzük sélishni peyghember eleyhissalam erlerge halal qilghan.

3474/5794 - enes reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning möhür üzükini (hayat waqtida) özining qolida tutqanidi. Uningdin kéyin, ebu bekri reziyellahu enhuning qolida boldi. Uningdin kéyin, ömer reziyellahu enhuning qolida boldi. Kéyin osman reziyellahu enhu qoligha aldi. Bir küni, u eris quduqining yénida olturup üzükni qolidin chiqirip oynashqa bashlidi. Tosattin üzük quduqqa chüshüp ketti. Biz bu heqte hezriti osman bilen üch kün talash tartish qilduq, osman quduq süyining hemmisini tartquzghan bolsimu, üzükni tapalmidi. (buxari: 5879)

tömür we shuninggha oxshash medenlerni erlerge haram qilidighan bir delil yoq, eksiche sehihul buxarida peyghember eleyhissalam öylenmekchi bolghan bir kishige toyluq bérishke: tömürdin yasalghan bolsimu bir üzük tapqin dégen. Imam buxari tömür üzükning halal ikenlikige ashu hedisni delil qilip körsetken.

Ten salametliki jehettin yipek kéyishke muhtaj bolghan kishige islam ruxset qilidu, peyghember eleyhissalam qichishqaq késili bolghanliqi üchün hezriti abdurahman ibni ewf bilen hezriti zubeyr ibni ewwamgha yipek kiyim kéyishke ruxset qilghan.

Yipek we altunni erlerge haram qilishning hékmiti

islam bu ikki maddini erlerge haram qilish bilen exlaqiy we terbiyiwi ulugh bir ghayige yétishni közligen. Islam - jihad we quwwet dini bolush süpiti bilen - erkekning erlikini ajizliq, xénimliq we nazukluq alametliridin qoghdashni xalaydu. Allah taala ayallardin perqliq alahide ten qurulmisigha ige qilghan er kishige altun zinnet buyumlirini taqash we tawar - durdunlarni kéyishte seteng ayallar bilen beslishish yarashmaydu. Bu cheklimining arqisida bir ijtimaiy ghaye bar.

Altun bilen yipekning haram qilinishi islamning omumyüzlük israpqa qarshi élip barghan köresh programmisining bir parchisidur, quran kerimning neziride israp - milletler halakitining alamiti bolghan chirishning juptidur, chünki u israpxor az sanliqning yoqsul köpsanliq hésabigha semirishidin ibaret bolghan ijtimaiy zulumning netijisidur. Hemde israp, yaxshi we toghra islahat yollirining düshminidur.

Peyghember eleyhissalam quranning rohini tetbiqlighan halda musulmanning hayatidiki barliq israp körünüshlirini haram qilghan. Erlerge altun bilen yipekni haram qilghinidek, er - ayal pütün musulmanlargha altun - kümüshtin yasalghan qachilarni haram qilghan.

3396/5675 - ebu musa esheri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yipek we altun ümmitimning erlirige haram, ayallirigha halal qilindi. (tirmizi: 1720, nesai: 5144)

uning üstige bu hökümning intayin muhim iqtisadiy teripi bolup, altun

dunyawi pul zapisidur, shunga uni qacha - piyale yaki erler zinnet buyumidek nersilerge ishlitish toghra emes.

Yipek we altunni ayallargha halal qilishning hékmiti

ayallarning zinnetlinishke amraq tebiitini közde tutup, erlerni azdurush, shehwetni qozghash yolida ishlitilmeslik sherti bilen islam dini yipek bilen altun'gha bergen bu haram hökmidin ayallarni mustesna qilghan.

3501/5844 - ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her bir köz (haram nersilerge qarash bilen) zina qilidu. Eger xotun kishi etir ishlitip, erler turghan jaydin ötse, (bu halda) u zina qilghuchi hésablinidu. (tirmizi: 2786, ebu dawud: 4173)

allah taala bu heqte ayallarni agahlandurup mundaq deydu:

وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ

zinnetlirini kishilerge bilindürüsh üchün, ayaghlirini yerge urmisun. [nur sürisi31- ayet]

musulman ayalning kiyimi

islam ayallargha ichidiki jismini körsitidighan, xususen bel, meyde we saghrigha oxshash jelb qilsh orunlrini hejim we shekil jehettin melum qilidighan derijide népiz, tar kiyim - kécheklerni kéyishni haram qildi.

5965/9727 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki türlük dozax ehli (insan) bar bolup, ular téxi dunyagha kelmidi, birinchisi: qollirigha kalining quyruqidek qamchilarni éliwélip, insanlarni qamchilaydu. Ikkinchisi: kiyin'gen emma yalingach, chachlirini tögining lokkisigha oxshash tügüp, naynaqlap méngishliri bilen kishilerni özige jelp qilidighan ayallardur. Ular jennetke kirmeydu, hidinimu puriyalmaydu. Halbuki, jennetning hidi munchilik - munchilik yiraq musapidinmu purap turidu. (muslim: 2128)

hediste süpetlen'gen ayallarning üstide kiyim bolghanliqi üchün kéyin'gen hésabta bolsimu, ular yenila yalingach, chünki ularning kiyimliri népizlikidin we tarliqidin xuddi dewrimizdiki köpinche ayallarning kiyimliridek ichidikini körsitip turidu.

Peyghember eleyhissalam dewrimizdiki ayallarning béshini tögining singayan lokisigha oxshatqan, chünki ular chachlirini béshining otturisigha topliwélip, bashlirini töge lokisidek kötüriwalidu. Peyghember eleyhissalam bu sözini xuddi gheyb alemning bilinmigen sirliq perdisini qayrip, biz yashawatqan dewrge qarap turup éytqandek idi. Hazirqi dewrimiz shundaq bir dewrki ayallarning chéchini güzelleshtürüsh, boyash we shekil peyda qilish üchün erler ishleydighan mexsus satirashxanilar peyda bolmaqta, buning bilen kupaye qilmay nurghun ayallar özlirige bérilgen tebiiy chachlirigha qanaet qilmay téximu güzel körünüsh üchün, téximu yumshaq, téximu parqiraq we téximu güzel süniy chachlarni sétiwélip, chachlirigha ulimaqta.

Ejeblinerliki shuki, bu hedis siyasiy zulumni exlaqiy chiriklishishke baghlighan, emeliyetmu buning toghriliqini ispatlimaqta, chünki zalim hökümranlar we mustebitler chong meslilerni küzitish we oylinishqa purset

bermeslik üchün xelq ammisini shexsiy menpeet we shehwaniy arzu - hewesler bilen meshghul qilidu.

Ayalning erge we erning ayalgha oxshiwélishi

peyghember eyhissalam erning ayalche kiyim kiyishini, ayalningmu erche kiyim kiyishini cheklen'gen ish dep jakarlighan. Hemde ayallargha oxshiwalghan erlerge we erlerge oxshiwalghan ayallargha lenet qilghan. Buning ichige söz - heriket, yürüsh - turush we kiyinishtek türlük oxshiwélishlar kiridu.

Hayatning eng éghir musibéti we jemiyetning eng chong balasi - yaritilghan tebettin chiqip kétishtur. Yaritilishta er bilen ayal perqliq yaritilghan, her birining özige layiq xususiyetliri bar, nawada er ayalliship, ayal erliship ketse, mana bu qalaymiqanlishish we chiriklishishning özidur.

Er qilip yaritilghan turuqluq ayallargha oxshiwélip, ayallashqan er kishi bilen, ayal qilip yaritilghan turuqluq erlerge oxshiwélip erlishiwalghan ayalni peyghember eleyhissalam dunya we axirette lenet qilin'ghan kishler qatarida sanighan, hemde perishtilerning bu lenetke (amin) dégenlikini tekitligen.

Hakawurluq we shöhretpereslik kiyimi

yémek - ichmek we kiyim - kécheklerdek barliq pakiz nersilerdin paydilinishning omumiy ölchimi we qaidisi - israp we hakawurluqtin xaliy bolushtur.

Israp - halaldin paydilan'ghanda chektin éshish dégenlik bolidu. Hakawurluq dégen tashqi körünishtin bekraq niyet we köngülge baghliq nerse, u - kishlerge köz - köz qilish, tekebburluq qilish we pexirlinishni meqset qilishtur.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

allah mutekebbirler we özlirini chong tutquchilarni dost tutmaydu. [hedid sürisi 23 - ayet]

peyghember eleyhissalam musulmanning hakawurluqtin yiraq bolishi üchün, kishler arisida quruq körünishler bilen pexirlinishke, köz - köz qilishqa we chongluq dawasi qilishqa seweb bolidighan shöhretpereslik we nam élish kiyimlirini kéyishni meni qilghan.

3429/5720 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kiyimni uzun kiymeslik heqqidiki höküm ishtan, köynek we sellilernimu öz ichige alidu, kimki bu nersilerdin birersini tekebburluq yüzisidin uzun qilip kiyse, allah qiyamet küni uninggha qarimaydu. (nesai: 5334)

zinnetlinishte allahning yaratqinini özgertish we ashuriwétish

islam dini quran kerimde körsetkendek, zinnetlinishte allahning yaratqan sheklini özgertip chékidin ashuriwétishni ret qilghan, quran kerim buni sheytan'gha egeshkenlik dep körsetken, chünki sheytan mundaq dégen:

وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ

ularni choqum allahning mexluqatini özgertiwétishke buyriymen [nisa sürisi 119 - ayet]

gül chékish, chish inchikilitish we hösin tuzesh

beden'ge gül we süret chékish we chishni inchikilitish haram ishlarning biridur.

3541/5920 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: chach salghuchi we saldurghuchi, yüzidiki tüklerni tergüchi we terdürgüchi, birer illet bolmisimu (hösn tüzesh üchün) xal chekküchi we chektürgüchi ayalgha lenet qilindi. (ebu dawud: 4170, buxari: 5937)

gül chékish - yüz - qolning esliy renggini set bir neqish we kök reng bilen buzushtur. Bezi erebler bolupmu ayallar gül chékishte chektin éship ketken, ular bedinining köp qismini neqishler bilen toldurghan, bezi milletlermu gül chékish arqiliq xudalirining we diniy shuarlirining süretlirini qollirigha we meydilirige sizduriwalghan.

Térining tebiiy renggiroyini buzushqa, yingnilerning jismigha sanjilghanda gül chektürgüchi tartidighan azabni jemleydighan bolsaq, haram bolush sewibi özlikidin meydan'gha chiqidu. Gül chekken bilen chektürgen'ge lenet qilinishning sewebimu shudur.

Emma chishni inchikilitish we qisqartishqa kelsek, peyghember eleyhissalam bu ishlarni qilghan ayal bilen qildurghan ayalgha lenet qilghan, nawada bir er kishi bu ishni qilsa yaki qildursa elwette lenetke layiq bolidu.

Peyghember eleyhissalam chishlarni inchikileshtürüshni haram qilghinidek chishlarning arisini ayrishnimu haram qilghan. Ayallardin chishliri bir - birige chaplashqan halda chiqidighanlarmu bolidu, chishliri bir - biridin ayrim - ayrim halda chiqidighanlarmu bolidu. Chishliri bir - birige chaplashqan ayallar téximu chirayliq körünüsh üchün chishlirining arisini ékeklep, chishliridin bir - birini süniy halda ayrimaqchi bolidu, bu bolsa eslide bar bir nersini kishilerdin yoshürüsh we yasinishta chékidin ashqanliq bolup, islamning rohi buni ret qilidu. Emma kishide her qétim kirgen sorunda bashqilarning diqqitini qozghaydighan, meniwi yaki rohiy azablinishigha seweb bolidighan omumiy qaididin tashqiri bir eyib bolsa, uzini qiynighan bu eyibni yoqutush meqsitide dawalansa héch gep yoq, chünki allah bizlerge dinimizda bir zorluq qilmighan.

Qashni inchikilitish

qashlarni inchikilitish we tüzlesh üchün yulushmu islam chekligen artuqche yasinishtur. Peyghember eleyhissalam qash tergenlerge we terdürgenlerge lenet qilghan. Qachanki bu inchikilitish ishi kapirlarning yaki buzuq ayallarning belgisi bolsa, bu ishning haramliqi téximu tekitlinidu.

Chach ulash

chéchini heqiqiy yaki süniy chach bilen ulash we keyme chach kéyish ayallar zinnitide cheklen'gen ishdur. Chünki imam buxari we bashqilar hezriti aishe reziyellahu enha, esma, ibni mesud, ibni ömer we ebu hureyre qatarliq birnechche sahabidin riwayet qilghan hediste: peyghember eleyhissalam bashqa bir chachni özining chéchigha ulighan ayalgha we ulatqan ayalgha lenet qilghan. Erlerningmu chach ulitishi yaki satirashxanidek jaylarda bundaq xizmetlerni qilishi elbette haramdur.

Peyghember eleyhissalam bu türlük hile we özgertishlerge qarshi keskin

pozitsiye bildürgen, hettaki yéngi toyi bolidighan bir qiz bolsimu, késellik sewebidin chichi tökülgen bir ayal bolsimu, bashqa bir tal chach ulashni jaiz körmigen.

3513/5861 - esma reziyellahu enha mundaq deydu: bir ayal peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin mesile sorap: i resulullah! Méning qizimgha qizil chiqip qalghan bolup, chachliri chüshüp ketti. Men uni yatliq qilghanidim. (uni érige qoshup bérish üchün) uninggha chach sélip (yasap) qoysam bolamdu? Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allah chach salghuchi we chach saldurghuchi ayalgha lenet qilidu, dédi. (buxari: 5941, 5205)

hedisler körsetkini süniy yaki tebiiy bolishidin qetiynezer chachni chachqa ulashqa bolmaydighanliqidur, chünki bu aldamchiliq we gollash bolidu. Emma chachqa chachtin bashqa yip, lénta we yaki lata - putidek bir nersini ulash bolsa, cheklime dairisige kirmeydu.

Chach boyash

chach we saqalning aq yerlirini boyashmu zinnetlinish dairisige kiridu, yehudiylar we xristanlar bolupmu rahiblar chirayliq yasinishning ibadet qilishqa ziyini bar dep oylap, aq chachni boyap özgertmeyti, lékin peyghember eleyhissalam musulmanlarning ish - herikiti we körinishide özgiche musteqil bir xaraktérge ige bolishi üchün, kapirlarni dorashni we ularning yoligha egiship méngishni chekligen.

3519/5878 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yehudiy we xristanlar chachlirini boyimaydu. Siler ulargha zit ish qilinglar. (buxari: 3462)

sahabiler hayatidin bu buyruqning perz emesliki, belki boyisa yaxshi ikenlki melumdur, chünki sahabilerdin hezriti ebu bekir we ömer reziyellahu enhum qatarliq bir gorup sahabe boyighan. Hezriti eli, ubey ibni keib we enes reziyellahu enhum qatarliq bir qismi boyimay qoyup qoyghan. Lékin aq chach, aq saqalni boyash qaysi reng bilen bolidu? Qara rengge oxshighan rengler bilenmu, yaki qara rengde boyisa bolmamdu?

Deslepkilerning beziliri qara boyashqa ruxset qilghan. Meslen: sahabilerdin hezriti seid ibni ebi weqqas, hezriti oqbe ibni amir, hezriti hesen, hezriti hüseyin, hezriti jerir reziyellahu enhum we bashqilar.

Jihadtin bashqa chaghlarda qara boyashqa ruxset qilmighan alimlarmu bar, ular musulman eskerler yash halette körün'ginide düshmenni qorqutidu, shunga jihad waqtidila ulargha bu ruxset bérilgen dep qarighan.

3520/5881 - ebu zer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: aq chachni boyaydighan eng yaxshi nerse xéne bilen ketemdur. (tirmizi: 1753)

saqal qoyush

3518/5871 - yene bir riwayette mundaq déyilidu: mushriklargha zit ish qilinglar ! Saqalni toluq qoyuwitinglar, burutni qirqip turunglar. Ibni ömer reziyellahu enhuma ömre yaki hej qilsa, saqilini tutamlap béqip, bir tutamdin artuqini éliwétetti. (buxari: 5892)

hedis bu buyruqning sewebini körsetken, u bolsa mushriklargha xilapliq

qilishtur. Bu mushriklardin meqset - otqa choqinidighan ateshpereslerdur, ularning beziliri saqallirini qisqartsa, beziliri saqilini chüshüriwétetti, peyghember eleyhissalam musulmanlarni ish - herikette, shekil we mezmunda alahide we musteqil xaraktérlik qilip terbiyilesh üchün ulargha xilapliq qilishqa buyrighan. Buning üstige saqalni chüshüriwétishte, yaritilghan tebettin chiqiwélish we ayallargha oxshap qélish menisi bar, chünki saqal erlikning bir alamiti.

Saqalni qoyiwétish dégenliktin uningdin héchnerse kesmeslik meqset qilinmaydu, chünki bundaq ehwalda saqal, kishini baram qilidighan derijide uzirap kétidu. Köpligen fiqhi alimliri peyghember eleyhissalamning saqalni qoyiwétishke buyrighanliqigha asaslinip, saqalni chüshüriwétishni haram dep qaraydu. Chünki buyruq dégen wajibliqni bildüridu, xususen saqal qüyiwétishning sewebi kapirlargha xilapliq qilish dep körsitilgen. Démek: ulargha xilapliq qilish wajib bolidu.

Deslepkilerning héchbiri bu perzni terk qilmighan. Heqiqette saqal qoyush, yalghuzla peyghember eleyhssalamning ish - herikiti bilen emes, eyni waqitta kapirlargha xilapliq qilish yüzidin qilghan éniq boyrüqi bilen ispatlan'ghandur. Shundaq qilip saqalni chüshüriwétishning hökmide üch xil köz qarash meydan'gha chiqqan bolidu:

1 - haram. Bu imam ibni teymiye qatarliq alimlarning qarishi.

2 - mekruh.. Bu fethulbarida qazi eyyazdin neqil qilin'ghan qarashtur. Bu heqte bashqa birsining bu xil qarashta ikenliki melum emes.

3 - mubah. Bu, esirimizdiki bezi alimlirimizning qarishi. Belki bularning ikkinchisi yeni mekruh dep qarash heqiqetke eng yéqin bolishi mumkin, chünki bu yerdiki buyruqta kapirlargha xilapliq qilish seweb qilip körsitilgen bolsimu, bu keskin halda perz dégenlik emes. Buning eng yéqin misali yehudiy we xristanlargha xilapliq qilish jehettin chachni boyash buyruqidur, bezi sahabiler chachlirni boyimighachqa bu buyruq musteheblikni bildüridu.

Toghra, deslepkilerning héchbirining saqilini chüshürgenlikini anglimiduq, belki bu ularning aditi bolghachqa, saqalni chüshüriwétishke hajiti bolmighan bolishi mumkin.

Öy tutush

öy - insanlarning jemiyet cheklimiliridin yiraq bolup, erkinlik hés qilidighan jayidur, uningda jismi aram alidu, köngli xatirjem bolidu, shunga allah taala némitini körsitip mundaq dégen:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا

allah silerge öyünglarni turalghu jay qilip berdi [nehl sürisi7- ayet]

peyghember eleyhissalam öyning keng - azadilikini yaxshi köretti, hemde uni dunyawi saadetning bir maddisi dep qaraytti. Peyghember eleyhissalam yene pakizliq dini bolghan islamning bir belgisi bolush üchün, hemde musulman kishini bashqa din mensupliridin alahide ayrip türidighan bir alamet bolush üchün öylerni pakiz tutushqa teshwiq qilatti.

Israp we butpereslik alametliri

musulmanning renglik, güllük, neqishlik we türlük zinnet buyumliri bilen

öyini chirayliq yasishida cheklime yoqtur. Allah taala mundaq dégen:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنْ الرِّزْقِ

éytqinki allah bendilirige yaratqan libas zinnetlerni, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi? [eiraf sürisi 32 – ayet]

toghra, musulmanning öyide, kiyimide we özige tewe bolghan her qandaq yerde chirayliq nersige amraq bolushigha cheklime yoqtur.

4891/8079 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dilida zerrichilik kibir bar adem jennetke kirmeydu, dédi, bir kishi: adem chirayliq kiyim kécheklerni kiyishni yaxshi köridu, bumu kibirlik bolamdu? Dep soriwidi, peyghember eleyhissalam: allah güzeldur, güzellikni yaxshi köridu. Kibir dégen heqke unimasliq, kishilerni közge ilmasliqtur, dédi. (muslim: 91)

lékin islam dini her qandaq nerside chektin ashurwétishni yaman köridu, peyghember eleyhissalam musulmanlarning öyide quran chekligen israp alametliri, yaki tewhid eqidisi pütün küchi bilen qarshi turghan butpereslik alametliri bolup qélishigha razi bolmighan.

Altun we kümüsh qachilar

islam dini musulmanning öyide altun - kümüsh qachilarni we sap yipeklerdin tikilgen yotqan - körpilerni ishlitishni haram qilghan. Peyghember eleyhissalam bu siziqtin éship ketküchilerni qattiq azab bilen agahlandurghan.

3389/5665 - peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ayali ummu seleme reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kümüsh qachida su ichken adem qorsiqigha dozax otini qachilighan bolidu, dégen. (buxari: 6534)

3388/5664 - abdurahman ibni ebuleyla mundaq deydu: biz huzeyfe reziyellahu enhuning yénida turattuq, u su soridi. Bir mejusiy (bir kümüsh qachida) su élip kélip, uning qoligha bergenidi, huzeyfe qachini élipla uninggha atti we mundaq dédi: men uni manga bundaq qachida su bérishtin bir qanche qétim tostum, yeni bundin burun uni agahlandurmighan bolsam, qachini bundaq atmighan bolattim. Men peyghember eleyhissalamning: népiz yaki qélin bolsun, yipektin kiyim kiymenglar! Altun we kümüsh qachida bir nerse yémenglar! Bu nersilerni dunyada kapirlar ishlitidu, axirette biz musulmanlar ishlitimiz déginini anglighanidim. (buxari: 5426)

qachilar we yotqan - körpiler heqqidiki bu haramliq hökmi er - ayallargha oxshash. Bu yerdiki cheklimining hékmiti öy ichini yaman israp maddiliridin tazilashtur. Bu heqte imam ibni qudame néme dégen obdan éytqan: " hedisning menisi omumyüzlük bolghanliqi üchün buningda er - ayal oxshash, hemde buning sewebi israp, kibir we péqirlerning könglini zidileshturidu, bu er - ayal her ikki jinsni öz ichige alidu. Bundaq nersiler bilen zinnetlinish ayallarning erlirige zinnetlinishke éhtiyaji bolghanliqi üchünla ayallargha halal qilin'ghan, shunga bundaq nersilerning halalliqi ayallaning zinnetlinishigila xas bolidu.

Altunni erlerge haram qilishning hékmitide körsetkinimizdek, bu yerde mesilining iqtisadiy teripi téximu éniq közge chéliqidu, chünki altun - kümüsh

kishiler arisida qolayliqche qoldin qolgha ötidighan, hemde her türlük mallarning qimmitini ölcheydighan pul ölchimidur. Allah taala uni toplap saqlash yaki qachidek nersilerge ishlitish üchün emes, özara almashturush üchün bir német qilip bergen, ishlitish yollirinimu körsetken.

Bu heqte imam ghazali mundaq deydu: "altun we kümüshtin qacha yasap ishletken kishi németni inkar qilghan we pul toplap xejlimey yétiwalghandinmu bekraq yaman ehwalda qalidu, chünki bu, hakimni taziliq qilishta we töwen ishlarda ishletken'ge oxshaydu. Hakimni solap qoyush bundaq ishlarni qildurushtin yaxshiraq. Chünki sapal, tömür we tuchlar suyuq nersilerni saqlashta altun kümüshning ornida turalaydu. Qachilar bolsa suyuq nersilerni saqlash üchün yasalghan, emma sapal, tömür we tuchlar iqtisadiy sahede altun - kümüshning ornida turalmaydu. Pikir yürgüzüp buni chüshinelmigenler peyghember eleyhissalamning bu körsetmiliridin biliwalsün: altun we kümüsh qachilarda yep ichken kishi jehennem otini qorsiqigha kirgüzgen bolidu.

Héchkim bu cheklimini musulmanni öy ichide siqiwetkenlik dep oylap qalmisun, chünki pakiz we halal nersiler bilen éhtiyaj qamdilidu. Chine, eynek, sapal, tuch we bashqa türlük medenlerde yasalghan qachilar, paxta, yung we shuningdek yotqan - körpiler némidégen chirayliq.

Islam heykellerni haram qilghan

islam, musulmanning öyide heykellerning bolishini haram qilghan we bularning öyde bolishini allahning rehmiti we rizasining alamiti bolghan perishtilerning nepretlinishige we öyge kirmeslikige seweb qilip körsetken. Bu yerde heykellerdin meqset: gewdilik ulughlinidighan we hörmet qilinidighan heykellerdur.

2051/3449 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem keibige kirip, ibrahim eleyhissalam bilen hezriti meryemning resimlirini kördi we: ular, perishtilerning resim bar öyge kirmeydighanliqini obdan bilidu. Shundaq turup, ibrahim eleyhissalamning pal oqi tutup turghan resimini sizip qoyuptu. Ibrahim eleyhissalamning pal oqliri bilen néme ishi bolsun? Dédi. (buxari: 3351)

islam yene, kapirlargha sétish üchün bolsimu musulman kishining heykeltarashliq qilishini haram qilghan.

4487/7453 - ibni abbas reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki körmigen chüshni kördüm dése, ikki arpa dénini bir - birige ulashqa buyrulidu, lékin u hergizmu uliyalmaydu. Kimki bir jamaetning sözini (ular xalimighan yaki ular özlirini qachurup turghan halette) mexpiy tingshisa, qiyamet küni uning quliqigha qoghushun quyulidu. Kimki süret sizsa, uninggha jan kirgüzüshke buyrulidu, lékin u jan kirgüzelmeydu. (buxari: 7042)

3547/5933 - yene bir riwayette mundaq déyilidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: allah resim sizghuchini: ”sizghan resimingge jan kirgüzüp baqe!“ dep azablaydu, u adem bolsa, uninggha hergizmu jan kirgüzelmeydu dégenlikini anglighanidim, dédi. Shuning bilen, u adem qattiq titirep, yüzi sapsériq bolup ketti. Ibni abbas uninggha: way séning halinggha! Eger

sen resim sizmisam bolmaytti dep turiwalsang, awu del derexlerni we jansiz herqandaq nersini sizghin! Dédi. (buxari: 2225)

bu hedisning menisi: resim sizghuchining we heykel yasighuchining resim we heykelge heqiqiy bir hayat ata qilishi teklip qilinidu, bu teklip bolsa peqetla insanning bundaq bir nersini qilishqa ajiz ikenlikini bildürüsh üchündur.

Heykellerning haram qilinishining sewebi

birinchidin: tewhid eqidisini himaye qilish. Resim - butlarni öz qolliri bilen yasap ulughlap, aldida qorqup türidighan butpereslerge oxshap qalmasliq.

Ikkinchidin: tewhid eqidisini butpereslikke ait gumanliq herqandaq nersidin himaye qilish heqqide islamning sezgürliki chékige yetken, islamning bundaq sezgürlük we éhtiyatchanliq körsitishi nahayiti toghra, chünki shundaq bir zamanlar ötüptikenki: bezi milletler salih kishilirining we ölüklirining süretlirni xatirlesh üchün yasatqan, zamanning ötishi bilen ularni asta - asta muqeddesleshtürüshke bashlighan, kéyinki waqitlarda bu süretler wod, suwa, yeghus, yeuq we nesir butliridek beriket telep qilinidighan we qorqülidighan bir mertibige chiqirilip, uninggha ilah ornida ibadet qilin'ghan.

Buzuqluqqa élip baridighan herqandaq yolni taqiwétishke asaslan'ghan bir dinning eqillerge yaki qeliblerge yoshurun yaki ashkara shérik eqidisi singip qélish yaki butpeesliktek buzuq din mensublirigha oxshap qélishning barliq yollirini taqishi heyran qalghudek bir ish bolmisa kirek. Chünki islam dini yalghuz bir yaki ikki ewladqila emes belki ta qiyametke qeder pütün insaniyetke qanun belgileydu, shunga bir yerde eqilge uzaqtek körün'gen bir nerse, bashqa bir yerde toghra dep qobul qilinishi mumkin, bir esirde mumkin emes dep qaralghan nerse yéqin yaki uzaq bashqa bir esirde emeliy bir heqiqet bolup qélishimu mumkin.

Üchinchidi-n: bu haram qilinishning hékmetliridin yene biri heykelni yasighuchigha munasiwetlik bolup, heykelni yasighan heykeltarash yaki ressam bir nerse sizghanda yaki bir heykel oyghanda xuddi bir nersini yoqtin bar qilghandek yaki topidin janliq bir mexluq peyda qilghandek meghrurlinidu.

Tötinchidi-n: resim we heykel yasashni kesip qiliwalghanlar heddilirini bilip melum cheklimide turmaydu. Mesilen: ular ayallarni qépyalingach yaki yérim yalingach shekilde teswirleydu, hemde musulmanning qobul qilishi jaiz bolmighan krést we buttek butpereslikning we bashqa dinlarning simwollirini yasishidu we teswirlishidu.

Beshinchidin: burundin tartip ta hazirgha qeder heykeller rahet – paraghet we heshemet igilirining alametliridin biri bolup kelmekte, ular qesirlirini heykel resimler bilen zinnetleydu, hemde ularni her türlük medenlerdin yasitidu, undaqta altun, kümüsh we yipek kéyish qatarliq her türlük israpni haram qilghan bir dinning bir musulmanning öyide heykellerning bolishini haram qilishi anche ejeblinerlik ish emes.

Ulughlarni xatirileshte islamning tutqan yoli

beziler mundaq déyishi mumkin: "pidakarliqliri bilen milletlirining tarixigha sherep sehipilirini yazghan ulugh insanlarning bu yaxshi ishlirigha qarita bularning pezlini we pidakarliqlirini yéngi ewladlargha eslitidighan heykellirini tiklesh milletlirining burchi emesmu? Chünki milletlerning ési we xatirisi köp nersilerni

unutidu, künlerning ötüshi bu unutushqa seweb bolidu". Buning jawabi mundaq:

"islam dini mertiwisi neqeder yuqiri bolishidin qetiynezer ölük yaki tirik shexslerni ulughlashta ashuriwétishni yaman köridu.

4760/7891 - ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu munberde turup: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: nasaralar meryem oghli iysani maxtap uchuruwetkendek, (silermu) méni chektin artuq maxtap uchuruwetmenglar. Men allahning bendisi bolimen, méni allahning bendisi we elchisi denglar! Dégenlikini anglighanidim, dégen. (buxari: 3445)

4759/7889 - muterrif dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: beni amir qebilisining ömiki bilen bille peyghember sellallahu eleyhi wesellemning huzurigha bardim. Peyghember eleyhissalamgha: sen bizning igimizsen, déwiduq, u: ige dégen allah tebareke wetealadur, dédi, biz: sen bizning eng ewzilimiz we eng ulughimiz, déwiduq, peyghember eleyhissalam: bek ashuriwetmigen halda mushu sözünglarni yaki bir qismini denglar, sheytan silerni özining muekkili qiliwalmisun! Dédi. (ebu dawut: 4806)

ademizatni ulughlashqa bundaq pozitsiye bildürgen bir din shexslerning ulughlinishi we xatirilinishi üchün minglarche pul serp qilip, ularning namigha butlargha oxshaydighan nersilerning yasilishigha razi bolmaydu.

Ulughluq dewasi qilghan köp kishiler tarixning bu teqdirlesh ishikidin kiriwélip, özlirining heykellirini yasatquzup, heqiqiy ulughluq igilirini tonup yétishte milletlerni azdurghan.

Möiminler arzu qilidighan we teshna bolidighan heqiqiy yasham bolsa, yoshurun - ashkarini bilidighan, untup qalmaydighan ulugh allah hozuridiki menggülük yashamdur. Kishilerge namelum bir esker bolsimu, allahning neziride menggü yashash deptirige tizimlan'ghan nurghun ulugh zatlar bar. Chünki allah taala bar waqtida tünülmaydighan, yoq waqtida izlenmeydighan, teqwadar kishilerni yaxshi köridu.

Nawada kishilerningmu qelbliride menggü yashash kérek déyilidighan bolsa, bu xatirilesh ulugh kishilerning heykellirini tiklesh arqiliq bolushi toghra emes. Islam qobul qilidighan xatirileshning birdinbir yoli: ularning qeliblerde, oy - pikirlerde menggü yashishi we qilghan xizmetlirige axirette özlirige toghra guwah bolidighan bir shekilde qaldurghan yaxshi izlar sewebidin éghizlarda menggü yaxshi dep xatirilinishdur.

Peyghember eleyhissalam, peyghember eleyhissalamning xelipiliri we tonulghan islam rehberlirining héchbiri ya boyalghan resimler bilen ya oyalghan tash heykeller bilen menggüleshtürülgen emes. Yaq, ularning menggülishishi: deslepkilerdin kéyinkiler, ejdadlardin ewladlar ügen'gen, milletning éngigha singgen, olturush sorunlirida destan bolghan, dillargha oyiwétilgen we éghizdin - éghizgha ötken güzel ish - heriketliri we peziletliri bilen bolghan, resim heykelliri bilen bolmighan.

Balilar oyunchuqlirigha ruxset

eger ulughlash we israp qilish niyiti bolmighan we yuqiridiki cheklen'gen nersilerdin birsini keltürüp chiqarmaydighan bir xil heykel bolsa islam buninggha

kengchilik qilidu. Mesilen: kichik balilar üchün bowaq we bashqa haywanatlar sheklide yasalghan oyunchüqlar bar. Bu türdiki süret - qorchaqlar kichik balilarning qolida oynilish arqiliq ulughlanmaydighan bir nerse bolidu.

4850/8020 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: men (kichikimde) peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida qorchaqlarni oynayttim, men bilen bille oynaydighan bir nechche dostummu bar idi. Ular peyghember eleyhissalamni körsila, tartinip perdining arqisigha ötüp yoshuruniwalatti. Peyghember eleyhissalam ularni méning yénimgha élip chiqip qoyatti. Shuning bilen, oyunimizni dawamlashturattuq. (buxari: 6130)

4851/8021 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem tebuk (yaki xeyber) ghazitidin qaytip keldi. Uning tekchisige perde tartip qoyulghan bolup, perde shamalda qayrilip kétiwidi, peyghember eleyhissalam men oynaydighan qorchaq qizlarni körüp qaldide: i aishe bu néme? Dep soridi. Men: qorchaq qizlirim, dep jawab berdim. Peyghember eleyhissalam qorchaqlar arisidiki qanatliq atni körüp: undaqta, bu néme? Dep soridi. Men: u at, désem, peyghember eleyhissalam: atning üstidikilerchu? Dep soridi. Ular atning qanatliri, dédim. Peyghember eleyhissalam: atningmu qaniti bolamdu? Dégenidi, men: sulayman eleyhissalamning qanatliq atlirining bar ikenlikini anglimighanmiding? Dédim. Buni anglighan peyghember eleyhissalam mubarek éziq chishliri körün'gidek derijide külüp ketti. (ebu dawut: 4932)

imam shewkani mundaq deydu: "bu hediste kichik balilarning heykel we qorchaqlarni oynighili qoyushning jaiz ikenlikige delil bar". Imam maliktin: atilarning kichik baliligha qorchaq oyunchuqlarni élip bérishini mekruh dep qaraydighanliqi riwayet qilin'ghan. Qazi eyyaz mundaq dégen: "kichik qizlarning qorchaq oynishigha ruxset qilin'ghandur".

Tatliq yémekliklerdin yasilip héyt - ayemlerdek künlerde sétilidighan we yéyilidighan heykellermu kichik balilarning oyunchuqlirigha oxshash.

Neqishlen'gen we sizilghan gewdisiz resimler

kishiler arisida (heykel) dep atalghan gewdilik resimlerning islamdiki orni biz yuqirida bayan qilghandek bolidu. Lékin qeghez, kiyim - kéchek, perde, tam, gilem, kigiz, pul we shuninggha oxshash nersilerning üstige sizilghan güzel senet resimlirining hökmi néme?

Uning hökmi resimning özige, qoyulidighan jaygha we qandaq ishlitilishige qarap bolidu. Resim néme üchün teyyarlan'ghan? Qeyerge qoyulghan? We qandaq ishlitiliwatidu? Resimni sizghan kishining ghayisi néme?

Eger resim xristanlarda hezriti isa, hindoslarda kala resimidek allahning ornida ibadet qilinidighan nersilerning bolsa, uni bu meqsette teyyarlighan kishi kupur we azghunluqni yayidighan kapirdin bashqa bir nerse emes.

3546/5932 - seid ibni ebu hesen mundaq deydu: bir adem ibni abbasning qéshigha kélip: men bu resimlerni sizimen, manga petiwa bergin! Dégenidi. Ibni abbas: manga yéqin kelgin! Dédi. U yéqinlashti. Andin yene: manga yéqin kelgin! Dédi. U téximu yéqin keldi. Ibni abbas uning béshigha qolini qoyup turup: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bu heqte anglighanlirimni sanga éytip

bérey. Men uning: resim sizghuchi herqandaq kishi dozaxqa kiridu, uning sizghan resimlirining hemmisige jan kirgüzülidu, andin shu jan uni jehennemde azablaydu dégenlikini anglighanidim. Eger sen choqum resim sizimen dep turiwalsang, del derexlerni we jansiz nersilerni sizghin! Dédi. (muslim: 2110, buxari: 2225)

imam taberi bu heqte mundaq deydu: "bu hediste resim teyyarlaydighanlardin meqset: allahdin bashqa ibadet qilinidighan bir nersini bilip turup we uni meqset qilip teswirligenler bolup, ular bu ish bilen kapir bolidu, lékin ularni bu meqsette qilmighanlar peqetla asiy gunahkar bolidu".

Resimlerni ulughlash niyitide asqanlarmu eyni hökümge kiridu, chünki adem islamdin yiraqlashmighuche bundaq qilip salmaydu. Ulugh allahning yaratqinidek yaritish we yoqtin bar qilish dawasi bilen ibadet qilinmaydighan resimlerni allahning mexluqlirigha oxshitish niyitide sizghanlarning hökmimu yuqiriqi hökümge yéqin bolup, ular bundaq ish bilen tewhid dairisidin chiqip ketken bolidu. Yuqiridiki: qiyamet künide azabi eng qattiq bolidighanlar, allahning yaratqinigha oxshatqanlardur, dégen hedismu mushu heqte kelgen. Bu bolsa resim sizghuchining niyitige baghliq nerse, yuqirida éytilghan mezmunni bu hedis qudisimu küchlendüridu.

3548/5934 - ebu hureyre reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: allah taala: "men yaratqan nersilerge oxshash nersilerni sizghan kishidinmu zalim kishi yoq, qéni ular bir tal qonaq yaki bir tal dan weyaki bir tal arpa yaritip baqmisunmu?" deydu, dégenlikini anglighanidim. (buxari: 7559)

démek: hedistiki: mexluqatimgha oxshitip birnerse yaritishqa orun'ghanlar dégen ibare xususen yaritish we yoqtin bar qilish jehettin ilahliq dawasi qilish we allahning mexluqlirigha oxshitish niyitining meqset qilin'ghanliqini bildüridu. Shunga qiyamet künide ulargha: "yaratqan nersiliringlargha jan kirgüzüp béqinglarchu?" déyilidu, ular sizghan we yasighan resimlirige jan kirgüzüshke teklip qilinidu, hemde buni qilalmaydighanliqi üchün jazagha tartilidu. Sizish we ilkide saqlash haram bolghan resimler diniy jehettin muqeddesleshtürülgen, dunyawi jehettin ulughlan'ghan kishilerning resimliridur.

Bularning birinchisi: hezriti ibrahim, is'haq, musa, meryem, jibril we shuningdek peyghember, perishte yaki salih kishilerning resimliri bolup, buninggha xristanlar bekrek adetlen'gen. Hemde bidetchi bezi musulmanlarmu hezriti eli, hezriti patime we bashqilarning resimlirini sizip ularni ulughlighan.

Ikkinchisi: padishah, rehber we senetchilerning resimliri bolup, bu gunah jehettin birinchisidin yenggilraq. Biraq, bu resimlerning igiliri allahning sheriiti we allahning qanuni bilen emes bashqa bir nerse bilen höküm qilghan hakimlar, allahning dinidin bashqa bir étiqadqa tewe ikenlikini dawa qilghan rehberler we exlaqsizliqni yayghan senetchilerdek ya bir kapir, ya bir zalim we yaki bir pasiq bolsa, bundaq kishilerning resimlirini sizish we saqlash keskin gunah bolidu.

Peyghemberlik dewri bilen kéyinki dewrdiki resimlerning köpi ulughlan'ghan we muqeddesleshtürülgen resimlerdur. Chünki bu resimler rimliqlar we ateshperesler terepidin yasalghan bolghachqa, ularning bu ishi chonglirini ulughlash étiqadining tesiridin xaliy bolmaytti.

Resim we süretler janliqlargha ait bolmay, ösümlük, del - derex, déngiz - kölchek, kime, kün, öy, yultuz we shuninggha oxshash tebiiy menzirilerning süretliri bolsa, bularni sizishta yaki qollinishta héch gep yoq.

3545/5930 - yene bir riwayette mundaq déyilidu: men bir parche rext élip, uni ishikke perde qilip tartip qoydum. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem kélip uni kördi, men uning yüzidiki naraziliq keypiyatini hés qildim. U perdini tartip élip yirtiwetti we: allah bizni tash we késeklerni yépip qoyushqa buyrumidi dédi. Kéyin uni késip, ikki yastuq tikip, ichini toldurdum, bu ishimni eyiblimidi. Yene bir riwayette mundaq déyilidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem manga: uni éliwetkin, u manga mal dunyani eslitip qoyidiken dédi. (muslim: 2106, tirmizi: 2468)

bu hedistin: tamgha oxshash jaylarni resimlik perdiler bilen yögeshning tenziyhiy mekruh ikenlikidin chongraq bir hököm chiqmaydu. Imam newewi mundaq deydu: "bu hediste haram qilishni teqezza qilidighan bir delil yoq, chünki hedisning menisi allah bizni bundaq qilishqa buyrimighan dégenlik, shunga buyrimighan ish wajib yaki musteheb bolmaydu, haramliqnimu bildürmeydu".

Démek peyghember eleyhissalam hezriti aishe reziyellahu enhani héliqi perdini yirtiwétishke buyrimighan, peqetla öyge kirgende udulida körgenliki üchün uni bashqa yerge qoyushqa buyrighan. Bu bolsa peyghember eleyhissalamning öyge kirgende dunyani eslitidighan bir nersini körüshni yaqturmighanliqidur. Bolupmu peyghember eleyhissalam sünnet we nefle namazlarni öyide oquytti, bundaq resimlik we neqishlik perdiler allahqa toluq bérilip namaz oqushqa tosqunluq qilip qelbni meshghul qilidighan tursa, uni yaqturmasliqi tebiiy ehwal.

Bu qarashqa imam buxari we muslim sehihliride aishe reziyellahu enhadin riwayet qilin'ghan bu bir hedisla taqishidu:

3543/5925 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge resim chüshürülgen bir yastuq sétiwalghanliqimni éytqanidim, u (uni körüp) bosughidila turup qaldi, öyge kirmidi. Men uning yüzidiki naraziliq keypiyatni körüp: i resulullah ! Allahqa we uning peyghembirige tewbe qilay, men néme gunah qildim? Dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bu yastuq nedin keldi? Dep soridi. Men: séning olturushung we yölinishing üchün sétiwaldim, dédim. U: bu resimlerning igiliri qiyamet küni azabqa tartilidu, ulargha: ”siler ijat qilghan nersige jan kirgüzünglar“ déyilidu. Uning üstige, resim bar öyge perishtiler kirmeydu, dédi. Yene bir riwayette munular qoshup bayan qilin'ghan: men uni élip ikkige bölüp, yölinip olturidighan yastuq qildim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem öyde uninggha yölinip olturatti. (buxari: 5961, 3224 muslim: 2107)

lékin bu hediske töwendiki bir qanche ishlar qarshi chiqidu:

1 - bu hedis bir - birige zit körinidighan shekilde herxil riwayet qilin'ghan, bu riwayetlerning beziliri peyghember eleyhissalamning resimlik perde késilip, uningdin yastuq tikilgendin kéyin andin uni ishletkenlikini körsetse, yene beziliri uni peqet ishletmigenlikini körsitidu.

2 - bezi riwayetlerde bu hedis peqetla mekruhluqni körsitidu. Mekruhluq

bolsa tamlarni resimler bilen yögep bézigenlik üchün bolup, bu peyghember eleyhissalam razi bolmaydighan bir xil israpchiliqtur. Shunga yuqirida éytip ötken imam muslim riwayet qilghan hediste mundaq dégen: allah bizni tash we layni rex bilen yögeshke buyrimighan.

3 - imam muslim qush süretlik perde heqqide hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilghan hediste peyghember eleyhissalamning uninggha: buning jayini almashturghin, chünki men uni her qétim körginimde dunyani oylap qalidikenmen dégen sözi hergizmu bundaq qilishning haramliqini körsetmeydu.

4 - bu hedis hezriti aishe reziyellahu enhaning öyide ishlitilgen perde hedisigimu zit kélidu. Uningda peyghember eleyhissalam namaz oqughanda süretlerning közige körünüp turghanliqi tüpeylidin uni jayidin éliwétishke buyrighan.

Ataqliq hedisshunas imam ibni hejer mundaq deydu: "bu hedis bilen hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilin'ghan yuqiriqi yastuq hedisini birleshtürüsh qiyin'gha chüshti, chünki bu hedis peyghember eleyhissalam éliwétishke buyrighan'gha qeder perdining öyde ishlitilgenlikini, peqetla namazda közge körünüp turghanliqi üchünla ornini almashturushqa buyrighanliqini bildüridu. Yeni bu yötkiwétish buyruqi süretlik bolghanliqi üchün emes namaz oqughanda közge körünüp turghanliqi üchün idi".

Lékin imam ibni hejer bu ikki hedisni birleshtürüshke tiriship: "birinchisining süretliri janliqlargha, ikkinchisining bolsa jansizlargha ait idi" dep baqqan bolsimu, lékin yenila uchar qush resimlik perde heqqidiki hedis bundaq birleshtürüshni bikar qiliwétidu.

5 - bu hediske kiyim - kéchekke keshtilen'gen süretni ayrip chiqiriwetken hezriti ebu talhe el ensarining hedisi qarshi chiqidu. Imam qurtubi "hezriti aishe reziyellahu enhaning hedisi mekruhliqni, hezriti ebu talhening hedisi jaizliqni bildüridu déyish arqiliq bu ikki hedisni birleshturüsh mumkindur. Jaizliq mekruhluqqa zit kelmeydu " dégen. Imam ibni hejermu bu qarashni yaqturghan.

6 - bu axirqi hedisni hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilghan kishi hezriti aishe reziyellahu enhaning akisining oghli qasim ibni ebubekir bolup, u kishi sayisi bolmighan gewdisiz süretlerni jaiz dep qaraytti.

Imam ibni hejer mundaq deydu: "belki qasim peyghember eleyhissalamning kiyim - kéchektiki buning sirtida dégen sözining omumiy menisige qarap ish qilghandur. Ehwaldin qarighanda qasim peyghember eleyhissalamning hezriti aishe reziyellahu enhagha tamgha isilghan perdini éliwitish heqqide qilghan buyruqini hem süretlik bolghanliqi, hem tamni yögeshke ishlitilgenliki üchün qilghan dep qarighandek körinidu. Peyghember eleyhissalamning allah bizni tash we layni yögeshke buyrimighan dégen hedisimu bu qarashni küchlendüridu".

Yuqiriqi hedisni riwayet qilghan qasim ibni muhemmed öz dewrining eng peziletlikliridin bolup medinining yette fiqhi alimlirining biridur. Nawada u resim bilen bézelgen yataq heqqide bir ruxset bar dep chüshenmigen bolsa, uni ishlitishni hergizmu jaiz dep qarimighan bolatti.

Resim we ressamlar heqqide kelgen hedislerdin yene bir éhtimalmu chiqishi mumkin, u bolsa: peyghember eleyhissalamning bashta bu heqte qattiq we

keskin pozitsiyede bolishi u dewrning shérik, butpereslik we heykellerni ulughlash aditi emeliy körülgen zaman'gha yéqin bolghanliqi üchündur. Tewhid eqidisi insanlar qelbige we eqlige yerliship yiltiz tötqandin kéyin peyghember eleyhissalam gewdisiz resim we neqishlerge ruxset qilghan.

Undaq bolmighan bolsa, öyide süretlik perde, yastuq yaki zediwal bolishigha razi bolmighan bolatti, kiyim - kéchek üstige keshtilen'gen süretlerni omumiy hökümdin mustesna qilip chiqiriwetmigen bolatti. Bu heqte qeghezdek nersiler kiyim - kéchekke oxshash.

Henefiy mezheb alimliridin imam tahawi mundaq deydu: "peyghember eleyhissalam deslepki chaghlarda qandaq bolishidin qetiynezer barliq süretlerni chekligen, chünki u chaghlarda musulmanlar süret heykellerge choqunishtin téxi emdila qurtulghan idi, shunga bularning herqandiqini chekligen. Kéyinki künlerde bu cheklimige emel qilinip, tewhid eqidisi kishilerning idiyisige ornighandin kéyin, kiyim - kéchek éhtiyaji üchün kiyim - kéchektiki süretlerni mubah qiliwetken. Shuningdek nadanlarning ulughlishidin endishe qilinmighachqa haqaretlinidighan süretlernimu mubah qiliwetken. Axirida haqaretlenmeydighan süretler heqqidiki cheklime öz eyni cheklen'gen péti qalghan".

Haqaretlinidighan resim we süret halaldur

resim we süretning qaysi bir teripini ulughlashtin uzaqlashturup, mensitmeslikke élip baridighan her qandaq bir özgertish u resimni mekruh dairisidin halal dairisige yötkeydu. Hedis sheripte:

3554/5940 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jibriil eleyhissalam méning qéshimgha kélip: ”men axsham séning qéshinggha kelgenidim. Biraq sen bar öyge kirmidim. Chünki öyning ishikide erlerning resimliri, öyning ichide resim chüshürülgen perde we bir it bar iken. Buyrughinki, ishiktiki resimler késilip, derex sheklige kirgüzülsun. Buyrughinki, perde ikkige bölünüp, yerge tashlap olturidighan ikki yastuq tikilsun. Buyrughinki, it öyning sirtigha chiqiriwétilsun! Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem shundaq qildi. U it hesen yaki hüseyinning küchüki bolup, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning kariwitining astida idi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemning buyruqi bilen u küchük sirtqa élip chiqiriwétildi. (tirmizi: 2806)

shuning üchün hezriti aishe reziyellahu enha resimlik perde sewebidin peyghember eleyhissalamning chirayida peyda bolghan yaqturmasliqni chüshen'gen haman, uningdin bir jüp yastuq tikiwetken, shundaq qilip uni ulughlashtin yiraqlashturup töwen nersiler qatarida ishletken. Depsende qilinidighan resimlerni deslepki dewrdikilermu ishletken, hemde buningda héchqandaq bir cheklime yoq dep qarighan.

Foto apparat süretliri

resim we ressamlar heqqide hazirghiche sözlep ötkenlirimiz éniq halda qolda oyulghan we sizilghanlarni bildüridu. Emma foto apparati bilen tartilghan resimler bolsa, peyghember eleyhissalam we undin kéyinki esirlerde yoq idi, undaqta yuqirida resim we ressamlar heqqide éytilghanlar buninggha chushemdu yaki chüshmemdu?

Peqetla gewdilik mujessem heykellerni haram dep qarighanlar foto sürette héch gep yoq dep qaraydu, resim pütün bolmisa téximu shundaq.

Emma bashqilarning qarishiche: foto süret ressamning qelimi bilen sizilghan resim bilen oxshash hökümde bolamdu? Yaki ressam - heykeltarashlarning azablinishi heqqide kelgen bezi hedislerdiki cheklesh sewebi - yeni ressam - heykeltarashlarning allahning yaratqinigha oxshatmaqchi bolghanliqi - foto sürette tépilmamdu? Undaqta bu süretlerde bu seweb tépilmighan teqdirde sheretshunaslarning sewebiyat formisida déginidek musebbebmu yeni haramliq hökmimu bolmamdu?.

Bu mesilide misirning ilgiriki muptisi merhum muhemmed buxeyt foto süretlirining mubahliqi heqqide qanaetlinerlik jawab namliq risaliside mundaq dep petiwa bergen:

" foto apparati arqiliq resimge tartish melum wastiler arqiliq sayini qamiwélishtin ibaret bolup, - resimchiler buni yaxshi bilidu - u cheklen'gen süretlerdin emes. Chünki cheklen'gen süret ilgiri bolmighan bir süretni peyda qilish we yasash, hemde allah yaratqan bir janliqqa oxshitish. Halbuki apparat bilen tartilghan resimde bu mene yoq".

Gerche foto süretliri bilen bille barliq resimler heqqide qattiq ching pozitsiye bildürüp uning mekruh ikenlikide ching toridighanlar bolsimu, ular yenila zörür ehwallarda we éhtiyaj tépilghanda foto süretlerge ruxset qilidu. Mesilen: kimlik, kinishka, guwahname, yol xéti (pasport), jinayetchilerni tonush üchün tartilidighan süretlerge oxshash. Bu resimlerde ulughlash niyiti yaki eqidige tesir yetküzüsh éhtimali yoq, chünki bundaq resimlerni ishlitishke bolghan éhtiyaj peyghember eleyhissalamning mustesna qiliwetken kiyim - kéchektiki süretke bolghan éhtiyajdin téximu qattiq we chongdur.

Süretning mezmuni

süretning halal yaki haram bolishida mezmunining roli chongdur. Héchbir musulman islam étiqadigha, exlaqigha we qanunigha zit kélidighan her qandaq bir resimning haram qilinishigha qarshi chiqmaydu. Mesilen: "ayallarning yalingach yaki yérim yalingach resimliri, shehwet qozghaydighan süret we filimler, bundaq resim we filimlerni tartish, sizish we neshir qilip bashqilargha körsitish, öy we ishxanilarda saqlash, tamlargha ésish we ularni körüshke intilish qatarliqlar. Démek: yoqüriqilarning haram qilinishida héchqandaq shek - shübhe yaki köz qarash oxshashmasliqi yoqtur.

Shundaqla musulmanning nepret bildürishi kérek bolghan kapir, pasiq we zalimlarning resimlirimu eyni hökümdedur. Mesilen: bir musulman allahning barliqini inkar qilghan bir padishahning, kala we ot qatarliq nersilerni xuda qiliwalghan bir butperesning, hezriti muhemmed eleyhissalamning rehberlikini inkar qilghan bir yehudiy we xristanning, musulmandarchiliqni dawa qilip turup allahning qanunidin bashqa qanunlar bilen höküm qilghan hakimlarning yaki jemiyette buzuqluq we exlaqsizliq tarqitidighan bezibir senetchiler we naxshichi-ussulchilarning süretlirini tartishi, sizishi we qolida saqlishi jaiz bolmaydu, halal bolmaydu. Bezi dinlarning simwoli we shuari bolghan but, krést qatarliq islam razi bolmaydighan nersilermu oxshash hökümdedur. Peyghember eleyhissalam

dewridiki gilem, kigiz, perde we yastuqlarning köpliride bundaq süretler bolsa kérek, imam buxari peyghember eleyhissalamning öyide barliq krést belgilik nersilerni krést belgisidin tazilighandin kéyin andin ishletkenlikini riwayet qilghan.

Süret we süretchiler heqqidiki ehkamlarning xulasisi

süret we süretchiler heqqidiki ehkamlarni töwendikiche xulasilesh mumkin:

1 - haram bolushta we gunahliqta eng yaman bolghan süretler: allahdin bashqa ibadet qilinidighan nersilerning süretliridur. Bundaq resimlerni teyyarlighuchi buni bilip turup qilghan bolsa bu ish uni kapirliqqa élip baridu. Bu resimlerning mujessem gewdilik bolghanliri téximu éghir gunah. Qandaq bir shekilde bolsa bolsun bu resimlerni ulughlashqa teshwiq qilghan her qandaq kishi bu éghir gunahqa qatnashqan bolidu.

2 - ibadet qilinmaydighan bir nersining süritini allahning yaratqinigha oxshitish niyiti bilen sizghan we yasighan, yeni allahning yaratqinidek öziningmu birnerse yaritalaydighanliqini dawa qilip süret sizghan we yasighan kishi kupurluqqa yéqinlashqan bolidu. Bu peqet süretchining niyitige baghliq bir ish.

3 - yuqirqilardin qalsa: ibadet qilinmaydighan, lékin heykellirini tiklesh arqiliq menggülishishini arzu qilghan padishah, qomandan, rehberler qatarliqlarning kochilargha, meydanlargha, mekteplerge we ishxanilardek jaylargha turghuzulghan heykelliri, bu heykeller pütün bolsun yaki yérim bolsun hemmisi oxshash.

4 - bulardin qalsa: ibadet qilinmaydighan gewdilik heykeller. Bular ulughlash we hörmetlesh niyiti bilen qoyulsa sheksiz haram bolidu. Emma balilarning oyunchuqliri, qorchaqliri we tatliq nersilerdin yasalghan qorchaq sheklidiki yémeklikler bolsa, bular oynash we yéyish arqiliq töwen körülgenliki üchün haram hökmidin chiqiriwétilgen.

5 - bulardin qalsa: ulughlash we éhtiram bildürüsh üchün teyyarlan'ghan padishah, rehber we dahilarning gewdisiz süretliri. Ularning süretlirini tiklesh we tamgha ésish téximu cheklinidu. Eger süret zalim, pasiq we kapir kishilerning süriti bolsa ularni ulughlash we hörmetlesh téximu qattiq haram bolidu, chünki ularni hörmetlesh islamni yiqitshtur.

6 - bundin qalsa: özi ulughlanmaydighan, lékin tamlarni bézeshte ishlitilidighan zediwallardek israp alametliridin sanilidighan janliqlarning gewdisiz resimliridur, bular peqet mekruh qatarigha kiridu.

7 - del - derex, déngiz, kéme we taghlardek jansiz tebiiy menzirilerni ibadetke tosqunluq qilmaydighan we israp derijisige yetmigen halda yasash we ishlitishte héchqandaq cheklime yoq.

8 - foto süretlirige kelsek, bundaq süretler eslide mubahtur, lékin sürettiki mezmun tereptin shexslerni ulughlash, bolupmu sürettiki shexs bir kapir, pasiq yaki kommunist we exlaqsizliqni tarqitidighan kishilerdin bolsa, u chaghda bu hököm haramliqqa almishidu.

Axirqi bir söz: haram qilin'ghan heykel we resimler buziwétilse yaki xarlansa haramliq dairisidin halalliq dairisige yötkilidu. Mesilen: balilar qorchaqliri we desseydighan gilem we palaslargha oxshash.

Éhtiyaj bolmisimu it béqish

peyghember eleyhissalam chekligen nersilerdin biri bolsa, éhtiyaj bolmighan halda it béqishtur. Bügünki künlerde bezi israpxorlarni köriwatimizki, ular insanlargha pul xejleshke béxilliq qilip turup itlargha pul xejleydu, téxi beziliri barliq pullirini itqa xejlesh bilenla qalmay yéqinliri, dostliri we qoshnilirigha azar bérip, barliq rehimdillik hés - tuyghulirini itlarghila serp qilishidu. Hemde bir musulmanning öyide it bolghan teqdirde, uning qacha - quchilirini yalap meynet qiliwétish éhtimali bar.

221/407 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: it yalap qoyghan qacha yette qétim yuyush bilen pakizlinidu, bu yette qétimning birinchi qétimida topa bilen yuyush kérek. (muslim: 279)

ow we qarawulluq itliri mubahtur

ow üchün, étiz we ulaqlarni saqlash zörür bolghanliqi üchün béqilghan itlar yüqiriqi hökümning sirtida, yeni bu meqsette it baqsa cheklime yoqtur

2318/3883 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki padilirini yaki ékinzarliqini qoghdash we yaki ow owlashtin bashqa meqsette it baqsa, uning sawabi herküni bir qirat kémiyip kétidu. Yene bir riwayette: ikki qirat (kémiyip kétidu) dep kelgen. (tirmizi1489, 1487, buxari: 5480)

bezi islam qanunshunasliri bu hedisni, itlarni béqishning cheklinishining haram derijiside emes, mekruh derijiside ikenlikige delil qilghan, chünki haram nersini ejri kémeysun yaki kémeymisun her qandaq ehwal astida qilish meni qilinidu.

Itlarni öylerde béqishni cheklesh héchqachan ulargha baghritashliq qilish yaki ularni öltürüshke höküm qilghanliq emes. Quran kerim mundaq dep körsetken:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طائرٍ يَطيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثالكُمْ

meyli yer yüzide mangidighan haywan bolsun, meyli ikki qaniti bilen uchidighan uchar qush bolsun, hemmisi silerge oxshash ümmetlerdur [enam sürisi 38- ayet]

ilim - penning it béqishqa bolghan qarishi

yéqinqi yillarda kishilerning it béqish hewisining küchiyip kétishi bizni keng xelq ammisining nezirini buningdin kélip chiqidighan xeterlik netijilerge qaritishqa mejbur qilidu, bolupmu hazirqi zamanda kishiler it béqish bilenla qalmay, eyni waqitta uning bilen oynishidu, söyishidu, hemde itlarning chong - kichik her kishining yüz - qollirini yalishigha sel qarishidu, hetta köp waqitlarda insanlar yep - ichidighan qachilarda itlarning tamaq yéyishige köz yumushidu.

Mesilining tébbiy teripige kélip toxtilidighan bolsaq, itlarni béqish we ular bilen oynishishtin kélip chiqidighan xeterlik netijiler sel qaraydighan nerse emes, nurghunlighan kishiler özlirining sel qarishining tölimini qimmet töligen, chünki itlardiki üchey qurutliri dawalighili bolmaydighan we tiz saqaymaydighan

késellerge seweb bolghan, téxi bezide it késilige giriptar bolghanlarni ölümge élip barghan.

Bu qurut léntisiman bir quruttin ibaret bolup, u (léntisiman it quruti) dep atilidu. Insanda danixorek sheklide körünidu, bashqa haywanlardimu körilidu, bolupmu choshqida köprek bolidu. Lékin u it, böre we bashqa yirtquch haywanlarda toluq ösüp yétilidu. Müshüklerde bek az uchraydu. Bu qurut bashqa léntisiman qurutlardin hejmining intayin kichik bolush alahidiliki bilen perqlinidu, hetta u köz bilen körgili bolmaydighan derijide kichik.

Insanlarda bu qurutlar köpinche ehwallarda jigerde xilmuxil shekilde körilidu, lékin u köp ehwallarda öpke, moskullar, tal, börek we mingining ichige köchidu. Shekli we qurulishi metexessislermu ayriyalmaydighan derijide özgirip kétidu. Sheksizki bu yara qandaq yerde bolsa bolsun uninggha giriptar bolghan kishining ten salametliki we hayati éghir xeterge duchar bolidu.

Özining saqliqini we hayatini qoghdash üchün her kishi itlardin pütünley yiraq turushqa, itni özige yéqin keltürmeslikke bek diqqet qilishi kérek. Itlarning kichik balilarning qollirini yalishigha, hemde balilar oynaydighan jaylargha kirishige ruxset qilmasliqi kérek. Epsuslinarliqi shuki, biz itlarning balilar oynaydighan yerlerde yürgenlikini, uyer - buyerde tizeklirining turghanliqini körimiz, shunga itlargha mexsus tamaq qachilirini ayrish, insanlar ishlitidighan qacha - quchilarni yalatmasliq, itlarni ashxana, yémek - ichmek dukanliri we xelq bazarliri qatarliq jaylargha kirgüzmeslik kérek. Omumen itlarni insanning yémek - ichmikige munasiwetlik her qandaq nersidin yiraq tutush arqiliq toluq éhtiyat qilish kérek.

Biz bu maqalini oqughandin kéyin peyghember eleyhissalamning itlargha arilishishni qandaq chekligenlikini, qachilarni yalishidin neqeder agahlandurghanliqini we héchbir éhtiyaj bolmighan ehwalda it béqishni qandaq chekligenlikini éniq körduq. Ereb neslidin kelgen hemde sawatsiz bolghan hezriti muhemmed eleyhissalamning körsetmiliri bilen zamaniwi ilim - pen we tébbiy tetqiqatning eng yéngi keshpiyatliri oxshash chiqqanliqinimu éniq körduq. Bundaq ehwalda biz quran kerim éytqan töwendiki ayetni oqumay turalmaymiz:

وَمَا يَنْطِقُ عَنْ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى

u (muhemmed eleyhissalam) nepsi - xahishi bilen sözlimeydu, peqet uninggha nazil qilin'ghan wehiynila sözleydu [nejm sürisi 3-4- ayetler]

Beshinchi bap. Hüner kesiplerdiki halal-haramlar

ishleshke qadir kishining ishlimey yétiwélishi haramdur

özini ibadetke atiwétish yaki allahqa tewekkul qilish bahanisi bilen musulman bir kishining ishlimey yétiwélishi we riziq telep qilishqa horunluq qilishi haramdur. Ishlesh arqiliq özining we ailisining éhtiyajini qamdiyalaydighan küchke ige bolghan bir kishining bashqilar terepidin bérilgen yardem we sediqilerge tayinip yashishi toghra bolmaydu.

1678/2835 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki hajetsiz turup kishilerdin bir nerse sorisa, qiyamet küni u kishi yüzi jarahet basqan, qiyma chiyma qilin'ghan halette kélidu, dédi. Uningdin: kishini hajetsizler qatarigha kirgüzidighan nerse néme? Dep soralghanidi: ellik tengge yaki shuning qimmitidiki altun (yeni shunchilik nersisi bolsa, bashqilardin bir nerse sorimisun), dédi. (tirmizi: 650)

1673/2829 - hemze ibni abdullah dadisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: kishi tilemchilik qiliwirip, hetta qiyamet küni allahning aldigha yüzide gösh didari qalmighan halda kélidu. (muslim: 1040)

peyghember eleyhissalam eng qattiq qarshi turghan we musulman'gha chekligen nerse bolsa: mejburlaydighan zörür ehwal bolmisimu yüzini chüshürüp, adimiylik we izzet abroyini töküp, kishilerdin bir nerse tileshtur.

1680/2837 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki mélini awutush üchün tilemchilik qilsa, bir parche chogh tiligen bolidu. Shunga u emdi az tilemdu, köp tilemdu, tilerwesun. (muslim: 1041)

1681/2839 - emr ibni shueyb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki yénida 40 tenggisi turup tilemchilik qilsa, u kishi achköz hésablinidu. (nesai: 2594)

mana shuningdek shiddetlik tehdit we agahlandurushlar bilen peyghember eleyhissalam musulman kishining izzitini saqlighan. Uni tilimeslikke, özige tayinishqa we bashqilarning qoligha qarap qalmasliqqa adetlendürgen.

Qandaq sharaitta tileshke ruxset qilinidu?

Peyghember eleyhissalam zörüriyet we éhtiyajni közde tutup, kimki muhtajliq bésimi astida yardem tileshke mejbur bolup qélip hökümet yaki shexstin tilise u kishige gunah bolmaydighanliqini bayan qilip mundaq deydu:

1654/2801 - hekim ibni hizam reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üstidiki (bergüchi) qol astidiki (alghuchi) qoldin yaxshidur. Sediqe bérishni aldi bilen halidin xewer élish séning mejburiyiting bolghanlardin bashlighin! Sediqining eng yaxshisi éhtiyajdin ashqanda bérilginidur. Kimki (tilemchilik we yaman ishlardin) saqlinishni arzu qilsa, allah u kishini undaq ishlardin saqlaydu. Kimki insanlarning yardimige mohtaj bolmasliqni arzu qilsa, allah u kishini héchkimge mohtaj qilmaydu. (buxari: 1428)

1674/2830 - semure reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tilemchilik qilish insanning yüzini tökidighan ish bolup, insan xalisa yüzini saqlap qalidu, xalisa (tilemchilik qilish arqiliq) yüzini töküwalidu. Emma mesuldin sorash yaki sorimisa bolmaydighan ehwal astida sorash buning sirtida. (ebu dawud: 1639)

insanning izziti - ishleshte

peyghember eleyhissalam bezi kishilerning bezi hüner - kesiplerni töwen körüshini ret qilghan we sahabilirige heqiqi izzet - hörmetning qandaq ish bolishidin qetiynezer ishleshte ikenlikini, xarliq we töwenlikning bashqilarning

yardimige tayinishta ikenlikini ügütüp mundaq deydu:

1675/2831 - abdurahman ibni ewf reziyellahu enhuning azadgerdisi ebu ubeyd ebu hureyre reziyellahu enhudin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biringlarning dümbiside otun toshup (sétip) jan béqishi, bashqa biridin (meyli bersun yaki bermisun) bir nerse tilishidin yaxshidur. (buxari: 2074)

shunga musulman kishi haramgha tayanmaydighan, haramgha yol achmaydighan we haramgha yéqinlashmaydighan ish bolsila meyli déhqanchiliq, tijaret, yaki sanaet yaki qandaq bir hüner we qandaq bir xizmet bolsun halal bir yol arqiliq pul tépishi kérek.

Déhqanchiliq bilen tirikchilik qilish

allah taala quran kerimde tériqchiliq asaslirini insan'gha bérilgen bir német dep bayan qilghan. Mesilen: allah taala yer - yüzini her türlük ösümlüklerni östürüsh we ulardin hosul élish üchün teyyarlighan, uni insan'gha boy sündurup bisat sheklide yayghan. Shunga bu insanlar eslep, allahqa rehmet éytishi kérek bolghan bir némettur.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطا لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا

zéminda keng yollarda méngishinglar üchün allah silerge zéminni berpa qilip berdi [nuh sürisi 19-20- ayetler]

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ فَبِأَيِّ آلَاء رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

zéminni insanlar we jinlar üchün qildi. Zéminda méwiler, boghunluq xorma derexliri bar. Samini bar danliq ziraetler, xushbuy ösümlükler bar. I insanlar! Jinlar! Perwerdigaringlarning qaysi németlirini inkar qilisiler? [errahman sürisi 10-13- ayetler]

allah taala suni qolaylashturup asmandin yamghur sheklide chüshürdi, derya qilip aqturdi, su bilen quruq zéminni yashartti:

وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنْ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْء فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا

allah buluttin yamghur süyini chüshürdi, shuning bilen barliq ösümlüklerni ündürdi, ösümlüklerdin yéshil yapraqlarni chiqardi, bir- birige min'giship ketken danlarni yétishtürdi [el enam sürisi99- ayet]

فَلْيَنْظُرْ الْإِنسَانُ إِلَى طعَامِهِ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاء صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا

insan yémékining qandaq kelginige nezer qilsun, biz zor miqdarda yamghur yaghdurduq, andin zéminni yarduq, uningda ashliqlarni, üzümni we otyashlarni östürduq [ebese sürisi 24-28- ayetler]

allah taalla shamallarni ewetidu, shamallar bulutlarni heydeydu,

ösümlüklerni changlashturidu. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

yer yüzini yéyip keng qilduq, uninggha taghlarni ornattuq, yer yüzide her xil tekshi ölchemlik ösümlüklerni östürduq. Yer yüzide siler üchün we siler rizqini birelmeydighanlar (yeni xadimlar we haywanlar) üchün turmush lawazimetlirini yarattuq, qandaq nerse bolmisun, uning xezinisi bizning dergahimizdidur, biz uni peqet melum miqdardila chüshürimiz. Biz yamghur heydeydighan shamallarni ewettuq, biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler [el hijr sürisi 19-22- ayetler] bu ayetlerde allah taala ziraet némitini tekitligen.

2749/4577 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaqla bir musulman birer tüp derex tikse yaki ziraet térip qoysa, uningdin qush, insan yaki haywan (yep) paydilansa, muheqqeqki, u musulman buning bedilige sediqe bergenning sawabini alidu. (buxari: 2320)

hedisning körsitishiche: köchet tikküchi ölüp ketken teqdirdimu yaki köchet bashqa birsining qoligha ötüp ketken bolsimu, tikilgen köchettin paydilinish dawamlishipla turidiken tikküchige sawab yézilip turidu.

Alimlar mundaq deydu: "allah taalaning inami katta bolghachqa, alte nersige ölümdin kéyinmu xuddi dunyada hayat waqtidikidekla sawab béridu: paydisi üzülüp qalmaydighan (weqpidek) sediqe, paydilinip turidighan ilim, dua qilip turidighan ewlad, köchet tikish, ziraet térish we düshmendin qoghdinish üchün qarawulluqta turush".

Bezi alimlar yuqiriqi we shuninggha oxshash menidiki hedislerge asaslinip: eng yaxshi kesip déhqanchiliq dep qarighan. Yene beziler: sanaet we qol hüniri dése, yene beziler: tijaret dep qarighan.

Bezi tetqiqatchi alimlar mundaq deydu: "eng yaxshi kesip weziyetke qarap bolidu. Mesilen: ghiza maddilirigha bekrek muhtaj bolghan chaghlarda kishilerni qiyinchiliqtin qurtuldurush üchün déhqanchiliq qilish ewzelrek bolidu. Nawada yollar étilip qilip, tijaret tawarlirigha xelqning éhtiyaji bekrek bolsa, tijaret qilish ewzel bolidu. Sanaet we qol hünirige éhtiyaj bolghan chaghda, sanaet we qol hünerliri bilen shughullinish ewzel bolidu" bu axirqi qarash hazirqi zaman iqtisad ilmige muwapiq kélidu.

Sanaet we hüner - kesipler

islam déhqanchiliqqa terghip qilip uning qedrini kötürgen, hemde déhqanchiliq bilen shughullan'ghuchilarning köp sawabqa érishidighanliqini tekitligen. Lékin shuning bilen birge pütün ümmetning barliq küchini déhqanchiliqqila qaritip qoyushini chekligen, chünki bundaq qilish ümmetni asaret xarliqigha duchar qilidighan bir kemtüklüktur. Bundaq qilishning pütün bir milletni qorshighan bala we xarliqning muqeddimisi ikenlikini peyghember

eleyhissalamning élan qilishi anche ejeblinerlik ish emes. Zamanning ötüshi buning bir heqiqet ikenlikini éniq ispatlighan.

Déhqanchiliq bilen birge milletning erkin we eziz bolishi, döletning küch - qudretlik bolishi üchün bayashat hayatning yolini échip béridighan her xil hüner - senet we sanaetler bolishi kérek. Bundaq hüner - senet we sanaetler islamning neziride halal bolupla qalmay, belki u ölimalarning bergen hökümlirige asasen perz kupayedur.

Buning menisi: islam jemiyitide éhtiyajni qanduridighan derijide her türlük ilim - pen, hüner - senet we sanaet ehli toluq bolishi kérek. Nawada ilim - pen yaki sanaet saheliride bir boshluq bolup, bu boshluqni tolduridighan kishi bolmisa pütün millet gunahkar bolidu. Bolupmu rehberler we hoquq tutqanlar bekrek gunahkar bolidu.

Imam ghazali mundaq dégen: " perz kupaye - dunya ishliri yürüshüp turushi üchün bolmisa bolmaydighan her bir ilim - pendur. Mesilen: doxturluq insan jismining saq - salamet turishi üchün zörür. Hésab, muamililer we wesiyet - miras bölüsh qatarliq ishlarda zörür. Mana bundaq ilimlerni bir yurtta hajetni qamdaydighan derijide ügen'genler bolmisa, bu yurtning pütün ehli gunahkar bolidu, eger hajetni qamdighidek derijide ügen'gen kishiler bolsa, kupaye qilidu, qalghanlar ügenmisimu gunahkar bolmaydu. Déhqanchiliq, toqumichiliq we tikimchilik qatarliqlardek sanaet asaslirimu perz kupayidur. Nawada bir yurtta opératsiye qilidighan bir doxtur bolmisa kishilerning hayati xewpke uchraydu, késellikni bergen allah dorisinimu bergen we uni ishlitish yolini körsetken, shunga uni ügenmey halaketke yüzlinish toghra emes".

Quran kerim bir qanche hüner - senetni bayan qilip ularni német dep süpetligen. Mesilen: dawud eleyhissalam heqqide mundaq dégen:

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ أَنْ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ

tömürni dawudqa yumshaq qilip berduq, éyttuqki: mukemmel sawutlarni yasighin, halqilirini tekshi qilghin [sebei sürisi10-11- ayetler]

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ

jenglerde silerni saqlash meqsitide dawudqa siler üchün sawut yasashni ugettuq, siler buninggha shükri qilamsiler? [el enbiya sürisi 80 - ayet]

sulayman eleyhissalam heqqide mundaq dep körsetken:

عَذَابِ السَّعِيرِ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ
اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا

uninggha (mis) aqidighan bulaqni aqquzduq, bezi jinlar perwerdigarining emri boyiche sulaymanning aldida ishleytti, ulardin kimki bizning emrimizge xilapliq qilidiken uninggha dozax azabini tétitimiz. Ular sulayman'gha u xalighan katta saraylarni, heykellerni, köldek chong légenlerni we midirlimaydighan qazanlarni yasaytti. I dawud jemeti shükür qilinglar [sebei sürisi 12-13- ayetler]

zulqerneyn we uning égiz tosmisi heqqide mundaq dep körsetken:

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا

zulqerneyn éytti: " allahning manga bergen nersiliri (silerning manga béridighan mélinglardin) ewzeldur, manga adem küchi yardem qilinglar, ular bilen silerning aranglargha mustehkem bir tosma sélip bérey. Manga tömür parchilirini élip kélinglar". (tömür parchiliri döwilinip) ikki taghning arisi tekshi bolghanda, "köyüklerni bésinglar" dédi. Tömür parchiliri ottek bolghanda, u: "manga éritilgen misni béringlar, üstige tökey" dédi. Ular (yeni yejüj – mejüj) uning üstige chiqishqimu, uni téshishkimu qadir bolalmidi [kehf sürisi95 - 97 - ayetler]

nuh eleyhissalamning kéme yasighan qissisini bayan qildi, déngizlarda mangidighan taghdek yoghan kémilerge isharet qildi:

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

déngizda qatnighuchi taghlardek kémiler allahning qudritining delilliridindur [shora sürisi 32- ayet]

yene allah taala köpligen ayetliride ow owlash türlirini yeni béliq we déngiz haywanlirini tutush, quruqluq haywanlirini owlash we merwayit qululilirini chiqirish üchün déngiz astigha shungghush qatarliqlarni bayan qilghan.

Buningdin bashqa yene quran kerim héchbir kitabta körülmigen shekilde tömürning qimmitini bayan qilghandur. Mesilen: allah taala insanlargha peyghemberlerni ewetkenlikini we kitablarni chüshürgenlikini bayan qilghandin kéyin mundaq dégen:

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

tömürni yarattuq, tömür küch - quwwetni öz ichige alghan we tömürde insanlar üchün nurghun menpeetler bar [elhediyd sürisi 25- ayet] bu sürining tömür sürisi dep atilishimu ejeblinerlik emes.

Qaysi jehettin bolsa bolsun, jemiyetning bir hajitini qamdaydighan yaki jemiyetke paydisi bolghan hüner - senet islam körsetken shekilde élip bérilsa yaxshi emel hésablinidu. Islam dini kishiler töwen körgen bir nechche hüner - kesipning shenini kötürgen. Mesilen: padichiliqni kishiler töwen körishetti.

3314/5542 - jabir ibni abdullah reziyellahu enhuma mundaq deydu: biz peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen merri zehran wadisida erak derixining méwisini üzüwatattuq. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uning qarisini élinglar! Qarisi bek yaxshi, dédi. Bir kishi: i resulullah! Sen qoy baqqanmiding? - dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: hee, men qoy baqqan. Qoy baqmighan peyghember yoq, dep jawab berdi. (buxari: 5453)

allahning peyghembiri we peyghemberlerning tügenchisi hezriti muhemmed eleyhissalam qoy baqqan idi, uning üstige baqqan qoy özining emes

mekkiliklerning idi, u bashqilarning qoylirini ish heqqi élip béqip béretti. Peyghember eleyhissalam bu sözlerni sahabilirige pexirlinishning ishleydighanlargha xas ikenlikini, horun we bikar teleplerge xas emeslikini bildürüsh üchün éytip bergen.

Quran k-erim bizge musa eleyhissalamning qissisini bayan qilghan, u yashan'ghan bir ademning ikki qizining birige öylinish sherti bilen u ademning qolida sekkiz yil ishligen. Musa eleyhissalam heqiqeten yaxshi ishligen bolup, burun ikki qizning birining dégen bu sözliri rast chiqqan:

قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَاأَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ

i ata uni sen ishletkin, u sen ishletkenlerning eng yaxshisidur, küchlük, ishenchliktur [elqasas sürisi 26 - ayet]

her bir peyghember bir kesip bilen shughullan'ghan, shunga musulman kishi halal pul tapidighan hünirini töwen körmey könglini üstün tutishi kérek.

Islam urush élan qilghan hüner - kesipler

islam dini jemiyetning eqide, exlaq, izzet - numus we omumiy edeb qaidilirige ziyanliq bolghan bezi hüner - senetler bilen shughullinishni barliq musulmanlargha haram qilghan.

But, krést we shuninggha oxshash nersilerni yasashmu oxshashla haram

emma resim sizish we foto apparati bilen süret tartishning hökmi bolsa, biz yuqirida islam sheriitining rohigha eng yéqin bolghini mubah - yaki chong bolsa mekruh - bolishidur dep bayan qilduq. Bu höküm elwette mezmuni islam haram qilghan nersidin xaliy bolghan süretlerge uyghun kélidu. Nawada sürette islam chekligen nersiler teswirlen'gen bolsa, hökmi yenila haram bolup kétidu. Mesilen: ayallarning jismi teswirlen'gen yaki padishah, dahiy, peyghember we perishtilerning resimliridek ulugh we muqeddes dep choqinilidighan süretler haram bolidu.

Mest we bihush qilidighan ziyanliq nersilerni yasash

yuqirida bilip ötkinimizdek islam dini haraq ishlepchiqirishqa we tarqitishqa qatnishishni yaki istémal qilishni haram qilghan. Peyghember eleyhissalamning hedisige binaen bundaq ishlarning qaysi birini qilghan kishi lenet qilin'ghandur.

Xiyroiyn, epyun, neshige oxshash zeherlik chékimlikler, hemde bihush qilidighan hertürlük maddilarmu istémal qilish, élip - sétish, tarqitish we ishlep chiqirishning haramliqi jehette haraqqa oxshash.

Démek: islam dini musulman kishige haram ishni qilish yaki haramgha teshwiq qilishqa tayan'ghan herqandaq hüner - senet bilen shughullinishni chekleydu.

Tijaret yoli bilen tirikchilik qilish

islam quran kerim ayetliride we hedis sheriplerde tijaret üchün küchlük bir chaqiriq élan qilghan, tijaretke yüzlinishke we tijaret üchün seperge atlinishqa qiziqturghan, hemde uni allahning pezlini tilesh dep atap tijaret qilghuchilar bilen allah yolida jihad qilghuchilarni bille medhiyligen:

وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

beziler allahning pezlini tilep (yeni tijaret qilip) yer yüzide seper qilidu, yene beziler allahning yolida jihad qilidu [muzzemmil sürisi 20- ayet]

quran kerimde allah taala ichki we tashqi tijaret yollirini ta hazirqi kün'ge qeder dunya tijaritining eng chong yötkesh qorali bolup kéliwatqan su qatnash qüralliri arqiliq teyyarlap bergenlikini bir német dep körsitidu, hemde özining déngizni boysundurup bergenliki we uningda tijaret kémilirini mangalaydighan qilip bergenlikini bayan qilip mundaq deydu:

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

allahning némitini telep qilishinglar üchün (allahning emri bilen yük - taq, yémek - ichmek qachilan'ghan) kémilerning déngizda dolqun yérip kéliwatqanliqini körisen [fatir sürisi 12- ayet]

allah taala bezide buni shamal chiqirip bergenliki bilen bille bayan qilidu:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

allahning silerge özining rehmitini tétitish üchün, emri boyiche kémilerni déngizlarda mangdurush üchün, özining merhemitidin tilishinglar üchün, shükür qilishinglar üchün, shamallarni yamghur bilen xosh xeber bergüchi qilip ewetishi, allahning kamali - qudritini körsitidighan alametliridindur [rum sürisi 46- ayet]

quran kerim bundaq ayetlerni németni eslitish we némettin paydilinishqa chaqirip qayta - qayta tekrarlighan, hetta quran kerim allahning barliqigha, qudritige we hékmitige dalalet qilidighan delillerning biri süpitide kémini körsetken:

الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ

kishilerge paydiliq nersilerni élip déngizda üzüp yürgen kémilerde (chüshinidighanlar üchün allahning birlikige deliller bar) [beqere sürisi 164- ayet]

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

dingizda qatnighuchi taghdek kémiler allahning qudritining delilliridur [shura sürisi 32- ayet]

allah taala mekke ehlige mekkini ereb yérim arilidiki muhim tijaret merkizi qilip bergenlikini bir német dep körsetken:

أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَى إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا

ularni biz tinch heremge yerleshtürmiduqmu? Heremge türlük méwilerning hemmisi keltürilidu, bu bizning dergahimizdin chüshürülgen riziqtur [qasas sürisi 57- ayet]

bu német bilen ibrahim eleyhissalamning doasi emelge ashqan:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

perwedigarimiz, ewladimning bir qismini (yeni balam ismail bilen ayalim hajerni) namaz oqusun, (yeni sanga ibadet qilsun dep) séning hörmetlik öyüngning qéshidiki ékinsiz bir wadigha (yeni mekkige) oronlashturdum, perwerdigarimiz! Bir qisim kishilerning dillirini ulargha mayil qilghin, ulargha shükür qilsun dep türlük méwilerni riziq qilip bergin [ibrahim sürisi37- ayet]

allah taala qureysh qebilisige qishta yemen'ge, yazda shamgha yüzlinidighan yilda ikki qétim tijaret qilish yolini qolaylashturup bergenlikini bir német dep körsetken. Ular kebige qarash hoquqliridin paydilinip, héchqandaq ziyankeshlikke uchrimay xatirjem tijaret qilghan, shunga ular bu kebining igisi bolghan allahqa yalghuz ibadet qilish we uninggha shérik keltürmeslik bilen shükür qilishi kérek:

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

qureysh qoghdalghanliqliri üchün, qishliq we yazliq sepiride qoghdalghanliqliri üchün, bu öy (yeni beytullah) ning perwerdigarigha ibadet qilsunki, u ularni achliqta ozuqlandurdi, ularni qorqunchtin emin qildi [qureysh sürisi]

allah musulmanlargha her yili döletler we milletler ara dunyawi sewiyede tijaret almashturush pursitini teyyarlap bergen. U bolsimu, allahning beytige her yili hej qilish mewsimidur:

رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيق لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيذكرُوا اسْمَ اللَّهِ

kishiler piyade we oruq tugilerge ménip kélidu, oruq tögiler yiraq yollarni bésip kélidu, kishiler özlirige tégishlik bolghan (diyniy we dunyawi) menpeetlerni körsun, belgilen'gen künlerde allah ulargha riziq qilip bergen charwa mallarni allahning ismini éytip boghuzlisun [hej sürisi 27- 28- ayetler]

bu menpeetlerdin biri bolsa tijarettur. Imam buxari riwayet qilishiche musulmanlar ixlas we ibadetning sap bolishigha tesir yetküzüp qoyushidin qorqup, hej mewsimide tijaret qilishtin siqilghan. Shuning bilen quran kerim ulargha éniq bayan qilip mundaq dégen:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

perwerdigaringlardin (hej mewsimide tijaret we bashqa oqet arqiliq) riziq telep qilsanglar silerge héch gunah bolmaydu [beqere sürisi 198- ayet]

quran kerim ettigini axshimi mesjidge baridighanlarni medhiylep mundaq dégen:

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

ular shundaq erlerki, soda - sétiq ularni allahni zikir qilishtin, namaz öteshtin, zakat bérishtin gheplette qaldurmaydu [nur sürisi37- ayet]

yuqiridikiler quran kerimde tijaret heqqide kelgen ayetlerning bir qismidur. Peyghember eleyhissalamning sünnitige qaraydighan bolsaq, islam

peyghembirining tijaretke righbetlendürgenlikini, uninggha ehmiyet bergenlikini, hemde söz we ish - heriketliri bilen tijaret qaidilirini bikitkenlikini köriwalalaymiz.

Hemde tijaret, desmaye bilen paydini hésablash jehette tijaretchilerni bir munche san we hésabat qaynimigha gherq qiliwétidu, hettaki biz hezriti peyghember eleyhissalam dewride, xususen peyghember eleyhissalam nutuq sözlewatqan chaghda, tijaret karwinining kelgenlikini anglapla hemme kishilerning peyghember eleyhissalamni tashlap qoyup, karwan bilen bolup ketkenlikini körimiz, allah taala quran kerimde ulargha kayip mundaq dégen:

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

ular bir tijaretni yaki tamashani körse, séni öre turup xutbe oquwatqan péting tashlap, uninggha yügiridu. Éytqinki, allahning dergahidiki sawab we német tamashadin we tijarettin yaxshidur, allah riziq bergüchilerning eng yaxshisidur [jumue sürisi 11- ayet]

peyghember eleyhissalamning tijaret saheside qilghan ishlirigha nezer salsaq shuni körimizki, peyghember eleyhissalam rohiy jehetke köngül bölüp, medinidiki mesjidni allahning teqwaliqi we raziliqi üstige bina qilip uni ibadet qilinidighan mesjid, ilim ügitilidighan mektep, islam teshwiqat orgini we döletning merkizi qilghan. Eyni waqitta iqtisadiy jehetkimu ehmiyet bergen.

Burun medinide beni qeynuqa bazirini yehudiylar qoligha kirgüziwalghan idi, peyghember eleyhissalam medinide yehudiylarning chishi patmaydighan musteqil islamiy bazardin birni qurup chiqti, bu bazarni tertipke sélishqa peyghember eleyhissalam özi biwaste yétekchilik qildi, bazarni körsetmiliri bilen perwish qilip turdi, biz (musulmanning umumiy hayatidiki halal - haram) dégen babta bayan qilghinimizdek, bu bazarda aldash, ölchem - tarazida kem bérish, monopolchiliq qilish yaki saxtipezlik qilish qatarliq nachar illetler yoq idi.

Biz peyghember eleyhissalamning sahabiliri ichide üsta yaghachchilarni, déhqanlarni we herxil hüner - senet igilirini körimiz.

Peyghember eleyhissalam ularning arisida turup allahning ayetlirini kütiwalmaqta, chüshken ayetlerni ulargha yetküzmekte. Ularning hemmisi mushu peyghemberge baghlan'ghan, peyghemberni chin qelbidin söygen, her biri peyghember eleyhissalamdin birdemmu ayrilmasliqni arzu qilghan. Shundaq turuqluq sahabilirining öz ishlirini qilip turghanliqini körimiz. Birsi tijaret bilen uyaq - buyaqqa qatnap yürgen, yene birsi xormizarliqi we étizida ishligen, yene biri hüner - kesip qilghan, peyghember eleyhissalamning körsetmilirini anglimay qalghanliri bolsa, bashqilardin sorap üginiwalghan, chünki peyghember eleyhissalam üginishke qatnashquchilarni qatnishalmighanlargha yetküzüp qoyushqa buyrighan. Omumen ensarlar déhqanchiliq we baghwenchilik bilen shughullansa, muhajirlar bazargha bérish we tijaret bilen shughullinatti.

Haram qilin'ghan tijaret

islam dini: zulum, aldash, bozek qilish yaki islam chekligen nersini bazargha sélish qatarliq ishlardin bashqa her türlük tijaret usullirini haram qilmighan.

Mesilen: haraq, zeherlik chékimlikler, tongguz, but - heykeller yaki

shuninggha oxshaydighan islam dini ishlitishni, paydilinishni yaki élip - sétishni haram qilghan her türlük nersiler bilen tijaret qilish, islam rawa körmeydighan haram tijarettur, bulardin kelgen kirimmu meynet kirimdur. Bu kirim bilen yashighan kishining jismi jehennemde köyüshke layiqtur, bundaq haram tijaret bilen shughullan'ghuchilarning, tijarette rastchil, emin bolishi ularni jehennem otidin qutquzalmaydu, chünki bular tijaret qiliwatqan mallar, islam chekligen we islam jeng élan qilghan haram mallardur. Altun yaki yipek tijaritide cheklime yoq, chünki bular ayallargha halaldur, biraq bulardin erler ishlitishi üchünla yasalghini bolsa, uning bilen tijaret qilish haramdur.

Halal tijaret qilghanda qiyamet künide gunahkarlar goruhi bilen bille turup, jehennem azabigha duchar bolup qalmasliqi üchün, tijaretchilerning diqqet qilishi kérek bolghan bir qanche ishlar bar.

Ticharetchiler omumen qesem ichishtin, bolupmu yalghan qesem qilishtin saqlinishi kérek.

3623⁄6037 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üch türlük kishi bar bolup, qiyamet küni allah ulargha gep qilmaydu, chiraylirigha qarimaydu, ularni gunahliridin paklimaydu, ular qattiq azabqa duchar bolidu. Ularning bir türi, chöl bayawanda artuq süyi bar turup, yoluchigha su bermigen kishi ; yene bir türi, esir waqtidin kéyin mal satqan we: ”malni mundaq, mundaq pulgha aldim“ dep allahning nami bilen yalghan qesem qilip (almighan pulgha) xéridarni ishendürgen kishi; üchinchi türi, birer bashliqqa mal dunyani közlep beyet qilghan, eger u bashliq mal berse, beyitige wapa qilidighan, mal bermise, wapa qilmaydighan kishidur. (muslim: 107)

tijaretchi aldamchiliq qilishtin hezer eylisun, chünki aldamchi islam ümmitidin chiqip kétidu. Tijaretchi ölchesh yaki jinglashta kem bérishtin hezer eylisun! Monopolchiliqtin hezer eylisun, chünki monopolchiliq qilghuchidin allah we allahning peyghembiri ada - juda bolup kétidu. Jazane (ösüm) bilen muamile qilishtin hezer eylisun, chünki allah taala ösümdin beriketni yoqitiwétidu. Quran kerimde allah taala jazane bilen muamile qilishni allahqa urush élan qilghanliq dep körsetken.

Aldamchiliq we uning türliri
aldamchiliq dégen néme?

Aldamchiliq — hiyle mikirler bilen kishilerni qandurush, qayil qilish, ishendürüsh dégenliktur. Aldamchiliq insan tebiitige yat we ularning shenige yarashmaydighan bir nachar xulqtur. Aldamchilar pütün insaniyetning lughitide sökülmekte. Insanlar yaritilghandin buyan kelgen pütün din, pelsepe we yerlik qanunlarmu aldamchiliqni meni qilidu we aldamchilarni sökidu.

2802⁄4668 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bir döwe ashliqning yénidin ötüp kétiwétip, qolini arisigha tiqip baqqanidi, qoli nemliship qaldi. Shuning bilen, ashliq igisige: bu néme qiliq? Dégenidi, u: i allahning peyghembiri! Yamghurda qalghanidi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: höl ashliqni ademlerning körüp élishi üchün üstige chiqirip qoysang bolmamdu? Kimki aldamchiliq qilsa, bizdin emes,

dédi. (muslim: 102)

bu hedis aldamchilarning gerche namaz oqup, roza tutup, zakat bérip we haji bolup, körünüshte özlirini möimin musulmanlar qataridin körsetsimu, emeliyette undaqlarning musulmanlardin sanalmaydighanliqini ipadileydu. Aldamchiliq bolsa insanlarni ziyan – zexmetlerge uchritidighan éghir jinayet.

Soda - sétiq ishliridiki aldamchiliq türliri

hazirqi zamanda aldamchiliq türliri eng köp omumlashqan jay bazarlar bolup, soda - sétiq ishliridiki aldamchiliq türliri intayin köptur. Ulardin bezisi töwendikiche:

1- satmaqchi bolghan malning eyibini yoshurush arqiliq, xéridarlarning közini boyashqa tirishish. Mesilen: méwe – chéwe yaki otyash we her qandaq bir nersining yaxshilirini üstige, nacharlirini astigha tizish arqiliq xéridarlarni aldap satqan'gha oxshash.

2 - satmaqchi bolghan mallirigha bashqilarning markilirini oghriliqche chaplap sétish arqiliq xéridarlarni aldash. Mesilen: süpetsiz mallargha dangliq markilarni yaki yerlik mallargha chet elning markilirini oghriliqche chaplap satqan'gha oxshash. Bundaq qilish insanlarni ikki tereptin ziyan'gha uchratqanliq bolup, xéridarlarni aldap ularni ziyan'gha uchratqanning sirtida, yalghandin chapliwalghan markining igisi bolghan shirketni ziyan'gha uchritidu. Buning bilen her ikki terepning pulini aldap éliwélish arqiliq qatmuqat haramni yégen bolidu.

3 - tarazida yaki ölchemde kem bérish. Bu sodidiki aldamchiliq türlirining eng yamini bolup, allah taala mundaq qilghuchilarni axirettiki hésab bérishke ishenmeydighanlar qataridin yeni kapirlarning qataridin sanighan.

4 - xéridar emes birini xéridar ornida körsitip uni yuqiri bahada teleb qildurush arqiliq rasttinla alidighan xéridarlarni aldap sétiwélish.

5 - charwa mallarni satidighanlarning bu mallarni sétishqa élip chiqishtin burun mexsus dorilar bilen yalghandin semritip, xéridarlarning közini boyishi. Mundaq aldamchiliq bilen tapqan pul haram bolidu.

Ijtimaiy hayattiki aldamchiliq türliri

ijtimaiy hayattiki aldamchiliq türliri nahayiti köp, ulardin beziliri töwendikiche:

1 -öylenmekchi bolghan qiz - yigitning özide bolmighan artuqchiliqlar bilen yaki kemchiliklirini yoshurush bilen qarshi terepni aldishi bolup, bu xil aldamchiliq bextlik aile qurushqa tosalghu bolidighan yaman ishtur.

2 - oqughuchilarning imtihanda köchürüshi. Bu muellimni aldashtin awwal özini aldighanliq we özini ziyan'gha uchratqanliqtur. Imtihanni köchürüp yaki qaysibir hiyle bilen tapshurush arqiliq diplom alghanlarning, diplomni oqup, imtihan bérip almastin sétiwalghanlarning bu diplomni ishlitip tapqan puli sheksiz haramdur. Chünki mundaq kishi u diplomgha we diplomdiki kesipni qilishqa layaqetlik emes. Birer kesipke layaqetsiz kishiler uninggha layaqet bolghanlarning ornida ish qilghanda, özining bilimsizliki seweblik insanlarni türlük ziyan – zexmetlerge uchritidu.

3- dostlarning, xizmetdashlarning, sawaqdashlarning, qoshnilarning, tughqanlarning, er – ayallarning, qérindashlarning, bir – biride körülgen

yétersizliklerni, xataliqlarni yaki eyiblerni tüzitish üchün nesihet qilishning ornigha, yoshurush yaki körmeslikke sélish, hetta maxtashmu bir xil aldamchiliq bolup, özining yéqin kishilirini waqitliq aldap, ularni ziyan'gha uchratqanning sirtida, allah taalaning wez – nesihet qilishtin ibaret emrige xilapliq qilghanliqtur.

Aldamchiliqning qandaq ziyanliri bar?

Aldamchiliqning ziyanliri intayin köp. Uning eng xeterlik ziyini chin menide musulman bolalmasliqtur. Chünki peyghember eleyhissalamning " kimki bizni aldaydiken, u bizdin emes" digen meshhur hedisi, aldamchining heqiqiy musulmanlar qataridin sanalmaydighanliqini ipadileydu. Aldamchiliqning buningdin bashqa ziyanliridin bezisi töwendikiche:

1- aldamchiliq dozaxqa kirishning yolidur.

2 - aldamchiliq uni qilghuchilarning tebiitining peslikige, exlaqining rezillikige, imanining yoqluqigha delildur.

3 - aldamchilar allahning rhmitidin, berikitidin we meghpiritidin hemishe mehrum qalghuchilardur.

4 - aldamchilarning duasi ijabet bolmaydu. Ibadetlirining qobul bolushida shek bar. Chünki aldamchiliqtin tapqan pul haram, haram yégen ademning duasining ijabet bolmaydighanliqida shek yoq.

5- ölimalar zalimlarning we kuffarlarning musulmanlarning üstige musellet boluwélishi musulmanlarning öz arisidiki aldamchiliqtin bolidighanliqini sözleydu. Chünki aldamchiliq bar yerde, ishench bolmaydu, ishench bolmighan yerde, birlik, inaqliq bolmaydu, birlik we inaqliq bolmighan yerde küch – quwwet bolmaydu, küch – quwwet bolmighan yerde ézilish, bozek qilinish, mustemlike qilinish bolidu.

Xizmet qilish we mensep tutush

musulman kishi ishning höddisidin chiqishqa, telep qilin'ghan barliq nersilerni jayida orunlashqa küchi yétidighanla bolsa, hökümet, jemiyet, idare, shirket yaki bir shexs qolida xizmet qilish arqiliq turmushini qamdisa bolidu. Emma höddisidin chiqalmaydighan, qolidin kelmeydighan bir ishqa, bolupmu sot we hökümet menseplirige özini körsetse bolmaydu.

3574/5967 - ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Méni birer emelge teyinlep ishletmemsen? Dégenidim. U mubarek qoli bilen müremge urup turup: i ebu zer! Sen ajiz ademsen, emeldarliq amanettur. Emeldarliq mesuliyetchanliq bilen tapshurup élip, toluq ada qilalaydighan ademdin bashqa ademge qiyamet küni xarliq we pushayman élip kélidu, dédi. (muslim: 1825)

2941/4903 - ibni bureyde atisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: qazilar üch türlük bolidu, bir türi jennetke, qalghan ikki türi dozaxqa kiridu. Jennetke kiridighini heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu we heq bilen höküm qilidu. Ikkinchi türdiki kishi heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu, emma naheq höküm qilip dozaxqa kiridu. Üchinchi türdiki kishi insanlar arisida bilmey turup höküm qilidu, shuning bilen dozaxqa kiridu. (ebu dawud: 3573)

nawada bir mensepni tutushqa shu bir kishidin bashqa layaqetlik adem

tépilmaydighan, hemde mensepni öz üstige almisa kishilerning menpeeti ziyan'gha uchraydighan bir weziyet körülse, u chaghda layaqiti bar kishi chiqip bu mensepni telep qilsa bolidu. Quran kerim bizge yüsüf eleyhissalamning qissisini bayan qilghan, bu qisside yüsüf eleyhissalam padishahqa mundaq dégen:

اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيم

yüsüf: "méni misirning xezinilirini bashqurushqa qoyghin, men heqiqeten obdan saqliyalaydighan, bilimlik ademmen" dédi [yüsüf sürisi 55- ayet]

siyasiy we bashqa barliq ish - xizmetlerni telep qilishta islam kürsetken edeb – exlaq ene shundaq.

Haram qilin'ghan ish - xizmetler

biz yuqirida bayan qilghan "xizmet bilen shughullansa bolidu" dégen söz, bundaq xizmetlerde musulmanlargha ziyanliq bir nerse bolmasliq shertige baghliq. Mesilen: musulmanning musulmanlargha qarshi urush qiliwatqan qoshunda ofétsir yaki esker yaki ishchi bolup xizmet qilishi, musulmanlargha qarshi urush qilish üchün qoral - yaraq ishlep chiqiridighan zawut yaki shirketlerde ishlishi, hemde islam düshmini bolghan herqandaq bir orunda xizmet qilishi halal bolmaydu.

Shuninggha oxshashla, kimki haramgha yaki zulumgha yardem béridighan xizmette ishlise bu xizmet haram bolidu. Mesilen: jazane - ösüm ishlirida ishlesh, haraq zawuti we dukinida ishlesh, tansixana yaki shuningdek jaylarda ishlesh qatarliqlardek.

Bundaq orunlarda ishleydighan kishilerning özi biwaste haram ishlarni qilmaydighanliqi, ularni gunahtin pakliyalmaydu. Chünki biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek gunahqa yardem qilishning özimu gunahtur. Shunga peyghember eleyhissalam ösüm yégen'ge lenet qilish bilen birge ösüm muamilisini yazghan'gha we uninggha guwahchi bolghan'ghimu lenet qilghan. Haraq ichken'ge lenet qilghandek ishlep chiqarghan'gha we quyup bergen'gimu lenet qilghan.

Emma bu höküm musulman kishini bundaq ishlardin tirikchilik qilishqa mejbur qilidighan pewquladde bir ehwal bolmighan chaghlarda shundaq bolidu. Nawada bundaq ehwal bolup qalsa, musulman kishi bundaq ishlardin nepretlen'gen halda ishlep turup haram ishtin qurtulush üchün dawamliq izdinip halal kesipke yötkilishi kérek.

Musulman dégen qanchilik köp payda bolup kétishidin qetiynezer gumanliq we dinni ajizlitidighan jaylardin dawamliq özini yiraq tutishi kérek.

Pul tépish mesililiride omumiy qaide:

pul tépishtiki omumiy qaide shuki: islam dini musulmanlargha xalighan yol we xalighan shekilde pul tépishni rawa körmeydu, belki islam dini jemiyet we köpchilikning menpeetini nezerde tutqan halda tirikchilik qilishqa qanunluq we qanunsiz yollarni ayrip körsetken, bu ayrish mundaq bir asasiy prinsipqa tayinidu:

"payda élish peqetla bashqilarning ziyan tartishigha baghliq bolghan yollarning hemmisi qanunsizdur. Adalet we raziliq bilen kishilerning özara menpeet almashturishi qanunluqtur" bu prinsipni allah taalaning shu sözi éniq

bayan qilidu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تأكلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا

i möiminler, bir - biringlarning mallirini naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishken nerse buningdin mustesna, siler özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur, kimki chektin éship we zulum qilip uni (yeni cheklen'gen ishlarni) qilidiken, uni dozaxqa kirgüzimiz [nisa sürisi 29-30- ayetler]

bu ayet tijaretning qanunluq bolishi üchün ikki shert qoyghan:

birinchisi: tijaret ikki terepning raziliqi bilen bolishi.

Ikkinchisi: bir terepning payda élishi ikkinchi terepning ziyan tartishigha baghliq bolmasliqi. Buni ayettiki "özünglarni öltürmenglar" dégen buyruq bayan qilip béridu. Mupessirler buni ikki menide tefsir qilghan bolup, her ikki mene bu orun'gha uyghun kélidu.

Birinchi mene: bir - biringlarni öltürüshmenglar.

Ikkinchi mene: özünglarni öz qolliringlar bilen öltürmenglar.

Démek: bu ayetning menisi: öz menpeeti üchün bashqilargha ziyan yetküzidighan her qandaq kishi özining qénini éqitqan, axirida yalghuz özinila halaketke sörigen bolidu. Mesilen: oghriliq, parixorluq, qimarwazliq, aldamchiliq, saxtipezlik, jazanixorluq we bulargha oxshaydighan köpligen pul tépish yollirida öz menpeeti üchün bashqilargha ziyan yetküzush bolghanliqi üchün bular qanunsiz yollardur. Bularning beziliride ikki terepning raziliqi bolush sherti tépilsimu, allah taalaning "özünglarni öltürmenglar" dégen ayitidiki muhim shert tépilmaydu".

Altinchi bap. Aile hayatidiki halal-haramlar

ayallar zinnitining körsitishke bolidighanliri we bolmaydighanliri

yuqiriqi ikki ayette er we ayallarning bir - birige qarishi heqqidiki höküm bayan qilindi, emma ikkinchi ayette bolsa, ayallargha xas körsetmiler tuwendikiche bayan qilinidu:

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini ashkarilimisun [nur sürisi31- ayet]

yüz, chach we jisim güzelliki qatarliq tebiiy zinnet bolsun yaki kiym - kéchek, altun eswap we reng - boyaq qatarliq süniy zinnet bolsun, ayal kishini zinnetleydighan we chirayliqlashturidighan herqandaq nerse ayal kishining zinniti hésablinidu. Bu ayette allah taala ayallargha bundaq zinnetlirini yoshurushqa buyrighan, hemde ularni körsitishni chekligen, bu zinnetlerdin peqetla sirttin körünüp turidighanlirigha ruxset qilghan.

Alimlar sirttin körün'gen zinnetlerning chek - chégrisini we miqdarini belgileshte herxil qarashlarda bolghan. Buning menisi: qesten bolmastin özi körünüp qalghan zinnetler dégen bolamdu? Mesilen: shamal qayrip échiwetken zinnetke oxshash, yaki bolmisa, adette ochuq turidighan hemde ochuq turishi

kérek bolghan yerlermu?

Deslepki dewr alimlirining köpinchisining qarishi ikkinchi qarashni körsitidu.

Hezriti ibni abbas reziyellahu enhu sirttin körün'gen zinnetler dégen ayetni tepsir qilip: "bulardin sürme we üzük meqset qilinidu" dégen. Hezriti enes reziyellahu enhudinmu shundaq qarash riwayet qilin'ghan. Sürme bilen üzükni körsitishke bérilgen ruxset uning ornini izhar qilishni teqezza qilidu, u bolsa, yüz we qoldur. Bu qarash hezriti seiyd ibni jubeyr, hezriti eta, imam ewzai we bashqa köpligen alimlardin ashkara ipadilen'gen.

Hezriti aishe reziyellahu enha, hezriti qetade we bashqilardin: sirttin körün'gen zinnetlerge ikki bileyzükni qüshiwétish riwayet qilin'ghan. Bu, körsitish cheklen'gen zinnetler qataridin bilekning bir qismini chiqiriwetkenlikini bildüridu, lékin bilekning yérimimu yaki bileyzük orunlirimu, buningda herxil qarashlar bar.

Bu kengchilikning udulida hezriti abdullah ibni mesud we nexai qatarliqlardek chingitiwetkenler bolup, ular sirttin körün'gen zinnetni köynek qatarliq sirttin körünidighan kiyim - kéchek dep qarighan, chünki bularni yoshurush mumkin emes.

Bu qarashlarning eng küchlüki:" sirttin körün'gen zinnettin meqset: yüz we qollar bilen bille adette chékidin ashuriwetmigen halda ishlitilidighan qolgha salidighan üzük, közge sürtidighan sürmidek zinnetler" dégen qarashtur. Sahabe we tabiiylardin bir gorup shundaq qarashta bolghan.

Hazirqi esrimizdiki ayallar ingekke, lewge we tirnaq qatarliq yerlerge ishlitiwatqan reng - boyaq we upa - englikler ruxset dairisige kirmeydu. Chünki bundaq nersiler pewquladde zinnet bolup, bularni peqetla öy ichidila ishletse bolidu. Emma bügünki künlerde ayallarning öydin chiqidighan chaghda erlerni jelb qilish üchün bundaq girim buyümlirini ishlitishi bolsa haramdur. Yene ayettiki tashqi zinnet dégen sözni tashqi kiyim - kéchek dep qarashmu eqilge muwapiq emes, chünki buni alahide ayrip turup ruxset qilmisimu, kiyim - kéchek beribir sirttin körünüp turmay chare yoq, uni shamal qayrip échiwetken yerler dep qarashmu shundaq, chünki shamal qayrip échiwetken ehwallarda insan charisiz qalidu, shunga buni alahide umümiy hökümdin ayrish hajetsiz.

Ayettiki ayrishtin derhalla musulman ayallarning yoshurush imkaniyiti bolghan bir nersini izhar qilishqa bérilgen bir ruxsetni köriwalalaymiz, u nerse yüz bilen qol bolishi eqilge muwapiq.

Démek: yüz bilen qolgha ruxset qilin'ghan, chünki bularni yögesh ayallargha qiyinchiliq keltüridu, bolupmu balilirini béqish mejburiyiti bar tul ayal bilen, namrat érige yardemliship ishleydighan ayallardek sirtqa chiqishqa muhtaj ayallar üchün téximu qiyin bolidu. Shundaq bolghandimu, hazirqi esrimizde buzuqchiliq, exlaqsizliq we pasiqliq keng tarqilip ketkenliktin, küchining yétishiche zibu - zinnitini yoshurup, hetta yüzinimu yögep yürishi, musulman ayallar üchün téximu yaxshidur, bolupmu sahibjamal ayallar téximu diqqet qilishi kérek.

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ

lécheklirі bilen kökreklirini yapsun [nur sürisi31- ayet]

musulman ayal béshini, kökrikini, boynini we gélini yögishi, bu ezalarni

kishilerge körsetmesliki lazim.

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ

tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini erliridin, atiliridin... Bashqa kishilerge körsetmisun [nur sürisi31- ayet]

bu buyruq möimin ayallarning qulaq, chach, boyun, kökrek we pachaq qatarliqlargha oxshash zinnetlirini yat erlerge körsitishni chekligen.

Lékin u cheklimidin on ikki türlük kishini ayrip chiqiriwetken, bular:

1 - erliri: shunga éri ayalining xalighan yérini körse bolidu, ayalmü érining xalighan yérini körse bolidu.

2 - atiliri: bularning ichige ana we ata tereptin chong dadilarmu kiridu.

3 - qéyinatiliri: chünki qéyinatilar ulargha nisbeten atilarning ornida.

4 - baliliri: newrilirimu shuninggha oxshash.

5 - erlirining baliliri: öyde arilisip olturush zörüriyiti hemde u ayal öy ichide ularning anisining hökmide bolghanliqi üchün.

6 - aka - ukiliri: bular meyli bir tughqan bolsun yaki ata bir yaki ana bir tughqan bolsun hemmisi oxshash.

7 - aka - ukilirining baliliri: bu, er kishi bilen hammisining otturisida menggülük mehremlik bolghanliqi üchündur.

8 - acha - singillirining baliliri: bu, er kishi bilen hammisining otturisida menggülük mehremlik bolghanliqi üchündur.

9 - ayallar: yeni ular bilen tughqanchiliq tereptin bolsun yaki musulmanchiliq jehettin bolsun bérish - kélish qilidighan ayallar. Emma musulman emes ayallar ayal kishining zinnitidin peqetla yat kishilerge ruxset qilin'ghan yüz bilen qoldin bashqa yerni körse bolmaydu.

10 - qol astidiki qülliri: chünki islam qul we kénizeklerni aile ezalirigha oxshash qiliwetken, bezi imamlar bu kénizeklergila xas dep qarighan.

11 - ayallargha éhtiyaji yoq xizmetchiler: bularda tuwendiki ikki shert toluq bolishi kérek:

birinchisi: ayallar bar öyge kirip - chiqip xizmet qilidighan bolishi.

Ikkinchisi: jinsiy shehwéti yoq bolishi.

12 - er - xotunluq munasiwetni chüshenmeydighan kichik balilar, yeni jinsiy tuyghusi qozghalmaydighan kichik balilar: eger ularda bundaq hés - tuyghu körelse, balaghetke yetmigen bolsimu, ulargha ichki zinnitini körsetse bolmaydu.

Yuqiriqi ayet taghilar (atining aka - ukiliri yaki anining aka - ukiliri) heqqide bir nerse démidi, chünki ular adette atilarning ornida, hediste: tagha atigha oxshashtur dep körsitilgen

ayallarning ewretliri

yuqiriqilargha binaen éytalaymizki: ayal kishining jismidin körinishi cheklen'gen yerler yögesh kérek bolghan ewrettur, shunga uni échish haramdur.

Démek: yat er kishiler bilen musulman emes ayallar üchün musulman ayallarning ewriti yüz we qolidin bashqa pütün jismidur, imam razi éytqandek yüz bilen qolni muamile we élim - sétim qatarliq éhtiyaj üchün échish ruxset qilin'ghan, shunga ayallar échish zörür bolmighan yerlerni yögeshke buyrulghan,

körsitish zörür bolghan yerlerge ruxset bérilgen, chünki islam qanuni kengchilik teshebbus qilidighan qanundur.

Imam razi mundaq dégen: "yüz bilen qolning körinishi zörür dep qaralghanliqtin bularning ewret emeslikige alimlar ittipaqlashqan, emma putning körinishi zörür bolmighachqa put ewretmu, yaki emesmu dep ixtilaplashqan".

Nur sürisidiki ayette bayan qilin'ghan 12 türlük kishiler üchün ayal kishining ewriti: qulaq, boyun, chach, kökrek, bilek we pachaqqa oxshash sirtqi zinnet orunliridur, bundaq zinnetlerni ashu 12 xil kishige körsitishke ashu ayet ruxset qilghan.

Undin bashqa dümche, qorsaq, ichki ewret we yota qatarliq yerlerni ayal kishi öz éridin bashqa héchbir er yaki yat ayalgha körsetse bolmaydu.

Ayettin ashu menini chüshinish mumkin, bu mene bezi imamlarning "mehrem bilen bashqa ayallargha nisbeten ayal kishining ewriti kindik bilen tiz ariliqidur" dégen qarashliridin téximu muwapiqraqtur, belki ayetning bu menisi bezi alimlarning: "mehrem bolghanlargha nisbeten ayal kishining ewriti: öyde ish qilish esnasida échishqa mejbur bolmighan yerlerdur, shunga adette öy ichide ish qilghanda körün'gen yerlerge mehrem kishiler qarisa bolidu" dégen qarashlirigha téximu yéqindur.

Bu sewebtin möiminlerning ayallirigha sirtqa chiqidighan chaghda keng we hemme yerni toluq yögeydighan kiyim bilen chiqish buyruq qilin'ghan, chünki ular ashundaq ésil kiyim bilenla kapir we bashqa buzuq ayallardin perqlineleydu. Bu heqte janabi allah peyghembirige bu ilahiy we umümiy uqturushni ümmitige élan qilishni buyrighan:

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ

i peyghember! Ayalliringgha, qizliringgha we möiminlerning ayallirigha éytqinki pürkenje bilen bedinini oriwalsun, bundaq qilghanda ularning (ippetlik ikenliki) ongay tonilidu - de, bashqilar ulargha chéqilmaydu [ehzab sürisi 59- ayet] bu ayettiki pürkenje: ayal kishi yöginidighan chong kiyimdur.

Jahiliyet dewridiki bezi ayallar öyidin talagha chiqqan chaghda boyun, chach we gal qatarliq bezi güzelliklirini échish arqiliq pasiqlarni we yaman yoldiki kishilerni arqisidin egeshtüriwalatti, shunga bu ulugh ayet möimin ayalni jismining bezi yerliri échilip qalmasliqi, ippetlik möimin ayal ikenliki körinishidin melum bolishi, héchqandaq buzuq ademning we munapiqning özini baram qilmasliqi üchün kiyimini üstige toluq yépishqa buyridi. Ayetning körsitishiche, bu buyruq beziler dégendek, ayallardin qorqqanliqtin yaki ulargha ishenmigenliktin bérilgen emes, belki ulargha pasiq we buzuq kishilerning azar bérip qoyishidin ensirigenliktur, chünki zibu - zinnitini échiwetken, mangghanda singayan mangidighan, gep qilghanda suyuqluq bilen gep qilidighan ayallar, erlerni özige jelb qilidu we yaman yoldikilerning könglige teme peyda qilidu, mana bu allah taalaning ayallargha qilghan buyruqining körsetken ölchimidur:

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ

nazaket bilen söz qilmanglar, chünki dilida nifaq bar adem (silerge qarita) temede bolup qalidu [ehzab sürisi 32- ayet]

islam, musulman ayalning yöginish we saqlinish mesiliside qattiq telep qoyghan, bu heqte peqetla yashan'ghan qéri ayallargha azraq ruxset qilghan, allah taala mundaq deydu:

وَالْقَوَاعِدُ مِنْ النِّسَاء اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

yatliq bolushni xalimaydighan yashan'ghan ayallar zinnetlirini ashkarilimighan halda tashqi kiyimlirini séliwetse, (erlerning aldida adettiki kiyimliri bilen yürse) héch gunah yoqtur, tashqi kiyimlirini séliwétishtin saqlansa ular üchün yaxshidur, allah hemmini anglap turghuchidur [nur sürisi 60- ayet]

yashan'ghan ayallardin meqset: qérip ketkenliktin adet körüshtin we éghirayagh bolushtin toxtighan, yatliq bolushni oylimaydighan, er kishige meyli yoq, erlermu ularni xalimaydighan ayallardur. Allah taala ene shundaq ayallargha kengchilik qilip, ulargha tashqi kiyimlirining bir qismini, mesilen: perenje, peltu we abaye qatarliqlarni séliwétishke ruxset qilghan.

Quran kerim bu ruxsetni zinnetlirini ashkarilimighan halda dégen sözi bilen baghlap qoyghan, buning menisi: bu kiyimlerni zinnetni körsitish üchün emes, éhtiyaj bolup qalghanda qolayliq bolush üchün séliwetse bolidu dégenlik. Bu bir ruxset bolup, yenila eng ewzili: téximu kamaletke yüzlinish we barliq gumandin yiraq bolush üchün ruxset qilin'ghan tashqi kiyimlirinimu séliwetmey yöginishidur. Tashqi kiyimlirini séliwétishtin saqlansa, ular üchün yaxshidur [nur sürisi 60- ayet]

ayal kishining ammiwi munchilargha kirishi

islam dini ewretlerni yögesh we saqlashqa ehmiyet bergenliki üchün, peyghember eleyhissalam ayal kishining ammiwi munchilargha kirip, körginini herxil sorunlarda éghizdin chüshürmeydighan herxil ayallar aldida bedinini yalingachlishidin agahlandurghan. Hezriti jabirning éytishiche peyghember eleyhissalam mundaq dégen :

434/836 - jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki allahqa we axiret künige iman keltüridiken, hammamgha ishtansiz kirmisun. Kimki allahqa we axiret künige iman keltüridiken, ayallirini hammamgha kirgüzmisun. Kimki allahqa we axiret künige iman keltüridiken, haraq tizilghan dastixanda olturmisun. (tirmizi: 2801)

dawalinish üchün ammiwi munchigha kirish zörür bolup qalghan ayallar bu umümiy cheklimining sirtigha qoyuldi.

Hösn - jamalini bashqilargha körsitish haram

musulman ayalni bashqa kapir we jahiliyet dewri ayalliridin ayrip turidighan alahide exlaqlar bar. Musulman ayalning exlaqi bolsa: özini saqlash, sherm - haya, ippetlik bolush qatarliqlardur. Emma gheyri musulman ayallarning exlaqi bolsa: hösn- jamalini bashqilargha körsitish we bashqilarni özige jelb qilishtur. Imam zemexsheri mundaq deydu: "hösn - jamalini bashqilargha körsitish dégen yoshurush kérek bolghan jaylarni bilip turup izhar qilish démektur".

Imam zemexsheri bu sözi arqiliq yoshurush kérek bolghan hösn -

jamalini bashqilargha körsitish dégen sözge: bilip turup, qesten échishqa urunmaq dégen yéngi bir menini ilawe qilghan boldi, yoshurush kérek bolghan nerse, jismidiki bir eza bolishimu mumkin yaki ezaning herkiti bolishimu mumkin, yaki yürüsh - turush yaki sözlishish uslubi bolishimu mumkin, yaki ayallar kéyidighan kiyim - kéchek yaki taqaydighan zibu - zinnet bolishimu mumkin. Hösn - jamalini bashqilargha körsitishning qedimdin tartip ta hazirqi künimizge qeder herxil shekilliri körülgen, bezi alimlar bularning bir qanchisini allah taala peyghember eleyhissalamning ayallirigha qilghan bu sözide bayan qilghan:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

öyliringlarda olturunglar, ilgiriki jahiliyet dewridiki ayallar yasinip chiqqinidek yasinip chiqmanglar [ehzab sürisi 33- ayet]

hösnini körsitishtin hésablanmaydighan ishlar

musulman ayal hösnini körsitish dairisidin chiqip, islam edeb - exlaqi bilen zinnetlinish üchün töwendiki edeb - exlaqlargha raye qilishi kérek:

1 - közini qarashtin saqlash, chünki ayal kishining eng qimmetlik zinniti hayadur, hayaning eng éniq belgisi bolsa közini tikilip qarashtin saqlashtur. Allah taala deydu:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ

möimin ayallargha éytqin: namehremlerge tikilip qarimisun [nur sürisi 31- ayet]

2 - erler bilen chaplishidighan, sürkilidighan derijide arilashmasliq. Bu xildiki arilishish hazirqi künlerde kinoxanilarda, uniwérsitét siniplirida we zallarda, ammiwi qatnash qorallirida we shuningdek jaylarda köriliwatidu.

3 - kiyim - kéchekliri islam sheriitining körsetmilirige uyghun bolushi. Islam sheriitige uyghun bolghan kiyim tuwendiki süpetler bolghan kiyimlerdur :

birinchisi: quran kerim ayrighandin bashqa jisimning hemme yérini yögeydighan bolushi, quran kerim ruxset qilghan yerler eng küchlük qarashqa asasen yüz bilen qol (béghishqiche).

Ikkinchisi: astidiki jisim körünüp qalidighan derijide népiz bolmasliqi. Chünki peyghember eleyhissalam dozax ehli ichide mundaq süpetlik ayallar barliqini éytqan: kiyim keygini bilen yenila yalingach, bashqilargha mayil bolidighan we bashqilarnimu özige mayil qilidighan ayallar, ular jennetke kirmeydu, puriqinimu puriyalmaydu. Kiyim keygini bilen yenila yalingach dégenning menisi: ularning kiyimliri népiz bolghanliqtin yögesh rolini orundimay astidiki jisimni körsitip turidu dégenliktur. Bir küni beni temim qebilisidin bir gorup ayallar jamaiti népiz kiyimlerni kéyishken halda hezriti aishe reziyellahu enhaning qéshigha kirgen idi, hezriti aishe reziyellahu enha ulargha mundaq dédi: eger siler möimin bolidikensiler, bu möiminler kéyidighan kiyim emes.

Üchinchisi: népiz bolmighandimu jismining sheklini we hejmini izhar qilmaydighan bolishi, gherb medeniyiti élip kelgen kiyim pasunlirigha oxshash shehwet qozghaydighan bolmasliqi kérek. Bügünki künlerde modéchilar héssiyatni qozghaydighan kiyimlerni layihileshte besleshmekte, bundaq kiyimler

népiz kiyimlerdin bekraq jelb qilidighan pasunda bolghachqa uni keygen ayallar yalingach ayallardekla körinidu.

Tötinchisi: bügünki künlerdiki erlerning ishtanlirigha oxshash erlerge xas kiyim bolmasliqi. Ayallar ishtanni qisqa köynek we mayka bilen keygen teqdirde er kishige oxshap qalidu. Emma ishtanni uzun köynek yaki peltu ichige keyse buningda chataq yoq. Chünki peyghember eleyhissalam ayallargha oxshiwalghan erlerge lenet qilghandek, erlerge oxshiwalghan ayallarghimu lenet qilghan, ayallarning erche kiyim kéyishini chekligendek, er kishiningmu ayalche kiyim kéyishini chekligen.

Beshinchisi: xristan, yehudiy we butperes kapirlarning mexsus kiyimliri bolmasliqi. Chünki ulargha oxshiwélishqa urunush, pikir we körinishte er - ayal musulmanlargha musteqilliq we alahidilik xalaydighan islam dinida cheklen'gen ishtur. Bu sewebtin islam dini köpligen ishlarda kapirlargha oxshap qalmasliqqa buyrighan.

3470/5788 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki pexirlinishni namayen qilidighan kiyimni kiyse, qiyamet küni allah uninggha shu kiyimni kiygüzidu. Andin uninggha ot tutushup lawuldap köyidu. Kimki bashqa qewmge oxshiwalsa, u shulardin bolidu. (rezin riwayet qilghan. Ebu dawud: 4029)

4 - gep - sözide, yürüsh - turushida tüz we ésil bolushqa raye qilip, yüz we barliq jisim herikitide héssiyat qozghitishtin saqlinish kérek. Chünki naz qilish we suyuqluq qilish musulman ayalning ishi emes, buzuq ayallarning ishidur. Allah taala mundaq dégen:

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ

nazaket bilen söz qilmanglar, chünki könglide nipaq bar adem temede bolup qalidu [ehzab sürisi 32- ayet]

5 - etir puriqi we herxil qiliqlar bilen erlerni özige jelb qilishqa urunmasliqi kérek. Bu heqte ulugh allah taala mundaq dégen:

وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ

zinnetlirini kishilerge bildürüsh üchün, ayaghlirini yerge urmisun .[nur sürisi 31- ayet]

jahiliyet dewridiki ayallar kishiler arisidin ötüp kétiwatqanda putliridiki bilezüklirini jaranglitish üchün putini yerge qattiq uratti, bundaq qiliqning er kishilerning diqqitini qozghaydighanliqi hemde ayal kishining könglidiki yaman niyetke dalalet qilidighanliqi üchün quran kerim buni chekligen. Yene erlerni jelb qilish üchün ayallar ishlitidighan puraqliq girim we puraqliq etirlermu oxshashla cheklen'gen.

3501/5844 - ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her bir köz (haram nersilerge qarash bilen) zina qilidu. Eger xotun kishi etir ishlitip, erler turghan jaydin ötse, (bu halda) u zina qilghuchi hésablinidu. (tirmizi: 2786, ebu dawud: 4173)

ayallarning erlirining mihmanlirini kütiwélishi

buningdin éniq boliduki, ayal we uni körgen erler terepidin xatirjemlik bolghan teqdirde, ayal kishi kéyinishide, zibu - zinnitide, gep - sözliride we yurush - turishida islam edeblirige raye qilidighanla bolsa, éri bar waqitlarda érining méhmanlirigha kéreklik xizmetni qilsa bolidu, bundaq ehwalda ayalning méhmanlarni körishi we méhmanlarning ayalni körishi tebiiy. Lékin bügünki künlerdiki köpinche ayallardek toluq kiyim - kiyishke raye qilmighan teqdirde, u ayalning erlerge körinip yürishi haram bolidu.

Er bilen erning jinsiy munasiwetlishishi chong haramlarning biridur

islamda jinsiy héssiyatni tertipke sélish jehettin zina we uning muqeddimiliri haram qilin'ghandekla hezriti lut eleyhissalamning qewmi qilghan er kishining er kishi bilen jinsiy munasiwet qilishimu haram qilin'ghandur. Bu paskina ishtur, insan tebiitidiki bir chékinishtur, paskinichiliq patqiqigha pétishtur, er kishilik tebiitini buzushtur, hemde ayallar heqqige qilin'ghan bir jinayettur. Bu qebih günahning bir jemiyette tarqilishi, uni weyran qiliwétidu, shü jemiyettikilerni bu yaman adetke qul qilip qoyidu, hemde hertürlük exlaq - pezilet we ésil örp - adetni unutturidu. Bu meynet gunahni birinchi bolup peyda qilghan lut qewmi heqqide quran kerimning bayani bu heqte bizge kupaye qilidu. Ular halal, pak ayallirini tashlap qoyup, ashu yaman haram ishni qilishatti, shunga ularning peyghembiri lut eleyhissalam ulargha mundaq dégen:

أَتأتونَ الذُّكْرَانَ مِنْ الْعَالَمِينَ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ

siler ehli jahan ichidin liwat qilip, perwerdigaringlar siler üchün yaratqan ayalliringlarni tashlap qoyamsiler? Siler heqiqeten (buzuqchiliqta) heddédin ashquchi qewmsiler [shuera sürisi 165- 166- ayetler]

quran kerim ulargha hezriti lüt eleyhissalamning tili bilen azghunluq, jahalet, israp, buzuqluq we jinayet tamghusini birqanche ayetlerde urghan.

Bularning buzulghanliqi, exlaqining chirip, tebiitining bulghinip ketkenlikining eng tipik misali bolsa, ularning lut eleyhissalamning méhmanlirigha qarita tutqan pozitsiyisi bolup, bu mihmanlar emeliyette allah taala ashu milletni sinap ewetken insan qiyapitidiki azab perishtiliri idi, bu weqelikni quran kerim mundaq bayan qilghan:

وَلَمَّا جَاءتْ رُسُلُنَا لُوطا سِيء بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ وَجَاءهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَاقَوْمِ هَؤُلَاء بَنَاتِي هُنَّ أَطهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِي فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ قَالُوا يَالُوط إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ

bizning elchilirimiz lutning yénigha kelgen chaghda (qewmining ulargha

chéqilip qoyishidin qorqup) qiyin ehwalda qaldi, ular toghrisida yüriki siqildi we: "bu bir dishwar kündur" dédi, lutning qewmi uning qéshigha aldirap kélishti, ular burundin yaman ishlar (liwat) ni qilishatti, lut éytti: "i qewmim! Méning bu qizlirim (millitining qizlirini démekchi) silerge eng paktur, allahdin qorqunglar, méhmanlirim aldida méni reswa qilmanglar, aranglarda qebih ishtin tosidighan birer ong adem yoqmu?". Ular lutqa éytti: "qizliringgha bizning hajitimiz yoqliqini sen obdan bilisen, shuningdek bizning meqsitimiznimu obdan bilisen". Lut éytti: "kashki méning küch - quwwitim bolsa idi, yaki iltija qilidighan küchlük jemetim bolsa idi, (silerge zerbe bergen bolattim). Ular (yeni perishtiler): "i lut! Shübhisizki biz perwerdigaringning elchilirimiz, ular hergizmu sanga ziyan yetküzelmeydu [hud sürisi 77- 81- ayet]

islam qanunshunasliri bu qebih gunahni qilghan kishining jazasi heqqide toxtulup, her ikkisige zina jazasi bérilemdu? Yaki her ikkisi ultürilemdu? Eger öltürülse néme bilen öltürilidu? Qélich bilenmu yaki ot bilenmu? Yaki bolmisa igiz yerdin tashlap öltürilemdu? Dégendek mesililerde herxil qarashta bolghan. Sirttin qarashqa qattiq körün'gen bundaq éghir jazalash emelyette islamiy jemiyetni halak bolush we halak qiliwétishtin bashqa bir nersige paydisi bolmaydighan bundaq ziyanliq we xeterlik jinayetlerdin tazilash we qoghdashtin bashqa nerse emes.

Qol bilen jinsiy lezzetlinishning hökmi

bügün bezi yashlar qolliri bilen jismidiki menini chiqirip, özini aram alduridu we hayajinini tinchlanduridu. Bu ish mexpi adet yaki ananizim qilmaq dep atilidu. Alimlarning köpchiliki uni haram dep qarighan, ulardin imam malik shu ayetni delil qilip körsetken:

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْعَادُونَ

ular ewretlirini saqlighuchilardur, yeni xotunliridin, chöriliridin bashqilardin saqlighuchilardur. Buning sirtidin jinsiy telepni qandurushni telep qilghuchilar heddédin ashquchilardur [moiminun sürisi 5-7- ayetler]

démek: ularning qarishiche qoli bilen lezzetlen'gen kishi shehwitini bashqa yol bilen qandurghan bolidu.

Imam ehmed ibni hembeldin: menini jismidin chiqqan bir artuq nerse dep qarap, uni chiqirish xuddi qan aldurghan'gha oxshashla jaiz bolidu dégen qarash riwayet qilin'ghan. Imam ibni hezmmu buni qollighan, lékin henbeliy mezhebdiki alimlar menini bu shekilde chiqirishning jaiz bolishi üchün ikki shert qoyghan:

birinchsi: uni zina qilip sélishtin qorqqan chaghda qilishi.

Ikkinchisi: toy qilishqa qudriti yetmigen chaghda qilishi.

Shehwet küchiyip kétip zina qilip sélish xewpi bolghan ehwallarda imam ehmedning qarishi boyiche ish qilsaqmu bolidu. Mesilen: öz wetinidin ayrilip ghurbetchilikte ishleydighan yaki oquydighan, gunah qilishqa qiziqturidighan nersilerge köp duch kélidighan, bu sewebtin haram ish qilip sélishtin ensireydighan bir yigit chékidin ashurwetmigen halda, shehwitini bésiqturush üchün bu charini qollansa buningda héch gep yoq. Buningdin yaxshiraq chare:

peyghember eleyhissalamning toy qilishqa küchi yetmigen musulman yashlargha bergen körsetmisi boyiche ish qilishtur, peyghember eleyhissalam ularni köprek roza tutushqa buyrighan, chünki roza tutush iradini mustehkemleydu, sewrchanliqni ügitidu, teqwadarliqni we allah körüp turidu dégen tuyghuni küchlendüridu.

2451/ 4082 - elqeme reziyellahu enhu mundaq deydu: men abdullah (ibni mesud) bilen minada kétiwatattim, yolda osman (ibni effan) reziyellahu enhu uchrap qélip, ikkisi sözlishishke bashlidi. Hezriti osman: hey ebu abdurahman! Sanga yash qizdin birni élip bermeylimu?! Ötken küchtünggür künliringni esletse ejep emes! Dédi. Abdullah reziyellahu enhu: sen bundaq deysen, emma peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i yashlar jamaesi ! Aranglardin öylinishke qadir bolalaydighanlar öylensun, chünki öylinish közni haramgha qarashtin, ewretni haram alaqidin saqlaydu. Öylinishke qadir bolalmighanlar roza tutsun, chünki roza shehwetni késidu dégenidi, dédi. (muslim: 1400)

Yettinchi bap. Ata - ana bilen balilar ottursidiki munasiwettiki halal haramlar

islam nesebni himaye qilidu

balilar atilarning izbasaridur, ular ata - aniliri hayat waqtida, ata - anilarning köz qarchughi hésablansa, ölüp ketkendin kéyin atilirining namini öchürup qoymay, yolini dawamlashturidu we ulargha warisliq qilidu. Ular atiliridin chiray - shekil we her türlük yaxshi - yaman xuy we xaraktérlarni miras alidu.

Démek: ular ata - anilirining yürek parisi we köz qarchughidur. Allah taala neseblerning ariliship ketmey pak saqlinishi, bala atisining kim ikenlikini tonushi üchün zinani haram qilip, toy qilishni perz qilghan. Chünki toy qilish arqiliqla ayal érige xas bolidu, érige xiyanet qilishi yaki uning étizini bashqilarning süyi bilen sughurishi haram bolidu, shunga toy qilish bilenla ayal er - xotunluq dewride tughqan herqandaq bala érining balisi hésablinidu, buning héchqandaq ispatlashqa hajiti yoq.

Ata balisigha tansa bolmaydu

yuqiriqi jehettin er kishi öz nikahidiki bir ayal tughqan balisining nesibini inkar qilsa haram bolidu, chünki uning bundaq inkar qilishi ayali we balisigha eng set ar - numus we eng chong ziyanlarni keltürüp chiqiridu. Shunga uning quruq söz, quruq guman yaki bezi taralghan asassiz gep - sözlerge bérilip bundaq ziyan urushqa qedem qoyishigha yol qoyulmaydu. Emma keskin delil - ispat bilen ayalining özige xiyanet qilghanliqini jezmleshtürse, islam sheriitimu uni öz balam emes dep qaraydighan balini baqturushqa, miras élishqa heqqi yoq dep qaraydighan kishige miras qaldurushqa yaki eng az dégende pütün ömür boyi guman ichide yashishigha tashlap qoyalmaydu we razi bolmaydu. Bundaq kishige islam sheriiti lenetlishish usuli arqiliq chiqish yoli qilip bergen. Bu usulgha köre éri ayalining özige xiyanet qilghanliqini we bashqa bir erdin qorsaq kötürgenlikini tekitliyelise yaki küchlük guman qilip bilelise, lékin uning qolida buninggha héchqandaq delil - ispat bolmisa, u bu mesilini sotqa sunidu, qazi ularning

otturisida quran kerim körsetken lenetlishish tüzümini ijra qilghandin kéyin ikkeylenni menggülükke ayriwétidu, bala anigha bérilidu. Allah taala quran kerimde lenetlishish usulini mundaq dep körsetken:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاء إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنْ الصَّادِقِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنْ الْكَاذِبِينَ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنْ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنْ الصَّادِقِينَ

ayallirini zina bilen qarilighan we özliridin bashqa guwahchisi bolmighanlar sözining rast ikenlikini delillesh üchün, allahning nami bilen töt qétim qesem qilsun, beshinchi qétimda: "eger yalghanchi bolsam manga allahning leniti bolsun" désun, ayalimu érining yalghanchi ikenlikige allahning nami bilen töt qétim qesem qilip, beshinchi qétimda: "eger érim rastchillardin bolsa, manga allahning ghezipi bolsun" dése, jazagha tartilmaydu [nur sürisi 6- 9- ayetler]

islamda bala qiliwélish haramdur

ata balining nesibini inkar qilsa bolmighinidek, öz pushtidin bolmighan bir balini bala qiliwélishimu halal bolmaydu. Tarixta ötken milletlerdek ereblermu jahiliyet dewrliride bala béqiwélish arqiliq xalighan kishini öz nesibi we jemetige qoshuwalatti. Islam kelgende bundaq bala béqiwélish tüzümi ereb jemiyitide keng tarilip ketken bolup, peyghember eleyhissalammu burun zeyd ibni hariseni bala qiliwalghan idi.

Islam bala béqiwélishni heqiqet we emeliyetni burmilashtin ibaret bir saxtiliq dep qarighan, bu saxtiliq yat bir kishini bashqa bir ailining ezasi qilip, uni bu ailidiki ayallargha mehrem qilip qoyidu, emeliyette bu ailidiki ayallar bu kishige yat ayallardur, chünki béqiwalghan kishining ayali béqiwélin'ghuchining anisi ya qizi yaki bir tughqini we yaki hammisi emes, u hemmeylen'ge yat.

Bala qiliwélin'ghan bu bala, baliliq süpiti bilen er - ayal ikkeylendin miras élip, bu mirasning esliy igiliri bolghan tughqanlarni mirastin mehrum qilidu, netijide heqiqiy tughqanlar öz heqlirini tartiwalghan bu yat tajawuzchigha öchmenlik saqlaydu, köpinche ehwallarda bu öchmenlik qaynap - téship, tughqanlar otturida köngülsizlik keltürüp chiqiridu. Bu sewebtin quran kerim bundaq jahiliyet tüzümini bikar qilip, uni keskin haram qiliwetken, hemde uning keltürüp chiqiridighan barliq netijilirini emeldin qalduriwetken. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَط عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُم

siler bala qiliwalghanlarnimu allah heqiqiy baliliringlarning hökmide qilmidi, bu (yeni öz pushtunglardin bolmighanlarni bala déyish) peqet aghzinglarda éytilghan sözdur, allah heqni éytidu, toghra yolgha bashlaydu. Ularni atilirining ismi bilen chaqiringlar, bu allahning dergahida eng adil ishtur, eger atilirini bilmisenglar, ular silerning diniy qérindishinglardur, dostliringlardur [ehzab sürisi4

- 5 - ayetler]

quranning bu éniq ayitige nezer salayli: siler bala qiliwalghanlarnimu allah heqiqiy baliliringlarning hökmide qilmidi, bu (yeni öz pushtunglardin bolmighanlarni bala déyish) peqet aghzinglarda éytilghan sözdur yeni bala béqiwélish héchbir heqiqetke tayanmighan bir quruq sözdin ibarettur, éghizdiki sözler heqiqetlerni yenggüshliyelmeydu, emeliyetnimu özgertelmeydu, yatni tughqan, gheyriyni öz yaki béqiwélin'ghan balini öz pushtidin bolghan bala qiliwételmeydu, éghizdiki söz béqiwélin'ghuchining tomurlirida béqiwalghuchining qanlirini éqitalmaydu, béqiwalghuchining qelbide atiliq méhrini yaki béqiwilin'ghuchining qelbide baliliq hés - tuyghulirini peyda qilalmaydu, baligha bu jemetning xaraktérini hemde bu ailining eqliy, jismaniy we mijez - xulqi jehettiki alahidiliklirini singdürelmeydu.

Bu seweblerdin islam dini bala qiliwélish tüzümi keltürüp chiqarghan miras élish we béqiwélin'ghan balining ayalini béqiwalghuchi menggü nikahqa alalmasliqtek barliq netijilerni emeldin qalduriwetken.

Bala qiliwélish tüzümini emeliy bikar qilish

bala qiliwélish tüzümini emeldin qaldurush kishiler üchün asan'gha chushmeytti, chünki u ereblerning hayatida chongqur yiltiz tartqan bir ijtimaiy tüzüm idi, shunga allah taalaning hékmiti bu tüzümni yalghuz söz bilenla emes, belki hem söz hem emeliy tetbiq bilen yiqitp tashlashni muwapiq körgen.

Allah taalaning hékmiti barliq shek - shübhilerni qomurup tashlap, béqiwalghan baliliri élip qoyup bergen ayallarni élishqa qilin'ghan ruxsetke qarita musulmanlarning siqilishini yoqutush, hemde musulmanlargha peqet allahning halal qilghan nersisining halal, haram qilghan nersisining haram ikenlikini bildürüsh üchün bu wezipini orundashqa del peyghember eleyhissalamning özini tallighan.

Muhemmed oghli zeyd dep tonulghan harisening oghli, peyghember eleyhissalamning hammisining qizi zeyneb bilen öylen'gen idi. Emma ular otturisidiki munasiwet yaxshi bolmighachqa, zeyd peyghember eleyhissalamgha ayalidin köp shikayet qilatti. Peyghember eleyhissalam zeyd ayalini qoyup bergendin kéyin uni öz nikahigha alidighanliqini allahning buyruqi bilen bilsimu, bu mesile intayin nazuk bolghachqa, zeyd derd - ehwal oqup kelsila uninggha: ayalingni qoyuwet déyishning ornigha: allahdin qorq, ayalingni qoyuwetme dep uni qayturatti. Bu yerde peyghember eleyhissalamgha insaniy ajizliq ghalib kélip, kishilerge yüz kélelmesliktin qorqqan idi. Del mushu peytte peyghember eleyhissalamgha kayip quran kerim ayiti nazil boldi, nazil bolghan ayetler ichide jahiliyet dewridiki béqiwalghan yat oghli qoyup bergen ayalni nikahigha élishni chekleshtin ibaret bolghan bundaq kona tüzümning qalduqlirini pachaqlap tashlash üchün peyghember eleyhissalamning iradisini küchlendüridighan ayetlermu bar idi. Allah taala mundaq dédi:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا

لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

öz waqtida sen allah német bergen, senmu inam qilghan kishige: "xotunungni nikahingda tutqin, allahdin qorqqin" déding, allah ashkarilimaqchi bolghan nersini könglüngde yoshurdung, kishilerning tene qilishidin qorqtung, allahdin qorqushung eng heqliq idi, möiminlerge ularning bala qiliwalghan oghullirining qoyup bergen xotunlirini nikahlap alsa gunah bolmasliqi üchün (zeynebni) zeyd qoyuwetkendin kéyin sanga nikahlap berduq, allahning (séning zeynebni élishing toghrisdiki) emri choqum orundilidu [ehzab sürisi37- ayet]

undin kéyin quran kerim bu heqte peyghember eleyhisalamni aqlap, bu ishni qilsa bolidighanliqini, buningdin héchqandaq siqilmasliqi kéreklikini tekitlep mundaq dep körsetti:

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

allah peyghemberge halal qilip buyrighan ishni qilishta héch gunah bolmaydu, bu (yeni buyrighan ishni qilishta gunah yoqliqi) ötkenki peyghemberlerge tutqan allahning yolidur, allahning emri ezeldinla bikip ketken hökümdur, ular (peyghemberler) allahning emri - permanlirini yetküzidu, allahdin qorqidu, allahdin bashqa héchkishidin qorqmaydu, allah hésab élishqa yéterliktur. Muhemmed aranglardiki erlerning héchbirsining atisi emes, lékin u allahning peyghembiri we peyghemberlerning axirqisidur, allah hemme nersini bilgüchidur [ehzab sürisi 38- 40- ayetler]

béqip terbiyilesh menisidiki bala qiliwélish

yuqiriqi islam emeldin qaldurghan bala qiliwélish tüzümi bolup, u bir kishi bir balining bashqa bir kishining balisi ikenlikini bilip turup uni özige bala qiliwélip, neseb jehettin öz nesibi we jemetige mensup qilip, uninggha öydiki qiz - ayallar bilen arilishish, ular bilen nikahlanmasliq we miras élish qatarliq barliq baliliq hoquqini bériwétishtin ibarettur.

Buningdin bashqa yene bir xil bala béqiwélish usuli bolup, buni kishiler bala qiliwélish dep qaraydu, emeliyette bu islam chekligen bala qiliwélishqa kirmeydu. U bolsa: bir kishi bir yétim balini yaki igisi yoq yolgha tashlinip qalghan bir balini béqiwélip, uninggha méhribanliq qilishta, terbiyileshte öz balisidek muamile qilidu, öz balisidek ghizalanduridu, kéyinduridu, oqutidu, buning bilen bille uni öz nesibige mensup qiliwalmaydu, hemde uninggha yuqiridikidek baliliq hoquqlirini bermeydu, mana bundaq béqiwélish allahning dinida maxtalghan bir yaxshi ishtur, bundaq qilghan kishi bu ishigha jennette sawab bérilidu.

4990/ 8238 - sehl reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: men we yétim baligha kapaletlik qilghuchi ikkimiz

jennette mana mushundaq yéqin bolimiz dep, körsetküch barmiqi bilen ottura barmiqini körsitip, u ikki barmiqining arisini azraq arach qilghan. (buxari: 5304)

kochigha tashliwetken balimu yétim balining ornida turidu, uning üstige bundaq baligha (ibni sebiyl) yeni sergerdan yaki yoluchi dégen namni bérish bekmu muwapiq bolup, islam dini bularni béqishni buyrighan.

Eger bir kishining balisi bolmay, béqiwalghan balisigha mal - mülkidin bir bölük bérishni xalisa, u özi hayat waqtida uninggha xalighan nersisini bériwetse bolidu, ölüp kétishtin ilgiri mirasning üchten bir qismigha qeder uninggha bérishni wesiyet qilsa bolidu.

Balining atisidin gheyriyge mensup boliwélishi gunahtur

islam dini atilargha öz balilirining nesibini inkar qilishini haram qilghandek, balilarghimu öz atisidin gheyriyge mensup bolushni haram qilghan. Peyghember eleyhissalam buni allahning we xalayiqning lenitige ochritidighan qebih gunahlardin biri dep qarighan.

2688/4466 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki öz dadisidin bashqa birini özige dada qiliwalsa yaki öz xojayinidin bashqa birini özige xojayin qiliwalsa, allahning leniti taki qiyamet künigiche uninggha yéghip turidu. (ebu dawud 5115)

baliliringlarni öltürmenglar

islam dini yuqirida éytilghan shekilde neseblerni qoghdighandin kéyin, ata - bala her ikki terepke atiliq bilen baliliq teqezza qilidighan heqlerni belgilep berdi, hemde bu heqlerni qoghdash üchün bir qanche ishlarni haram qildi.

Mesilen: balisining yashash heqqi bar. Atisi yaki anisining balisini öltüriwétish yaki uni - bezi jahiliyet dewridiki erebler qilghandek - tirik kömüwétish arqiliq uning yashash heqqige tajawuz qilish heqqi yoq, bu mesilide qiz - oghul her ikkisi baraber. Allah taala mundaq dégen:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

kembeghelliktin qorqup baliliringlarni öltürmenglar, ularning we silerning rizqinglarni biz bérimiz, ularni öltürüsh heqiqeten chong gunahtur [isra sürisi31-ayet]

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

tirik kömüwétilgen qizdin: sen qaysi gunah bilen öltürüldüng? Dep soralghan chaghda [tekwiyr sürisi 8- 9- ayetler]

bundaq qebih jinayetke ittirgen seweb namratliq yaki namratliship kétishtin endishe qilishtek iqsadiy seweb bolsun, yaki tughulghan bala qiz bolsa kéyinche numusqa qélishtin ensireshtek bashqa seweb bolsun buningdin qetiynezer islam bundaq wehshiy jinayetni eng qattiq shekilde haram qilghan, chünki bu adem öltürgenlik, sile - rehim rishtisini üzgenlik we ajiz bir jan'gha tajawuz qilghanliqtin ibaret bir jinayettur.

4280/7125 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: qaysi gunah allahning neziride eng éghir? Dep sorighan idim, peyghember eleyhissalam: allah séni

yaratqan turup, uninggha shérik keltürüshüng, dédi. Men: bu heqiqeten éghir gunah, undin qalsichu? Dep sorighan idim, peyghember eleyhissalam: sen bilen bille tamaq yéyishidin ensirep balangni öltüriwétishing, dédi. Men yene: undin qalsichu? Dep sorighan idim, peyghember eleyhissalam: qoshnangning ayali bilen zina qilishing, dédi. Kéyin, peyghember eleyhissalamning bu sözlirini testiqlap munu ayet nazil boldi: "ular allahqa ikkinchi bir mebudni shérik qilmaydu, allah haram qilghan naheq adem öltürüsh ishini qilmaydu, zina qilmaydu, kimki bu (gunahlar)ni qilidiken, (axirette) u jazagha uchraydu. " (süre furqan, 68 - ayet) (buxari: 4761)

ayallarmu erlerge oxshashla bu jinayetni chekleshke we uni qilmasliqqa peyghember eleyhissalamgha qol bergen:

أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

allahqa héch nersini shérik keltürmeslikke, oghriliq qilmasliqqa, zina qilmasliqqa, balilirini öltürmeslikke [momtehine sürisi 12- ayet]

balining atisi boynidiki yene bir heqqi bolsa: uni yaxshi isim bilen atash bolup, balisigha chong bolghanda azablinidighan ism qoysa bolmaydu. Yene abdunebi yaki abdurusul dégendek allahdin bashqigha qolluq ipadileydighan ism qoyushimu haram bolidu.

Balilarning yene atilirining boynida béqish, terbiyilesh we chiqimini qilish heqqi bar, shunga balilarni tashliwétishke yaki zaya qiliwétishke bolmaydu.

3569/5960 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: silerning hemminglar jawabkar, (shunga) hemminglar öz mesuliyitinglardin hésab bérisiler. Bashliq bolghan adem xelqige mesul bolup, özining mesuliyitidin hésab béridu. Herbir er öz ehlige mesul bolup, aile ezaliridin hésab béridu. Xotun kishimu érining öyige we uning balilirigha mesul bolup, umu öz mesuliyitidin hésab béridu. Xizmetchimu xojayinining mal mülkige mesul bolup, umu uningdin hésab béridu. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma sözini dawam qilip mundaq deydu: ésimde qélishiche, peyghember sellellahu eleyhi wesellem yene mundaq dégen: her bir er dadisining mal mülkige mesul bolup, uningdin hésab béridu. Démek, silerning hemminglar mesul bolup, öz mesuliyitinglardin hésab bérisiler. (buxari: 893)

bergende balilargha teng bérish

balilarning atigha yaxshiliq qilishta teng bolishi üchün atilarningmu balilargha bir nerse bergende teng bérishi, ulargha baraber muamile qilishi wajib bolidu. Bezi balilirigha ayrim halda sewebsiz yaki orunsiz sowgha yaki pul - mal bérishi haram bolidu. Chuki bundaq qilish bashqa balilarning qorsiqini köptüridu, balilar arisida düshmenlik we öchmenlik otini tutashturidu, ana bu heqte ata bilen oxshash.

2890/4818 - nuiman ibni beshir mundaq deydu: atam manga bir qisim mélini sediqe qilghanidi. Anam emre binti rewahe reziyellahu enha atamgha: sen peyghember sellellahu eleyhi wesellemni bu ishqa guwah qilmighiche men razi bolmaymen, dédi. Shuning bilen, atam manga bergen sediqisige peyghember

sellellahu eleyhi wesellemni guwah qilish üchün uning qéshigha ketkenidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem atamdin: baliliringning hemmisige mushundaq qildingmu? Dep soraptu, atam: yaq, dep jawab bergeniken, buni anglighan peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allahtin qorqunglar, perzentliringlarning arisida adil bolunglar! Deptu. Shuning bilen, atam derhal öyge qaytip kélip, manga bergen sediqisini qayturiwaldi. (muslim: 1623)

imam ehmedning qarishiche: balilarning biri késellik yaki bashqa bir seweb bilen pul - malgha muhtaj bolup qalghan ehwalda, bashqa balilirigha bermey muhtaj balisigha ayrim berse bolidu.

Mirasta allahning chek - chégrisigha tajawuz qilmasliq

miras mesilsidimu yuqiridikidek bolidu, shunga atining bezi balilirini, qizlirini yaki yaqturmaydighan ayalining balilirini mirastin mehrum qilishi haram bolidu.

Hemde bir kishining miras ilishqa heqliq bolghan tughqinini yalghan hile arqiliq mirastin mehrum qilishimu haram bolidu, chünki sheret miras tüzümi dégen: allah öz ilmi, adaliti we hékmiti bilen belgiliwetken bir tüzüm bolup, allah taala bu tüzüm arqiliq her bir heq igisige toluq heqqini bergen, hemde bu heqte kishilerni sizghan chek - chégrining sirtigha chiqip ketmeslikke buyrighan. Shunga kimki miras teqsim qilishta bu tüzümge xilapliq qilidiken, allahning belgilimisige tajawuz qilghan bolidu. Allah taala miras mesililirini üch ayette bayan qilip birinchi ayettin kéyin mundaq dégen:

آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنْ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

ata - ananglar we baliliringlardin qaysisining menpeet jehettin özünglargha eng yéqin ikenlikini bilmeysiler, bular allah terepidin bikitilgen belgilimidur, allah heqiqeten hemmini bilgüchi, hékmet bilen ish qilghuchidur [nisa sürisi 11- ayet] ikkinchi ayetning axirida mundaq dégen:

غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهأر خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

miras qaldurghuchi ademning wesiyiti warislargha ziyan yetküzmeydighan bolishi kérek, u allah terepidin qilin'ghan tewsiyidur, allah hemmini bilgüchidur, helimdur (yeni emrige xilapliq qilghuchilarni aldirap jazalap ketmeydu). Ene shu ehkamlar allahning qanunliridur, kimki allahqa we uning peyghembirige itaet qilidiken, allah uni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzidu, u u yerlerde menggü qalidu, bu chong utüqtur. Kimki allahqa we peyghembirige asiyliq qilip, allahning qanunlirining sirtigha chiqip kétidiken, allah uni dozaxqa kirgüzidu, u dozaxta menggü qalidu, xorlighuchi azabqa duchar bolidu [nisa sürisi 12- 14- ayetler] üchinchi ayetning axirida mundaq dégen:

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

adashmasliqinglar üchün allah silerge (sheret ehkamlirini) bayan qilip béridu, allah hemme nersini bilgüchidur [nisa sürisi176- ayet]

shunga kimki allahning mirasta belgiligen qanunigha xilapliq qilsa yaki uninggha qarshi chiqsa, allah éniq körsitip bergen yoldin azghan bolidu. Hemde allahning chek - chégrisigha tajawuz qilghan bolidu, bundaq qilghanlar allahning bu jazasini kütüp tursa bolidu:

نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

allah uni dozaxqa kirgüzidu, u dozaxta menggü qalidu, xorlighuchi azabqa duchar bolidu [nisa sürisi14- ayet]

ata – anini qaxshatmaq chong gunahlarning biri

balilarning ata - anilargha qarita yaxshiliq qilish, boysunush, hörmetlesh qatarliq mejburiyetliri bardur. Mana bu insan tebiitining chaqiriqi, wapadarliq we yaxshiliq qilghanni bilish xisletlirining teqezzasidur. Bular anigha nisbeten téximu bek tekitlinidu, chünki ana, qorsaq kötürüsh, émitish we béqip terbiyileshte cheksiz japa - musheqqet tartidu. Allah taala mundaq deydu:

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا

biz insanni ata - anisigha yaxshiliq qilishqa buyriduq. Insanni anisi musheqqet bilen qorsaq kötürüp, musheqqet bilen tughdi. Uninggha qorsaq kötürüsh mudditi we süttin ayrish mudditi ottuz aydur [el ehqaf sürisi15- ayet]

4972/8204 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i allahning peyghembiri! Insanlar ichidin kim méning yaxshi muamile qilishimgha eng heqliq? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: anang, dep jawab berdi. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsichu? Dep sorighanidi: andin qalsa dadang, dédi. (buxari: 5971)

peyghember eleyhissalam ata - anini qaxshitishni chong gunahlarning eng chonglirining biri dep, quran kerimde körsitilgendekla uni allahqa shérik keltürüshtin qalsila ikkinchi chong gunah dep körsetken.

5952/9703 _ mughire ibni shuibe reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala silerge ata - ananglarni qaxshitish, qizliringlarni tirik kömüsh, we bashqilargha bermestin, herdaim (bashqilardin) tileshni haram qildi. Undin bashqa quruq parang qilish, köp soal sorash we pul malni bozup chéchishni mekruh qildi. (buxari: 2408)

5946/9696 _ abdullah reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, allah mundaq üch kishining yüzige qarimaydu: birinchisi, ata anisining qarghishini alghan kishi; ikkinchisi, er kishige oxshiwalghan ayal; üchinchisi, deyüz (xotunini künlimeydighan adem) mundaq üch kishi jennetke kirmeydu: birinchisi, ata

anisining qarghishini alghan; ikkinchisi, haraqkesh; üchinchisi, berginige minnet qilidighan kishi. (nesai: 2562)

bolupmu ata - ana yashinip qalghanda islam dini ata - anilar heqqide téximu bek tekitlep tapilaydu, chünki bundaq chaghlarda ularning tenliri ajizlap, bashqilarning yardimige we xewer élishigha bekrek muhtaj bolidu, bu heqte quran kerim mundaq dep körsetken:

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

perwerdigaring peqet uning özigila ibadet qilishinglarni we ata - ananglargha yaxshiliq qilishinglarni tewsiye qildi, ularning biri ya ikkilisi séning qol astingda bolup yashinip qalsa, ulargha uh démigin (yeni malalliqni bildüridighan shünchilik söznimu qilmighin), ularni düshkelimigin, ulargha hörmet bilen yumshaq söz qilghin. Ulargha kamali méhribanliqtin nahayiti kemter muamilide bolghin we: "i perwerdigarim, ular méni kichiklikimde terbiyiliginidek ulargha merhemet qilghin" dégin [isra sürisi 23 - 24 - ayetler]

bu ayetlerning tefsiyride burunqilirimiz mundaq dégen: nawada ata - anilarni qaxshatmaqta uh déyishtinmu töwenrek bir nerse bolghan bolsa, elbette allah uni haram qilghan bolatti.

Ata – anilarning tillinishigha seweb bolush chong gunahlardin

ata - anilarni qaxshatmaq uyaqta tursun, peyghember eleyhissalam balining ata - anisining tillinishigha seweb bolishini haram depla qalmay, belki uni chong gunahlar qatarida sanighan.

Ata - anining ruxsitisiz jihadqa pidaiy bolushqa bolmaydu

islam dinining allah yolida jihad qilishqa bergen mertiwisi bek yuqiri bolup, uninggha kéchide tünep, kündüzde roza tutushmu teng bolalmaydu.

Islam dini ata - anining raziliqini élishqa shundaq chong ehmiyet bergen turuqluq ata - anining ruxsitini almastin oghlining jihadqa qatnishishini haram qilghan.

4978/8211 - abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip, jihadqa chiqish üchün ijazet sorighanidi, peyghember eleyhissalam: ata - anang hayatmu? Dep soridi, u adem: hee, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaqta, sen öyde qélip, u ikkisining halidin xewer alghin! Dédi. (buxari: 3004)

4979/8212 - abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: men hijret qilish üchün sanga beyet qilghili keldim, biraq ata - anam yigha zare qiliship qaldi, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaq bolsa, ularning qéshigha qaytip bérip, ularni xuddi yighlatqininggha oxshash küldürgin! Dédi. (nesai: 4163)

4980/8213 - muawiye ibni jahime mundaq deydu: atam jahime peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha bérip: i allahning resuli! Men jihadqa chiqishni xalaymen. Shunga sendin meslihet sorighili keldim,

dégenidi, peyghember eleyhissalam: anang hayatmu? Dep soridi. U: hee, dep jawab bergenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: undaq bolsa, uning xizmitidin ayrilmighin ! Chünki jennet anining ikki qedimi astida, dédi. (nesai: 3104)

mushrik ata – ana

ata - anilargha muamile qilishta, islam élip kelgen güzel qarashlarning biri bolsa: ata - ana kapir bolghan teqdirdimu ularni qaxshitishni haram qilishtur. Ularni qaxshitish shu derijide cheklen'genki, ular heddidin éship, shérik keltürüshke teshwiq qilip, musulman oghlini islam dinidin chiqirishqa tirishqan teqdirdimu ularni qaxshitishqa bolmaydu. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

manga we ata - ananggha shükür qilghin, axir qaytidighan jay méning dergahimdur. Eger ata - anang séni bashqa bir nersini manga shérik keltürüshke zorlisa, ulargha itaet qilmighin, ulargha dunyada yaxshi muamilide bolghin, (yeni dininggha ziyan yetmeydighan asasta yaxshiliq qilghin), manga itaet bilen qaytqan ademning yoligha egeshkin, andin méning dergahimgha qaytisiler, silerge qilmishinglarni éytip bérimen [loqman sürisi14- 15- ayetler]

bu ikki ayette musulman kishi ata - anisining shérik keltürüshke, dinsizliqqa buyrushlirigha boysunmasliqqa buyrulghan, chünki yaratquchigha asiyliq bolidighan ishlarda héchqandaq bir mexluqqa boysunush, itaet qilish yoqtur. Allahqa shérik keltürüshtinmu chongraq asiyliq barmu? Lékin shundaq bolsimu musulman kishi ulargha dunyada yaxshi muamile qilip ötüshke buyrulghan, hemde ularning musulman oghlining imanigha qarita tutqan pozitsiyisige qarita yaman muamile qilmasliqqa, ularning otturidiki mesilini, bala atisigha, ata balisigha yardem qilalmaydighan bir künde yeni qiyamet künide hakimlarning hakimi bolghan allah taalaning hököm qilip bir terep qilishigha tapshurüshqa buyrulghan. Mana bu islamdin bashqa héchqandaq bir dinda tépilmaydighan uchchigha chiqqan keng qorsaqliqtur.

Sekkizinchi bap. Örpe adetlerdiki halal-haram

saghlam eqide islam jemiyitining asasini teshkil qilidu, tewhid(yeni allahni yekke - yigane dep qarash) bolsa, bu eqidining jewhiri we pütün islamning rohi hésablinidu. Shunga islam dini, barliq qanun we körsetmiliride birinchi bolup mushu sap tewhid we mushu saghlam eqidini qoghdashqa tirishidu, bu sewebtin musulman jemiyetni shérikning we azghunluqning qalduqliridin tazilash üchün azghun butpereslik éqimi tarqatqan jahiliyet étiqadlirigha urush élan qilish wazkechkili bolmaydighan bir ishtur.

Allahning kainatlardiki qanuniyetlirige hörmet qilish

islamning musulmanlar könglige ornitidighan deslepki eqidilirining biri bolsa: insan yashawatqan zémin bilen asmanlarni öz ichige alghan bu chong alemning özlikidin mingip qalmaydighanliqi, hemde héchqandaq bir mexluqning arzu - hewesliri bilenmü mangmaydighanliqidur, chünki mexluqlarning arzu - hewesliri qarighu we azghun bolghanning üstige bir - birige zit we qarimü qarshidur. Quran kerimde mundaq deydu:

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءهُمْ لَفَسَدَتْ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

eger heq quran ularning nepsi - xahishigha boysunidighan bolsa, elwette asmanlar, zémin we ulardiki mexluqatlar xarab bolghan bolatti. [muiminun sürisi 71- ayet]

lékin bu alem, özgermes we almashmas qanuniyetler bilen baghlan'ghandur, allah taala buni birqanche ayetlerde élan qilghan:

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا

allahning yolida hergizmu héchqandaq almashturushni körmeysen, allah yolida hergiz özgertishnimu körmeysen [fatir sürisi 43- ayet]

musulmanlar perwerdigarining kitabidin, peyghembirining sünnitidin bu alemshumul qanuniyetlerge hörmet qilishni, hemme ishni özining baghlan'ghan sewebliri arqiliq telep qilishni, bezi din tijaretchiliri we daxan - jinkeshlerdek azghun kishiler ishlitidighan (mexpi sewebler) atalghulirigha qarshi turushni ügen'gen.

Jahiliyet dewri örp - adetlirige jeng élan qilish

islam dini, eqilge we exlaqqa xetiri chong bolghanliq jehettin jahiliyetning xurapat we buzuq étiqadlirigha qandaq urush élan qilghan bolsa, jahiliyetning qebiliwazliq, tekebburluq we irqiy teessupluq üstige qurulghan örp - adetlirigimu shundaq jeng élan qilghan.

Islamda teessupluq qilish yoq

islam, jahiliyet dewri örp - adetlirige qarshi turush körishide deslep qilip her türlük teessupluqni yer astigha kömüwetti. Musulmanlargha herqandaq teessupluqqa mayil bolushni we uninggha teshwiq qilishni haram qiliwetti. Démek: bir irqning yene bir irqqa, bir rengning yene bir rengge, yaki bir parche zéminning bashqa zéminlargha üstünliki yoq. Shunga musulman kishining bir rengge qarshi yene bir rengge, bir qebilige qarshi yene bir qebilige, bir yurtqa qarshi yene bir yurtqa teessupluq qilishi toghra emes.

Allah we axiret künige ishen'gen kishining bashqa sewebtin emes peqet özining melum bir jemet we milletke mensup bolup qalghanliqi üchünla naheq ishlarda yaki bashqilargha zulum sélishta öz milliti we jemetige yan bésishi toghra emes. Öz jemeti we millitige peqet heq we toghra ishlardila yardem qilsa bolidu. Allah taala mundaq dégen:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْط شُهَدَاء لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

i möiminler! Xudaliq üchün guwahliq bérishte, özünglarning yaki ata - ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha guwahliq bérishke toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishinglar [nisa sürisi135- ayet]

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا

birer qewmge bolghan öchmenlikinglar adil bolmasliqinglargha seweb bolmisun [maide sürisi 8- ayet]

peyghember eleyhissalam jahiliyet dewride keng tarqalghan "zalim bolsun yaki mezlum bolsun qérindishingni yöligin" dégen sözning uqumigha tüzitish kirgüzdi. Kéyin musulmanlarning qelbige iyman orunlashqanda peyghember eleyhissalam ulargha bashqa menini közde tutup shu sözning özini éytqanda sahabiler heyran qélishqan.

4695/7797 - enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: qérindishing meyli zalim yaki mezlum bolsun, (uninggha) yardem bergin! Dédi. Bir kishi: i resulullah! Mezlumghighu yardem bérermen. Emma zalimgha qandaq yardem bérimen? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: uni zulum qilishtin tosuwalghining, uninggha qilghan yardimingdur, dédi. (buxari: 6952)

buningdin shuni biliwalalaymizki, musulmanlar otturisida yurtwazliq we irqiy teessupluqqa qilin'ghan herqandaq chaqiriq, jahiliyet chaqiriqidin bashqa nerse emes, buning islamgha, peyghemberge we quran'gha héchqandaq alaqisi yoq.

Chünki islam öz eqidisidin gheyriyge sadaqetmenlik étirap qilmaydu, islam qérindashliqidin bashqa rishtini qobul qilmaydu, hemde iyman bilen kupurdin bashqa kishiler arisini ayrip turidighan pasillarnimu étirap qilmaydu, musulmanning xoshnisi bolamdu yaki öz milliti bolamdu yaki bir ana bir atidin bolghan bir tughqini bolamdu, islamgha düshmenlik qilidighan kapirla bolidiken, u beribir musulmanning düshminidur. Allah taala mundaq deydu:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءهُمْ أَوْ أَبْنَاءهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ

allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning allah bilen we uning peyghembiri bilen qarshilashqanlarni – ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya uruq - tughqanliri bolghan teqdirdimu – dost tutqanliqini körmeysen [mujadele sürisi 22- ayet]yene mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاء إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ

i möiminler! Eger atiliringlar, qérindashliringlar imandin kupurni ewzel körse, ularni dost tutmanglar [tewbe sürisi 23- ayet]

neseb we reng hésabqa élinmaydu

islam dini jahiliyet dewridikidek neseb we bayliq bilen pexirlinishni, ata - bowisi bilen chongchiliq qilip, bir - birige men palanining balisi, men pokunining ewladi, sen palani sulalidin, men aq tenlik, sen qara tenlik, men ereb, sen ejem dégendek sözlerni qilishni musulmanlargha haram qiliwetti.

Insanlarning hemmisi bir yiltizgha mensup bolidighan tursa neseb we sülalining néme qimmiti bolsun? Nawada nesebning qimmiti bar dep perez qilinsa, ademning bu atidin yaki u atidin tughulishida néme roli yaki néme gunahi bar?

Barliq insanlar adem bilen hawwaning baliliridur, allah taala qiyamet küni silerning tégi - tektinglardin we nesebliringlardin sorimaydu, sheksizki, allahning dergahida eng hörmetlik bolidighininglar eng teqwadarliringlardur.

Widalishish hejide herem yurtta we herem éyida minglighan insanlar peyghember eleyhissalamning nutqigha qulaq sélip anglawatqan bir peytte, peyghember eleyhissalam élan qilghan prinsiplarning biri shu idi: i xalayiq! Perwerdigaringlar birdur, diqqet qilinglar! Erebning ejemge, ejemning erebke, qizilning qarigha, qarining qizilgha teqwadarliqtin bashqa ewzelliki yoq heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allah dergahida eng hörmetlik hésablinisiler [hujurat sürisi 13- ayet].

Ölüklerge yigha - zar qilmaq

islam urush élan qilghan jahiliyet örp - adetliridin yene birsi bolsa: jahiliyet dewridiki kishilerning ölümge munasiwetlik bolghan wayjan - wayyey dep ünlük yighlash, qayghurushta chékidin éshish qatarliq yaman adetliridur.

Islam dini musulmanlargha ölümning sap yoqluq yaki mutleq paniliqqa emes belki peqetla bir dunyadin yene bir dunyagha seper qilishtin bashqa nerse emeslikini, sewr - taqetsizlikning ölük kishini tirildürmeydighanliqini, allahning belgiligen teqdirini qayturiwételmeydighanliqini ügetken. Shunga musulman kishining bashqa herqandaq musibetlerge uxshash ölümnimu sewrchanliq bilen ibret alghan halda kütiwélishi, musibetke uchrighanda quranda körsitilgen bu ayetni oqushi kérek:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

biz elwette allahning igidarchiliqidimiz, choqum allahning dergahigha qaytimiz [beqere sürisi 156 - ayet]

emma jahiliyet dewridiki kishilerning qiliqliri bolsa islam chekleydighan haram ishlardur, peyghember eleyhissalam bundaq qiliqlargha nepret bildürüp mundaq dégen:

1450/2477 - ebu malik esheri reziyellahu enhudin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenliki riwayet qilin'ghan: ümmitimde jahiliyet dewridin qalghan töt türlük ish bar bolup, ümmitim bu ishlarni tashliyalmaydu. Ular: öz nesibidin pexirlinish, bashqilarning neseblirini söküsh, yultuzlardin yamghur tilesh we méyitqa haza échip yighlash. Eger haza échip yighlighan ayal ölüshtin ilgiri tewbe qilmisa, qiyamet küni u qaramaydin kiyim kiygen we bedenni qichishqaq qiliwitidighan yépincha artqan halda ornidin turidu, dédi. (muslim: 934)

musulman kishining musibetlik kiyim kiyip yaki adettiki zinnetlinishni terk étip yaki adettiki kiyimning sheklini özgertip qayghu - hesritini izhar qilishi toghra emes, peqetla éri ölüp ketken ayal kishi er - xotunluqning heqqi - hörmitige we ikkeylenni birleshtürgen muqeddes rishtige wapadarliq qilish yüzisidin, hemde

burunqi er - xotunluqqa tewe bolghan iddet mudditi ichide toy qilmaqchi bolghan erlerning közige chéliqip yürmeslik üchün, töt ay on kün haziliq tutishi kérek.

Emma ölgen kishi ayalning éri bolmay, atisi, balisi yaki aka - ukiliri bolghan teqdirde ayal kishining uninggha üch kéche - kündüzdin artuq qariliq tutishi toghra emes. Érige tutidighan bu haziliq bolsa sel qarashqa bolmaydighan bir wajibtur. Emma sewr - taqet bilen qayghurush, warqirimay yighlash bolsa, gunah bolmaydighan tebiiy ishtur.

Toqquzinchi bap. Muamililerdiki halal-haram

allah taala insanlarni bir - birige muhtaj qilip yaratqan, shunga her bir kishining qolida özige lazim bolghan hemme nerse tépilmaydu. Kishining qolida öz hajitidin artuq nersiler bolidu, hemde bashqilarning hajitidin artuq bolghan nersilerge muhtaj bolidu. Bu sewebtin dunyadiki hayat öz yolida méngishi üchün allah taala insanlargha élim - sétim we her türlük yollar arqiliq tawar we menpeetlerni özara almashturushni ilham bergen.

Peyghember eleyhissalam peyghember bolup ewetilgen chaghda ereblerning bezi élim - sétim we tawar almashturush usulliri bar bolup, peyghember eleyhissalam ularning islam sheriitige zit kelmeydighan bezi muamile usullirigha yol qoyghan. Islam sheriitining nishan we körsetmilirige uyghun kelmeydighan bir qisim muamile usullirini bolsa chekliwetken. Bu cheklime birnechche mezmunning bolishigha asaslan'ghan. Mesilen: gunahqa seweb bolmaq, aldimaq, naheq paydiliniwalmaq we zulum qilmaq qatarliqlar.

Haram qilin'ghan nersilerni sétish haramdur

adette islam chekligen bir gunah ish üchün qollinilidighan yaki kishiler melum bir gunahni qilish üchünla sétiwalidighan nersilerni élip sétish, uning bilen tijaret qilish haramdur. Mesilen: choshqa, mest qilghuchi ichimlik we chékimlik, omumen qilip éytqanda haram qilin'ghan yémek - ichmeklikler, but - heykel, krést belgiliri qatarliqlardek nersiler. Chünki bundaq nersilerni élip - sétip tijaret qilishqa yol qoyush ashu gunah nersilerge teshwiq qilghanliq yaki uni yéqinlashturup qolayliq yaritip bergenlik bolidu. Cheklesh bolsa uning namini öchürüp, kishilerni uningdin yiraqlashturghanliq bolidu.

3356/5616 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem haraqqa alaqidar on türlük kishige lenet éytqan. Ular: haraqni yasighuchi, yasatquchi, ichküchi, kötürgüchi, kötertküchi, teqdim qilghuchi, satquchi, pulini yégüchi, sétip alghuchi we sétip aldurghuchi qatarliqlar. (tirmizi: 1295)

namelum nersini sétish cheklen'gendur

sétilghan tawarning namelum bolishi ikki terep arisida jidelge seweb bolidighanliqi yaki bir terepning yene bir terepni gollishigha seweb bolidighanliqi üchün peyghember eleyhissalam jidel bilen aldamchiliqning yolini taqighan halda, talash - tartish tüghduridighan herqandaq kélishimni chekliwetken.

Mana bu heqte haywanning qorsiqidiki nersini, asmandiki qushni, sudiki béliqni we herqandaq namelum bolghan nersini sétish toghruluq cheklime kelgen.

Buning bir misali: burun kishiler méwe, sey - köktöt we ziraetlerni tong waqtida sétishatti, ular soda kélishimi tüzüp bolghandin kéyin sétilghan nersilerge tebiiy apet tégip hosul weyran bolatti - de sétiwalghuchi bilen satquchi otturisida jidel peyda bolatti. Satquchi: "men sétip boldum, soda pütüp boldi" dése, alghuchi: "manga hosulni satqan iding, men hosul almidim" deytti. Shunga peyghember eleyhissalam pishmighuche tong méwini sétishni chekligen. Tong méwini sétish, derhal méwisini uziwélishni yaki késiwélishni shert qilip satqan teqdirdila meyli bolidu. Peyghember eleyhissalam yene bughday bashiqining aqirip, apet mezgilidin ötüp bolghuche sétilishini chekligen.

Namelumluqning herqandiqi cheklen'gen emes, chünki sétilidighan bezi nersiler anche - munche namelumluqtin xaliy bolmaydu. Mesilen: öy sétiwalmaqchi bolghan adem öyning astigha yaki tam arilirigha qariyalmighinigha oxshash. Lékin bu yerde cheklen'gen nerse talash - tartish, jidel we bashqilarning heqqini naheq yewélishqa élip baridighan köz yumghili bolmaydighan nersining namelum bolup qélishidur.

Eger örp - adette meyli dewétilidighan nerse namelum bolup qalsa soda haram bolmaydu. Mesilen: yerge kömülüp turidighan sewze, turup, chamghur we piyaz qatarliqlarni we qoghun - tawüzluqlarni sétishqa oxshash. Imam malikning qarishiche: soda kélishimde kechüriwétilidighan derijide azghine namelumluq bolsa, kishilerning bu mehsülgha éhtiyaji zor bolsa, soda toghra bolawéridu.

Bazar bahasi bilen oynishish

islam bazarni toluq erkinlikige qoyup bérishni xalaydu. Bazarda körsitilgen tawar bilen tawargha bolghan telepke tayan'ghan tebiiy qanuniyetlerning erkin rolini jari qildurushni teshebbus qilidu. Lékin bezi tijaretchilerning monopolchiliq qiliwélip baha bilen oynishishidek gheyriy tebiiy amillar bazargha tesir körsetse, bundaq ehwalda köpchilikning menpeeti bezi shexslerning erkinlikidin üstün turidu, shunga bundaq ehwalda jemiyetning zörür éhtiyajini közde tutup, tamaxor pursetpereslerning ziyankeshlikidin jemiyetni qoghdash üchün ularning yaman niyitige qarshi turghan halda baha bikitishke ruxset qilinidu.

Imam ibni teymiye qatarliq chong alimlar mueyyenleshtürgendek: baha bikitishning zulum bolghanliqidin haram qilin'ghini, adalet bolghanliqtin yol qoyulghanliri bardur. Imam ibni teymiye mundaq dégen: "eger baha bikitish, kishilerge zulum sélishni, ularni ular razi bolmaydighan bahada tawarlirini sétishqa zorlashni we allah ruxset qilghan nersini qilghili qoymay tosuwélishni keltürüp chiqarsa, u chaghda haram bolidu. Eger kishilerge adalet keltüridighan bolsa, mesilen: jemiyet zörür muhtaj bolghan nersilerni bazar nerxide sétishqa zorlash, tawarning bedilidin artuq pul éliwélishni chekleshtek ishlarda baha bikitip bérish jaiz bolupla qalmay belki wajib bolidu.

Monopoliyichi lenet qilin'ghandur

islam dini soda - sétiqta shexslerning erkinlikige kapaletlik qilghan bolsimu, lékin bir qisim kishilerning shexsiyetchiliki we tamaxorliqi tüpeylidin milletning ozuq - tölüki we zörür éhtiyajliq nersilerde bolsimu bashqilarning hésabigha özlirini béyitishqa urunishi qattiq eyiblen'gen. Quran kerimde allah taala mundaq dégen:

إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ

shübhisizki, pirewn, haman we ularning qoshunliri gunahkarlardin idi [el qasas sürisi 8- ayet]

2853/4759 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem kélip: i resulullah ! Mallargha muqim baha toxtitip bergin ! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men bahaning muqim bolushi üchün dua qilay, dédi. Andin yene bir adem kélip: i resulullah! Mallargha muqim baha toxtitip bergin ! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allah bahani bezide chüshürse, yene bezide örlitidu. Men allah bilen héchbir ademge zulum qilmighan halda uchrishishni ümid qilimen, dédi. (ebu dawud: 3450)

bazar erkinlikige arilishiwalmaq

peyghember eleyhissalam yéziliqning mélini sheherlikning sétip qoyushini chekligen. Ölimalarning éytishiche bu sodining shekli mundaq: yéziliq yat bir adem bazarning telipi bar bir malni shu künning bahasida sétip kétish üchün sheherge kelgende, sheher balisidin biri kélip uninggha: "mélingni manga qoyup qoyghin, qimmetrek bahada aldirimay sétip bérey" dep malni élip qélip bahani örlitishke seweb bolishidur. Nawada yéziliq mélini özi satqan bolsa, hem baha erzanlaytti hem özi paydilinip jemiyetkimu payda yetküzgen bolatti.

2809/4684 - jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yéziliqning mélini sheherlik sétip bermisun, insanlarni öz meylige qoyup béringlarki, allah bezilirige bezilirining sewebi bilen riziq bersun! (muslim: 1522)

2810/4685 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: gerche yéziliq birimizning qérindishi yaki atisi bolghan teqdirdimu, sheherlikning uning mélini sétip bérishi meni qilin'ghan. (muslim: 1523, ebu dawud: 3440)

peyghember eleyhissalamning: kishilerni allah ulargha bir - biri arqiliq bergen riziqni yégili qoyunglar dégen bu ixcham sözi tijaret saheside intayin muhim bir prinsipni belgileydu. U bolsa: bazar we bazardiki bahani shexslerning ariliship tesir körsitishige uchratmastin, normal riqabet we tebiiy amillargha qoyup bérish kérek.

2854/4760 - enes reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning zamanida bir qétim mal bahasi örlep ketti. Shuning bilen sahabilar: i resulullah ! Mallargha muqim baha toxtitip bergin! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: mal bahasini belgiligüchi allahtur, u bezilerning rizqini tar qilsa, yene bezilerning rizqini keng qilghuchidur, u hemmige riziq bergüchidur. Men perwerdigarim bilen héchbir ademning ne jénigha, ne méligha qilche zulum qilmighan halda uchrishishni ümid qilimen, dédi. (tirmizi: 1314)

démek: eger u yéziliqtin héchqandaq heq almighan halda uninggha bazar ehwalini tonutup yol körsitip nesihet qilsa chataq yoq. Chünki u nesihet qilsa, xalis nesihet qilghan bolidu. Nesihet bolsa dinning bir parchisidur, belki u din nesihettur dégen hediske asasen dinning hemmisidur.

Emma köpinche ehwalda shérinkane alidighan bédik yaki dellalning

shérinkanige bolghan hérismenliki bundaq muamililerde omumiy menpeetni közleshni unutturup qoyidu.

Bédikchilik halaldur

yuqiriqidin bashqa ehwallarda bédikchilik qilsa bolawiridu. Chünki u, alghuchi bilen satquchi otturisida wastichilik we dellalliq qilishtur. Bu köpinche ehwallarda ikki terepke yaki bir terepke köpligen tawar - mallarni we menpeetni qolaylashturup béridu.

Tijaret muamililirining murekkeplishishige egiship soda wastichiliki hazirqi esrimizde burunqidin bekraq zörür bolup qaldi. Tijarettiki import - éksport we top - parche sodilarda wastichilar muhim rol oynaydighan bolup qaldi. Wastichi özining tapan heqqini pütüshken boyiche ya melum miqdarda pul, ya paydining melum pirsenti sheklide alsa bolidu. Wastichining ish heqqi halal bolush üchün ikki shert bar:

1 - bir terepke payda yetküzüsh yaki özi payda élish üchün ikki terepning birini gollimasliq.

2 - kishilerning aq köngülliki, saddiliqi yaki hajetmenlikidin paydilinip aldamchiliq qilmastin özining chiqarghan küchige, tökken terige layiq heq élish.

Tijarette aldash we naheq payda élish haramdur

bazargha ziyanliq arilishiwélishni cheklesh üchün peyghember eleyhissalam musulmanlarni tawar bahasini xéridarlargha örlitip qoyush üchün malni yuqiri bahada alghan xéridar bolup körünüshni chekliwetken.

Bundaq qilghan ademning sétiwélish niyiti bolmastin belki bashqa kishilerge tawarni qimmetrek aldurush niyiti bolidu. Köpinche ehwalda mal igisi bilen pütüshüp xéridarlarni gollash üchün shundaq qilidu.

Soda muamilisi bahada qara qoyush we tijarette naheq payda éliwélishning herqandaq sheklidin xaliy we yiraq bolishi üchün peyghember eleyhissalam mal bazargha yétip kélishtin burun malning aldigha chiqip sétiwélishni chekligen. Chünki bundaq qilish malni bazarning normal özgirishige qarap munasip bahada sétishqa toshqunluq qilghanliq bolidu. Bezide mal igisi bazardiki bahadin xewersiz bolup qélip gollunup kétidu. Shunga peyghember eleyhissalam mélini aldigha chiqqan ademge bazar bahasidin xewersiz halda erzan sétip qalghan ademge, bazardiki heqiqiy bahani uqqandin kéyin pushayman qilsa, sodidin yéniwélish ixtiyarini bergen.

2811/4687 - abdullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember eleyhissalam bazargha kéliwatqan malni aldigha chiqip yolda sétiwélishtin tosqan. (muslim: 1518)

2812/4688 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar yene biringlarning sodisi üstige soda qilmisun (yeni uning sodisini buzup, özining mélini satidighan ishni qilmisun)! Yolda kéliwatqan mal bazargha kélip chüshürülüp bolmighiche, uning aldigha chiqip sétiwalidighan ishni qilmanglar. (buxari: 2165)

2813/4689 - ibni siyrin mundaq deydu: men ebu hureyre reziyellahu enhudin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: bazargha kéliwatqan malning aldigha chiqmanglar. Kimki undaq

malning aldigha chiqip, andin uni sétiwalidiken, mal igisi bazargha kélip, bazar ehwalini igelligendin kéyin satqan mélini yanduruwélish ixtiyarliqi bar. (muslim: 1519)

islam dini élim - sétimda we insanlar ara barliq muamililerde aldamchiliq we saxtipezlikning herqandaq sheklini haram qilidu. Undaq bolidiken musulman kishi barliq ishlirida rastchil bolishi, bashqilargha semiymiylik bilen yol körsitishni maddiy menpeettin bekraq paydiliq dep bilishi kérek.

2805/4673 - ibni ebu ewfa mundaq deydu: yalghan xéridar bolghuchi jazane yégen, xiyanetxor hésablinidu. U, aldamchiliq we qizilközlük bolup, hergiz durust emes. (buxari muelleq riwayet qilghan)

2835/4722 - hekim ibni hizam reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sodilashqan ikki kishi sodigha pütüshken yerdin ayrilip ketmigenla bolsa, sodida yéniwélish ixtiyarliqi bolidu. Eger her ikkilisi rastchil bolup, mélining heqiqiy ehwalini ochuq éytsa, sodisida her ikkisige beriket bérilidu. Nawada eyiblirini yoshursa, her ikkisining sodisining berikiti kétidu. (buxari: 2079)

buninggha binaen ilgiriki musulmanlar maldiki eyibni yoshurmay körsitip satatti, yalghan sözlimey rast sözleytti, aldimay semimiy muamile qilatti.

Köp qesem qilish

aldamchiliqni yalghan qesem bilen yögise gunahi téximu éghirlishidu. Peyghember eleyhissalam omumen qesem ichishtin, xususen yalghan qesem ichishtin tosqan.

2755/4597 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (soda sétiqta qilin'ghan) qesem malning sétilishigha seweb bolidu, lékin beriketni kötüriwétidu. (buxari: 2087)

sodida köp qesem ichish birinchidin muamile qilghuchilarni gollash charisi bolup qélish jehettin gumanliq ish bolghanliqtin, ikkinchidin qelbidin allahning ismini ulughlash rohini yoqutushqa seweb bolidighanliqidin yaman körülgen ishtur.

Taraza - ölchemde kem bérish

aldamchiliq türlirining yene biri bolsa: taraza - ölchemde kem bérishtur. Quran kerim muamilining bu teripige alahide köngül bölgen, hemde uni enam sürisining axiridiki on wesiyetning biri qilghan:

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

ölchemni we tarazini toghra qilinglar, héchqandaq ademni küchi yetmeydighan ishqa teklip qilmaymiz [enam sürisi152- ayet] allah taala yene mundaq dégen:

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

siler bashqilargha ölchep bergende, toluq ölchenglar we toghra tarazida tartip béringlar, bundaq qilish yaxshidur, axiretlikinglar üchün téximu obdandur. [isra sürisi 35– ayet] yene mundaq dégen:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

ölchemde we tarazida kem bergüchilerge way! Ular kishilerdin ölchep alghan chaghda, toluq alidu. Kishilerge ölchep yaki tartip bergen chaghda, kem béridu. Ular büyük bir künde tirilidighanliqigha ishenmemdu? U künde insanlar alemlerning perwerdigarining hozurida tik turidu [muteffifin sürisi1- 6- ayetler]

bu mesilide musulman kishi küchining yétishiche diqqet qilishi kérek. Chünki heqiqiy adilliqni tesewwur qilmaq qiyin, shunga quran kerim: bashqilarning heqqini taraza - ölchemde toluq béringlar dégen buyruqning arqidinla: héchqandaq ademni küchi yetmeydighan ishqa teklip qilmaymiz [enam sürisi 152- ayet] dégen.

Quran kerim bizge, muamilide adaletsizlik qilghan, ölchem - tarazida saxtiliq qilghan, kishilerning heqqini yewalghan bir milletning ötkenlikini, allah taala ularni adalet we tewhid yoligha qayturush üchün ulargha peyghember ewetkenlikini bayan qilip bergen. Bu millet shüeyb eleyhissalamning milliti bolup, shüeyb eleyhissalam ulargha mundaq dep nesihet qilghan:

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

ölchemni toldurup béringlar, kem bergüchilerdin bolmanglar. Toghra tarazida tartinglar. Kishilerge nersilirini kem bermenglar, yer yüzide buzghunchiliq qilip pitne - pasat térimanglar [shüera sürisi181- 183- ayetler]

musulman kishi pütün hayati we barliq muamililiride mushu muamile usulini ülge qilishi kérek. Ölchem tarazida özige ayrim, bashqilargha ayrim ikki xil bolmay, özining heqqini toluq alghandek, bashqilarghimu heqqini toluq bérishi kérek.

Oghrilan'ghan we bulan'ghan nersini sétiwélish oghri bilen bulangchigha shérik bolghanliqtur

jinayetchini siqip chiqirip, jinayetke qarshi turush üchün haram qilin'ghan muamililer türliri qatarida yene: bir nersining bulan'ghan yaki oghrilan'ghan yaki heqsiz tartiwélin'ghan nerse ikenlikini bilip turup, u nersini sétiwélishmu musulman kishige haram qilin'ghan. Chünki bu, bulangchi yaki oghri yaki tajawuzchining bulash, oghrilash we tajawuzchiliq jinayetlirige yardem bergenlik bolidu. Waqitning uzirishi oghrilan'ghan yaki bulan'ghan nersining süpitini özgertelmeydu. Chünki islamda uzun muddetning ötishi haram nersini halal qilalmaydu. Hemde konirash bilen esliy igisining heqqini chüshüriwételmeydu, bu hazirqi qanunlardimu shundaq.

Jazanining bayani

jazanining uqumi

jazane dégen söz mena jehettin artuq élish, dégen menani bildüridu. Jazane dégen söz istilah jehettin malni malgha almashturghanda ikki terepning birining malni bedelsiz artuq éliwélishini körsitidu. Yaki malni malgha almashturghanda ikki terepning birige bérish shert qilin'ghan bedelsiz artuq malni körsitidu.

Jazanining haram qilinishining bayani

jazane qilish islam dinida eng qattiq shekilde haram qilin'ghan ishtur. Jazane qilish qur'an kerim, hedis shirip we barliq alimlarning birliki arqiliq haram qilin'ghandur. Allah taala jazanini haram qilip mundaq dédi:

jazane, ösüm yégen ademler (qiyamet küni görliridin) jin chépilip qalghan sarang ademlerdek qopidu. Bu shuning üchünki, ular allah haram qilghan ishni halal bilip: "soda - sétiq, jazanige oxshash (jazane némishqa haram bolidu?)" dédi. ALLAH soda - sétiqni halal qildi, jazanini, (bedelsiz bolghanliqi, shexske we jemiyetke ziyanliq bolghanliqi üchün) haram qildi. Kimki perwerdigari teripidin wez - nesihet kelgendin kéyin (yeni jazane meni qilin'ghandin kéyin uningdin) yansa, burun alghini özining bolidu, uning ishi allahqa tapshurulidu (yeni allah xalisa üni kechüridu, xalisa jazalaydu). Qayta jazane qilghanlar ehli dozax bolup, dozaxta menggü qalidu.[süre beqer-275]

bu ayet jazanixorlarning qiyamet küni tirildürlüp qebriliridin chiqirilghandiki ehwallirini bayan qilip béridu. Bu köp sandiki tepsirshunaslarning bu ayetke bergen menasidur.

Jazane üchün alghan nerse meyli az bolsun, meyli köp bolsun, qerzge élin'ghan pul meyli tijaret qilish üchün élinsun, meyli turmushigha ishlitish üchün élinsun, jazanixorluq hemme süretliri we shekilliri bilen haramdur.

Peyghember eleyhissalam jazanixorluqning haramliqini hejjetul widada musulmanlargha sözligen sözide ilan qilip mundaq dégen: "bilinglarki, jahiliyet dewridiki jazanimu emeldin qalduruldi. Men aldi bilen jemetimizdin abbas ibni abdulmuttelibning jazanilirini emeldin qaldurdum, uning barliq jazanisi inawetsiz qilindi."

jazanixorluqning gunahi peqet jazanini yégen ademgila xas emes eksiche uning gunahi hem jazane yégen ademge hem jazane yéyishke yardemleshken kishilergimu bolidu.

Jazanixorluqning haram qilinishining hékmiti

islam tijaret yoli arqiliq pul tépishni mubah qilghan. Allah taala dédi:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

i möiminler! Bir - biringlarning mallirini naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishilgen nerse buningdin mustesna [nisa sürisi 29- ayet] yene tijaret üchün seperge chiqquchilarni maxtap mundaq dédi:

وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

beziler allahning pezlini tilep yer yüzide seper qilidu [muzzemmil sürisi 20- ayet]

jazanixorluq bolsa sediqige zit we ziyanliq yoldur. Shunga allah taala jaznixorluq bilen sediqini bir - birige sélishturup mundaq dédi:

[يَمْحَقُ اللّهُ الْرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّهُ لاَ يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ (276)]

allah jazanining (berikitini) öchürüwétidu, sediqining (berikitini) ziyade

qilidu. ALLAH herbir nashükür (yeni jazanini halal sanighuchi) gunahkarni dost tutmaydu [süre beqere-276].

Jazanixorluqta héchqandaq yaxshiliq yoq. Jazanixorluq qilip tapqan pullar tézla tozup kétidu we yoq bolup kétidu. Jazanixorluq qilip tapqan pullar xuddi közge shundaq chiq körün'gen we birdemdin kéyinla tozup kétidighan sopunning maghzipigha oxshaydu.

Lékin islam pul - mélini jazane arqiliq köpeytishke urun'ghan herqandaq kishige yolni taqap, jazanining köpinimu, ézinimu haram qiliwetti. Jazane cheklen'gen turuqluq jazane yégen yehudiylarni qattiq tenqid qildi. Quran kerimning eng axirida nazil bolghan ayetliri ichide munu ayetler bar idi:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنْ الرِّبَا إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

i iyman éytqan kishiler! Möimin bolsanglar allahning azabidin saqlininglar, qalghan jazanini tashlanglar. Eger undaq qilmisanglar, bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qilidu. Eger tewbe qilsanglar, sermayenglar uzenglargha qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler, özünglarmu ziyan tartmaysiler. [beqere sürisi278- 279- ayetler]

peyghember eleyhissalam jazane we jazanixorlargha urush élan qildi, hemde uning jemiyetke bolghan xetirini bayan qilip mundaq dédi:

2817/4695 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem jazane yégüchige, yégüzgüchige, guwahliq bergüchige we katibliqini qilghuchigha lenet éytqan. (tirmizi: 1206)

jazanini chekleshning hékmiti

islam jazane mesiliside qattiq ching turup, uning haramliqini tekitligenliki peqetla insaniyetning exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy menpeetini közligenliktur. Islam alimliri jazanini haram qilishning hékmiti heqqide bir qanche seweblerni körsetken bolup, yéngi tetqiqatlar bu seweblerning orunluq ikenlikini mueyyenleshtürgen, hemde uni tekitlep toluqlighan. Bu heqte imam razi tepsiride bayan qilghan sewebler bilen boldi qilimiz:

birinchidin: jazane bashqa bir insanning mélini bedelsiz éliwélishni teqezza qilidu. Chünki bir tenggini ikki tenggige satidighan kishi bir tenggige bedelsiz ige bolghan bolidu. Kishilerning pul - méli éhtiyajigha zich baghlan'ghan bolup, uni orunsiz yewélishning chong haramliq teripi bar.

Ikkinchidin: jazanige tayinish kishilerni herxil hüner - kesipler bilen shughullinishtin tosup qoyidu, chünki bir tengge igisi jazane kélishimi arqiliq neq yaki nési bolsun artuq bir tenggini qolgha keltürelise, bundaq tirikchilik qilish uninggha yenggil tuyulidu - de, hüner - kesip, tijaret we sanaetlerning japa - musheqqetlirini tartish uninggha éghir kélidu. Mana bu ehwal xelqning menpeet yollirining üzülüp qélishigha élip baridu. Melumki, tijaret, hüner - kesip, sanaet we güllendürüsh qatarliqlar bolmisa, dunya tereqqi qilmaydu.

Üchinchidin: jazane, kishiler arisida qerz arqiliq yardem qilish rohining yoqulishini keltürüp chiqiridu. Chünki jazane cheklense bir tenggini qerz bérip, kéyin shu bir tenggini qayturup élishqa köngül razi bolidu. Nawada jazanige yol

qoyulsa, muhtajning éhtiyajidin paydilinip, bir tengge ornigha ikki tengge alghusi kélidu. Mana bu ehwal yaxshiliq qilish, xeyr - éhsan qilish we qiyin ehwallar astida esqétish qatarliq ésil rohlarni yoqutup qoyidu.

Tötinchidin: köpinche ehwalda qerz bergüchi bay, qerz alghuchi kembeghel bolidu. Undaqta jazanini yolgha qoyghanliq, baygha ajiz kembeghelning pul - mélini artuq éliwélishqa yol qoyghanliq bolidu - de, bu ish rehimdillikke zit kélidu.

Buning menisi: jazanide küchlükning menpeeti üchün ajizning süyini siqip chiqirish dégendek illet bar bolup, jazanining netijisi: bay téximu bek béyip, kembeghel téximu bek kembeghellishishtur. Bu ehwal jemiyettiki bir tebiqining bashqa bir yaki bir qanche tebiqilerning qan teri bedilige bodilip kétishige élip baridu - de, jemiyette heset we öchmenlik peyda qilidu. Jemiyet tebiqiliri otturida özara sinipiy küresh otini yaqidü. Hertürlük qarighularche inqilab we buzuq pikirlerni keltürüp chiqiridu. Yéqinqi tarixmu jazane we jazanixorlarning iqtisad, siyaset, yerlik we xelqara tinchliqqa neqeder xeterlik ikenlikini ispatlidi.

Ösüm yégüzgüchi we jazane kélishimini yazghuchi

ösüm yégüchi - pul - mélini qerz alghuchigha bérip turup, uni ösümi bilen qayturup alidighan kishidur. Bundaq adem allahning we kishilerning neziride sheksiz melundur. Lékin islam özining haram qilishtiki qaidisi boyiche bu jinayetni ösüm yégüchigila qaritip qoymay, belki ösüm yégüzgichinimu yeni bashqilardin alghan qerzge ösüm béridighannimu, ösüm kélishimini yazghuchinimu we ösüm kélishimige guwah bolghuchilarnimu bu jinayet gunahigha shérik dep qaridi.

4870/8050 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: bilip turup jazane yégüchi, yégüzgüchi we uni yazghuchi; hösn tüzesh üchün xal chektürgüchi we chekküchi; zakatqa tosalghuluq qilghuchi; hijret qilip bolup, dindin yéniwalghan eirabi qatarliqlar qiyamet küni muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning lenitige duchar bolghuchilardur. (nesai: 5102)

eger ösüm bergüchi pewquladde jiddiy zörüriyet tüpeylidin ösüm bilen qerz élishqa mejbur bolup qalghan bolsa, tüwendiki shertler tépilsa, jazanining gunahi peqetla ösüm alghuchigha, guwahchigha we yazghuchighila bolidu, qerz alghuchigha bolmaydu:

1- éhtiyaj ikkinchi orunda turidighan toluqlighuchi éhtiyaj bolmastin, heqiqiy zörür éhtiyaj bolishi shert. Zörür éhtiyaj déginimiz – eger qerz almisa halaketke chüshüp qalidighan, ozuq - tölük, soghuqtin saqlaydighan kiyim - kéchek, yéqilghu we dora qatarliqlardek hayatigha zörür bolghan nersilerni ösüm bilen qerz almisa bashqa héchqandaq yol bilen qamdiyalmasliq halitidiki muhtajliqtur. Emma pulini téximu awutush yaki tijaret dairisini téximu kéngeytish bolsa, bundaq zörür muhtajliq dairisige kirmeydu.

2- bundaq zörür ehwalda zörür bolghan miqdardin artuq qerz almasliqi shert. Mesilen: toqquz tenggige zörür éhtiyaji bolghan ehwalda on tenggini ösüm bilen qerz alsa, ösüm gunahi yenila ösüm bergichigimu bolidu.

3- yene bir tereptin éytqanda, u maddiy qiyinchiliqtin qutulush üchün barliq yollarni méngip bolghan bolishi shert. Musulman qérindashliri uninggha yardem bérishi wajib. Nawada ösüm bilen qerz élishtin bashqa héchqandaq chare tapalmisa, bundaq ehwalda hayatini saqlap qélish üchün shu ehwalgha layiq qerz

alsa allah kechüriwéter.

4- bundaq mejbur bolup qalghanda ösümlük qerzni yaqturup emes, könglide uninggha nepret bildürüp élishi shert. Shundaq qilghandila allah uninggha chiqish yoli qilip béridu. Peyghember eleyhissalam qerz toghrisida allahdin panah tileydu. Musulman kishi bilishi kérek bolghan islam ehkamliridin biri bolsa: islam dinining musulmanni turmush we kündilik hayatida ottura hal bolushqa buyrighanliqidur. Allah taala mundaq deydu:

وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

israp qilmanglar, allah heqiqeten israp qilghuchilarni yaqturmaydu [enam sürisi141- ayet]

وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

israp qilmighin, israp qilghuchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur [isra sürisi 26- 27- ayet]

quran kerim möiminlerdin pul xejleshni telep qilghanda, ulardin peqet pul - mallirining bir qisminila xejleshni telep qilghan. Tapqan pulining bir qismini xejligen kishi adette namratliship qalmaydu. Bundaq otturahal bolush musulmanni qerz élishqa muhtaj qilmaydu. Peyghember eleyhissalammu qerz élishni musulman üchün yaqturmighan. Chünki qerz dégen, erkin, hör ademning neziride kéchisi ghem, kündüzi xarliqtur. Peyghember eleyhissalammu qerz toghrisida allahdin panah tilep mundaq deytti:

5815/ 9488 _ aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dua qilatti: i allah! Sanga séghinip horunluqtin, bek qérip kétishtin, qerzdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin, dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. I allah! Gunahlirimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek, qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlirimning arisini meshriq bilen meghribning arisidek yiraq qilghin. (buxari: 6375)

5692/9301 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember eleyhissalam namazda mundaq dua qilatti: i allah! Men sanga séghinip qebre azabidin, kazzab dejjalning pitnisidin, hayat - mamatning pitnisidin, gunah - mesiyettin we qerzge pétip qélishtin panah tileymen. Bir kishi peyghember eleyhissalamdin: i resulullah ! Qerzge pétip qélishtin némanche köp panah tileysen? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: chünki insan qerzge patqanda, yalghan éytidighan we wediside turmaydighan bolup qalidu, dédi. (buxari: 833)

buning bilen peyghember eleyhissalam qerzning exlaqqa bolghan xewp - xetirini körsetken.

2855/ 4762 - abdullah ibni emr ibni as reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shehid bolghan ademning qerzdin bashqa pütün gunahliri meghpiret qilinidu. (muslim: 1886)

2873/4790 - sehl ibni huneyf reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shéhidning tunji qéni éqishi bilenla uning qerzdin bashqa pütün gunahliri meghpiret qilinidu. (elkebir 5552)

mana bu yolyoruqlargha asasen, musulman kishi qattiq hajiti bolmisa qerz almasliqi, qerz élishqa mejbur bolghanda choqum ada qilish niyiti bilen élishi kérek.

2858/4765 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki kishilerning mélini qayturup bérish niyiti bilen qerz alsa, allah uninggha qerzni qayturushini muyesser qilidu. Kimki ularning mélini ziyan'gha uchritish niyiti bilen qerz alsa, allah uning özini ziyan'gha uchritidu. (buxari: 2387)

eger muhtaj bolup qalghan chaghda alghan ösümsiz qerzning ehwali bundaq bolidighan bolsa, jazane ösümliri bilen qerz alsa ehwal néme bolmaqchi?

Jazanixorluqning türliri

jazane mundaq ikki xil bolidu- nersining bedilini artuq élish jazanisi, nersining bedilini nési qilish jazanisi.

Nersining bedilini artuq élish jazanisining bayani

bu jazanidin, jazane malliridin bir jinstiki malni bir - biri bilen almashturghan ikki ademning biri yene bir tereptin artuq mal éliwélishi közde tutulidu. Bu jazanining nersining bedilini artuq élish jazanisi dep atilishining sewebi bolsa, malni bir terepke artuq bérish mal almashturushush muamiliside shert qilin'ghanliqi üchündur. Bir terepning malni yene bir terepke qarighanda artuq éliwélishi haramdur.

2818/4697 - ömer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kümüshni kümüshke, altunni altun'gha neqmu neq tégishse jazane bolmaydu, undaq bolmighanda jazane bolidu. (muslim: 1584)

2819/4698 - malik ibni ews ibni hedesan mundaq deydu: men: kim manga altun'gha kümüsh tengge tégiship béridu? Dégech yétip keldim. Telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhu ömer reziyellahu enhuning qéshida iken, u: altunungni manga körsetkin, dédi. (pütüshüp bolghandin) kéyin: xizmetchim kelgende kelgin, kümüsh tenggiliringni shu chaghda béreyli, dégenidi, buni anglighan ömer reziyellahu enhu gepke derhal ariliship: yaq, allahning nami bilen qesemki, uning kümüsh tenggilirini ya hazir neq bérisen, ya altunlirini qayturup bérisen. Shek shübhisizki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kümüshni altun'gha, bughdayni bughdaygha, arpini arpigha, xormini xormigha qolmu qol we neqmu neq tégishish lazim, bolmisa jazane bolidu dégen, dédi. (muslim: 1586)

bir - biri bilen almashturulghan yaki biri yene birige sétilghan ikki nerside, ularning birini yene biridin artuq élishning haram bolushidiki seweb bolsa, u ikki nersining bir jinstiki nerse bolush bilen uning kemchilinidighan yaki tartilidighan nerse bolushidur.

Artuq bahada nési sétish

bu, kéchiktürüsh jazanisidur, yaki qerzdargha qerzge bérilgen nersining

qayturup bérilidighan waqtini uzartip bergenliki üchün qerzdarning qerz igisige béridighan artuq malidur. Bu islam kélishtin burun ereblerning ichide omumlashqan jazanixorluq idi. Allah taalaashundaq jazanixorlarni tenqid qilip mundaq dédi:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُواْ اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (130) وَاتَّقُواْ النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (131) وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (132)]

i möiminler! Jazanini qatmuqat ashurup yémenglar, meqsidinglargha érishish üchün allahtin (nehyi qilghan ishlarni terk étip) qorqunglar [130]. Kapirlar üchün teyyarlan'ghan dozaxtin (yeni dozaxqa kirishke seweb bolidighan yaman ishlardin) saqlininglar [131]. Silerge rehmet qilinishi üchün, allahqa we peyghemberge itaet qilinglar [süre al imran-132].

Bu yerde shuni éytip ötüsh kérekki, musulman kishi bir nersini neq pul bilen sétiwalsimu bolidu yaki razilisip pulini kéchiktürüp bersimu bolidu. Peyghember eleyhissalam öyidikilerge bir yehudiydin nésige ashliq sétiwélip, uninggha bir sawutni renige qoyghan.

Eger satquchi xuddi bügünki künlerde köpinche tijaretchiler qiliwatqandek, kéchiktürüsh sewebidin bahani ashursa, bezi feqihler zamanning muqabilige malning awushi jehettin jazanige oxshap qalghanliqigha asaslinip bundaq sodini haram dep qarighan.

Emma alimlarning köpchiliki uni jaiz dep qarighan. Chünki herqandaq nerse eslide halal bolidu, haram deydighan'gha bir delil yoq. Hemde bu soda jazanige bezi jehettin oxshisimu hemme jehettin oxshap qalmaydu. Satquchi bezibir nersini közde tutup bahani ashursa bolidu. Emma baha bashqilardin orunsiz paydiliniwélish we éniq zulum qilishqa élip baridighan derijide ashurulsa, bahani ashurush haram bolidu.

Malgha aldin pul ötküzüp qoyush

yuqiriqi mesilining eksiche, musulman kishi malning pulini neq bérip, malni melum muddettin kéyin tapshuriwalsimu bolidu, bu islam fiqhida (selem) dep atilidu.

Bu, medinide bolup kelgen bir xil soda muamilisi bolup, peyghember eleyhissalam uni islam sheriitining muamililerdiki tüzümige uyghun qilish üchün bezi özgertishlerni kirgüzüp uninggha bir qanche shertlerni belgiligen.

Kemchende, éghirliqta muddet belgiliwélish bolsa, sodida namelumluq we talash - tartish bolmaydu.

Medinilikler yene mueyyen derexlerning méwisige aldin pul ötküzüp qoyushatti, bundaq sodilarda namelumluq bolghachqa peyghember eleyhissalam buningdin tosti, chünki, ashu belgilen'gen derexlerge apet tégip qélip, méwe bermey qélishi mumkin.

Démek: bundaq soda - muamilining saghlam shekli: mueyyen derexning méwisini yaki mueyyen zéminning bughdiyini dep shert qilmay, munche kilo yaki munche charek dep ölchemni shert qilip sodilishishtur.

Eger bu kélishimde dihqandin orunsiz paydiliniwélish bolup qalsa, soda bundaq ehwalda haram bolup qalidu.

Kapirlarning yurtida jazanixorluq qilishning hökmi

bu mesile heqqide islam alimliri ixtilaplashti. Piqhi alimlirining axirqi xulasisi shuki, kapir yurtida musulmanning kapir bilen jazanixorluq qilishining toghra bolushi üchün musulmanning chuqum payda alidighan terep bolushi lazimdur. Yeni musulman jazanidin kelgen ösümni kapirgha bermey belki uni alidighan terep bolushi lazim. Yene kélip musulman shu chaghda kapir yurtida turghan bolushi lazim. Shunga musulmanning musulman yurtida turup u yerdiki kapirlar bilen jazanixorluq qilishi toghra emes. Shuningdek yene musulmanning kapir yortida turup kapirlardin alghan mal dunya, ularni aldash, oghrilash we bulash yolliri arqiliq emes kapirlar musulman bilen birer muamile qilip öz raziliqi bilen bergen mal dunya bolushi lazim. Imam ebuhenife bilen imam muhemmeddin ibaret bu ikki imamning köz qarishiche eger musulman kapir yurtida turghan we pulni kapir yurtidiki kapir bankisigha ösümge qoyghan bolsa, toghra bolidu. Shuningdek yene musulmanning kapir dölitige ösümge qerz bérishimu toghridur. Emma musulman musulman yurtida turghanda kapirlarning bankisi meyli musulman yurtida bolsun meyli kapir yurtida bolsun u musulmanning kapirlarning bankisigha ösümge pul qoyushi toghra emes. Musulmanning musulman yurtida turup undaq qilishi toghra emes chünki, musulman yurtida islamning hökümliri ijra qilinip turidu. Kapirlar bilen jazanixorluq qilishqa bolidu, dégen fiqhishunaslar jazanixorluqning kapirlarning yurtida bolushini shert qilidu. Bir islam yurtining kapir yurti bolup hésablinishi üchün u yurutta mundaq üch xil shert tépilishi lazim.

1. islam yurtida musulmanlargha tewe bolghan barliq hoquqlarni kapirlar igelliwalghan bolushi lazim.
2. musulmanlar, ulargha sirtidiki musulmanlarning yardimi kirelmeydighan derijide her tereptin kapirlar teripidin qorshawning ichide qalghan bolushi lazim.
3. u yurutta islam hökümliridin birermu hököm ijra qilinmaydighan bolushi lazim.

Zöröriyet tépilip qalsa haram ishlarni qilishmu halaldur

yuqirida bayan qilip ötkünimizdek jazanixorluqta héchqandaq yaxshiliq yoqtur. Jazanini yéyishmu we bashqilargha yédürishmu keskin halda haramdur. Jazanining haramliqi jazanigha alaqisi bar hemme kishini öz ichige alidu.

4871/8051 - haris reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem jazane yégüchi, yégüzgüchi, guwah bolghuchi we uni yazghuchigha; xal chektürgüchi we chekküchige; (üch talaqtin kéyin) ayalini halallatquchi we halal qilip bergüchige lenet oqudi. Aridin biri: késeldin dawalinish üchün xal chektürse bolamdu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: bolidu, dep jawab berdi. (nesai: 5104)

jazanini yéyish yaki élish zöröriyet tépilip qalsa haram ishlarni qilishmu halaldur, dégen qaidige asasen qattiq zöröriyet tépilip qalghanda toghra bolidu. Bu qaide allah taalaning:

[إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ

فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (173)]

" allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allahtin gheyriyning (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi, kimki öz ixtiyariche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur." [süre beqere-173] dégen ayitidin élin'ghandur. Yeni kimki ayette bayan qilin'ghan haram nersilerdin yéyishke mejbur bolup qalsa, u ademning u nersilerdin behriman bolush meqsiti bilen emes we éhtiyajidin éship ketmestin belki éhtiyajigha chushluq yése bolidu. Haram nersilerni yéyishtin peqet achliqtin saqlinish we hayatini saqlap qélishla meqset qilinidu. Chünki, zöröriyet tépilip qélip yolgha qoyulghan hökümning yolgha qoyulishi hökümge bolghan zöröriyetke qarita bolidu. Bu, eger haram qilin'ghan shu nersini yéyish arqiliq u ademning yeydighan nersige bolghan éhtiyaji tögeydighan bolsa, ish shundaq bolidu. Emma u ademning eger yeydighan nersige bolghan ihtiyaji u nersini yéyish arqiliq tögimeydighan bolsa, u nersidin qorsaq toyghuche yéyishkimu bolidu. Chünki, u adem eger u nersidin qorsaq toyghuche yémise, u nersini tekrar yéyishke mejbur bolup qalidu. Yuqiridiki ayette bayan qilin'ghan haram nersilerni zörör tépilip qalghanda yéyishke bolghinidek jazaninimu zöröriyet tépilip qalghanda yése bolidu. Chünki, jazaninimu qattiq zöröriyet tépilip qalghanda yéyishke bolidighan haram nersilerning qataridindur.

Zöröriyet dégenlik shuni qilmisa yaki shundaq qilmisa bolmaydighan haldiki ehwaldur. Hajet dégen meqsetke yétish üchün asanchiliqni telep qilidighan halettur. Gerche hajet sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm waqitliq emes belki uzun waqit dawam qilidighan bolsimu, lékin hajet zöröriyettin töwen derijididur. Yolgha qoyulghan birer höküm eger qiyasqa zit kelse, u hökümni hajet sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm, déyilidu. Eger u höküm qiyasqa zit kelmise, u hökümni hajet sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm dégendin qiyas arqiliq yolgha qoyulghan höküm, dégen yaxshiraqtur.

Heqiqet shuki, hajet sewebi bilen yolgha qoyulghan hökümler toghriliqi heqqide qur'an yaki hedistin delil kelgen ishlarda yaki musulmanlar qilip kelgen ishlarda, yaki toghriliqi heqqide qur'an yaki hedistin delil kelmigen yaki musulmanlar qilip kelmigen, emma ularni qilishtin cheklep qur'an yaki hedistin xususiy delil kelmigen, lékin sherette ularni qiyas qilishqa bolidighan hökmi bayan qilin'ghan ishlar kelgen ishlarda yolgha qoyulidu.

Toghriliqi heqqide qur'an yaki hedistin delil kelmigen yaki musulmanlar qilip kelmigen, sherettimu ularni qiyas qilishqa bolidighan hökmi bayan qilin'ghan ishlar kelmigen, musulmanlarghimu we jeméyetkimu paydisi bolmighan ishlarni gerche ulargha hajet bardek körülsimu qilish toghra emes. Yuqirida bayan qilin'ghanlardin töwendiki hökümler chiqirilidu.

1. bir nersini ijarige bérishning toghra bolushi. Bir nersini ijarige bérish gerche qiyasqa xilap bolsimu kishilerning uninggha hajiti bolghanliqi üchün peyghember eleyhissalamning hedisi arqiliq yolgha qoyuldi.

2. nésini neqqe sétish sodisi. Gerche qolida yoq nési bir nersini sétish qiyasqa xilap bolsimu kishilerning shundaq qilishqa éhtiyaji bolghanliqi üchün peyghember eleyhissalamning hedisi arqiliq yolgha qoyuldi.

3. sétilghan nerse birige tewe chiqip qalsa, u nersini sétip alghan ademge uning pulini u nersini satqan kishidin qayturup élip bérishke képil bolush. Bu képillik gerche qiyasqa xilap bolsimu barliq alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghan qiyas bu képillikni qobul qilmaydu.

4. bidikni mesilen alghan her 100som paydidin munche pul sanga bolsun, dep ijarige élish. Bidikni bu shekilde ijarige élish toghridur. Emma qiyasning qarishi boyiche bidikni u shekilde ijarige élish toghra emes. Eslide bidikke uning tengtüshige bérilgen ish heqqi bérilidu. Lékin, alimlar kishiler bidikni shundaq ijarige élip adetlen'genliki üchün bidikni ijarige élishni toghra, dep qaridi.

5. bala émitish üchün énik ana ijarige élish. Énik anini ijarige élishta ijarige élin'ghini süt bolidu, emma énik anining qilidighan xizmetliri sütke qoshumche bolidu, dégen qarashqa asasen énik anini ijarige élish, kishiler shundaq qilip kelgenliki we allah taalaning "eger ular siler üchün (baliliringlarni) émitip berse, ularning (émitish) heqqini béringlar" [süre talaq 6- ayetning bir qismi] dégen ayiti kelgenliki üchün yolgha qoyuldi.

6. bir nerse yasatturush. Ayagh, kiyim kichek tiktürgen'ge we öy jahazliri yasatturghan'gha oxshash bir nerse yasatturush üchün pul bérip qoyush kishiler shundaq qilip kelgenliki üchün toghra dep qarilidu.

7. pul bérip munchigha kirish. Qiyas qaidisige asasen pulini tölep munchigha kirip yuyunush toghra emes. Chünki, munchigha kirip yuyunush munchining qizziq süyini ishlitishtin ibarettur. Yene kélip munchining igisi we munchigha kiridighan ademler öz- ara bir - biridin alidighan menpeet dairisi namelumdur. Yeni munchigha kirgen ademning u yerde qanchilik su ishlitidighanliqi namelumdur. Shunga pul bérip bolsimu munchigha kirip yuyunush qiyasqa asasen toghra emes. Lékin, kishilerning pul bérip munchigha kirishke éhtiyaji bolghanliqi we kishiler shundaq qilip adetlen'genliki üchün pulini bérip munchigha kirish toghra, dep qarilidu.

8. wesiyet qaldurup qoyup kétish. Qiyas qaidsige asasen bir ademning mirasxorlirigha özi ölüp ketkendin kéyin mirasxorlirining bir kishige u ademning mal dunyasidin melum miqdarda bérishini wesiyet qilip qoyushi toghra emes. Chünki, wesiyet qilish bir ademning mal dunyasini özi ölüp ketkendin kéyin birige ige qilip bérish, dégenlik bolidu. Bir kishige bir nersini ige qilip bérishni bir ishning yüz bérishige baghlash toghra emes. Yene mal dunya igisining ölüp kétishi bilen u mal dunyagha bolghan igidarchiliq uning mirasxorlirining qoligha ötüp kétidu. Shunga ölüp ketken ademning qolida bar u mal dunyani mirasxorliridin bashqa birige ige qilip bérish üchün heqqi qalmaydu. Shuning üchün wesiyet qaldurup qoyup kétish toghra emes. Lékin, kishilerning wesiyet qaldurup qoyup kétishke éhtiyaji bolghanliqtin shundaq qilish qur'anning ayetliri arqiliq yolgha qoyulghan.

Oninchi bap. Köngül ichish we aram ilishtiki halal haramlar

islam , xushal xoram hayatqa qarshi emes

islam emeliy dindur. U xiyal asminida uchup yürmestin insan bilen bille heqiqet we emeliyet zéminigha dessep turidu. U insanlargha qanatliq perishtilerge muamile qilghandek emes, belki, yep - ichip, kochilarda méngip yüridighan ademzat dep qarighan halda muamile qilidu. Shuning üchün insanlarning barliq suzlirining zikir, jim turushining tepekkur, anglishining quran, hemde waqit ötkuzidighan yerlirining mesjid bolishini perz qilip belgilimidi. Yaki shundaq bolidu depmu perez qilmidi. Ularning insanliqini, hemde ulardiki allah yaratqan tebet we mayilliqnimu étirap qildi. Chünki ulugh allah ularni yep - ichidighan qilip yaratqandekla, xosh bolidighan, külüp oynaydighan qilip yaratqan.

Peyghember eleyhissalamning bezi sahabiliri meniwi yüksélish jehettin shundaq yuqiri bir derijige yetken idiki, ular keskin jiddiylik we ariliq tashlimay ibadet bilen shughullinishimiz kérek, hayattiki we dunyadiki barliq nazu - német, hozur - halawettin yüz örüp, peqet oyun - tamasha qilip köngül achmay, pütün oy - pikrimiz bilen axiretke yüzlinishimiz kérek dep oylighan.

5927/9662 _ peyghember sellallahu eleyhi wesellemning katibliridin bolghan henzele reziyellahu enhu mundaq deydu: ebu bekri manga uchrap qélip: i henzele! Qandaq ehwaling? Dep soridi. Men uninggha: henzele munapiq boldi, dep jawab berdim. U: subhanellah! Néme dewatisen? Dep soridi. Men: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizge dozax bilen jennetni anglatqinida, ularni közimiz bilen körüwatqandek bolimiz. Emma peyghember eleyhissalamning yénidin chiqqinimizda, ayallirimiz, mallirimiz we balilirimiz bilen meshghul bolup kétip, köp nersilerni untup qalimiz, dédim. Buni anglighan ebu bekri: allahning nami bilen qesemki, bizdimu mushundaq ehwal yüz bériwatidu, dédi. Shuning bilen, ebu bekri ikkimiz birlikte peyghember eleyhissalamning yénigha kelduq. Men sözümni bashlap: i resulullah! Henzele munapiq boldi, dégenidim, peyghember eleyhissalam: sanga néme boldi? Dep soridi. Men: i resulullah! Yéningda olturghinimizda jennet bilen dozaxni anglatsang, xuddi ularni közlirimiz bilen körüp turuwatqandek bolimiz. Emma séning yéningdin chiqqinimizda, ayallirimiz, mallirimiz we balilirimiz bilen meshghul bolup kétip, köp nersilerni untup qalimiz, dédim. Buni anglighan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jénim ilkide bolghan allah taalaning nami bilen qesem qilimenki, eger siler dawamliq méning yénimdikidek zikirde bolsanglar, perishtiler öyünglar we yolunglargha kélip, siler bilen körüshken bolatti. I henzele ! Emma insan bezide undaq, bezide bundaq bolidu, dédi we bu sözini üch qétim tekrarlidi. (muslim: 2750)

peyghember eleyhissalamning hayati mukemmel bir insaniy hayat üchün eng güzel örnek idi. U (eleyhissalam) özi yalghuz bolghan chaghlarda, ikki puti ishship ketken'ge qeder uzun - uzun namaz oqup yighlaytti. Heqte ching turushta, allahdin bashqisigha perwa qilmaytti. Lékin turmush we kishiler bilen bolghanda,

obdan nersilerni yaqturidighan, ochuq chiray bolup tebessum qilidighan, oynushup chaqchaq qilidighan, emma, chaqchiqidimu heqtin bashqini démeydighan insan idi.

Peyghember eleyhissalam xoshalliqni we xoshalliq keltüridighan nersilerni yaxshi köretti. Ghem - qayghuni we ghem - qayghuni keltüridighan qerz we baramchiliqni yaman köretti. Uning ziyini heqqide allahdin panah tilep mundaq deytti:

5815/ 9488 _ aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dua qilatti: i allah! Sanga séghinip horunluqtin, bek qérip kétishtin, qerzdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin, dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. I allah! Gunahlirimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek, qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlirimning arisini meshriq bilen meghribning arisidek yiraq qilghin. (buxari: 6375)

qelbler zérikidu

peyghember eleyhissalamning pak sahabilirimu shundaq idi, külüp - oynap, qiziqchiliq qilishatti, bu ularning nepsining heqqini tonughanliqidin, insan tebiitige layiq ish qilghanliqidin, köngülni öz yolida aram aldurghandila jiddiy ishlarning uzun yolini dawamlashturghili bolidighanliqini yaxshi chüshen'genlikidin idi. Démek: musulman kishi könglini achidighan nerse bilen chaqchaq qilip qiziqchiliq qilsa, özining we hemsöhbetlirining köngüllirini halal oyun - tamasha bilen achsa bolidu.

Lékin buni hemishe qilidighan, mejburiyitini tashlap qoyup jiddiy peytlerde chaqchaq qiliwéridighan bir adetke we xuygha aylanduriwalmasliqi kérek. Shunga mundaq déyilgen: "sözüngdiki chaqchaq tamaqqa tuz salghanchilik bolsun". Hemde musulman kishi bashqilarning qedir - qimmiti, izzet - numusini oyun - chaqchaq we qiziqchiliq obyékti qiliwalsa bolmaydu. Allah taala mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ

i möiminler! Erkishiler bashqa erkishilerni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin [hujurat sürisi 11-ayet]

shuning bilen bille, küldürüsh üchün yalghan sözleydighan boliwalsimu bolmaydu. Peyghember eleyhissalam buningdin agahlandurup mundaq deydu:

4785/7934 - behz ibni hekim dadisi arqiliq bowisidin riwayet qiliduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: kishilerni küldürüsh üchün yalghan söz qilghan kishining haligha way, uning haligha way, haligha way!. (tirmizi: 2315)

oyun - tamashadin misallar

oyun - tamashaning türliri köptur. Peyghember eleyhissalam musulmanlarning harduqini chiqirish we zérikkinini tüzüsh üchün türlük oyun tamashalarni yolgha qoyghan bolup, eyni waqitta bu oyun - tamashalar ularning köngüllirini ibadet we wezipilerni téximu tétik we téximu küchlük irade bilen

orundashqa teyyarlash bilen bille, ularni bu oyun - tamashalar arqiliq saghlamliqqa chéniqturup, allah yolida jihad qilishqa teyyarlaydu. Bularning beziliri töwendikilerdur:

yügürüsh we chélishish müsabiqisi

sahabiler (allah ulardin razi bolsun) yügürüp musabiqilishatti, peyghember eleyhissalam buninggha yol qoyatti. Hezriti eli tiz yügiridighanlardin biri idi.

Peyghember eleyhissalammu, ayali hezriti aishe reziyellahu enha (allah uningdin razi bolsun) ning könglini échish we sahabilirige örnek bolush üchün hezriti aishe reziyellahu enha bilen yügürüp musabiqilishatti.

2607/4334 - aishe reziyellahu enha: peyghember sellellahu eleyhi wesellem men bilen musabiqileshkenidi, men uningdin ötüp kettim, dégen. (ibni maje 1979)

fiqhi alimliri bu hedislerdin: yügürüsh musabiqisining yolluq ikenlikini yekünlep chiqqan. Musabiqe xas erler arisida bolsun yaki mehrem we öz ayalliri bilen bolsun oxshash. Yene bu hedislerdin: musabiqilishish we chélishishning, moysipitlik, ilim, sherep we pezilet qatarliq alahidiliklerge zit kelmeydighanliqini yekünlep chiqqan. Chünki peyghember eleyhissalamning yéshi hezriti aishe reziyellahu enha bilen besleshkende elliktin halqighan idi.

Mergenlik

halal oyun - tamashalarning yene biri: oqya we neyze étip oynashtur.

3802/6324 - seleme ibni ekwei reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem oqya étish musabiqisi qilishiwatqan eslem qebilisilik kishilerning yénidin ötüp kétiwétip: étinglar! Ismail eleyhissalamning baliliri, atanglar mergen idi. Étinglar! Men palani jemet terepte, dégen idi, yene bir tereptikiler atmay turuwaldi. Peyghember eleyhissalam: silerge néme boldi, atmaysilerghu? Dep sorighanidi, ular: sen ular terepte tursang, biz qandaqmu atimiz ?! Didi. Buni anglighan peyghember sellellahu eleyhi wesellem: étinglar, men hemminglar terepte, dédi. (buxari: 2899)

peyghember eleyhissalam mergenlikni peqetla bir oyun yaki bir hewes emes, belki, allah taala teyyarlashqa buyrighan küchning bir türi dep qarighan. Allah taala mundaq deydu:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ

düshmenliringlar üchün qolunglardin kélishiche küch, we jeng éti teyyarlanglar [enfal sürisi 60- ayet]

3796/6314 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: oq étish, töge we at beygisi qatarliq üch ishtin bashqisida musabiqiliship, mukapat élishqa bolmaydu. (tirmizi: 1700)

3797/6315 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige salatti we yiraq musape üchün besh yashliq atlarni tallaytti. (ebu dawud: 2577)

4201/6979 - uqbe ibni amir reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning munberde turup: "düshmenliringlar (bilen urush qilish) üchün, qolunglardin kélishiche küch teyyarlanglar" (süre enfal,

60 - ayet) dégen ayetni oqughandin kéyin: bilip qoyunglarki, asasliq küch oq étishtur. Bilip qoyunglarki, asasliq küch oq étishtur. Bilip qoyunglarki, asasliq küch oq étishtur dégenlikini anglighanidim. (muslim: 1917).

Lékin peyghember eleyhissalam mergenlik meshqide burunqi jahiliyettikige oxshash janliq nersilerni qarigha élip étip oynashtin qattiq agahlandurghan. Bundaq qilghanlarning lenetlinish sewebi: uningda malni zaya qiliwétishtin bashqa, haywanni azablash we uni öltüriwétish bolghanliqidur. Shunga kishilerning oyun - tamashaliri bashqa janliq kainatlarni azablash bilen bolmasliqi kérek. Mana bu sewebtin peyghember eleyhissalam haywanlarni bir - biri bilen soqushturushni chekligen. Burun jahiliyet dewridiki ereblerning beziliri ikki qochqar yaki ikki öküzni ölgiche yaki éghir yarilan'ghuche üsüshtürüp oynap tamasha körishetti. Alimlar mundaq deydu: "haywan soqushturushning cheklinishi: uningda, tamasha qilishtin bashqa héchqandaq paydisiz bir ishta haywanni qiynap, maghdursizlandurush bolghanliqi üchündur".

Neyziwazliq oyuni

neyziwazliq oyunimu mergenlik oyunigha oxshaydu. Peyghember eleyhissalam öz mesjidi ichide hebeshistanliqlargha neyze oyuni oynashqa yol qoyup, ayali hezriti aishe reziyellahu enhani ularning oyunini körgili qoyghan.

4842/8006 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méning yénimgha kirgende, yénimda ikki qiz buas (ews bilen xezrej otturida jeng bolghan jay) urushida éytilghan qoshaqlarni naxsha qilip éytiwatatti. Peyghember eleyhissalam udul körpige chiqtide, bizge arqisini qilip yatti. Bir kemdin kéyin (dadam) ebu bekri kirip qélip, méni eyiblep: resulullahning aldida sheytanning nawaliri yangrap kétiptighu? Déwidi, peyghember eleyhissalam ebu bekrige: ularni öz meylige qoyghin! Dédi. Peyghember eleyhissalam diqqet qilmighan waqitta, u ikki qizni chimdip qoyuwidim, hujramdin chiqip ketti. Héyt künliri qara tenlikler neyze qalqanlirini oynitip, maharet körsetti. Men peyghember eleyhissalamdin soridimmu yaki peyghember eleyhissalam mendin sorisa, maqul boldummu, eytawur men peyghember eleyhissalamning keynide turup, hebeshlerning maharitini kördumq. Ikkimizning mengzi bir - birige tégip turatti. Peyghember eleyhissalam hayajanlan'ghan halda: ey beni erfide! Bosh kelmenglar! Dep qoyatti. Men zérikkiche körgendin kéyin, peyghember eleyhissalam: boldimu? Dep soridi, men: hee, dégenidim: emise hujrigha qaytqin! Dédi. (buxari: 950)

4843/8009 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: hebeshler peyghember eleyeissalamning yénida neyze mahariti körsitiwatqanda, hezriti ömer kirip, ulargha tash atqili turghanidi, peyghember eleyhissalam: i ömer! Ulargha tegme! Dédi. (muslim: 893)

peyghember eleyhissalamning mesjidi ichide bundaq oyunlargha yol qoyushi intayin aliyjanab keng qorsaqliqtin bolghan bolup, bu, mesjidning din bilen dunyani jughlaydighan, hem jiddiy peytlerde hem oyun peytliride musulmanlarning uchrishish merkizi ikenlikining ispatidur. Biraq, bu mesjidte oynalghan oyun héchqandaq menisiz bir oyun bolmastin, belki u, hem oyun hem tenterbiye hem meshqtur. Alimlar bu hediske asasen mundaq dégen: "mesjid

musulmanlar jamaitige munasiwetlik ishlarning ornidur. Shunga islam we musulmanlarning menpeetige baghliq herqandaq ishni mesjidte qilsa bolidu".

Bu hedis yene, ayallargha qandaq muamile qilish, ularning könglini müshundaq halal oyun - tamasha bilen échish heqqide muhim bir körsetmidur.

4850/8020 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: men (kichikimde) peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida qorchaqlarni oynayttim, men bilen bille oynaydighan bir nechche dostummu bar idi. Ular peyghember eleyhissalamni körsila, tartinip perdining arqisigha ötüp yoshuruniwalatti. Peyghember eleyhissalam ularni méning yénimgha élip chiqip qoyatti. Shuning bilen, oyunimizni dawamlashturattuq. (buxari: 6130)

chewendazliq oyunliri

allah taala mundaq deydu:

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً

allah atni, qéchirni we éshekni minishinglar üchün we zinnet üchün yaratti [nehl sürisi 8- ayet]

3810/6333 - utbe ibni ebd sulemi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: atlarning mangliyi, yaylisi yaki quyruqini qirqiwetmenglar. Chünki mangliyigha taki qiyametkichilik yaxshiliq pütülgen, yaylisi uning (isinidighan) sharpisi, quyruqi chiwin qorighuchisidur. (ebu dawud: 2542)

3809/6332 - urwe bariqi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: atning mangliyigha taki qiyametkichilik ejir we ghenimettin ibaret yaxshiliq pütülgen. (buxari: 3119)

3801/6322 - abdurahman ibni shimasedin mundaq riwayet qilinidu: fuqeym lexmiy (isimlik biri) uqbe ibni amir reziyellahu enhugha: yashinip qalghan turup, mushu ikki nishan otturida qatnap, oq étip yüremsen? Sanga éghir kelmemdu? Diwidi, uqbe reziyellahu enhu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bir sözni anglimighan bolsam, undaq qiynilip yürmigen bolattim, dédi. Haris (rawiy) mundaq deydu: men ibni shimasedin: u néme söz iken? Dep sorighanidim u: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki oq étishni öginip bolup untup qalsa, u bizdin emes (yaki bizge asiyliq qilghan bolidu) dégeniken, dep jawab berdi. (muslim: 1919)

bularning hemmisi hem oyun hem tenterbiye hem meshq bolghanliqi üchün peyghember eleyhissalam uninggha terghib we teshwiq qilip shundaq qilghan.

3796/6314 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: oq étish, töge we at beygisi qatarliq üch ishtin bashqisida musabiqiliship, mukapat élishqa bolmaydu. (tirmizi: 1700)

3797/6315 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige salatti we yiraq musape üchün besh yashliq atlarni tallaytti. (ebu dawud: 2577)

3798/6316 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige sélip, mukapat belgiligen we at beygisining mukapatini halal qilghan. (elewset)

alidighan mukapatni musabiqige qatnashquchilardin biri yaki musabiqige qatnashmighanlardin biri béridighan bolsa, qol baghlashmaq halal bolidu, emma musabiqige qatnashquchilar teng pul chiqirip hemme pulni musabiqida utqan adem alidighan bolsa bu cheklen'gen qimarning del özidur. Peyghember eleyhissalam qimar oynashqa ishlitilidighan bundaq atni sheytanning éti dep atap, uningdin pul tépishnimu gunah, uninggha helep bérishnimu gunah, uni minishnimu gunah dep qarighan.

Ow owlash

ow owlash islam yol qoyghan paydiliq oyun - tamashalarning biridur. Emeliyette u, oq we neyzidek qorallar bilen bolsun yaki it we bürküt qatarliq haywanatlar bilen bolsun hem köngül échish hem tenterbiye hem jan béqishtin ibarettur. Islam dini ikki ehwaldila ow owlashtin chekligen:

birinchsi: hej we ömrige éhram baghlighan halet bolup, bu halette insan toluq tinchliq basquchida bolghan bolidu, shunga öltürse, qan tökse bolmaydu, allah taala mundaq dep körsitidu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ

i möiminler! Siler owni éhramda yaki heremde turup öltürmenglar [maide sürisi 95- ayet]

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

madamiki siler éhramda yaki heremde ikensiler, quruqluq haywanlirini owlash silerge haram qilindi [maide sürisi 96- ayet]

ikkinchi halet: mekkidiki herem rayoni bolup, islam bu rayonni üstide mangghan, asminida uchqan yaki tupriqida ösken herqandaq janliq kainatlar üchün tinchliq we amanliq rayoni qilip bergen.

Nerd oynash

qimar arilashqan herqandaq oyun haramdur. Oynighan adem ya utturidighan ya utidighan herqandaq nerse qimar qatarigha kiridu. Bundaq qimarni quran kerim haraq, tiklen'gen tashlar we pal oqliri bilen bille bir qatarda bayan qilghan.

Nerd we shuninggha oxshighan oyunlargha qimar arilashsa, barliq alimlar uni haram dep qaraydu. Nawada uninggha qimar arilashmisa, alimlarning köpchiliki uni haram dep qarimaydu. Bezi alimlar: haram emes mekruh dep qaraydu. Haram dep qarighanlar peyghember eleyhissalamning bu hedisige asaslan'ghan:

4848/8017 - bureyde reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki shishixal oynisa, xuddi qolini choshqining qénida boyighandek bolidu. (muslim: 2260)

4849/8018 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u ailisidin birersining shishixal oynighanliqini körse, shishixalini urup chéqiwétetti. (malik1787)

bu ikki hedis qimar arilashsun yaki arilashmisun nerdke oxshighan oyunlarning haramliqini körsitidu.

Shahmat oynash

3348/5605 - abdullah ibni emr reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem haraq ichishtin, qimar oynashtin, shahmat oynashtin, qonaqtin yasalghan ichimlikni ichishtin tosqan we mundaq dégen: mest qilidighan herqandaq ichimlik haram. Ebu dawudtin riwayet qiliniduki, ibni salam ebu ubeyd: ”ghubeyra“ dégen hebeshistanliqlar qonaqtin yasaydighan bir xil ichimlik, dégen. (ebu dawud 3685)

shahmat oyuni meshhur oyunlarning biri bolup, alimlar uni oynashning hökmi heqqide: mubah, mekruh we haram dep üch xil qarashta bolghan.

Haram dep qarighanlar peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan bir qanche hediske asaslan'ghan bolsimu, lékin hedis mutexessisliri buni ret qilghan, hemde shahmatning peyghember eleyhissalam dewride emes, peyghember eleyhissalamdin kéyin sahabiler dewridila peyda bolghanliqini, shunga bu heqte riwayet qilin'ghan hedis bolsa qobul qilinmaydighanliqini mueyyenleshtürgen. Emma sahabilerning shahmatqa qarita qarashliri bolsa oxshash bolmighan. Hezriti ömer reziyellahu enhuning oghli abdullah (allah ulardin razi bolsun) shahmat heqqide: "u, nerdtinmu yaman" dégen. Hezriti eli reziyellahu enhu: "u, qimarning bir xili" dégen. Belki ular qimar arilashqan shahmat oyunini közde tutqan bolishi mumkin.

Yene bezilerdin shahmatning mekruhliqi riwayet qilin'ghan. Yene bir qisim sahabe we tabiiylardin shahmatni mubah dep qarighanliqi riwayet qilin'ghan. Ularning ichide: hezriti ibni abbas, ebu hureyre, ibni siyriyn, hisham ibni urwe, seiyd ibni elmuseyyeb we seiyd ibni jubeyr qatarliq zatlar bar.

Biz mushu meshhur zatlarning qarishini toghra qarash dep qaraymiz, chünki biz yuqirida éytqinimizdek: u eslide halal nerse, téxi uning haramliqigha héchqandaq bir ispat yoq, uning üstige uningda köngül échishtin bashqa, zéhin chéniqturush we pikirni meshq qildurush qatarliq paydilar bar. Shunga bu nerd we nerd qataridiki oyunlargha oxshimaydu. Bu jehettin alimlar mundaq dégen: "nerd qatarliq oyunlar teleyge tayan'ghanliqi üchün pal achqan'gha oxshaydu, shahmat bolsa, mahirliq we eqil ishlitishke tayan'ghanliqi üchün mergenlik musabiqisigha oxshaydu".

Shahmatni mubah dep qarighanlar töwendiki üch shert bilen mubah dégen:

1- shahmat sewebidin namazni kéchiktürüp qoymasliq shert, chünki uning eng chong xetiri waqit oghurlap, muhim ishlarni kéchiktürüshtur.

2 - uninggha qimar ariliship qalmasliqi shert.

3 - oynighanda, set, nachar sözlerni qilishtin saqlinish shert.

Bu üch shertke yaki uning birige raye qilmighan teqdirde, uni mubah dep qarighanlarmu uni haram dep qaraydu.

Naxsha - muzika

köngülni échip xosh qilidighan we qulaqqa yaqidighan oyun - tamashalarning biri naxshidur. U, héssiyatni qozghaydighan, exlaqni buzidighan, hemde milletni muhim ghayiliri we chong mesililiri üstide ghem yéyishtin gol qilidighan xeterlik qoraldur. Bundaq oyun - tamashaning yaman yéri shuki: u, tarixtin buyan rahet - paraghet we sharab sorunliri bilet chétilip, ippet - numus we

tirishchanliq peziletlirini yoqatqan bir qisim bikar teleplerning turmushining ayrilmas bir parchisi bolup qalghanliqi, hemde tarixtin buyan suyuqluq we yalingachliq bilen süpetlen'gen, din ehkamliri we teqwadarlar exlaqidin yiraqlashqan kishilerning naxshini kesip qiliwalghanliqidur. Bu sewebtin diniy tuyghu köpinche ehwallarda uningdin nepretlen'gen we nepretlendürgen, islam ölimalirimu uninggha qarita: haram, mekruh we mubah dégendek oxshashmighan qarashlarda bolghan. Emeliyette alimlar bir qisim naxshilarning haramliqigha birdek ittipaqlashqan, shuningdek yene bir qisim naxshilarning mubahliqighimu ittipaqlashqan, yene bir qisim naxshilarda bolsa qarashliri her xil bolghan.

Hemmeylen birdek haram dep qarighan naxshilar bolsa: gunahni öz ichige alghan yaki gunahqa terghib - teshwiq qilghan naxshilardur. Emdi hemmeylen birdek mubah dep qarighan naxshilar bolsa: kishi uzi özige ghingship oquydighan pakiz naxsha, ayali érige oqup béridighan naxsha, padichilar padigha oqup béridighan naxsha, yene ayallar toy - tökünlerde özara oqushidighan eneniwi naxshilar we shuninggha oxshighan naxshilardur. Undin bashqa naxshilarda bolsa qarashlar oxshashmaydu.

Méning (yüsüf ferdawi) qarishimche: naxshining özide chataq yoq bolup, u, islam halal qilghan nersiler qatarigha kiridu. Lékin gunah, naxsha mezmuni yaki naxsha bilen chétilip kélidighan ehwallarda bolup, buning sewebidin naxsha, halal dairidin haram dairige chékinip qalidu. Téxi naxsha oqush héyt - bayram, toy - tökün, uzun seperdin qaytish, ziyapet we tughut munasiwetliridek xoshal - xoramliq peytliride musteheb bolidu.

2466/ 4108 - aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, u (aishe) ensarilardin birining toyidin qaytip kelgende, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i aishe! Toyda tentene qilmidinglarmu? Ensarilar oyun tamashani yaxshi köridighan xelqtur dégen. (buxari: 5163)

5526/9038 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem medinening melum bir kochisidin ötüp kétiwatatti. Kichik qizlarning dap chélip, naxsha éytiwatqanliqini kördi. Ular mundaq dewatatti: ”biz nejjar jemetining qizlirimiz. Némidégen bextlikmizki, muhemmed sellallahu eleyhi wesellem bizning qoshnimiz “. Buni anglighan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: allah biliduki, men silerni heqiqeten yaxshi körimen dédi. (ibni maje: 1899)

imam ghazali ikki qizning naxsha oqughanliqi, hebeshistanliqlarning peyghember eleyhissalam mesjidide neyze oynighanliqi, peyghember eleyhissalamning ularni qiziqturup: qéni nochiliqinglarni körsitinglar dégenliki, yene hezriti aishe reziyellahu enhagha: körüshni xalamsiz? Dégenliki, hemde hezriti aishe reziyellahu enha zérikip boldi dégiche bille turup bergenliki we hezriti aishe reziyellahu enhaning qiz dostliri bilen qorchaq oynighanliqi heqqidiki hedislerni bir qur bayan qilghandin kéyin mundaq deydu: "mana bu hedislerning hemmisi ikki sehih kitabta bar, bu hedisler naxsha bilen oyunning haram emeslikige éniq pakit, yene bu hedislerde töwendiki bir nechche xil ruxset delilliri bar:

1- oyun'gha ruxset bar, chünki hebeshistanliqlar neyze oyuni oynighanda usul oynaydighanliqi hemmige ayan.

2 - uni mesjdte oynighanliqi.

3 - peyghember eleyhissalamning: qéni nochiliqinglarni körsitinglar dégen sözi oynashqa qilin'ghan buyruq we telep tursa uni qandaqmu haram dégili bolsun?

4 - hezriti ebu bekir we hezriti ömerni ularni tosqili qoymay bu ayem künliri dep seweb körsitishi, chünki ayem künliri xoshalliq künliri, naxsha - oyun bolsa xoshalliq keltüridighan nersilerdur.

5 - hezriti aishe reziyellahu enhagha bille körüshüp bérish üchün uzun turghanliqi we anglighili qoyghanliqi. Bu, ayallar we balilargha siliq muamile qilip, ulargha oyun - tamasha körsitish arqiliq könglini échishning, oyun - tamashani qattiq cheklep terkidunya boluwélishtin ewzel ikenlikige delildur.

6- peyghember eleyhissalamning bashtila hezriti aishe reziyellahu enhagha: körüshni xalamsiz? Dégen sözi.

7- ikki qizgha dap chélip naxsha oqushqa ruxset qilghanliqi... ".

Yene köpligen sahabe we tabiiylarning naxsha anglighanliqi we naxsha anglisa bolidu, dep qarighanliqi riwayet qilin'ghan.

Emma naxshini cheklesh toghruluq kelgen hedisler bolsa, uning héchbiri hedis alimlirining tenqididin xaliy bolmighan, qazi ebu bekir ibnul erebi mundaq deydu: "naxshini haram deydighan héchqandaq sehih delil yoq". Imam ibni hezm mundaq deydu: "naxshining haramliqi toghrisida riwayet qilin'ghan hedislerning hemmisi yalghan".

Lékin naxsha - ussul köpinche ehwallarda rahet - paraghet, haraq we eysh - ishret sorunliri bilen chétilip qalghachqa, köpinche alimlar naxsha - müzikini haram dep qarighan yaki qattiq yaman dep qarighan. Ularning beziliri mundaq dégen: naxsha töwendiki ayette zikir qilin'ghan bihude gep - sözdur. Allah taala mundaq deydu:

وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

bezi kishiler bilimsizliktin, allahning yolidin azdurush üchün bihude geplerni sétiwalidu we allahning yolini mesxire qilidu, ene shular xor qilghuchi azabqa duchar bolidu [loqman sürisi 6- ayet]

imam ibni hezm mundaq deydu: "ayette süpetlen'gen ishni qilghan kishi kapir bolidu, eger allahning dinini mesxire qilsa, hettaki dindin azdurush üchün quran sétiwalsimu kapir bolup kétidu, buningda héchqandaq ixtilap yoq, allah taala ayette ene shundaq qilghanlarni eyibligen. Lékin bihude sözni allah yolidin azdurush üchün emes, özini aram aldurush we köngül échish üchün sétiwalghanlarni eyiblimigen".

Beziler mundaq dégen: naxsha heq söz emes, undaq bolidiken u choqum azghunluq we gumrahliq bolidu, allah taala quran kerimde mundaq dégen:

فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ

heqiqettin qalsa, gumrahliqtin bashqa nerse mewjut emes [yunus sürisi 32-ayet]

imam ibni hezm ulargha mundaq dep reddiye bergen: "peyghember eleyhissalam: emellerning qobul bolishi niyetkila baghliq, herkim niyitige qarap mukapatlinidu yaki jazalinidu dégen. Shunga kimki naxsha anglash arqiliq gunahqa yéqinlashmaqchi bolsa, u pasiqtur. Naxshidin bashqa nersilermu shundaq, kimki téximu yaxshi ibadet qilalaydighan bolush üchün hemde yaxshi ishlarni téximu tétik halette qilish üchün özini aram aldurushni meqset qilsa, gunahkar bolmaydu. Buning qilghan ishi heq ish bolidu. Kimki taet yaki gunah ishni meqset qilmisa, qilghan ishi bihude bir ish bolup, bu kechürülüp kétidu, xuddi adem bagh bostanlirigha seylige chiqqanda derwazisi aldida kochigha qarap olturghan'gha, yaki kiyim - kécheklirini kök yaki yishil boyiwalghinigha oxshashtur".

Naxsha - müzikining mubah bolishining shertliri

1- naxsha mezmuni islam edeb - exlaqi we körsetmilirige zit kelmeydighan bolishi kérek. Mesilen: haraqni qedirlep, haraq ichishke teshwiq qilidighan naxsha bolsa, bundaq naxshini oqush we anglash haram bolidu.

2- naxsha mezmuni islam körsetmilirige zit kelmigen teqdirdimu, naxshichi naxshini orundashta suyuqluq qilip qesten shehwet qozghap exlaqsizliq we pitne - pasatqa qiziqturidighan bolsa, u, bu orundash usuli arqiliq oqughan naxshini halal dairidin haram dairige yötkiwétidu.

3- islam dini herqandaq nerside israp qilish, chékidin ashuriwétishke qarshi turghan, u hetta ibadet qilishtimu chékidin ashuriwétishke qarshi turghan tursa, oyun - tamasha we waqit zaya qilishta chékidin éship kétishke qarshi turmasmu? Waqit = hayat emesmu?

Sheksizki, zörür emes ishlarda waqit israp qilinsa, zörür ishlarning waqtini igelliwalidu, bu heqte mundaq déyilgen: "israpla bolidiken, choqum yénida zaya bolghan bir wajib bardur".

4- bezi naxsha - müzikilargha herkim özi baha berse bolidu, mesilen: naxsha yaki muzika héssiyatni qozghap, buzuqchiliqqa seweb bolidighan bolsa, uningdin derhal yiraqliship, qelbige we exlaqigha yaman tesir béridighan shamal éghizini tosiwétishi kérek.

5- naxsha, haraq - sharab ichilidighan sorunlarda oqulush yaki yalingachliq we exlaqsizliqtek bashqa haram qilin'ghan nersiler bilen chétilsa, bundaq ehwaldiki naxshini oqush, körüsh we anglash haram bolidighanliqida héchqandaq ixtilap yoq, mana shundaq sharaitta oqulghan naxshini éytqan we anglighanlarni peyghember eleyhissalam qattiq agahlandurup mundaq dégen:

6032/ 9822 _ ebu malik esheri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ümmitimdin bir qisim kishiler kélidu. Ular zinani, yipekni, haraqni we chalghularni halal dep qaraydu. Yene bir qisim kishiler bir taghning baghrigha yerlishidu, ularning qoychisi ularning mallirini shu etrapta baqidu, ularning yénigha bir kembeghel adem hajiti

üchün kelginide: ”mang kétip, etigenlikke kel“ deydu. Shu kéchisi allah ularni halak qilidu. Taghni ularning üstige düm kömtüridu, bashqilarni maymun we tongguzgha aylanduruwétidu. (buxari riwayet qilghan)

ularni maymun bilen choshqigha aylanduriwétishi üchün ularning süritini özgertish shert emes, belki, köngül, wijdan we meniwi dunyasini özgertse, insan qiyapitidiki bir tende, maymunning köngli, choshqining rohiy dunyasi shekillen'gen bolidu.

Qimar haraqning juptidur

qimar dégen – oynighuchi utush yaki utturushtin yeni payda - ziyandin xaliy bolmaydighan oyundur. Islam dini nurghunlighan oyun - tamashalargha yol qoyghini bilen, qimar arilashqan herqandaq oyunni haram qiliwetken. Musulman kishige qimar oynap köngül échish we bosh waqtini ötküzüsh halal bolmighandekla, herqandaq ehwal astida pul tépish üchün qimar oynishimu halal bolmaydu.

Islam qimarni keskin haram qilish arqiliq mundaq ulugh ghayilerni küzleydu:

1- islam musulmanlarni pul tépish jehette allah belgiligen qanuniyetlerge raye qilip, öylerge tamdin artilip emes ishikidin kirishni, ter aqquzup, seweb qilip pul tapsun deydu. Qimar - latariye oyunlirimu shundaq - kishini ishlesh we ter aqquzushqa emes, teley, tasadipiyliq we quruq arzulargha tayinidighan qilip qoyidu.

2- islamda her bir kishining mal - mülkining özige xas hörmiti bar, shunga uni bashqilar ya qanunluq soda - sétiq arqiliq ya köngli razi bolup sowgha qilish yaki sediqe bérish arqiliq almisa, heqsiz élishi toghra bolmaydu. Qimar oynap éliwalsimu bashqilarning mal - mülkini heqsiz yewalghan bolidu elbette.

3 - qimar oynighuchilar aghzida raziliqini ipadiligen bilen, ularning otturisida öchmenlik we adawet tughulidu, chünki ular herzaman ya utidu ya utturidu, ya payda alidu yaki ziyan tartidu. Utturiwetken qimarwaz bezide lam - jim démigen teqdirdimu, ziyan achchiq bolghachqa, achchiqini yutup derdini özi bilidu, nawada chidimay urushup qalsa, lewzide turmay jidellishidu.

4 - ongushsizliq utturiwetküchini, birinchi qétim utturiwetkinini qayta utuwélish üchün qayta oynashqa ittirse, utqan adem utush tatliq bolghachqa, yene téximu köprek utush üchün qayta oynaydu, uzun ötmeyla utturushqa bashlap ghelibe shadliqidin, meghlubiyet ghémige yötkilidu. Müshundaq bolawérip axiri her ikkeylen qimar sorunidin kételmeydu. Qimar oynighanlarning qimarni tashliyalmasliqining siri shudur.

5 - yuqiriqi sewebler tüpeylidin qimar shexskila xeterlik bolup qalmastin belki, pütün jemiyetkimu xetiri intayin chong. Qimar – waqit we küchni köydürüp qimarwazlarni, istémal qilip ishlep chiqiralmaydighan, jemiyettin payda élip, jemiyetke payda yetküzelmeydighan bikar teleplerge aylanduriwétidighan oyundur. Uning üstige qimarwazning özige, ailisige, millitige we perwerdigarigha qarita orundishi kérek bolghan burchini ada qilishqa héch waqti chiqmaydu.

Qimar üstilige baghlinip qalghan ademning qimar üchün dinini, ippet - numusini, wijdanini we millet - wetinini sétiwétishi yiraq emes, chünki uning qimargha bolghan sadaqetmenliki bashqa herqandaq nersige sadaqetmen

bolishigha tosalghu bolidu.

Shundaqla, qimar qimarwazgha herqandaq nersini tikishke adetlendüriwetkechke, yoq paydini közlep dinini, sheripini we millitinimu tikip qimar oynishi herwaqit mumkin.

Quran kerim ayetliride we ehkamlirida haraq bilen qimarni bir qatarda sanighanliqi heqiqeten sewebsiz bolmighan, chünki haraq bilen qimarning shexs we aile, weten we exlaqqa keltüridighan ziyini oxshiship kétidu. Qimarwaz haraqkeshke bek oxshaydu. Belki qimarwaz adette haraqkesh kélidu, haraqkeshmu qimarwaz kélidu.

Quran kerim bizge, haraq bilen qimarning sheytanning ishi ikenlikini chüshendürüp, ularni tikilgen tash we pal oqliri bilen bille bir qatarda sanishi, hemde bizning bundaq meynet nersilerdin yiraq turushimizning kéreklikini tekitlishi heqiqeten toghra. Quran kerim mundaq dégen:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنْ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ

i möiminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur, bextke érishishinglar üchün sheytanning ishidin yiraq bolunglar. Sheytan haraq, qimar arqiliq aranglarda düshmenlik, adawet tüghdurmaqchi, silerni namazdin we allahni yad étishtin tosmaqchi bolidu, siler emdi yanamsiler? [maide sürisi 90-91 - ayetler]

latariye oyunlirimu qimardur

herxil türdiki latariye oyunliri qimarning türliri bolup, qandaq atalghu bilen atilishidin qetiynezer uninggha sel qarighili bolmaydu.

Beziler bundaq qimarlarni uyushturup, uningdin kelgen kirimni xeyr - saxawet ishlirigha yaki méyiplargha yardem qilimiz dégendek chirayliq isimlar bilen otturigha chiqidu. Qimarni bundaq meqset bilen oynighan adem xuddi xeyr - saxawet ishlirigha yardem toplash üchün pahishe qilghan ayallargha oxshaydu. Biz ulargha: "allah paktur, paktin bashqini qobul qilmaydu" deymiz.

Bundaq usullar bilen yardem toplimaqchi bolghanlar, jemiyette xeyr - saxawet söyerlik tuyghusi, rehimdilliq we yaxshiliq qilish rohiy yoq, müshundaq cheklen'gen oyun - tamasha yaki qimar arqiliq pul toplimisaq bashqa yol yoq dep perez qilishidu. Emma islam dini, jemiyeke bundaq qarimaydu, belki u, insandiki yaxshiliq qilish rohigha ishinidu, shunga ésil ghayige pak charidin bashqini qollanmaydu, u chare bolsa: yaxshiliqqa chaqirish, insanperwerlik rohini qozghash we allah bilen axiretke bolghan iymanini oyghutushtur.

Téléwizor körüsh mesilisi

hazirqi islam dunyasida birdek étirap qilin'ghan meshhur alim doktor: yüsüp el qerdawiy bu soalgha mundaq dep jawab bergen. Téléwizor, rado, gézit we jurnalgha oxshash melum bir ghaye we meqsetler üchün qollinilidighan qorallardur. Ularni mutleq yaxshi yaki mutleq yaman dégili bolmighandek, mutleq halal yaki mutleq haram dégili bolmaydu. Lékin téléwizor körüshning halal yaki

haramliqini uningda bérilidighan programmilar we ishlitish usuligha qarap belgiligili bolidu. Téléwizor qilichqa oxshash bir nerse bolup, mujahidning qolida allah yolida jihad qilishning qorali bolghinidek, qaraqchining qolida qatilliqning qorali bolalaydu. Téléwizor pikriy, rohiy, nepsiy, exlaqiy we ijtimaiy tereplerdin yüksilishning eng yaxshi qorali bolalighinidek, insanlarning exlaqini, meniwiyitini buzushning, waqtini öltürüshning eng chong qoralimu bolalaydu. Bu téléwizordiki programmilargha baghliq ish. Rado, gézit we jurnallarmu buninggha oxshashtur. Xulase qilip éytqanda, yuqiriqlarda yaxshiliqmu bar, yamanliqmu bar. Ularda halalmu bar, harammu bar. Musulman adem bu ishlarda öz wijdani bilen ish qilishi we özi üchün paydiliq bolghanlarni qilip, ziyanliq bolghanlardin yiraq turushi lazim. Rado bilen téléwizorda yaxshi programmilar bérilgende, uni échip uningdin paydilinish, edeb – exlaqqa maslashmaydighan programmilar bérilgende, yépiwétish her qandaq bir musulman emel qilishqa tégishlik bir muhim ishtur.

Körüsh keskin haram bolidighan téléwizor programmiliri

hazirqi zaman islam ölimaliri körüshning haramliqigha birdek ittipaqlashqan téléwizor programmiliri we filimliri töwendikiche:

1.jinsiy filimler.

2. Renglik naxsha kéchiliki proammiliri.

3. Yérim yalingach ayallarning ussul yaki naxsha programmiliri.

4. Haraq – sharap sorunlirini yaki qawaqxanilarni we qimarxanilarni öz ichige alghan filimler.

5. Hayasiz ashiq – meshuq filimliri, xususen chetel filimliri.

6. Balilarda selbiy tesir qozghaydighan her qandaq filimler.

7. Yalghanchiliqni, adem aldashni teshebbus qilidighan filimler.

8. Edeb – exlaqqa zit kélidighan her qandaq filim we programmilarni körüsh haramdur.

Yuqiriqi we bulargha oxshighan téléwizor programmilirining insanlargha keltüridighan ziyanliri heqiqeten zor bolup, exlaqning buzulishigha, jemiyette herxil buzuqchiliq we jinayetlerning köpiyishige seweb bolidighanliqi, xususen balilarning exlaqigha biwasite selbiy tesir körsitidighanliqida qilche shek yoq. Shu sewebtin yuqiriqilargha oxshighan téléwizor programmilirini körüsh din we eqilning teqezzasi bilen qetiy haramdur. Téléwizor kontrolliqi ajiz, bezi hayasiz programmilar perwasizliq bilen bérilidighan bu zamanda, herkim öz perzentlirige we ularning exlaqigha ige bolishi zörür. Téléwizor programmilirining köpinchisi balilarning exlaqini buzush rolini oynaydu. Chünki ötmüshlerdiki 10 yashliq balilar jinsiy hewesning néme ikenlikini bilmigen bolsa, hazirqi künde, balilar 7 yashqa kirmey turup uni bilidu.

Körüsh teshebbus qilinidighan programmilar

körüsh teshebbus qilinidighan téléwizor programmiliri töwendikiche:

1. Diniy we ilmiy programmilar.
2. Telim terbiye programmiliri
3. Xewer we tarix programmiliri.
4. Ilmiy musabiqe programmiliri
5. Pakiz ba lilar programmiliri

téléwizorning ziyinidin saqlinish charisi

insan özige bérilgen eqil – idrak we pikriy qabiliyiti yüzisidin allah taalaning

hörmitige we perishtilerning sejdisige sazawer bolghan yégane mexluqattur. Insanning aqiwette jenniti yaki dozixi bolishimu shu eqlini qollinip, yaratqan perwerdigarini tonush yaki tonumasliqigha we özi üchün paydiliq ishlarni qilip, qilmasliqigha biwasite munasiwetlik ishtur. Insan hayatliq ishlirida özining payda – ziyinini bileliginige oxshash, téléwizor ishidimu özining payda – ziyinini bileleydu we téléwizorni özi hem ailisi üchün paydiliq bolghan shekilde qollinalaydu. Bu peqet téléwizorni kontrolliqida tutush bilen bolidu. Kishi mubada téléwizorni kontrol qilishtin ajiz kelse, uning paydisidin ziyini köprek bolup ketse, téléwizorni öyige yamanliqning aldini élish üchün kirgüzmigini tüzük. Éntérnétmu hökümde téléwizorgha oxshashtur. Biraq yolida qollan'ghanlar üchün éntérnétning ilmiy jehettiki paydisi téléwizorningkidin köptur.

Kino we sehne oyunliri

köpligen musulmanlar islamning kino - tiyatir we shuninggha oxshighan senetlerge qandaq qaraydighanliqini, musulman kishi uni körse bolamdu yaki bolmamdu, dep sorishidu.

Sheksizki, kino we sehne senetliri bashqa qorallargha oxshashla aqartish we köngül échish qorallirining muhim biridur. Uni ya yaxshiliqqa ishlitimiz yaki yamanliqqa, lékin uning özi haram emes, uninggha bérilidighan höküm oynilidighan rolgha qarap bolidu.

Bizning qarishimizche: u halaldur, belki téxi töwendiki shertler tépilip qalsa, sehne senetliri musteheb we lazim bolidu:

1) mezmuni islam eqidisige, sheriitige we edeb - exlaqlirigha xilap kelmesliki, buzuqchiliq we yalingachchliqtin xaliy bolushi kérek. Lékin shehwaniyliqqa, gunahqa, jinayetke, buzuq pikirlerge... Teshwiq qilidighan bolsa, u haram bolidu. Uni körüsh musulman ademge haram bolidu. Ishlep chiqarsa yaki ishlinishke qatnashsa téximu bek haram bolidu.

2) uni körüsh diniy yaki dunyawi mejburiyitini ada qilishqa tosalghu bolmasliqi kérek. Diniy mejburiyetning eng béshida allah taala herbir musulman'gha her künde perz qilghan besh waqit namaz turidu, shunga musulman adem bir kino körüsh üchün – sham namizidek – bir perz namazni zaya qiliwetse bolmaydu. Allah taala mundaq dégen:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

shundaq namaz oqüghuchilargha wayki, ular namazni gheplet bilen oquydu [maun sürisi 4-5- ayetler]

ayettiki gheplet yaki sewenlik dégen sözge namazni waqti ötüp ketken'gichilik kéchiktürüsh dep mene bérildi. Quran kerim yene haraq bilen qimarning haram qilinishining sewebliridin biri, uning namaz we allahni yad étishtin tosush ikenliki dep körsetti.

3) kino - tiyatirxanilarda yat er - ayallar chapliship bille olturmasliqi kérek, chünki bu oyunlar qarangghuda qoyulghachqa, olturushqa diqqet qilmisa, pitne we guman tughulidu.

On birinchi bap. Ijtimai munasiwetlerdiki halal haram

islam dini musulman jemiyet ezaliri otturidiki munasiwetni ikki chong asas üstige qurghan:

birinchisi: ularning otturidiki mehkem rishte bolghan qérindashliq rishtisige raye qilish.

Ikkinchisi: her bir shexsning islam qoghdap bergen qan, ippet - numus we mal - mülük qatarliq heqlirini qoghdash.

Islam mushu ikki chong asasqa ziyankeshlik qilidighan hem muxalip kélidighan herqandaq söz - heriketlerni, keltüridighan maddiy we meniwi ziyinining derijisige qarap öz layiqida haram qiliwétidu.

Töwendiki ayette qérindashliq we shexslerning hoquq - menpeetige ziyan yetküzidighan haram ishlardin örnekler bar:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاء مِنْ نِسَاء عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنْ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

möiminler heqiqeten qérindashlardur, qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üchün allahdin qorqunglar. I möiminler! Erkishiler erkishilerni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin, silerning aranglardiki ayallarmu özara mesxire qilishmisun, mesxire qilin'ghuchi ayallar mesxire qilghuchi ayallardin yaxshiraq bolushi mumkin, bir - biringlarni eyiblimenglar, bir - biringlarni yaman leqem bilen chaqirmanglar, imandin kéyin pisqi bilen atash némidégen yaman! Tewbe qilmighanlar zalimlardur. I möiminler! Köp gumanlardin saqlininglar, bezi gumanlar heqiqeten gunahtur, möiminlerning eyibini izdimenglar, bir - biringlarning gheywitini qilmanglar, silerning biringlar ölgen qérindishinglarning göshini yéyishni yaqturamdu? Uni yaqturmaysiler, allahdin qorqunglar, allah tewbini bekmu qobul qilghuchidur, nahayiti méhribandur [hujurat sürisi 10-12-ayetler]

allah taala bu ayetlerning birinchiside, möiminlerning qérindash ikenlikini, ularni insaniyettiki qérindashliq bilen diniy qérindashliq baghlap turidighanliqini, qérindashliqning yatlashmay özara tonushushni, tashlashmay izdiship turushni, adawetleshmey ülpetlishishni, nepretlishishmey yaxshi körüshüshni we bölünüp ketmey birlishishni teqezza qilidighanliqini mueyyenleshtürgen.

4879/8061 - enes ibni malik reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember

sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir - biringlarni tashliwetmenglar, bir - biringlargha tetür qarashmanglar, adawetleshmenglar we heset qilishmanglar, hemminglar allahning qérindash bendiliridin bolunglar. Musulmanning qérindishigha üch kündin artuq adawet tutushi durus emes. (tirmizi: 1935)

musulman musulman bilen tashliship ketse bolmaydu

islam dini yuqiriqilargha asasen bir musulmanning musulman qérindishigha soghuq muamile qilip, uningdin yüz örüp munasiwetni uziwétishni haram qiliwetken. Xapa bolushup qalghanlargha achchiqi yan'ghiche üch künla ruxset qilghan. Üch kün ötkendin kéyin ikkeylen könglidiki achchiqi yamanliq, adawiti yamanliq we tekebburluq illetliri üstidin ghelbe qilip, eplishish we yarishishqa heriket qilishi kérek, chünki quran kerim medhiyiligen süpetlerning biri bolsa: أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ möiminlerge köyünidighan [maide sürisi 54- ayet]

4880/8062 - ebu eyyub ensari reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulmanning qérindishigha üch kündin artuq adawet tutushi we uchriship qalghanda (her ikkilisi) bir - birige tetür qarap yürüshi durus emes. Bu ikkisidin awwal salam qilghini eng yaxshisidur. (buxari: 6077)

islam dini sile - rehim qilishni perz qilghan we tapilighan oruq - tughqanlarni tashliwétish téximu qattiq haram bolidu. Allah taala mundaq deydu:

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

bir - biringlardin nerse sorighanda nami bilen soraydighan allahdin qorqunglar, rehimni üzüp qoyushtin saqlininglar, allah heqiqeten silerni közitip turghuchidur [nisa sürisi 1- ayet]

peyghember eleyhisalam oruq – tughqanlar otturidiki bu sile - rehimning allahning neziride neqeder qimmetlik ikenlikini teswirlep mundaq deydu:

5010/8263 - jubeyr ibni mutim reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sile rehimni üzgüchi jennetke kirmeydu. (muslim: 2556)

5011/8264 - ebu bekri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala pahishe ayalni we sile rehimni üzgen kishini dunyadimu, axirettimu jazalaydu. (tirmizi: 2511)

wajib bolghan sile - rehim tughqan tughqinigha bir yaxshiliqqa bir yaxshiliq, bir yoqlashqa bir yoqlash arqiliq tengmu - teng muamile qilishtin ibaret emes, chünki bu uning tebiiy mejburiyiti, lékin wajib bolghini: uni tashliwetken teqdirdimu ularni yoqlap turushtur.

5019/8273 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: insanlarning emelliri her peyshenbe ötüp, jüme kirgen kéchisi tekshürülidu. Sile rehimni üzgüchining emeli qobul bolmaydu. (ehmed: 9902)

bularning hemmisi tashliwétish we munasiwetni üzüsh heq üchün we allah üchün bolmighan teqdirde shundaq bolidu. Chünki allah üchün söyüsh, allah üchün nepretlinish imanning eng mustehkem tutqilirining biridur.

Peyghember eleyhissalam we sahabiliri tebuk ghazitigha chiqmighan üch kishidin ulargha keng zémin tar kelgen'ge qeder ellik kün munasiwetni uzgen. Ular bilen héchkim olturup qopmighan, sözleshmigen we salamlashmighan. Allah taala quran kerimde ularning tewbe qilghanliqini, tewbisining qobul qilin'ghanliqini bayan qilghan'gha qeder ehwal shundaq dawamlashqan.

Hezriti abdullah ibni omerning bir oghli, dadisi peyghember eleyhssalamdin riwayet qilghan: ayallarni mesjidlerdin tosmanglar dégen mezmundiki hediske boysunmighanliqi üchün oghlidin wapat bolghan'gha qeder munasiwitini üzgen.

Emma tashlishish we munasiwetni üzüsh allah üchün bolmay dunya üchün bolidighan bolsa, dunya allahning we musulmanlarning neziride musulman bilen qérindishi ariliqini buzup yüz örüshüshke seweb bolushqa yarimaydu, adawetni tügetmeslikning aqiwiti allahning meghpiriti we rehmitidin mehrum qilinish tursa, qandaqmu dunyani dep musulman qérindashtin yüz örigili bolsun.

4883/8066 - ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetning derwazisi düshenbe we peyshenbe künliri échilip, allahqa shérik keltürmigen herqandaq bendige meghpiret qilinidu. Peqetla qérindishi bilen otturida adawiti bolghan kishila meghpiret qilinmay: ”bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar!“ déyilidu. (muslim: 2565)

heq igisige qérindishi özre éytip kélishi kupaye, u özrisini qobul qilip adawetni tugitiwétishi kérek, özrisini qobul qilmay qayturiwetse haram bolidu, peyghember eleyhissalam undaq qilghanlarni qiyamet künide peyghember eleyhissalamning kölidin su ichelmeydu dep agahlanduridu.

Yarashturush

ziddiyetleshkenler qérindashliq rohining telibige asasen epliship kétishi wajib bolsa, jemiyetningmu bu heqte orundishi kérek bolghan mejburiyiti bar, chünki islam jemiyiti ozara hemkarlishidighan, bir - birige kapaletlik qilidighan jemiyet bolghachqa, jemiyet ezalirini bir - biri bilen adawetleshken we urushup qalghan halette körüp turup, otni öchürmey oyun körüp tursa bolmaydu.

Bundaq ehwalda, eqil we iqtidar igiliri peqet heqnila közlep, héchkimge yan basmay ikki terepni yarashturush üchün arilishishi kérek bolidu. Allah taala mundaq deydu:

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üchün allahdin qorqunglar [hujurat sürisi 10- ayet]

4725/7840 - ebu derda reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: silerge roza, namaz we zakatning derijisidinmu ewzel emelni dep béreymu? Dégen idi, sahabilar: dep bergin! Déyishti. Peyghember eleyhissalam: (bu emel xusumetlik) ikki terepni yarashturup qoyushtur. Chünki xusumet (imanni yiltizidin) qurutiwétidu, dédi. Yene bir riwayette: ”chachni qirqiwétidu“ démidim, belki: ”dinni yiltizidin qirqiwétidu“ dewatimen dep kelgen. (tirmizi: 2509)

mesxire qilmasliq

yuqirida bayan qilin'ghan ayetlerde allah taala qérindashliq rishtisini saqlaydighan we kishilerning heq - hoquqini qoghdaydighan birqanche ishlarni bayan qilghan:

bu ishlarning birinchisi bolsa: kishilerni mesxire qilmasliq bolup, allahgha we axiret künige ishinidighan bir möimin kishige bashqilarni mesxire qilish yaki bezi sexslerni köngül échish we külke peyda qilish témisigha aylanduriwélishi haramdur. Chünki bundaq qilish mexpi tekebburluq we niqablan'ghan meghrurluq bolup, bu bashqilarni haqaretligenlik hemde allahning neziridiki yaxshi - yamanliq ölchemlirini bilmigenliktur, shunga allah taala mundaq dégen:

لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاء مِنْ نِسَاء عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

erkishiler erkishilerni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin, silerning aranglardiki ayallarmu özara mesxire qilishmisun, mesxire qilin'ghuchi ayallar mesxire qilghuchi ayallardin yaxshiraq bolushi mumkin [hujurat sürisi11- ayet]

allahning neziridiki ewzellik: tashqi qiyapet, jisim yaki mal we yüz - abroygha emes, belki iman, ixlas we allah bilen bolghan munasiwetning yaxshi bolushigha tayinidu. Hediste mundaq körsitilgen: allah silerning sheklinglargha we mal mülkinglargha qarimaydu, lékin qelbinglargha we emelliringlargha qaraydu.

Undaqta, er yaki ayal bolsun bir kishi bir kishini bedinidiki bir méyipliqqa yaki chiray körinishidiki setlik yaki kembeghelliki tüpeylidin eyiblishi yaki mesxire qilishi qandaqmu toghra bolsun?

Quran kerim mushriklarning, möiminlerni bolupmu ularning bilal we ammardek ajizlirini qandaq mesxire qilghanliqini, qiyamet künide ularning ehwalining eksiche bolup bu dunyada mesxire qilghanlarning u dunyada mesxire qilinidighanliqini bayan qilghan:

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انقَلَبُوا فَكِهِينَ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاء لَضَالُّونَ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ

kapirlar heqiqeten möiminlerni mesxire qilip kületti. Möiminler ularning aldidin ötkende, ular özara köz qisishatti. Öylirige qaytqanda möiminlerning gheywitini qilip meze qilghan halda qaytishatti. Möiminlerni körgende "bular sheksiz adashqanlar" déyishetti. Ular möiminlerni közitishke ewetilgini yoq. Bügün (yeni qiyamet küni) möiminler kapirlardin külidu [mutaffifin sürisi 29-34-ayetler]

ayallarning bir - birini mesxire qilishi keng tarqalghan adetlerning biri bolghachqa, buningdin burun yuqirida ötken ayet ayallarningmu bir - birlirini mesxire qilishining haramliqini éniq we ayrim ipadiligen.

Til uzatmasliq

ikkinchisi bolsa til tekküzmeslik bolup, bu erebchide sanjish we paturush

menisini ipadileydighan söz bilen bayan qilin'ghan. Lékin bu yerde eyiblimek közde tutulidu, chünki kishilerni eyibleydighan adem emeliyette ulargha pichaq yaki neyze sanjighandek bolidu, belki sanjilishta til hemmidin qattiqraq sanjilishi mumkin. Bu heqte mundaqmu déyilgen: tigh yarisi tutar aqibet til yarisi saqaymas peqet

ayettimü bu cheklime intayin güzel bir uslub bilen ipadilen'gen:

وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ ئۆزۈڭلارغا تىل ئۇزاتماڭلار

özünglargha til uzatmanglar [hujurat sürisi11- ayet]

buning menisi: bir - biringlargha til uzatmanglar dégenliktur, lékin quran kerim möiminler jamaitige xuddi ular bir kishidekla xitab qilghan. Chünki ular özara hemkarlishishta we bir - birige köyünishte mislisiz jamaettur. Undaq bolidiken kimki qérindishigha til uzutup uni eyiblise, u özining bir parchisi bolghanliqi üchün emeliyette özige til uzatqan we özini eyibligen bolidu.

Leqem qoymasliq

üchinchisi bolsa bashqilargha yaman leqem bilen yaki mesxire qilidighan yaki kishi yaman köridighan leqem bilen chaqirip azar bermesliktur. Chünki bu qérindashliq rishtisige tajawuz qilghanliq we kishlerni bir - biridin yiraqlashturghanliq bolup bu ish ésil edeb - exlaqqa zit kélidu.

Yaman guman qilmasliq

islam dini jemiyetni guman we shübhige emes, özara ishench we köngül sapliqi üstige quridu. Shunga ayet haram qilin'ghan nersilerning tötinchisini mundaq bayan qilghan:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنْ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

i möiminler! Köp gumanlardin saqlininglar, bezi gumanlar heqiqeten gunahtur [hujurat sürisi 12- ayet] ayette gunah bolidighan guman yaman gumandur.

Shunga bir musulmanning musulman qérindishigha qarita éniq bir pakit yaki seweb tépilmighuche yaman guman qilishi haram bolidu.

Sheksizki, kishiler eslide bigunah bolidu. Yaman guman herqandaq ehwal astida bigunah ademni qarilashqa seweb bolsa bolmaydu.

3587/5983 - jubeyr ibni nufeyr, kesir ibni murre, emr ibni eswed, miqdam ibni meidikerib we ebu umame qatarliqlardin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bashliq qol astidikilerge guman bilen muamile qilsa, ularni buzup qoyidu. (ebu dawud: 4889)

ademler insaniy ajizliq tüpeylidin bezi kishilerge qarita bolupmu munasiwiti yamanliship qalghan kishilerge qarita shübhe we gumandin xaliy bolalmaydu, lékin bundaq tuyghularning arqigha kirmeslik kérek.

Bashqilarning eyibini yoshurun tekshurmeslik

beshinchisi bolsa bashqilarning eyibini yoshurun tekshürmesliktur. Chünki bashqilargha ishenmeslik ichki jehettin yaman guman qilishqa ittiripla qalmastin tashqi jehettin bashqilarning eyibini yoshurun tekshürüshtek emeliy jismaniy heriketkimu ittiridu. Islam dini ichi bilen téshi teng pakiz jemiyet qurushni

közligechke bashqilarning eyibini izdeshni yaman guman qilishqa bille juplap chekligen. Emeliyettimu hediste mundaq dep körsitilgen:

4783/7931 - ebu hewrai seididin mundaq riwayet qilinidu: men hesen ibni eli reziyellahu enhumagha: peyghember eleyhissalamning qaysi sözini ésingde tutuwalaliding? Dep sorisam, u: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: sen derguman bolup qalghan ishni qoyup, derguman bolmighan ishni qilghin. Rastchilliq kishini xatirjem qilidu, yalghanchiliq guman peyda qilidu dégen sözini este tutuwaldim, dédi. (tirmizi: 2518)

4886/8070 - muawiye reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: sen kishilerning eyibini kochilisang, arini buzup qoyisen. (ebu dawut: 4888)

kishilerning xususiy heq - hörmitini yoshurun marash we éniqlap yürüsh bilen depsende qilishqa bolmaydu. Hettaki ular özlirigila munasiwetlik shexsiy gunah ishlarni qilip yürgen teqdirdimu, uni ochuq - ashkara qilmisa, uni marap yürmeslik kérek.

4887/8072 - ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bu dunyada bir bende yene bir bendining eyibini yapsa, qiyamet küni, allah taala uning eyibini yapidu. (muslim: 2590)

4702/7808 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulman musulmanning qérindishidur, uninggha zulum qilmaydu, halaketke tashliwetmeydu. Kimki musulman qérindishining hajitini rawa qilsa, allah uning hajitini rawa qilidu. Kimki musulman qérindishining béshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwetse, allah qiyamet küni uning béshigha kelgen éghirchiliqlardin birni kötüriwétidu. Kimiki bir musulmanning eyibini yapsa, qiyamet küni allah uning eyibini yapidu. (ebu dawut: 4893)

4703/7810 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilinduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki musulman qérindishining béshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwetse, allah taala qiyamet küni uning béshigha kelgen éghirchiliqtin birni kötüriwétidu. Kimki birining qiyinchiliqini asanlashturup berse, allah taala dunya we axirette uning ishlirini qolaylashturup béridu. Kimki bir musulmanning eyibini yapsa, allah taala dunya we axirette uning eyibini yapidu. Kimki musulman qérindishining hajitini rawa qilsa, allah uning hajitini rawa qilidu. (muslim: 2699)

peyghember eleyhissalam kishilerning yoshurun eyiblirini izdep yürüshni tili bilen iman éyttuq dep dillirida ishenmigen munapiqlarning süpetliridin dep qarap ulargha köp jamaet aldida qattiq dekke bergen.

Kishilerning xususiy hayat mexpiyetlikini qoghdash üchün peyghember eleyhissalam öy igisining ruxsitisiz öyge qarashni qattiq haram qilghan, hemde qarighuchigha öy igisidin kelgen ziyanni bikar qiliwetken.

4665/7753 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marisa, uning közini quyuwétish öy igilirige halal bolidu. (muslim:

2158)

4666/7754 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marap, (öy igiliri teripidin) közi quyuwétilgen bolsa, uninggha tölem tölenmeydu. (ebu dawut: 5172)

yene kishilerning raziliqini almay, hemde uqturmay oghriliqche paranglirini tingshashni haram qilip mundaq dégen:

4487/7453 - ibni abbas reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki körmigen chüshni kördüm dése, ikki arpa dénini bir - birige ulashqa buyrulidu, lékin u hergizmu uliyalmaydu. Kimki bir jamaetning sözini (ular xalimighan yaki ular özlirini qachurup turghan halette) mexpiy tingshisa, qiyamet küni uning quliqigha qoghushun quyulidu. Kimki süret sizsa, uninggha jan kirgüzüshke buyrulidu, lékin u jan kirgüzelmeydu. (buxari: 7042)

quran kerim birsini yoqlap öyige barghan kishining öyge kirishke ijazet bérilmigiche we öydikilerge salam qilmighuche kirmeslikni wajib qilghan:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

i möiminler! Bashqilarning öylirige ijazet sorimighuche we öy igisige salam bermigiche kirmenglar, wez - nesihet élishinglar üchün bu silerge yaxshidur. Eger bashqilarning öyliride héch adem bolmisa silerge ijazet bérilmigiche kirmenglar, eger silerge qaytinglar déyilse, qaytip kitinglar, qaytip kétish siler üchün eng yaxshidur, allah silerning qilidighan emelliringlarni bilip turghuchidur [nur sürisi27-28- ayetler]

bashqilarning yoshurun eyiblirini izdesh we shexsiy mexpiyetlikini marap küzitish heqqidiki cheklimiler hakim we mehkumlarni öz ichige alidighan omumiy cheklimilerdur.

Gheywet qilmasliq

yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning altinchisi bolsa: gheywet qilmaqtur.

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا

bir - biringlarning gheywitini qilmanglar [hujurat sürisi 12- ayet]

peyghember eleyhissalam sahabilirige terbiye qilip kelgen aditi boyiche gheywetning uqumini we chek chégrisini sual - jawab bilen körsitip ulardin mundaq dep sorighan:

4833/7996 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Gheywet dégen néme? Dep soralghanidi, peyghember eleyhissalam: qérindishingning yaman gépini qilsang, gheywet qilghan bolisen, dédi. Peyghember eleyhissalamdin yene: eger qérindishimda men dégen ishlar bolsichu? Dep soriliwidi, peyghember

eleyhissalam: sen dégen gepler uningda bolsa, uning gheywitini qilghan bolisen. Eger bolmisa, uni qarilighan bolisen, dédi. (ebu dawut: 4874)

bir kishining shekil qiyapiti, edeb - exlaqi, yürüsh - turushi, nesibi we özige munasiwetlik bolghan herqandaq nerse heqqide éytilghan yaman sözler kishi yaman köridighan sözler qatarigha kiridu.

4834/7997 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: sefiyening boyining pakarliqi sanga yétip ashidu, désem, peyghember eleyhissalam: sen shundaq bir söz qildingki, nawada u söz déngizgha arilashturulghan bolsa, déngiz süyini bulghiwetken bolatti, dédi. Andin qiziqchiliq qilip peyghember eleyhissalamgha bir kishini dorap bergen idim, peyghember eleyhissalam: manga mundaq - mundaq mukapat bersimu, bir insanni (eyibini échip) dorimaymen, dédi. (ebu dawut: 4875)

keskin qilip éytishqa boliduki, gheywet qilmaq - bashqilarni yiqitishtur. Sorunda yoq bolghan kishilerning izzet - numusi, heq - hörmiti we ichki ishlirini tilgha élip, ghajilap zidileshtur. U arqidin sanjilghan pichaq bolghanliqi üchün, qorqunchaqliq we peskeshlikning ispatidur. Bikar teleblerning ishi bolghanliqi üchün selbiylikning alamitidur. Gheywet heweskarlirining tilidin saq qalidighanlar intayin az bolghanliqi jehettin, gheywet - yiqish, chéqish we buzush sayminidur.

Shunga quran kerimning gheywetni yirginchlik we nepretlinerlik yaman bir shekilde teswirlishi ejeblinerlik ish emes:

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

bir - biringlarning gheywitini qilmanglar, silerning biringlar ölgen qérindishinglarning göshini yéyishni yaqturarmu? Uni yaqturmaysiler [hujurat sürisi 12- ayet]

insan herqandaq bir insanning göshini yéyishtin yirginidighan tursa, öz qérindishining göshi yaki tapni qandaqmu yésun?

Peyghember eleyhissalam herbir pursette bu quraniy teswirleshni dillargha ornishi üchün tekrar - tekrar tekitlep turghan.

4841/8005 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille olturattuq. Aridin bireylen ornidin turup qaytip kétishige, yene bireylen uning gheywitini qiliwidi, peyghember eleyhissalam uninggha: chishingni kochiliwet! Dédi, u: i resululla ! Némige kochilaymen, gösh yémisem? Déwidi, peyghember eleyhissalam: sen qérindishingning göshini yéding, dédi. (elkebir 10092)

4840/8004 - jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille iduq, tosattin tapning sésiq puriqi kéliwidi, peyghember eleyhissalam: bu néme puraq bilemsiler? Bu muiminlerning gheywitini qilidighanlarning puriqi, dédi. (ehmed: 14826)

bular bizge islamda kishilik hoquqning neqeder ulughliqini körsitip béridu. Lékin islam ölimaliri haram qilin'ghan gheywet dairisidin istisna qilghan bezi gheywet shekilliri bolup, buningda zörür bolghan miqdardin éship ketmeslik kérek. Mesilen:

1- zulum qilin'ghan kishi, zulum qilghuchi üstidin erz qilishta, yaki derdini tökeshte zulum qilghuchida heqiqiy bar bolghan yaman süpetlerni éytip erz qilsa, buninggha ruxset qilinidu. Allah taala mundaq dégen:

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّو مِنْ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا

zulumgha uchrighuchidin bashqa kishining ashkara yaman söz qilishini allah yaqturmaydu, allah anglighuchidur, bilgüchidur [nisa sürisi148- ayet]

2- bezide tijarette shérik bolush, yaki küyoghul qiliwélish yaki muhim bir wezipe tapshurüsh üchün bir kishi heqqide sorap qilinishi mumkin, bundaq ehwalda yoq ademning heq - hörmitini qoghdash mejburiyiti bilen, bashqilargha nesihet qilip, toghra meslihet bérish mejburiyiti qarimu - qarshi kélip qalidu. Biraq nesihet qilish mejburiyiti bekraq muhim we ulugh bolghanliqi üchün u hemmining aldida turidu.

3- petiwa sorash üchün heqiqetni éytish.

4- yaman ishlarni özgertish üchün bashqilardin yardem telep qilish.

5- bir kishining özi yaman köridighan ismi, süpiti yaki leqimi bolsa, lékin u kishini bashqilardin ayrip tonush üchün kishiler arisida tonulghan palani taz yaki palani qarighu dégendek nam, süpet we leqemler bilen tilgha élishmu mushu xildin hésablinidu.

6- guwahchilarning, hedislerni yetküzgüchiler (rawiylar) ning, bu ishlarni ada qilishqa layiq yaki layiq emeslikini éniqlighanda, ulardiki layaqetsizlikke munasiwetlik yaman tereplirini sözleshmu shundaq.

Mundaq ehwallarda bashqilarning yaman gépini qilishqa bérilgen ruxset ikki shertke baghliq: 1- éhtiyaj. 2 - niyet.

1- shunga bashqilarning yaman gépini qilishqa zörür bir éhtiyaj bolmighan halda, bir kishining yaman gépini qilishqa ruxset yoq, eger éhtiyaj daritmilash bilen qamdalsa, éniq ipadileshke bolmaydu, yaki omumlashturup sözlesh bilen qamdalsa, melum bir shexsni körsitip turup sözleshke bolmaydu. Mesilen: petiwa sorighuchi kishi: "mundaq bir ish qilip salghan ademning hökmi néme?" dep soriyalaydighan turuqluq" palani mundaq qildi, buning hökmi néme?" dep sorimisimu bolidu. Bashqilarning yaman gépini qilishqa mejbur bolup qalghan bundaq ehwallardimu peqetla rast sözni qilishi, heqiqetni sözlishi kérek, bolmisa bashqilargha töhmet qilghanliq we qara chaplighanliq bolidu - de sözi haramliqqa yüzlinidu.

2- bundaq ehwallarda - bashqa herqandaq ehwallarda bolghinidek - niyet birdinbir ayrighuchi pasil hésablinidu, herkishi öz ichidikini bashqilardin obdanraq bilidu, erz qilish bilen öch élishning otturisini, petiwa sorash bilen bashqilarni reswa qilishning otturisini, gheywet bilen tenqidning otturisini, nesihet qilish bilen kishilerni bashqilarning aldida chüshürüshning otturisini ayrip turidighan nerse peqetla niyettur. Shunga möimin adem özidin hésab élishta pixsiq shériktinmu chingraq, özini soraq qilishqa zorawan hakimdinmu qattiqraq bolishi kérek.

Bu heqte islam dini anglighuchini gheywet qilghuchining shériki dep qarap, uning gheywiti qilin'ghan qérindishini qoghdap himaye qilishi kéreklikini

mueyyenleshtürgen. Hediste mundaq dep körsitilgen:

4696/7799 - ebu derda reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki musulman qérindishining izzet nomusini qoghdisa, allah qiyamet künide uning yüzidin dozax otini qayturiwétidu. (tirmizi: 1931)

shunga qérindishining izzet - numusi, heqqi - hörmitige qarshi tajawuzchi tillarni yandurup bundaq burchni ada qilalmighan kishi, eng az dégende, söz bashqa bir témigha yötkelgen'ge qeder bu sorundin ayrilishi kérek, bolmisa allah taalaning: إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ bolmisa gunahta ulargha oxshash bolup qalisiler [nisa sürisi 140- ayet] dégen ayitige asasen gheywet qilghuchilar gorohigha eza bolup qalidu.

Gep toshimasliq

yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning yettinchisi bolsa: gep toshushtur. Islamda gheywet qilish tilgha élinsila, islam qattiq haram qilghan illetlerning biri bolghan gep toshush we suxenchilik qilish illiti uning bilen bille tilgha élinidu. Gep toshush illiti déginimiz - bir kishining bashqa bir kishi heqqide anglighanlirini, kishilerning otturisida ziddiyet peyda qilidighan we munasiwetni yamanlashturidighan shekilde shü kishige yötkeshtin ibarettur. Quran kerim bu rezil illetni mekke dewrining deslipidila eyiblep mundaq dégen:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ

qesemxor, pes, gheywetxor, suxenchige itaet qilmighin [qelem sürisi 10-11- ayetler]

4839/ 8002 - hemmamdin mundaq riwayet qilinidu: biz huzeyfe reziyellahu enhu bilen bille iduq, uninggha: bir kishi osman'gha gep toshuydiken, déyiliwidi, huzeyfe reziyellahu enhu mundaq dédi: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: suxenchi jennetke kirmeydu déginini anglighanidim. (buxari: 6056)

toshighan gepni, sorun'gha ashkara qatniship anglighan bolsun yaki oghriliqche anglighan bolsun her ikkisi hedisning mezmunigha uyghun kélidu. Yene mundaq dep körsetken:

4836/7999- mustewrid reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir kishi bir musulmanning gheywitini qilish bedilige bir loqma taam yése, allah uninggha jehennemde (ot we azabtin) shuninggha oxshash tamaq yégüzidu. Qandaq bir kishi bir musulmanning gheywitini qilish bedilige bir qur kiyim kiyse, allah uninggha jehennemde (ot we azabtin) shuninggha oxshash kiyim kiygüzidu. Qandaq bir kishi yaxshichaq boluwélip we riyaxorluq qilip, bir musulman'gha ziyan salsa, allah taala qiyamet küni uni riyaxorlar qatarida turghuzup qoyidu. (ebu dawut: 4881)

islam dini, ziddiyetni yoqutush we yarashturush üchün yarashturghuchigha ikki terepning bir - birige qarita qilghan yaman sözlirini yoshurup, ikki terep bir - birige qarita démigen yaxshi sözlerni öz ichidin chiqirip déyishke ruxset qilidu.

Yaman bir sözni anglighan haman bashqilargha yéqinchiliq qilish yaki ziyan

urush üchün uni derhal toshuydighanlardin islam dini qattiq nepretlinidu. Bu xildiki kishiler anglighan geplerni eynen öz péti yötkimeydu, ulardiki buzghunchiliq qilish rohiy ularni anglighan sözge söz qétip toshushqa, eger héch gep anglimighan bolsa, oydurup chiqirishqa heydeydu. Ular yaxshi sözni ishitse yoshurup, yaman sözni ishitse tarqitidu, peqet héch nerse ishitmigen bolsa, öz ichidin yalghanni toqup chiqiridu.

Kishilerning izzet - numusigha til tekküzmeslik

yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning sekkizinchisi bolsa: kishilerning izzet - numusigha til tekküzüshtur. Biz yuqirida islam dinining izzet - numusni qandaq qoghdighanliqini, hettaki kishilerning heq - hörmitini chéqilghili bolmaydighan ulugh nerse dep qarighanliqini körduq.

4835/ 7998 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men asman'gha élip chiqilghanda (yeni miraj kéchisi), tuch tirnaqliri bilen yüz we meydilirini tatilawatqan kishilerni körüp: i jibriil, bular kimler bolidu? Dep sorighanidim, jibriil: ular kishilerning gheywitini qilip göshlirini yeydighan, kishilerning izzet nomusi heqqide gep qilidighanlar, dep jawab berdi. (ebu dawut: 4878)

möiminning heq - hörmiti uning izzet - numusigha, jénigha we méligha chéqilghili bolmasliqta gewdilinidu. Islam dini ademning yoq yéride rast bolghan teqdirdimu u yaman köridighan sözdin herbir shexsning izzet - numusini qoghdighan tursa, asasi yoq, yalghan sözlerdin qoghdimay turarmu? Bundaq ehwalda u intayin chong gunah bolidu. Hediste mundaq körsitilgen:

4837/8000 - seid ibni zeyd reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jazanining eng yamini bir musulmanning izzet nomusigha naheq til tegküzüshtur. (ebu dawut: 4876)

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا

möimin erler we möimin ayallargha ular qilmighan ishlarni chaplap azar béridighanlar, bohtan qilish jinayitini we éniq gunahni üstige yükliwalghan bolidu [ehzab sürisi 58- ayet]

bu türlük ziyankeshlikning eng yamini nam - sheripige tajawuz qilishtur. Nam - sheripige tajawuz qilish - ippetlik möimin ayallargha qara chaplash bolup, bundaq qilish ularning we aililirining yaman atliq bolup qélishi, kilecheklirining weyran bolushi jehettin, hemde möiminler jemiyitide exlaqsizliqning yéyilishigha seweb bolidighanliqi jehettin intayin xeterlik jinayet hésablinidu.

Shunga peyghember eleyhissalam buni yette chong halak qilghuchi gunahlar qatarida sanighan. Quran kerimmu bundaq qilghuchilargha qattiq agahlandurup mundaq dégen:

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

yaman ishtin bixewer turghan ippetlik möimin ayallargha qara

chaplaydighanlar dunya we axirette choqum lenetke uchraydu (yeni allahning rehmitidin yiraq qilinidu) ular qattiq azabqa duchar bolidu. Shu künde (yeni qiyamet künide) ularning tilliri, qolliri we putliri ularning qilmishliridin ularning ziyinigha guwahliq béridu. Shu künde allah ulargha toluq tégishlik jazasini béridu, ular allahning ashkara heq ikenlikini bilidu [nur sürisi 23-25- ayetler] yene mündq dégen:

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

möiminler üstide, yaman sözlerning tarilishini yaqturidighan ademler, shübhisizki, dunya we axirette qattiq azabqa qalidu, allah (sirlarni we niyetlerni) bilip turidu, siler bilmeysiler [nur sürisi 19- ayet]

adem öltürmeslik

yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning toqquzinchisi bolsa: adem öltürmesliktur. Islam dini insaniy hayatni ulughlighan we qoghdighan, hemde insan hayatigha tajawuz qilishni allahqa ténishtin qalsila allahning neziride eng chong jinayet dep qarighan. Buni quran kerim mundaq körsetken:

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu [maide sürisi 32- ayet]

chünki pütün insaniyet bir ailidin ibaret bolup, uningdin bir jan'gha qilin'ghan jinayet emeliyette pütün insaniyetke qilin'ghan jinayet hésablinidu. Eger öltürülgüchi möimin kishi bolsa, jinayet téximu éghirlishidu.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

kimki bir möiminni qesten öltüridiken, uning jazasi jehennem bolidu, u jehennemde menggü qalidu, allahning ghezibige we lenitige duchar bolidu, allah uninggha qattiq azab teyyarlaydu [nisa sürisi 93- ayet]

3106/5202 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir allahtin bashqa héch ilahning yoqluqigha, méning allahning peyghembiri ikenlikimge guwahliq béridighan herqandaq bir musulmanning qénini töküsh halal emes, peqet toy qilghandin kéyin zina qilghan kishi, naheq adem öltürgen kishi we dinini tashlap, musulman jamaitidin ayrilghan kishidin ibaret üch türlük kishining qénini töküsh halal. (muslim: 1676)

mushu ayet we hedislerge asasen hezriti abdullah ibni abbas (allah ulardin razi bolsun) qatilning qilghan tewbisi qobul bolmaydu dep qarighan, belki u tewbining qobul bolushi üchün bashqilarning heqqini igilirige qayturushi shert, lékin öltürülgüchige heqni qandaqmu qayturghili yaki uning raziliqini alghili bolsun? Dep shundaq qarighandur.

Bashqilar bolsa: heqiqiy chin könglidin qilghan tewbe choqum meqbul

bolidu, bundaq tewbe shériknimu yuyidighan tursa, uningdin töwen gunahlarni elbette yuyidu dep qaraydu. Allah taala mundaq dégen:

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

ular allahgha ikkinchi bir mebudni shérik qilmaydu, allah haram qilghan naheq adem öltürüsh jinayitini qilmaydu, zina qilmaydu, kimki bu gunahlarni qilidiken, u jazagha uchraydu. Qiyamet küni uninggha hessilep azab qilinidu, u menggü azab ichide xarlan'ghan halda qalidu. Peqet tewbe qilghan, iman éytqan we yaxshi emellerni qilghanlarla bu halda qalmaydu, allah ularning gunahlirini yaxshiliqqa almashturidu, allah tolimu meghpiret qilghuchidur we merhemet qilghuchidur [furqan sürisi 68-70- ayetler]

öltürgüchi we öltürülgüchi her ikkeylen otta

peyghember eleyhissalam musulman bilen urushush we jenglishishni kupurning bir türi dep qarap, buni bir töge yaki bir at üchün urush élan qilip qan tökidighan jahiliyet dewri ereblirining ishliridin biri dep hésablighan.

6018/9801 _ abdullah reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: muiminni tillash pasiqliq, (uning bilen) urushush kupurluqtur. (buxari: 48)

6017/ 9800 _ ehnef ibni qeys reziyellahu enhu mundaq deydu: men elining yénigha bérish üchün yolgha chiqtim, yolda ebu bekri yoluqup qélip: i ehnef! Nege kétiwatisen? Dep soridi. Men: peyghember eleyhissalamning taghisining oghligha (yeni elige) yardem bérish üchün kétiwatimen, dégenidim, u manga: i ehnef ! Arqinggha qaytqin. Men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: ikki musulman bir - birige qarshi qilich kötürse, ölginimu, öltürülginimu dozaxta bolidu déginini anglighan idim. Uningdin: ”i resulullah ! Öltürgüchighu dozaxta bolar, emma ölgüchining gunahi néme? “ dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: chünki umu reqibini öltürmekchi idi dep jawab bergenidi, dédi. (muslim: 2888)

bu sewebtin peyghember eleyhissalam qoralni chénep qoyushtek addiy bir ish bolsimu, öltürüsh we urushushqa élip baridighan herqandaq ish - heriketni chekligen. Téxi bashqa bir hediste mundaq dégen:

4918/8117 - abdurrahman ibni ebu leyla mundaq riwayet qilidu: sahabilerdin anglishimizche, ular bir küni peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille kétiwatqinida, aridin bir kishi uxlap qalghaniken, bezi kishiler chaqchaq qilip, uning yénidiki bir arghamchini éliwaptu. Uxlap qalghan adem oyghinip qorqup kétiptu. Buni körgen peyghember eleyhissalam: musulmanning musulmanni qorqutushi durus bolmaydu deptu. (ebu dawut: 5004)

gunah yalghuz qatil bilenla cheklinip qalmaydu. Belki herqandaq bir söz yaki herqandaq bir ish - heriket bilen uninggha qétilghan adem, hettaki öltürüsh jinayiti üstide qarap turghanlarmu, herbiri öz layiqida allahning ghezibige uchrimay qalmaydu.

Islam döliti toxtamlashqan we kapaletlik qilghan kapirlarni öltürmeslik

yuqiridiki ayet - hedisler, musulmanni öltürüsh we musulman bilen urushüsh heqqide déyilgen, chünki bu ayet - hedisler, islam jemiyitidiki musulmanlargha qanun - tüzüm we körsetme bolup kelgen. Buning menisi. Musulmandin bashqisining jéni we qénigha xalighanche chéqilsa bolidu dégenlik emes. Chünki pütün insanlarning insaniy jehettin jéni we qénigha ziyankeshlik qilishini allah haram qilghan. Peqetla gheyriy musulman musulmanlargha qarshi urushidighanlardin bolghan ehwaldila, özining jénini özi halal qilip bergen bolidu. Emma kapir, nawada islam dölitide yashaydighan, islam döliti kapaletlik qilidighan gerejdan, yaki musulmanlar kélishim - ehdiname tüzüsh arqiliq chéqilmasliqqa wede qilghan kapir bolsa, uning jéni himaye qilinidu. Uning jénigha musulmanning ziyankeshlik qilishi haram bolidu.

3154/5281 - emr ibni shueyb dadisi arqiliq bowisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: muahidning (islam döliti téritoriyiside xatirjem yashash üchün, islam hökümiti bilen kélishim tüzgen gheyri musulmanlar bolup, bular ”zimmilar“ depmu atilidu.)diyiti hör (musulman) kishining diyitining yérimidur. (ebu dawud: 4583)

3155/5283 - emr ibni shueyb dadisi arqiliq bowisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: (öltürülgen) zimmigha (öltürülgen) musulman kishige tölinidighan diyetning yérimi tölinidu. Ular (yeni zimmilar) yehudiy we xristanlardur. (nesai: 4806)

qandaq ademni öltürüshke bolidu ? Allah taala mundaq deydu:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

allah öltürüshni chekligen ademni öltürmenglar, heq öltürüsh buning sirtida [enam sürisi 151- ayet] quran kerim bayan qilghan bu heq töwendiki üch xil jinayetning birige bérilgen jazadin ibarettur:

birinchisi: naheq adem öltürüsh jinayiti, shunga kimge adem öltürüsh jinayiti ispatlansa, uningdin jan'gha - jan qisas élish wajib bolidu. Bu éghir jaza, shundaq éghir jinayetlerge xatime bérish üchün bérilidu.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

i eqil igiliri! Silerge qisasta hayatliq bar (yeni kishi birawni öltürgen teqdirde öziningmu öltürülidighanliqini bilse, u, adem öltürüshtin yanidu, shuning bilen uning özimu, u öltürmekchi bolghan ademmu ölüshtin saqlinip qalidu) [beqere sürisi 178- ayet]

ikkinchisi: burun öylen'gen bir kishi zina - pahishe jinayiti sadir qilsa, bu jinayetni neq meydanda we jinayet üstide yaxshi kishilerdin töt kishi éniq körüp, buninggha guwahliq berse, yaki jinayetchi özi sotchi aldida töt qétim iqrar qilsa uninggha ölüm jazasi bérilidu.

Üchinchisi: islam dinigha kirip bolghandin kéyin uningdin qaytip chiqip kétish, hemde buni musulman jamaitige meyde qéqish sheklide élan qilish jinayiti. Melumki islam dini héchkimni din'gha kirishke zorlimaydu, lékin islam dini dinni

oyunchüq qilip oynashni qetiy ret qilidu. Yehudiylar shundaq oynighan:

آمِنُوا بالذي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهار وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

möiminlerge nazil qilin'ghan wehiyge etigini iman keltürüp, kechqürunluqi yéniwélinglar, (shundaq qilsanglar) ular (imandin) qaytishi mumkin [al imran sürisi 72- ayet]

biraq bu üch xil jinayet bilen adem öltürüsh hoquqi, qalaymiqanchiliq yüz bérip jemiyet amanliqigha tesir yétip herkim özini sotchi we ijra qilghuchi qiliwalmasliqi üchün, hakimning qolida bolidu. Peqetla, qesten adem öltürüsh jinayiti sadir bolup, jan'gha - jan qisas élish kérek bolghanda, islam dini öltürülgüchining tughqanlirigha, hakimning nazariti astida jan'gha - jan alghan halda ölüm jazasini öz qolliri bilen ijra qilishqa ruxset qilghan, bu ruxset ularning ichidiki öchmenlikni süpürüp tashlash we ulardiki herqandaq intiqam élish righbitini peseytish üchün bolup, allah taala quran kerimde mundaq dep körsetken:

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا

kimki naheq öltürülidiken, qisas yaki tölem élish yaki epu qiliwétish hoquqini öltürülgüchining igisige berduq, igisi qisas élishta chektin éship ketmisun, allah uning igisige medetkardur [isra sürisi 32- ayet]

özini öltürüwilish

adem öltürüsh jinayiti heqqidiki cheklimilerning hemmisi bashqilarni öltürüshni öz ichige alghandekla, özi - özini öltürüwélishnimu öz ichige alidu. Shunga qaysi bir kishi qandaq birnerse bilen özini öltürüwalsa, u allah taala öltürüshni haram qilghan bir insanni öltürgen bolidu.

Insanning hayati öz mülki emes, chünki u özini yaritish uyaqta tursun, ezaliridin bir ezani yaki hüjeyriliridin bir hüjeyrinimu yaritalighan emes, uning jéni bolsa, allah uninggha tapshurghan bir amanettur. Uni obdan asrimisa bolmaydighan tursa, uninggha ziyankeshlik qilip, uningdin qutulüp kétish qandaq bolmaqchi? Allah taala mundaq dégen:

وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ

özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur. [nisa sürisi 29- ayet]

islam dini musulman kishini her türlük qiyinchiliqlargha we japa - musheqqetler aldida qeyser we küchlük iradilik bolsun deydu. Uninggha herqandaq ehwal astida kichikkine bir balayapet yaki muweppeqiyetsizlikke duch kelgende, yashashtin waz kéchip, özini öltüriwélishqa ruxset qilmaydu. Chünki möimin dégen, yétish üchün emes jihad qilishqa, qéchish üchün emes, köresh qilishqa yaritilghan. Uning imani bilen exlaqi hayat meydanidin qéchishqa qetiy yol qoymaydu. Chünki möiminde, uprimas qoral, tügimes oq - dora bardur, u bolsimu iman we exlaqtur.

Bundaq qebih jinayetni sadir qilghuchilarni peyghember eleyhissalam allahning rehmiti bolghan jennettin mehrum bolup, allahning ghezibi bolghan

dozaxqa layiq bolidighanliqi bilen agahlandurghan.

3112/5209 - hesen (besri) mundaq deydu: jundub reziyellahu enhu mushu mesjidte (yeni besre mesjidide) bizge bir hedis sözlep bergenidi, biz uni téxi untup qalmiduq. Jundub reziyellahu enhuning peyghember sellellahu eleyhi wesellemning namidin yalghan gep qilishi hergiz mumkin emes. Uning éytip bérishiche, yaridar bir adem özini öltürüwalghaniken, allah taala: " bu bendem méning aldimgha kélishke aldirap kétip özini öltürüwaptu, men uninggha jennetni haram qildim" dédi. (buxari: 1364)

eger bu adem aghriqigha chidiyalmighan bir yara üchün özini öltürüwélip jennettin mehrum qalghan bolsa, az yaki köp ziyan tartqan soda, yaki ötelmigen bir imtihan, yaki öylinelmigen bir qiz sewebidin özini öltüriwalidighanlarning ehwali qandaq bolmaqchi?

Iradisi ajiz kishiler, yürekni titritidighan qattiq agahlandurushni öz ichige alghan shü hedisni diqqet qilip anglisun:

3110/5207 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki özini taghdin tashlap öltürüwalidiken, jehennem otida menggüdin - menggüge özini tashlap azablinidu. Kimki zeher ichip ölüwalidiken, bir qolida zeher tutqan halette jehennem otida menggüdin - menggüge zeher ichip azablinidu. Kimki özini tömür eswab bilen öltürüwalidiken, jehennem otida shu tömür eswabni qorsiqigha tiqip menggüdin - menggüge azablinidu. (buxari: 5778)

bashqilarning mal - mülkige chéqilmasliq

yuqiridiki ayet, hedisler chekligen nersilerning oninjisi:

bashqilarning mal - mülkige chéqilmasliqtur. Musulman kishi halal we qanunluq yollar arqiliq qanchilik mal - mülük toplisa bolawéridu, bezi dinlar we étiqadlar baylarni yaman körsimu, lékin islam dini baylargha qarita mundaq qaraydu: yaxshi adem üchün yaxshi mal yarishidu.

Islam dini shexslerge xususiy mal - mülük igidarchiliq heqqini bergechke, barliq exlaqiy körsetmiliri we qanuniy belgilimiliri arqiliq shexslerning bu hoqoqini oghrilash, bulash we qaqti - soqti qilishtin qoghdighan.

Peyghember eleyhissalam mal - mülükke chéqilishning haramliqini, jan we izzet - numusqa chéqilishning haramliqi bilen bir qatarda sanighan, hemde oghriliqni iman'gha zit kélidighan nerse dep qarap mundaq dégen:

72/105 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zinaxor muiminlik halitide turup zina qilmaydu, oghri muiminlik halitide turup oghriliq qilmaydu, haraqkesh muiminlik halitide turup haraq ichmeydu, bulangchi bashqilarning qimmetlik buyumlirini muiminlik halitide turup tartiwalmaydu. (buxari: 2475)

allah taala mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

oghirliq qilghuchi erning, oghirliq qilghuchi ayalning qilmishini jazalap, allah terepidin ibret qilish yüzisidin qollirini késinglar, allah (öz emrini ishqa ashurushta) ghaliptur, hékmet bilen ish qilghuchidur [maide sürisi 38- ayet]

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاء بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

i möiminler! Bir - biringlarning mallirini (oghirliq, xiyanet qilish, bulash, jazanixorluq, qimar oynash qatarliq) naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishilgen nerse buningdin mustesna [nisa sürisi 29- ayet]

para haramdur

para yémek, kshilerning mal - mülkini naheq yewélishning bir türi bolup, para - bir ishni qildurush yaki düshminining ishini qildurmasliq, yaki özige yaki düshminige özi yaqturidighan höküm chiqirish we shuningdek ishlar üchün hakim yaki ishchi - kadirgha bérilgen pul - mal we menpeet qatarliq nersilerdur.

Mundaqche eyitqanda, parixorluq — birawning heqqini yewélish yaki uning xizmet ornini tartiwélish yaki uninggha kelgen ametni özige qaritiwélish yaki gunahsiz birini qarilash yaki birer jinayetkarni aqlash yaki uning jinayitini yéniklitish yaki qandaqla bir dewa ishida qarshi terepning heqqini özige qaritishtin ibaret rezil meqsetni emelge ashurush üchün ish üstidikilerge melum miqdarda pul yaki pulgha toxtaydighan bir nerse bérish dégenlik bolup, parini bergen we alghan her ikkisi allahning aldida qattiq gunahkar, insaniyet aldida eyibkar bolidu.

Parixorluq eng yaman xiyanetchilik bolup, heq hoquqlarning zaye bolushigha, adaletsizlik we tengsizlikke, kishilerning menpeetige namerdlerche xiris qilishqa, ularning heqlirige tajawuz qilishqa, töhmetlerni artip ularning abruyini töküshke, jemiyet tertipini buzushqa, xatirjemlik, amanliq we ishenchning yoqilishigha seweb bolidighan intayin qebih we rezil qilmish bolghanliqi üchün para bérish yaki élish islam dinidila emes, belki pütün dinlarda we pütün qanunlarda qetiy haramdur.

Islam dini hakim we uning qol astidiki barliq ishchi - kadirlarning para élishini haram qilghandekla, musulman kishining ulargha para bérishinimu haram qilghan. Buning bilenla qalmay, otturida turup wastichilik qilishnimu chekligen. Allah taala mundaq deydu:

وَلَا تأكلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتأكلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

bir - biringlarning mallirini naheq yewalmanglar, bilip turup kishilerning bir qisim mallirini zulum bilen yewélish üchün hakimlargha para bermenglar [beqere sürisi 188- ayet]

2946/4912 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem höküm mesiliside para bergüchigimu, para alghuchighimu lenet qilghan. (tirmizi: 1336)

para alghuchi eger parini bashqilargha zulum qilish üchün alghan bolsa, uning gunahi néme dégen éghir! Nawada adilliq bilen höküm qilip bérish üchün alghan bolsa, u özi pulsiz ada qilishi kérek bolghan burchini ada qilishqa para alghan bolidu.

1593/2712 - sulayman ibni yesar reziyellahu enhu mundaq deydu:

peyghember sellellahu eleyhi wesellem abdullah ibni rewaheni xeyber yehudiylirining xormilirini texmin qilip bahalashqa ewetkenidi. Yehudiylar ayalliridin bir az zinnet buyumi yighip, ibni rewahege: bular séning bolsun, bizge kengchilik qilip, mölcherde biraz étibar qilsang ! Dédi. Abdullah ibni rawahe reziyellahu enhu: i yehudiylar! Siler allah taalaning mexluqatliri ichide men eng öch köridighan mexluqatsiler. Shundaqtimu (xatirjem bölunglarki) bu méni silerge zulum qilip (artuq texmin qilishimgha) hergiz türtke bolalmaydu. Silerning manga para ornida yighip bergen bu nersiliringlar haramdin bashqa nerse emes, biz para yémeymiz, dédi. Buni anglighan yehudiylar: démek, asman zémin mana mushundaq durustluq bilen öre turuwitiptude? Déyishti. (malik 1413)

islam dinining parini haram qilishi hemde uninggha qol tiqqan herqandaq kishige qattiq pozitsiye bildürüshi ejeblinerlik ish emes, chünki parixorluq bir jemiyette tarqilidiken, u jemiyette mejburiyetni ada qilish rohining ornigha, menpeetwazliq rohi tarqilip, burun qilish kérek bolghan ishni kéchiktürüp, kéchiktürüsh kérek bolghan ishni burun qilish, naheq höküm qilish yaki heq höküm qilmay türiwélish qatarliq buzuqchiliq we naheqchiliq illetliri choqum omumlashmay qalmaydu.

Xelqning hükümet kadirlirigha qilghan sowghatliri

qandaq shekilde bolsa bolsun, qaysi isim bilen atalsa atalsun islam parini haram qiliwetken. Shunga parini (sowgha - salam) dep atiwalsingizmu, bu atash uni haram dairidin halal dairige chiqiralmaydu.

1614/2743 - ebu humeyd saidi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ibni utebiyyeni beni suleym qebilisige zakat yighish üchün ewetkenidi. U qaytip kelgende, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge hésab bérip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger sen rastchil bolsang, ata - anangning öyide olturup baqqin, sanga hediye kélemdikin? Dédi. Andin ornidin turup, allah taalagha hemdusana éytqandin kéyin, jamaetke: aranglardin bir qisim kishilerni allah manga perz qilghan ish (zakat) üchün ewetsem, beziliri qaytip kélip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, deydu. Eger u rastchil bolsa, atisining yaki anisining öyide olturup baqsun, uninggha hediye kélemdikin? Allah taalaning nami bilen qesem qilimenki, kimki heqqi bolmighan nersini özining qiliwalsa, qiyamet küni, allahning dergahida toplan'ghanda, uni gedinige yüdüp kélidu. Bilip qoyunglarki, undaq kishi allahning dergahigha kelgende, men uni choqum toniwalimen. Chünki, uning éliwalghan nersisi töge bolsa bozlaydu, kala bolsa möreydu, qoy bolsa mereydu, dep xitab qildi. Andin qolini qoltuqi körünüp qalghudek derijide yuqiri kötürüp: i allah! Yetküzdimmu? Dédi. (buxari: 7197)

imam ghazali mundaq deydu: "parining hökmi shundaq éghir bolghachqa, sotchi, waliy we shulardek ishchi - xizmetchiler özlirini ata - anisining öyide dep qarap, xizmet mensipidin élip tashlinip öyde olturghan waqitta kélip turidighan sowghatlarni xizmet qilghandimu alsa bolidu, xizmette bolghanliqim üchün bérilgen sowgha dep qarighan nersilerni alsa bolmaydu, aghine - buraderliri qilghan sowghatlarni xizmette ishlimigen bolsam kélermidi yaki kelmesmidi dep

shek qilip qalsa, buningdin özini tartishi kérek".

Zulumdin qutulush üchün para bérish

kimki öz heqqini élish üchün para bérishtin bashqa chare tapalmay qalghan bolsa, yaki béshigha kelgen naheqchiliqtin para bérishtin bashqa yol arqiliq qurtulalmisa, zulumdin qurtulup heqqige érishken'ge qeder sewr qilip turushi ewzeldur.

Nawada öz heqqini élish yaki bashqilarning ziyankeshlikidin saqlinish we qutulush üchün bashqa barliq charilerni qollunup netijige érishelmey ilajsizliqtin para berse, bundaq ehwalda bashqilargha ziyan salmighandin kéyin u kishige para bergüchining gunahi bolmaydu, barliq gunah alghuchigha bolidu.

Buninggha bezi alimlar peyghember eleyhissalamning özi zakat élishqa layiq bolmisimu bek qattiq zakat sorap türiwalghan kishilerge zakat bergenliki toghrisidiki bu hedisni delil qilip körsetken.

4802/7956 - selman ibni rebedin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir qétim mal teqsim qilghan idi, men: i resulullah! Allahning nami bilen qesemki, bu malgha ulardin bashqilar téximu bek heqliq idi, dégenidim. Peyghember eleyhissalam: ular qélinliq qilip sorap turiwaldi, bermisem méni béxil iken déyishidu, emeliyette men béxil emes, dédi. (muslim: 1056)

sowgha salam bérishning jaiz bolushi

öz zatida yaxshi nerse, yaman gherezning arilishishi bilen yaman nersige aylinip qalidu. Mesilen: insanlar arisida bir – birige hediye, sowgha – salam bérishish yaxshi ishtur. Chünki mundaq qilish özara söygü muhebbetni, yéqinliqni, dostluqni kücheytidu.

2897/4829 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem hediyeni qobul qilatti we özimu uning bedilige muwapiq shekilde hediye béretti. (buxari: 2585)

2898/4830 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pachaq chaghliq nerse hediye bérilsimu, elwette qobul qilimen, chaqirghan yerge elwette barimen. (tirmizi: 1338)

emma sowgha – salam bashqilargha ziyan yetküzüshtin ibaret birer yaman niyetni közlep yaki heqqi bolmighan bir nersige érishish üchün bérilse, u waqitta, bu sowgha – salam emes, belki para bergenliktur. Bundaq qilish qetiy haram. Bergüchi bilen alghuchi we saye qilip wasite bolghuchi hemmisi gunahqa shérik bolidu. Parini meqset qilghan sowgha salam haramdur. Para qandaq isimlar bilen atalsun, u beribir haramdur.

Para bérishni jaiz qilidighan sewebler

insan özining heqqini élish yaki yolluq hoquqini qoghdash üchün para bérishke mejbur bolup qalsa, bashqilargha ziyan – zexmet yetküzmeslik sherti bilen para bérip bolsimu öz heqqini qutquzsa gunah bolmaydu. Bu mundaq bolidu:

1- rehimsiz zalimning yaki qatilning qoligha chüshüp qélip, para bérish arqiliq özini qutuldurushtin bashqa charisi qalmighanda, para berse bolidu.

2 - özini, mal – mülkini, ailisini, nomusini, dinini we wetinini qoghdash yolida para bérishke mejbur bolup qalsa, para berse bolidu.

3 - özi yaki aile ezaliridin biri yaki tughqanliridin biri düshmenlerning qoligha chüshüp qélip, para bérish bilen qutuldurghili bolsa, para bérip qutuldurush jaizdur.

4 - özining qanunluq heqqini élish üchün para bérishtin bashqa chare qalmighan sharaitta, birawni ziyan – zexmetke uchratmasliq sherti bilen para bérishke bolidu. Emma bashqilarning heqqini özige qaritish üchün para bérish qetiy haram. Mesilen: bashqa birige teqsim qilin'ghan xizmet ornigha özi orunlishish üchün yaki öz menpeti bilen aliy mektepni qazan'ghan bir balining ornigha özining balisini seplesh üchün para bergen'ge oxshash.

Xiyanet we uning rezilliki

xiyanet – sadaqetsizlik, sétilip kétish yaki sétiwétish xaraktéridiki nomussizliqtur. Awam xelq xiyanet qilish dégenni amanet qoyghan nersini saqlimasliq dégen addiy menidila chüshinidu. Emeliyette, xiyanet qilish dégenning menisi chongqurdur. Xiyanet insan tebiitidiki nachar illetlerning biri. Buning ziyini shexslerdin halqip, pütün kolléktip we döletkiche bolidu. Xainliq késili qaysi millette dawam qilsa shu millet, shu el xarab bolidu. Shunga allah quran kerimde xiyanetchilik qilishtin tosqan.

Xiyanet qilishning yaman aqiwetliri

xiyanetchilik bir xil rezil qilmish. Uni meniwiyiti bulghan'ghan, rohi kor, nepsaniyetchilik idiyisi küchlük ademler sadir qilidu. Xiyanetchilik yamrap ketken elde ademiylik we insaniy mihri muhebbet ölgen bolidu. Xiyanetchilik maddiy nersilerge xiyanet qilish we meniwi nersilerge xiyanet qilish dep ikkige bölünidu. Buning ichide meniwi nersige xiyanet qilishning aqiwiti mölcherligüsiz derijide éghir bolidu. Xiyanet bekmu éghir jinayet bolup, satqunluq we munapiqliqqa oxshash rezilliklerning bash rolchisi xiyanettur. Qandaqla bir jemiyette insanlar bir birige xiyanet qilidiken, bu jemiyet kishiliri otturisida ishench yoqilidu. Ishench yoqalghan yerde xatirjemlik bolmaydu. Ademler bir-birige guman bilen qaraydu, ushshaq – chüshek ziddiyetler tügimeydu.

Xiyanetning türliri

allah taala quran kerimde mundaq dégen: "i möiminler ! Allahqa, peyghemberge, silerge qoyulghan amanetlerge bilip turup xiyanet qilmanglar." [süre enpal 37- ayet] bu ayet xiyanetchilikning mundaq üch qatlamliq menisidin bésharet bergen:

1- xiyanetning birinchi qatlamdiki menisi allahqa xiyanet qilish, yeni allahning bendining pütün qilmishlirini körüp turidighanliqini estin chiqirish. Bu barliq xiyanet türlirining eng yaminidur. Chünki qelbide xudasi bolmighan ademning pes we chakina heweslirige tolghan nepsidin bashqa némisi bolsun ! Mundaq ademlerdin tesewwur qilip bolghusiz yamanliqlarni kütüshke bolidu. Jemiyette yüz bériwatqan qatilliq, bulangchiliq, satqunluq, chériklik qatarliq jinayetler shundaq ademler teripidin sadir bolmaqta.

2 - xiyanetning ikkinchi qatlamdiki menisi peyghemberge xiyanet qilish bolup, musa, iysa we muhemmed eleyhissalam we bashqa jimi peyghemberler

insanlarning qelbide söygü bilen eslinidighan, yaxshi ishlarning bashlamchisi bolghan, ülgilik kishilerdur. Shunga ularning güzel exlaqigha zit kélidighan qiliqlarni qilghuchilar ulargha xiyanet qilghan bolidu.

3 - xiyanetning üchinchi qatlamdiki menisi kishilerning bir- birining amanitige xiyanet qilishidur. Bu xil xiyanet kishiler otturisidiki alaqilerde köp körülidighan rezil qilmish. Adette kishilerning bir- birige éhtiyaji chüshüp turidu. Bir ademning yene bir ademge qoyghan amaniti bolidu. Bu amanet bir éghiz söz bolushimu yaki iqtisadqa wekillik qilidighan maddiy nerse bolushimu mumkin. Herkim öz amanitining del waqtida tégishini ümid qilidu. Mundaq bir amanetke xiyanet qilish tolimu rezil ishtur.

4903/8095 - abdullah ibni emr reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töt xil süpet bar bolup, qandaq bir ademde mushu süpetlerning hemmisi tépilsa, resmi munapiq bolidu. Biri tépilsa, taki uni tashlimighuche nipaqning bir süpiti uningda bolghan bolidu. 1 - amanetke xiyanet qilish; 2 - yalghan sözlesh; 3 - toxtamgha emel qilmasliq; 4 - dewada osalliq qilish. (buxari: 34)

zamanimizda xain sözi weten we milletke asiyliq qilghuchilarni öz ichige alghanning sirtida, munapiqlarni, chéqimchilarni, öz millitining ziyinigha chapidighan ghalchilarni, satqunlarni we heqiqetke köz yumghuchilarnimu öz ichige alidu.

Kishining öz mal - mülkini israp qilishi haramdur

bashqilarning mal - mülkige ashkara yaki yoshurun halda tajawuz qilish haram bolghandekla, her kishi özining mal - mülkini buzup - chéchip, yoq qiliwétishmu haramdur.

Chünki shexsning mal - mülkide pütün milletning heqqi bar bolidu. Millet, herqandaq mülük igisining arqisidiki mülük igisidur. Bu sewebtin islam dini, özining mélini buzup yoq qiliwétidighan galwang kishilerdin öz pul - mélini bir terep qilish hoquqini élip, uni milletke bergen. Bu heqte quran kerim mundaq deydu:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

allah tirikchilikinglarning asasi qilghan malliringlarni exmeqlerge tutquzup qoymanglar, ularni yémek - ichmek, kiyim - kéchekler bilen teminlenglar, ulargha chirayliq söz qilinglar [nisa sürisi 5- ayet]

démek bu ayette allah taala pütün milletke mundaq dep xitab qilghan: malliringlarni exmeqlerge tutquzup qoymanglar. Körünüshte bu mal - mülük ularning bolghini bilen, lékin herbir shexsning mal - mülki heqiqette millitining mal - mülkidur.

Islam - toghriliq we ottura halliq dinidur, islam ümmitimu otturahal ümmettur, musulmanmu barliq ishlirida normaldur. Mana bu jehette allah taala möiminlerni xuddi ularni pixsiqliq we béxilliqtin tosqandekla, israp qilish we buzup chéchishtin tosqan. Allah taala mundaq dégen:

يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

i adem baliliri! Her namaz waqtida kiyiminglarni kiyinglar, yenglar ichinglar, israp qilmanglar, allah israp qilghuchilarni heqiqeten yaqturmaydu [eiraf sürisi 31- ayet]

وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

buzup chachmighin, buzup chachquchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur [isra sürisi 26-27- ayetler]

pul - malni orunsiz yerlerge xejlep buzup - chéchish dégen allah haram qilghan haraq, zeherlik chékimlik we altun qacha - qüchilarni sétiwélishtek az yaki köp bolsun orunsiz yerlerge pul xejlesh bilen bolidu. Yaki pul malni özige we bashqa kishilerge orunsiz xejlep buzup - chéchip zaya qiliwétish arqiliq bolidu. Peyghember eleyhsslam pul - malni zaya qiliwétishtin tosqan.

Emma israp qilish bolsa, zörür bolmighan nersilerge kéyin yoqsuz bolup qalidighan shekilde öz nurmisidin artuq ashurup pul xejleshtur. Imam razi allah taalaning:

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ الْعَفْوَ

ular sendin némini sediqe qilish toghruluq soraydu, éhtiyajidin artuqini sediqe qilinglar dégin [beqere sürisi 219- ayet] dégen ayitining tepsiyride mundaq deydu: "allah taala kishilerni pul - malni xejlesh jehette terbiyilep öz peyghemibirige mundaq dégen:

وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

tughqan'gha, miskin'ge, yoluchigha heqqini bergin, buzup chachmighin, buzup chachqüchilar heqiqeten sheytanlarning qirindashliridur [isra sürisi 26-27- ayetler] yene mundaq dégen:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطهَا كُلَّ الْبَسْط

qolungni boynunggha baghliwalmighin, bekmu échiwetmigin [isra sürisi 29- ayet]. Yene mundaq deydu:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا

xirajet qilghanda israpchiliqmu qilmaydighanlar, béxilliqmu qilmaydighanlar [furqan sürisi 67- ayet].

1638/2779 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir tillani allah yolida xejliding, bir tillani qul azad qilish üchün serp qilding, bir tillani yoqsullargha sediqe qilip berding, bir tillani ailengge xirajet qilding. Bularning sawabigha kelsek, ailengge xejligen bir tillaning sawabi hemmidin üstündur. (muslim: 995)

1639/2780 - sewban reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insanning öz ailisige xejligen pulining sawabi eng yuqiri bolup, undin qalsa, allah yolida (min'gen étigha) xejligini, undin qalsa, allah yolidiki dostlirigha xejliginidur. (muslim: 994)

1640/2781 - ebu mesud ensari reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bir musulman allahtin sawab ümid qilghan halda aile we bala - chaqisigha xirajet qilip bergen bolsa, (qilghan xirajiti) u kishining sediqisi bolidu. (buxari: 5351)

1641/2783 - miqdam ibini meidikerb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özüngge, ayalinggha we baliliringgha yégüzgenliringning hemmisi, hetta xizmetchingge yégüzgenliringmu sen üchün sediqidur. (ehmed: 16727)

1654/2801 - hekim ibni hizam reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üstidiki (bergüchi) qol astidiki (alghuchi) qoldin yaxshidur. Sediqe bérishni aldi bilen halidin xewer élish séning mejburiyiting bolghanlardin bashlighin! Sediqining eng yaxshisi éhtiyajdin ashqanda bérilginidur. Kimki (tilemchilik we yaman ishlardin) saqlinishni arzu qilsa, allah u kishini undaq ishlardin saqlaydu. Kimki insanlarning yardimige mohtaj bolmasliqni arzu qilsa, allah u kishini héchkimge mohtaj qilmaydu. (buxari: 1428)

yene danalar mundaq dégen: "ottura halliq pezilettur, shunga artuq xejlesh israptur, bek az xejlesh pixsiqliqtur, normalliq peziletning del özidur". Muhemmed eleyhissalamning sheriitimu mushu xususiyetke tayinidu. Chünki: yehudiylarning sheriiti pütünley qattiqchiliqqa, nasaralar sheriiti toluq yumshaqliqqa tayinidu, muhemmed eleyhissalamning sheriiti bolsa, bu ishlarning hemmide otturahal turidu, shunga u hemmidin mukemmel sherettur".

Bashqa perzni qayrip qoyup tekrara hej qilish

perz hejni ada qilip bolghan kishining perz bolghan ishni qayrip qoyup neple hej üchün pul serp qilishi haram qatarigha kirmisimu, toghra emeslikide shek yoq. Chünki, pulgha zor éhtiyajliq sharaitta qalghan tughqanlirini, dostlirini, qoshnilirini, yétim – yésirlarni, dawalinishqa pul tapalmighan késellerni, pulsizliqtin oqushqa kirelmigen balilarni körüp turup, ulargha yardem qilishni qayrip qoyup neple hej üchün pul serp qilishning toghra emeslikini meshhur islam ölimaliri hemme birdek sözlimekte. Chünki jemiyettiki péqirlarning, yétimlerning halidin xewer élish shu jemiyettiki puldarlarning üstige perzdur. Bu perzni qayrip qoyup, neple ibadet üchün pul serp qilish toghra emes. Sawab allahning qolida, allah sawabni kishilerning qilghan emelliridiki niyetlirige qarap béridu. Pul xejleshte rasttinla sawabqa érishishni niyet qilghan adem elwette sawabi chong we köp bolidighan ishlarni qilidu. Chünki perzning sawabi nepliningkidin chong we köp elwette.

Gheyriy musulmanlar bilen bolghan munasiwetlerde

eger islamning gheyriy musulmanlargha muamile qilishtiki körsetmilirini halal - haramliq jehettin yighinchaqlaydighan bolsaq, allah taalaning kitabidiki ikki ayet bizge yéterlik bolup, bu ikki ayet bu heqte destur bolushqa munasip. Bu ikki

ayet:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

kuffarlardin siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlargha kelsek, allah ulargha yaxshiliq qilishinglardin, ulargha adil bolushunglardin silerni tosmaydu, shübhisizki allah adillarni yaxshi köridu. Allah islam dini üchün siler bilen urushqan, silerni yurtunglardin heydep chiqarghan we silerni heydep chiqirishqa yardemleshkenlerni dost tutushunglardin silerni tosidu, kimki ularni dost tutidiken, ular zalimlardur [elmumtehine sürisi 8- 9- ayetler]

birinchi ayet musulmanlargha qarshi urushmighan, musulmanlarni yurtliridin chiqiriwetmigen, gheyriy musulmanlargha (yeni musulmanlargha qarshi urushmaydighan we düshmenlik qilmaydighanlargha) adalet we insap bilen muamile qilishqa terghib qilipla qalmastin, belki ulargha yaxshiliq qilishqimu terghib qilghan. Yaxshiliq qilish sözi barliq yaxshiliqlarni öz ichige alidu, démek bu, adalet we insap qilish derijisidinmu üstünrek turidighan muamililerni bildüridu. Shunga insaniy mejburiyetlerning eng muhimi heqqide toxtalghanda, uni - ata - anigha yaxshiliq qilish dep ipadileymiz.

Allah taala: "shübhisizki allah adillarni yaxshi köridu" dégenliki üchün biz bu ayet yaxshiliq qilishqa terghib qilghan déduq. Möimin dégen dawamliq allah yaxshi köridighan ishlarni wujutqa chiqirish üchün tirishidu. Ayettiki: "allah tosmaydu" dégen ibare terghib we teshwiq menisige zit kelmeydu. Chünki bu ibare kishilerning chüshenchisidiki bashqa dindikiler yaxshiliq qilishqa, adalet bilen muamile qilishqa we chiqiship ötüshke yarimaydu dégen pikirni tazilash üchün qollinilghan bolup, bu ibare arqiliq allah taala möiminlerni bashqa dindiki barliq kapirlargha yaxshiliq qilishtin emes belki, ularning ichidiki düshmenlik qilip musulmanlargha qarshi urushidighan kapirlarghila yaxshiliq qilishtin tosidighanliqini bayan qilghan. Bu ibarige allah taalaning safa - merwe heqqide (jahiliyet dewride yénidiki butlar tüpeylidin bezi kishiler uning arisida méngish paaliyiti qilishtin siqilip qalghanda) nazil qilghan ayetliri xélila oxshap qalidu:

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

safa bilen merwe heqiqeten allah belgiligen din paaliyetliridindur, hej yaki ömre qilghan adem ularning arisida méngish paaliyiti qilsa gunah bolmaydu [beqere sürisi 158- ayet] démek: safa - merwini tawap qilish wajib bolsimu, allah taala bu ayette kishilerning xata chüshenchilirini toghrilash üchün gunah bolmaydu, dégen ibarini qollan'ghan.

Kitabiylargha (yehud - nasaralargha) ayrim qarash

islam dini bashqa dindikiler qaysi dinda bolishidin qetiynezer hettaki yuqiridiki ikki ayetning chüshüshige seweb bolghan butperes mushrikler bolghan teqdirdimu ulargha yaxshiliq qilish we adalet - insap bilen muamile qilishni cheklimeydighanliqining üstige, yehud we xristanlardin terkib tapqan kitab ehlige

islam döliti ichide yaki sirtida yashisun alahide qaraydu. Mesilen: quran kerim ulargha peqetla i kitab ehli yaki i kitab birilgenler dep xitab qilidu. Bu arqiliq ularning eslide semawi din mensubliri ikenlikige isharet qilidu. Shunga ular bilen musulmanlar otturisida bir xil yéqinchiliq bolup, bu yéqinchiliq allah taala barliq peyghemberlerge tapshurup ewetgen dinning birlikide we u dinning asasliridin namayen bolidu:

شَرَعَ لَكُمْ مِنْ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

allah silerge nuhni buyrighan, sanga biz wehiy qilghan, ibrahimni, musani we iysani biz buyrighan: "dinni (allahni bir dep iyman éytish we peyghemberler élip kelgen sheretlerge ishinishtin ibaret bolghan islamni) saqlap qélinglar, bu asasta ixtilaplashmanglar" dégendin ibaret bolghan tapshuruqni bayan qilip berdi [shura sürisi 13- ayet]

musulmanlar allah taalaning barliq kitabliri we barliq peyghemberlirige iman keltürüshi kérek bolup ularning imani buningsiz wujutqa chiqmaydu:

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاط وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

éytinglarki, "allahgha, bizge nazil qilin'ghan wehiyge, ibrahimgha, ismailgha, is'haqqa, yeiqubqa we uning ewladlirigha nazil qilin'ghan wehiyge, musa, isa we barliq peyghemberlerge nazil qilin'ghan kitablargha iman éyttuq, ulardin héch birini ayriwetmeymiz, (yeni yehud - nasaralardek, ularning bezisige iman éytip bezisini inkar qilmaymiz), biz allahgha boysun'ghuchilarmiz " [beqere sürisi 136- ayet]

kitab ehli (yehud - nasaralar) quranni oquydighan bolsa, uningda ularning kitablirigha, peyghemberlirige qarita nurghun medhiyileshlerni köridu.

Eger musulmanlar kitab ehli bilen münazirilishi qalsa, adawet we öchmenlik peyda qilidighan jidel - majiradin saqlinishi kérek:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بالذي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

ehli kitab bilen peqetla eng chirayliq rewishte münazirilishinglar, ularning ichidiki zulum qilghuchilar buning sirtida, éytinglarki, "bizge nazil qilin'ghan kitabqa we silerge nazil qilin'ghan kitabqa iman éyttuq, silerning ilahinglar we bizning ilahimiz birdur, biz allahgha boysun'ghuchilarmiz" [enkebut sürisi 46- ayet]

yene ulardin öylinish, xatirjemlik, dostluq we méhmandarchiliqni öz ichige alghan toruqluq islam dini ular bilen qudilishish, ularning qiz - ayallirigha öylinishke, hemde ular boghuzlighan göshlerni yéyishke ruxset qilghan. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

وَطعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنْ الْمُؤْمِنَاتِ

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

kitab bérilgenlerning tamiqi silerge halaldur we silerning tamiqinglar ulargha halaldur, möiminlerdin ippetlik ayallarni we silerdin ilgiriki ehli kitablardin ippetlik ayallarni nikahinglargha alsanglar silerge halaldur [maide sürisi 5- ayet]

bularning hemmisi barliq kitab ehli heqqidiki omumiy qarash bolup, ularning ichide xristanlarning alahidirek orni bar, chünki quran kerim ularni musulmanlargha yéqinraq dep qarighan:

وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

"biz nasara" dégen kishilerning dostluq jehette möiminlerge hemmidin yéqin ikenlikinimu choqum bayqaysen, bu, nasaralarning ichide ölimalar, rahiblar bolghanliqi we ularning tekebburluq qilmaydighanliqliri üchündur. [maide sürisi 82- ayet]

islam dölitide yashaydighan gheyriy musulmanlar (zimmiylar)

yuqiridiki körsetmiler dunyaning herqaysi jayliridiki yehud - nasaralarni öz ichige alidu. Lékin ularning islam döliti sayisi astida yashaydighanlirining alahide orni bolup, ularni musulmanlar (zimmet ehli) dep atap kelgen. (zimmet) dégen söz (ehde) dégen menide bolup, bu söz ularning islam sayisi astida xatirjem we bixeter yashashqa kapaletlik qilish üchün ulargha allahning, peyghemberning we barliq musulmanlar jamaitining ehde bergenlikidin dérek béridu.

Ular bügünki istilahta islam dölitidiki (gerejdanlar) bolup, deslepki esirdin tartip barliq musulmanlar ularning musulmanlar bilen hoquqta teng we baraber ikenlikige birdek ittipaqlashqan. Din we étiqad ishlirida islam ularning erkin étiqad qilishigha yol qoyghan.

Peyghember eleyhissalam zimmet ehlini musulmanlargha qattiq tapilighan, hemde bu tapilashlargha xilapliq qilghuchilarning allahning ghezibige we azabigha uchraydighanliqini bildürüp agahlandurghan. Islam xelipiliri gheyriy musulman gerejdanlarning hoqoqini qoghdap keldi, islam qanunshunaslirimu herxil mezhebte bolishidin qetiynezer zimmiylarning heq - hoquqlirini tekitlidi. Ömer reziyellahu enhu muiminlerge qilghan axirqi wesiyitide mundaq digen: ". U yene allahning we peyghember sellellahu eleyhi wesellemning körsetmisi asasida ehdileshken zimmiylargha yaxshi muamile qilsun. Ular bilen tüzgen ehdinamige wapa qilsun. Ularni qoghdash yolida urush qilsun. Ulargha ular qilalmaydighan ishlarni yüklimisun, dédi. " (buxari: 3700)

malikiy mezheb qanunshunasliridin shihabuddin elqarafi mundaq deydu: "zimmet kélishimi üstimizge mejburiyet élip kélidu, chünki zimmiylar bizning boynimizda, bizning himayimiz astida we bizning qoghdishimizda bolup, ulargha allahning, peyghembirining we islam dinining ehdisi bérilgen. Shunga kimki ulargha bir éghiz yaman söz bilen bolsimu yaki yoq yéride tillash we sökesh arqiliq, yaki herqandaq bir azar béridiken yaki azar bérishke yardem béridiken, u allahning, peyghember eleyhissalamning we islam dinining qilghan ehdisini depsende qilghan bolidu".

Zahiriy feqih ibni hezm mundaq deydu: "qandaq bir kapirgha zimmiylik ehdi bersek, düshmenler uni bizning yurtimizgha izdep kelse, allahning we peyghember eleyhissalamning ehdisi bérilgen ademni qoghdishimiz, ehdini tashlap qoymay düshmenning aldigha urushüsh üchün qüral - yaraq bilen qoshun tartip chiqishimiz, hemde kérek bolghanda qurban bolishimiz bizge wajib bolidu, chünki uni tapshurüp bérish ehdinamige xilapliq qilghanliqtur".

Gheyriy musulmanlar bilen dost bolush we uning menisi

belki mundaq bir sual aldimizgha kélishi yaki otturigha qoyulishi mumkin, u bolsa: quran kerim kapirlarni dost tutushni, ulargha yéqinlishishni qattiq chekligen tursa, ulargha yaxshiliq qilish hemde ular bilen chiqiship bille chirayliq yashash qandaq emelge ashidu? Chünki quran kerim mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاء بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِم

i möiminler! Yehudiylarni we nasaralarni dost tutmanglar. Ular bir - birlirige dostlardur. Silerdin kimki ularni dost tutidiken, umu shulardin sanilidu, allah zalim qewmni heqiqeten hidayet qilmaydu. Dillirida késellik (yeni munapiqliq) barlarning (zaman özgirip kapirlar zeper tapsa) özimizge bir palaketchilik kélishidin qorqimiz dep, ular bilen dost bolushqa aldirighanliqini körisen [maide sürisi51-52- ayetler]

jawab: bu ayetler barliq yehud - xristan we bashqa kapirlarning hemmini pütünley öz ichige almaydu. Eger biz omumlashturiwétidighan bolsaq, bu ayetler qaysi din'gha mensup bolishidin qetiynezer yaxshiliq qilidighanlargha yéqinliq qilishqa ruxset qilghan, hemde yehud - nasaralar bilen qudilishishqa we ulardin öylinishke ruxset qilghan bashqa ayetlerge zit kélip qalidu. Allah taala er - ayal otturisidiki dostluq we méhir - muhebbet heqqide mundaq dégen:

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً aranglarda (yeni er - xotun arisida) méhir - muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudritini körsitidighan) alametliridindur [rum sürisi21- ayet] yene nasaralar heqqide mundaq dégen:

وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى

"biz nasara" dégen kishilerning dostluq jehette möiminlerge hemmidin yéqin ikenlikini choqum bayqaysen [maide sürisi 82- ayet]

kapirlarni dost tutmasliq heqqidiki bu ayetler bolsa, islamgha düshmenlik qilip, musulmanlargha qarshi urishidighan kapirlargha qaritilghan bolup, bundaq ehwalda musulman kishining ulargha dostluq izhar qilip yéqinlishishi, ular bilen könglidiki sözni qilip sirdishishi, öz milliti we qérindashlirini tashlap qoyup ular bilen apaq - chapaq bolishi keskin haram bolidu. Buni yene bashqa ayetlermu éniq ipadileydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتْ

الْبَغْضَاء مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ هَاأَنْتُمْ أُوْلَاء تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ

i möiminler! Özünglardin bolmighanlarni (yeni munapiqlarni) sirdash qiliwalmanglar, ular silerge buzghunchiliq qilishta boshangliq qilip qalmaydu, ular silerning musheqqette qélishinglarni arzu qilidu, ularning düshmenliki éghizliridin melum bolup turidu, ularning dillirida yoshurghan düshmenliki téximu chongdur. Shübhisizki, eger chüshinidighan bolsanglar, silerge nurghun ayetlerni bayan qilduq. (i möiminler jamaesi!) siler ularni yaxshi körisiler, ular silerni yaxshi körmeydu [ali imran sürisi 118- 119- ayetler]

démek: bu ayetler bizge ashu kapirlarning süpetlirini, ularning köngülliride musulmanlargha adawet saqlaydighanliqini, bu adawetning esirini tilliri izhar qilip turidighanliqini bayan qilip béridu. Allah taala yene mundaq deydu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاء تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنْ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya oruq - tughqanliri bolghan teqdirdimu allah bilen we uning peyghembiri bilen qarshilashqanlarni dost tutqanliqini körmeysen. [müjadele sürisi 22- ayet]

allah we uning peyghembiri bilen qarshilishish peqetla kupurluq bilenla bolmastin, belki islam we musulmanlargha düshmenlik izhar qilish we qarshi turushmu shundaqtur. Allah taala mundaq dégen:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاء تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنْ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

i möiminler méning düshminimni we silerning düshmininglarni dost tutmanglar! Ular silerge kelgen heqiqetke (yeni islamgha, quran'gha) tan'ghan, perwerdigaringlargha iman éytqininglar üchün peyghemberni we silerni yurtunglardin heydep chiqarghan turuqluq ulargha dostluq izhar qilisilerghu [mumtehine sürisi 1- ayet]

mana bu ayet, perwerdigarimiz allah déyishtin bashqa héchqandaq jinayiti yoq musulmanlarni yurtliridin chiqiriwétip, allah we peyghemberge qarshi jeng élan qilghan mekke mushriklirini dost tutmasliq heqqide nazil bolghan.

Mana ashundaq kapirlarni herqandaq ehwal astida dost tutushqa, ulargha yéqinliq qilishqa qetiy bolmaydu. Shundaq bolsimu qaran kerim ularning tüzülüp qélishidin ümidni pütünley uziwetmey, möiminlerni ularning ehwallirining özgirip, kéyinche ular bilen yéqin ötüp qélishqa qarita ümidlendürdi. Eyni süride bir qanche ayettin kéyin mundaq dep körsetti:

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

belkim düshmininglar musulman bolup siler bilen bir dinda bolsa, burun düshmenleshkenler bilen allah aranglarda dostluq peyda qilip qalar, allah

qadirdur, allah burunqi dostluq izhar qilishinglarni meghpiret qilghuchidur, kupurluq qilip kéyin tewbe qilghanlargha méhribandur [mumtehine sürisi7- ayet]

quran kerimning ulargha qarita baghlighan bu ümidi, adawet achchiqini peseytishke yéterliktur. Xuddi hediste körsitilgendek: düshminingni boshraq yaman körgin, belki künlerning biride u séning dostung bolup qélishi mumkin.

Islam we musulman düshmenliri küchlük bolghan ehwalda ulargha yéqinlishish we dostluq izhar qilishning haramliqi téximu keskinlishidu we éghirlishidu. Chünki ularning küchidin qorqqidek yaki ulardin menpeet yetkudek ehwal bolsa, munapiq, xain we wijdansizlar azraq menpeetni közlep, yaki yaxshi künning yamini kelse bizni himaye qilidu, bizni baqidu dep oylap ulargha dost bolush we xizmet körsitip yaxshichaq bolush üchün yügürishidu. Xuddi allah taala quranda dégendek:

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِم يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنفُسِهِمْ نَادِمِينَ

dillirida nipaq barlarning (zaman özgirip kapirlar zeper tapsa) özimizge bir palaketchilik kélishtin qorqimiz dep, ular bilen dost bolushqa aldirighanliqini körisen, allah (resulullahgha, musulmanlargha) ghelibe (yeni mekkini pethi qilishni) ata qilidu, yaki bir ishni (yeni ularning munapiqliqini pash qilishni) meydan'gha keltüridu - de, könglide yoshurghini, (yeni möiminlerning düshmenlirini dost tutqanliqi) üchün ular nadamet chékidu [maide sürisi 52- ayet]

بَشِّرْ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاء مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمْ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

(i muhemmed) munapiqlargha qattiq azabqa duchar bolidighanliqini bisharet bergin. Ular möiminlerni qoyup, kapirlarni dost tutidighanlardur, ular kapirlarning qéshidin izzet telep qilamdu? [nisa sürisi138-139- ayetler]

musulmanning gheyriy musulmandin paydilinishi

musulmanlar - meyli hökümet meyli xelq bolmisun - her qaysi sahelerde özlirige tayinishi, bashqilargha muhtaj bolup qalmasliqi kérek. Shundaqtimü gheyriy musulmanlardin, sanaet, yiza - igilik, sehiye we din'gha biwaste munasiwiti bolmighan sahelerde paydilansa bolidu.

Biz peyghember eleyhissalamning terjimihalida, peyghember eleyhissalam hijret qilghanda abdullah ibni oreyqitni - u mushrik turuqluq - yol bashlighuchi qilish üchün kiralighanliqini kördüq. Alimlar mundaq deydu: "kapir dégenlik uninggha héchqandaq ishta ishench qilghili bolmaydu dégenlik emes. Chünki yol bashlashtinmu, bolupmu mekkidin mediynige hijret qilishtek jiddiy weziyette yol bashlashtinmu bekraq xeterlik ish yoq".

Buning bilenla boldi qilmastin, alimlar yene musulmanlarning reisi gheyriy musulmanlardin - xususen ehli kitabtin - herbiy ishlarda paydilansa, ulargha musulmanlardek olja - gheniymetlerdin bölüp berse bolidu dep qarighan.

Zuhri riwayet qilishiche: peyghember eleyhissalam urushta birqanche yehudiydin paydilan'ghan, hemde ulargha olja gheniymettin bölüp bergen. Yene

safwan ibni umeyye mushrik halitidiki chaghda peyghember eleyhissalam bilen hüneyn ghazitigha chiqqan.

Biz paydilinidighan kapir musulmanlargha yaxshi qarashta bolishi shert. Nawada ziyankeshlik qilish éhtimali bolsa uningdin paydilinishqa bolmaydu. Chünki biz musulmanlarning ichidin yardem qilmay türiwalidighan, ghulghula, pitne - pasat tarqitip qoshunning mustehkemlikige tesir yetküzidighan kishilerdin paydilinishni chekligen tursaq, ishench qilghili bolmaydighan kapirlardin elbette paydilinishqa bolmaydu.

Musulman kishi kapirgha sowgha qilsa, hemde kapirdin sowgha qobul qilsa, sowghitigha sowghat bilen jawab qaytursa bolidu. Chünki peyghember eleyhissalamghimü kapir padishahlar sowgha ewetgende qobul qilghan. Hedis alimliri mundaq dégen: peyghember eleyhisalamning kapirlardin sowgha qobul qilghanliqi heqqide hedisler köp.

Islam dini insanni, insan bolghanliqi jehettin hörmetleydighan tursa, u ehli ktab yaki amanliq bérilgen we islam döliti gerejdani bolghan teqdirde hörmetlimesmu? Shundaq, her bir insanning islamda yuqiri orni we izzet hörmiti bar.

Islam omumyüzlük bir rehmettur

islam dini janliq her qandaq nersige rehimdilliq qilishni tapilap, tilsiz haywanlargha qattiqliq qilishni cheklewatqan tursa, musulmanning gheyriy musulman'gha yamanliq qilishi yaki azar bérishini qandaqmu rawa körsun?

Islam dini haywan'gha mulayimliq qilish jemiyetliri peyda bolushtin 13 esir ilgiri haywan'gha siyliqliq, mulayimliq we méhir - shepqet qilish prinsipini tiklep, haywan'gha yaxshiliq qilishni imanning bir parchisi, uninggha azar bérish we baghri qattiqliq qilishni dozaxqa kirishning bir sewebi qilip belgiligen.

5038/8294 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir pahishe ayal hawa nahayiti issiq bir küni bir itning qattiq ussap ketkenliktin tilini chiqirip hasirighan halda bir quduq béshida aylinip yürgenlikini körüp, ötüki bilen uninggha su tartip bériptu. Shuning bilen, uning gunahliri meghpiret boptu. (muslim: 2245)

5039/8295 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ayal bir müshükke ya tamaq bermey yaki yer yüzining hasharetlirini tutup yégili qoyup bermey, baghlap qoyghanliqi sewebidin dozaxqa kiriptu. (buxari: 3318)

4847/8016 - seid ibni jubeyrdin mundaq riwayet qilinidu: ibni ömer reziyellahu enhuma bir qushni nishan üchün tiklep qoyup oq étip oynawatqan bir top qureyshlik balining qéshidin ötüp qaldi. Kimning atqan oqi nishan'gha tegmise, shu qushning igisige bir nerse béretti. Ular ibni ömerni körüpla tarqilip ketti, ibni ömer: buni kim qildi? Buni qilghan kishige allah lenet qilsun. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem janliq nersini nishan qilip oq atqan kishige lenet qilghan, dédi. (muslim: 1958)

quran kerimmu jahiliyet dewri ereblirining haywanlarning qulaqlirini pichishitek adetlirini qattiq eyibligen we bundaq qilishni sheytanning yolyoriqi dep körsetken.

Biz yuqirida boghuzlash heqqide toxtalghinimizda, peyghember eleyhissalamning boghuzlinidighan haywanni jénini qiynimay eng asan we tiz chare arqiliq boghuzlashni tapilighanliqini, pichaqlarni obdan bileshke buyrighanliqini, pichaqni boghuzlinidighan haywan'gha körsetmeslikni, hemde bir haywanni bir haywanning köz aldida boghuzlap soymasliqni tapshurghanliqini bayan qilip öttuq. Haywanlargha rehimdilliq qilishta xiyal we tesewwur qilish dairisini halqighan bundaq rehimdilliqni dunya körüp baqmighan.

On ikkinchi bap. Étiqad mesililiri we oxshiwilishtiki haramlar

xurapat we buzuq étiqadlargha jeng élan qilish

peyghember eleyhissalam kelgen chaghda jemiyette palchi we remmal nami bilen tonulghan, jinlar bilen alaqiliship, ötmüsh bilen kilechekni bileleydighanliqni dawa qilidighan bir gorup yalghanchi saxtipezlerni uchratti. Shuning bilen peyghember eleyhissalam héchqandaq ilmiy asas, yaki bir hidayet yaki bir kitabtin asasi bolmighan bundaq aldamchiliqqa urush élan qildi. Ulargha allah wehiy qilghan bu ayetlerni oqup berdi:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ

allahdin özge asmanlardiki we zémindikiler gheybni bilmeydu [neml sürisi 65- ayet] démek: perishtiler yaki jinlar yaki insanlar héchqaysisi gheybni bilmeydu. Peyghember eleyhissalam yene mundaq dep élan qildi:

وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

eger men gheybni bilidighan bolsam nurghun menpeet hasil qilghan bolattim, lékin men gheybni bilmeymen, shunga manga teqdir qilin'ghan yaxshi - yamanliq yétip turidu. Men peqet iman éytidighan qewm üchün agahlandurghuchi we xosh xewer bergüchi qilip ewetilgen peyghembermen [eiraf sürisi 188- ayet]

allah taala sulayman eleyhissalamning jinliri heqqide mundaq dédi:

أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

eger ular gheybni bilidighan bolsa idi, xar qilghuchi azabta (yeni shünche uzaq waqit éghir emgekte) qalmighan bolatti [sebei sürisi 14- ayet]

shunga qandaq bir adem heqiqiy gheybni bilimen dep dawa qilidiken, u allahqa, heqiqetke we insanlargha yalghan éytqan bolidu.

Shérik we uning türi

eng chong gunah - allahqa shérik keltürüshtur. Shérik - étiqad, emel - ibadetler we dualarda allahqa bashqa birsini shérik qilip qoshush dégenliktur. Shérik tewhidning eksidur. Shérik ikki türlük bolup, biri shérkulekber (chong shérik) yene biri shérkulesgher (kichik shérik) lerdin ibarettur.

Allahqa shérik keltürüsh we uninggha élip baridighan ishlar

allah kechürmeydighan eng chong gunah allahqa shérik keltürüshtur. Quran kerimde allah mundaq dégen: "allah özige birer nersining shérik keltürülüshini yeni mushriklik gunahini elwette meghpiret qilmaydu. Buningdin bashqisini allah özi xalighan ademge meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, u heqiqeten qattiq azghan bolidu."[süre nisa 116- ayet]

chünki allah taala yégane ilah , hemmining yaratquchisi, hemmining igisi, hemmini bashqurghuchi we yalghuz xojayinidur. Allah héchkimge, héch nersige oxshimaydu. Allahning süpetlirimu héchkimning süpitige oxshimaydu. Ehwal bundaq iken, allah yaratqan bendilerni we her qandaq bir mexluqatni allahqa oxshitish eng chong heqsizliqtur. Mundaq bir heqsizliq üchün allahning ghezeplenmesliki, nepretlenmesliki we bundaq heqsizliqni qilghan ademni jazalimasliqi mumkin emes. Dunyaning padishahliri özlirining padishahliq shenige layiq kelmeydighan söz – chöcheklerni we ish – heriketlerni yaqturmighan we ularni sadir qilghanlardin eng échinishliq intiqam alghan yerde, padishahlarning padishahi, kattilarning kattisi bolghan allah uninggha shérik keltürüshtin ibaret özining üstün shenige, ilahliq maqamigha, ulughluq mertiwisige layiq kelmeydighan bu chong gunahni kechürmeslikte elwette heqliqtur !

Shéirkulekberning alametliri

1 - kainatni idare qilishta allahtin bashqimu bezi bashqurghuchilar bar, dep étiqad qilish. Mesilen: ewliyalar, qutublar, pirler we mazayi - mashayixlar kainattiki bezi ishlarni teserrup qilalaydu, dep étiqad qilghan'gha oxshash. Bu xil shérik allahning teserrupatigha bashqilarni shérik qiliwalghanliqtur.

2 - allahqa we allahqa xas süpetlerge bashqilarni oxshitish. Mesilen: ewliya, qutublar, palchilar we daxanlarni gheybni bilidu, dep étiqad qilghan'gha oxshash. Buxil shérik allahning kamali süpetlirige bashqilarni shérik qiliwalghanliqtur. Chunki gheyblerni bilish alahqa xas süpet. Allah bu heqte mundaq deydu:

[وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الأَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ (59)]

"gheybning xeziniliri allahning dergahididur. Uni peqet allah bilidu, quruqluqtiki, déngizdiki nersilerning hemmisini allah bilidu, derextin tökülgen yapraqtin allah bilmeydighan birersimu yoq, meyli qarangghu yer astidiki birer dane uruq bolsun, meyli höl yaki quruq nersiler bolsun, hemmisi allahqa melum bolup lewhulmehpuzda yéziqliqtur" [enam sürisi 59 - ayet]. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu:

446/851 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki heyzdar ayal bilen jima qilsa yaki ayalining arqisigha kelse we yaki kahinning aldigha barsa, muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ge chüshürülgen dinni inkar qilghan bolidu. (tirmizi: 135)

3 - ölüklerdin medet tilesh we ulardin késellerge shipaliq sorash, perzent tilesh we beriket tilesh, shundaqla meyli tirik bolsun, meyli ölük bolsun, allahtin bashqa birawni tebiiy sewebler wetebiiy charilarning sirtida kishilerge gheybtin yardem qilalaydu, dep étiqad qilish. Buxil shérik ibadette we yardem sorashta

allahqa bashqilarni shérik qilip qoshiwalghanliqtur. Chünki peyghember eleyhissalam bir hediside:

5634/9217 - nuiman ibni beshir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dua ibadettur dégendin kéyin: "perwerdigaringlar éytidu: manga dua qilinglar, men duayinglarni qobul qilimen (tiligininglarni bérimen), shübhisizki, méning ibaditimdin chongchiliq qilip bash tartidighanlar xar halda jehennemge kiridu" (süre ghafir, 60 - ayet)dégen ayetni oqughan. (tirmizi: 3372)

bundaq qilish allahqa shérik keltürgendin tashqiri, musulmanliqning

[إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]"sangila ibadet qilimiz we sendinla yardem soraymiz" dégen asasiy prinsipigha zit kélidu. Allah taala quran kerimde, ölüklerdin nerse sorashning allahqa ularni shérik keltürgenlik ikenlikini ochuq bayan qilidu:

[إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ (14)]

"eger ularni chaqirsanglar, silerning chaqirghininglarni anglimaydu. Anglighan teqdirdimu silerge jawab qayturalmaydu, qiyamet küni (allahqa ularni) shérik qilghanliqinglarni inkar qilidu" [fatir sürisi 14 - ayet].

4 - allahning gheyri üchün qurbanliq qilish, yeni ewliyalarning, pirlerning we mazayi - mashayixlarning qollishigha érishimiz, dégen guman bilen, ulargha atap qurbanliq qilish, nezir - chiragh ötküzüsh, hetta mazarlargha bérip ularning qebirlirige atap mal késish qetiy haramdur. Qurbanliq - ibadet bolghanliq süpiti bilen, u peqet allahqila qilinidu. Allah peyghember eleyhissalamgha xitab qilip, mundaq deydu:

[فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ (2)] "perwedigaring üchün namaz uqughin we qurbanliq qilghin" [kewser sürisi 2 - ayet]. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu:

4869/8047 - eli reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: atisigha lenet qilghan kishige, allahning gheyrige atap qan qilghan kishige, birer jinayetchini panahlandurghan kishige, yol belgilirini özgertiwetken kishige allah lenet qilidu. (muslim: 1978)

5 - séhirgerlik qilish. Séhirgerlik eng chong gunahlardin bolup, séhirgerlik qilghuchilar sheksiz kapirlardur. Alah taala quran kerimde mundaq deydu:

[وَاتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيْاطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولاَ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْاْ بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ (102)]

" ular sulaymanning padishahliq zamanidiki sheytanlarning (séhrigerlikige ait) sözlirige egeshti. Sulayman (séhriger bolghini we séhir öginish bilen) kapir bolghini yoq, lékin sheytanlar kishilerge séhir ögitip kapir boldi. Ular babildiki harut - marut déyilidighan ikki perishtige nazil qilin'ghan séhirni ügitetti. (bu ikki perishte) biz kishilerni sinaymiz kapir bolmighin, démigiche héch kishige séhir ögetmeytti. Ular bu ikkisidin er - xotunni bir - biridin ayriwétidighan nersilerni (yeni séhirgerlikni) öginetti, ular (séhir arqiliq) allahning ruxsitisiz héch kishige ziyan yetküzelmeytti. Halbuki, ular özlirige ziyini bar, paydisi yoq nersini öginetti. Yehudiylar (tewratni tashlap) séhirni sétiwalghuchigha axirette (allahning rehmitidin we jennitidin) héch nésiwe yoq ikenlikini obdan béletti, ular janlirining bedilige sétiwalghan nersisining (yeni özliri üchün séhir öginishni tallishining) ejebmu yaman ish ikenlikini kashki bilse idi " [beqere sürisi102 - ayet]. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu:

4900/8091 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah! Ular qaysi gunahlar ? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: allahqa shérik keltürüsh, sihir qilish, naheq adem öltürüsh, yétimning mélini yewélish, ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

6- allahtin bashqisining namini atap qesem qilish. Chünki qesem - eng ulugh we uning jazalishidin qorqilidighan bir zatning namini atash arqiliq, birer ishning rast ikenlikini tekitlesh démektur. Uning menisi: "eger men yalghan ishqa qesem qilghan bolsam, nami atalghan bo zat méni ursun" dégenliktur. Shübhisizki, ulughluqning yégane igisi, qilmishlargha yéterlik jaza bergüchi we azabidin qorqulghuchi zat - allahtur. Allahtin bashqisning nami bilen qesem qilghuchi, allahqila xas bolghan olughluq we qilmishlargha jaza bérishtek aliy süpetlerge bashqilarni shérik qiliwalghan bolidu.

2398/4011 - seid ibni ubeydedin mundaq riwayet qilinidu: ibni ömer reziyellahu enhuma bir kishining: keibe bilen qesemki, déginini anglap mundaq dédi: allahtin bashqisi bilen qesem qilishqa bolmaydu. Chünki men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: kimki allahtin bashqisi bilen qesem qilidiken, kapir bolghan yaki allahqa shérik keltürgen bolidu dégenlikini anglighanidim. (tirmizi1535)

allahtin bashqisining nami bilen qilin'ghan qesem shérik we kuprining jümlisidin sanalsimu, u qesem hésablanmaydu. Chünki qesem allahning mubarek isimlirini tilgha élish bilenla qilinidu. Qesemning ibariliri üch bolup, ular: oallah (wellahi) tallah (tellahi) we ballah (billahi) din ibaret. Shuning üchün kishilerning "méni nan ursun", "andaq bolup kétey, bundaq bolup kétey" dégen'ge oxshash sözliri qesemge yatmaydu.

Emma kishi qesem qildim dep: "men kapir bolup kétey" dégen'ge oxshash sözlerni qilghan we qesimide yalghan ishqa qesem qilghan bolsa, u özining déginidek bolup kétidu.

Bu hedisning menisi: qesem qilghuchi qesimide, eger ish shundaq bolmighan bolsa, men "kapir bolup kétey" yaki "yehudiy bolup kétey" yaki

"xiristan bolup kétey" dégen'ge oxshash sözlerni qilghan we shu qesimide yalghan'gha qesem qilghan bolsa, u özining déginige oxshash bolup kétidu. Yeni kapir bolup kétidu dégenliktur.

2404/ 4019 - abdullah ibni bureyde daidisidin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ”men islamdin ada juda bolup kéteyki... “ dep qesem qilghan kishi, eger bu sözni yalghandin dégen bolsa, özi éytqandek islamdin ada juda bolup kétidu. Eger (u sözni) chin könglidin éytqan bolsa, u, islamgha saghlam halette qaytalmaydu (yeni heqiqiy musulman bolalmaydu). (nesai 3772)

7 - ewliyalar, pirler we mazayi - mashayixlargha allahqa eqide qilghandek eqide qilish, ularni allahni söygendek söyüsh, ulardin allahtin qorqqandek qorqush we ulargha allahqa ibadet qilghandek choqunush. Allah bu heqte mundaq deydu:

[وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللّهِ أَندَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّهِ وَالَّذِينَ آمَنُواْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ (165)]

" bezi ademler allahtin gheyriylerni (yeni butlarni) allahqa shérik qiliwalidu, ularni (möiminlerning) allah ni dost tutqinidek dost tutidu, (yeni ulughlaydu we ulargha boysunidu). Möiminler allah ni hemmidin bek dost tutquchilardur, zalimlar (qiyamet küni özlirige teyyarlan'ghan) azabni körgen chaghda pütün küch - quwwetning allahqa mensüp ikenlikini we allahning azabining qattiq ikenlikini kashki bilse idi (dunyada allahqa shérik keltürgenliklirige heddidin ziyade pushayman qilatti) " [beqere sürisi 165 - ayet]. Bu ayette, allahtin gheyrilerni, allahni dost totqandek dost totup, eqide qilishni allahqa shérik keltürgenlikning jümlisidin sanighan. Bu ayetning mezmunigha asasen, allahtin bashqisidin xuddi allahtin qorqqandek qorqush we ulargha allahqa ibadet qilghandek choqunushmu shérikning jümlisidin sanilidu, elwette.

8 - ölüklerni - meyli ular peyghember bolup ketsun, meyli ewliya bolup ketsun - kishilerge payda - ziyan yetküzeleydu, hajetlerni rawa qilalaydu, dep étiqad qilish. Allah taala quran kerimde mundaq deydu:

[أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاء الْأَرْضِ أَإِلَهٌ مَّعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ (62)]

"béshigha kün chüshken adem dua qilsa (uning duasini) ijabet qilidighan, uning béshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwétidighan we silerni zéminning orunbasari qilghan kim? Allahtin bashqa ilah barmu? Siler azghine wez - nesihet alisiler" [neml sürisi 62 - ayet].

[وَإِن يَمْسَسْكَ اللّهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدُيرٌ (17)]

"eger allah sanga birer kulpet yetküzse, uni allahtin bashqa héchkim kötürüwételmeydu, eger allah sanga birer yaxshiliq yetküzse (uchaghda uninggha héchkim arilishalmaydu), chünki allah her nersige qadirdur" [enam sürisi17- abet]

shirkulekberning hökmi

shirkulekberni sadir qilghan adem imandin chiqidu, uning burun qilghan pütün emel - ibadetliri bikar bolup kétidu. Uning gunahi kechürüm qilinmaydu, peqet shérik keltürgüchining shériktin qetiy qol üzüp, qayta iman éytishi we gunahlirigha heqiqiy rewishte tewbe qilishi arqiliq allah xalisa kechürüm qilinidu. Allah mundaq deydu:

[إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا (116)]

"allah özige birer nersining shérik keltürilishini (yeni mushriklik gunahini) elwette meghpiret qilmaydu. Buningdin bashqisini (allah özi) xalighan ademge meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, u heqiqeten qattiq azghan bolidu" [nisa sürisi 116 - ayet].

Shirkulesgherning alametliri

1 - ölüklerning wasitisi bilen allahqa yéqinlishish meqsitide mazarlarni tawap qilish. Chünki, tawap qilish peqet beytullahtiki "kebe" gila xastur. Beytullahtin bashqa jayni tawap qilghan kishi allahqa shérik keltürgen bolidu. Chünki tawap - ibadettur. Ibadetni allahtin bashqisi üchün qilishning allahqa shérik keltürgenlik ikenliki éniqtur. Allah mundaq deydu:

[ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (29)]

"(hajilar) qedimi beyt (yeni beytullani) tawap qilsun" [hej sürisi 29 ayet]. Emma qebirlerni ziyaret qilish arqiliq ölümni eske élish we mazarda yatqan yéqinlargha dua qilish üchün mazarlargha bérish sawabliq ishtur.

2 - riya, yeni emel - ibadetlerni xalis allah üchün qilmastin, bashqilargha körsitish niyiti bilen qilish. Chünki bendilerning emel - ibadetlirini küzitish, ulargha sawab bérish peqet allahqa xastur. Emel - ibadetlerni bashqilargha körsitish üchün qilish bolsa, allahning emellerge sawab bérish we ularni küzitish süpitige bashqilarni shérik qilip qoshiwalghanliq bolidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

[قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاء رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (110)]

"kimki, perwerdigarigha mulaqat bolushni ümid qilidiken, (yeni sawab ümid qilip, azabidin qorqidiken) yaxshi ish qilsun, perwerdigarigha qilidighan ibadetke héchkimni shérik keltürmisun" [kehf sürisi 110 - ayet].

3 - allahqa asiyliq bolidighan ishlarda bashqilargha boysunush.

3616/ 6030 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herqandaq bir musulmanning, meyli u yaxshi körgen yaki yaman körgen ishta bolsun, gunah bolidighan ishqila buyrulmisa, bashliqining sözini anglap, buyruqigha itaet qilishi wajib bolidu. Eger gunah bolidighan ishqa buyrulsa, bashliqning sözini anglashqa we uninggha itaet qilishqa bolmaydu. (buxari: 7144) chünki itaet qilish, boysunush peqet allahqila bolidu. Shuning üchün, allahqa asiyliq bolidighan

ishlarda - pezrlerni terk étish, sherette meni qilin'ghan ishlarni qilish we haramni halal ornida qollinish qatarliq ishlarda , bashqilargha boysun'ghan kishi (yeni birawdin qorqup yaki uning yüz xatirisi qilip shondaq qilghan kishi)allahqa itaette shérik keltürgen bolidu. Chünki, allahqa asiyliq qilip, bashqilargha boysun'ghuchilar özliri boysun'ghan kishilirini allahqa oxshash, belki alahtin yoqiri körgen bolidu emesmu?!

Shérkulesgherning hökmi

shérkulesgher - gunahi kebiriler (chong gunahlar)din bolup, uni sadir qilghuchi allahqa tewbe qilip shériktin yiraq bolush bilen özini halaketlerdin qutquzalaydu. Shirkulesgherni sadir qilghan kishi kapir bolup ketmeydu, uning bashqa yaxshi emellirimu bikar bolup ketmeydu. Lékin her halette shériktin qattiq hezer qilish zörürdur.

Shérikning ziyanliri

1 - shérikning eng chöng ziyini shüki, u - shérik keltürgüchining jennettin mehrum bolushigha, duzaxta menggü qélishigha seweb bolidu. Allah bu heqte mundaq deydu:

[لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُواْ إِنَّ اللّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُواْ اللّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّهُ عَلَيهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ (72)]

" shübhisizki, allah meryemning oghli isadur, dégüchiler kapir boldi, isa: "i beni israil! Méning perwerdigarim we silerning perwerdigaringlar bolghan allahqa ibadet qilinglar, kimki allahqa shérik keltüridiken (yeni allahtin gheyriyge ilah dep étiqad qilidiken), allah uninggha jennetni haram qilidu, uning jayi dozax bolidu, zalimlargha héchbir medetkar (yeni allahning azabidin qutuldurghuchi) bolmaydu" dédi " [maide sürisi 72 - ayet].

2 - allahqa shérik keltürgen kishining pütün yaxshi emelliri bikar bolup kétidu. Allah buheqte mundaq deydu:

[ذَلِكَ هُدَى اللّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُواْ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ (88)]

" allahning yoli ene shudur, allah bendiliridin xalighan kishilerni shu yolgha bashlaydu. Eger ular (yeni shu peyghemberler) shérik keltürse idi, ularning qilghan yaxshi emelliri, elwette, bikar bolup kétetti " [enam sürisi 88 - ayet]

3 - shérik - allahqa mexluqatlarni oxshatqanliq bolup, uning gunahi heqiqeten éghirdur.

[وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (13)]

" öz waqtida loqman (hekim) oghligha nesihet qilip: ‹i oghulchiqim, allahqa shérik keltürmigin, shérik keltürüsh heqiqeten zor gunahtur› dédi" [loqman sürisi 13- ayet]. Zulum - bir nersini öz ornidin bashqa orun'gha qollinish dégenliktur. Ibadetlerde, allahqa shérik keltürgen adem, allahqila xas bolghan ibadetni bashqisigha mensup qilish arqiliq, allahning heqqige xiyanet we özige zulum qilghan bolidu.

4 - shérik - eng zor gunahlardin sanilidu.

4899/8090 - ebu bekri reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember eleyhissalam üch qétim: men silerge chong gunahlardin xewer béreymu? Dep sorighanidi, sahabilar: i resulullah ! Shundaq qilghin! Dédi. Peyghember eleyhissalam: allahqa shérik keltürüsh, ata anini qaxshitish, dédi. Andin yölinip olturghan yéridin tiklinip: yalghan qesem qilish, dédi. Peyghember eleyhissalam bu sözini qayta - qayta tekrarlawerdi. Hetta biz ”peyghember eleyhissalam toxtap qalsiken“ dep kettuq. (buxari: 2654)

pal sélish we gheybtin sözlesh

pal sélish — kélechekte bolidighan ishlar we yoqap ketken nersiler heqqide yalghandin xewer bérish dégenliktur. Pal bilen shughullan'ghuchilar özlirining ghayibni bilidighanliqlirini dewa qilidighan kazzaplar bolup, aliqan'gha, chinige oqush, qart échish qatarliq türlük hiyle – mikirliri bilen kishilerni ishendürüshke tirishidu. Ular palchi, remchi we daxan dégen türlük atalghular bilen atilidu.

Gheyb — hissiy organlar bilen bilgili bolmaydighan, métafizika alimige ait ishlardur. Gheyiblerni allah taaladin bashqa héchkim bilmeydu. Allahtin bashqa héchkim asman we zémindiki gheyibni bilmeydu.

Palchilargha ishinish kupurluqtur

islam élan qilghan urush palchilar we aldamchilar bilenla cheklinip qalmastin belki ularning aldigha bérip, ulardin sual sorap, ularning yalghan - yapidaq azghun jawablirigha ishinidighanlarnimu gunahta ulargha shérik bolidu dep qarighan.

Chünki peyghember eleyhissalamgha nazil bolghan quranda pütün gheybni yalghuz allah bilidu, muhemmed gheybni bilmeydu, bashqilar téximu bilmeydu dep mundaq kürsitilgen:

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ

éytqinki: "men silerge, mende allahning xeziniliri bar démeymen, men gheybnimu bilmeymen, silerge, men bolsam heqiqeten bir perishte depmu éytmaymen, men peqet manga qilin'ghan wehiygila emel qilimen [enam sürisi 50- ayet]

eger musulman kishi qurandiki bu éniq we ochuq ayetlerni chushünüp turup, bezi kishilerni teqdir perdisini qayrip, gheybning sirlirini bileleydu dep ishense, allah taalaning peyghember eleyhissalamgha nazil qilghan kitabigha ténip kapir bolup kétidu.

Pal sélishning haramliqi

yuqiridiki seweblerge asasen islam dini pal sélishni haram qilghan. Burun erebler jahiliyet dewride üch dane oq bilen pal sélishatti. Üch oqning birige: (xudayim buyridi) yene birige: (xudayim tosti) dep yézilip, üchinchisige birnerse yézilmaytti. Nawada ular yolgha chiqmaqchi yaki toy qilmaqchi yaki shundaq bir ish qilmaqchi bolsa, butxanigha bérip oq tallash arqiliq pishanisige pütülgenni bilmekchi bolishatti. Nawada buyridi dégen oq chiqip qalsa, shü ishni qilishatti.

Buyrimidi dégen oq chiqsa, u ishni qilmay jim turiwélishatti. Quruq oq chiqsa, taki buyridi yaki buyrimidi dégen oq chiqqiche arqa - arqidin pal séliwérishetti.

Bu, bügünki künlerdiki: qum bilen, qert bilen, piyale oqush arqiliq, qol körüsh arqiliq, tuma bilen, kitab échish bilen pal sélish qatarliqlargha oxshaydu. Bu türdiki herqandaq ish islam chekligen haram ishtur. Allah taala bendilirige haram qilghan yémekliklerni bayan qilghandin kéyin mundaq dep körsetken:

وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ ezlam (yeni jahiliyet dewride pal üchün ishlitidighan üch parche oq) bilen pal sélishinglar haram qilindi, bu gunahtur [maide sürisi 3- ayet]

remchi we palchilargha ishinishning gunahi

remchilerning, palchilarning, chinigha, aliqan'gha oquydighanlarning, qart achidighanlarning we bulargha oxshash ghayibni bilidighanliqini dewa qilidighan herqandaq bir aldamchining sözlirige ishinish eng chong gunah bolup, ularning gheybtin sözligenlirige ishen'gen adem kapir bolidu.

446/851 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki heyzdar ayal bilen jima qilsa yaki ayalining arqisigha kelse we yaki kahinning aldigha barsa, muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ge chüshürülgen dinni inkar qilghan bolidu. (tirmizi: 135)

dinni mesxire qilish

dinni mesxire qilish — islam dinigha we uningdiki muqeddeslerge til uzitish dégenlik bolup, uning türliri töwendikiche:

1- islam dinining sheret qanunini hazirqi esir bilen maslishalmaydu, dep étiqad qilish yaki ochuq sözlesh.

2 - quran kerimni adettiki kitablargha oxshitish yaki uning hökümlirini közge ilmasliq.

3 - kuffarlarning töhmetlirige ishinip muhemmed eleyhissalamni eyiblesh yaki uni adettiki insan qatarida körüsh.

4 -islam jaza qanunidiki ibret qilish közde tutulghan bezi jazalarni mesxire qilish yaki eyiblesh.

Allahning dinini mesxire qilghanning jazasi

allahning dinini mesxire qilghanlar sheksiz kapir bolidu, axirette menggülük azabqa duchar bolidu. Allah taala mundaq dégen: "i muhemmed ! Eger sen ularning mesxire qilghanliqini sorisang, ular: biz rasttin emes, peqet ich pushuqi qilip oyniship dep qoyduq deydu. Bu munapiqlargha siler allahning dinini, allahning ayetlirini we allahning peyghembirini mesxire qildinglarmu? “ dégin. Siler yalghan qesem ichip özre éytmanglar, siler iman éytqininglardin kéyin, peyghemberni mesxire qilish bilen kapir boldunglar, silerdin bir guruhni rast tewbe qilghanliqliri üchün epu qilsaq, yene bir guruhni gunahkar bolghanliqliri üchün jazalaymiz." [tewbe sürisi 65- 66 –ayetler]

tekitlen'gen sünnetni terk étishning jazasi néme?

Sünnetni terk étish haram ishni qilghan'gha yéqindur. Lékin keskin haramdin emes. Bu yerdiki haram ishni qilghan'gha yéqin dégen sözning menisi uning dozax azabigha tégishlik bolmaydighan, lékin cheklen'gen ishqa

baghliq ikenlikini körsitidu we qiyamet küni peyghember eleyhissalamning shapaitidin mehrum qélishqa tégishlik bolup qalidu. Tekitlen'gen sünnet jamaet namizigha chiqish, ezan éytish, tekbir chüshürüsh qatarliqlargha oxshash ochuq körsitilgen sünnetlerni körsitidu. Uni terk etküchi azghundur we malametke uchrighuchidur. Bu yerdiki terk étish özrisiz halette dawamliq terk étishte ching türüshni körsitidu. Shuning üchün tekitlen'gen sünnetlerni dawamliq terk etken jamaetke qarshi urush qilinidu. Chünki tekitlen'gen sünnet dinning alametliridindur. Uni terk étishte ching türüsh din'gha sel qarilghanliqtur. Shunga buninggha qarshi urush qilinidu. Bu mesuliyet ish üstidikilerning yeni bashliqlarning üstige yüklinidu.

Tumar ésishning hökümi

késellerge shipa bolidu yaki késel - apetlerdin saqlaydu dégen étiqad bilen köz - tumar qatarliq nersilerni ésiwélishmu haramdur.

4542/7560 - iysa ibni abdurrahman ibni ebu leyla mundaq deydu: abdullah ibni ukeym ebu meibed juheniy késel bolup qalghanidi, uni yoqlap kirsem, u qizirip kétiptu. Men: bir nerse ésiwalsang bolmamdu? Désem, u: undaq qilghandin ölgen yaxshiraq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki bir nerse ésiwalsa, uning ishi shu nersige tashlap qoyulidu dégenidi, dédi. (tirmizi: 3868)

tumar ésishning shérik dairisige kiridighanlirimu we kirmeydighanlirimu bar. Buninggha binaen, tumar ésish ikki türlük bolidu: biri shérik dairisige kiridighini, yene biri, kirmeydighini bolup, ruxset qilin'ghini.

Quran kerim ayetliri we allahning isim - süpetliridin yézilghan tumar bolup, uning jaizliqi yaki jaiz emesliki toghrisida islam alimliri ixtilaplashqan.

1 - bu türdiki tumarni jaiz dégüchiler, meshhur sahabilardin abdulla ibni ömer we aishe reziyellahu enhaning sözliri we henbeliy mezhibining péshiwasi imam ehmed ibni henbelning petiwasigha yölen'gen we tumarni özlikidin tesir körsitish küchige ige emes, peqet alahning izni we iradisi bilenla tesir körsiteleydu, dep étiqad qilishni shert qilghan.

2 - tumar ésishni jaiz emes dégüchiler bolup, bular ibni mesud, ibni abbas we huzeyfe qatarliq meshhur sahabilarning sözlirige yölen'gen.

Ruxset qilin'ghan tumar

quran kerim ayetliri we allahning isim süpetliridin yézilghan tumarlarni balaghetke yetmigen nariside balilarning boyunlirigha ésishqa bolidu. Emma chonglarning tumar ésishining jaiz bolmaydighanliqida pütün islam ölimaliri ittipaqtur. Chünki chonglar ayetlerni tumar qilip asmastin özliri oqushqa buyrulghan.

Alimlar mundaq dégen: "késelge oqulidighan nerse menisini chüshen'gili bolmaydighan bashqa bir tilda bolsa, buninggha séhir yaki kupur süzliri ariliship qalghan bolishi mumkin, shunga késelge oqulidighan duaning bu xildikisi cheklen'gen. Emma menisi chüshinishlik bolup, uningda allahni yad étish bolsa, u chaghda u dawalash yaki dora bolmastin, dua we allahdin tilesh bolidu. Bundaq nersini oqush yaxshidur.

5738/9374 - emr ibni shueyb atisi arqiliq bowisidin peyghember sellallahu

eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: silerning biringlar uyqusidin chöchüp oyghinip ketkende: ”allahning mukemmel kelimilirige séghinip uning ghezipidin, jazasidin, bendilerning yamanliqidin, sheytanlarning weswesiliridin we ularning méning emellirimge shérik bolushidin panah tileymen“ dése, sheytanlarning weswesiliri uninggha hergiz ziyan salalmaydu. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma baliliri ichidin balaghetke yetkenlirige bu duani ögitetti yaki buni bir parche qeghezge yézip, balaghetke yetmigen balilirining boynigha ésip qoyatti. (tirmizi: 3528)

buhedistin, chonglargha ayetlerning özini oqutush, narisidilerge bolsa, - ular özliri oquyalmighanliqliri üchün - quran ayetliridin yaki alahning isim - süpetliridin yézip, tumar qilip boyunlirigha ésip qoyushning jaizliqi ipadilinidu. Emma balaghetke yetkenlerning tumar ésishining haramliqida islam alimliri birdek ittipaqtur.

Shérik dairisige kiridighan tumar

perishtilerning, ewliyalarning, pirlarning, jinlarning we bashqa herqandaq mexluqning insan yaki haywanning isimliri yaki menisi chüshiniksiz tilsimlar yézilghan tumarlarni ésish we yézishning allahqa shérik keltürgenlik bolidighanliqigha islam alimliri hemme birdek ittipaqtur. Kimki tumar asidiken u, allahqa shérik keltürgen bolidu.

4540/7558 - abdullah ibni mesudning ayali zeyneb reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: abdullah manga peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: dem sélish, tumar ésish we isitqu sowutqu qilish shériktur dégenlikini éytqanidi, men: némishqa undaq deysen? Méning közüm aghrip, chapaq bésip ketken idi, palani yehudiyning qéshigha bérip dem saldurdum. Shu yehudiy salghan dem bilen közüm saqiyip qalghanidi, désem, abdullah: u dégen sheytan qilghan ish, uni öz qoli bilen noqup qoyidu, dem salghanda uningdin yiraqlishidu. Sen peyghember sellallahu eleyhi wesellem dégendek: i xalayiqning perwerdigari allah! Aghriqni ketküzgin, shipa bergin. Senla shipa bergüchisen, sen bergen shipadin bashqa shipa yoq. Bizge késel bidari qoymaydighan shipaliq ata qil! Dégen bolsang, shu kupaye qilatti emesmu? ! Dédi. (ebu dawut: 3883)

tumar ésishni jaiz emes dégüchilerning bezi delilliri

(1) peyghember eleyhissalam tumar ésish, dem sélish we tilsim yézishning bezisini shériktin sanighan. Shérik intayin xeterlik gunah bolghanliqtin, uningdin saqlinish üchün bu ishlarni terk étish zörür.

(2) xurapatning aldini élish muhimdur. Bu ishlar bara - bara shérik ishlargha yol achidu. Shuning üchün tumar ésish we yézish haramdur.

(3) tumar asqanlarning köpinchisi tumardiki quran ayetlirining hörmitini saqliyalmighanliqtin gunahkar bolidu.

(4) peyghemberlerning, perishtilerning, ewliyalarning, pirlerning, jinlarning we bashqa herqandaq mexluqning isimliri yézilghan tumarlar bolup, bu xildiki tumarlarni ésish we yézishning allahqa shérik keltürgenlik bolidighanliqigha islam alimliri hemme birdek ittipaqtur.

4542/7560 - iysa ibni abdurrahman ibni ebu leyla mundaq deydu: abdullah ibni ukeym ebu meibed juheniy késel bolup qalghanidi, uni yoqlap kirsem, u

qizirip kétiptu. Men: bir nerse ésiwalsang bolmamdu? Désem, u: undaq qilghandin ölgen yaxshiraq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki bir nerse ésiwalsa, uning ishi shu nersige tashlap qoyulidu dégenidi, dédi. (tirmizi: 3868) dégen hedislirining omumiy menisini asas qilidu. Xulase qilghanda, qandaq türdiki tumar bolmisun, uni ésishni jaiz emes dégüchilerning delili küchlüktur.

Tumar asmastinmu balayi qazalardin saqlinish chariliri barmu?

Elwette bar. Tumar ésishqa hajet bolmastinmu, bala qazalardin we yaman köz, yaman tillarning, körelmeslerning yamanliqidin saqlinishning dinimizda körsitilgen yaxshi chariliri bar.

4553/7576 - osman ibni ebulas seqafiy reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: musulman bolghandin tartip jismimda bir aghriq peyda bolghanidi. Bir küni, bu aghriqtin shikayet qilip, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha barghanidim, manga mundaq dégen: jismingdiki aghrighan jaygha qolungni qoyup turup, üch qétim ”bismillah “, yette qétim ”allahning özi we qudritige séghinip derdini tartiwatqan bu aghriqning sherridin panah tileymen“ dégin! Dédi. (muslim: 2202)

4481/7443 - ebu qetade reziyellahu enhu peyghember sellallahu eleyhi wesellemning sahabiliridin we atliq serkerdiliridin biri bolup, uning peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin mundaq anglighanliqi riwayet qilin'ghan: yaxshi chüsh allah tereptin, yaman chüsh sheytandin bolidu. Kimki yaman chüsh körüp qalsa, sol teripige tükürüwetsun. Allahqa séghinip uning sherridin panah tilisun. Shundila, yaman chüsh uninggha ziyan yetküzelmeydu. Yene bir riwayette: sol teripige üch qétim tükürüwetsun, allahqa séghinip sheytanning we eshu chüshning sherridin panah tilisun, uni héchkimge sözlep yürmisun, shundila chüsh uninggha ziyan yetküzelmeydu, diyilgen. (buxari: 7005, muslim: 2261)

4551/7573 - ebu seid reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem jinlardin we insanning közidin panah tileytti. Feleq we nas süriliri nazil bolghandin kéyin, shu sürilerni oqup, bashqa dualarni oqumaydighan boldi. (tirmizi: 2058)

5720/9348 - abdullah ibni xubeyb reziyellahu enhu mundaq deydu: biz yamghurluq, qapqarangghu bir kéchide peyghember eleyhissalamning bizge namaz oqup bérishini telep qilish üchün uni izdep chiqtuq, uni hemmidin burun men taptim. Peyghember eleyhissalam manga: oqughin! Dédi, men héchnéme démidim. Yene: oqughin! Dédi, men yene héchnéme démidim. Peyghember eleyhissalam yene: oqughin! Dédi. Men: némini oquymen? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: ixlas, feleq we nas sürilirini etigen - axshamda üch qétim oqughin! Bu, sendin her qandaq yamanliqni depi qilidu, dédi. (tirmizi: 3575)

5725/9357 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende, ikki aliqinini échip turup, süre ixlas, süre feleq we süre nasni oqup, aliqinigha hüretti. Andin aliqanliri bilen yüzini we bedinini (alqini yetken yergiche) silaytti. Kéyin aghrip qalghan chéghida, mendin shundaq qilip qoyushni telep qilghan. (buxari: 5748)

dem sélish

késellerge, hetta saq kishilergimu quran kerim ayetliri yaki allahning isim süpetlirini oqush bilen dem sélishqa bolidu. Fethulmejid namliq kitabta mundaq déyilidu: islam alimliri üch shert bilen dem sélishni jaiz kördi:

1- dem sélishta peqet quran ayetliri we allahning isim süpetlirila oqulushi.

2 - sélin'ghan demning ereb tilida bolup, menisi chüshinishlik bolushi.

3 - dem özlükidin tesir qilmastin, belki allahning izni we iradisi bilenla tesir qilidu, dep étiqad qilishtin ibaret. [fethulmejid 135- bet]

4552/7574 - ebu seid reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: jibriil eleyhissalam peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i muhemmed! Aghrip qaldingmu? Dep soridi, peyghember eleyhissalam: hee, dégenidi, jibriil eleyhissalam: allahning nami bilen sanga dem salimen, sanga azar béridighan herqandaq nersidin, herqandaq nepsning, hesetxorning közining sherridin (panah tilep) allahning nami bilen dem salimen, allah sanga shipaliq bergey! Dep dem sélip qoydi. (tirmizi: 972)

4555/7579 - eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem namaz oquwatqanda, bir chayan chiqip chéqiwaldi. Peyghember eleyhissalam namazdin parigh bolghanda: allah chayan'gha lenet qilsun! U namaz oquwatqan kishinimu, bashqisinimu chéqiwéridu dédi. Andin su bilen tuz ekeldürüp, süre kafirun, süre feleq we süre naslarni oqughach chayan chaqqan jaygha sürgili turdi. (elseghir ;830: elewset 5890:)

dem sélishning usuli - quran ayetliridin yaki allahning isim - süpetliridin xalighanlirini oqup, özige yaki bashqilargha süflesh yaki sugha oqup ichküzüsh yaki ichishtur.

4520/7511 - nafitin riwayet qiliniduki, abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma yüzige chiqqan bir késellik sewebidin daghlan'ghan we chayan chéqiwalghanliqi sewebidin dem saldurghan. (malik: 1691)

4546/7566 - enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: (peyghember sellallahu eleyhi wesellem teripidin) bizge chayan chéqiwalghanda, yiringdap qalghanda we köz tegkende dem sélishqa ruxset qilindi. (muslim: 2196)

5831/9508 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem kélip, peyghember eleyhissalamgha: i allahning resuli! Tünügün axsham chayan chéqiwalghanidi, bekmu qiynilip kettim, dégenidi, peyghember eleyhissalam uninggha: tünügün axsham waqtida: ”allahning mukemmel sözliri bilen allahqa séghinip u yaratqan nersilerning yamanliqidin panah tileymen“ dégen bolsang, chayan sanga ziyan yetküzelmeytti, dédi. (muslim: 2790)

2 - dem sélishning shérik dairisige kiridighan türi bolup, peyghemberlerning, perishtilerning, ewliyalarning yaki jinlarning isimlirini atash yaki menisi chüshiniksiz tilsimlarni oqush bilen sélinidighan dem. Bundaq qilishtin peyghember eleyhissalam meni qilghan. Chünki u shérik emilidur.

Séhir

islam yene séhir we séhirgerlergimu qarshi turghan. Quran kerim séhir

üginidighanlar heqqide mundaq dégen: وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ halbuki, ular özlirige ziyini bar, paydisi yoq nersini üginetti [beqere sürisi 102- ayet]

peyghember eleyhissalam séhirni, shexslernila emes belki milletlernimu halak qilidighan, axiretning azabi kélip bolghiche, bu dunyaning azabigha duchar qilidighan, halak qilghuchi chong gunahlar qatarida sanap mundaq dégen:

4900/8091 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah! Ular qaysi gunahlar ? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: allahqa shérik keltürüsh, sihir qilish, naheq adem öltürüsh, yétimning mélini yewélish, ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

bezi islam feqihliri séhirni: kupruluq yaki kupruluqqa élip baridighan gunah dep qarisa, yene beziler: jemiyetni ziyankeshlikidin tazilash üchün séhrigerni ulturush kérek dep qaridi. Quran kerim bizge séhrigerlerning ziyankeshlikidin qandaq saqlinishni ügetti:

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِtügünlerge dem salghuchi séhirgerlerning sherridin sübhining perwerdigari allahqa séghinip panah tileymen" dégin [feleq sürisi 4-ayet]

tügünchilerge dem sélish séhirgerlerning ishidur. Islam dini gheybning sirlirini we kilechekni bilish üchün palchilargha bérishni haram qilghandekla, mubtila bolghan bir késel yaki béshigha kelgen bir qiyinchiliqni hel qilish üchün séhir ishlitish we séhirgerlerge bérishnimu haram qildi. Démek: haramliq hökmi bu yerde séhirger bilenla cheklinip qalmastin, belki uning séhirige ishen'gen, uni qollap quwwetligen we sözlirige ishen'gen hemme ademni öz ichige alidu. Eger séhir, bashqilargha jismaniy ziyankeshlik qilish yaki er - ayal otturini ayriwétish we sowutqu qilish qatarliq cheklen'gen yaman gherezlerge ishlitilse, bundaq ehwalda uning haramliqi téximu éghirlishidu.

Shumluq hés qilish

burunqilardin tartip hazirgha qeder baziri chiqip kéliwatqan xata étiqadlarning biri bolsa: melum bir orun, bir shexs yaki melum bir zamandin shumluq hés qilish étiqadidur, qedimki zamanda salih eleyhissalamning qewmi mundaq dégen:

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ bizge kelgen qehetchilik séning we sen bilen bolghan kishilerning shumluqidin keldi [neml sürisi47 - ayet] pirewn we uning qewmimu bir apetke duch kelse:

يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُbu, musa we uning bilen bille bolghan möiminlerning shumluqidin keldi. Déyishetti [eiraf sürisi131- ayet] köpligen azghun kapirlar allahning balasigha duchar bolghan chaghlarda ulargha ewetilgen peyghemberlerge mundaq déyishetti:

إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ biz silerdin shum pal alduq [yasin sürisi18- ayet] peyghemberler ulargha mundaq jawab béretti: طائِرُكُمْ مَعَكُمْ shumluqunglar özünglar bilen bille [yasin sürisi 19- ayet] yeni shumluq hés qilishinglarning sewebi özünglerde, u bolsimu allahqa ténip kajliq qilghhininglar, allah we peyghembirige qarshiliq körsetkenlikinglardur.

Jahiliyet dewridiki ereblerning bu heqte hertürlük adetliri, xilmuxil étiqadliri bar idi. Islam kélip bularning hemmini bikar qiliwetti, ularni eqilning toghra yoligha bashlidi.

4568/7598 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yaman pal élish shériktur, yaman pal élish shériktur, yaman pal élish shériktur. Herqandaq birimizning könglige shundaq bolmighur ishlar kélip qélishi mumkin. Lékin allah taala buni tewekkül qilishimiz bilen ketküziwétidu. (ebu dawut: 3910)

eger insan tebiitide bezi sewebler tüpeylidin melum nersilerdin shumluq hés qilduridighan ajizliq bolsa, uning bundaq ajizliqqa teslim bolmasliqi kérek. Bolupmu, ijra qilish basquchigha yetkende bundaq ajizliqqa qetiy boysunmasliqi kérek.

Bidet

bidet - lughet étibari bilen, yéngiliqlarni ijad, ixtira we peyda qilish démektur. Yéngiliq ikki türlük bolidu:

birinchisi, zamanimizdiki pen - téxnika yéngiliqlirigha oxshash, dunya ishlirigha munasiwetlik yéngiliqlar bolup, ularni ijad we ixtira qilish islam dinida teshebbus qilin'ghan yaxshi ishlardindur.

Ikkinchisi, dinda yéngiliq peyda qilish bolup, u qetiy cheklinidu we uninggha hergiz yol qoyulmaydu. Chünki, din öz waqtidila takamulliship bolghanliqi üchün, u héchqandaq yéngiliq yaki özgertishni qobul qilmaydighan bir kamalettur. Chünki kamaligha yetken nerse ziyadini qobul qilmaydu. Peyghember eleyhissalam kishilerni bidet peyda qilishtin meni qilip:

83/126 - abdurrahman ibni emr sulemi we hijr ibni hijr mundaq deydu: "yene mundaq kishilernimu eyibleshke yol yoqturki, ular (jihadqa chiqish üchün) sendin ulagh sorap kelgende" (süre tewbe, 92 - ayet) dégen ayet irbaz ibni sariye reziyellahu enhu heqqide nazil bolghan bolup, biz uning yénigha kélip (salam bergendin kéyin): biz séni ziyaret qilghili we séning ilmingni alghili kelduq, déduq. Irbaz: bir küni, peyghember sellellahu eleyhi wesellem bizge imam bolup namaz oqudi. Andin bizge burulup nahayiti tesirlik bir nesihet qildiki, közlirimizdin yash tökülüp, qelblirimiz titrep ketti. Bir kishi: i resulullah! Bu söz widalashquchining wez - nesihetliridek qilidu. Bizge qilidighan wesiyiting barmu? Dep soralghanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: silerge allahtin qorqushni, silerge bash bolghan kishi hebeshistanliq qul bolghan teqdirdimu uning sözini anglap, buyruqigha qetiy itaet qilishinglarni tewsiye qilimen. Ichinglardin kimki mendin kéyin yashisa, köp ixitlaplarni köridu. Siler méning sünnitimge we toghra yolgha yéteklen'gen hem bashqilarni toghra yolgha yétekligüchi xelipilerning sünnitige

mustehkem ésilinglar. Uni éziq chishinglar bilen chishlenglar (yeni ching tutunglar). (din'gha) yingidin peyda qilip qoshup qoyulghan herqandaq ishtin hezer eylenglar, heqiqeten yingi peyda qilin'ghan her qandaq ish bidettur. Her qandaq bidet azghunluqtur, dédi. (ebu dawud: 4607)

dinda peyda qilin'ghan bidetler ikki türlük bolup, birinchi türdikisi, söz we étiqadtiki bidetler bolup, islamdiki azghun mezheblerdin: mötezile, jehemiye, rafize, xawarij we bezi shelerning étiqad sistémiliridiki bidetlerdur.

Ikkinchi türdikisi, islam dinida belgilen'gen emel - ibadetlerge munasiwetlik bidetler bolup, emel - ibadetlerni allah körsetken yosunda ada qilmasliq yaki yéngi ibadet sistémilirini belgiliwélish qatarliqlardur. Bizning toxtilidighinimiz ibadetlerge munasiwetlik bidetler bolup, bu xildiki bidetlerning türliri töwendikiche:

1 - esli buyrulghan melum bir ibadetke, sherettin delilsiz halda, yéngi ibadet shekillirini belgiliwélish.

2 - buyrulghan esli ibadetlerge bir nersilerni ziyade qilip qoshiwélish.

3 - emel - ibadetlerni sherette buyrulghan shekil we qaide - sitémisi boyiche ada qilmastin, yéngiche shekil we qaide - tertiblerni belgiliwélish.

4 - buyrulghan esli ibadetlerge sherettin delilsiz halda, waqit, keypiyat belgiliwélish.

5 - esli buyrulmighan nersilerni ibadet süpitide qobul qilish.

Yoqiriqi bidet türlirining hemmisi sheret hökmi bilen haramdur. Bidetlerni sadir qilghuchilar gunahkar bolidu. Islam dini allah we uning peyghembiri belgilimigen qaide - qanunlarni kishilerning bu dinigha belgiliwélishini we allahqa yéqinlishish niyiti bilen bolsimu dinda buyrulmighan ishlarni ibadet dep atap bu din'gha kirgüzüwélishini qetiylik bilen, keskin meni qilishta nahayiti hékmetlik idi. Dinlar tarixidin azraq bolsimu xewiri bolghan herqandaq adem, islam dinining bidetlerni qetiy türde meni qilghanliqidiki hékmetlerni ochuq we ashkara köreleydu.

Tarixtin béri pütün dinlarning buzulishigha we axiri bérip zawalliqqa yöz tutushigha birdinbir seweb bolup kelgen nerse - bidettur.

1 - bidet - din düshmenlirining dindarlarni öz ghayiliridin adashturush we dindin yiraqlashturush üchün qollan'ghan qurali bolup keldi. Din düshmenliri dindarlar sépige kiriwélip, dindarlardin bezi nadanlargha özlirining körünüshte allahqa yéqinlishish, emma ghayisi ularni dinning körsetmiliridin chiqirishtin ibaret mékirlirige qayil qilwalghandin kéyin, ularning dinini, bext - saaditini buzup tashlidi, étiqad we ibadetlirini bolsa xarap qildi. Ularning diniy turmushida öz sheretlirini saqlap qélishlirigha qetiy pürset bermestin, hedep türlük xurapatlarni ibadet nami bilen din'gha élp kirishke bashildi. Barliq xurapat we pasatchiliqlarning ishkini shu bidet échiwetti. Kéyinche ular bidetlerning aldini alalmaydighan halgha chüshüp qaldi. Netijide, mezkur dinlar tüp asasidin buzuldi.

2 - bidet yoli bilen, samawiy dinlargha shérik, buddistliq eqidiliri hedep kirip keldi, netijide dindarlar özlirining heq dinliridin ézip, allahqa shérik keltürüsh yollirigha kirip ketti we allahtin bashqa mebudlargha choqunush bilen tügeshti.

3 - bidet yoli bilen dinda chékidin éshish, dindarlargha ular taqet qilalghusiz,

éghir teleplerni qoyush arqiliq ularni dindin ziriktürüsh qatarliq selbi netijiler kélip chiqti.

4 - bidet yoli bilen kishiler dinlarda xalighanche sheret we ibadetlerni oydurup chiqti. Din ademliri heddidin éship allah halal qilghan dunya zinnetliri we xoshbuylarni dindarlargha haram qildi.

5 - bidet yoli bilen - dinlarda tereqqiyatqa, ilim - pen'ge we her qandaq keshpiyatlargha qarshi yéngi nizamlar oydurup chiqildi. Hetta yawropa xelqi xirstan din ademlirinng bésimdarliqidin qutulushni arzu qilidighan halgha keldi. Chünki din ademliri ilim - pen xadimlirini, keshpiyatchilarni kapirliqqa hököm qilip öltürüpla turdi. Yersharining top shekillik ikenlikini ispatlap chiqqan alim galéli galélyoni xiristan chirkawidin kapirliqqa hököm qilip uninggha ölüm jazasi ijra qilin'ghanliqimu buning tipik misali.

Islam dinining bidetlerni qetiy meni qilip kelgenliki netijiside, dini eqidilirimiz, ibadetlrimiz we pütün paaliyetlirimiz peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning dewridin bashlap ta mushu kün'giche héch qandaq özgertish we buzulushlargha uchrimastin, kem - ziyade qilinmastin dawam qilip kelmekte.

Islam dinida buyrulghan étiqadlar we ibadetlerning asasliq jewhiri mesililiride pütün islam mezhebliri birdek ittipaqtur. Mesilen: dinimizdiki étiqad mesililiri we sheriitimizdiki namaz, roza, zakat, hej we bashqa barliq ibadetler pütün keypiyetliri bilen she bolsun, sünni bolsun we bashqa mezhebler bolsun, hemmiside bir xildur. Mezheblerning arisidiki ixtilaplar peqet mustehep (yaxshi sanalghan ishlar) mekroh (yaman sanalghan ishlar) qatarliq kichik messililergila merkezleshken. Étiqad, exlaq, ibadet, halal - haram, muamile we qanun - prinsip mesililiride mezhebler arsida ixtilap yoqtur. Mana bu, islam dinighila xas bir imtiyazdur. Yer yüzidiki héchqandaq bir din islam dini érishken bu imtiyazgha érisheligen emes. Bashqa herqandaq birdinda ibadetler hetta étiqadlar yillar bilen özgirip, esirler bilen buzulup kelgen. Chünki islam dinidin bashqa bir dinda, bidetlerni meni qilishta qattiq telep qoyulmighan. Emma islam dini ishning béshidila insanlar teripidin bu din'gha qaide - nizam we herxil diniy yéngiliqlarni, dinda buyrulmighan ibadet shekillirini kirgüzüshke qetiy yol bermey keldi. Islam dinida ezeldin ta hazirghiche xristan dinida bolghinigha oxshash "din ademliri" dep atilidighan diniy bésimdarlar mewjud emes.

Allahtin bashqa héchkimning dinni özgertish we kishilerning gunahlirini allah namidin kechürüm qilish, allah halal qilghan németlerdin dindalarni meni qilish hoquqi yoqtur. Islam dinida ibadetler biwasite allahqila qilinidu, uni peqet allah özila qobul qilidu. Gunahlarni peqet allah özi xalisa kechüridu.

Toghra, islam dinidimu bezi dewrlerde musulmanlardin qismen kishiler quran we hedislarda buyrulmighan bir qisim bidetlerni ibadet nami bilen din'gha kirgözüshke urun'ghan bolsimu, her dewrde islam dinini türlük bormilashlardin qoghdap turidighan heqiqetperwerler kem bolmighachqa, bundaq bidetler öz waqtidila ret qilinp keldi. Chünki bu dinni ta qiyametkiche her qandaq bir özgertish we kem - ziyade qilishlardin sap qilip, saqlighan halda axirghiche dawam qilidurush allahning wedisi idi. Allah taala peyghember eleyhissalamning tili

arqiliq bu wedisini mundaq dep élan qilghan.

5145/8452 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah bu ummetke her 100 yilning béshida dinini yéngilaydighan bir kishini ewetidu. (ebu dawut: 4291)

allah yene quranda: [إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (9)]"quranni biz nazil qilduq, uni choqum qoghdaymiz" [hijr sürisi 9 - ayet] dep wede qilghan. Musulmanlarning muqeddes desturi bolghan quran qughdalghan iken, ularning dini, étiqadi, ibadetliri we pütün ishliri qoghdilidu démektur. Allahning bu wedisi emeliyette emelge éship kelmekte.

81/124 - malikqa yétishiche, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men silerge ikki nersini qoyup kettim, siler shuninggha ching ésilsanglar, hergiz azmaysiler. Ular bolsa, allahning kitabi we peyghembirining sünnitidur. (malik: 1661)

82/125 - zeyd ibni erqem reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men silerge ikki nersini qoyup kétimen, uninggha ching ésilsanglar, hergiz azmaysiler. Birining sheni yene biridin ulughdur. Uning biri, allahning asmandin yergiche sozulghan mustehkem arghamchisi bolghan kitabi ; yene biri, méning aile tawabatlirimdur. Bu ikkisi men bilen taki hewzi kewserde uchrashqiche bir - biridin ayrilmaydu, shunga mendin kéyin bu ikkisige diqqet bilen muamile qilinglar. (tirmizi: 3788)

musulmanlar mushu prinsipqa chin emel qilip keldi. Peyghember eleyhissalamdin bashlap pütün sahabilar, xelipiler, tabiinlar (sahabilardin kéyinki ewdlar) we mezheb alimliri bidetni meni qilshta intayin hoshyarliq bilen ish kördi, addi bir bidetnimu öz waqtida ret qilip keldi. Chünki herqandaq chong ishlar kichiktin bashlinidu.

Imam malik bidet toghriliq mundaq dégen: "borunqilarda (yeni sahabi we tabiinlar dewrliride) bolmighan birer ishni mushu ummetning dinigha kirgüzmekchi bolghan kishi, heqiqeten peyghember eleyhissalamni din'gha xiyanet qilghan (yeni dinni toluq yetküzmigen) dep tohmet qilghan bolidu. Chünki allah taala: "bügün silerning dininglarni pütün qildim" deydu. Din öz waqtida kamaligha yetken. Shu waqitta dindin sanalmighan nerse hazirmu dindin sanalmaydu".

Wesile

wesile - duaning ijabet bolushi, ibadetlerning qobul bolushi yaki birer hajetning rawa bolushi üchün, özi bilen allahning ottursida birer nersini wasite qilish dégenliktur.

Wesile (yeni wasite) ikki xil bolup, uning biri jaiz bolghan (yeni yol quyulghan) wesililer, yene biri meni qilin'ghan wesilidur.

Jaiz bolghan wesililer - quran we hedislarda buyrulghan we sahabilar qollan'ghan wesililer bolup, ular töwendikilerdin ibaret:

1 - herkim özining alahqa bolghan chin imanini wesile qilish.

Allah taala, özlirining imanini wesile qilip, allahqa dua qilghan kishilerning qissisini hékaye qilip mundaq deydu:

[رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُواْ بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأبْرَارِ (193)]

"perwerdigarimiz! Biz heqiqeten chaqirghuchining (yeni muhemmed eleyhissalamning) ‹rebbinglargha iman éytinglar› dep iman'gha chaqirghanliqini angliduq, iman éyttuq. Perwerdigarimiz bizning gunahlirimizni meghpiret qilghin, yamanliqilirimizni yoqqa chiqarghin. Bizni yaxshilarning qatarida wapat qildurghin" [al imran sürisi 193 - ayet]. Bu ayette, möiminlerning, özlirining allahqa iman éytqanliqlrini wesile qilip turup, allahtin gunahlirining meghpiret qilinishi we yaxshilarning qatarida wapat qildurulushlirini tiligenlikliri hékaye qilin'ghan. Allah bu arqiliq bizlerge wesile qilishning usulini ögetken. Yoqiriqi möiminlerning duasi bu wesile arqiliq ijabet bolghan. Bu heqte allah quranda yoqiriqi ayetlerge egeshtürüp mundaq deydu:

[فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخْرِجُواْ مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُواْ وَقُتِلُواْ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّن عِندِ اللّهِ وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (195)]

" ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üchün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlerning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen) elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen". Bu (ularning yaxshi emelliri üchün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar " [al imran sürisi 195 - ayet].

2 - allahning birlikini we nuqsanlardin pak ikenlikini wesile qilish.

Allah, yunus eleyhissalamning béliqning qarnida turup, allahning birlikini wesile qilip, allahqa qilghan duasini hékaye qilip mundaq deydu:

[وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (87)]

"u, qarangghuluqta (yeni béliqning qarnida) perwerdigarim! Sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur. Sen jimi kemchiliklerdin paktursen. Men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum, dep nida qildi" [enbiya sürisi 87 - ayet].

Yeni, allah bu ayette, yunus eleyhissalamning qissisini bayan qilish arqiliq, bizge wesile qilishning usulini ögetken. Yunus eleyhissalam allahning birlikini we allahning kemchiliklerdin pak ikenlikini wesile qilip, allahqa dua qilghandin kéyin, uning duasi ijabet bolup, allah uni béliqning qarnidin salamet chiqarghan.

[فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنجِي الْمُؤْمِنِينَ (88)]

"uning duasini ijabet qilduq, uni (béliq yutqan chaghdiki) ghemdin xalas

qilduq" [enbya sürsi 88 - ayet].

3 - allahning mubarek isimlirini wesile qilish.

Allah bizge wesile qilishning usulini ögitip mundaq deydu:

[وَلِلّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُواْ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَآئِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ (180)]

" allahning güzel isimliri bar, allah ni shu (güzel isimliri) bilen atanglar, allahning isimlirini kelse - kelmes qollinidighanlarni terk étinglar, ular (axirette) qilmishlirining jazasini tartidu " [eiraf sürisi180 - ayet].

Bu ayette, shuni bayan qiliduki, allahning quran kerim we hedislar arqiliq sabit bolghan 99 ismi bar. Allahqa dua qilghanda, shu isimlarning qaysi birini chaqirip, allahqa iltija qilsa, dua qilghuchi allahning isimlirini wesile qilghan bolidu.

4 - allahning kamali süpetlirini wesile qilish.

Peyghember eleyhissalam allahning kamali süpetlirini wesile qilip mundaq dua qilatti:

5765/9414 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge birer ish qiyin kelse: i hemishe tirik turghuchi, pütün mexluqatlarni idare qilghuchi allah! Séning rehmitingge yélinip yardem tileymen deytti. (tirmizi: 3524)

5 - herkim özining yaxshi qilghan emel - ibadetlirini wesile qilishi

namaz oqush, quran tilawet qilish, ata - anigha yaxshiliq qilish, uruq - tughqanlargha sile - rehim qilish, peyghember eleyhissalamgha durud oqush we uni söyüsh, wedige wapa qilish, amanetke ishenchlik bolush we bashqa yaxshi qilin'ghan emel - ibadetlerni wesile qilish dinimizda körsitilgen wesililerning jümlisidindur.

5601/9159 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerdin burun ötken üch kishi seperge chiqip, qonush üchün bir öngkürning ichige kirgende, taghdin bir quram tash yumulap chüshüp öngkürning aghzini tosiwaldi. Ular: ”bizni bu taghdin peqet bizning yaxshi emellirimizni tilgha élip allahqa qilghan duayimizla qutquzalaydu “ déyishti. Shuning bilen, ulardin biri: ”i allah! Méning yashinip qalghan ata - anam bar idi. Men dawamliq ata - anamni bashta ghizalandurup, andin ailemdikilerni we xizmetkarlirimni ghizalandurattim. Bir küni, mallirimni ot chöp mol yerde baqimen dep yiraqlap kétip, öyge bek kech qaytip keldim. Ata - anamni ghizalandurush üchün mallirimni séghip kirsem, ular uxlap qalghan iken. Men ularni oyghitishni layiq körmidim, ailemdikilerni we xizmetkarlirimni ulardin burun ghizalandurushni téximu layiq körmidim. Shuning bilen, qolumda qachini tutqan péti ularning oyghinishini kütüp turdum, hetta tang yorup ketti. Andin ata - anam oyghinip sütni ichti. I allah! Eger shu ishni séning raziliqing üchün qilghan bolsam, mushu tashni kötürüwetkin!“ dédi. Tash azraq kötürüldi. Lékin ular u yochuqtin chiqip kételmeytti. Yene biri: ”i allah! Méning taghamning manga hemme ademdin söyümlük körinidighan bir qizi bar idi. Men u qiz bilen bille bolushni telep qilsam, méni ret qildi. Bir yili qurghaqchiliq bolup kétip, uning

béshigha éghir kün chüshüp, méning qéshimgha keptu. Men uninggha méning telipimge qoshulush sherti bilen 120 tilla berdim, u men bilen bir töshekte bolushqa maqul boldi. Men uning bilen bir töshekte bolmaqchi bolghanda, u: aldi bilen sheret ehkamlirini béjirip, manga andin yéqin kel! Dédi. Shuning bilen, men uninggha yéqinlashmastin qopup kettim. Wehalenki, u qiz men üchün kishilerning eng söyümlüki idi. Men uninggha bergen altundinmu waz kechtim. I allah! Shu ishni séning raziliqing üchün qilghan bolsam, bu tashni kötürwetkin !“ dédi. Tash yene azraq kötürüldi. Lékin ular öngkürdin yenila chiqip kételmidi. Üchinchisi mundaq dédi: ”i allah! Men bir nechche medikar ishletken idim. Hemmisining ish heqqini berdim, lékin aridin biri heqqini almay kétip qaldi. Men u ademning ish heqqini sermaye qilip ishlitip, nurghun mal qildim. Aridin xéli bir zaman ötüp, u adem keldi we: ”i allahning bendisi! Méning ish heqqimni bergin! Dédi. Men uninggha: sen körüwatqan bu nersiler yeni töge, kala, qoy we qul qatarliqning hemmisi séning ish heqqing, dédim. U: i allahning bendisi! Méni mesxire qilma! Dédi. Men uninggha: séni mesxire qilmidim, dédim. Shuning bilen, u nersilerning birinimu qoymay élip ketti. I allah! Eger men u ishni séning raziliqing üchün qilghan bolsam, bu tashni kötürüwetkin!“ dédi. Tash kötürüldi, ular öngkürdin chiqip ketti. (buxari: 2272)

6 - allahtin qorqup, gunah - mesiyetlerni terk etkenlikini wesile qilish.

Yaman ishlarni terk étish yaxshi emellerge kiridu. Yoqirida qissisi bayan qilin'ghan öngkürdiki üch ademning biri zina qilish üchün hazir bolup bolghan waqtida, allahni ésige élip, uning ghezibidin qorqqanliqtin zinani terk etkenlikini wesile qilghanidi. Netijide, uning duasi ijabet bolghan we öngkürdin salamet chiqip ketken.

7 - tirik bolghan ata - ana we tirik alim, teqwa kishilerning allahqa dua qilip bérishini sorash.

Tirik bolghan ata - ana we tirik alim, teqwa kishilerning allahqa dua qilip bérishini sorash jaiz bolghan wesililerning qatarigha kiridu. Chünki tiriklerni wesile qilish jaizdur.

Peyghember eleyhissalamni qandaq wesile qilish kérek?

Peyghember eleyhissalamni wesile qilishta, uninggha bolghan chin imanimiz, ixlasimiz, muhebbitimiz we chongqur eqidimizni wesile qilishmiz kérek. Chünki, peyghember eleyhissalamgha iman keltürüsh we uninggha ixlas, muhebbet we eqide qilish eng yaxshi emel - ibadetlerning jümlisidindur. Shunga bu emellerni wesile qilish jaizdur. Bundaq qilish - quran kerimning körsetmisi boyiche , özining yaxshi emellirini wesile qilghanliqtur. Peyghember eleyhissalamning shapaitini allahtin sorash kérek. Chünki peyghember eleyhissalamgha shapaet qilish ruxsitini bergüchi allahtur.

5810/9482 _ osman ibni huneyf reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir qarighu adem peyghember eleyhissalamning yénigha kélip: allahqa dua qilghin, manga shipaliq bersun! Dégenidi, peyghember eleyhissalam: xalisang sanga dua qilay, xalisang sewr qilghin. Bu sen üchün téximu yaxshi, dédi. U adem: dua qilip qoyghin! Dédi. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam uni kamil taharet élip, munu duani oqushqa buyridi: i allah! Merhemet peyghembiri

bolghan muhemmed eleyhissalam bilen sanga yüzliniwatimen. I allahning resuli! Men séning hörmiting bilen allahqa munajat qiliwatimen. I allah! Peyghembiringni men üchün shapaetchi qilghin. (tirmizi: 3578)

allahqa dua qilish héchkimning wasitisigha mohtaj emes. Alla herqandaq bendining duasni anglap we pütün ehwalini özi biwasite körüp turidu. Shunga her qandaq duani biwasite allahning özigila qilishqa buyruydu. Allah muhemmed eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu:

[وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لِي وَلْيُؤْمِنُواْ بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (186)]

"méning bendilirim sendin men toghriliq sorsa, (ulargha éytqinki) men heqiqeten ulargha yéqin men (yeni ularning ehwalini, sözlirini bilip turimen) manga dua qilsa men dua qilghuchining duasini ijabet qilimen" [beqere sürisi 186 - ayet].

Allah we uning peyghembirini ulargha itaet qilip, ular razi bolidighan emellerni qilish we ular razi bolmaydighan ishlarni terk étish, ularning dostlirigha dost, düshmenlirige düshmen bolush bilen dost tutush kérek. Allah bu heqte mundaq deydu:

[قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (31)]

"(i muhemmed!) ulargha éytqinki, eger siler allahni dost tutsanglar, manga egishinglar, alla silerni dost tutidu, ötkenki gunahliringlarni meghpiret qilidu. Allah nahayiti meghpiret qilghuchidur" [al imran sürisi 31 - ayet].

47/69 - enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her qandaq bir kishi méni özining ata- anisi, balawaqisi we jimi insanlardin artuq körmigüche heqiqiy muimin bolalmaydu. (buxari: 15)

meni qilin'ghan wesililer

meni qilin'ghan wesililer - islam dinining rohigha oyghun kelmeydighan, quran we hedislarda buyrulmighan wesililer bolup, bularning hemmisi xurapattin ibarettur.

1. duada, ewliyalarning , salih bendilerning rohlirighan xitap qilish.
2. ewliyalarning , salih bendilerning rohliri xush bolsun dep atap nezir qilish, ulargha atap mal boghuzlash.
3. qebrilerni makan tutup ibadette olturush.
4. duada palanining heqqi hörmitidin dep tilesh.

Gheyri musulmanlar gha oxshiwélish

meyli kiyinishte bolsun, meyli ish – heriketlerde bolsun, meyli her qandaq bir ishta bolsun musulman emes milletlerning örp – adetlirini qobul qilip, ularni dorash özini ulargha oxshitiwalghanliqtur.

Gheyri musulmanlarni dorashning cheklinidighan terepliri

musulman emes milletlerning musulmanning eqidisige, musulmanche örp – adetlerge uyghun kelmeydighan adetlirini dorash cheklen'gen haram ishlarning biridur.

3470/5788 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki pexirlinishni namayen qilidighan kiyimni kiyse, qiyamet küni allah uninggha shu kiyimni kiygüzidu. Andin uninggha ot tutushup lawuldap köyidu. Kimki bashqa qewmge oxshiwalsa, u shulardin bolidu. (rezin riwayet qilghan. Ebu dawud: 4029)

zamanimizda özini musulman emes qowmlarge oxshitiwélish éqimi we uning türliri nahayiti téz tereqqiy qilmaqta. Ulardin beziliri töwendikiche:

qebirlerni qaturush

qebirlerni qaturush, bashqa dindikilerning qebrilirige oxshitip qurup chiqish. Bundaq qilish peyghember eleyhissalamning yoligha xilap kélidighan yaman ishtur. Dinimizning körsetmisi boyiche, qebre peqet bir ghérich texminen 22.5 santimétir égizlikte kötürülidu. Bu kishilerning uning qebre ikenlikini bilishi we tonup dua qilishi üchündur.

Tughulghan künni xatirilesh

tughulghan künni xatirilesh aditi xristan eqidisidin kelgen bolup, ular isa eleyhissalamning tughulghan künini eng mötiwer ibadet sanap xatirileydu. Yéngi yilning kirishi herqandaq bir insan üchun xoshalliq emes, belki ghemkinlik bolishi kérek. Chünki ömürdin bir yil ötüp ketkenliki xoshalliq emes. Özidin hésab élip, ötken bir yilda insanliq namimgha layiq néme qildim? Qandaq yaxshi ishlarni béjirdim? Insaniyetke néme menpeet yetküzelidim dep hésablishish waqti. Bu qandaqmu bayram bolsun? !

5967/ 9729 _ ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki chong néimet bar bolup, köpinche insanlar uning qedrini bilmeydu. Biri, salametlik; ikkinchisi, bikar waqit. (buxari: 6412)

qéni oylap béqing bu néme dégen toghra éytilghan. Nan yep qacha bikar qilidighan, kün ötküzüshtin bashqini bilmeydighanlar üchün perqi bolmighan bilen özini allahning yer yüzini güllendürüsh üchün ewetken orunbasari dep bilgen kishiler üchün bu soal addi emeste!

Ashiq meshuqlar bayrimi

ashiq meshuqlar bayrimi 270 - miladiye yili 2- ayning 14- koni xristan chérkawliri teripidin ölüm jazasigha yoluqqan xristan pop day walintaynni xatirilesh yüzisidin xristanlar peyda qilghan, eslide rimliqlargha ait jahiliyet qalduqliridin bolup, hazirqi zaman xristanliri bu adetni bayram sheklide dawamlashturmaqta.

Yil béshi bayrimi -miladiye bayrimi

yil béshi bayrimi isa eleyhissalam tughulghan yilni qutlash üchün xristanlar yolgha qoyghan bir diniy bayram bolup, uning paaliyiti xristanlarning bir- birige sowghatlarni teqdim qilishi, yéshil derexni tiklesh, aile boyiche xoshalliq tentenisi qilish, nowél papaning teqlidini yasash bilen bolidu. Bu bayram krésmas dep atilidu. Chünki bu söz grékchidiki xristos sözining qisqartilmisidur. Isa eleyhissalamning tughulghan waqti éniq emes, emma xristanlarning yawropadiki prustant mezhibi bilen katulik mezhibi 25 -dékabirni qararlashturghan bolsa, sherqtiki ortudoks mezhibi yanwarning 7 -künini

qararlashturghan. 220- miladiye yilighichilik xristanlarda bu adet yoq idi. Shu yili xristan alimliri isa eleyhissalamning wapat bolghan waqtini isa tewelludining 29 - yili 25 - mart küni dargha ésip öltürülgen dep qararlashturghan, kéyinki xristan alimliri isa eleyhissalamni miladiye 33- yili 3- april küni dargha ésilghan dep qararlashturghan. Tarixta tunji qétim 14 – esirde konstantin impératorining zamanida, konistantin 25 - dékabirni isa eleyhissalamning tughulghan künini xatirilesh bayrimi dep békitken. Chünki rimliqlar xristan dinini qobul qilishtin burun her yili 25- dékabir kunide ” quyash ilahi “ sanilidighan " bol infiktos" ning tughulghan künini xatirileytti. Shuningdin kéyin yillarning ötüshi bilen bu adet xristan dinining eng ehmiyetlik diniy bayramliridin biri bolup qalghan.

Mundin bashqa, anilar bayrimi, er – ayallarning toy kunini xatirilishi qatarliqlarning hemmisi musulmanlar arisigha bashqa dindilerdin kirgen adetler bolup, musulmanlarning bularni dorishi cheklen'gen ishlar qataridin orun alidu. Hazirqi islam dunyasidiki ölimalarning hemmisi bu hökümde birdek ittipaqtur. Birer ölimaning yuqiriqi bayramlardin birersinimu jaiz sanighanliqi melum emes.

Musulmanlarda muhemmed eleyhissalamning dewridin bashlap yuqiriqi adetler we bayramlar qobul qilinmighan. Gerche hazirqi zamandiki bezi musulmanlar bu adetlerni qilsimu, islam dini bularni normal adetler qatarida qobul qilmaydu we ret qilidu. Bu adetler we bayramlar biz uyghurlarning milliy enenimiz yaki aditimizmu emes. Shuning üchün bundaq ishlarni qilmasliq lazim. Musulmanlar bashqa dinlarning adetlirini emes, musulmanchiliq adetlirini köprek öginishke muhtaj. Islam ummiti islam dinidin ibaret eng ilghar bir din bilen shereplen'gen we uning bilen hörmet we izzetke érishken bir xelqtur. Her qandaq bir musulman ademning eqidiside, pikir yönilishide, exlaqida, yürüsh – turushida we jimi ishlirida musulman'gha xas özgichilikler körünishi tolimu zörür. Islam dinining özgichilikliri we eneniwiy paaliyetliri, murasimliri we héyt ayemliri bashqilarningkidin qélishmaydighan, belki ularningkidin exlaq – pezilet jehette éship chüshidighan ésil enenilerdur. Biraw özini islam dinigha mensup qilip turup, özi musulmanlar qataridin orun élip turup, hetta bezide kishiler bilen jédelliship qalghanda, bashqilarning ” musulman emesmu sen“ dégen soaligha oylinishqa bir skontmu hajet bolmastin derhalla ” elhemdulilla musulman “ dep jawab béridighan, mundaq sözlerni haqaret dep qobul qilidighan turup, bashqa dindikilerning adetlirini dorisa, dorighandimu ularning diniy adetlirini dorisa teqlid qilsa , buni qandaq chüshinishke bolidu? U ademning musulmanliqi yalghanmu yaki u adem étiqad qilghan din yétersizmu? Yaki u adem ixtiyarsiz halda musulman ailiside tughulup qalghanliqidin nomus qilamdu? Yaki özi mensup bolghan dinning mahiyitini we özgichilikini bilmemdu? Bilmise öginishi üchün pütün sharaitlar hazir emesmu? Xususen pütün melumatlar torlashqan buzamanda ” öginelmidim “ déyish özür bolalmaydu, elwette. Musulmanlar özliride bar jewherning qedrini bilmestin, hemishe kemsinip yürgenliktin we bashqilarni dorashqa mahirliqidin bügünki kün'ge qalghan. Özüngni qedirlimiseng séni bashqilar qandaq qedirleydu? Senmu özgichilikingni namayan qilsang bashqilar adetlirini sanga téngish emes, belki sendin öginishke, séning dining ige bolghan ésilliklerdin behri élishqa tirishidu emesmu? Bir ademning séning

sewebing bilen hidayet tapqanliqi séning üchün dunya we uningdiki pütün yaxshiliqlardin ewzel.

Xristanlarning krésmas bayrimi ibadet xaraktérdiki adet. Ularning ibadet qilishtiki xoshalliqini biz birge tentene qilsaq ular bilen ibadette ishtirak qilghanliq bolmamdu? Héch bolmighanda ularning bu ibadet xaraktérliq paaliyitini qollighanliq bolmamdu? Bir musulman adem batil bir dinning ibadet xaraktérdiki adetlirige ishtirak qilsa yaki uni qollap birge tentene qilsa yaki shu munasiwet bilen xoshalliq hés qilsa, bu qandaq bolghini? Qaysi din we qaysi eqil buni duruslaydu? Belki, siz ”bundaq bayramlarni qilish ibadet qilimen dep qilghan ish emes, din bilen munasiwiti yoq, peqet xoshalliqni ipadileydighan adetqu? “ déyishingiz mumkin. Deymizki, musulman adem niyitini toghrilisa, her ishni ” allah raziliqi üchün “ dégen étiqad bilen qilsa, uning pütün hayati ibadet bilen ötken bolidu. Musulmanning hayati ibadetning bir qismi bolishi kérek. Chünki allah taala musulmanlardin shuni teleb qilidu. Heqiqiy musulman adem özining diniy bilen iptixar hés qilidighan, dinini we diniy özgichiliklirini her zaman qoghdaydighan, bashqa batil dinlardin we u dinlarning adetliridin nepretlinidighan bolidu. Bir adem mesjidte musulman, ailide xristan yaki kommunist bolsa, bu qandaq bolghini? Bashqilarning ibadet xaraktérlik adetlirini dorighan yaki uninggha ishtirak qilghan yaki uningdin xoshalliq hés qilghan adem shular bilen bille choqun'ghan bolidu emesmu?

Halbuki, bashqa dindikiler sizni doramdu? Yaki sizning diniy paaliyetlingizni qilamdu? Elwette dorimaydu. Chünki bashqilar özliri étiqad qilghan din batil bolsimu öz dinini qoghdash yolida barliqini ataydu, hetta jéninimu pida qilidu, öz dinigha hörmet qilghanliqtin bashqa dinlarning adetlirini dorimaydu. Biz nime üchün öz dinimizni hörmetlimeymiz? Emeliyette bu özimizni hörmetligenlikimiz emesmu? ! Xristanlar yil béshi bayrimi ötküzüp yilda bir qétim isa eleyhissalamni xatirilise, musulmanlar muhemmed eleyhisalamni her yil, her ay, her kün we her saet xatirileydu. Eng addisi ular besh wax namazliri sayisida, peyghember eleyhissalamgha durud éytish bilen uni eng az dégende 11 qétim xatirileydu. Mundin bashqa her namazdin kéyinki we bashqa waqitlardiki her bir duada peyghember eleyhissalamgha yene durud oquydu. Buningdin yaxshi xatirilesh bolamdu? ! Musulmanlar yene isa, musa we bashqa pütün peyghemberlerge durud oquydu, ulargha bolghan imanini namayan qilip turidu, ularni medhiyileydu, ularni chin qelbidin söyidu. Chünki islam dinida iman buni teqezza qilidu. Birer peyghemberni inkar qilghan kishining imani qobul bolmaydu. Xristanlar ashiq – meshuqlar bayrimi arqiliq söygenlirini yilda bir qétim xatirilise, musulmanlar söygenlirini her küni we her waqit xatirileydu.

5002/8255 - jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herqandaq yaxshi ish sediqidur. Qérindishing bilen ochuq chiray uchrashqining, uning qachisigha chélikingdin su qoyup bergining chaghliq ishlarmu yaxshi ish hésablinidu. (tirmizi: 1970)

1641/2783 - miqdam ibini meidikerb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özüngge, ayalinggha we

baliliringgha yégüzgenliringning hemmisi, hetta xizmetchingge yégüzgenliringmu sen üchün sediqidur. (ehmed: 16727)

bu hedisler musulman ademni kündilik haytida, ayali we perzentliridin bashqilar yaxshi köridighan her qandaq kishisige özining söygisini chirayliq salam, tebessum, yaxshi söz, gah sowghat we ular xoshal bolidighan her qandaq nersiler bilen namayan qilip turushqa teshebbus qilidu. Xristanlar özlirining bayram künliri munasiwiti bilen söygenlirige yil ichide bir qanche qétimla sowgha teqdim qilsa, musulmanlar her waqit sowghilarni öz ara teqdim qilishqa buyrulghan. Xiristanlar we bashqilar özlirining tughulghan künini xatirilep, xoshalliqtin bayram qilsa, musulmanlar awwal ulargha bu hayatni bergen allah taalagha minnetdarliqini ipadilep shükri – teshekkur éytish bilen bir waqitta, özlirining bir yilliq ömri qisqirighanliqini we ötken ömri ichide dunyaliq we axiretliki üchün némilerni qilghanliqini eslep ötidu, yaxshi qilghan ishliridin söyinidu, yaman qilghan ishliridin ghemkin bolup, mundin kéyinki ömride noqsanlirini toluqlashqa bel baghlaydu. Qisqisi tughulghan kün musulmanlar üchün öz – özidin hésab élish we ömridin bir yili qisqirighanliqini hés qilish künidur.

Salamni özgertish

bashqa musulmanlarning" essalamu eleykum" dep salamlishishning ornigha, bashqa milletlerni dorap yaxshimusiz salamlishish toghra emes. Islamiy salamlishish biz uyghurlarning ming yildin köprek waqittin biri adetlinip kelgen diniy we milliy ésil enenimizdur. Allah taala musulmanlarni islamiy salamlishishqa buyrup :" silerge biraw salam berse, uninggha téximu yaxshi salam bilen jawab béringlar yaki uning salimini eynen qayturunglar."[süre nisa 86- ayet] dep emr qilghan. Dunyada musulmanlarning bu ésil salamlishish aditidin yaxshi salamlishish yoq. Chünki buningdiki amanliq tilesh we yaxshi tileklerde bolushtin ibaret chirayliq sözler héchqandaq bir din we héchqandaq bir mille tte yoq. " salam " sözi bilen " islam" sözining söz yiltizi bir bolup, pütün insaniyetke tinchliq élip kélishni ghaye qilghan islam dini bilen pütün insaniyetke tinchliq, amanliq tileydighan musulmanlarning xaraktérini körsitip béridu.

Nezir – chiraghlarni résto ranlarda ötküzüsh aditi

nezir – chiragh peqetla kembeghellerning, yétimlerning we shuninggha oxshash mohtaj kishilerning heqqidur. Chünki baylargha we turmushi normal kishilerge bérilidighan taam ziyapet dep atilidu. Emma hazirqi uyghur jemiyitide, nezir – chiragh dégen bu adet baylargha xushamet qilish, yüz – abruy qoghlishish, bashqilar bilen beslishish we bashqa köpligen pes gherezler we yaman niyetlerni emelge ashurushning wasitisi bolup qalmaqta. Réstoranlarda " nezir" dep bérilgenler emeliyette nezir emes, belki xushamet we israpxorluqning guwahchisi bolghan bir xil baylar ziyapitidur. Kembegheller, yétimler, aghriqchan kishiler we bashqimu éhtiyaj igiliri shu heywetlik réstoranlarning yénidin eyminip aran ötidighan tursa, ular qandaqmu uninggha kirelisun? Kimmu ularni chaqiridu? "öyimiz tar, méhman qobul qilalmaydu." dégüchiler nezir – chiragh üchün atighanlirini kembeghellerge we yétim – yésirlerge tarqitip berse bolidu emesmu? !

Ammiwi sorunlarda er – ayallarning hemme bir yerde olturushi

dinimizning körsetmisi we örp – aditimiz boyiche, erler bilen ayallar hemme birlikte bir sorunda olturmaydu. Belki erler ayrim bir zalda, ayallar ayrim bir zalda olturidu. Shunga milliy binakarlqida öylerning mehremxana we méhmanxana deydighan ikki zal bolidu. Méhmanxanigha erlerni, mehremxanigha ayallarni bashlaydu. Mana bu islamiy qaide.

Téléfon zili üchün dua yaki ayet yaki ezanni ishlitish

dunyada héchiqandaq bir diniy kitap quran kerim nail bolghan ulughluq maqamigha yételigen emes. Héchbir dinning egeshküchiliri özlirining muqeddes bilgen kitablirini musulmanlar quran kerimni hörmetligendek hörmetlimeydu, musulmanlar ulughlighandek ulughliyalmaydu. Tewrat, injil we herqandaq bir diniy kitab quran kerimdek köksining üstide tutup oqulmaydu. Quran kerim ene shundaq hörmetke, ulughlashqa sazawer bolghan yégane kitab. Özlirining muqeddes kitablirini hörmetlimeslik musulman emes qowmlarning ishidur. Qarshi terepke téléfon urghanda uning sadasi üchün kishiler oxshash bolmighan awazlarni qollinidu. Beziler bu awazning quran ayetliri yaki dua yaki ezan bolushini tallisa, beziler uning muzika yaki naxsha bolushini tallaydu. Emma téléfon zili üchün qariylardin birer qariyning qiraitini ishlitish quran kerimni xorlighanliq bolup haramdur. Chünki allah taala quran kerimni oqush, chüshinish, tilawiti bilen ibadet qilish, körsetmiliri boyiche emel qilish üchün chüshürgen. Allah taalaning kalami bolghan quran kerim bosh waqtimizni toldurush yaki qarshi terepni téléfon'gha chaqirish üchün ishlitishtin elwette üstün we ulughdur. Qarshi terep téléfon'gha jawab bergen haman téléfonda oquluwatqan ayet kelgen yéridin üzülidu. Bu quran kerimge qarshi néme dégen edepsizlik ikenlikini bilemsiz? ! Ezanmu shuninggha oxshash. Chünki ezan islamdiki eng ulugh we eng katta ibadet bolghan namarning waqtini élan qilish üchün buyrulghan chaqiriqtur. Uni layiqida ulughlash lazim. Uni téléfon zili süpitide qollinishtin ibaret dunya ishliri üchün xizmetke sélishqa bolmaydu. Duamu yuqirqigha oxshashtur.

On üchinchi bap. Halal haram qanunidiki bashqa mesililerning bayani

insan organlirini yötkesh mesilisi

insan birer orginini bashqisigha berse bolamdu?

Quran kerim allah taaladin peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshken zamanlarda insan organlirini bashqisigha yötkesh téxnikisi bolmighanliqi üchün bu mawzuda qurandin yaki hedislardin birer delil yoqtur. Hazirqi zaman ölimaliri bu mesilige duch kelgendin kéyin, islam dinining kishilerning hayatini halaketlerdin qutquzushqa, qiyin ehwalda qalghanlarning qiyinchiliqini hel qilishqa, bashqilargha qolidin kélishiche yardem qilishqa, qandaqla bir jan igisini halakettin qutquzup qélishqa teshebbus qilishtek insanperwerlik xislitini közde tutqan halda, quran we hedislerning rohigha asaslinip, öz ijtihadliri bilen bu mesilige jawab bérishke tiriship keldi. Doktur

yüsüp el qerdawiy yuqiriqi soalgha jawab bérip mundaq deydu insan özining organliridin birersini bashqa bir insan'gha bérishi töwendiki shertler bilen durus bolidu.

1. Insan özining organliridin birersini öz ixtiyari bilen bashqisigha xalisane yardem qilghan asasta bérishi durus. Emma sétishqa bolmaydu.

2.öz orginini bashqisigha bérish seweblik özining hayati halaketke uchrimasliqi yaki ailisidikilerge biwasite ziyan yetmesliki lazim.

3. Insan köz, qulaq, put, qol qatarliq tashqi organliridin birersini yaki yürek, jigerge oxshighan yégane organlirini bérishke bolmaydu. Peqet börekke oxshighan jüp organliridin birini berse bolidu. Ixtiyar igisi bolmighan biri orginini bashqisigha bérelmeydu.

Her qandaq adem organliridin birersini berse bolamdu?

Eqli – hoshi jayida bolghan, özining payda – ziyinini bileleydighan we balaghet yéshigha yetken kishila organlirini béreleydu. Emma kichik balilar yaki eqli jayida bolmighanlar organlirini bérelmeydu. Chünki ular özlirining payda – ziyinini toluq bilip kételmeydu. Hetta balilarning organlirini bashqisigha ata – anisi yaki balilarning ishlirighaképil bolghan kishilirimu bérelmeydu. Organ yötkeshte din perqi yoq.

Musulman adem musulman emes birige orginini berse bolamdu?

Musulman emes kishilerge pul – maldin sediqe bérish durus bolghan iken, ulargha organliridin birersini öz ixtiyari bilen xalisane yardem ornida berse bolidu. Emma musulmanlar bilen urushuwatqan kuffarlargha we islamdin yéniwalghan murtedke bérishke bolmaydu. Chünki bundaq qilish düshmenni küchlendürgenlik bolidu.

Musulman emes birining orginini musulman ademge yötkeshke bolamdu?

Buningda meni qilinidighan héch ish yoq. Chünki insanlarning organliri musulmanliq yaki kapirliq bilen süpetlenmeydu. Insanlarning musulman bolishi yaki kapir bolishi ularning bedenlirige tesir körsetmeydu. Musulman emes birining birer orginini musulman kishige yötkigende, bu organ musulman ademning orginidin bir parchigha aylinidu. Quran kerimdiki mushriklar peqet nijistur dégen ayet hissiy nijasetni paskiniliqni emes, belki qelb we eqilgha munasiwetlik meniwi nijasetni körsitidu. Adem orginini sétishqa bolmaydu.

Muhtajliqtin öz orginini sétishqa bolamdu?

Allah taala insanni hörmetlik qilip yaratqan. Insan qanchilik hörmetlik bolsa, uning bedinimu shunchilik hörmetliktur. Ehwal bundaq iken, insan bedini tijaretchilerning mallirigha oxshash élip, sétilidighan nerse bolalmaydu. Shunga adem organlirini sétish qetiy durus emes. Nawada biraw organliridin birersini bashqa birige xalisane yardem qilish asasida heqsiz bergen bolsa we organ'gha ige bolghan kishi uni bergüchige öz ixtiyari bilen heq berse, uni alsa halal bolidu. Shuningdek organ'gha muhtaj bolghan adem heqsiz organ'gha érishelmigende uni pulgha sétip alsa durus bolghandek, hayati xeterde bolsa uni pulgha sétip élip bolsimu hayatini qutquzushi zörürdur.

Birawning ölgendin kéyin organlirini bashqisigha bérishni wesiyet qilishi durusmu?

Insan tirik waqtida organliridin birersini yuqiriqi shertlerge raye qilghan asasta bashqa birige xalisane berse durus bolghan yerde, ölgendin kéyin organlirini xalisane bashqisigha bérishke wesiyet qilishi elwette durustur. Belki buningda orginini bergüchige ziyan yétish éhtimalimu yoq. Chünki u ölük. Mundaq qilghan kishi niyitige qarap elwette sawabqa érishidu. Chünki u özi ölüp ketsimu, bir insanning hajitini rawa qilip, uning hayatini qutquzghan bolidu.

Ölgen kishining organlirini uning warisliri bashqisigha berse bolamdu?

Adem ölgendin kéyin, uning pütün igilikliri uning warisliriga ötken bolidu. Allah taala öltürülgen kishining qisasini élish yaki qatilni epu qilish heqqini uning warislirigha bergen. "kimki naheq öltürülidiken, qatildin qisas élish, ya diyet élish, ya kechürüm qilish hoquqini öltürülgüchining igisining qolida qilduq, igisi qisas élishta chektin chiqip ketmisun qatildin bashqisini öltürüsh, ya uning ezalirini késish, bir adem üchün ikki ademni öltürüsh qatarliq ishlarni qilmisun , naheq öltürülgüchining igisige allah heqiqeten medetkardur." [isra sürisi 33 ayet" bu ayetke asaslan'ghanda, warislarning ölgüchisining organlirini éhtiyajliq kishilerge heq almastin, sediqe ornida bérish heqqi bar bolishi mumkin. Chünki mundaq qilishta ölgüchige héchqandaq bir ziyan – zexmet yetmeslik bilen birlikte, organ'gha muhtaj bolghan kishilerning hayatini qutquzghan bolidu. Buning sawabi ölgüchige bolidu. Xuddi hayat waqtida birawning ziraetliridin insanlar, haywanlar we qushlar yése sawabi uninggha yetkendek, ölgüchi bu xeyrlik ishni niyet qilmighan bolsimu, uning sawabi uninggha yétidu. Chünki paydilinilghan organ uning orginidur. Eger ölgüchi organlirini birkimge bermeslikni wesiyet qilghan bolsa, bu chaghda warislarning uning wesiyitini emelge ashurush yüzisidin uning organlirini teserrup qilalmaydu.

Süniy uruqlandurush

islam dini zinani haram qilish we bala qiliwélishni haram qilish arqiliq neseblerni qoghdighan, buning bilen ailining sap bolishigha kapaletlik qilghan. Islam yene süniy uruqlandurush nami bilen öz éridin bashqa bir erning meniysi bilen uruqlandurushnimu haram qiliwetken, belki téxi bu bundaq ehwalda xuddi katta ustaz sheyx sheltut éytqandek: "intayin qebih jinayet we chong gunah bolup, zina bilen bir derijide turidu, zina bilen uning mezmuni oxshash, netijisimu oxshash, u bolsimu yat bir erning meniysini héchbir sheriy er - xotunluq munasiwiti bolmighan bir ayalgha meqsetlik halda sélishtin ibarettur. Nawada bu jinayette zinagha qarighanda azraq perqlinidighan teripi bolmighan bolsa süniy oruqlandurushning hökmi, barliq ilahiy qanunlar we samawi kitablar chekligen zinaning hökmi bilen oxshash bolghan bolatti.

Eger süniy uruqlandurush öz éridin gheyriy yat bir shexsning meniysi bilen bolsa, undaqta bu ish, bala qiliwélishtinmu qattiqraq we qebihrek jinayet bolidu elbette, chünki süniy uruqlandurushtin bolghan bala bir tereptin bala béqiwélishtin kélip chiqidighan nesebke yat bir nersini arilashturiwétishtek bir netijini keltürüp chiqarsa, yene bir tereptin zinadin ibaret bolghan yene bir rezillik

bilen bir yolda uchrishidu, bu yoldin her qandaq qanun - yasaqlar, hemde peziletlik insaniy tebetmu nepretlinidu, u axiri kishilerni ésil jemiyet rishtisini hés qilmaydighan haywanlar derjisige chüshürüp qoyidu".

بسم الله الرحمن الرحيم

yigirminchi bölüm. Islam dinidiki hökümdarliq tüzümliri

birinchi bap. Islam dinidiki hökümdarliq tüzümlirining muhimliqi wezörürliki

musulmanlar üchün bir bashliqning tiklinshi islam dinida qilish eng muhim bolghan ishlarning biridur. Shuning üchün sahabilar (allah taala ulardin razi bolsun!) peyghember eleyhissalam wapat bolup ketken waqtida, peyghember eleyhissalamni yerlikide qoymay turupla ebubekir reziyellahu enhuni musulmanlarning bashliqliqigha saylap uninggha beyet bergen idi. Peyghember eleyhissalam döshenbe küni wapat bolup ketti. Sahabilar saide jemetining sayiwenlikining astida ebubekirge, uning xelipe bolushigha beyet bérip bolup andin peyghember eleyhissalamni seyshenbe küni yaki charshenbe yuruydighan kéche, yaki charshenbe küni yerlikige qoyghan. " biz sanga yer yüzide kishiler arisida höküm qilish hoquqini berduq" (süre sad 26-ayet) mana bu ayet kishiler arisida adilliq bilen höküm qilidighan bir bashliqni saylap chiqishning zörür ikenlikini we kishilerge qilin'ghan zulum we yolsuzliqlarning sewebi bolsa hökümranlarning öz xahishlirigha egishish ikenlikini körsitip béridu .

Islam dinidiki hökümdarliqning shertliri

musulmanlargha bashliq bolidighan ademde töwendiki shertlerning tépilishi lazim.

1. musulman bolushi lazim. Chünki kapirning musulmanlargha bashliq bolushi toghra emes.
2. hör azat adem bolushi lazim . Chünki qul özige özi ige bolalmaydighan halette tursa, qandaqmu bashqilargha bashliq bolalisun?
3. balaghetke yetken bolushi lazim. Chünki balaghetke yetmigen kichik bala bashqilargha bashliq bolalmaydu.
4. eqli hushi jayida bolushi lazim.
5. er bolushi lazim. Chünki islam dinida ayallar sirtqa chiqmay öylerde olturushqa buyrulghan. Ayallar sirtlarda köp körülmey özini ademlerning közliridin yiraq saqlishi lazim.

Musulmanlargha bashliq bolidighan ademning islam dinining hökümlirini ijra qilalaydighan, kishilerge zulum qilghan ademdin ulargha heqlirini élip béreleydighan, chigralarni düshmenning hujum qilishidin qoghdiyalaydighan, musulmanlargha birer xeterning kélishidin ularni saqliyalaydighan, islam dölitining tupraqlirini bashqilargha tatquzup qoymay saqliyalaydighan bolushi lazim . Eger bashliq bolghanda esker tartip eskerning aldida mangalaydighan adem bolushi lazim. Pasiq ademni bashliq saylash mekruhtur. Bashliq bolghan

adem bashliqliqqa saylan'ghan waqtida teqwadar bolup, kéyin pasiq bolup qalghan bolsa, u ademni bashliqliqtin éliwétish lazim. Yüz béridighan qalaymiqanchiliqning aldini élish üchün bashliqliqqa saylam bilen emes küch bilen kéliwalghan ademning bashliqliqimu toghra bolidu.

Islam dinidiki hökümdarliqning pirinsipliri

islam dinidiki hökümdarliq bir nechche muhim pirnsiplerning üstige qurulghandur.

1. islam dinidiki hökümdarliqta hakimiyetlik we qanun yolgha qoyush peqet allah taalaghila xastur. Shuning üchün kim bolsa bolsun bir ademning yaki birer heyetning yaki birer organning özige bu heqni dawa qilishi, allah taalaning hökümlirige we qanunlirigha qarshi we zit kélidighan hökümlerni we qanunlarni yolgha qoyishi toghra emes. Yaritish we emr qilish shek shübhisiz tenha bolghan allahning ilkididur. Chünki allah kainatning igisi we buyruq bergüchisi bolghan ulugh zattur. Hakimiyetlikning allah taalaghaxas ikenliki heqqide allah taala mundaq dédi:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (54)

shübhisizki, perwerdigaringlar allah asmanlarni we zéminni alte künde (yeni alte dewrde) yaratti, andin (özining ulughluqigha layiq rewishte) ersh üstide qarar aldi, allah kéche bilen (kéchining qarangghuluqi bilen) kündüzni yapidu, kéche bilen kündüz bir - birini qoghlishidu (yeni dawamliq orun almiship turidu): allah quyash, ay we yultuzlarni allahning emrige boysundurulghuchi qilip yaratti, yaritish we emr qilish (yeni kainatni teserrup qilish) rastinla allahning ilkididur. Alemlerning perwerdigari allahning derijisi kattidur [eiraf-54].

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ إِلاَّ مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (1)

i möminler! Ehdilerge (yeni allah bilen silerning aranglardiki we silerning öz aranglardiki ehdilerge) wapa qilinglar. Silerge (bu süride töwende) oqup bérilidighanlardin bashqa, haywanlar, (yeni töge, kala, qoylar) ning hemmisini (zebhi qilin'ghandin kéyin yéyish) halal qilindi. Lékin siler éhram (yaki herem) de bolghininglarda shikarni halal sanimanglar, shübhisizki, allah (halal - haram toghruluq) xalighan nersini hököm qilidu [maide-1].

مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِ إِلاَّ أَسْمَاء سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَآؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ *(40)

silerning allahni qoyup ibadet qiliwatqininglar peqet siler özünglar we ata - bowanglar atiwalghan (butlarning we gheyriyning) namliridinla ibaret, allah (ularning allahning shériki bolushi toghrisida) héchqandaq delil chüshürgini yoq, ibadet we din barisidiki barche hökümler peqet allahqila mensup, u silerni peqet özigila ibadet qilishqa buyrughan, bu toghra dindur. Lékin kishilerning tolisi(buni)

bilmeydu [süre yüsüf-40].

Allah taala peyghemberlerning kattisi we eng axirqisi bolghan muhemmed eleyhissalamni quran kerimde chüshürülgen hökümler bilen höküm qilishqa buyrup mundaq dédi:

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاء اللّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ آتَاكُم فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ إِلَى الله مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (48) وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ (49) أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ (50)

(i muhemmed!) biz sanga özidin ilgiri (samawi) kitablarni étirap qilghuchi we ulargha shahit bolghuchi heq kitabni (yeni quranni) nazil qilduq. (i muhemmed!) ularning arisida allah sanga nazil qilghan quran (ehkami) boyiche höküm qilghin, sanga kelgen heqtin burulup, ularning nepsi xahishlirigha egeshmigin. (i ümmetler!) silerning her biringlargha birxil sheret we ochuq yol teyin qilduq. Eger allah xalisa, elwette, silerni bir ümmet qilatti (yeni pütün insanlarni bir dinda qilatti). Lékin allah silerge bergen sheretler arisida silerni sinash üchün (köp ümmet qilip ayridi). Yaxshi ishlargha aldiranglar. Hemminglar allahning dergahigha qaytisiler, siler ixtilap qilishqan nersilerni (uning qaysi heq, qaysi naheq ikenlikini) allah silerge éytip béridu (ular yeni yehudiylar we nasaralar) ning arisida allah sanga nazil qilghan quranning (ehkami) boyiche höküm qilghin, ularning nepsi xahishlirigha egeshmigin, ularning allah sanga nazil qilghan quranning bir qismidin séni waz kechürüshidin saqlan'ghin. Eger ular (allah sanga nazil qilghan hökümdin) yüz örüse, (i muhemmed!) bilginki, ularning bir qisim gunahliri tüpeylidin allah ularni jazalashni irade qilidu. Shek - shübhisizki, kishilerdin nurghuni pasiqtur (yeni perwerdigarining taitidin bash tartip, heqqe xilapliq qilip gunahqa chömgüchilerdur) ular jahiliyet dewrining hökmini telep qilamdu? (allahqa) chin ishinidighan qewmning neziride hökümde allahtinmu adil kim bar [süre maide48-50].

2. ishni kéngishish we meslihet bilen qilish. Bu heqte allah taalamundaq dédi:

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (38)

perwerdigarining dewitige awaz qoshalaydighanlargha, namazni (teidil erkan bilen) öteydighanlargha, ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlargha, biz riziq qilip bergen nersilerdin sediqe qilidighanlargha.(shura -38)

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (159)

allahning rehmiti bilen sen ulargha mulayim boldung; eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti; ularni epu qil, ular üchün

meghpiret tiligin, ishta ular bilen kéngeshkin; (kéngeshkendin kéyin) bir ishqa bel baghlisang, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH heqiqeten tewekkül qilghuchilarni dost tutidu [al imran-159].

Kéngishish we meslihet sélish ishini peyghember eleyhissalammu bir nechche qétim we köpligen orunlarda qilghan. Mesilen: peyghember eleyhissalam musulmanlarning bedir küni qureysh bilen urush qilish yaki qilmasliq heqqide sahabilar bilen meslihetleshken. Kéyin bedir urushida kapirlardin esirge chüshüp qalghanlarni qandaq qilish heqqidimu sahabilargha meslihet salghan. Peyghember eleyhissalamdin kéyin uning keynidin kelgen xelipilermu peyghember eleyhissalamning shu yoli boyiche mangghan. Meslihet sélish we kéngishish bir ishqa bel baghlashtin burun bolidu.

3. allah taalaning aldida gunah bolmaydighan ishlarda bashliqqa boysunush. Bashliqqa boysunush heqqide allah taala mundaq dédi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً (**59**)

i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir sheyide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajet qilinglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajet qilish) siler üchün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur [nisa-59].

4015/6675 - eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bir qoshun teshkillep, uninggha ensarilardin birini serkerde qildi we qoshundikilerning serkerdige itaet qilishini qattiq tapilighandin kéyin, melum bir jaygha ewetti. Qoshun serkerdisi (bir ish toghrisida) ghezeblinip: peyghember eleyhissalam silerni manga itaet qilishqa buyrighan emesmu? Diwidi, ular: shundaq, itaet qilishqa buyrighan, déyishti. Serkerde: undaqta, manga otun yighip kélinglar! Dédi. Otun yighildi. Serkerde: ot yéqinglar! Dédi, otmu yéqildi. Andin serkerde: otqa kiringlar! Dédi. Ular otqa kirishnimu oylidiyu, bir - birini tutuwilip: biz peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha ottin qéchip barghan emesmiduq?! Déyishti. Ular bir qarargha kélip bolghuche ot öchüp qaldi, serkerdiningmu achchiqi yandi. Bu ishtin waqip bolghan peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger ular otqa kirgen bolsa, taki qiyametkiche ottin chiqalmaytti. Itaet qilish dégen toghra ishlarda bolidu, dédi. (buxari: 4340)

4. kishilerning arisida adilliq qilish. Adilliq qilish allah taalaning sheretining hökümlirini kishilerge oxshash ijra qilish bilen bolidu. Allah taala mundaq dédi:

إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (**58**)

shübhisizki, allah silerni amanetlerni igisige qayturushqa, kishiler arisida höküm qilghanda adil höküm qilishqa buyruydu, allah silerge nesihet qilghan

ishlar némidégen yaxshi, allah heqiqeten (sözünglarni) anglap turghuchidur [nisa-58].

5. amanet we mesu;iyetning höddisidin chiqalaydighan bolush. Kishilerge bashliq bolush islam dinida nahayiti chong we katta mesuliyet we éghir amanet hésablinidu. Kishilerge bashliq bolushning islam dinida nahayiti chong we katta mesuliyet we éghir amanet ikenlikini töwendiki hedistinmu körüwaallaymiz.

3045/ 5073 - ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem manga: i ebu zer! Séning ajiz adem ikenlikingni bayqidim, men özemge yaxshi körgenni sangimu yaxshi körimen, shunga sen ikki ademge bolsimu bashliq bolmighin we yétimning méligha igidarchiliq qilmighin! Dep wesiyet qilghanidi. (ebu dawud: 2868)

yene bir hediste mundaq diyilidu:

3574/5967 - ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Méni birer emelge teyinlep ishletmemsen? Dégenidim. U mubarek qoli bilen müremge urup turup: i ebu zer! Sen ajiz ademsen, emeldarliq amanettur. Emeldarliq mesuliyetchanliq bilen tapshurup élip, toluq ada qilalaydighan ademdin bashqa ademge qiyamet küni xarliq we pushayman élip kélidu, dédi. (muslim: 1825)

kishilerge bashliq bolush islam dinida nahayiti chong we katta mesuliyet we éghir amanet bolghanliqi üchün bashliqliq amanitini üstige élishqa we uni xelqige toluq ada qilishqa küchi yétidighan adil bashliqqa qiyamet künide nahayiti katta we aliy orun bar.

6. bir ish qilish pürsetliride we sheretning hökümlirini ijra qilishta hemme kishini oxshash körüsh. Chünki hemme adem allah taalaning sheriiti aldida oxshashtur. Islam dinining qanunliri hemme ademge oxshash ijra qilinidu.

3223/5412 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: qureysh qebilisining mexzum aymiqidin bolghan bir ayalning ötküzgen oghriliq jinayiti qureysh qebilisining béshini qaturdi. Ular bir birige: kim bu ayalning epu qilinishi üchün peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achidu? Déyishti we bu ishqa peyghember sellellahu eleyhi wesellem bekmu yaxshi köridighan usame ibni zeydtin bashqisining layiq emeslikige chinpütti. Usame ibni zeyd ularning tewsiyesi bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achqanidi, peyghember eleyhissalam: sen allah békitken jazaning ijra qilinmasliqi üchün shapaet qilghili keldingmu?! Dep uninggha kayidi. Andin ornidin turup, jamaetke xitab qilip: silerdin burunqi ummetlerning halakitigimu mushundaq ishlar seweb bolghanidi, chünki ularning ichidin birer ésilzade oghriliq qilsa, u jazagha tartilmaytti. Adettiki birer bichare oghriliq qilsa, u derhal jazagha tartilatti. Allahning nami bilen qesemki, eger qizim fatime oghriliq qilip qalsa, uningmu qolini késimen, dédi. (buxari: 3475, muslim: 1688)

Ikkinchi bap. Islam döliti we uninggha munasiwetlik mesililer

islam döliti dégen qandaq dölet ?

Islam döliti déyilgen haman kishilerning xiyaligha ottura esirlerde yawropa qiteside, jahalet bilen xurapatning birdinbir menbii bolghan xristan chirkawlirining zorawanliqi astida höküm sürgen we axiri omumyüzlük xelq inqilabi bilen aghdurup tashlan'ghan din döletliri kélidu. Emeliyette islam döliti bilen din döliti otturisida chong perqler bar. Chünki din döliti tar dairide, islam döliti keng dairide bolidu. Islam sözining menisimu din sözining menisidin elwette chong we kengdur. Shunga islam fiqhishunaslirining neziride din islam sheriitide qoghdash perz bolghan 5 chong zörüriyetning biri sanilidu. Ular : din, jan, eqil, nesil we mal mülük qatarliqlardur. Mundin bashqa ” islam terbiyisi“ dégen söz pütün terbiye sahelirining hemmini öz ichige alidighan bolup, ” din terbiysi “ islam terbiyisi öz ichige alghan teribye türliridin biridur .

Islam döliti bilen din dölitining perqi

islam döliti bilen din döliti otturisida chong perqler bar. Mesilen :

1. Islam döliti erkin saylam, ixtiyariy beyet we ortaq kéngesh asasigha qurulidighan dölet. Allah taalaning peyghember eleyhissalamgha telim bérip: ishta ular bilen kéngeshkin dégenliki we musulmanlarni süpetlep: ular ishlarni özara kéngishish arqiliq béjiridu, dégenliki buning delilidur. Emma din döliti ” din ademliri “ ning diniy hökümranliqi astida bolidighan dölettur. Bu xuddi ottura esirlerde yawropa qiteside xristan chirkawlirining zorawanliqi astida höküm sürgen din döletlirige oxshash.

2. Islam dölitide dölet bashliqi xelipe yaki reis xelq teripidin saylinidu. Birinchi xelipe ebu bekri siddiq reziyellahu enhuning xelipikke saylan'ghanliq qissisimu buning bir delilidur. Chünki xelipini peyghember eleyhissalam özi teyinlep qoyghan emes, belki uni musulmanlar kéngishish arqiliq saylap chiqqan idi. Ömer ibni xettab, osman ibni affan we eli ibni ebu talib reziyellahu enhum qatarliq xelipilermu shu teriqide saylan'ghan. Ularning héchbirini aldinqisi teyinlep qoyghan emes. Emma din dölitide saylash bolmaydu, dölet bashliqi diniy maqamning biwasite buyruqi bilen teyinlinidu yaki diniy maqamning özi bolidu.

3 . Islam dölitide dölet bashliqi islam sheriiti teripidin qoyulghan shertler we cheklimiler dairiside ish köridu. Bashliq xatalashsa xelqning qarshi chiqish we uni hoquqidin éliwétish hoquqi bolidu. Peyghember eleyhissalamning bashliqqa boysunush peqet sheretning belgilimilirining dairisi ichide bolidu, dégen hedisi buni körsitidu. Emma din dölitide dölet bashliqi mutleq erkin bolup, pütün ishlarda uning dégini dégen bolidu. Xelqning uninggha qarshi chiqish hoquqi bolmaydu. Qarshi chiqquchilar haman kapirliqqa höküm qilinip éghir jazalargha yoluqidu.

4 . Islam dölitide dölet bashliqigha boysunush allahqa asiyliq bolmaydighan ishlar dairiside bolidu. Bashliq musulmanliqqa toghra kelmeydighan birer qanun

chiqarsa, islam döliti terkibidiki her qandaq bir puqraning uninggha qarshi chiqish hoquqi bolupla qalmastin, belki perzdur. Chünki bu her bir musulman üchün perz bolghan ” emr merup, wez – nesihet qatarigha kiridighan ish, birinchi xelipining men allahqa itaet qilghan muddetche manga boysununglar, eger men allahqa asiyliq qilsam, manga boysunushqa bolmaydu.. Yaxshi ish qilsam manga yardem qilinglar, eger yaman qilsam manga qarshi chiqinglar dégen sözi, ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning mesjidte xutbe oquwatqinida, bir ayal kélip, uning sözige qarshi chiqqan we uni tenqidligende ömer xatalashti, bu ayal toghra qildi dégenliki buni ipadileydu. Emma din dölitide hakimiyet üstidikilerge qarshi chiqish din'gha qarshi chiqqanliq hésablinidu. Ulargha shertsiz itaet qilish teleb qilinidu. Yawropada xelqni jaq toyghuzghan we ularni ” din “ dégen atalghudinmu qattiq nepretlinidighan derijige keltürüp qoyghan sewebning biri bu idi.

5 . Islam dölitining dölet bashliqi özini xelqning wekili dep tonuydu. Shunga wapadar xelipe ömer ibni abduleziz xelipilikke saylan'ghan waqtida, musulmanlar ammisigha qilghan tunji nutqida ey xalayiq ! Men bu mesuliyetni méning ixtiyarimsiz halda üstümge élishqa mejbur bolup qaldim, eng yaxshisi siler bu amanetni mendin élinglar, özünglar xalighan birini sayliwélinglar dégen. Lékin pütün xelq ammisi uning bu özrisini qobul qilmighan we uning xelipilikige hemme birdek razi ikenlikini hemme bir awazda sözligen. Andin u sözige dawam qilip, ey xalayiq ! Allahqa itaet qilmighan kishige boysunushqa bolmaydu. Men allahqa itaet qilghan muddetche manga boysununglar, eger men allahqa asiyliq qilsam manga boysunush yoq dégen. Emma din dölitide dölet bashliqi xelqning emes, allahning wekili hésablinidu. Shunga ularning dégenliri din we qanun hésablinidu.

Ömer ibni abduleziz rehmitulla eleyhi

ömer ibni abduleziz emewiyler xelipilikining 7 xelipisi, islam tarixida sahabilardin , xulafaurrashudun dep atalghan ülgilik 4 xelipining besinchisi, hijriye 61 - yili (miladiye 680) medine munewwere shehride dunyagha kelgen bolup, ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning oghli asimning qizi leylaning oghlidur. Mundaqta ömer ibni abndulezizi ömer ibni xettabning chewrisi hésablinidu . Miladiye 717 - yilidin 720 - yiligha qeder ikki yérim yil xelipilik qilghan . Adaletperwerliki, kemterliki, teqwadarliqi, bashqa xelipilerdek mal – dunya toplashqa tirishmasliqi bilen shohret qazan'ghan bolup, zamanisidiki kopligen ölimalarning nezeride eng ülgilik xelipiler sanalghanliqtin, xulafaurrashidun ebu bekri, ömer, osman we eli qatarliq ülgilik xelipiler qataridin orun alghan. Ömer ibni abduleziz 101 – hijrite (720 m) hazirqi süriyining heleb shehrige yéqin dir seman dégen yéride wapat bolup, shu jaygha depne qilin'ghan . Ishenchlik riwayetlerge köre, ömer ibni abduleziz qol astidiki waliylardin birining zheer bérishi bilen qestlep öltürülgen.

Medine islam dölitide grajdanlarning heq hoquqliri kapalet qilin'ghan

medine islam döliti terkibidiki musulman, yehudiy, xristan we mushriklerdin terkib tapqan grajdanlarning heq – hoquqi, özara bir birige yol

qoyup tinchliq ichide hayat kechürüsh ehwali hazirqi eng ilghar démokratik döletlerningkidin qélishmaytti, hetta bezi tereplerde démokratiyidinmu ilgirilep ketken idi. Chünki peyghember eleyhissalam medine munewwere shehride tunji islam dölitini tesis qilghinida, élan qilghan 52 maddiliq " medine wesiqisi" insaniyet tarixida, bir dölette yashaydighan her qaysi dindikilerning özlirining diniy étiqadini qoghdash we diniy paaliyetlirini erkin élip bérish hoquqini étirap qilghan tunji destur bolup hésablinidu. Bu eyni waqitta muhemmed eleyhissalamdin ilgiri we kéyin hetta ” démokratiye “ we ” insan heqliri“ dégenler meydan'gha kélishtin burunqi yéqinqi esirlerdimu mewjud bolup baqmighan tengdashsiz destur sanilidu .

Medine wesiqisi we uning jariy qildurulushi

medine wesiqisi medine munewwere shehride yashaydighan musulmanlar, yehudiylar, xristanlar we mushriklarning medine döliti terkibidiki grajdanliq hoquqi, kishilik we ijtimaiy, siyasiy we iqtisadiy barliq heq – hoquqliri, étiqad erkinliki, wetenni tashqi küchlerning qandaqla bir hujumidin birlikte mudape qilish mejburiyiti qatarliqlarni öz ichige alghan, kélishim yaki shertname xaraktérlik bayanname idi. Medine wesiqisi yene ” insan heqliri “ bayannamisini insaniyet tarixida tunji bolup, élan qilghan sanilidu. Bu wesiqining köp dinliq dölette, grajdanlarning diniy jehette toqunushsiz halda tinchliq ichide hayat kechürishining ülgiliri töwendiki maddilarda orun alghan:

medine islam döliti terkibidiki her bir grajdan heq – hoquqlarda, diniy étiqad we herkim öz dinigha köre ibadet qilish erkinlikde, mejburiyetlerde, sot aldida we jazada oxshashtur.

Medine islam döliti terkibidiki muhajirlar mekkidin kelgenler bilen ensarlar medinilikler özara diniy qérindashlardur.

Yehudiylar bilen musulmanlar bir ummettur. Bir birige zulum yaki adaletsizlik qilishqa, bir birige qarshi sirtqi küchler bilen birlishishke bolmaydu.

Xristanlar meyli zéminning sherqide, meyli gherbide, meyli yéqinda yaki yiraqta bolsun, meyli ereb yaki ejem bolsun, islam döliti ularni we ularning ibadetgahlirini qoghdaydu.

Medine islam dölitige tewe xristanlar eger chirkaw sélishqa yaki rémont qilishqa hajetlik bolsa, döletning ulargha bu ishta yardem qilish mejburiyiti bar. Heqsizliklerge we düshmenlikke qarshi turush pütün grajdanlarning ortaq mejburiyitidur.

Hakim bilen mehkum reis bilen puqra qanun aldida bapbarawerdur.

Islam döliti bashqa dinlarghimu yol qoyghan

islam döliti uzun esirlik insaniyet tarixida bashqa dinlarnimu étirap qilip, her bir dinning ehlige étiqad erkinlikini bergen tunji dölettur. Shunga 14 esirlik islam tarixi jeryanida, islam dini birer din'gha yaki shu dinning ehlige qarshi urush achqini yoq. Buninggha bashqa dinlargha mensub alimlarmu guwahtur. Musulmanlar peqet islam dewitining aldini tosiwalghan we xelqini heq dinning chaqiriqini anglash pursitidin mehrum qilghan, islam dewitini yetküzüsh üchun

barghan elchilerni öltüriwetken we islam dölitige tehdid salghan mustebid hakimiyetler bilen urushup, ularning tewelikidiki xelqni bashliqlirigha choqunushning xarliqidin azad qilip, bir allahqila ibadet qilidighan, insanlardin qorqmaydighan ezizliqqa élip chiqqan yéri bar. Chünki islam dini alemshumul birdin. Uning dewiti yer yüzidiki pütün insaniyetke qaritilghan. Muhemmed eleyhissalam islam dinini barliq insan ewladigha yetküzüsh wezipisi üstige yüklen'gen bir peyghember idi. Uning her qaysi padishahlargha islam elchilirini turmastin ewetip, ularni chirayliqche söhbet, ésil ülge we edeplik sözler bilen islamgha dewet qilghanliqimu bu sewebtin idi. Emma bashqa dinlarning igiliri, hetta samawiy dinlarning kattilirimu bashqilarning dinini yaki ularni étirap qilish dégenni téxi yéqin'ghiche bilmeytti. Miladiyidin burunqi buxtenesser qoshunlirining pelestindiki yehudiylarning ölimalirini we ishqa yaraydighan ademlirini qirip tügitip, ibadetgahlirini yiqitip tashlap, qalghan puqralirini babilgha esir qilip élip ketkenliki, miladiye 3 -esirgichilik impérator konistantéyn xristan dinini qobul qilghan'gha qeder rimliqlarning xristanlarni buddistliqqa zorlighanliqi we mutleq köp sanliqini qirip tashlighanliqi, 14 - esirning axirlirida, ispaniyide xristan chirkawliri qurghan teptish mehkimilirining yawropa buddistlirini köydürüp öltürgenliki we yéqinqi esirlerde bashqa dindikiler qozghighan diniy urushlar buning misalidur. Islam dini yaki islam tarixi diniy urush dégenni tonumaydu. Chunki musulmanlar allah taalaning allahtin bashqisigha choqunidighanlarning ilahlirini sökmenglar dégen emri boyiche ish körgenliktin, héchqandaq bir dinni yaki uning ehlini xorlighan yaki sökken emes. Emma batil dinlarning batilliqini ilmiy yosunda bayan qilish bashqa mesile . Musulmanlar qedimdin biri mushundaq ésil prinsiplar dairiside ish élip barghan turuqluq, yawropaning bezi döletliridiki buzghunchilarning peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning ulugh maqamigha we shenige til uzartip, hejwi resimlarni sizishi heqiqeten heddidin ashqanliq emesmu? ! Muisulmanlar qaysibir dinning ilahlirini yaki muqeddes bilidighan shexslirini sökken? Dinlarni we diniy muqeddeslerni qanunluq halda qoghdash pikri birleshken döletler teshkilatida téxi emdila tartishiliwatqan bolsa, islam dini mundin 14 esir ilgiriki chaghlardila dinlarni we u dinlargha étiqad qilghuchilarni kemsitmeslik, her bir din ehlige öz dinini saqlap qélish we xalighan din'gha erkin étiqad qilish hörriyitini yuqiriqi medine wesiqisining maddiliri ichide élan qilip, uni resmiy emeliyleshtürgen idi.

Islam döliti yehudiy we xristanlardin ibaret samawiy din'gha mensup kishilerning dinlirini étirap qilipla qalmastin, mejusiylerning dininimu étirap qilip, ulargha ehli kitabqa oxshash muamile qilishni belgiligen .

Islam dolitining asasiy qanuni

islam dolitining asasiy qanuni islam sheriitning özi bolup, quran kerim bilen peyghember eleyhissalamning hedisliride kelgen eqide, ibadet, exlaq, mumamile, kishilik we kolléktip alaqilar, dölet tüzümi, döletning tashqi eller bilen bolghan munasiwiti, mumailisi, jinaiy ishlar qanuni, qatarliq bir yürüsh qaide – tertipler we nizamlarni öz ichige alidu. Islam döliti yuqirida éytilghandek, din ademliri bashquridighan din döliti yaki atidin baligha miras

qalidighan émpiratorluq döliti yaki ” din bizning ishlirimizgha arilashmisun “ deydighan sikularizm döliti emes, belki allahning sheriiti höküm süridighan, bashliqliri xelq teripidin erkin saylinidighan xelq dölitidur .

Islam dölitining démokratiyidin artuqchiliqi

mundin 14 esirdin köprek waqit ilgiri medine munewwere shehride qurulghan islam döliti insaniyet tarixida tunji qétim heqiqiy menidiki démokratiyining ulini turghuzghan we emelde tetbiqlap körsetken, shundaqla hazirqi démokratiyelerdinmu ilgirilep ketken idi. Misirliq meshhur mutepekkur doktor shawiy misirning el wefd gézitining 1986 -yili 11- sintebir sanida élan qilghan bir maqalisida mundaq dégen: heqiqiy islam hazirqi démokratiye desturliridin üstünlükke ige. Buni mundaq ikki jehettin chüshendürüshke bolidu :

1. sheretning hökümranliq prinsipi insanlar teripidin tüzülgen qanunlarning hökümranliq prinsipidin üstundur. Chünki dunyadiki eng ilghar démokratiye qanunlirini layihiyiligüchi organlarmu meyli ular parlamént bolsun, meyli dölet reisi bolsun, meyli bashqa qaysibir terep bolsun – qanun chiqirishta qeytsiz we shertsiz organlar bolup, özliri qanun chiqarghuchilar bolghanliqtin, ularning salahiyiti cheksiz bolidu. Shunga qanun chiqirish organliri qanundin xalighan maddilarni élip tashlap, xalighanlirini kirgüzeleydu. Emma islamda sheretning hökümranliqi döletning pütün organlirini, hetta qanun chiqarghuchi organlarnimu öz ichige alghanliqtin, héchkim sheretning belgilimilirini emeldin qaldurush yaki özgertish hoquqigha ige emes . Chünki allahning tüzgen qanuni her zaman we her makan'gha yaraydighan xususiyetke ige. Emma yéngidin meydan'gha kelgen, quran kerim we hedislerde hökümi belgilenmigen mesililerde, qanunshunaslar ijtihad yoli bilen ish köridu.

2 . Islam dinining qanun chiqirish we yürgüzüsh organlirigha döletning kontrolliqidin musteqil halda ish körüsh hoquqini bérish prinsipi hazirqi eng ilghar démokratiye qanunliridinmu üstundur. Shunga qedimqi we hazirqi barliq qanun kitabliridiki " qanun döletning xahishini ipadileydu" deydighan söz islamda yoq. Hazirqi démokratiye qanunlirining pikir, étiqad we teshwiqat erkinlikidin bashlap köpligen ishlarda insanlarning hörriyitige kapalet qilghanliqinimu inkar qilghili bolmaydu.

Démokratiye bilen islam dinining munasiwiti

démokratiyini akadémiyilik atalghulargha hajet bolmastin, addi til bilen ipadiligende, kishilerning bashliqlirini özliri tallap chiqishi, ular yaqturmaydighan birining ulargha musellet boliwalmasliqi, ular qobul qilalmaydighan qanun – prinsiplarni ulargha tangmasliqi, puqralarning bashliqliridin hésab élish, bashliqliri xatalashqanda ulargha qarshi chiqish hoquqi bolishi dégenliktur. Mana bu, heqiqiy menidiki démokratiyidur.

Démokratiyini yuqiriqi teripi boyiche chüshen'gen kishilerge ayanki, heqiqiy menidiki démokratiye islam dinining ijadiyitidur! Tarixtin buyanqi mustebit hakimmutleqlerning türlük zulumliridin qutulushning yollirini izdesh, hayatliqning uzun esirlik tejribiliridin paydilinish netijiside, insanlar téxi yéqinqi yillardin biri otturigha chiqarghan démokratiye tüzümi islam dini 14 esir ilgiri

tunji qétim qarar qilghan heq – hoquqlarning bir qismidur. Mesilen : islam dinida dölet bashliqini peyghember teyinlep bermeydu, belki uni xelq özi saylap chiqidu. Islam dini jamaet yaqturmaydighan birining ulargha namazda imam bolishini yaman köridu. Peyghember eleyhissalam bu heqte üch xil ademning oqughan namizi qobul bolmaydu. Ularning biri jamaet yaqturmaydighan imam... Namazdiki ehwal shundaq bolghan yerde, pütün hayatliq we barliq siyaset ishlirida ehwal qandaq bolishi kérek? Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: silerning eng yaxshi bashliqliringlar siler yaqturidighan we ularmu silerni yaqturidighan, siler ulargha yaxshi tileklerni tileydighan, ularmu silerge yaxshi tileklerni tileydighan kishiliringlardur. Silerning eng yaman bashliqliringlar siler yaqturmaydighan, ularmu silerni yaqturmaydighan, siler ulargha lenet oquydighan, ularmu silerge lenet oquydighan kishiliringlardur.

Misirliq ataghliq yazghuchi we islam mutepekkuri ustaz abbas aqqad hazirqi démokratiye tüzümining jewhiri islam dinidin kelgenlikini delillep "islam démokratiyisi" namliq bir kitab yazghan. Kéyinche, uningdinmu ilgirilep misirliq islamiy yazghuchi ustaz xalid muhemmed xalid hazirqi démokratiye tüzümini islamning özi dep teswirligen. Démek, démokratiyining jewhiri islamning rohigha muwapiqlishidu. Hazirqi zamanda, dunyaning héchqandaq yéride heqiqiy islam dölitining ülgisini tapqili bolmaydu. Undaqta néme üchün hazirqi musulman döletliride démokratiye bolmaydu?

Mesilining tügini bu yerde. Eger hazirqi musulman döletliride muhemmed eleyhissalam tesis qilghan heqiqiy islam dölitining endizisi yaki emeliyiti bolsa idi, musulmanlar bügünkidek xorluqqa, ézilishke we küchlüklerge béqindi bolup hayat kechürüshke muptila bolmighan bolatti.

Musulmanlarda siyasiy istibdat dewrining bashlinishi

islam millitining awwalqi töt xelipining zamanidin kéyinki uzun yilliq tarixi jeryanida ketküzüp qoyghan eng muhim nersisi we eng chong xataliqi islam dinining kéngesh we erkin saylam prinsipini emelge ashuralmighanliqi idi. Ülgilik xelipiler dewrining axirqi mezgilliride, bir qanche kishining xataliqi seweblik, kéngesh we saylam boyiche ish köridighan ülgilik ” islam xelipiliki “ atidin baligha miras qalidighan impératorluq tüzümige aylinip qalghan. Eyni waqittiki sahabilar bu ishqa qarshi chiqqan we qetiy razi bolmighan. Hetta bezi sahabilar bu tüzümni qedimqi iranliqlarning mustebit hakimiyitige oxshitip " kisraliq tüzümi" dep atighan.

Tunji islam d ölitining örnekliri

islamdin burunqi ereblerde hakimiyet tüzümi

islamdin burunqi ereblerde birla hakimiyet astida yashash aditi yoq bolup, her bir qebilining öz aldigha musteqil qebile bashliqliri bar idi. Erebler öz arisidiki jédel – majiralar we hököm teleb qilidighan her qandaq bir ishta özlirining qebile bashliqlirigha murajet qilatti. Her qebile özini bashqilardin artuq sanaytti, shéirliri arqiliq reqib qebililerni söketti. Bu sewebtin qebililer otturisida hemishe dégüdek toqunushlar we chong kölemlik urushlar yüz bérip turatti. Erebler omumen, ijtimaiy jehettin tarqaq, siyasiy jehettin muqimsiz we iqtisadiy jehettin namratliqta hayat kechüretti. Bashqa her qandaq bir millet

ereblerge nisbeten medeniyetlik sanilatti. U milletlerde padishahliq tüzümi alliburun yolgha qoyulup bolghanliqtin, bir qeder birlik ichide hayat kechüretti. Emma ularda bashliqlirini özliri saylap chiqish erkinliki yoq bolup, atidin baligha miras qalidighan padishahliq tüzümi sayisida hayat kechüretti .

Ereblerni millet qatarigha kotürgen amil islam dinidur

islam dini kelgen we islam hakimiyiti tiklen'gendin kéyin, erebler, jümlidin islam dinini qobul qilghan pütün milletler her türlük qalaqliqlardin, xurapatlardin, insanlargha choqunushning xorluqliridin, ijtimaiy muqimsizliqlardin we siyasiy tehdidlerdin pütünley azat bolup, étiqad jehette bir allahqila étiqad we ibadet qilishtek izzet – hörmetke, ijtimaiy we siyasiy jehetlerde muqimliq, birlik, barawerlik we hörlükke érishti .

Islam dölitining tunji reisi

peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam allah taala teripidin islam dinini élip kélip, mutleq hakimiyet allah taalagha mensub ikenlikini we özining allah buyrighanlarni yetküzüsh wezipisi barliqini élan qilghan we medinige hijret qilip barghinidin kéyin, u jayda tunji islam dölitini tesis qilghan bolup, bu döletning tunji hakimi peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam bolghan.

Muhemmed eleyhissalam özi dölet reisi, dinning birdinbir rhebiri bolsimu, özini nahayiti kemter tutatti, etrapidikilerge qérindashning qérindishigha qilidighan muamilisini qilatti, herkimge intayin mulayim idi, birer kishigimu azar bermeytti, qattiq söz qilmaytti. Shunga allah taala uninggha mundaq dégen : "allahning rhemiti bilen sen ulargha mulayim boldung, eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti." [al imran 159- ayet]

muhemmed eleyhissalam özining ulughlinishini we bashqilardin alahide perqliq muamile körüshni xalimaytti, kishiler arman qilidighan aliy unwanlar bilen atilishnimu yaqturmaytti. Muhemmed eleyhissalam insaniyette bolushqa tégishlik güzel exlaqning eng ülgisini yashighan zat idi. Shunga allah taala uni maxtap "sen heqiqeten büyük exlaqqa igisen." didi. Shu sewebtin, muhemmed eleyhissalamgha egeshkenler uni jénidinmu artuq söyetti. Adette mutleq köp sanliq kishiler özlirining padishahlirigha yaki qandaqla bir bashliqlirigha ulardin qorqup yaki xalimisimu mejburiy halda itaet qilsa, muhemmed eleyhissalamning yénidikiler uninggha cheksiz söygü muhebbet we wayigha yetken ixlas hem sadaqet bilen ixtiyariy itaet qilatti .

Muhemmed eleyhissalamning yénidiki sahabiliri uni ata anisidin, baliliridin we dunyada qimmetlik sanalghan her qandaq nersisidin artuq söyetti. Allah taala quran kerimde : "peyghember möminler üchün janliridinimu charidur." déyish arqiliq ularning muhemmed eleyhissalamgha bolghan söygü ixlasigha guwah bolghan. Chunki sahabilar hezriti muhemmed eleyhissalamni we uning qedir qimmitini hemmidin bek tonughan we allahning munu sözige estayidil qulaq sélip shu boyiche ish körgen ülgilik kishiler idi . "allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning allahqa we uning peyghembirige düshmen bolghanlarni ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya uruq

tughqanliri bolghan teqdirdimu dost tutqanliqini körmeysen."

tunji islam dölitining adaletperwerliki

peyghember eleyhissalam medine munewwere shehride tesis qilghan tunji islam döliti insaniyet tarixida tunji qétim adalet we barawerlikning eng yuqiri ülgilirini yaratqan bolup, bu ehwal musulman emes qewmlerningmu islam dinini qobul qilishlirigha türtke bolghan seweblerning biri bolghan idi. Chünki tunji islam dölitining qanun – prinsiplirida we hakimiyet maqamida, irq, din, reng we dölet ayrimchiliqidin halqighan we insanlar xuddi taghaqning chishlirigha oxshash pap barawerdur, erebning ejem (ereb emes milletler)ge, ejemning erebke, aq tenlikning qaratenlikke, qara tenlikning aq tenlikke héchqandaq artuqchiliqi yoqtur. Ular peqet allah taalagha teqwaliq qilish bilenla allahning dergahida bir biridin artuq bolalaydu dégen islamiy prinsipning eng chékige yetken ésil ülgiliri namayan bolghan idi. Peyghember eleyhissalamning azadkerdisi zeydning oghli usamege oxshighan bir qara tenlik sahabining medine islam dölitige tewe qoralliq qisimlarning bash qomandanliqigha teyinlen'genliki, épopiyilik qara tenlik bilal ibni rebahning islam tarixida tunji muezzin bolup saylan'ghanliqi we bashqilar buning misalidur. Peyghember eleyhissalam tunji islam dölitining tunji reisi bolghan bolsimu, özining ulughlinishini we özige alahide heq tonulushini layiq kütmeytti. Peyghemberlik we insanlargha eng aliy maqamdiki rheberliktin ibaret bu katta mensipidin özi, ailisi, tughqanliri we qandaqla bir yéqin kishisining paydisigha qollinishtin tamamen yiraq idi, hetta musulmanlarning uninggha alahide perqliq hörmet körsitisinimu xalimaytti. "manga bashqa milletler bir birini ulughlap ornidin turushqinidek ornunglardin turmanglar" dégenliki buni ipadileydu. Peyghember eleyhissalamning söyümlük qizi fatime reziyellahu enhagha i muhemmedning qizi fatime ! Pul – mélimdin xalighiningizni sorisingiz sizge yardem qilalaymen. Emma allahning aldida sizge héchnerse qilip bérelmeymen, eger muhemmedning qizi fatime oghriliq qilsa idi, elwette uning qolini kesken bolattim , dégenliki we özining tughqanlirigha ey qureysh jamaesi ! Özünglarni allahning azabidin qutquzunglar, men silerge héch nerse qilip bérelmeymen , dégenliki, taghisi abbasqa, ey tagha ! Séning üchün allahning aldida héch ish qilip bérelmeymen dégenliki buning misali.

Peyghember eleyhissalam wapat bolishidin birqanche kün ilgiriki késellik waqtida taghisi abbasning oghli fezl bilen kiyoghli eli ibni ebu talibning yardimi bilen mesjidke chiqip munberde olturidu we mundaq deydu: ey xalayiq! Men kimni birer qamcha urup salghan bolsam, mendin intiqamini éliwalsun, mana men müremni tutup berdim. Kimning mélini éliwalghan bolsam, mendin hazirla mélini sorisun, mana bu méning mal – dunyalirim. Manga öchi bolghanlar mendin qorqmisun, ularni qorqutush méning shenimge yarashmaydu. Bilinglarki, méning üchün eng yaxshiliringlar mendin heqqini teleb qilghan yaki manga raziliq bergenlerdur. Men rebbimning dergahigha könglüm rahet halda bérishni xalaymen.

Qisqisi, islam dinining heqqaniyliqi we islam dölitining adaletperwerliki charek esirlik az bir waqit ichide pütün ereb yérim arilining islam bayriqi astida

birlishishige türtke bolghan idi.

Islam xelipilirining adaletperwerliki

xulefaurrashidun dep atalghan ülgilik xelipilerning adaletperwerliktiki ehwali xuddi peyghember eleyhissalamning adalitige oxshash idi. Tunji xelipe ebu bekri siddiq reziyellahu enhu xelipilikke beyet qilin'ghanda, munberge chiqip turup, pütün musulmanlarning aldida mundaq didi, ey xalayiq ! Men silerge bashliq bolup saylandim. Men silerning eng yaxshiliringlardinmu emesmen, mesuliyitimni yaxshi ishlisem manga yardem qilinglar, eger xatalashsam tüzitinglar. Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu xelipilikke saylan'ghinida mundaq dégen, ey xalayiq ! Méning qandaqla bir ishta xatalashqinimni bayqighan haman manga tüzütüsh béringlar. Chünki menmu toghra – xatadin xaliy bolalmaydighan insanmen. Bu ikki xelipidin kéyin kelgen osman ibni affan we eli ibni ebu taliblarmu shu boyiche ish körgen. Shunga ular ” toghra yolda yürgüchi xelipiler “ dégen menggülük shereplik unwan'gha érishken. Tötinchi xelipe hezriti eli ibni ebu talibning bir tömür kiyimi yoqap ketken bolup, uni bir xristanning yénidin tépilghanda, xelipe uninggha " bu manga ait " deydu. Héliqi xristan kishi "bu méning, qayil bolmisingiz, musulmanlarning qazisi bar, shuning yénigha barayli" deydu, shundaq qilip ikkisi shu waqittiki islam dolitining qazisi shurhyening hozorigha baridu we xelipimu qazining aldida tik turidu, buni körgen qazi xelipige hörmet qilghanliqtin uni olturushqa teklip qilidu. Andin xelipe sözge bashlap ey qazi bizning dewayimizni sorighan bolsingiz deydu. Qazi : xosh, i möminlerning emiri qandaq dewayingiz bar idi ! Dep soraydu. Xelipe : bu tömür kiyim méning idi, xéli waqittin biri mendin yoqap ketken idi deydu. Héliqi xristan bu méning deydu. Bu waqitta qazi: bu tömür kiyimning buning qolidin chiqishigha ishenmeymen, ey möminlerning emiri ! Sizning ispatingiz barmu deydu. Xelipe: rast éyttingiz, méning ispatim yoq deydu. Bu ehwaldin qattiq tesirlen'gen héliqi xristan adem: möminlerning emiri özining teyinligen qazisining hozorigha keldi, andin qazi uning ziyinigha höküm qildi, men shundaq guwahliq bérimenki, bu choqum peyghemberlerning xislitidur. Ey möminlerning emiri ! Bu kiyim sizning idi, bir zamanlarda sizning étingizning üstidin chüshüp qalghanda, uni men éliwalghan idim. Men bügün musulman boldum dep, "eshhedu enla ilahe illellahu we eshhedu enne muhemmeden ebduhu we resuluhu" dégen shahadet kelimisini oquydu. Bu waqitta xelipe: "sen musulman boldung, mubarek bolsun, bu kiyim séning bolup ketsun dep kiyimni uninggha biriwétidu we uni yölep étigha mindurüp qoyidu.

Kéngesh we uninggha munasiwetlik mesililer

kéngesh we ishlarni kéngesh yoli arqiliq bir terep qilish islam dinining eng muhim xususiyetliridin biri bolup, islam dinida bashqa dinlarda bolghinidek " din ademliri" dep atilidighan diniy bésimdarliq tüzümi yoq. Chünki islam dini insanlarning din tallash, pikir bérish, köz qarashlirini ochuq otturigha qoyush erkinlikige eng zor ehmiyet béridighan yégane dindur. Islamning her bir dewride ehli ilim, pikir we eqil igiliridin teshkillen'gen kéngesh ezaliri bolidu. Ular musulmanlar jemiyitige munasiwetlik mesililerni, mushkilatlarni we her xil

yéngi mesililerni ortaq kéngiship qarar chiqirish arqiliq hel qilidu.

Tunji islam dölitidiki kéngesh

tunji islam dölitidiki kéngesh din ishlirida mutleq shekilde allah taalaning wheyisige yölinish, heqqide whyi kelmigen dunyaliq ishlarda pikir we eqil igiliri bilen kéngiship ish körüshtin ibaret idi. Allah taalaning : "ishta ular bilen kéngeshkin; kéngeshkendin kéyin bir ishqa bel baghlisang, allahqa tewekkül qilghin. Allah heqiqeten tewekkül qilghuchilarni dost tutidu.(al imran -159) dégen sözimu buninggha isharet qilidu.

Peyghember eleyhissalamning yénida " es'hab shura" dep atalghan wezirlik maqamidiki tallan'ghan kéngesh ezaliri bar idi. Ular bilen heqqide whyi kelmigen dunya ishlirigha munasiwetlik mesililer üstide kéngesh qilatti. Mesilen : bedir urushigha chiqqan küni peyghember eleyhissalam melum bir jayda orun tutushni qarar qilghanda, hubbab ibni munzir isimlik bir sahabe peyghember eleyhissalamdin ”ya resulellah ! Bu jaygha orunlishish allahning whyisimu yaki sizning reyingizmu?“ dep soraydu. Peyghember eleyhissalam ” belki bu méning reyim “ dégende, hubbab ibni munzir ” ya resulellah ! Bu jay yaxshi emes, bizni sugha yéqinraq bir jaygha élip barghan bolsingizken “ deydu. Bu waqitta peyghember eleyhissalam hubbabning reyini qobul qilip, uning mesliheti boyiche ish köridu. Bedir urushida esirge élin'ghanlarni qandaq qilish mesiliside peyghember eleyhissalam hezriti ebu bekri reziyellahu enhuning reyi boyiche ish körüp, esirlerdin oqush we yézishni bilidighan her bir kishining musulmanlarning baliliridin on balining sawadini chiqirip qoyush sherti bilen qoyup bergen. Mundin bashqa, xendek urushida, selman farsiy isimlik sahabining medine munewwere shehrige zor qoshun bilen hujum qilmaqchi bolghan düshmen küchliridin mudapelinish üchün sheherning etrapigha xendek kolash pikrini qobul qilighanliqimu islam dolitide höküm süridighan kéngishishning emeliy ipadiliridin biridur .

Peyghember eleyhissalamning zamanidiki kéngesh ezaliri

peyghember eleyhissalamning zamanidiki kéngesh ezalirining eng béshida hezriti ebu bekri siddiq reziyellahu enhu , ömer ibni xettab, eli ibni ebu talib, osman ibni affan, telhe ibni ubeydulla, zubeyr ibni ewam, abdurrahman ibni ewf qatarliq sahabilar kélidu .

Kéngesh qilishning mawzusi

kéngesh peyghember eleyhissalam hayat waqtida, heqqide whyi kelmigen siyasiy, iqtisadiy, ijtimaiy we her qandaq ishlarda bolatti. Emma diniy mesililerde peyghember eleyhissalam peqet wheyigila tayinatti. Kéngesh peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin ta qiyametkiche, heqqide quran kerim ayetliri yaki peyghember eleyhissalamning hedisliri kelmigen, musulmanlar we musulmanlar jemiyitige munasiwetlik pütün ishlar üstide bolidu.

Islam dölitining xelipikliri

xelipe – lughette orunbasar dégen menide bolup, islam istémalida peyghember eleyhissalamdin kéyin, musulmanlarning ishlirigha mesul bolghan kishilerni körsitidu. Ebu bekri reziyellahu enhu, ömer, osman, eli reziyellahu enhum we ulardin kéyin kelgen islam xelipiliri buning misalidur.

Islam xelipiliki quran kerim we sünnetni asas qilghan islam sheriitini qanun qilghan islam hakimiyitini körsitidu. Islam xelipiliki peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin 632 - yili medine munewwere shehride bashlinip, 1924 - yili türkiyining istanbul shehride axirlashqan.

Islam xelipiliki töwendiki dewrlerni bashtin kechürgen:

1 - xulefaurrashidun dewri.

2 - emewiyler dewri.

3 - abbasiylar dewri.

4 - osmaniylar dewri.

Xulefaurrashdun dewri sahabilarning dewri bolup, islam tarixida bu dewr eng kamaligha yetkenliktin, " islamning altun dewri " dep atilidu. Peyghember eleyhissalam wapat bolghandin kéyin, hezriti ebu bekri reziyellahu enhu, ömer, osman we eli reziyellahu enhum qatarliq 4 kishi arqa – arqidin musulmanlarning xelipisi bolghan. Xulefaurashidun dewri yuqiriqi 4 xelipe bilen axirlashqan bolup, bulardin kéyin kelgenler islamning xelipini omum xelqning awaz bérishi arqiliq xelq teripidin saylap chiqish usulini emeldin qaldurup, xelipilikni atidin baligha miras qaldurushtin ibaret padishahliq tüzümige aylanduriwalghan.

Emewiyler dewri

emewiyler dewri – peyghember eleyhissalamning taghisining oghli ebu sufyan ailisige mensub bolghan emewiyler teripidin qurulghan xelipilik bolup, emewiyler xelipikining tunji xelipisi muawiye ibni ebu sufyan miladiy661 - yilidin 680 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirqi xelipisi merwan ibni muhemmed miladiye 744 - yilidin 750 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Bu xelipilik awwal dimeshiqni, andin ispaniyeni paytexti qilghan we 661 - yilidin 750 - yiligha qeder 89 yil hakimiyet sürgen bir xelipiliktur.

Emewiyler dewridiki islam döliti

emewiyler dewride islam dini dunyaning her qaysi jaylirigha keng tarqalghan bir dewr bolup, shu waqittiki islam dölitining chégrisi sherqtin junggughiche, gherbtin ispaniyegiche kéngeygen. Paytext dimeshiq shehri ilim – meripetning merkizige aylan'ghan. Emewiyler dölitining xelipiliri sanaet, pen – téxnika, tibabet, tepsir, hedis we fiqhi ilimlirige, shundaqla hertürlük ilim pen we islam teshwiqatigha qattiq köngül bölgen bolup, musulmanlar pen, medeniyette we ilim – meripette dunya xelqining eng aldigha ötüp ketken idi. Tunji islamiy pul tilla emewiyler zamanida ijad qilin'ghan. Emewiyler mundin bashqa yene binakarliqqa zor ehmiyet bergen bolup, dunyaning her qaysi jaylirida chong tarixiy medrise we jamilerni bina qilghan. Emewiyler xelipiliki islam tarixida eng chong ghelibilerni qolgha keltürgen we islam dinining asiya, afriqa, yawropa qitelirige keng tarqilishi yolida mislisiz xizmetlerni körsetken bir xelipiliktur.

Abbasiylar dewri

abbasiylar xelipiliki peyghember eleyhissalamning taghisi abbas reziyellahu enhuning ailisidikiler teripidin qurulghan islam xelipiliki bolup, 750 - yilidin 1258 - yiligha qeder 508 yil hakimiyet sürgen. Bu xelipilikning tunji xelipisi ebu abbas ibni seffah 744 - 750 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirqi xelipisi baghdatta ebu ehmed abdullah 1243 - 1258 - yillar arisida xelipilik qilghan, qahirede

elmutewekkil billah 1507 - 1516 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Abbasiylar xelipilikining paytexti ikki bolup, awwal baghdat, andin misirning qahire shehri bolghan. Bu xelipikning qaidisi boyiche, xelipe emirulmuiminin dep atilatti.

Abbasiylar dewridiki islam döliti

abbasiylar dewri her xil témidiki islamiy eserlerni yézish, bashqa tillardin tibbiy, edebiy, tarixiy eserlerni, shundaqla paydiliq ilimlerni terjime qilish eng ewjige yetken bir dewr bolup, islam dunyasida birdek tonulghan meshhur 4 fiqhi mezhibning qurghuchiliri, meshhur mupessirler we hedisshunaslar bu esirde ötken. Öz waqtida baghdat shehri islam xelipikining merkizi bolupla qalmastin, belki ilim – meripetning we ölimalarning merkizi bolghan idi. Abbasiylar xelipiliki dewride musulmanlar eserlirini tunji qétim özliri ishlepchiqarghan qeghezge bésip chiqirishni ögen'gen we uni tereqqi qildurghan idi. Mundin bashqa shu dewrdiki musulmanlar dunyada tunji bolup "beytul hikmet" dep atilidighan ilmiy tetqiqat akadémiyisini, resetxanilarni, kutubxanilarni, terjime merkezlirini barliqqa keltürgen bolup, abbasiylar dewri ilim – pen we medeniyet taza güllen'gen dewr hésablinidu.

Osmaniylar dewri

osmaniylar dewri islam xelipilikining eng axirqi dewri bolup, ottura asiyadin kelgen ughuz türkliri teripidin qurulghan we 1299 - yilidin 1924 - yiligha qeder 625 yil hakimiyet sürgen. Osmaniylar xelipilikining xelipiliri "sultan" dep atilatti. 625 yilda 40 sultan hakimiyet bishigha chiqqan. Osmaniylar xelipilikining tunji xelipisi osman ertughrul 1280 - 1300 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirqi xelipisi ikkinchi abdulmejidxan 1922 - 1924 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Osmaniylar xelipikining tunji paytexti sögüt(1299 - 1326) andin bursa (1326 - 1365) andin edirne (1365 - 1453) we eng axirda istanbul (1453 – 1922) bolghan.

Osmaniylar dewridiki islam doliti

osmaniylar xelipiliki pütün dunya xelqige islam dinini tarqitishni eng aldinqi ghaye qilghan bolup, her qedemde ghelibige ériship mangghan. Bolupmu osmaniylar xelipilikining 9 - sultani muhemmed fatih (1451 - 1481 - yillar arisida xelipilik qilghan) ning dewride istanbul esli nami qusténtiniye azat bolup, musulmanlarning qoligha ötkendin kéyin, osmaniylar xelipiliki zeper quchqan yéngi bir dewrge kötürülgen idi. Ular asiyadin qara déngizghiche, balqan yérim arilidin guroziye, rumaniye, bulghariye, kosowa qatarliq jaylarghiche kéngiyip barghanning sirtida, pütün ereb we afriqa döletliridin halqip italiyining jenubi qismi, ottura asiya we sherqi jenubi yawropaghiche bolghan jaylarda hakimiyet yürgüzgen bolup, shu waqitqa nisbeten dunyadiki eng chong küchke aylan'ghan. Osmaniylar xelipiliki 1924 - yili hazirqi türkiye jumhuriyitining qurghuchisi mustafa kamal ata türk teripidin aghdurup tashlan'ghan.

Üchinchi bap. Jihad we uning ehkamliri

jihadning menisi we hökmi

jihad dégen söz mena jehettin qiynalmaq we musheqqet tartmaq, dégenlik bolidu. Jihad dégen söz istilah jehettin kapirlar bilen urush qilish üchün qol, mal mülük we til bilen köresh qilish, dégenlik bolidu.

” jihad“ sözi ereb tilidiki ” jhd“ sözidin kelgen bolup, eng zor tirishchanliq körsitish, küchining bériche tirishish dégen menilernimu biridu. Tirish we tirishchanliq körsitish, ikki qatlamliq menige ige bolup, birinchi qatlamdiki menisi shexsning meniwiy jehettiki tirishchanliqini, ikkinchi qatlamdiki menisi shexsning maddiy tirishchanliqini ipadileydu. Bu heqqaniy urushlarda tiriship küresh qilishini körsitidu.

Jihadning birinchi qatlam menisidiki tirishchanliq körsitish chong jihad dep atilidu. Bu shexsning barliq köchini serp qilip barliq gunah – mesiyet we azghunluqlarni süpürüp tashlap, qelbini paklishi we türlük gunahlardin, exlaqsizliqlardin, xususen yalghanchiliq, aldamchiliq, gumanxorluq, körelmeslik, achközlük we öchmenliklerge oxshighan yaman illetlerdin yiraq bolup nepsini paklishi, qelbige söygü muhebbet, mihri shepqet, adaletperwerlik, yardemsöyerliklerge oxshighan ésil xisletlerni yerleshtürüsh arqiliq allah taalaning merhemitige, iltipatigha we raziliqigha érishishini körsitidu.

Jihadning ikkinchi qatlam menisidiki heqqaniy urush, kichik jihad dep atilip, heqqaniy urushni toghra yosunda élip bérishni körsitidu. Ölümge özini étishni teqezza qilidighan urushning kichik jihad, nepsini paklap, özini islah qilishning chong jihad dep atalghanliqigha heyran qalghuchilar bolsa, ulargha deymizki, adem ichkiri dunyasini islah qilip, nepsiy sheytanning her türlük weswesilirini yengmey turup, qan töküshni teqezza qilidighan urush meydanigha özini atalmaydu.

Allah yolida jihad qilish perz kifayedur. Jihad bezi sharaitlarda xuddi besh wax namazgha oxshashla perz eyn bolup belgilinidu.

3683/6152 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki ghazatqa chiqmay we ghazat qilishni köngligimu keltürmey ölse, nipaq alametliridin birining üstide ölgen bolidu. Abdullah ibni mubarek mundaq dégen: biz buni peyghember sellellahu eleyhi wesellemning zamanida (jihadqa chiqmighanlarning qandaq kishiler ikenlikini belgileshte) qollinilghan ölchem bolushi mumkin dep oylaymiz. (muslim: 1910)

3682/6151 - ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mekke fetih bolghandin kéyin, (mekkidin) hijret qilish ayaghlashti. Lékin jihadqa chiqishni niyet qilish we jihadqa chiqish dawamlishidu. Eger omumiyüzlük urushqa chiqish telep qilinsa, omumiyüzlük chiqinglar! (buxari: 2783)

3681/6150 - enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mushriklargha qarshi jéninglar, mal mülkünglar we tilinglar bilen jihad qilinglar! (ebu dawud: 2504)

3685/6154 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: düshmen bilen uchrishishni arzu qilmanglar. Eger ular bilen uchriship qalsanglar, gheyret bilen urushunglar! (buxari: 3026)

jihad töwendiki 3 sharaitta perz eyn'ge özgiridu:

1 - jihadqa teyinlinip mujahidlarning sépige qoshulup bolghan kishi üchün

jihad qilish perz eyndur.

2 - musulmanlar turiwatqan rayon yaki döletke düshmenler bésip kirgen waqitta, pütün musulmanlargha jihad qilish perz eyn bolup belgilinidu.

3 - dölet teripidin melum shexsler jihadqa chiqishqa belgiligen waqitta, chiqishqa belgilen'gen shexsler üchün jihad qilish perz eyndur.

Islam dinida jihadning buyrulghanliq sewebini töwendikidek 3 meqsetke qisqartishqa bolidu:

1 - zulumgha we her türlük heqsizliklerge qarshi turush.

2 - bashqilar teripidin zorluq bilen tartip élin'ghan heq hoquqlarni qayturup élish.

3 - hujum qilghuchilargha reddiye bérish. Allah taala quran kerimde mundaq dégen:

[وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (39)]

" hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üchün qarshiliq körsitishke ruxset qilindi. " [süre hej 39 - ayet]

islamiy jihadning prinsipliri

1 - birinchi bolup urush achmasliq. Bu prinsipni quran kerim mundaq bayan qilghan:

[وَقَاتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُواْ إِنَّ اللّهَ لاَ يُحِبِّ الْمُعْتَدِينَ (190)]

" silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuzchilarni allah rastinla yaqturmaydu. " [süre beqer 190 - ayet]

2 - tajawuz qilghuchilargha zerbe bérishte ashuriwetmeslik. Bu prinsipni quran kerim mundaq bayan qilghan:

" biraw silerge qanchilik chéqilghan bolsa, silermu uninggha shunchilik chéqilinglar. " [süre beqer 194 - ayet]

3 - düshmenlerning tinchliqqa mayil ikenliki yaki tajawuzchiliqni toxtitidighanliqi bilin'gen waqitta, ular bilen urush qilmastin tinchliq üchün heriket qilish. Quran kerim bu prinsipni mundaq bayan qilghan:

[وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (61)]

" eger ular tinchliqqa mayil bolsa, senmu tinchliqqa mayil bolghin, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur. " [süre enpal 61 - ayet]

4 - urush qilmighanlargha chéqilmasliq.

[لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (8)]

"kuffarlardin siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlargha kelsek, allah ulargha yaxshiliq qilishinglardin, ulargha adaletlik bolushunglardin tosmaydu. " [süre mumtehine 8 - ayet]

peyghember eleyhissalam her qétim urushqa chiqishtin awwal musulman eskerlirige telimat bérip: " silerge tigh tenglimigenlerni, yashan'ghanlarni,

ayallarni, balilarni öltürmenglar ! Ziraetlerni nabut qilmanglar, düshmenlerning bedenlirini parchilimanglar, esirlerni xorlimanglar " dep jékileytti.

5 - yamanliq qilghuchilargha keng qorsaq, epuchan bolush, imkanqeder urush qilishtin saqlinish. "siler kechürsenglar, kechürgen adem teqwaliqqa eng yéqindu." [süre beqer 237 - ayet]

6 - yamanliqqa yamanliq bilen jawab bermestin, yamanliqqa yaxshiliq bilen jawab bérish arqiliq düshmenni dostqa aylandurush.

[وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (34)]

" yaxshi ish bilen yaman ish barawer bolmaydu, yaxshi xislet arqiliq yaman xisletke taqabil turghin, shundaq qilsang sen bilen özining arisida adawet bar adem goya sirdash dostungdek bolup qalidu. " [pussilet 34 - ayet]

mushundaq polattek intizam we qetiy prinsiplardin halqip, islam namidin xataliq ötküzgen islamiy jamaetler yaki teshkilatlar bar déyilse, islam dini ularning qilmishliridin qetiy mesul emes! Bularni islam dinigha chétish opochuq heqsizliqtur.

" jihad " sözining quran kerimdiki menisi we bashqa menilliri

ereb tilidiki " aljhad" sözi quran kerimde töwendikidek 3 xil menide kelgen:

1 - allah yolida qolgha qoral élip ghazat qilish. "möminlerdin özrisiz turup jihadqa chiqmighanlar, allah yolida mallirini, janlirini tikip jihad qilghuchilar bilen barawer bolmaydu. " [süre nisa 95 - ayet]

2 - heqiqetni jakarlap söz bilen küresh qilish.

[فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (52)] " quran arqiliq ulargha qarshi pakitlarni otturigha qoyup barliq küchüng bilen küresh qilghin. " [süre purqan 52 - ayet]

3 - yaxshi ishlarni qilish we emel – ibadetlerni orunlashta tirishchanliq körsitish. "kimki yaxshi emellerni orunlash yolida jihad qilidiken, uning qilghan jihadi özining paydisi üchündur." [süre enkebut 52 - ayet]

islam dinida jihadning menisi we dairisi keng bolup, jihad özini islah qilish, yaxshi ishlargha pul serp qilish bilen bolghinidek, qelem bilen, til bilen we pen – téxnika bilen qurallinish bilenmu bolidu. Hetta jihad quran bilenmu bolidu. Quran bilen bolghan jihad quranning heqiqetlirini bashqilargha teshwiq qilish bilen bolidu. Qoral bilen jihad qilish quran kerimning tebiri boyiche "qital"dep atilidu. U tajawuzchilargha reddiye bérish üchünla qilinidu. "silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuz qilghuchilarni allah heqiqeten dost tutmaydu. " [süre beqer 190 - ayet]

islam dinida qoralliq jihad tinchliq bilen mesilini hel qilish charilirining hemmisi tügigendin kéyin élinidighan eng axirqi qarardur. Islam dinida yolgha qoyulghan jihadning shertlirimu intayin chingdur. Musulman kishining urush meydanida saqlinishqa tégishlik exlaqiy we diniy burchi özlirige qarshi urush achmighanlar bilen urushmasliq, ayallar, balilar we yashan'ghanlargha tegmeslik, qarshi terepning mal – mülkini, öy – jaylirini ziyan'gha uchratmasliq, esirlerni

xorlimasliq we bashqilardur. Yolsiz urushlar jihad emes. Islam dini mal – dunyagha érishish yolida, irqiy dewa üchün, bashqilarning zéminlirini bésiwélish yaki ularni boysundurush yaki din'gha kirishke zorlash üchün urush qilishni qetiy ret qilidu. Kishler islam dinigha peqet öz ixtiyari bilenla kiridu. Ularni héchkimning zorlash hoquqi yoq. Allah taala bu mesilini téximu roshenleshtürüp mundaq deydu:

[وَلَوْ شَاء رَبُّكَ لآمَنَ مَن فِي الأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُواْ مُؤْمِنِينَ (99)]

"eger perwerdigaring xalisa idi, elwette, yer yüzidiki kishilerning hemmisi iman éytatti, sen kishilerni musulman bolushqa zorlamsen ? " [süre yunus 99 - ayet]

jihadning we shehidlikning peziliti

3631 /6074 - selman farisi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: allah yolida bir kün posta turush bir ayghiche kündüzi roza tutup, kéchisi qiyamda turghandin yaxshidur. Kimki posta turiwitip ölse, qebre pitnisidin saqlinidu. Posta turghan emelining sawabi qiyamet künigiche köpiyidu. (tirmizi: 1665)

3633/6077 - sehl ibni seid saidi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah yolida bir kün posta turush dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. Biringlarning (jihadta at chapturush üchün ishletken) qamchisining jennettiki orni dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. Allah yolida etigen axsham yürüsh qilghan bendining yürüshi dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. (buxari: 2892)

3632/6075 - ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ay posta turush ömür boyi roza tutushtin yaxshidur. Kimki allah yolida posta turghan halda ölse, qiyamet künidiki nahayiti chong qorqunchtin aman qalidu, riziq bilen ghizalinip turidu, jennetning hidini puraydu. Allah taala uni tirildürgen'ge qeder uning sawab deptirige mujahidning ejri yézilip turidu. (elkebir)

3634/6078 - sehl ibni seid saidi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah yolida etigen axsham yürüsh qilish dunya we uning üstidiki barliq nersilerdin yaxshidur. (muslim: 1882)

3635/6079 - abdullah ibni emr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (ghazining ailisini yoqlap kélish üchün yaki jeng axirliship öyige) qaytish üchün mangghan qedimige ghazatta turghan'gha oxshash sawab bérilidu. (ebu dawud: 2487)

3636/6081 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliridin biri tatliq su chiqidighan kichik bir bulaq bar jilghidin ötüp kétiwétip, u suning süzüklikidin heyran qaldi we könglide: men insanlardin ayrilip, mushu jilghigha yerleshsem bolghidek, biraq men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin ijazet almay turup hergiz undaq qilmaymen, dédi. Andin u niyitini peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éytti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq qilmighin. Biringlarning allah

yolidiki jihadtin ayrilip qalmay turushi öyide 70 yil oqughan namizidin ewzeldur. Siler allahning gunahliringlarni meghpiret qilip, jennetke kirgüzishini xalimamsiler? Allah yolida jihad qilinglar. Kimki töge süti yélinigha yighilghanchilik (qisqa waqit) bolsimu allah yolida jihad qilsa, uninggha jennet wajib bolidu, dédi. (tirmizi: 1650)

3637/6082 - muaz ibni jebel reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki töge süti yélinigha yighilghanchilik az waqit bolsimu allah yolida jihad qilsa, uninggha jennet wajib bolidu. Kimki chin könglidin allah yolida ölüshni tilise, andin ölse yaki öltürülse, uninggha shihidning ejri bolidu. Kimki allah yolida yarilansa yaki zexmilense, qiyamet küni yarisidin renggi zepiran, puriqi ipardek xush puraqliq qan bulduqlap turghan halda kélidu. Kimning bedinige allah yolida birer nerse chiqip qalsa, uninggha shihidlerning tamghisi urulidu. (ebu dawud: 2541)

3639/6084 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: sahabilar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: qaysi emel allah taala yolida jihad qilishqa teng kélidu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uni ölcheshke taqitinglar yetmeydu, dep jawab berdi. Ular bu soalni ikki yaki üch qétim yandurup soridi. Her qétimda peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uni ölcheshke taqitinglar yetmeydu, dep jawab berdi. Üchinchi qétimda: allah yolida jihad qilghuchining misali kündüzi üzüldürmey roza tutqan, kéchisi uxlimay qiyamda turghan, hemishe allahning ayetlirini oqughan, allah taala yolida jihadqa chiqip ketken shu mujahid qaytip kelgen'ge qeder roza tutushtin we namaz oqushtin qilche susliship qalmighan kishige oxshaydu, dédi. (muslim: 1878)

3640/6085 - ofy roaye: ((kmngl aléaim alqaim alxashع alrakع alsajd))* alnsaiy 6/18.

3640/6085 - yene bir riwayette mundaq déyilidu: kündüzi üzüldürmey roza tutqan, kéchisi uxlimay qiyamda turghan, allahning buyruqlirigha qorqqan halda bash egken, ruku we sejde qilghan (yeni namaz oqughan) kishining misaligha oxshaydu. (nesai: 3127)

3641/6086 - ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: sahabilar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Qandaq kishi eng ewzel? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allah yolida jéni we méli bilen jihad qilghan muimin, dep jawab berdi. Ular: andin qalsichu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allahtin qorqup, insanlargha ziyinim tegmisun dep, ularni tashlap, tagh jilghiliridin biride yashighan muimin, dep jawab berdi. (buxari: 2786)

3642/6087 - ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men silerge mertiwe jehette insanlarning eng yaxshisini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Déduq. U: étining yaylisidin tutup, allah taala yolida ölgen yaki öltürülgen'ge qeder urush qilghan kishidur, dédi. Andin: men silerge uningdin bir derije töwen turidighan kishini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Déduq. U: birer jilghigha chiqip kétip,

namazni ada qilghan, zakatni bergen, insanlardin ayrilip kétip, ularning yamanliqidin saqlan'ghan kishidur, dédi. Andin: men silerge insanlarning eng yaminini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Déduq. U: biri allah taalaning nami bilen qesem qilip turup nerse tilise, imkaniyiti bar turup héch nerse bermigen kishidur, dédi. (nesai: 2569)

3643/6088 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahtin qorqup yighlighan kishi süt emchekke qaytqan'gha qeder dozaxqa kirmeydu. Allah yolida qozghalghan chang tozang bilen jehennemning tütüni jem bolmaydu (yeni allah yolida jihad qilghan kishi jehennemge kirmeydu). (tirmizi: 1633)

3644/6089 - ebu ebs abdurrahman ibni jebr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki puti allah yolida (yeni jihadta) topigha milen'gen bendige dozax oti tegmeydu. (buxari: 2811)

3645/6090 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: allahtin qorqup yighlighan we allah yolida (yeni jihadta) posta turush üchün uxlimighan ikki közge dozax oti yéqinlashmaydu. (tirmizi: 1639)

3646/6091 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah yolida (yeni jihadta) kapirni öltürgen, andin toghra yolda mangghan we otturahal yol tutqan musulman (dozaxta) kapir bilen jem bolmaydu. Muiminning qorsiqida allah yolida kirip ketken chang tozang bilen jehennemning tütüni jem bolmaydu. Allahqa iman keltürgen bir muiminning qelbide iman bilen heset jem bolmaydu. (nesai: 3109)

3647/6092 - ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: i ebu seid! Kimki perwerdigarining allah, dinining islam, peyghembirining muhemmed sellellahu eleyhi wesellem bolghanliqidin memnun bolsa, uninggha jennet wajib bolidu, dédi. Men bu sözdin heyran qélip: i allahning peyghembiri! U sözni manga qayta éytip berseng, dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem qayta éytip berdi. Andin: yene bir emel barki, bendining jennettiki derijisi u emel bilen yüz derije kötürülidu. Herbir derijining ariliqi asman zéminning ariliqidek kélidu, dédi. Men: i allahning peyghembiri! U qaysi emel? Dep soridim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: allah yolida jihad qilishtur, allah yolida jihad qilishtur, dep jawab berdi. (muslim: 1884)

3650/6095 - ebu neje selemi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: kimki (düshmen'ge) allah yolida (yeni jihadta) bir tal oq tegküzse, shu oq jennette uning mertiwisini bir derije yuqiri kötüridu, dégenlikini anglap, shu küni 16 tal oq tegküzdüm. Men yene peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: kimki allah yolida bir tal oq atsa, bir qul azad qilghan'gha teng sawabqa érishidu. (nesai: 3143)

3653/6100 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember

sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki allahqa iman éytqan we uning wedisige ishen'gen halda allah yoligha (yeni jihadqa) atap at baqsa, uning yem xeshekliri, teri, téziki we süydüki qiyamet küni u kishining yaxshiliq tarazisigha sélip tartilidu. (buxari: 2853)

3657/6106 - zeyd ibni xalid juheni reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bir ghazini jabdup qoysa, ghazatqa chiqqanning sawabini alidu. Kimki ghazatqa chiqip ketküchining bala chaqilirini baqsa, umu ghazatqa chiqqanning sawabini alidu. (muslim: 1895)

3658/6107 - abdullah ibni emr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ghazi ejrini alidu. Ghazini jabdup, urushqa ewetküchi hem özining ejrini, hem ghazining ejrige oxshash ejir alidu. (ebu dawud: 2526)

3660/6115 - ebu umame reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taalagha ikki tamche we ikki izdin söyümlük nerse yoq. U ikki tamchining biri, allahtin qorqup aqquzghan yash tamchisi; yene biri, allah yolida tökülgen qan tamchisi. Ikki izgha kelsek, biri, allah yolida jihad qilish yolida qaldurghan iz; yene biri, allahning perzliridin birni ada qilish yolida qaldurghan iz. (tirmizi: 1669)

3663/6118 - enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetke kirgen héchqandaq kishi dunyagha qaytishni xalimaydu. Uninggha jennette dunyadiki hemme türlük nersiler bérilidu. Peqet shihid shihidlikning pezilitini körgendin kéyin, dunyagha on qétim qaytip, yene shihid bolushni arzu qilidu. (buxari: 2817)

3665/6122 - abdullah ibni mesud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah yolida öltürülüsh pütün gunahlarni yuyidu. Peqet amanet buningdin mustesnadur. Namazda amanet bar, rozida amanet bar, sözde amanet bar. Bularning eng éghiri mal mülüktiki amanettur. (elkebir 10537)

3666/6123 - miqdam ibni meidikerib reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning dergahida shihidning mundaq alte xil artuqchiliqi bar: desleptila uning gunahliri meghpiret qilinidu; u jennettiki ornini köridu; qebre azabidin qutulidu; qiyamet künidiki eng chong qorqunchtin emin bolidu ; kemterlik taji kiydürülidu, bu tajning bir tal yaquti dunya we uningdiki nersilerdinmu qimmetliktur; shehla közlük hörilerdin 72 si jüpti qilip bérilidu; tughqanliridin 70 kishige shapaet qilish heqqi bérilidu. (tirmizi: 1663)

3668/ 6128 - peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliridin biri mundaq deydu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Shihidtin némishqa bashqa muiminlerdek qebride (ikki perishtining soal sorishi arqiliq) imtihan élinmaydu? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uning béshida oynitilghan qilichlarning yalt - yultliri uninggha yéterlik, dédi. (nesai: 2053)

3669/6129 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shihid öltürülgende,

biringlarning chimdalghan yérining aghriqini hés qilghinichilik aghriq hés qilidu. (tirmizi: 1668)

3671/6132 - sehl ibni huneyf reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki allahtin shihidlikni rastchilliq bilen tilise, gerche u körpiside ölüp qalsimu, allah uni shihidlerning maqamigha yetküzidu. (muslim: 1909)

3672/6134 - muawiyening qizi hesnai mundaq deydu: tagham manga hedis sözlep bérip mundaq dédi: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: kim jennette bolidu? Dep sorighanidim. U: peyghemberler, shihidlar, (tughulup balaghetke yetmey turup) chachrap ketken balilar, térik kömülgen kishiler jennette bolidu, dédi. (ebu dawud: 2521)

3677/6144 - seid ibni zeyd mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki mal mülkini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki dinini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki jénini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki xotun balilirini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. (tirmizi: 1421)

3678/6145 - soyd bn mqrn rfعh: ((mn qtl don m'lme fho shhydً))* alnsaiy 7/117

3678/6145 - ebu jeifer mundaq deydu: men suweyd ibni muqerrinning qéshida olturattim. U mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki naheq öltürülse shihidtur dégen. (nesai: 4096)

islam we tinchliq

islam tinchliq dinidur. Jihad bolsa musulmanlarning izzitini qoghdash we kishiler arisida islam dinini yéyish üchün yolgha qoyulghan bir wastidur. Shuning üchün allah taala musulmanlarni kapirlar bilen urush qilishqa qural küchi teyyarlashqa buyrup bolghandin kéyin, urush qilmay tinch yashash üchün ular bilen kélishim tüzsimu bolidighanliqini bayan qilip mundaq dédi:

وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (61) eger ular tinchliqqa mayil bolsa, senmu tinchliqqa mayil bolghin, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur (enpal 61- ayet)

yeni eger kapirlar tinchliqqa we kélishishke mayil bolsa, senmu uninggha mayil bolghin, allah taalagha tewekkül qilghin, ularning héle mikirliridin endishe qilmighin. Chünki allah taala ularning süyqestige qarshi sanga yéterliktur. Hemme ishta séni ularning héle mikirliridin saqlaydu. Hemme ehwal astida musulmanning halining shundaq bolushi lazim. Musulman shu waqitning özide bir ish üchün kéreklik pütün maddiy seweblerni teyyarlaydu we allah taalagha tayinidu hem uninggha tewekkül qilidu.

Jihad qilishqa kelgen buyruqning menggü dawam qilidighanliqining bayani

jihad qilishqa buyrup kelgen buyruq menggü dawam qilidu. Kapirlarning küch quwiti bar muddet ichide jihadni aqsitish yaki uningdin toxtap qélish toghra emes. Imam buxari (allah taala uninggha rehmet qilsun!) hedis kitabida

bir bab tüzüp uningda jihad meyli teqwadar yaxshi qomandanning arqisida qilinsun, meyli pasiq qomandanning arqisida qilinsun menggü dawamlashqichidur. Chünki peyghember eleyhissalam "jengge teyyarlan'ghan atning yaylisidin qiyamet künigiche yaxshiliq ayrilmaydu" dédi.

3686/6155 - seleme ibni nufeyl kindi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshida olturattim. Bir adem kélip: i allahning peyghembiri! Kishiler atlarni qoyuwetti, qorallarni tashlidi we: ”buningdin kéyin jihad bolmaydu. Chünki urush özining éghir yükini qoydi (yeni urush tügidi)“ déyishiwatidu, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha burulup turup: ular yalghan éytiptu. Shu tapta jihad emri keldi. Méning ümmitimdin bir türküm jamaet hemishe heq üstide urush qilidu. Allah ulargha melum qewmlerning dillirini mayil qilip béridu we shularni wasite qilish arqiliq ulargha riziq bérip turidu. Bu, qiyamet künigiche mushundaq dawam qilidu, dédi. (nesai: 3561)

ajizlarni öltürüshning haram ikenliki

urushqa biwasite qatnashmighan we biwasite bolmisimu düshmen eskerlirige yardimi sunulmaydighan kichik balilarni we yashinip qalghan ajiz kishilerni öltürüshtin yiraq turushimiz we saqlinishimiz lazim. Düshmenning ölüklirining jesetlirining bu yer bu yerlirini kisiwétishtin hetta we tiliwétishtin saqlinish lazim. Chünki ölüklerning jesetlirini shundaq qilish we ularning jesetlirini azablash toghra emestur. Hetta haywanlarghimu shundaq qilish toghra emestur .

3700/6174 - bureyde reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem birer qoshun'gha yaki etretke emir teyinlise, uning teqwadar bolushini, qomandanliqi astidiki musulmanlargha yaxshi muaile qilishini tewsiye qilatti. Andin mundaq deytti: allahning ismi bilen, allah yolida ghazatqa yürünglar. Allahni inkar qilghanlargha qarshi urush qilinglar, jeng qilinglar. Ghenimetlerge xiyanet qilmanglar, düshmen jesetlirining ezalirini kesmenglar, kichik balilarni öltürmenglar. Mushriklardin ibaret düshminingge uchrashsang, ularni üch shertke chaqirghin. Ular bu üch shertning qaysisini qobul qilsa, senmu ular tallighan shertni qobul qilghin we ulargha chéqilmighin. Aldi bilen ularni islamgha chaqirghin. Eger ular islamni qobul qilsa, senmu ularning islamini qobul qilghin we ularni öz yurtliridin muhajirlarning yurtlirigha hijret qilishqa chaqirghin. Ulargha éytqinki, eger ular buni orundisa, muhajirlar bilen heq - hoquq we mesuliyette ortaq bolidu. Eger ular öz yurtliridin hijret qilghili unimisa, ulargha éytip qoyghinki, ular musulmanlarning eirabilirigha oxshash bolidu. Allahning muiminler üstige yükligen hökmi ularningmu üstige yüklinidu. Ular musulmanlar bilen birlikte jihad qilmighiche, ulargha ghenimet we oljilardin héch nerse bérilmeydu. Nawada ular birinchi shertni qobul qilmisa, ulargha jiziye tölesh shertini qoyghin. Eger ular jiziye töleshni qobul qilsa, senmu ulardin jiziye alghin, ulargha chéqilmighin. Eger jiziye töleshnimu ret qilsa, allahtin yardem tilep, ulargha qarshi urush qilghin. Birer sépil ichige kiriwalghanlarni qorshawgha alghan chéghingda, ular sendin özlirige allahning we uning peyghembirining

amanliqini bérishni telep qilsa, ulargha allahning we uning peyghembirining amanliqini bermestin, özengning we sebdashliringning amanliqini bergin. Chünki (aranglardin birersi bilmestin bergen amanliqni buzup salsa) özünglar bergen amanliqni buzushunglar allahning we uning peyghembirining namidin bérilgen amanliqni buzushqa qarighanda yenggilrek. Birer sépil ichige kiriwalghanlarni qorshawgha alghan chéghingda, eger ular sanga özlirini allahning (ular heqqidiki) hökmige uyghun halda birterep qilishingni shert qilsa, sen ularning bu shertige qoshulmay, ularni özüngning chiqarghan hökmige uyghun bir terep qilghin. Chünki sen ularni allahning ular heqqidiki hökmige uyghun bir terep qilalighan yaki qilalmighanliqingni bilmeysen (chünki sanga allahning ular heqqidiki hökmi mawu dep wehi kelmeydu). (muslim: 1731)

3702/ 6178 - yehya ibni seid mundaq deydu: ebu bekri reziyellahu enhu shamgha qoshun ewetti. U bu qoshunni yolgha sélish üchün yezid ibni ebu sufyan bilen birge chiqti. Yezid ibni ebu sufyan shu qoshunning töttin birining emiri idi. Anglashlargha qarighanda, yezid ebu bekrige: ya ulaghqa miniwalghin yaki men chüshüp mangimen, dégende, ebu bekri: sen ulughingdin chüshmigin, menmu minmey. Chünki men allah yolida basqan bu qedemlirim üchün sawab ümid qilimen, dep jawab bergen. Kéyin, ebu bekri reziyellahu enhu yezidke: sen öz étiqadigha köre allah üchün ibadet qilimiz dep xelqtin ayrilip, özlirini bir chetke alghan bir qewmni uchritisen. Ulargha chéqilmay, öz hali bilen qoyghin. Kéyin chachlirini otturidin chüshürüwalghan bir qewmni uchritisen. Ularni qilich bilen chépip öltürgin. Men sanga mundaq on ishni tewsiye qilimen: ayallarni, kichik balilarni, bek qérip ketkenlerni öltürmigin. Miwilik derexlerni kesmigin, awat binalarni weyran qilmighin, qoy we tögilerni peqet yéyish üchün boghuzlighin, xormizarliqqa ot qoymighin, uni sugha basturiwetmigin, ghenimetlerge xiyanet qilmighin, qorqunchaqliq qilmighin! Dégen. (malik: 982)

eger kapirlarning ichidin urush qilidighanlar bilen ayallar we kichik balilar ariliship ketken, ularni ayallardin we kichik balilardin ayrip öltürüsh mumkin bolmaydighan bolsa, bu halda mejbur bolup qalghanliq üchün ayallarnimu we kichik balilarnimu öltürüshke bolidu. Eger ayal kishi urushqa qétilghan bolsa, uni öltürüsh toghridur. Eger urushqa qatnashqan kapirlarni ot qoyup köydürmey öltürüsh mumkin bolsa, ularni köydürwétish toghra emes. Eger kapirlar musulman bolghan, yaki teslim bolup boysun'ghan bolsa, musulmanlar ularni öltürüshtin toxtitishi lazim . Chünki allah taala mundaq dédi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِندَ اللّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ اللّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُواْ إِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (**94**)

i möminler! ALLAH yoligha (yeni ghazatqa) atlan'ghan waqtinglarda heqiqetlep ish qilinglar (yeni mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche öltürüshke aldirap ketmenglar), silerge musulman bolghanliqini bildürüp salam bergen ademge - dunyaning mal - mülkini (gheniymetni) közlep - sen mömin emessen

démenglar (yeni ölüshtin qorqup salam berding dep uni öltürüwetmenglar), allahning dergahida (mundaqlarni öltürüshtin silerni bihajet qilidighan) nurghun gheniymetler (yeni sawab) bar, ilgiri silermu ene shundaq (kapir) idinglar, kéyin allah silerge (imanni) iltipat qildi, (ularni özünglargha sélishturup) heqiqetlep ish qilinglar. ALLAH silerning qilmishinglardin xewerdardur (nisa-94)

yuqirida bayan qilip ötkinimizdek jihad adem öltürüsh we qan tüküsh üchün yolgha qoyulmighandur. Mujahidlar jihad qilish üchün chiqqanda hetta öltürüshke heqliq bolmighan bir janni öltürüp salmasliq we gunahsiz bir ademge tajawuz qilip salmasliq üchün mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche aldirap birersini öltürmesliki kérek. Mana bu allah taala: "i möminler! Allah yoligha yeni ghazatqa atlan'ghan waqtinglarda heqiqetlep ish qilinglar yeni mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche öltürüshke aldirap ketmenglar" dégen ayitide buyrughan ishtur.

Ayallarning urushqa chiqishining hökmi

ayallarning urushqa erlirige yaki qérindishigha yaki dadisigha oxshash mehremliri bilen bille chiqishi toghridur.

3712/6191 - ummu etiyye ensari reziyellahu enha mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen birlikte yette qétim ghazatqa chiqtim. Ularning yük taqlirini saqlap, tamaqlirini étip bérettim, yaridarlarni dawalayttim, késellerge qarayttim. (muslim: 1812)

3708/ 6187 - yezid ibni hurmuz mundaq deydu: nejd isimlik bir adem ibni abbasqa besh xil mesile heqqide sorap xet yéziptu. Ibni abbas: eger men ilim yoshurghan bolup qalmaydighan bolsam, uninggha hergiz jawab bermeyttim, dégenidi. Nejd uninggha yazghan xétide mundaq deptu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ayallarni urushqa élip chiqqanmidi? Ulargha ghenimettin mueyyen bir ülüsh ayrighanmidi? Kichik balilarni öltüremti? Yétim balining yétimlik mudditi qachan tügeydu? Ghenimettin beshning biri kimlerge bérilidu? Bularni manga éytip bergin! Ibni abbas uninggha mundaq jawab yéziptu: sen mendin peyghember sellellahu eleyhi wesellemni ayallarning urushqa élip chiqidighanliqini sorap xet yézipsen. Peyghember eleyhissalam ularni ghazatqa élip chiqatti, ular yaridarlarni dawalaytti, ghenimettin nésiwidar bolatti. Lékin ulargha mueyyen bir ülüsh ayrilmaytti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem kichik balilarni hergiz öltürmeytti. Shunga senmu kichik balilarni hergiz öltürmigin ! Sen yene mendin yétim balining yétimlik mudditining qachan tügeydighanliqini sorap xet yézipsen. Bezi ademlerge saqal chiqip bolsimu, ular téxiche némini élip, némini béridighanliqini bilmeydu. Eger bir bala bashqa insanlargha oxshash özige némining paydiliq, némining ziyanliq ikenlikini bilgüdek bolsa, uning yétimlik mudditi tügeydu. Sen yene mendin ghenimetning beshtin bir ülüshining kimlerge bérilidighanliqini sorapsen. Biz: ”u bizge (yeni peyghember eleyhissalamning uruq - tuqqanlirigha) mensuptur“ deymiz. Biraq qewmimiz uni bizge bermeywatidu. Yene bir riwayette munular qoshup riwayet qilin'ghan: peyghember sellellahu eleyhi wesellem kichik balilarni hergiz öltürmeytti. Shunga senmu kichik balilarni hergiz öltürmigin! Emma sen

xizirgha oxshash kichik balilardin kimning ziyanliq we öltürüshke tégishlik ikenlikini bilidighan bolsang öltür! (yeni sen xizir bolmighandikin, kichik balilarni öltürüsh heqqing yoq). (muslim: 1812)

urushta kapirning yardem bérishini telep qilishning hökmi

eger éhtyaj bolup qalsa, urushta kapirdin yardem telep qilishmu toghridur. Chünki peyghember eleyhissalam xeyber urushida qeynuqa jemetidin bolghan bir yehudiydin we huneyn urushida sepwan ibni umeyyedin yardem telep qilghan. Sepwan u chaghda téxi islamgha kirmigen idi.

3900/6489 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bedr terepke qarap atlandi. We bere sayliqigha barghanda, arqisidin qeyserliki we jiddiy peytlerge yaramliqi bilen tonulghan biri yétiship keldi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliri uni körüp xushal bolushti. U kishi peyghember sellellahu eleyhi wesellemge yéqinlap kélip: men sanga egiship oljigha érishkili keldim, diwidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uningdin: allah we uning resuligha ishinemsen? Dep soridi, u: yaq, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaqta, qaytip ketkin, chünki men mushriktin yardem almaymen, dédi. U adem qaytip ketti. Kéyin, yol üstidiki bir tüp derexning astigha barghanda, héliqi adem arqidin yétiship bérip, bayiqi sözlirini tekrarlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu uningdin bayiqi sözlerni soridi, andin: undaqta, qaytip ketkin, chünki men mushriktin yardem almaymen, dédi. U qaytip kétip, beydai dégen jayda yene yétiship keldi we u sözini yene tekrarlidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu uningdin: allah we uning resuligha ishinemsen? Dep soridi, u: hee, dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaqta, (biz bilen) atlan'ghin! Dédi. (muslim: 1817)

emma hediste bayan qilin'ghan ehwal bolsa éhtiyaj chüshüp qalmighan haletke qaritilidu. Chünki kapirning xiyanet qilishidin xatirjem bolghili bolmaydu.

Tötinchi bap. Islam döliti we kapir dölitining bayani

eger kapirlar islam döletlirining birersining üstidin ghelbe qilip uni bésiwalghan yaki birer islam dölitining bir qisim ademliri islamdin yéniwalghan yaki kapir eqidisi bilen terbiylen'gen, andin dölet ishlirini qollirigha éliwélip dölette kupurche hökümlerni ijra qilghan, yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirlar bu kélishimni buzup dölet ishlirini qollirigha kirgüzüwalghan bolsa, mezkur haletlerdimu islam döliti kapir döliti hésablanmaydu. Lékin töwendiki üch halet astida islam döliti kapir döliti hésablinidu.

1. islam dölitide ijra qilin'ghan hökümlerning yeni qanunlarning hemmisi pütünley kapirlarning hökümliri bolup ketken, hetta uningda islamning hökümlirige ait azraqmu höküm qalmighan chaghda, islam döliti kapir döliti hésablinidu. Emma islam dölitide islamning hökümlirimu we kapirlarning

hökümlirimu ijra qilinsa, bu halda u dölet kapir döliti hésablanmaydu.

2. islam döliti birer tereptin bolsimu birer islam dölitige tutashmastin hemme tereptin kapir dölitige tutushup ketken chaghda, islam döliti kapir döliti hésablinidu.

3. bir islam döliti, uningda özidin xatirjem bolidighan birer musulman yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen birer kapir qalmighan derijige yetken waqtida kapir döliti hésablinidu.

4. bir kapir döliti gerche birer tereptin bolsimu islam döliti bilen tutashmisimu, lékin uningda jüme namizi we ikki héyt namazliri oqulghinigha oxshash islam dinining bezi ibadetlirining emel qilinishi bilen islam döliti hésablinidu.

Amanliq telep qilghan ademning hökümliri

amanliq telep qilghan kishi bolsa meyli musulman bolsun, meyli kapir bolsun özining dölitidin bashqa bir döletke, shu döletning ademliridin amanliq alghandin kéyin kirgen kishidur. Bir musulman kapir dölitige shu döletning ademliridin amanliq alghandin kéyin kirgen bolsa, u musulmanning u döletning kapirliridin birersini öltürüshi yaki ularning mal mülkige qol uzartishi yaki ularning yüz abruyigha til tekküzüshi haramdur. Chünki u musulmanning u döletning ademliridin amanliq telep qilishi ulargha chéqilmasliqqa wede bergenlik hésablinidu. Musulmanlar özlirining shertlirige yeni özlirining bergen wedillirige emel qilish lazim. Peyghember eleyhissalam bergen wedige xiyanet qilishni haram qildi.

1. eger kapirlarning dölitige, kapirlardin amanliq élip kirgen héliqi musulman kapirlarning birer nersisini ularning raziliqisiz éliwalghan we uni islam dölitige kötürüp chiqqan bolsa, uning shu nersini sediqe qiliwétishi lazim. Chünki u musulman u nersige toghra bolmighan bir yol bilen érishkendur. U yol bolsimu xiyanet yolidur. Eger u musulman u nersini téxi islam dölitige élip chiqmighan bolsa, u nersini u kapirlargha qayturup bérish lazim.

2. kapirlarning qoligha esir chüshüp qalghan musulman amanliq telep qilghan adem hésablanmaydu. Shunga eger kapirlar esirge chüshüp qalghan musulmanni özlirining dölitining ichide qoyuwetken bolsa, uning kapirlarning nerse kéreklirini ularning raziliqisiz élishi we ularni öltürüshi toghridur, emma kapirlarning ayalliri bilen zina qilishi toghra emes, chünki u haram ishtur.

3. kapirlarning dölitide qatilliq qilghan ademdin qisas élinmaydu. Chünki u ademdin qisas élish mumkin emes. Mesilen: amanliq telep qilip kapirlarning dölitige kirgen musulmanlarning biri öz hemrahini qesten öltürwetken bolsa, qatilgha peqet diyet bérish lazim bolidu. Eger qatil öz hemrahini sewenlik bilen öltürwetken bolsa, diyet bilen birge kaffaret bérish lazim. Chünki allah taala mundaq dédi:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلاَّ خَطَئًا وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَن يَصَّدَّقُواْ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مْؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَإِن

كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللّهِ وَكَانَ اللّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (92)*

mömin ademning mömin ademni sewenlik bilen emes, qesten öltürüshi héch durus emes, kimki birer möminni sewenlik bilen öltürüp qoyidiken, u bir mömin qulni azad qilishi we öltürülgüchining warislirigha diyet tölishi kérek, ular (yeni öltürülgüchining warisliri) diyetni kechürüm qilsam (shuning bilen qatil uni) tölimise héch bak yoq, eger öltürülgüchi mömin silerge düshmen (kuffar) qewmdin bolsa, bu chaghda öltürüp qoyghuchi bir neper mömin qulni azad qilishi lazim (diyet kelmeydu. Chünki öltürülgüchining igisi musulman bolmighachqa uninggha waris bolmaydu), eger öltürülgüchi aranglarda muahide bolghan (kuffar) qewmdin bolsa, uning warislirigha diyet tölesh we bir neper qulni azad qilish kérek, azad qilidighan qul tapalmighan adem (yeni qul azad qilishqa qadir bolalmighan adem) (tewbisini allahning qobul qilishi üchün) üzüldürmey ikki ay roza tutushi lazim. ALLAH hemmini bilip turghuchi, hékmet bilen ish qilghuchidur (nisa-92)

4. eger amanliq telep qilip kapirlarning dölitige kirgen musulmanlarning biri u yerde zina qilghan yaki oghurluq qilghan bolsa, uninggha zinaning yaki oghurluqning jazasi bérilmeydu. Chünki kapir dölitidiki ademge islam döliti hökümranliq qallmaydu.

5. eger kapirlargha esirge chüshüp qalghan musulmanlarning biri yene birini sewenlik bilen öltürwetken bolsa, bu halda qatilgha peqet kaffaret bérish lazim bolidu.

6. eger musulmanlargha kapir dölitidin, düshmen kapirlar amanliq tilep islam dölitige kirgen bolsa, u kapirlarning jasusluq qilmasliqi we musulmanlargha qarshi öz millitige yadem bermesliki üchün islam dölitide bir yil yaki uningdin artuq turushigha bolmaydu. Emma kapir döletlirining elchilliri we diblumatliri bu hökümning ichige kirmeydu .

7. eger amanliq telep qilip islam dölitige kirgen kapir u yerde bir yil tursa, u shuning bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu. Eger u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylansa, uninggha islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirning pütün hökümliri ijra qilinidu. Shuning üchün eger uni bir musulman öltürwetken bolsa, musulmandin qisas élinidu. Yaki u kapir birer musulmanni öltürwetken bolsa, u kapirdin qisas élinidu. Eger birer musulman u kapirning hariqini töküwetken yaki choshqisini öltürwetken bolsa, uning pulisini tölep béridu. Eger bir musulman u kapirni sewenlik bilen öltürwetken bolsa, u musulman'gha uning diyitini tölep bérish lazim. U kapirgha eziyet bérish toghra bolmaydu.

8. eger islam dölitige amanliq telep qilip kirgen kapir u dölette qolini kisishke yaki qamchilashqa oxshash jazani lazim qilidighan birer jinayet ishligen bolsa, u jinayetning jazasi uninggha bérilmeydu. Emma u jinayet adem öltürwetken'ge yaki birsige töhmet chaplighan'gha oxshash bendining heqqige aalqidar jinayet bolsa, bu jinayetning jazasi bérilidu.

9. eger islam dölitige kirish üchün amanliq telep qilghan kapir, islam

dölitige kichik baliwaqiliri we ayali bilen bille kirgen, kéyin ayali yaki özi islamgha kirgen yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen bolsa, uning kichik balilirining hökmimu ulargha qaritilghan hököm bilen oxshashtur. Yeni uning kichik baliliri amanliq telep qilip kirgen kapirlarning hökmidin musulman yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirning hökmide bolidu. Chünki balaghetke yetmigen bir kichik bala hökümde ata anisigha egeshtürülidu. Eger uning balaghetke yetken baliliri bolghan bolsa, ular uning hökmide bolmaydu. Chünki balaghetke yetmigen kichik balining ata anisining birige egiship uning hökmide bolushi u balining balaghetke yétishi bilen ayaghlishidu.

10. eger islam dölitige kirish üchün amanliq telep qilghan kapir, islam dölitige chiqip bu yerde islamgha kirgen we uning özining dölitide balaghetke yetmigen kichik baliliri bolghan bolsa, u kichik balilar bu halda , hökümde u kapirgha egeshtürülmeydu. Lékin u kichik balilar dadisi ölüp kétishtin ilgiri islam dölitige kelgen bolsa, u balilar hökümde dadisigha egeshtürülidu. Yeni ularning hökmimu xuddi öz dadisining hökmige oxshash bolidu. Balaghetke yetmigen kichik balini hökümde ata anisining birige egeshtürüsh ishi eger u bala meqsetlirini ipadiyeleydighan bala bolsimu küchge igidur.

11. bir musulmanning islam dölitige amanliq tilep chiqqan kapirning mal mülkini shertige toshmighan soda sétiq bilen élishi toghra emes. Emma kapir dölitige amanliq telep qilip kirgen musulmanning biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek meyli shertige toshmighan soda sétiq bilen bolsun, meyli jazanixorluq yaki qimar oynash bilen bolsun kapirlarning raziliqi bilen ularning mal mülkini qolgha kirgüzishi toghra bolidu.

12. bir musulmanning islam dölitige amanliq tilep chiqqan kapir bilen islam dölitide peqet musulmanlar bilen qilish halal bolidighan muamiler bilen muamile qilishqa bolidu. Chünki islam döliti sheret hökümliri ijra qilinidighan dölettur.

13. islam dölitide sughurta kélishimi tüzosh toghra emes. Chünki u islam dinida toghra dep qaralmaydighan bir kélishimdur. Emma u kélishim kapir dölitide tüzülse bolidu chünki u kélishim kapir dölitide toghra dep qarilidu.

14. islam dölitige amanliq tilep chiqqan kapirdin, xuddi mesilen meschitlerni ziyaret qilsa pul alghan'gha oxshash örp adette uningdin bir nerse élish bolsimu, sheret élishni buyrumighan pullarni almasliq lazim.

15. xuddi musulmanlarning gheywitini qilish haram bolghinidek islam dölitige amanliq tilep chiqqan kapirning we islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirning gheywitini qilish haramdur. Chünki u kapirlarmu islam döliti bilen kélishim tüzüsh bilen xuddi musulmanlargha oxshash heq hoquqqa igidur.

16. eger islam dölitige amanliq telep qilip kirgen we u yerde melum bir muddet turush üchün ruxset alghan kapir, uninggha musulman emeldarliqi toxtutup bergen muddet toshqandin kéyin öz dölitige qaytmaqchi bolsa, u öz dölitige qaytishtin cheklinidu. Chünki uning dölitige qaytip kétishi musulmanlar üchün ziyan élip kélidu. Shuningdek yene islam döliti bilen kélishim tüzgen kapir kapirlarning sépigha qétilip ketmekchi bolsa, yeni u öz

yurtigha qaytip ketmekchi bolsa, umu bundaq qilishtin cheklinidu. Emma ularning tijaret üchün öz döletlirige kirmekchi bolghan we ularning qaytip chiqidighanliqigha ishench qilinsa, bu halda ularmu xuddi kapir dölitige bérip tijaret qilmaqchi bolghan musulman cheklenmigen'ge oxshash cheklenmeydu. Shuningdek yene eger islam dölitige amanliq telep qilip kirgen kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylansa, u kapirmu öz dölitige qaytip kétishtin cheklinidu. Mesilen: islam dölitige amanliq telep qilip kirgen kapir zémin sétiwalghan we uninggha baj yeni xiraje qoyulghan bolsa, u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgene kapirgha aylinidu.

17. islam dölitige amanliq telep qilip kirgen ayal kapir eger u yehudiy yaki xiristiyanlargha oxshash kitab bérilgen kapirlar bolsa musulman yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen kapir bilen toy qilish bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu. Chünki u hökümde érige egishidu. Emma islam dölitige amanliq telep qilip kirgen er kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen ayal kapir bilen toy qilish bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylanmaydu. Chünki u kapir ayalining taliqini bériwétip öz dölitige qaytip kételeydu.

18. er xotun ikki kapir amanliq telep qilip islam dölitige chiqqan u yerde uning ayali islamgha krgen bolsa, ayal islamgha kirish bilen erdin ayrilip ketken hésablinidu. Er, islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylanmaydu.

19. islam dölitige amanliq telep qilip chiqqan kapir u yerde bir musulmandin qerz alghan bolsa, qezr igisi musulmanning u kapirni öz dölitige qaytishtin tososh heqqi bar. Eger qezr igisi musulman u kapirni öz dölitige qaytishtin tosqan we shuning bilen u kapir islam dölitide bir yildek qalghan bolsa, u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu.

20. islam dölitige amanliq telep qilip chiqqan kapirning amanliqi u kapirning öz dölitige qaytip kétishi bilen ayaghlishidu. Shuning bilen u kapir musulmanlar bilen arisida düshmenlik bar kapirgha aylinidu. Shuningdek yene islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirmu kapirlarning qéshigha qéchip kétishi bilen musulmanlar bilen arisida düshmenlik bar kapirgha aylinidu. U kapirning mal mülki eger u kapir musulmanlar bilen bolghan urushta esirge chüshüp qalsa yaki öltürülse xuddi yer béjige yaki bash béjige oxshash islam dölitining xezinisige tashlinidu.

Chirkaw we ibadetxanlarning hökümliri

bashqa dindikilerning musulmanlarning yurtlirigha chirkaw, yehudiylarning ibadetxanilirini, otpereslerning ibadetxanilirini we butxanilarni sélishlirigha yol qoyulmaydu. Islam döliti bilen kélishim tüzüp musulmanlarning arisida yashawatqan kapir eger islam dinigha yaki quran kerimge til tekküzse, jazagha tartilidu.

Islamgha kirip kéyin uningdin yéniwalghan ademning hökümliri

buningdin islamgha kirip kéyin yéniwélip islamni tashlap chiqip ketken adem közde tutulidu. Islamdin yéniwélish kupur sözlirini tilida déyish, yaki dilida toghra emes bir étiqadqa étiqad qilish bilen wujudqa chiqidu. Yene, bir musulman könglide bir muddettin kéyin islamdin yéniwélishni niyet qilsa, u shu waqitning

özide kapir bolup kétidu. Shuningdek yene bir musulman islam dinining perzliridin birer perzge inkar qilsa, umu kapir bolup kétidu.

1567/2672 - ubeydullah ibni abdullah ibni utbe reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat bolup, ebu bekri uning ornigha xelipe bolghanda, eirabilarning arisida murtedlik bash kötürüshke bashlidi. Ömer reziyellahu enhu: i ebu bekri! Ulargha qarshi urush achsang qandaq bolidu? Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men bashqilar bilen taki ular: allahtin bashqa héch bir meibud yoq, dégen'ge qeder urush qilishqa buyruldum. Kimki: allahtin bashqa héch bir meibud yoq, dep guwahliq berse, u mendin mélini we jénini saqlap qalalaydu, emma islamning heqqidin saqlap qalalmaydu. Qalghan hésabni allah özi alidu dégen tursa ?! Dédi. Lékin ebu bekri reziyellahu enhu: allahning nami bilen qesem qilimenki, kimki namaz bilen zakatning arisini ayrip qarisa, uninggha qarshi urush achimen. Chünki zakat malning heqqi. Allahning nami bilen qesem qilimenki, eger ular peyghember sellellahu eleyhi wesellemning waqtida bérip kéliwatqan oghlaq chaghliq bir nersini bérishtin yéniwalidighan bolsa, choqum ulargha qarshi urush qilimen, dédi. Ömer reziyellahu enhu: allahning nami bilen qesem qilimenki, allahning ebu bekrining qelbini ular bilen urush qilishqa ilhamlandurghanliqini kördüm we uning heqiqet üstide ikenlikini tonup yettim, dédi. (buxari: 6924)

mana bu hedis bu mawzuda kelgen höjjettur, shundaqla chong bir asastur we islam dinida asasliq perzler dep qaralghan birer perzge inkar qilghan ademning kapir bolup kétidighanliqini körsitip béridighan ochuq pakittur.

Islamdin yéniwalghan ademlerning türliri

1- islam dinini pütünley tashlap chiqip butqa ibadet qilishqa qaytiwalghan ademlerdur.

2- museylime we eswed elenesiy qatarliqlargha oxshash peyghemberlikni dawa qilghan dejjallarning sözlirige ishinip ulargha egiship ketken ademlerdur.

3- islam dinidin pütünley chiqip ketmigen, emma allah taalaning:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلاَتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (103)

(i muhemmed!) ularning mallirining bir qisimini sediqe hésabida alghinki, uning bilen ularni gunahliridin paklighaysen we (yaxshiliqlirini) köpeytkeysen, ulargha dua qilghin, shübhisizki, séning duaying ulargha xatirjemlik élip kélidu, allah ularning (sözini) anglap turghuchi, (niyetlirini) bilip turghuchidur (tewbe-103) dégen ayitining menisini burmilap zakat peqet peyghember eleyhissalamgha bérilidu. Chünki peyghember eleyhissalamdin bashqa bir adem zakat bergüchilerni gunahliridin pakliyalmaydu we ulargha dua qilalmaydu hemde u ademning qilghan duasi ulargha qandaqmu xatirjemlik élip kélidu, dep zakatning perz ikenlikini inkar qilip mal mülkining zakatlirini peyghember eleyhissalam wapat bolup ketkendin kéyin xelipilerge bérishtin bash tartqan ademlerdur.

Bu yerde yene tötinchi türlük bir qisim ademlermu bolup bu ademler zakatning perz ikenlikini inkar qilmaydu. Emma ular béxilliq qilip zakatni

bermeydighanlarning sanini köp dep qarap, zakat bérishtin bash tartqan we buning üchün musulmanlar bilen urush qilghanlardur.

Islamdin kapirliqqa chiqiridighan ishlarning bayani

1. islam dinigha eng zit ish we eng chong gunah bolsa, allah taalagha shérik keltürüsh we uninggha ténishtur, yaki peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam élip kelgen heqiqetke ténishtur, dil yaki til arqiliq dinning birer hökmini mesxire qilishtur. Bir adem eger dilida kapir bolushni niyet qilmisimu emma éghizida öz ixtiyari bilen kapirliqqa élip baridighan birer sözni qilsa, u adem kapir bolup kétidu. Chünki u adem kapirliqqa élip baridighan sözni éghizidin chiqirishqa razi boldi. U dilida kapir bolushni niyet qilmisimu kapir bolup kétidu. U xuddi kapirliqqa élip baridighan sözni chaqchaq qilip éytqan ademge oxshash. Chaqchaq qilip kapirliqqa élip baridighan sözni éghizidin chiqarghan ademmu gerche dilida özining kapir bolup kétishige razi bolmisimu kapir bolup kétidu. Bir ademning éghizidin chiqarghan sözlirining uni kapirliqqa élip baridighanliqini bilmesliki özre bolalmaydu.

2. islam dinini yaki allah taalani yaki peyghember eleyhissalamni tillash kapirliqqa élip baridighan ishlardindur. Mesilen: namaz we rozigha oxshash quran kerim yaki küchlük dep qaralghan hedis, yaki barliq sahabilarning söz birliki arqiliq yolgha qoyulghan, dinda bilish zörür dep qaralghan bir nersige inkar qilishmu kapirliqqa élip baridighan ishlardindur shuningdek yene allah taalaning barliqigha inkar qilish yaki tebettiki nersilerning tesir küchi allah taalaning iradisi bilen bolidu, démey u nersilerning özide we tebiiytide bar dep étiqad qilish yaki perishtilerning yaki jinlarning yaki üstümizde bir nechche asmanlarning barliqigha inkar qilish, yaki haraqqa oxshash haramliqi öz ichidiki sewebning tüpeylidin keskin delil bilen haram qilin'ghan haram bir nersini halal dep étiqad qilish kapirliqqa élip baridighan ishlardindur. Emma bashqilarning mal mülkini yiwélishni haram dep qarimasliq kapirliqqa élip baridighan ishlardin emes. Chünki bashqilarning qolidiki mal mülükning haramliqi u mal mülükning öz ichidiki sewebning tüpeylidin emes uning bashqilarning mal mülüki bolghanliqi üchündur.

3. sheretning hökümliridin birer hökümni pes körüsh yaki chaqchaq qilip bolsimu öz ixtiyarliqi bilen kapirliqqa élip baridighan birer sözni qilish yaki peyghemberlerning birersige tene qilish yaki bir peyghemberge peyghemberlik wezipisi allah taala teripidin emes u özi emel ibadet qilish arqiliq qolgha keltürwalghan ish dep qarash yaki peyghember eleyhissalamning aishe reziyellahu enhage oxshash ayallirining birige bohtan chaplash, yaki peyghember eleyhissalamning peyghemberlikini inkar qilish kapirliqqa élip baridighan ishlardindur.

4. bu yerde shuni eskertip ötüshke toghra kéliduki, dinda zörür dep qaralghan ishlarda chüshenche yeni tewil bayan qilish qobul qilinmaydu we shundaq qilghan ademning kapir bolup kétidighanliqigha höküm qilinidu.

Bir ademning dindin yéniwalghan hésablinishi üchün lazim bolidighan shertler

bir ademning dindin yéniwalghan we uning kapir bolup ketken adem

hésablinishi üchün töwendiki shertler lazimdur.

1. dindin yéniwalghan adem öz ixtiyarliqi bilen yéniwélishi lazim. Shuning üchün dindin yénishqa zorlunup dindin yan'ghan adem, kapir adem hésablanmaydu. Bu heqte allah taalamundaq dédi;

مَن كَفَرَ بِاللّهِ مِن بَعْدِ إيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (**106**)

kimki allahqa iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna - kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu (nehli -106)

alimlar dindin yénishqa mejburlan'ghan, emma dindin yan'ghili unumighanliq sewebi bilen öltürülgen ademning allah taalaning aldidiki ejri dindin yan'ghanliqini éghizi bilen ipadilep bergen ademning ejrige qarighanda katta bolidighanliqigha birlikke keldi.

2. dindin yéniwalghan adem eqli hushi jayida adem bolushi lazim.

3. islamdin yéniwalmaqchi bolghan adem segek halitide bolushi lazim. Shuning üchün bir adem mest halitide turup islamdin yéniwalghan bolsa, u islamdin yéniwalghan hésablanmaydu. Emma mest adem peyghember eleyhissalamni tillash arqiliq özining islamdin yéniwalghanliqini ipadiligen bolsa, bu halda u öltürülidu we kechürülmeydu. Bu, eger haraqqa oxshash haram qilip cheklen'gen mest qilghuchi bir nersini öz ixtiyarliqi bilen échish arqiliq mest bolup qalghan bolsa, ehwal shundaq bolidu. U adem mest qilghuchi nersini öz ixtiyarliqi bilen emes bashqilarning mejburlishi bilen échip mest bolup qélip andin peyghember eleyhissalamni tillash arqiliq özining islamdin yéniwalghanliqini ipadiligen bolsa, bu halda uning hökmi sarang kishining hökmige oxshash bolidu .

Islamdin yéniwalghan ademni qayta islamgha kirishke dewet qilishning bayani

musulman bashliqning islamdin yéniwalghan ademni islamgha qayta kirishke dewet qilishi, uning kallisida islam heqqide birer shübhe bolsa, uninggha islamni chüshendürüsh arqiliq uning shübhisini yoqutushi we islamgha qayta kirish heqqide oyliniwélishi üchün möhlet telep qilsa uninggha üch kün möhlet bérishi lazim. Eger u islamgha qaytishqa unumay kapir halitide turushta ching tursa, musulman bashliqning uni öltürüshi lazim.

Shuningdek bir adem ikki qétim islamdin yéniwalghan bolsimu u yene islamgha qayta kirishke dewet qilinidu. Eger u adem üchünchi qétim islamdin yéniwalsa, u hetta uning heqiqiy tewbe qilghanliqi bilin'gen'ge qeder turmige tashlinidu. Eger u üchinchi qétimda tewbe qilsa, uning tewbisi yene qobul qilinidu. Chünki allah taala tewbe qilghanlarning musulmanlarning qérindishi bolidighanliqini bayan qilip mundaq dédi:

فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

(11)eger ular (kufridin) tewbe qilsa, namaz ötise, zakat berse, diniy jehette silerning qérindishinglar bolidu (yeni hoquq we mejburiyette ular siler bilen oxshashtur). Uqidighan qewm üchün, ayetlerni tepsiliy bayan qilimiz. (tewbe-11)

islamdin yéniwalghan ademni qayta islamgha kirishke dewet qilmastin öltürwétish mekruhtur. Chünki bir ademning kapirliqqa qaytiwélishi uni öltürüshni toghra qilidighan amillarning biridur we uning qayta islamgha kirishini dewet qilish peqet musteheptur. Emma islamdin yéniwalghan ademning qayta islamgha kirishi üchün uni islamgha dewet qilish wajib dep qaraydighanlarning köz qarishida, uni islamgha kirishke dewet qilmastin öltürwétish haramgha yéqin mekruhtur.

Islamdin yéniwalghan ademning aldida tewbe qilip qayta islamgha kirishtin yaki eger islamgha kirishni qobul qilmisa öltürülüshtin bashqa yol yoqtur. Eger kishiler bir musulman ademning islamdin yéniwalghanliqigha guwahliq bergen lékin u adem ularning sözlirini inkar qilip turghan bolsa, u ademge chéqilishqa bolmaydu. Chünki uning ularning sözlirini inkar qilip turushi tewbe qilghanliq we islamgha tekrar qaytqanliq hésablinidu.

Islamdin yéniwalghan ayalning hökmi

henefiy mezhepidikilerning köz qarishida islamdin yéniwalghan ayal öltürülmeydu. U taki islamgha qaytqan'gha qeder sulap qoyulidu. Eger islamdin yéniwalghan ayal kishiler arisida ötkür pikirlik dep tunulghan yaki arqisida ademliri bar ayal bolsa, bu halda u ayal öltürülidu. Uning öltürülishining sewebi, uning islamdin yéniwalghanliqi üchün emes bashqilarningmu islamdin yéniwélishigha seweb bolup yer yüzide buzuqchiliq élip baridighanliqi üchündur.

Islam dinidin yéniwalghan ademning teserrupliri

islam dinidin yéniwalghan ademning teserrupliri töwendikidek töt xil:

1. küchke ige teserruplar. Bu teserruplar bir balining özining balisi ikenlikini dawa qilish, ayali iddet ichidila bolghan bolsa uni talaq qiliwétish, sowgha salimni qobul qilish we quligha uning bezi ishlirigha cheklime qoyushtin ibarettur. Bu teserruplar barliq alimlarning birlikke kélishiche küchge igidur.

2. tosushqa bolmaydighan teserruplar. Bu teserruplar; toy qilish, mal bughuzlash, ow owlash, guwahliq bérish we mirasxorluq qilish qatarliqlardur.

3. toxtutulup qoyulghan teserruplar. Shérketlishish üchün qilin'ghan kélishim, élim sétim üchün élip bérilghan kélishim, görüge qoyush, bashqilargha sowgha salam bérish, nerse kéreklirini ijarige qoyush, iqrar qilghan nerse üstide sülh tüzosh, qerzlerni tapshurup élish wesiyet qaldurup kétish qatarliqlardur. Bu tesurruplarning hemmisi toxtutulup qoyulidu, eger u tekrar islamgha qaytsa, u xuddi islamdin yéniwalmighan ademge oxshash u teserruplarning hemmisi küchge ige.

4. uning qilghan barliq ibadetliri bikar bolup kétidu.

5. islamdin yéniwalghan ayal kishining pütün teserrupliri küchge ige bolidu. Chünki islamdin yéniwalghan ayal biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek islamdin yéniwalghanliqi üchün öltürülmeydu. Meyli islamdin yéniwélishtin burun bolsun

meyli kéyin bolsun uning tapqan pütün pulliri uning mirasxorlirigha qalidu.

6. eger bir ayalgha ishenchilik we teqwadar bir adem u ayalning érining islamdin yéniwalghanliqini xewer qilsa, istihsan qaidisige asasen u ayal idditi chiqqandin kéyin bashqa bir erge tegsimu bolidu.

7. eger u ayalgha uning érining ölüp qalghanliqi yaki érining uni üch talaq qiliwetkenliki xewer qilinsa, yaki u ayalgha éridin uni talaq qiliwetkenliki heqqide xet kelgen we u ayal u xetke ishen'gen bolsa, bu ehwallardimu u ayal idditi chiqqandin kéyin bashqa bir erge yatliq bolalaydu. U ayalning idditining bashlinishi uninggha xewer yetken waqtidin tartip emes uning érining ölüp qalghan yaki talaq qiliwetken waqtidin tartip bashlinidu.

8. eger kéyin erning ölmigenliki ashkara bolup chiqsa yaki er özining ayalini talaq qilghanliqigha, yaki islamdin yéniwalghanliqigha inkar qilghan we uning ayalini talaq qiliwetkenliki yaki islamdin yéniwalghanliqi heqqide sheret étirap qilidighan birer pakit bolmisa, u ayalning ikkinchi er bilen qilghan nikah emeldin qalidu we u ayal birinchi er bilen yénishidu.

9. bu yerde shuni bayan qilip ötüshke toghra kéliduki, er xotunning birining islamdin yéniwélishi meyli toy qilip jinsiy munasiwet ötküzoüshtin burun bolsun meyli kéyin bolsun nikahning ajrap kétishi er xotunning biri islamdin yéniwalghan waqitning özidila bolidu. Chünki allah taala mundaq dédi;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُم مَّا أَنفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنفَقُوا ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (10)

i möminler! Silerge mömin ayallar hijret qilip kelse, ularni sinap körünglar, ularning imanini allah obdan bilidu, eger ularni (sinighandin kéyin heqiqiy) mömine dep tonusanglar, ularni kapirlargha qayturup bermenglar, ular kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes, kapir erlirining ulargha bergen mehrini qayturup béringlar, ularning mehrilirini bérip nikahinglargha alsanglar silerge héch gunah bolmaydu, kapir ayallarni emringlarda saqlimanglar, ulargha bergen mehringlarni telep qilinglar, kapirlarmu (hijret qilip kelgen mömin ayallirigha bergen) mehrilirini telep qilsun, allahning hökmi ene shu. ALLAH aranglarda höküm chiqiridu, allah hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur (mumtehine-10)

10. er xotunning birining islamdin yéniwélishi bilen ayrilip kétishning sewebi bolsa, islamdin yéniwélish bilen nikahning bir birige zit bolghanliqi üchündur. Chünki islamdin yéniwélish er xotunning arisida mewjud bolup turidighan nikahqa zittur we islamdin yéniwalghan ademning öltürülüshi yaki turmige tashlinishi bilen jazalinishini lazim qilidu.

Beshinchi bap. Islam dinidiki qaziyliq tüzümliri

qaziyliqning uqumi we uning muhimliqi

qaziyliq démek höküm chiqarmaq démektur. Islam sheretide qaziyliq, kishiler arisidiki öch adawet we jidel majralarni tügitish, dégen menadidur.

Qaziyliq islam jemiyitide nahayiti chong roli bar muhim bir emeldur. Shuning üchün musulman bashliqning qaziyliq mensepke eng layiq ademni olturghuzushi üchün kimning buninggha layiq ikenlikini qattiq tekshürüp chiqip u mensepte uninggha eng layiq ademni olturghuzushi lazim. Chünki qaziyliq musulmanlarning ishlirining eng muhimidur. Bu mensepke kishilerning ichidin eng bilimliki, qaziyliqqa eng qudretliki, eng hörmetliki we kelgen musibetke eng sewr qilidighini layiqtur.

Qaziyliqqa layiq ademde tépilishqa tégishlik ishlar

bir ademning qaziliqining we qazi bolup bolghandin kéyin chiqarghan hökümining toghra bolushi üchün u ademde töwendiki shertlerning tépilishi lazim bolidu.

1. u adem musulman bolushi lazim.
2. eqli hushi jayida bolghan adem bolushi lazim.
3. balaghetke yetken bolushi lazim.
4. hör adem bolushi lazim.
5. közi körmeydighan kör adem bolmasliqi lazim.
6. burun birersige bohtan chaplighanliqi üchün bohtan jazasi bérilmigen bolushi lazim.

Qaziyliqqa teyin qilinishning hökmi

eger u kishilerge zulum qilip qalarmikin, dep endishe qilinidighan ademni qaziyliqqa teyin qilish haramgha yéqin mekruhtur. Eger u ademning chiqarghan hökümliride kishilerge zulum qilip qélishi küchlük éhtimal bolsa, uning qaziyliqqa teyin qilinishi haramdur. Dewagerlarning dewasini yaxshi angliyalmay qalarmikim yaki heqni qorqmastin sözleshtin we pare almasliqtin ibaret qaziyliqning mejburiyetlirini ada qilalmay qalarmenmikin, dep özidin endishe qilidighan ademning qazi bolushi mekruhtur. Eger bir ademning qaziyliqqa sherti toshsa yaki u höküm chiqirish jeryanida kishilerge zulum qilip salmasliqidin xatirjem bolsa, u ademning qazi bolushi mekruh emestur. Qazi bolushqa sherti toshmighan ademning qaziyliq wezipisini üstige élishi shek yoq haramdur.

2941/4903 - ibni bureyde atisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: qazilar üch türlük bolidu, bir türi jennetke, qalghan ikki türi dozaxqa kiridu. Jennetke kiridighini heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu we heq bilen höküm qilidu. Ikkinchi türdiki kishi heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu, emma naheq höküm qilip dozaxqa kiridu. Üchinchi türdiki kishi insanlar arisida bilmey turup höküm qilidu, shuning bilen dozaxqa kiridu. (ebu dawud: 3573)

eger bir sheherde qaziyliq mensipige sherti toshqan bir ademdin bashqa

adem bolmisa, musulmanlarning heq hoquqini saqlap qélish we zalimlarning zulum qilishining aldini élish üchün u ademge qaziyliq öz ixtiyari bilen kelmise qaziyliq mensipini telep qilish perz bolidu. Yüsüf eleyhissalam bu heqte u adem üchün yaxshi ülgidur.

U adem bashliqtin özini qazi qilip qoyushni telep qilish bilen üstidiki perzni ada qilghan bolidu. Eger bashliq uni qazi bolushtin cheklise, bu halda bashliq gunahkar bolidu. Chünki bashliq eger qaziyliqqa eng heqliq ademni qaziyliqtin cheklep qoyup uning ornigha bashqa birsini qazi qilsa, allah taalagha, peyghember eleyhissalamgha we musulmanlargha xiyanet qilghan hésablinidu.

Bir ademning, kapir bolsimu adil yaki zalim bashliq teripidin qaziyliqqa teyin qilinishi toghridur. Emma u bashliq u ademni heq bilen hököm qilishtin cheklise, bu halda uning qaziyliqni qobul qilishi haramdur.

Qaziyda tépilish lazim bolghan edebler

1.qazining hediye qobul qilishi toghra emes.

1614/2743 - ebu humeyd saidi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ibni utebiyyeni beni suleym qebilisige zakat yighish üchün ewetkenidi. U qaytip kelgende, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge hésab bérip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger sen rastchil bolsang, ata - anangning öyide olturup baqqin, sanga hediye kélemdikin? Dédi. Andin ornidin turup, allah taalagha hemdusana éytqandin kéyin, jamaetke: aranglardin bir qisim kishilerni allah manga perz qilghan ish (zakat) üchün ewetsem, beziliri qaytip kélip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, deydu. Eger u rastchil bolsa, atisining yaki anisining öyide olturup baqsun, uninggha hediye kélemdikin? Allah taalaning nami bilen qesem qilimenki, kimki heqqi bolmighan nersini özining qiliwalsa, qiyamet küni, allahning dergahida toplan'ghanda, uni gedinige yüdüp kélidu. Bilip qoyunglarki, undaq kishi allahning dergahigha kelgende, men uni choqum toniwalimen. Chünki, uning éliwalghan nersisi töge bolsa bozlaydu, kala bolsa möreydu, qoy bolsa mereydu, dep xitab qildi. Andin qolini qoltuqi körünüp qalghudek derijide yuqiri kötürüp: i allah! Yetküzdimmu? Dédi. (buxari: 7197)

2. Qazi peqet bashliqning, yaki ariliqida nikah chüshmeydighan uruq tughqanlirining bergen hediyesini qobul qilsa bolidu. Shuningdek u yene uninggha qazi bolushtin ilgirimu hediye bergen ademning bergen hediyesini qobul qilsa bolidu. Qazining bu ademning hediyesini qobul qilishi üchün u ademning bashqa birsi bilen qazining aldigha kélidighan bir dewasi bolmasliqi we hediyening burunqi hediyelerdin artuq bolmasliqi sherttur.

3. Qazi peqet uning üchünla orunlashturulghan, eger u kelmise, dewet orunlashturulmaydighan xususiy dewetlerni qobul qilmasliqi lazim .

4. Késel yatqan bir ademning qazining aldigha baridighan birer dewasi bolmisa, qazi u ademning késilini yoqlap barsa bolidu.

5. Qazining hököm chiqiridighan orunda, ikki dewagerning arisida olturushta, qarashta we isharet qilishta op oxshash muamile qilishi lazim.

6. Qazi dewagerlarning birige mexpiy gep qilishtin yaki isharet qilishtin yaki

awazini kötürüp gep qilishtin yaki chirayigha qarap külüshtin yaki uning üchün ornidin turushtin saqlinishi lazim.

7. Qazi bir ademdin kélidighan paydidin yaki bir adem bilen bolghan uruq tughqanchiliqtin, yaki bir adem bilen arisida bolghan öch adawettin tesirlinip ketmesliki lazim. Chünki allah taala mundaq dédi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ شُهَدَاء بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (**8**)

i möminler! ALLAHning (heqlirini) ada qilishqa tirishinglar, adilliq bilen guwahliq béringlar, birer qewmge bolghan öchmenlikinglar (ulargha) adil bolmasliqinglargha seweb bolmisun, (düshmininglargha) adil bolunglar, bu (yeni ulargha öchmen turup adil bolushunglar) teqwadarliqqa eng yéqindur, allahtin qorqunglar, allah heqiqeten qilmishinglardin xewerdardur (maide -8)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (**135**)

i möminler! Xudaliq üchün guwahliq bérishte, özünglarning yaki ata - ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha (guwahliq bérishke) toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishinglar, (guwahliq bérilgüchi) bay bolsa (uninggha raye qilmastin), yaki péqir bolsa (uninggha ich aghritmastin) haman adil guwah bolunglar, allah silerdin ulargha yéqindur (yeni ularning menpeitining némide bolidighanliqini obdan bilidu), nepsi xahishinglargha egiship (heqiqettin) burulup ketmenglar. Eger tilinglarni tolghusanglar (yeni guwahliqtiki pakitni burmilisanglar) yaki guwahliqtin bash tartsanglar, mundaqta allah heqiqeten silerning qilmishinglardin xewerdar bolup turghuchidur. (nisa-135)

8. Qazining bir ademge, uning yüz abroyluq yaki bay, emeldar adem bolghanliqigha étibar bérip ketmesliki lazim.

2943/4909 - abdullah ibni ebu ewfa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qazi naheqchilikla qilmaydiken, allah uning bilen billidur. Nawada u naheqchilik qilsa, allah uni tashliwétidu we uninggha sheytan hemrah bolidu. (tirmizi: 1330)

9. Qazi ikki dewagerning birige yene biri chüshünelmeydighan til bilen gep qilmaydu. Qazi balisigha yaki newrisige yaki dadisigha yaki chong dadisigha yaki ayaligha yaki wekilige yaki shérikige oxshash qazi üchün guwahliqi qobul qilinmaydighan ademge alaqidar dewalarda höküm chiqirishtin saqlinidu.

10. Qazi achchighi kélip qalghan waqtida dewagerlarning arisida höküm chiqarmaydu.

2948/4916 - ebu bekri reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: hakim achchighlap qalghan waqitta ikki adem arisida höküm qilmisun dégenlikini anglighanidim. (buxari: 7158)

11. Qazining tijaret qilishi yaki öyning ichining élim sétimlirini özi bash

tiqip qilishi mekruhtur. Chünki hemme adem qazini tonuydighan bolghachqa uninggha soda sétiqta étibar béridu. Bu xuddi uninggha bérilgen sowghatning ornididur. Yene kélip qazining tijaret yaki élim sétimlar bilen meshghul bolushi uni xelqning ishlirigha köngül bölüshtin tosup qoyidu. Eger qazi tijaret, yaki öyning ichining bu élim sétimlirini özi bash tiqip qilishqa mejbur bolup qalghan we bu ishlarni uning ornida turup qilidighan birersi bolmighan bolsa, qazining tijaret yaki öyning ichining élim sétimlirini özi qilishi mekruh emes.

12. Qazi bir ish üstide höjjet pakitqa emes öz melumatigha tayinipla höküm chiqarmaydu.

2951/4926 - peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ayali ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem hujrisining ishiki aldida dewagerlerning ghelwe qilishiwatqanliqini anglap, ularning qéshigha chiqti we: men bir insanmen, méning aldimgha dewagerler dewaliship kélidu, beziler bezilerdin gepke usta bolushi mumkin, men uni rast éytiwatidu dep oylap qélip, uning paydisigha höküm qilip bérishim mumkin. Kimge bir musulmanning heqqini höküm qilip bersem, u dozaxtin bir parche ottur. Shunga u uni alsun yaki waz kechsun, dédi. (muslim: 1713)

13. Qazi bolghuchi kishilerning achchighini keltürüp qoymastin heqiqetni berpa qilishqa tirishishi lazim. Bu, qazining höküm ziyinigha chiqirilghan ademge özre éytish, uninggha hökümning chiqirilghan yollirini bayan qilish, uning heqqidiki sheret hökmining shundaq ikenlikini we buningdin bashqa hökümni chiqirishning mumkin emeslikini bayan qilish bilen bolidu. Shundaq qilghan waqtida, höküm ziyinigha chiqirilghan ademning kishilerge qazining üstidin shikayet qilishining we uning qazini manga zulum qildi, dégen qarashqa kélip qélishining aldini alghili bolidu .

Sülhining bayani

sülhi dégen sözning uqumi we uning türliri

sülhi dégen söz mena jehettin jidel majra qilip bolghandin kéyin yaxshiliship ketmek, dégenlik bolidu. Sülhi dégen söz istilah jehettin jidel majrani we talash tartishni ayaghlashturush üchün tüzülgen kélishim, dégenlik bolidu. Bu kélishim töwendikidek bir nechche xil bolidu.

1. musulmanlar bilen kapirlar arisida tüzülgen kélishimler.

2. musulmanlar bilen musulmanlarning arisidin musulman bashliqqa chiqqanlar arisida tüzülgen kélishimler.

3. er xotun ikki kishining arisigha birer köngülsizlik chüshüp qélishtin endishe qilin'ghan waqitta, ularning arisida tüzülgen kélishim.

4. mal mülük üstide ixtilapliship qalghanlar arisida tüzülgen kélishimler.

Kélishimning yolgha qoyulghanliqining bayani

kélishimning yolgha qoyulghanliqining delil pakiti quran, hedis we alimlarning birlikidur. Allah taala bu heqte mundaq dédi:

لاَّ خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلاَّ مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلاَحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ

ذَلِكَ ابْتَغَاء مَرْضَاتِ اللّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (114)

ularning yoshurun söhbitining tolisida xeyriyet yoqtur. Peqet sediqighe yaki yaxshiliqqa yaki kishilerni epleshtürüshke emr qilghan kishiler (ning yoshurun söhbiti) buningdin mustesna. Kimki u (ish) larni allahning raziliqini tilesh yüzisidin qilidiken, uninggha büyük ejir ata qilimiz. (nisa-114)

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (128)

eger birer ayal érining köngülsiz bolushidin yaki yüz örüshidin endishe qilsa, ularning özara kélishishi héch gunah emes, kélishish (üzlüshüp kétishtin) yaxshi. Insanlarning tebiitige béxilliq singip ketken, eger (ayalliringlargha) yaxshiliq qilsanglar, (ulargha zulum qilishtin) saqlansanglar (allah silerni mukapatlaydu). ALLAH heqiqeten qilmishinglardin xewerdardur. (nisa-128)

وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاءتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (9) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (10)

eger möminlerdin ikki guruh urushup qalsa, ularning arisini tüzep qoyunglar, eger ularning biri ikkinchisige tajawuz qilsa, tajawuz qilghuchi taki allahning hökmige qaytqan'gha qeder (yeni tajawuzini toxtatqan'gha qeder) uning bilen urushunglar, eger ular (allahning emrige) qaytsa, ularning arisini (héchbir terepke yan basmastin) adilliq bilen tüzep qoyunglar, (hemme ishta) adil bolunglar, allah heqiqeten adillarni dost tutidu möminler heqiqeten (dinda) qérindashlardur, (urushup qalsa) qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üchün, allahtin qorqunglar (hujurat9-10)

2986/4981 - sehl ibni seid reziyellahu enhu mundaq deydu: quba ahalisi bir biri bilen urushup qaldi, hetta ular bir birlirige tash atti. Bu ehwal peyghember sellellahu eleyhi wesellemge yetküzülgenidi, u: yürünglar, ularning arisini yarashturup qoyayli! Dédi. (buxari: 2693)

kélishimning shertliri

1. eqil. Shunga, eger éniq birer zererge sewebchi bolmaydighan bolsa, balaghetke yetmigen emma eqilliq kichik balining tüzgen kélishimimu toghra, dep étibargha élinidu.

2. eger qolgha tapshurup élishqa éhtiyaj chüshken waqtida, uni qolgha tapshurup élish üchün, tüzülgen kélishimde bérilmekchi bolghan melum we mueyyen nerse bolush lazim.

3. kélishim tüzülidighan nerse, mesilen: qestenlik yaki sewenlik bilen öltürülgen ademning igilirining heqlirige oxshash éhtiyaj chüshüp qalghanda, ornigha bedilini élish toghra bolidighan heqler bolushi lazim.

4. kélishim allah taalaning heq hoquqliri üstidin qilin'ghan dewa üstide tüzülmesliki lazim. Mesilen: zina qilghan we haraq ichken ademlerge jaza bérilish üchün échilghan dewalar üstide kélishim tüzüshke bolmaydu.

Kélishimning hökmi

bir nerse üstide tüzülgen kélishim meyli üstidin dewa qilin'ghan adem, qilin'ghan dewagha iqrar qilghan halette turup tüzülgen bolsun, meyli üstidin dewa qilin'ghan adem qilin'ghan dewagha yaki inkar qilmay yaki iqrar qilmay turghan halette turup tüzülgen bolsun, meyli üstidin dewa qilin'ghan adem, qilin'ghan dewagha inkar qilghan halette turup tüzülgen bolsun, toghridur. Chünki allah taala ayette "kélishish üzlüshüp kétishtin yaxshi" didi. (nisa-128)

mejburlashning bayani

mejburlash dégen söz mena jehettin insanni yaman körüdighan bir ishni yaki xalimaydighan bir ishni qilishqa zurlash, dégenlik bolidu. Mejburlash dégen sözdin istilah jehettin, zurlan'ghuchini raziliqisiz zurlighuchi uningdin teleb qilghan ishni qilishqa élip kélidighan, zorlan'ghuchida qorqunchi peyda qilishqa sewebchi bolidighan, zorlighuchida körülgen bir ish heriket meqset qilinidu .

Mejburlinishning hökmi

mejburlash meyli qattiq bolsun, meyli yenggil bolsun, mejburlan'ghan ademde raziliqni yoqitidu. Shunga mejburlan'ghan adem bir nerse satsa yaki sétip alsa yaki ijarige qoysa, bu ishlar küchge ige bolmaydu. Chünki u ademning bularni buzush yaki küchge ige qilish hoquqi bar. Chünki u soda sétiqta yaki ijaride razi bolushtin ibaret uning toghra bolushi üchün tépilish lazim bolghan bir shert tépilmighandur. Allah taalamundaq dédi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ وَلاَ تَقْتُلُواْ أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا (29)

i möminler! Bir - biringlarning mallirini (oghriliq, xiyanet qilish, bulash, jazanixorluq, qimar oynash qatarliq) naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishilgen nerse buningdin mustesna. Siler özünglarni (yeni bir - biringlarni) öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur (nisa-29)

yaman ishlarni qilishqa mejburlinishning hökmi

1. mejburlan'ghan yaman ishni qilishqa ruxset qilinidu. Emma mejburlansimu qilmisa, qilmighanliq üchün sawab bérilidu. Mesilen: kapirliqqa élip baridighan sözlerni qilishqa, peyghember eleyhissalamgha til tekküzüshke, namaz oqumasliqqa we quranda boyrulghan ishlarni qilmasliqqa mejburlan'ghan'gha oxshash ishlardur. Allah taalamundaq dédi:

مَن كَفَرَ بِاللّهِ مِن بَعْدِ إيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (106)

kimki allahqa iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna - kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu (nehli-106)

2. qilishqa ruxset qilin'ghan we mejburlinip turup qilmisa gunahkar

bolidighan yaman ishlar. Bular haraq ichishke, qan ichishke yaki ölük haywanning yaki tonggüzning göshini yiyishke oxshash ishlardur. Eger bir adem türmige tashlashqa yaki baghlap qoyushqa yaki yenggil orushqa oxshash yenggil tehdid astida bularning birersini qilishqa mejburlansa, u ademning mejburlan'ghan ishni qilishi toghra emes. Chünki yenggil tehdidler bésimi bilen u ishlarni qilishqa ruxset yoq. Lékin shundaq bolsimu bir adem mezkur tehdid astida haraq ichken bolsa, uninggha haraq ichkenlikning jazasi bérilmeydu .

3. eger bir adem ach qélip bashqilarning mal mülkige qol uzartqan mal mülükni élishqa uning igisi yol qoymighan we shuning bilen u adem u mal mülüktin almay achliqtin ölüp ketken bolsa, bu halda ölüp ketken u adem gunahkar bolidu.

4. eger bir adem zina qilishqa mejburlan'ghan bolsa, uninggha zina qilishqa ruxset qilinmaydu. Lékin u adem eger zina qilip salsa uninggha istihsan'gha asasen jaza bérilmeydu. Eger ayal zina qilishqa qattiq mejburlan'ghan bolsa, uninggha zina qilishqa ruxset qilinidu.

5. eger ayal özini tutup bérishke mejburlan'ghan we özini tutup bergen bolsa, bu halda ayal gunahkar bolidu. Emma mejburlansimu özini tutup bermigen we shu halette turup er uning bilen jinsiy munasiwet ötküzgen bolsa, bu halda ayal gunahkar bolmaydu.

6. eger bir adem bechchiwazliq qilishqa mejbulan'ghan bolsa, öltürülgen teqdirdimu u ademning undaq qilishigha ruxset qilinmaydu. Chünki bechchiwazliq qilishning yeni ademning arqa teripige kélishning haramliqi zinaning yeni ayallarning aldi teripige kélishning haramliqidin éghirdur. Chünki bir ademning arqa teripige kélish héchbir yol bilen yolgha qoyulmighan bir ishtur. Emma ayalning aldi teripige kélish bolsa, nikah yoli bilen yolgha qoyulghandur.

7. eger bir adem bashqa birsining mal mülkige ziyan sélishqa mejburlan'ghan we uninggha ziyan salghan bolsa, mal mülükning igisi mal mülkini shu ishqa mejburlighan ademge tölitidu. Chünki mejburlan'ghan adem mejburlighuchining qolidiki bir saymanning ornididur.

8. eger bir adem bir kishini öltürwétishke mejburlan'ghan we uni öltürwetken bolsa, buning qisasi eger uni mejburlighan adem balaghetke yetken adem bolsa, mejburlighan ademdin élinidu.

Altinchi bap. Islamdiki tüzüm we asasliq pirinsiplar

1.din we qanun

islam tüzümi dégen atalghuni qisqiche tonushturghan waqtimizad kengri tarqalghan uqum bilen tonushtursaq bolidu: u din bilen dölet, terbiye bilen hökümet, yuqiri nemune bilen menpeet, kolliktip rohi bilen dölet, irade bilen küch quwwettur.

Islam tüzümi yuqiriqi birikmilerdin terkip tapqan étibari bilen ikki asasning bolishini teqezza qilidu: u bolsimu islam jemiyiti we islam hökmi.

Birinchisi, tüzüm maddisi, ikkinchisi bu tüzümning sheklidur. Mesilen islam jemiyiti islam hökümitisiz küchke muhtaj bolup qalidu. Islam hökümiti islam jemiyitisiz xiyali yaki zalim bolup qalidu.

Omumi qilip éytqanda musulman yekke shexs süptide bolmaydu, eger u musulmandek yashimaqchi bolidiken muhitini yartishi, birlik we tüzüm ornitishi lazim. Musulman kishi ikki ixtiyarliq arisida bolidu: dunyani özgertidu yaki bashqilarning özgertishige teslim bolidu.

Bir éghiz söz bilen éytqanda islam dini mukemmel hayat yolidur. Bir adem islamgha ishinip turup kishler bilen qilghan muamiliside islamgha yat höküm bilen turmush kechürse mömin bolalmaydu. Mundaq bir - birige zit qilmish munapiqliqni keltürüp chiqiridu. !

U halet rohi dunyasi toqunush bilen parchilinip ketken ademlerni peyda qilidu. Undaqlar bir tereptin quran kerimni inkar qilishqa qadir bolalmaydu, yene bir tereptin özliri yashawatqan sharaitni özgertish üchün köresh qilish rohigha ige yolalmaydu. U halet yaki bolmisa (dunya sehnisni islami emes dep sehnidin chikinip chiqip ketken) rahiblardek ademlerni peyda qilidu. Bu yerde yene bir türlük ademler bolup, ular qiyinchiliqning her tereptin qistawatqanliqini hés qilip, shu sewebtin islamdin ajrap, hayat usulini qandaq bolsa shu péti qobul qilghan kishlerdur.

Islam tüzümi eslide yuquriqi zidiyetlerdin pak jemiyetttur, u musulman kishini öz muhiti bilen maslishidighan daire alaqisige kirgüzüdu.

Musulman jemiyiti dégen néme? Dégen soalgha jawab bergende, u musulmandin terkip tapqan jemiyet dep jawab bérimiz. Bu tonushturush boyiche bolghanda, musulmanlardin ayrim qanun, qurulma we alaqe tüzümi mewjut bolghan tüzümni islam tüzümi dégili bolmaydu. Islam tüzümi yaki gheyri islami tüzüm peqet mushu tüzümni teshkil qilidighan kishilerning mewjutliqi bilen bolidu.

Yawrupaliq jemiyetni qanun küchi bilen intzamgha salghili bolidu, dep qaraydu. Aplaton jumhuriyiti we uninggha tewe xiyali pikirlerdin tartip yawrupa rohi kishler arisidiki alaqini nemunilik jemiyetke özgertkili bolidighan bir nemunini izdep kelmekte.

Quran kerim bolsa az qanunlarni öz ichige alidu, quran kerimning köp qismi möminlerning hayat usulini mushu prinsp boyiche élip méngishqa teshebbus qilish bilen birge eqide we din prinsiplirigha merkezlishidu.

Bir jemiyette qanunlarning köp we murekkep bolishi shu jemiyette buzuq ish we nersining mewjutliqigha küchlük pakittur, buningdin shuni chüshünüshke boliduki qanunni köp chiqirishtin toxtap kishlerge terbiye xizmitini küchlendürüsh lazim. Buzuqchiliq bir jemiyette mueyyen chek chigradin halqip ötüp ketken waqtida qanun kérekke kelmes bolup, qanun buzuq qollargha chüshüp kétidu yaki ochuq yaki yoshurun hilige boysunidu.

Haraq, qimar, pahishe, séhrigerlik islam kélishtin burun ereb jemiyetliride keng tarqilip ketken rezillikler idi, islam dini kelgende quran kerim u rezilliklerni bir ayet bilen allah bu rezil ishlarning hemmisini haram qildi, dégen bir tepsir bilen yoqatti. Din ajizlashqanda bu rezil ishlar qayta eslige

keldi, kishlerning medeniyet sewiyesining yuqiri kötürlüshmu bu rezilliklerge tosalghu bolalmidi, shundaqla qanunmu bu rezilliklerni tosalmidi. Bu rezil ishlarni qanun küchi bilen tosimiz dep heriket qilghan döletlerning hemmisi meghlub bolushti.

Bu misallar, jemiyetni allahning nami bilen we telim terbiye yoli bilenla islah qilghili bolidu dégen chüshenchini béridu.

Islam dini barliq telimatlirida rohi éghizgha merkezleshtürsimu bu dairide toxtap qalmastin sheytan tutup turghan qoralni pachaqlap tashlashqa yüzlendi. Islam dini insanning alem bilen bolghan alaqisigha alaqidar ishlargha köngül bölmise "din" bolalmaydu, yaki "peqetla din" bolup hayattin yiraq din bolup qalidu yaki rohaniliqni asas qilidighan hezriti eysa eleyhisalamning telimatining tekrarlanmisi bolup qalidu.

Islam dini mukemmel insan bilen tebet yaki sirtqi alem arsini birleshtürdi, mana bu mukemmel insan we hayatning türlük sahelirini ipadiligenliktur. Bu dairide iman qanun bilen birlishidu, telim terbiye hoquq bilen birlishdu, shu arqiliq islam tüzüm bolidu.

2. Islam, peqet dinla emes

islam dini dinlar tarixida sheksiz özgirish basquchi bolup temsil qilidu. U , bashqa din, idiye we pelsepelerdin perqlinip turidu. Islam dini tamamen yéngiche hayat pelsepesini birge élip keldi, bu pelsepe insandin maddi rohi hayatini we exlaqi ijtimai hayatini birleshtürüshni telep qilidu. Téximu inchike bayan qilghinimizda bu yéngi pelsepe bu hayatning barliq tereplirini pütün éngi we toluq iradisi bilen qobul qilishni teqezza qilidu. Shundaq bolghanda insanning insanliqi ralliqqa aylan'ghan bolidu.

Hayatni iman we namaz bilen retke salghandin sirt ilim pen we emel bilen retke sélishqa ishinidighan, alemge kengri nezer bilen qaraydighan kishi meschitning zawut bilen yanmu yan sélinishqa chaqiridu. Xelqler ghizalandurush we telim terbiye qilish bilen kupayilenmeydu dep qaraydighan kishi bu hayatni asanlashturush we rohi dunyasini yuqiri kötürüshke yardem bérish kérek dep qaraydu.

Öz diyarini özi retke sélish heqqige ige dep tekitleydighan islam özining yadroloq xususi meydanida bashqa idologiyelerning xizmet qilishini ret qilidu, shuning üchün isilam saheside ilmanizimliq (din bilen siyasetni ayrip qarash) ret qilinidu. Mana bu islamni toluq sistima sheklide chüshünüshning birinchi netijisidur. . .

Shuni estin chiqarmasliq kérekki, isilam dini hayatni eng güzel shekilde intizamgha sélishqa buyrudi. Shundaqla bilim meripetke échilishqa qattiq qiziqturdi. Din bilen ilim penni, exlaq bilen siyasetni, shexs bilen kolliktipni, roh bilen maddini birleshtürüshni öz xaraktiri qildi. . .

3. Islamning tüzümidiki asasliq prinsiplar

islamda shexis bilen shexisning, shexis bilen kolliktipning alaqisini belgilep béridighan özgermes prinsiplar bar. Lékin asmandin chüshken özgermeydighan tepsili iqtisadi, ijtimai yaki siyasi tüzüm tépilmaydu (yeni islam dini iqtisadi, siyasi we ijtimai sahede asasliq prinsipni otturgha qoydi,

tepsilatini insanlar ijtihadigha qaldurdi) . Hazirqi musulmanlar iqtisadini tedbir qilidighan, jemiyitini tüzümge salidighan we höküm ishlirini bir terep qilidighan yol we usul ötmüshtiki musulmanlar iqtisadini idare qilghan, jemiyitini retke salghan yoldin özgiridu.

Her dewrdiki her ewlatlarning xizmiti islamning asasliq prinsiplirini tetbiqlash üchün munasip yol we charilarni ijat qilishi lazim.

1- insan we kolliktip

islam jemiyiti möminlerdin teshkil tapqan intizamliq kolliktip. Insan we jemiyet ilim pen yaki inqilap yaki sotsiyalizim bilen utuqqa érshelmeydu. Insanning rohi hayatigha yiltizi shekilde köngül bölmeydighan we uning rohi hayatini yéngilashqa ehmiyet bermeydighan chiqish yoli saxta chiqish yolidur.

Islam jemiyitini iqtisadi, ijtimai yaki bashqa téxnika asasigha turghuzush mümkin bolmaydu. Chünki bu jemiyet asasi qurulmisida ezaliri üchün dini we wijdani amilni öz ichige alidu.

Ezalirini madda asasigha baghlaydighan jemiyetning eksiche, islam kolliktipi (jamaiti) heqiqi rohi jemiyet bolup rohi ezaliq asasigha tayinidu. Bu jemiyettiki alaqe biwaste shexsi chiqishish alaqisidur. U insan bilen insanning alaqisidur. Jamaet kishler arisidiki yéqinlishish wastisi süptide jemiyetni birleshtürüsh we jemiyette ittipaqliqni kéngeyshti üchün hesse qoshidu. Shundaqla yitimsirash we yatlishish tuyghusini parchilap tashqlashqa yardem béridu.

Uningdin sirt jamaet ijtimai we exlaqi ölchemlerdin halqip ötmekchi bolghanlargha qarita küchke tayanmaystin xelq pikiri yartalaydu. Musulman kishi özining bashqilargha yéqinliqini hés qilalmighanliqi musulman jemiyitining islam qérindashliqini barliqqa keltürüshte meghlub bolghanliqidur.

Islam dini insanning yene bir insan'gha qérindashliq qolini meqsetsiz ixlas bilen sozushni xalaydu. Mushu ish emeli ralliqqa aylan'ghiche biz bir nersini qolgha keltürgen bolmaymiz. Islam dini döletning kishlerni himaye qilish üchün dawamliq shekilde küch arqiliq arlishishini keltürüp chiqiridighan meydan bilen maslishalmaydu. Islam bundaq weziyetni mueyyen sharait astida waqitliq qobul qilshi mümkin, lékin dawamliq shekilde qobul qilmaydu. Küch we qanun adaletning saymanliri, emma adaletning özi insanning yürikide bolidu, adem qelbide adalet bolmisa, adalet mutleq tépilmaydu.

2- insanlar arisidiki barawerlik

quran kerim nahayiti zor ehmiyetke ige ikki heqiqetni tekitlidi, u bolsimu allahning birliki we kishiler arisidiki barawerliktur. Quran kerim bu ikki heqiqetni nahayiti roshen qilip otturgha qoydi. Shuning üchün bir allahdin bashqa ilah yoq, tallan'ghan xelq yaki irq mewjut emes, barliq insanlar barawer.

Islam dini kishlerni tebiqe yaki irq asasida bölüshni qobul qilmaydu. Chünki islam dini, dini, exlaqi heriket bolush étibari bilen insanlar arisini exlaq ölchimini öz ichige almaydighan ayrish usuli bilen ayrishni qobul qilmaydu. Insanlar arisini perqlendürüshke toghra kelse meniwi qimmet we exlaq asasida perqlendürüsh kérek. Allah quranda mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (13)

"i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret) bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu) , allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur" (hojurat sürisi, 13 - ayet).

Tüz yolda mangghan kishilerning hemmisi kündilik ozuqini qandaq kesip qilishidin qeti nezer bir jamaetke (gorupqa) tewe bolidu. Shundaqla yaman we buzuq kishiler siyasi mayilliqi yaki xizmettiki ornining qandaq bolishidin qeti nezer bir tebqige tewe bolidu.

3- musulman arisidiki qérindashliq. Allah quranda mundaq deydu:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (10)

"möminler heqiqeten (dinda) qérindashlardur, (urushup qalsa) qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üchün, allahdin qorqunglar" (hojurat sürisi, 10 ayet). Quran kerim bu ayet arqiliq insaniyetning dawamliq tereqqiyati üchün ilham menbesi hésaplinidighan büyük bir ghayige isharet qilidu. Ölchemlik qérindashliqni qolgha keltürüsh üchün kishilerning ichki we tashqi dunyasida zor özgirish peyda qilish kérek.

Biz qérindashliq prinsipida islam jemiyitining heqqini we islam jemiyitining musulmanlar arisida resmi qérindashliq alaqisining ornishi üchün kéterlik resmiyetlerni qollan'ghanliqini köreleymiz. Bu heqtiki isilamning körsetmilirini sanaqsiz déyishke bolidu.

4- musulmanlar birliki

islam dini ümmet prinsipini öz ichige alidu. U, barliq musulmanlarni din, medeniyet we siyasi jehettin bir jamaetke birleshtürüsh dégenlik bolidu. Islam dini bu jamaetning irqini étibargha élip ketmeydu.

Bu jamaet (kolliktip) arisida bölgünchilik we talash tartish peyda qilidighan her qandaq nerse goruhlar, mezhebler we partiyelerge munasiwetlik bolsun yaki bayliq we ijtimai orun'gha oxshash maddi nersilerge munasiwetlik bolsun birlik prinsipigha zit ishtur, shuning üchün u ishni qaysi türidin bolushidin qeti nezer yoqutush lazim.

Islami yönülüsh bilen gheyri islami yönülüsh arisini ayrip turidighan jewheri ikki amil bar, u bolsimu: birinchisi isilam, ikkinchisi islam birligidur. Jamaet (xelq yaki kolliktip) ichki alaqisini retke sélishta islamgha boysunsa we sirtqi alaqiside islam birliki pikrige boysunsa islamgha yéqin bolidu. Shundaq bolghanda islam u jamaetning eqidisi we islam birliki siyasiti bolidu.

5- shexsi igidarchiliq

islam dini xususi igidarchiliqni tekitlep étirap qilsimu, lékin yéngi islam jemiyiti éniq halette barliq bayliq menbeliri xususen tebi bayliqlar jemiyetning müliki bolishi we jemiyetning barliq ezalirining menpeeti üchün ishlitilishi lazim

dep ilan qilishi kérek. Jemiyetning bayliq menbelirini küztishi we tekshürüshi bayliqning bir qanche ademning qolida topliship qélishni cheklesh we türlük sahelerde tereqqiyat pilani üchün kéterlik iqtisadni teminlep bérishning képili üchün muhim bir mesile.

Bu mesile idéologiye yaki mueyyen siyasi tüzümge alaqidar emes, u hazirqi alemde insaniyet jemiyitining tereqqiyatidin kélip chiqqan zörüriyettin ibaret.

Yekke igidarchiliq quran kerimning telimatigha asasen omumi menpeetke ishlitish zörüriyitige boysunidu. Allah quranda mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (34)

"i möminler! Hibriler we rahiblerdin (yehudiy we nasara ölimaliridin) nurghunliri kishilerning pul - mallirini heqiqeten haram yeydu, (kishilerni) allahning dinigha kirishtin tosidu, altun - kümüsh yighip, uni allahning yolida serp qilmaydighanlargha (dozaxta bolidighan) qattiq azab bilen bésharet bergin." (tewbe sürisi, 34 ayet) .

Islam dini mutleq xususi igidarchiliqni étirap qilmaydu, islam sheriiti xususi igidarchiliqni yaman istimal qilishni haram qilidu we u ademning bayliqini omumi menpeet üchün ishlitishini wajib qilidu.

Yuqiriqi ayet kerimige asasen shexsi igdarchiliqni yaman istimal qilish yaki bayliqni istimal qilmay bésip yétishqa qarishi qanuni we emeli resmiyetlerni qollansa bolidu. (buni ijra qilish üchün islam hökümiti bolush kérek, shexislerning undaq qilishi toghra bolmaydu)

zulum, adaletsizlik we israpxorluq bilen köresh qilish tüzümning saqlinip qélinishi üchün, exlaqi we ijtimai meydanning heqiqi qimmet qarishi üchün ölchem bolidu.

6- zakat we jazane

ijtimai xaraktirge ige islamning özgermes ehkamlirining birisi: zakatning perzliki we jazanining haramliqidur.

Zakat musulmanlar arisida almiship turidighan mesuliyet prinsipini we kishlerning bir birige ige bolushining wajibliqini bikitidu. Mushu prinsip biktilgen haman u jemiyetning tereqqiyat derjisi we türlük ihtimalliqlar bilen mas kélidighan ijtimai köngül bölüsh shekillirining yéngiche asasi bolup qalidu.

Bügünki musulmanlar dunyasida zakat kishlerge xas ishlar qataridin sanalmaqta. Ijtimai we dini meydanda zakat toghra wezipisini ada qilishtin toxtidi we ümid qiliniwatqan méwisini bermeydighan bolup qaldi. Zakatning bolmighanliqi hayatning türlük saheliride éniq körünidighan bir ishqa aylandi.

Esli islam tüzümide zakat barliq wastilar bilen lazim tépilghanda küch arqiliq ada qilinidighan ümümi qanun sanilidu. Jazanining haram qilinishi bilen islam tüzümining prinsipliridin birsi belgilendi. Allah quranda mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ (**278**) فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ (**279**)

"i iman éytqan kishiler! (heqiqiy) mömin bolsanglar, allah (ning emrige muxalipetchilik) qilishtin saqlininglar, (kishilerning zimmiside) qélip qalghan jazanini (yeni ösümni) almanglar. Eger undaq qilsanglar bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qilidu, eger (jazane qilishtin) tewbe qilsanglar, (qerz bergen) sermayenglar özenglargha qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler, özenglarmu ziyan tartmaysiler" (beqere sürisi, 278- 279 -ayetler) .

Bu prinsip ilgiri belgilen'gen her qandaq kérimning haramliqini qarar qilidu. Shundaqla exlaq prinsipigha zit yollar bilen bayliq toplashning haramliqini bikitidu.

7- jumhuriyet prinsipi

shexsi igidarchiliqtin bashqa islam dini her qandaq miras prinsipi yaki alahide igdarchiliq yaki mutleq hoquqni étirap qilmaydu. Allahqa mutleq hoquqni qarar qilghanliq uningdin bashqa her qandaq mutleq hoquqni inkar qilghanliq bolidu.

Xulepai rashindinlarning derwige qaraydighan bolsaq hökümdiki jumhuriyet prinsipining asasliq üch terpini köreleymiz:

1. Döletning reisi (xelq teripidin) saylinidu.
2. Döletning reisi xelq aldida mesuliyetke tartilidu.
3. Döletning reisi we xelq ammisi jemiyetning omumi ishlirida birge xizmet qilidu.

Quran kerim bu noqtini nahayiti roshen bayan qilip mundaq deydu:

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (**38**)

"namazni (teidil erkan bilen) öteydighanlargha, ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlargha, biz riziq qilip bergen nersilerdin sediqe qilidighanlargha, uchrighan zulumgha qarshi turalaydighanlargha allahning huzuridiki sawab téximu yaxshidur, téximu baqidur" (shura sürisi, 38 ayet) .

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (**159**)

"allahning rehmiti bilen sen ulargha mulayim boldung; eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti; ularni epu qil, ular üchün meghpiret tiligin, ishta ular bilen kéngeshkin" (al imran sürisi, 159 -ayet) .

Islam tarixidiki deslepqi töt xelipe padishah yaki zumgerler emes idi, ular xelqning qollishi bilen saylan'ghanlar idi, emma mirasxor xelipilik islamning siyasi tüzümi bolup tekitlen'gen saylam prinsipini emeldin qaldurghanliqtur.

8- bir allahdin bashqa ilah yoq

islam tüzümini turghuzushning nishan ikenligige qayil bolghan waqtimizda omumi shexislerning jemiyette tutqan orni qandaq bolushidin qeti nezer

xataliqtin xali bolalmaydighanliqigha ishenchimiz ashidu. Mushu uqum bilen éytqanda islam tüzümi "progiram we prinsipqa nisbeten"mutleq hoquq we "shexiske nisbeten" mutleq démogiratiyedin teshkil tapqan bolidu. (yeni islam tüzümide mutleq hoquq islam prinsiplirigha xas, emma bu tüzümdiki siyasi rehberler xelq ammisi teripidin erkin saylam bilen saylinidu) .

Islam dini xataliqtin xali we barliq melumatlarni özleshtürgen insanning barliqini étirap qilmaydu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemmu bu orunni üzige dewa qilmighan idi, belki bir qanche orunda perwerdigarining kayishigha uchrighan..

Quran kerim emeli kitab bolup"epsane" qehrimanliqlarni öz ichige almaydu. Ötmüsh yaki hazir bolsun gherb yaki sherqni qaplighan shexislerge choqunush körnishi islamdin mutleq yat körünüsh bolup, u quran kerim haram qilghan buddizimning bir türidur. Allah quranda mundaq deydu:

اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُواْ إِلاَّ لِيَعْبُدُواْ إِلَهًا وَاحِدًا لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (31)

"ular özlirining hibririlirini, rahiblirini (yehudiylar bilen nasaralarning diniy bashliqlirini, ölimalirini) we meryem oghli mesihni mebud qiliwaldi. (halbuki) ular (peyghemberler arqiliq) peqet bir ilahqa ibadet qilishqa buyrulghan idi, uningdin bashqa (yeni alemlerning perwerdigari allah din bashqa) héch mebud (berheq) yoqtur, allah ularning shérik keltürgenliridin paktur" (tewbe sürisi, 31 ayet) .

Insanning qimmitining toghra ölchimi uning shexsi hayati we jemiyetke teqdim qilidighan nersining miqdarida körünidu. Ulughlash we bek kötürwitish yalghuz allahqa qartilishi kérek. . .

9- terbiye

din, islam jemiyitining asasi bolghanliqi üchün terbiye u jemiyetning bir xil wezipisi bolupla qalmastin, belki mewjutluq asasi we jewhiridur. Muhimi ailidin bashlinip mektep basquchlirighiche dawamlishidighan dini we exlaq terbiysidur. Islam tüzümining aldida qilmisa bolmaydighan muhim wezipidin birsi bar, u bolsimu xata terbiye shekillirini yoqutishtur. Islam dini bir türlük ishlarni cheklep haram qilghanda u ishlarni yoqutush üchün lazim bolghan resmiyetlerni qollinishi kérek. Cheklen'gen ishlar töwendikiche:

mes qilghuchi ichimlik we zeherlik chikimliklerning hemmisi. Ashkara we yoshurun pahishwazliq. Gizit jornal, tilwuzur, filimlardiki normalsiz gep söz we ish heriketler. Qimar sorunliri, tansixana we türlük kichilik köngül échish sorunliri we undin bashqa islam telimatigha zit bolghan sorunlardin ibaret.

10-maarip

telim (maarip) islam dunyasini hazirqi chüshkün weziyitidin tiz azat qilish üchün muhim ikkinchi amil hisaplinidu. Ilmi tereqqiyat tetbiqlash we uni dawamliq rawajlandurushqa iqtidar yétilmise toghra we heqiqi musteqilliq bolmaydu. Islam meydan'gha kelgende musulmanlar deslepqi dewrliride ilgiriki medeniyetler qaldurup ketken ilmi bayliqlarni tetqiq qilish we toplash

mejburiyitini üstige alghan idi. Musulmanlar u ishlarni qorqmastin yaki mutessiplik qilmastin qilghanidi. Bügün ulargha néme boldi? Musulmanlar bügün némishqa gherb medeniyitige ilgiriki pozitsiyeni bildürüshtin ajiz kélidu!.

Téxnika we tereqqiyatni ijadiyet yoli bilen qobul qilamduq yaki dorimuchiliq yoli bilenmu? Sherep bilenmu yaki xorluqni hés qilish bilenmu? Tereqqiyat salahiyitimizni yoqtiwitemdu yaki tereqqiyat bilen birlikte salahiyitimiz, medeniytimiz we qimmet qarshimizni saqlap qalamduq?

Mushu heqiqetlerge asasen keskin qilip éytalaymizki, bügün islam dunyasida maarip shekil we sapa jehettin yiltizi özgertish peyda qilishqa muhtaj bolghan chong qurulmidur. Shekil jehettin maarip yatlargha tayinishtin qutulishi lazim. Sapa jehettin mekteplerdiki kemchilliklerni we ajizliqlarni qisqa waqit ichide yoqatmaq lazim. Her bir wetendashqa maarip pursitini yartish kérek. Mesjidmu mektepning rolini alsa bolidu, maarip progiramlirimizda meghlub bolmisaq bashqa sahelerde hergiz meghlub bolmaymiz. .

11- wijdan erkinliki

xelqlerni terbiyleshte bolupmu radiyo, tilwzur, gizit jornal. . . Gha oxshash teshwiqat wastiliri yoquri ang sewiyege ige exlaqliq kishilerning qolida bolishi kérek. Bu teshwiqat wastiliri exlaqsiz kishilerning qoligha chüshüp qalsa yashlarni kéreksiz qilip tashlaydu.

Islam dini prinsip sheklide dini erkinlikni ilan qildi, shuning üchün iman we étiqad mesiliside mejburlash türlirining hemmisini ret qilidu.

Islam dini exlaq mesiliside ching tursimu, uning tebet, we hayat yollirigha ochuqliqi islamni pikir erkinlik dini qilip körsiteleydu. Islam tarixi buning shahidi. Islam dini taqaq yolni qobul qilmaydu, mustebid diktatur tüzümni ret qilidu, shuning üchün islamda rohi izish mehkimisi tépilmaydu. . .

12- islam we musteqilliq

islam tüzümi musteqilliq we erkinlik bolmisa put tirep turalmaydu. Uning eksiche islam bolmisa musteqilliq yaki erkinlik bolmaydu. Musteqilliq rohi we pikri musteqilliqning netijisi bolmisa heqiqi musteqilliq bolmaydu, rohi yaki meniwiyiti musteqil bolmighan milletning musteqilliqi dawamlishalmaydu. Musulman xelq emeli hayatida islam pikirini tekitlesh arqiliq rohi erkinlikining ijtimai we siyasi erkinlikining sherti ikenlikini hés qilidu.

Musulman xelqning hoquq béshidiki nizamni qollishi, u nizamning isilam xaraktirige maslishishigha munasiwetlik bolidu, nizam isilamdin yiraqlashqanche xelqning qollishi aziyidu. Islamgha qarishi her qandaq bir tüzüm musulman xelqning qollishidin mehrum qalidu, shuning üchün undaq nizamlar chetelliklerning yardimini izdeydu. Netijde bu nizam yatlargha tewe bolup jan saqlaydu.

Bu heqiqetler isilam tüzümining heqiqi démogiratiye tüzümi ikenligini tekitleydu. Bu türdiki démogiratiye hökümet idyisi we xizmitini xelqning arzu arman we intilishlirini ekis ettüridighan yölünüshke qaratqan waqtida ralliqqa ashidu. Bir musulman diyarida isilam tüzümini turghuzush heqiqette eng yuqiri derjidiki démogiratiye xizmitidur. Chünki u xelqning arzu arman we intilishlirini emelge ashurghanliqtur. Shuni éniq bilish kérekki, musulman xelq ammisi

isilam we isilam jemiyitide yashashni xalaydu. Démogiratiye quruq shoardin kelmeydu, belki emeliyettin kilidu.

Isilami bolmighan tüzümler xelq teripidin adawet we qarshiliqni hés qilidu, shuning bilen u tüzümler siyasitini yürgüzüsh üchün küch ishilitishke mejbur bolidu. . . Bu türdiki tüzümlerning hazir yaki kéyinche diktatur we mustebid bolishi qaide.

13- xizmet we jihad

islam jemiyiti insani we tebi bayliqlarni yétildürüsh mesuliyitini üstige élishi we xizmetni janlandurushqa alaqidar resmiyetlerni qollinishi kérek. Isilam jemiyitining mewjutliqini saqlishi we küchlük yaki ajiz bolishi xizmet qanuniyitige boysunidu.

Bizning nezrimizde xelq nezridiki ikki rohi apetni yoqatmaq lazim, u bolsimu: möjize étiqadi (yeni möjize yüz birermiki dégen köz qarash) we bashqilardin yardem kütüsh köz qarishidur. Kishiler ilim we emel arqiliq qolgha keltürgen netijidin bashqa möjize bolmaydu, hem bizlerni düshmenlerdin qutquzidighan we sihir tayiqi arqiliq bexit yaritidighan "mehdi muntezer"mu yoq. U nersilerge tayan'ghanliq horunluqtur, yaki qiyinchiliq zoriyip ketken waqtida yüz béridighan ümidsizliktin kélip chiqqan yalghan arzuning ipadisidur.

Bayliqni sirttin import qilghili bolmaydu, uni xizmet we küch arqiliq wetenning ichide yaratmaq kérek. Biz emelileshtürmekchi bolghan nersimizning hemmisini özimiz qilishimiz lazim.

Mushundaq qaide yuqiri meblegh sélishning asasi bolushqa yaraydighan xizmetning prinsipidur. Islam dunyasidiki tebi bayliq we türlük imkaniyetler heddi hisapsiz. Islam dunyasi tebi bayliqta dunyada birinchi orunni igileydu.

Islam oyghunush dewri tinichliq dewri bolmastin ikkilinish we japa tartish dewridur. Chünki bir bölük ishilarni yoqutushqa toghra kélidu. Bu künler kengtasha yashash künliri bolmastin özini özi hörmetlesh künliridur. . . Uxlawatqan millet qamchining tesiri astida oyghunidu. Jemiyitimizge yaxshiliqni irade qilghanlarning hemmisi shexsi küchini ishqa sélishi, pütün imkaniyitini sénap körishi we xeterlerdin qorqmasliqi lazim.

14- ayal we aile

isilam jemiyitidiki ayallarning wezipisi kelgüsi ewlatlar üchün aniliq we xanimliq xizmiti bilen mas kélishi üchün ayalning weziyitini özgertish kérek. Nadan, sawatsiz we bichare ana musulman xelqliride oyghunush yartalaydighan we xelqlerni yéteklep mangalaydighan ewlatlarni yétüshtürelmeydu. Shuning üchün musulmanlar anining ijtimai wezipisini étirap qilishi we ularning milletning aniliq mejburiyitini ada qilishgha purset yaritip bérishi lazim.

Mundaq dégenlik er ayallar arisini mutleq barawer qilayli dégenlik bolmaydu, barawerlik qimmet qarishi er ayallarning dini we exlaqi prinsiplardiki barawerlik (ortaqliq) qaidisining biwaste netijisidur.

Ayallarning aniliq we muelimliq wezipisini toluq ada qilishigha yar yölek bolush muhim. Isilam dini ailini himaye qilish we uni türlük ichki we sirtqi buzghunchi amillardin saqlash üchün haraq, buzuqchiliq we mesuliyetsizlikni

haram qildi. . .

15- ghaye wastini aqlap bérelmeydu

jihadta isilam tüzümini turghuzush üchün jinayettin bashqa her qandaq usul we takitikini qollunush durus bolidu. Jihadta chékidin ashurup küch élitish arqiliq isilamning yüzini setleshtürüsh héchqandaq birsining heqqi emes. Islam jemiyiti adaletning prinsipal asaslirining birsi ikenligini tekitlishi lazim.

Qoran kerim düshmenlirimizni yaxshi körshimizni buyrumidi, lékin u éniq qilip ularni epu qiliwitishke chaqirwatidu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ وَإِن تَلْوُواْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (**135**)

"i möminler!xudaliq üchün guwahliq bérishte, özenglarning we ata ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha (guwahliq bérishke) toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishinglar, (guwahliq bérilgüchi) bay bolsa (uninggha raye qilmastin) , yaki péqir bolsa (uninggha ich aghritmastin) haman adil guwah bolunglar, allah silerdin ulargha yéqindur (yeni ularning menpeitining némide bolidighanliqini obdan bilidu), nepsi xahishinglargha egiship (heqiqettin) burulup ketmenglar. Eger tilinglarni tolghusanglar (yeni guwahliqtiki pakitni burmilisanglar) , yaki guwahliqtin bash tartsanglar, mundaqta allah heqiqeten silerning qilmishinglardin xewerdar bolup turghuchidur" (nisa sürisi, 135 ayet) .

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُواْ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرينَ (**126**)

"eger (özenglargha yetken ziyan zexmet üchün) intiqam almaqchi bolsanglar, özenglargha yetken ziyan zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuruwetmenglar) , eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar) , bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üchün (elwette) yaxshidur" (nehl sürisi, 126 ayet) .

Küch ishlitish mesilisi bu prinsipqa boysunushi kérek. "ghaye wastini aqlap béridu"dégen köz qarash sanaqsiz jinayetlerge élip bardi. Lékin shereplik ghayilerge peskesh wastilar bilen yetkili bolmaydu. Shundaqla nachar usullarni istimal qilish ghayining qedir qimmitini chüshürwitidu we uni xeterge yoluqturidu.

Exlaqimiz kücheygensiri küch ishiltishke bolghan ihtiyajimiz azlaydu, mesilen eqide saheside küch ishlitish ajizlarning tayinidighan qorali, küch arqiliq qolgha keltürgili bolmaydighan nersilerni séxiliq, hikmet, mihribanliq we qeyserlik bilen qolgha keltürgili bolidu.

16- az sanliqlar

islam tüzümini musulmanlar köp olturaqlashqan rayunlardila tetbiqlighili bolidu, musulmanlar köp sanliqni teshkil qilmisa islam tüzümi bolghandimu peqetla kontrol qilip turidighan töwen derjige chüshüp qalidu, bezide mustebid bolup qélishi mümkin. Isilam dölitidiki az sanliq gheyri musulmanlar

döletke itaet qilish sherti bilen toluq dini erkinlik we himaye bilen behrimen bolush heqqi bar. . .

Musulman bolmighan ellerdiki az sanliq musulmanlarning weziyiti dawamliq islam jemiyitining küchi we alemdiki heywitige munasiwetlik bolidu.

17- bashqa jemiyetler bilen alaqe ornutush

islam jemiyiti bilen bashqa jemiyetler arisidiki alaqiler töwendiki asaslar üstige turghuzulidu:

1)dini erkinlik:

لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (256)

"dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi, kimki taghut (yeni allah din bashqa barche mebud) ni inkar qilip, allahqa iman éytidiken, u sunmas, mehkem tutqini tutqan bolidu , allah (bendilirining sözlirini) anglap turghuchidur, (ishlirini) bilip turghuchidur" (beqere sürisi, 256 -ayet) .

2)küch quwwet we janliq mudape teyyarliqi:

وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدْوَّ اللّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لاَ تَعْلَمُونَهُمُ اللّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ (60)

"düshmenliringlar (bilen urush qilish) üchün, qolunglardin kélishiche qoral küchi, jeng éti teyyarlanglar, buning bilen allahning düshminini, özenglarning düshmininglarni we ulardin bashqa düshmenlerni qorqitisiler, ularni siler tonumaysiler, allah tonuydu, silerning allah yolida serp qilghininglar meyli néme bolsa bolsun, silerge uning sawabi toluq bérilidu, silerge zulum qilinmaydu (yeni bu sawabtin héch nerse kémeytilmeydu) " (enfal sürisi, 60 -ayet) .

3)tajawuzchi urushlarni we urush jinayetlirini cheklesh:

وَإِن يُرِيدُواْ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّهُ هُوَ الَّذِيَ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ (62)

"eger ular (teyyarliq qiliwélish üchün sülih bilen) séni aldimaqchi bolsa, allah (ularning sherridin) sheksiz sanga kupaye qilghuchidur. ALLAH séni özining yardimi bilen we möminler bilen küchlendüridu" (enfal sürisi, 62 -ayet) .

وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُوْلَئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ (41)

"eyiblinidighanlar peqet kishlerge zulum qilidighan, zéminda naheq rewishte pitne pasat tériydighan ademlerdur, ene shular qattiq azabqa duchar bolidu" (shura sürisi, 41- ayet) .

4)insanlar arisidiki ortaq hemkarliq:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (13)

"i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret) bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu) , allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur" (hojurat sürisi, 13 -ayet) .

5)shertname we tüzülgen kélishimlerni hörmetlesh:

إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُواْ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّواْ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (4)

"emma mushriklar ichidiki siler bilen muahide tüzgen, muahidige héchqandaq xilapliq qilmighan, silerge qarshi héchqandaq ademge yardem bermigenlerge kelsek, ular bilen tüzgen bu muahidige uning waqti toshqan'gha qeder raye qilinglar, shübhisizki, allah teqwadarlarni dost tutidu" (tewbe sürisi, 4 -ayet) .

6)oxshash muailide bolush:

كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لاَ يَرْقُبُواْ فِيكُمْ إِلاًّ وَلاَ ذِمَّةً يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ (8)

"mushriklar ehdisige qandaqmu wapa qilsun?eger ular silerning üstünglardin ghelibe qilsa, silerning toghranglarda ne tughqanchiliqqa, ne ehdige raye qilmaydu. Silerni éghizlirida xush qilidu, dillirida (wediside turushni) xalimaydu (yeni aghzida chirayliq sözligini bilen, köngülliri adawet, nifaq bilen tolghan) . Ularning tolisi pasiqlardur" (tewbe sürisi, 8 -ayet) .

Yettinchi bap. Isilamda siyasi tüzüm

isilam dini döletning we siyasi tüzümning yadroluq asasini bayan qilip berdi, shekil we parche mesillirini bayan qilip bermidi. Isilamning meqsetliri, sheretning rohi we dinimizning asasliri qaysi bir tüzümde (yeni tüzüm sheklide) emelge ashidiken mana bu isilam teshebbus qilghan tüzüm (shekli) dur. Démek, sheretning omumi meqsetliri, özgermes prinsipliri we asaslirigha raye qilip (yeni quran kerim we hedis sherif rohi asasida) dölet shekli her dewrge mas halda tüzülse bolidu. Dölet nami yaki shekli qaysi nam bilen atalsun buningda cheklime yoq, muhimi asasliq meqset hasil bolishi lazim. Qaysi bir tüzümde islamning asasliq qimmet qarashliri bolghan adalet, erkinlik, amanliq, barawerlik, insanperwerlik, kéngesh, güzek exlaq we tinichliq tépilidiken mana bu isilam teshebbus qilidighan tüzümdur.

Biz isilam dölitining asasliq belgilirige nezer tashlighan waqtimizda, fuqahalar (qanunshunas alimlar) sözlewatqan asasliq belge xelipilik mesilisi we uninggha alaqidar mesilidur.

Xelipe dégen nam qeyerdin kelgen? Qandaq bolup xelipe dep atalghan? Hakimni xelipe dep ataydighan'gha quran kerim we hedis sheriftin delil barmu? Yaki xelipilik tüzümini turghuzsun deydighan'gha delil pakit barmu? Peqetla

xelipilik tüzümi siyasi tüzümmu? Bu yerde isilam tüzümining asasliq belgiliri bolup, u belge we alametler toluq tépilsa u isilamgha maslashqan tüzüm bolamdu yaki bolmamdu? U belgiler tépilmisa isilamgha zit tüzüm bolamdu qandaq? Bezisi tépilip, yene bezisi tépilmisa bu tüzüm isilamgha yéqin yaki yiraq tüzüm bolamdu? Démek, biz bularni bilsek siyasi mesilining hemmisining ijtihadi mesile ikenligini bileleymiz.

Eger siyasi tüzüm ijtihadi mesile bolsa her dewrde musulmanlarning menpeeti emelilishi üchün derwaza kengri échilghan bolidu, u chaghda démogiratiye, bir qanche partiye bolush pikiri, erkinlik we medeni jemiyet pikiri peyda bolidu.

Deslepqi isilam döliti quruldi, bu döletke resulullah sellellahu eleyhi wesellem destur ilan qildi, tetqiqatchilar bu desturni medine wesiqisi dep atishidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat bolishi bilen tengla yéngi bir weziyet bashlandi. Bu wesiqide: " qaysi bir kishi bolsun medine shehridin resulullah sellellahu eleyhi wesellemning ruxsitisiz chiqishigha bolmaydu"deydighan ajayib nesmu(delil) bar idi.

Dölet reisi bolghan resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat tépishi bilen bu destur resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin kéyinki reiske tetbiqlinishqa mümkin bolmidi, chünki biz yéngi bir weziyet aldida, chünki u medine wesiqisi toxtamning bir türi bolup, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat tépishi bilen toxtamning waqti tügidi. Shuning üchün sahabiler xelipe saylashqa we uning ornigha chüshidighan bir kishini tallashqa aldirashti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat bolushtin ilgiri ereb yérim arili isilam dölitige toluq boysunup bolghan, sahabiler derhal bu döletke reis saylanmisa ixtilap sewebidin döletning heywitining ajizlishishidin ensirep, resulullah sellellahu eleyhi wesellemni depne qilishtin ilgiri xelipe saylashqa aldirashti. Ulugh sahabe seid ibni as bu mesilini izahlap: "sahabiler jamaetsiz (yeni döletsiz) bir qanche saet turup qélishni yaqturmidi"deydu.

Undaqta sahabilerning xelipe saylashtiki nishani bu ümmetni qoghdap qélishtur. Dölet reis bolmisa muqim bolmaydu, undaqta kishler dölet ishlirini idare qilishqa yarighidek ademlerni tallishi kérek. Xelipe tallash heqqide muhajirlar bilen ensarilar arisida bir az talash tartish boldi, chünki ensailar beni seqif hoylisida yighilghanda, seid ibni ubadini xelipe qilip tikleshke urunushti.

Hezriti ömer reziyellahu enhu ularning yighilghanliqini anglap ebubekri reziyellahu enhuning qéshigha aldirap kilip: "musulmanlarning bölünüp kétishining aldini alghin"dédi.

Shuning bilen hezriti ebubekri reziyellahu enhu , ömer we ebuubeyde ibni jerrah reziyellahu enhumlar pütüshiwalmastin ensailar yighilghan qorugha bardi, ensalari muhajilarni körüp ularning bir nerse déyishini kütüp turushti. Hezriti ebubekri reziyellahu enhu aqil we dana sahabe idi, ömer reziyellahu enhu sözleshke temshelgende ebubekri uni tosti, shuning bilen bir ensari sahabe sözlep kilip: "biz bu mensepke resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin

kéyin seid ibni ubade reziyellahu enhudin bashqa bir ademni tapalmiduq"dédi. Ensarilar köpchiligi bolsa: biz resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha yardem berduq, uni qanat astimzgha alduq, silernimu panahlandurduq déyishti. . .

Ebubekri reziyellahu enhuning ulargha bergen reddiyisi qattiq boldi, u ensarilarni we ularning töhpisini medhilep kilip: "lékin erebler qureyshlerdin bashqisigha boysunmaydu"dédi. U dédiki, bu ümmetning menpeet mesilisi, undaqta qandaq qilghanda bu menpeetni qandaq qolgha keltürgili bolidu, shuni oylishishimiz lazim dédi. Eger biz hazir xataliship qalsaq isilam döliti parchilinishqa yüz tutishi mümkin, shuning üchün biz ilmi hel qilish charisini tapayli, chünki erebler qureyshtin bashqisigha boysunmaydu dédi.

Hubab namiliq büyük sahabe: "undaqta bizdin bir emir silerdin bir emir bolsun" dédi. Hezriti ebubekri reziyellahu enhu: "mana bu ajizliqning deslepqi bashlinishi, bu ishqa ikki reis bolsa bolmaydu, bizdin emir bolsun, silerdin wezir bolsun" dédi. Ensailar bu pikirge qoshulup bu néme dégen toghra pikir déyishti. Shu waqtida hezriti ebubekri reziyellahu enhu "mana bu ikki sahabe ömer ibni xettab we ebu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhumlar ularning qaysi birsini xalisanglar shuninggha beyet béringlar"dédi.

Ömer reziyellahu enhu ornidin turup: "séning aldinggha héch bir insanni ötküzmeymiz"dep beyet qildi, andin shu meydandiki ensarilarmu beyet qilishti.

Démek, sahabiler resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin kéyin hakimni qandaq tallash toghruluq nes (delil) tapalmidi. Shuning bilen xelipilik mesilisi musulmanlarning menpeeti közde tutulup keskin bir terep qilindi. Sahabiler ichidin peqetla hezriti ebubekri reziyellahu enhu reis qilip tallandi, beni seqife qorusidiki bir qanche sahabining beyitide hezriti ebubekri reziyellahu enhu reislik namzitigha körsitildi, resmi beyet ikkinchi küni meschitte boldi. U meschitte meshhur siyasi nutuqini bayan qildi.

Bu beyet meydanida hezriti eli reziyellahu enhu bilen seid ibni muaz reziyellahu enhu we bir qanche büyük sahabiler körünmidi, üch heptidin kéyin hezriti ebubekri reziyellahu enhu ularni chaqirip, ulargha: "bular méni wali qilip turghuzup qoydi, siler bolsanglar manga beyet bermidinglar, silerning boynunglarda men üchün beyet qilish mejburiyiti yoq, eger xalisanglar beyetni mendin yaxshiraq bir sahabini tapalisanglar shuninggha qilinglar, menmu silerge egishimen" dédi. Hezriti eli reziyellahu enhu: "sendin ewzel bir kishini tapalmaymiz, beyetni sendin bashqisigha bermeymiz"dep shu chaghda beyet berdi, qalghanlarmu beyet bérishti. Mana bu ish üch heptidin kéyin yüz berdi, hezriti ebubekri reziyellahu enhu özini shu chaqqiche toluq xelipe yaki dölet reisi dep qarimighan idi, chünki bezi katta sahabiler bu mesilide toxtap qalghan idi. Ulardin heqiqi ehwalni sürüshtürüp béqishni irade qilip chaqirtqanidi. Heqiqi beyet meschitte bolghan beyettur.

Hezriti ebubekri reziyellahu enhu wapat bolush aldida hezriti ömer reziyellahu enhuni xelipe qilsanglar bolidu dégende, uni namzat qilip bergen, chünki ömerge meschitte beyet bérildi, eger meschit beyiti bolmighan bolsa ömer xelipe bolmighan bolatti. Eger kishiler hezriti ömer reziyellahu enhuning

beyitini hezriti ebubekri reziyellahu enhu ölüp ketkendin kéyin ret qilghan bolsa ömer reziyellahu enhu xelipe bolalmaytti.

Hezriti osman reziyellahu enhugha alte kéngesh ezasi bir pikirge kelgendin kéyin ikkinchi küni meschitte beyet qilindi. Hezriti eli reziyellahu enhughimu meschitte beyet qilindi.

Démek töt xelipe shu zamanda medinide bar bolghan pütün musulmanlarning raziliqi bilen xelipe bolup saylandi. Medinidiki musulmanlar asasen qarar élishqa salahiyiti bar kishiler idi.

Xulepai rashidinlargha qilin'ghan beyet kishlerning meschitte erkin saylishi bilen boldi. Meschit eyni zamanda bügünki parlamnt zali, jemiyet, mektep we unwirsténing rolini oynaytti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "eger siler üch adem bolsanglar biringlarni özünglargha mesul qiliwinglar"dégen. Toghra, mesul yaki bir bashliqning bolishi lazim, lékin bu rehberlikning quran kerim yaki hedis sherifite mueyyen süpetliri bolup, shu süpetliri tépilsa xelipe dep atilidighan'gha delil barmu? U süpetler tépilmisa bashqa nam bilen atilamdu?

Bu yerde bir hedis bar: "xelipilik mendin kéyin 30 yil bolidu, andin mirasxor padishahliq bolidu". (sehi hedis) .

Hedistiki xelipiliktin meqset néme? Uningdin meqset resulullah sellellahu eleyhi wesellemning tutqan yoli boyiche höküm sürüsh. Shuning üchün sahabiler hezriti ebubekri reziyellahu enhuni resulullah sellellahu eleyhi wesellemning xelipisi dep atidi.

Ular néme üchün uni xelipe dep atidi? Uni bek addi mena üchün xelipe dep atidi, chünki ular dölitining resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bashqurghan dölet usulida dawamlishishini irade qilishti, bu peqetla menpeet mesilisi, bu sahabilerning islam dölitining sayisidiki resulullah sellellahu eleyhi wesellem bilen 10 yilliq büyük tejribisige alaqidar mesile. Shuning üchün uninggha xelipe dégen leqemni tallidi, ömer reziyellahu enhu xelipe dégen namni beni seqife qorusida ishletti, ikkinchi qétim meschitte ishletti, shuning bilen xelipe sözi istimal qilinidighan boldi.

Sahabiler hezriti ebubekri reziyellahu enhuni tallash we uni xelipe dep atash bilen dölitining tüzümining fars (irandiki) kisra tüzümi we rim impiriysidiki qeyser tüzümige oxshimaydighan shekilde dawamlishishini irade qilishti. Yéngidin tughulghan isilam dölitige xiris qilip turghan kisra, rim, hemir, sebe, ghesasine döletliri bar idi. Sahabiler démekchi boldiki: biz bulargha oxshimaymiz, biz ulargha oxshash zalim yaki mustebid emes, biz padishah emes, biz resulullah sellellahu eleyhi wesellemning xelipiliri, bizdiki hakimlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemning izigha egiship mangidu. . .

Mushu noqtidin xelipe dégen leqem hezriti ebubekri reziyellahu enhu ölüp ketkiche dawamlashti, uningdin kéyin bir sahabe hezriti ömer reziyellahu enhu reislikke saylan'ghanda: uni emirmöminiyin dep atidi, musulmanlar bu ismgha qiziqip emir möminiyin dégen leqemni istimal qilidighan boldi.

Quran yaki sünnette hakimni mueyyen isim bilen atash toghrisida nes (delil) yoq, kishler özlirige bashqilardin perqlendürüp turidighan isimni tallashti,

musulmanlar özlirige bashqa padishahlardin ayrip turidighan isimni tallashti.

Imam ibni teymiye adil we zalim hökümet toghruluq soralghanda: "allah zalim musulman hökümetning ziynigha adil kafir hökümetke yardem béridu, chünki adilliq asman we zéminni tutup turidu, emma zulum we buzuqchiliq bilen dunyaning asasi örülidu" dégen.

Tüzümning ismi "xelipilik tüzümi bolush" dégen pikirni qollash üchün keltürüglen neslerge (delilerge) mulahze neziri bilen qarighan kishi, u delilerning dölet turghuzush, reis tiklesh we hakim saylash pikrini qollaydighanliqini hés qilalaydu. Emma bu hakimning mueyyen isimining bolishi yaki bu tüzümning mueyyen belgilirining bolishi quran yaki sünnette yoq gep.

Alimlar reisning süpetliri we mejburiyetliri toghrisida köp ijtihad qilishti, ular dölet reislikini tonushturup: "u din ishliri we dunyani bashqurushtiki omumi reisliktur" déyishti. Ularning undaq déyshidiki seweb , chünki u resulullah sellellahu eleyhi wesellemning xelipisi, resulullah sellellahu eleyhi wesellem bolsa din we dunya ishlirini bashquratti, din ishlirini wehyi bilen bashqursa, dunya ishilirini siyaset bilen bashquratti, toghurlashqa tégishlik bolsa wehyi tüzlep turatti.

Sahabilerning nezridiki xelipilik dinni turghuzush we dunyani bashqurushtiki omumi reislik bolup, u resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin emes, kishiler teripidin orunbasar bolushtur. (yeni resulullah sellellahu eleyhi wesellem namzatliqqa körsitip bermigen, belki kishler öz ixtiyari bilen tallighandur) .

Abbasiye dewri axirlashqanda heremning imami imam juweyni"ghiyas umem"namiliq kitawini yézishqa bashlidi, chünki bu chaghda mujtehid xelipe yaki adil qazilar yaki ijtihad qilghidek alimlar yoq idi.

Musulmanlar ehwali bügünkidek mushundaq ehwalgha yétip qalghanda qandaq yol tutup méngish toghruluq tüzüm yolgha qoyup berdi. Biz hazir bü tüzümni dorash emes, oylinip körsek bolidu, chünki bu ijtihad, siyasettiki u ijtihad bu dewrge mas kelmeydu. Bizmu shuninggha oxshash toghra isilam pikrini turghuzush üchün oylinishimiz lazim. Bizge hazir xelipining leqemliri yaki namliri lazim emes, hem u leqemlerni qayturup kilishmu muhim emes, muhimi sheret rohi we sheret meqsetlirini turghuzush, isilamni qaysi nam bilen bolsun adalet we kéngesh üstide toghra tetbiqlash, erkinlik we amanliqni qolgha keltürüshtur. . .

Eger shu ijtihadi siyaset tüzümning del özini qayturup kélip, pütün jemiyetlerge omumyüzlük tetbiqlash wajib bolidighan bolsa ayet yaki hedistin éniq roshen delil pakit bolghan bolatti.

Musulmanlar arisida birlikning shoari bolghan hakim yaki xelipe bolup, sheret rohini tetbiqlaydighan, isilamning asasini turghuzidighan we isilamning meqsetlirini ralliqqa aylanduridighan, ümmet arisida adalet we erkinlik qimmet qarshini meydan'gha chiqiridighan (isilam rohidiki) tüzüm amérika qoshma shitati sheklide bolamdu, yaki yawrupa ortaq gewdisi sheklide bolamdu yaki pidraliye hökümet sheklide bolamdu yaki. . . . Bolamdu qaysida bolsa isilam uninggha yaman közi bilen qarimaydu. Belki alqishlaydu.

Xelipe reis yaki imam yaki sultan yaki bashliq, yaki emir mömniyin yaki. . . . Dep atalsun isilam buninggha narazi bolmaydu, meqset emelge ashsa teshebbus qilidu.

Hazirqi zamandiki isilami ijtihad, musulmanlar saylighan hakimlargha menggülük (yeni ölgüche) beyet qilish lazim dep qarimaydu, belki u beyet mueyyen muddet bilen belgilen'gen bolishi kérek. Chünki isilamning siyasi tesewwurini zikir qilghan kitablirimiz shu kitablar yézilghan dewrdiki kishlerning emeli halitini teswirlesh idi yaki bolmisa shu zamandiki alimlarning ijtihadi idi. Lékin u siyasi köz qarashlar (ijtihadlar) qiyamet bolghuche kishilerning hemmisige lazim sheret qaidiliri emes.

Bezi fuqahalar tayan'ghan riwayetler, pitindin saqlinish, qalaymiqanchiliq yüz bérishning aldini élish, qan tökülüshning aldini élishning zörürlikige isharet qilidu, heqiqette bu mezmunlar hakimgha mueyyen muddet belgilep bérish bilen emelge ashidu. Mana bu hazirqi zaman isilam ijtihadining köz qarishi. Xelipe yaki hakimgha mueyyen muddet belgilep bérish qalaymiqanchiliq we pitnining aldini alidu, ummetning bügünki halgha chüshüp qélishining asasliq sewebi bolghan mustebidlik bilen buzuqchiliqning ümmetning jismigha yamrap kétishi we bayliqining taran taraj qilinishinigha tosalghu bolidu. Bügünki isilam ümmetliri düch kéliwatqan mustebidlik, zulum we chékidin éshishni yoqutush üchün hakimgha mueyyen muddet belgilep bérish kérek.

Uningdin sirt islam hökümitining yoquri meqsiti, puqralarning menpeetini ralliqqa aylandurushtur. Qaysi bir yol yaki qaysi bir yéngi yaki kona ijtihad bu meqsetni hasil qilishqa tosalghu bolidiken uninggha éslishqa bolmaydu.

Hakimlar bilen puqralar arisida zulum, mustebidlik we menpeetperesliktin ibaret gunahlargha tosalghu bolidighan eng yaxshi tüzüm hoquqni tinich yol bilen almashturup tutushtur. Bu ehwal hoquqni bir adem yaki bir goruhning igelliwilishining aldini alidu. Hoquqni aylandurup turush pak, gumandin we boyamchiliqtin xali heqiqi saylam usuli arqiliq emelge ashidu.

Bezi kishiler saylam usuli bidet, uninggha egishish haram! Dep qarishidu, biz ulargha deymizki, zalimlarning puqralarning boynigha (pitindin saqlinish) banasi bilen dessep turush téximu haramdur. Öz waqtida ibni qeyyim mundaq bir sözni qilghan: "qaysi yol bilen heqiqet we adaletning yüzi échilsa, allahning sheriiti shu yerde".

Démek, hazirqi zaman islam siyasi ijtihadi xelipilik mesilide bir qanche orunlarda ilgirikige oxshimaydighan ijtihadqa yetti. Isilamning siyasi tüzümide hakim yaki xelipe soraqqa tartilmaydighan ish yoq, u qilghan ishliridin mesul we u heqte hisapqa tartilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " qaysi bir bende puqralargha hakim bolup turup, ulargha zulum qilip ölse allah uninggha jennetni haram qilidu"dégen. (muslim riwayiti) .

Yaxshi ishilargha buyrush we yaman ishilardin tosushqa buyruydighan deliller ölimalarning nezride ümmetning hakimning qilmishliridin hésap élish heqqining barliqini körsitidu. Shuning üchün hezriti ebubekri: "men silerge mesul bolup saylinip qaldim, men silerning yaxshinglar emes idim, eger

men yaxshi ish qilsam manga yardemde bolunglar, eger men yaman ish qilsam (yeni ishning höddisidin chiqalmisam yaki xatalashsam) méni tüzlep qoyunglar (yeni mendin hésap élinglar) "dégen.

Undaqta biz bashqa milletler bizdin éship ketken usul charilarni alsaq mesile yoq, bashqilar bizdin éship ketken pikirler yaki bizdin beziler ijtihad qilghan her qandaq pikirni sheretning teqqezasigha uyghun bolsimu ret qilidighanlar, her qandaq paydiliq yéngi nersini qobul qilghan sahabe we tabiinlarni xatalashturidighanlardur.

Xulase

néme üchün shundaq déduq? Chünki isilam dini bir qanche türlük tüzümlerni tepsili bayan qilidi, mesilen: nikah we talaq tüzümi, miras tüzümi we jaza qanunigha oxshash. Undin bashqa on nechchilighan tüzümlerge isharet qilip ötüp ketti. Alimlar bu ikki xil tüzüm arisidiki perqtin mundaq qaide chiqirishti: "isilamning qanun chiqirishtiki qaidisi özgermeydighan nersini tepsili bayan qilish we özgiridighan nersini ijmali (qisqiche, yighnchaq) bayan qilish".

Quran kerim siyaset saheside isilamning omumi qimmetlirini körsitip ötti. Alimlar, qanunshunaslar we mutepekkürlerning u heqte isilam ümmitining omumi menpeeti we kishlerning xususi menpeetige uyghun halette xalighanche ijtihad qilishini qaldurup ketti.

Bizdin telep qilin'ghini kishler arsida quran we sünnetke qarita adil hököm qilidighan hakimni tallash, bu hakimni qaysi isim bilen bolsa atashtur.

Sekkizinchi bap. Xelipe we xelipilik uqumi

xelipilik — musulmanlardin bir kishining allahning mömin bendiliri üchün qurghan ilahiy qanun'gha uyghun bir shekilde xelqqe rehberlik qilish üchün tallinishi bolup, bu, ijtimaiy hayatni tertipke sélish üchün zörür sherttur.

Peyghember eleyhissalamdin kéyin, musulmanlar teripidn saylan'ghan xelipilermu bu wezipilerni öz üstige élip, toluq ijra qilishti. Xelipiler peqet islamning hökümlirini xelqqe bildürüp qoyush üchünla saylanmaytti. Islam ehkamlirining üzlüksiz ijra qilinishi ularning xelipilikke teyinlinishining bashqa bir sewebi idi. Mana mushu sewebtin, islamda xelipilik uqumi bekmu muhim bir menige ige.

Shübhisizki, xelipe herdaim özining allah taalaning huzurida xelqqe mesul ikenlikini hés qilip turidu, her qandaq kemchiliki sewebidin qiyamette hésab biridighanliqigha ishinidu. Shuningdek, bu töt xelipe allah din bekmu qorqqanliqi üchün kéche - kündüz musulmanlarning xizmitini qilatti. Medinening ichi we sirtidiki bazarlarni birmu bir arilap yürüp, xelqning dertlirige derman bolatti.

Tunji xelipe hezriti ebubekri reziyellahu enhu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning xelipisi dep qarilatti. Shunga peyghember eleyhissalam allahning ehkamlirini toluqi bilen beja keltürgendin kéyin, hezriti ebubekri reziyellahu enhu xelipilikke teyinlinip, uning orunbasari bolghanidi. Mana mushu teriqide, her bir xelipe özidin burunqi xelipining ünwani bilen atilatti. Emma bu qoshumchilarning zenjirsiman uzirap kétishi we "xelipe" kelimisining köp tekrarlinip kétishi

sewebidin, kéyinikiler peqet xelipe depla atilidighan boldi. Undin bashqa, hezriti ömer dewridin bashlap xelipilerge emirul muiminiyn (muiminlerning reisi) dégen süpet bérilidighan boldi.

Xelipe wapat bolushtin burun mejlis ezaliri bilen meslihetliship, öz ornigha chiqidighan xelipini shexsen özi teyinleytti (hezriti ebubekridek); yaki ariliridin birini xelipilikke teyinlesh wezipisini mejlis ezaligha tapshuratti (hezriti ömerdek); we yaki hezriti osman shéhit qilin'ghandin kéyin, heziti eli xelipilikke teyinlen'gendek mejlis ezaliri kéngiship, özlirining ichidin birini xelipilikke teyinleytti.

Xelipilikni (miras yoli bilen) bir ailige mexsus wezipe qiliwélshqa, ailining kélip chiqishi qandaq (meyli ehli beyt yaki bashqa bir nesebtin) bolushidin qetiynezer, xelipilikni melum bir ailining miras xaraktérlik seltenetige aylanduruwélishqa bolmaydu, islam dini mundaq bir rehberlik sstémisini tonimaydu.

Xelipilik üchün uyghun bir shexsiyetke ige bolush hergizmu neseb bilen munasiwetlik ish emes. Shundaqla, xelipe bolush üchün uyghun bolghan shexsiyet we alahidiliklerge ige bolush bilen aldinqi xelipining tughqini yaki yéqini bolushining héchqandaq munasiwiti yoq. Belki peqet salih kishi bolushining özila yéterliktur. Üstünlük peqet teqwaliq, yeni allah békitken chek - chégridin éship ketmeslik bilen ölchinidu.

Fiqhishunas alimlar xelipilik üchün bir yürüsh shertlerni otturigha qoydi, emma bu shertler musulmanlargha xelipe bolghuchi kishide bolushqa tégishlik omumiy xususyetler idi. Bu alimlar xelipining musulman bolush, er kishi bolush, balaghetke yetken we adil bolushi kéreklikige dair shertlerde birlikke kelgen bolsimu, xelipining qureysh nesebidin bolushi kérekliki heqqide oxshashmighan pikirlerni bayan qildi. Musulman bolush — xelipide bolushqa tégishlik eng muhim shert dep qarilidu.

Xelipe (yeni xelqning döletke reis saylishi) — hem mentiqe hem sheret jehettin wajib bolup, musulmanlar özlirige rehberlik qilip, dölitini bashquridighan bir rehberge mohtajdur. Islamiy dölet shekli xelipilik bolup, bir jemiyetni döletsiz tesewwur qilalmighinimizdek, musulmanlarnimu xelipisz tesewwur qilalmaymiz. Eger xelipilik yiqilsa, islam tupraqliri yat küchning qoligha ötüp, ular teripidin bulang - talang qilinidu, eng qimmetlik nersiler xaniweyran qilinidu. Awwal bir qanun chiqirilip, jemiyet uning bilen kontrol qilinidu. Andin jemiyetni tüzesh bahaniside, kupriliq bilen tolghan qanun - layiheler yolgha qoyulushqa bashlaydu. Derheqiqet, xelipilik yiqilghandin kéyin, musulmanlar dunyada mana mushundaq aqiwetke duchar boldi.

Islamda xelipilik peqet kéngesh mejlisi ezalirining xelipe namzatigha beyet qilishi bilen emelge ashidu. Kéngesh mejlisi ezaliri déginimiz, jemiyette adalet, ilim we teqwa qatarliq peziletliri bilen tonulghan, kamil shexsiyetlik waliylarni körsitidu. Eslide bular kéngesh mejlisining eng üst qatlimidiki bir tebiqe hésablinidu. Chünki xelipige qoyulghan shertler walilarghimu oxshashla qoyulidu. Undin bashqa xelipe kéngishi waliylargha meslihetchi bolidighan adil kishiler bilen yerlik hökümetning kéngesh ezalirinimu öz ichige alidu. Waliylar yerlik kéngesh

ezaliridin xelipe üchün beyet alidu. Töt xelipe dewride medine shehri dölet mejlisining merkizi idi. Chünki, peyghember eleyhissalamning sahabilirining köpinchisi we rehberlikte wezipe ötewatqan waliylarmu bu sheherde olturushluq idi.

U dewrlerdiki saylamgha zamanimzdikidek pütün xelq emes, belki peqet kéngesh ezalirila qatnishatti. Xelqning köpchilikining beyet qilishi adet we normal ish bolsimu, xelipiler bu ishqa bek daghdugha körsitip ketmey, belki peqet musulmanlar arisida tonulghan kishilerning testiqighila qaraytti. Kéngesh ezalirining hemmisi emes, belki köpchiliki beyet qilsa, shu kupaye idi. Ularning beyiti bilen xelipe testiqlan'ghan bolatti. Shunga az sandiki sahabining beyet qilmasliqi bilen xelipe testiqtin ötmigen hésablanmaytti.

Mana mushu sewebler tüpeylidin, islam dini döletning her teripige yéyilghan kéngesh erbablirigha beyet qilishni yéterlik dep bilidu. Yerlik emeldarlar, waliy, hakim we xelqmu bu kishilerni tonuydu we ulargha hörmet bildüridu. Bu zatlardimu xelqning heq we heqiqetning sirtida bir nerse déyishini tosidighan allah qorqusi bar bolup, ular allahning insanlargha ata qilghan néimetliridur.

Xelipilik mesilisi quran kerim ochuq nes (delil) bayan qilghan, yaki sehi sünnet nebewi (hedis sherif) buyrughan ishmu? Yaki sahabilerning ijtihadimu?

Bu mesilidiki küchlük köz qarash xelipilik sahabilerning ijtihadidur. Chünki imaret (hoquq) toghrisida sözligen quran kerim we sünnetning nesliri (deliliri) hoquq heqqide reislik yeni rehberlik menisi bilen sözleydu. Yeni tüzümi bar döletning mewjutliqi toghrisida sözleydu.

Néme üchün sahabiler resulullah sellellahu eleyhi wesellemni depne qilishtin ilgiri xelipe mesilisi we beni seqife qorusidiki beyet heqqide sözleshti dégen soalgha bir sahabe jawab bérip: "ular bir qanche saet bolsimu jamaetsiz (döletsiz) turushti yaqturmidi" dégen. Démek bu weqelik reislik we rehberlik heqqide bolghan, qandaqtur bu weqelik hökümning (tüzümning) mueyyen shekli heqqide bolmighan.

Imam juweyni"ghiyas umem" namiliq meshhur siyasi kitawida: " xelipilik mesillirining köpinchisi keskinlik we jezmileshtürüsh yolidin xali, shuning üchün ijtihad qilish lazim" dégen.

Chünki xelipilik heqqide sözligen ayet yaki hedis sherif yoq, ayet we hedis sherifning nesliri islam shoarlirini turghuzidighan we musulmanlar arisida isilam bilen höküm qilidighan döletning mewjut bolishigha dalalet qilidu. Xelipilik toghrisida keskin nes bolmisa, undaqta qandaq qilimiz?

Ijtihad qilimiz (yeni yétishken we sherti toshqan alimlar ijtihad qilidu) , chünki isilamda sheri hökümning ikki yoli bar: nes (ayet yaki hedis sherif) yaki ijtihad. Nes ochuq buyruq bolidu, yaki ochuq cheklime bolidu yaki mubah bolidu yaki haram bolidu yaki mendub bolidu. Ijtihad yuqurqilardin bashqisi bolidu.

Emdi quran kerim yaki hedis sherifte nes bolmisa sheri hökümni bilish üchün ijtihad qilish lazim, biz xeliplik mesiliside keskin nes yoq dégen waqtimizda, uning yoli ijtihadi yol bolidu.

Bu sözning rastliqigha beyet mesilisi chong delildur. Hemmimiz beyet

(qesem bérish) wajib, beyet isilam dölitini peyda qilidighan mesile deymiz. Beyetning isilam dölitini turghuzush we tertibge sélishta mushunchiwila chong roli bolsa, kishlerning türlük ijtihadigha tashlinip qalmighan bolatti.

Köpchilik ehli sünni alimliri xelipini tallash heqqide ixtilaplashti (yeni türlük köz qarashta bolushti) . Beziler uning ikki yoli bar déyishti: birsi hezriti ebubekrini tallighandek xelipini pütün ümmet ichidin tallash; yene birsi hezriti ebubekri hezriti ömerni namzat körsitip bergendek namzat körsitip bérish yoli. Hezriti ebubekri hezriti ömerni namzat körsetkende kishler uni razi bolup tallashti. Eger kshiler beyet bérishke unimighan yaki razi bolmighan bolsa hezriti ömer xelipe bolmighan bolatti.

Yene bir bölük alimlar xelipini tallashning ikki yoli bar, u bolsimu tallash we wesiyet qilishtur. Wesiyetmu tallash bilen tekitlinidu déyishti.

Henefiler dédiki, bir adem ikki ishning birsi bilen sultan bolidu: birsi puqralarning uninggha beyet qilishi, yene birsi uning (sultanning) qehridin qorqup hökmining ijra qilinishi. .

Tötinchi türlük köz qarash xelipilikni hakim qilishining töt xil yoli bar deydu:

1. Musulmanlarning birlikke kilishi (hezriti ebubekri we hezriti ömerdin kéyin mundaq ish bolmidi) .

2. Xelipe saylashni kéngesh yeni saylam yoli arqiliq qilish. Saylam yaki kéngeshni qandaq qilimiz? Bumu musulmanlarning ijtihadigha tashlan'ghan ish.

3. Ilgiriki xelipe özidin kéynki xelipige wesiyet qilidu.

4. Ehl hil we eqd (yeni parlamnt ezaliri) ning ijtihadi arqiliq bolidu. Ular xelipini tallaydu.

Emma imam ibni hezm: ishenche yoli arqiliq tallash dégenni qoshti, yeni hakim kishlerge men bu kishige ishinimen, eger siler uninggha ishensenglar uninggha beyet qilsanglar bolidu, eger ishenmisenglar uninggha beyet bermenglar. Imam ibni hezmining köz qarishi démugiratiye tüzümidiki yépiq sanduq yoli arqiliq tallash usuligha nahayiti yéqin.

Bezi ehli sünni alimliri beyet ehl hil we eqdi (parlamnt ezaliri) ning köpchiliki bilen hel bolidu dep qaraydu. 21 - esirde köp sanliq köz qarishi qattiq tenqitke uchrimaqta, bir adem köp sanliqning köz qarishi dep sözligende, bashqilar uninggha munu ayetni delil keltüridu:

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلاً لاَّ مُبَدِّلِ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (**115**)

"eger sen yer yüzidiki köpchilik kishiler (yeni kuffarlar) ge itaet qilsang, ular séni allahning yolidin azduridu" (enam sürisi, 15 -ayet).

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ* (103)

" sen gerche kishilerning iman éytishigha héris bolsangmu (lékin) ularning tolisi iman éytmaydu" (yüsüf sürisi, 103- ayet) .

Yuqiriqi ikki ayet musulmanlar toghrisida toxtaldimu yaki iman éytmighanlar toghrisida toxtaldimu? Biz meqset qiliwatqan köp sanliq qaysi eqididiki kshiler? Musulmanlarmu yaki kafirlarmu?

Bu ikki ayet köp sanliq we az sanliq mesilisi we köpchilik bilen awaz qoyush mesilisi bayan qilin'ghan her qandaq orunda (orunsiz) zikir qilinidu, halbuki

islam piqhisining hemmisi jumhur (köpchilik) üstige turghuzulghan, hettaki bir köz qarashni küchlendurgen waqtimizda jumhurning köz qarshini küchlendürimiz. Köpligen ehli sünni alimliri: xelipe parlamint ezalirining köpchiliki bilen saylinidu dégen köz qarashta.

Ijtihadning nishani ijtihad bolghan zaman we orundiki musulmanlarning menpeetini emelge ashurushtur, musulmanlar menpeetini emelge ashuralaydighan ijtihad öz ornida qilin'ghan ijtihad bolidu. Ijtihad bir qanche bolsa durus, chünki bir qanche xil ijtihad shu menpeetning özini emelge ashurushi mümkin. Ijtihad waqit we orunning özgirishi bilen türlük bolidu we bir qanche bolidu.

Biz yuqirida xelipilik mesiliside éniq nes (delil) yoq, beyet mesilisidimu nes yoq déduq. Undaqta allah bizni qarangghuda tashlap qoydimu, bizge xalighanni qilinglar dédimu yaki bizge yol körsitidighan meshel chiraghlarni berdimu?

Aldimizda mesheller mewjut, biwaste deliller biwaste nurdur. Ümmetning yuqiri menpeetige alaqidar deliler ali nurdur, u omumi menpeet dep atilidu. Siyasi tüzümning hemmisi yuqiri menpeetler üstige qurulghan bolidu, u heqte biwaste buyruq tépilmaydu, chünki siyasi tüzümde yéqin menpeet bolmaydu, chünki siyasi tüzümning hemmisi biwaste yüzeki qarash sewiyisidin yuqiri bolidu, u ijtihad qilish iqtidarigha ige, ümmetke omumyüzlük dairide qariyalaydighan we bu hökümlerni süzüp alalaydighan kishlerge muhtaj. . . Nedin xulasilap alidu? Elwette siyasi tüzümdiki islam qimmet qarashliridin.

Mesilen biz kéngesh qilishtin ibaret qimmet qarashni misalgha alayli:

resulullah sellellahu eleyhi wesellem wehyi kélidighan turuqluq hemmidin köp meslihet bilen ish qilatti, ebuhüreyre riwayet qilip mundaq deydu: "men resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha üch yil hemra boldum, resulullah sellellahu eleyhi wesellemdinmu köp meslihetlishidighan bir kishini körüp baqmidim" deydu. (tirmizi rhwayet qilghan) .

Démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ümmitige telim bérish üchün shundaq qilatti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem hudeybiye sulhiside hezriti umme selime (bir ayal) ning mesliheti bilen ish qilidu, hudeybiye sulhisigha nezer tashlisaq u ayalning mesliheti musulmanlarni qutquzup qalghan. Mesile shundaq tursimu bügünki künlükte"ayallar parlamnt ezasi bolsa bolmaydu" deydighan bezi kishler mewjut bolsa, yene beziler"ayallar bilen meslihet qilish toghra bolmaydu"dep qaraydu.

Isilamdiki kéngesh rohigha chongqur nezer tashlaydighan bolsaq, kéngesh (parlarmnt) ning bildürüp qoyush emes belki kéngeshte élin'ghan qararning lazimliqini körüwalalaymiz. Hetta resulullah sellellahu eleyhi wesellem sahabilirining köz qarshini qobul qilmay, ayali umme selimining meslihetini qobul qilghan hüdeybiye sulhisimu bildürüp qoyush emes, belki meslihetni choqum élish idi, chünki bu heqte resulullah sellellahu eleyhi wesellemqa wehyi chüshmigen. Wehyi chüshken bolsa ayalidin meslihet sorimighan bolatti. Allah bu toghrida sen puxta toxtam tüzdüng démidi, belki sanga biz heqiqeten roshen ghelibe ata qilduq dédi.

Tewekkül qilish meslihet qilishqa zit kelmeydu, allahqa tewekkül qilish meslihettin ilgiri we kéyin bolidu. Isilamda kéngesh lazim emes bildürüp qoyush deydighan ayet yaki hedis sherif mewjut emes.

Mana bu isilamning siyasi qimmet qarshining büyük bir qimmet qarishi, u hayat sahelirining hemmisige uyghun kélidu, quran kerim yaki sünnet nebewi qandaq meslihet qilish yolini körsitip bermidi.

Bügün 21 - esirde kéngesh qilish üchün qandaq qilishimiz kérek, hezriti ömerning dewridikidek peqet alte adem bilenla kéngesh qilishimiz kérekmu?

Bügün isilamdiki kéngesh (parlamnt) ni ralliqqa ashurush üchün eyneklik sanduq bilen saylam qilishtinmu yaxshi chare bolmisa kérek, ümmette mueyyen yashqa yetkenlerning hemmisi parlamint ezalirini saylap chiqidu, biz buni bügünki künde palarmnt yaki xelq orgini yaki omumi mejlis dep ataymiz.

Kéngesh ezalirini ölgüche tallash, shundaqla hakimnimu (xelipinimu) ölgüche tallashning héchqandaq asasi yoq. Hakimni ölgüche hakimliqta qoyush eyni dewrning aditi idi, emma bügün insaniyet hakimgha cheklime qoyush we uni adil ish qilishqa mejburlash üchün mueyyen muddet belgileshni keship qilip chiqti. Insaniyet hakim we reislerni tallash, ularni küzitish, toghra ish qilsa qollash, bolmisa wezipisidin élip tashlash üchün keship qilip chiqqan yol isilamning qaysi telimatigha zit kélidu? Musulmanlardin bashqilar u yolni keship qilghanliqi üchün u yolni ret qilish lazim deydighan'gha delil barmu? Bir hakim menggü hakim boliwilip xelqlerni qaqti soqti qilsimu uni hakimliqta qoyush, yaki toghra yolda mangmay xataliship, mesuliytini del jayida ötiyelmisimu uni mensipide qaldurush, uninggha mutleq hoquq bérish isilam körsetmiside barmu? Yaki isilam körsetmisige zit ishmu? Xelipe ümmetning wekilighu! Undaqta néme üchün uninggha mutleq hoquq bérimiz? Xelipige mutleq hoquq bérilsun deydighan'gha delil barmu? Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning: " zalim sultan (xelipe bolsimu) ning aldida heq gep qilish"dégen hedisini qandaq chüshinimiz?

Bügünki démogiratiye tüzümidiki hakim we parlamnt ezalirini saylash, hakimni küzitish we uningdin hésap élish esli islami qimmet qarishi emesmu? Shuni estin chiqarmasliq lazimki, qimmet qarash we meqsetler özgermeydu, lékin uning wastiliri özgirishni qobul qilidu, chünki bu zéminda tepekkür qilidighan we üginidighan insan yashaydu. Biz kéngesh qilish qimmet qarshigha ésilishqa buyrulghan, biz kéngeshke élip baridighan waste yaki usulni tallashta tamamen hör.

Imam ebuhenife shundaq dégen: " bizning bu ilmimiz köz qarash, u biz yételigen eng yaxshi pikir, kim bizge uningdin yaxshini keltürelise uni qobul qilimiz"dégen. Mana bu toghra isilami prinsip, allah hemmimizni toghra isilami prinsipqa egishishqa nisip etsun!.

Xelipilik dinni turghuzush we dunyani bashqurushtiki omumi reisliktur, u resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin qalghan orunbasarliq bolmastin kishlerdin qalghan orunbasarliqtur. Xelipini reis yaki imam yaki hakim yaki emirmömniyin yaki sultan yaki bashliq yaki. . . Dep atash durus, xelipe dep atashqa delil yoq. Shundaqla isilamning siyasi tüzüminimu xelipe tüzümi dep atanglar

deydighan'gha éniq delil yoq.

Toqquzinchi bap. Beyet we uning türliri

beyet chüshenchisi

beyet musulmanlar yürgüzidighan siyasi ish heriketning obrazliq tereplirining birsi, u islam éngida höküm tüzümige sherilikni (qanunluqini) qoshidu. Beyet resulullah sellellahu eleyhi wesellemning dewride döletni qurushtin awal bolghan. U islamning siyasi jemiyitining qurulishining shertnamisi. Prinsip, sheret we kéngesh bilen ish élip bérish mesilisini ilan qilidighan usuldur.

Beyet islamning siyasi yaki xilapetlik tüzümige qoshulush, musulmanlar ammisigha tewe bolush we musulmanlar imamigha (bashliqigha) itaet qilish shertnamisi. U eqide uqumi asasida tesis qilinidighan insani shertnamidur.

Beyet "xelipe (sultan, emir möminiyn, bashliq), beyet qilghuchilar(yeni musulmanlar) we sheret"tin ibaret üch terepni öz ichige alidu. Ümmetning (barliq musulmanlar) ning beyet qilishi bilenla mesuliyiti ayaghliship qalmaydu belki dinni himaye qilish, sheretni kéngesh(parlamint) arqiliq tetbiqlash, hakimni nazaret qilish, hakim toghra yoldin burulsa nesihet qilish lazim (yeni zörüriyet) tépilsa we musulmanlarning omumi yoquri menpeeti teqezza qilsa xelipini wezipisidin élip tashlash arqiliq dawamlishidu.

Beyet qilish mejburiyet bolmastin heq- hoquq mesilisi, u her bir er we ayal musulmanning heqqi. Chünki u dölet reisini tikleshtiki sheri yol, uning üstige ümmet(musulmanlar) xelipini tiklesh we élip tashlashtiki heq- hoquq igisidur.

Xelipimu:" men sheret, adalet we kéngesh boyiche ish élip barimen" dep ümmetke beyet bérishi lazim. Xelipining ümmetke beyet (ehdiname) bérishi siyasi prinsipqa ésilip méngishning yene bir teripini körsitip béridu, u bolsimu ümmetning itaet qilish arqiliq siyasetke ésilish bedilige hakimningmu siyasetke ésilishidur.

Beyet resulullah sellellahu eleyhi wesellemning tejribiside ijtimai kélshim bolup, ümmet andin dölet shu asasta qurulghan. Eqebe dégen jaydiki ikki qétimliq kélshim tarixi heqiqi kélshim bolup, erkin irade bilen yoquri meqsetni emelge ashurush üchün piship yétilgen angliq pikirler arisida yüz bergen. Gherb éngidiki "rosu" otturgha qoyghan ijtimai kélishim pikiri ralliqtin héchqandaq orun alalmighan, hakimning yalghuz hökümranliq qilishigha qarshi turush üchün tayan'ghan bolsimu ularning tarixida ralliqqa aylanmighan.

Beyetning til we atalghu menisi

beyetning tildiki menisi: élim- sétim kilshmi, toxtamlishish, qesemlishish, bir ishni qilishqa wedilishish we itaet qilish dégenliktur.

Quran kerimde beyetke alaqidar söz tewbe sürisining 111- ayitide: "shübhisizki,allah möminlerdin ularning janlirini, mallirini ulargha jennetni bérip sétiwaldi", dep zikir qilin'ghan bolsa, yene süre pethning 18- ayitide:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا (18)

"allah möminlerdin heqiqeten razi boldi, (i muhemmed!) öz waqtida ular

(hudeybiyide) derex (sayisi) astida sanga beyet qildi" dep zikir qilin'ghan. Beyet dégen söz hedis sheriftimu köp orunlarda kelgen.

Beyetning atalghu menisi: u beyet qilghuchi(qesem qilghuchi, wede bergüchi)ning -gunah bolmaydighan ishlarda- özi xalighan we xalimighan, asanchiliq we qiyinchiliq waqitlarda imamgha itaet qilishqa we uning sözlirini anglashqa, hoquqni uningdin talashmasliqqa we ishlarni uninggha tapshurushqa wede bérish démektur.

Jemiyetshunas ibni xeldun" muqeddime" namiliq esiride shundaq deydu:"shuni bilginki, beyet qilish dégen itaet qilishqa wede bérish démektur... Ular bashliqqa beyet qilsa wedilirini tekitlesh üchün qollirini bashliqning qoligha qoyushatti. Bu ish sétiwalghuchi bilen satquchining ishigha oxshap kétidu. Beyet dégen söz "satti" dégen péilning mesdiri(isimdishi). Shuning üchün beyet qol élishish bilen dawamliship kelgen. Mana bu "beyet" dégen sözning til we atalghu jehettiki uqumi bolup, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning eqebe we "beyet rizwan" toghriluq hedisliridiki meqsettur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem ikki qétimliq eqebe beyitide ularni islamgha kirishke qanaetlendürgendin kéyin, ular islamni qobul qildi we musulmanliq shahaditini ilan qilishti. Andin resulullah sellellahu eleyhi wesellem ulardin belgileglik prinsipke qarita beyet(wede, qesemname, ehdiname) aldi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem alghan bu beyet resulullah sellellahu eleyhi wesellemning shexsiyiti üchün emes idi, belki islam dewiti üchün idi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem bilen ular arisida yüz bergen bu beyet her ikki terepke heq- hoquq we mejburiyet peyda qilidighan ikki teripini chingaytqili bolidighan yipqa oxshap kétidu.

Beyet basquchliri

beyet basquchliri arqimu- arqa ikki basquchqa yaki ikki derjige bölünidu:

1. Kélishim beyiti(ehdinamisi): uning teqezzasi boyiche musulmanlarning ishlirigha ige bolghan sultan büyük waliliq mensipige ige bolidu. Bu birinchi qétimliq beyetni "ehl hel weleqd, yeni kéngesh yaki parlamint ezaliri" bijiridu. Bu xildiki beyetning uqumliri töt xelipining tallinishida eynen ashkara bolup turidu. Chünki kéngesh ezaliri imamni tallaytti, andin uninggha beyet bérishetti.

2. Xelq ammisining beyiti yaki itaet beyiti: u kéngesh ezaliridin bashqa barliq musulmanlarning xelipige béridighan beyitidur. Büyük töt xelipige shundaq beyet qilindi.

Qebile, uruq- jemet, muhajir we ensarilar arisidiki alaqe we undin bashqa deslepqi islam dewrning türlük sewebler asasidiki jemiyetning tebiyiti, ijtimai we iqtisadi qurulmisi, yer kölimi,idare, ijtimai we siyasi zörüriyet jehetidin beyetning ikki basquchta bolishini teqezza qilghanidi.

Bu seweblerni amérika birleshme shitatigha oxshash yéngi dölette reis saylash ijraatlirigha qiyas qilish mümkin, lékin yéngi dewrdiki musapining yéqinlishi bilen beyet basquchlirini döletning qanun chiqirish orgini we hoquqlarni intizamgha salidighan dustur (qanun) dairisi ichide bölüsh mümkin.

Beyet mesilisni türlük qaidige qarita tüzüp chiqsa qobul qilinidighan mesile. Her rayundiki musulmanlar siyasi tüzülmisige qarita qaidilerni bikitip yerlik

reislerni sayllighanda ulargha pütün hoquq bérish yaki hoquq dairisini qisqartish hoquqi bar.

Shuni isharet qilish kérekki, eyni zamanda xelipilerge bérilgen beyet ömür boyi idi. Yéngi dewr höküm pelsepisidiki hoquqning almishishi we kéngeshning ralliqqa éshishigha képil bolush mesilisi hökümning pak bolishi, tinich almishishi we mustebidlik qilmasliqi üchün islam ellirini waliliq mudditini belgileshke ittiridu. Shundaqla islam dinida hoquqni balisigha miras qaldurush prinsipi mewjut emes, bolmisa tüzüm xelipe tüzümi bolmay padishahliq tüzümi bolup qalidu.

Beyetning siyasi pelsepisi

beyet qilish pelsepisi asasen ümmet(yeni musulmanlar)gha küch- quwwet bérish asasida bolidu. Beyet kéngeshning yene bir yüzi, belki uning bir xil süriti. Beyet mejburi bésim asasida bolmaydu, belki ixtiyari halda bolidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning:"kim xelipige beyet qilmay ölüp ketse, jahiliyette ölüp ketkendek bolup qalidu"dégen munu hedisige asasen beyet qilishtiki dini mejburiyet, addi qilip éytqanda beyet qilish hoquqning almishishini idare qilish, islam jemiyitining siyasitini tertipke salidighan we menpeetlirini idar qilidighan idarining mewjut bolishi, islami medeniyetlishishning we sheret meqsetlirining zaya bolup kétishining aldini élish shertidur. Beyet bérish bilen jahilyet qiliqliri bolmaydu dégenlik bolmaydu. Bezide bir millet bashqa musulman xelqning ziynigha ish qilidighan hakimgha beyet qilip sélishi mümkin.

Shuning üchün beyet qilish mesilisige kéngesh qilishning bir tarmiqi, sheretning meqsetliri we menpeetliri bilen baghlan'ghan dep qarash lazim. Eger ish undaq bolmay qalsa, beyettin qol üzüp yéngi beyet we yéngi siyasi kélishim bilen hakimni almashturush we yéngi höküm tüzüm ornutush wajib bolup qalidu.

Hoquqning tinich we medeni shekilde almishish wastisi sheklide beyetni janlandurush üchün islam fiqhiside sheri belgilimiler bar. Qeleqshendi:"subhi eisha" namiliq kitawida beyetni janlandurushning besh xil ehwali bar dep toxtalghan:

1. Xelipe özidin kéyin birsige wesiyet qilmay ölüp ketse- xuddi hezriti ebubekri siddiq bilen bolghandek, yaki mueyyen bir bölük kishilerni namzat qilip bergen bolsa- xuddi hezriti ömer bin xettab bilen bolghandek-.

2. Xelipini hoquqidin élip tashlashqa tégishlik seweb bolup qélip wezipisidin élip tashlansa, ümmet mesuliyetni öz üstige alidighan bir imamgha muhtaj bolidu.

3. Xelipining orunbasarigha (öz jemetidin bolishi shert emes) pitne(jidel-majra we siyasi köresh)ning aldini élish üchün özi hayat waqtida kishilerdin beyet élishi.

4. Orunbasar xelipige xelipe wapat bolghandin kéyin beyet élish

5. Xelipe mueyyen bir rayunning itaettin chiqqanliqini hés qilip, ularning boysunushi we itaet dairisi ichige kirishi üchün ulardin yéngidin beyet alidighan ademni wekil qilip ewetishidin ibaret.

Beyetning shekilliri

resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin tartip xelipilik tüzümi emeldin qaldurulghan'gha qeder bolghan islam tarixini qidirip tekshürgen kishi beyetning bir qanche xil sheklini hés qilidu:

1. Qol élishish we söz arqiliq tekitlesh: resulullah sellellahu eleyhi wesellemning köpinche beyetliri mushu xil shekilde élin'ghan.

2. Söz arqiliq: bu adette ayallar beyitide bolidu. Shundaqla pisi kiselgen oxshash körüshüsh imkaniyiti bolmaydighan kishiler bilen bolidu.

3. Yéziq arqiliq bolidu: mesilen, hebesh(ipopiye) padishahi nejashining resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha mektub yollap bergen beyiti buning bir misalidur. U mektubining axirida:"men sanga beyet qildim, taghangning oghligha we sahabiliringgha beyet qildim, uning qoli arqiliq musulman boldum"dep yazghan.

Beyetning türliri

beyet dinimizda beyet qilin'ghan ishqa qarita bir qanche türlük bolidu. Peyghember eleyhissalam siyasi mezgil étibari bilen türlük ishlargha musulmanlardin beyet alghan:

1. Islamgha we tewhidge beyet qilish: mana bu beyet türlirining janliqraqi, bu her bir musulmanning qilishqa tégishlik eng addi beyiti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem kishilerdin alidighan köpinche beyet islam beyiti(yeni musulman bolush) beyiti idi.

2. Yardem bérish we himaye qilish beyiti: resulullah sellellahu eleyhi wesellem ikkinchi qétimliq eqebe beyitide ensarilardin alghan beyet buning janliq misali. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:"men silerning méni balanglarni, ayalinglarni.. Qoghdighandek qoghdishinglargha beyet alimen "dégenidi.

3. Hijret qilishqa beyet qilish: hijret deslepte her bir musulman'gha perz idi. Pethi urushidin perzliki ayaghlashti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:"pethidin kéyin hijret qilish yoq, lékin jihad qilish niyiti her zaman bolidu"dégen. Yeni jihad we döletni mudape qilish hijretning ornigha chüshidu.

4. Anglash we itaet qilishqa beyet qilish: bu beyet sözi mueyyenleshtürülmey yürgüzülse zihnige kilidighan beyettur. Bu beyet xelipilik mensipige érishken xelipilerge tarix béridighan idi.

Ubade ibni samit hedis riwayet qilip mundaq dégen:"biz asanchiliq we qiyinchiliq sharaitta resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha anglash we itaet qilishqa... Beyet qiliduq".

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha bérilgen beyetni zalim padishahliq tüzümini quruwalghan padishahlargha qiyas qilghili bolmaydu. Chünki zalim padishahlargha anglash we itaet qilish beyitini bérish mustebidlik, ümmetning hoquqini chetke qéqish we hoquq talishishning kirish éghizi bolup qaldi.

Islam medeniyiti bir qanche esir güllünüp nur chachqan bolsa, kéngesh we adaletning yoqalghanliqi uzun muddetkiche "tereqqiyatning yoqalghanlighi" din agahlandurush béridu.

Yéngi dewr islam heriketliri ijtihad qilip, xeliplikni eslige keltürüsh yolida sepni birleshtürüsh üchün ezalarning itaet qilishigha beyet alidu. Lékin u beyet siyasi xizmet we mexpi teshkilchilik bilen bolidu. Bu beyette kéngesh qimmet qarishi asasen bolmaydu, hoquq yétekchilerge yighinchaqlishidu.

Beyetning saghlam bolush shertliri

fuqahalar (alimlar) beyet kélshimining saghlam bolishi üchün bir qanche

shertlerni qoyushqa urun'ghan, ularning fiqhisi türlük dewrlerdiki beyet ralliqi etrapida yighinchaqlan'ghan. Ular hezriti elining anglash we itaet qilish beyitini meqset qilidighan idi. Bu shertler töwendikiche:

1. Beyet qilin'ghuchida imam (reis) bolush shertliri we salahiyetliri tépilishi lazim, shuning üchün shu shertlerning birsi yoq bolup qalsa beyet kélshimi bolmaydu, lékin küchke tayinip hoquqqa chiqiwalghan bolsa ayrim ehwal..

2. Omumi xelq beyitidin ilgiri beyet bergen yaki bériwatqan kishi choqum parlamnt(kéngesh) ezasi bolishi lazim. Parlamnt ezaliri beyet bermise awam xelqning bergen beyitining étibari bolmaydu. Ularning beyetni qedirlishi tengpungluq we siyasi erbablar arisida ittipaqliqning képili, ishlarning muqimliqining we beyetning buzulmasliqning shertidur. Yeni beyetni éniq qanun üstide élip bérish lazim. Nawada xelq ammisi parlamint ezalirining pikirige qarshi tursa u chaghda parlamnt ezaliri- xelq pikrini musadire qilmay- yölinishini özgertishi kérek.

3. Beyet qilin'ghuchi(yeni xelipe yaki sultan) beyetke muwapiq kélishi lazim. Xalimighan kishi sultan bolushqa mejburlanmaydu, lékin uningdin bashqa yaramliq adem tépilmisa u chaghda sultan bolushqa mejburlinidu.

4. Beyet söz we ish heriket jehettin allahning kitawi, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige asasen bolidu. Gunah bolmaydighan ishlarda itaet qilish wajibtur.

Bu ish bügünki dewrde dölet tüzümini bashquridighan sheret üstige qurulghan dustur (qunun) ning mewjutluq sheklini alidu. Sheretke beyet bergenlik qanun tüzümini tepsili bayan qilishni, hökümet organliri(sot, parlamnt we ijraiye komtiti)arisini ayrishni cheklimeydu. Epsuski quran we sünnet bilen höküm yürgüzimiz dep dewa qilidighan bezi döletlerde salahiyetlerni belgileydighan dustur téplimaydu... Hakim mustebidlik bilen hökümranliq yürguzidu.

5. Beyet bir shexskila bérilidu. Qanunluq étirap qilin'ghan xelipe bar yerde yene birsi xelipilikni dewa qilip chiqsa uninggha ölüm jazasi bérilidu.

Éniq siyasi pilan'gha qarita reisni tinich almashturushqa heriket qilish bir qanche partiye bolushni ret qilmaydighan islamning siyasi tüzümi sayisidiki qanunluq prinsip...

6. Beyet bergüchiler toluq erkinlik ichide beyet qilishi lazim. Sahabiler shundaq qilghan. Chünki beyet dégen raziliq we erkin tallash kélshimi, u ishta mejburlashqa qeti yol yoq. Beyet qilishtiki erkinlik hemme sahesini toluq ichige alidu. Mejburlash yaki tehdid qilish qeti toghra bolmaydu.

7. Beyet qilish herkitige guwahchi qilish lazim. Undaq bolmighanda bezi kishiler manga mexpi beyet qilindi dep dewa qilip islam birlikini buzushqa seweb bolidu. Bu ish bügünki dewrde namzat tallash we saylam ishlirini biwaste körsitish we ilan qilish arqiliq bolidu.

8. Beyetni islam xelipilik merkizidiki xelipe we bashqa rayunlardiki dölet wekilliri alidu. Bügünki reis saylimi yéziq yaki eyneklik sanduq arqiliq bolidu. Bu ishlarni tertipke sélish we saylamning pak bolishi üchün mexsus xizmet gorupisi teshkillinidu. Reislik ijma shekli bilen bolmaydu belki köp sanliqning pikiri arqiliq

bolidu. Hemmeylen sheret qanunigha boysunidu.

Beyetni buzushning hökmi

sheret musulman kishining wedisige wapa qilishini perz qildi. Beyet bolsa musulmanlar bilen ularning xelipisi arisidiki ehdiname we kélishm. Beyet türining oxshashmasliqi bilen uni buzushning hökmimu oxshashmaydu.

1.islamgha (yeni musulman bolushqa) beyet bérip bolup buzghan(yeni dindin yüz örügen) kishi alimlarning ittipaq köz qarishi bilen kapir we murted bolidu.

2. Jihad qilishqa yaki yardem bérishke yaki itaet qilishqa beyet bérip buzghan kishining hökmi asi gunahkardur. Bu gunahning derjisi oxshash bolmaydu. Qanunluq xelipige bergen beyitini- sheri sewebsiz- buzghan kishi bek haram ishni qilghan bolidu.

Emma yardem bérish we jihad qilishqa - chünki u ayrim ehwallarda yüz béridu- bergen beyitini buzghan kishi xelipige bergen beyitini buzghan kishidin gunahi töwenrek bolidu. Jihad qilish beyitige wapa qilmasliq ümmetke qilin'ghan xiyanettur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:"kim imam(xelipe) gha beyet qilip qol bergen bolsa, küchining yétishiche itaet qilsun" dégen.(muslim riwayiti).

Oninchi bap. Islam dölitining omumi asasliri

wehyi tékistliri we deslepqi isilam tejribisining netijilirini tekshürüsh arqiliq isilam dölitige alaqidar türlük asas we prinsiplarni ikki menbege qayturush mümkin: ümmet we sheret.

Ümmet- sheri tekliplerning orni, ümmetning birliki hökümetning we siyasi qurulmilarning qanunliqi tayinidighan asastur. Sheretning nesliri (tékistliri) - shexs we kolliktipning siyasi ish herikettin tartip ish heriketlirini yüzlendüridighan höküm we qaide menbiyidur.

Mushu ikki menbege asaslinish, wehyi tékistliri we deslepqi jamaet (sahabiler) ning tejribisige qaytish arqiliq isilamning siyasi qurulmisi tayinidighan töwendiki töt asasni xulasilash mümkin.

1. Siyasi qarar élish we siyasi ish heriketni yürgüzüsh ümmetning omumi heqqi we musulmanlar arisidiki ortaq mesuliyet.

Chünki ümmet yighip éyitqanda eng axirqi peyghemberlikni insanlargha yetküzüsh we resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin kéyin guwahchiliq xizmitini ötigüchilerdur. Allah quranda mundaq deydu:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُواْ شُهَدَاء عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا (143)

"shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishilerge (yeni ötkenki ümmetlerge) shahit bolushunglar üchün we peyghemberning silerge shahit bolushi üchün, biz silerni yaxshi ümmet qilduq" (beqere sürisi, 143 – ayetning bir qismi) .

Ümmet wehyining meqsetlirini ralliqqa ashurush, sheretning hökümlirini tetbiqlash we ilahi prinsipqa qarita hayatni tereqqi qildurushtin mesuldur:

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ (**110**)

" (i muhemmed ümmiti!) siler insanlar menpeiti üchün otturigha chiqirilghan yaxshiliqqa buyrup yamanliqtin tosidighan allahqa iman éytidighan eng yaxshi ümmetsiler" (al imran sürisi, 110- ayet) .

Ümmet omumyüzlük özige munasiwetlik wezipiler yaxshi ishlargha buyrush, yaman ishlardin cheklesh, maarip mejburiyiti, düshmenlerge taqabil turush üchün maddi we adem imkaniyetlirini tereqqi qilish wezipisini ötesh üchün kéreklik bolghan ijtimai organlarni tereqqi qildurushtin mesul.

Shuninggha binaen siyasi qurulmining qanunliqi ümmetning raziliqi we qollishigha baghliq bolidu. Ijtimai, siyasi we iqtisadi qurulmilar isilam köz qarishi boyiche musulmanlarni shexsi righbiti bilen emes sheretning qaidiliri bilen tüzümge sélin'ghan bolidu. Lékin omumi qurulmilarning sheret bilen qaidilik bolishini emelge ashurush yaki emelge ashurmasliqqa höküm qilish musulman ammisi bilen bolidu.

Siyasi qurulmini qobul qilish yaki ret qilish ümmet arqliq bolishi kérek. Siyasi qarar ikki türlük bolidu:

birinchi: siyasi qararning qanunluq bolishini köpchilikke baghlash, bu ehwalda omumi menpeet xususi menpeetning aldida turidu. U wehyining omumi meqsetlirige mas kilidighan ishtur.

Ikkinchi: sheri hökümni emelge ashurush wehyining nesliridin élin'ghan bolidu.

2. Siyasi qararlarni tutush we siyasi heriketlerni yürgüzüsh kéngesh prinsipigha boysunidu.

Kéngesh (parlamnt) prinsipi quran kerimning esli prinsipi bolup, quran kerim emel qilishqa buyrughan prinsiptur. Quran kerim kéngesh qilishqa buyruydu, lékin kéngesh prinsipini ralliqqa ashurush üchün egishidighan shekilni belgilimeydu we kéngeshni keltürüp chiqiridighan mesililerge isharet qilmaydu. Quran kerim ayetlirige chongqur nezer tashlighan waqtimizda, quran kerim körsetmiliri kéngesh (parlamnt) prinsipini bu prinsipni ishlitish yolini belgilimestin siyasi xizmetning asasi qilip bikitti. Kéngesh qilish wajib, lékin siyasi rehberlikke kéngesh qararini mejburlash heqqide ixtilap bar. Rehberlikning kéngeshni yürgüzishi ümmetning siyasetni bikitishke qatnishish heqqi teqezza qilidighan wajibtur.

Kéngesh wezipisini töwendiki asaslargha qarita belgilesh mümkin:

birinchi: kéngesh wehyi tékistliridin élin'ghan we ümmetning mesuliyitidin étilip chiqqan ümmetning yiltizi heqqidur.

Ikkinchi: ümmet omumi qararlarni tutush xizmitini wakaleten bijirish organlirigha (parlamnt ezalirigha) tapshursa bolidu. Lékin ümmet parlamnt ezalirini tallash, ularni almashturush yaki ulardiki ishenchini tekitlesh heqqige ige.

Üchinchi: parlamnt ezaliri ümmetning barliq türlirini ekis ettüridighan, döletning muqimliqini emelge ashuridighan we ümmetning türlük bölümlirining

hemkarliqi üchün munasip meydan hazirlap béreleydighan derjide hel bolidu.

Tötinchi: kéngesh orgini ümmetning menpeeti we ghayisige alaqidar barliq mesililerni belgilesh, belgilen'gen qararlarni ijra qilish üchün zörür bolghan bashqarma we qurulmilarni qurush heqqige ige.

3. Tinchiliq yaki urush halitidiki ichki yaki tashqi ishlargha alaqidar mesililerdiki siyasi asasi musulmanlarning wekili bolghan rehberlerge munasiwetlik.

Allah quranda mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً (**59**)

"i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özenglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir sheyide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajet qilinglar, eger siler allahqa we axiret künige (heqiqiy) ishinidighan bolsanglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajet qilish) siler üchün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur" (nisa sürisi, 59 -ayet) .

Ümmetning rehberlikige itaet qilishi mutleq itaet emes, belki u sheretning hökümliri bilen belgilen'gen itaettur. Chünki: "allahqa itaetsizlik bolidighan ehwallarda mexluqqa itaet qilishqa bolmaydu" dégen isilami prinsip bolup, tewhid chüshenchisi üstige tiklen'gen. Hezriti ebubekri beyet (qesem) ni qobul qilish yighinida: "men allah we uning peyghembirige itaet qilsam manga itaet qilinglar, eger men allah we uning resuligha asiyiliq qilsam manga itaet qilmanglar" dep éniq sözi bilen siyasi bayanat ilan qilghan.

Démek, ümmetning rehberlikige itaet qilishi rehberlikning adil höküm chiqirishigha baghliqtur. Adalet isilam éngida siyasi rehberlikning sheretning hökümliri we meqsetliri bilen baghlinishi bilen mueyyenlishidu.

Gepning xulasisi shuki, ümmetning tallan'ghan mesulliri bilen körünidighan siyasi menbe ikki shertke baghliq: birsi ümmet ammisining siyasi qararni qobul qilishigha, yene birsi qararlarning sheretning hökümliri we meqsetlirige uyghun kilishige baghliq.

4. Isilam dölitidiki qanun menbesi esli menbeliridin élin'ghan we fiqhi ilmi organlarning nezridiki ishenchilik sheri hökümlerge munasiwetlik bolidu:

chünki sheri hökümler dölet ichidiki yolluq istilni belgilep béridighan qaididur. U ixtilap yüz bergende bir qarashtin yene bir qarashni küchlendüridighan ölchemlerdur.

Sheretni qanunning asasi qilish bashqa din ezalirini xususi ishlirida sheretning hökümlirige mejburlashni teqezza qilmaydu. Ular ichki ishlirini retke sélishta öz dinining hökümlirige tayinidu. Shu waqtida islam sheret qaidisi ikki halette hökümni bir terepke qilishqa ige:

birinchisi: oxshashmighan din etbaliri arisida jidel majra yüz bergende.

Ikkinchisi: bashqa dindikiler isilam dölitining yuquri organlirigha erz sun'ghanda.

Axirda shuni bilish lazimki, isilam sheriitining igidarchiliq qilishi

bashqisini emeldin qaldurwitish bolmastin öz ichige élish asasida chüshünilishi kérek. Chünki igidarchiliq qilish yaki kontrol qilish ümmet dairisi ichide we dölet dairisi ichide dep ikki türlük bolidu. Ümmet dairisi ichide igidarchiliq qilish yeni ilgiriki dinlarni emeldin qaldurwitish dégenlik bolidu, bu dégenlik möminler peqetla axirqi sheretning hökümlirige egishishi wajibtur.

Emma dölet ichidiki igidarchiliq u küchlendürüsh igidarchilqidur, yeni dölet ichide oxshashmaydighan din etbaliri arisida ixtilap we jidel majra yüz berse uni hel qilish üchün isilam sheriiti asas qilinidu. Bu dégenlik bashqa din etbalirini xususi ishlirida isilam sheriitige mejburlash bolmaydu.

On birinchi bap. Islam dini we démokiratiye

bezi kishler dimokiratiyeni ochuq kufriliq dep höküm qilidu, yene beziliri démokratiye islamgha zit kelmeydu déyishidu. Halbuki mushundaq höküm chiqarghanlar dimokiratiyening astigha chöküp, méghizigha diqqet qilip yaxshi chüshenmeydu. Alimlirimiz shundaq bir qaidini otturigha qoyghan: bir nersige höküm qilish shu nersini tesewwur qilishning bir qismidur, kim bilmeydighan bir nerisge höküm berse - gerche bezide tasadipiy toghra chiqip qalsimu, u xata höküm qilghan bolidu.sheksizki démokratiyening islamgha uyghun kélidighan terepliri bolghinidek islamgha zit kélidighan tereplirimu bar, undaqta biz démukratiyeni tonup baqayli.

Démokiratiye uqumi

démokiratiye dégen xelqning höküm qilishidin ibaret bolup u xelqning öz ixtiyari bilen hakim we dölet reisini tallishi, shundaqla dölette ijra qilinidighan qanunni tallishi, xelq yaqturmaydighan hakim yaki qanunning hökümranliq qilmasliqi, hakim xatalashsa yaki toghra yoldin chetnep ketse xelqning uni ashkara tenqid qilish hetta hoquqidin élip tashlash hoquqining bolushi, hakimlarning xelqni xelq razi bolmaydighan siyasiy, ijtimaiy, iqtisadiy we medeniyet yönülüshlirige mejburlimasliqi... Qatarliqlarni öz ichige alidu.

Hazirqi zamanda démokiratiye erkin saylam saylash, xelq pikrini élish, köp sanliqning pikrini küchlendurush, siyasiy partiyelerning bir qanche bolushi, az sanliqning itiraz bildürüsh hoquqining bolushi, axbarat erkinchiligi we sotning hökümettin musteqil bolushigha oxshash shekil we usullardin ibaret boldi. Mana bu démokiratiyening heqiqiti.

Démokiratiyening islam dinigha uyghun kélidighan terepliri

emeliyette, démokiratiyening heqiqiy mahiytini mulahize qilghan kishi démokiratiyening reis tallashta islam dinining körsetmisidin yiraq emeslikini hés qilip yétidu. Chünki:

1-islam dini reis tallashta xelqning ixtiyari we tallishi boyiche ish qilishni otturigha qoyghan, peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin sahabilar bu usulni shu dewrning weziyitige munasip shekilde bir qanche usulda emeliy tetbiqlighan. Buning bilenla kupaye qilmay islam dini bir shexsning u shexsni yaqturmaydighan yaki u shexske razi bolmaydighan jamaetke imam boluwélishigha qetiy qarshi chiqqan we buni qattiq eyibligen.

Hedis sherifte mundaq kelgen:"üch ademning namizi bashliridin bir ghérich

kötürülmeydu (yeni qobul qilnmaydu). Ularning birsi, qollimaydighan jamaetke imam boluwalghan kishidur." ibni maje riwayet qilghan.

Bu mesile namazda mushundaq bolsa, siyaset we hayat ishlirida qandaq bolar he!...

Peyghember eleyhissalam sehih hediste:"silerning yaxshi yol bashchinglar (yeni hakimliringlar):siler yaxshi köridighan we silermu uni yaxshi köridighan, siler uning paydisigha dua qilidighan we umu silerge dua qilidighan kishlerdur.silerning yaman bashliqliringlar:siler uni yaman köridighan, umu silerni yaman köridighan, siler uni qaghaydighan, umu silerni qaghaydighan kishlerdur" dégen. Imam muslim riwayet qilghan.

2- istibdad we mustebidke qarshi turush:

quran kerim özini ilah qiliwalghan hakimlargha qarshi küresh élan qilghan.

Quran kerim zéminda yoghanchiliq qilidighan, kishlerni qul ornida köridighan we xalighinni yürgüzidighan hakimlargha shiddet bilen hujum qildi, quran kerim "nemrud" ni misal teriqisde bayan qilip mundaq deydu:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَآجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رِبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (**258**)

"perwerdigari toghrisida ibrahim bilen munazirileshken, allahning ata qilghan padishahliqi uni ibrahim bilen munazirlishishke élip kelgen adem (yeni nemrud)ni körmidingmu? Eyni zamanda ibrahim (allahning barliqigha delil körsitip):"méning perwerdigarim (ölükni) tirildüreleydu, (tirikni) öltüreleydu"dédi. U:"menmu (ölükni) tirildüreleymen, (tirikni) öltüreleymen" dédi. (nemrud ölümge höküm qilin'ghan ikki ademni chaqirtip kélip birini öltürdi, birini qoyup berdi). Ibrahim (nemrudning bundaq hamaqetlikini körüp): "allah heqiqeten künni sheriqtin chiqiralaydu, (ilahliq dewasi qilidighan bolsang) sen uni gheribtin chiqirip baqqin" dédi. (bundaq küchlük delil aldida) kapir éghiz achalmay qaldi. ALLAH zalim qewmni hidayet qilmaydu." [beqere sürisi, 258 - ayet.]

firewnningmu: "men silerning büyük perwerdigaringlar bolimen" dégen sözini quran kerim qattiq tenqidlep, nijis üch terepning arisidiki rezil ititipaqliqni échip tashlap zerbe berdi:

birinchisi: allahning zéminida allahning bendilirige zumigerlik qilip, ilahliq qilidighan zalim hakim firewn.

Ikkinchisi: pütün küchi, tejribisi, hushyarliqi we eqlini zalimning xizmiti astigha qoyghan jallat mushawir wezir haman.

Üchinchisi: zalimning hökmidin paydiliniwatqan bay, u zalimni azghina pul bilen qollap turup, xelqning qénini shorap ichidighan qarun idi.

Quran kerim gunah we zulumgha ittipaqlashqan üch bulungni bayan qildi, musa eleyhissalamning heq dewétige tosqunluq qilghanliqi üchün, ularni qattiq jazalidi.

Ejeblinerlik teripi shuki qarun musa eleyhissalamning millitidin bolup, firewnning millitidin emes idi. Lékin u xelqining düshmini bolghan firewn sipige

qoshulghan bolup, maddiy menpeetni dep xelqini satqan xain idi.

Quran kerimge nezer salsingiz quran kerim chékidin éshish we buzuqchiliqning kéngiyip kétishini milletlerning weyran we halak bolush sewebi dep bayan qilidu:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (6) إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (7) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (8) وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (9) وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (10) الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ (11) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (12)

"perwerdigaringning ad - küchlük iremni qandaq jazalighanliqini körmidingmu? Bundaq ademler bashqa sheherlerde yaritilmighan idi. Shuningdek wadiqorada tashlarni késip (öylerni bina qilghan)semudni allah qandaq jazalidi? Shuningdek qozuqlar igisi firewnni qandaq jazalidi? Ular sheherlerde (zulum qilishta) heddidin ashti. U yerlerde buzghunchiliqni köp qildi. Perwerdigaring ulargha qattiq azabni nazil qildi. Perwerdigaring (bendilerni) elwette közitip turghuchidur" [fejr sürisi 6 - 12 - ayetler.]

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (4)

"shübhisizki, firewn (misir) zéminida (zomigerlikte) heddidin ashti, ahalisini böleklerge bölüp, ulardin bir taipe (yeni beni israil)ni bozek qildi. Ulardin oghullirini öltürüp, qizlirini(xizmetke sélish üchün)tirik qaldurdi, firewn heqiqeten buzghunchilardin idi." [elqasas sürisi 4 - ayet.]

3- zulumgha razi bolghanlarni eyiblesh:

quran kerim zalimlargha hujum qilish bilenla cheklinip qalmay, zulumgha teslim bolup, zorawanlarning yoligha egeshken xelqlerni eyiblep, ularghimu mesuliyetni artqan. Allah firewnning milliti toghrisida mundaq deydu:

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (54)

"firewn qewmini golllighanliqtin, qewmi uninggha itaet qildi, ular heqiqeten pasiq qewm idi" [zuxruf sürisi 54 - ayet.]

mesuliyetning bir qismining xelqqe artilishidiki seweb, xelqning özi firewndek zalimlarni yasap chiqidu, xelq zalimni cheklimise axirida u firewn bolidu.

Peyghember eleyhissalammu zalim hakimlargha qarshi köresh élan qilghan. Xelqlerni izip, zumigerlik qilidighan zalim hakimlargha peyghember eleyhissalamning sünnitidimu qattiq hujum ilan qilin'ghanliqini körimiz. Uningda quran'gha oxshashla zalimlarning karwinida mangidighan ghalchilarnimu qattiq eyiblesh ipadilen'gen.

Peyghember eleyhissalam: "mendin kéyin néme dise buyruqliri qayturulmay ijra qilinidighan hakimlar peyda bolidu, bu hakimlargha egeshkenler maymunlargha oxshash dozax otigha özini étishidu" dégen, tebrani riwayet qilghan.

"heqiqet bilen höküm qilinmaydighan, ajiz, héch qiynalmastin küchlüklerdin

heqqi-hoquqigha érishelmeydighan millet xarliqqa yüzlinip zawalliqqa yol alidu" ibni maje riwayiti.

4-kéngesh we nesihet tüzümini teshebbus qilish:

islam dini kéngeshni islam hayatining asasliq qataridin qilip belgilidi, hakmning meslihet bilen ish qilishni perz qildi, ümmetke bolsa hakimlargha nesihet qilishni wajib qildi.

Shundaqla islam dini yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosushni perz qilipla qalmastin, belki téxi zalim sultanning aldida déyilgen heq sözni jihadning ewzili dep baha berdi, bu dégenlik, chékidin éshishqa we ichki buzuqchiliqqa qarshi turush, siritqi düshmen bilen jihad qilghandin küchlükrek démekchi, chünki ichki sep buzulsa, siritqi düshmen peyda bolidu.

Bu noqtida xelipe hezriti ömer ibni abdulezizning xelipe bolghandin kéyinkla qilghan ish izlirini örnek qilsaq kupaye, chünki u xelipe bolghan birinchi küni zalim hakimlarning hemmisini bir kichidila xizmitidin élip tashlighan, ichki islahatni asasi orun'gha qoyghan, rumluqlar bilen jeng qiliwatqan eskerlerni qayturup kelgen...

Islam qarishida reisning orni

reis yaki hakim islamning neziride milletning wekili yaki chakiri, xelq ammisining wekilini soraq qilish hoquqi yaki uningdin wekillikni - wajibini ada qilalmisa - tartiwélish hoquqi bar.

Reis islam dini qarishisida xataliqtin xaliy hökümran emes, u toghra ish qilidighan we xatalishidighan, adilliq yaki zulum qilidighan bir mexluq, u xatalashsa xelq ammisining uni toghurlap qoyushi, singayan ketse tüzlesh hoquqi bolidu.

Bu musulmanlarning eng büyük xelipisi ilan qilghan asasliq pirinsiplarning biri bolup birinchi xelipe ebubekir siddiq reziyellahu enhu birinchi qétimliq siyasi bayanatida mundaq deydu: "i insanlar, men silerge mesul bolup qaldim, men silerning yaxshinglar emes idim, shuning üchün men heq yolda mangsam, manga hemkarlishinglar, xata yolgha dessep salsam, méni tüzlep qoyunglar... Men allahqa itaet qilsam, manga boysununglar, allahqa asiyliq qilip salsam, manga boysunmanglar".

Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu: "méning eyibimni körsitip bergen ademge allah rehmet ata qilsun" dégen. U yene :"qaysinglar , mende xataliq körse tüzlep qoysun" dégende, xelqtin biri: "eger sen toghra yolda mangmisang, u chaghda séni qilich bilen tüzlep qoyimiz " dégen. Xelipe ömer munber üstide nutuq sözlewatqanda, ayallardin biri uninggha itiraz bilidüridu, ömer itirazgha jawaben: "ömer xatalashti, ayal toghra éyitti" deydu.

Bir qétim hezriti eli reziyellahu enhu bir ishta étiraz bildürgen ademge:"sen toghra qilding, men xatalashtim" dégen.

Islam dini adalet qaidilirini belgileshte démokratiyening aldida turidu

islam dini adaletning heqiqiy mahiytini tikleshte démokiratiyedin nechche esir ilgiri turidu. Lékin ta qiyametke qeder insaniyet jemiyetlirining adalet destüri bolghan islam dini adaletni wujudqa chiqirish üchün qollinilidighan usullarni islam rohigha asasen insanlar hayatining tereqqiyati we jemiyet sharaitining özigirishige qarap ijtihad qilishqa qaldurghan.

Buninggha asasen pütün xelqning reisni saylashqa birmubir qatniship awaz bilen saylishi, yaki xelq öz wekillirini saylap wekiller dölet reisini saylishi qatarliq bir türküm saylam tüzümini islam ret qilmaydu, belki adalet tiklinidighan bundaq saylash usuli bolsun yaki bashqa yaxshi usullar bolsun éshqilip adaletnila tikleydighan usullar bolsa bu islamgha uyghun usul hésablinidu.

Islam bilen démokiratiyening xususiyiti

islam -barliq mewjudatlarni yaratquchi allah bendilirige körsitip bergen yoldur, yeni ilahiy körsetmidur.

Démokiratiye - insaniyet eqli we tejribisining miwéisidur, insanlar adalet, kéngesh, insanlar hoquqini hörmetlesh, zulum we istibdadqa qarshi turush dégendek peziletlerge we buning qedir-qimmitige nechche yüz yillar köresh qilish netijisde aran yetken bolsa, bu shuarlar hemme insanlarni we barliq mexluqlarni yaratqan allah belgiligen sherette ezeldin mueyyenliship ketken prinsiplar hésablinidu. Bu yerde muhim bolghini biz qollinidighan usulning közligen adaletni tikleshke yaraydighan yki yarimaydighanliqidur, eger yaramliq bir usul bolsa bu islam qollaydighan usul hésablinidu-de bu usul hazir démokratiye yaki bashqa bir nam bilen atalsun yaki atalmisun u beribir islamgha uyghun kélidighan usul dep qariliwéridu.

Démek xususiyet jehettin éytqanda islam ilahiy tüzüm, démokratiye insaniy tüzümdur. Dunyawiy menpeetimizni qoghdashta insaniyetning tejribe-sawaqliridin paydilinishni chekleydighan höküm yoq, peyghember eleyhissalam xendek ghazitida "xendek kolash" taktikisini iranliqlardin alghan. Bedr urushida esirge chüshken yéziq we uqushni bilidighan mushirklardin paydilan'ghan, hikmet musulmanning yüttürüp qoyghan nersisi, musulman hikmetni nede uchratsa, u hikmetke bashqilardin bekrek heqliqtur. Bashqilarning tejribisi dinimizge zit kelmise uningdin paydilansaq bolidu.

Shu tereptin, démokiratiyening bizge munasip kilidighan usulliri we shekillirini alsaq bolidu, démokiratiyening haramni halal qilidighan yaki halalni haram qilidighan pelsepisni alsaq qetiy bolmaydu. Chünki démokratiye tüzümi boyiche bolghanda xelq teripidin saylinip chiqqan reis yaki parlamént her qandaq nersini cheklesh yaki cheklimeslik, shundaqla qanun chiqirish salahiyitige ige bolidu, islam sheriitide bolsa bu salahiyet mutleq emes, belki reis yaki parlamént ezaliri peqetla melum dairidila belgilime chiqirish salahiyitige ige, mesilen démokratiye tüzümi boyiche reis yaki parlamént roza tutushni cheklesh yaki mesjidlerni taqiwétish yaki haraqni cheklimeslik hoquqigha ige bolsa islam sheriitide buninggha héchkimning hoquq salahiyiti bolmaydu, peqetla reis yaki parlamént bu tüzümlerni ijra qilish tepsilati heqqide ikkining birini talliyalaydu, shundaqla buningdin sirt dölet reisi(imam)ning bir terep qilishigha qoyup bérilgen melum daire ichidila özi qarar qilalaydu.

Saylash guwahliq bérishning bir türi

démokiratiyediki saylash yaki awaz bérish tüzümige qaraydighan bolsaq, u ishning islam neziridiki saylamgha chüshmekchi bolghan kishining salahiyitige "guwahliq bérish" ikenlikini hés qilimiz. Chünki awaz bermekchi bolghan kishide "guwahchi" bolghuchida tépilidighan adil bolush we isitili güzel bolushtek shertler

toluq tépilishi kérek. Adalet sheritliri we süpetlirini bir az yenggillitish mümkin, u chaghda köp sandiki kishler saylamgha awaz béreleydu, sot mehkimisi " sherepke (abroygha) tesir yetküzgen" dégen jinayet bilen qarilighan'gha oxshash... Kishlerdin bashqisi qatnishalaydu.

Kim yaxshi emes ademni, yaxshi dep guwahliq berse, yalghan guwahliq bergen bolup, éghir gunahkar bolidu, yalghan guwahliq bérish éghir jinayettur. Kim tughqini yaki bir sheherliki yaki shexsiy menpeet sewebidin melum namzatqa awaz berse, allahning buyruqigha xilapliq qilghan bolidu, allah mundaq deydu: "allah taala üchün (toghra) guwah bolunglar" [talaq sürisi, 2 - ayet.]

kim saylamgha qatinishish mejburiytini ada qilmay qéchip turiwalsa, bu sewebtin yaramliq kishler ghelibe qilalmay, layaqetsiz kishler saylamda utup ketse, u chaghda saylamgha qatnashmighan kishi allahning emrige xilapliq qilghan bolidu, xelq muhtaj boluwatqan guwahchiliqni yoshurghan bolidu, allah mundaq deydu: "guwahchilar(guwahliqqa)chaqirilghan waqtida (guwah bolushtin) bash tartmisun" [beqere sürisi, 282 - ayet.] buninggha asasen saylam tüzümi boyiche ish qilghanda islam körsetmilirige raye qilinishi kérek.

Hakimiyet allahqa xas dégen pirinsip

"hakimiyet allahqa xas" dégen pirinsip sap islamiy pirinsipdur, islamiy qanunshunasliqta alimlarning hemmisi, höküm yolgha qoyghuchi allah, peyghember yetküzgüchi, allah buyruydu we tosidu, halal qilidu we haram qilidu, höküm qilidu we qanun yolgha qoyidu, dégen noqtida birdek ittipaq.

Xawarijlarning "höküm peqet allahghila xas" dégen sözi heqiqet söz, lékin ular bu sözni öz ornida qoymighan, talash tartish bolup qalghanda insanlar höküm qilip qoysa bolmaydu dep orunsiz yerde delil qilghan, ularning bu köz qarishi quranning ayitige zit kélidu, chünki quran bir qanche orunlarda insanlar höküm qilsa bolidu dégen, mesilen er - ayal urushup qalghanda, u ikkeylenni yarashturush üchün bir aqil insanning höküm qilishi (yeni u ikkeylenning mesilisini bir terep qilip qoyishi) musteheb. Yene éhram halitide ow olash kapparitini belgileshtimu insanlar höküm qilip qoysa bolidighanliqinimu quran kerim éniq bayan qilghan. Shuning üchün xelipe hezriti eli xawarijlarning yoquriqi sözige: "batil meqset qilin'ghan heq söz" dep reddiye bergen.

Allahning insanlargha hakimliqi sheksiz muqerrer mesile, u ikki türlük bolidu:

1. Kainatning teqdir hakimiyiti, yeni allah kainatta xalighinini qilidu, kainatning ishlirini kontrol qilip turidu, kainatni özgermes qanunliri bilen bashquridu.

2. Perman qanun chiqirish hakimiyiti, yeni mesuliyetke buyrush, perman chiqirish, tosush, mejburluq we ixtiyariyliq hakimiyitidur.

Démokiratiyege chaqirghan musulman, démokiratiyeni reis tallash, kéngeshni yolgha qoyush, yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush, zulumgha qarishi turush, gunah we mesiyetni ret qilishtek islamning pirinsipliri mujessemlishidighan, hökümning bir xil shekli dégen asasta chaqiridu.

Héchqandaq talash-tartish qobul qilmaydighan éniq mesile shuki sheretning keskin pirinsiplirigha qarshi her qandaq qanun yaki tüzüm inawetsiz, islamning

perz we belgilen'gen jaza qanunini héchkim bikar qiliwételmeydu.

Undaqta démokiratiye teshebbus qilghan saylash yaki erkin axbarat tüzümini teshebbus qilishnila közlep buni démokratiye dep atap démokratiyege chaqirsa xelqning hökmini allahning hökmige tégishkenlik bolmaydu, u ikki ishning arsida zitliq yoq.

Bu yerde her bir atalghu we istilahning éniq menisini bikitish intayin zörür. Emma reisni xelq tallap saylighandin kéyin saylan'ghan reis xalighinini qilidu, allahning qanunigha xilap halda qanun belgileydu, belgilen'gen jazalarni bikar qiliwételeydu, démokratiye dégen shu dep qarap turup démokratiyege teshwiq qilsa, yaki islam tüzümidin démokratiye tüzümini ewzel dep qarisa bu islam étiqadigha zit kélidu, undaq adem musulman hésablanmaydu.

Köp sanliqning hökmini élish islamgha zit kilemdu?

Démokiratiye köp sanliqning köz qarishni hésabqa élishni yaqilaydu, hakimlarni tiklesh, ishlarni bir terep qilish, ixtilap bolup qalghan ishlarda birini tallashta köpchillikning qarishi hésab dep qaraydu.mesilen, démokiratiyede awaz bérish höküm we küchlendürgüchi amil, qaysi bir terep köp sanliq bilen ghelibe qilsa, uning köz qarashliri - xata bolsimu- ijra qilinidu, dep qarishidu.

Bezi alimlarning neziride islam köp sanliqning awazini étibargha almaydu, köp sanliqni igilesh bir köz qarashni bashqa köz qarashtin küchlendürüp kételmeydu. Mesilige toghrimu yaki xatamu? Dep qarilidu. Toghra bolsa bir awaz bolsimu ijra qilinidu, xata bolsa köp sanliq bolsimu ret qilinidu dep qaraydu.

Quran kerimning ayetlirige qarisingiz köp sanliq dawamliq batil sépide turup kelgen, xuddi allahning sözidikidek:

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (161)

"eger sen yer yüzidiki köpchilik kishiler (yeni kuffarlar)ge itaet qilsang, ular séni allahning yolidin azduridu" [enam sürisi 161 - ayet.]

"insanlarning tolisi quranning alemlerning perwerdigari teripidin nazil qilin'ghanliqigha ishenmeydu" [hud sürisi 17- ayet.]

lékin bu qarash barliq islam alimlirining birdek qarishi emes. Eksiche musulman jemiyette birqanche ishtin birini tallashta ixtilap bolup qalghanda köpchilikning qarishini alsa bolidu dégen qarash toghridur. Chünki biz musulman jemiyti toghrisida sözlewatimiz, musulman jemiytidiki kishlerning köpinchisi iyman éytqan, allahqa rehmet éytidighan, toghra - xatani bilidighan we eqlini ishlitidighan insanlardur we shundaq bolishi kérek. Biz bu yerde allahqa tan'ghanlar yaki azghunlar jemiyiti toghrisida sözlewatmaymiz. Uning üstige köpchillikning qarishini alsa bolidighanliqqa sahabilar hayatidin köp misallar bar.

Xelq we reisning qanun belgilesh salahiyet dairisi mütleq emes

dinimizda awaz bérish arqiliq özgermeydighan ishlar bar, bu mesililer awaz bérishke qoyulmaydu, chünki bu mesililer özgermes pirinsiplar bolup, bu pirinsiplar özgirip ketse, jemiyet musulman bolmay qalidu.

Mesilen, dinning asasliri we zörür dep bilin'gen ishlar awaz bérishni qobul qilmaydu. Awaz bérish bir qanche xil köz qarashni öz ichige alidighan ijtihadiy

mesililerde bolidu. Mesilen, namzatlardin birini mueyyen mensepke tallashta, qatnash qanunini belgileshte, tijaret orunlirini tertipke sélishta, sanaet ishlirigha, urush ilan qilishta, baj bikitish yaki bikitmeslikte yaki dölet reiisning reislik mudditini belgilesh...ke oxshash ishlarda köz qarashning oxshash bolmasliqi normal mesile.

Bu mesililerde köz qarash oxshash bolmisa, bu mesililer ésilip turamdu yaki keskin bir terep qilinishi kérekmu? Bir köz qarashni yene biridin küchlendürüp bir terep qilish kérekmu yaki tashlap qoyush kérekmu?

Bir köz qarashning köp awazgha érishkenliki sherette étibargha élinidighan küchlendürgüchi we delil bolalaydu.

*sheret, eqil we ralliq logikisi: bir köz qarashni yene birsidin küchlendürgüchi bolushi lazim, ixtilap yüz bergende küchlendürgüchi köp sanliqning awazi bolidu, dep qaraydu. Ikki ademning köz qarishi bir ademningkidin toghriliqqa yéqinraq bolidu.

Hedis sherifte:"sheytan bir bilen bolidu, ikki kishidin yiraqraq bolidu" déyilgen, tirmizi riwayiti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem hezriti ebubekri we ömerge:"eger ikkinglar bir meslihetke kelsenglar, men silerge qarshi pikir bildürmeymen" dégen. Imam ehmed riwayet qilghan.

Bu hedisning menisi ikki awaz bir awazdin küchlük bolidu dégenlik bolidu. Gerche u bir awaz resulullah sellellahu eleyhi wesellemning awazi bolsimu, bir sherti bu ish qanun chiqirish sahesidin yiraq bolushi lazim.

* uhud urshida köp sanliqning awazi asas qilinidu:

resulullah sellellahu eleyhi wesellem uhud urushida köp sanliqning köz qarishigha asasen uhud téghigha urush qilish üchün chiqidu, esli resullahning we katta sahabilerning köz qarishi medine shehridin chiqmay urush qilish idi.

* alte kéngesh ezasi:

hezriti ömer wapat bolup kétish aldida, alte kishilik kéngesh ezasi ichidin birni köp sanliq bilen tallap xelipe saylashni, nawada ular üchte - üch bolup qaysini saylashni ayriyalmay qalsa, xelipini ularning sirtidin saylashni, eger ular kéngesh ezasining sirtidin birsini saylashqa qoshulmisa, abduraxman ewf qaysi terepte turghan bolsa shu tereptin birini saylashni wesiyet qilghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem :"allah taala bu ümmetni hergizmu azghunluq üstige jem qilmaydu, allahning qoli (yeni himayisi) köpchilik bilen bille, shuning üchün siler köp sanliq terepte turunglar, kim köpchiliktin ayrilsa, dozaxta yalghuz bolidu" imam ehmed we tebrani riwayet qilghan.

Meslining toghriliqini küchlendürüsh üchün "gerche bir adem bolsimu bolidu, xataliq 99 adem bolsimu ret qilinidu" dégen söz talash - tartish we ixtilap qobul qilmaydighan, sheret ochuq delil bayan qilghan mesilide bolidu, mundaq mesililer bek az... Bundaq mesililerde: "yalghuz bolsangmu heqiqette ching turghin" déyilidu.

Ochuq delil yoq, yaki bir qanche xil ihtimalliqni qobul qilidighan yaki qarshi delil téplidighan ijtihadiy mesililerde, ixtilapni tügütüsh üchün küchlendürgüchi amilgha muhtaj. Awaz bérish, insanlar tonup yetken we eqilliq kishler razi

bolghan usuldur, musulmanlarmu bu usulgha muwapiq, sherette buni chekleydighan delil pakit tépilmaydu, belki qollaydighan deliller tépilidu.

Siyasi mustebitlik millet duchar bolghan qedimy we hazirqi xapiliqlarning birinchi sewebidur

tarixta islam ümmitige yetken xapiliqlarning birinchisi kéngesh qaidisige sel qarighanliq we "toghra xelipilik" ning "mustebid padishahliq" qa özgip ketkenlikidur. Yeni imbiraturiye mustebidliq késili allah musulmanlargha miras qilip bergen memliketlerdin musulmanlargha yuqqan. Eslide musulmanlar buningdin ibret élishi we döletni zawalliqa yüzlendüridighan gunah we meisiyetlerdin yiraq bolushi lazim idi.

Hazirqi yéngi dewrde islam ümmiti we islam teshwiqatigha yetken xapiliqlar hakimlarning xelqige zomigerlik qilghanliqi sewebidin boldi, islam sheriitining köp döletlerde emeldin qaldurulishi, elmaniy tüzümning yolgha qoyulishi we kishlerni gherb medeniytige mejburlash, zomigerlik, mustebitlik we xelqni ezgenlik sewebidin boldi, islam heriketlirining ochuq-ashkara zerbige uchrishi mustebitlik nizamning bésimidin bolmaqta.

Islam dinining güllinishi, keng dairide tarilishi, awazining yuquri bolushi, qolgha kelgen erkinlik arqiliq bolghan idi. Islam deweti we islam herikitining bu dewrdiki birinchi körishi erkinlik körishidur. Shuning üchün islamgha ixlasmen kishler buninggha dewet qilishi lazim.

Chünki islam dinida hököm isim we adrislagha emes, mezmunliri we meqsetlirige bérilidu.

Hazir köpligen islam mutepekkürliri démokiratiyeni - démokiratiye ümmetning iradisigha heqiqiy wekillik qilish sherti bilen - hököm (siyaset) ning shekli, erkinlikning kipili we amanliqning éghizi qilishni telep qiliwatidu.

Chünki hazir köpligen ereb we islam elliri belki téxi démokratiyening böshiki bolghan bezi gherb ellirimu yalghandin démokiratiye shuarini kötürwalghan, emeliyette ularning tüzümi toxtimay jan alidighan, millet erbablirigha türme hazirlaydighan, qamchilar bilen pak bedenlerni uridighan, boyunlarni késidighan, herbiy sotqa tartidighan, herbi halet dep erkin pikir igilirini qoghlap yüridighan, diniy erkinlikni depsende qilidighan, özige melum démokratiye erkinlikini yürgüzgini bilen bashqa yat ellerde mustebidlikning hököm sürishini qollap quwwetleydighan mustebidlikning eynisidur, bundaq saxta démokiratiyening kériki yoq.

Biz dewatqan démokiratiye heqiqi démokiratiyedur, démokiratiye arqiliq türmilerning qarangghuliqi yaki darning arghamchiliridin ensirimey xalighanche dewet qilalaymiz, démokiratiye shundaqla xelqqe melum miqdarda erkinlik we hörmet ata qilidu, hakimlardin hisap élish, xata yolda mangsa élip tashlash pursitini yaritip béridu.

Sheksizki islam dinimiz pütün erkinlik we insan hoquqlirigha kapaletlik qilidighan mukemmel ilahiy tüzümdur, démokratiye bolsa héchqaysi jehettin islam tüzümige sélishturghili bolmaydighan insaniy tejribe méwisidur, démokratiye islam qolgha keltüridighan utuqluqlarni toluq qolgha keltürelmisimu, u insaniy hoquq we erkinlikke melum sewiyede we miqdarda kapaletlik qilidu, bu

jehettin démokratiye islamdin töwen bir mertiwide turidighan tüzümdur, shundaqtimu u mustebidlik tüzümdin nechche hesse yaxshi. Shunga biz islam bilen démokratiyedin birni tallashqa duch kelginimizde elwette islamni tallishimiz kérek, bundaq ehwalda islamni tallimay bashqa nersini tallighan kishini musulman dégili bolmaydu, emma démokratiye bilen mustebidlik yaki diktatorluqtin birini tallashqa duch kelsek choqum démokratiyeni tallishimiz kérek, bu islam usul qaidisidiki "ikki ziyanning yenggilraqini tartish" qaidisige uyghun kélidu.

Kéngesh islamda shuar emes, perz

bezi alimlar hazirgha qeder kéngesh qilish wajib emes, qararni bildürüp qoysa bolidu, hakim meslihet salidu, lékin u parlarmint ezalirining köz qarishini élishqa mejbur emes dep qaraydu. Mundaq bolghanda kéngesh qilishning mezmuni bolmaydu, hakim meslihet sélip qoyup, parlamint ezalirining pikrini almay, bilginini qilsa, meslihet bergenlerni qandaqmu tariximizda tonulghan parlamint ezaliri dégili bolsun?! Allah quranda mundaq deydu:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (159)

"ishta ular bilen kéngeshkin; (kéngeshkendin kéyin) bir ishqa bel baghlisang allahqa tewekkül qilghin" [ali imran sürisi 159 - ayet.]

gerche bu mesilide ikki xil köz qarash bolsimu, ümmetke mustebitlik sewebdin yetken xapiliqlar kéngesh wajib dégen köz qarashni küchlendüridu. Némila bolmisun ümmet kéngeshning pikrini élishni wajib dep qarisa, ixtilap kötürlüp kétidu, birlikke kelgen mesile sheriy wajib bolidu. Mesilen, bu shert asasida bir reis saylansa, uning kéngesh ezalirining pikrini chörüwéitip, özining pikri boyiche ish qilishi toghra bolmaydu, chünki wedige wapa qilish perz. Allah mundaq deydu:

وَأَوْفُواْ بِعَهْدِ اللّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلاَ تَنقُضُواْ الأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً إِنَّ اللّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (91)

"siler ehde tüzüshkenliringlarda, allahning ehdige wapa qilinglar, qesiminglarni (allahning namini tilgha élip) puxtilighandin kéyin buzmanglar, chünki siler allahni guwahchi qildinglar. Shübhisizki, allah qilmishinglarni bilip turidu" [nehl sürisi 91 - ayet.]

hezriti abduraxman ibni ewf hezriti elige quran, sünnet we undin ilgiriki ikki xelipining yoli boyiche méngishqa beyet qilishni otturigha qoyghanda, hezriti eli özidin ilgiriki hezriti ebubekir we ömerning yolini tutumen dep wede bérishni ret qildi, ret qilishidiki seweb, hezriti elining u ikkeylenningkige oxshimaydighan shexisiy köz qarashliri bar, uning üstige waqit we sharait özgerdi. Démek, ümmet kimge shert üstide beyet béridiken, u kishi shertke küchining yétishiche wapa qilishi wajib bolidu.

Xulasilap éyitqanda islamdiki kéngesh prinsipi démokiratiyening rohigha yéqinlishidu, mundaqche qilip éytqanda: démokiratiye teshebbus qilghan

kéngesh rohi islamning kéngesh rohigha yéqinlishidu.

On ikkinchi bap. Isilam tüzümining yette tüwrüki

islam dini démogiratiye bilen sélishturulghanda we démogiratiyening ziddi dep süpetlen'gende ikki qétim zulum qilin'ghan bolidu. Chünki isilam bilen démogiratiyeni sélishturush xatadur. Islam bilen démogiratiye arisida zitliq bar dégen ang isilamning siyasi tüzülmisi, jemiyet turghuzush we dunyani güllendürüsh üchün qurulush asasini chüshünüshtiki ghuwaliqtin kilip chiqqan bolsa kérek. Islam bilen démogiratiye köp noqtilarda ittipaqlishalaydu, bezi noqtilarda zitlishidu. Démogiratiye dégen asasen hököm yaki tüzümning shekli, u ijtihadtin ibaret. Isilamda ochuq delil bar orunda ijtihad qobul qilinmaydu.

1. Waliliq ümmetke mensüp:

ümmet (musulman ammisi) mesulni tallash hoquqigha ige, ümmetning raziliqi walini tallashning shertidur. Ümmet omumi reislik sahibi, hakimni tallash yaki mensipidin élip tashlash hoquqi yalghuz ümmetke xas. Ümmet hakim üstidin nazaret qilghuchidur.

Hoquq menbesi xelipe bolmastin ümmettur, chünki xelipe din we dunya ishlirini sheret boyiche idare qilishta wekildur. Shuning üchün xelipe hökümranliqini ümmettin alidu, ümmetning uninggha nesihet qilish, yol körsitish we xatalashsa tüzlep qoyush hoquqi bolidu. Shundaqla mensipidin élip tashlash lazim bolsa élip tashliyalaydu.

Biz ümmetke wekil bolidighan, islam sheriitini asasi qanun qilip mangidighan medeni hoquq toghrisida toxtiliwatimiz. Islamdiki hoquq gherb uqumidiki "ilahi wekiller dep dewa qilidighan dini hökümdarlar hoquqigha oxshimaydu." islam dinida allah we allahning resulidin bashqa héch biri bir insanning eqidisi we imanigha hökümdarliq qilalmaydu.

2. Jemiyet mesuldur:

dinni turghuzush, dunyani güllendürüsh we omumi menpeetke raye qilish hakimlarningla mesuliyiti bolmastin ümmetning mesuliyitidur. Chünki quran kerim köpligen ayetliride ümmetke qaritip xitab qilidu: " yaxshi ishqa we teqwadarliqqa yardemlishinglar, gunahqa we zulumgha yardemleshmenglar." (maide sürisi, 2 - ayet) .

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (104)

"silerning aranglarda xeyrlik ishlargha dewet qilidighan, yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlarni meni qilidighan bir jamae bolsun; ene shular meqsitige érishküchilerdur." (al imran sürisi, 104- ayet) .

Bu xitab öz menpeetige segek, yaxshi ishlargha buyrush we yaman ishlardin tosush arqiliq isilahat üchün barliq imkaniyitini qozghitidighan jemiyetni yétishtürüp chiqidu. Bu mesuliyet kocha bazarlarning yaman ishliridin tartip hakim we walilarning yaman ishilirighiche jemiyetning barliq paaliyiti we herkitini

öz ichige alidu.

Jemiyetni isilah qilish we adalet bilen bashqurush perz, u imanning jupti:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (**71**)

" mömin erler, mömin ayallar bir biri bilen dosttur, ular (kishilerni) yaxshi ishlarni qilishqa buyruydu, yaman ishlardin tosidu, namazni (toluq) ada qilidu, zakat béridu." (tewbe sürisi, 71- ayet) .

Quran kerim allahning leniti we jazasigha uchrighan qewmlerni isharet qilghanda, uning sewebini bayan qilip: "ular özliri qilghan yaman ishlardin bir birini tosmaytti" deydu. (maide sürisi, 79 - ayet)

yuqiriqi ochuq teklip we mesuliyet teqezzasi boyiche isilam jemiyitide her bir puxra yaki kolliktipning jemiyet yolini tüzlesh we ümmetning bixeterlikini mudape qilish ülishi (hessisi) bolidu.

Zakatni misalgha alidighan bolsaq, u isilamning asasining birisidur, u jemiyetning özini özi qamdashqa chaqiridighan yene bir teklipning ornida sanilidu. Chünki qadir bolalighan her bir kishi shu kapaletni toluqlash üchün mélining bir ülishini chiqirishi perz. U mélining bir qismini berse yaxshiliq qilghan yaki iane bergen bolmaydu, belki mélidiki bashqilarning heqqini bergen bolidu, bu heq allahning heqqi dep tonulidu.

Undaqta biz ilahi teklip we perman boyiche hökümrandin chaqiriq yaki hökümettin ruxset kütmeydighan sheretning hökmige teyyar bir jemiyet heqqide toxtiliwatimiz. Emdi shu sheretning hökmige teyyar bolush sheklini kishler waqit sharaiti boyiche tüzüp chiqsa bolidu. Muhimi jemiyet öz heriket xaraktiri we usullirini saqlap qélishi, hökümranning owsigha aylinip qalmasliqi yaki ularning aldida chikinmesliki lazim.

Tarixqa nezer tashlaydighan bolsaq islam jemiyiti yuqiriqi wezipini ijra qilghan alimlar, qazilar we muptilardin terkip tapqan qurulmilardin tartip hüner senet uyushmiliri, qebile bashliqlirighiche bir qanchilighan birleshmiler bilen toshup ketken. Uningdin sirt mesjid medeniyet aqartish merkizi bolup kelgen. "weqpe" (allah rizaliqi üchün atiwlitigen yer zémin we mal mülikke oxshash nersiler) kishler öz ixtiyarliqi we séxiliqi bilen turghuzghan musteqil büyük qurulma bolup, ümmetning "ijtimai mudape" lazimetlik nersilirini qamdashta chong rol oynap kelgen. Weqpe jemiyetning ijtimai we medeniyet teleplirini toluqlap béretti. Mektep, inistétot, kütüpxana, mesjid, doxturxana, mihmanxana we toy qilalmay qalghan yétim kembegheller. . . Din tartip türlük ijtimai we medeni xizmetlerni bijirip kelgen. Mana mushundaq islam jemiyiti"medeni jemiyet" pikiri meydan'gha ashkara bolushtin ilgiri özini özi qamdap kelgen.

3. Erkinlik hemme ademning heqqi hoquqi:

insanning erkinlikini yürgüzüshi tewhid eqidisining yene bir yüzi bolsa, uning"shahadet" sözini éytishi yalghuz allahqa qulchiliq qilish bayani we her qandaq bir insanning hökümranliqidin azat bolush ilanining ornida.

Firansiyelik muhemmed esed"isilamning hüküm tüzümi" namiliq esiride

mundaq deydu: " allah bizge iradisini échip béridu, lékin u bizni shu irade boyiche méngishqa mejburlimaydu. U bizge tallash erkinlikini béridu. Biz shuning teqezzasi boyiche uning sheriitige öz ixtiyarimiz bilen boysunushqa, shundaqla uning permanlirining eksiche méngishqa, uning sheriitini étibarimizdin saqit qilip, jazasini kötürüshke qadirmiz. Chünki tallash qandaq bolsa, mesuliyiti bizge hisap bolidu."

erkinlik meydanlirining muhimraqi pikir erkinlikidur:

لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (256)

"dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi." (beqere sürisi, 256 ayet) .

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاء كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءتْ مُرْتَفَقًا (29)

" (i muhemmed!) [(bu) heq (quran) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman éyitsun, xalighan adem kapir bolsun] dégin." (kehf sürisi, 29 - ayet) .

وَلَوْ شَاء رَبُّكَ لآمَنَ مَن فِي الأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُواْ مُؤْمِنِينَ (99)

" eger perwerdigaring xalisa idi, elwette, yer yüzidiki kishilerning hemmisi iman éytatti, sen kishilerni musulman bolushqa mejburlamsen?" (yünüs sürisi, 99 - ayet) .

Shuning üchün étiqad erkinlikide isilamning hökmi qaysi bir insanni mueyyen étiqadi seweblik siqmasliq we eqidini téngishqa urunmasliqtur. Eqidini téngish mümkin bolmaydighan bir ish, bashqilarni eqidisi seweblik éyiplash ret qilinidighan ishtur.

Isilam sheriitide erkinlik bashqa insaniyet hayat saheliridin sirt eqide dairisidimu muqerrer bolghan omumi asaslarning biri tursa, islamning körsetmiliri kishlerning ijtimai yaki siyaset meydanlirida ularning pikirlirini chekleydu yaki siqidu diyish toghra bolamdu?

Bügünki dewrimizdiki siyasi erkinlik isilamdiki omumi asasning bir türidur, u bolsimu quran kerim we sünnet (hedis sherif) ning keskin nesliri bilen biktilgen insanning insan bolghanliq erkinlikidur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bu hedisini mulahize qilip baqayli: "silerdin biringlar, men kishler bilen birge, ular yaxshi ish qilsa yaxshi ish qilimen, ular yaman ish qilsa yaman ish qilimen deydighan meydansiz bolup qalmisun, (yeni kishler néme dise shu boyiche ish qilidighan bolup qalmisun) "deydu (sehi hedis) .

Étiqad erkinligi söz erkinlikige alaqidar, islam tepekkürida uni bir nersidin bashqisi cheklep qoyalmaydu, u bolsimu din'gha tene qilish yaki dindin chiqip kétishtur, mundaq qilghanliq döletning omumi tüzümini depsende qilghanliq qataridin sanilidu. Pikir bayan qilish mubah ish bolupla qalmastin, heq sözni ilan qilishqa alaqidar bolghanda perz bolidu, heq sözni ashkarilashtin bash tartqanliq isilam sheriitide axiretning jazasigha élip baridu.

4. Kshiler arsida barawerlik:

silerning dadanglar bir, hemmisi bir jandin yartilghan, insanning hemmisi üchün quran kerim milliti we irqining qandaq bolushidin qeti nezer bikitken himaye we hörmet bar. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem xoshlishish hej nutuqida bu mezmunni körsitip: "bilip qoyunglar; silerning perwerdigaringlar bir, yene shuni bilip qoyunglarki dadanglarmu birdur" dégen. Quran kerimde mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (13)

" i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret) bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu) , allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur." (hojurat sürisi, 13- ayet.)

yuqiriqi ayet insanlar arisida qaysi bir seweb bilen bolmisun perqlendürmeslikini meqset qilidu. Emma ayet kerime isharet qilghan teqwaliq kshilerning uningda perqliq bolidighanliqini körsitidu. Lékin uning kishlerning hayatidiki barawerlik prinsipige tesiri bolmaydu, chünki teqwaliq bilen bir biridin perqliq bolushning orni dunyada bolmastin axirette kishlerning arisida bolmastin allahning aldida bolidu. Barliq insanlargha sheretning qaidillirini tetbiqlashta teqwaliq perqining tesirining bolushi tesewwur qilinmaydu. Bashqiche qilip éytqanda sheret qarar qilghan qanun aldida barawerlik prinsipini ishiltishte tesiri bolmaydu.

U barawerlik bügünki zamanda kshiler arisida tonushluq bolghan bolsa, isilam dinining u barawerlikni14esirdin buyan ilan qilghanliqi éngimizdin yoqimasliqi kérek. Ereb yérim ariligha xoshna dölet bolghan rim impiriyisining qanuni kishlerni hör we hör emesler dep ikkige böletti, esli hör bolghanlar rimliqlar idi, esli hör bolmighan latinlar idi.

5. Bashqa köz qarashtikilerningmu asasi bar:

insan türi belgilen'gen, her bir insan balisigha hörmet ispatlan'ghandin tartip, bashqa köz qarashtikiler peqet insan bolghanliqi üchün himaye we qanunluq bolushta heqqini qolgha keltürgen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir ölükning jinazisi üchün ornidin turghanda, sahabiler: u yehudining jinazisi dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem jawab bérip: "u jan emesmu" dégen.

Xelipe hezriti eli misirning walisi malik eshterge mektub yollighanda mundaq dégen: puxralargha köyün'gin, ulargha méhribanliq neziring bilen qarighin. . . Chünki ular ikki türlük: yaki séning dini qérindishing yaki séning insanliqtiki oxshishung (yeni insani qérindishing) .

Quran kerim bir qanchilghan orunlarda kishler arisidiki ixtilapning allahning qudritining bir türi we kainattiki qanuniyiti dep ilan qilidu, allah taala hikmet üchün insanlarni türlük yaratqan:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ (**22**)

"allahning asmanlarni, zéminni yaratqanliqi, tilliringlarning, renggiliringlarning xilmuxil bolushi allahning (kamali qudritini körsitidighan) alametliridindur, buningda bilimlik kishiler üchün heqiqeten nurghun alametler bar." (rum sürisi, 22 -ayet) .

وَلَوْ شَاء رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلاَ يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (**118**) إِلاَّ مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (**119**)

"eger perwerdigaring xalisa idi, pütün ademlerni elwette bir ümmet (yeni bir dinda) qilatti, ular (din toghrisida) dawamliq ixtilap qilishquchilardur, peqet perwerdigaringning rehmitige érishkenler buningdin mustesna. ALLAH ularni shuning üchün (yeni ixtilap üchün) yaratti." (hud sürisi, 118- 119 -ayetler) .

Mana bu bashqilarning ornini küchlendürgen we isilam xitabida qanun sheklini keygüzgen arqa körnüsh. Shuning üchün yehudi we xiristiyanlargha nisbeten müshküle bolmighan, chünki ular"ehl kitab"dep sanilatti, ularning peyghemberliri musulmanlarningmu peyghemberliridur, ularni (peyghemberlerni) testiqlash imanning bir qismidur.

Xelipe ömer ibni abdulezizning dewride mejusilar we sabiilar "ehl zimme" (yeni amanliq bérilgen kishler) dep qaraldi.

Din ishilirigha oxshash nazuk mesililerdimu mezhebler ara shaxche mesililerde köz qarashning oxshashmasiliqi mewjud, bu mesile dunya ishilirida bashqilarning oxshashmasiliqini qobul qilishqa isilam eqlini teyyarlap béridu.

Isilamning köksi bashqa bir xil köz qarash bilen siqilip qalmidi, isilamda bashqa bir köz qarashning siqilip qélishi tesewwur qilinmaydu, shuning üchün dinda bir qanche bolushning durusliqi dunya ishlirida türlük bolushni téximu jaiz qilidu. Eqide mesiliside oxshashmasliqning bolishi ijtimai we siyasi mesililerde téximu oxshashmasliqning bolishigha yol échip béridu.

6 zulum haram, uning bilen qarshilishish perz:

islam éngida zulum eng chong gunahlardin artuq bolghandin sirt allahning hoquqigha tajawuz qilghanliq we adaletning qimmitini depsende qilghanliqtur. Mana bu peyghemberlikning wezipisi. Hedis qudsida allah mundaq deydu: " bendillirim men özümge zulumni haram qildim, uni silerning aranglardimu haram qildim, shuning üchün zulum qilishmanglar."

zulumning aldini élish ilahi xitabni toghra yolgha yüzlendürüshning seweblirididur:

وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ (**12**)

" (allah uni) , (yeni quranni) zalimlarni agahlandurush üchün, yaxshi

ish qilghuchi möminlerge (jennet bilen) xush xewer bérish üchün nazil qildi." (ehqaf sürisi, 12- ayet) .

Isilam dini zulumgha reddiye bérish üchün urush qilishni mubah qildi:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ (39)

" hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üchün, (qarshiliq körsitishke) ruxset qilindi, allah ulargha yardem bérishke elwette qadir." (hej sürisi, 39 -ayet).

Isilam dini zulumgha qarshi turushgha righbetlendürdi, zulumgha qarshi turushning qanunluq teripi bar, hedis sherifte: "jihadning ewzili zalim sultanning aldida heq söz qilishtur" dep bayan qilin'ghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " kishler zalimni körüp turup uning qolini tutiwalmisa (yeni zalimni tosmisa) allah ularning hemmisige jazani omumi bérishi yéqindur"deydu.

Démek, bu hedis sherif zulumgha sukut qilip shük turghanlarning allahning jazasigha uchraydighanliqini wede qiliwatidu. Hedis sherifte mundaq kelgen: "yaxshi ishilargha buyrunglar, yaman ishilardin cheklenglar, zalimning qolini tutiwlinglar, heqiqet terepte turunglar, bolmisa allah silerni öz ara biri biringlargha qarshi qilip qoyup jazalishi mümkin".

Isilam dölitining sayisi astidiki zulumgha qarshi turush bashqa qaysi bir tüzümde mewjud emes, uningdin sirt u xelq küzetchilik herkitini tekitleshning kipili, musulman bu ishta peqet wijdanigha tayinidu.

7. Qanun hemmining üstide:

isilam dölitidiki hokümranning qanunluq bolishi u hakimning isilam tüzümige emel qilishigha baghliq. Sheret hakim we mehkumni bashqurup turidu, u her qandaq qanundin yuqiri qanun turghuzidu, shundaqla bösüp ötüsh mümkin bolmaydighan qalqan tikliyeleydu.

Qanun chiqarghanda yaki xelqning menpeetini asas qilip tüzüm ornatmaqchi bolghanda quran kerim we hedis sherifke tayinish lazim. Quran kerim we hedis sherif adalet ölchimidur we jemiyetning pütün herkitini kontrol qilip turghuchidur. Mana bu siyasi tüzülmige qarita islam köz qarshining muhim belgliridur.

بسم الله الرحمن الرحيم

yigirme birinchi bölüm. Islam medeniyiti

birinchi bap. Medeniyet uqumi we alahidiliki

islamdiki hazaret-medeniyet uqumi

medeniyet(hezaret) tarix boyi bir milletning pikir bayliqi we unngidin kilip chiqqan ijadiyet, keshpiyat we sanaet, maddi ishlepchiqirish, edebiyat we güzel-senet, tüzüm we qurulma, qimmet qarash we prinsiplirida hesse qoshqanliqini ipadilesh idi.

Mutexessiserler medeniyet sözining yiltizini belgileshte birlikke kélelmidi. Ularning beziliri bu sözning tümüri mudun yeni sheher dégen söz bilen munasiwetlik bolup, ademler yashaydighan jayni körsitidu, dése , yene beziler, bu erebchidiki dan sözi bilen munasiwetlik, bu söz "din" oqumidiki boysunush, itaet qilish dégen menilerni ipadileydu, déyishidu. Bu sözning kélip chiqish menbesining qandaq bolishidin qetiy nezer, menisi islam dölitining meydan'gha kélish jeryani bilen munasiwetlik bolup meydan'gha keldi we siyaset, itaet, boysunush qatarliq menalar bilen bolghan zich munasiwitini saqlap keldi. Peyghember eleyhissalam dewride medeniyetning ereb yérim arilidiki islam dini we uning qaide- prnsipliri bilen qoyuq alaqisi bolghan.

Islam dinidiki sheherning wujudqa chiqishi gherb ellirining sheher berpa qilish tejribilirge tüptin oxshimaytti. Islam dinida sheher siyasiy, ijtimaiy munasiwet we edeb- exlaq qimmet qarishining biwaste netijisi idi. Islamning meydan'gha kélishidiki sewep emes idi. Islam elliridiki sheherler xelipilikke qarashliq yüzligen sheherlerni bir – birige zenjirsiman halette baghlap turatti. Mesilen, medine munewwere, andin kufe, qurtube, astane qatarliq sheherler tarix boylap islam xelipilikining muhim merkezliridin bolup kelgen.

Hazaret oqumi hazirqi zaman téxinika wastilirigha yaki yawrupada ortaqliqqa irishken senet qarishi, maarip, ilim- pen qatarliqlargha, yeni bügünki dewr yawrupa tereqqiyatining xulasisige baghlinip turup izahlinatti. Ular yawrupa jemiyitide bar bolghan barliq maddi siyaqtiki hadislerdin hazaret chüshenchisi alatti. Emma, islam ijtimaiy saheliridiki hazaret qarishi ulardin tamamen perqliq bolup, ilimning, oslubining , oqumining, shu asasta hazaritining dunyawilikige jiddi isharetlerni biretti.

Ral ehwaldin qarighanda, hazaretning menisi sheherlerde olturaqlishish, hazir bolush, shahid bolush, shahadet.. Dégendek menilerni biridu. Bu yerdiki "shahid bolush, shahadet" digen ibariler, del biz dewatqan islamdiki medeniyet uqumigha wekillik qilidighan ibariler bolup bu sözning töt xil menisi bar, bular hazaret oqumini turghuzushta belgilik rol oynaydu.

1-shahadet- tewhid meniside bolup, allahning birlikini we ibadetning xalis allahqa qilinidighanliqini testiqlash. Bu islam eqidisning merkizi noqtisi bolup, shu

arqiliq insanning yaratquchining körsetmilirige qanchilik boy sünüsh yaki sunmasliqi ayrilidu.

2-shahadet- heq söz, toghra yoldikilerning inkasi dégen menilerni béridu. Bu ilim sahesige kirish we uni tehsil qilish wastisini belgülep biridu.

3-shahadet- allah yolida eqisidisini qoghdap qilish üchün, qorban bolush, pidakarliq körsitish dégenlerni körsitidu.

4-shahadet- bu ümmetning wezipisi dégen menide, bu heqte allah taala mundaq deydu: "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishilerge (yeni ötkenki ümmetlerge) shahit bolushunglar üchün we peyghemberning silerge shahit bolushi üchün, biz silerni yaxshi ümmet qilduq." (beqere sürisi 143-ayetning bir qismi.) bu yerdiki menisi dunya – axirettiki shahadet menisge isharet qilidu.

Eger insanlarning tejribe we paaliyetliride töwendiki shertler hazirlinidiken, uni hazaret dep atash mumkin:

1)gheyb dunyasi, qandaq bolishidin qetiy nezer, birer ilahliq oqumining bolishi we ularning otturisidiki alaqini tengsheydighan eqide asasi bolishi kérek.

2)jemiyette hemmige ortaqlashqan enene, örp- adetlerdin terkib tapqan musteqil pikir birligi bolishi.

3)turmushtiki barliq maddi éhtiyajlarni öz ichige alidighan maddi qorulma bolishi.

4)kainat we sheyilerning munasiwitini tengsheydighan chek – chégra qarishi bolishi.

5)bashqa insanlar bilen munasiwetni tengshesh we ular qanaet qilghudek musteqil alaqe qarishining bolushi qatarliqlarni öz ichige alidu.

Yoqiriqilargha asasen islamdiki hazarettin tewhidni özige merkez qilghan bir nemunini alghili bolidu. Mushu mendin qarighanda islamdiki hazaret yeni medenet uqumining mensi bir qeder keng bolup u islamdiki iman, ibadet, exlaq, aile, qanun, iqtisad, hakimiyet, muamilat, tarix, jihad qatarliq hemme sahalerge chitilidu. Yeni bularning hemmiside medeniyet bolup islam dini dunyadiki qedimdin hazirgha qeder bolghan , insanlar özliri her xil teriplep atiwilishqan her qandaq ilghar medeniyettinmu , ilgharliqta nechche hesse üstün turidu. Dimek gheyri din ehbarlirining yaratqan medeniyetliri hich qachan allah taala we uning peyghembiri muhemmed sellellahu eleyhi wesellem insaniyetke ilip kelgen islam medeniyitining arqisidn yitishelmeydu.

Xulase: islam pikridiki hazaret yaki sheherlishish oqumi islam eqidisi etrapigha oyushqan bolup, islamdiki barliq paaliyetlerning chek- chigrasi, usul – layihelirige wekillik qilidu. U hergizmu gherb nemunisidikige oxshash turmush we tarixi tereqqiyat oqumliridin shaxlan'ghan emes.

Hazaretnng alahidiliki

hazaritimizning oqurmenler nezirini özige jelip qilidighan töwendikidek bir nechche türlük gewdilik alahidiliki bar:

1-eqididiki mutleq birlik neziriyisi: u eqide babida mutleq birlik étiqadi asasigha turghuzulghan bolup, insaniyet tarixidiki ne hökmide, ne padishahliqida shiriksiz, asman- zémin we uningdiki barliq nersilerning uning teserrupatida,u

hemmige qadir ... Din ibaret bir ilahliq étiqadiy qarashqa chaqirghan tünji hazaret.

2- nishan we yünilishtiki insanperwerlik, nezer dairisi we risalining yershari xaraktérliki: hazaritimizning ikkinji alahidiliki, uning nishan we yünilishtiki insanperwerlik, nezer dairisi we risalisi yershari xaraktirliki bolup, u allah taalaning quran kerimdiki

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (**13**)

"i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret)bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir-biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu)" [hujrat sürisi, 13- ayet.] dégen ayiti arqiliq wetini, turmush sewiyesi we irqining qandaq bolishidin qetiy nezer, insanlarning türi we kélip chiqishining bir ikenlikini élan qildi. Quran kerim heqiqet we karamet babida, yer shari xaraktérlik insanlarning birlik we barawerlikini élan qilghan chaghda, islamning hazaritini uning fethi bayraqliri üstide lepildigen barliq millet we xelqlerning danaliqlirini tertipke salidighan bir en'güshterge aylandurdi. Shungimu her bir hazaret tipi yaki shekli, oxshimighan xelq we kishilerdin yitiship chiqqan danishmenliridin ortaq pexirlineleydu. Mesilen, ebu henife, malik, shafii, ehmed, xelil, sibewey, kindi, ghezzaliy, farabiy, ibni rushd ... Qatarliqlarning hemmisi, wetini bashqa- bashqa, qan sistimisi xilmu xil bolup, ular islam hazaritining insaniyet dunyasigha teqdim qilghan, saghlam insanlar tepekkurining eng nadir mehsulatlirini royapqa chiqarghan danishmenliridin bashqa kishiler emes.

3- exlaqiy pirinsiplarning qanuniy we ijraiye ishlirida étibargha élinishi: hazaritimizning üchinchi alahidiligi uning exlaqiy pirinsiplarni barliq tüzümliri, oxshimghan paaliyet noqtilirida birinji orun'gha qoyishi bilen gewdilinidu. U, bu prinsiplargha hergiz sel qarimidi, uni meyli dölet, jamaet yaki xususiylarning menpeetige boy sundurmidi. Aile, iqtisad, tinchliq, urush, hoquq, ilim we höküm qatarliq saheler boyiche exlaqiy prinslargha qanun we uni ijra qilishta dawamliq étibar bilen qarap keldi. U bu xususiyiti bilen ghaye we meqsette meyli qedimki yaki yéngi hazaretler yétishelmigen yüksekliklerge yétishti. Shuning bilen islam hazariti dunya miqyasidiki hazaretler arisda insaniyetke bext chillash bilen untulghusiz izlarni qaldurup, ularni heyrette qaldurdi.

4- islam hazariti ilimde eng semimiy menbege ishinidighan, étiqadta eng saghlam pirinsiplargha tayinidighan hazarettur: u, bu xususiyiti bilen eqilgimu, qelbgimu xitab qildi. Oxshash waqitta hisiyatnimu, tepekkurnimu qozghatti. Islam hazaritidiki bu xil alahidilikke tarixta héchqandaq hazaret ége bolup baqqan emes.

Hazaritimizning bu alahidilikining ademni heyran qaldurighan teripi, uning hazaret we döletning tereqqiyatigha tosalghusiz halda, din we eqidige merkezleshken, adalet we heqiqetni özining asasiy prinsipigha aylandurghan

dölet sistimisini qorup chiqalighanliqida bolsa kérek. Baghdad, demeshiq, qahire, qurtube, ghernate qatarliq jaylardiki mesjidlerde pütkül dunyagha ilim nurini taratqan.

Ottura esir yawrupasi düch kelgen qéyinchiliqlarning birsigimu düch kelmigen, dinni dölettin ayrish neziriyisi otturigha qoyulmighan birdin bir hazaret islam hazaritidur.

Dölet reisi möminlerge xelipe we emir idi. Emma, höküm heqliq, munasip dep qaralghan ixtisasliq kishilerning qolida idi. Hemme, qanun aldida barawer bolup, ular peqet teqwaliq we ammigha yetküzgen menpeet arqiliq ayrilatti. Hediste mundaq kélidu: "eger muhemmedning qizi fatime oghurluq qilghan bolsa, uning qolini kisettim" (buxari we musilm riwayiti). Mana bu hazaritimiz tayan'ghan din. Uningda meyli reis yaki dini adem bolsun, bay yaki sherepke sazawer kishiler bolsun oxshash imtiyazgha ige. Allah taala mundaq deydu: "(i muhemmed!) éytqinki, men peqet silerge oxshash bir insanmen"

5- heyran qalarliq derijidiki diniy kengchilik: axirida bayan qilidighinimiz hazaritimizning din asasigha qorulghan hazaretler téxighiche uchiritip baqmighan sewiyidiki diniy kengchillik we yol qoyush alahidikidur. Din yaki ilahqa ishenmeydighan kishilerning barliq dinlargha oxshash baha birishi heyran qalarliq ish emes, emma, özi étiqad qilidighan dinini heq, eqidisini eng saghlam, eng toghra eqide dep ishinidighan ademlerning qoligha qilich élip, sheherlerni fethi qilip, u yerge hakim bolup bolghandin kéyinmu, imanini ezizleshni, étiqadini qedirleshni onutmighan, adalet qarishidin yaltaymighan ademler topidin heyran bolmay mumkinmu? Halbuki, mushundaq ghelite ademler tarixta mewjud bolghan. Özining qaide- pirinsiplirini din asasigha turghuzghan hazaretning mewjud bolishi we uning yol qoyush, adalet, rehmet we insanperwerliki bilen izchil dawamlishishi heqiqeten heyran qalarliq ish. Tarixta bir din asasida shekillinip, barliq dinlargha ortaq hazaret mepkürisi yaritalighan bu hazaritimizning tarixtiki ornini bilishimizla bizning uni yéterlik derijide qedirlishimizge erziydu.

Hazaretning asasi meqsidi insanni saadet yükseklikige yetküzüsh. Hazaritimiz shu ghaye, shu xil meqset üchün sherq we gherbtiki hazaretler élip barmighan paaliyetlerni élip bardi.

Medeniyet qurulmisining asasliq dairisi

medeniyet 4 amildin terkip tapidu: "iqtisadi menbeler, siyasi tüzümler, exlaqi örp-adetler, ilim-pen we senettin ibaret"...

Quran kerim köpligen ayetliride milletlerning ornidin turushi yaki yiqilishining ehmiyetsiz we sewebsiz bolmaydighanliqini eskertip ötidu, milletler özgermes qanuniyet we amillargha asasen ornidin turidu yaki yiqilidu. Bu amillarning muhimliri töwendikiche:

1. Ang yaki pikir:

oyghunush amillirining bek muhimliridin birsi milletlerning wujudiyet (mewjudluq), kainat, insan we hayatliq heqiqitige qarita tesewwurini shekillendürüp béridighan angdur. Bu ang omumi pelsepe tebiyitide we xususi dini tebiyitide millet we xelqlerning arqida qélish yaki tereqqi qilish aqiwitini

belgiligüchidur. Mana bu mesile mewjudluq, kainat, insan we hayatliq tesewwuri sahesini belgilesh arqiliq bolidu.

2.insan:

insan hezaretning nishani we wastisi. U medeniyetning orni we kötürgüchisi, shuning üchün insanning salametliki, telim-terbiye ishliri, turmush ehwalini yaxshilap, uning asasliq hoquqini hürmet qilip qiyinchiliqlirini hel qilishqa köngül bölüp insan'gha tayanmaydighan hezaretning mewjud bolishini xiyal qilghili bolmaydu.

Isilam eqidisi bolsa insanni özgertish herkitining asasi we yadrosi qildi, uninggha özgertish xizmitini tapshurdi, uni bu zéminda xelipilikini emelge ashurush, hezaret yaritish we zéminni güllendürüsh üchün zémin qorsiqidiki bayliqlarni chiqirishqa teklip qildi.

Islam hezaritining insan'gha qarita köz qarishi tuyghusi we nishanining insanliqi, wezipisining xelqaraliqida körünidu. Chünki islam- millet, reng yaki irq ayrimastin-kishlerge bir ölchem bilen qaraydu.

3.bilim-meripet:

musulmanlar hezaret yétekchilikini qayta eslige keltürüshi üchün ilim-pen bilen qorallanmay amal yoq. Hezaret qurulmisi üchün zörür bolghan bilimler töwendikiche:

* hazirqi sharaitni yaxshi bilish: chünki sharaitni kontrol qiliwalghan hazirqi hezaretler köp maddi bayliqqa ige bolghini bilen chong derjide rohi boshluqqa düch kelmekte. Bu rohi boshluq insanning insanliqini eslige keltürüshi we insanning xususiyetlirini yuqiri kötirishi üchün telep qiliniwatqan lazimliq nersini teqdim qilishi üchün musulmanlardin hezaretning munasip kirish éghizini bilishini telep qilidu. Chünki bu hezaretning heqiqi ölchimi.

* türlük meripet penliride ixtisas iglirini yétüshtürüsh.

* neps we jemiyetlerdiki allahning qanunlirini yaxshi bilish.

4.pikri ijtihad: hezaret yétekchilikini ralliqqa ashurush üchün ijtihad nezirini qatmalliq we turalghuluqtin azat qilish, pikri(ang) heriket dairisini kéngeytish lazim.

5.waqit: hezaret waqittin yaxshi paydilinish we uni yaxshi idare qilish arqiliq tiklinidu. Chünki waqitni idare qilish hikmetning jümlisidin. Mutepekkür ibni qeyyim waqittin paydilinishni tonushturup: "u qilishqa tégishlik nersilerni, qilishqa tégishlik waqitta qilish" deydu. Waqittin yaxshi paydilinish üchün: pilanliq ish qilish, retlik ish qilish, körsetme bérish, küzitish we qarar élish lazim bolidu.

Hezaretning paydisi

kim milletlerning güllinishi we yiqilishtiki allahning qanuniyitini bilse we bu bilim asasida emel qilsa muweppeqiyet tapidu. Kim bu qanuniyetlerni zaya qiliwetse we bu qaidilerge sel qarisa chéchilip tügeydu we yoqilidu. Bu sahede büyük hesse qoshidighan amillarning muhimliri:

1.mustebidlikke qarishi adil bolush:

hezaret adilliq bilen tiklinidu. Shuning üchün quran kerimning ayetliri adalet we adilliqqa righbetlendürüdi. Adalet peyghemberlerni ewetishtiki asasliq ghaye:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (25)

"biz heqiqeten peyghemberlirimizni roshen möjiziler bilen ewettuq we ular bilen bille, insanlar adaletni berpa qilsun dep, kitabni, qanunni chüshürduq. Tömürni yarattuq, (tömürdin urush qoralliri yasilidighanliqi üchün) tömür küch - quwwetni öz ichige alghan, tömürde insanlar üchün nurghun menpeetler bar, allah allahni körmey turup (qorallarni ishlitip) allahqa we peyghemberlirige yardem bergenlerni bilish (melum qilish) üchün (tömürni yaratti), allah heqiqeten küchlüktur, ghalibtur " [hedid sürisi, 25-ayet.]

islam mutepekküri ibni teymiye mundaq dégen: "dunya adalet we kufri bilen turidu, zulum we islam bilen turmaydu. Allah adil döletke-gerche kafir bolsimu- yardem biridu, zalim döletni-gerche musulman bolsimu- weyran qilip tashlaydu".

Jemiyetshunas ibni xeldun "muqeddime" namiliq kitawida: "zulum hezaretni pachaqlap tashlaydighan amildur." deydu we bu heqte kengri toxtilidu.

2.bölgünchilik we inaqiszliqqa qarshi bir ang etrapigha uyushush we birlishish:

tarix qaysi bir hezaret bolsun bir anggha ishen'gen bir top kishlerning küchi bilen tiklen'genlikige guwah. Bu ang tereqqiyat yolida özi dewet qiliwatqan nersige jiddi heriket qilish choghini ulghaytqan. Shundaqla, bölgünchilik we ittipaqsizliq amilliri heriketke kilip, kéngesh bilen ish qilish yoqilip, mustebidlik küchiyip we xelqler xorlan'ghanda qaysi bir hezaretning yeksan bolidighanliqigha tarix guwah.

3.qalaymiqanchiliqqa qarshi mesuliyetchan bolush:

hezaret tiklesh üchün jemiyettiki her bir kishi rolini bilishi we mejburiyitini aktip qurulma arqiliq toluq ada qilishi lazim. Bu mesile texessuqa bölün'gen we türlük sahelerni asas qilghan, lékin omumi we axirqi ghayilerde birleshken bolishi lazim. Mesuliyetchan bolush nachar sharait bilen arzu qiliniwatqan sharait arsidiki arliqni yéqinlashturidu.

4. Pasatchiliqqa qarishi islahat élip bérish:

quran kerim köpligen milletlerning zawal tépishi we weyran bolush sewebini ijtimai, iqtisadi we siyasi hayat saheliride pasatchiliqning köpiyip ketkenlikidin dep bayan qilidu. Mesilen:

* pahishe we exlaqsizliqning ewj élishi:

كَانُواْ لاَ يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ (79)

"benu israilgha oxshash yaman ishlarni ashkara qilish, uningdin cheklenmeslik:((ular özliri qilghan yaman ishlardin bir-birini tosmaytti" [maide sürisi, 79-ayet.]

* allahning nimetlirige tuzkorloq qilish, belki allahning nimetlirini yaman ishlarda ishlitish:

وَضَرَبَ اللّهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّهِ

فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُواْ يَصْنَعُونَ (112)

"uning ahalisi) allahning németlirige kufriliq qildi, allah ulargha qilmishliri tüpeylidin achliqning we qorqunchning elimini tétitti." [nehl sürisi, 112-ayet.]

*israpxorloq:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّن بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ (58)

"biz nurghun sheherni halak qilduq, ularning ahalisi keyip-sapaliq turmush köchüretti" [qeses sürisi, 58-ayet.]

bu jinayetlerdin her birisi allahning jazasini tizlitishqa yéterlik. Eger yuqiriqi jinayetlerning hemmisi bir millette toluq tépilip qalsa aqiwitini tesewwur qilmaq tes!

Türlük hezaretler arsidiki ortaq amillar

hezaretler türlük bolishigha qarimay bir qanche asasta ortaqlishidu:

*"yaratquchigha ishinish" tiki ortaqliq:

hezaretlerning hemmisi- allahning barliqini inkar qilidighan az sandiki maddizmliqni hésabqa almighanda- yaratquchining barliqigha ishinidu. Bu ortaqliq her bir hezaretning bu wujudiyetni yaratquchigha qarita tesewwuridiki oxshashmasliqning bolishidin tosmaydu. Mesilen, jahiliyetning buddist tesewwuri yaratquchining barliqini inkar qilmidi... Belki allahqa bashqa mexluqlarni shérik keltürdi.

*" hezaretning insanliqi" diki ortaqliq:

yeni hezaretning hemmisi insanning medenileshken we muqimlashqan waqtidiki sanaiti we ijadiyiti... Bu heqiqette hezaretlerning hemmisi ortaqlishidu...lékin pelsepilerning insanning kainattiki ornini tesewwur qilishi bir hezarettin yene bir hezaretke oxshashmaydu.

*"din'gha muhtajliq" tiki ortaqliq:

insani hezaretlerning hemmisi dinni qobul qilishta ortaqlishidu... Hettaki atizémliship ketken we maddini ilahning ornigha chüshürgenlermu maddizm pelsepisige eqide we din ornida qaraydu! Lékin hezaretler din menbesige bolghan köz qarshida perqilinip turidu...

*"seweb qanunigha ishinish" tiki ortaqliq:

hezaretlerning hemmisi seweb qanunigha ishinishte ortaq bolsa, ularning prinsipliri we pelsepiliri bu seweblerning menbeside we seweb qanunida perqilinip turidu. Mesilen maddi hezaretlerning hemmisi "sewebler" ni maddi seweblerge qayturidu. Emma seweb menbesige qarita isilam köz qarishi seweblerning barliqigha, seweb qanunigha we bu seweblerning mexluq ikenlikige ishinidu.

Ikkinchi bap. Insanyet islam medeniyitige muhtaj

insaniyet medeniyitini peqet islamla qutquzalaydu

alem bir qanchilighan orunlarda, xilmu - xil zamanlarda bir qanche medeniyetlerni béshidin kechürdi. Bu medeniyetlerning bezisi bir mezgil güllünüp

gumran boldi. Bezisi bir ikki esir dewr sürdi, yene bezilliri bir qanche esir dewr sürdi. Biraq alem bügünkidek medeniyetni körüp baqmidi. Bu medeniyetning dairisi kéngiyip, yer sharining sherqi-gherbi, sheher we yéza qishlaqlargha qeder tesir körsetti. Shundaqla bu medeniyet insaniyetke kengtasha turmush kechürüsh amillirini hazirlap berdi. Hayatning bu xil shekilde güllünüshi insaniyetning chüshigimu kirip baqmighan idi. Mushundaq imkaniyet we yoquri iqtidar bolsimu, bu medeniyet allahning insanda yaratqan tebitige raye qilmdi. Insaniyetning shexsi xususiyetlirini muhapizet qilalmidi. Insanning kelgüsi we aqiwétige pisenit qilip qoymidi. Medeniyet bayriqi we tereqqiyati insan'gha nisbeten xeterlik bir nersige aylandi.

Allahdin bihajet bolush, allahni hakimiyet ornidin yiraqlashturush, -xuddi bu alemni yartip qoyghandek- xalighanche ish élip bérsh bu medeniyetning idyisidur. Shundaqla bu medeniyet maddi eshyalarning qedir qimmitini kötürdi, meniwi bolghan nersining qedir qimmitini chüshürwetti. Köp tawar ishlepchiqirish we shehwet, hawayi - hewes türlirini köpeytishni tereqqiyat dep sanidi. Shu seweptin bu medeniyetning gerche jismi chong bolsimu rohi qoruldi. Otining tesiri bolsimu nuri öchti. Shu seweptin bu medeniyet dinsiz dunya, imansiz ilm -pen, rohsiz heykel bolup qaldi. Bu medeniyetkimu ilgiriki medeniyetke yetken bala qazaning yétip qélish xewpi ilim -pen, mutepekkür, edebiyat, siyaset igliridin ixlasmen bolghanlarni ensiretti. Shuning üchün ular agahlandurush qongghurqini chélishqa bashlidi.

Biz musulmanlarmu bu medeniyetning weyran bolup kitishidin ensireymiz, chünki bu medeniyette insaniyet paydilinalaydighan yaxshiliq terepliri bar. Shundaqla barliq insanlargha xeter bolidighan yamanliq tereplirimu bar. Biz uning yaxshiliq tereplirdin paydilinip, yamanliq tereplirdin saqlinip qalsaq bolidu. Bundaq bir muhitning barliqqa kilishi, musulmanlar alemge teqdim qilidighan islam medeniyiti arqiliqla ralliqqa aylinidu. Islam medeniyiti ortahalliq, tengpungliq we mukemmellik bilen alahide bolghan xudakoy, insanperwer we exlaq medeniytidur. Bu medeniyet insanning zéminni güllendürüshi, allahning yer sharidiki xelipisi bolushi we allahqa ibadet qilishi üchün, menpeetlik ilim -pen, sadiq iman, yaxshi ish - heriket, heqiqet we adaletni janlandurush arqiliq qolayliq purset yaritip béridu.

Biz hazirqi zaman medeniyitini örüp tashlashni xalimaymiz. Chünki bu hemmimizning béshigha örülidu. Biz u medeniyetni himaye qilip qélishni we u medeniyetke- insaniyetke tehdit séliwatqan gherq qilghuchi zor dolqunlardin- saqlinish yelkinini teqdim qilishni irade qilimiz. Biz musulmanlar buning birdin -bir charisigha ige, u bolsimu islam dinidur.allah pütün peyghemberlerni shu din bilen ewetken, barliq kitaplarni shu din bilen chüshürgen we barliq insaniyetke hayat pirinispi qilip shu dinni tallighan. Biraq bizning üstimizdiki birdin -bir shert, dinimizni yaxshi chüshineyli, emel qilayli we emeliyet arqiliq nemune sheklide teqdim qilayli. Shu waqtida allah irade qilghandek, " shuningdek(yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishlerge shahit bolushunglar üchün biz silerni yaxshi ümmet qilduq" (süre -beqere- 143 -ayet) dégen ümmet bolalaymiz.

Insanlar xatirjemlik we bext saadetni islam risalisidin bashqa yerde

tapalmaydu. Islam medeniyet risalisi insan'gha iman ata qilidu, ilim pendin mehrum qilmaydu, axiret bilen baghlaydu, dunyadin mehrum qoymaydu. Asman bilen tutashturidu, yer sharidin mehrum qoymaydu. Bu medeniyetni u risalige heqiqi ésilip mangidighan, ilim, emel, pikr, destur, exlaq we istil jehette mukemmel tetbiq qilidighan ümmet teqdim qilsa, bu risale ünüm béridu, ulughwar ghayiliri ralliqqa aylinidu. Shuning üchün islam ümmitining bu islam medeniyet risalisige bolghan ihtiyaji bashqa ellerge qarighanda bek jiddiraq, bashqilardin heqliqraq. Bu risale islam ümmitini insaniyetke guwahchiliq ornida bolalaydighan we ulargha ustazliq maqamida turalaydighan izzetlik we shereplik ümmet qilip chiqalaydu. Islam medeniyet risalisning özila ümmet qiyinchiliqlirini hel qilishqa we dunyada özining rolini toluq jari qilish üchün oyghutush herkiti élip bérishqa qadirdur.

Hazirqi zaman medeniytining rohi

her qandaq medeniyetning- tamamen insan'gha oxshash- jismi we rohi bolidu. Medeniyetning jismi katta binalar, zawut -karxanilar, her xil üsküne-saymanlar we turmushni béytip béridighan maddi ijadiyetlerde körünidu. Emma medeniyetning rohi insanlarning, xelq ammisining istilida, öz - ara alaqe ishlirida, ularning din, hayatliq, kainat, insan, shexis, jemiyetke bolghan köz qarshida mujessemlishidighan bir bölük eqide, chüshenche, qimmetler, edep- exlaq we örp- adetlerde ipadilinidu. Insaniyet tarixi béshidin kechürgen chong medeniyetlerning madda we rohqa bolghan pozitsysi birdek emes. U medeniyetlerning ichide peqetla maddi terpi bésip ketkenliri we rohi terpi bésip ketkenliri shundaqla tengpungliq kontirol qilip turghini bar.

Bügünki dunyani igelligen medeniyet "gherb medeniytidur" bu medeniyetning, insaniyetning erkinlikini hörmetlesh- xususen öz wetini ichide- insanning iqtidarini jari qildurush tereptin köz yumghili bolmaydighan artuqchilighi bar. Bu medeniyetning artuqchiliqi bilen insaniyet "tebet" ni öz menpeeti üchün boysunduralidi. Atumni öz menpeeti üchün partilitalidi. Hawa boshluqida qushlardek uchup, déngizda béliqtek chöküp, alem boshluqigha örlep ay sharigha qedem basalidi. Shundaqla insanning waqti we zihni küchini tijep béridighan " kompiyotér" din ibaret ali üskünini yasap chiqalidi. Insan yuqirqi ishlarning hemmisini ilim -penning peziliti bilen qilalidi. Insan ilim - penning qanuniyetlirini keship qilip, uni yaxshi idare qilish, ajayip shekilde retlesh, qattiq kontrol qilish ishlirida misli körülmigen tereqqiyatlargha érishti.

Ilim - pen arqiliq adettiki bir insan ilgirki esirlerning padishahliri heset qilip qalghidek derjide kengtasha turmushta yashiyalidi. Ilgiriki padishahlar issiqning dehshitige we soghaqning qattiqliqigha hawa tengshep béridighan üsküne -saymanlarni, kichik konupkilargha birla bésish bilen tengla herketlinidighan yaki toxtaydighan aptumatik üskünlerge érshelmigen idi. Mana mushundaq büyük maddi ijadiyetler barliqqa kelgen bolsimu, bügünki ralliq, bu medeniyet shu kishlerge arzu qiliniwatqan bext saadetni yaki umid qiliniwatqan xatirjemlikni teyyarlap bérelmigenlikini, bu medeniyetning jésmi pildek bolsimu quwwiti chashqandekla ikenlikini tonup yetmekte. Shundaq...... Hazirqi medeniyetning rohi "menpeetperes maddi terep" ge ichkirlep kirip ketken, maddi terep gherb

medeniytining rohi pelsepining asasi hésaplinidu.

Iman medeniyetning qutquzghuchisi

insanning dunyagha kilishi, bu dunyadiki ghayisi, zémindiki wezipisi, kainat we hayat bilen, kainat we hayatliqni yaratquchi bilen bolghan alaqisini belgilesh üchün eqil we ilimdin bashqa meripet menbesi lazim. Bu meripet menbesi ilahiy wehyidin bashqa nerse emes. Uni iman keltürüshtin bashqa yol bilen alghili bolmaydu. Xilmu -xil dewrilerde insanlar buninggha urunup baqqan bolsimu saghlam netijige yitelmigen. Saghlam wehyige tayan'ghan imanning özi birdin bir ishenchilik.

Iman chong wujudiyet mesillirini sherhilep bireleydu, insanni ezeli bolghan chong wujudiyetke baghliyalaydu, iman insanning hayatigha tebet, ghaye we wezipe belgilep biridu. Iman shundaqla ilimni burulup kitishtin saqlaydu, uni yaman yollargha ishlitishtin tosap qalidu. Islam medeniytining sayisi astida imanning körsetmisi bilen turghan ilim -pen parlaq medeniyet tikliyeleydu we güllendüridu, insanlarning xizmiti we ularni bextlik qilish üchün ishleydu.

Yawrupadiki ilim - chirkaw bilen bolghan uzun tarixi ziddiyitining sharaiti tüpeylidin-allahning hidayitidin yiraq, iman bilen alaqisi üzük turghanliqi üchün, uning netijisde her waqt insaniyetke tehdit séliwatqan ximiylik, bologiylik qurallar, qirghuchi we weyran qilghuchi qurallar peyda boldi.

Islamning achquchi ilim we chüshenche bolghan bolsa, islamning jewhiri imandur, imanning jewheri tewhiddur.

Bu esirde insanlar néme üchün bextsizlikidin shikayet qilip, hayatning héchqandaq qimmitining yoqliqini hés qilip dawrang qilishidu? Kainat ilmi, tebi penler, matimatka we turmushning sheklini özgertken, yiraqni yéqinlashturup, tömürni sözletken, qiyinchiliqni asanlashturup bergen pen téxnika tereqqiyati, insanlar düch kéliwatqan bextsizlik kirzisi, ganggirash hadislirini yoqutup insanlargha bext ata qilalmasmu?

Emeliyette meshhur alimlar ilim -penning insaniyetni qutquzush rolini élip méngishtin ajiz ikenlikini tekitlimekte.

Hazir insanlar yashawatqan ghelite hayat, insaniyet eqlining saghlam bolishi, insanyet imkaniytining ösüp yétilishi üchün zörür bolghan janliq birikmilerni bikar qilip tashlaydu. Peylasoplar, buzuq ijtimai mohitlarda hayatini ötküziwatqan oghlanlarning kelgüsidin ikkilenmekte. Bu mohitni biz u yashlargha oylanmastin yartip bérwatimiz. Échinishliq yéri shuki; bügün insanning tepekkur qilish alahidilikliri we xususiyetliri bulghan'ghan mohitlar we maddi nersilerge köngül bölüp, insanlargha sel qaraydighan ijtimai adetlerni pilanlanmaqta.

" biz qiyin hayat müshküllirimizni ilim - meripetning tereqqi qilishi bilen hel qilip bolalmaymiz, bext - saadetni yalghuzla ilim - meripet yoli arqiliq qolgha keltürelmeymiz. Ilim - penning tereqqi qilshining menisi ishlarning qalaymiqanlishishning köpiyishidur, bu ilimlar hayatning ochuq heqiqetliri bayriqi astida birleshtürülmise, u chaghda bu ilimlar, uni ijat qilip chiqqan eqillerni azat qilalmaydu. Belki eqillarning weyran bolushigha bashlap baridu. Birleshtürüsh mesilisi choqum iman yoli arqiliq bolushi lazim". Asman- zéminda körüliwatqan bu ijadiyetler, hemme nersini puxta qilghan allahning yartishidin

kelgen. Allah quranda: :

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (50)

"perwerdigarimiz shundaq zatturki, hemme nersige (özige munasip) shekil ata qildi, andin ulargha yashash yollirini, paydilinidighan nersilerni körsetti"deydu. (süre - taha- 50 - ayet). Biz möminler mushundaq ishinimiz. Peyda bolushi, usuli, ijadiyiti mana mushundaq bolghan ilim - penning insaniyetning bexit saaditi üchün sewep bolushi we insaniyet düch kéliwatqan bextsizliktin insaniyetni qutquzghuchi rolini élishini tesewwur qilghili bolmaydu. Belki bu ilim-pen - ularning pisxologiye alimliri éyitqandek- ularning bextsiz bolup qilish we meniwéytining quruq bolushidiki seweplerning jümlisidindur.

Pelsepining insaniyetni bextlik qilishtin ajizliqi

tebi -pen we matimatka bu dewrimizde shunchiwala tereqqi qilghan bolsimu insaniyetni bextsizliktin qutquzup qalalmidi. Pelsepe -özining xilmu - xil köz qarashliri, oxshashmighan yönilishliri bilen- hazirqi insaniyetni - xususen maddi meydanlarda yoquri pellige yetken gherb ellirini- qarangghuluq déngizida gheriq bolup kitishtin qutquzush kimisi bolushqa qadir bolalamdu?

Allahning barliqi, birliki we yekke yiganiliqidin ibaret eng ochuq heqiqette peylasoplarxilmu - xil qarashta bolmaqta. Pelsepichilerning qatarida ilahni inkar qilidighanlar we közige körünmeydighan nersilerning hemmisini inkar qilidighanlarmu bar, ularning nezride kainatta maddidin bashqa nerse yoq, uningdin bashqa nersining hemmisi xurapattin ibaret. Bularning ekische ilahlarning bir qanchilighini ispatlap, uninggha obiktip süpet bermigen pelsepichilermu bar. Dini pelsepechiler tamamen buning eksiche.

Insanlarning eqli "ilah" mesiliside birdek bolmighinidek , insanning mesilisidimu birdek bolmidi. Insan dégen néme u? U menggülük rohmu yaki yoqaydighan maddimu? Asmandin chüshken nurmu yaki zémindin peyda bolghan topimu? Perishte süpet mexluqmu yaki qimmiti yoq haywanmu? Tepekkur qilish, oylash salahiyitige ige eqilmu yaki ixtiyarsiz shehwetmu? Özgirishchan nersimu yaki özgermeydighan nersimu? Shexsiyetchimu yaki bashqimu? Yekke mexluqmu yaki amma bilen bille yashaydighan ijtimai mexluqmu? Terbiye ünüm béridighan mexluqmu yaki ünüm bermeydighan mexluqmu? Büyük meqsetler üchün yartilghan isil mexluqmu yaki térighuchisiz peyda bolup qalghan qurughluqning ösümlükimu? Insanning heqiqiti zadi néme? U yaratquchisiz yartildimu yaki uni mueyyen yaratquchi yarattimu? Qaysi meqsetler üchün yartildi? Néme üchün yashaydu? Hayattiki wezipisi néme? Ölüp ketkendin kéyin aqiwéti qandaq bolidu? Dégen suallargha her esirdiki, xilmu - xil rayunlardiki, oxshashmighan yönilishlerdiki pikr we pelsepe erbablirining bergen jawabi xilmu-xil bolmaqta. Gherb elliri bilen sherq ellirining, ongchilar bilen solchilarning köz qarishi birdek emes. Köpinche pelsepege chongqurlighanlar özi izdiniwatqan mesilide qattiq heyran bolushmaqta.

Shuning üchün insan her türlük yollarda we ishlar astin- üstün bolup ketkende toghra yolgha bashlaydighan eqil nuridin küchlük bolghan bashqa bir

nurgha muhtaj bolidu, u nur bolsimu wehyi nuridur.

Pelsepe tarixchiliri bir qanchilighan peylasoplarning birisi ispatlap chiqqan nersini yene birsining inkar qilwatqanliqi, birsining rohani yene birsining maddizimchi, buning aqilane yene birsining hésyatchi, birsining xiyali yene birsining emeliyetchi ikenlikini közdin köchürüp chiqqandin kiyin, pelsepidin qolgha kelgen netije néme? Dep sorashti, emeliyette nöldin bashqa nerse emes!.

Bu ehwal közge körün'gen pelsepe ustazlirining birisi, ezher unwiristining sheyxi (reisi) pirofissor "abdulhemid mehmud" ochuq halette - pelsepining bir birsige zitliqi, netijisining oxshashmasliqini körgendin kiyin- : " pelsepining éniq pikri yoq, chünki u bir nersini qarar qilsa uning bilen birge eksinimu qarar qilidu. Bir-birsige zit bolghan her ikki xil pikrni qollaydighan, uning toghirliqigha delil ispatlap chiqidighan pelsepichilermu bar. Insan bu zit nersilerdin qandaqmu bir netijige érishsun?. Emeliyette pelsepe teshnaliqni qanduralmaydu, pelsepe déngizini üzüp chiqqan kishi téximu heyranliqqa chöküp chiqidu. " deydu.

Dindin bashqisi insaniyetni qutulduralmaydu

insan her qanche tereqqi qilghan bolsimu, dinsiz, imansiz we asmandin chüshidighan wehyisiz yashiyalmaydiken dégen köz qarash gherb ellirining nezride emeli heqiqetke aylandi. Din kainatning barliqqa kélish siri, hayatning jewhiri, alemning rohidur. U insan'gha siritqi tereptin téngilip qalidighan nerse emes. Belki insanning tebitide bar nersidur. Insan dinini, imanini yoqatsa özini, eslini, ötmüshi we kelgüsini yoqtidu. Ötmüshi we kelgüsi yoq insan qandaq yashaydu?. Dinsiz we imansiz insan, qarangghu kichilerde nursiz méngiwatqan, chöllerde yol bashlghuchisiz qedem bésiwatqan, okyanlarda kompassiz kétip barghan yoluchigha oxshaydu. Din insanning sirtidin téngilidighan nerse bolmastin, uning tebitidin étilip chiqqan nersidur. Hayat- dinsiz- tebet bilen qarshilship qalidu.

Dinning heqiqet ikenlikige ishenmeydighan bezi bir peylasoplar, hayat sepirini tüzlesh, yaxshiliq türütkilirini janlandurush, yamanliq tirnaqlirini yulup tashlash üchün din'gha iman keltürüshning zörürlikini itirap qilmay turalmidi. Ularning birisi: "eger ilah bolmisa, bizning uni yartishimiz (peyda qilshimiz) lazim" dégen!. Yene birisi: " siler néme üchün allahning barliqida shek qilisiler, eger allahqa iman keltürüsh bolmaydighan bolsa, ayalim manga xiyanet qilghan bolatti, xizmetchim mal - mülkimni oghurlap ketken bolatti! " deydu.

Köpligen meshhur alimlar, eqlanilar insan hayati üchün, yekke yaki jemiyet sheklide bolsun, dinning zörürlikini tekitlimekte. Insan xatirjemklikke érship bextlik bolush, jemiyetning alaqisi öz - ara küchüyüp tereqqi qilishi üchün din'gha ishinishke muhtaj bolidu. Dinlar insan'gha; insan ijtimai hasharet emes belki hörmetlik, iradilik we eqilliq mexluq dep telim berdi. Türlük idologiyeler bu heqiqetni untulduralmaydu. Chünki bu idologiyeler; dinlar insan'gha ata qilghan rohi erkinlikni bérelmeydu. Din insan üchün hayatliqtur, insaniyet hayatining jewhiri, u dillarni xatirjem qilidighan nuri. Insan dindin bihajet bolalmaydu. Türlük idologiyeler dinning ornini basalmaydu, chünki idologiye öz - ara muhebbet we hemkarliq ornigha mutessiplik we bir - birini

yaman körüshni keltürüp chiqiridu, u nan bérelishi mümkin, biraq rohi xatirjemlik we rohi erkinlik ata qilalmaydu.

Xiristan dinining qutquzush rolini élishtin ajizliqi

insan bu dewrimizde qarangghuluq déngizida gherq bolup kétishtin qutulush üchün din'gha muhtaj bolsa, ikkilinish, qaymuqush we heyranliq ichide azap chikiwatqan insaniyetni qutquzush rolini qaysi din öz üstige alalaydu?

Xiristan dini bu rolni oyniyalamdu? Bügünki dunyadiki xiristan dini - xususen gherbte- gherb medeniytining hökümranliqi astida ikkilinish we umidsizlinishke düch kéliwatqan insaniyetni qutquzush rolini alalmaydu we telep qiliniwatqan insanni yétishtürüp chiqalmaydu. Buning sewepliri töwendikiche:

birinchi: xiristan dini nemunilik shekli bilen medeniyet risalitini öz ichige alghan din emes. U din hayatqa ehmiyet bérip ketmeydu, eqilni asas qilmaydu, ilim - meripetke teshwiq qilmaydu, insan tebiyitige telpünmeydu.

Ikkinchi: xiristan dinining mörisi alimlar, mutepekkürlerning qanliri bilen milin'ghan dehshetlik qarangghu tarix bilen éghir. Bu tarixni eslesh bilen tengla bedenler qorulup, kichik ballar qérip kétidu. Chirkaw bu tarixida pikrge qarshi qatmalliq bilen, ilim - pen'ge qarshi xurapatliq bilen, erkinlikke qarshi mustebitlik bilen, nurgha qarshi qarangghuluq bilen, xelq ammisigha qarshi padishahlar bilen bir meydanda turdi. Tarix isidin chiqirwetmigidek derjide insani qushxanilarni barliqqa keltürdi. Tarix teptish mehkimlirini we teptish mehkimlirining keshpiyatchi, ijadiyetchi we ilim - meripetlik kishler heqqide élip barghan jinayi qilmshlirini untup qalarmu?! Mushu nuqtilardin élip éyitqanda xiristan dini insaniyetni qutquzush rolini élip baralmaydu.

Üchinchi: xiristan dini poplardin ayrilalmaydu, xiristan dinining nopuzi, kishlerning wijdanigha hökümran boluwalghan bu kishilerning nopuzidin kilidu. Bu poplar özlirini rehmet derwazilirining achquchini tutquchilar, asman bilen zéminni tutashturup turidighan halqa we allah bilen bende arsidiki wastini igelligüchiler dep oylishidu. Zalim padishahlarning zulmidin qutulush üchün nurghun bedel töligen insanyet, yene bir qétim din kishlirining (poplar) mustebitlik esirge chüshüp qélishigha teyyar emes.

Tötinichi: xiristan dinidiki köpilgen din kishliri, gherb medeniytidiki maddizim we exlaqsiz éqimning aldida meghlubiyetke uchirdi. Ular he r xil hawayi heweslerning keynidin egiship méngishti. Kishlerning hawayi- hewesi yolida méngishni durus qilip berdi. Pawrupa, amrika chirkawlirida din kishlirining arsida erlerning oxshash jinsiliqlar bilen, ayallarning oxshash jinsiliqlar bilen toy qilghanliqini hés qilish ejeblinerlik ish emes.

Beshinchi: tekshürüshlerning körsetmisige asaslan'ghanda, yawrupa we amrikidiki xiristanlarning köpinchisi isim, miras yaki jughrapiyilik katgoriye bilen xiristan sanilidu. Emeliyette bular xiristan dinidikiler emes. Chünki bular xiristan dinini eqide we istil asasida qollanmaydu. Ularning birsidin eqidisi toghrisida sorap baqsingiz; " men bu ishni oylap baqmaptikenmen, bu ish manga alaqisiz" dep jawap béridu. Bular ilah, peyghember, axiret, jennet, dozax dégen mesililer heqqide oylunup yürmeydu. Bular halal we haramni perq etmeydu, bularning asasliq köngül böldighini dunya hayatining nex lezziti we menpeetidin ibaret

xalas. Chünki bular qiyamet künige ishinip ketmeydu. Shuning üchün yawrupa we amrikidki xiristanlarning chirkawlirini sétishqa bashlighanliqini köreleymiz. Chünki u orunlargha héchqandaq ihtiyaj qalmidi. Musulmanlar sétiwilip, u orunlarni meschitlerge aylandurmaqta.

Altinchi: gherb medeniytini köpligen kishler xiristan dinining medeniyiti dep qaraydu. Uni eysa eleyhéssalamgha taqashqa urunidu. Gherb medeniyti eysa eleyhésssalamning medeniyiti emes, dejjalning medeniytidur, chünki dejjal qarighu, bu medeniyetmu qarighu medeniyettin ibaret. Bu medeniyet hayatliq, kainat we insan'gha maddi közidin ibaret bir közi bilenla qaraydu, insanni rohsiz, kainatni ilahsiz we dunyani axiretsiz köridu. Shu seweptin gherb mutepekkürliri xiristan dinining nijatliq yoli ikenligini yiraq sanaydu.

Yehudi dini qutquzush rolini élishtin téximu ajiz

xiristan dini qutquzush rolini élishtin ajiz kelgen bolsa, yehudi dini téximu ajiz kilidu. Yehudi dinining özimu, u dinda insaniyetke teqdim qilghidek hidayet bar dep qarimaydu, bu din'gha unsuriyetchilik tebiti ghelbe qilip ketken. Yehudilar özlirini" allahning tallan'ghan xelqi" dep guman qilidu, yehudi dinini unsuriyetchilik bésip ketkenligi sewebidin u din bashqilargha tarqitilmay, ularning özliri bilenla cheklinip qalidu. Yehudi dinida " allah " alemlerning perwerdigari emes, belki u yehudilarning perwredigaridur. Yehudilarning nezride axiret küni yehudilarning mülkidur.

Musa eleyhéssalam dewet qilghan tewhid bu kitapta(tewratta) zaya bolup ketti. Bu kitap ilahning sürtini setleshtürwetti, ilahqa insanda tépilidighan nadanliq, qorqush, heset qilish we ajizliqqa oxshash süpetlerni ilahqa chaplidi. Allah taala insaniyet üchün hidayet we muellim qilip ewetken peyghemberlerning tarixini bulghap, ulargha her türlük töhmetlerni chaplidi. Yehudi dinining sheriiti bashqilargha haram qilghan nersini yehudilargha halal qilip béridu. Alayluq, jazane ishlirida yehudining yene bir yehudigha jazane qilishi haram, emma yehudi bolmighan milletler bilen bolsa halal sanilidu. Yehudi yehudi bolmighan bashqa millet bilen pahishe qilsa jazagha uchrimaydu, chünki bu zina hésaplanmaydu. Yehudi dini xelqaraliq dewet emes, u alemni toghra yolgha yétekleshni meqset qilmaydu. U dinning birdin- bir oylaydighan meqsiti alemge xojayin bolushtur. Gerche yehudilar insaniyetni toghra yolgha bashlash risalisige ige bolup qalghan bolsimu, u mesuliyetni öz üstige élish salahiyitidin nahayiti yiraq, chünki ular - shexsiyetchiligi, adawetxorluqi, tamaxorluqi, özi yashawatqan jemiyetni bir amal qilip igelliwilishige oxshash achközliki sewebidin- xelqaraliq risaletni kötürüp méngishqa yarimaydu. Ular insaniyetning düshmenliridur.

Ular- allahning peyghemberliri bilen bolghan qanliq tarixliri bilen - insaniyet üchün risale kötürüsh salahiyitige ige emes. Ular - pitne qozghash, ittipaqliqni bölüp tashlash, nachar idyelerni tarqitish, exlaqsizliqqa chaqiridighan pelsepilerni qanat yaydurush tarixi bilen- insaniyetni qutquzush, insaniyetni qarangghuluqtin nurgha chiqirish salahiyitige ige emes, chünki ularda mundaq qabiliyet yoq.

Insaniyetni islam dinidin bashqa qutuldurghuchi tépilmaydu

bügünki insanlar kaptalizim we kommunizimdin ibaret ikki tarmaqiliq gherb medeniytining pelsepisi we risalisidin bashqa risalisi we pelsepisi bar yéngi

bir medeniyetke muhtaj. Yuqarqi her ikki medeniyetning miwisi birdur. U bolsimu maddi menpeet medeniytidur. Bügünki insanlar allahqa, uning peyghemberige, qiyamet künige imanini qayturidighan yéngi bir medeniyetke we insanliqini namayen qilidighan ali qimmetlerge muhtaj.

Bügünki insanlar din bireleydighan, ilim pen yoqutup qoymaydighan, iman ata qilidighan, eqil tartiwalmaydighan, roh biridighan madda mehrum qilmaydighan, axiret biridighan dunya haram qilmaydighan yéngi medeniyetke qattiq muhtaj. Insanlar bügün, zémin bilen asman tutishidighan, rebbani (xudaguyyluq) menalar bilen insani menpeetler uchirishidighan, tepekkur qilalaydighan eqil bilen mömin qelb qérindash bolidighan medeniyetke muhtaj. Insan bu medeniyette ilahiy wehyining nuri we insani pikrning körsetmisi bilen algha qedem basidu. Her ikkilisi allahning insan'gha qilghan rehmitidur.

Mana bu medeniyet islam medeniyitidur. U medeniyette- hemmidin xewerdar bolghan allahdin bashqisi qadir bolalmaydighan- bir xil shekildiki tengpungliq we mukemmellik körünüp turidu. Islam dini, insaniyetke nurmalliq we mukemmellik bilen alahide bolghan pirnisipni teqdim qilalaydighan birdin bir idologiyedur. Ilim - pen bilen pelsepe insaniyetni bügün düch kiliwatqan qiyinchiliqlardin qutquzushtin ajiz, dinning özila qutquzush rolini alalaydu diduq we xiristan dini, yehudi dinining bu rolni élishqa salahiytining yoq ikenlikini bayan qilip öttüq. Insaniyet nijatliq yelkini izdewatqan bu zamanda, islam dinidin bashqa bu rolni alalaydighan héchqandaq din yoq. Siz, islam dinining bu xizmetni öteshke salahiyiti yiterlik derjide bar dep qaramsiz?!. Islam jemiytidiki sahede körünüwatqan idiye yönilishlirining qaysi birsi bu rolni alalaydu?

Nopuzluq yette yönilish

biz bu yerde islam nami bilen sözleydighan, islam heqqide obiktip yaki sobiktip(iyjabi we selbi) pozitsiyede bolidighan asasliq idiye yönilishlerni ochuq we amanet bilen öz eyni otturgha qoyimiz.

Sahede asasen yette xil pikr yönilishi tépilidu, bularning altisini ret qilimiz. Chünki bu alte yönilish islam dinini öz mahiyiti bilen körsitip bérelmeydu. Yette xil yönilishning peqet birsigila ishinimiz we shu xil yönilishke dewet qilimiz, u bolsimu "medeniyet yönilishidur", bu yönilishler töwendikiche:

birinchi: köshimek yönilishi

koniliqqa ésliwilip, yéngiliq yartalmaydighan yönilish.

Bu angdiki kishler, ötmüsh üstide yashaydu, ötmüshini köshishidu, ötmüshini qaytidin chaynap chiqidu, biraq ötmüshke yéngi bir nerse qoshmaydu. Haywanlardiki tonushluq bolghan köshishning mohim roli bar, u bolsimu tiz yep salghan yaki yaxshi chaynalmay qalghan nersini qayturup éklip aldirmay, éghir bésiqliq bilen chaynashtur. Emma idiye köshishi emeliyette hezim qilinip bolghan nerse, paydisi bolmighan nersini qayta köshmek eyip sanilidighan ishtur.

Haywanlarning köshishining menpeeti bar, emma insanlarning köshishining paydisi yoq, belki islam milletlirige ziyanliq teripi bar, chünki bu ish musulmanlarning küch - qudirtini menpeetsiz ishlarda zaya qilwitidu.

Ötmüshini yaki ötmüshtiki mirasini yéngi bir nerse peyda qilish üchün

ishlitish heqiqeten paydiliq ishtur. U chaghda ötmüsh, musulmanlarning wujudi tayinidighan özgermeydighan nishanlar we menggülük pirinsiplarning xizmiti üchün yéngi üskünlerni berba qilish xizmitide bezi maddilar qoshulidighan " xam eshya" ning ornida bolidu.

Biz bu yerde qedimqi yitekchilirimiz, alimlirimizning musulmanlargha nurghun piqhi (chüshenche) we bilim qaldurup ketkenlikide talash - tartish qilip yürmeymiz. Qedimqi alimlirimiz bizning bu dewrimiz üchün emes öz zamani, bizning qiyinchiliqlirimiz üchün emes shu zamandiki qiyinchiliqliri üchün ijtihad (höküm chiqirish) qilghan idi. Shuning üchün bizmu bu dewrimiz, mohiytimiz üchün ular ijtihad qilghandek ijtihad qilayli. Ewwelqilarning kiyinkiler üchün nurghun nersilerni qaldurup ketkenligi heqiqet. Dini bilmilerdin sirt, tebi pen we matimatka saheliridimu köz aldimizgha körünüp turidu.

Hayat hazir nahayiti zor derjide özgirip ketti, bu ehwal sharaitqa qarita petiwalarning özgirishini teqezza qilmaqta. Bu köz qarashni katta alimlar bikitken- yeni petiwa zamanning, makanning we shexisning özgirshige qarap özgiridu. Bu özgirish mesilisi peqetla " piqhi" mesilidila toxtap qalmaydu, belki eqide, logika penlirinimu öz ichige alidu. Hazirqi insanlargha hazirqi til bilen xitap qilish néme dégen mohim he!.

Ikkinchi: özini yoqutush yönilishi

bu yönilish, islam ümmitining öz shexsiytidin chiqip, idologiyisi, sheriiti we risalisige tinip, küch jehette artuq, tereqqiyat jehette aldida, maddi ijadiyette medeniyetlik bolghan bashqa milletler ichide irip tügep kitishni irade qilidu.

Bu yönilishtikiler; medeniyet parchilanmaydu, medeniyetning, gherb medeniytining ilmi yaki pen téxnika qismigha oxshash, bir qismini élip, u medeniyetni pelsepe yiltizi, exlaqi qimmiti, idiye chüshenchiliri, terbiye pirinsipliri, qanun chiqirish yönilishlirige qeder bolghan tereplirining hemmisi toluq qubul qilinmisa netijige irishkili bolmaydu, shundaqla tereqqiyat saheside u kishler bilen riqabetleshkili bolmaydu dep qaraydu.

Biz bu yönilishtikilerni " özini yoqutush yönilishi" dep atiduq, chünki bu yönilish islam milletlirini yoqutush, ümmetning shexsiyti we alahidilikini kéreksiz qilip tashlashni meqset qilidu. Mana bu eynen özini yoqatqanliqtur. Ümmetning mewjutliqi , ümmet bolush süpiti bilen, ümmetning shexsiyiti we xususi alahidiliklirining mewjutliqi bilen bolidu. Eger bu ümmet, tuz suda irip ketkendek bashqa milletlerning ichide irip tügep ketse alahide mewjudiyiti bolmay qalidu. U chaghda bu ümmetning hayatliqi bilen ölimi oxshash bolup qalidu. Dini, exlaqi we medeniyet tereptin xelqaraliq risalisi bar bir ümmetni mushundaq yönilishke chaqirghanliq ümmetke qilin'ghan eng chong jinayettur.

Bularning beziliri, quran kerim, hedis sherip tikisining tarixi konirap qaldi, waqti ötüp ketti dégen söz yaki uni yéngi shekil bilen oqup chiqish(qarap chiqish) kérek dégen bana bilen egri usullarni qollunidu. Bular, ümmet birlikke kelgen mirasi ilmi asaslargha tayanmaydu. Belki uni hawayi - hewisi boyiche sherhileydu. Bu yolda, yawrupagha ibadet qilidighan, gherb medrisliride terbiylen'gen we gherb idyisining qulliridin ibaret bir bölük gherb pitnisige

uchirghanlar mangidu.

Üchinchi: özre bayan qilish yönilishi

bu yönilish, islam pelsepisi, qimmetliri, exlaqi, chüshenchisi we qanunlirining hemmisi gherb medeniyiti bilen masliship méngishi lazim. Islam dinidin gherb medeniytige qarshi kilip qalghan nersilerge özre bar dep chaqirghuchilar islam dinini, xuddi islam dini töhmet qepizidikidek, teqdim qilidu.

Bu nuqtidin köpligen kishler aile saheside nikah qanuni, talaq qanuni, ayallar saheside hijab (yüzidin bashqa béshini toluq yögeydighan romal) mesilisi, iqtisad saheside ösüm mesilisi, xelqaraliq alaqe saheside jihad mesilisige oxshash esli mesililerde éghir jazagha düch kéliwatqan töhmetchini mudape qilghandek, adukatliq pozitsiyeside turdi.

Bu yönilishtikiler köpinche waqitlarda özini aqlashtin ibaret ajiz meydanda turushidu, ular shu arqiliq gherb elliri mustemlikchilik zamanida tangghan weziyetlerge islami petiwalarni keydürüsh arqiliq durus sanashqa urunidu.

Bu arqiliq bular özlirini mesxire qilshidu, bashqilarni azduridu, özini aqlash we özre éytish yönilishi yigirminchi esirning deslepki yérimida xéli ashkara idi, hazirgha qeder bu yönilish jazane we banka ösümini halal qilip bérishni irade qilidighan, haraqni halal qilip béridighan, sherettiki jinayi ishlar qanunini emeldin qaldurushni meqset qilidighan, musulman qizlarning béshini yalangbashtaq échiwitishni irade qilidighan kishler bu yönilishning temsilchiliri bolmaqta.

Tötinji: pexirlinish yönilishi

özre qoyush we özini aqlash yönilishining qarshisida pexirlinish yönilishi tépilidu. Bu yönilish; islam dini, tarixi we tünügünki medeniyiti, bügünki oyghunishi toghurluq pexirlinidighan mutipekkur ademdek sözleydu. Bu yönilish bizge tünügün yetken dini, exlaqi, pikri we medeniyet terepliridiki eyip we apetlerni untup qélip, islam dinning shanliq tarixidin bashqisini körmeydu. Bu apet, eyipler bügün'ge qeder islah qilinmay bizge ziyan keltürmekte.

Bizde, maddi, insani, tarixi we rohi küch -quwwet toluq bar, eger biz yönilishimizni belgilep, niyetni xalis qilip, teyyarliqni puxtilap, sepni birleshtürüp, allahqa tewekkul qilip, ötmüshning xataliqi, hazirning eyip noqsanidin ibret élip we bashqilarning tejirbisidin paydilinip qedem bassaq, dégen menzilge yételeymiz. Biraq biz özimizni rawurus tüzlishimiz laz im bolidu.

Bu yönilishni; islam dinini, tarixini, medeniyitini, maaripini chongqur tetqiq qilmighan, bashqilarning alahidilkini bilmigen, biz musulmanlarning qéshimizdiki nersilerning hemmisini tikensiz gül, bashqilarning qéshidikini gülsiz tiken sanaydighan, hésyatchan bezi islami teshwiqatchilar temsil qilidu. Bularning qelbi pak bolsimu, chüshenchisi yüzeki bolup qalghan kishlerdur.

Beshinchi: tar katgoriyege kirgüzügüp qoyush yönilishi

bu yönilish islam dinini eqide bilen ibadetkila baghlap qoyushni irade qilidu. Bular islam dinining jemiyetni islah qilish, ümmet qurup chiqish, alemni hidayet qilish, hayatni yéngilashtin ibaret tereplirini öchürwitishni irade qilidu.

Ilgiri zamanlarda bezi bir musulmanlar bidet, yeni sherette esli yoq cheklinidighan ish yönilishini qollan'ghan bolsa, bu yönilishtikiler, islam dinining jewhiridin bolghan pirinsiplarni islam dinidin chiqirwitish arqiliq islam dinini kimeytish, qisqartish we tar katgoriyege kirgüzüsh yönilishini qollanmaqta. Allah quran kerimde : " bügün silerning dininglarni pütün qildim, silerge nimitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushigha tallidim. " (süre - maide - 3 - ayet) deydu. Bir pütün nerse qoshup qoyush yaki kimeytiwitishni qobul qilmaydu.

Bu yönilish islam dinini: sheretsiz eqide, döletsiz dewet, jihadsiz tinichliq, küch - quwwetsiz heqiqet, iqtisadsiz ibadet, talaqsiz nikah , dunyasiz din qilishni meqset qilidu. Bu yönilish islam dinini burmilap, uni " islam namini kötürgen", "mezmuni xiristanche" yéngi bir din'gha özgertishni irade qilidu. Chünki xiristan dinida qanun, iqtisad tüzümi, talaq tüzümi, jihad, jaza qanuni, dölet yaki hökümet dégen pirinsiplar tépilmaydu. Emma islam dini kainattiki, asman - zémindiki nersilerning hemmisi allahningdur dep qaraydu.

Islam dini: eqide- sheret, ibadet -iqtisad, teshwiqat- dölet, heqiqet -küch quwwet, din - dunya, jihad - ijtihad, maarip- medeniyet risalisidur. Bu din insanning böshüktiki waqtidin tartip taki gorgha kirgiche belki tughulushtin ilgiri we ölüp ketkendin kiyinki hayatigha qeder insanning hayati qandaq bolushidin qeti nezer insanning hayat sepirige hemra bolidu. Islam dini insanning barliq saheside bille hemra bolidighan dindur. Bu din insan'gha toghra yolni sizip béridu, yolining körsetmilirini belgilep béridu. Öy, meschit, yol, mektep, étizliq, zawut- karxana, dukkan, mehkime we hayat sahelirining her bir sahesidiki xeterlerdin agahlandurup turidu. Allah taala quran kerimni her qandaq bir nersini bayan qilip béridighan mukemmel shekilde chüshürdi. Bu kitap hemme nersining ilahiy terpidin chüshürülgen.allah quran kerimde:

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلاء وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ (89)

"sanga biz kitapni (yeni quranni) hemme nersini (yeni kishler muhtaj bolidighan ishlarning hemmisini) chüshendürüp béridighan, (dillargha) hidayet, (bendilerge) rehmet, musulmanlargha menggülük saadet bilen xush xewer yetküzidighan qilip chüshürduq" deydu.(süre- nehl - 89 - ayet).

Altinchi, jidellishish yönilishi

bu yönilish islam dinini, bashqa kishler bilen jidelliship, qarshi pikrdiki kishler bilen majralishidighan halitide teqdim qilidu. Bular mulayimliq, kengchillik, söhbetlishish we qanaetlendürüsh usuligha tayanmaydu. Musulman bolmighanlargha, islam dinigha toluq raye qilip kitelmigenlerge belki özining pikrige qoshulmighan ixlasmen musulmanlargha qarshi urush oti achidu.

Bu yönilishtikiler dawamliq bashqilar bilen " urushush" halitide turidu, emeliyette özlirige düshmen bolmighan kishlergimu qilichini sughurup turidu. Bular düshmen bolmighan kishler bilen urush qilidu. Meydansiz(orunsiz) jihad qilidu.

Bu yönilishtikilerning chong muddasi ixtilap qozghash, shaxche mesililerde

jidel qilish, asasliq bolmighan mesililerning ornigha shaxche mesililer bilen, jewherning ornigha shekil bilen we birlikke kelgen mesilining ornigha ixtilap bolidighan mesililer bilen kishlerni meshghul qilishtur. Bu yönilishtikilerning kishlerge teqdim qiliwatqan islami, 21 -esirning teqezzasigha mas kélidighan omumi xelqaraliq din bolushqa yarimaydu.

Bularning nezridki islam dini dawamliq qapiqi türük, chirayi tutuq, dewet ishlirida qopalliqtin bashqini tonumaydighan, munazire ishlirida qattiq qopal usul qollunushtin bashqini bilmeydighan islamdur.

Bularning nezride islam dini, pikrlerning bir qanche bolushini tonumaydighan, ijtihadning xilmu -xil bolushini itirap qilmaydighan, bir - pikrdin bashqisini qobul qilmaydighan, bir pikrdin bashqisigha qulaq salmaydighan derjide uyul tashtek (jamid) muzlap qalghan islamdur. Bular özlirining pikrini xatalishish ihtimalliqi bar toghra pikr, bashqilarning pikrini toghra bolup qélish ihtimalliqi bar xata pikr dep tonumaydu. Bu yönilishning nezride islam dini qanundin bashqisini körmeydu, qanun échide jinayi ishlar qanunidin bashqisini körmigili tas qalidu.

Bularning nezridiki islam, islam pikrdikilerge kengchil muamile qilishni tonumaydu, qarshi pikrdikiler bilen söhbet ötküzüshni qobul qilmaydu, siyasette qarshi partiyning yaki qarshi yönilishning bolushigha ruxset qilmaydu.

Bu yönilishtikilerning nezridiki islam, qiz -ayallargha shek nezri bilen qaraydu, qiz - ayallarni xizmet qilish pursitidin mehrum qilish, qiz - ayallarni dewet we ijtimai hayat ishlirigha qatnishishitin mehrum qilish, ularning saylamlarda awaz qatnashturush belki ularning öz tebitige munasip menseplerge özini namzat körsitishige cheklime qoyush we qiz-ayallarning öyde solunup turshigha dewet qilidighan islamdur.

Bularning nezridki islam iqtisat teqsim qilishta adaletke perwa qilmaydighan, siyasette kéngesh bilen ish qilish pirinsipini tekitlimeydighan, xelqqe erkinlik hoquqini bermeydighan, chong jinayetchilerning qilghan qilmshiliri heqqide ularni soraqqa tartmaydighan belki kishlerni piqhining shaxche mesilliride, ibadet we iqtisattiki oxshashmighan parche köz qarashlarda jidel - majra qilish bilen aware qilidighan islamdur.

Bularning nezride islam " haram qilish katgoriyisi" ni kéngeytiwitidighan dindur. Bular hayat ishlirini bir bölük haram qilin'ghan ishlarning qatarigha kirgüzwitishke tas qalidu, bularning qelimi bilen tiligha "haram" dégen söz eng yéqindur, bular " yaman bolidu" dégendin bashqini bilmeydu.

Niyiti xalis, chüshenchisi yüzeki we sewiysi töwen bolghan bu yönilishtiki kishlerning islam dinini mundaq qara tizimlikte kishlerge teqdim qilishi, islam dinini "qutquzush" rolini élish salahiyitidin mehrum qilip qoyidu.

Yettinchi, medeniyet yönilishi

bu yönilishni; islam dinini alahide medeniyet risalisi, ghayisi xudaguyluq, mezmuni insanperwerlik, yönilishi xelqaraliq, pirinsipi exlaqliq, usul- chariliri iyjabi bolghan risalet dep qaraydighan " iyjabi tengpung" yol tutup mangidighan yönilishtikiler temsil qilidu.

Bu yönilish ümmetni chong jihad üchün qozghashqa jiddi qedem basidu. Bu

jihad ümmetni esli mahiytige qayturidu. Shuning bilen ümmet ötmüshidin paydilinidu, bügünige diqqet qilidu, etisige intilidu. Bu jihadning nishani weyran qilish emes qurup chiqish, parchilash emes birleshtürüsh, jidel qilish emes emel qilish, quruq medhiye emes emeli birish, köshishsh yaki pexirlinish emes ijadiyet yartishtur. Bu jihadning shuari: qopalliq emes mihribanliq, mutessiplik emes kengchillik qilish, jidellishish emes hemkarlishishtur.

Bu yönilish igliri bizde bar qimmetlerni, turghuzghan medeniytimizni we bizde tépilidighan imkaniyetlerni küchlük shekilde körsitidu. Biraq bu yönilish ötmüshtiki éghir xataliqimizni, bügün körüniwatqan toghra yoldin chetneshlirimizni itirap qilidu. Bu yönilish danchilik kichik nersini gümbezdek qilip körsetmeydu, selbiyatlirimizni(sobiktip tereplirimizni) umidsizlen'gidek derjide yoghintiwetmeydu, bu yönilish -mesillerge addi qarashni ret qilghandek, chongaytip körsitishnimu ret qilidu. Her bir nersige munasip orun teqdim qilishqa tirshidu.

Bu yönilishni jamaliddin afghani, muhemmed ebdu, reshid riza, hesen benna, mustepa sibai, abdulqadir ewde, muhemmed ghezzali, seyyid qutup, doktur/ yüsüp qerzawi, hindi qitesidin mewdudi we nudewi, aljiryedin abdulhemid badis, malik ibni nebi, türkiyedin pirofissor nejmidin erbakan, uyghurlardin abduqadir damollam, washnigitundin " xelqaraliq islam pikri instituti" ezaliri temsil qilidu.

Islam dini bu yönilishning nezride bir esirning, birer rayunning, birer mezhebning yaki birer goruhning islami emes. Telep qiliniwatqan quran we sünnetning islamidur. Tesleshtürüshke emes asanlashturushqa, hükütüshke emes xush bisharet bérishke, qopal usul ishiltishke emes yimshaq usul- chare ishiltishke, qarshilishishqa emes tonushushqa, mutessiplik qilishqa emes kengchillik qilishqa, bikinmichilik halette yashashqa emes öz - ara söhbetlishishke, shekilge emes jewherge, jidelge emes emelge, quruq éghizida dewa qilishqa emes emeliyette bérishke, dorimuchiliq qilishqa emes ijtihat qilishqa, qatmalliqqa emes yéngiliq yartishqa, layghezellishishke emes pirinisp boyiche méngishqa, chékidin ashurwitish yaki susluq qilishqa emes normal we tengpung yol tutushqa chaqiridighan islamdur.

Bu yönilishning nezridki islam, rohi mahiyiti tewhid bolghan eqide, rohi ixlas bolghan ibadet, rohi puxta bolghan ish heriket, rohi yaxshiliq bilen alahide bolghan exlaq, rohi adalet bolghan qanun, rohi qérindashliq bolghan alaqe üstige turghuzulghandur. Yoqarqi ishlarning netijisi rohi tengpung we mukemmel bolghan medeniyettur.

Bu yönilish ilgirikisi (enenewi) bilen yéngisini birleshtürüsh, özgermeydighan pirinsip bilen özgirip turidighan ishlarni sélshturush, esli mirasqa tayinishqa hiris bolush bilen hazirqi dewrge raye qilish we kilechekke intilishni birleshtüridighan, chongaytiwitish yaki addi sanash, qatmalliq qilish yaki layghezellishish we islam heqiqetlirini parchilashtin yiraq bolghan halette, kainatning qanuniyet chüshenchisi, sheretning meqsitini chüshünüsh, sélishturma chüshenchisi, ewlewiyat (mohim ishlarni burun bir terep qilish) chüshenchisi, emeliyetning heqiqitini chüshünüshtin ibaret chüshenchilerni öz

ichige alghan yéngi chüshenche asasida islam dinini tengpung we omumi chüshünüsh alahidiliklerge ige.

Bu yönilish din we hayatni chüshünüshte normal we tengpungluqni asas qilidu. Bu yönilishning bashqa yönilishlerdin perqilinip turidighan xususiyetliri bar, bu töwendiki pirinsiplarni merkez qilip mangidu:

1. Dinini omumluq, tengpungluq we chongqurluq bilen alahide chüshünüsh;

2. Özining we düshmenlirining hayatidiki ralliqni chongaytiwetmey yaki addi sanimay chüshünüsh;

3. Sheretning meqsetlirini chüshünüsh we zahiri(siritqi körnishi) gha ésilwalmasliq chüshenchisi;

4. Ewlewiyat(ishlarning mohimini burun bir terep qilish) chüshenchisi;

5. Bashqa islami jamaetler bilen qandaq muamile qilish chüshenchisi; (yeni birlikke kelgen mesilide hemkarlishish, birlikke kilelmigen mesilide her bir terep öz pikride qélip qélish).

6. Selepiye (ilgiriki) bilen yéngiliqni (yaki eneniwilik bilen hazirqini) birleshtürüsh chüshenchisi;

7. Sheretning özgermeydighan pirinsipliri bilen dewirning özgirishchan mesillirini sélishturush chüshenchisi;

8. Idyiwi, pisxologiye we exlaqi tereplerde özgirish élip bérishning her qandaq medeniyetning özgirish asasi ikenlikige ishinish chüshenchisi;

9. Islam ümmitini oyghutush, insaniyetni hazirqi maddi pelsepilerdin qutquzush üchün islam dinini mukemmel medeniyet qurulmisi sheklide teqdim qilish chüshenchisi;

10. Petiwa ishlirida asanlashturush, dewet ishlirida xush bisharet birish pirinspini qollunush chüshenchisi;

11. Erkinlik, izzet- sherep, kéngesh, ijtimai adalet we insan hoquqlirigha oxshash islamdiki ijtimai we siyasi qimmetlerni obrazlashturush chüshenchisi;

12. Musulman bolmighanlar, eqli tereptin hujumgha uchirghanlar we rohi tereptin meghlup bolghanlar bilen ilmi shekilde söhbet ötküzüsh chüshenchisi;

13. Jihadni musulmanlarning hörmiti we islam diyarlirini mudape qilish üchün pirinsip we yol süptide qollunush chüshenchisige ige.

Üchinchi bap. Islam ümmitining medeniyet risalisi

islam ümmitide insaniyetke teqdim qilghidek medeniyet risalisi barmu? Xiristanlar we yehudilar insaniyetke maddining köydürüshi, exlaqsizliqning ewj élishi we menpeet toqunushini öchürgidek ot ochürüsh nasusi yaki dora qutisini teqdim qilishtin ajiz kelgen bolsa, gherq bolup kitey dep qalghan insaniyetke islam dini qutquzghuchiliq rolini alalamdu? Bashqiche qilip éyitqanda: islam ümmitide yéngi esirde insaniyetke teqdim qilghidek medeniyet qurulmisi barmu?

Jawap: islam ümmitide alahide islam medeniyet qurulmisi bar, bu medeniyet qurulmisini biz yoqurida sözlep ötken normal, tengpung yol tutidighan medeniyet yönilishi asas qilip mangidu.

Islam ümmitining alahide medeniyet risalisige ige ikenlikide shek yoq, bu medeniyet omumi qurulmidur. U insan nepsini islah qilish bilen bashlinip, ailini bexitlik qilish, jemiyetni islah qilish, ümmetni yétishtürüp chiqish, döletni qurup chiqish bilen ötüp, alemning tinichliqi bilen axirlishidu.

Peyghember eleyhéssalam:"men toghra yolgha bashlighuchi rehmetturmen" dégenidi.

Islam ümmitide alahide medeniyet risalisi bar, u medeniyetni alemge-bolupmu; atom, alem boshluqi, iliktirunluq saymanlar, injinirliq, alaqilishish we uchur dunyasida zor ilmi inqilap qozghap chiqalighan gherb dunyasigha- öz mahiyiti bilen yaxshi teqdim qilalaydighan adem tépilip qalsa, teqdim qilish salahiyitige ige.

Bu medeniyet gherb ellirige iman teqdim qilalaydu, ilim - pen, maaripqa qarshi chiqmaydu, dinni béridu, dunyani haram qilmaydu, ularni asman'gha tutashturidu, zéminni güllendürüshtin cheklimeydu, wehyi nurini béridu, eqil nuridin mehrum qilmaydu, yaratquchi bilen bolghan alaqisini küchlanduridu, mexluqlar bilen bolghan alaqisini üzüp qoymaydu.

Medeniyet risalisining alahidilikliri

1. Insan tebiytige mas kélidighan eqide risalisi;
2. Güllendürüshke ittiridighan ibadet risalisi;
3. Wehyi nuri bilen hidayet tapidighan eqil risalisi;
4. Iman bilen zich munasiwetlik bolghan ilim - pen risalisi;
5. Emel(ish-heriket) bilen bérleshtürülgen iman risalisi;
6. Teshwiqat bilen chétishliq bolghan ish - heriket risalisi;
7. Axiret üchün teyyarliq bolghan dunya risalisi;
8 . Roh bilen teminlen'gen beden risalisi;
9. Heqiqetni mudape qilidighan küch-quwwet risalisi;
10. Yaxshi insan'gha yaxshi mal -dunya risalisi;
11. Mejburiyetler bilen tengpushlashturulghan heq- hoquqlar risalsi;
12. Pezilet üchün xizmet qilidighan erkinlik risalisi;
13. Insanni yoquri sherepke ige qilidighan exlaq risalisi;
14. Shexislerge chékidin ashmaydighan we zulum qilmaydighan jemiyet risalisi;
15. Aile we jemiyet bolup shekillinidighan shexisler risalisi;
16. Alemge qarita derwazisi ochuq ümmet risalisi;
17. Dinni berba qilidighan dölet risalisi;
18. Menpeetlerni emelileshtüridighan qanun risalisi;
19. Ihsan (yaxshiliq) bilen küchlandurulghan adalet risalisi;
20. Exlaqi qimmetlerge ésilghan güzel senet risalisidin ibaret.

Medeniyet risalimizning xususiyetliri

medeniytimizning körsitip béridighan qimmetliri bolghan bolsa, shundaqla bashqa medeniyetlerdin ayrip turidighan xususiyetlirining barliqida shek yoq.

Bu xususiyetler: xudakoyluq, insanperwerlik, omumiyliq, tengpungliq, ralliq we muqimliq bilen yimshaqliqni birleshtürüshtin ibaret. Töwende normal, tengpungliq we mukemmellik xususiyiti heqqide bir az toxtulimiz:

normalliq we tengpungliq risalisi

bu risale insaniyetke tengpungluq we mukemmellik bilen alahide bolghan pirinsipni teqdim qilishta yekke yigane birdin- bir risalidur. Tengpungluqtin meqset: ashurwetmeslik we kimeytip qoymasliqtur. Bu ikki xil apettin insanlar tüzüp chiqqan pirinsiplar yaki burulush peyda bolghan dinlar saghlam bolalmidi. Tengpungliq quran kerimde " toghra yol" dep ipadilen'gen.

Bu tengpungluq pirinisipida, köpligen kishler bir nuqtigha kélishi tes dep oylap yürgen hem kishlerning kallisida zit tuyulghan ishlar uchirshalaydu. Bu ishlarning her birisi ziddige chékidin ashmastin yaki kimeytip qoymastin munasip orun alidu.

Tengpungluq pirinsipi töwendiki ishlarda adil mizanni qoyidu:

xudaguyluq bilen insanperwerlik arsida;

wehyi bilen eqil arsida;

roh bilen madda arsida;

axiret bilen dunya arsida;

nemune bilen ralliq arsida;

ötmüsh bilen kilechek arsida;

mesuliyet bilen erkinlik arsida;

sünnetke egishish bilen bidet(sherette esli yoq ishlar) peyda qilish arsida;

mejburiyetler bilen heq - hoquqlar arsida;

özgermeydighan pirinsiplar bilen özgiridighan ishlar arsida.

Tengpungluq we normalliq bilen islam ümmiti bashqa ümmetlerdin alahide orunda turidu, bu alahidilik islam ümmitini ustazliq mertiwésige kötüridu. Allah taala islam ümmitini mundaq süpetligen: "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishlerge shahit bolushunglar üchün we peyghemberning silerge shahit bolushi üchün biz silerni yaxshi ümmet qilduq "(süre beqere- 143-ayet).

Bu tengpungliq musulmanning shexsi hayati, aile hayati, jemiyet we dölet hayatida köründi. Tesiri islam medeniyet yönilishi we tengpungliqida ochuq ashkara zahir boldi.

Mukemmellik risalisi

mukemmelliktin meqset; insanning zéminni güllendürüsh, allahqa ibadet qilishtin ibaret wezipisini toluq ada qiliwilishi üchün, bezisi yene bezisini toluqlaydighan, birsi yene birsidin bihajet bolalmaydighan ishlarning birkishidur.

Misali: ilim - iman; heqiqet -küch quwwet; eqide - emel; dewet- dölet; terbiye- qanun; iman türütkisi- hoquq türütkisi; maddi ijadiyet- exlaqi üstünlük; herbi küch- meniwi roh.

Islam nezride we emeliyette ilim - pen iman'gha zit nerse emes, heqiqet küch- quwwetke, eqide emelge, terbiye qanun'gha zit kélidighan ishlaremes. Belki her birisi yene birsini toluqlaydighan menilerdin ibaret.

Insanlar özi peyda qilghan nizam- pirinisplarning eyipi, bir terepke köngül bölüp yene bir terepni tashlap qoyidu. Bezi exlaqi qimmetlerge merkezleshtürüp yene bezisini tashlaydu, qorsaqni toyghuzushqa ehmiyet béridu, eqilni qanaetlendürüshke bek ehmiyet bérip ketmeydu, eqilni maddi ilim bilen

toyghuzushqa köngül bölidu, biraq qelib we rohlarni iman sherbiti bilen qandurushqa köngül bölmeydu. Sheherler arsidiki qatnash ishlirigha ehmiyet béridu, kishler arsidiki ijtimai we pisxologiye alaqisigha köngül bölmeydu, uningdinmu éghirraqi insan bilen yaratquchi arsidiki alaqige diqqet nezri bilen qarap qoymaydu.

Islam dini bolsa insanning: jismi, eqli we rohi ihtiyajlirini qandurushqa ehmiyet béridu. Insanning meyli u yekke shexis bolsun, aillik bolsun yaki dölettiki wetendash bolsun barliq ehwallirida insan'gha köngül bölidu. Shundaqla islam dini peziletlik jemiyet, bir ümmet we yaxshi dölet qurup chiqishqa alahide ehimiyet béridu.

Tötinchi bap. Islamdiki ilim pen we iman

islamdiki ilim - pen we imanning mukemmellishishi

islam dinida ilim- pen bilen imanning yanmu -yan turishi mukemmellik körünüshlirining qataridindur. Islam jemiyitide bashqa jemiyetlerdikidek ilim -pen bilen din arsida talash - tartish yaki kélishelmeslik haliti yüz bermidi. Yawrupa jemiyetliride minglighan bilim we eqil igliri we ularning yoligha egeshkenler chirkawning qurbanigha aylinip ketti. Ottura esirdiki yawrupaning tarixi qorqunushluq insani qushxana bilen toshup ketken. Teptish mehkimilirining bésimi astida alimlar we eqil igliri teptish mehkimiside jazalandi.

Biz musulmanlargha kelsek, bizning dinimiz -bezi bir islam dinini toluq chüshenmeydighan nadan we jahalet küchliri xiyal qilghandek, ilim -pen we tereqqiyatqa teshwiq qilish bilen ichi siqilip qalmaydu. Islam dini ilmi tereqqiyatni we ilmi tereqqiyatning hayattiki paydiliq miwéllirini ibadetning qataridin dep itibargha alidu. Ilim- pen tereqqiyati islam dinida perz ishlarning qataridin sanilidu. Eger bir jemiyettin yiterlik sandiki ademler jemiyet teqezza qiliwatqan bu perzni ada qilmisa u chaghda jemiyet omumyüzlük gunahkar hésaplinidu. Islam dini eqilni hörmetlesh, eqilni tepekkur yürgüzüsh we izdinishke dewet qilish, ilim -pen'ge qiziqturush, alimlar we eqil iglirini ali derjide hörmetlesh, sawatsizliq we qatmalliqqa urush oti échish, yéziqchiliq, qelemkeshlik we bilim igellesh ishlirini medhiylesh bilen bashqa dinlardin alahide perq itip turidu. Islam dinidki ilim -pen iman sahesi we iman nuri meydanda turidu. Birinchi bolup chüshken ayet :"yaratqan perwerdigaringning ismi bilen oqughin " dep nida qilidu. Oqush ilim penning achquchi, biraq bu oqush allahning ismi bilen oqushtur. Bu arqiliq ilim - pen kishler üchün yaxshiliq we beriket bolidu.

Ottura esirler boyi gherb chirkawlirining tarixida : eqil wehyige qarshi, ilim-pen dinning düshmini, pikr (tepekkur qilish) imanning düshmini, sheret hikmetning ziddi deydighan sözler tarqalghan.

Emma islam dinida bundaq müshküller tonulup baqmidi, islamning nezride eqil bilen ilahiy wehyi qarshilashmaydu. Shu seweptin ilahiy wehyi eqilning shan-sherpini kötüridu, eqil bilen paydilinishqa qiziqturghanliqini köreleymiz. Eqil bolsa wehyining rastliqigha delildur, u wehyini chüshünüshtiki wastidur. Shüngilashqa islam alimliri: muqeddes tikistning sehési (toghrisi) bilen eqli nersining éniq ispatlan'ghini hergiz qarshiliship qalmaydu. Bezi kishlerning zitlishidu dep xiyal

qilip qalghini, u eqildiki nersini yaki dindiki nersini xata chüshünüp qélishtur dep qarar qilshqan.

Quran kerimning chüshkenlikige on töt esir ötti, bu mezgillerde köpligen meripetler we pikrler peyda boldi. Shundaq turuqluq quranning ayitidin birer ayet keskin ispatlan'ghan ilmi heqiqetke qarshi kilip qalmidi. Mana bu quran kerimning möjize delilirining birsidur. Islam dini quran kerimning telimatliri bilen xurapatni inkar qilidighan, quruq guman we hawayi heweske egishishni ret qilidighan, dorimuchiliq qilishqa we bashqilargha tewe bolup yashashni eyip dep bilidighan, eqli nersilerde pakitqa hörmet qilidighan, muqeddes tikistlerde saghlam yaki saghlam emeslikige diqqet qilidighan, (ayet buning sirtida) maddi nersilerde mulahize we tejirbige tayinidighan, eqilni insan'gha birilgen eng chong nimet dep qaraydighan we kainattiki nersilerdin menpeetlinish üchün pikr yürgüzidighan, tarix sehipisidin paydilinidighan ilmi eqilni yitüshtürüp chqidu.

Medeniytimiz ilim we iman medeniytidur

mushu qimmet we chüshenchiler asasida, mukemmelleshken islam medeniytining meydanida büyük ilmi oyghunush tesis qilindi. Musulmanlar ewwelqilerning - xususen pelsepide chami uzun giritsiyeliklerning- kitawini terjime qildi. Bu pelsepe mitafizika bilen birlikte ilm -pen, matimatka qsimi we tebi pen tereplirini öz ichige alatti.

Musulmanlar bu ilimdin paydilandi, uni sherhiylep süzüp xulasilidi we mohim ilmi izahatlarda boldi, belki algibragha oxshash yéngi ilmlerni ijat qildi. Tekshürüsh we tejirbe qilish pirinspini keship qilip chiqti. Gherb elliri bu ilimlerdin paydilandi, hazirqi yéngi gherb oyghunushi shu ilimlerning asasida barliqqa keldi. Mana bu islam medeniytining güzellikidur. Islam medeniyiti, alemde yawrupa elliri qarangghuluq dunyasida gheriq bolup ketken künlerde, bir qanche esir dewr sürgen yekke -yigane medeniyet idi.

Musulmanlarning baghdad, qahire, demeshiq, qurtibe, ispaniye we uningdin bashqa orunlardiki unwiristétliri ilim penning alemdiki meshhur unwiristétliri idi. Oqughuchilar dunyaning her qaysi jayliridin bu uniwiristétlargha ilim üginish, sewiysini ashurush üchün kiletti. Alemdiki miditsina, dorigerlik, astronomiye, fizika, xémiye, matimatka, jughrapiye penliridiki ilmi merjeler(menbeler) islami menbeler idi.

Miditsinani misal teriqiside alidighan bolsaq, pexrurrazining " hawi" namiliq esiri, ibni sinaning " qanun" namiliq kitawi, ibni rushdining "kulliyat" namiliq eserliri alemge bir qanche esir menbe bolup kelgen idi. Shu esirlerde, xawarizimi, beyruni, ibni heysem, ibni nefis, ibni beytar we uningdin bashqa musulman alimlirining isimliri chaqnap turidighan isimlar idi. Kindi, farabi, ghezzali, ibni baje, ibni tufeyil, ibni miskowiye, ibni erebi, ibni teymiye, ibni xeldun we ulardin bashqilar pelsepe, bologiye, ijtimai penlerdin sirt, din we sheret ilimlirida alahide közge körün'gen idi. Shundaqla ibni rushdi, pexrurrazi, ibni nefis we ulardin bashqilar tebi pen we matimatika saheside közge körün'gen alimlar idi. Erep tili, alemdiki birinchi ilim -pen tili idi. Bu til terjime qilin'ghan we ijat qilin'ghan ilimlarning hemmisini béyitti.

Islam elliri, musulmanlarning sheherliri bu büyük oyghunushni qoynigha

alghan idi. Bu ilimlarning tesiri, mesichit, medris, mektep, qesir, qele, doxturxana we hayatning her türlük saheliride körün'gen idi. Shundaqla bu ilimlarning meniwi tesiri musulmanlarning perwerdigari bilen bolghan alaqisi, ibadetliri, insanperweliki we uningdin bashqa ishlirida körün'gen.

Musulmanlarning medeniyiti xudaguyluq medeniyet idi, her bir nerse allahni eslesh bilen munasiwetlik idi. Ularning medeniyiti insanlarning yaxshiliqi, insanlarning bexti we shan - sheripi üchün xizmet qilidighan, shundaqla insanning hörmiti, tebiyiti we erkinlikige ehmiyet béridighan insanperwer medeniyet idi. Ularning medeniyiti ilim -pen, iqtisad, siyaset we urush exlaqtin ayrilmaydighan exlaqi medeniyet idi.

Ashu qedimi medeniyetni yaratqan islam ümmiti, gherb medeniytidiki ilim - pen, téxnika, idare bashqurursh we teshkilleshke oxshash yaxshiliq terepliridin paydilinip yene yéngidin medeniyet yartishqa elwette qadir bolalaydu. Biraq islam medeniyiti gherb medeniytige iman, exlaq we insanperwerlik qimmetlirini qoshidu, ilahiy qanunlar bilen yolini tüzlep turidu. Islam dini u ilimlarning esli qaidillirini otturgha qoydi. Tepsilat we shaxche mesilliride ijtihat qilish ishlirini zaman, makan we sharaitning özgirishige raye qilghanliqtin insanning eqlige qaldurup qoydi. Bu arqiliq islam medeniytimiz, madda bilen roh birleshken, dunya bilen axiret tutashqan, tereqqiyat bilen exlaq baghlashqan, ilim - pen bilen iman bir nuqtigha kelgen waqtida, hazirqi zaman medeniytini toluqlaydu, bosh yerlirini itidu.

Islam dinidiki iman wujudiyetni izahlap biridu. Insanni wujudiyet (kainat) bilen baghlaydu. Insanning hayatigha ghaye we mejburiyet belgilep biridu. Iman insan'gha rohi xatirjemlik, qelbi ténichliq ata qilalaydu. Shuning bilen insanni ikkilinish we qorqunch bésip ketmeydu, ghem qilish we umidsizlinish kontrol qiliwalmaydu. Allah quranda mundaq deydu:

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (4)

" möminlerning imanigha iman qoshulush üchün, allah ularning dillirigha temkinlikni chüshürdi" (süre feth -4 - ayet) .

الَّذِينَ آمَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (28)

" (tewbe qilghanlar) iman éyitqanlar bolup, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad étish bilen aram tapidu" (süre reide- 28 - ayet) .

Iman toghra yolgha bashlighuchi küch -quwwettur, u yolni nurlandurup béridu. U yaxshiliqqa ittiridighan küchlük türitke. U yamanliqtin tosidighan, istilni ölchemge sélip turidighan küchdur. U möminlerni bir -biri bilen tutashturup turidighan birleshtürgüchi küchdur.

Imanning insan hayatidiki orni

dinning heqiqiti we wezipisi töwendiki ishlarda köründu:

1. Insan bilen perwerdigarining arsini baghlash, allahning insanni yaxshi köridighanliqini, uninggha yéqin ikenlikini hés qildurush, insanning yürikini

allahqa bolghan ishenche, xatirjemlik we uning qéshidin kelgen barliq nersilerge bolghan iman bilen toshquzush;

2. Insanning qedir qimmitini hörmetlik we güzel shekildiki bir mexluq halitige kötürüsh;

3. Insanning kengri kainat bilen bolghan alaqisini kéngeytish. Chünki insan bü chong kainatta ehmiyetsiz nerse emes yaki kainat insanning düshmini emes belki kainat insanning menpeeti üchün boysundurulghan mexluqtur. Shundaqla kainat yaratquchining kattiliqigha bolghan delildur.

4. Insanning ömirini bu qisqa dunya hayatidin menggülük axiret hayatigha baghlash. Insanning weqeliki tughulupla uzun ötmey ölüp tügeydighan mexluq emes. Bezibir dehrizimler mundaq dégen. Allah bularning sözini hikaye qilip quran kerimde:

وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ (59)

"bizning mushu dunya hayatidiki hayatimizdin bashqa hayat yoqtur. Biz ölimiz we tirlimiz (yeni bir tereptin ölüp turimiz we bir tereptin tughulup turimiz), biz qayta tirilmeymiz." dégen. (süre möminun - 59 - ayet).

Belki ish ömer ibni xettab dégendektur: "siler menggülük üchün yartildinglar, siler bir dunyadin yene bir dunyagha yötkilisiler". Bu mezmunlarni we insanning dunyagha kilish sirini tonishi, insanliqining heqiqitini hés qilishi, hayatidiki wezipisini angqiralishi peyda qilidu. Hemmisi imanning méwsidur .

Imanni yéngilash üchün emel qilish lazim

qelb we hayatta imanni yéngilash üchün barliq usul - charilar bilen emel qilish lazim. Din'gha sel qarash yaki din'gha düshmenlishish neziri bilen qarash eng xeterlik ishlardur. Iman allahning raziliqigha yol we axiretning teyyarliqidur. Jennet qiyinichiliqlar bilen, jehennem shehwetler bilen toshup ketti. Qiyinchiliqlarni yaxshi köridighan, allah yolidiki azabni tatliq sanaydighan ichki rohi kuch bolmisa, jennetke élip baridighan qiyinchiliqlarni kötürüp kételmeymiz we jehennemge bashlaydighan shehwetlerge qarshi turup bolalmaymiz.

Bü rohi küchni iman yartidu. Iman wezipimizni ada qilshimizgha asasliq türütke bolidu. Iman insanning perzlerni ada qilishi bilen allahqa yéqinlashturidu. Insan neple ibadetler bilen allahqa köp yéqinlishalaydu. Allah bir insanni yaxshi körse uning anglaydighan quliqi, köridighan közi, tutidighan qoli bolup béridu. U dua qilsa ijabet qilidu, bir nerse sorisa béridu. Iman arqiliq dunya we axiretning bextige érishkili bolidu. Iman hemme kishler héris bolidighan dunyaning bextigimu yol achidu. Buni az sandiki kishler hés qilalaydu. Iman insan'gha xatirjemlik, bexitning rohi bolghan köngülning xatirjemlikini we rohning bextini béreleydu. Allah quranda:

الَّذِينَ آمَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (28) الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ (29)

" iman éyitqanlarning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad itish bilen aram tapidu. Iman éyitqan we yaxshi emellerni

qilghanlar xushalliqqa, güzel qarargahqa (yeni jennetke) érshidu" deydu.(süre reide - 28 - 29 - ayet).

Insan mal dunya we bayliq arqiliq pul bilen sétiwalghili bolidighan köpligen lezzetlerni qolgha keltürelisimu, biraq heqiqi bexit bazarda tépilmaydu. Uni pul we mal arqiliq sétiwalghili bolmaydu. Chünki heqiqi bexit qelbning chungqquridin étilp chiqidu. U yerdin bu yerdin import qilsa bolidighan tawar emes. Bir musulman kishi shundaq dégen: "biz bexit ichide yashaymiz, eger uni padishahlar hés qilip qalsa qilich bilen talashqan bolatti. "

bezide insan ilim - meripet wastisi arqiliq barmiqi bilen bassa yiraqni yéqinlashturup béridighan, tömürni yumshitip béridighan, herketsizni herketlendüridighan, herketliniwatqan nersini herketsizlandurdighan aptumatik dunyasida bayashat yashishi mumkin. Biraq ilim - meripet insanning bedinige keng tasha turmush hazirlap bersimu- uninggha köngülning xatirjemlikini teyyarlap bérelmidi. Uninggha usul - charilarni bérelidi. Yashaydighan ghaye bérelmidi. Chünki bu ilim - penning wezipisi emes, imanning wezipisidur. Biz dewatqan iman, insanda yaxshiliq türütkilirini, yamanliqni yaman körüsh tuyghusini östüridu. Qelbni erzimes héssy matalarning tartish küchidin yoquri rohi upuqqa kötürlüshike bolghan righbet we arzu bilen toshquzidu. Iman insanning yuquri kötürliwatqan ishtiyaqi bilen peskesh shehwet tuyghulliri üstidin halqip ötüshke küch - qudret we iqtidar hazirlap béridu. Yashlargha, seldek shehwetler aldida turmining xarliqini qubul qilip, gunah we shehwetning qiziqturishini ret qilidighan yüsüp eleyhéssalamning iradisidek irade ata qilalaydu. Yüsüp mundaq dégen:

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلاَّ تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ *(33)

"i perwerdigarim! Manga ular ündigen nersidin köre zindan söyümlüktur". (süre yüsüp - 33 - ayet).

Iman, qurban bérish meydanlirida ismail eleyhissalamning sewr qilghinidek sewr ata qilalaydu. Biz telep qiliwatqan we izdewatqan iman öz tupriqida exlaq derixini östüridu, her sahelerde yuquri pezilet we ali qimmetlerni ashuridu. Exlaqsiz ümmetlerning chong mesuliyetlerni öz üstige alalmaydighanliqini we ijadiyetlik xizmetlerni élip baralmaydighanlighini tarix ispatlap ötti. Exlaqsiz ümmet asassiz binagha oxshaydu. U bina her qanche igiz we üstün bolsimu choqum örülüp chüshidu. Shair shewqi shündaq dégen: "exlaqi jehettin buzulghan milletke matem tutup, hesret chekseng bolidu".

Uzundin béri köpligen hakimlar- mesullar insanning siritqi terpidin emes, ichidin bashquruldighanliqini untup qélip jemiyetning istilini her türlük qanunlar bilen kontirol qilishqa urun'ghan bolsimu, ularning qanunliri héch nersige esqatmidi. Shuning bilen ular ziyan tartti. Heqiqet üstidin hawayi-hewes, yaxshiliq üstidin shexsiyetchilik ghelbe qilip ketti. Mejburiyet awazidin peskesh shehwet awazi yoquri kötürlüp ketti. Shu seweplik köpligen jinayetler tarap ketti. Eng yuquri sewiyede tiragidiye we reswachiliq ashkara boldi . En'giliye sotchilirining birisi shundaq xatire yézip qaldurghan: jemiyet qanunsiz muqim bolmaydu.

Qanun exlaqsiz kontirol qilalmaydu, exlaq imansiz üstünlükke érshelmeydu.

Iman, musulman insandiki yüshürün küchlerni étildurup chiqiridu. Shuning bilen musulman özide ijadiyet yaritish, qehrimanliqini ishqa ashurush we ajayip ishlarni barliqqa keltürüsh üchün allahqa we qiyamet künige bolghan eqide küchi partilap heriket qilidu. Biz bu ehwallarni ötmüshtiki tarixta we hazirqi esrimizde körüwatimiz.

Insan könglige " allahning teqdiri sheksiz ijra bolidu, riziq bilen ejel allahning qéshida yézilip ketken. Riziq teqsim qilinip bolghan, ejel belgilen'gen" deydighan chüshenchige kelgen waqtida iman nahayiti zor küch- quwwet ata qilidu.

Iman kishler arsidiki alaqini kücheytidu. Ülarni qérindashliq sayisi astida jemlep, eng küchlük muhebbet tuyghusi bilen baghlaydu. Iman möminler arsidiki mustehkem tutqudur. Iman, harariti we küch quwwiti bilen kishlerning alaqisigha tosalghu boluwatqan irqi ayrimichiliq, neseb, til, yuritwazliq tosalghulirini éritip tashlaydu we eqide alaqisini qan yaki tuqqanchiliq alaqisidin yoquri we küchlük orun'gha qoyidu. Bu büyük qérindashliq sayisi astida, chong- kichik adawet yoqulidu. Kishler talishiwatqan dunya addi nerse bolup körünidu. Heset we bir-birini yaman körüsh tuyghuliri qorulup tügeydu. Peyghember eleyhéssalam bir birini yaman körüshni ümmetler kisili dep atap:" u dinni yoqutushqa élip baridu" dégen.(tirmizi bayan qilghan). Mesile qelbning saghlam bolishi bilenla toxtap qalmaydu. Belki qelbni allahni yaxshi körüshtin étilip chiqqan chong muhebbet awat qilidu. Peyghember eleyhéssalam:"siler mömin bolmighiche jennetke kirelmeysiler, bir-biringlarni yaxshi körüshmigiche mömin bolalmaysiler" dégenidi.(muslim bayan qilghan) . Bu nuqtida qérindashliq, muhebbet we ötünüshtin ibaret yuquri tuyghular yaxshiliqta birlishish, xushalliq we musibette bir-birige köyünüsh we bir birige hemkarlishish halitige tereqqi qilidu. Peyghember eleyhissalam möminlerni teswirlep: "mömin - mömin'ge nisbeten bir - birini chingitip turghan kiseklerge oxshaydu " dégen .(buxari bayan qilghan)

21 – esir, allah xalisa, eqilni ilim meripet, qelbni iman, hayatni islam telimatliri bilen azat qilidighan esirdur.allah quranda:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ (52)

" ulargha biz taki quranning heq ikenligi éniq bolghuche, (asman zémin) etrapidiki we özliridiki(qudirtimizge dalalet qilidighan) alametlerni körsitimiz " deydu.(süre fussilet- 52 - ayet).

Beshinchi bap. Islam dini we ilim - pen

islam dini meydan'gha kelgendin tartip eqilni hörmetlesh, özimizge - kainatqa nezer tashlash we tepekkür qilishqa chaqirghan din. Islam dini pakitsiz qilin'ghan her qandaq dewalarni ret qilidu, dorimuchiliq qilish we tepekkür qilmastin tewe bolush kétishni, guman we hawayi - heweske egishishni inkar qilidu. S'hir qilish, palchiliq qilish, daxanchiliq we shuninggha alaqidar xurapi ishlarni haram dep qaraydu. Islam dini bilim- meripet we alimlarni qollap quwwetleydu. Bilim- meripetning derjisini ibadettin artuq dep baha béridu, din we dunyaliqqa alaqidar her qandaq bilim - meripetni qaysi millettin bolsun qarshi

alidu. Qarshi élish bilen kupayilinip qalmay, paydiliq bilim - meripetlerni perz kifaye dep qaraydu. Islam dini bu qimmetlik körsetmiliri we pirinsipliri bilen bilim-merpetning güllünüshi we her terepliri yorup turghan ilmi hayatning barliqqa kilishi üchün pisxologiye we ijtimai saheni yartip berdi.

Islam dinining bilm - meripetke bolghan köz qarshigha alaqidar bir qanche mesile

1. Quran kerim siyaset, iqtisad we dölet teminatida pilanliq usul ishlitishni isharet qildi. Bu pilan yüsüp eleyhissalamning qisside 15 yilliq pilan dep bayan qilinidu. Undaqta pilanliq ish qilish - bezi yüzeki köz qarashtkiler chüshen'gendek-teqdir étiqadigha zit emes.

2. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem medine hayatining deslepqi dewrdin tartip: "sitatistika usulini ishletkenlgi éniq. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem medinige hijret qilghandin kéyin, sahabilirini musulman bolghanlarni sanashqa buyrughan, sahabilerrning sitatistika melumatigha asasen, musulmanlarning sanining 1500 yetkenligi melum bolghan" buxari riwayet qilghan. Démek " sitatistika ilmi" gherb elliridin klip qalghan tawar bolmastin, islamning esli ilmidur.

3. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dunya ishlirida tejirbe prinspi ishlitishni we tejirbe ilmining netjilirini - gerche resulullah sellellahu eleyhi wesellemning pikrige xilap bolsimu- qobul qilishni qollighan. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " dunyaliq ishliringlarni siler obdan bilisiler" dégen, muslim riwayet qilghan.

4. Islam dini bashqa milletlerdin - étiqad, exlaq, qanun, qimmet qarishigha oxshash tereplerdin bashqa, téxnika we dunya ishlirigha alaqidar bolghan paydiliq bolghan bilimlerni qobol qilishqa qiziqturghan. Shuning üchün resulullah sellellahu eleyhi wesellem xendek ghaztida iranliqlarning xendek kolash usulini selmandin qobul qilghan, rimliq yaghachchi resulullah sellellahu eleyhi wesellemqa xutbe sözleydighan minber yasap bergen.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " hikmet (bilim- meripet) möminning yüttürüp qoyghan nersisi, u yüttürüp qoyghan nersisini qeyerde tépiwalsa, bashqilardin heqliqraqtur." dégen. Tirmizi riwayet qilghan.

5. Quran kerim sanaetning qimmiti we sanaetning turmushtiki rolini qollap- quwwetligen, allahning peyghemberliri bolghan tallan'ghan zatlarmu sanaet we hünerwen - kasiplar idi. Nuh eleyhissalam kime- paraxut yasaytti, ibrahim we balisi ismail eleyhissalam qurulushchilar bolup, beytullahning ulini kötürgen. Dawud eleyhissalam sawut- chapanlarni yasaytti we tömürni pishshiqlap ishleytti... Sulayman eleyhissalamgha allah mis (chiqidighan) bulaqni aqquzup berdi, shundaqla allah uninggha bezi jinlarni boysundurup berdi, ular suleyman'gha u xalighan katta saraylarni, (mistin-eynektin ajayip) heykellerni, köldek chong légenlerni, (chongluqtin) midirlimaydighan qazanlarni yasayttti. Zulqerneyn tömür we éritilgen mislardin chong tosmilarni turghuzatti.

Mana buning hemmisi, toghra " ilmi prinsip"ning meydan'gha kilishi üchün, islam dini teyyarlap bergen ilmi meydan tebiyitini bayan qilip béridu.

Islam bilmining medeniyetke körsetken tesiri

islam dini iman bilen bilim - merpetni birleshtürüp, din bilen dunyani bir gewde qilip yoquri pellige chiqqan medeniyet yaratqan. Yawrupa elliridiki ilmi oyghunush, bumedeniyetning nuri tesir körsetkende barliqqa kelgen. Islam medeniyti yawrupani dorimuchiliq türmisidin we arsitotilning qiyasi we shekli mentiqisidin ibaret kona usul etrapida aylinip yürüshtin, ijadiyet, tetqiq qilish, mulahize qilish we tejirbe qilish meydanigha chiqardi. Bu yéngi usullar musulmanlar ijat qilghan islamning ilmi prinsipining tesridur.

Gostaf lobun ereb medeniyiti namliq esiride mundaq deydu: "adette tejirbe we küzütüsh ilmi biykun'gha nisbet bérilidu, lékin bügün shuni étirap qilish lazimki, tejirbe we küzütüsh ilmi yalghuz ereblerning emigikidur... Ereblerning eserlirini tetqiq qilghan alimlarning hemmisi bu köz qarashni ilan qilishti", hinbolid mundaq deydu: "erebler tejirbe we küzütüsh ilmide ilgirikiler bilmeydighan yoquri pellige yetken". Misyo siydiyu mundaq deydu: beghdad medrisi süpetlen'gen alahidilklerning birisi toghra ilmi rohdur, melum nersidin namelum nersini chiqirish, yüz bergen ishlarni inchike tekshürüsh we tejirbe prinsipi bilen ispatlanmighan nersige teslim bolmasliq köz qarshini ereb ustazliri otturgha qoyghan.

Erebler miladiye toqquzinchi esirlerde bu prinsipni qolgha keltürüp bolghan, yéngi esir alimliri u bilimlerdin paydilinip yéngi ijadiyetlerge yetken. Hesen ibni heysemining " köz ilimliridiki köz qarashliri", tusining matimatikidiki pikirliri, ibni siynaning "midistsina ilmidiki köz qarashliri" yéqinqi zaman'ghiche yawrupada ilmi menbe qilinatti. Insaniyet bilimliri tarixining tarixchisi jorj sartun, "ilimning tarixi" namiliq esiride mundaq yekun chiqiridu: " 4 esir boyi ilmi netjilerning büyükliri islam eqlidin chiqqan. Mushu töt esir boyi élip bérilghan alahide ilmi izdinishlerning köpinchisi ereb tili bilen qolgha kelgen". Ustaz biryfolit " insaniyet qurulmisi" namiliq kitawida mundaq deydu: " (rojir biykun) ereb ilmini chongqur ogendi. Yawrupadiki tejribe ilmini keship qilishtiki pezilet rojir biykun yaki firansis biykun'gha nisbet bérlimeydu. Emeliyette rojir biykun islam bilimi we prnisipni yawrupagha yötkigen elchilerning birsidur, xalas..." islam bilimliri yawrupa ilmige nisbeten yéngi ilimning asasi we güllünüsh menbiyi bolghan "tebet ilmi" we "ilmi roh" saheside zor tesir körsetken.

Islam dini, din we ilim - penni birleshtüridu

yoqurqi pakitlargha asasen din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen nezeryening asasi yoq, islamgha qilin'ghan quruq töhmettur. Islamdiki din ilimdur, islamdiki bilim- meripet dindur. Islamning asasi mushundaq guwahliq béridu.

Islamdiki din ilimdur, chünki islam dini yalghuz wijdan'ghila tayanmaydu, belki tepekkür qilish, qarighularche dorashni ret qilish we delil- pakitqa tayinish asasida turidu. Islamdiki ilim dindur, chünki bilim- meripet ügünüsh er we ayal musulman'gha nisbeten perz. Ilim shexsning yaki jemiyetning ihtiyajigha qarap perz eyn yaki perz kifaye bolidu. Paydiliq bilim - dini yaki dunyaliq bolsun- ibadet we allah yolidiki jihadtur. Bu gherbliklermu étirap qilghan bir heqiqet. Undaqta köz qarshimizni tekitlesh üchün gherb tetqiqatchilirining bezi guwahliqini

keltürsek mesile yoq:

mutepekkür hortin mundaq deydu: " yalghuz islam dinidila din bilen ilim - pen birlishidu, islam dini din bilen penni birleshtürgen birdin- bir dindur. Shuning üchün islam dinida dinning ilim - pen dairside yerleshkenligini, pelsepe we dinning köz qarshining bir- birige quchaq achqanliqini köreleysen." ityan diyni mundaq deydu: " isilam eqidisi tepekkür yoligha tosalghu bolup turwalmaydu, bir adem eqdisi toghra musulman bolup, shu waqitning özide erkin mutepekkür bolalaydu. Islamda erkin mutepekkür bolush üchün allahni inkar qilish ketmeydu. Muhemmed eleyhissalam ilimning qedirini eng yuquri derjige kötürdi we ilimni musulmanning mejburiyiti dep belgilidi. U ilimning pezlini ibadettin yoquri dep körsetme berdi".

Din bilen ilim - pennning kilishelmeslik müshkilisi qeyerdin peyda bolghan?

Islam dinining ilim - pen'ge bolghan köz qarshi mushundaq bolsa, undaqta din bilen penning zitliq köz qarishi nedin peyda bolghan?

Din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen köz qarash islam muhitidin yiraq yawrupada peyda bolghan, bu xil köz qarash islam muhitidin tamamen yiraq bir muhittiki talash- tartishni teswirlep béridu. Islam dini bilim élish we ügütüshke qiziqturidu, - gherb elliri yéngi dep qaraydighan- ilmi prinsip islamning böshüktiki waqtidila peyda bolghan. Mesilining tégige chongqur nezer tashlaydighan bolsaq, din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen köz qarash islamgha nisbeten xyali mesile.

Ilim - pen'ge qarshi turghan, pen alimlirigha ölüm hököm qilghan yaki allahning rehmitidin mehrum qiliwetken din gherbning chirkaw dinidur. Chirkaw dini pikir erklin'gini cheklidi, ilim- pen'ge chish tirniqi bilen qarshi turdi, ilmi nezeryelerge muqeddes tonni keydurup, qarshi nezeryeni otturgha qoyghan alimlarning hemmisi bilen urushti we atéist dep töhmet chaplidi. Mana bu chirkaw dinining ilim- pen'ge tutqan pozitsiyesidur.

Din bilen ilim - pen arsida yüz bergen toqunushning izahati

tarixta dinlar bilen ilim - penler arsida yüz bergen qattiq toqunushlarni izahlashqa toghra kilidu, yeni din we ilim - pen gazarmsidiki ikki terep arsida yaxshi niyet bilen yüz bergen pikri zidiyetni chüshendürüsh lazim. Bu xil ziddiyet ikki xil halette yüz béridu:

1. Ikki terepning birsi delil- pakitsiz yene bir tereptikilerning qéshidiki nersige omumyüzlük qarshi turup, méning dairemge kirmeydu, dep oylighanda zidiyet yüz béridu. Bu xil zidiyet nadanliq we meghrurluqtin kilip chiqidu. Bir nersini éniq bilmey turup yalghan'gha chiqirish xataliqtur. Bilimliklerning qilidighan ishi emes. Bu adette yérim yolda qalghan bilermenler terpidin sadir bolidu. Heqiqette her bir ademning öz dairside toxtishi lazim idi.

Tebi pen yaki ijtimai pen mutixessis alimlar öz sahesidin sirt bashqa mutixessiler yetken netjilerni qayta tekshürüp yürmey qobul qilidu. Mana bu insaniyet bilimliri tereqqi qilidighan toghra weziyet. Eger her bir alim her bir mesilini özi qayta izdinidighan bolsa, u chaghda ilim- penler bir qedemmu tereqqi qilalmighan bolatti. Ilim- penler alimliri we dini alimlar arsidiki ishmu shundaq

bolushi lazim.

2. Ilim - penler we dinlar oxshashmighan köz qarashta mangidighan mesile bolup qalsa, zidiyet yüz béridu. Yeni dinlar ilim - pen témilirini we maddi körüliwatqan heqiqetlerni rohi asasi ichige kirgüzüwilip, mueyyen bir xil köz qarashta bolup, bu köz qarashlirini kishlerge tangsa, zidiyet peyda bolidu.

Din heqiqet, ilimi netije heqiqet bolsa, ikki heqiqet arsida doslishish we hemkarlishish wajib bolidu. Eger ikki heqiqet bir birini yalghan'gha chiqarsa, u ikki heqiqetning birsi sheksiz batil we ishenchisizdur. Sözimizning delili, ottura esirde gherb chirkawliri astirnomiye, fizika, jughrapiye we undin bashqa ilimlardiki mueyyen köz qarashni asas süptide nezeriye qilishti. Bu ilmi köz qarashlargha muqeddeslik dini tonini keydurdi, ilmi heqiqetler étiqadning bir qismigha aylandi. Yawrupadiki ilmi oyghunush - islam dunyasida tonulghan ilmi prinsip bilen tesirlen'gen- alimlar we erkin mutepekkürlerning qoli arqiliq kötürülgende, alimlarning köz qarashliri we ijadiyetliri chirkawning muqeddes nezeryeliri bilen soqushti. Mushu sewebtin gherbte din bilen ilim- pen arsida éghir talash- tartish we jidel- majra yüz berdi. Katta alimlar chirkawning qorbanigha aylinip ketti...

Dinning roli tügidimu?

Beziler, emdi dinning roli ayaghlashti, dinning ornini ilim - pen igellidi deydu, bu köz qarashning asasi barmu? Bu ilmi yaki mentqi yaki emeli heqiqetmu? Keskin xatirjem halette, bu gumani köz qarash mutleq toghra emes dep jawab béreleymiz. Chünki din insan'gha nisbeten tashliwetse bolidighan hayattin siritqi yaki tasadibi peyda bolup qalghan qoshumche nerse emes.

20 - esirdiki tejribe ilmining asaschiliri - ilmi usul bilen- dini heqiqetlerni qollaydu we iman'gha qaytish lazim dep dewet qilishidu. Shundaqla türlük penlerdiki 30 amrikiliq firoffsorlarning her biri allahni qandaq tonighanliqi we bilim- meripiti arqiliq qandaq hidayet tapqanliqi toghrisida maqale yézishqan, bu 30 firoffisorning maqaliliri "ilim- pen dewride allah ashkara bolidu" namiliq kitab namida neshir qilin'ghan. Chünki din isnanning tebitidin kilip chiqqan esili bir parche nerse we insanning heqiqi ihtiyajidur. Insan ibtidai insanlargha oxshash ilim - pendin bihajet bolsimu, dindin bihajet bolghan birer milletni birer orun yaki birer zamanda körüp baqmiduq. Bezide bezi kishler din'gha put atidu, din'gha qarshi inqilap qozghaydu, lékin u emeliyette dindiki burulushqa yaki burulup ketken din'gha yaki insanlar özliri peyda qiliwalghan din'gha put atidu.

Insanning din'gha muhtajliqi

insanning din'gha bolghan ihtiyaji ikkinchi mesile emes, u insan'gha nisbeten hayatning jewhiri, wujudiyetning sirigha tutishidighan asasliq mesile. Eqil wujudiyettiki büyük heqiqetlerni bilishke muhtaj: insan özini bilishke we etrapidiki chong kainatni tonushqa muhtajliqidin étilip chiqqan eqidige muhtaj. Insan tughulghandin tartip, nedin keldi? Nege baridu? Néme üchün? Dégen soallargha jawab bérishke muhtaj. Bu soallargha din'gha tayanmay turup jawab bergili bolmaydu. Din insan'gha bu alemge tasadibi kélip qalmighanliqi, uning yaratquchi perwerdigarining barliqini tonitidu...

Insanning etrapidiki büyük kainat insanning düshmini emes yaki insandin

yat nerse emes, umu- insan'gha oxshash- intizam bilen mangidighan mexluq. Mushu eqide bilen insan büyük kainat we kainatning perwredigari bilen baghlinidu we etrapidiki kainattin qorqup yaki yitimsrap yashimaydu. Din insan'gha ölümdin kéyin nege baridighanliqini tonitidu. Shundaqla din, insanning néme üchün yartilghanliqi? Néme üchün alahide mexluq qilin'ghanliqi? Ghayisi we wezipisining néme ikenlikini tonitidu. Insan bikardin bikar yartilmidi, yalghuz allahqa ibadet qilish, allahning zémindiki xelipisi bolush we allah boysundrup bergen imkaniyetler bilen yer sharini güllendürüsh üchün yartildi... Dinsiz -toghra eqidisiz- yashighan insan bextsz insandur, u öz nepside ghayisiz yashaydighan bashqa haywanlardin qilche perqlenmeydighan haywandur... U insan qandaq yartilghanliqi? Kimning yaratqanliqi? Néme üchün yashaydighanliqi? Néme üchün ölidighanliqi?... Ni bilmeydighan weznisiz we qimmiti yoq mexluqtur. Özining qedir qimmiti, hayatliqning siri, ghayisini bilmeydighan insan néme dégen bextisz insan he!! " biz menggülük üchün yartilduq, bir alemdin yene bir alemge yötkilimiz" deydu ömer ibni abduleziz .

Insanning tebiyiti din'gha muhtaj: insan din'gha wijdan, tuyghu tereptinmu muhtaj. Insan eqil, wijdan we rohdin terkib tapqan mexluq. Insanning tebiyitini bilim- meripet, edebiyat- senet qanduralmaydu. Eqididin bashqisi rohi boshluq, insan tebiyitining changqishini qanduralmaydu...

Insan'gha psixologiye salametliki we rohi küchke muhtajliq noqtisidin din zörür: insanning nepsi ümid we qorqunchida tayinidighan küchlük bir yölenchükning bolushigha intilidu. Dini eqide bu rolini yaxshi orunliyalaydu...shuning üchün mustehkem eqidisiz yashaydighanlar rohi kisellik, nirwa jiddilishish kisili, zihni iztirab bolush kisilige giriptar bolidu. Ulargha birer hadise kilip qalsa tizla tügishidu yaki özini öltürwalidu yaki rohi kisel bolup yashap qalsa, tirik ölüklerdek yashaydu.

Doktur karil banj " hazirqi insan özini izdimekte" namiliq kitawida mundaq deydu: " ötkenki 30 yil mabeynide dunyaning her qaysi jayliridin manga kisel körsetken bimarlarning hemmisining kislining sewebi, imanining ajizliqi, eqidisining dawalghup turghanliqidur. Ular imanini qayturghandin kéyin andin shipa tépishti". Doktur (biryal) :" heqiqi diyanetlik insan hergizmu pisxologiye kisilige giriptar bolmaydu" deydu. Menpetperes peylasop wilyam chiymis: "ikkilinishni dawalashning eng yaxshi dorisi imandur" deydu. " qayghurmay, baturlarche yashang" dégen kitabning aptori dali garnik: "pisxolog alimliri, küchlük iman, dinda mustehkem turush- ikkilinish, iztirab bolush we jiddilishish kislellirini saqaytishqa kipil dep qaraydu" deydu.

Jemiyet exlaqi ölchem we prinsip üchün din'gha muhtaj, chünki jemiyet yaxshi ishlarni qilish, küzetküchi bolmisimu mejburiytini ijra qilishqa türütke bolidighan din'ghan muhtaj. Shundaqla kishlerning bir- biri bilen bolghan alaqisini kontrol qilidighan ölchemler tüpeylidin din'gha muhtaj... Din we étiqad bolmisa qanun- tüzümler yoqurqi ölchemlerni yaritalmaydu, shuning üchün insanning ichidin heriket qilidighan amillar we ölchemler bolushi kérek. Bezi atéstlarning özimu allah we qiyamet küni eqidisige ige din bolmisa hayatning rus we normal mangmaydighanliqini étirap qilidu. Foltir:" eger allah bolmighan bolsa allahni

yartishimz lazim" deydu.

Tarix we ralliqning guwahliqi

tarix tejirbiliri we emeliyet ralliqliri hayatta imanning esli we insan üchün zörür nerse ikenlikini sözleydu. Din shexslerning xatirjem bolushi, bextlik bolushi we pak bolushi üchün zörür bolsa, jemiyetning muqim bolup, tereqqi qilishi üchün muhim. Qaysi bir jemiyet dini eqidini emeldin qaldurwitip yashishi we shexislerning dindin bihajet bolushi mümkin emes...

Dinning ornini bashqa nerse basalmaydu

bezi kishler ilim - pen yaki hazirqi pikry idologiyeler arqiliq dindin bihajet bolghili bolidu dep qaraydu. Her ikkili xil tesewwur toghra emes.

Ilim - meripet dinning ornini basalmaydu: ilim qaysi ehwalda bolmisun din we imanning ornini alalmaydu, chünki ilim meydani dinning meydanigha oxshimaydu. Bu yerdiki " ilim" din gherb uqumidiki ilim meqset qilinidu. Islam uqumidiki ilim kainatning qismen körnüshlirini bilishni we büyük wujudiyet heqiqetlirini bilishni öz ichige alidu. Yeni dunya we dini ilimni öz ichige alidu. Chünki bu ilim yalghuz madda ilmi emes, belki kainat, hayatliq, insan we yaratquchigha alaqidar ilimdur.

Gherb uqumdiki ilim dinning ornini basalmaydu, chünki bu ilimning xizmiti insan'gha turmush sewebilirini asanlashturup bérishtur. Bu ilim insanning turmush qiyinchiliqini hel qilshqa yardem béridu, lékin wujudiyet müshkülisini hel qilishqa yardem bérelmeydu... Shuning üchün pen - téxnikida tereqqi qilghan sheherliklerning köpinchisi rohi boshluqtin, ikkilinishtin, pikri iztirabliqtin we dawamliq ghem- qayghuni hés qilishtin shikayet qilghanliqini köreleymiz. U ellerning yashliri toghra yolgha hidayet tapmisimu, hayat usuli, maddi medeniyetke qarshi qozghilip, türlük pikri we istili yollarda kétip barghanliqini körgili bolidu.

Ilim - pen insan'gha usul- chare béreleydu, lékin nishan yaki ghaye bérelmeydu. Insanning turmushi paraghette bolup, ghayisiz yashisa némidigen bextsiz hayat bu! Dinning özila insan'gha turmush kechürüshte yoquri ghaye ata qilalaydu. Uning hayatigha étibar béridu, uninggha wezipe belgilep béridu...

Ilim - pen insan'gha uchidighan ikki qanat berdi, lékin uninggha insani qelib ata qilalmidi!. Insan hayatliqta (insanning qelbisiz) yashap qalsa, uning qolidiki pen - téxnika amilliri weyran qilidighan atum bombiliri , xémiylik qorallargha aylinidu...ilim - pen tereqqi qildi, insan ilim- pen'ge tayinip aygha putini qoyalidi, lékin dunyagha kilish siri we yashash ghayisigha qolini qoyalmidi! Insan pen - téxnika arqiliq köp nersilerni keship qilip chiqalidi, lékin u özining heqiqitini keship qilalmidi! 20 - esirdiki ilim- pen insanni aygha yetküzdi, lékin yer sharida bext- saadetke yetküzelmidi! Ay sharidin topa we tashlarni keltürelidi, lékin bextsizlik, ikkilinish we zaya bolup kétishtin chiqiridighan nersini tapalmidi...

Ilim - pen insanning sirtqi hayatini islah qildi, ichki hayatini islah qilishtin ajiz keldi... Ilim -pen 20- esirning insanlirigha bezi tebet küchliridin ghelibe qilalaydighan qoralni bérelidi lékin özidin, shehwitidin, ikkilinishitin, qorqunjisidin, ichki we ijtimai toqunishidin ghelibe qilidighan nersilerni bérelmidi...

Allahqa iman keltürüsh insan'gha eng qiyin qiyinchiliqlarni yéngip

kiteligidek nihayetsiz küch - quwwet ata qilalaydu, imanliq insan yoquri nishan üchün köresh qilip heriket qilidu, töwen ghayilardin yiraq bolidu. Allahqa iman keltürüsh insan'gha heriketlendürguchi küch ata qilidu, bu küch güzel exlaqning asasi we eqide küchining menbiyidur...

Yéngi idologiyoler dining ornini alalmaydu

pen - téxnika dinning ornini alalmisa, zémindin peyda bolghan idologiyelermu dinning ornini basalmaydu. Medeniyet mutexessi arnolid toynbi mundaq deydu: "dindar bolush insanning tebiyiti, insan dinsiz yashiyalmaydu, yawrupadiki din öz ornidin chikin'genliki üchün, uning ornigha kaptalizim, sotsiyalizim... Dégendek türlük idologiye dep atilidighan dinlar chiqti...

Dinlar insanni jemiyet qulluqi, shexsler qulluqida yashashtin azat qilghandin kéyin, insan jemiyet türmisige qaytti, menggülük heqiqet bilen biwaste alaqe baghlighandin kéyin diktaturiye dewrige qaytti. Insan qimmitini yoqutup, chümüle jemiyitidiki bir ijtimai chümüle bolush üchün ajizlashti! Dinlar insan'gha, insan ijtimai hasharet emes, hörmet, hés qilish we tallash iqtidarigha ige insan dep ügetken idi... Türlük idologiyeler bu heqiqetni untulduralmaydu, chünki türlük idologiyeler dinlar ata qilghan rohi azatliqni bérelmeydu...din insanning hayatliq qelbi... Insan üchün hayatliq jewhiri... Din nurlanduridigha nur, insan dindin bihajet bolalmaydu... Idologiyeler dinning ornini basalmaydu, chünki bu idologiyeler bir birini yaxshi körüsh we hemkarlishish ornigha, bir birini yaman körüsh tuyghusini béridu. Idologiyeler nan béreligen bilen rohi xatirjemlik we rohi azatliq bérelmeydu".

Din xelqni zeherleydighan epyun dégen dewagha reddiye

markisizim : "dinni xelqning epyuni" dep qaraydu, bu köz qarash jingda oltürmaydu: toghra din, xelqni mes qilmaydu, axirettiki nimet telipige gherq bolup kétip, dunyadiki hoquqini telep qilishtin meshghul qilmaydu. Toghra din zulumgha köz yummaydu, pasatchiliq we burulushqa razi bolmaydu. Markisning köz qarishi bezi dinlargha nisbeten toghra bolsimu, islam dinigha nisbeten toghra emes...

Islam dini , insanni allahdin bashqisigha qulchiliq qilishtin azat qilghan büyük insani inqilaptur. Islam pikir, wijdan, tuyghu we ralliq hayatidiki iniqlabtur. Islamdiki iniqlabning shoari" bir allahdin bashqa ilah" yoq dégen sözdur, zéminda söz yaki ish- herikiti arqiliq qaysi birsi ilahliqni dewa qilidiken yaki ilahliq bilen shughullunup baqidiken, u wujudi yoq yalghanchi kezzab. Özlirini allah bilen birge ilah yaki allahdin töwenrek ilah dep guman qilghanlarning hemmisi menggü tarix sehnisidin chüshüp, yoqulushi wajib.

Kishler islamda barawer, birsi yene birsini qul qilishi toghra emes, eger bezi kishler zulum qilsa, kishlerning u zalimni cheklishi wajib, bolmisa hemmisi gunahqa shérik bolidu. Allah quranda mundaq deydu:

وَلاَ تَرْكَنُواْ إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللّهِ مِنْ أَوْلِيَاء ثُمَّ لاَ تُنصَرُونَ (113)

"zalimlargha mayil bolmanglar, (mayil bolsanglar) dozax azabigha qalisiler, silerge allah din bashqa (dozaxtin qutulduridighan) héch yardemchi yoqtur, andin

kéyin héch yardemge érishelmeysiler" [hud sürisi, 113- ayet.]

وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لاَّ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (**25**)

"silerning aranglardiki zulum qilghanlarning béshigha kélish bilenla cheklinip qalmaydighan bala-qazadin saqlininglar, bilinglarki, allahning azabi qattiqtur " [enfal sürisi, 25- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " silerdin kim yaman ishni körse qoli bilen tossun, qoli bilen tosalmisa tili bilen tossun, tili bilenmu tosalmisa, qelbide naraziliq bildürüsh arqiliq tossun" dégen. Muslim riwayet qilghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem zulum we ichiki pasatchiliqqa qarshi turushni sirtqi düshmen'ge qarshi turghandek bir qatarda qoyghan, chünki her ikkisili allah yolidiki jihadtur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemtin " jihadning qaysi ewzel? Dep soralghanda, zalim hakimning aldida heq gep qilish" dégen, nesei riwayet qilghan, bu jihad jihadning eng yoqurisi dep qaralghan. Islam dini ölüp ketken'ge qeder zulumgha qarshi turushqa qiziqturidu, bu yolda ölüp kitip qalsa shéhit sanilidu.

Islam dini musulmanni köngül izziti we hörmet- sherep tuyghusi bilen terbiyleydu, köngül izzitini imanning tesiri we xususiyiti dep qaraydu: "ghelibe, izzet- sherep allahgha, allahning peyghembirige we möminlerge mensup" [monafiqun sürisi, 8- ayet.]

shuning üchün islam dini xarliqqa razi bolup, bash igidighan, putini üshkellerge salsa, qutulush amalini qilmay sewr qilidighan mundaq kishlerdin bizar. Quranning xitabigha qarang:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلآئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمْ قَالُواْ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالْوَاْ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُواْ فِيهَا فَأُوْلَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءتْ مَصِيرًا (**97**)

" özlirige zulum qilghuchilar (yeni hijretni terk étip kuffarlar bilen bille turghuchilar)ning janliri perishtiler teripidin élinidighan chaghda, perishtiler ulardin: " (dininglarning ishida) qaysi halette idinglar?" dep soraydu. Ular:"zéminda(yeni mekke zéminida) biz (dinni berpa qilishtin) bozek qilin'ghan iduq " deydu. Perishtiler:" hijret qilsanglar allahning zémini kengri emesmidi?" deydu. Ene shu(hijret qilmighan) larning baridighan jayi jehenemdur. Jehennem némidégen yaman jay!" [nisa sürisi, 97- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem, qazayi qederge ishinish nami bilen hayatning türlük hadisliri we qiyinchiliqlirigha qol qoshturup teslim bolush mentiqisige reddiye béridu. Buni allahning dinidiki ajizliq qataridin dep baha béridu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " allah ajizliqni eyipleydu, hushyar bolghin. Sewebini qilsangmu, bir ishta meghlub bolup ketseng, u chaghda (allah kipildur) dégin" dégenidi. Ebudawud riwayet qilghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dualiridimu ajiz bolup qélishtin panah tilep:" i allah, ghem- qayghudin panah tileymen, ajizliq we horunluqtin panah tileymen, qorqunjaqliq we bixilliqtin panah tileymen, qerzdar bolup qélish we zulumgha yoluqushtin panah tileymen" dep dua qilmighanmidi we bizlerning shundaq dua qilshimizni tewsiye qilmighanmidi!... Bu duada insan'gha

chaplishidighan her qandaq ajizliq körnüshliridin amanliq tilesh chiqip turidu. Qunut duayimzda oquydighan: "i allah sanga tuzkorluq qilidighan kishini élip tashlaymiz" dep dua qilimiz. Mana bu-orni qandaq bolup ketsun- her qandaq zalim bilen qarshilashqanliqtur. Naheqchiliq, ajizliq, qulluqqa qarshi inqilab qozghashqa dewet qilidighan heqiqet, erkinlik we adaletke yardem bérishke teshebbus qilidighan dinni"xelqning epyuni" dése eqilgha sighamdu?

Markis ependi bu sözini dégen waqtida islamning zulum, chékidin éshish we pasatchiliqqa qarshi turush pozitsyesini yaxshi chüshenmise kérek. Ilmi prinsipqa nezer salsaq, bir nersige höküm chiqirish, ewwal omumyüzlük tetqiq qilghandin kiyin andin höküm chiqirishni tewsiye qilidu. Markisizim nezeryesi, pelsepesi we yölünüshlirini tetqiq qilghuchisi mutexessis islam mutepekküri doktur rushdi fekkar, markisning axirqi hayatida dinni étrap qilghanliqini, uning deslepte dinni inkar qilishi pelsepewi köz qarash bolmastin siyasi noqtidin bolghanliqini bayan qilidu.

Altinchi bap. Islam terbiyisi

rebbaniyet (allahni tonutushni asas qilghan ilahi terbiye)

islam terbiyisidiki allahni tonushni asas qilghan, yene bir mena bilen éytqanda imanni asas qilghan terbiye- "musulman qérindashlar" chüshen'gendek we emeliyette ijra qilghandek terbiyining eng muhim, shereplik hem chongqur tesirge ige teripi. Islam terbiyisining deslepki nishani: imanliq (allahqa ishen'gen) insanni barliqqa keltürüsh bolghini üchün, shunga imanni asas qilghan terbiye eng muhim deymiz.

Islam dini körsetmiside iman: éghizdiki quruq söz yaki quruq dawa bolmastin, belki u bir heqiqet bolup, uning nuri eqilge yetse, eqil qanaet qilidu, wijdan'gha yetse, wijdan örleydu, iradige yetse, irade heriketlinidu we bashqilarnimu heriketlendüridu. Hediste: "iman dégen yürekte orunlashqan, emeliyiti uni testiqlighan nerse" déyilidu. Allah mundaq deydu:

﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا۟ وَجَـٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ﴾

(heqiqiy) möiminler allahqa we uning peyghembirige iman keltürgen, andin (imanida) shek keltürmigen, malliri bilen, janliri bilen allah yolida jihad qilghanlardur. (süre hujurat 15- ayet) islamning qarishida iman dégen: sözmenler we pelsepichiler tonughandek, zéhnide tonupla qoyushla bolmastin belki, u iman egriliktin, heddidin éship kétish yaki boshangliq qilishtin saqlan'ghan, zéminni paydiliq halda toghra güllendürüshke, hayatqa yaxshiliq béghishlashqa, toghra yolgha yétekleshke élip barghan haldiki yuqiriqilarning bir pütün jughlanmisidur.

Peyghember eleyhissalamning waqtidiki sahabilerning we uningdin kéyinki ulargha sadaqet bilen egeshken seleflerning imani- yürektiki étiqadigha, tilidiki iqrar we emeliyitidiki heriketlirige biwasite ariliship qumandanliq qilghan. Mesjidde, öyde, jemiyette, mexpi jay we jamaet aldida, kéchide, kündüzde,

dunyaliq- axiretlik ishlarda ularning pütün hayatigha kiriship ketken idi.

Ilahi terbiye (yeni allahni tonutushni asas qilghan terbiye)ning asasliq tüwrüki, allah taalagha ulashqan, uning aldigha bérish, hemde pütkül qilmishidin hésab bérishke ishen'gen, rehmitini ümid qilip, azabidin qorqidighan heqiqiy hayat qelbdur. Démekki, insanning heqiqiti uning maddi heykilide, ten- qurulush, hüjeyre, söngek we peyliride bolmastin belki, u ashu maddi heykelde turidighan, uni heriketlendüridighan, uni bir ishqa buyrup, biridin tosup qumandanliq qilip turidighan, ashu yaxshi bolsa, pütün ten yaxshi bolidighan, ashu buzuq bolsa, pütün ten buzuq bolidighan, allahning terbiyisi singgen bir chishlem nazuk ezadur. Bilip qoyungki, u bolsa adem ichidiki- yürek demsen, qelb demsen, dil demsen yaki jan demsen ixtiyaring, ene shu qelbtur. Qelb andaq angliq bir nersiki u insanni hayatning chongqur qatlamlirigha we kainatning sir- esrarlirigha élip baridu. Insan uning bilen zémindin- asman'gha (töwendin üstün'ge), barliqidin- barliqqa keltürgüchige (yeni allah terepke), yoqluq alimidin (yeni dunyadin) menggülük alemge yötkilidu. Allah taalaning nezeri we rehmet iltipati, nurliri chüshidighan orun ene shu tirik yürektur.

Sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu: "allah taala silerning tashqi körünishinglargha qarimastin, belki yürikinglargha qaraydu". Ashu yürek bolsa, qiyamet künisi insan öz perwerdigarigha azabtin qutulushning wasitisi qilip teqdim qilidighan birla yülenchüktur. Allah taala mundaq deydu:

﴿ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ . إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴾

"u küni (héch kishige) mal we oghullar payda yetküzelmeydu. Peqet (allahning dergahi)gha pak qelb bilen kelgen ademgila payda yetküzülidu. " (süre shuera 88- 89 -ayet) iman bilen güllen'gen, jezmi ishinish bilen nurlanmighan qelb igisi gerche tirikler qatarida sanalsimu, undaq adem ölüktin bashqa nerse emes. Allah taala mundaq deydu:

﴿ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ﴾

"eslide ülük (yeni kapir) bolup, biz uni (yeni uning qelbini iman bilen) tirildürgen, biz uninggha kishiler arisida hidayet tépishqa nur bergen bir adem zulmette (yeni kufrining qarangghuliqida) qalghan we uningdin qutulalmighan bir adem bilen oxshashmu?" (süre enam 122- ayet)

möiminning yüriki yuqiriqidek süpetlerge ige bolalisa, u qiyinchiliqni yingidu, achchiqni tatliq qilidu, japa- musheqqetlerni addi sanaydu, belki u japa- musheqqetler allah üchün, allah yolidila bolidiken uni lezzet sanaydu. Bu ehwal mehbubige uchrishishni asasi nishan qilip yol yürgen ashiqning shu yolda tartqan japa- musheqqetlirini lezzet sanap, yoldiki ussuzluq we achliqni untup qalghinidek bir ishtur.

Insanning qelbimu bedinige oxshash üch nersige muhtaj bolidu:

1. Salamet turush üchün saqlashqa muhtaj.

2. Yashash üchün uzuqqa muhtaj.

3. Saqiyish üchün chare- amal qilishqa muhtaj.

Qelbni saqlash zörür bolghan birinchi nerse bolsa, her qandaq xataliqning béshi we hemme illetning esli yiltizi bolghan dunyani yaxshi körüsh bolup, qelbni uningdin saqlashning birdinbir yolini uninggha körsitish bekmu zörür. U yol bolsa-axiret künige choqum ishinish, allahning mukapatini eslep turush, paniy (yeni bu dunya) bilen baqiy (yeni axiret) otturisini sélishturush toghra kelgende, aldimizdiki nersilerning töwen, addiliqi bilen allahning aldidiki nazu-néimetlerning katta, ulughliqini sélishturush. Allah mundaq deydu:

﴿ مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ ﴾

"(i insanlar!) silerning ilkinglardiki nersiler tügeydu, allahning dergahidiki nersiler tügimestur." (süre nehl 96- ayet)

allahqa ishen'gen heqiqiy möimin'ge allahning kitabidiki sélishturmini, bashqiche éytqanda, rushen halettiki artuqchiliq sélishturmisini uqup körse kupaye qilidu. Allah mundaq deydu:

﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلۡبَنِينَ وَٱلۡقَنَٰطِيرِ ٱلۡمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ
وَٱلۡفِضَّةِ وَٱلۡخَيۡلِ ٱلۡمُسَوَّمَةِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ وَٱلۡحَرۡثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ۖ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ
حُسۡنُ ٱلۡمَـَٔابِ ۞ قُلۡ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيۡرٖ مِّن ذَٰلِكُمۡ ۚ لِلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ عِندَ رَبِّهِمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن
تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَأَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞ وَرِضۡوَٰنٞ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴾

"ayallar, oghullar, altun- kümüshtin toplan'ghan köp mallar, arghimaqlar, charwilar we ékinlerdin ibaret köngül tartidighan nersilerning muhebbiti insanlargha chirayliq körsitildi. Ular dunya tirikchilikide menpeetlinidighan (baqasi yoq) sheyilerdur; allahning dergahida bolsa qaytidighan güzel jay (yeni jennet) bardur (shuning üchün bashqigha emes, jennetke qiziqish kérek). (i muhemmed! Qewmingge) éytqinki, [silerge ulardinmu (yeni dunyaning zibu- zinnetliri we néimetliridinmu) yaxshi bolghan nersilerni éytip bireymu? Teqwadarlar üchün perwerdigari hozurida astidin östengler éqip turidighan jennetler bolup, (ular) jennetlerde menggü qalidu, jennetlerde pak jüptiler bar, (teqwadarlar üchün) yene allahning rezasi bar], allah bendilirini (yeni ularning hemme ishlirini) körüp turghuchidur." (süre al imran 14- 15- ayet)

bu yerde yene qursaq hewisi, jinsi hewesler, mal- dunya, bala- chaqilarni yaxshi körüsh hewesliridin ibaret maddi heweslerdin bashqa yene qelblerning hewesliri we nepsi xahishlarning hewesliridin ibaret xetiri eng chong hewesler bar. Nepsi xahishi bolsa: zémindiki choqunulghan eng yaman "ilah"tur. Allah mundaq deydu:

﴿ وَمَنۡ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيۡرِ هُدٗى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ ﴾

"allah wehyi qilghan toghra yolni qoyup nepsi xahishigha egeshken kishidinmu azghun adem barmu?" (süre qeses 50- ayet) yüz- abroyni arzu qilish, hökümranliqni yaxshi körüsh, kishilerge "ilah" boluwélishni yaxshi körüsh, shöhret

we bashqilarning maxtishini yaxshi körüsh, ammining alqishi aldida xudini bilmey yügürüp kétish yaki bezilerning xushamiti aldida yügürüp kétish... Qatarliq ishlar udulla qelbke yitidighan jan alghuch yuqumluq késel bolup, u qelbni kor qilip we pang qilip tashlaydighan yaki uni halak qilip öltüridighan bir illettur. Mana bu illetni imam ghezzali peyghember eleyhissalamning : "üch halak qilghuch nerse bar, insanni itaet qilduriwalghan béxlliq, keynige kirip kétilgen köngül xahishi we insanning öz- özige teejjup qilishi" dégen hediske asasen,"ihyaul ulum" dégen kitawida halak qilghuchi nersiler qataridin hésablighan.

Köpligen kishilerning, shexsler we jamaetchilik aldida ewj élip ketken meniwi halaket amillirigha qarimay, peqetla oghriliq, zinaxorluq, haraqkeshlik... Qatarliq zahiri halaket amillirigha yüzlinip, shuni tüzeshnila muhim biliwatqanliqi échinarliq bir ehwal. Zahiri halaket amilliri halaketke qeti halda élip baridighan xata qilmishlar bolsimu, lékin ular yuqirigha nisbeten ziyini az, xetiri yenggilraqtur.

Héssiy amillarning arqisida bilgenler bilgen, bilmigenler bilmigen péti qéliwatqan bir rohi késellikning barliqi eynen heqiqettur. Shuning üchün kishilerni heqiqetke chaqirishtiki birinchi qedemdin tartip, ularning nepsilirini dunyaning shalghutliridin qutquzush, nersilirini hemme nersidin allahning raziliqini ela bilidighan qilish, allahning aldida héchnimige esqatmaydighan her qandaq payda-menpeet yaki dunyaning nazu- néimetliridin qetiy tamasini üziwétish qatarliqlargha chongqur ehmiyet birip uni muhim bilish we terbiye herikiti pütün küchi bilen allahni tunushturush asasidiki terbiyige atlinishi we shu terepke paydiliq muhit, wasitilerni yaritip birish bilen birge pikir we tuyghularni teyyarlash kérek.

Allah taala sirtqi qiyapetke qarimastin, qelbke qaraydu. Emelning ashkara hejimige qarap emes, shu emelge bolghan ixlasqa qarap mukapatlaydu. Allah shériktin bihajet hem pak bolghini üchün, özige xalis qilmighan emelni qobul qilmaydu. Riya (yeni kishilerni körsun dep qilin'ghan yaxshi emel) bolsa mexpi shériktur. Shunga allah taala xalis qilinmighan, bashqisining shérikchiliki bolghan emel we qelbni yaxshi körmeydu we uni qobul qilmaydu. Allah taala mundaq deydu:

﴿ فَمَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَـٰلِحا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴾

"kimki, perwerdigarigha mulaqat bolushni ümid qilidiken (yeni sawabini ümid qilip, azabidin qorqidiken), yaxshi ish ishlisun, perwerdigarigha qilidighan ibadetke héchkimni shérik keltürmisun." (süre kehf 110- ayet).

Ibadet dégen söz: omumi menidin élip éytqanda- allah razi bolidighan we yaxshi köridighan hemme söz- heriketni öz ichige alghan bir isimdur. Biz bu yerde ibadet dégen sözning xususiy menisi bolghan dini paaliyetlerni ada qilish, allahni eslesh we allahqa shükri qilish arqiliq allahqa yéqinlishish we ibadet qilish dégen menini meqset qilimiz.

1. Perz emellerge ehmiyet birip uni bek muhim bilish. Chünki allah taala perz ada qilinmay turup, qilin'ghan neple emellerni qobul qilmaydu. Imam buxari riwayet qilghan hedis quddusida mundaq déyilidu: "allah éytti: bendem men bendemge perz qilghan emellerdinmu mehbubraq nersini qilish bilen manga

yéqin bolalmaydu". Shunglashqa, perz emellerni her qandaq waqitta bushangliq qilip, sel qarap tashlap qoyushqa bolmaydu.

2. Sünnetni mustehkem tutup, bidettin saqlinish, chünki, her qandaq bidet azghunluqtur.

3. Namazni jamaet bilen öteshke terghib qilish. Chünki jamaet bilen namaz ötesh mezheb imamlirining ixtilapigha asasen bolghandimu perz eyn yaki perz kupaye yaki kücheytilgen sünnettur.

4. Nepli emellerge terghib qilish. Yuqirida dep ötken hedis quddusida (dawamida): "bendem manga neple emeller bilen hemishe yéqinlishidu, hettaki, u bendini men dost tutqaymen" déyilidu. Mushu dewet meydanida roza tutidighan, kéchiliri uxlimay namaz öteydighan nurghunlar yitiship chiqti.

Allah mundaq deydu:

﴿ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ﴾

"ularning yanliri orun- körpidin yiraq bolidu (yeni ular kéchisi ibadet qilip az uxlaydu), ular perwerdigarining (azabidin) qorqup, (rehmitini) ümid qilip uninggha dua qilidu." (süre sejde 16- ayet).

5. Allahni esleshke terghip qilish. Allah mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ﴾

"i möiminler! Allahni köp yad qilinglar. Uninggha etigen- axshamda tesbih éytinglar." (süre ehzab 41- 42 -ayet). Allahni esleshning eng yaxshisi, allahning hékmetlik kalami quranni oqushtur. Quran oqughuchigha her herp bedilige 10 yaxshiliq bérilidu. Allahni esleshning shekil- türliri köptur. Mesilen: tesbih (yeni allahni pak dep tonush), hemdu éytish (yeni maxtash), tehlil éytish (yeni tewhid sözini éytish), tekbir éytish (yeni allahni ulughlash), dua qilish, istighpar éytish (allahdin kechürüm sorash) we peyghember eleyhissalamgha durud- salam yollash qatarliqlargha oxshash.

6.insanning gunah qilghini anche yat sanalmisimu, emma tewbe qilmay dawamliq gunah qilishi yat, ejeblinerlik bir ishtur. Chünki, adem eleyhissalammu gunah qilip salghan, derhal allahqa tewbe qilip gunahi kechürülgen idi. Allah mundaq deydu:

﴿ وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴾

"adem perwerdigarning (emrige) xilapliq qildi, shuning bilen u azdi. Andin perwerdigari uni tallidi, uning tewbisini qobul qildi we uni hidayet qildi." (süre taha 121- 122 -ayet). Lékin iblis gunah qildi, uning gunahi kechürüm qilinmidi, chünki u öz gunahi üchün allahdin kechürüm sorimighan we özre éytmighan. Belki, allahning emrige bash igishtin chongluq qilip emrige qulluq bildürmey mundaq dégen idi:

﴿ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴾

"men uningdin artuq. Méni ottin, uni laydin yaratting." (süre eiraf 12- ayet). Emdi, adem eleyhissalam we uning jüptining, iblis- sheytanning gépining eksini

qilghanliqigha qarap baqayli, u ikkisi mundaq dégenidi:

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴾

"perwerdigarimiz! Biz özimizge özimizge zulum qilduq, eger sen bizge meghpiret qilmisang, bizge rehim qilmisang, biz choqum ziyan tartquchilardin bolimiz." (süre eiraf 23- ayet). Adem eleyhissalam we uning jüptining gunahi, köngül arzusi we ghepletttin kélip chiqqanidi (yeni allah tosqan méwidin yep salghan idi), lékin keynidinla heqiqiy pushayman qilip tewbe qilghanliqi üchün allah tewbisini qobul qilip kechürüm qildi. Iblisning gunahi bolsa, allahqa chongluq qilish, buyruqini ijra qilmasliq, itaitidin bash tartishlar idi. Shunga allah u melunni (rehmitidin) qoghlandi qilip qiyamet künigiche lenetke giriptar qilip qoydi.

Heqiqiy pushayman, rastchilliq bilen éytilghan istighpar bolsa, qelb shipah tépish üchün muhtaj bolidighan eng yaxshi amaldur. Mana telepke layiq bolghan bu tewbe- istighpar, insanda öz gunahini sizish, allahning gheziwidin qorqush, allahqa chin bendichilik qilish we özining xarliqini étirap qilish arqiliq yalwurush qatarliqlar bolghandila barliqqa kélidu.

Mukemmel we etrapliq bolush

islam terbiyisi insanning emiliy terepliri ichidin bir terepkila, xuddi her bir sahediki kishiler öz sahesidiki xizmitigila ehmiyet bergendek, qaysibir tereptinla ixtisasliq bolup yitishse, shuninggha qanaetlinip qélip öz sahesini asas qilghan bir xil terepnila tutuwalghandek qilmastin hemme tereptin etrapliq terbiyileshni muhim bilidu.

Tesewwupchilar we exlaqshunaslar ehmiyet biridighan rohiy we exlaqiy terepke pütün ehmiyitini qaritipmu turiwalalmaydu. Eqilshunaslar, peylasoplar pütün tirishchanliqliri bilen ehmiyet bergen pikri terepkila toxtilipmu qalmaydu. Yene u terbiye eskerler qiziqidighan chéniqish we esker bolushlargha pütün himmitini qaritip bashqisini tashlapmu qoymaydu. Shuningdek, özining barliq qiziqishini ijtimaiy islahatchilardek ijtimaiy terbiyegila qaritip turiwalmaydu.

Islam terbiyisi emeliyette, mushu tereplerning hemmisige pütün ehmiyet biridu we her türlük terbiyilinishke righbetlendüridu. Mana bundaq terbiye insanning hemme tereplirini, eqlini, qelbini, rohini, bedinini, exlaqini, mijez-xulqini, idiyewi tonushini terbiyeleydighan, shuningdek, u insanni hayatning xoshalliqi, xapiliqi, tinchliqi, baramliqigha terbiyileydu. Hemde uni yaxshiliq, yamanliq, xushalliq, xapiliq qaplighan jemiyetke qarshi turalaydighan qilip teyyarlaydu. Ijtimaiy terbiye we köresh qilish terbiyisige köngül bölmey bolmaydu. Bundaq qilghanda, shexsiy bashqa jayda, etrapidiki jamae bashqa jayda yashashtin ibaret birliksiz hayatni axirlashturghili bolidu. Islam özining takamulliqi we etrapliqliqi bilen eqide, ibadet we qanun meydanida özgiche bolghandek, terbiye meydanidimu alahidilikke ige.

Islam terbiyisining insandiki eqliy terepke bolghan qarishi

islam eqilge hörmet qilidighan, uni dewetning asasliq noqtisi qilidighan, mukapat- jazaning yadrosi qilidighan dindur. Quran bolsa, "ular eqil ishletmemdu?", "tepekkur qilmamsiler?", "eqli bar qewm üchün delil bar",

"tepekkur qilidighan qewm üchün", "eqil igilirige"..... Dégen ayetler bilen toshup kétigliktur. Islam körsetmiside, tepekkur qilish ibadet, höjjet telep qilish wajib, ilim telep qilish perz, intilmeslik rezillik, qarighularche egishish jinayet dep körsitilgen.

Islam musulmandin öz rebbini delil arqiliq tonushni, uning dewitining eqliy qarashqa ige bolushini telep qilidu. Qarighularche éytqan imanni qobul qilmaydu, musteqil pikir ishlitelmeydighan, bashqining pikri buyiche ish qilidighan, tepekkur qilmay, delil sürüshte qilmayla, yitiligen ademning yitilishige egiship kétidighan ademdin razi bolmaydu, hemde xalimaydu. Belki, islam eqil ishlitish, tepekkur qilish, chüshenche hasil qilish lazim dep körsitidu. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "allah qandaqla kishige yaxshiliqni irade qilsa, uni dinda chüshenchige ige qilidu."

quran ilimni we shu ilimning netijisi yaki hosuli bolghan imanni, bash igishtin ilgiri keltüridu, allah mundaq deydu:

﴿ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُواْ بِهِۦ فَتُخْبِتَ لَهُۥ قُلُوبُهُمْ ﴾

"(allah taalaning mundaq qilishi) ilim ehlilirining quranning perwerdigarining teripidin kelgen heqiqet ikenlikini bilishliri, shuning bilen uninggha iman éytishliri, dillirining quran'gha boysunushi üchündur." (süre hej 54- ayet).

Islam terbiyisining exlaqqa bolghan qarishi we terbiyisi

islam peziletlik, yaxshi exlaqni imanning tarmaqliridin, bashqiche qilip éytqanda imanning pishqan shirin méwiliridin hésablaydu. Islam körsetmisi boyiche bolghan iman, munewwer, tüzük eqide, allahqila xalis bolghan emel-ibadette ekis étidu, shuningdek toghra exlaqta ekis étidu.

Peyghember eleyhissalamning hediside mundaq déyilidu: "möiminlerning imanda eng kamilraqi- exlaqta yaxshiraqidur".

Xulq yaki exlaq dégen söz: mezmuni chongqur, mena dairisi nahayiti keng sözdur. Bu sözning dairisi shu qeder keng bolghanki, peyghember eleyhissalam peyghemberlikining muhim wezipisini körsitip mundaq dégenidi: "men peqet güzel exlaqlarni toluqlash üchün ewetildim". Hettaki, allah quranda peyghember eleyhissalamni eng chirayliq süpet bilen maxtap mundaq dédi:

﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾

"(i muhemmed!) sen heqiqeten büyük exlaqqa igisen." (süre qelem 4- ayet). Aishe reziyellahu enha- peyghember eleyhissalamning exlaqi heqqide sual soralghanda jawab birip mundaq dégen: peyghember eleyhissalamning exlaqi quran idi. Yeni quran élip kelgen peziletlerning hemmisi, quran buyrighan we righbetlendürgen yaxshi ishlar bir pütün halda peyghember eleyhissalamning exlaqidur.

Exlaq- peyghember eleyhissalamning: "kishiler bilen bille güzel exlaq bilen yashighin!", "silerning manga heqiqeten süyümlükraqinglar we qiyamet künisi manga eng yéqin orundikiliringlar, exlaqta yaxshi bolghininglarki, ular bir- birige qanat yapidu, ular bashqilar bilen, bashqilar ular bilen asanla könüp chiqiship

kételeydu" dégen hedislirige asasen, nurghun kishiler chüshen'gendek, turmushtiki yaxshiliq, her tereplime mulayimliq gerche musulmanning exlaq asasliridin bir asas bolsimu, bu jaydiki exlaq déginimiz bu ramkidila toxtap qalmaydu. Yene beziler chüshen'gendek, exlaq dégen: namehrem ayallar (yeni nikahlinish durus bolidighan ayallar)din we haraq, bashqa ichimliklerdin perz qilishla emes. Bu exlaq gerche islam deslep héris bolghan qurandiki munu ayette sözlen'gen ulugh exlaq bolsimu, lékin exlaq buning bilen toxtap qalmaydu:

﴿ قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا۟ مِنْ أَبْصَٰرِهِمْ وَيَحْفَظُوا۟ فُرُوجَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ ۗ ﴾

"möimin erlerge éytqinki, (namehremlerge) tikilip qarimisun, ewretlirini (zinadin) saqlisun, mundaq qilish ular üchün eng yaxshidur." (süre nur 30- ayet). Allah yene mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

"i möiminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlar(yeni choqunush üchün tiklen'gen tashlar) gha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qéliqlardur, bextke érishishinglar üchün sheytanning ishidin yiraq bolunglar." (süre maide 90- ayet).

Biz démekchi bolghan "exlaq" bunimu we yuqiridikinimu öz ichige alidu, hemde insan öz- özini idare qilish, söz- herikette rastchil bolush, emel- herikette semimiy bolush, muamilide ishenchlik, pikirde gheyretlik, her qandaq mesilini bir terep qilishta adaletlik bolush, heqiqet üstide chidamliq bolush, yaxshiliqqa qetiy irade baghlash, bashqilarni yaxshi ishqa buyrup, yaman ishtin tosush, taziliqqa, pakizliqqa ehmiyet birish, qaide- tüzümge hörmet qilish, insaniyetke yaxshliq bolidighan ishlargha we teqwadarliqqa yardem birish..... Din ibaret hayat meydanidiki her qaysi tereplerni chongqur we keng dairilik halda öz ichige alidu.

Islam terbiyisining beden'ge bolghan terbiye teripi

beden dégen, insan nishanlirigha yitishning, dini we dunyawi wezipilirini öteshning yadroluq nersisidur. Shunga peyghember eleyhissalamning sehih hediside mundaq déyilidu: "séning üstüngde bediningning elwette heqqi bar."

beden terbiyisidin közligen nishan

1. Tenning saghlam we türlük késelliklerdin xaliy bolushi. Ten saghlamliqning rohi we eqliy jehette melum tesiri bar bolup, qedimqilarmu "salamet eqil salamet tende bolidu" deydu. Shuninggha oxshash tenning késelliki shu ten igisini palech, kéreksiz qilip wezipisini öteshtin tosup qoyidu. Shuning üchün taziliqqa, her zaman ziyanliq nersilerdin saqlinishqa, dawalinishqa, uzun muddet uyqusiz qélish, chikimlik chikish we undin bashqa ziyanliq adetlerge qarshi turushqa bekmu ehmiyet birishi kérek. Her qandaq burader "bunnu" qehwesidin, chaydin nahayiti az istimal qilishi, tamaka qatarliq chikimliklerdin qetiy qol yighishi lazim.

2. Tenning küchlük, chidamliq bolishila késellikdin salamet bolushqa kupaye qilmaydu. Belki, tenning küchlük, chéniqqan bolushi, her xil heriketke téz hem asan küchi yitidighan bolushi lazim. Peyghember eleyhissalamning hediside

mundaq déyilidu: "küchlük möimin yaxshi hem ajiz möimin'ge qarighanda allahqa mehbubraq". Shuning üchün bedenni chéniqturush oyunlirigha, yügürüsh, su üzüsh, oq étish we uningdin bashqa türlük tenheriketlerge ehmiyet birish barliqqa keldi. Bir hediste mundaq déyilidu: "baliliringlargha su üzüshni, oq étishni we atqa minishni ügitinglar."

3. Tenning japagha chidamliq, kötürüshchan bolushi lazim. Chünki, ten japagha chidashliq birishke, musheqqetlerni kötürüshke, issiq- soghuq, tagh- öngkür, ashkara- yushurun dégendek oxshashmighan zamanlar keltürüp chiqarghan apetlerge taqabil turushqa adetlenmigende, uning salametliki, küchlükliki kupaye qilmaydu.

Beziler mundaq deydu: "japaliq turmushqa chéniqinglar! Chünki, bayashat turmush hemishe turmaydu".

Islam terbiyisining jihadqa bolghan terbiye teripi

"jihad"ning öz ichige alghan mezmuni "eskerlik" dégen sözning öz ichige alghan mezmunidin chongqur hem omumiyraqtur. "eskerlik" dégen söz: qattiq qolluq bolush we chéniqish démektur. Lékin, men démekchi bolghan jihad: iman, exlaq, pak roh we paydiliq nersilerni dewet yolida serp qilish..... Qatarliqlar bolup, yuqiriqi qattiq qol bolush we chéniqishni hem birge élip baridu.

Islam zéminlirining qaysi birige tajawuz qilip bésiwalghan tajawuzchilar bilen urush qilish qetiy perz bolghandek, kapirlarning mustemlikichilikige we ularning keltürüp chiqarghan kufri tajawuzigha qarshi urush qilish muqeddes diniy mejburiyet bolghandek, munapiq- xainlar bilen, bidetchiler (yeni dinda asasi yoq ishlarni qilghuchilar), zalimlar we buzuqlar bilen jihad qilishmu ulughluq derijisi jehette yuqiriqidin kem turmaydu. Shunga allah mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡۚ ﴾

"i peyghember! Kapirlargha we munapiqlargha qarshi jihad qilghin, ulargha (qarshi ghazat qilish we qorqunch sélish bilen) qattiq muamile qilghin." (süre tewbe 73- ayet).

Peyghember eleyhissalamdin biri: jihadning eng ewzili qaysi? Dep sorighanda, peyghember eleyhissalam: "zalim padishahlar aldida heqiqetni qorqmay sözlesh" dep jawab bergen idi. Bundaq dégenlikning menisi: "ichki buzghunchiliqqa qarshi turush, sirtqi urushqa qarshi turghan'gha oxshash her ikkilisi perz, her ikkilisi jihaddur." dégen bolidu.

Peyghember eleyhissalam, özi qilmaydighan ishlarni bashqilargha sözleydighan, buyrulmighan ishni qilidighan zalim padishahlar toghrisida sözlep musulman ümmet ularning zalim hökmige, mustebitlikige uchrighan chaghda, qilishqa tégishlik qaysi mejburiyetlerni ötesh kérek? Dégen mezmunda mundaq deydu:

4766/7897 - ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

peyghember eleyhissalam bu sözi arqiliq gunahni yaman körüsh, jinayetchige ghezep qilish, nepretlinish we uningdin alaqini üzüsh qatarliq dili bilen jihad qilish bolsa, imanning eng ajizliqi. Mana bundaq jihad, qoli bilen jihad qilishtin ajiz kelgen kishi tili bilen jihad qilghandek, tili bilen jihad qilishtin ajiz kelgen kishige perz ikenlikini körsitip biridu. Démek, bu yerde men musulman dégen kishige perz bolghan jihad qural bilenla we kapirlar bilenla jihad qilish dégenlik emes. Allah quranda töwendikidek ayetni nazil qilghan tursa qandaqmu undaq dégili bolsun?

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾

"i peyghember! Kapirlargha we munapiqlargha qarshi jihad qilghin, ulargha (qarshi ghazat qilish we qorqunch sélish bilen) qattiq muamile qilghin." (süre tewbe 73- ayet). Munapiqlar körünüshte musulmanlarning qatarida yürgechke qural bilen jihad qilinmaydu. Undaqlargha uqumluq qilip nesihet qilish we delil-pakitlarni otturigha qoyush, shundaqla ademge tesir qilidighan tesirlik sözler arqiliq allah quranda dégen buyiche qilish lazim. Allah mundaq deydu:

﴿ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴾

"ene shular (yeni munapiqlar) (yalghan éytidu), allah ularning dilliridikini (yeni munapiqliqni, mikrini) bilidu, ulardin yüz örigin, ulargha nesihet qilghin, ulargha tesirlik sözlerni qilghin." (süre nisa 63- ayet).

Allah taalaning muhemmed eleyhissalamgha qilghan sözidin yuqiriqi mezmunlarni téximu ochuq köriwalghili bolidu:

﴿ فَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَجَٰهِدْهُم بِهِۦ جِهَادًا كَبِيرًا ﴾

"shuning üchün kapirlargha itaet qilmighin, quran arqiliq ulargha qarshi (pakitlarni otturigha qoyup) barliq küchüng bilen köresh qilghin." (süre furqan 52- ayet). Mana bu jihad qilish heqqidiki ayet süre furqanda bolup bu süre urush ruxset qilinishtin burun mekkide nazil bolghan. Mekkide urushqa buyrush uyaqta tursun, ruxsetmu qilinmighan idi. Démek jihad dégen urush qilmaymu bolidu.

Yighip éytqanda, islam dinigha kishilerni dewet qilish, dewetni yetküzüshte mustehkem turush, uning achchiq zerbilirige chidashliq birish, dewet yolida yetken japa- musheqqetke, uning musapisining, nishanining yiraq ikenlikige perwa qilmay chidamliq bolush, mana bular heqiqeten ulugh jihaddur. Sözimizge töwendiki ayet isharet qilip, jihadning paydisi kimge bolidighanliqini, netijisini kim köridighanliqini éytidu:

﴿ وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾

"kimki jihad qilidiken, uning qilghan jihadi özining paydisi üchündur, allah heqiqeten tamami ehli jahandin bihajettur." (süre enkebut 6- ayet).

Peyghember eleyhissalam kapirlar bilen jihad qilish quralliri we u jihadning türlirini bizlerge roshen halda uqturup mundaq deydu: "siler mushriklar (yeni

kapirlargha) qarshi qolunglar, malliringlar we tilinglar bilen jihad qilinglar".

Yuqiriqilardin bashqa yene bir xil jihad bar bolup, u bolsa adem öz nepsi bilen jihad qilishtur. Shu jihad netijiside islamni öginidighan, islam boyiche ish qilidighan, bashqilarni shu islamgha chaqiridighan islamning yolida pulattek mustehkem turidighan bolush, shu arqiliq ghelibe qilish yaki shehid bolushtin ibaret ikki yaxshiliqning birige irishishtin ibarettur.

Eqilni azduridighan wehime- gumanlar, iradini qaymuqturidighan köngül arzuliri qatarliqlarni insanning ichki dunyasigha tashlash arqiliq insan bilen urush qilidighan sheytan'gha qarshi shübhilerni qoghlap chiqiridighan, choqum ishinishtin ibaret qural we köngül arzulirini meghlub qilidighan sewridin ibaret qural bilen jihad qilmay bolmaydu. Mana shundaq qilghandila gumanni yoqitish, köngül xahishini meghlub qilishtin ibaret jeng meydanida insanning düshmini bolghan sheytan üstidin ghalib bolghili bolidu. Hemde sewri (yeni chidamliq bolush) we choqum ishinishtin ibaret ikki qanatqa tayinip dinda yolbashchiliq qilish meqamigha yetkili bolidu. Allah mundaq deydu:

﴿ وَجَعَلۡنَا مِنۡهُمۡ أَئِمَّةٗ يَهۡدُونَ بِأَمۡرِنَا لَمَّا صَبَرُواْۖ وَكَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴾

"ular (külpetlerge) sewr qilghan, bizning ayetlirimizge jezmen ishen'gen chaghda, ulardin bir qisim kishilerni bizning emrimiz bilen toghra yol körsitidighan péshwalar qilduq." (süre sejde 24- ayet). Mana bular bolsa islam körsetmiside etrapliq bolghan jihadtur.

Jihad mertiwilirining desliwi xata ishqa dilida inkar qilish bolup, eng aliysi allah yolida urush qilishtur. Til arqiliq jihad qilish, qelem arqiliq jihad qilish, qol arqiliq jihad qilish, zalim padishahlar aldida heqiqetni sözlesh qatarliqlar bolsa yuqiriqi ikki perq (yeni yuqiri pellisi bilen töwen derijisi) arisidiki jihadtur.

Din'gha dewet qilish bolsa jihadsiz meydan'gha chiqmaydu. Dewet yolida bolghan jihadning büyük bolushi, dewetni küchlendürüsh telep qilinidighan iqtisadning köpliki we dewet yolida qan- ter aqquzup ishligenlerning ejrining köp bolushi qatarliqlar dewetning aliy- üstünlikige we uning tarqilish dairisining kengrilikige qarap bolidu. Allah mundaq deydu:

﴿ وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦۚ هُوَ ٱجۡتَبَىٰكُمۡ وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖۚ مِّلَّةَ
أَبِيكُمۡ إِبۡرَٰهِيمَۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ مِن قَبۡلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيۡكُمۡ
وَتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِۚ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱعۡتَصِمُواْ بِٱللَّهِ هُوَ مَوۡلَىٰكُمۡۖ فَنِعۡمَ
ٱلۡمَوۡلَىٰ وَنِعۡمَ ٱلنَّصِيرُ﴾

"allahning yolida (pul- mélinglar bilen, jéninglar bilen) taqitinglarning yétishiche jihad qilinglar, allah (dinigha yardem bérishke ümmetler arisidin) silerni tallidi (eng mukemmel sheret we ulugh peyghemberni silerge xas qildi). Silerge dinda héchqandaq müshküllükni qilmidi (silerni siler taqet qilalmighudek ishlarni qilishqa teklip qilmidi). (bu) atanglar ibrahimning dinidur (bu toghra din bolghanliqi üchün, uni mehkem uchlanglar), allah silerni ilgiri (yeni qurandin

ilgiriki kitablarda) musulman dep atidi. Qurandimu shundaq atidi. (allah) peyghemberni silerge guwah bolushqa we silerni kishilerge guwah bolushqa (tallidi), namaz oqunglar, zakat béringlar, allahqa yépishinglar, allah silerning igenglardur. Allah némidégen yaxshi ige! Némidégen yaxshi medetkar!" (süre hej 78- ayet).

Islamning jemiyetke qaratqan terbiyisi

quran kerim musulmanning öteshke tigishlik bolghan wezipilirini üch gewde qilip körsitidu.

1. Allahqa bolghan alaqini ibadette gewdilendürüsh.

2. Jemiyetke bolghan alaqini jemiyet üchün yaxshi ish qilip birishte gewdilendürüsh.

3. Düshmen'ge bolghan alaqini jeng meydanida gewdilendürüsh.

Yuqiriqi sözimiz heqqide allah mundaq deydu:

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ

وَجَـٰهِدُوا۟ تُفْلِحُونَ فِى ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ ۚ ﴾

"i möiminler! Bextke érishishinglar üchün ruku qilinglar, sejde qilinglar (yeni tezerru bilen namaz oqunglar), (yalghuz) perwerdigaringlargha ibadet qilinglar, yaxshi ishlarni (yeni xish- eqribalargha sile- rehim qilish, yétim- yésirlarning béshini silash, kéchisi tehejjüd namizi ötesh qatarliq ishlarni) qilinglar. Allahning yolida (pul- mélinglar bilen, jéninglar bilen) taqitinglarning yétishiche jihad qilinglar." (süre hej 77- ayetler).

Peyghember eleyhissalamning, her bir musulmanning iqtisadi arqiliq yaki abroyi arqiliq yaki bedini arqiliq yaki pikri arqiliq yaki tili arqiliq ada qilinidighan kündilik wezipisini yaki ijtimaiy mesuliyitini bayan qilidighan hemde yuqiridiki ayetning menisini tekitleydighan nurghun hedisliri bar:

4997/8249 - seid ibni ebu burdening chong dadisidin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: her bir musulman'gha sediqe kélidu, dédi, buni anglighan sahabilar: éytip berginchu? Eger u sediqe qilghidek nerse tapalmisa qandaq qilidu? Dégenidi, peyghember eleyhissalam: bilikige tayinip ishlep, özini baqidu we öz emgikidin sediqe béridu, dédi. Sahabilar: u buni qilishqa qadir bolalmisa qandaq qilidu? Dep sorighanidi: ziyan'gha uchrighan mohtaj kishige yardem qilidu, dédi. Buningghimu qadir bolalmisa qandaq qilidu? Dep sorighanidi: bashqilarni yaxshi we xeyrlik ishlarni qilishqa buyruydu, dédi. Sahabilar: bu ishnimu qilalmisichu? Dep sorighanidi: yamanliqtin özini tartidu. Bu uning üchün sediqidur, dep jawab berdi. (muslim: 1008)

1. Her qandaq yaxshi ishni qilish, biz quran we hedistin delil- pakitlarni keltürüp bayan qilghinimizdek allah buyrighan, musulmanning muhim wezipilirining ayrilmas bir qismidur. Démek, musulman namaz ötesh, roza tutush, ibadet qilishqa buyrulghandek, yaxshi ish qilishqa we uninggha bashqilarni dewet qilishqa buyrulghandur.

2. Tehqiqlap éytqanda, musulman dégen özi yashawatqan jemiyettin ibaret

tendiki tirik bir parche eza bolghini üchün, uning jemiyetning derd- elem, mung-zarini hés qilish, chüshinish, shuning bilen birge ashu jemiyetke yetken derd-elem we türlük xapiliqlarni yuqitishqa, héch bolmighanda yenggillitishke bolsimu heriket qilishi kérek. Hemde u musulmanning ach- yalingach qalghan yaki késel azabi tartiwatqan ademni körüp turup, yardem qilish sharaiti bar turup, uninggha yardem qilmay, derdige derman bolmay bixaraman yürüshi hergiz toghra emes, hem uning exlaqigha uyghunmu emes.

3. Yaxshi ish qilishning özi bolsa, islam dinini dewet qilishtin bir qisim bolup, bu dewet bir tereptin til we qelem bilen tarqitilghandek, yene bir tereptin yaxshi ish qilish we emiliy heriket élip bérish arqiliq tarqitilidu.

4. Jamaetchilikte bir tereptin jemiyetke xizmet qilishqa qadir küch- quwwet bolghini üchün, yene bir tereptin éytqanda jamaetchilikte omumyüzlük halda pikri yaki terbiyiwi heriketke kéreklik ang- sewiye bir pütün toluq bolmighini üchün, ularning küch- quwwitini bikar qoymasliqni nezerde tutup, jemiyet terbiyisige ehmiyet birip ularning rolini jari qildurush kérek. Chünki ixtisasliq kishi qeyerde bolidiken, uning bikar qalghanliqi yamanliqtin bashqini dérek bermeydu.

Islam terbiyisining siyasiygha bolghan terbiye teripi

biz bu yerde "siyasiy terbiye" dep tilgha élin'ghan söz arqiliq: islam terbiyisining hökümet ishlirigha, dölet intizamigha, hökümet bilen puqra otturisidiki alaqige, turushluq dölet bilen islam döletliri yaki gheyriy islam döletliri bolsun bashqa chetel döletliri bilen bolghan alaqige we jahan'gir- tajawuzchi döletlerge qollinilidighan qanun tüzümlerge, uningdin bashqa nurghunlighan türlük mesililerge alaqidar bolghan tereplerni meqset qilimiz.

Démekki, aq bilen qara qanche bir- biri bilen tüptin oxshimas, birleshmes bolghinidek "siyasiy" dégen söz bilen "din" dégen sözning mezmuni qarimu-qarshi bolup, siyaset bilen dinning birer shexisde yaki birer goruhta birge élip méngilishi hergizmu tesewwur qilinmaytti. Kishiler ikki türlük bolidu: diniy adem yaki siyasiy adem. Shuningdek jamaetmu ikki türlük bolup, diniy jamaet yaki siyasiy jamaet bolidu. Din ademlerning siyasiy bilen arilishishi, siyasiy ademlerning din bilen arilishishi haram, shuningdek, diniy jamaetlerning siyasiy ishlargha yaki siyasiy jamaetlerning diniy ishlargha arilishishi haram dep qarilatti.

Bezi ehwallarda siyasiy ademning yaki siyasiy jamaetning din mesilisige arilishishi kengchilik qilinip kechürüm qilinsimu, lékin diniy ademning yaki diniy jamaetning siyasiy mesililerge arilishishi shu chaghdiki kishilerning qarishida kechürüm qilinmaydighan, kengchilikmu qilinmaydighan bir gunah ish hésablinatti.

Bundaq xata pikirlerge qarshi hayatning hemme tereplirini. . . Öz ichige alghan islamning etrapliq toghra pikirliri arqiliq qattiq jeng qilish lazim. Siyasiy mesile bolsa islamning etrapliqliqidin birsidur. Shuningdek, siyasiy mesilining islam öz ichige alghan alahidiliklirining biri ikenlikige quran, hedis, peyghember eleyhissalamning körsetmisi, sahabi kiramlarning terjimihalliri we mushu ümmetning 13 esirdin ushuq tarixiy dewrde élip barghan heriket- paaliyetliri ochoq halda pakit süpitide qed kötürüp turidu.

Ijabiyliq we binachanliq

islam dini bolsa, musulmanning quruq geptin burun emeliyiti bolush, özi qilmaydighan ishni bashqilargha dep yürmeslik, ishench qilalmighan ishni qilmasliq we allahning munu ayettiki kayishigha uchrap qalmasliq qatarliqlarni öz meqsidi qilishni irade qilidu. Allah mundaq deydu:

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴾

i möiminler! Siler néme üchün qilmaydighan ishni qilimiz deysiler? (yeni emelde siler qilmaydighan yaxshi ishlarni néme üchün aghzinglarda qilimiz deysiler?) silerning qilmaydighan ishni (qilimiz) déyishinglar allahning dergahida eng öch körilidighan nersidur. (süre sep 2- 3- ayetler)

musulmanning emeliy herikiti tashlanduq we zaya bolup kétidighan emel bolmastin belki, allahning we kishilerning aldida mötiwer, qedir- qimmetlik emeldur. Bu toghrida allah mundaq deydu:

﴿ وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَـٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَـٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

(ulargha) éytqinki, "(xalighan) emellerni qilinglar, qilghan emelinglarni allah, allahning peyghembiri we möiminler körüp turidu. Yushurun we ashkara (nersilerni) bilgüchi (allah) ning dergahigha qayturulisiler, allah qilmishinglarni silerge xewer qilidu (süre tewbe 105- ayet)

islam dini bolsa, "musulman" ning bihude, paydisiz ishlar bilen shughullinishini, özining qimmetlik waqtini nachar- peskesh ishlargha yaki orunsiz sözlerge chümüp kitish bilen israp qilishni, yaki naheq ishlargha arilishish bilen israp qilishni, yaki nadanlarning eski- yaman qéliqlirigha ariliship uni ret qilip yürüshke israp qilishni yaman köridu. Shu jehettin allah möiminlerni mundaq dep süpetleydu:

﴿ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنِ ٱللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴾

ular bihude söz, bihude ishtin yiraq bolghuchilardur (süre muiminun 3- ayet)

﴿ وَإِذَا سَمِعُوا۟ ٱللَّغْوَ أَعْرَضُوا۟ عَنْهُ وَقَالُوا۟ لَنَآ أَعْمَـٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَـٰلُكُمْ سَلَـٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴾

ular bihude sözlerni anglighanda uningdin yüz örüp (yeni qulaq salmay): "bizning emellirimiz özimiz üchün, silerning emelliringlarmu özenglar üchün, silerge amanliq bolsun, biz nadandin dostluq tilimeymiz" deydu (süre qeses 55- ayet) yene allah möimin bendilerni süpetlep mundaq deydu:

﴿ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلْجَـٰهِلُونَ قَالُوا۟ سَلَـٰمًا ﴾

merhemetlik allahning (yaxshi köridighan) bendiliri zéminda özlirini töwen tutup temkinlik bilen mangidu, nadanlar ulargha (yaqturmaydighan) söz qilsa, ular: "silerge amanliq tileymiz" deydu (yeni gunah bolmaydighan sözlerni qilidu) (süre furqan 63- ayet)

﴿ وَٱلَّذِينَ لَا يَشۡهَدُونَ ٱلزُّورَ وَإِذَا مَرُّواْ بِٱللَّغۡوِ مَرُّواْ كِرَامًا﴾

ular (yeni allah yaxshi köridighan bendiler) yalghan guwahliq bermeydu, yaman sözni anglap qalghan chaghda aliy janabliq bilen ütüp kétidu (süre furqan 72- ayet). Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning mubarek sözide mundaq déyilidu: "bir insanning bihude söz, bihude ishni tashlighanliqi, uning musulmanliqining yaxshiliqidindur." hedis alimliri bu hedisni islam binasining asasi bolghan töt hedisning birsi dep hésablidi.

Islam dini bolsa musulman'gha, musulman özining ikki kichik ezasi yeni: tili, dilini kishilerge yaki bashqa nersilerge deshnem we lenet qilishqa serp itishni bek yaman köridu. Sewebi shuki: musulman dégen: deshnem qilghuchi, lenet qilghuchi emesdur. Shuning üchün peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan nurghun hedislerning yighindisi pütünley mundaq deydu: "tillimanglar!", "ölüklerni tillimanglar (yeni ölüp ketken kishilerni tillimanglar) chünki, ular néme ish qilghan bolsa, shuninggha yitip boldi", "zamanni tillimanglar, chünki, zamanni (zaman qilghan, bashqurghan zat) allahdur.", "shamalni tillimanglar, chünki u shamal (allah teripidin) buyrulghandur", "tep kisilini tillimanglar, chünki u xataliqlarni üchürgüchi kefarettur.", "xurazni tillimanglar, chünki u (kishilerni) namaz üchün oyghutidu."

sheytanning insan'gha bolghan düshmenliki we uning allahning rehmitidin eyiblen'gen, xarlan'ghan halda heydelgenliki ispatlan'ghan turup, peyghember eleyhissalamning sheytan'gha deshnem birip uni tillashtin tosqanliqi yuqarqidinmu bekrek ejeblinerlik ishtur.

1905/3213 - ebu melih bir ademning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning keynige min'gishiwalghanidim, yolda ulagh müdürüp ketti. Men: sheytan halak bolsun! Désem, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq démigin. Eger sen undaq déseng, sheytan kérilip öydek yoghinap kétidu we: bu ish méning küchüm bilen boldi, deydu. Shunga: ”bismillah, dégin. Shundaq déseng, u kichiklep chiwinchilik bolup qalidu, dédi. (ebu dawud: 4982)

buningdin chiqidighan mezmun shuki: sheytanni tillash selbiy ish bolup, tillash sheytan'gha azar bermestin belki uni xushal qilip meghrurliqini östürüp quyidiken (yeni: özining insanni kayitqinigha xush bolidiken), insanning allahni esleshke, "bsm allah" déyishke oxshash ijabiy emelge yüzlinishila sheytan'gha azar birip uni achchiqlitidiken, hemde sheytanni pesleshtürüp chiwindek étibarsiz bolup, kichiklep kitidighan haletke keltürüp quyidiken.

Ustaz hesenul benna rehmetullahi eleyhining asasliq 10 wesiyti bar idi. Bu wesiyetlerning hemmisi ijabiyliqqa, emel- heriketke we binachiliqqa, hemde binakarchiliq, selbiylik, xarab, buzushlardin saqlinishqa seperwer qilidu we qiziqturidu. Hesenul benna bu wesiyetliride éytidu:

1. Qaysi bir waqitta ezan awazini anglisang, sharaitlerning qandaq bolushidin qetiynezer namazgha turghin!

2. Quran tilawet qilghin! Yaki menisini mulahize qilghin (yeni- mutale qilghin), yaki bashqilardin anglighin! Yaki allahni esligin! Waqtingdin azraqnimu paydisiz ishlargha israp qilmighin!

3. Ereb tilini pasahetlik sözleshke tirishqin! Chünki bundaq til islamning belgiliridindur .

4. Qeyerde bolsun, herqandaq ehwal astida köp jidel qilma! Chünki jidel dégen yaxshiliq keltürmeydu.

5. Tula külme! Chünki, allahqa baghlan'ghan dil shük aram alghuchi, éghir-bésiq bolidu.

6. Chaqchaq gep- söz, ish- heriket qilma! Chünki küreshchan millet rast- chin pishshiqliqtin bashqa ish heriketlerni tonimaydu.

7. Sözligende awazingni anglighuchning ijtihadidin artuq kütürüp sözlime! Chünki, shundaq ünlük sözlesh exmeqliqtin we anglighuchilargha azar birishtin ibarettur.

8. Shexislerning gheywitini qilishtin, heyetler (yeni- jamaetler) ge eziyet birishtin saqlan'ghin! Sözliseng yaxshi sözle!

9. Sanga uchrighan dini buraderliringge özi telep qilmisimu özüngni tonushturghin! Chünki bizning dewitimizning asasi dostluq we tonushturushtur.

10. Insanlarning qilishqa tigishlik wezipiliri waqitliridin köp (waqit kishilerge qarap turmighachqa pütün ish waqitqa sighip kitip shu ömür ichide qilip bolush natayin), shuning üchün sen özüngdin bashqa kishining u waqittdin payda éliwélishigha yardemleshkin! Eger siningmu muhim ishing bolsa, shunimu téz ada qilghin!

"musulmanning himmiti- meqsidi jemiyetning késellirige, kishilerning bashlirigha kelgen müshkülliklerge, ularning arisida omumliship ketken étiqadtiki özgirishlik, ibaditidiki bidet- xataliq, exlaqidiki buzuqluq, chüshkünlük we quran'gha ésilishtiki chetnesh qatarliq yaman illetlerge qarshi turmastin, uningdin közini yumupla, allahning zikri bilen, allah heqqide pikir qilish bilenla toxtap shuningdin menpeetlinip, shexsiy qilghan ibaditidin lezzetlinip yürüydighan bolup qalmasliqi kérek". Eger undaq bolmighanda, musulman pitne- pasatni yuqutup, xataliqni tüzitip, nachar- yaman ish qilidighanlarni yaxshiliqqa bashlash, bidet ish qilghuchilarni sünnetke egishishke, chetnep ketkenlerni rawurus méngishqa, hurun bitawaqlarni ishleshke we bushanglarni qizghinliqqa chaqirip, ijabiy qedem bésish ornigha, yuqarqi xata ishlargha yol échip, qistashqa asanla bash igip kitidighan yaki hesret- nadamet chikidighan, ümidni üzüp meyüslinip turidighan yaki échinishtin bashqini uqmaydighan meydan'gha ige adem bolup qalidu. Mana bundaq musulmandin bolup qalmasliqni tekitlesh bolsa, musulman buraderni terbiyileshtiki ijabiy menilerning biridur.

Musulmanni, musulman dégen bashqilarni islamdin ibaret toghra yolgha bashlashni, chaqirishni özining eng büyük meqsidi, hayatidiki eng chong nishani, özining herikitining eng axirqi nishani qilish we her bir shexisni islam yoligha bashlashni özige quyash chiqqinidin we patqinidin yaxshi dep hésablishi,

peyghember eleyhissalamdek ulugh zatning we uning orunbasarlirining yoli bolghan dewet qilish yoli peqetla allahni dep, allahning yolini dep bolidighanliqini, bu yolning hayattiki wezipe yolining eng ulughi ikenlikini bilish wajip ikenlikini chüshen'güdek qilip terbiyilesh musulman buraderlerni tebiyleshtiki muhim wezipidur. Shunga nishan bashtin- axir bir, hem éniq, yimirilmes bolushi shert. Uni ishqa ashurush üchün ishlitilidighan wasitiler qaysi xilda bolsa- bolsun islam étirapla qilidiken boliwéridu. "men peqet allahning yardimi bolghandila muwepiqiyet qazinalaymen, (hemme ishta) allahqa tayinimen we uninggha yüzlinimen".

Yettinchi bap. Islam medeniyiti we musulman ayal

islamda ayalning mohimliqi

ayal islamda bolsa asasliqtur. Heqiqeten u daim érining hamiyside bolghanliqi üchün nepiqiliri, hajetlirining hemmisi kapaletke igidur. Eger qiz bolsa dadisi, hemshire bolsa qérindishi, ana bolsa oghli, ayal bolsa yoldishi mesuldur. Bular bolsa sheret nepiqe nizamlirida ulargha qilin'ghan hökümdur we barliq kishiler bulargha raye qilidu.

Biz yashawatqan bu esirde ayal kishi öydin chiqti we mektepke, unwérstétqa, bazargha, xizmetke kinogha we herxil yerlerge bardi. Lékin, birdin bir, bérishqa tégishlik orun bolghan meschitke barmidi.

Xurapatliq, qalaqliq esirliride ayal kishi yétim we nadan qalduruldi. Ayal kishi perwerdigarining heqqini ada qilish emes belki köz aldida turghan érining, baliliriningmu eqelliy heqqini bérelmidi. Nurghun ayallar namazni tashlidi, musulman ayal bilimsizliktin dinining tüwrüki,kündilik asasi bolghan perz namazni tashlidi. Derweqe, namaz islam bilen kufrining arisidiki perq idi.

Biz xurapatliq, qalaqliq esirlirige qaytishni xalimaymiz. Biz kelgüsidiki musulman ayallirining birinchi musulman ayal esiri, u bolsimu peyghember eleyhissalam esiri, sahabilar we ulargha egeshküchiler we altun esirler bolup, u bolsimu uningda özining mesuliyitini ada qilish bilen öz heqqini tamamen tonughan, özining üstidiki allahning mesuliyetlirini tonughan we u mesuliyetlerini ada qilghan, öz perwerdigarini toluq tonughan we uninggha heqliq ibadet qilghan, bir ay rozisini tutqan, besh wax namizini oqughan, ippitini saqlighan, érige itaet qilghan, perwerdigarining jennitige heqliq bolghan esirge qaytishini ümid qilimiz!

Eyni zamanda ayallar peyghember eleyhissalamning huzurigha kélip xususiy ishlirinimu uningdin soraytti.

3434/5727 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: allah deslepki muhajirlarning ayallirigha rehmet qilsun! Allah: " ular léchekliri bilen kökreklirini yapsun" (süre nur, 31 - ayet)(dégen ayetni nazil qilghan haman, ular özlirining qélin kiyimlirini yirtip, uning bilen allah buyrighan shekilde yögen'genidi. (ebu dawud: 4101)

3435/5728 - ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: "i peyghember! Ayalliringgha, qizliringgha we muiminlerning ayallirigha éytqinki,

pürkenji bilen bedinini oriwalsun" (süre ehzab, 59 - ayet) dégen ayet nazil bolghandin kéyin, ensarlarning ayalliri kochigha xuddi béshigha qagha qoniwalghandek qapqara pürkenjiler bilen chiqti. (ebu dawud: 4101)

emeliyette, ayallar allahning emrige egishishke tolimu héris idi. Shu chaghda, ene ashu ayallar, perwerdigarining buyruqini orunlashta bir minutmu saqlimighan idi. Ayal kishining perwerdigari we dini bilen bolghan munasiwiti mushuningdek bolghan idi. Emma, éri üchün heqiqeten nahayiti yaxshi yardemchi idi. ”ikki belwagh igisi“ dep nam alghan ebubekrining qizi esma reziyellahu enhuma, éri, peyghember eleyhissalamning hammisining oghli we söhbetdishi zubeyre ibni ewwamgha yardemlishetti.

2588/4302 - esma binti ebu bekri reziyellahu enha mundaq deydu: zubeyr reziyellahu enhu méni nikahigha alghanda, uning ne méli, ne quli (héchnémisi) yoq bolup, bar - yoq bisati peqet bir tuyaq at bilen su tartidighan bir tuyaq töge idi. Étigha helep étip baqattim, su tartattim, (su tartidighan) soghisini rémunt qilattim, xémir yughurattim. Men nan yéqishni yaxshi bilmeyttim, nanlirimni (medinige kelgendin kéyin) ensarlardin bolghan qoshnilirim yéqip béretti, qoshnilirim bek wapadar ayallar idi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem zubeyrge bölüp bergen étizliqtin (xormining) uriqini béshimda kötürüp élip kélettim. Étizliq bilen öyning ariliqi texminen ikki mil kéletti. Bir küni béshimda (xorma) uruqini kötürüp kéliwétip, ensarlardin bir nechche kishi bilen kéliwatqan peyghember sellallahu eleyhi wesellemge yoluqup qaldim. Peyghember eleyhissalam méni chaqirdi we méni arqisigha méndürüwélish üchün tögisini chöktürmekchi boldi. Biraq men erler bilen birge méngishtin tartindim we zubeyrning kündeshlikini ésimge aldim, zubeyr bekmu künlemchi idi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem méning tartin'ghanliqimni bilip kétiwerdi. Men zubeyrge bolghan weqeni dep bérip: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin tartindim we séning künlemchilikingni oylap minmidim, dégenidim, zubeyr: allahning nami bilen qesemki, séning (shunche uzaqtin) uruqni kötürüp kélishing, manga peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bir tögige minip kélishingdinmu éghir keldi, dédi. Köp ötmey, ebu bekri reziyellahu enhu méning ornumda at baqidighan bir dédek ewetti. Shuning bilen, men xuddi qulluqtin azad bolghandek boldum. (buxari: 5224)

körüp yétishke boliduki, muhimi, qiyinchiliq, chéngchiliq waqitlirida éri bilen birge bolush kérek. Dunya ayallirining serdari peyghember eleyhissalamning qizi fatime zehra reziyellahu enha bolsa öyni süpüretti, tamaq étetti, xémir yughuratti, nan yaqatti u zamanlarda nanlar zamanimizdikidek teyyar emes idi. Belki ayal kishi arpidin un tartip andin uningda xémir yughuratti. Fatime reziyellahu enha un taritip hetta quli qapirip, yiringdap ketken u shu haldimu yene xémir yughurup nan yaqatti. U yoldishi eli ibni ebu talipqa yardemlishetti, chünki eli uning ishlirigha yardem qilish üchün xizmetchi yallashqa qadir bolalmighan idi. Hayatning yüklirini ikkige bölüsh arqiliq choqum turmushning issiq - soghuq, achchiq - tatliqlirida bille yashash kérek idi. Mana bu ixlastur mana bu wapadurliqtur.

5811/9483 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: fatime reziyellahu enha peyghember eleyhissalamdin bir xizmetchi sorap kelgenidi, peyghember eleyhissalam: sanga bergüdek xizmetchim yoq, dédi . Shuning bilen, fatime qaytip ketti. Kéyin, peyghember eleyhissalam uning yénigha bérip: sanga mendin sorighan nersini béreymu yaki uningdinmu yaxshiraq nersini béreymu? Dep soridi. Eli reziyellahu enhu gepke ariliship: téximu yaxshi bolghan nersini sorighin! Didi. Fatime reziyellahu enha: téximu yaxshisini xalaymen, dédi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: munu duani oqughin! Dédi: i yette qewet asman we büyük ershning rebbi! Bizning we barliq nersilerning rebbi! (sen) tewrat, injil we quranni chüshürgüchi zatsen. Sen awwalsen, sendin burun héchnéme yoq idi. Sen axirsen, barliq mewjudattin kéyin senla qalisen. Sen ashkarisen (yeni mewjutliqing delil - pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur), séningdek ashkara biri yoq. Sen yoshurunsen (yeni séni köz bilen körgili bolmaydu, séning zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yételmeydu), séningdek yoshurun birsi yoq. (i allah!) bizni qerzdin qutquzghin we kembeghelliktin saqlighin. (ibni maje: 3831)

heqiqeten allahni eslesh sizge rohi küch bérip, hayat yükliri üstidin sizge yardem qilidu, eziz allah taaladin yardem sorang. Ayal kishiler seleplerning dewride éri üchün nahayiti yaxshi yardemchi bolatti, biraq bügünki kündiki ayallarning oylaydighini pul, kiyim - kéchek, perdaz zinnettur. Oylaydighini tashqi körünüshning palani - pustanilerdin chirayliqraq bolishi, érini qaysi yol bilen bolsun, halaldin bolamdu haramdin bolamdu izziti bilen bolamdu, xar bolup bolamdu, pul tépishqa ittirishtur.

Ayal kishiler, pak ejdadlar zamanisida, eger éri xizmitige yaki tijaritige chiqish aldida uninggha éytatti; ey palanining atisi, haramdin kesip qilip qilishtin hezer eyleng, biz heqiqeten achliqqa, qorsiqimiz ichip kétishke sewr qilalaymiz we lékin otqa we jebbarning (yeni allahning) ghezipige chidiyalmaymiz ! Eger er haramning aldida iradisi boshap, bosh qaytqan bolsa heqiqeten ayalining bu sözliri özi we öyi üchün segitip könglini oyghotup we özidin haramgha chüshüp qilishtin burun qayta - qayta hésab élip turidu.

Eger er jéhatqa mangsa, ayali uninggha qandaq muamilide bolghan? Ular erlirini jéhatqa righbetlendürdi. Eger uninggha: "siz we aile tawabatliringiz, ersiz qalsa qandaq qilisiler?" déyilse, u ayal ulargha chongqur iman we ishench bilen, "men heqiqeten érimni obdan bilimen, u yégizgüchi, riziq bergüchi emes, yigüzgüchi ketken bilen riziq bergüchi baqiydur" dédi.

Kelgüsidiki musulman ayalning mushu ayaldek érining allahqa itaet qilishi we mesuliyetlirini ada qilishi üchün uninggha yardemchi bolishini ümid qilimiz. Dunya, aile bayliqlirining eng yaxshisi salih ayaldur. Kelgüsidiki musulman ayalning salih musulman ayal bolushini ümid qilimiz!

Uning salih ana bolup perzentlirini yaxshi terbiyilishini ümid qilimiz ! We ularni güzel exlaqlar islamning peziletliri we allahqa boysunidighan , allahning ibadetlirini yaxshi köridighan qilish bilen ularni allahqa asiy bolushni yaman körsütüp, rezilliklerdin qorqutup, ésil exlaqlargha righbetlendürüp we ölümni

eslitip chong qilishini ümid qilimiz!

Bu, musulman ana, bir chaqirghuchi jihadqa chaqirghanda, xeter qongghuriqi chélin'ghanda we bir sözligüchi: ey allahning atliq eskerliri atlininglar, ey allahning qoshunliri yürünglar dégen chaghda, uni uningdin ilgiriki musulman ana oghullirini jihadqa qiziqturghinigha oxshash oghullirini mesoliyetlirini ada qilish üchün righbetlendurüwatqanliqini körümiz.

Kelgüsidiki musulman anining mushundaq sewiyide bolushini ümid qilimiz. Kelgüsidiki musulman ayalning öz dinini chüshinishi, hayatini tonushi we dinidin, dunyasidin ayrilghuchilardin bolmasliqini ümid qilimiz.

Uning öz esiride yashishini, lékin öz dinini tashliwetmeslikni ümid qilimiz. Men heqiqeten bu künning choqum yétip kélidighanliqigha ishinimen bu emeliyette, özining ishenchilik dinini, qimmetlik shexsiyitini, heqiqiy wezipisini we alahide miraslirini qayturuwélish üchündur we musulman ayal éytiduki: "men yawropaliq, amérikiliq yaki rusiylik ayal emesmen, men heqiqeten musulman ayal, musulmanning menisi xalayiqlar üchün otturgha chiqirilghan eng yaxshi ümmettur. Men heqiqeten allahning perwerdigarliqigha, islamning dinliqigha, quranning kitabliqigha we muhemmet eleyhissalamning peyghember we elchi ikenlikige razi bolghuchi. Choqum islamning qimmitini, alahidilikini we adetlirini saqlash bilen dawamlashturushum kérek" choqum bu ishench ayalgha qaytish kérek. U bularni saqlisa uning hayatidin héch nersini chekliyelmeydu. We uning hayati hoquqidin bir nersini chekliyelmeydu.

Musulman ayal choqum bilim élishi kérek. Chünki ilim telep qilish musulman er - ayallar üchün perzdur. Islam bilimsizlikni ayal kishige perz qilmidi. Shundaq bir kishiler bezi waqitlarda ayalni jahil qaldurdi. Ular bolsa jahillardurki, bilimsizlik erler we ayallar hemmisige tarqaldi. Emma islam bolsa her ikkila jinsning telim ilishini buyruydu.

Heqiqetenmu musulman ayallardin erlerge petiwa bergenler bolghan. Erlerning heqiqeten möminlerning anilirining aldigha soal sorap barghanliqlirini bilimiz. Misali aishe we umme seleme rezeyellahu enhuma anilirimizgha oxshash. Sahabilar ulardin hedis riwayet qilghili we islam mesililirini sorighili kéletti. Sahabe we tabiinlarning chongliri aishe rezeyellahu enhaning huzurigha kélip uningdin sorishatti, we u, ulargha jawab béretti we tüzeytti. Bu toghrida hetta bir qanche kitablarmu yézilghan.

Imam zerkeshi bir kitab tüzgen bolup uning ismi: "aishe rezeyellahu enhaning sahabilarni tüzetken jawabliri" idi. Ashu chaghda aishe rezeyellahu enha sahabilargha palani uningda xatalashqan pokuni mawuningda xatalashqan" dep barliq jüret we küch bilen jawab béretti.

Kéyinki esirlerde musulman ayallarning orni bolghan. Sekiynetu binti hüseyinning huzurigha kishiler yiraqlardin petiwa sorap kelgen. Uning mexsus dersxanisi hem bolghaniken. Töt imamning biri bolghan imamu shafiiy, uning dersige qatnashqanliqi hem melum. Bezi ayallar hedis riwayet qilghan, bir kishi özi hedis anglighan kishining ismini tilgha élip turup: salihe ustaz palanining qizi pustani manga sözlep berdi, dep éytidu.

Hediste emiyril müiminiyn, buxarining eng zor sherhligüchisi hapiz ibni hejer

esqelanining: "pustanining qizi pokuni heqiqeten méning ustazlirimdindur" dep éytqanliqi riwayet qilin'ghan. Henefiy mezhipidiki chong ölimalarning birining özige oxshash petiwa béridighan bir qizi bolghan bolup dadisining öyidin birer parche xet chiqsa, uning üstide dadisining imzasi we qizining imzasi yeni qizning bu petiwani étirap qilghanliqini bildüridighan imzasi yézilip chiqidighan bolghan. Uning éri bolsa dadisining shagirtliridin biri we umu, chong ölimalardin alaiddin kasani, (ölimalar padishahi) dep atalghan. Fiqhé henefide "bidaius senai" dégen bir kitabni tüzüp chiqqan, u bolsa ustazining kitabning kéngeytilgen chüshendürüshidur. Shuning üchün alimlar éytidu: uning sowghisini sherhlep, uning qizigha öylendi! We petiwa üstide qizining we küyoghlining imzasimu birge chiqidighan bolghan qiz bolsa dadisi we éridek petiwa béridighan bolghan.

Er - ayal otturisidiki toluqlinish

ayal kishi mushundaq bolghan idi. Ayal kishi peqet ajizliq qalaqliq, xurapatliq esirliridila yétim qalduruldi. Shundaq éytimizki: musulman ayal öz islamiyitining alahidilikini saqlishi kérek, buning menisi hergizmu hayatidin yétim, hoquqliridin mehrum qaldurulidu dégenlik emes. Oqusa bolidu, belki oqushi wajiptur we lékin oqush özining qabiliyet we kesipi dairiside bolidu. Xotun kishi bolsa ayaldur... ALLAH taala éytqandek:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى (1) وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى (2) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى (3)

"qarangghuluqi alemni qaplighan kéche bilen qesemki, yorughan chaghdiki kündüz bilen qesemki, er ayalni yaratqan zat allah bilen qesemki." (süre leyli 1 - 3 - ayetkiche).

ALLAH taala kündilik hayatta, kéche - kündüzni yaratqinidek, er - ayalni yaratti. Xuddi kéchining qarishisida kündüz bolghinidek, hayat hem, kéche - kündüzsiz toluq bolmighinidek choqum er - ayal bolishi kérek:

وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (49)

"silerning ibret ilishinglar üchün herbir nersini jüp yarattuq." (süre zariyat 49 - ayet).

Perwerdigarimiz alemning hemmisini jüplük üstige turghuzdi. Hetta jansiz(anorganik madda) mesilen: tok, mutleq - passip (pilus - minus) bolghinidek, er - ayalmu mutleq passipqa oxshaydu. Ayal kishi erning düshmini we yaki reqibi emes we hem erning özimu emes, bu toghrida allah taala éytidu:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخْرِجُواْ مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُواْ وَقُتِلُواْ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّن عِندِ اللّهِ وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (195)

"ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: [men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üchün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlerning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen)

elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen]. Bu (ularning yaxshi emelliri üchün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar." (süre al imran 195 - ayet).

Yeni ayal bolsa erdin, er bolsa ayaldin we erkishi ayalgha, ayal kishi erge hajetsiz bolalmaydu, shuning üchün ayal kishi zihnida özini er kishi üchün düshmen, reqib we riqabetchi qiliwalsa toghra bolmaydu. Belki, u bolsa erni toluqlaydu. Mushu nuqtidin éytqanda, allah taala adem eleyhissalamni yaritip jennette turghuzghanda uni yalghuz qoyup qoymidi; chünki uning jennette yalghuz yashishi menisizdur. ALLAH taala adem eleyhissalamni yaratqanda uning üchün uning bilen birge bir ayal yaratti we uninggha éytti:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلاَ مِنْهَا رَغَداً حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الْظَّالِمِينَ (**35**)

"biz(ademge): [i adem! Sen xotunung (yeni hewwa) bilen jennette turunglar! Jennettiki nersilerdin xalighininglarche kengtasha yep - ichinglar, bu derexke yéqinlashmanglar (yeni méwisidin yémenglar), bolmisa (özünglargha) zulum qilghuchilardin bolup qalisiler] déduq." (süre beqere 35 - ayet). Emma jennet bolsa hewwasiz menisizdur, bu toghrida allah éytidu:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحاً لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (**189**)

"u silerni bir jandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratti, (adem eleyhissalamning) unsi - ülpet élishi üchün, xotunini (yeni hewwani) uning öz jinsidin yaratti, xotuni bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin, xotuni yénikkine qorsaq kötürüp éghir boy yürdi, u (balining qorsaqta ösüp chongiyishi bilen) éghirlashqandin kéyin, (er - xotun) ikkiylen perwerdigari allahqa: [eger bizge (ezaliri) béjirim perzent ata qilsang, némitingge elwette shükür qilghuchilardin bolimiz] dep dua qildi." (süre eiraf 189 - ayet). Uning bilen uningdiki xatirjemlik we tatliqchiliqlarning toluqlinishi üchündur. Er bolsa ayaldin, ayal bolsa erdindur. Ayal kishi erge qarshi turush we riqabetlishishlerni niyet qilmasliqi lazim we kelgüsidiki musulman ayal éri bilen riqabetliship, u néme qilsa shuni qilidighan, néme kiyse shuni kiyidighan bolmasliqi lazim.

Biz yashawatqan bu esir qalaymiqanliship ketti. Ayal er bolushni ümid qilidighan bolup qalghan bolsa, yigitlermu xénimliship we heddidin éship, hetta qiz bolghili tas qéliwatidu. Er kishi erkeklik we gheyurliqini dawamlashturushi, ayal kishi bolsa ayalliq latapitini, mulayimliqini dawamlashturushi kérek. Eger er qopalliqini, ayal latapitini yoqatsa hayat ehmiyitini yoqitidu. Mushu nuqtidin peyghember eleyhissalam erni ayalning kiyimini, ayalni erning kiyimini kiyishtin tosti we ayallargha oxshiwalghuchi erlerge, erlerge oxshiwalghuchi ayallargha lenet oqudi. Bu, herbir jinsning xuddi allah yaratqinidek öz xususiyitini saqlighan halette dawamlishishi üchündur.

Shuning üchün kelgüsidiki musulman ayalni tesewwur qiling, u heqiqeten özining ayalliqini saqlap qalidu. Erning erkeklikide riqabetleshmeydu we uning

mesuliyitini turghuzushigha yardem qilidu. Özining tebiitige mas kelgen daire ichide xizmet qilidu, oqutquchiliqqa oxshash we yaki musulman ayalni, er yaki er doxturning u hem musulman bolmasliqimu mumkin bolghan kishining tekshürginining ornigha ayallar üchün méditsina xizmitini qilidu we hetta tijaretlerning beziside eger ayallar üchün xas bolghan ich kiyimge oxshash nersilerni er satidighan bolsa u nersilerni ayal satidu.

Biz kelgüsidiki musulman ayalning öz dinigha we eslige qaytishini, qarighularche dorashni tashlishini, yétip kéliwatqan bu medeniyette tallighuchi ornida turup, yaxshisini élip, yaminini tashlap özige mas kélidighan (ishlarni) qilishini ümid qilimiz. Kelgüsidiki musulman ayaldin dorighan ornida emes, mushu esli ornida turushini ümid qilimiz. Uningdin hoquqlirini saqlighinigha oxshash mesuliyetlirini ada qilishini ümid qilimiz. Uningdin sirtqi körünishke köngül bölüshtin burun, ichki dunyasigha köngül bölüshini, kochigha qarashtin burun öyige köngül bölishini ümid qilimiz. Uningdin erler bilen riqabetlishish yaki ularning nezerlirining uninggha zoqlan'ghinining ornigha, érige we balilirigha köngül bölüshke almashturushni ümid qilimiz. Musulman ayaldin bashtiki esirlerde bolghan musulman ayalgha oxshash özgirishini ümid qilimiz.uning ölchimi bolsa hoquqlargha köngül bölüshte, mesuliyetlerni ada qilishta, dinini chüshinishte oxshash bolushtur. Uning iman igisi, exlaq igisi, chüshenche igisi, buruch (wezipe) igisi, ilim igisi bolishini ümid qilimiz. Mana bular bolsa kelgüsidiki musulman ayal üchün ümid qiliwatqanlirimiz.

Biz uning heqiqiy islamiyet pikrige chiqishini ümid qilimizki, heqiqeten islam sheherliridiki gherb ayallirini dorash mutleq mas kelmidi.

Biz bu esirning ayaghlishishini, yéngi esir bashlishimizni we musulman ayal üchün yéngi bet échishimizni ümid qilimiz. Uning heqiqiy islamiyet pikrige qaytip, islam terbiyisidin tashtek qétip ketken yerdek ching turushini ümid qilimiz. Heqiqiy terbiye élip kelgüchi bolsa allahning kitabi we uning elchisining sünnitidur, shu chaghda barliq yaxshiliqlarni we ayallar üchün barliq insabni élip kelgen idi.

Islam we jahiliyettiki ayal

késip éytalaymizki, islam ayal kishige zulum qilmidi. Jahiliyettiki erler ayalini gézi kelse paydilinidighan bar bilen yoqning arisidiki bir eshya qatarida köretti. Ayal zati xuddi ulaghlar we kalilar miras qalghandek miras ilinatti ! Oghul bolsa dadisining qoy, kalilirini miras alghandek, uning ayalinimu miras alatti. Dadisining ayalini xalighiniche birterep qilatti. Xalisa uni nikahigha alatti. Xalisa hetta özini uningdin azad qilghuche yaki uninggha melum miqdarda mal töligüche tutup turatti. Islam bolsa bularni cheklidi.

(jahiliyette) ayal kishige qilchimu miras tegmeytti. Chünki (miras) u chaghlarda peqet qilich kötürüp qebilisini qoghdighan we jeng qilghuchilarghila bériletti. Shuning üchün ayallar we balilarning miras hoquqi bolmaytti. Islam bolsa ayal kishige her qaysi tereplerdin adil muamile qildi. Uningdin ashu mudhish chaghdiki erlerning uning ajizliqidin paydilan'ghan mushu mezlumliqini kötürüwetti. Dada tughutluq anigha nisbeten: qiz dégen néme ?eng yaxshisi oghul. Qizning ghelwisi yighlash we yaxshiliqi oghurluq!" dégendek sözlerni yolsizlarche qilatti. Buni allah taala quranda teswirlep mundaq deydu:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (58)

ularning birersige xotunining qiz tughqanliq xush xewiri yetküzülse, chirayi özgirip, ghezepnak bolup kétidu (süre nehl 58 - ayet).

Islam ayalgha kelgen bu bicharilikni kötürüwetti we uni allahning sowghatliridin dep qaridi.

قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ (49)

asmanlarning we zéminning padishahliqi allahqa xastur. ALLAH némini xalisa shuni yaritidu. Xalighan ademge qiz perzent ata qilidu, xalighan ademge oghul perzent ata qilidu (süre shura 49 - ayet).

Bu yerde ayallarni erkeklerning aldigha qoydi we qizlarni edeblik, güzel terbiyileshni jennetke daxil qilishning shereplik seweblirididin dep étibargha aldi. Islam ayalning mertiwisini üstün qildi. Qiz, ata - ana üchün uningda qizida xuddi ailidiki bir mülük kebi bir terep qilish, qizni xalighan kishige yatliq qilishtek namuwapiq ishlargha ruxset qilmidi. Qiz özi razi bolmaydighan birige yatliq bolushqa pütün küchi bilen "yaq!" dep éytishqa qadirdur. Eger u "yaq" dése yatliq qilip bérilmeydu.

2484/4135 - ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: téxi yatliq bolmighan bir qiz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip, dadisining özi xalimaydighan birige mejburiy yatliq qilghanliqini éytqanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem u qizgha (nikahni buzush yaki qobul qilish) ixtiyarliqini berdi. (ebu dawud 2096)

islam ayal kishige zulum qilmidi. Uning hoquqlirini békardin - békar yoq qiliwetmidi. Belki uninggha adil muamile qildi we ijtimaiy hayatning her qaysi terepliridin uning mertiwisini üstün qildi. Kelgüsidiki musulman ayal choqum özining islamigha ishench we xatirjemlik toyghusi bilen qaytishi kérek we kelgüside hem gherb medeniyitige nisbeten tallash, xillash pozitsiyiside muamile qilish kérek.

Shuni ochuqlashturup éytimenki, eger gherb medeniyitide birer üstünlük bar déyilse, islam bu sahede haman arif melumluqtur. Uningda birer yamanliq bolsa, heqiqeten islam uningdin bizni yiraq qilghandur. Néhayetki, biz kirgüzüshke, qobul qilishqa bihajetmiz. Biz bashqilardin tileshke hajet emesmiz. Biz bolsaq bu jehette baylarmiz. Iqtidarliq kishining télishige ruxset yoq. Heqiqeten allah taala bizni islam bilen béyitqan tursa, biz bashqilarning dastxinidin (dinidin) qandaqmu tileymiz?

Kelgüsidiki musulman ayal

i musulman hemshirilirim! Mana bular bolsa kelgüsidiki musulman ayaldin ümid qilidighinim. Uning öz dinini we hayatini tonushini, özining perwerdigari, yoldishi we baliliri üstidiki we özining jemiyiti, dini, islam ümmiti üstidiki barliq mesuliyetlirini ada qilidighan musulman ayal bolushini ümid qilimen.

Uning heqiqiy islamiyet pikirini yétekchi qilip méngishini ümid qilimiz. Uning allah yoligha chaqirghuchi musulman ayal bolishini ümid qilimiz. Uning ayaldek

ayal terbiyiligüchi, yol bashlighuchi bolishini ümid qilimiz. U bolsa qizlargha özining jinsiyni ögitip we heqiqiy pikirini yétekchi qilip élip méngishtur.

ALLAH taaladin bizge emelde, sözde toghriliqni riziq qilip, dinimizda bizge chüshenche we musulman ayalning eslige we özning heqiqiy islami shexsiyitige xuddi bashtiki esirlerdiki musulman ayalgha oxshash qaytishini we menpeet yetküzgüchi, teqwadar we allah xalisa isilah qilghuchi bolushni soraymiz!!!

Sekkizinchi bap. Ayallarning islamdiki orni

1- islam dini we gherb nizami arsidiki ayallar

ayallarning islam sheriitidiki hoquqi we mejburiyetliri

islam sheriti ayallargha chétip qoyghan mejburiyetler menbesi, u bolsimu allah taalagha qulchiliq qilishtur. Isnanning allahqa qulchiliq qilishi, isilam dinining birinchi derjilik heqiqetlirining birisi, belki u allahqa iman keltürüshning asasidur. Allahqa ibadet qilish we qulchiliq qilishta er bilen ayal arsida héchqandaq perq yoq. Dimek erlerge yüklen'gen mejburiyetlerning özi ayallargha yüklen'gen. Bu yerdiki mejburiyet déginimizdin meqset allahning heqqi-hoquqidur. Hedis sheripte mundaq kelgen: " allahning bendiler üstidiki heqqi, allahqa héch nersini shérik keltürmey ibadet qilishtur. Bendilerning allahning üstidiki heqqi, shérik keltürmey ibadet qilsa, allahning ularni azaplimasliqidur" hedis sheripte mejburiyetler bilen heq– hoquq teng bayan qilin'ghan, er– ayallar bu mesilide barawer. Bu mesilide adaletsizlik körülmeydu.

Islam dini erlerge ularning tebitige mas kilidighan mejburiyetlerni, ayallarghimu, ularning tebitige munasip kilidighan mejburiyetlerni belgilidi. Bezi bir erler teklip qilin'ghan ishlargha ayallarning, ayallar teklip qilin'ghan ishlargha erlerning teklip qilinmasliqi er we ayalliq perqidin peyda bolghan emes. Bezi mejburiyetlerning oxshashmasliqi hikmet yaki menpeetke alaqidar siritqi amillardin peyda bolghan. Er we ayallar arsidiki mejburiyetlerning oxshashmasliqida erlik we ayalliq süptining héchqandaq alaqisi yoq. Bu ayetni mulahize qilip körsingiz er we ayallarning mejburiyette oxshash ikenligini bayqaysz :

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (35)

"musulman erler we musulman ayallargha, mömin erler we mömin ayallargha, taet - ibadet qilghuchi erler we taet – ibadet qilghuchi ayallargha, rastchil erler we rastchil ayallargha, sewr qilghuchi erler we sewr qilghuchi ayallargha, xudadin qorqquchi erler we xudadin qorqquchi ayallargha, sediqe bergüchi erler we sediqe bergüchi ayallargha, roza tutquchi erler we roza tutquchi ayallargha, nepsilirini haramdin saqlighuchi erler we nepsilirini haramdin saqlighuchi ayallargha, allahni köp zikri qilghuchi erler we allahni köp zikri

qilghuchi ayallargha allah meghpiret we katta sawab teyyarlidi. " [süre ehzab 35-ayet.] ayallarning mejburiyti allahqa qulchiliq qilghanliqtur, heq- hoquqi bolsa insanliqidur.

Ayallarning gherb jemiytidiki mejburiyetliri we hoquqiliri

yiraqtin qarimaqqa gherb jemiytidiki ayallarni hörmet we sherep ershidin orun élip, erkinlik déngizida üzüp, hoquqidin toluq paydiliniwatidu dep oylap qalimiz!

Gherb jemiytige inchike nezer tashlisaq, gherb ayallirining gherb nizamidiki shuarlargha qurban bolup ketkenlikini hés qilimiz. Gherbtiki mejburiyetlerning menbiyi maddi menpeet hökümranliqidur. Qisturup qoyushqa tégishilik bir nuqta, gherb ayalliri qiliwatqan wezipilerning köpinchisi insaniyet ölchimi we islam qimmetlirige uyghun kilidu. Lékin gherb elliri jemiyet tiklesh we xewer élishta, maddi amildin bashqa nersige ölchem turghuzmaydu. Islam pirinspiliri we dini qimmetler maddi amilni köp amillarning birsi dep qaraydu.

Gherbtiki ayallar bir ish qilishqa qadir bolalisila- kim bolishidin qeti nezer- maddi türütke sewebidin özidin özi xewer élishqa mejbur bolidu. Madda gherb jemiytining asasi we mejburiyetlerning menbiyidur. Gherb elliri maddi pelsepisi arqiliq ailini weyran qiliwetti. Er- ayalliq mejburiyetlerge xatime berdi. Ata- baliliq alaqisini ajizlashturdi. Gherb ayalliri ixtiyarliqi bilen emes mejburi xizmet qilishqa uchirdi. Turmush tebiti munasip kelmeydighan ishilarni qilishqa qistidi. Bezi kishler gherb ayalliri bexit- saadet ichide yashimaqta dep guman qilishidu, mesilining ichki qatlimigha chöksingiz bu neziryening tamamen xataliqi ashkara bolidu, chünki erler qilishqa tégishilik nahayiti éghir emgeklernimu ayallarning qiliwatqanliqini körsiz!.

Ayallarning tebitige munasip kelmeydighan xizmetler ayallarning ayalliq tuyghuisni éritip tashlidi. Gherb ayallarni jemiyetge yaramliq ewlad yitüshtürüsh xizmitidin mehrum qoydi, chünki japaliq xizmettin charchap, hérip kelgen ayal qandaqmu ballirini yaramliq qilip terbiylep chiqalisun!.

Aniliq dégen ayalgha nisbeten muqeddes wezipe, perzentlerning jismani, meniwi, exlaqi tereptin yaxshi yitilishi anilarning roligha munasiwetlik. Ata – ana perzent terbylesh wezipisidin qéchip kitishi mumkin emes. Perzent körüsh muqeddes qimmet bolup, u erlerdin köprek ayallarning bexit saaditidur. Quran kerim perzent körüshni xush- bisharet dep atighanliqgha qarang!

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (101)

" biz ibrahimgha nahayiti mulayim bir oghul bilen xush xewer berduq" [süre safat 101- ayet.]

aniliq mutleq insani we terbiye wezipliri ichidiki eng büyük wezipidur. Quran kerim ayallarning qorsaq kötürüsh we perzent körüshtiki japa we körshini tekitlep mundaq deydu:

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (14)

" insanni ata-anisigha yaxshiliq qilishqa buyruduq. Anisi uni (qorsiqida)

üsti-üstige ajizliq bilen kötürdi. Ikki yilda uni emchektin ayridi. (i insan!) manga we ata-ananggha shükür qilghin, axir qaytidighan jay méning dergahimdur" [süre loqman 14- ayet.]

gherb elliri toxtimay her xil munasiwetler we her xil usullar arqiliq ayallarning ijtimai, iqtisadi we siyasi hoquqigha érshishi we hemme ishlarda, her qandaq sharaitta erler bilen barawer bolishi lazim dep jar salidu. Lékin gherb jemiytide boluwatqan ishlar shuarlarning eksiche. Gherbning teshwiq qiliwatqan erkinliki jinsi erkinlktin ibaret. Chünki ayal yash waqtida bir mezgil yayriwalghan bilen yashinip qalghanda, hörmitini saqlaydighan makan tapalmay qalidu. Aile alaqisi bolmighanliqi üchün ayallargha xas panahgahlar gherb elliride köp uchrap turidu. Bu makan'gha kirip qalghan ayallar tamaq we sharabtin bashqa hemme nersidin ayrilidu. Yeni yash waqtida bir xil hayat kechürse, yashan'ghanda jemiyet tereptin tamamen sel qarilidighan bir xil haletke duchar bolidu. Ballirimu tonimas bolup belki qéchip turup turmush kechüridu. Emma islam jemiytide bolsa, ayallar yashan'ghanche qedir qimmiti kündin -kün'ge kötürlüp, erlerning qelbi we közidiki orni éship baridu. Yashan'ghan ayallar hörmet bilen muamile qilinidu. Chünki anining muqeddesliki yashan'ghanche roshenlishshike bashlaydu, netijide aile ezalirining hörmitige érishidu.

2. Ayallarning islamdiki orni

islam dini ayallargha bikitken hörmet we shan- sherep, barliq insanlargha qarar qilghan hörmetning parchilanmas bir qismi. Öz waqtida allah mundaq dégen:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً (70)

"shek - shübhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq, ularni quruqluqta (ulaghlargha) mindürduq, déngizda (kémilerge) chiqarduq, ularni shérin yémeklikler bilen riziqlandurduq, ularni mexluqatlirimizning nurghunidin üstün qilduq" [isra sürisi 70- ayet.] islam dini bu hörmetni er- ayalgha oxshash barawerlik asasida tekitlidi. Bir- ibirdin artuq sherepke ige bolushni teqwaliq we yaxshi emel miyzani bilen baghlidi.

Ayallar we yashash hoquqi

yashash hoquqi allah insan'gha ata qilghan hoquqlarning muqeddesreki hisaplinidu, chünki u bashqa hoquqlarning asasi buliqi we wujudiyetke kilishning siridur. Yashash hoquqining muqeddesliki bu ayet kerimide körünüp turidu:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاء تْهُمْ رُسُلُنَا بِالبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَلِكَ فِي الأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ (32)

" kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa),u pütün insanlarni

tirildürgendek bolidu" [maide sürisi 32- ayetning bir qismi.]

qaranglar, ayette er- ayal dep perqlendürmey, adem dégen sözni istimal qilghinni!.

"huneyn" merikiside resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir mushirik ayalning ölükige kishlerning olishiwalghanliqini körüp: " bu ayal urushqan eskerler qatarida bolmisa néme dep öltürüldi" dep bolup, bir ademge: " sen bérip xalidgha, resulullah sellellahu eleyhi wesellem : bala- chaqilarni we ayallarni öltürmisun" deydu dégin, dégen. Buhedisning rohigha qaraydighan bolsaq, shirik haliti u ayalning - ayalliqigha tesir yetküzüshtin sirit- hayatining muqeddeslikige tesir yetküzmigenlikini köreleysiz! Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " musulmanlarning qanliri barawer" dégen.

Islam dini er- ayallar insanliq süptide ortaq dégen pirinsipni qarar qilghan chaghda, firansiye miyladiye 6- esirde échilghan qurultiyida ayal kishining - ayal kishi insan jinsimu yaki bashqa nersimu- heqiqitini bilishke urüniwatqan idi. Quran kerim jahiliyet qebililiri qizlarni kömüwétishige oxshash nachar ishlarni qilghanliqini haram qilip ayet chüshürwatqan chaghda, rim impiriyisi ottura esirlerde ayallarni jinayetsiz ölgüche azaplash bilen hozurlinidighan idi. Ayallarning putliridin atlargha söritip parche- parche qiliwétidighan, bir türküm ayallarni tüwrükke baghlap bir qanche kün astidin asta xaraktirlik ot tutashturup goshlirini chüshürwitidighan idi. Rim impiriyisi kéngiyip güllinishke bashlighan chaghda, israpxorluq we hawayi- hewes éngi ularni iglep kitidu. Shuning bilen ular ayallardin hijabni élip tashlashqa bashlaydu, buishta tereqqi qilip, ayallar hemme ishlarni igleshke bashlaydu. Exlaqsizlarche bu arlishishta rezil ishlarning hemmisi yüz béridu. Netijide erlirining himmiti boshap, iradisi ajizilship, özlirini yoqutushqa bashlap, buzghunchiliq ewjige chiqidu. Shuarliqta ayallargha qarita köz qarash yölinishi özgirip, jemiyette yüz bergen pasatchiliqning hemmisi ayallarning sewebidin bolghan dep qarap, ayallargha adawet qilishqa bashlaydu. Axiri ehwal yuqirda bayan qilghinimdek ayallarni azaplash bilen hozurlinidighan hadisler yüz béridu.

Ayallargha pes nezer bilen qaraydighan ehwal rim impiryisge xas emes. Hindistan, giritsiye we babil medeniyti tarixigha nezer tashlang!.

Babil medeniyti ayallarni charipay haywanlarning bir türi dep qaraytti, ularning héch qandaq hoquqi yoq idi. Girtsiyede bolsa ayallar xilmu-xil basquchilarni béshidin kechürgen, giritsiye qanunida ayallarning hoquqi himaye qilinmaydighan idi. Bezi atilar 10 qizi bolsa 7 qizini öltürwetse héch bir soraqqa tartilidighan ish yoq idi!....

Yighip éyitqanda, ötüp ketken medeniyetlerde ayallar, chong medeniyetler israpxorluq we peskeshlik basquchigha qedem qoyghanda bir az köngül bölüshke irsheleytti. Sewebi ayalning insan türi bolup, yashash hoquqining bolghanliqidin emes, belki erler hayatidiki hozurlunush telepliri sewebidin idi. Medeniyet chüshkünlen'gende ayallarni shum dep qaraytti, ularning hörmiti bolmaytti. Mana buislam dini bilen bashqa medeniyetlerning ayallarning ornigha bolghan köz qarishi.

Ayallar we salahiyet hoquqi

salahiyettin meqset medeni hoquqliri közde tutulidu. Ilgiriki milletler ayal kishige nisbeten héchqandaq qabiliyet we salahiyetni itirap qilmaydighan idi. Shu sewebtin ayal kishi medeni hoquqliridini behriman bolalmaytti. U milletler, erler ayallarning igisi, xalighanche ish qilalaydu dep qaraytti. Netijide ayallar qulning ornida köriletti. Hindi, chin, girmanlar ayallargha miras qaldurmaytti, giritsiyelikler bolsa, oghul bolmisa andin qizlarni mirasxor qilatti.

Ayallargha bu xil nezer bilen qarash yéqinqi zaman'ghiche yéngi medeniyetlerde téiplatti. Firansiyedek bir jemiyette yéqinqi zaman'gha qeder ayallar shexsi mal- müliki bilen muamile qilishqa – yoldishining ruxsiti bolmisa- yol qoyulmaytti. Yoldishi yoq bolup qalsa, shexsi igdarchiliqidiki yer mülükke oxshash nersilerni élip sétish hoquqi yoq idi. Irining ruxsitisiz hediyemu qobul qilalmaytti.

Islam dini kelgende, ayallarning türlük medeni hoquqlarda erlerdin musteqilliqini tekitlidi, shexsi igdarchiliqidiki mülüklirini – eqilliq bolsa- xalighanche bir terep qilish hoquqigha ige dep jakarlidi. Allah taala er we ayallarning musteqil hoquqini bayan qilip mundaq deydu:

وَلاَ تَتَمَنَّوْاْ مَا فَضَّلَ اللّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُواْ وَلِلنِّسَاء نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُواْ اللّهَ مِن فَضْلِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (32)

" i möminler!allah silerdiki bir- biringlardin artuq qilghan nersilerni(heset qilish yüzisidin) arzu qilmanglar, erler qilghan emelliridin hessidar bolidu, ayallarmu qilghan emelliridin hessidar bolidu. ALLAH din uning pezlini tilenglar(allah béridu). ALLAH heqiqeten hemme nersini bilgüchidur" [nisa sürisi 32- ayet.]

mesilen, allah toyluqni ayallargha xas mülük qilip belgilidi. Ata yaki tagha yaki aka- ine yaki bashqilarning ayallarning toyluqidin bir az bolsimu éliwélishidin cheklep mundaq bayan ilan qildi:

وَآتُواْ النَّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا (4)

" ayallargha ularning mehrilirini xushalliq bilen sogha qilip béringlar. Eger ular uningdin bir qismini silerge ötünüp berse, uni mezzilik, singishliq (yeni pak halal bilip) yenglar" [nisa sürisi 4- ayet.]

ayallar , erlerdin musteqil behriman bolalaydighan medeni hoquqlarning birisi, er tallashtiki sheret ata qilghan hoquqidur. Qizning igliri gerche yigit tapsimu, qiz, balaghetke yetken eqilliq bolsa, muwapiq körmise qoshulmasliq hoquqi bar.

Abdullah ibni abbas riwayet qilghan bir hediste:" bir qiz peyghember eleyhissalamning qéshigha yighilap kilip, dadisning mejburi u qiz yaqturmaydighan birsi bilen toy qilip qoyghanliqi toghrisida derdini tökti, peyghember eleyhissalam ishtin xewerdar bolup, u qizgha öy tutup qélish yaki ajirship kitish toghurluq ixtiyarliq berdi". Ebudawad we ehimed riwayiti.

Hezirti aishe reziyellahu enha hedis bayan qilip mundaq deydu: " bir qiz méning qshimgha kirip: dadam méni akisining oghligha yatliq qildi, men u balini

yaqturmayttim, dadamning mundaq qilishi méni u baligha bérip bir az yüz tépish idi didi. Hezirti aishe reziyellahu enha: resulullah sellellahu eleyhi wesellem kelgiche olturup turung! Didi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem kelgende, hezirti aishe reziyellahu enha ishning tepsilatni xewer qildi. Shuning bilen peyghember eleyhissalam u qizning dadisgha adem ewetip chaqirtip kelgendin kéyin, qizgha ixtiyarliq berdi. U qiz: i resulullah dadamning qilghan ishini boptu qiliwettim, lékin mundaq qilishimdiki seweb, atilarning balaghetke yetken qizliri toghrisida mejburi toy qilip qoyush hoquqining yoqliqini ayallargha bildürüp qoymaqchi idim didi" nesei riwayet qilghan.

Mubah nersilerni qolgha keltürüsh, iqtisadi muamile, miras we hediye iqtisadi menbeler ikenligi tonushluq mesile. Bu mesilide er –ayallar oxshash hoquqqa ige. Xizmetke heq élish mesilidimu ayallar erler bilen oxshash, emelge qarita heq alidu.

Amanliq bérish yaki kipil bolushtek ishlardimu ayallar erler bilen oxshash. Peyghember eleyhissalam bu toghrida: "allahning amanliqi birdur. U amanliqni töwen tebiqidiki kishlermu béreleydu. Möminler bir- birige ige" dégen. Imam ehmed riwayet qilghan. Quranning bu ayitige nezer tashlang:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (**71**)

" mömin erler, mömin ayallar bir- biri bilen dosttur, ular (kishilerni) yaxshi ishlarni qilishqa buyruydu, yaman ishlardin tosidu, namazni(toluq)ada qilidu, zakat béridu, allahqa we allahning peyghembirige itaet qilidu, ene shulargha allah rehim qilidu, allah heqiqeten ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur " [tewbe sürisi 71- ayet.]

mana buislam dinining ayallarning qabiliti we salahiyti dairside bikitken ishlarning birsidur. Gherb elliri mushu hoquqlarni heqiqi tetbiqlash saheside , yalghanchiliq qilmay itirap qilamdu?

Gherb ayalliri némila bolmisun, bügünki künde yawrupaning her tereplirige tarap ketken qulchiliq qapqanlirining birsige chüshidu. Chünki qiz yaki ayal yuqiri maash bedilige türlük ishlarni qilishqa toxtam qilip aldinidu. Ular maashning hejmini anglap, karxanchilargha mutleq ishinip teslim bolishidu. Ular shexsiytini ispatlaydighan (pasport, salahiyet guwahnamisi) nersilliridin ayrilip qalghanda, qul bazirida pahishigha sétilidu. Tehdit we bésim astida pahishe qilishqa mejburlunup ailisi bilen alaqisi üzülidu.

Ayallar we erkinlik

erkinliktin meqset, siritqi erkinlik közde tutulidu. Insan mushu erkinlik bilen özini qorshap turghan alem bilen alaqe qilalaydu. Insan allahning quli bolup, allah uninggha bu dunyada yolni kengri échip bergen bir mexluq. Insan erkinlik dairisi ichide xalighanni qilish erkinlikige ige. Allah bu erkinlkini ipadilep mundaq deydu:

رُّبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ كَانُواْ مُسْلِمِينَ (**2**) ذَرْهُمْ يَأْكُلُواْ وَيَتَمَتَّعُواْ وَيُلْهِهِمُ الأَمَلُ فَسَوْفَ

يَعْلَمُونَ (3)

" kapirlar (qiyametning dehshitini körgende, dunyadiki chéghimizda) musulman bolghan bolsaqchu, dep arman qilidu. (i muhemmed!) ularni (yeni kuffarlarni meylige) qoyuwet, yep - ichip, oynap - külüp yürsun, ular bihude arzular bilen boliwersun, ular uzaqqa qalmay (öz qilmishlirining yamanliqini) bilidu" [hijir sürisi 2-3 – ayetler.]

mutleq erkinlik bar dep étiqad qilish xiyaldin ibaret. Chünki insanning erkinlikini, insanning eqli, dinlar, qanunlar, jemiyet we bashqilarning hoquqi mutleq bolmighan dairige kirgüzüp qoyidu. Insan ormanliqta yashighan teqdirdimu mutleq erkinlikte yashiyalmaydu, chünki u yerdimu tebetning körünüshliri, wehshi haywanlar insanning erkinlikige chek- chigra toxtitip qoyidu.

Islam dinidiki erkinlikning dairisi nahayiti kengri. Bashqilarning hoquqi yaki rezil qilmish bolmisa u erkinlikni héch nerse chekliyelmeydu. Shu waqtida (bashqilarning hoquqigha tesir yetküzüsh yaki rezil qilmish yüz bergende) erkinlik mejburiyet we mesuliyetning bashlinishi üchün toxtitilidu. Islam dinidiki erkinlikning yuqirisi iman éytish yaki iman éytmasliq erkinlikidur.

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاء كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءتْ مُرْتَفَقًا (29)

"(i muhemmed!) (bu) heq (quran) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman éyitsun, xalighan adem kapir bolsun dégin, biz heqiqeten kapirlar üchün tütün perdiliri ularni oriwalidighan otni teyyarliduq, ular (teshnaliqtin) su telep qilsa, ulargha meden éritmisige oxshash, yüzlerni köydürüwétidighan (nahayti qiziq) su bérilidu, bu némidégen yaman sharab! Jehennem némidégen yaman jay! " [kehf sürisi 29- ayet.]

لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (256)

" dinda (uninggha kirishke)zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi, kimki taghut(yeni allah din bashqa barche mebud)ni inkar qilip, allahqa iman éytidiken, u sunmas, mehkem tutqini tutqan bolidu , allah (bendilirining sözlirini) anglap turghuchidur,(ishlirini)bilip turghuchidur " [beqere sürisi 256- ayet.]

islam dini kupirliq erkinlikini qarar qilip, bashqa dindikilerge dini erkinlik birip, belki ular bilen bolidighan muamilide barawerlik pirinsipini toxtatqan tursa, yene néme telep qilinidu?. Islam dini ayallargha yiterlik erkinlik berdi... Ayallarni heqsiz hakim boliwalidighan her qandaq hokömranlardin azat qildi. Ayallargha iman, din we eqide erkinlikini berdi. Ayal kishi irigha tewe bolup dinini özgertmeydu. Mesilen, bir musulman er musulman bolmighan bir ayal bilen toy qilghan bolsa, u ayalni din'gha kirishke mejburlarsh yaki étiqadi seweblik xorlashni islam dini chekleydu. Xulasilap éyitqanda islam dini erlerge bergen hoquqlarning - bashqilarning we jemiyetning menpetige taqishidighan bir qanche ishni hisapqa almighanda- hemmisini ayallarghimu berdi.

Insanning jismi shexsi mülüki qatarigha kirmeydu, chünki jisim allah terpidin insan'gha qoyulghan amanet. Bedendiki her bir ezaning hoquqi we mejburiyiti bolidu. Mesilen: közüm méning , men paydilinish hoquqigha ige, lékin men közümni quyuwétishke heqqim yoq. Chünki bu haram, ziyanliq we eqilsizlarche ishtur. Shundaqla bashqilarning xas ezalargha qarashqimu méning heqqim yoq. Undaq bolghanda ayal kishi bedini toghrisida xalighanni qilishqa hoquqluq emes, bedinini xalighan birsige bérishke téximu hoquqi yoq.

Ayallar bashqilargha ziyan yetküzmigen we jemiyette buzuqchiliq peyda qilmighan shert astida xalighan nersilerni istimal qilsa we zinnetlense bolidu. Ayallarning tar we npiz kiyimler bilen özlirini yalingachlap jinsi hozurlunush oyunchiqigha aylinip qélishi ayallar üchün haqaretlik bir ish.

Shuni alahide eskertish lazimki, islam dinida pahishe we yolsiz paskina qiliqlarni qilish erkinliki yoq. Ayal kishlerning ewret jayilirni échip , haya-numustin chetnep kochilarda méngishi jemiyetke we ayallarning özige yaman aqiwet keltüridu. Ayallarning bu xil körnishi erlerni exlaqsiz qiliqlargha ittirishke seweb bolidu. Chünki erler hawayi – hewsini kontrol qilishta ayallardin ajiz kilidu. Erler- ayallarning eksiche, ayallarning güzelliki we yérim yalingach ezalirigha bir qarash bilen hés tuyghulliri qozghilidu. Ayallarning jinsi pisxologiye haliti erlerge bir qarash bilen qozghalmaydu. Ayallarning haya we edep - exlaq kiyimlirige diqqet qilmasliqi jemiyette pahishe, buzuqchiliq we ailining parchilinshigha seweb bolidu. Mundaqche qilip éyitqanda nurghun ailining bir obdan turmushining buzulishgha exlaqigha raye qilmaydighan we exlaqsizliq ishlarning yüz bérishige sewebchi bolidighan qelbi napak ayallar mesuldur.

Shunga bezi nuqtilarda erkinlikni melum türlerde chekligenlik, (yeni dairige kirgüzgenlik) erkinlikni boghqanliq bolmaydu, belki kishler arsida adaletni tarqitish, menpeetlik, hemkarliq jemiytini turghuzush üchün ijtimai we medeni hoquqqa raye qilghanliq bolidu. Islam dini jinsi alaqining hemmisini chekleydu dep oylap qalmang!... Islam dini jinisi muamilini insanning wujudidiki janliq énirgiye dep qaraydu, allah bu énirgiyeni yaratti, uninggha qarita köngülde bedenning taqitige munasip hés – tuyghularni ata qildi. Jinsi righbetni qandurush üchün pak weziyetni ralliqqa aylandurup béridighan öy hazirlap berdi. Islam dini insandiki jinsi righbetni peqetla halal ish dep qarap qalmastin , belki u ishni sawab we katta ejirning yoli dep jakarlidi.

Bu heqte resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " silerning halal jinsi turmushinglardimu sediqe bar dégende, sahabiler: i! Resulullah , biz er xeqler ayallarimizdin jinsi telipimizni qandursaq mushu ishtimu sawab bolamdu? Dep ejeblinip sorashti.: resulullah sellellahu eleyhi wesellem : shundaq sawab bolidu, men silerdin sorap baqay!, eger bir adem jinsi telipini haram yoldin qandursa gunah bolamdu yaki bolmamdu? Dégende, ular : shundaq gunah bolidu déyishti, resulullah sellellahu eleyhi wesellem : undaqta jinsi telipini halal yoldin qandursa, sawab bolidu. Dégen." (muslim riwayiti).

Insanlardiki jinsi righbet dunya we axiret halawetlirining qataridin, bu ish halal bolup, insan bu ishida sheret körsitip bergen qanunluq yol bilen élip barsa

sawabqa érishidu. Quran mundaq deydu:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (21)

" ayallar bilen unsi – ülpet élishinglar üchün allahning ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda(yeni er – xotun arisida) méhr – muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudritini körsitidighan) alametliridindur, pikir yürgüzidighan qewm üchün, shek - shübhisizki, buningda nurghun ibretler bar" [rum sürisi 21- ayet.]

pisxologiye we jinsi xatirjemlik er- ayalliq hayatidiki birinchi asas. U ishtiyaq, lezzet we muhebbet tuyghullirining ipadisidur. Jinsi munasiwet arqiliq qelb we eqildiki tebi dawalghush yoqulidu. Köngül jinsi turmushsiz xatirjem bolalmaydu. (yeni qanunluq jinsi alaqe ikkinilish we dawalghushning dawalirining birsidur).

Islam dini insan tebitining ititirgüchi küchlirige qarshi urush oti achmaydu yaki qebih sanimaydu, belki u ishlarni retke salidu, hemde haywani derjidin , insani derjisige kötüridu. Dimek ayallarning ijtimai alaqisidiki erkinlikini - bashqilarning erkinliki himaye qilish we qanunluq menpeetlirige raye qilishni teqezza qilip qalmisa, bashqa nerse chekliyelmeydu. Gherb elliri dawrang séliwatqan we tarqitshqa uruniwatqan ayallar erkinliki asasen qalaymiqan jinsi erkinlik bolup tar dairide cheklinip turup qalmaqta.

2003 – yili 11- ay ichide ayallar erkinlikini dewa qilidighan we erkinlikning meydani dep tonulghan firansiye hökümiti yaghliq salghan musulman qizlarni mekteptin chikindürgen, girmaniyening bafariya wilayiti bolsa hijab atqan ayallarni ders ötüshtin chekligen. Lékin girmaniye ali sot mehkimisi : "xalighan ayallar hijab sélish hoquqigha ige" dep höküm chiqarghan. Firansiye zunglisi :" hijab(yaghliq) salghan qizlargha firansiye mektepliride orun yoq" dep bayanat ilan qildi. Firansiye zungtungi jak shirak: " hijab firansiye jemiytige tehdit séliwatqan medeniyet riqabiti, buni keskinlik bilen bir terep qilmaq lazim." dep tekitligen. Ayallar erkinlik meshilini kötürwalghan amirikimu bir qanche qizlarni yaghliq sewebidin mekteptin ajirtiwetken, yaghliq salghanliq sewebidin musulman ayallar hazirghiche ahanetke uchirmaqta.

Ayallar chéchini ochuq qoyush bilen hijab sélish arliqida néme tosalghu bar? Ayallar chéichini ochuq qoyup yürse kallisi bek ishleydighan bolup kitermu? Erkinlik ayallarning hoquqi emesmu? Ayallarning xalighan étiqadni qobul qilishi, xalighan ishlarni qilish erkinlikning qatarigha kirmemdu? Ayallarni azat qilish lazim dep chaqiridighanlar, siler ayallarni némidin we qandaq azat qilmaqchi?

Néme üchün erkinlik pishwaliri bolghan gherb elliri ayallarning yalingach yürishi we qalaymiqan qiliqlarni qilishgha ruxset qiliduyu, némishqa béshigha romal sélip hijab artishigha ruxset qilmaydu? Romal arqida qélishning simowlimu ya? Ayallarni yaghliq sélishtin cheklesh ayallarning erkinlikini boghqanliq we iradisini sundurghanliq emesmu? Dimek gherb elliridiki ayallar erkinliki yalingachliq we köp ashna tutush erkinlikidin ibaret. Bolmisa gherb elliride yashaydighan musulman ayallarni yaghliq sélishtin cheklimigen bolatti.

Xiristan ayalliri we yehudi ayalliri dinining belgilmisi boyiche dini kiyimlirini keyse, bu arqida qalghanliq hisaplanmay , ippet - hayasini saqlash, jemetyning pak meniwyitini himaye qilish we dinining körsetmisge boysunush üchün béishgha yaghliq salsa, arqida qalghanliq we zulumgha uchirghanliq hisaplinidighan ikki yüzlime ölchem nede bar? Gherb elliri ayallarning iradisini boghup, ularni qul ornigha chüshürüp her xil teshwiqat wastilliri bilen tinini sétishqa mejburlaydighan ehwal zikir qilishtin bihajet.

Toghra biz musulmanlar , xususen uyghurlar , ayallarni azat qilishqa muhtaj, qandaq azat qilimiz? Némidin azat qilimiz? Uyghur ayalliri tarixtin buyan gherb ayallirigha oxshash chakiniliship ketken we qul halitike chüshüp qalghan ehwal mewjut emes. Biz ayallarning jismi we ezalirini échish arqiliq azat qilishqa muhtaj emes. Uyghur ayalliri ezalirini échishqa emes, belki eqli , oy- tepekküri, idyisi, hayat köz qarishini échip, medeniyet sewiysini yuqiri kötürüshke muhtaj. Ayallarni nadanliq, bilimsizlik, jahilliq, -dinning körsetmisi bolmighan, xurapat we epsanilerdin, japakeshliktin we jahalet köz qarashliridin azat qilayli. Ayallarning jismi azat qilishqa muhtaj emes. Islam dini ayallarni 14 esir burun misli körülmigen derjide, aniliq, ayalliq, achiliq we singilliq karamiti we hörmiti bilen azat qilip bolghan. Xulase shuki, ayallar chéchini we ewret ezalirini échishqa emes, belki eqli we insanpererlikini échishqa muhtajdur. Shuning üchün ziyalirimiz éngida shubhi boluwatqan bir qanche nuqtilar üstide qisqiche toxtulup ötimiz:

1)xizmet erkinligi

islam dini erlerge mubah qilghan qanunluq ishlarning özini ayallarghimu mubah qildi. Erlerge haram qlighan qebih ishlarning özini ayallarghimu haram qildi. Allah taala er we ayallarning xizmetlirini orunlishi üchün istili we ijtimai edeb- exlaqlarni belgilidi. Mesilen, allah taala ayallarning ippetlik körnishige raye qilishni perz qildi we yat erler bilen xali turup qélishni haram qildi. Shuning üchün ayallarning ippitige tesir yetküzidighan ish heriket yaki xizmetlerni qilishi toghra bolmaydu. Shundaqla erlerningmu ippetlik yürmeydighan ayallar bilen bir orunda xizmet qilishi durus bolmaydu. Er we ayallargha oxshash qaritilghan bu cheklime yoqalsa, ayallar - sanaet, yizaiglik , tijaret..... Ke oxshash - qanunluq xizmetlerni qilsa bolidu. Biraq xizmetler aile we jemiyetning telipining teqezzasi bilen üssüshüp qalghanda, qaysi muhim orunda tursa shuni qilishtin ibaret qaidige raye qilmaq lazim.

Bir qanche perzent körgen ayal, jemiyetning türlük xizmetlirige düch kilidu, bir waqitta hemmisini kötürüp kitishke qadir bolalmaydu. Mesilen: yoldishining halidin xewer élish, bexit- saadetning derwazisini échish tereptin telep qilinsa, yene bir tereptin perzentlirini yaxshi terbiyleshtin telep qilinidu, shundaqla sewéylik bolush hökmi bilen özige munasip xizmet tallap jemiyetke hesse qoshush tereptin telep qilinidu. Waqit bu xizmetlerning hemmisini bir waqitta orundashqa mas kelmesliki mumkin!.

Shuning üchün muhimini bir terep qilish qaidisige raye qilmiqi lazim bolidu. Ayallarning perzentlirini yaramliq qilip terbyilep chiqishiqa heriket qilishi, jemiyetni güllendürüshke alahide hesse qoshqanliq bolidu. Chünki ailining yaxshi

bolushi jemiyetning yaxshi bolushigha alaqidar, aile buzulsa, qalaymiqanchiliq boranliri jemiyetni weyran qiliwétidu.

Emliyet nuqstidin élip éyitqanda, ana bolghuchi aile xizmiti bilen medeniyet we ijtimai xizmetlerni birleshtürüp élip méngishtin ajiz kelse, muhim ishlarni birterep qilish qaidisige héris bolup ailige köngül bölishi zörür. Ayal her qandaq ehwalda ailige köngül bölüsh we buzulush amilliridin ailini qoghdashtin mesul bolidu. Gerche bu ish ortaq mesuliyet bolsimu, anilardin bashqilar orundiyalmaydighan nazuk we sezgür wezipiler mewjut.

Turmush üchün japa chkish, anilarning bu mesuliyetni öteshtin tosup qoyidighan chong tosalghulardin birsi bolghanliqi üchün, sheret bu tosalghuni ayallarning yolidin yiraqlashturup, uni erlerge yüklidi. Erlerning ailining bexiti üchün we munasip turmush sewiyige yétishi üchün jan chikip xizmet qilish wajibtur.

Bügünki gherb jemiytige nezer tashlap béqing, qarsingiz gherb jemiytining, ailining weyran bolghanliqi tüpeyli qanchilik bexitsiz yashawatqanliqini körsiz!. Aile ezaliri arsidiki alaqining musteqil bolghanliqi, alaqining üzülishige seweb boldi. Chünki aile ezalirining hemmisi özidin özi mesul bolidu. Her birisi özi umid qilghan turmushini izdeydu. Her bir ezalarning bashqilardin ayrim halda shexsi turmushi yolida yügürishi aile tuqqanchiliq rishtisini üzüp tashlidi.

Er, ayal kishini özining ihtiyajini qandurush üchün öyning sirtida xizmet qilishgha- gerche bu ish japaliq ishlarning qaynimida ayalliqini yoqtishqa élip barsimu- mejburlap bozek qilishtur. Er, ayalni xizmet qilishqa qistap aniliq wezipisidin chikinishke we ailisgha köngül bölüshtin yénishqa mejburlaydu. Eger ayal kishi xizmet sewebidin ichi siqilip, bu zulumgha itiraz ilan qilghan waqtida, ayal kishi talaq qilin'ghan ayallar qataridin orun alidu. Gherb elliride mundaq ishlar nahayiti köp.

Emma islam dini ayallarni ayalliq memlikitide qoghididi, ayallargha bexitlik ailide yaxshi bir eza bolushi üchün ewzel yollarni asanlashturup berdi. Shu waqitning özide ayalliq tebitige munasip ijtimai xizmetler we paydiliq ishlargha qatnishiqa yol échip berdi.

Dimek, ayallar tebitige munasip xizmet qilip, jemiyetning güllinishi üchün hesse qoshushi wajib. Emma xizmet qilish sewebidin étiqadigha we exlaqigha tesir yetküzüdighan ishlardin yiraq bolushi lazim.

2) siyasi hoquqi

bashta, insan siritqi erkinlikke ige dégen sözimiz, ayallarning xizmet qilish erkinilikige munasip kelginidek, ayallarningmu siyasi paaliyetlerge qatinishshigha munasip kilidu.

"xelifilik" tin ibaret dölet reislikini hisapqa almighanda, islam sheriitide bashqa siyasi xizmetlerning hemmisi er we ayalgha ochuq we dairisi kengri. Döletning reislikidin ibaret bu mesilidin ötüp ketken waqtimizda, bashqa siyasi wezipilerde erlik yaki ayalliqqa kirish éghizi yoq.

Mesilen; döletning reisi, parlamint ezaliri, kingesh palatisigha oxshash organlargha saylinidighanlar – mustebidlarni hisabqa almighanda- puxralarning awaz bérishige we qollishigha muhtaj. Islam dinida qollash mesilisi " beyet" dep

ipadilen'gen. Beyet qilish siyasi xizmet qatarigha kiridu, u dini mejburiyet emes. Biraq bu " beyet" qilishtin ibaret siyasi xizmetni din buyruydu. Bu xizmetni orunlashta er we ayallar ortaq orun alidu. Peyghember eleyhissalam bashqa süpetliri bilen birlikte- döletning reisi idi, bu reisqa ayallarning beyet bergenliki nahayiti meshhur, undaqta ayallarning parlamint ezalirini tallashqa qatinishsh hoquqi bar.

Ayallarning - qandaq shekilde bolsun- kéngesh mejlisige qatinshishi mesilisige kelsek, dölet – sherette höküm kelmigen- ijtihadi höküm we qararlirining hemmiside kéngesh qilishqa tayinish pirinspi sheri wajib ish bolup, dinning mustehkem asasidin orun alidu. Xelq ammisi er we ayaldin terkip tapidu, kéngesh heqqi bolsa allahning hökmi bilen muqim mesile.

"hudeybye" sulhiside resulullah sellellahu eleyhi wesellem sahabilarni qurbanliq qilip, béshnglarni chüshürüp ihramdin chiqip kitinglar dégende , ular sulhige köngli razi bolmghanliqtin jim turwalidu. Umme selime reziyellahu enha peyghember eleyhissalamning qéshigha kirip, yol körsitidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem umme selime reziyellahu enhaning mesliheti boyiche özi awwal qurbanliq qilip, ihramdin chiqip kitidu. Peyghember eleyhissalam söz we ish heriketliride tejirbilik we hikmetlik turup birayalning meslihetini qobul qilip, mesilini hel qilidu.

Hezirti ömer reziyellahu enhu qéyin mesillerge düch kelkende yash yigitlerni chaqirip, ularning ötkür eqlidin paydilnatti we ayallardin meslihet soraydighan idi. U köpinche hezirti aishe i reziyellahu enhadin meslihet telep qilatti.

Hezirti ömer reziyellahu enhu , urushqa chiqip ketken bir er, ayaligha yéqinlashmay qanchilik chidiyalaydighinini qizi hezirti hefsidin sorap, shu boyiche buyruq chiqarghan idi. Katta sahabilar ayallardin kéngesh telep qilshatti. Islam dinida ayallar kéngesh ishiliridin yiraq tursun dep, ayallarni bu siyasi hoquqidin mehrum qilidighan perman yoq.

Jumhur alimlar , kéngesh petiwa bilen bir nuqtida uchirshidu dep qaraydu. Yeni kimning shertliri tépilip petiwa birelise, meslihet körsetse bolidu. Petiwa bérish ishi erlerge xas ish emes. Er- ayal musulmanlar siritqi körnishi siyasi, mezmuni tereptin köpinche dini, ijtimai we iqtisadi bolghan bu mesuliyetni öz üstige élishta shérik.

Islam dini ayallarning saylamchilarni saylishini chekilimigen yerde, ayallarning saylamgha özini namzat körsitishini cheklemdu? Xelqqe wekil bolush asasen ikki nuqtini öz ichige alidu:

birinchi: qanun we tüzümlerni yolgha qoyush,

ikkinchi: küzitüsh: yeni ijraiye heyitining paaliyetlirini küzitish.

Qanun chiqirish mesilisde , ayal kishi qanun chiqirish komtitida xizmet qilishni chekleydighan perman yoq. Chünki qanun chiqirish jemiyetning ihtiyajini bilishke muhtaj bolidu. Jemiyetning némige muhtajliqini bilishte er we ayal ortaq. Emma ijraiye heyitini küzütüsh mesilisge kelsek, bu ish yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush qatarigha kiridu. Bu ishta er- ayal yene ortaq. Undaq bolghanda ayal kishi parlamintqa saylamchi yaki namzat bolup kirsimu toghra bolidu. Ministirlikke oxshash siyasi wezipige qarita, pirinsip we ixtisas

tereptin layaqetlik bolup, istili jehette sheri ölchemge raye qilalaydighan ayal kishi bu wezipini ötise sheri tereptin chekleydighan nerse yoq.

Emma " özining ishlirigha ayal kishini mesul qilghan kishi netije qaznalmaydu" dégen hedistiki chekilme, döletning reislikige xas mesile. Undin bashqa siyasi wezipiler toghrisida chekleydighan höküm kelgen emes. Bashqa wezipiler layaqetlik bolush sherti bilen mubah qatarigha kiridu. Bu wezipilerge saylamgha chüshidighan ayal kishi, tapshurulghan wezipilerni ada qilalighidek layaqetlik bolushi lazim. Shundaqla, exlaqi we istiligha tesri körisitidighan mesuliyetlerni öz üstige almasliq kérek.

Ayallarning ijtimai hoquqi

ijtimai hoquqtin meqset, dini yaki dunyaliq terepte jemiyetke menpeet yetküzidighan xilmu- xil paaliyetler közde tutulidu. Ayallar sheret buyrughan edeb- exlaqlargha raye qilisa, ijtimai paaliyetlerde er we ayal arsida perq tépilmaydu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewrige nezer tashlap baqayli:

1. Jemiyetke dini we dunyaliq terepte payda yetküzidighan ijtimai yaxshiliqlarning obrazliqraqi ayallarning erler bilen birlikte mesjidte namaz oqushqa qatnishidur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride mesjid erlerge xas qilin'ghan emes, belki ayallarmu ortaq bolup, mesjid er we ayallar bilen toshup turatti. Musulmanlarning mesjidte jamaet namizi oqup öz- ara uchirshishi xilmu- xil paaliyetlerge qedem bésishining muqeddimisdur.

2. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride dinning hökümliri we pirinsipilirini ügünüsh üchün teyyarlan'ghan ilim sorunliri we meripet halqilliri erlerge xas emes idi. Ayallar köp sanda qatnishatti. Bilim ashurush saheside ayallarning erler bilen besleshkenligi, ayallarning telim- terbiye we deris ügütüsh sorunlirida olturghanliqi körüldi.

Bir sahabe resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéishgha kilip: "i allahning peyghembiri , erler telim- terbiye saheside ilgirilep ketti, bizgimu ayrim bir kün belgilep bergen bolisla , sildin bilim iglisek didi, resulullah sellellahu eleyhi wesellem :" palani küni palani waqitta yighilinglar dep, ulargha dinning hökümlirini ügütüp qoyghan". Buxari riwayet qilghan.

Yéqinqi bir qanche esirdin buyan ayallarning bilim- iglesh ehwali nachar bolghan. Beziler, ayal kishi bilim ashurush sorunlirigha qatnashsa bolmaydu, ayallarning bilim ashurush mesilisini dadaisi we yoldishi hel qilidu dep guman qilishidu. Qizning dadisi yaki yoldishi sawatsiz yaki nadan bolup qalsa, qizlar bilim nuridin we hayat chüshenchisidin mehrum qalidu.

3. Her xil munasiwettiki yighlishliri, toy sorunliri.... Gha qatinishish:

ayallar yat erlerdin néri turushi kérek, hijab perz dep angilghan kishler, musulman ayallarni resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride öyilirige solunup olturatti, her xil sorunlar erlerge xas idi dep xiyal qilip qalidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride ayallar edep- exlaq ichide jemiyet we her xil yighilishlarda körünetti, ada qilalaydighan ishlarni- paydiliq ishlar bolsila - bijiridighan idi. Ayallar erler bilen birlikte urushlargha qatniship, sistiraliq xizmetlirini öteytti, waqti kilip qalsa qoligha qoral élip jeng qilatti.

4. Ayallarning hüner- kesip, sanaet we her türlük maharetlerge qatinishi:

hüner – kesip, sanaet ishlepchiqirish we türlük maharetler islamning güllen'gen qaysi dewride bolsun erlerge xas qilinip, ayallar mehrum qalghan ish yoq. Islam güllen'gen dewirde musulman ayallarning roli nahayiti chong idi. Ayallar élim- sétim ishiliri bilen shughullinatti, özi xalighan maharetler bilen shughullinatti, qolayliq bolghan qol- hünerwrenchilik kesiplirige qatnishatti. Abdullah ibni mesudning ayali hünerwen ayal idi, u resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kilip: yoldishimning tüzük mal – müliki yoq, men uninggha nepiqe bersem (yeni uning chiqimini kötürüp halidin xewer alsam) qandaq bolidu? Dep sorisam, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " sen bu ishing bilen sawabqa érshisen " dégen. Ibni maje riwayiti. Tonushluq sahabe "ummu sherik" ayal öyini mihmanxana qilghan idi, muhajirlar we bashqilar bu öyge musapir bolup qonishatti. Sözlep kelsek misallar nahayiti köp. Undaqta islam dini ijtimai xizmet derwazisini birdek er we ayallargha oxshash échiwetken, erlerni kengri qoyup bérip, ayallarni siqqan ish mewjut emes. Islam tüzümi ayallarning ihtiyajigha kipil boldi. Uningdin sirit ijtimai xizmetler we paaliyetlerni asanlashturup berdi. Ayallarning xizmet qilish yaki qilmasliq ixtiyari, yoldishining xizmet qilishqa zorlash heqqi bolmaydu. Xizmet qilip qalsa özige munasip xizmet tallash hoquqigha ige.

Islamdiki er ayallar barawerliki

gherb medeniyti ashiqliri umid qiliwatqan er- ayallar arsidiki barawerliktin meqset néme? Gherb ashiqliri telep qiliwatqan barawerlik; er- ayallarni bir türdiki ijtimai ölchemde quyulup, bir xil téziq bilen heriketlinip, her birisi bir xil belgilen'gen mejburiyetlerge atlinip, perqlenmeydighan hoquqning oxshash méwsini közleydu. Bular, er – ayallar arsidiki iqtidar , imkaniyet we qabiliyet perqini nezerdin saqit qilidu. Bularning umid qiliwatqan barawerliki jansiz nersiler dunyasida ralliqqa ashidu, biraq insaniyet dunyasida mundaq ölchemdiki barawerlik emelileshmeydu. Insaniyet dunyasida, insanlar- qaysi tür bolsun- mejburiyetni üstige élish we hoquqigha érshish pirinsipi tereptin barawer bolidu. Er- ayallar iqtidar , qabiliyet we mutixesslik nuqti neziridin perqlinidu. Barawerlik insanliq nuqtisidin , tetbiqlash perqiliri iqtidar sewebidin bolidu.

Mesilen: ayallar siyasi wezipe öteshke layaqetlik dep qarisaq, ayallarning hemmisi bu xizmetke yarimaydu, layaqiti toshqan ayallardin bashqisi bu xizmetni ötiyelmeydu. Erlermu shuninggha oxshash, erlerning hemmsimu siyasi xizmetlerge yarimaydu, yaraydighan erler az pirsentni igelleydu. Guwahliq bérish mesilisidimu, ayallar layaqetlik bolsimu, bezi guwahliq bérsh mesillirige hemme ayallar yarimaydu. Erlermu shuninggha oxshash, shertliri toshqanlardin bashqisi yarimaydu. Dimek, erlik yaki ayalliq türining bu ishlar bilen alaqisi yoq. Birdin bir amil erler yaki ayallar düch kilidighan tosalghu amilliri we illetliri közde tutulidu. Tosalghu illetliri salahiyetni cheklep qoyidu, biraq esli salahiyet we layaqet er- ayalda oxshash tépilidu.

Erler ayallarni bashquramdu yaki hökümranliq qilamdu? Allah quranda mundaq deydu:

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا (**33**)

"erler ayallarning hamiyliridur, bu allahning ularning bezisini bezisidin(yeni erlerni küch –quwwet, ghazatqa chiqish qatarliq jehetlerde ayallardin)artuq qilghanliqidindur we erlerning öz pul-mallirini serp qilghanliqidindur (yeni ayallarning nepiqisi erlerning zimmisige yüklen'genlikidindur) " [nisa sürisi 33-ayet.]

bezi kishler: allah taala bu hamiliq we bashqurush imtiyazi bilen erlerge alahide hoquq bergen. Bu arqiliq ayallarni boysundurup, ayallarning heqqi-hoquqini kemsitken dep qaraydu. Shundaqla bu ayet, islamdiki er- ayallar arsidiki barawerlikning yoqulushning ochuq ispati dep xiyal qilishidu. Emeliyette mesile bular xiyal qiliwatqandek emes.

Birinchi: " bashqurush", " hamiliq", " halidin xewer élish" dégen sözdin meqset, idare qilish közde tutulidu. Elwette birer organ'gha mesul bolghan kishi idare yaki organning ishlirigha rehberlik qilip küzetchilik qilidu.

Sizningche, " bashqurush, mesul bolush" asasi qaysi orunda bolsun?!, erlerning mesul bolghini, erlerning allahning neziride yuqiri orun'gha ige bolghanliqidin bolghanmidu? Ish undaq emes. Islam dini her qandaq sharaitta, jemiyet tüzümige alahide köngül bölidu. Jemiyettiki tüzüm mesuliyetchanliq tuyghusi bolmisa royapqa chiqmaydu. Emeli mesuliyetchanliq, idare mesuliytini üstige alidighan mesul arqiliq emelge ashidu. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "silerdin üch kishi seper qilmaqchi bolsa, birsini özige mesul sayliwalsun" (ebudawud riwayiti).

Jemiyet ailidin terkip tapidu. Shuni bilishimiz kérekki, mesuliyetchanliq rohi ijtimai nizamning asasi, ailide bolushqa tégishlik tüzümning del özidur. Qaranglar, islam dini üch kishi seper qilmaqchi bolsa, birsini mesul sayliwélishqa hirismen bolghan yerde, ailining ishlirini idare qilidighan we ailidin xewer alidighan mesulning bolushigha elwette artuq köngül bölüshide shek yoq. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning yuqirqi hedisidiki sözige diqqet neziringiz bilen qarisingiz: " birsini mesul qiliwalsun" dégenlikini körsiz. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem hediste, mesul bolghuchi allahning nezridiki ewzel kishi bolushi lazim dimidi. Kim bolsun, birsi mesul bolushi kérek dégen. Muhimi mesuliyetni üstige alalaydighan, seper üstide ammining ishlirini idare qilalaydighan, ularning menpeetni chiqish asasi qilidighan késhining bolushi muhim. Undaqta, islam tüzümidiki ailige mesul bolush; köngül bölüsh, ailining halidin xewer élish we yaxshi idare qilish mesuliytidur. Bu mesuliyet; hökümranliq qilish, bozek qilish we diktaturluq bashqurushi emes. Ailige mesul bolghanliq mesul bolghuchining allahning neziride ewzellikini körsetmeydu. Belki aile mesuliyetlirini öteshke qabiliytining barliqini körsitidu, xalas.

Quran kerim bu mesuliyetni salahiyiti bar iqtidarliq erlerge baghlidi, peqet er bolghanliqi üchün ailige mesul bolidu dimidi. Chünki erlerning hemmisi ailining mesulluq xizmitini qilalmaydu. Mesulluq salahiyiti köpinche erlerde tépilghanliqi üchün, bashqurush erlerge tapshuruldi. Eger bir ademde mundaq qabiliyet

tépilmisa, u chaghda mesulluq derwazisi , ailini idare qilishta erdin köprek salahiyiti bolsa ayalning aldida ochuq bolidu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " ayallargha yaxshiliq qilinglar, ular silerning yardemchinglar" dégen. Bügünki medeniyet chikinish dewiride ayal kishi erning aldida esirge oxshap qaldi, ailini yiteklesh we bashqurush ayallarni bozek qilishning bir xil türi bolup qaldi. Ibni qeyyum öz dewrini mundaq teswirligen: " er ayalini bozek qilip, hakim bolmaqta, ayal kishi erning hökümranliqi astida esirge oxshap qaldi." allah taala mundaq deydu:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُواْ إِصْلاَحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ حَكُيمٌ (**228**)

"ayalliri üstide erlerning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar. Ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige " [beqer sürisi 228 –ayet.]

imam muhemmed ebdu bu ayet heqqide toxtulup mundaq deydu: "bu ayet nahayiti büyük mezmunlarni öz ichige alidu, bu menalarni izahlash üchün chong bir kitap yézish kérek. Bu ayet omumi qaidining ornida turidu. Bu ayetning mezmuni; ayallar erler bilen bir halettin bashqa barliq ehwallarda oxshash hoquqqa ige dégen bolidu. Bu ayet erning her qandaq ehwalda ayaligha qandaq muamile qilish lazimliqi toghrisida mizan (ölchem) bolalaydu.. Eger er ayaldin bir nerse telep qilip qalsa, ayaligha shuning bedilide oxshash bir nerse bérishi kérek. Shuning üchün , quran terjimani ibni abbas mundaq deydu: " ayalim manga yasan'ghandek, menmu ayalimgha yasinimen."

ayettiki oxshash hoquq dégenlik, oxshash nersini meqset qilmaydu, belki, er- ayal arsida hoquqining almiship turishi meqset qilinidu. Er- ayal her ikkeylen öz menpeetide oylinidighan aqilane insan, her birsining özige munasip nersini yaxshi köridighan we munasip bolmighan nersini yaqturmaydighan köngli bolidu. Undaqta er- ayalning birisi yene birsini kontrol qiliwélishi we uni öz menpeeti üchünla ishqa sélishi adilliq bolmaydu. Islam dini ayallargha ata qilghan bu yuqiri derjini qaysi bir din yaki qaysi bir millet islamdin ilgiri yaki kéyin béreligen emes. Ayal kishi bilen er bir- birige nisbeten bir bedenning ezalirigha oxshaydu, er bashning, ayal kishi bedenning ornida. Er- ayalliq alaqisini quran kerimning qandaq teswirligenlikige qarap béqing:

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّهِ فَلاَ تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (**187**)

" roza kéchiliride ayalliringlargha yéqinchiliq qilish silerge halal qilindi, ular siler üchün kiyimdur (yeni ular silerge ariliship yashaydu we kiyim beden'ge yépishqandek yépishidu), silermu ular üchün kiyimsiler (yeni silermu ulargha arilisip yashaysiler we kiyim beden'ge yépishqandek yépishisiler). ALLAH özünglarning özünglarni aldighanliqinglarni (yeni roza kéchisi yéqinchiliq qilghininglarni) bildi. ALLAH tewbenglarni qobul qildi, silerni epu qildi. Emdi ulargha (yeni ayalliringlargha) yéqinchiliq qilinglar, allah silerge teqdir qilghan nersini (yeni perzentni) telep qilinglar, taki tangning aq yipi qara yipidin ayrilghan'gha (yeni tang yorughan'gha) qeder yenglar, ichinglar, andin kech kirgiche roza tutunglar, siler mesjidte étikapta olturghan chéghinglarda (kündüz bolsun kéche bolsun), ulargha yéqinchiliq qilmanglar, ene shular allah belgiligen chégrilardur (yeni meni qilghan ishlardur), uninggha yéqinlashmanglar. Kishilerning (haram qilin'ghan ishlardin) saqlinishliri üchün, allah ayetlirini ulargha mushundaq bayan qilidu " [beqere sürisi 187- ayet.]

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (21)

" ayallar bilen unsi – ülpet élishinglar üchün(allahning) ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda (yeni er – xotun arisida) méhr – muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudritini körsitidighan) alametliridindur, pikir yürgüzidighan qewm üchün, shek - shübhisizki, buningda nurghun ibretler bar " [rum sürisi 21- ayet.]

er- ayalliq hayatining bexitlik bolushi üch asasqa tayinidu: ünsi ülpet, méhr- muhebbet we rehmet(yeni köyünüsh) tur. Islam dini aile kimsini yiteklesh we bashqurush wezipisini yalghuz ergila tapshurup, ayallarni mehrum qoymidi, ayal kishigimu – erlerdin yaxshiraq bashquridighan jaylarda- bashqurush we yiteklesh meydanini yartip berdi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu: "hemminglar mesul, her biringlar mesul bolghan nersilerdin jawabkarliqqa tartilsiler, hakim puxralirigha mesul, u puxralar heqqide jawabkar; er ailisige mesul, ailisidin jawabkar; ayal kishi ailisi we balliridin mesul, ulardin jawabkar; bilip qoyunglar hemminglar mesul, mesul bolghan nersenglardin jawabkarliqqa tartilsiler" buxari riwayiti.

Ailige mesul bolghanliq éghir yük, bu yükni er- ayal hemkarliq ichide ortaq ada qilidu. Mesuliyetning éghirliqini bu ayettin körüwalghili bolidu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (6)

" i möminler! Özenglarni we bala-chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan dozaxtin saqlanglar, u perishtiler allahning buyruqidin chiqmaydu, némige buyrulsa shuni ijra qilidu" [süre tehrim 6- ayet.]

erning ailidin mesul bolushi erning sherpining yuqirilqini körsetmeydu, er bu wezipini adil we toghra orundiyalmisa dunya we axirette ziyan tartidu. Ermu

mesul , ayalmu mesul, ailini dozax azabidin saqlap, bexitlik jennet hayatigha ortaq küch chiqirilmisa, er yaki ayal bu mesuliyettin yalghuz chiqalmaydu. Mesilen; qarar chiqirish meydanlirida mesilihet bilen ish qilish mömin erler we mömin ayallarning alahide süpetliri. Aile bolsa kéngesh we meslihet qilidighan meydanning asasi hisaplinidu. Ailide meslihet bilen ish qilish raziliq we ailining inaqiliqining belgisidur. Allah mundaq deydu:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلاَّ وُسْعَهَا لاَ تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُواْ أَوْلاَدَكُمْ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (**233**)

" anilar (balilarni émitish mudditide) toluq émitmekchi bolsa, toluq ikki yil émitishi lazim. Atilar anilarni qaide boyiche yémek - ichmek we kiyim - kéchek bilen teminlep turushi kérek, kishi peqet qolidin kélidighan ishqila teklip qilinidu. Anini balisi seweblik ziyan tartquzmasliq lazim. (eger ata ölüp ketse) uning warisi atigha oxshash mesuliyetni (yeni ana bolghuchigha nepiqe bérish we uning heqlirige raye qilish qatarliqlarni) öz üstige élishi kérek. Eger ata - ana kéngiship (balini ikki yil toshmastinla) ayriwetmekchi bolsa, ulargha héchbir gunah bolmaydu. Eger baliliringlarni inikanilargha émitmekchi bolsanglar, qaide boyiche ularning heqqini bersenglarla silerge héch gunah bolmaydu. ALLAHtin (yeni allahning emrige muxalipetchilik qilishtin) qorqunglar, bilinglarki, allah silerning qilghan emelinglarni körüp turghuchidur " (beqere sürisi 233- ayet)

ayettiki mesuliyatchanliq erlerge mejburiyet yükleydu, shundaqla ayallarghimu mesuliyet yükleydu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem peyghember bolushigha qarimay ailining ishlirigha hemkarlishidighan idi. Hezirti aishe reziyellahu enha mundaq deydu: " resulullah sellellahu eleyhi wesellem bezide kiymini özi yuyup, saghliqni séghiship béretti" (imam ehmed riwayet qilghan). Bizdiki bu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning süpetliri qéni, ayaligha hemkariliship bergenlik erlikke tesir körsetmeydu.

Erler tebiti – nirwsining küchlükliki, iradisining chingliqi bilen- mesuliyetni kötürüp kiteleydu. Ayallar bolsa mihribanliqi, köyümchanliqi we hisyatchanliqi sewebidin mesuliyetni üstige alalmasliqi mumkin. Chünki ayal kishi mesul bolup qalsa nurghun qiyinchiliqlargha düch kilidu, bu qiyinchiliqlar aldida erlerdek berdashliq bérelmeydu. Allah insanlarni iqtidar, küch- quwwet we qabiliyet jehette bir birige oxshashmaydighan qilip yaratqan. Insan tebiti bilen ajizliqqa tebiliship ketken. Lékin ajizliq insan türliride xilmu- xil bolidu. Erler omumi qilip éytqanda, ayallar tebitidiki hayajanliq, qorqush we wijdan qizziqliqigha oxshash ajizliq seweblirdin xali bolup, iradisi küchlük bolidu.

Ikkinchi: eger ish yuqirda bayan qilin'ghandek bolsa, néme üchün islam dini aile ishlirini idare qilishni erlerge tutquzdi? Bu ishni aile ezalirining tallash ixtiyarigha qoyghan bolsa yaxshi emesmidi? Uningdin sirit: " allahning ularning

bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." dégen ayet kerim arqiliq bu tallashni aqlidi. Bu ayet – illet we tosalghulargha qarimastin- erler ayallardin pezilet jehette artuq dégen uqumni bérip qoyidu? Déyshingiz mumkin!. Buninggha jawab: erler er bolghanliqi üchün ayallardin artuq ewzellikke ige dep qarash, quran kerimdiki köpilgen ayetlerge ochuq zit kilidu. Allah quranda ; erler we ayallar allahqa yéqinlishish mizanida oxshash barawer, ular peqet yaxshi emelliri bilen perq itilidu dep tekitlimekte. Allah mundaq deydu:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخْرِجُواْ مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُواْ وَقُتِلُواْ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّن عِندِ اللّهِ وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (**195**)

" ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üchün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlerning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen) elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen". Bu (ularning yaxshi emelliri üchün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar " [ali imran sürisi 195- ayet.] yene mundaq deydu:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ (**97**)

" er - ayal möminlerdin kimki yaxshi emel qilidiken, biz uni elwette (dunyada qanaetchanliq, halal riziq we yaxshi emellerge muweppeq qilip) obdan yashitimiz, ulargha, elwette, qilghan emelidinmu yaxshiraq sawab bérimiz " [nehl sürisi 97- ayet.]

لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَن يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلاَ يَجِدْ لَهُ مِن دُونِ اللّهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا (**123**)

" er- ayallardin mömin bolup turup yaxshi ishlarni qilghanlar jennetke daxil bolidu, ulargha qilche zulum qilinmaydu (yeni ularning qilghan emellirining sawabi qilche kimeytiwétilmeydu) " [nisa sürisi 123- ayet.] quran kerim bu heqiqetni téximu tekitlep mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (**13**)

" i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret)bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir-biridin artuq bolushi

neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur " [hojurat sürisi 13- ayet.]

allahning qarari , allahqa yéqilishish mizanida er- ayallar, milletler, qebililer arsidiki perqlerni nezerdin saqit qiliwetti. Yuqirqi ayetlerning qararliridin kéyin : " allahning ularning bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." mushu ayet arqiliq erler er bolghanliqi üchün ayallardin pezilet jehette artuq dep izahlash mumkin bolarmu? Undaqta allahning : "allahning ularning bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." dégen sözining menisi néme? Yighinchaqlap bir éghiz söz bilen ipadilisek, uning menisi: "öteshke tégishlik mejburiyet bilen birge menpeet we payda yetküzüsh munasipliqining ewzelliki " dégen bolidu.

Men deymenki, ailining ishlirini üstige élish, ailini xeterlerdin himaye qilish, ailining turmushini yaxshilash we bexitlik turmush seweplirini toluqlap bérish ijtimai xizmetlerning muhimraqi hisaplinidu. Bu wezipe bala imtish, ballarni chong qilish we er- ayalliq bexit amillirini toluqlap bérish mejburiytidin ehmiyiti töwen orunda turmaydu. Birinchi wezipini her qandaq sharait we her qandaq ehwalda er- ayalning qaysi yaxshiraq orundiyalaydu dep qaraysiz? Hemmeylen bilimiz, yigit aile qurush, ailining chiqimlirini kötürüshni üstige alidu. Erler ayallarni himaye qilidu dégen sheretning köz qarishi qarar we höküm bolushtin ilgiri emeli ralliqtin bashqa nerse emes. Eger siz, néme üchün bu ralliqni özgertip baqmaymiz déyshingiz mumkin? Men deymenki, bu ralliqning birinchi qismi méning yaki sizning qolungizda emes. U ish erlerni erlik süpetliri bilen, ayallarni ayalliq süpetliri bilen yaratqan zatning qolida. Bu ishta aqil insan , qaysi éqimda bolsun , allahning insanni heyran qalduridighan hikmitini hés qilalaydu.

Bu ralliqning ikkinchi qismi bolghan, erning aile qurush we ailining mesuliyetlirini üstige élish nuqtisigha kelsek, bu ishning asasi allah yolgha qoyghan képillitur. Bu képillik ayallarning ayalliqini qoghdaydu we hörmet karamitini himaye qilidu. Eger ayal kishi erge toyluq bérishke heriket qilsa yaki birqismini bolsimu bérishke urunsa, bu chaghda ayal kishi söz achquchi bolidu. Ayal kishining erge söz échishi ayal kishige nisbeten ahanet we hörmitini yerge urghanliq bolidu. Eger ayal kishi er – ayalliq hayatida , gherb jemiytige oxshash, özining chiqimlirigha özi mesul bolsa, u chaghda bu ayal munasip xizmet tallash pursitige ige bolmastin, riziq yolida qandaq ish bolsa özini atidu. Ayal kishining mundaq qilghanliqi ayalliq xislitini kömüp tashlashqa élip baridu we mihriban yimshaq tuyghullirini qish peslining boranliri astida quruq yaghachqa aylinip qalghan körkem shaxqa oxshitip qoyidu.

Bundaq disem, yaxshi xizmet tapqili bolidighu diyshingiz mumkin, ayalliq tebitige munasip kilidighan yaxishi xizmetke yoluqidighanlar az pirsentni igelleydu. Köp sandiki ayallar bolsa japaliq emgektin bashqa xizmet tapalmasliqi körünüp turghanla gep. Teliyi ongdin kilip qalghan bir qanche ayalni dep köp sandiki ayallarni qurban qiliwétish ehmiyetsiz bir ishtur.

Mana mushundaq allahning: " erler ayallarning hamiyliridur ..." dégen sözi, perz hökümni qarar qilishtin ilgiri, özini tangidighan ralliqtin xewer bergenliktur. Erning ailige hami bolushi we aile mesuliyetliri öz üstige élishi er we ayalliq tebitining netijisidur. Bu halet gerche ayallar milyart pullargha ige bolup, yigit

kembeghel bolsimu özgermeydu. Gepning eslige qayitsaq, allah xewer qilghan hamiliq idare qilish we köngül bölüsh bashqurshidur. Bu hamiliq hökümranliq qilish, mustebitlik qilish we xalighinni yürgüzüsh hoquqi emes. Erning aile mesuliyetlirige tallinishi, erning u ishqa salahiytining bolghanliqi we aile chiqimini üstige alghanliqidindur.

Ayalning izdewatqan yoldishidin kütüwatqan arzusi, u ayalni himaye qilish we köngül bölüshtur. Mana, allah qarar qilghan bu hemkarliq bashqurushi ayalning umid- arzulirining del özi shughu?

Axirda shuni tekitlep ötimenki, erning ailini bashqurushi erlerning allahning dergahida ewzel bolghanliqidin emes. Belki, erlerning imkaniyiti bilen ailining chiqimini kötüreleydighanliqidin kilip chiqqan menpeet ewzellikidur. Balini imitish, kiche- kündüz halidin xewer élish we terbiyleshning köp qismini musteqil ayal kishige tapshurulghanliqi, ayal kishining erlerdin artuq bolghanliqidin emes. Belki, ayallarning bu muqeddes wezipe bilen tebitining maslashqanliqida ashkarilinidighan menepet ewzellikidur.

Ailini bashqurush wezipisi tapshurulghan bezi erler allahning neziride eng pasiq insanlar bolushi mumkin, mushundaq erning bashqurushi astida yashighan bezi ayallar, allahning neziride yuqiri orun'gha ige teqwa isil insanlar bolushi mumkin!. Eqilliq bezi ayallar ailini bezi exmeq we nadan erlerdin yaxshiraq bashquridu!. Biraq bu omumi ehwal emes.

Insaniyet hayatida tüzümning qimmitini bilidighan, tüzüm sayisi asasida ösüp yitilgen insanlar bu heqiqetni bilidu we bu heqiqet teqezzasi asasida muamile qilidu. Shuni bilip qoyung! Ayalingiz allahning sizge tapshurghan amaniti, bu amanetni toluq himaye qilmay, bixestelik qilsingiz jawapkarliqqa tartilisiz.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " ayallar heqqide allahdin qorqunglar" deydu. (muslim riwayiti). Ayalingizgha zulum qilmang, yolsiz haqaretlimeng, sheret ata qilghan heqiqi- hoquqini kimeytip qoyushtin hezer qiling!

Islam dini tereqqiyat we medeniyet yartishqa teshebbus qilidu, quranda isnanning yartilish seweplirining birisi allahqa ibadet qilish we zéminni güllendürüsh déyilgen. Dinimiz ilim- pen we maaripqa qarishi emes. Qandaq bilim bolsun insaniyetke paydiliqla bolidiken- bilim ügünüsh er we ayallargha oxshash perz qilin'ghan.

Xulase shuki; erning ayallargha hami bolushi yaki bashqurushi, menpeetni ralliqqa aylandurghanliq, we aldin ziyanni tosup qalghanliqtur.emeliyette bu mesulluq, tejirbe we qabiliyetke qarita " xizmetni teqsim" qilghanliqtur. Erler ailini himaye qilish we ailining yaxshi turmush kechürishi üchün japa chikish meydanida tejirbe we iqtidargha ige bolghan bolsa, ayal kishi aile memlikitini idare qilish we perzent terbyileshte tejirbe we qabiliyetke ige.

Islam medeniyitining ayallarning eqli we dini toghirisidiki qarishi

islam dini kishlerdin éghirchiliqni élip tashlash, insanlar iqtidarini janlandurush, insan öz üstige alghan mesuliyetni kötürüshte er-ayallarni

ortaqlashturush we ijtimai xizmetning barliq türlirini öz ichige alidighan ijtimai perzlerni ijra qilishta er- ayallarning bir birige ige bolush üchün kelgen din.

Lékin-ayallarni töwen körüsh, uning salahiyitini kemsitish, uni omumi xizmet sahesidin ayriwitish we uning iqtidarini kéreksiz qilip qoyushtiki-jahiliyet adetliri islamning ayallarni azat qilish qimmet qarshigha qarshi keskin jengge kirdi we mushu jahiliyet adetlirige "sheri yépincha" bolush üchün bezi hedis sherifni xata tepsir qilishqa heriket qilishti.

Islamning ayallarni azat qilishi yuqiri pellige yétip, ayallar islamda: hezriti xedichige oxshash, islamgha iman keltürüshte awan'gartlar, din we resulullah sellellahu eleyhi wesellemni himaye qilishta janliq inirgiyege aylandi. Hezriti xediche ölüp ketken yil musulmanlarning, islam peyghembirining we islam dewitining qayghuluq yili dep ataldi. Sumeyyege oxshash ayallar , islam shéhitlirining awan'gartliri idi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mektipide terbiyilen'gen tallanma ayallar karwinida bu xil halet mujessemleshken. Islam azatliqi ayallarni yuqiriqi meydanlargha yetküzgendin kéyin örp-adetler ayallarni islam rohidin yiraq we yat bolghan qimmet köz qarshigha qayturdi. Medeniyet chikinish basquchi arliqida ijtimai hayatimizni igligen bir qanche nachar örp-adetlerdinmu téximu xeterlik bolghini shu zamandiki ayallar dunyasini qaplighan chüshkünlük we arqida qélishqa sheri yépinja izdep bezi hedislerni xata tepsir qilishtur. Xata tepsir qilinishta yuqiri pellige yetken hedis imam buxari we imam muslim riwayet qilghan: "ayallarning eqli we dini kemtük" dégen hedsitur.

Bu hedisni ebuseid xudri riwayet qilidu: " resulullah sellellahu eleyhi wesellem qurban yaki rozi héyit munasiwitide namaz oquydighan chong meydan'gha chiqip, ayallarning qéshidin ötüp kétip bérip: i ayallar, aqil we ötkür ademning eqlini élip qéchishta silerning biringlardek eqli we dini kemtük ayallarni körmidum deydu, ayallar:i allahning peyghembiri, bizning dinimiz we eqlimizning kemtükliki néme? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: ayalning guwahliqi erning guwahliqining yérimige teng emesmu? Dégende, ayallar:shundaq, déyishidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mana bu eqlining kemtüklikidin, yene heyizdar bolup qalsa namaz oqimaydu we ramizan tutmaydu emesmu? Dégende, ayallar: shundaq, dep jawap bérshidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mana bu dinining kemtüklikidin" deydu. (buxari we muslim riwayet qilghan).

Hazirgha qeder xata izahlan'ghan mushu hedis ayallarning salahiyitini kemsitidighan adetlerning "sheri yépinchisi" bolmaqta.

Hedisning sözliri we süpetlirige qarsingiz hedistin ayallarni kemsitish puriqi emes belki maxtash puriqi chiqip turidu. Chünki resulullah sellellahu eleyhi wesellem héyitni, xushalliq munasiwiti qildi, héyittin xursen bolushta erler bilen, chong kichik, hetta heyizdar ayallarningmu barliqini bilidighanlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemning büyük exlaq igisi ikenligini, uning ayallargha mulayim muamile qilidighanliqini we uning sekrattiki waqtidimu ayallargha yaxshiliq qilishqa wesiyet qilghanliqini bilidighanlarning xushalliq küni bolghan bir künde barliq ayallargha qaritip ularning qimmitini chüshürwitidighan we ularning qedirini kemsitidighan bir sözni qilishi mümkinmu?...

Bu hedsining bayan qilinish munasiwiti héyit we xushalliq küni bolsa elwette u künde ghem we qayghu élip kilidighan gep-sözlerning bolishi munasip bolmaydu...chünki hedisning sözliridin meqset-barliq ayallar bolmisimu, shu waqittiki köp ayallarning süpetliri ortaq bolghan "halet" ni süpetleshte ishlitidighan maxtashtur.

Hedis ayallarda hésyat we yimshaqliqning ghelbe qilip ketkenligige isharet qilidu, ayallardiki hésyat we yimshaqliq"qoral" gha aylan'ghan bolup, ayallar u qorali arqiliq parasetlik, aqil we keskin erlerni bash egdürüp kiteleydu. Ayallarda erlerning eksiche hésyat eqilni bésip chüshidu, erlerde bolsa eqil hésyat we tuyghulirini bésip chüshidu. Er we ayallardiki bu oxshashmasliqta yiterlik hikmet tépilidu, yeni ayalning hésyat meydanidiki miwisi(béridighan netijisi) cheksiz bolishi...erning peqetla eqil sahesidiki miwisi yimshaq yérimining(ayalning) kem yerlirini toluqlishi üchün yéterlik hikmettur...

Hedis sherif isharet qilip ötken eqilning kemtükliki rawurus ayallar pexirlinidighan ehwalning süpiti, chünki u hésyatining eqlaniyitidin bésip chüshishi dégenliktur. Shuning üchün resulullah sellellahu eleyhi wesellem xushalliq künide ulargha chaqchaq qilip: ular hésyat qorali bilen parasetlik erlernimu yéngiyeleydu, yimshaq hésyat tuyghusi arqiliq qorghanlarghimu bösüp kireleydu! Déginidur.

"men silerdin béringlardek aqil erning eqlini élip kételeydighan eqli we dini kemtük ayallarni körmidüm" bu söz eqilliq erning parasitini élip kételeydighan (bésip chüshidighan) yimshaq héisyatni maxtighanliqtur...allah tebileshtürgen yimshaq hésyat we tuyghudin ibaret ötkür qoraldin mehrum qalghan ayal néme dégen bexitsiz he!...shundaqla bu hayatta hésyat qorali aldida meghlub bolushtin mehrum bolghan erler néme dégen bextsz he!...

Ayallar resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin dénimizning kemchilliki néme? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ularning ibadet ishlirida erlerge qarighanda köprek"ruxset" ke ige salahiyiti yaki xususiyitining barliqini sözlep berdi. Chünki ayallar sheret ruxset qilghan barliq ruxsetlerde erler bilen ortaq, lékin ular ayalliqigha xas"ruxset" te erlerdin artuq ruxsetke érshidu. Mesilen: heyiz we tughut halitide ayallardin namaz re ramizanning perzliki saqit bolidu (yeni sürüshte qilinmaydu) ramizanni kéyin ada qiliwalsa bolidu...ramizan éyida bowaq balini imitish ishilirida ruxsetke érishidu...

Allah taala wajibning ada qilinishini yaxshi körgendek ruxsetningmu ada qilinishni yaxshi köridu, undaqta ayallarning bu sheri ruxsetlerge ésilishi wajib. Ular ruxset ishni qilsimu sawabqa érshidu. Bu ish qandaqtur ayallarning salahiyiti we erler bilen barawerlikini kemstikenlik bolmaydu...

Eqil bolsa allah insan'gha ata qilghan büyük nimetlerning birsi, eqil we uning iqtidarida bir insan -er yaki ayal bolsun- yene bir insan bilen omumyüzlük barawer bolalmaydu. Bir insanning eqli we tutuwélish qabiliyiti, er yaki ayal bolsun, zamanlarning ötishi bilen özgürüp turidu. Eqil mesilisde erler bilen ayallarni ayrip turidighan tebet yoq...

Islam neziride eqil mesuliyetning asasi hisaplansa, mesuliyet hisab we mukapatta er bilen ayallar arsidiki barawerlik yuqiriqi hedis sherifni xata tepsir

qilghanliqqa delil bolalaydu. Hedis sherifni xata tepsir qilish mesuliyet we mejburiyette erler we ayallar arsidiki barawerlikte islam logisigha uyghun bolmighan izahattur...eger bu xata tepsir bir az sehi bolidighan bolsa, u chaghda ayallarning mesuliyiti erlerningkige qarighanda azayghan bolatti, ularning namaz, ramizan, zakat, hej we undin bashqa mesuliyetlerde erlerning mesuliyitining yérimi bolghan bolatti!...

Lékin"ruxset" ke emel qilghan ayallar, xuddi mesuliyetlerning éghirini(küchlükini) ada qilghandek sawabqa érshidu. Qaysi bir ishlardiki kemchillikni tüzütüsh we özgertish mümkin, eger u kemchillik özgerse yaki tüztülse eyiplinidighan ish bolmaydu...eger, heyizdar we nipas halitidiki ayallargha yolgha qoyulghan"ruxset"ler kemchillik yaki eyip hisablinidighan bolsa, u chaghda ularning heyizdar bolsimu namaz oqushi we ramizan tutishi maxtashqa sazawer we sawabqa layiq ish hisablan'ghan bolatti...lékin ehwal undaq bolmaydu. Yeni heyizdar turup namaz oqusa sawabqa érishelmeydu belki shu halitide namaz oqumisa sawabqa érshidu.

Ailining terbiyetchisi we milletning kelgüsini tikleshtin ibaret muhim wezipining eqli we dini kem ayallargha tapshurlishi eqilgha sighamdu we islam logikisigha uyghun kilemdu? Elmanilar we chékidin ashurwetken islamchilar xata tepsirgha ésiliwélip ayallargha zulum qilishti. Islam dini ayallarni erlerni azat qilghandekla oxshash azat qilghan. Quran kerim mundaq deydu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (24)

"i möminler!allah we uning peyghembiri silerni tirildüridighan(yeni ebediy hayatqa érishtüridighan)iman'gha dewet qilsa,uni qobul qilinglar." [enfal sürisi,24- ayet.] ayet er yaki ayal dep ayrighini yoq... Islam dini bu ayettiki tirildürüsh arqiliq er-ayal barliq kishlerdin éghirchiliqlarni élip tashlidi:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (157)

"ular elchige- ümmi peyghemberge(yeni muhemmed eleyhissalamgha) egishidu, ular öz ilgidiki tewrat, injillarda uning (süpitining) yézilghanliqini köridu. U ularni yaxshi ish qilishqa buyruydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ularning éghir yükini yéniklitidu, ularni sélin'ghan taqaq, koyza-kishenlerdin boshitidu (yeni ulargha yüklen'gen éghir wezipilerni élip tashlaydu)" [eiraf sürisi 157- ayet.] yuqiriqi hökümlerde er-ayallar oxshash.

Hedisni xalighanche islam we quran rohidin yiraq tepsir qilish xata, bir qisim kishler shu xata tepsirge ésliwilip islam bilen qilche alaqisi yoq bu adetlerge sheri yépincha qilishqa urun'ghan, hedis sherif ularning izahatidin bizar...

Mujtehid ibni qeyyim eljewzi: " adil ayal kishi rastchilliq, amanet we diyanette er bilen tamamen oxshash" deydu. Yéngi zaman islahat yétekchilirining birsi bolghan muhemmed ebdu mundaq deydu: "erler we ayallarning hoquqi oxshash... Ular hoquq we mejburiyette barawer, shundaqla ular hés tuyghu we eqilde oxshash, yeni her birsi özining menpeetide oyliyalaydighan eqilge ige toluq insandur." sheyix mehmud sheltut mundaq deydu: "islam dini ayal kishining eqil, tuyghu we chushenche igisi qilinip yartilghanliqini qarar qildi..." ayal kishi erning mesuliyitidin musteqil mesuliyetke ige. U özi, ibaditi, ailisi we uruq tuqqanliridin mesul...u mesuliyette qéérindishi bolghan erdin töwen emes, ayalning sawab we jazadiki orni qilghan yaxshi we yaman ishlirigha baghliq, ayal kishi toghra yolda mangmisa érining yaxshi yolda mangghini esqatmaydu, ayal kishi toghra yolda mangghan bolsa érining buzuq yolda méngishi u ayalgha ziyan yetküzelmeydu. Allah taala mundaq deydu:

وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتَ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلاَ يُظْلَمُونَ نَقِيرًا (124)

"er-ayallardin mömin bolup turup yaxshi ishlarni qilghanlar jennetke daxil bolidu(kiridu), ulargha qilche zulum qilinmaydu(yeni ularning qilghan emellirining sawabi qilche kimeytiwétilmeydu)" [nisa sürisi,124- ayet.]

"ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: men silerdin er bolsun, ayal bolsun, herqandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen." [al imran sürisi,195-ayet.]

ayal kishi özi we ibaditige alaqidar ishlarda xususi mesuliyet igisi bolsa, u islam nezride yaxshi ishlargha buyrush, peziletke teshwiq qilish we rezil ishlardin agahlandurushta omumi mesuliyet igisidur.ayal kishi yaxshi ishlargha buyrush we yaman ishlardin tosush mesuliyitini erlergila tashlap qoyishi toghra emes, erning meydani ayrim, ayalningmu meydani ayrim yeni her birsining xizmet qilish dairisi ayrim. Eger ayallar yaki erler bu mesuliyettin qachsa hayat tüz yoldin chetneshke bashlaydu.

Islam dini buningliq bilenla cheklinip qalmay ayallarning pikrini erlerning pikri bilen oxshash bir orunda qoydi, mujadile sürside islam dini ayallarning pikrini hörmetlidi, uning pikrini qarar qildi we uni omumi qanun qilip belgilidi. Islam dini ayal kishini peqetla gül ornida körmeydu, belki umu tepekkür qilalaydighan, ayrim köz qarashqa ige we pikrining qimmiti bar eqilliq mexluq dep qaraydu. Islam dinida er-ayallar arsida mesuliyet we salahiyette perq téplimaydu, bir yéri ayal kishi burun balaghetke yetkenliki üchün burun mesuliyetke ige bolidu.

Démek, hedistiki xata uqum yuqiridiki köz qarashlirimiz arqiliq yoqulidu, hedistiki meqset roshenlishidu...islam dinida er bilen ayal oxshash, chünki ayallar erlerning yérimi, lékin ayallar ayalliqini saqlap qalidu, erler er halitide turidu, mana bu islam bilen gherb arsidiki ayallar azatliqi.

Gherb elliri bolsa ayallarni erler bilen tamamen oxshash bolishini teshebbus qilidu, biz bolsaq er we ayallarning bir birisni toluqlishini teshebbus qilimiz. Erler we ayallar arsidiki bu oxshash terepler we oxshimaydighan tereplerge quran

kerim isharet qilip mundaq deydu:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُواْ إِصْلاَحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ حَكُيمٌ (**228**)

" ayalliri üstide erlerning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar (yeni ayallar muwapiq derijide hoquqtin behrimen bolushi kérek, muwapiq derijide mejburiyetmu ötishi kérek).(ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin)erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige." [beqere sürisi, 228-ayet.]

er-ayallar bezi süpetlerde ortaq, yene bezi süpetlerde perqliq...erler we ayallarning yérim süpetliride ortaqliqi ular arsida chüshinish we bir biri bilen muamile qilishni asanlashturup béridu. Oxshashmaydighan süpetliri bolsa ular arsida bir birini toluqlashqa xizmet qilidu. Er-ayal arsida oxshashmaydighan süpetlerning tépilishi lazim, bolmisa er ayalliq hayati normal ötmeydu. Mesilen mijezi chus er bilen mijezi chus ayal kilishelmeydu...er yaki ayal özi bilen tamamen oxshiship kétidighan kishi bilen birge yashashni yaxshi körmeydu. Shuning üchün erning özige xas süpetliri bar:moskolisi küchlük, heqiqette ching turush, qeyserlik rohi, erkeklik, ayalni himaye qilish we uni qoghdash, shundaqla muhebbet, köyünüsh, telpünüsh, séxiliq süpetlirige oxshash...

Ayallarningmu özige xas süpetliri bar: siliqliq, tiz tesirlinish, telpünüsh, qorban bérish, yaxshiliqni söyüsh, balliri yolida qorban bérish rohi, ailining bextige küch chiqirish, hushyarliq, méhribanliqqa oxshash...

Mana bu yuqirqilar allahning sözining testiqidur:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (**53**)

"ulargha biz taki ulargha quranning heq ikenliki éniq bolghuche, (asman-zémin) etrapidiki we özliridiki (qudritimizge dalalet qilidighan) alametlerni körsitimiz, perwerdigaringning hemme nersini körüp turidighanliqi (séning rastliqingning delili bolushqa) ulargha kupaye emesmu" [fussilet sürisi,53-ayet.]

din düshmenliri delil qilghan we bir qisim alimlar xata tepsir qilghan hedisni imam buxari we muslim riwayet qilghan, resulullah sellellahu eleyhi wesellem hedis arliqida: "men silerdek ötkür erning eqlini élip qachalaydighan eqli we dini qisqa ayallarni körüp baqmidim" dégen.

Gipimizning eslige qaytsaq, dinining kemchilligi dégen söz bezide melum sewebler tüpeyli istili mesuliyetlerning azliqini meqset qilidu, u elwette mejburiyet igisining mesuliyiti emes.u söz bezide mesul öz ixtiyarliqi bilen sel qarighan kemchillikni körsitidu.

Mesilen balaghetke yetmigen kichik bala dini kemtük dep süpetlinidu, mundaq dégenlik u sel qarighanliqning jinayitini üstige alidu dégenlik bolmaydu. Belkim u bezi balaghetke yetken kishlerdin köprek ibadetlerni qilalishi mümkin

shundaqtimu u balaghetke yetmigenliki üchün dini kemtük dep qarilidu.

Mejburiyet we mesuliyetni ada qilishta er-ayallar oxshashmaydu, bezi ayallar erlerdin köp we yaxshiraq ada qilidu, bezi erler köprek ada qilidu, iman ashidu we kimiyidu...

Dini kemchillik dégen özrisiz ibadetlerni qesten terk étish démektur. Eger ayallarning eqli we dini kem bolsa resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "manga ayallar we xoshpuraq nersiler yaxshi körsitildi" dégen, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning yaxshi körishi dini we eqlining kemlikidinmu? Resulullah sellellahu eleyhi wesellem anilargha atilargha qarighanda bir qanche hesse köp yaxshiliq qilishni tewsiye qilidu, anilarni bek hörmetlesh ularning eqli we dini kem bolghanliqi üchünmu? Démek, bu hedis bir bölük mueyyen ayallar heqqide kelgen.

Mana bu hedisning heqiqi uqumi, xiritisan dini-ayallarni yamanliqning menbesi we sheytanning kirish éghizi dep süpetligende islam dini ayallarni we ularning eqlini yuqiri kötürgen, bashqilar putini téngip yaki pahishe qilip pul tapqanda islam dini ularni aniliq, ayalliq, hemshirilik süpiti bilen ornini yuqiri kötürgen.

i, allah! Sanga hemdusana éytimen, shundaqla, sen bizge yolbashchi qilip tallighan söyümlük peyghembirimiz we u zatning aile tawabatliri, mubarek es'habiliri (egeshküchiliri) uning dewitige chaqurghuchilar we uning sünnitige qiyamet künigiche emel qilghuchi shirdek iradilik bendilerge séning rehmiting we ularning xatirjemlikini tileymen! (amiyn !)

perwerdigarimiz, bizni hidayet qilghiningdin kéyin dillirimizni toghra yoldin buriwetmigin. Bizge dergahingdin rehmet béghishlighin, shübhisizki sen (bendiliringge inamlarni) bekmu béghishlighuchisen.

I allah! Bizge biz üchün menpeetlik nersilerni ögetkin we bizlerni ögetken nersiliring bilen menpeetlendürgin, ilmimizni ziyade qilghin !

I allah! Biz sanga her qandaq ehwalda hemdu - sana éytimiz we séning rehmiting arqiliq dozax ehlining halidin panah tileymiz we allah taaladin menpeetsiz ilim, qorqmas qelb, örlimes emel, anglanmas duadin panah tileymiz!

Toqquzinchi bap. Islamdiki muqeddes jaylar

mekke mukerreme shehri we mesjidi herem

mekke mukerreme shehri

mekke mukerreme – islam dini tunji bolup dunyagha parlighan muqeddes jay. Pütün musulmanlarning qelbi telpünüp turidighan meniwi merkizidur. Musulmanlarning namazlirida, dualirida we bashqimu dini paaliyetliride yüzlinidighan qiblisi, hej we ömre paaliyetliride tawap qilidighan orni bolghan kebe mekke mukerreme shehrige jaylashqan. Bu axir zaman peyghembiri hezriti muhemmed eleyhissalam dunyagha kelgen ulugh we mubarek sheher.

Mekke ilgiri janliq yashimaydighan qaqas wadi bolup, miladiyidin texminen 2000 yillar burun peyghemberlerning péshwasi ibrahim eleyhissalam ayali hajer bilen oghli ismail eleyhissalamni ekilip qoyghandin kéyin, bu jaydin

zemzem boliqi chiqishi bilen yiraqtiki qebililer kélip olturaqlishishqa bashlishi netijiside mekke mukerreme shehri barliqqa kelgen.

Mekke mukerreme shehride omumen erebler olturaqlashqan. Kéyinche bu sheher sham süriye, yemen we sherqiy shimaliy afriqa, gherbiy jenubiy asiya rayonliri arisida qatnaydighan karwanlarning soda – sétiq qilish merkizige we chüshüp ötidighan ötingige aylan'ghan. Kéyinche mekke mukerreme shehride emaliqiler, andin jurhumlar olturaqlishishqa bashlighan.

Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam hijriyining 8 - yili (629 m) mekkini petih qilghandin kéyin, bu sheher islam dinining muqeddes merkizige aylan'ghan. Shuningdin biri bu sheher musulmanlarning bashqurushida bolup kelmekte.

Mesjidi herem

mesjidi herem - yer yüzidiki jimi mesjidlerning eng sherepliki we eng ulughi bolup, musulmanlarning qiblisidur. Allah taala quran kerimde mesjidi heremni teriplep : heqiqeten insanlargha ibadet üchün tunji sélin'ghan öy mekkididur, mubarektur, jahan ehlige hidayettur dégen. Mesjidi herem mekke mukerreme shehrining merkizige jaylashqan.

Mesjidi heremning hazirqi kölimi 190 ming kwadrat métir kélidu. Uningda burun 300 mingdin köprek kishi birla waqitta namaz oquyalaytti. Dawamliq kéngeytilip keldi. 1960- yillarning axirqi mezgilide seudi erebistani hökümiti 250 milyon amérika dolliri serp qilip mesjidi heremni kéngeytip yasap chiqip, birla waqitta 600 ming adem namaz oquyalaydighan, hej we ömre qilghuchilarmu qistalmaydighan haletke keltürgen. 1988- yili mesjidi heremni kéngeytish pilani boyiche qurulush bashlinip, 1994 - yilining béshida bu qurulush tamamlan'ghan. Hazir mesjidi heremde birla waqitta 900 mingdin köprek adem azade namaz oquyalaydu. Mesjidi heremning astigha pütünley issiqni ötküzmeydighan mermer tash yéyilghan. Mesjidi heremning yette jayida her birining égizliki 92 métir kélidighan yette chong munarisi bar .

Mesjidi heremning bina qilinish tarixi

mesjidi heremning tarixi kebe bilen munasiwetlik bolup, adem eleyhissalamning zamanida kebe bina bolghandin biri mesjidi herem mewjudtur. Adem eleyhissalam alemdin ötüp bir qanche esirler jeryanida kebe her xil tebiiy apetler seweblik yéqilip, uning ulidin bashqa pütün tamliri qum barxanliri astida qalghan we mesjidi heremningmu izi qalmighan. Ibrahim eleyhissalamning zamanigha kelgende allah taala uninggha whiyi qilish arqiliq kebining ornini körsetken we ibrahim eleyhissalam oghli ismail eleyhissalam bilen birlikte kebining ulini qayta qopurup chiqqanda mesjidi heremmu eslige kelgen. Islamdin kéyinki mesjidi herem peyghember eleyhissalam we birinchi xelipe ebu bekri reziyellahu enhuning zamanida, mesjidi herem kéngeytilmigen. Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhuning dewride heremning dairisini kéngeytidu we uninggha derwazilarni békitidu. Meqamu ibrahim eslide kebining témigha chaplashturulghan halda bolup, xelipe ömer reziyellahu enhu hajilarning tawab qilish jeryanidiki qiyinchiliqlirini körgendin kéyin, meqamu ibrahimni kebe témidin yiraqlashturup hazirqi ornigha békitidu. Shuning bilen

xelipe ömer reziyellahu enhu tarixta meqamu ibrahimni kebining témidin yiraqlashturghan we mesjidi heremge derwazilarni békitken tunji kishi bolup qalidu. Üchinchi xelipe osman reziyellahu enhuning zamanigha kelgende mesjidi heremni téximu kéngeytip, uninggha rawaqlarni bina qilidu. Shuning bilen xelipe osman reziyellahu enhu mesjidi heremge tunji bolup rawaqlarni bina qilghan shexs bolup tarixqa qeyt qilinidu.

Heremning chigra dairisi

herem toghruluq kelgen sheret delilliri töt xil menide kelgen. Mesjidi herem sözidin gah mekkining otturisigha jaylashqan mesjid heremning özila meqset qilinidu. Gah uningdin mesjidi herem we uning etrapidiki jaylar meqset qilinidu. Gah uningdin mekke shehri meqset qilinidu. Gah uningdin mekke shehri bilen heremning hemmisi meqset qilinidu. Herem bilen uning chigrisining ichidiki jaylarning hemmisi herem hésablinidu. Heremning chégrisini tunji bolup sizghan kishi ibrahim eleyhissalam bolup, perishte jibriilning körsetmisige asasen sizip chiqqan. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam mekke petih qilinچandin kéyin temim ibni esed el xuzaiy dégen kishini ewetip heremning chégrisini qaytidin yéngilatqan. Heremning hazirqi chégrisi peyghember eleyhissalam yéngilatqan chégrining özidur.

Heremning xususiyetliri

allah taala herem üchün mexsus ehkamlar we prinsiplarni békitken. Mesilen : heremning chégrisi ichidiki jaylarda urush qilish, haywanlarni, qushlarni owlash, heremning derexlirini késish, özi ün'gen ösümlüklerni üzüsh qetiy meni qilinidu. Heremning eng ulugh teripi shuki, heremde qilin'ghan yaxshi emellerge hessilep sawab bérilidu. Hetta peyghember eleyhissalam méning bu mesjidimde bir wax namaz oqughanning sawabi bashqa mesjidlerde ming wax namaz oqughandin ewzeldur. Mesjidi heremde bir wax namaz oqushning sawabi bashqa mesjidlerde yüzming wax namaz oqughandin ewzeldur dégen.

Ölimalar bir wax namazgha yüzming wax namazning sawabi yézilish xususiyiti heremning hemmisini mekke shehrini öz ichige alamdu yaki mesjidi heremgila xasmu? Dégen mesile üstide ixtilaplashqan. Eng toghra we delil – ispat jehettin eng küchlük qarash, herem chigrisi ichidiki jaylarning hemmisini öz ichige alidu, dégen qarashtur. Shundaqtimu mesjidi heremning ichide oqulghan namazning eng ewzel ikenlikide héch ixtilap yoq. Seudi erebistanining sabiq muptisi merhum abdulla ibni baz mundaq dégen: herem chigrisining ichidiki jaylarning hemmisi mesjidi heremdin sanilidighanliqigha dalalet qilidighan ayet we hedislarning rohigha asasen, mesjidi heremde oqulghan namazgha wede qilin'ghan hessilep sawab herem chigrisidiki jaylarning ichide oqulghan namazlarnimu öz ichige alidu. Dunyada mekkidiki mesjidi herem bilen medinidiki peyghember mesjididin bashqa herem yoq. Pelestindiki mesjidi eqsa ulugh we beriketlik mesjid hésablansimu, u herem déyilmeydu.

Kebe we uning tarixiy basquchliri
kebining musulmanlar qelbidiki orni

kebe musulmanlarning qiblisi, eqidining munari we ibadetning remzidur. Quran kerimde allah urush qilish meni qilin'ghan kebini insanlar üchün yüksilish wesilisi qildi déyilgen.

Kebe - kub shekillik öy dégen menide bolup, mesjidi heremning otturisigha jaylashqan külreng tashtin qurulghan eng qedimiy ibadet öyidur. Kebe beytullah (allahning öyi), beytul etiq (qedimiy öy) we beytul herem (qan töküsh cheklen'gen öy) dep atilidu.

Adem eleyhissalam allahqa ibadet qilish üchün kebini bina qilip, uningda baliliri bilen birge ibadet qilip ötken. Bir hediste, nuh eleyhissalam bilen hud eleyhissalamning kebige bérip hej qilghanliqi bayan qilin'ghan. Melumki, nuh we hud eleyhissalamlar ibrahim eleyhissalamdin burun ötken peyghemberler idi. Chong bir selning kélishi seweblik kebe yiqilip yer bilen teng bolup ketken. Peqet tamlirining uli qum barxanliri astida kömülüp qalghan bolup, ibrahim eleyhissalam oghli ismail eleyhissalam bilen birlikte allah taaladin kelgen wheyige asasen kebining ulini qaytidin qopurghan. Ibrahim eleyhissalam kebini tunji bina qilghan kishi emes, belki kebining ulini qum barxanliri astidin qayta qopurup chiqqan kishidur. Ibrahim eleyhissalam ulini qopurghan kebining égizliki toqquz gez töt métir etrapida , kengliki 22 gez (11 métir etrapida) we uzunliqi 32 gez (15 métir etrapida) idi. Kebining üsti ochuq, ikki jaydin kirish éghizi bolup, ishik békitilmigen. Ibrahim eleyhissalam hejerul eswedni kebini tawap qilishta bashlaydighan orun süpitide hazirqi ornigha békitken.

Kebining rémont qilinish basquchliri

ibrahim eleyhissalamdin kéyin emaliqeler, kéyinche jurhumlar, andin peyghember eleyhissalamning 5 -bowisi qusey ibni kilab kebini bir qanche qétim rémont qilidu. Mekkini sel bésish seweblik kebining bir bölüki yiqilip ketkende, ereblerning qureysh qebilisidikiler qayta rémont qilish qararigha kelgen bolsimu, kebini yiqitishtin qorqidu. Kebini yiqitsa ulargha allahning azabi kélishidin qorqup ikkilinip qalidu. Shu waqitta wheb ibni emr dégen kishi otturigha chüshüp " biz peqet yaxshi ishni niyet qilduq allah bizning yaxshi niyitimizni bilidu" deydu we kebining bir teripini chéqip tashlaydu. Bashqilar uninggha bir balayi – ayet yétishini közitip tarqilip kétidu. Etisi qarisa kebini yiqitqan wheb ibni emrge héch nerse bolmighanliqini körüp, hemme birlikte kebini yiqitip tashlaydu. Shuning bilen kebini qayta bina qilish seperwerliki bashlinip her bir qebile kebining bir teripini bina qilishni öz üstige élip kebini püttürüp chiqidu.

Hejerul eswedni ornigha qoyush qissisi

hejerul eswedni öz ornigha qoyush waqtida qebililer otturisida qattiq jenggi – jédel yüz béridu. , her qebile hejerul eswedni ornigha özi qoyushtin ibaret bu chong sherepni taliship hetta urush chiqishqa az qalidu. Shu waqitta ebu umeyye ibni mughire el mexzumiy dégen kishi bu talash tartishni hel qilish üchün mesjidi heremning ishikidin kim deslep kirse shuning höküm qilishi boyiche ish qilishqa razi bolush teklibini otturigha qoyidu. Barche qebile uning

bu teklibini qobul qilip heremge kim awwal qedem basidu, dep kütüp turishidu. Shu arida del muhemmed eleyhissalam kirip kélidu. Ular muhemmed eleyhissalamni körgen haman hemmisi bir awazda " bu rastchil kishi, bu muhemmed, biz uning höküm qilishigha razimiz" dep warqirishidu. Muhemmed eleyhissalamgha mesile chüshendürülgendin kéyin, ulargha bir kiyim élip kélishni buyruydu. Ular bir kiyim keltürgendin kéyin, kiyimni yéyip hejurul eswedni otturisigha qoyup : " her qebilidin bir kishi bu kiyimning bir teripini tutsun" deydu. Ular hejeruleswedni kötürüp kebining sherq teripidiki ornigha élip kélishkende, muhemmed eleyhissalam mubarek qolliri bilen hejeruleswedni élip ornigha qoyidu. Shuning bilen kebining nöwettiki binasi axirlishidu, jédel – majralarning aldi élinidu.

Hojre qissisi

hojre - kebining shimal teripidiki yérim düglek tam bilen kebining ariliqidiki bosh jay bolup, bezi riwayetlerde, ibrahim eleyhissalam bu jayni oghli ismail eleyhissalam bilen uning anisi hajer ikkisige yétip qopush üchün sélip bergen öy idi, déyilidu. Shunga u hojre ismail, ismailning öyi dep atalghan, emma toghrisi bu jay ismail eleyhissalamdin bir qanche esir kéyin, qureysh qebilisi kebini rémont qilghinida, halal meblegh yétishmigenliktin kebining shimal teripidin üch métir jayni chiqiriwétip uning etrapini yérim düglek tam bilen qorshighan shunga bu jay kebidin hésablinidu. Bu tam hazir hetim dep atilidu. Shundaq qilip kebining égizlikini 18 gez (toqquz métir) etrapida kötüridu. Kenglikidin üch métir qisqartidu. Üstini yaghach bilen yapidu we ikki ishikning birini yépiwétip bir ishiknila qaldurup qoyidu . Bezi ölimalar hojrening hemmisi kebidin emes, peqet kebidin chiqiriwétilgen üch métir jayla kebidin sanilidu, dep qaraydu. Shunga hojrening ichidin tawap qilghan kishining qilghan tawipi ada tapmaydu. Chünki u kebining ichidin tawap qilghan bolidu. Hojrening ichide perz namaz oqusa ada tapmaydu .

Kebining eng axirqi rémont qilinishi

ibrahim eleyhissalam kebining ulini qayta turghuzup rimont qilip chiqqan ashu uzun tarix jeryanida emaliqler we jurhumlar bir qanche qétim kebini rémont qilghan idi. Muhemmed eleyhissalam dunyagha kélishtin 5 yil burun qureysh qebilisi kebini yiqitip tashlap qaytidin rémont qilghan. Shu waqittin biri dawamliq türde rémont qilinip 1979 - yili eng axirqi rémonti emelge ashqan. Kebining ichi her yili qemeriye ayliridin sheibanda (8 –ay) bir qétim, zulhejjede (12- ay) yene bir qétim jemi ikki qétim yuyulidu. Yuyushta zemzem süyi, gül süyi we xushpuraqliq etirler ishlitilidu. Yuyup qurutulghandin kéyin, üstige qimmetlik xushpuraqliq maddilar chéchilidu. Kebining ichini tazilashqa ishlitilgen süpürge, chélek we lüngge qatarliqlar murasimgha qatnashqan yuqiri derijilik emeldarlargha tewerük qilip saqlishi üchün hediye qilinidu. Kebining ishiki kebining sherq teripige jaylashqan we yer yüzidin ikki yérim métir égizliktiki altun ishiktur. Ishikning égizliki üch métr alte santmétir, kengliki bir métir 68 santmétir kélidu. Bu ishik hijriye 1399 - yili 22 – zulqeide (miladiye 1979 -yili 14 –öktebir) küni 280 kilogram sap altundin yasilip hazirqi ornigha qoyulghan.

Multezem

multezem - kebining ishiki bilen hejerul eswed otturisidiki jay. Kengliki ikki métir kélidu. Peyghember eleyhissalam bir hediste multezem dua ijabet bolidighan jaydur. Bu jayda allahqa dua qilghan kishining duasi ijabet bolidu dep körsetken .

Hetim

hetim -kebining shimal teripidiki hojrening etrapigha qupurulghan yérim düglek tam bolup, tawap qilghuchilar bu tamning sirtidin qilidu. Bu tam aq mermerdin yasalghan. Égizliki bir métir 30 santmétir, tam yüzining kengliki bir métir besh santmétir kélidu .

Kebining yopuqi

bezi tarixiy menbeler kebige tunji bolup yopuq yapqan kishining ismail eleyhissalam ikenlikini sözlise, bezi menbeler peyghember eleyhissalamning ejdadliridin ednan dégen kishining eng deslep kebige yopuq yapqanliqini sözleydu. Emma, ishenchlik riwayetler kebige miladiye 350 -yili tubbe ebu kereb dégen kishining tunji bolup yopuq yapqanliqini sözleydu. Shu tarixtin biri– kebige yopuq yépish ishi dawam qilip kelgen. Peyghember eleyhissalamning 5 - bowisi qusey ibni kilabning zamanigha kelgende, kebige her yili bir qétim yopuq yépish murasimi yolgha qoyulghan. Peyghember eleyhissalam mekkini fethi qilghandin kéyin kebige yemende toqulghan yopuq yépilghan. Kéyin birinchi xelipe ebu bekri reziyellahu enhumu bu ishni dawamlashturghan. Ikkinchi xelipe ömer reziyellahu enhuning zamanigha kelgende, kebige yapidighan yopuqni misirda toqutup kélishke bashlighan. Misir shu zamandin taki 1962 - yilighiche her yili kebige yopuq yépish sheripige nail bolup kelgen idi. 1962- yili yopuqini toqush fabrikisi seudi erebistanda qurulghandin kéyin, kebige yopuq yépish sheripi seudi erebistan hökümitining qoligha ötken. Kebining yopuqi yilda bir qétim yenggüshlinidu. Kebining almashturulghan kona yopuqi parche parche qilinip musulman döletlerdin kelgen munasiwetlik katta shexslerge hediye qilinidu. Her yili hijriye (zulhijje) 12 -ayning 1 -küni kebige yopuq yépish murasimi ötküzilidu. Murasimgha mekke mukerreme rayonining emiri mutleq ishtirak qilidu.

Kebining yopuqining xirajiti

kebining yopuqi ezeldin misir hökümitining xirajiti bilen emes belki kebe üchün atalghan mexsus weqiptin xirajet qilinatti. Öz waqtida padishah ismail qelawun misirdin üch yézini sétiwélip uning pulini kebining yopuqini toqush ishigha weqp qilghan. Kéyinche osman impériyisining padishahi sultan selim yene yette yézini sétiwélip unimu kebining yopuqini toqush ishigha weqp qilghan iken. Kéyin muhemmed eli pasha misirda hakimiyet yüzgüzgende, misir hökümiti terkibide kebining yopuqini toqush muessesesi qurghan. Shundin biri kebining yopuqini toqush we ewetish ishliri misir hökümitining bashqurushigha ötken.

Kebining yopuqini toqush fabrikisi

kebining yopuqini toqush fabrikisi 1962 - yili mekke mukerreme shehride qurulup, shu yili seudi erebistanida tunji qétim toqup chiqilghan. Yopuq

kütülgendinmu alahide ésil we körkem bolup chiqqan. Uyghur aptonom rayonining qarghiliq nahiyisidin kelgen abduréhim emin dégen kishi kebining yopuqini toqush fabrikisida xettat bolup ishligen, kéyinche shu fabrikining bashliqi bolghan we kebining altun ishikidiki xushxetlerni öz qoli bilen yazghan. Fabrikida ishleydighanlarning omumi sani 240 kishi bolup, kebining yopuqining pütüp chiqishi üchün ishchilarning maashi we kéreklik xam eshya chiqimlirining hemmisini qoshqanda yiligha 17 milyon riyal 4.5 milyon amérika dolliri serp qilinidu.

Kebining yopuqining renggi we shekli

kebige yopuq yépish paaliyiti bashlan'ghan uzun esirlik tarixtin béri her yili kebige yépilip kelgen yopuqlar yopuqlarni teyyarlighuchilarning xahishi boyiche herxil shekilde we herxil rengde we herxil matériyalda toqulup kelgen. Peqet abbasiylar xelipisi nasirning zamanigha kelgende kebige yépilidighan yopuqning qara renglik yipektin toqulushi qanunlashturilidu. Shundin béri ta hazirghiche kebining yopuqi qara renglik yipektin toqulup kelmekte.

Kebining hazirqi yopuqi

mesjidi heremge kirgen kishining közige eng aldi bilen heremning otturisida qed kötirip turghan kebe chéqilidu. Kebige qara renglik yipek yopuq yépilghan. Yopuqning otturisigha 47 métir uzunluqta, 14 métir 95 satimétir kenglikte, altundin hel bérilgen 120 kilogram kümüsh yip bilen "quran kerim" ayetliri keshtilen'gen.

Meqamu ibrahim

meqamu ibrahim - ibrahim eleyhissalam kebini bina qilghan waqtida dessep turghan aq, qara we sériq üch xil rengge mayil bolghan töt chasiliq yumshaq su téshi bolup, uzunliqi texminen yérim métir kélidu. Orni kebining sherq shimal teripige jaylashqan. Meqamu ibrahim déyilgen bu tashta ibrahim eleyhissalamning qedimining izi chüshürülgen möjize bardur. Allah taala öz qudriti bilen ibrahim eleyhissalamning mubarek ikki puti dessep turghan tashni yumshitip bergen. Netijide, uning ikki puti tashning ichige pétip kirip ketken bolup, ikki putining izi hetta barmaqliri bilen nahayiti ochuq halda tashqa chüshüp qalghan we hazirghiche shu péti saqlinip kelmekte. Allah taala quran kerimde maqamu ibrahimni namazgah qilinglar dep emr qilish arqiliq heremge kelgüchilerni uning arqisida turup namaz oqushqa buyrighan. Shunga kebini tawap qilghan her qandaq kishining meqamu ibrahimning arqisida turup ikki reket tawap namizi oqushi musteheb tekitsiz sünnettur .

Meqamu ibrahimdiki gümbezning élip tashlinishi

meqamu ibrahim mistin yasalghan töt chasiliq chong bir réshatkining ichide idi, üstide töt tüwrük kötürüp turidighan chong gümbez bar idi. Bu orun kebining yénidin köp yerni igiliwalghanliqtin, hajilar sanining kündin – kün'ge köpiyip bérishi bilen kebini tawap qilish ishlirida tarchiliq körülüshke bashlaydu. Shuning bilen meqamu ibrahimni bashqa jaygha yötkiwétip kebining etrapini azadilashturush pikri otturigha chiqidu. Bu pikir deslep otturigha qoyulghanda ölimalar bu mesile üstide ixtilaplishidu. Bezisi bu pikirge qoshulidu. Bezisi uninggha qarshi chiqidu. Mekke mukerreme shehridiki islam dunya ittipaqi

hijriye 1384 -yili 25 - zulhejje miladiye 1965 -yili 27 -aprél küni meqamu ibrahimni yötkimestin öz ornida qaldurush we uningdiki réshatka, gümbez we bashqa artuq nersilerning hemmisini élip tashlap, meqamu ibrahimni nepis eynektin yasalghan chaqqan shéshining ichige élip qoyush heqqide mexsus qarar chiqiridu. Hijriye 1387- yili rejeb 1967 -yili öktebir éyida bu qarar emelge ashidu. Hijriye 1418 – yili miladiye 1997 -yiligha kelgende, meqamu ibrahim hazirqi sheklide altun yalitilghan mis réshatkining ichige élinip, etrapigha xrustal we issiqqa hem chéqilishqa qarshi küchlük nepis eynek bilen qorshiwétilidu .

Zemzem süyi

zemzem süyi - allah taala ismail eleyhissalamning ikki puti astidin chiqirip bergen mubarek sudur.

Miladiyidin texminen 2000 yillar ilgiri ibrahim eleyhissalam allah taalaning emri bilen ayali hajer bilen oghli ismail eleyhissalamni shu waqittiki susiz, gül – giyahsiz, qaqasliq chöl mekkige élip kélip qoyup kétip qalidu. Hajer su izdep safa bilen merwe ikki tagh otturisida yügürgen bolsimu su tapalmaydu. Ismail eleyhissalam qattiq ussuzliqtin qiynalghan waqtida uning ikki tapinining astidin bulaq chiqidu. Anisi hajer zemzem suni körüp qattiq xoshal bolidu we suni békar éqip ketmisun dep zemzem süyi toxta deydu. Shundin biri bu su zemzem dep tonulidu.

Quduqining qaytidin échilishi we orni

muhemmed eleyhissalam dunyagha kélishtin ilgiri bowisi abdulmuttelib chüshide bir kishining uni zemzem quduqining ornini körsetkenlikini we ujayni échishni tewsiye qilghanliqini köridu. Shuning bilen abdulmuttelib zemzem quduqining ornini kolashqa bashlaydu. Axirida zemzem süyini chiqiridu. Shundin biri zemzem süyi chiqishqa dawam qilip kelmekte.

Zemzem quduqi mesjidi heremning seynasidiki meqamu ibrahimning jenup teripi we hejerul eswedning uduligha jaylashqan. Kebidin 21 métir we hejerul eswedtin 18 métir yiraqliqta bolup, chongfurliqi 43 métir kélidu. Quduqning tégide üch dane bulaq bar. Bularning biri hejerul eswedning yénida, yene biri safa téghining yénida, uchinchisi merwening yénididur.

Burun zemzem quduqining ikki kölchiki bar bolup, biri zemzem quduqi bilen hejerul eswedning otturisida idi. Kishiler bu jaydin zemzem ichetti. Yene biri safa terepke éqitiwétilgen bolup, kishiler uningdin taharet alatti. Kéyinche, kebini tawap qilghuchilargha qistilangghu bolup qalghanliq sewebtin, zemzem kölchekliri taqiwétilip, kebining etrapidiki meydanning astigha kishiler pelempey bilen kirip ichidighan qilip kranlar jömekler békitilidu. 2003 -miladiye yiligha kelgende heremning seynasini azadileshtürüsh meqsiti bilen zemzem quduqigha chüshidighan éghiz taqiwétilip, zemzem süyi seynaning yan teripidin turubilar arqiliq chiqirip qoyuldi.

Zemzem süyining xususiyetliri

adettiki sularni uninggha saqlighuchi maddilarni arilashturmastin uzun muddetlik saqlighanda uning temi buzulidu. Emma zemzem süyi buning eksiche bolup, birxil temi bilen dawam qilidu. Zemzem süyining temi dunyawi

bir tem bolup, bérer qétim zemzem süyi ichken adem uning temini biliwalidude, qayta ichkini haman uni perq ételeydu. Zemzem süyini döletler ara yötkesh we uzun muddet saqlash bilenmu uning temi qeti özgermeydu. Bu digenlirimiz nezeriye yaki qedimqi kitablarning xewiri emes, belki tejribe we ilmiy tetqiqatlarning yekünidur. Zemzem süyi uzaq ötmüshlerdin biri bu qaqasliq chöl rayon'gha kelgüchilerni ussuzluqqa qandurup we ularning ishtihasini özige jelb qilip kelmekte. Zemzem süyining bezi késelliklerge shipa bolghanliqi toghruluq yézilghan ilmiy maqalilarmu az emes. Hazirghiche zemzem süyi ziyan qilghan bérer janliq körülmigen.

Zemzem süyining möjizisi

21 - esirning bologiye alimliri zemzem süyining ta qiyametkiche sirini bilgili bolmaydighan möjizige ige ikenlikini we dunyada héchqandaq bir suning pakliqta we süzüklükte zemzem süyi érishken xususiyetlerge yételmeydighanliqini sözlimekte. Qisqisi, zemzem süyi minglarche yillardin biri miqdari aziyip ketmestin yaki étilip chiqip palaket tughdurmastin bir xil chiqip kelmekte. 1971 -yili seudi erebistanining sabiq padishahi feyselning zamanida tibbiy mutexessislerdin biri yawropa neshriyat merkizige: " zemzem süyini ichishke bolmaydu, chünki kebining orni déngiz yüzidin töwen ornigha jaylashqan. Hemde mekke shehrining turba sulirining hemmisi bir yerge toplinidu we zemzem süyige ariliship kétidu." dégen mezmunda bir charche doklat yollaydu. Bu xewerni anglighan padishah feysel seudi erebistanining ziraet we su inshaat ministirlikige perman chüshürüp, zemzem süyidin yawropa tejribixanisigha ewetishni buyruydu. Mutexessisler mekkige yétip kélip zemzem quduqining tégidiki bulaqlirini izdeshke kirishidu. Lékin ular zemzem quduqining menbiini tapalmaydu. Axirida, quduq süyini motorning yardimi bilen sirtqa shorap chiqarghandin kéyin, quduq süyining yan terepliridin emes, belki quduqning tégidiki qumlar astidiki bulaqlardin chiqiwatqanliqini köridu. Shundaqla zemzem quduqining etrapi peqetla quruq, qaqasliq ikenlikini éniqlap chiqidu. Andin ular zemzem süyidin nemune élip yawropa tejribixanisigha ewetidu .

Tetqiqatchilarni heyran qaldurghan möjize

mutexessisler zemzem süyini yawropa tejribixanisida tekshürgendin kéyin, zemzem süyining bashqa adettiki sular bilen bolghan perqi éniqlandi. Yawropa tejribixanisi zemzem süyi ichishke tamamen bolidighan su iken. Zemzem süyini ichishke bolmaydu, deydighan dewa ilmiy asasi bolmighan quruq sepsetidur dégen, netijini élan qildi. Zemzem süyide kalisyom bilen mignisyom maddiliri adettiki sularningkidin alahide yoqiri bolup chiqqan. Hawaning ottek issiq künliride kebini tawap qilghuchilarning zemzem süyini ichkendin kéyin bashqiche rohlinip we janlinip qalidighanliqining sewebi buningdin bayqalghan. Buningdin bashqa yene zemzem süyide mikroblargha qarshi nahayiti küchlük derijide florida maddisi bar iken. Shunga her yili mekkige kélip toplishidighan texminen 3 milyon hajining her xil yoqumlinishlardin saqlinip qélishi we bezi késellerning bu jaygha kelgendin kéyin shipa tépip qélishining siri zemzem süyi iken.

Zemzem süyi ichishning paydisi

hej qilghuchi, ömre qilghuchi we shundaqla her qandaq musulmanning

zemzem süyidin ichishi mustehebtur. Peyghember eleyhissalamning zemzem süyidin ichkenliki toghruluq sehih hedisler köp. Ebu zer reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan bir hediste peyghember eleyhissalam zemzem süyini teriplep: zemzem süyini néme meqset bilen ichse shuninggha payda qilidu. U mubarek sudur, u achliqqa taam, késelge shipadur , dégen.

19 - yüz yilning meshhur ölimasi ibni qeyyim jewziye mundaq dégen: "zemzem süyining késellerge qandaq shipa bolidighanliqini tejribe qilip kördUq. Men zemzem süyi ichish bilen köpligen késelliklerdin shipa taptim. Etrapimda bezi kishilerning yérim ay, hetta uningdinmu köp waqit héch nerse yémestin peqet zemzem süyi ichish bilenla héchqandaq achliq hés qilmastin hayat kechürgenlikini we shundaq turupmu bashqilargha oxshashla tawap qiliwatqanliqini kördüm."

qible we uninggha munasiwetlik ehkamlar

qible musulmanlar namaz oqughanda, dua qilghanda yüzlinidighan terep. U bolsimu kebidur. Dunyaning her qaysi jayliridiki musulman xelq namaz, dua we qiblige qarap turup béjirilidighan barliq ibadetlirini shu qible terepke yüzlinip turup ada qilidu. Mundin bashqa musulman ölüklerni yerleshtimu ularning yüzliri qiblige qaritip qoyilidu. Kebini körüp turidighan we uning etrapida turghan kishilerning yüzini we köksini kebige qaritip turishi, kebining özini körelmeydighan we yiraqlardiki kishilerning kebining teripige yüzlinip turishi namazning durus bolishining shertliridin biridur. Allah taala namaz oqughanda, qiblige yüz keltürüshning shert ikenliki heqqide mundaq deydu : "i möminler ! Qeyerde bolmanglar namazda yüzünglarni mesjidi herem terepke qilinglar ." peyghember eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilip kelgendin kéyinmu mekkidiki aditi boyiche on yette ay pelestindiki mesjidi eqsagha qarap namaz oqughan idi. Yehudiylar muhemmed eleyhissalamni bizge egishidu. Chünki u bizning qiblimizge irusalimgha qarap namaz oquydu dep eyibleshke bashlighanda, peyghember eleyhissalam nahayiti perishan bolatti we kéichiliri sirtqa chiqip upuqqa qarap, qible heqqide allah taaladin birer whyi kütetti.

Qiblining kebige özgertilishi

hijriyining ikkinchi yili (miladiye 623 m) ning bir küni peyghember eleyhissalam sahabiliri bilen medinidiki kéyinche ikki qibliliq mesjid (mesjidi qibleteyn) dep tonulghan beni selime mesjidide pishin namizidin ikki reket oqulup bolghan waqitta, perishte jibriil eleyhissalam allah taalaning emri bilen muhemmed eleyhissalamning yénigha kélip uninggha allah taalaning : "biz séning kebe qibleng bolushni tilep qayta qayta asman'gha qarighanlighingni körüp turiwatimiz. Séni choqum sen yaqturidighan qiblige yüzlendürimiz. Namazd a yüzüngni mesjidi herem terepke qilghin " dégen whhiysini élip kélidu we peyghember eleyhissalamni namazda turghan péti mesjidi herem terepke burap qoyidu. Shundin bashlap musulmanlar namaz we dualirida mesjidi heremdiki qiblige (kebige) qaraydighan bolidu .

Namazda qiblige yüzlinishning siri

1. Namaz oqughan kishi yüzini kebe terepke qaritish bilen uning pütün

ezaliri kebe terepke yüzlinip turidu. Chünki yüz bilen beden mueyyen bir terepke yüzlenmestin, öz haligha qoyup bérilidighan bolsa, insanning barche organliri xalighanche heriket qilishi, jümlidin köz her terepke qarishi bilen qelbmu shular bilen meshghul bolup kétip, namazning durus yosunda ada qilinishigha elwette selbiy tesir béridu. Shunga qiblige yüzlinish perz qilin'ghan bolishi mumkin.

2 . Namazda qiblige yüz keltürüsh bilen insanning qelbi aram tapidu we pütün musulmanlarning özara qérindash ikenlikini hés qilduridu. Chünki yer sharidiki pütün musulmanlar namazda shu kebe terepke yüzlinidu. Bu herqandaq musulman kishini özining yalghuz emeslikini we bu ibadette pütün dunya musulmanliri bilen ortaq ikenlikini hés qilduridu.

3. Qiblige qarash arqiliq qelbni, eqilni we pütün ezalarni allahqa qulchiliq ada qilishtin ibaret bir meqsetke qaritish bilen ibadetning jewhiri bolghan ixlasni hasil qilghili bolidu.

4 . Qiblige yüzlinish musulmanlarni gerche ular musape jehettin bir biridin yiraqta bolsimu, ularning qelbliri bir allahqila ibadet qilishtin ibaret ortaq meqsette bir ikenlikini namayan qilidu .

Hejeruleswed

hejerul eswed - kebining sherqi jenub teripidiki bürjikige ornitilghan, yer yüzidin égizliki 1.5 (bir yérim) métir kélidighan, kümüsh ramka ichige élin'ghan tuxum shekillik, renggi qizilgha mayil, damétiri 30 santimétir kélidighan qara tashtur. Hejerul eswedni ibrahim eleyhissalam kebining ulini turghuzghan waqtida, kebini tawap qilghuchilaning tawapni bashlap axirlashturushi üchün bir nishane ornida, hazirqi ornigha békitken. Shundin biri bu tash kebining sherqi jenub teripidiki öz ornida turup kelmekte.

Hejerul eswedni söyüshning hökmi

kebini tawap qilghuchilarning hejerul eswedni söyüshi musteheb. Yeni tekitsiz sünnettur. Chünki peyghember eleyhissalam kebini tawap qilghinida hejerul eswedni söyetti. Bu, adem köp bolmighan we qistilangghu bolmighan waqitlarda shundaq. Bir hediste mundaq dep kelgen. " peyghember eleyhissalam hejerul eswedni söyüp turup uzun – uzun'ghiche yighlap ketti" emma hej we ramizan aylirigha oxshash heremde adem köp, qistilangghu bolghan waqitlarda hejerul eswedning yénigha barmastin, yiraqtin qol ishariti qilip salam bérish yéterliktur. Shunga peyghember eleyhissalam kebini tawap qilghan waqtida, ömer ibni xettab reziyellahu enhugha , ey ömer ! Sen küchlük ademsen, sen bu jisming bilen ajizlargha eziyet yetküzisen. Hejerul eswedte qistilangghu peyda qilma. Hejerul eswedning yénida boshluq tapalisang söygin, bolmisa tekbir éytip kétiwergin dégen .

Kebini tawap qilghuchilarning bu tashni söyüshi peqet hörmet yüzisidin idi. Chünki allah taala bendilerni kebige yaki hejerul eswedke choqunushni buyrighan emes, belki allah taalaning özigila xalis ibadet qilishqa buyrighan. Kebini tawap qilish allah taalaning: qedimi öy kebini tawap qilsun we bu kebining perwerdigarigha ibadet qilsun, dégen emrige asasen qilinighandek, hejerul eswedni söyüshmu peyghember eleyeissalamgha egeshkenlik we uning

sünnitini jari qildurghanliq yüzisidin qilinidu. Bu orunda ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhuning munu meshhur sözi yéterlik. " u kebidiki qara tashni tutup turup mundaq dégen. Men elwette bilimenki, sen kishige payda ziyan yetküzelmeydighan bir tashsen. Peyghember eleyhissalamning séni söygenlikini körmigen bolsam idi, séni söymigen bolattim."

hejeruleswedning béshidin ötken weqeler

muhemmed eleyhissalam peyghember bolushtin 5 yil ilgiri mekkidiki qureysh qebilisi kebini qayta rémont qilghan waqtida, qebililer hejerul eswedni kebining sherqi jenub teripidiki ornigha kötürüp apiridu. Andin muhemmed eleyhissalam mubarek qolliri bilen uni kötürüp hazirqi ornigha qoyghan. 317 - hijriye (930 m) yili qeramite kupparliri heremge hujum qilip, hejerul eswedni hazirqi seudi erebistanining el ehsa shehrige élip kétip, 339 - hijriye yili kebidiki öz ornigha ekilip qoyghan idi.

Hejerul eswedning kümüsh bilen qaplinishi

hejerul eswedni tunji bolup kümüsh bilen qaplatqan kishi hijiriyening 680 - yilliridiki mekke hökümdari abdulla ibni zubeyr reziyellahu enhu bolup, shuningdin kéyin xelipiler we baylar uni altun we kümüshtin qaplaydighan bolghan. Seudi erebistani hökümitidin ilgiri eng axirqi qétim 1331 - hijriye (1903 m) yili hejerul eswedni xalis kümüsh bilenla qaplatqan kishi sultan muhemmed rishad xan idi. 1366- hijriye (1946 m) yili hazirqi seudi erebistanining qurghuchisi padishah abduleziz hejerul eswedni rémont qildurghan. Andin 1375- hijriye (1955 m) yili padishah suud uni yéngi kümüshtin qayta qaplap chiqqan .

Rukni yemani

rukni yemani - kebining jenup teripidiki hejerul eswedke qarap turidighan bulungi bolup, yemen döliti ereb yérim arilining jenup teripide bolghanliqtin erebler jenup terepke qarap turghan herqandaq nersini yemen yaki yeman dep ataytti. Shu sewebtin bu bulung rukni yemani jenup tereptiki bulung dep atalghan. Hejerul eswed bilen rukni yemani ikkisini ibrahim eleyhissalam kebining ulini qupurghanda birge qopurghan bolup, qalghan shimal we gherb tereptiki ikki bulung kéyin turghuzulghan. Peyghember eleyhissalam her qétim kebini tawap qilghinida rukni yemanini mubarek qolliri bilen silaytti. Shundin biri uni silash sünnet bolup dawam qilghan. Rukni yemanini söyüsh yoq, peqet qol bilen silinidu. Qol bilen tutushqa imkaniyet bolmighanda qol ishariti qilishqa bolmaydu. Chünki peyghember eleyhissalam undaq qilmighan.

Medine munewwere shehri heqqide melumat

medine munewwere shehri

medine munewwere shehri muqeddes ikki heremning biri peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam mekkidin hijret qilip bérip hayatining axirigha qeder toluq on yil yashighan we mubarek qebre sheripi orun alghan jay.

Medine munewwere shehrining nami peyghember eleyhissalam uninggha hijret qilip bérishtin ilgiri yesrib dep atilatti. Riwayetlerge köre, meshhur tupan weqesidin kéyin medinide deslep yerleshken bir er kishining nami yesrib bolup,

shu kishining nami bilen atilip kelgen iken. Peyghember eleyhissalam hijret qilip barghinidin kéyin islam nuri bilen yorutulghan nurluq sheher medine munewwere dep atalghan. Bu sheher islam qudret tapqan we islam ehkamliri jakarlan'ghan sheher. Tunji islam dölitimu bu sheherde dunyagha kelgen.

Mesjidi nebewi

mesjidi nebewi – peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam medinige hijret qilip barghinida bina qilghan tunji mesjid, ikki heremning biri we ibadet qilish üchün yiraqlardin seper qilishqa bolidighan üch chong mesjidning biri. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: üch mesjidkila ibadet üchün seper qilishqa bolidu. Ularning biri, mesjidi herem, yene biri, méning bu mesjidim, üchinchisi mesjidi eqsadur.

Mesjidi nebewi – peyghember shehridiki bu mesjid tarixtin biri peyغembermesjidi dep atilip kelmekte. Peyghember eleyhissalamning medine munewwere shehrige barghandin kéyinki tunji ishi mesjid sélish bolghan. Peyghember eleyhissalam medine munewwere shehrige hijret qilip barghan küni uning tögisi sheherning merkizidiki bir orun'gha bérip tiz chökidu. Shuning bilen bu orunni égisidin sétip élip mekkidin kelgen muhajirlar we medinilik ensarlar hemme bir qol bolup bu orun'gha mesjid sélishqa kirishidu. Peyghember eleyhissalammu bashqilar qatarida mesjidni sélish ishlirida qattiq ishleydu. Mesjid bir qanche ay ichide pütüp chiqidu. Mesjidning qiblisi pelestindiki mesjidi eqsagha qaraytti. Mesjidning üsti xorma derixining shaxliri bilen yépilghan. Tüwrükliri xorma yaghachliridin, tégi tash bilen qopurulghan. Tamliri xam qishlar bilen turghuzulghan. Shu waqittiki mesjidi nebewining kengliki 30 métir, uzunliqi 35 métir bolup chiqqan. Üch tereptin derwazisi bar idi. Mesjidi nebewi peyghember eleyhissalamning zamanidin bashlap hemishe kéngeytilip keldi, awwalqi 4 xelipe, emewiyler, abbasiylar, osmaniylar we eng axirida hazirqi seudi erebistan hökümiti teripidin kéngeytildi .

Peyghember eleyhissalamning munbiri

peyghember eleyhissalamning mesjidi nebewidiki munbirining islam dinida muqeddes orni bar. Shunga peyghember eleyhissalam kimki mushu munberning yénida turup yalghan ishqa qesem qilidiken, u ornini dozaxta körse bolidu dégen.

Rewze sherip

mesjidi nebewide peyghember eleyhissalamning munbiri bilen öyining arisida rewze sherip dégen jay bar. Bu jayning ulughliqidin peyghember eleyhissalam mundaq dégen: " öyüm bilen munbirim otturisida jennetning baghchiliridin bir baghche rewze sherif bardur."

suffe

qible kebige özgergendin kéyin, peyghember eleyhissalam mesjidning axiridiki shimal teripining üstini yépishqa buyruydu. Shundin béri bu jay sahabilardin öy makani yoq, ailisimu yoq, belki héchnerisi yoq péqirlarning yétip qopidighan we allahqa ibadet qilidighan orni bolup qalghan. Bu jayda turghuchilar ehli suffe dep atilatti. Peyghember eleyhissalam we qol ilkide bar sahabilar ehli suffening éhtiyajlirini qamdaytti. Bu jay hazirmu hemishe

qistilangghu bolidu, herkim bu jayda olturup ibadet qilish sheripige nail bolush üchün aldiraydu, talishidu, kéche kündüz héch waqit bu orun bikar qalmaydu.

Hazirqi mesjidi nebewi

eng axirqi kéngeytish padishah fehidning zamanida bashlan'ghan bolup, miladiye 1985- yilidin 1993 – yilning axirighiche dawam qilghan. Bu qétimqi kéngeytishte 16500kwadrat métir qoshulup, mesjidi nebewining omumi yer meydani 165 ming kwadrat métirgha yetken. Mesjidi nebewining ögzisinimu namaz oquydighan meydan'gha aylandurghandin kéyin bu jayda 90 ming adem azade namaz oquyalaydighan bolghan. Burun mesjidi nebewining her biri 72 métir igizlikte 4 munarisi bar idi. Uninggha yene her birining igizliki 104 métirdin kélidighan 6 munare qoshulup, jemi 10 munare bolup qed kötürüp turmaqta. Shu kün'ge kelgichilik mesjidi nebewining 16 derwazisi bar idi. Padishah fehidning nöwettiki kéngeytishide 65 derwaza yéngidin békitilip, jemi 81 derwaza boldi. Mesjidi nebewining astigha garajlar yasalghan bolup, uning 8 tereptin kirish éghizi bar. Mesjidi nebewining ichidin ögzisige chiqish üchün 16 jaydin pelempey yasalghan. Mesjidi nebewining birinchi qewitining igizliki 4.10 métir, yuqiriqi qewitining igizliki 12.60 métir, emma ögzige tutashqan eng üsti qewitining igizliki 4 métir kélidu. Aptomatik échilidighan, künlüklerdin 36 si yasalghan bolup bu tarixta tunji ish idi. Hazir yene bir qanchisi yasiliwatidu. Mesjidi nebewining shimal, jenub we sherq teripige yasalghan meydanning omumiy yer meydani 135 ming kwadrat métir kélidu. Mesjidi nebewige 4000 din köprek chiragh békitilgen. Mesjidi nebewining astinqi qewitige yasalghan taharetxanilirimu intayin mukemmel hem zamaniwi yasalghan bolup, mesjidi heremning taharetxanilirdin nechche hesse ésil hem qulayliq yasalghan. Mesjidi nebewining astinqi qewitige yasalghan aptomobil toxtitish ornigha éliktronluq liftler bilen chüshüp chiqilidu. Mesjidi nebewining etraipda 560 dane su ichish turubisi bar.

Mesjidi nebewi islam tarixida tunji sélin'ghan birinchi mesjid idi. Medinidiki mesjidlerdin quba ikkinchi mesjid bolup sanilidu. Uni peyghember eleyhissalam medinige hijret qilip barghinidin kéyinla salghan idi. Mesjidini teriplep allah taala quran kerimde mundaq dégen: " quba mesjidi birinchi künidin tartipla teqwaliq asasigha qurulghan mesjid heqiqeten séning namaz oqushunggha layiqtur. Uningda gunahlardin pak bolushni söyidighan kishiler bar. Allah heqiqeten pak bolghuchilarni dost tutidu." quba mesjidi medine munewwere shehrining gherbi jenubida bolup, mesjidi nebewidin yiraqliqi texminen 5 kilométir kélidu .

Hojre sherip we peyghember eleyhissalamning qebrisi

peyghember eleyhissalamning qebrisi mesjidi nebewidiki hojre sherip dégen jayda bolup, hojre sherip eslide peyghember eleyhissalamning ayali aishe reziyellahu enhaning öyi idi. Peyghember eleyhissalam wapat bolghinida bu öyge depne qilin'ghan. Chünki, jan üzgen yérige depne qilish peyghemberlerge xas xususiyetlerning biridur. Peyghember eleyhissalam bir hediste dégen . Allah her qandaq bir peyghemberni depne qilinishini yaqturghan jayda qebzi roh qilidu: kéyin 13 - hijriye (634 m) yiligha kelgen birinchi xelipe ebu bekri

reziyellahu enhu wapat bolghinida, umu mushu öyde peyghember eleyhissalamning yénigha depne qilin'ghan. Hijriyining 24 - yili (644 m) ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu wapat bolup, ilgiri aishe reziyellahu enhadin sorighinigha asasen, umu peyghember eleyhissalamning yénigha depne qilin'ghan. Xelipe ömer depne qilin'ghan bu jayni aishe reziyellahu enha özi üchün saqlighan bolup, xelipe ömer uni sorighanliqtin uninggha bériwetken iken.

Peyghember eleyhissalamning qebrisi mesjidning qible teripidin birinchi qebre bolup, uningdin kéyin ebu bekri reziyellahu enhuning, andin ömerning qebirliri kélidu .

Peyghember eleyhissalamning qebrisige qilin'ghan suyiqestler

hojre sheripning tamliri ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning zamanida bir qétim yasalghan bolop, abbasiylar xelipisi abdulmelik ibni merwanning dewride yene bir qétim rémont qilin'ghan. Miladiye 710 -yili wapadar xelipe ömer ibni abduleziz sham rayonigha waliy bolghan waqtida hojre sheripning tamlirini qara tashtin qopurup chiqqan we etrapigha 6.5 métir égizlikte tam chörüp chiqqan. Uningdin kéyin 1476- yili , kéyin osman impériyisining sultani abdulmejidxan mesjidi nebewini rémont qilish esnasida hojre sheripnimu rémont qildurghan. 1162 - yili bezi radikal xristan padishahlar marakeshlik xristanlani ishqa sélip peyghember eleyhissalamning mubarek jesidini oghurlashni pilanlighanda, shu waqittiki sham rayonining sultani nuriddin zenki dégen kishi chüshide peyghember eleyhissalamni köridu. Peyghember eleyhissalam uning chüshide, renggi sériq kelgen ikki ademni körsitip bu ikki ademni mendin yiraqlashturghin deydu. Nuriddin zenki bu chüshni körgendin kéyin 20 kishining hemrahliqida nurghun miqdarda pul – mal bilen yolgha chiqip medine munewwere shehrige 16 künde yétip kélidu. Chüshide körsitilgen mezkur ikki sériq ademni tépish üchün sheher ehlige her küni pul tarqitidu. Pütün medine munewwere shehrining ahalisi uning yénigha kélip bolidu. Lékin chüshide körsitilgen ikki adem kelmeydu. Shuning bilen kishilerdin silerning aranglardin méning yénimgha kelmigenlermu barmu dep sorighanda, marakeshlik ikki neper bay adem bar, ular hejge kelgen iken, hojre sheripning yénidiki bir kichik öyde olturidu. Ular bek teqwadar ademler iken kishilerge sediqe bérish we hemishe namaz oqush bilen bolidu déyishidu. Andin sultan ular bilen héliqi öyge baridu. Tekshürise héch qandaq shübhilik nerse körelmigen sultan öyning hemme teripini inchikilep axturup chiqish netijiside, öydin hojre sheripke kétip barghan kichikkine bir tonelni köridu. Mezkur ikki adem qiyin – qistaqqa élin'ghandin kéyin, özilirining rastinla peyghember eleyhissalamning mubarek jesidini oghrilash üchün kelgenliklirini étirap qilishidu. Bu weqedin kéyin sultan nuriddin zenki hojre sheripning töt etrapining hemmisini nahayiti chongqur kolap chiqip, yer asti chongqurliqidin bashlap yer yüzigiche pütünley qoghushun bilen tam sélip chiqishqa buyruydu. Hojre sheripning etrapidiki bu qoghushun tam hélihem shu pétiche dawam qilip kelmekte.

Mesjidi eqsa heqqide melumat

mesjidi eqsa – yiraqtiki mesjid dégen menide bolup, islam dinidiki muqeddes jaylarning biri, ikki qiblining birinchisidur. Kebe qible bolushtin burun musulmanlarning qiblisi mesjidi eqsa idi. Mesjidi eqsa quran kerim mesjidi eqsa dep atashtin burun beytulmeqdis (muqeddes öy) dep atilatti. Mesjidi eqsaning omumiy kölimi 1000 kwadrat métir kélidu. Bu etrapi rishatkilan'ghan hazirqi qudus shehrining altidin birige teng kélidu. Peyghember eleyhissalam bir hediste mundaq dégen: "manga apaq bir tulpar keltürüldi. Uninggha mindim, tulpar méni beytulmeqdiske élip bardi. Tulparni peyghemberler atlirini baghlaydighan mexsus jaygha baghlidim. Andin beytulmeqdiske kirip ikki reket namaz oqu p chiqtim. Shu waqitta jibriil manga bir qachida haraq yene bir qachida süt élip keldi. Men sütni tallidim. Jibriil manga sen toghrisini qilding .... Dédi. Andin bizni birinchi asman'gha élip chiqti."

yene bir qarashqa köre, mesjidi eqsa musulmanlardin bashqilarning ibadet qilishigha yol qoyulmighan mesjid dégen menide bolup, tilshunaslarning neziride, mesjidi eqsa – sözidiki eqsani yiraq dégen menide chüshen'gen we shundaq terjime qilghanlar xatalashqanlardur . Chünki bu orundiki eqsa sözi bashqilardin ayighan we mexsus qilghan menide bolup, yehudiy we xristanlarning uningda ibadet qilishidin saqlap musulmanlargha xas qilghan menini bildüridu . Buning delili shuki, xristanlar selib urushida mesjidi eqsani ishghal qiliwalghanda, ular bu mesjidte ibadet qilish uyaqta tursun, uni atxana we ambar ornida qollan'ghan . Yehudiylar 1948 - yili mesjidi eqsani pelestin döliti bilen qoshup mustemlike qilghan bolsimu, ular hazirghiche mesjidi eqsani ibadet orni qilmighan we hazirmu musulmanlar ibadet qilidighan mesjid süpiti boyiche dawam qilmaqta .

Mesjidi eqsa pelestindiki qudus shehrining sherqi jenub teripige jaylashqan bolup, allah taala 622 - yili peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilishtin bir qanche ay burun uni bir kéchining ichide mekkidin mesjidi eqsagha élip bérish arqiliq ulugh möjizisini körsetken.

Yer yüzide eng awwal bina qilin'ghan mesjid- eqsa mesjidi

yer yüzide tunji qétim bina qilin'ghan mesjid mesjidi herem bolup, mesjidi heremdin kéyinla mesjidi eqsa kélidu. Peyghember eleyhissalamning sahabiliridin ebu zer ghefariy mundaq dégen : " men peyghember eleyhissalamdin yer yüzide tunji sélin'ghan mesjid qaysi? Dep soriwidim. Peyghember eleyhissalam , yer yüzide tunji sélin'ghan mesjid mesjidi heremdur dédi. Andin men yene uningdin, kéyin qaysi? Dep sorighinimda, peyghember eleyhissalam mesjidi eqsa dédi. Andin yene men bu ikkisining arisida qanche yil ötken? Dep soriwidim, peyghember eleyhissalam qiriq yil dep jawab berdi." miladiyidin burunqi 2000-yilliri ibrahim eleyhissalam kebining ulini qayta turghuzup, mesjidi heremni bina qilghan bolsa, sulayman eleyhissalam shu waqittin azraq kéyinla mesjidi eqsani bina qilghan .

Mesjidi eqsaning musulmanlarning qoligha ötüshi

hijriyining 14 -yili (636 m) ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning dewride musulmanlar mesjidi eqsani xristanlarning qolidin petih qilip, mesjidi eqsaning ichige qible jamisi dep tonulghan mesjidni bina qilghan. Bu jami mesjidi eqsaning jenub teripige jaylashqan bolup, qible teripige udul kélidu. Shunga u qible jamisi dep atalghan. Emewiyler dewride bu mesjid qaytidin sélinidu. Bu ish 685 -yilidin 715 -yilighiche toluq 30 yil dawam qilidu. Shu waqitta qubbe essexre (tash gümbez)mu yasilidu. Mesjidi eqsaning shekli hazirghiche shu boyiche dawam qilmaqta.

Xristanlarning mesjidi eqsagha qilghan tunji hujumi we uning himaye qilinishi

bir milyondin köprek muntizim esker bilen qorallan'ghan selib armiyisi gherp xristan küchliri 1099- yili 7 -ayning 20 – küni qudus (irusalim) shehrige hujum qilip kirip, 70 mingdin köprek musulmanni eng weheshi usulda öltürüsh arqiliq sheherni istila qilghan. U chaghda, musulmanlardin yashinip qalghan, ajiz uruq kishiler, ayallar we balilar özlirini qoghdash üchün mesjidi eqsaning ichige kiriwalghan bolup, sheherge bésip kirgeb xristan armiyisi ularning hemmisini bir birilep qilichtin ötküzüp chiqqan, qudus shehri bilen mesjidi eqsa qan'gha boyalghan, hetta yollarda su kebi aqqan qan bilen tajawuzchi qoshunning atlirimu qizil boyulup ketken. Xristanlarning qudus shehridiki hakimiyiti 90 yilgha yéqin dawam qilghan bolup, ular ishghaliyet dawamida musulmanlarni ézip, mesjidi eqsani buzup nurghunlighan wheshi jinayetlerni ishligen. 1187- yili 7 -ayning 27 -küni nami meshhur musulman qomandan salahiddin eyyubiy teripidin xristanlarning qolidin azat bolup, musulmanlarning igidarchiliqigha ötken. Epsuski, mesjidi eqsa musulmanlarning qolida yene turalmidi. 1229 – yili 3 -ayda mesjidi eqsa qaytidin xristanlarning qoligha chüshup ketken bolsimu, 1244- yili salahiddin eyyubiyning taghisining oghli pabishah kamil teripidin qayturup élin'ghan. Qudus shehri mesjidi eqsa bilen birlikte shu zamanlardin bashlap taki 1948- yili yehudiylar pelestinni istila qilghan'gha qeder musulmanlarning hakimiyiti astida bolup kelgen.

Osmaniylar höküm sürgen dewrlerde, ular musulmanlarning zéminlirini sirtqi küchlerning xiris qilishliridin qattiq qoghdap kelgen. Hetta osmaniylar dewride yehudiylar qudus shehrini qoligha chüshurüsh üchün qanchilik tirishqan bolsimu, meqsitige yételmey kelgen. Yehudiylar pelestindiki yerlik ereblerni aldap ularning öy – waranlirini we yer – zéminlirini shu waqittiki normal bahadin nechche hesse qimmet sétip élish arqiliq tedriji halda pelestinni ishghal qilish pilanini ishqa ashurmaqchi bolghanda, osmaniylar xelipiliki 1892- yili mexsus qarar chiqirip, pelestinliklerning yehudiylargha öy zémin sétishini qattiq cheklep kelgen. Osmaniylar yéqilghandin kéyin, musulmanlarning xuddi chopansiz qalghan padigha oxshash chéchilip kétishi netijiside, qudus shehri, jümlidin mesjidi eqsa qoghdap qélinmidi. Bu pursetni ghenimet bilgen yehudiylar pelestin zéminige az azdin yerlishish arqiliq san jehette melum bir miqdargha yetkendin kéyin, en'giliyning biwasite yardimi astida, pelestinni ishghal qilishtin ibaret esirlerdin biri pilanlap kelgen rezil

meqsitige yetken.

Mesjidi eqsaning musulmanlarning qelbidiki orni alahide chong bolup, islam dewiti bashlan'ghan tarixtin biri baghlan'ghan bir eqididur. Chünki mesjidi eqsa jimi peyghemberlerning qiblisi, muhemmed eleyhissalamning birinchi qiblisidur .

Mesjidi eqsagha qilin'ghan eng chong jinayet

mesjidi eqsagha qilin'ghan eng chong jinayet 1969- yili 8- ayning 22 -küni yehudiylar teripidin ishlen'gen bolup, yehudiylarning radikalliridin esli awstraliyilik maykl dénis rohin isimlik birsi mesjidi eqsagha ot qoyuwetken. Mesjidi eqsaning sherqiy qismi pütünley köyüp kül bolghan.

Oninchi bap. Uyghur diyaridiki qedimiy üch chong jame we islam dunyasidiki qedimiy bilim yurtliri

uyghur diyaridiki qedimiy üch chong jame

eng deslep sélin'ghan mesjid atush jamesi

uyghurlar ezeldin özlirining diniy étiqadini qoghdash we özliri mensup bolghan din'gha sadaqet baghlashta eng aldinqi xelqtur. Dunyada ereb millitidin bashlap islam dinigha mensup bolghan xelqlerning ichide bashqa dinlargha étiqad qilidighan az sanliqlar bar turup, uyghurlarda musulman bolghan tarixidin bashlap bashqa din'gha étiqad qilidighan birmu uyghur yoqliqimu uyghurlarning özlirining diniy étiqadini qoghdashta we ejdadlirining enenisige warisliq qilishta neqeder munewwer bir millet ikenlikini körsitidu. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyeissalam tarixta tunji qétim medine munewwere shehride mesjid salghan bolsa, uyghurlar türkiy xelqler ichide tunji bolup mesjid salghan xelqtur. Uyghur diyarida tunji mesjidning sélinishi bu jaygha islam dinining deslep kirishi bilen munasiwetlik bolup, bu ikkisi asasen bir mezgilge toghra kélidu. Qeshqer jamesi uyghur diyaridiki eng meshhur mesjid hésablansimu, eng burun sélin'ghan tunji mesjid hésablanmaydu. 9- esirning axirliri samaniyla sulalisining shahzadisi ebu nasir samaniy sodiger qiyapitide qaraxaniylar dölitige kirip panahlinidu. Qaraxaniylar xani oghulchaq bu shahzadining atushta azade hayat kechirishige képilliq qilidu. Atushqa yerleshken ebu nasir samaniy kishilerni islam dinigha dewet qilishqa bashlap, shu arida oghulchaqning jiyeni sotuq bughraxanni musulman qilishta ghelibe qilidu. Shu waqitta atushta musulmanlar sanining köpiyishi bilen mesjid sélishqa éhtiyaj tughulup tunji mesjidni salidu.

Kala térisi pilani

atushta mesjid sélishni pilanlighan ebu nasir samaniy oghulchaqtin bir kala térisi chongliqidiki yerni soraydu. Oghulchaqmu haman maqul kélidu we xalighan yéridin bir kala térisi chongliqidiki yerni ishlitishge ruxset qilidu. Ebu nasir samaniy bir kalini soyup, uning térisini inchike tilip, birbirige ulap uzun bir tana yasaydu we bu tana bilen atushtiki yaxshi bir jayni tam salghandek orap körüp,

shu jaygha tunji mesjidni salidu. Oghulchaq bu ishta aldan'ghanliqini bilgen bolsimu, ebu nasir samaniyning eqil parasitige heyran bolup qayil bolidu. Shahzade ebu nasir samaniy " kala térisi pilani " ni ishqa ashurup salghan bu mesjid uyghur diyada sélin'ghan tunji mesjid bolup hésablinidu. Bu mesjid 14 - esirning bashlirigha qeder" atush jamesi " dep atilip nami terep- tereplerge tarqalghan iken.

Eng meshhur mesjid qeshqer héytkar jamesi

qeshqer héytkar jamesi miladiye 1442 - yili bina qilin'ghan bolup, kichikliktin zoriyish, addiy halettin alahide tüske kirishtek basquchlarni bésip ötüp hazirqi haletke kelgen. Bu jame uyghur binakarliqining senet uslubini özige mujessemligen, ilim meripet, hüner senetning makani bolghan qeshqerning janliq shahidi hésablinidu. Jamening uzunliqi (shimaldin jenubqa) 140 métir, kengliki (sherqtin gherbke) 120 métir, omumiy kölimi 16800 kwadrat métir bolup, hemme jaylirini qoshqanda, uningda 30 ming adem birla waqitta namaz oquyalaydu. Jame qurulma jehettin gümbez, medrese, mesjid qatarliq böleklerdin terkib tapqan bolup, chong mesjidlerde bolushqa tégishliklerning hemmisi tépilidu. Qeshqer héytkar jamesini 1786 - yili qeshqer yéngisheherlik zulpiye böwi xanim, 1809- yili qeshqer hakim bégi turpanliq iskender wang, 1820- yili qeshqerlik ebrshinkanidir xoja, 1839- yili qeshqer hakim bégi inanchxan zuhuriddin, 1872- yili yaqub bedewlet, 1904-yili ataqliq turdi bay haji bilen kérem baywechche akauka ikkisi, 1934- yili abdukérimxan mexsum qatarliqlar rémunit qildurghan. Shuningdin kéyin, dawamliq rémunit qilinish we kéngeytilish basquchlirini bashtin kechürüp kelgen. Bu jamening eng axirqi rémuniti 1999-2000 -yillar arisida emelge ashqan.

Eng chong mesjid kériye jamesi

kériye héytkar jamesi 800 yildin artuq tarixqa ige we uyghur élidiki eng chong jame bolup, uyghur diyaridiki eng meshhur jame qeshqer héytkar jamesidinmu chongdur. Chünki qeshqer jamesining xaniqa, medrese, baghche we seynasini qoshmighanda, namaz oquydighan mesjidning kölimi kériye jamesi mesjidiningkidin elwette kichik. Kériye jamesi mesjidining omumiy kölimi 13 ming 449 kwadrat métir kélidu. Adette jüme namizigha 4mingdin 6 mingghiche, héyt namazlirida 10 mingdin 12 mingghiche musulman kélip azade namaz oquydu. Bu jame bügün'ge qeder yette qétim chong rémunit qilin'ghan. Kériye héytkar jamesi 1200 - yili kichik bir mesjid sheklide bina qilin'ghan bolup, hemishe kéngeytilish jeryanida jame tüsini alghan. 1665- yili kériyidiki mötiwer diniy zatlardin molla tiyip axunum, molla ghujilaq axunum, eysaq axunum qatarliq kishiler kériye héytkar jamesini kéngeytip rémunit qilish toghrisida yekendiki seidiye xanliqining xani abdullaxan'gha bir parche teklip sunidu. Bu teklip xan teripidin qobul qilinip, yekendin mexsus ustilar ewetilidu hem jame etrapidiki ahalilar köchürülüp yerlik musulmanlarning iqtisadigha tayinip jameni ikkinchi qétim kéngeytip rémunit qilip chiqidu. Ular shu waqitta yekendin 10 tüp chinar derixini yötkep kélip jamening seynasigha salghan. Shunga kishiler bu jameni bir mezgil " chinarbagh " jamesi depmu atashqan. Ashu chinar derexliridin bir qanche tüpi téxi yéqinqi yillargha qeder mewjud bolup, kéyinche jameni kéngeytishte

qurulushqa taqiship qalghanliqtin késiwétilgen iken. 1947- yili kériye nahiyisining hakimi ismayilxan kériye tewesidiki munewwer diniy zatlar we her qaysi yéza beglirini yighip kériye jamesini kéngeytip yasash heqqide kéngesh qilip hemmining muwapiqetchilikini alidu. Shundaq qilip kériye jamesining qurulushi 1947 -yili 10 -ayda bashlinip 1949 - yili pütüp chiqqan. Kéyin 1985- yilidin 1988 -yilighiche yene rémunit qilin'ghan bolup, axirqi 7-qétimliq chong rémunit 1997 -yili bashlinip 1998 - yili pütken.

Islam dunyasidiki bezi meshhur bilim yurtliri
beytul hékmet

miladiyining 750 - yili abbasiylar xelipiliki qurulghandin kéyin, musulmanlarning hakimiyiti asiya, afriqa we yawropalargha qeder kéngeygen idi. Abbasiylar xelipining deslepki 100- yilgha yéqin dewride (750 -yilidin 842 -yilighiche), xususen xelipe harun reshid (786 -yilidin 809 -yilighiche xelipilik qilghan) we xelipe meimun (813 - yilidin 833 -yilighiche xelipilik qilghan) hakimiyet yürgüzgen mezgilde dölette siyasiy we iqtisadiy ishlarning nahayiti tizlikte tereqqiy qilishigha egiship, ilim pen we medeniy maarip jehette dunyawi xaraktérlik güllinish meydan'gha kelgen. Yunan, pars, hindistan, rim qatarliq eyni chaghdiki medeniyetlik ellerning qedimiy pen, medeniyet we pelsepe miraslirini yighip, retlep ereb tiligha terjime qilish we tetqiq qilish ishliri bashlinip ketken. Mushundaq bir peytte abbasiylar teripidin baghdadta "beytul hékmet " (ilim hékmet orni) tesis qilinip, insaniyetning qedimiy yazma medeniyitini qézish, saqlap qélish, tetqiq qilish we tereqqiy qildurush jehetlerde alemshumul töhpiler yaritilghan. Terjime idarisi, penler akadémiyisi we kutubxana qatarliq organlardin terkib tapqan " beytul hékmet " eyni waqitta memliket xaraktérlik uniwérsal ilmiy tetqiqat merkizi bolghan idi. Xelipe ebu jeiper el mensur (754 -yilidin 775 - yilighiche xelipilik qilghan) we xelipe harun reshidlerning dewride baghdadta orda terjime tetqiqat orgini we xelipe kutupxanisi tesis qilin'ghan idi. Xelipe meimun döletning her qaysi jaylirida terjime we ilmiy tetqiqat herikitini téximu janlandurush üchün 830 -yili perman chüshürüp, 200 ming ser dinar serp qilip, eslidiki terjime we tetqiqat orgini we orda kutubxanisi asasida dunyagha tonulghan aliy bilimgahini " beytul hékmet " qurup chiqqan. Bu bilimgah islam dunyasida dölet derijilik tunji uniwérsal ilmiy tetqiqat orgini we aliy bilim yurti bolup hésablinatti.

Qerewiyin uniwérstéti (jame alqroyn)

marakeshning fas shehridiki qerewiyin uniwérstéti dunya tarixida tunji eng deslep qurulghan eng qedimi bilim yurti bolup, 245 - hijiriye (miladiyining 859 - yili) fatime isimlik bir ayal teripidin tesis qilin'ghan. Hazirgha qeder ilim meripet buliqi bolup kelmekte. Marakeshning dunyagha tonulghan bilimlik ademliri, shundaqla her qaysi dinlargha mensup bolghan tarixiy shexslerning köpliri bu uniwérstétta oqup chiqqan iken. Erebche sanlarni yawropagha kirgüzgen yehudiy peylasopi we meshhur doxtur musa ibni meymunmu bu uniwérstétta oqup chiqqan iken. Bu uniwérstét sheret, ereb tili, eqide qatarliq fakutitlarni öz ichige alidu. Bu uniwérstéttin bérilidighan unwanlar baklawurluq, magistirliq we dokturluq unwanliridur.

Eng qedimi islam aliy bilimgahi ezher bilim yurti

misirning qahire shehridiki ezher uniwérsitéti islam dunyasidiki eng qedimi islam aliy darilfununi bolup, ming yildin köprek tarixqa ige. Ming yildin buyan u islam medeniyitining qiblinamisi dégen shereplik nam bilen islam dunyasida shöhret qazan'ghan, nurghun musulman perzentliri ezherge bérip bilim tehsil qilishni nahayiti sherep bilgenliktin, dunyaning her qaysi jayliridin bu qedimiy bilimgahqa cheksiz yuqiri tilekler bilen yüzlenmekte . Jümlidin uyghur élidin kélip bu bilimgahida ilim sherbiti ichken uyghur perzentlirimu az emes. Hazirmu bu bilimgahta 200 ge yéqin uyghur perzenti ilim tehsil qilmaqta. Ezher meschiti miladiye 969 -yili bina qilinishqa bashlinip, 972 -yili 6 -ayning 22 -küni shu waqitta hakimiyet yürgüzgen fatimiyler teripidin resmiy tamamlan'ghan.

Ezher meschiti deslepte hem emel ibadet qilinidighan hem diniy we penniy bilimler tehsil qilinidighan islam aliy darilfununi hem dunyaning her qaysi jayliridin kelgen ölimalar yighilidighan we bashqa ellerge ölimalar we dewetchiler ewetilidighan aliy ilim merkizi idi. Kéyinche ezher uniwérsitéti tesis qilinip, diniy we penniy bilimler ötilidighan islam bilim merkizige aylan'ghan. Miladiye 1005 -yili ezherde darulhikmet qurulup yalghuz bir türlük mezhebning telimlirini ögitish ehwaligha xatime bérilgen, fiqhi mezhebliridin meshhur töt mezhebning kitablirimu ayrim oqutulidighan halgha kelgen. Yene shu yilisi pelsepe, tibabetchilik we hésabqa oxshash penniy we eqliy bilimlermu oqutulushqa bashlighan. 19 -esirning béshida, misirda ilmiy islahat bashlinip, hazirqi zaman ilimliri ezherning dersliklirige kirgizilidu. Meshhur islahatchi alim muhemmed abduning tirishchanliqi bilen 1895 - yili ezher " yétekchilik heyéiti " qurulidu. Shundaqla ezherning dersliklirige matématika, fizika, jughrapiye, tarix, xettatliq qatarliq yéngi derslikler kirgizilidu . Shuningdin kéyin ezher uniwérsitétida binakarliq, sanaet, miditsina, dorigerlik yéza igilik, soda, chetel tilliri we axbarat fakultitliri tesis qilinidu. Oqush püttürish diplomliri baklawr, magistir we doktor derijilirige ayrilidu. Hazir ezher uniwérsitéti dunyadiki 100 meshhur aliy mektebning ichide 45 - orunda turidu, u pütün dunyadiki 608 aliy mekteblerning tereqqiyatida zor töhpilerni qoshqan. Mesilen: hazirqi zaman aliy mektebliride yolgha qoyuliwatqan assistént (yardemchi oqutquchi) liq tüzimi 13 -esirdila ezherde keng qollinilghan. Ezher uniwérsitéti uniwérsal uniwérsitét bolup, uningda 26 aliy tetqiqat orgini bar. Hazir misirdiki ezher uniwérsitétida 43 oghul taliplar inisttoti, 18 qizlar inisttoti bolup, hazirgha qeder jemi 61 inisttot tesis qilin'ghan. Bu inisttotlar misirning her qaysi rayonlirigha jaylashqan. " misir döliti 2005 -yilliq yilnamisi" diki sanliq melumatlargha qarighanda, ezher qurulghandin tartip 2004- 2005-yilighiche bolghan ariliqta ezherde telim alghan taliplar sani 205 milyon 9900 din ashqan. 2004- 2005- yili oquwatqan taliplar sani 101 ming 200 ge yetken. Buning ichide 75 dölettin kelgen chetellik taliplarning sani 12 mingdin ashqan. Ezher sistémisidiki mekteb we medreseilerning sani 7100 ge yetken. Ezher bilimgahining resmiy tor adrisi: www.azhar.edu.eg

nizamiye medresesi

nizamiye medresesi 1063 - yili baghdad shehrining yénidiki tigris deryasi boyigha tesis qilin'ghan bolup, uttura esirdiki islam dunyasining nopuzluq aliy

bilimgahi we ilim pen, medeniyet merkizi idi. Musulmanlarla emes, gherblik nurghunlighan kishiler bu medresede oqup alim bolup chiqqan. Nizamiye medresesi türk saljuqlar dölitining sultani alip arislanxanning permani bilen bash wezir nizamul mulk dégen kishining mesulliqida tesis qilin'ghan. Shunga bu medrese uning nami bilen " nizamiye medresesi " dep atalghan. Shu waqitning özide, iraqtiki besre, musul sheherliridin halqip, nishapur, belex, hirat, ispahan qatarliq jaylarda bu medresening shöbiliri qurulghan. " nizamiye medresesi " de, diniy derslerdin: quran ilmi, hedis ilmi, ilmi kalam, fiqhi ilmi, pelsepe qatarliq ilimler oqutulghan bolup, ebul hesen esheriyning eqide ilmi bilen imam shafiiyning fiqhiy ilmi salmaqliqni igileytti. Medeniyet dersliridin: ereb tili, ereb grammatikisi, istilistika, tarix, jughrapiye, edebiyat, astronomiye we tibabet qatarliqlar ötületti. Fatimiyler misirda ezher bilimgahini tesis qilip, uningda she eqidisini terghib qilghanliqi üchün nizamiye medreseside ehli sünniy eqidisi oqutulatti. 14 - esirde meshhur seyyah ibni bettute baghdatni ziyaret qilghanda, nizamiye medresesi mewjud iken. Gherb dunyasida mekteb dégen nerse barliqqa kelmigen shu zamanlarda, nizamiye medresesi saljuqlar we abbasiylar sulalisigha zor türküm diniy ölima, qazi, alim, téwip we memur emeldarlarni yétüshtürüp bérish jehette chong rol oynighan iken.

Medrese mustensiriye

medrese mustensiriye abbasiylar xelipisi ebu jeifer el mensur mustensir billah (allahtin yardem sorighuchi) ning biwasite permani bilen baghdattiki dijle deryasining yénigha bina qilin'ghan eng qedimi bilimgahtur. Mezkur medrese 1227 - yili qurulushqa bashlap 1233 - yili 4-ayda resmiy ders bashlighan. Medresening pütüp chiqishigha 700 ming dinar serp qilin'ghan. Medrese mustensiriyede quran ilmi, hedis ilmi, fiqhi, tibabet ilmi we ilmi hésab qatarliq ilimlerni ögitishke zor ehmiyet bergen. Bu medresening alahidiki shuki, uningda meshhur töt mezhebning kitabliri derslik qilin'ghan. 1063 - yili qurulghan nizamiye medresesimu 300 yilliq ilghar tejribiliri bilen 1335 -yili medrese mustensiriyege qushuwétilgen, shundaq qilip bu medrese kündin kün'ge ronaq tépip islam dunyasida eng dangliq medrese bolup qalghan. Mongghul impiriyisining baghdadqa tajawuz qilishi (1258 -yili) sewebi bilen bir yildek oqutushni toxtitip qoyghan. Kéyin témurlengning baghdadqa ikki qétim tajawuz qilishi (1392 -yili bilen 1400 -yili) bilen mustensiriye medresesi bashqa medreseler bilen birlikte taqilip qalghan. Bu sewebtin bir munchilighan ölimalar, muderrisler misir, sham qatarliq islam ellirige kétip qalghan. Shuning bilen bu medresediki oqu -oqutush ishliri ikki esirge yéqin waqit toxtap qélip, 1589 - miladiye yiligha kelgende qaytidin eslige keltürülüp, miladiye 1638 -yilgha kelgende resmiy taqilip qalghan.

Darulhedis xeyriyet bilimgahi

mekke mukerreme shehridiki darulhedis bilimgahi 1933 - yili seudi erebistanining qurghuchisi padishah abdulezizning emri bilen qurulghan bolup, bu bilimgah her qaysi islamiy bilimlerde alimlarni yétishtürüp dunyaning herqaysi jaylirigha ewetishni meqset we ghaye qilghan. Hazir darulhedis bilimgahida 40 tin köprek memliketning baliliri oquydu, omumiy oqughuchi sani

2008 - yili 3000 gha yetken. Heqsiz bilim béridighan bu bilimgahta oqughuchilarning yétip qopishi, derslik kitabliri bu bilimgah teripidin temin étilidu. Öylik ochaqliq oqughuchilargha her ayda 130 dollar, boytaq oqughuchilargha 70 dollar miqdarida oqush puli bérilidu.

Darulhedis bilimgahining dersklikliri

darulhedis bilimgahining dersliklirі asasen islamiy bilimlerge merkezleshken bolup, penni bilimlermu bar. Mesilen: quran kerimni yadlash, tepsir we quranni toghra qiraet qilish bilimliri, hedis we hedis ilimliri, eqide ilimliri, sheret we qanunshunasliq bilimliri, ereb tili bilimliri, peyghember eleyeissalamning terjimihali we islam tarixi, dunyadiki dinlar we mezhepler heqqide bilimler, kishilerni islamgha dewet qilish usuli qatarliqlardin tashqiri, tarix, jughrapiye, matématika qatarliq penniy derslikler oqutilidu.

Darulhedis bilimgahining sinipliri

darulhedis bilimgahi bashlan'ghuch, toluqsiz ottura mektep, inistitot we fakultétlardin terkip tapqan bolup, bashlan'ghuch mektep 6 yilliq, toluqsiz ottura mektep 3 yilliq, inistitot 3 yilliq, fakultét 4 yilliq bolup, darulhedisning diplomi seudi erebistanining herqaysi xelqaraliq uniwérsitétlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Darulhedis bilimgahida hazir 10 gha yéqin uyghur oqughuchi oquydu.

Darulhedis bilimgahigha qobul qilish shertliri

darulhedis bilimgahigha qobul qilish shertliri töwendikiche:

1) oqughuchining musulman, exlaqi güzel, dinigha mustehkem we teqwa bolishi.

2) oqughuchining seudi erebistanliq yaki seudi erebistanida qanunluq turush ruxsiti(iqamet)ge ige bolishi.

3) oqughuchining özini oqushqa atighan bolup, oqushtin bashqa xizmet, hüinerkesip we tijaret ishliridin qol üzgen bolishi.

4) oqughuchining intizamchan bolup, darulhedis bilimgahidiki mesullargha toluq itaet qilishqa ehde bérishi.

5) oqughuchining quran kerimni toghra oquydighan we chirayliq xet yazalaydighan bolishi.

6) oqughuchining ten saqliqi jayida ikenlikige resmiy tibbiy organdin ispat xéti élip kélishi.

7) toluqsizda oqumaqchi bolghan oqughuchining bashlan'ghuch mekteptining axirqi yilida, 75% din kem derije almighan bolishi.

8) toluqta oqumaqchi bolghan oqughuchining toluqsizning axirqi yilida % 75 din kem derije almighan bolishi.

9) fakultétta oqumaqchi bolghan oqughuchining toluqning axirqi yilida % 75 din kem nomur almighan bolishi.

10) oqughuchining yash ölchimide, toluqsiz otturida oqumaqchi bolghan oqughuchining 12 yashtin kichik, 18 yashtin chong, toluq otturida oqumaqchi bolghan oqughuchining 15 yashtin kichik 20 yashtin chong, fakultétta oqumaqchi bolghan oqughuchining 18 yashtin kichik, 30 yashtin chong bolmasliqi.

11) toluqsiz otturining birinchi yilliqida oqumaqchi bolgha oqughuchining 3

paridin, ikkinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 6 paridin, üchünchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 9 paridin, tuluq otturining birinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 12 paridin, ikkinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 15 paridin, üchünchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 18 paridin, fakultétning birinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 21 paridin köprek quran yadlighan bolishi.

12) oqughuchining püttürgen mektibi bilen darulhedisqa kirmekchi bolghan waqti otturisida 2 yildin köp waqit ötmigen bolishi.

13) birer mekteptin exlaqiy yétersizlik seweblik qoghlan'ghan bolmasliqi.

14) darulhedis bilimgahida oqushqa kirish üchün teleb sun'ghuchining 4 parche resim, darulhedistikiler tonuydighan ikki meshhur alimning tonushturush xéti, özi namidin bir teleb xéti, diplomining eslisi, kimlik guwahnamisining yaki seudi erebistanida turush ruxsiti (iqamet) ning we pasportining siriti qatarliqlarni hazirlap darulhedis qobulxanisigha teqdim qilishi teleb qilinidu.

Ummulqura uniwérstéti

seudi erebistanining mekke mukerreme shehridiki ummulqura uniwérstéti 1967 - yili tesis qilin'ghan bolup, 1926 -yili mekkide qurulghan " ilmiy inisttot ", 1936 -yili qurulghan "dewetchilerni yétishtürüsh inisttoti" we 1958 - yili taif shehride qurulghan " darul tewhid " qatarliq bilimgahlarning xulasisi süpitide barliqqa kelgen eng meshhur uniwérstétlerning biridur.

Ummulqura uniwérstétining fakultétliri

ummulqura uniwérstéti sheret, islam tetqiqati, ereb tili, dewet, tibabet, qatarliq fakultétlarni öz ichige alghanning sirtida, ijinirliq, jemiyetshunasliq, binakarliq, dorigerlik qatarliq jemi 22 fakultétni öz öz ichige alidu. 2300 muellim ishleydu. Ummulqura uniwérstéti seudi erebistani teweside fakultétliri eng köp bolghan uniwérstét hésablinidu. Hazir ummulqura uniwérstéti oqughuchilargha yilda bir qétim wetinige bérip kélish üchün heqsiz bilet élip bérish, uqughuchilargha ayda 240 dollar yardem puli bérish, derslik kitablarni heqsiz bérish, uqughuchilarning yétip qopidighan jaylirini temin étish we qobul qilish shertliri qatarliq tereplerde, seudi erebistanining bashqa uniwérstétlirige oxshaydu. Hazir ummulqura uniwérstétide 10 din köprek uyghur oqughuchi ilim tehsil qilmaqta. Uniwérstétning resmiy tor adrisi: www.uqu.edu.sa

muhemmed ibni eli senusi uniwérstéti

bu uniwérstét 1841 -yili liwiye jumhuriyitide tesis qilin'ghan bolup, liwiyide tesis qilin'ghan ikkinchi uniwérsitét bolup hésablinidu. Ötken esirning 70 -yilliridin kéyin bu uniwérstét islamiy bilimlerni ögitishtin tashqiri insaniy ilimlernimu ögitidighan bolup özgertilgen we nami ömer muxtar uniwérstéti dep özgertilgen. Liwiye we chetellerdin oqughuchilar kélip bu uniwérstétta bilim tehsil qilidu.

Medine islam uniwérstéti

medine munewwere shehridiki " islam uniwérstéti " 1961 - yili 9-ayda qurulghan bolup, dunyaning her qaysi jayliridin oqughuchilar kélip ilim tehsil qilidu. Bu uniwérstétning terkibide toluqsiz we toluq ottura mekteblermu bar. Islam uniwérstétide sheret, dewet, quran ilmi, hedis, ereb tili qatarliq fakultétlar

bar. Uning terkibide yene ereb emes milletlerge ereb tilini ögitish" énisttoti" bolup, 1966 -yili qurulghan. Medine islam uniwérstétining sinipliri toluqsiz ottura mektep 3yilliq, inistitot 3yilliq, fakultét 4yilliq bolup, islam uniwérstétining diplomi seudi erebistanining herqaysi xelqaraliq uniwérsitétlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Uniwérstétida oquwatqan uyghur oqughuchilarning sani seudi erebistani tewesidiki her qaysi uniwérstétlerde oquwatqan uyghurlarning sanidin alahide köp bolup, hazir bu uniwérstétta 50 din köprek uyghur oqughuchi ilim tehsil qilmaqta.

Medine islam uniwérstétining teminlishi

bu uniwérstétta oqughuchilarning yétip qopishi, derslik kitabliri uniwérstét teripidin temin étilidu. Fakultétta oquwatqanlargha her ayda 226 dollar, toluq otturida oquwatqanlargha 100 dollar, toluqsizdikilerge 80 dollar yardem puli bérilidu. Emma magistirliq we doktorluqta oquwatqanlargha 240 dollar bérilidu. Fakultétta we magistirliq, dokturluqta oquwatqanlargha yilda bir qétim 226 dollar kitap puli bérilidu. Öylik ochaqliq oqughuchilargha ayrim öy temin étilidu. Elachi oqughuchilargha yilda bir qétim 300 dollar etrapida mukapat puli bérilidu. Uqughuchilargha her yili yazliq tetil mezgilide wetinige bérip kélishi üchün heqsiz ayropilan béliti élip béridu.

Medine islam uniwérstétigha qobul qilish shertliri

medine islam uniwérstétigha qobul qilish shertliri töwendikiche:

1) oqughuchining toluq otturini püttürgen diplomi bolishi we uning seudi erebistanida yaki bashqa döletlerde küchke ige diplom bolishi.

2) oqughuchining qolida chetke chiqalaydighan pasport teyyar bolishi.

3) toluq otturining diplomini alghan waqttin 5 yildin köp waqit ötmigen bolishi.

4) oqughuchining exlaqi güzel, özi chiwer bolishi.

5) oqughuchining ten saqliqi jayida bolup, uniwérstétni oqushqa layaqetlik bolishi.

6) oqumaqchi bolghan kishi birer organning kadiri bolsa, ish ornidin uning uniwérstétni oqushqa ruxset bérilgen bolishi.

7) oqughuchining bashqa birer uniwérstéttin qaysibir seweb bilen qoghlan'ghan bolmasliqi.

8) oqughuchining yéshi qobul qilin'gha waqitta 25 yashtin chong bolmasliqi.

9) oqughuchining medine islam uniwérstéti belgiligen shertlerni toluqlighan bolishi we uniwérstét intizamigha raye qilishqa ehde bérishi.

10) uniwérstétning quran kerim fakultétigha kirmekchi bolghan oqughuchining quran kerimni toluq yadqa alghan bolishi.

11)oqughuchigha özi oqughan mektebtiki ustazi bir parche we tonulghan ölimalardin birersi yene bir parche tonushturush xéti yézip bérishi. Yuqiriqi shertlerni hazirlighan oqughuchi énternéttin töwende bérilidighan adrésqa kirip, teleb qilin'ghan jedwellerni toluq toldurup, kéreklik höjjetlerni skayn qilip sélip, özining téléfon nomirini we élxet adérisini yézip ewetidu. Teleb: awghust aydin burun ewetilidu. We her yili sintebir éyida uniwérstétke qobul

qilin'ghanliq netijisi élan qilinidu we oqughuchining élxet adrésigha yétip kélidu. Medine islam uniwérstétining resmiy tor adrisi: www.u.edu.sa.com

türkiyidiki imam, xatib (Lisesi Hatip Imam) inisttoti

türkiyidiki imam, xatib inistitotlirining tarixi

1913 -yili türkiyide mesjidlerning imam we xatiblirini yétishtürish üchün "medresetul waizin" dep qorulghan kéyinche, " medresetul irshad " atalghan qedimiy medreselergiche yétip baridu. Kéyinche bu medreseler medresetul eimme " yeni imam we xatiblarni yétishtürüsh mektibi" dep atalghan we 1924- yil 3-mart künigiche shu boyiche dawam qilghan. 1924 - yilidin étibaren bu mekteblerning sani köpeytilip türkiyining her qaysi jaylirida 29 gha chiqirilghan. Biraq bu mekteblerning ilgiriki alahidilikliri yoqalghan bolup, muellimliri diniy ilimlerdin xewiri bolmighan ademler bolghanliqtin, ders waqitlirining köpinchisi chetel tili we bashqa ilimlerni ögitish bilen ötetti, diniy dersler yoqning ornigha chüshüp qalghan idi. Chünki u waqitta bu mekteblerning ghayisi oqughuchilarni türkiye jumhuriyitini söyidighan we diniy paaliyetni dölet qanunigha köre élip baridighan qilip terbiyilep chiqish bolup, din ikkinchi pilanda idi. 1930 - yillargha kelgende bu mektebler taqiwétilgen. 1949 - yiligha kelgende, bu mektebler toluq otturini püttürüp, eskerlik terbiyisini élip bolghan oqughuchilargha 10 ayliq kurs bérish süpitide qayta échilghan. 1972 -yili 22 -may künidin étibaren " imam we xatiblarni yétishtürüsh mektebliri" toluq otturini püttürgenlerni qobul qilidighan 4 yilliq inistétotqa özgertilip, nami "Imam Liseleri Hatip "dep atilidighan bolghan we 1974 - yilida bu inisttotlarning ottura mektep bölümlirimu échilighan, yéngidin 29 inisttot échilip, sani 101 ge chiqqan. Bu mektebler shu waqittin hazirghiche bu isim bilen atilip kelmekte. 1976 - yili qizini "imam we xatib inisttoti " da oqutush yolida hökimetke erz sun'ghan bir ademning sewebi bilen resmiy qanun chiqirilip, bu inistétotlargha qizlarmu qobul qilinidighan bolghan. 1980 - yilidiki esker inqilabidin kéyin, bu inisttotlarni püttürgen oqughuchilarning xalighan uniwérstétlerge kirish heqqi étirap qilin'ghan. Shu waqittin ilgiri ular peqet uniwérstétlerning edebiyat fakultétlirighila kireleytti. 1997 - yili 16 - awghust küni bash ministir mesud yilmazning buyruqi bilen 4306 - nomurluq qanun chiqirilip, balilarni 8 yilliq mejburi oqutush qarari élan qilin'ghandin kéyin " imam we xatib inisttoti" ning ottura mektebliri taqiwétilip, 4 yilliq inistétotla qalghan. Shundaq qilip "imam we xatib mektebliri " 8yilliqtin 4 yilliqqa chüshüp qalghan. Hazirghiche ehwal shu boyiche dawam qilmaqta.

Türkiyidiki imam, xatib inistitotining derslikliri

türkiyidiki imam, xatib inisttotining dersklikliri asasen diniy derslikler bolup, iman, islam we exlaqtin bashlap, islam medeniyiti, ibadetlerning qaide sisitémliri qatarliqlardin ibaret bolup, her qaysi inisttotlarda oqutilidighan penniy dersliklernimu oquydu. Imam we xatip inisttotini püttürgen oqughuchilar türkiyidiki uniwérstétlerdin özliri xalighanlirigha imtihan bérip kireleydu. Imam we xatib inisttotining muellimlirining tor adrisi: www.imamhatipogretmeni.com

türkiyidiki ilahiyat (fakulteleri Ilahiyat) fakultétliri

türkiyidiki uniwérstétlerning terkibide dawam qilip kéliwatqan "ilahiyat

fakultétliri " diniy dersler ötilidighan fakultétlar bolup, 1925 -yili 7- öktebir küni " darulfunun " gha qoshuwétilgen qedimiy medreselerdin " fatih " we " sulaymaniye " medreselirining dawami hésablinidu. Shu yili bu medreseler "darulfunun " ning ilahiyat fakultétliri süpitide dawam qilghan bolsimu 1933 - yili resmiy taqiwétilgen. 1992 - yili istanbul uniwérstéti terkibide (istanbul uniwérstéti türkiyining eng qedimiy uniwérstétliridin biri we eng deslep qurulghan uniwérstét bolup hésablinidu. Türkiyide osmanniylarning sultani ikkinchi abdulhemidxanning permani bilen 1900 - yili 31 - awghust küni " darulfunun "namidiki tunji uniwérstét échilghan bolup, bu uniwérstét 1933 – yilighiche " darulfunun uniwérstéti " dégen nami bilen atilip kélip, shu yili 1- awghust künidin étibaren2252- nomurluq mexsus qarar bilen "istanbul uniwérstéti " ge özgertilgen.) yéngidin "ilahiyat fakultéti " échilghan. 1996 - yiligha kelgende, ilahiyat fakultétlirida baklawurluqtin bashqa yene magistirliq we doktorluq unwanliri bérilidighan bolghan. Hazir türkiyining her qaysi sheher we wilayetliridiki uniwérstétlerning terkibide ilahiyat fakultétliri köptur. Türkiyidiki ilahiyat fakultétlirining sani 32 ge, oqughuchi sani 72000 ge yetken.

Ilahiyat fakultétlirining dersliklliri

türkiyining ilahiyat fakultétlirida oqutulidighan derslikler tepsir, hedis, fiqhi we bularning usulliri, ilmi kalam, peyghember eleyeissalamning terjimihali asasliq derslikler bolup, ereb edebiyati, pelsepe, exlaq, islam tarixi, dinlar tarixi qatarliqlar dersliklermu ötilidu. Bulardin bashqa ereb, pars, én'giliz we fransuz tillirimu bu fakultétlarning dersliklliri ichidin orun almaqta.

Malayshiya xelqara islam uniwérstéti
(Islamic University Malaysa Internatonal)

malayshiya xelqaraliq islam uniwérstétining orni malayshiya paytexti koalalampur shehrining shimalidiki gumbak shehride bolup, bu uniwérstét 1983 - yili seudi erebistani, türkiye, pakistan, maldif qatarliq döletler we xelqara islam qurultiyining yardimi bilen tesis qilin'ghan. Bo uniwérstét islamiy bilimlerdin bashqa, ijtimaiy, méditsina, darigerlik we pen téxnika bilimlirinimu ögitidu. Uniwérstétning resmiy tili én'giliz tilidur. Malayshiya xelqara islam uniwérstéti islam elliri ichide bilim sewiyisining yuqiriliqi we her jehettin ilgharliqi bilen dangq chiqarghan eng meshhur uniwérstét bolup, islam döletliridin tashqiri amérika, yawropa we awustiraliyilerdin oqughuchilar kélip ilim tehsil qilmaqta. 100 din köprek dölettin balilar kélip oquydu. Ana wetinimizdin kélip bu uniwérstétta oquwatqan uyghur perzentliridinmu yüzlerche bar. Malayshiya xelqara islam uniwérstétide 30 mingdin köprek oqughuchi bilim almaqta. Bularning ichidin % 10 ni chetellik oqughuchilar teshkil qilidu. Her yili 2000 din köprek bala oqush püttüridu. Oqughuchilarning uniwérstétqa töleydighan puli fakultétlargha qarap perqliq bolidu. Omumen éytqanda, chetellik oqughuchilar her bir yérim yilliq oqush üchün uniwérstétke 560 dollardin 620 dollarghiche pul töleydu. Emma malayshiyaliq oqughuchilar ottura hésab bilen 500 dollardin pul töleydu. Bu uniwérstétta musulman emes balilarmu oquydu.

Uniwérstétning resmiy tor adrisi: www.u.edu.my

islam abad xelqara uniwérstéti
Islamic University Islamabad Internatonal

islam abad xelqara uniwérstétining orni pakistan paytexti islam abad shehride bolup, 1980 -yili seudi erebistani, türkiye, pakistan, malayshiya, maldif qatarliq döletler we xelqara islam qurultiyining yardimi bilen tesis qilin'ghan. Bu uniwérstétta islamiy ilimlerdin bashqa her sahe ilm penlirimu oqutilidu, bu uniwérstétqa 60 tin köprek memlikettin oqughuchilar kélip ilim tehsil qilidu we hazir 10 mingdin köprek oqughuchisi bar. Ötken esirning 80 -yilliridin bashlap ana wetendin chiqip bu uniwérstétta bilim tehsil qilghan uyghur perzentlirining sanimu az emes. Hazirmu bir qisim uyghur oqughuchilar bu uniwérstétta oqup kelmekte. Islam abad xelqara uniwérstétining fakultétliri ereb tili we islam medeniyiti fakultéti, islamiy ilimler fakultéti, sheret we qanun fakultéti, téxnika we énjinirliq fakultéti, shirket bashqurush fakultéti, ijtimaiy ilimler fakultéti qatarliq fakultétlarni öz ichige alidu. Islam abad xelqara uniwérstétining resmiy tor adrisi: www.u.edu.pk

iman uniwérstéti

bu uniwérstétni hazirqi zaman meshhur ölimaliridin ellame abdulmejid zendaniy teripidin 1993 - yili yemen paytexti sana shehride tesis qilin'ghan bolup, hazirghiche bolghan qisqa waqit ichide köpligen ilim ehlilirini yétishtürüp chiqqan. Bu uniwérstétni püttürüp chiqqan uyghur oqughuchilarmu xéli bar. Epsuski, bu uniwérstét 2004 - yilidin biri amérika we birleshken döletler teshkilati teripidin el qaide teshkilatigha yardem qilidu, dégen töhmet bilen qarilinip kelgen bolsimu, oqutush ishliri dawam qilmaqta. Dunyaning her qaysi jayliridin oqughuchilar kélip bilim almaqta. Iman uniwérstétining resmiy tor adrisi: www.jameataleman.org

imam muhemmed ibni suud uniwérstéti

bu uniwérstét 1974 - yili seudi erebistani paytexti riyad shehride tesis qilin'ghan bolup, dunyadiki meshhur uniwérstétler qataridin orun alidu. Seudi erebistanining her qaysi jaylirida shöbiliri bar. Amérika, yaponiye, hindoniziye we jibuti qatarliq döletlerde inisttotliri bar. Bu uniwérstét diniy ilimlerdin bashqa insaniyetke kéreklik bolghan pütün ilim pen türlirini ögitidu. Eng köp fakultitlarni öz ichige alghan uniwérstét bolup hésablinidu. Imam muhemmed ibni suud uniwérstétining diplomi seudi erebistanining herqaysi xelqaraliq uniwérsitétlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Bu uniwérstét oqughuchilarni teminlesh we bashqa jehetlerde medine islam uniwérstétigha oxshashtur. Bu uniwérstétni püttürgen uyghur oqughuchilarning sani az emes. Hazirmu bir türküm uyghur perzentliri oqup kéliwatidu.

Imam muhemmed ibni suud uniwérstétige qobul qilish shertliri

imam muhemmed ibni suud uniwérstétige qobul qilish shertliri töwendikiche:

1) oqughuchining toluq otturining diplomigha ige bolghan bolishi.

2) oqughuchining toluq otturining diplomini alghan waqtidin 5 yildin, sirttin qatniship oquydighanlarning diplom alghan waqtidin 4 yildin köp waqit

ötmigen bolishi.

3) oqughchining exlaqi güzel, dinigha mustehkem bolishi.

4) oqughuchining eng az dégende 2 para quran yadlighan bolishi.

5) oqughuchining ten saqliq jehettin saghlam bolishi.

6) hökimet organlirida yaki qaysibir muesseside ishleydighanlarning ish ornidin oqush üchün ruxset alghan bolishi.

7) oqughuchining toluq otturining axirqi yilidiki imtihandiki derijisi 80 din kem bolmasliqi.

Uniwérstétining resmiy tor adrisi: www.imamu.edu.sa

amérika ochuq uniwérstéti (the American Open Universty)

amérika ochuq uniwérstétining orni amérika paytexti washin'gton shehride bolup, 1995 - yili tesis qilinip, 1996 - yili resmi ders bashlighan. Bu uniwérstét islamiy ilimler we islam terbiyisi ögitish meqsiti bilen tesis qilin'ghan musteqil bilimgahi bolup, islam memliketliridin ixtisasliq kishiler oqutquchiliqqa teklip qilin'ghan.Uniwérstétining resmiy tor adrési: www.aou.edu

uyghur diyaridiki bezi meshhur ilim yurtliri

xanliq medrese

" xanliq medrese " qeshqer seidiye xanliqining sekkizinchi sultani abdullaxan(1639 -yildin 1652 - yilghiche textte olturghan) teripidin 1641 - yili bina qildurulghan bolup, eyni zamanda uyghur maaripini yükseldürüshte alahide rol oynighan medresedur. Eyni waqitlarda xanliq medreseler eng aliy bilim yurtliri hésablinatti. Bolupmu xoten, yeken, qeshqerge oxshash chong merkiziy sheherlerde bundaq bilim yurtlirini bina qildurush shert qilin'ghach hem köpinche xanliqlar we xanliqlarda ishleydighan meshhur erbablar, mushawirlar, alimlarning teshebbus ishtirakliri bilen qurulidighan bolghach, medreselerning namimu shu kishilerning isim sheripi yaki mushu merkiziy sheher nami bilen atilatti.

" xanliq medrese " mu qeshqerdiki xanliq orda turushluq sheherde qurulghachqa, medresening maliyisi, mebleghi we türlük xirajetliri cheklik halda padishahliq xezinidin chiqim qilinip, az qismi her qaysi weqiplerning teminat bérishi bilen toluqlinatti. Shunglashqa, bu medresening iqtisadi medrese kolléktipi belgiligen " mutewelli " ler arqiliq bashqurulatti. Pütün "xanliq medrese" uyghur éli boyiche aliy bilim yurti bolup, uninggha memliketning herqaysi jayliridin ilim telep qilghuchilar kélipla qalmastin, belki keshmir, pakistan, afghanistan, ottura asiyaning semerqend, qoqan, perghane, nemen'gan qatarliq jayliridin taliplar kélip oqughan. Qeshqer" xanliq medrese " ning deslepki yasalghan qurulushini hésabqa almighanda jemiy töt qétim rémunit qilin'ghan. Birinchi qétim miladi 1805 -1806-yilliri (hijiriye 1220- yili) qeshqerning chong aqsaqili abduwaris beg; ikkinchi qétim miladi 1844- yili (hijiriye 1260) qeshqerliq muhemmed sadiq elem axunum; üchünchi qétim miladi1905- 1906 - yili (hijiriye 1323 - yili) qeshqerlik chong bay musabayop; tötinchi qétim 1936-1937 -yilliri miladi (hijiriye 1355- yili) mehmud muhemmidi qatarliq kishiler rémunit qildurghan.

" sachiye "medresesi

qeshqer 10 - esirning otturilirida, yeni sultan sutuq bughraxanning waqtida qeshqerde meshhur sach medresesi (sachiye qedimki uyghur tilidiki söz bolup, séchish, yéyish, ilim penni kéngeytish qatarliq menilerge ige) qurulghan bolup, dangliq edib jamaliddin qeshqeri qatarliq ölimalarning ders bashlishi bilen échilghan. 1057 - yili atushta bu mektepning shöbe darilfununi qurulghan. " sachiye medresesi " shu dewrdiki omumlashqan ilmiy we tibbiy mektep bolup, ottura esirde yawrupada qurulghan hem hazir dunyada aldinqi qatarda sanilidighan parij uniwérsitéti (1200 -yili fransiyide qurulghan) oksifort uniwérsitéti (1200 - yili en'gliyide qurulghan) qatarliq aliy bilim yurtliridinmu üch esir ilgiri qurulghan. Bu mektep qurulghandin kéyin qaraxaniylar tewesidiki nurghunlighan meripetperwer kishilerning bilim igilishi üchün yaxshi imkaniyet yaritilghan. Bu mektepte shu waqitlarda höseyin ibni xelef qeshqeri, seyid jalalidin baghdadi, xoja yaqup süziki, imamidin qeshqeri, höseyin peyzulla, jamalidin qeshqeri, reshid ibni eli qeshqeri qatarliq nurghunlighan nopuzluq erbablar hésab, yunan pelsepisi, tilshunasliq, islam eqidisi, astronomiye, tibabetchilik, ilmiy mentiq, tarix, ilmiy roh, urush taktikisi qatarliq ijtimaiy we tebiiy penlerdin ders bergen. Bu mektepte yene kutupxana tesis qilin'ghan bolup, nurghunlighan meshhur kitablar téma qilinip, oqughuchilarning öginishige ewzel sharait hazirlap bérilgen. " surah " namliq eserning aptori jamal qarshi öz kitabida jewherning " suhah " namliq töt tomluq kitabini mushu mektepning kutupxanisidin élip paydilan'ghanliqini yazghan. Sachiye medresesining qurulushi, qaraxaniylar ziyaliylirining we ilim heweskarlirining buxara qatarliq jaylargha bérip ilim tehsil qilish qiyinchiliqigha xatime bergen. Nurghunlighan ziyaliylar yol azabi we musapirchiliq derdidin bir yolila qutulup, özining ilimge bolghan teshnaliqini mushu mektepte qandurghan. Ularning arisidin nurghunlighan alimlar, tarixshunaslar, shairlar, siyasiy erbablar we her tereplime bilimge ige istidatliq kishiler yétiship chiqip, uyghur medeniyet tarixida öchmes izlarni qaldurghan. Bu ilim yurtining jahan'gha tonulushi bilen ottura asiyadin nurghun ilim heweskarliri kélip ilim tehsil qilghan. Qeshqer özining bu ilim ochiqi bilen pütkül sherq dunyasigha tonulup ikkinchi buxara, " buxara sani " dégen namgha érishken.

Qeshqer saqiye medresesi

qeshqer saqiye medresesi (ilimge teshna bolghuchilarni sugharghuchi bilimgah dégen menide bolup) miladiye 1630 - yili xeyrsaxawetchi ayal behrigil banuning shexsiy meblegh sélishi bilen bina qilin'ghan. 1911 -yiligha kelgende, katta bay bahawuddin bayning bashchiliqida medresening derwazisi, derwaza témi, mesjidi yéngilan'ghandin tashqiri, pelempeyning ikki teripidiki hujrilar ikki qewetlik qilip yasalghan. Saqiye medresesi eng ataqliq medrese, xanliq medresedin qalsila bir qeder alahide orun tutqan medrese bolup, orni xanliq medresening jenubigha jaylashqan. Eyni waqitta bu medresede xoten, aqsu, turpan, qumul, ili, altay, chöchek qatarliq jaylardin taliplar kélip ilim tehsil qilghan. Öz waqtida saqiye medresesige tewe 37 yürish qurulush bar bolup, buning ichide 56 éghiz hujra, 9 éghiz dersxana, bir mesjid bolghanning sirtida, 500 mo térilghu

yéri, 6 orunda saray, 16 éghiz dukan, 10 éghiz öy, chong bir bagh qatarliq weqip mülki bar idi. Bu medrese alliburun buzup tashlan'ghan bolup, 1991- yili uning ornigha qeshqer wilayetlik diniy mekteb tesis qilin'ghan.

Lükchin medresesi

turpan diyarida islam dini 14 - esirde toluq yiltiz tartip bolghan. Turpan rayonidiki lükchin dégen jayda tunji islam bilim yurti 1568 - yili tesis qilin'ghan bolup, uninggha " lükchin jahanname medresesi" dep nam bergen. Bu medreseni lükchin xanliq ordisining emeldarlirining qollap quwwetlishi bilen ellame eli axunum dégen kishi qol sélip bina qildurghan. Eyni waqitta bu medresede her qaysi jaylardin kelgen talib ilimler ilim tehsil qilghan iken. Bu medrese alliburun buzup tashlan'ghan bolup, hazir uning izi qalmighan.

Damiku punaq medresesi

punaq medresesi 1938 - yili chira nahiyisining damiku rayonidiki punaq dégen jayda qasim hajim dégen kishining teshebbusi we meblegh chiqirishi bilen katta olima merhum abdurahman qaraxunumning qanter aqquzup tinimsiz ishlishi bilen tesis qilin'ghan bolup, oqutush usulining ilgharliqi, oqutilidighan dersliklerning mezmun jehettiki molliqi we chongqurliqi bilen meshhurdur. Abdurahman qaraxunum hazirqi özbékistanning enjan wilayitidin bolup, ötken esirning 30 - yilliri uyghur diyarigha köch étip kélip, xuten wilayitide yerliship qalghan. 1935 - yilidin bashlap damiku punaq medresesige ul sélip axiri uni püttürüp chiqqan we shu medresede uzun muddet muderrislik qilghan. Eyni waqitta bu medresede künlik oquydighan oghul qizlarning sani 400 din ashatti. Qariyliq we alimliq üchün yétip oquydighan taliblarning sanimu köp bolghan. Punaq medresesi shu rayonlarda qizlar qobul qilinip oqutulghan tunji medrese hésablinidu. Mundin bashqa bu medresening oqutush sewiyisi alahide yuqiri, tüzimi ching, sharaitining toluqliqi bilen dangq chiqarghan. Bu medrese 1958 - yilighiche dawam qilalighan. Punaq medreseside ilgiri kéyin bolup 3000 din köprek talip oqush püttürüp chiqqan. Bu medresede oqup chiqqanlar her qaysi wilayet we nahiyilerde alahide hörmet qazan'ghan zatlardin bolghan. Mesilen: gulaxmaliq ataqliq téwip we téngiqchi ghazi qarihajim, kériyilik ölima jappar qarihajim, alahide tonulghan meshhur téwip merhum muhemmed qurban qarihajim, ruzi qarihajim, shair muhemmed qasim zuhuri qatarliq kishilerning hemmisi punaq medresesining talibliri idi.

Kériye döng medrese

döng medrese yaqub bedewlet zamanida, özbékistanliq mirmuhemmed hajimning teshebbuskarliqi we meblegh chiqirishi bilen kériyining bazar ichi héytgah mehelliside qurulghan bolup, kölimining chongliqi, qurulushining heshemetliki, oqutush sharaitining yaxshiliqi, oqutush türining köp hem yéngiliqi bilen kériyining medrese maaripida yuqiri pelle yaritipla qalmastin, penni maaripqimu puxta asas salghan. Döng medresede öz waqtida xoten wilayitining her qaysi nahiyiliridin, cherchen, chaqiliq qatarliq jaylardin taliplar kélip ilim tehsil qilghan, daimliq talib 100 din kem bolmighan. Döng medresede ilgiri kéyin bolup 8000 din köprek talib oqup chiqqan. Bir ömir awamning késilini heqsiz körip, erzan, addi rétsiplar bilen késel dawalighan we uyghur milliy

tibabetchilikining séhriy küchi hem yuqiri pellisini namayan qilip, alahide shöhret qazan'ghan alim ehmed hajim, " türki tillar diwani " ni hazirqi zaman uyghur tiligha terjime qilip tüzüshke qatnashqan meshhur tetqiqatchi, tilshunas alim osman hajim quduq qatarliqlardin bashqa kériye nahiyisidiki alimlar, imam xetibler we oqumushluq pishqedem kadirlar, ishchi xizmetchilerning hemmisi döng medresede oqup yétiship chiqqanlardur. Döng medrese 1958 - yili taqiwétilgen'ge qeder oqutush ishlirini izchil dawamlashturup kelgen. 1980 - yili döng medrese mesjidining nami eslige kelgendin kéyin, jamaet saqlinip qalghan kona tamliqqa badra, shaxshumba yéyip namaz oqushqa bashlighan. 1986 - yili 300 kwadrat métir yerge pishshiq xish, yaghach qurulmiliq qilip mesjid qaytidin bina qilin'ghan. Hazir bu mesjid ötmüshlerde ilim meripet buliqi bolghan döng medresening mesjidi süpitide saqlinip kelmekte.

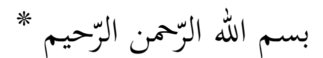
Qoshumche: hijiriye yilnamisi heqqide qisqiche chüshenche

hijiriye yilnamisi ereblerning yil, ay we künlerni ayning herikiti boyiche hésablaydighan qemeriye yilnamisi asasida barliqqa kélip, hijret (muhemmed eleyeissalamning mekkidin medinige köch qilghan) yilini birinchi yil qilghan islam yilnamisidur. Hijiriye yilnamisi islam dini arqiliq dunya musulmanliri arisida keng omumlashqan. Islam dini kélishtin ilgiri, ereblerning ikki xil yilnamisi bolup, uning biri, déhqanchiliq ishlirida qollinidighan, waqitni quyashning herikiti boyiche hésablaydighan shemsiye yilnamisi, yene biri, diniy paaliyetler we tarixiy weqeliklerning waqtini hésablashta qollinidighan, waqitni ayning herikiti boyiche hésablaydighan qemeriye yilnamisi bar idi. Ereb yérim arilida islam nuri parlashqa bashlap, islam dewiti we islam hakimiyiti mustehkemlen'gen hemde islam dewiti chet döletlergiche yétip barghandin kéyin, ikkinchi xelipe hezriti ömer ibni xettabning dewrige kelgende, dunyada eng zor nopuzgha ige bolghan islam dinining özige xas ramizan, hej we bashqimu ibadetlerning, dinyi paaliyetlerning waqitlirini hésablaydighan, weqeliklerni xatirileydighan, pütün dunya musulmanliri ortaq qollinidighan mexsus islamiy yilnamisi bolushi lazimliqi hés qilin'ghan we bu pikir resmiy otturigha qoyulghan. Islam yilnamisida qaysi waqitni yil béshi qilish mesiliside türlük layiheler otturigha qoyulghan. Beziler muhemmed eleyeissalamning tughulghan küni 571 - yilni islam yilnamisining bash yili qilish pikrini otturigha qoysa, beziler muhemmed eleyeissalam peyghember bolghan 610 - yilni yil béshi qilish pikrini otturigha qoyghan. Köpchilik musulmanlar muhemmed eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilghan 622 - yilni islam yilnamisining bash yili qilish pikrini otturigha qoyghan. Shuning bilen axirqi bu pikir qobul qilin'ghan. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyeissalamning mekkidin medinige hijret qilghanliq weqesi islam dini tarixida hel qilghuch burulushni hasil qilghan ulugh weqe idi. Shuning üchün peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning mekkidin medinige hijret qilip barghan yilini islam yilnamisining bash yili qilish we bu yilnamining namini" hijiriye " dep atash pütün musulman ölimalarning birdek ittipaqi bilen qarar qilin'ghan.

Hijiriye yilnamisi muhemmed eleyeissalam ereb yérim arilida islam dinini dewet qilishqa bashlighandin tartipla qollinilghan emes, belki islam dini ereb

qebililer arisida dewet qilinip 30 yildek waqitqiche yenila ereblerning eneniwi yilnamisi qollinip kélin'gen idi. 639 - yilidin étibaren musulmanlar din we dunyaliq pütün ishlirida hijiriye yilnamisini qollinishqa ötken.

Uyghur élide hijiriye yilnamisini qollinishqa ötüsh tarixi uyghurlarning islam dinini qobul qilghan deslepki chaghlirigha bérip yétidu. 9 -esirning axirlirida, islam dini uyghurlar arisigha tarqalghandin kéyin, bolupmu qaraxaniylar sulalisidin sultan sutuq bughraxan islam dinini qobul qilip, dölet tewelikini islamlashturup we kéyinche islam dini dölet dini qilinip békitilgendin kéyin, hijiriye yilnamisi pütün sistémisi boyiche uyghurlardiki eneniwi yilnamining ornini élip, diniy paaliyetler hem din'gha munasiwetlik pütün ishlar, shundaqla turmush saheliridimu bu hijiriye yilnamisi qollinilidighan bolghan. Uyghurlardin chiqqan alimlar, tarixchilar, tilshunaslar, edibler, peylasoplar, tiwiplar, neghmesenetchilermu öz eserliride waqitni hijiriye yilnamisi boyiche bayan qilidighan bolghan. Peqet yéqinqi zaman'gha kelgendila, miladiye yilnamisi uyghur we bashqa milletler arisida tarqilip, asasiy orunni igiligen bolsimu, diniy sahelerde, bolupmu ramizan we héytayemlerning waqtini hésablashta, yenila hijiriye yilnamisi qollinilmaqta. Hazir islam elliri, bolupmu ereb islam ellirining köpinchisi diniy sahelerdila emes, belki pütün hayatliq sahelerde, hetta adettiki turmushtimu hijiriye yilnamisini qollanmaqta.

yigirme ikkinchi bölüm. Mezheb we din heqqidiki mesililer

birinchi bap. Islam dunyasidiki mezhebler

mezheb uqumi

mezhep – lughet étibari bilen baridighan jay dégen menini ipadilise, islam istilahida, diniy mesililerni öz ichige alghan ehkamlar dégenlik bolup, mujtehidlarning diniy mawzulardiki perqliq chüshenchiliridin hasil bolghan jamaetlishishni ipadileydu. Téximu ochuqraq qilip éytqanda, mezheb – islam dinidiki pikir erkinlikidin paydilan'ghan mujtehid alimlarning quranda yaki sünnette bolmighan mawzularda musulmanlar duch kelgen müshikülilerni quran we sünnetning rohigha tayinip hel qilishi bilen musulmanlar teripidin qobul qilinip ularning arisida omumlashqan pikir we tetbiqlardin meydan'gha kelgen jamaetlishish dégenliktur.

Mezhebning peyda bolishi we uning sewebi

mezheb peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin, sahabilarning zamanidila peyda bolushqa bashlighan.

Isla m dinida mezheplerning köp bolishigha türtke bolghan sewebler töwendikiche:

1 - ereb tilidiki sözlerning köp menilerge dalalet qilishi. Bu sözning mujmelliki yaki omum we xasliq otturisida ipadilinishi yaki heqiqiy menisi bilen mejaziy bashqa bir mene otturisida ipadilinishi we bashqilardur. Mesilen: ereb tilidiki" qurui " sözining ayallarning heyz körishini ipadiliginidek, ularning heyzdin paklan'ghanliqinimu ipadilinige " emr" sözining perzni ipadiliginidek, wajib yaki musteheb (yaxshi körülgen ish) ni ipadiliginige "nehi" sözining haramni ipadiliginidek, mekruhnimu, ipadiliginige oxshash. Quran kerimdiki: "dinda uninggha kirishke zorlash yoq" [süre beqer 256 - ayet] dégen ayetning menisi " kishilerni din'gha kirishke zorlimanglar" dégen menidiki chekleshni ipadilemdu? Yaki "kishilerni din'gha kirishke zorlimiduq" dégen menidiki emeliy ehwaldin xewer bérishnimu? Islam ölimaliri buninggha oxshash ayetlerning heqiqiy dalaliti we meqset qilin'ghan menisini chüshinishte bir xil bolmighanliqtin mezhepler kélip chiqqan. Hetta sahabilarningmu chüshinishi bir xil bolmighan.

2 - hedislerning oxshash bolmasliqi. Bu mundaq: ①bezi hedisler bezi ölimalargha yétip barghan bolsimu, bashqilirigha yétip baralmighanliqi. Chünki peyghember eleyhissalamning sahabiliri islam dinini pütün dunya insanlirigha yetküzüsh yolida, yurtliridin ayrilip qitelerge tarqap ketkenliktin, ulardin her biri kishilerge özining bilgen we anglighanlirinila yetküzetti. ② ölimalardin birersige hedis yétip kelgen bolsimu, uning ishenchsiz yol bilen yétip kelgenlikidin uninggha

ehmiyet bermigenliki we bashqa birige shu hedis ishenchlik yol bilen yétip kélip uninggha köre ish körgenliki. ③ ölimalardin birersige hedis ishenchlik yol bilen yétip kelgen bolsimu, uning hedislerge muamile qilish üchün belgiligen shertlirige toghra kelmigenliki. Mesilen: imam ezem meydan'gha chiqqan waqittiki iraqta yalghan hedislerni peyghember eleyhissalamning namidin oydurup chiqish dolquni ewjige chiqqan idi. Shunga imam ezem hedisni qobul qilishta shertni bekmu éghir we ching qoyghan. Emma medinide ehwal buning eksiche bolup, medine xelqining imami ehmed ibni henbel hedisni qobul qilishta shertlerni éghir qoymighan.

Islam dunyasidiki mezhebler

hazirqi islam dunyasidiki mezhep, iqim, teshkilatlar bir qeder köp bolup melumatlargha qarighanda 70tin ashidu. Emma asasliqi islam dunyasida ikki türlük mezheb bolup, biri, étiqadiy yeni étiqadqa munasiwetlik mezhebler, yene biri emeliy yeni emel – ibadetlerge munasiwetlik mezheblerdur.

Étiqadiy mezhebler: ehli sünne, she, muitezile, xawarix, rafize, ismailiye, bahaiye, jibiriye, qederiye we bashqilar qatarliq mezheblerdur.

Bizning étiqadiy mezhibimiz ehli sünne mezhibidur. Ehli sunne weljamaening eqidisi allah taala özini süpetligen we uni peyghembiri süpetligen süpetler bilen özgeritmestin, burmilimastin, qiyapitini sürüshtürmestin we obrazlashturmastin süpetleydighan imanida ekis itidu. Quran allah taalaning kalami. Mexluq emes. Uningdin bashlan'ghan yene shuninggha qaytidu. Bendilerning ish emelliri we bashqilarning hemmisini allah taala yaratqan, allahning xalighini bolidu. Xalimighini bolmaydu. U taetke buyrup meisiyettin tosidu. Ishni heqiqi ilip barghuchi bendidur, ular qible ehlidin birisini birer chong gunahni halal sanimighan bolsila kapir dimeydu. Iman ehlidin birini dozaxta menggü qalidu, dep höküm qilmaydu.

Ebu mensur muhemmed matiriydiy dégen kishi ehli sünne mezhibining péshiwasi sanilidu.

2000 - yili élip bérilghan resmiy statistikigha asaslan'ghanda dunyadiki musulmanlarning omumiy sani 1.188.000.000(bir milyard 188 milyon)gha yetken. Bulardin bir milyardtin köprek musulman ehli sünne mezhibige egishidu. 2025 - yiligha barghanda ehli sünne mezhibige egishidighanlarning omumiy sani 1.500.000.000 (bir yérim milyard) tin ashidighanliqi kötülmekte.

Dunya musulmanlirining mutleq köp sanliqi ehli sünne mezhibige egishidu. Türkistan, junggu, rosiye, balqan rayoni, hindistan, pakistan, türkiye, hindonoziye, afriqa döletliri, ereb döletliri, yawropa döletliridiki musulmanlarning hemmisi, omumen osman impériyisi hökümranliq qilghan döletlerdiki musulmanlarning omumisi ehli sünne mezhibige egishidu. Iran, ezerbeyjan, behereyn we iraq qatarliq döletlerdiki musulmanlarning bir qismi ehli sünne mezhibige egishidu. Omumen éytqanda, dunya musulmanlirining % 85 i ehli sünne mezhibige egishidu. Qalghan % 15 ni bashqa mezheblerge egishidighanlarning omumiy sani teshkil qilidu.

Xawarijlar pirqisi

xawarijlar hijri 1 - esirning aldinqi yrimida peyda bolup, tézla yoqalghan bir

pirqe bolsimu, bügünki künde yer yüzide "xawarij" dégen birergoruh bolmisimu, xawarjliq pikir éqimi tarqitiwatqan yéngi xawarijlar peyda bolghachqa, xawarijlarning kim ikenlikini, ularning némige teshebbus qilidighanliqini, asasi meqsetlirining némilerdin ibaret ikenlikini bilish bügünki jamaetchilikige zörür bolmaqta.

Xawarijlar gorohi islam mezhebliri ichide mezhibini eng köp qoghdighan, öz köz qarashlirini tarqitish üchün eng köp küch serp qilghan, hemmidin dindar körün'gen, eng mesuliyetsiz bir goroh idi.

Xawarjlar diniy pirqe we siyasiy mezheptur. Mezhep tarixchiliri, bularni jamaettin ayrilghini, dinning we heqning sirtigha chiqqanliqi we hezriti elini terketkini üchün "xawarij" dep atighan.

Imami shihristani, pütün musulmanlar birdek beyet qilghan heq imamgha qarshi chiqqan herqandaq kishi "xawarij" dep atilidu, meyli sahabiler zamanida töt xelipige qarshi chiqqanlar bolsun yaki ulardin kéyin kelgen tabiinlerge qarshi chiqqanlar bolsun, meyli qaysi zamanda heq imamgha qarshi chiqqanlar bolsun oxshashla "xawarij" dep atilidu, deydu.

Xawarijlarning özliri bolsa, "allah yoldida chiqish" dep izahlaydu we tüwendiki ayetni delil keltüridu:

[وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّهِ يَجِدْ فِي الأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلى اللّهِ وَكَانَ اللّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا (100)]

"kimki allah yolida hijret qilidiken, u zéminda chiqish yoli we kengchilik tapidu. Kimki öyidin allahning we peyghemberning teripige hijret qilip chiqsa, andin yolda ölse, uning ejrini choqum allah béridu. Allah nahayiti meghpiret qilghuchidur we nahayiti méhribandur"[süre nisa - 100]

xawarijlarning bashqa isimlirimu bolup, "harura" dégen yerge nisbet bérilip "haruriler" déyilidu. Harura kupining sirtida bir kent bolup, siffin urushida ular imam elinng ordisidin ayrilip, mushuyerge toplan'ghan idi. Undin bashqa "el muhekkime", "shurat" dégendek isimler bilenmu atilidu.

Xawarijlarning mentiqisi

diniy we sheriy delillerni (ayet wehedislerni) xata we tetür chüshen'gen, eli reziyellahu enhugha oxshash emiril möminin, musulmanlarning xelipisige qarshi chiqip, isyan kötürgen, gunahsiz xotunlarni we abdullah ibni hebbabqa oxshash mesum insanlarni shehid qilghan kishiler idi. Zamanimizdiki quran kerimni tepsir qilimen dep uningdin öz hayati heqqide hüküm chiqarghan, özliridin bolmighanlarni kapir, dinsiz, zindiqliq tamghusini basqan azghun pirqilarmu xawarijlar gorohidin sanilidu, islamiyette birla yol bolup, u yol bolsa muhemmed eleyhissalamning yolidur.

Xawarijlar musulmanlarni öltürüp, kapirlargha chirayliq muamile qilidighan gorohlardur. Hijri 39 - yili mekkige toplan'ghan xawarijlarning pilanlishi bilen hijri 40 - yili ramizan éyining 17 - küni (miladiye 661 - yili 1 - ayning 24 - küni) eli reziyellahu enhu imam bolup bamdat namizi oquwatqan waxtida abdurrehman ibni muljem dégen bir xawarij teripidin bir qanche yérige pichaq senjilip shehid qilin'ghan.

Xawarijlar toghra yoldin (heq hidayet yolidin) chiqip ketkini üchün, nishandin éship ketmek, mexsettin chetnep ketmek dégen menidiki "muruq" dégen sözdin kélip chiqqan "mariqe" depmu atilidu. Ular özlirini "allah yolida janlirini satqanlar" dégen menide kelgen "shurat" sözi bilen ataydu.

Islamda tunji ixtilap we bidetler mariqe teripidin peyda bolghan idi. Siffin urushi tüpeylidin kélip chiqqan wekil saylash mesilisi mariqening kélip chiqishigha seweb bolghan. Xawarijlarning köpliri éghizida islamgha sadaqet bilen xizmet qilidighanlar bolup körünsimu, emeliyette bular xata yolgha kirip qalghan azghunlar idi.

Xawarj pirqiliri

1 - muhekkime ula – bular, eng ewwel otturigha chiqqan xawarij pirqisidur, eli reziyellahu enhu bilen urush qilghanlarmu mushu pirqedur.

2 - ezariqe pirqisi - bular hijriye 64 - yili (miladiye 684 - yili) besride peyda bolghan nafi ibni ezreqning tereptarliridur. Xawarijlar gorohi ichide egeshküchiliri eng köp we eng küchluk pirqe ezariqe pirqisidu. Bularning nuqtiinezeriche, özlirige egeshmigen muhemmed eleyhissalam ummiti mushrik, bularning yurtigha köchüp kelmigen muhemmed eleyhissalam ummiti kapirdur. Bulargha egeshmigenlerning shehiri kapir shehiridur. Ularning balilirini, ayallirini öltürüsh gunah hésplanmaydu. Ularning baliliri jehennemde menggu qalidu, zina qilghuchilar chalma - kések qilip ötürülmeydu. Yehudi, xristan we mejusilerni öltürüsh haramdur. Heyzdar ayallar namaz oqusa, roza tutsa bolidu.

3 - nejedat pirqisi bolup, bu pirqe nejdet ibni amir el henefi el xarijining egeshküchiliridur. Bularning imami nejdet haraq ichküchilerge derre urush jazasini emeldin qaldurghan bolup, bular bizge qarshi chiqqanlar duzaxqa kiridu, bizge egeshkenler mutleq duzaxqa kirmeydu, deydu.

4 - ibaziye pirqisi bolup, bular abdullah ibni ibaz el murrining tereptarliridur. Xawarijlarning ibaziye pirqisidin bashqa pütün pirqiliri yer yüzidin yoqalghan bolup, bügünki künde afriqida peqet bir nechche yüzla xawarijlarning ibaziye pirqisi mewjut bolup ular asaslinidighan "meshariqul enwar" namliq bir kitabi mewjuttur.

Hazirqi zamandiki xawarijlarning süpetliri

bügünki künde dunyada xawarijlarning mewjut bolup yaki bolmasliqidin qetiynezer, kimki xawarijliq köz qarishida bolsa, yeni biz quran'ghila egishimiz dep, quran kerimni tewrat riwayetliri, injil epsaniliri bilen izahlap, quran kerimdiki "peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar... " dégen ayetke emel qilmay, "toghra yolni körsitishke shek - shübhisiz biz mesulmiz" dégen ayetni inkar qilidighanlar xawarijlardur, bir bölük hedislerni inkar qilidighanlar xawarijlardur. Peyghember eleyhissalamning qiyamet künide gunahkar musulmanlargha shapaet qilidighanliqini inkar qilghuchilar xawarijlardur. Sahabilerge tene qilghuchilar xawarijlardur. Heyzdar ayallar, junup xotunlar roza tutsa bolidu, quran oqusa bolidu dégüchiler xawarijlardur. Zina qilghuchilar chalma kisek qilip öltürülmeydu dep alahide teshwiq qilghuchilar sépi özidin xawarijlardur. Qorsiqini béqish üchünla diniy niza peyda qilip, pitne - ighwa peyda qiliwatqanlar xawarijlardur, pütün

musulmanlargha qarshi turup, xristanlarning teshwiqatigha xizmet qiliwatqanlar, iqtisadi menbege köre dini étiqadini özgertip turghuchilar, gerche ingikige saqal qoyup, ismini meshhur bir sahabining ismigha teqlid qilip qoyiwalghan bolsimu xawarijlarning itliridur.

Islam dunyasidiki étiqadiy mezheblerning eng meshhurliri

islam dunyasidiki étiqadiy mezheblerdin hazirghiche dawam qilip kelgen eng meshhurliri ikki bolup, biri, ehli sünne mezhibi, ikkinchisi, she mezhibidur. Bu ikkisidin bashqa mezheblerning tolisi dunya yüzidin ghaib bolup tögep ketken bolup, barlirining sanimu intayin az bolghanliqtin pirsentke chüshmeydu.

Ikkinchi bap. Ehli sünni weljamae eqidisi mezhibi

ehli sünne musulmanliri arisida dewr süriwatqan fiqhi mezhebler

fiqhi mezhepliri- islam sheriitining shaxche mesililiride ijtihat ilip barghan iqimlardin ibaret bolup , ularni hich qaysi biri sheretning asasi toghirisida eng addi bir noqtidimu ixitilap qilishmaydu. Mahiyettin ilip eyitqanda mezhepchilik yoq. Biraq emeliy qiyinchiliqlarni qulay we asan yollar arqiliq hel qilish imkaniyitige irishish üchün fiqhi medese fiqhishunaslirining ijtihadlirigha egishish ihtiyaji tughulghan. Bular yingidin peyda bolghan her qandaq bir ishqa sheri yishim meydan'gha keltürüsh üchün otturgha chiqqan.

Tunji fiqhi medrese sahabilar dewride medine munewwerede meydan'gha kelgen idi. Chiqarghan ehkamliri kiyinkilergiche yitip kelgenlerning meshhurliri,ömer, eli, ibni mesud, aishe, zeyid ibni sabit, ibni ömer we ibni abbas reziyellahu enhumlar qatarliq yette kishidin ibaret idi. Uningdin kiyin türlük sheherlerde eshu yette kishining fiqhi chüshenchisi asasida özlirining bayriqini tikligen fiqhi medreseler meydan'gha keldi. Medinilikler üchün ibni ömer, zeyid we uning sebdashlirining , mekkilikler üchün ibni abbasning, iraqliqlar üchün abdulla ibni mesudning bayriqi tiklendi. Shundaq qilip goya medinide turup qalghan sahabilerning elimi malikqa ulashqandek, ibni mesudning elimi ebu heniypege ulashqan. Hijirye 1- esirning bashliridin 4- esirning otturlirighiche iqtihadning altun dewri hisaplinatti. Bu mezgilde islam dunyasi upuqida 13 mujtehid parlidi. Mezhepliri xatirlining köz qarashliri teqlid qilindi. Ular mekkide sopiyan ibni uyeyne, medinide malik ibni enes, besirede hesen ibni elbesiyir, kupede ebu henipe we sopiyan essewriy, shamda ewzaiy, misirda shapiiy, baghdadta dawud ezzahiyir, ibni jerir ettaberiy, ebu sewir ehmed, nishaporda is'haq ibni raheweyh.. Qatarliqlardin ibaret idi. Bulardin bashqa hemmisini jughlighanda alimlarning fiqhi mezhepliri yigirmige yitetti. Biraq bu fiqhi alimlirining shagirtliri imamlirining piqhilirini tonumidi, uninggha emel qilmidi. Ularmu mertiwe jehette meshhur töt mezhebning piqhi alimliridin qilishmayitti. Bügün'giche dawamliship kiliwatqan töt mezhep ehli sünni weljamaege mensuptur. Ehli sünne musulmanliri arisida dewr süriwatqan bu fiqhi mezhebler töwendikiler:

1 - henefiy mezhibi
2 - malikiy mezhibi
3 - shafiiy mezhibi
4 - he nbeliy mezhibi

henefiy mezhibi

henefiy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning birinchisidur. Henefiy mezhibining péshwasi we qurghuchisi imam ezem (eng chong imam) ning toluq ismi – sabt oghli nuiman bolup, hijriyining 80 - yili (699 m) hazirqi iraqning kufe shehiride dunyagha kelgen. Imam ezem emewiler bilen abbasiylardin ibaret ikki chong xelipilikni bashtin kechürgen. Imam ezem teqwaliqi we hushyarliqi bilen dangq chiqarghan kishi bolup, tijaret ishliridimu rastchilliqi we wapadarliqi bilen tonulghan katta alim idi. Ustazi hemmadning wapatidin kéyin, mesjiddiki taliblarni oqutush wezipisini öz üstige alghan. Imam ezem taliblargha intayin mihriban we köyümchan idi. Hetta imam ebu yüsüpke oxshighan bezi kembeghel taliblarning meishet yolidiki pütün chiqimlirini özi kötürüp ularni oqush bilenla shughullinishqa ündeytti. Imam ezem taliblarni oqutush bilen bir waqitta tijaret ishinimu aqsatmighan bolup, kufe shehiri merkizide xam we yépek satidighan dukini bar idi. Uni özining shériki mangdurup paydisidin unimu nésiwidar qilattiken. Imam ezemning köpligen eserliri bolup, eng meshhurliri, " el fiqhul ekber", " el mexarij fi elfiq" dégen kitabliridur. Imam ezem hijriyining 150- yili(767 - yili 14 - iyun küni) 70 yéshida baghdad shehiride alemdin ötken bolup, baghdad shehirining eizemiye rayoni, dijle deryasining sherqidiki xirzan qebristanliqigha depne qilin'ghan.

Imam ezemning islam fiqhishunasliqidiki mertibisi

imam ebu henipe mezhipide quran, sünnet, ijma, qiyas, istihsan (menpet yaki menpetning bir qismini ziyan tartishqa ilip baridighan bir qisim qiyaslar istihsan ariqiliq hel qilinidu.) , örp, sahabining sözi, ilgirki sheretler we bashqa ixtilapliq sheret menbelirige tayan'ghan. Imam ezem islam fiqhishunasliqining asaschisi we dunyadiki meshhur töt mezhebning péshiwasidur. Imam shafiiyning ustazi weki ibni jerrah imam ezemni teriplep mundaq dégen "imam ezemdin alimraq we uningdek yaxshi namaz oquydighan birini körginim yoq". Imam shafiiy imam ezemning ilmiy mertibisini bayan qilip fiqhi ilmida " hemmimiz imam ezemge mohtajmiz" dégen iken. Ataqliq tilshunas we fiqhishunas alim nezr ibni shemil mundaq dégen: " kishiler hemmisi uyquda idi, imam ezem özining marhariti bilen ularni oyghatti". Ataqliq fiqhishunas alim ibni mubarek mundaq dégen: " fiqhi ilmide imam ezemdek kamaligha yetken birini körmidim, teqwadarliqtimu uningdek birini körmidim. "

henefiy mezhibining fiqhiy mesililirini toplighanlar

henefiy mezhibining mesililirini imam ezemning shagirtliridin 40 tin köprek alim yézip qaldurghan bolup, ularning meshhurliri töwendiki üch kishidur:

1 - imam ebu yüsüp, toluq ismi ibrahim oghli yaqub el ensari hijriyining 113 - yili (731 m) kufe shehiride dunyagha kelgen. U kichikidin diniy ilimlerge qattiq qiziqish bilen yüzlinip, imam ezemning qolida 17 yil muntizim oqughan.

Abbasiylar xelipiliridin xelipe mehdining zamanida baghdatta tarixta birinchi qétim qaziliq mensibi we qazi atalghusi barliqqa kélip, imam ebu yüsüp islam tarixida tunji qétim qaziliq wezipisini qilghan kishi bolup tarixqa qeyt qilinidu. Kéyinche dunyagha meshhur xelipe harun el reshidning zamanida uning mensibi téximu östürülüp qazi quzat qazilarning qazisi bolup teyinlen'gen. Imam ebu yüsüpning qaziliq dewri henefiy mezhibining güllinishi we keng tarqilishi üchün alahide xizmet qilidu. Imam ebu yüsüp imam ezemning birinchi shagirti bolup, katta ölima idi, nurghunlighan kitablarni yézip qaldurghan, tunji bolup usuli fiqhi (qanunshunasliq prinsipi) ni ijad qilghan kishidur. U hijriyining 182 - yili (799m 21 - april küni), 69 yéshida baghdatta alemdin ötken, jinaza namizini xelipe harun elreshid oqughan.

2 - imam muhemmed, toluq ismi hesen oghli muhemmed el sheybaniy bolup, hijriyining 132 - yili (749 m) iraqta dunyagha kelgen. Imam muhemmed ilimde kamal tapqanlardin bolup, imam ebu yusuftin qélishmaydu. U shu zamanning eng meshhur ölimaliridin idi. U imam ezemning ikkinchi shagirti bolup, imam ezemning wapatidin kéyin imam ebu yüsüpte oqughan. Hijriyining 187 – yili(803m) alemdin ötken.

3 - imam zufer elhezeyl hijriyining 108 - yili (727 m) hazirqi iraqning kufe shehiride dunyagha kelgen. Henefiy mezhibidiki katta mujtehidlardin bolup, imam ezemning alahide hörmitige sazawer bolghan, xéli köp mesililerni yéship chiqarghan kishidur. Imam zufer hijriyining 157 - yili (774 m) texminen 47 yashlar etrapida alemdin ötken. Henefiy mezhibide 17 mesilide imam zuferning reyi boyiche ish körülüp kelmekte.

Malikiy mezhibi

malikiy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur töt mezhebning ikkinchisidur. Malikiy mezhibining qurghuchisi imam malik bolup, toluq ismi malik ibni enes ibni malik ibni ebu amir elesbehi elmedenidur. Imam malik hijriyining 93 –yili(715 m) medine munewwere shehiride dunyagha kelgen. U hedisshunasliq we fiqhishunasliqta kamaletke yetken alim bolup, köpligen diniy eserlerni yazghan. Eng meshhur esiri " el muwette" dur. Imam malik hijriyining 179 - yili (795 m) medine munewwere shehiride 84 yéshida alemdin ötken.

Malikiy mezhibi medine munewwere shehride meydan'gha kélip hijaz mekke, medine misir, afriqa döletliri, marakesh, endelus ispaniye qatarliq rayonlarghiche bérip yetken. Hazirqi zamanda maliki mezhibining eng nopuzluq rayonliri afriqa döletliri, marakesh, tunis, aljiriye, libiye, sudan qatarliq döletler bolup, iraq, hijaz, pelestin we süriyelerdimu az sanda tépilidu.

Imam malikning shagritliridin, abdurahman ibni elqasim elmisriy (h 128-191), abdulla ibni wehib ibni muslim (h 125-197), eshheb ibni abduleziz elqiysiy elamiriy (h 140-204), ebu muhemmed abdulla abdulhekim (h 155-214), esed ibni elfurad (h 213 wapat apqan) , espegh ibni elperej ibni seid (h 150-225), iysa ibni dinar (h 212 wapat tapqan) , abdusalam ibni seyid ettennuxi (h 160-240) qatarliqlar bar.

Malikiy mezhibi quran , sünnet, sahabilarning sözliri, qiyas, mediniliklerning

paaliyetlirini mezhep asasi qilghan. Bu mezhep, hijaz, apriqa, bolupmu marakeshke , u yerdin ispaniyege tarqalghan.

Shafiiy mezhibi

shafiiy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning üchinchisidur. Shafiiy mezhibining qurghuchisi imam shafiiy bolup, toluq ismi ebu abdullah muhemmed ibni idris el shafiiydur. Imam shafiiy hijriyining 150 - yili(767 m) hazirqi pelestinning ghezze rayonida dunyagha kelgen we ikki yéshida atisi bilen mekkige kélip imam malikta fiqhi we hedis ilimlirini oqughan. Ereb tili, ereb edebiyati, quran, hedis we fiqe ilimliride kamaletke yetken bolup, hayatida nurghun qimmetlik diniy eserlerni we shéirlarni yézip qaldurghan. U yene iraqqa bérip imam ezemning shagirtlirida fiqhi ilimlerni ögen'gen. Kéyinche misirgha hijret qilghan we hijriyining 202 - yili (819m) misirda wapat bolghan. Imam shafiiyning "kona" we " yéngi" ikki mezhibi bolup, iraqtiki waqtida kona mezhibi, misirgha qaytip kelgendin kéyin yéngi mezhibi otturigha chiqqan. Shafiiy mezhibi hazir misir, pelestin, kurdlar yashaydighan rayonlar, iran, héndunuziye, pakistan we liwan qatarliq jaylarda orun almaqta.

Shagritliridin , ehmed ibni henbel, ebu ibrahim ismayil ibni yehya, rebii ibni sulayman, ebu hepis hermele, ebu eli höseyin,ebu abbas ehmed ibni ömer qatarliqlar bar.

Bu mezhep, quran , sünnet, ijma, qiyas, istihsan(yaxshiraq birer menpet üchün bir hökümdin yene yaxshiraq bir hökümni qobul qilish dimektur.), mesalih el mursele, sahabilarning sözliri, mediniliklerning paaliyetlirini mezhep asasi qilghan.

Henbeliy mezhibi

henbeliy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning tötinchisidur. Henbeliy mezhibining qurghuchisi imam ehmed ibni henbel bolup, toluq ismi ehmed ibni muhemmed ibni henbel el sheybaniydur. Imam ehmed ibni henbel hijriyining 164 - yili (780 m) türkmenistanning merwe dégen yéride dunyagha kelgen. Baghdat, mekke, yemen, sham süriye we léwan, besre we kufe sheherliride ilim tehsil qilghan. Imam shafiiy baghdadta bolghan chaghlirida uningda fiqhi ilimlirini oqughan. Köpligen diniy eserlerni yazghan. Baghdattiki abbasiylar xelipisi meimun mutezile mezhibining ” quran mexluqtur “ deydighan pikrini qobul qilghandin kéyin, pütün ölimalarni bu pikirni qobul qilishqa zorlighanda, imam ehmed bu pikirni qobul qilmighan. Shu seweblik 28 ay türmide yatqan hemde köp azab – oqubetlerni tartqan. U hijriyining 271 – yili(855 m) hazirqi iraqning paytexti baghdad shehiride alemdin ötken. Henbeliy hazirqi seudi erebistanining nejd rayonida pütünley orun alghan bolup, hijazdimu köp sanda tépilidu. Pelestin, süriye we liwan qatarliq döletlerde shafiiy mezhibidin kéyinki eng chong mezheb henbeli mezhibi hésablinidu. Bu mezhebning usuli quran kerim we sehih hediste öz ipadisini tapidu. Buninggha emel, köz qarash, qiyas hetta sahabining sözinimu teng qilmaydu. Uningdin kiyin sahabilarning petwasi turidu.

Bizning fiqhi mesililiridiki mezhibimiz

bizning emeliy fiqhi mesililiridiki mezhibimiz henefiy mezhibi bolup, imam ezemning mezhibi depmu atilidu. Mezheb imamimiz imam ezem ebu henife dégen kishidur.

Dunyada - türkistan, junggu, afghanistan, pakistan, hindistan, ottura asiya memliketliri, tataristan qatarliq jaylardiki musulmanlarning hemmisi, türkiye, misir, liwan, süriye, éordaniye we iraq qatarliq döletlerdiki musulmanlarning köp sanliqi henefiy mezhibige egishidu. Misir, liwan, süriye, éordaniye, afghanistan we iraq qatarliq döletlerdiki mehkime sheriyler hazirmu imam ezemning mezhibi boyiche ish körmekte. Omumen osmaniy xelipiliki osman impériyisi hökümranliq qilghan jaylarning hemmiside imam ezemning mezhibi orun alghan. Dunya musulmanlirining üchtin birining köpreki henefiy mezhibige egishidu. Jenubiy amérikidimu 25 milyondin köprek musulman henefiy mezhibige egishidu.

Mezhebge egishishke munasiwetlik mesililer

mueyyen piqhi mezhipige isiliwalmasliq, teqlidni chörüp tashlash, we salahiyiti toshqan kishilerning quran we sünnettin biwaste höküm ilishi mezhepchilik we teqlid qilishtin ilgirki islamiy mitodtur. Uning asasini peyghember eleyihssalam salghan bolup , piqhi mezhebning imamliridin bashqa deslepqi yaxshi zamanlar dep tonulghan dewir ehlimu bu yoldin mangghan. Emma kiyinki esirlerde mezhepchilikning ewij ilishi, teqlidning meydan'gha kilishi, mezheplerge bolghan muteessiplikning etrapni qapilishi , musulmanlarning parchilinishi , kapirlarning islam ellirini bisiwilishi, ijtihad babining taqilishi, egeshken imamlirining sözlirini quran kerim we sünnetning üstige qoyush, u ikkisidin paydilinishni untush qatarliqlargha ilip bardi. Ijtihad bapini ichish, mezhep muteessipliki qilmasliq chaqirqi tarixi noqtidin ilip iyitqanda , teqlid we mezhepchiliktin burun meydan'gha kelgen.

Islam diniy özining egeshküchilirini bashqa dinlargha oxshash qarighularche teqlid qilishqa teshebbus qilmaydu, belki teqlidchilikni nahayiti qattiq sökidu. Chünki islam dini kishilerni aldi bilen eqil ishlitishke, özining payda – ziyinini bilip, toghra yolgha egishishke chaqiridu. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha tunji whiyining "oqu" emri bilen bashlan'ghanliqi, yene quran kerimning "allahtin bashqa heqiqiy ilah yoqliqini bilgin" [süre muhemmed 19 - ayet] dégen chaqiriqi kishilerni oqush, öginishke chaqirishta qattiq teleb qoyghanliqini ipadilise, eyni waqittiki ereb mushriklirining eqil ishletmestin, toghra – xatani ayrimastin, hedep qarighularche teqlid qilishtek békinme rohi halitini söküp "ulargha allah chüshürgen hökümge, peyghember bayan qilghan hökümge egishinglar déyilse, ular: ” ata – bowilirimizning dini bizge kupaye “ deydu. " [süre maide - 104] dégenliki islam dinining pikir we étiqad erkinlikini teshebbus qilish, eqlini qollunup ish körüshke chaqirishtek ewzelliki we heqqaniyliqining ayrim bir delilidur. Emma quran kerim kupparlarni teqlid qilishni sökken bolsimu, musulmanlarning özliri musteqil bilelmigen mesililerde, ölimalarni teqlid qilishini chekligen emes.

Islam mezheblirini teqlid qilish mesilisi

emdi, islam mezheblirini teqlid qilish mesilisige kelsek, étiqadiy mesililerde

ehli sünne mezhibige egishish zörürdur. Chünki ehli sünne – peyghember eleyhissalamning yoligha toluq egishishni asas qilghan halda barliqqa kelgen, étiqadi eng saghlam mezhebtur. Shu sewebtinmu dunya musulmanlirining mutleq köp sanliqi bu mezhebke egishidu. Chünki insanning étiqadi toghra we saghlam bolmisa, uning qilghan emel – ibadetliri payda bermeydu.

Emma emeliy yeni emel – ibadetlerge munasiwetlik fiqhiy mezheblerge egishish mesilisi mundaq:

1 - islam ölimalirining köp sanliqining ittipaqi boyiche, quran we hedisni özliri oqup, chüshinip, sheret ehkamlirini bilishtin ajiz kelgen awam xelqning emel – ibadet mesililiride, mueyyen bir mezhepni teqlid qilishi egishishi jaiz bolupla qalmastin, belki ular üchün yaxshidur. Chünki awam xelqmu allah taalaning sheriiti boyiche ish körüshke chaqirilghan. Sheret boyiche ish körüsh üchün sheret ehkamlirini öginish shert. Ularning sheret ehkamlirini öginishining birla yoli bilgenlerni teqlid qilishtur. Allah taala quran kerimde bilmeydighan kishilerni bilidighan ölimalardin sorap öginishke emr qilghan " eger bilmisenglar, ilim ehliliridin sorangla r. "

2 - sheret ehkamlirining delillirini öz ijtihadi bilen küchlük yaki zeip dep ayriyalaydighan mertibige yetmigen ölimaning mueyyen bir mezhepni teqlid qilishi yaki qilmasliqi ixtiyardur.

3 - öz ijtihadi bilen sheret delillirini tekshürüp chiqip, ulardin diniy mesililerning hökümlirini otturigha qoyush sewiyisige yetken kishining küchi yetmigen bezi mesililerdila bashqa birini teqlid qilishi jaizdur. Emma özining küchi yétidighan mesililerde bashqilarni teqlid qilishi jaiz eme s.

Ruxset izdep bashqa mezhebke ötüsh toghrimu?

Awamning birer mesilide ruxset yaki ongayliq izdep ölimalarning ruxsetliri arqisidin chépishi toghra emes. Chünki özi mensub bolghan mezhibidin bashqa bir mezhepke ruxset izdep ötüsh ölimalarning sözini sheret delilliridin üstün bilgenlik we diniy mesililerni oyunchuq ornida körgenlik bolup hésablinidu.

Mezheb chüshenjisi

islam dunyasida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan ehli sünni weljamaege tewe bolghan henefiy, shafiiy, malikiy we henbeliy qatarliq meshhur töt mezhepning heqliqi we toghriliqida shek yoq. Bular mertibe jehettimu oxshashtur. Chünki bularning hemmisining menbii quran kerim we sünnettur. Bularning qaysisigha egishish jaizdur. Emma mezhep reyini dinning reyi dep qarap, bashqilarning tutqan yoli özi egeshken mezhepning reyidin ewzel ikenlikini bilip turup, özining mezhibige qarighularche teessubluq qilishmu ilim ehlige yarashmaydighan bir ish. Chünki mezhebning reyi shu mezhebning din rohidin chüshen'genliri we bilgenliri bes. Shunimu bilish kérekki, mezhebning reyi toghra we xatagha éhtimali bolghan köz qarashlardur. Chünki peyghemberlerdin bashqa héchqandaq insan xataliqlardin xaliy emes.

Ehli sünne mezhibi ichide tögep ketken fiqhi mezhebliri

ehli sünne mezhibi ichide tögep ketken fiqhi mezhebliri töwendikiler:

1)imam leys ibni seid (hijirye 93 - yilidin 174 - yilighiche, miladiye 712 - yilidin 791 - yilighiche) ning mezhibi. Bu mezheb misirda meydan'gha chiqqan

bolup, imam shafiiyning mezhibi omumlashqan'gha qeder dawam qilghan.

2) imam dawud zahiriy (hijirye 199 - 269, miladiye 815 - 883) ning mezhibi. Bu mezhep baghdadta meydan'gha kelgen bolup, islam qanunshunasliqining 4 asasi bolghan qiyasni étirap qilmaytti, uzun muddet dawam qilip kéyinche yoqilip tögeshken.

3) imam abdurahman ewzaiy (hijirye 88 - 157, miladiye 707 - 774) ning mezhipi. Bu mezheb süriyede meydan'gha chiqqan bolup süriye, liwan, ispaniye qatarliq jaylarda omumlashqan. Kéyinche, süriyede imam shafiiyning, ispaniyede imam malikning mezhibi omumlishishi netijiside, bu mezhebke egishidighanlar tedriji tögep ketken.

Üchinchi bap. Ehli she mezhibi

sheler

yéqinqi zamanda élip bérilghan stastikilar hazir dunyada 120 bilen 150 milyon otturisida she barliqini, bu sanning omumiy musulmanlar sanining texminen 12 pirsentini teshkil qilidighanliqni sözleydu. Sheler eng köp tépilidighan dölet iran bolup, uningdin qalsa ezerbeyjan, behereyn we bezi afriqa döletliride sheler köp sanda tépilidu.

Ehli sünne bilen she mezhibi otturisidiki perqler

ehli sünne bilen she mezhibi otturisidiki asasliq perqler töwendikiche:

quran kerim toghruluq:

ehli sünne mezhibide:

quran kerim kem ziyade qilinishtin saqlinip qalghan, allahtin chüshken péti dawam qilip kelgen, ereb tili qaidisi boyiche chüshinilidighan allahning ulugh kalamidur. Dep qarilidu.

She mezhibide :

shelerning bezisi quran kerimning kem – ziyaddin xali ikenlikige ishenmeydu. Özlirining étiqad we pikirlirige toghra kelmigen ayetlerni tewil qilip, menisini bormilaydu.

Hedis toghruluq:

ehli sünne mezhibide:

hedis islam qanunshunasliqining ikkinchi chong menbii, quranni tepsirlep chüshendürgüchi birdinbir menbe. Muhemmed eleyhissalamdin sadir bolghanliqi éniqlan'ghan hedisni ret qilishqa bolmaydu. Hedisning rastliqini ispatlashta tonulghan hedis ölimalirining birlikke kelgen prinsipi asas qilinidu.

She mezhibide:

sheler ehli beyt (peyghember ailisidin) chiqqan we özliri étirap qilidighan ölimaliri teripidin toplan'ghan, siyasiy toqunushlarda hezriti eli teripide torghan kishilerning hedisliridin bashqa héchqandaq hedisni étirap qilmaydu. Hedisning rastliqini ispatlash we tetqiq qilish mesilisige köngül bölmeydu.

Sahabilar toghruluq:

ehli sünne mezhibide:

sahabilarning hemmisi ülgilik we adaletlik kishilerdur. Öz waqtida ularning arisida yüz bergen siyasiy toqunush we diniy ixtilaplar peqet yaxshi niyetlik ijtihad

yoli bilen bolghan bolup, ulardin qaysibirini eyibleshke yaki öchmenlik qilishqa bolmaydu.

She mezhibide:

sheler sahabilardin intayin az kishidin bashqa hemmisi peyghember eleyhissalamdin kéyin kapir bolup ketken dep étiqad qilidu. Hezriti elini bezi she pirqiliri peyghember dése, beziliri ilah dep étiqad qilidu. Elidin burun xelipe bolghanlarning hemmisini kapir, zalim deydu.

Tewhid eqidisi toghruluq:

ehli sünne mezhibide:

allah birdur, uning héch shériki yaki oxshishi yoq. Allah bilen bendiliri otturisida wasitichi yoq. Allahning quran we hedislarda kelgen güzel isimliri we ésil süpetlirini tewil qilmastin, bashqilargha oxshatmastin kelgen péti chüshinish kérek. Gheybni allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Shapaet allahning ruxsiti bilenla bolidu. Allahtin bashqisi üchün qurbanliq qilishqa bolmaydu. Allahni tonushning asasiy din, andin eqildur.

She mezhibide:

shiilermu allahning birlikige ishinidu. Biraq bu étiqadni allahqa shérik qoshush bilen buzup tashlaydu. Ölüklerdin medet sorash, qebirlerge mal boghuzlash we choqunush qatarliq xurapatlarning hemmini qilidu. Özliri ulughlaydighan ehli beyt imamlirini gheyblerni bilidu, kemchiliklerdin mesum dep étiqad qilidu. Ewliyalar kainatning bezi ishlirini bashquridu, dep étiqad qilidu. Allahni tonushning asasi eqil dep étiqad qilidu.

Allahni körüsh toghruluq:

ehli sünni mezhibide:

"ular perwerdigarigha qarap" tur idu dégen ayetke asasen, allahni peqet axirettila körüsh mumkin.

She mezhibide :

sheler allahni bu dunyada yaki axirette körüsh hergiz mumkin emes, dep étiqad qilidu.

Gheyb toghruluq:

ehli sünne mezhibide

gheybni allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Allah melum diniy éhtiyaj yüzisidin bezi peyghemberlerge bezi gheyblerni bildürgen. "ular allahning melumatidin özi bildürüshni xalighanliridin bashqa héch nersini bilmeydu. "

she mezhibide :

sheler gheyblerni bilish peqet she imamlirining heqqi bolup, peyghember eleyhissalamning gheybtin xewer bérishi durus emes, dep étiqad qilidu. Shunga beziliri ölimalirini ilah dep tonuydu.

Sheret we heqiqet toghruluq:

ehli sünne mezhibide

sheretning özi heqiqettur. Muhemmed eleyhissalam allah buyrughanlarning hemmisini yetküzgen. Héch nersini yoshurghan emes. Her qandaq yaxshiliqning yolini körsetken, her qandaq yamanliqtin tosqan bendilerning heqiqiy ehwalini allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Allahqa ibadet qilish we dua qilish üchün

birawning wastisi kérek emes. Peyghemberlerdin bashqa insanlar kemchilik we xataliqlardin mesum emes.

She mezhibide:

sheler sheret muhemmed eleyhissalam élip kelgen ehkamlar bolup, awam xelq üchünla kérek bolidu. Emma heqiqet yaki xas ilimni ehli beyt ölimaliridin bashqa héchkim bilmeydu, ular heqiqet ilimlirini ewladtin ewladqa miras qalduridu, ularning hemmisi kemchiliklerdin mesum kishiler, bendining allah bilen bolghan alaqisi peqet shu kishilerning wasitisi bilenla bolidu.

Ich yüzini yoshurush toghruluq:

ehli sünne mezhibide

musulman ademning birawgha özining ich yüzini yoshurup, bashqiche körsitishi toghra emes. Chünki bu insanlarni aldighanliqtur. Peyghember eleyhissalam: bizni aldighanlar bizdin emes dégen. Qandaqla sharaitta bolmisun kishilerni aldashqa, ziyan'gha uchritishqa bolmaydu. Peqet urush esnasida, düshmen qoligha chüshüp qalghanda shundaq qilsa bolidu.

She mezhibide :

shelerning pütün taipiliri we pirqiliride özining ich yüzini yoshursh perzdur. Ular buni " teqiye " dep ataydu. Bundaq qilish she mezhibining asasliq rohi bolup, she bolmighanlargha" teqiye" yoli bilen barliq hiyle – mikir we aldamchiliqlarni yolluq sanaydu. Ularning ” teqiye “ si bolmighan ademning dinimu yoq deydighan meshhur sözi bar.

Xelipe yaki imamliq toghruluq:

ehli sünne mezhibide

islam dölitini musulmanlar ammisi ichidin saylinip chiqqan xelipe bashquridu. Xelipe bolup saylinish üchün eqil, ilim, teqwaliq, ishench we mesuliyetni ada qilishqa salahiyetlik bolush shert qilinidu.

She mezhibide:

shelerde xelipilik miras yoli bilen emelge ashidu. Xelipilik zenjiri hezriti elining fatime reziyellahu enhadin bolghan perzentliridin bashlinidu. Bashqilarning xelipe bolush heqqi yoq.

Fiqhi mesililiride:

ehli sünne mezhibide

quran kerim we sünnet asasliq menbe bolup, sahabi we tabiiyn (sahabidin kéyinki ikkinchi ewlad) islam ölimalirining qilghanliridin ülge élinidu. Héchkimning sheret ehkamlirini özgertish yaki yéngidin belgilesh heqqi yoq.

She mezhibide :

sheler fiqhi mesililiride özlirining ölimalirini menbe qilidu. Ularning étiqadida she imamlirining sheret ehkamlirini özgertish, belgilesh hoquqi bar. Ezan, namaz, roza, zakat, hej, miras mesililiridiki oxshashmasliq buning misali.

Imamchiliqni yaqilaydighan sheler(on ikki imamchilar)

on ikki imamchiliqni yaqilaydighan sheler eli reziyellahu enhuning xelipilkke , ebu bekri, ömer, osman(reziyellahu enhumlar) lardin heqliq ikenlikini dewa qilghan musulmanlarning bir pirqisidur. Ular imamchilar depmu atilidu. Chünki ular imamchiliqini özlirini meshghul qilidighan eng asasliq ishlarning biri

qiliwalghan. Ular özlirining periqliq qarashliri, pikirliri bilen ehli sünne weljamaening del qarshisidiki bir tereptur. Mezhipini islam alimige omomlashturush üchün paaliyet ilip baridu.

Imamchiliqini yaqilaydighan sheler imam dep hisaplaydighan o ikki imam bolup , töwendiki tertip boyiche tizilidu.

1. toghra yoldiki xelipilerning tötinchisi eli ibni ebu talip reziyellahu enhu bolup uni elmurteza dep ataydu.
2. hesen ibni eli reziyellahu enhuma (h 3-50) bolup uni mujteba dep atishidu.
3. höseyin ibni eli reziyellahu enhuma (h 4-61) bolup uni shehid dep atishidu.
4. eli zeynul abidin ibni elhöseyin (h 38-95) bolup uni sejjad dep atishidu.
5. muhemmed baqir ibni eli zeynul aibdin (h 57-114) bolup uni baqir dep atishidu.
6. jeiper essadiq ibni muhemmed baqir (h 83-148) bolup uni sadiq dep atishidu.
7. musa elkazim ibni jeiper sadiq (h 128-183) bolup uni kazim dep atishidu.
8. eli erriza musa elkazim (h 148-203) bolup uni riza dep atishidu.
9. muhemmed eljawad ibni eli erriza (h 195-220) bolup uni teqiy dep atishidu.
10. eli elhadiy ibni muhemmed eljewad (h 212-254) bolup uni neqiy dep atishidu.
11. elhesen eleskeriy ibni eli elhadiy (h 232-260) bolup uni zekiy dep atishidu.
12. muhemmed el mehdiy ibni hesen el eskeriy (h 256.......) bolup uni kütiliwatqan höjjet dep atishidu.

Ular on ikkinchi imamni dadisining samiradiki öyidiki serdap (örek) ke kirip ketken. Emma hichkim uning qayitqanliqini körmigen dep dewa qilishidu. Ghayip bolghan chaghdiki yishi toghirisida ixtilap qilishidu. Töt yash digenlermu bar, sekkiz yashta idi digenlermu bar, emma köp sandiki tetqiqatchilar uning esli yoq ikenlikini buning peqet shelerning oydurmilirining biri ikenliki qarshini ilgiri süridu. Uni meidum yaki mewhum dep atishidu.

Imamchilarning pikir iqim we itiqadliri

ularning pikir iqimi, imamaliq tewsiyesi yazma shekilde bolushi lazim. Aldinqi imam özdin kiyin kilidighan imamni süpetlep emes mueyyenleshtürüp turup yazma wesiyet qaldurushi wajip , peyghember eleyhissalam özidin kiyin eli reziyellahu enhuning imam bolushigha tewsiye qilip ashkara xet qaldurghan digenlerni dewa qilidu. Eli reziyellahu enhuning hesen höseyin ikki oghligha yazma wesiyet qaldurghanliqini dewa qilishidu.

1. she eqidisde warisliq we padishahliq dinigha ishinidighan parislarning eqidiliri ekis etken.
2. shelerning pikiri buddizim mani we birahmigha oxshighan asiya eqidiliridin kelgen pikirler bilen ariliship ketken.
3. sheler pikirlirini ashuriyye we babil butpereslikining izlirini kötürüp

yüriydighan yehudiylardin qobul qilghan.

4. eli ibni ebu talip we ehli beyit toghirisidiki sözliri xiristiyanlarning iysa eleyihssalam toghirisidiki sözliri bilen bir yerdin chiqidu.

Shelerde dewr süriwatqan meshhur fiqhi mezhebler

shelerde dewr süriwatqan meshhur fiqhi mezhebler zeydiye we jeiferiyedin ibaret ikki mezhebtur.

Zeydiye mezhibi tötinchi xelipe eli ibni ebu talib reziyellahu enhuning newriliridin zeyd ibni eli ibni zeynil abidin dégen kishining egeshküchiliri bolup, ularning fiqhi qarashliri ehli sünne mezhibige eng yéqin. Étiqadi qarashliri muitezile mezhibini asas qilidu. Hetta mutezile mezhibi imam zeydni özlirining pikriy jehettiki imami hésablaydu. Bu mezheb miladiye 8 - esirde meydan'gha chiqqan bolup, hazir yemen jumhuriyiti térritoriyisi ichide dewr sürmekte.

Jeiferiye mezhibi – ehli beytning 6 – chong imami we katta ölima imam jeifer ibni muhemmed sadiq reziyellahu enhuning egeshküchiliri bolup, bu mezheb hazir iran, iraq, ezerbeyjan, behereyn, liwan, tajikistan, pakistan, hindistan we afghanistan qatarliq döletlerde dewr sürmekte. Bu mezheb on ikki imam mezhibi depmu atilidu. Ularning étiqadida, ularning on ikkinchi imami muhemmed ibni hesen eskeri dunyadin ghayib bolghan, u axir zamanda qaytidin otturigha chiqip, dunyani adaletke tolduridighan " mehdi" hésablinidu.

Yuqirqilardin bashqa yene shelerde tarqilip yürgen ibaziye, zeydiye, muitezile, esheriler, maturidiyye qatarliq mezhepler bar.

Tötinchi bap. Hazirqi dunyadiki dinlar heqqide

hazir dunyadiki dinlar we ularning meshhurliri

hazir dunyada jemi 4200 din barliqi sözlinidu. Bu dinlar ichide dunya boyiche eng chong we meshhurliri tertib boyiche töwendikiler:

1 - xristan dini . Dunyada eng köp tarqalghan din bolup, pütün mezheblirini qoshqanda 2 milyardqa yétidu.

2 - islam dini . Dunyada xristan dinidin qalsila ikkinchi chong din hésablinidu. Musulmanlar sani 1 milyard 200 minggha yétidu.

3 - hindiy dini. Dunyada üchinchi qatarda kélidighan chong din bolup, dunyada hindiy dinigha étiqad qilidighanlarning sani 900 milyon'gha yétidu. Bulardin % 96 i hindistanda.

4 - budda dini. Dunyada tötinchi qatarda kélidighan chong din bolup, dunyada budda dinigha étiqad qilidighanlarning omumi sani 360 milyondin ashidu.

5 - köp ilahliq din, xususen afriqidiki köp ilahliq dinlar bolup, ularning omumiy sani 95 milyon'gha yétidu.

6 - hindistandiki kisix dini bolup, ularning omumiy sani 23 milyon'gha yétidu.

7 - yehudiy dini bolup, omumiy sani 19 milyondin ashmaydu.

Eng köp musulman bar döletler

eng köp musulman bar döletlerning aldinqi qatarida hindonéziye kélidu. Hindunéziyede 200 milyon musulman yashaydu. Uningdin qalsa, pakistanda 134 milyon, hindistanda 121 milyon, bén'galda 114 milyon, jungguda 100 milyon, türkiyide 66 milyon, iranda 62 milyon, misird a 59 milyon, négiriyide 53 milyon, aljiriyide 30 milyon, marakeshte 29 milyon musulman yashaydu.

Xristan dini

xristan dini meryem oghli isa eleyhissalamning ummetliri bolghan xristanlargha qoyulghan isim. Xristanlar ereb tilida " néari nasara "dep atilidu. Xristanlarning peyghembiri isa eleyhissalam padishah hirodusning zamanida, hazirqi pelestinning beytilehm shehiride dunyagha kelgen bolup, kéyinche anisi hezriti meryem xelil shehirining nasire yézisigha köchüp bérip olturaqlashqan. Bu waqitta yehudiyla yer yüzide sürgünlük hayatida yashaytti, ular rim impératorliqining hakimiyiti astida bolup, uning zulmidin qutulushni bekmu arzu qilatti. Isa eleyhissalamning diniy dewiti meydan'gha kelgende, ular isa eleyhissalamni yehudiylarni qulluqtin qutuldurup, eslidiki padishahliqini eslige keltüridighan birdinbir shexs dégen étiqad bilen ulardin bezisi isa eleyhissalamgha iman éytip uning dinigha kirgen. Isa eleyhissalamning 12 neper muridi bolup, ularni yehudiylar ichide din tarqitishqa ewetken. Isa eleyhissalam yehudiylaning dinini islah qilish we ularning ilah heqqidiki xata chüshenchilirini tüzitish üchün kelgen bolup, uning din dewiti allah taalaning birlikige étiqad qilishni teshebbus qilidighan we yehudiylagha mexsus dewet idi. Quran kerim isa eleyhissalamning shu waqittiki sözini hékaye qilip mundaq deydu: meryem oghli isa öz waqtida" i israil ewladi! Men allahning silerge ewetken elchisimen" dédi. Xristanlarning diniy menbeliri tewrat bilen injil bolup, injil muqeddes kitab dep atilidu we kona ehd yéngi ehd dep ikkige bölünidu. Hazirqi xristanlarning qolidiki injil , metta injili luqa injili , markus injili we yuhenna injili dep töt injildin terkip tapqan bolup, her biri aptorlirining isimliri bilen shundaq atalghan. Ularning yene bu injillardin bashqa " peyghemberlerning ishliri ", "dewet risalisi " dep atilidighan kitablirimu bar bolup, bularni pawlus yézip chiqqan. Pawlus xristan dini tarixida ikkinchi chong shexsiyet bolup, isa eleyhissalamdin qalsa eng mötiwer din adimi sanilidu. Pawlus miladiyining 5- yili bilen 10 - yilliri arisida hazirqi türkiyining tarsus dégen yéride bir yehudi ailiside dunyagha kelgen , chédir tikish kespi bilen shughullinidighan bolup, yehudiy sheriitini öginishke zor ehmiyet béretti. Pawlus kéyinche, érusalimgha bérip, yehudiylarning shu waqittiki eng katta ustazi gamalail dégen kishide oqughan. Uning isa eleyhissalamni körmigenliki melum. Pawlus özi yazghan " peyghemberlerning ishliri " dégen kitabining 22- bab, 6 -tékistliride bayan qilishiche, u chüshide isa eleyhissalamni körgendin kéyin, xristan dinigha kirip, bu dinning muxlislirigha aylinidu. Pawlus shuningdin kéyin xristan dinini asiya we yawropa qiteliride tarqitish ishliri bilen shughullan'ghan, köpligen eserlerni yazghan we isa eleyhissalamning telimatliridin köplirini özgertiwetken . Xristanlarning dewiti "üchni bir gewde qilish zamani " we " tewhid zamani " dep ikki chong zaman'gha bölünidu. Isa eleyhissalamning zamanidin miladiye 325 - yiligha

qeder ötken zaman tewhid zamani dep atilidu. Chünki ular 325 - yili chaqirilghan " niqiye " qurultiyigha qeder isa eleyhissalamni allah taalaning bendisi we peyghembiri, allah taalani bir dep étiqad qilatti. Xristanlar üchinchi esirning yérimidin kéyin, isa eleyhissalamni allah taalaning oghli, u allah, isa we muqeddes rohtin terkib tapqan üch ilahning biri dep étiqad qilishqa ötken.

Xristanlarning hazirqi meshhur mezhebliri: katulik, ortuduks we protistant mezhebliridur.

Katulik mezhibi rim chirkawliri étiqad qilidighan mezheb bolup, ular isa eleyhissalamni insanliq we ilahliqtin ibaret ikki tebiiti bar étiqad qilidu. Ortudoks mezhibi , sherq chérkawliri étiqad qilidighan mezheb bolup, ular isa eleyhissalamning birla tebiiti barliqigha étiqad qilidu. Protistant mezhibi ular chérkawlirini injil chérkawliri dep ataydu. Chünki ular injilghila étiqad qilidu.

Islam dini meydan'gha kelgendin kéyin, quran kerimning "i ehli kitab! Kélinglar! Peqet allahqila ibadet qilish, allahqa héch nersini shérik keltürmeslik, allahni qoyup birbirimizni ilah qiliwalmasliqtek hemmimizge ortaq bolghan birxil eqidige kéleyli dégin" (al imran sürisi 64 -ayet) dégen chaqiriqigha asasen, musulmanlar bilen xristanlar we yehudiylar otturisida diniy munazire bashlan'ghan.

Islam, xristan we yehudiy dinliridin ibaret samawi dinlarning esli eqidisi bir xil bolup, peqet sheret ehkamlirila perqliq bolghan. "allah silerge dindin nuhqa tewsiye qilghan nersini, sanga biz wehiy qilghan nersini, ibrahimgha, musagha we isagha biz tewsiye qilghan nersini bayan qildi." (shura sürisi 13- ayet) xristan dinining menbeliride muhemmed eleyhissalamning axir zaman peyghembiri bolup kélidighanliqi heqqide bisharetler bérilgen. " öz waqtida meryemning oghli isa: i israil ewladi! Men silerge heqiqeten allah ewetken, mendin burun kelgen tewratni testiq qilghuchi, mendin kéyin kélidighan ehmed isimlik peyghember bilen xush xewer bergüchi peyghembermen dédi" (sef sürisi 6-ayet) samawi dinlarning hemmisi birbirini toluqlaydighan bir pütünlük bolup, islam dinining kélishi bilen takamullashqan we xata chüshenchilerni tüzetken.

Eng köp xristan yashaydighan döletler

eng köp xristan bar döletlerning birinchi qatarida amérika qoshma shtatliri kélidu. Amérikida 224 milyon xristan yashaydu. Braziliyide 139 milyon, méksikida 86 milyon, rusiyide 80 milyon, jungguda 70 milyon (junggudiki xristanlar omumiy nopus sanining % 5 ini teshkil qilidu), gérmaniyide 67 milyon, filippinda 63 milyon, en'giliyide 51 milyon, italiyide 48 milyon, négiriyide 45 milyon, fransiyide 44 milyon xristan yashaydu.

Yehudiy dini

yehud yaqub eleyhissalamning 12 oghlining biri bolghan yehuzaning isimi bolup, kéyinche yehudiy dinigha étiqad qilidighanlar üchün ishlitilidighan atalghugha aylan'ghan. Yaqup israil eleyhissalam kenan hazirqi pelestin zéminidiki qorghaqchiliq seweblik miladiyidin burunqi 17- esirde, ailisidikilirini bashlap misirgha köchüp barghan. Ularni misir pirewni padishahining weziri bolup turghan oghli yüsüp eleyhissalam kütiwalghan we misirning sherqiye rayonidiki" gasan " dégen jayda turghuzghan. Ularning shu waqitta 70 kishi ikenliki

sözlinidu. Yaqub eleyhissalamning 12 balisidin köpeygen ewladliri misirda töt esir turush jeryanida, bölünüp 12 qebilige ayrilghan we ularning hemmisi israil ewladi dep tonulghan. Miladiyidin texminen 13 yaki 14 esir ilgiri musa eleyhissalam ularning ichidin peyghember bolup chiqip, ularni we misir pirewnini iman'gha dewet qilghanda, israil ewladidin azla kishi iman éytqan. Shundaq qilip yehudiy dini misirda yiltiz tartqan. Bu seweblik pirewn we uning ademliri bilen israil ewladliri otturisida jiddiy ziddiyet peyda bolghan. Shu sewebtin miladiyidin burunqi 1280 - yili misir pireweni ikkinchi remsis zamanida israil ewladi misirdin chiqip kétishke mejbur bolghan. Israil ewladi misirdin sina chölige chiqqandin kéyin, musa eleyhissalam shu chölde alemdin ötidu, uning orunbasari bolghan yushening bashchiliqida israil ewladi kenan zéminige bésip kirip yerlishidu. Miladiyidin burunqi 922 - yillirigha kelgende, ularning peyghembiri sulayman eleyhissalam wapat bolghandin kéyin, ularning ilgiri dawud eleyhissalam miladiyidin burunqi 990 - yillarda qurghan memlikiti ikkige bölünüp shimalda israil, jenubta yehuza memlikiti barliqqa kélidu. Kéyinche babil memlikitining padishahi buxtenesser yehudiylargha hujum qilghan'gha qeder bu ikki memliket otturisida uzun'gha sozulghan urushlar dawam qilidu. Buxtenesser pelesn'ge miladiyidin burunqi 596 - yili we 587 - yili ikki qétim hujum qilghan bolup, yehudiylarning köp sanliqini babilgha esir qilip élip ketken. Yehudiylar babil esirlikide 50 yildin köprek turghan. Miladiyidin burunqi 538- yili iran dölitining padishahi kursh babil memlikitini meghlub qilghanda, babildiki yehudiy esirler qoyup bérilgen we ular pelestin'ge qaytip kélip, musteqil döliti bolmighan halda iranliqlargha qaram bolup, kéyinche rim impériyisige boysunup hayat kechürgen. Bu esnada yehudiylarning köp sanliqi pelestindin ayrilip, asiya we yawropa qitelirige tarqilip ketken. Miladiyining 135- yili rimliqlar impérator hedryanning zamanisida, yehudiylarning pelestinde qozghighan inqilabini basturup, sulayman eleyhissalamning heykilini chéqip tashlighan we yehudiylarni pelestin zéminidin qoghlap chiqarghan. Yehudiylaning shu waqittiki sani texminen 50 ming etrapida ikenliki sözlinidu. Shuningdin bashlap yehudiylar bölünüshke bashlap, yawropagha barghanlar shu jaylarda yerleshken we yawropaliq buddistlar arisida yehudiy dinini tarqitishqa kirishken. Yehudiylarning bir böliki kawkaz yoli bilen iran, hindistan, türkistan, junggugha qeder yetken. Yene bir böliki iraq, misir, shimaliy afriqa, ereb yérim arili, ispaniye, portugaliye we qara afriqa qatarliq döletlergiche yétip barghan. Yehudiylar barghan jaylirida yehudiy dinini teshwiq qilish bilen shughullinish netijiside, köpligen milletler yehudiy dinigha kirgen. Yehudiylar yuqiriqi chong bölünüshtin ilgiri we kéyin, yashighan jemiyetlirining hemmiside shu jemiyet kishilirining eng töwen tebiqe ademliri süpitide, siyasettin, her qandaq bir menseptin yiraq halda hayat kechürüp kelgen. Ular barliq himmitini iqtisadqa béghishlap bazar sodisini qoligha élishqa tiriship kelgen. 19 -esirge kelgende, yawropadiki yehudiylarda özlirige xas bir dölet qurush pikri ilgiri sürülüp, siyasettin yiraq hayattin siyasiy hayatqa köchüsh arzusi küchiyidu. Shundaq qilip ular 1897 - yili shiwitsariyide chong qurultay chaqirip bu arzuni qararlashturidu we 1948- yili pelestinni bésiwélip, u jayda israiliye dölitini qurup chiqidu.

Yehudiylarning diniy menbeliri yehudiylarning eng mötiwer kitabi" ehd qedim " bolup, ," chiqish " ," yaritilish " , " sanlar " , " medhiye " din ibaret 4 bölüm we 39 babtin terkib tapqan. " yaritilish " . Bölümide dunya tarixi, " chiqish " bölümide yehudiylarning misirdiki hayati we misirdin chiqqandin kéyinki ehwali " medhiye " bölümide yehudiy sheriitidiki ibadet sistémiliri, "sanlar " , bölümide yehudiy qebililirining, eskerlirining we mal dunyasining sani sözlinidu. Emma yehudiylarning " telmud " namliq kitabi musa eleyhissalamdin yétip kelgen aghzaki riwayetlerning sherhliridin toplan'ghan kitab bolup, ikki qisimdin ibaret. Biri pelestinde, yene biri babilda yézilghan. Yehudiylar köpligen mezheb we pirqilargha bölünidu.

Yehudiylar eng köp yerleshken döletler

yehudiylar eng köp yerleshken döletlerning béshida amérika qoshma shtatliri kélidu. Amérikida 5 milyon 600 ming yehudiy yashaydu. Bu san pütün dunya yehudiylirining üchtin ikkisini teshkil qilidu. Uningdin qalsa, israiliyide 4 milyon 300 ming, rusiyide 1 milyon 400 ming, fransiyide 640 ming, kanadada 350 ming, en'giliyide 320 ming, argéntinada 250 ming, braziliyide 150 ming, awstraliside 92 ming, jenubi afriqida 70 ming yehudiy yashaydu.

Dunyadiki eng chong diniy pirqiler

dunyadiki eng chong diniy pirqe xristanlarning katolik mezhibi, musulmanlarning ehli sünne mezhibi, hindilarning weyshinawi mezhibi, buddistlarning mahayana mezhibidur. Déwid barit teripidin hazirlan'ghan ” dunya xristanliri énsiklopédiyisi “ namliq eserge asaslan'ghanda, 2000 - yili élip bérilghan resmiy statistikigha köre, xristanlarning eng chong pirqisi bolghan katolik mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani bir milyard 57 milyon, musulmanlardin ehli sünne mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani bir milyard ikki milyon, hindilarning eng chong pirqisi weyshinawi mezhibige étiqad qilidighanlarning sani, beshyüzming, buddistlarning eng chong pirqisi bolghan mahayana mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani ikki yüz ellikming kishidur.

Dunyada adem sani eng tiz köpiyiwatqan din

sheksizki, hazirqi dunyada san jehette eng tiz sürette köpiyiwatqanlar musulmanlardur. Musulmanlarning sani dunyada yildin yilgha éship barmaqta we bashqilarni endishige salmaqta. Watikanning ” lorz fatori romato “ dégen meshhur gézitining 2008 - yili 30 - mart yekshenbe künidiki sanida neqil qilip élan qilin'ghan ” tarixta tunji qétim musulmanlar sani bizdin éship ketti “ dégen maqaligha asaslan'ghanda, 2006 - yili birleshken döletler teshkilati teripidin élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlarning omumi sani dunya nopusining % 19.2 ni, katolik mezhibidikiler sani dunya nopusining 17.4 % ni teshkil qilidighanliqi qeyt qilin'ghan. Buningdin musulmanlar sanining mölcherligendin nechche hesse tiz köpiyip barghanliqini chüshniwalghili bolidu.

Kélechek islamgha mensub

1900 - yili élip bérilghan resmiy statistikida, pütün dunyadiki musulmanlarning omumiy sani xristanlarning yérimighimu yetmeytti. U waqitta musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 12.4 ini, xristanlar % 26.9 ini teshkil

qilatti. 2025 - yilgha barghanda musulmanlar sanining xristanlarningkidin éship kétidighanliqi kütülmekte.

1980 – yili élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 16.5 ini, xristanlar % 30 ini teshkil qilatti. 2000 - yili élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 19.2 ini, xristanlar % 29.9 ini teshkil qilatti. Bulardin melumki, xristanlar sani yildin yilgha aziyip barghan bolsa, musulmanlar sani yildin yilgha köpiyip barmaqta. Musulmanlarning ösüsh nisbiti yiligha % 2.9 din bolup, ötken yillargha qarighanda ösüsh nisbiti % 7 éship barghan. Yersharidiki omumi insan sani 6 milyard, musulmanlarning omumiy sani bir yérim milyardqa yéqinlashmaqta. Buninggha asaslan'ghanda, musulmanlar yershari nopusining töttin birini teshkil qilidu. Ahalilar tetqiqati ilmining mutixessisliri 2025 – yilgha barghanda, musulmanlar sanining dunya nopusining % 30 ini teshkil qilidighanliqini, xristanlar nisbitining % 25 ke chüshüp qalidighanliqini we musulmanlarning dunyada nopuz we san jehette birinchilikni igileydighanliqini delillep sözlimekte. Mana bu, peyghember eleyhissalamning " bu din kéche bilen kündüz yétip barghan jaylarning hemmisige choqum yétip baridu. " dégen sözining heqliqini ispatlighan bir möjizidur.

yigirme üchinchi bölüm: tesewwufning bayani

muqeddime

barche medhiye we güzel maxtashlar alemlerning perwerdigari we möiminlerning medetkari janabi allah taalagha xastur. Yekke - yégane bolghan, hemme peqetla uningdin yardem soraydighan, héchkimge muhtaj bolmaydighan, toghmighan we toghulmighan we héchkishi uninggha tengdash bolalmaydighan janabi allahqa san - sanaqsiz hemdu sanalar bolsun.. Allah taalagha mewjudatning saniche hemdu sana éytimen. Uni maxtaymen we uninggha shükri éytimen, uningdin meghpiret tileymen we uningdin méni toghra yolgha bashlishini ötünimen.

Mexluqatlirining eng yaxshisi, peyghemberlerning we elchilerning ichide tallan'ghini, heq dinni insaniyetke yetküzüsh arqiliq ularni kupri, zalalet we azghunluqning qarangghuluqliridin qutuldurup, iman, hidayet we heqiqetning nurigha yétekligen, insaniyetni toghra we heq yolgha chaqirghuchi bolghan söyümlük peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha, uning aile tawabatlirigha we uning yolini dawamlashturup bizlergiche yetküzgen aliyjanap sahabilirigha, shundaqla ta qiyametkiche heq yolda yürgen möiminlerge dua we salam yollaymen.

Janabi allahtin biznimu ularning jümlisidin qilishini, barliq musulmanlarni özige itaet qilishqa, özining meghpiritige, raziliqigha érshishke muweppeq qilishini soraymen. Chünki allah néme dégen yaxshi igidar we néme dégen yaxshi yardemchi - he! Barliq hemdu sanalar alemlerning perwerdigarigha xastur.

Tesewwuf toghirisida kishiler xilmu-xil qarashlarda boldi. Bezi alimlar tesewwufni toghra chüshendürdi we uni islam dinimizning birxil ibadet shekli, sheretning chongqurlishishi, imanning küchiyishi netijiside barliqqa kelgen, irade, gheyret, chin itiqad, allahqa bolghan chongqur, küchlük muhebbet dep qaridi hem bu yolni tallidi. Bir qisim alimlar biterep pozitisye tutup hich nime dimidi hem kari bolmidi. Bir qisim alimlar tesewwuf digen islamda yoq bir ish, azghunluq, bidet, mushrikliq dep qarap tesewwuf ehlini tenqitlidi we mesxire qildi. Yene beziler bolsa tesewwufni sirliqlashturup, pir, pirning ijaziti , tewejjuh, rabut qilish derijisige kötürüp, xaniqalashturup, helqe, sama, hikmet shekillirini kirgüzüp insaniy wastisiz biwaste yetkili bolmaydighan alahide ayrim bir yol qilip körsütüp sopi ishan atalghusdiki kishiler topini shekillendürdi. Hichnimidin xewri yoq nadanlar bolsa jemiyitimizdiki kahin, rembal, pirxon, palchi, jinkesh, tesxirichi wirdixon... Digendek azghunlarni tesewwuf ehli digen mushu shu dep qaridi hemde "ey yarenler, dunya haram, sen tashliwet, men tipiwalay", "nepsi ger sürütke kelse, süriti ishan kilur, qolliri ari muselles, chishliri tishang kilur. Yaki, nepsi ger sürütke kelse, süriti axun kilur, ger ilipni tartiwetse arqisidin xun kilur."

digendek her xil qoshaq, maqal temsillerni toqup qolidin kilishche mesxire qildi, küldi... Dimek musape üzun, ehwal murekkep, gep ene shundaq tola. Bundaq weziyet islam dinimizgha paydisiz bolup musulmanlar ammisini tepriqechilik, inaqsizliq haltige duchar qildi hetta bu seweplik nurghun qan tökülüshlermu yüz birip kapirlarning tamashshasigha , xushalliqigha sewep boldi.

Emma tesewwufning nimilikini chüshen'gen allahqa yiqinliq hasil qilish üchün bo yolni tallighanlar bolsa bashqilarning nime diyishidin qeti nezer bo yoldin yanmidi, özini, rohini tawlash, itiqandini kücheytip heqiqi muiminlik halette yashash üchün bu yolda ömürwayet mingishni layiq kördi. Tesewwufni, peyghember sellellahu eleyhi wesellem telim bergen dinning islam, iman, ihsandin ibaret üch tarmiqining biri bolghan "ihsan" digen uqumgha tutashturup chüshendi we chüshendürdi.

Biz deymizki heqiqi tesewwuf islamda yoq bir nerse emes. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem dewridin bashlan'ghan, peyghember eleyihissalam we sahabilirining ibadetliride körülgen, peyghember eleyihssalam maxtighan we righbetlendürgen zahidliq bilen baghlinidighan bir uqum. Heqiqi tesewwuf ehli bolsa hemmini allah raziliqi üchün qilidighan, allah we resul söygüsi diligha mehkem ornashqan, quran we sünnetke mehkem isilghan, yüksek irade, küchlük chidam gheyret, güzel exlaq, tewrenmes itiqad bilen rohini paklap allahning didiraigha mulaqet bolush üchün tirishiwatqan kishilerdur.

Deryadin kichip ötüp baqmighan adem deryaning chongqurliqini his qilalmighandek, bu yoldin mingip baqmighan adem tesewwufning nimilikini chüshenmeydu. Undaqlarning tashqi körünüshke qarap özi bilgenche biljirlishi elwette orunsizdur. Eziz qirindshim , eger tesewwufni chüshiney disingiz tesewwuf bilimlirini ögining. Heqiqi tesewwuf ehlining paaliyeltirige ishtirak qiling, söhbetlirige qulaq siling. Sizning tesewwufni az tola bolsimu heqiqi menbesidin toghra chüshinishingizge yardimi bolarmikin digen meqsette bu kitapchini teyyarlidim. Kitapta ötülgen xataliq noqsanlar heqqide aldi bilen janabi heq subhane weteelaning epu qilishini tileymen. Kitapni oqughan her bir qirindishimizdin aldin kechürüm soraymen. Janabi allah hemmizmning toghra meqset muradlirimizni hasil qilghay. Amin!

Birinchi bap. Tesewwuf chüshenchisi we peziliti

1. Tesewwuf uqumi

tesewwup paklinish démektur. Insan piship yétilish (kamil insan bolush) we allahning ölchemlik bendisi bolush üchün yaman xuyliridin qutulushqa tirishishi, ibadetning shekli bilen cheklinip qalmay mahiyetke ichkirilep kirishi, nepsini paklishi kérek. Gunah - meisiyetler, yamanliqlar, shumluqlar terk étilgende, nepsi sheytan'gha we pes arzu - heweslerge qarshi küresh qilin'ghanda yaxshi xulq we güzel peziletlerge érishkili bolidu, roh azadilikke chömidu. Kishi tesewwup arqiliq özining némishqa yaritilghanliqini bileleydu, bendilik mejburiyetlirini shekilwazliqtin qutuldurup, uluhiyet we rububiyet aldida özining ajizliqini tonup,

teqwadarliq bilen ibadet qilalaydu. Netijide iman heqiqiti emelge éship, insan tebiiti allah telep qilghandek haletke kéleleydu. Tesewwupni esli xaraktéridin chüshen'gende, u quran kerim ayetliri arqiliq muweppeqiyetke érishkili bolidighan bir türlük paklinish tirishchanliqi we buning konkrét usulidur.

”tesewwupning hal dep atilidighan meniwi kechmish teripi bu ishni goya zewq we xushalliqtek körsitidu. Tesewwupni exlaq dep teripleydighanlargha köre, uni kamil exlaqni barliqqa keltürüshni asas qilidighan bir islamiy ilim dep chüshinish kérek“.

Tesewwupni ghol menbedin chüshinish

"tesewwup insan nepsining ubudiyetke (ibadetlerge) yönilishi, qelbning rububiyet bilen alaqe baghlishidur. Sopi öz nepsini her waqit paklash bilen meshghul bolushi kérek. Yeni u qelbini, nepsini daim ebjesh xiyal we meniwi kirlardin tazilap, waqitlirini (hallirini) ghem - qayghudin xalas qilishi kérek. Shunga u rebbige dawamliq muhtaj bolidu, bu hal uninggha yardemchi bolidu. Insanning öz nepsini yamanliqlardin paklishi asan emes, buning üchün insan quran bilen sünnetke egiship, ömür boyi küresh qilishi kérek. " (ghezzali)

" bilginki, nepsni terbiyelesh shir köndürüshtin qiyin, chünki shir qepezge solansa uningdin xatirjem bolghili bolidu, emma nepsni qepezge solap qoysangmu uningdin xatirjem bolghili bolmaydu. "

tesewwupchilar tesewwupni özining meniwi kechmishlirige asasen izahlighan bolup, shu sewebtin tarixta tesewwupqa ait nurghun éniqlimilar meydan'gha kelgen.

Tarixqa nezer salsaq, her xil dinlarda yamanliqtin saqlinish, rohiy kamaletke érishish tirishchanliqining otturigha chiqqanliqini körimiz. Bu dinlar heq din bolsun yaki batil dinlar bolsun, hemmisila insanning ichki dunyasini shekillendürüsh métodini emeliyetke tetbiqlap baqqan. Xiristiyan dinida buning éniq misallirini köreleymiz.

Xiristiyan dinining ichki dunyagha yüzlinishke we paklinishqa ehmiyet bérishi kéyinki waqitlarda ruhban(rahiblar, yeni yehudiy we nasara molliliri) pirqisini meydan'gha keltürgen. Bezi yerlerde ayrim monastirlar sélin'ghan, u yerde özini dunya meishetliridin ayriwetken rahip we rahibeler allah buyrumighan paklinish usullirini xuddi allahning buyruqini orunlighandek orunlighan. Zahidliq, tepekkur, dua, munajat, uzlet (yalghuzluqqa chékinish), özige békinip tenha yashash, nepsidin hésab élish, özini din'gha atiwétish üchün ömür boyi toy qilmasliq… dégendek ishlar heqtaalagha yétishning usuli dep qaralghan. Xiristan dini bilen tesewwupning asasi shuki, her ikkisi eqil we ilim bilen heqtaalagha yetkili bolmaydu, uninggha peqet ishq yoli bilen, allah taalagha özini atash bilen, peqet we peqet allah üchün yashash bilen yetkili bolidu, dep qaraydu.

Emma quran kerimde insanlarning özi tapqan, özini qiynaydighan usulliri bilen allahqa yételmeydighanliqi bildürülgen:

[ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ
اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاء رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا

فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ (27)]

"ulardin kéyin peyghemberlirimizni dawamliq ewettuq, arqidin meryem oghli isani ewettuq, uninggha injilni ata qilduq, uninggha egeshkenlerning dillirigha shepqet we méhribanliqni salduq, ruhbaniyetni ular özliri peyda qildi, ulargha uni biz békitmiduq, ular uni peqet allahning raziliqini tilep (peyda qildi), lékin ular uninggha layiq derijide emel qilmidi, ulardin iman éytqanlarning ejrini(hessilep) berduq, ulardin nurghuni allahning itaitidin chiqquchilardur " [süre hedid- 27]

yehudiy dinining tesewwup - mistik qismi süpitide teriplinidighan ‹kabala› ning söz menisi ‹sözdiki enene› démektur. Éytilishiche, ‹kabala› da tewrat we yehudiy dinining bashqa menbelirining sirliq meniliri tehlil qilin'ghan, uningdiki chüshendürüshler abstrakit we mexpiy bolghachqa oqughanla adem chüshinelmeydu. Yehudiylar eyni chaghda ‹kabala›da bayan qilin'ghan, emel qilish telep qilin'ghan heriket mizanlirining barliq yehudiylarni ushbu halettin qutulduralaydighanliqigha, isa mesihning dunyagha kélip ularni dunyagha xojayin qilidighanliqigha ishen'gen bolup, yehudiy mollliliri buning üchün özini paklashqa ehmiyet bérip, xilwette yalghuz ibadet qilip, musheqqetlik diniy murasimlarni ötküzüshke bashlighan. Ilmi ledun, xilwet, musheqqet, tepekkur, achliq dégendek haletler yehudiy tesewwupida paklinish usulliri süpitide qollinilghan.

Buddizim bolsa hayattiki azab - oqubetning menbesini chüshendüridighan we bulardin xalas bolushning yolini ögitidighan telimatlar toplimi; hayatning xushalliqidin behrimen bolushni cheklep, musheqqet arqiliq tawlinishni, paklinishni terghip qilidighan batil dindur. Bu dindiki ademler paklinish üchün bir qatar qaide - yosunlargha qattiq emel qilidu, paklinishning eng yuqiri pellisi bolghan nérwanagha yétish üchün bir yerge yalghuz békinip, dunyadin alaqisini pütünley üzüp, arzu - hewesliridin tamamen kéchip, özini musheqqet ichide tawlaydu. Buddizimgha köre, insanning bu dunyadiki azablirining menbesi arzu - istektur, mushu isteklerni yoqatqanda, dunyaning ötkünchi ikenlikini qobul qilip öz rohigha qaytqanda tinchliqqa, xushalliqqa érisheleydu.

Dawjaw (toyin dini) lawzining telimatliridin peyda bolghan bir din bolup, bu dinning qarishiche, alem bir yaratquchining eseridur, u bolsimu daw (yeni yol, teriqet) tur. Daw démek alemning yoli, tüzülüshi, qanuni démektur, insanlar abstrakitlashturghan yaki turmushigha singdürgen hékmet yoli ”daw“ gha (tengrige) yüzlen'gen yoldur. Dawjyawning tüp idiyisi pantézim (pan ilahchiliq, yeni tebettiki barliq nersini ilah süpitide köridighan pelsepiwi qarash) üstige qurulghan bolup, ”daw“ dunyani tutup turidighan, dunyani bashquridighan yigane barliqtur; körgili, anglighili, chüshen'gili bolmaydighan bir yaratquchidur. Yeni ”daw“ asman - zéminning menbesi, yaratquchi hem yashatquchi barliqtur, héchnersige muhtaj emestur.

Dawjyawgha köre, insan peqet meniwi jehettinla insan bolalaydu. Buning üchün ”daw“ rehber süpitide qobul qilinishi kérek. ‹ yaxshiliqqa yaxshiliq, yamanliqqimu yaxshiliq› dawjyawning tüp pirinsipidur. Bu telimatlargha, exlaq

nizamlirigha emel qilip, sewr qilip yashash, süküt qilip yashash, yeni hemme ishqa razi bolush arqiliq aliy meqamgha érishkili bolidu. Bezi menbelerge köre, ”daw“ tengrining smowullashturulghan shekli dep qarilidu. Dawjyaw muritlirigha ”daw“ni hemme yerde, hemme nerside körüsh ”tejribisi“ ögitilidu. Dawjyawgha ait meqberiler bu din'gha yétekchilik qilghan, muritlirigha shapaet qilidighan, muritlirini qoghdaydighan muqeddes shexslerning, yeni ”ewliya atilar“ning meqberisidur. Dawjya dinida ”sükünat“ dep atilidighan, tebiiy éhtiyajlargha qilche bérilmeydighan, dunyagha ait meqsetlik, pilanliq heriketlerdin waz kéchidighan, az gep qilidighan exlaq perhizliri mewjut. Eger insan süküt qilsa, ”daw“ning ichki agahlirigha qulaq salsa, köp musheqqet tartmayla yaxshi hayat kechüreleydu, mertiwisi yüksilip ”daw“gha yételeydu dep qaraydu.

2. Tesewwufning meydan'gha kilishi toghrisidiki qarashlar

islam dinigha qarisaq, tesewwup, bezilerge köre, peyghember eleyhissalam hira gharida istiqamet qilghan kündin bashlap meydan'gha kelgen. Peyghembirimiz peyghemberlik kélishtin awwal qewmining azghunluqi we buzuqchiliqliridin baram bolup buningdin qutulushning charilirini izdep, hira gharigha békinip, rebbidin yardem tilep dua qilghan. Peyghembirimiz allah teripidin elchi qilip ewetilgendin kéyin quran kerim boyiche yashap we küresh qilip, islamni tebligh qilip, insanlargha ülge bolghan. Peyghembirimizning örnek hayatini ibn hezm mundaq bayan qilidu: güzel exlaqi bilen allah taalaning maxtishigha érishken, barliq yaxshiliqlarda ülge bolghan, edep - exlaqni özige mujessemligen, eyb - nuqsanlarni yéqin yolatmighan. Peyghember eleyhissalam béshigha yaki putigha bir nerse kiymey, sheherdin eng yiraq bolghan yergimu késel yoqlighili baratti. Tapalisa yungdin yaki paxtidin kiyim kiyetti, éhtiyaji yoq nersini kiyimen démeytti, éhtiyaji bolghan nersini terk etmeytti. Tapalmisa tapqinigha shükür qilatti, bezide mese kiyse, bezide yalingayagh yüretti. Bezide külreng qéchirgha minse, bezide yawdaq atqa, bezide tögige, bezide éshekke minetti, arqisigha bezide sahabiliridin birini mindürüwalatti. Bezide xormila yeytti, bezide nanni quruq yése, bezide qizartilghan oghlaq göshi bilen yeytti. Özige chushluq yémeklikini élip qélip, qalghinini bashqilargha üleshtürüp béretti. Özige lazim bolmighinini bashqilargha bérip, artuq nersining hésabidin qachatti. Ghezeblense allah üchün ghezeblinettiki, özining ishigha hergiz ghezeblenmeytti.

Peyghember eleyhissalamning quran boyiche yashighan örnek hayatidin sahabiler ülge alghan bolup, ular peyghember eleyhissalamdin ögen'gen tesewwup métodlirini öz turmushigha tetbiqlighan dep qarilidu. Hira gharida tunji wehiy chüshüp, elchilik wezipisi kelgendin kéyin peyghember eleyhissalam zahidliqtin chékinip, réal turmushqa qaytip kelgen bolup, shuningdin étiwaren öz qewmining arisida, bu qewmning bir ezasi süpitide zémmisidiki peyghemberlik wezipisini orunlashqa bashlighan, emma bu wezipisige ilahiy süpet bérip, özini ewliya ezem, karametlik shexs dep tonutush arqiliq islamni tebligh qilmighan belki awwal yéqinliridin bashlap, qedemmu qedem iman - islamni bildürüp, hidayet nuri chachqan. Peyghembirimizning aile turmushi, kishilik munasiwetliri we muamililiri, shadliqi we qayghuliri, qiyinchiliqqa uchrighandiki éghir - bésiqliqi,

birer ishni qarar qilghanda sahabiliri bilen kéngishidighanliqi shu waqitning özide hemme adem körüp turghan neq, roshen pakitlar bolup, quran'gha emel qilip yashashning mumkinlikini kishilerge tonutqan we buning shanliq örneklirini körsetken. Shunga birsi aishe reziyellahu enhadin peyghember eleyhissalamning exlaqi we mijezi toghrisida sorighanda, aishe reziyellahu enha: sen quran oqumamsen? Peyghember eleyhissalamning exlaqi quran idi, dégen.

Peyghember eleyhissalam allahning wehyilirini insanlargha yetküzgech, bir tereptin tebligh wezipisini orunlisa, bir tereptin insanlargha rehber we terbiyichi bolghan; bir tereptin dölet bashliqi, qoshunning qomandani bolsa, bir tereptin xelq ichidiki muhim ishlarni bir terep qilghan. Héch kimni özi xalimaydighan ishqa zorlimighan, zulumgha qarshi chiqqan, kishilerni erkin pikir qilishqa we meslihet bilen ish qilishqa chaqirghan, muhim qararlar chiqirish aldida sahabilerdin pikir alghan, ularning pikirlirini anglighan, bezide xata qarar chiqirip qalsa héch ikkilenmey uningdin waz kechken. Peyghember eleyhissalamning hayatigha obdan qarap baqsaq, uning ”kamil insan, örnek insan“ bolush alahidilikini mukemmel hazirlighanliqini bileleymiz.

Peyghember eleyhissalamning jemiyettin ayrilip yashimighanliqi we buni teshwiq qilmighanliqi quran kerimning bir telimatidur. Peyghember eleyhissalamning emeliy turmushigha qarap baqsaq, peyghembirimiz allahning raziliqigha érishishni hemmidin muhim bilgen, mal - dunyagha qiziqmighan, qolidiki artuq malni éhtiyajliq kishilerge tarqitip bergen. Bezide ach qélip, qorsiqigha tash téngiwalsa, bezide bir tal xorma bilenmu kün ötküzgen, tamaqqa teklip qilsa bérip yaxshi tamaqlardin yégen, her qandaq ehwalda allahqa shükür qilishni untup qalmighan. Péqir - miskinlikke adetlinip qalmighandek, bay - bayashatliqnimu qoghliship yürmigen, belki elchilik wezipisi we yaxshi bende bolush arzuyini birinchi orun'gha qoyghan.

Dinimizgha yaxshi nezer salsaq, uningdimu yaxshi bende bolush, güzel exlaqliq bolushqa tirishish teshebbus qilinidu. Batiniy dunya, yeni körünmeydighan dunya zahiriy körünüsh arqiliq ipadilinidu. Qelblerdikini peqet allah bilidu. Islam dini niyetke ehmiyet béridu, shunga peyghembirimiz emellerning niyetke baghliq ikenlikini éytqan bolup, musulmanlarning özining ichki dunyasigha hakim bolushini, qiyamettiki hésab küni kélishtin awwal bu dunyada özidin hésab élip turushi kéreklikini telep qilghan. Ichki dunyasi kir, ghelet, ghelle - gheshler bilen toshup ketken insan emeliyettimu ibadet bilen yashiyalmaydu yaki ibadetliridin huzur alalmaydu. Ibadetlerdiki esli meqsetmu shu: allah buyrughan teslimiyetni beja keltürüsh, sheytan'gha egeshmeslik, gunah - meisiyetlerdin yiraq turush. Ademning nepsi nepsaniy terbiyeni yaqturmaydu, her kim könglüm xalighanni qilsam deydu. Islam dinigha kirgen her adem allah buyrughan ishlarni orunlash, belgilik waqitlarda belgilik ibadetlerni qilish arqiliq allahning ajiz bendisi ikenlkini, allahqa boysun'ghanliqini ipadilep turidu; shunga künde besh waq namaz oquydu, tomuzning uzun, issiq künliridimu roza tutidu. ”namaz heqiqeten gunahlardin tosidu“ dégen ayetmu ixlas bilen oqulghan namazning kishini heqiqeten gunahlardin saqlaydighanliqini bildüridu.

[اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ (45)]

"(i muhemmed!) sanga wehyi qilin'ghan kitabni (yeni quranni) tilawet qilghin, namazni (teidil erkin bilen) oqughin, namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu. Allahni yad étish hemmidin (yeni uningdin bashqa hemme ibadettin) ulughdur, allah qiliwatqan (hemme) ishinglarni bilip turghuchidur." (süre enkebut, 45)

ibadetler kishining nepsini paklap, uni terbiyeleydighan bolghachqa, zamanning ötüshi bilen perz, sünnetlerdin bashqa yene neple ibadetlergimu köngül bölidighan ehwal meydan'gha kelgen. Bezi musulmanlar dunyagha bérilip kétishtin ensirep, normal arzu - istekliridinmu qéchip, téximu köp ibadet qilish üchün kishilerdin yiraq turushni, dawamliq békinip ibadet, istiqamet qilishni nepsini terbiyeleshning bir xil usuli dep chüshen'gen. Emma ular taqiti yetmeydighan ishlargha özini zorlap, insan tebiitige chüshmeydighan musheqqet, riyazetlerni köp chékip, axir normal ibadetlerningmu höddisidin chiqalmaydighan bolup qalghan. Rebbimiz bizni bizdinmu yaxshi bilidu, shunga u bizdin telep qilghanni layiqida orunlashqa tirishsaq bizge eng muwapiq kélidu.

Rebbimiz ijtimaiy mexluq qilip yaratqan bizlerning jemiyette, mal - dunyaning séhriy küchi, nepsi sheytanning éziqturushliri, késellik, ölüm we bashqa türlük musheqqetlerge tolghan bu sinaq dunyasida yashishimizni, mushu dairidin imtihan bérishimizni irade qilghan bolup, wezipimiz derisimizni yaxshi öginip, imtihandin ongushluq ötüp, allahning rizasigha érishishtur. ”qandaq qilghanda yaxshi bende bolghili bolidu?“ dégen soalning jawabi peyghember eleyhissalamning hayatidin chiqidu. Bashqa usul - charilerni izdesh, uni toghra dep qarash hem shundaq jawab bérish, birinchidin peyghember eleyhissalamni hörmetlimigenlik, ikkinchidin, quran kerim tewsiye qilghan yoldinmu yaxshisini bilimen dep dewa qilghanliq.

Tesewwup we sopi atalghuliri hijriye 2 - esirning axirlirida peyda bolushqa bashlighan. Sahabe kiramlar we tabiinler peyghember eleyhissalamdin ülge élip, quran kerimge emel qilip yashighan bolup, exlaqi, teqwadarliqi, zahidliqi we diniy bilimge molluqi bilen tonulghan. Yeydighini yoq, kiyidighini yoq, yatidighan yéri yoq sahabiler ”suffe es'habi“ dep tonulghan péqir kishiler idi. Ularning ichide islamni qobul qilghanliqi üchün ailisi teripidin chetke qéqilghanlar we namrat qullarmu bar idi. Ular peyghember meschitining yénida yétip - qopup, yep - ichip yüretti, peyghembirimiz we qol ilkide bar sahabiler ularning halidin xewer alatti. Ularningmu bashqa musulmanlargha oxshashla ibadet qilidighanliqi melum. Sani her mezgilde 70 bilen 300 ning arisida özgirip turidighan bu sahabiler peyghembirimizning söhbetlirige qatniship ilim bilen meshghul bolatti. Peyghember eleyhissalam zörür tépilghanda ulardin bir nechchisini tallap, islamni tebligh qilish üchün bashqa jaylargha ewetetti, bezilirini qoshun'gha qomandan qilatti.

Tesewwup we sopi sözliri “ es'habi suffe ”din kelgen deydighanlar bar. Emma tesewwup dégen bu söz safa (paklinish) we sofi (yung kiyim kiyidighan) sözliridin

kelgen dep qaraydighanlar bar. Sahabiler dewride bezilerning yung we qildin qopal, yirik kiyimlerni kiygenliki melum. Peyghember eleyhissalam bundaq kiyimlerni kiyishni teshebbus qilmighan bolsimu, eyni dewride tesewwupqa mayil bolghan kishiler yung kiyim kiyishni talliwalghan. Tarixiy tetqiqatlardin melum bolushiche, burun yehudiy sopilirimu mushundaq kiyimlerni yaxshi körettiken.

Peyghember eleyhissalam bilen sahabilerning quran'gha emel qilish, qurandin ayrilmasliq jehette körsetken tirishchanliqliri, din'gha sap niyet bilen baghlinishi, din bilen ixlasni birleshtürüshi ta hazirghiche kishini jelp qilidighan mukemmel örnektur. U chaghda öginilgen her bir ayet kishilerning herikitige singip barghan we bashqilargha chüshendürülgen. Peyghembirimizdin ülge almaqchi bolghanlar kéyinki zamanlarda quran bilen sünnetke ching ésilip, allahning emri, peyghembirimizning sünniti arqiliq paklinish yolini tutup, ixlas bilen emelni teng élip barghan. Bu heqte imam ghezzali mundaq deydu: tesewwupning asasliri halal yéyish, resulullahning exlaqigha, ish - herikitige, buyruqi we sünnitige emel qilish; kimki quranni yadlimisa, hedislerni yazmisa (ögenmise) peyghembirimizge egeshmigen bolidu. Chünki dinimizda ilim, quran we sünnet bilen bolidu.

Deslepki dewrdiki tesewwupchilar zuhd (azgha qanaet qilish, köngüldin dunya ghémini chiqirip tashlash, mal - dunyani chong bilmeslik, dunya we dunyadikilerning paniyliqini oylash, érishken'ge xosh bolup, yoqatqan'gha qayghurmasliq, dunyagha bérilmeslik) ke ehmiyet bérip qelbini paklimaqchi bolghan. Bu dewrdiki tesewwupchilar zahidlar dep atilidu, weysel qarani, sheqiq belxi, sofyan serwi, rabatul edewiyye, jeiferi sadiq qatarliqlar shulargha tewe. Tirmizi we ibni maje zuhdni ”halalni haram qilish yaki mal - dunyani yoq qilish emes, belki qol ilkide barigha ishinish; yeni allah halal qilghan nersini özige haram qiliwalmay, ulargha bek bérilip ketmeslik, dep chüshendürgen.

Islamning deslepki esiride sahabilarning quran we sünnetke emel qilip yashishi zahidliq herikitige asas salghan. Hijriye 2 - esirning axirighiche zahidliq bir qisim kishiler öz aldigha qilidighan ibadet shekli süpitide dawamlashqan. Zahidlar ayet we hedislerning rohi boyiche kishilerge wez - nesihet qilghan, ularning dilini yorutqan. U dewrde medine zahidlarning merkizi bolup qalghan. Shundaqtimu, ashu waqitlardimu israiliyat qisseliri (yehudiy dinigha ait qisseler) ning musulmanlar arisida tarqilip yürgenliki, emma buninggha hoshyar turghan zatlarning bundaq qisseler we söhbetlerni yaqturmighanliqi we tenqid qilghanliqi melum.

Peyghembirimiz wapat bolghandin kéyin hezriti ebu bekri zeyid ibini sabit we bashqa sahabiler bilen birlikte quran ayetlirini betmu bet toplap, katiplar bilen (quranni pishshiq yadlighan) hapizlarning qiraetlirini nahayiti inchikilik bilen sélishturup chiqqan.

Hezriti osman dewride sürilerning orni esli tertip boyiche békitilip, mus'hef (tüplen'gen kitab) sheklide köpeytilgen, bu nusxining birsi medinede qélip, qalghanliri mekke, besre, kufe, sham, yemen we behreyin'ge ewetilgen. Shuning bilen birge, ayetlerni toghra oqush we toghra chüshinishke ehmiyet bérilgen bolup, bu ishqimu köp küch serp qilin'ghan, tetqiqatlar élip bérilghan.

Peyghembirimiz hayat chaghda sözlirining (hedislirining) toplinishigha ruxset qilmighanidi. Quran kerim keng tarqalghandin kéyin, hijriye 1 - esirdin kéyin hedisler toplinishqa bashlighan, hijriye 3 - esirdin kéyin köpligen alim, hedisshunaslarning japaliq emgiki bilen hedis kulliyatliri barliqqa kelgen. Quran kerim we hedis sherip heqqidiki tetqiqatlarning keng qanat yéyishi bilen yéngi ilimler peyda bolushqa bashlighan. Piqhi, hedis, kalam, tepsir qatarliq ilimler bilen shughullan'ghan alimlar her dewrde oxshimighan izahat, chüshendürüshlerni bergen bolup, oxshimighan pikir, köz - qarashlar shekillinishke bashlighan. Islam alimlirining métodliridiki perqler töwendikiche:

1. Mesililerge peqet quran kerim we hedis sherip boyiche qarash. (selefiye)

2. Mesililerge qarashta quranni asas qilish bilen birge insan eqlidinmu paydilinish. (kelamiyye)

3. Eqil we neqildinmu halqighan qelb uchurlirigha ehmiyet bérish (sofiye)

hijriye 3 - we 4 - esirlerde abbasilar xandanliqining altun dewride her türlük ilim merkezliri qurulghan bolup, abbasilar xeliplirining teshwiqati bilen her xil tillardiki kitablar erebchige terjime qilin'ghan, islam dini etraptiki rayonlargha keng tarqilish bilen birge her xil medeniyetler bilen uchrashqan we özara tesir körsitishke bashlighan. Her xil pikir - chüshenchiler, eqliy yaki héssiy qarashlar jiddiy munazirilerge, ixtilaplargha seweb boluwatqan chaghda tesewwup qarashlirimu öz binasini qurushqa bashlighan, bu heqte eserler yézilishqa bashlighan. Tesewwupqa munasiwetlik uqumlarning mushu dewrde tarqilishqa bashlighanliqi melum.

Tunji tesewwupchilarda bir yerge toplinip zikri qilidighan ish yoq idi, hijriye 4 - we 5 - esirlerde es'habi soffening toplan'ghan makanigha oxshitish üchün chong - kichik tekyexanilar échilghan.

Tesewwupning sistémilishishi we nezeriyewilishishige texminen yüz yildek waqit ketken déyishke bolidu. Tesewwupqa munasiwetlik eserlerning yézilishi, terjime herikitining dawamlishishi, bolupmu meshhur peylasoplarning eserlirining terjime qilinishi tesewwupchilargha tesir körsetken. Ular ilim sayahetliride, yehudiy dini, xirisiyan dini, buddizim, hindi dini, birahmanizm dinlirigha tewe insanlar we ularning eserliri bilen uchrashqan. Bu din'gha mensup ademlerning islam dinini tallishi, özige xas chüshenchiliri we bezi eqidilirini bu yéngi din'gha élip kirishi netijiside tesewwup chüshenchiliridiki özgirish téximu köpeygen. Tesewwupchiliqning özgirishi, tereqqiy qilishi we bilim - uchur éqimining ulghiyishi netijiside pelsepiwi tesewwup we wehdeti wujud(barliqning birliki) qarishi peyda bolghan.

Wehedeti wujud chüshenchisining tarqilishi bu chüshenchidiki tesewwupchilar bilen piqhi alimliri arisida keskin munazire qozghidi. Sheretke köre, bezi éytimlar kupriliq bilen eyblen'gen bolup, buni sözligenlerge éghir jaza bérilgen. Hijriye 3 - esirdiki mensur hellaji (miladiye 857 - ?) buning tipik misalidur. Mensur hellaji bir yerde kishilerge wehdeti wujudni chüshendürgen we fenafullah heqqidiki sirlarni tilgha alghan. Mensur hellaji ”enel heq“ sözi bilen eyblinip, seksen nechche alimning petiwasi bilen ölümge höküm qilin'ghan. Bu jazaning xelqi alemning aldida ijra qilinishi we öltürülüsh shekli xelq ichide zor tesir

qozghap, uning ilahiy ishq sewebidin ölgenliki, yeni ishq shéhiti bolghanliqi heqqidiki meshhur riwayetning keng tarqilishigha, uning yézip qaldurghan eserliri we pajelik ölümi esirlerdin boyi uning yad étilishi we meshhur bolushigha seweb bolghan.

Tesewwup ehli bilen alim - ulimalar talash - tartish qilghan mesililerning biri, peyghemberlik bilen weliylik, zahiriy ilim bilen batiniy ilimlerning qaysisining ewzelliki mesilisidur. Imami rebbani tesewwupqa ehmiyet bergen we bezi mesililerde eneniwi tesewwup chüshenchilirini qobul qilghan bolsimu, tesewwuptiki weliylik ewzelliki qarishini tenqid qilghan.

Imam rebbani ”teriqet sheretning özi we uningdinmu üstün derijisi“ deydighan qarashqa qoshulmaydu, sheret bilen teriqet oxshash, héchqandaq perqi yoq. Sheret ilim, emel we ixlastin terkip tapidu, teriqet bolsa sheretning üchinchi pellisi bolghan ixlasning piship yétilishi we tamamlinishigha yardem béridu dep qaraydu. Shunga rebbani sheretni barliq heqiqetlerni, jümlidin tesewwupqa ait tejribilerning qaidilirinimu öz ichige alghan alemshumul prinsip dep qarighan. Buning tebiiy netijisi süpitide, her türlük ixtilapni hel qilishning tüp menbesi yenila sheret bolidu. Imam rebbani sheret bilen teriqet arisidiki bu nezeriyiwi munasiwetni téximu aktip we emeliyetchil munasiwetke aylandurghan. Imam rebbani köpligen mektublirida ehli sünnet ulimalirining heqiqetke wekillik qilidighanliqini, shunga ularning qaysi derijide bolsa bolsun, sopilardin üstun turidighanliqini qeyt qilghan.

Ibni erabi yéngi uqum yükligen ”insani kamil“ tebiri eslide ”kamil muimin“ meniside qollinilatti. Ibni erabi“ insani kamil allahning zati, süpiti we péillirini tejelliy qilidighan mewjudiyet, allah asman - zémindiki hemme nersini uning bashqurushigha bergen“ dégen qarashta ching turghan. Bu qarashqa asaslan'ghanda, ewliyalar fanafullah meqamigha yetken, insani kamil bolghan, allahning zati we süpetlirini tejelliy qilghan bolidu. Bundaq bolghanda, asman - zéminmu ularning emride bolghan bolidu, ular xalighinini qilalaydu hem her nersini köreleydu.

Ibni erebi heqiqeti muhemmediyegimu tesewwup arqiliq bashqiche qarighan bolup, eng deslepte yaritilghan mewjudiyet peyghember eleyhissalamning nuridur, uningdin kéyin kainat yaritilghan, dégen. Kainatning yaritilish ghayisi peyghember eleyhissalam dégen qarashni asas qilip, insani kamilning peyghember eleyhissalam ikenlikini, ilahiy tejelliyning uningda mewjut ikenlikini éytqan. Allah taala bilen peyghember eleyhissalamning yéqinliqidin ilham élin'ghan bu chüshenche peyghember eleyhissalamning rohidin medet tileshning meniwi asasini tiklimekte, shuningdek, allahning dosti bolghan ewliyalar u muhemmediy nurni élip yüridu, dégüchilermu bar.

Xiristanlarning étiqadi ichkirilep tetqiq qilinsa, isa eleyhissalamgha bolghan ziyade söygüning uni ulughlashturup axir ilahlashturuwetkiliki melum bolidu. Shuning üchünmu, hemmini bilgüchi ulugh allah musulmanlarning bu xataliqni sadir qilmasliqi üchün, quran kerimde isa eleyhissalamni her daim “ meryem oghli isa“, ”meryem oghli mesih“ dep tilgha élip, uning heqiqeten bir anidin yaritilghan bende ikenlkini eskertip turidu.

[لَّقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَآلُواْ إِنَّ اللّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ اللّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَن فِي الأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاء وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (17)]

meryem oghli mesih (yeni isa) allahtur dégen kishiler (nasaralarning bir pirqisi) heqiqeten kapir boldi, (i muhemmed!) éytqinki, eger meryem oghli mesihni, mesihning anisini (yeni meryemni) we yer yüzidiki barliq kishilerning halak qilishni irade qilsa, allah(ning iradisidin) birer nersini tosushqa kim qadir bolalaydu? Asmanlarning, zéminning we ular arisidiki nersilerning padishahliqi allahqa xastur, allah xalighinini xelq étidu, allah her nersige qadirdur. (süre maide, 17)

xirisitiyan dini isa eleyhissalamning muhimliqini tekitlep uni ilahlashturghanda ”eger u bolmighan bolsa kainat yaritilmighan bolatti“ dégen chüshenchide idi.

Injil we katolik telimatliridiki ”hemme nerse uning üchün yaritildi“ dégen qarash, obdan diqqet qilinsa, heqiqeti muhemmediye qarishigha oxshap kétidu. Tesewwupta muhim bolghan bu qarashning quran'gha uyghun kelmey, xiristan eqidiliri we medeniyitige uyghun kelgenliki hem uning bilen ozuqliniwatqanliqi ishning eslidila xata kétiwatqanliqini, bu xataliqning bashqa xataliqlargha seweb boluwatqanliqini körsitip béridu.

Ismail bin muhemmed el ejluni ‹keshpul hafa› namliq esiride xelq arisida hedis dep qaralghan sözlerni toplap, uning toghrilirini ayrip chiqmaqchi bolghan, bu kitabta nurghunlighan saxta hedisler tilgha élin'ghan, biraq kéyinki künlerde bu kitabtin neqil alghanlar xelq ichide éqip yürgen geplerni kitablirigha hedis dep yazghan. Ularning ichide birsi tesewwupta köp uchraydighan " eger sen bolmighan bolsang, kainatni yaratmayttim" dégen yalghan hedistur. Peyghembirimizni ulughlash meqsitide éytilghan bu söz heqiqeti muhemmediye chüshenchisi bilen birliship ketken. Bu chüshenche boyiche bolghanda, heqiqeti muhemmediye nur bolush jehetidin dunyani yaritishning asasi hem esli menbesi. Bu nur baqiy hem ebediy bolghachqa peyghember eleyhissalamni ”wapat boldi“ déyishke bolmaydu, heqiqeti muhemmediye barliq peyghemberler we weliyler ledunniy (allahtin kelgen) we batiniy (rohiyetke munasiwetlik) ilimlerni alidighan menbedur.

Allah taala quran kerimde peyghember eleyhissalamning kimlikini alahide tekitlep, uni alemlerge rehmet qilip ewetkenlkini bayan qilidu. U peyghemberlik süpiti we wezipisi arqiliq insanlargha heqtaalaning sözini, emrini yetküzidighan (quranning tebiri boyiche) bir ademdur, bir bendidur.

Tesewwupta yéngi atalghular peyda bolup, bularning menisi heqqide her xil qarashlar köpeygenche quranni menbe qilghan tewhid eqidisi barghanche buzulushqa bashlighan. Özlirimu chüshendürelmigen bezi mesililer ”her kim buni chüshinelmeydu, bu chongqur ilim, qelbke tayinidighan ilim“ dégen gepler bilen ötküzüwétilgen yaki menisi zomu zor teiwil qilin'ghan, buning bilen uni chüshinish téximu qiyinliship ketken.

Meniwi seperde meqam (tiriship érishidighan mertiwe) larning we hal (allah bergen talant, qabiliyet, karamet) larning ispatlinishi, yéngi tesewwup atalghulirining otturigha chiqishi, özlük tejribe we özlük hés –tuyghulirining ajayip karametler süpitide chüshendürülüshi, bezi kishilerning men mundaq meniwi meqamgha yettim dep turuwélishi bilen bashlan'ghan bu dewr tesewwupchiliqining pütünley shexsiy höküm we qiyasqa tayan'ghanliqi hemde kéyinki waqitlargha kelgende étiqadtin chataq chiqarghanliqi melum. Eslide tesewwupning sistémilishish basquchini hijriye 5 - esirde tamamlan'ghan déyishke bolidu.

Bu xil chüshenchiler peyghember eleyhissalamning yoligha egeshküchiler dep qarilidighan ewliyalarni her xil chüshendürüshke seweb bolghan. ”insanda bar bolghan hemde tesewwup terbiyisi arqiliq meydan'gha kélidu dep qarilidighan insani kamil süpiti arqiliq allahning tejelliysige érishish mumkin“ dégen qarash weliylerning alahide xisliti bar dep qarilishigha hem muqeddes insan süpitide körülüshige seweb bolghan.

Bu chüshenchige qarshi halda wehdeti shuhud (barliqning zahiriy birliki) qarishini qollaydighan tesewwupchilarmu bar. Ghezzali, qureyshi, imam rebbani qatarliqlar shuninggha kiridu. Imami rebbanining wehdeti wujudni tenqidlesh netijiside shekillen'gen wehdeti shuhud qarashlirini töwendikidek xulasilesh mumkin:

1. Wujud bolsa zatning qoshumche süpitidur.

2. Süpetler zatning özi bolmighinidek, alemmu süpetlerning özi emes.

3. Allah bilen alemning mewjudiyetliri barliq bilen yoqluqning zitliqigha baghliq halda bir - biridin ayrimdur.

4. Tewhidke tayinidighini wehdeti wujud emes, belki bendilik meqamigha tayinidighan wehdeti shuhudtur, bu tesewwupluqning eng yüksek nuqtisidur. Imami rebbani wehdeti wujud bilen munasiwetlik bezi tereplernimu ehli sünnet eqidisige qarshi bolghini üchün tenqidligen.

Her xil pikir - éqimdiki alimlar eser we nutuq arqiliq talash - tartish qiliship, xelqning kallisini qaymuqturup yürgende, padishahlar we baylar heshemetchilikke bérilip, kishiler arisidimu maddiy dunyagha, meishetke, rahet - paraghetke bérilidighanlar köpiyip ketken. Shuning bilen zahidliqni teshebbus qilghuchilar shekillinip, bu dunyaning ötkünchi ikenliki, axiretlik hayatning muhimliqi, insanning haman bir küni ölüp hésab béridighanliqigha ait ayetlerge ehmiyet bérip, dunyadin qol üzüp zahidlarche yashash yolini talliwalghan.

Ibnul jewzi (miladiye 1120 - 1201) öz kitabida sheytanning sopilarni qandaq aldaydighanliqi heqqide mundaq dégen:

sheytanning eng bashta oynaydighan oyuni shuki, u ”esli ghaye emeldur“ déyish arqiliq sopilarni ilimdin yiraqlashturidu yaki ularning ilim tehsil qilishigha tosalghu bolidu; ilim chirighi öchüp, etrap qarangghuluqta qalghanda ishlarni téximu qalaymiqanlashuruwétidu. Netijide, sopilardin beziliri ”emeldin meqset dunyaning hemme ishliridin qol üzüsh“ dep chüshinip, öz bedinige paydiliq bolghan nersilernimu terk etti, mal - dunyani chayan'gha oxshatti, uning insanlar üchün yaritilghanliqini untup qaldi. Özini shunchilik qiynidiki, beziliri

hetta uyqunimu terk etti. Bularning meqsiti toghra bolsimu, emma mangghan yoli toghra emes. Beziliri sehih yaki sehih emeslikini bilmeydighan hedislerge emel qilishti. Andin bir qewm keldi, achliq, namratliq, weswese we ésige kelgen nersiler heqqide sözlidi we bu toghruluq kitab yézishti. Beziliri alimlar bilen chüshinish hasil qilip, rohiy keypiyatlirini ilimleshtürüp, buni batiniy ilim, sheret ilmini bolsa zahiriy ilim dep atashti. Achliq bezilirini buzuq xiyallargha bashlidi. “

din bilen dunyani keskin bölüwétidighan köz qarashlar keng taralghanche, kishiler din bilen dunyaliqning birini tallashqa mejbur qilindi. Quran'gha qarisaq, dunya hayatining ötkünchi ikenlikige munasiwetlik ayetler bizni bu dunyagha némishqa yaritilghanliqimizni oylashqa, bu dunyani ebediy dep oylap gunah - meisiyetlerge kirip qalmasliqqa, ölüm we hésab künini untup qalmasliqqa chaqiridu. Yaratquchining telipi boyiche yashighanda rohimiz emin tapidu, dunya we axirette bextlik yashiyalaymiz.

[وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِن كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (77)]

"allah sanga bergen bayliq bilen axiret yurtini tiligin, dunyadiki nésiwengnimu untumighin, allah sanga yaxshiliq qilghandek, senmu (allahning bendilirige) yaxshiliq qilghin. Yer yüzide buzghunchiliqni tilimigin, allah heqiqeten buzghunchiliq qilghuchilarni dost tutmaydu." (süre qeses, 77)

[وِمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (201)]

bezi kishiler: perwerdigarimiz! Bizge dunyada yaxshiliq ata qilghin, axirettimu yaxshiliq ata qilghin, bizni dewzex azabidin saqlighin, deydu. (süre beqer, 201)

3. Sheret bilen teriqet bir pütün gewde

ötmüshte bezi diniy alimlirimiz insan hayatida meydan'gha kilidighan nurghun mesililerni bir terep qilish üchün, quran we hedisning yolyuruqlirini asas qilip, etrapliq halda bir qisim qanun - tüzümlerni otturigha qoyghan. Bular "fiqhi" dep atilidu. Buning sewebi: her musulman quranning hökümlirini, bolupmu bezi inchike mesililerdiki hökümlerni chüshinip kitelishi mumkin emes. Shundaqla her bir kishining hedis ilmidin toluq xewerdar bolup uningdin sheret mesililirini tépip chiqish qabiliyitimu bolushi mumkin emes. Shuning üchün diniy alimlirimiz uzun muddetlik japaliq izdinishlerdin kéyin, her musulmanning ongayla chüshinip emel qilip hayatining pütün saheliride islam körsetken yolda azmay méngishigha yardemchi bolidighan qanun - intizam desturi "fiqhi" ni tüzüp chiqti. Bu alimlirimizdin beziliri bu ulugh ish üchün pütün ömrini serp qildi. Netijide bügün dunyada miliyunlighan musulmanlar, héchbir qiyinchiliq tartmastin sheretni chüshinip, uninggha emel qilip allah we uning peyghembirining emr - permanlirini emelge ashurmaqta. Musulmanlar, alimlirining bu xizmetliri üchün ulargha her qanche köp minnetdarliq bildürsimu azliq qilidu.

Eslide bu ulugh xizmetke kirishken islam alimliri xéli köp, emma hazir bulardin töt fiqhi (mezhipi - t) mewjuttur. Pütün dunyadiki musulmanlar köpinche töwendiki bu fiqhilargha egishidu:

birinchi, henifiy fiqhisi. Buni imam ebu henife nuiman bin sabit, imam yüsüf, imam muhemmed we imam zufer qatarliq alimlarning pikirliridinmu paydilinip tüzüp chiqqan.

Ikkinchi, malikiy fiqhisi. Imam malik tüzüp chiqqan.

Üchinchi, shafiiy fiqhisi. Muhemmed idris eshshaniy tüzüp chiqqan.

Tötinchi, henbiliy fiqhisi. Imam ehmed bin henbil tüzüp chiqqan.

Bu töt xil fiqhi peyghembirimizdin kéyinki ikki esir mezgili ichide quruldi we toluqlandi. Bular otturisidiki bezi oxshimasliqlarning bolushi tebiiy bir hadisidur. Bir qanche kishi oxshash bir mesilini tetqiq qilsa we yaki bir sözni etrapliq yiship chüshendürse, ularning tetqiq we chüshendürüshliride choqum az - tola oxshimasliq bolidu. Lékin fiqhisini tüzüp chiqqanlarning hemmisi heqni qollaydighan, yaxshi niyetlik, musulmanlarning menpeetini qoghdaydighan, teqwadar we ulugh zatlar idi. Shuning üchün musulmanlar bu töt fiqhining (mezhepning - t) hemmisini berheq, toghra dep tonuydu.

Shu bir heqiqetki insanlar hayatida yuqiriqi töt fiqhidin birigila egiship kiteleydu. Yeni bir ademning töt fiqhige birdek emel qilishi mumkin emes. Shuning üchün köpchilik alimlirimiz musulmanlar bu töt fiqhidin birsige egeshse bolidu dep qaraydu. Bulardin bashqa bir qisim islam alimliri "mexsus bir fiqhige egishishning kériki yoq. Ilmi bar kishi özi biwaste quran hedistin mesilige höküm tépish kérek. Ilmi yoq kishiler özi ishench qilalaydighan alimlardin birsidin, yeni ehli hedis dep atalghan alimlardin ügense bolidu" dep qaraydu. Chünki bu ehli hedis alimlirimizmu yuqiridiki töt fiqhi alimliri bilen oxshash.

Fiqhi - insanning körünüshtiki ashkara emelliri bilen munasiwetlik. Yeni fiqhi, sizge birilgen emrni telimatqa uyghun shekil bilen emelge ashurdingizmu yoq? Emelge ashurghan bolsingiz, bu jeryandiki rohiy we qelbi halitingizdin fiqhi söz achmaydu. Tesewwuf bolsa emelning rohiy we qelbi halet bilen bolghan munasiwitini tekitleydu. Mesilen: siz namaz oqudingiz, buningda fiqhi sizning taharetni usulgha uyghun alghanliqingizgha, qiblighа qarap yüzlen'genlikingizge, namazdiki pütün erkan we basquchlarni chala qoymay urundighanliqingiz, namazda oqushqa tigishlik bolghanlarning hemmisini toluq oqughanliqingizgha, namazni waqtida oqup belgilen'gen reket sanini toluq ada qilghanliqingizgha qaraydu. Bularning hemmisini orundighan bolsingiz "fiqhi"ge asasen oqughan namizingiz ada boldi. Heqiqiy islamiy tesewwuf ibaditingizni ada qiliwatqan chéghingizda qelbingiz (rohiy halitingiz - t) qandaq idi? Pütün xiyalingiz peqet allahqa qaritilghanmidi? We könglngizdin dunya xiyallirini pütünley chiqiriwatqanmidingiz? Namaz oquwatqanda allah qurqusini yürikingizde hés qilip, uning hemme herikitingizni körüp turdighanliqigha ishen'gen halda turghanliqingiz we namazni peqet allahning rizasi üchün oquwatqanliqingizgha qaraydu. Shuningdek namaz oqush bilen rohingiz qanchilik paklandi? Exlaqingiz qanchilik tüzeldi? Qanchlik heqiqiy we mukemmel musulmanliq derijisige yitip bardingiz? Mana bulargha qaraydu. Eslide bularning hemmisi namazning meqsidi bilen munasiwetlik bolup, tesewwuf bular qanchilik toluq ijra qilin'ghan bolsa namaz shunchilik mukemmel bolghan bolidu, qanchilik yitersiz qalsa namaz shunchilik yitersiz qalidu dep qaraydu, bashqa ibadetlermu shundaq. Qisqisi,

tesewwuf sheret buyrughan emrge boysunup ijra qilishtiki xalis niyitingiz we heqiqiy itaetchanliq rohingizni ölcheshni asas qilidu. Bularni töwendiki misal bilen téximu obdanraq chüshiniwalimiz.

Biz bir kishini körginimizde uning shu ikki xususiyitige alahide diqqet bilen nezer salimiz. Birinchi, u kishining ten salametlikining yaxshi yaki nacharliqigha qaraymiz. Qarighu, gas - gacha, aqsaq - chulaq, chirayliq yaki setlikige sepsalimiz. Kiyim - kicheklirining pakiz - meynetlikige diqqet qilimiz. Ikkinchi, u kishining exlaq, adet we bashqa alahidiliklirige qaraymiz. Es - hushi jayidimu? Alim yaki sawatsizmu? Yaxshi peziletlik birsimu yaki yaman niyetlik peskesh birimu? Bulargha qaraymiz. Yeni bulardin birinchisini "fiqhi" dések, ikkinchisi tesewwuf déginimizning özi.

Siz bir kishige yaxshi dep baha birish üchün, uning tashqi körünüshi we ichki alahidiliklirining ditingizge yéqishini asas qilisiz. Shuninggha oxshash islam yaxshi köridighan kishi, sheret hökümlirige emel qilishta körünüsh jehette toghra bolghan we ichki jehettimu uninggha muwapiq bolghan kishidur. Eger bir kishining körünüshtiki itaetliri toghra bolup, rohi jehette xalis bolmisa, uning emel - ibadetliri xuddi adem özi chirayliq, emma ülük bir jisimgha oxshaydu. Rohi jehette itaetliri toghra, lékin körünüshtiki itaetliri toghra bolmisa, özi nahayiti chirayliq, emma aqsaq - cholaq we yaki qarighu bir ademge oxshaydu.

Epsuski kéyinki zamanda ilim we exlaqning zawalliqqa qarap méngishigha egiship quran we hedis bilen alaqisi bolmighan xata we yolsiz nersiler peyda bolup, tesewwufning pak buliqini léyitiwetti. Beziler xata étiqadliri tüpeylidin heq yoldin ézip ketken qewmlerdin köchüriwalghan, quran we hediste asasi bolmighan, islamgha xilap her xil pelsepe we nezeriyelerge, ajayib eqide we usullargha "tesewwuf" dégen markini chaplap kötürüp chiqishti. Shuning bilen bu kishiler barghansiri özlirini sherettin "azat" qiliwélip "tesewwufning sheret bilen héch alaqisi yoq, u bashqa bir yol" dep otturigha chiqti. "sopi"gha sheretke boysunushning néme kériki bar? Dégen'ge oxshash sözlerni köpchilik jahil sopilardin her daim anglap turimiz. Bu sepsetilerning hemmisi yalghan. Chünki islam özini sherettin ayrim, musteqil dep chüshinidighan we tesewwufni sherettin bashqa bir yol dep teripleydighan tesewwufni qetiy qobul qilmaydu. Héchbir "sopi"ning sheret hökümlirige boysunmay namaz, roza, zakat we hej qatarliq perzlerdn "azat" bolush heqqi yoq. Héchqandaq bir "sopi"ning allah öz peyghembiri arqiliq bildürgen turmush, exlaq, öz - ara munasiwetler, heq we hoquq wezipiliri we halal - haramning chek - chigrisi heqqidiki emrlirige xilapliq qilish hoquqimu yoq. Peyghember eleyhissalamgha heqiqiy rewishte egeshmeydighan, uning belgilep bergen prinsiplirigha raye qilmaydighan birsi musulman sopi dégen namgha qetiy layiq emes. Heqiqiy menidiki tesewwuf - allah we uning peyghembirige bolghan cheksiz söygü we ishqidin ibarettur. Bu söygü we ishqning teqezzasi, allahning emrige we peyghemberning telimatlirigha qilchimu xilapliq qilmasliqtur. Démek, islami tesewwuf sherettin ayrim bir nerse emes. Belki sheret hökümlirini intayin ixlas we semimiy niyet bilen emelge ashurush we itaetke allah söygüsi, allah qorqusi rohini singdürüsh démektur. Ilahi emrlerdin yiraqliship heq yolidin ézip ketken kishining allah söygüsi dawasi

qilishining héchbir qimmiti yoq.

4. Ewliyalarning tesewwuf we sofi toghirisida eyitqanliri

"tezkiretul ewliya" namliq kitapta 96 ewliyaning paaliyiti yizilghan bolup töwendikiliri shu kitapta xatirlen'gen bir qisim ehli salihlarning tesewwuf we sofi toghirisidiki bayanliri.

Kishiler zunnun misridin: qandaq ademlerni sofi deymiz? Dep sorighan idi. U: allah taalani hemme nerse ichidin ilghap alghan, allah taalamu ularni ilghap alghan ademni sofi deymiz. Dep jawap berdi.

Sehil eytidu: sopi shudurki tewbe bilen könglini pak tutup xudayteelaning pikiri bilen könglini toshqazghay, xudayteelaning yiqinchiliqda insandin tamam özülgey, altun uning neziride tupraq bilen yeksan bolghay.

Sopi tupraqqa oxshash bolghayki paskina nersilerning hemmisini uning üstige tashlisa, tupraqtin pakize nerse chiqar. Tesewwup köngül hozori bilen yad qilmaq, pütün diqqiti bilen anglimaq we emelni sünnetke tewe halda qilmaqtur.

Tesewwupning menisi ilghanmaqtur. Her kishi xudayteeladin özgidin ilghinip chiqsa sopi dégen shu bolur.

Sopi dégen shudurki uning köngülliri ibrahim eleyhissalamning köngülliridek dunyani dost tutmaqtin salamet qalghay. Xudayteelaning permanini bija keltürgey. Özini xudayteelagha tashlimaqta ismayil eleyhissalamgha oxshash bolghay. Uning mushaqet, ghem endishisi dawud eleyhissalamning ghem endishisidek bolghay. Balagha sebir qilshta eyyup eleyhissalamdek bolghay. Shewiq ishtiyaq arzusi musa eleyhissalamdek bolghay. Péqir namradliqi eysa eleyhissalamdek bolghay. Uning ixlasi hezriti muhemmed mustepa sellellahu eleyhi wesellemning ixlasliridek bolghay.

Sopi oldurki uning térikliki xudayteela bilen bolghay, uni xudayteeladin özge kishi bilmigey.

Sheyix nuri eytidu: sopi oldurki, hich nerse uninggha lazim bolmighay. Hich nersige u hem lazim bolmighay. Yeni hemmdin azat bolghay. Hich nersining benidlikide bolmighay.

Abdulla eytidu: sopi andagh pirqidurki seweptin özini yiraq tutqay. Teqwaliq meripetning shükranisdur. Hörmet ihtiram eziz, ulugh bolghanning shükranisidur. Sebir qilmaq gunahning shükranisidur.

Shebli eytidu: sopi toqsan toqquz alemdur, bir alem erishtin tartip meshriqtin meghriptur. Bu hemmige sopi saye birer, bashqa toqsan sekkizdin söz digili bolmas we kördüm digili bolmas. Sopi andagh kündüzdurki aptapqa hajiti bolmas. Andagh kichedurki ay, yultuz uninggha lazim bolmas deptu.

Ebu hemzi eytidu:. Sopi sadiqning nishanisi uki, ezizliqtin kiyin xar bolsa, küchlüklüktin kyin namrat bolsa, shöhrettin kiyin pinhan bolsa, yeni bular hemmisi öz ixtiyari bilen bolsa, deptu.

Sopi kazibning nishanisi udurki bu mezkurning xilapida bolsa, deptu.

Ebu elidin soridi, tesewwup nimedur? Sopi oldurki kiyimige peshmiyne keygey, könglining sapasi bilen japa bala lezzitini nepsige tarittughay, dunyani arqisigha tashlighay, hezreti muhemmed mustepa sellellahu eleyhi wesellemning teriqeliri bilen yol yürgey, deptu.

Sopi eger achliqtin nale qilsa uni bazarda olturup kesip hüner qilmaqqa buyrush kirek, deptu.

Sheyix ebul hesen eytidu: sopi nime dégen bolidu? Sheyix dédi, sopi u kishiki ikki alemning hich nersisi bilen aram tapmaydu, rahetlenmeydu, hemme ishni xudayteelagha tashlaydu, xudayteela öz pezli kerimi bilen uninggha muteseddi bolar.

Sopi udurki, yoq bolghandin kiyin mewjut bolmas, mewjut bolghandin kiyin körgini bolmas, deptu.

Sopi udurki uning wujudi ashkare wujuddur, süpiti uninggha hijabtur. Tesewwup köngülning tamam muxalipettin sap bolghinidur. Madamiki özlük mewjuttur, tepriqe parakendichilik mewjut bolar. Waqtiki özlük zahir boldi heqteela zahir bolur. Jemining heqiqiti mushudur. Bu yerde heqteeladin özgini körmes, heqteeladin özgige qarimas. Alla teela bizlerge hem bu süpetni nisip qilghay.

Tesewwup oldurki xudayteela sini özüngdin öltürüp özi bilen tirilgüzgey. Tesewwup nimetturki bendining térikliki we küch quwwiti uning bilendur.

Tesewwup oldurki xudayteela bilen bolghaysen. Ne dunyaliqtin, ne axiretliktin, ne batiningda, ne zahiringda hich nerseng bolmighay. Tesewwup yad qilmaqliqtur, andin kéyin hal tapmaqliqtur. Andin kéyin ewwel bolur, ne bu mena özide qalmighay, chünki ilgiri hem yoq idi.

Tesewwup qandaq resmi bilen hasil bolar? Qandaq ilim bilen qolgha kiler? Likin u yaxshi xuydur, yeni eger resimi qaide bolsa idi nurghun köresh bilen qolgha kiletti. Eger ilim bolsa idi ögenmek bilen hasil bolatti. Belki yaxshi xuydurki " texluqu bi xelqillah" anga isharettur. Yeni xudayteela xuyluq bolungler. Xudayteela xuyluq bolmaq qandaq resim blen qolgha kiler, qandaq emel bilen hasil bolar, deptu.

Tesewwup - hemmdin azatliq, juwanmeridlik, teklipni terk qilmaq, saxawetlik bolmaq, dunyani düshmen, xudayteelani dosit tutmaqtur deptu.

Sulayman darani eytidu: tesewwup oldurki qilghan emelni xudayteeladin bashqa hich kishi bilmisun. Dunyaning pikiri we endishisi axretke hijap we perde bolur. Axiretning pikir endishisidin hikmet we danish, köngülning térikliki hasil bolur.

Soridki tesewwup nimedur? Tesewwup oldurki xudayteela bilen sap bolghay, xalis bolghay, nuri rushenlik bilen bolghay, zikir bilen eyyin lezzitide bolghay.

Tesewwup oldurki hich nersidin mülküng bolmighay. Sen hem hich kishining mülkide bolmighaysen.

Muhemmed mirtesh eytidu: tesewwup yaxshi xuydur. Tesewwup bir haletturki igisini sözlimektin ghayip qilur. Ta xudayteelagha yetküzer. Andin kiyin özlüktin chiqirar. Taki shuninggha yetküzerki xudayteela qalur, özi xudayteelada yoq bolur.

Soridiki tesewwup nimedur? Dédiki, ümidni qisqa qilmaq. Emelni dayim özige lazim tutmaq.

Soridi, tesewwup nimedur? Dédiki, tesewwup bu künde biresmidurki igisi peyda emes. Bundin ilgiri heqiqette ismi yoq idi.

Tesewwup sebir qilmaqtur, xudayteeladin kelgen emir nehige tewe bolmaqtur. Rizqenellahu teela iyyah. Yeni tebet dölitini hemme möiminlerge nisip qilghay.

Sheyix ebu eili eytidu:, tesewwup nimedur? U hezret sellellahu eleyhi wesellemdédiki dewani terk qilmaq, menani yoshurun tutmaq, yeni ehli tesewwup dep dewa qilmaqni tashlimaq karamet zohoridindur, uni pinhan tutmaqtur.

Sheyix ebu elidin soridi, tesewwup nimedur? U dédi, tesewwup andagh haletki perwerdigarliq tamam uningda pur bolghay, deptu. Tesewwup udurki nepsini bendilik süritige keltürmek, besheriyettin chiqmaq, tamam özlükni xudayteelagha tashlimaq deptu.

Ebu elidin soridi, tesewwup nimedur? Sopi oldurki kiyimige peshmiyne keygey, könglining sapasi bilen japa bala lezzitini nepsige tarittughay, dunyani arqisigha tashlighay, hezreti muhemmed mustepa sellellahu eleyhi wesellemning teriqeliri bilen yol yürgey, deptu.

Tesewwup dostning ishikide étikafta olturmaq, dostning astanesini saqlimaqtur, egerche qoghlisimu hem, deptu.

Tesewwup oldurki bende her waqitta bir ishqa meshghul bolghayki u waqitta shu ishtin ewwelraqi bolmighay.

Ebu seidi eytidu: soridki tesewwup nimedur? Tesewwup oldurki xudayteela bilen sap bolghay, xalis bolghay, nuri rushenlik bilen bolghay, zikir bilen eyyin lezzitide bolghay.

Imam muhemmed romi eytidu: tesewwup meinedurki üch xasiyetliri bardur. Birinchi, piqirliq, namratliq, muhtajliq bilen chiqishmaq. Ikkinchi, her nerse ilkingde bolsa kishige bildürmek. Üchinchi, ixtiyarni itirazni terk qilmaq.

Tesewwup dep taet ibadetke, yaxshi ishlargha bel baghlap turghanni eytur.

Tesewwup yaxshi xuydur. Tesewwup bir haletturki igisini sözlimektin ghayip qilur. Ta xudayteelagha yetküzer. Andin kiyin özlüktin chiqirar. Taki shuninggha yetküzerki xudayteela qalur, özi xudayteelada yoq bolur. Bu mezhepturki uni ishi yoq bikarlargha arlashturmighaysen, deptu.

Neqil qilinishche, sheyix ebu eli eytidu: bir kiche hezreti muhemmed mustepa sellellahu eleyhi wesellemni chüshümde kördüm. Dédim ya risululla, tesewwup nimedur? U hezret sellellahu eleyhi wesellem dédiki dewani terk qilmaq, menani yoshurun tutmaq, yeni ehli tesewwup dep dewa qilmaqni tashlimaq karamet zohoridindur, uni pinhan tutmaqtur.

Tesewwup azadelerning tayinidighan hasiliridur, deptu. Qushning ikki qatinigha oxshashtur. Waqtiki her ikki qanat toxtisa qush hem toxtar. Eger birige azar yetse yene biri naqis bolur. Her ikkisidin qalsa shirik teripige toshar. Xewipning heqiqiti oldurki xudayi ezzewejelle bilen bolup xudayteeladin özgidin qoriqmighaysen, dptu.

Derwishning axirqi mertiwisi sopining ewwilidur, deptu. Tesewwup öz halini pinhan tutmaqtur, malini yari buraderlerge bedel qilmaq.

Teriqet we tesewwuf xelqi ichidin bir qisimliri yémek - ichmek, payda - menpeetning koyida yüridu. Bir qisimliri reqsi sama bilen meshghuldur. Ilgiri

yolgha kirgen we karwanning aldigha ötüp ketken bir goruh ademlerning hemmisi heyret chölide özlirini yüttürüwétip, ajizliq deryasida gherq bolushti.

Muridqa yeni teriqet yoligha kirgen kishige üch ish zörürdur. Birinchi, olturghidek makan, ikkinchi térikchilik qilghudek riziq. Üchinchi, emelki uning bilen azraq hüniri bolghay. Emma bolur makani xilwettidur. Rozanisi tewekkül bolur. Hüniri ibadet qilmaq bolghay. Her waqtiki murid taamni tola yimekke mubtila bolsa perishtiler anga yighlar. Her kishi tola yimekke hiris bolsa pat arida nepsi otta köyüp kiter. Adem perzendining wujudida ming arzu bolur. Tamam yamanliqning hemmisi sheytanning teserrupi ilkide bolur.

Sehil eytidu: tesewwup shudurki taamni az yimek, xudayteela bilen aram almaq, xelqtin qachmaq.

Ikkinchi bap. Teriqetning meqsidi we yoli

1. Teriqetning meqsidi - rohni paklash

teriqet, teriqet ehlidin chin eqide, ixlas bilen emel, ibadet qilish arqiliq allah taalaning raziliqigha iriship allahqa yiqinliq hasil qilishni, jenettke, allahning didarini körüshke muyesser bolushni, xennetning yuqiri derijiliride xojimiz, peyghembirimiz muhed sellellahu eleyhi wesellemge yiqin orunda turush sheripige nail bolushni meqsed qilidu. Bu muradqa yitish üchün allah taalaning epu kerimi bilen meghpiret qilishigha iriship, pak rohlar qataridin orun ilish mohimdur. Allah taala quran kerimde meqsetke yetküchiler, muradigha yetküchiler, kupurluq, mushrikliqtin qutulup allahning rehmitige irishküchiler, teqwa süpitige ige bolghuchilarning "rohini pak qilghuchilar, pak bolghuchilar" ikenlikini bir qanche orunda qeyit qildi. Allah taala mundaq deydu:

[وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا (7) فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (8) قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا (9)]

roh bilen we uni chirayliq qilip yaratqan, uninggha yaxshi - yamanliqni bildürgen zat bilen qesemki [7-8], rohini pak qilghan adem choqum muradigha yétidu [9]. (süre shems)

[قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى (14)]

(kufridin we gunahtin) pak bolghan adem meqsitige yetti [süre eila - 14].

[إِن تُبْدُواْ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُواْ عَن سُوَءٍ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا (149)]

özlirini pak dep qaraydighanlar (yeni özlirini teqwadarliq bilen medhiyileydighanlarni) ni körmidingmu? Undaq emes (yeni ish ularning déginidek emes), allah xalighan bendisini pak qilidu, ulargha qilchilikmu zulum qilinmaydu [süre nisa - 149].

Yene töwendiki bir qanche ayette bolsa ibadet qilish üchün paklinish, pak halal nersilerdin istimal qilish mesilisi tekitlinip allah taalaning pakliqni yaxshi körüdighanliqi, allah taalaning zati we süpiti bilen pakliqi otturgha qoyuldi. "bügün silerge pak nersiler halal qilindi." [süre maide - 5]

[وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّهُ حَلاَلاً طَيِّبًا وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِيَ أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ (88)]

allah silerge riziq qilip bergen halal, pak nersilerdin yenglar, siler iman

éytqan allahqa teqwadarliq qilinglar [süre maide - 88]

allah taala bendilirige tolimu köyümchan mihriban bolghanliqi üchün insanlarning mushrikliq, gunah meisiyetlerdin paklinip toghra yolni tipishi üchün özining kalamini tilawet qilip biridighan, bilmigenni bildüridighan bir peyghember ewetkenlikini alahide tilgha alidu.

[كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ (**151**)]

shuningdek (yeni silerge bergen némitimni kamaletke yetküzginimdek) öz ichinglardin silerge bizning ayetlirimizni tilawet qilip béridighan, silerni (mushriklik we gunahdin) pak qilidighan, silerge kitabni (yeni quranni) we hékmetni (yeni diniy ehkamlarni) ögitidighan, silerge bilmigenliringlarni bildüridighan bir peyghember ewettuq [süre beqer - 151].

Allah taalaning mukapati ichki we tashqi jehettin pak bolghuchilar üchündur. Ichki we tashqi jehettin pak bolush bolsa insanning kiyim kichek, turar, jay, kesip tijaret, eqide itiqad qatarliq hemme jehettin paklinishini öz ichige alidu. Allah taala pak bolghanlarni dosit tutidu, pak bolghanlarni jennet bilen mukapatlaydu. Allah taaladin ibaret tengdashsiz katta zatning dosluqigha irishish bir bende üchün eng ali sherep, eng katta mukapat.

ALLAH (ichki we tashqi jehettin) pak bolghuchilarni dost tutidu [süre tewbe - 108].

ALLAH heqiqeten tewbe qilghuchilarni dost tutidu. (haramdin we nijasettin) pak bolghuchilarni heqiqeten dost tutidu [süre beqer - 222]

[الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلآئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُواْ الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (**32**)]

ular (mushriklik we gunahlardin) pak bolghan sharaitta perishtiler ularni qebzi roh qilidu, perishtiler ulargha: "salam silerge! Qilghan emelinglarning xasiyitidin jennetke kiringlar" deydu [süre nehli - 32]

[جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء مَن تَزَكَّى (**76**)]

u (derijiler) daimiy turalghu bolghan jennetler bolup, ularning astidin östenglar éqip turidu, u yerlerde u menggü qalidu, ene shu (kufridin we gunahlardin) pak bolghan ademge bérilidighan mukapattur [süre taha - 76].

[إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (**89**)]

peqet (allahning dergahi) gha pak qelb bilen kelgen ademgila payda yetküzülidu" [süre shuera - 89]. Mana mushundaq katta mukapatqa, hayatiyni teqwaliq ichide ötküzgen dawamliq allah taala mini körüp turidu, küzitip turidu, dégen eqide bilen emel ibadet qilidighan, dawamliq zikir tesbih, tewbe istighpar bilen qebre, axiret, hisap qorqunchisi bilen yashighan adem irisheleydu. Mana bular töwendiki ayette zikir qilin'ghan pak – xisletlik kishiler, allahni hemmidin pak dep itiqad qlidighan kishiler yeni rohini pak qilish üchün tirishiwatqan kishilerdur.

[إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ (**46**)]

ularni biz pak - xisletlik, axiretni eslep turidighan semimiy kishler qilduq [süre sad - 46].

[دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلاَمٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (10)]

ularning jennettiki duasi: "i rebbimiz, biz séni pak dep étiqad qilimiz" déyishtin ibaret. [süre yunus - 10]

2. Emel ibadettiki mohim halqa - niyet we ixlas

niyet bilen ixilas ibadetning netijilik bolushidiki muhim halqidur. Kim nimini niyet qilsa shuninggha irishidu. Allah taala bendilirining meqset mudalirini bilip turghuchi, niyetke qarap netije, mukapat orunlashturghuchi bolghanliqi üchün ibadetning netijiside yuqiri nishanni közligen kishi üchün, aldi bilen toghra xalis niyetning bolushi, qilmaqchi bolghan ishigha chin eqide ixlas bilen kirishish lazim bolidu. Peyghember eleyhissalamning türlük emellerning niyetke baghliq ikenliki, kimning nimini niyet qilghan bolsa shuningghila irishidighanliqi, hetta qiyamettimu niyetlirige yarisha tirildürülidighanlqi toghirisidiki töwendiki meshhur hedsi buning delilidur.

4778/7920 - elqeme ibni weqqas leysidin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu munberde turup mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: emel niyetke baghliq bolup, kishi peqet niyet qilghinigha érishidu. Kimki allah we allahning resulining raziliqini közlep hijret qilidiken, közliginige érishidu. Qandaq bir ademning hijriti azghine dunyagha érishish yaki bir ayalgha öylinish bolsa, peqet shuningghila érishidu dégenlikini anglighanidim. (tirmizi: 2201; buxari: 1)

4779/ 7922 - ibni ömer reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah bir qewmge azab chüshürse, azab ularning hemmisige tégidu. Kéyin ular öz niyetliri bilen tirildürülidu. (buxari: 7108)

4780/7923 - ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala sheklinglargha, mal - mülkinglargha qarimaydu, belki dilliringlargha, ish herikitinglargha qaraydu. (ibni maje: 4143)

tesewwuf ehli üchün ixilas hemmidin mohim. Ixlasi yoq sopi hich qandaq netijige irishelmeydu. Ixlassiz adem hem sopi bolalmaydu. Allahning dosti bolushtin, ashiqliqtin ighiz achalmaydu.

1058/1839 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil alghandin kéyin, jüme namizigha kélip, xutbini ixlas bilen tingshisa, uning shundin kéyinki on künlük gunahliri meghpiret qilinidu. Kimki xutbe oquluwatqanda yerdiki ushshaq tashni oynisa, bu sawabtin quruq qalidu. (muslim: 857)

1487/2538 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méyitning namizini chüshürgende, uninggha ixlas bilen dua qilinglar! (ibni maje: 1497)

5550/9069 - ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki,

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala mundaq deydu: i iysa ! Men sendin kéyin bir ümmet ewetimen, ulargha bir xushalliq yetken chaghda, allahqa hemde éytip, shükür qilidu. Ulargha bir musibet yetken chaghda, sewr qilip, mukapatini allahtin tileydu. Ularning bundaq qilishigha türtke bolghan amil ulardiki eqil we ilim emes, belki ixlastur “ dédi. Iysa eleyhissalam: ”i perwerdigarim! Undaqta bu qandaq bolidu? “ dep soridi. Allah taala: ”ularning ixlasigha türtke bolidighan eqil we ilimni men bérimen“ dédi. (ehmed26997)

yuqirqi hediste eytilghandek heqiqi muimin yeni ixilasmen sopi özige bir xushalliq kelsimu allahqa shükür qilidu, bir musibet kelsimu sebir qilidu. Buning sewebi uningda yüksek ixlasning bolghanliqi yeni hemme ishta allahqa, allahning wedisige chin ishinip eqide qilghanliqida.

5884/9594 _ museb ibni seidtin mundaq riwayet qilinidu: (dadam) seid özini peyghember eleyhissalamning bashqa kembeghel sahabilirige nisbeten üstün ikenlikini hés qilghanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha mundaq dédi: allah bu ümmetke ajizlarning namizi, dualiri we ixlasliri sayisida yardem béridu. (nesai: 3178)

duadimu ixilas bilen allahqa yüzlinish, dua ijabet bolushning, allahning yardimige irishishning mohim wastisi. Shunga dua qilghanda choqum allah taala dualirimni, iltijalirimni anglap turidu, dégen niyette dua qilish, duani ixilas bilen, tikilip turup, tekrar qilish arqiliq allahning rehmitige zor ümidwarliq bilen yüzlinish lazim.

3. Zikir tesbih

zikirning mensi

rohni paklap allah rizaliqigha irishishning mohim bir yoli dawamliq zikir tesbih bilen bolushtur. Zikir - lughet étibari bilen bir nersini eske élish, yad étish we xatirlesh dégen menilerni ipadilise, sheret istémalida zikir - allah taalani yad étish, uning néimetlirini eske élish dégenliktur. Zikri bolsa eng yenggil ibadetlerning jümlisidin bolup, u kishidin tirishchanliq, waqit we mal- dunya telep qilmaydu. Mosulman adem her qandaq chaghda, her qandaq orunda bu ibadetni qilishqa qadir bolalaydu. Belki heyzdar yaki nifastiki ayallarmu bu ibadetni ada qilishtin cheklenmeydu. Zikri éytish allah nahayiti yaxshi köridighan, katta sawab we bashqa héchqandaq bir emelge bermeydighan ejir ata qilidighan bir ibadettur. Allahni zikri qilish her qandaq waqit we orunda qilghili bolidighan ibadet. Rawi eytidu: bir qétim yénimgha birsi kilip gunahining köplüki we sheret ehkamlirigha emel qilalmighanliqidin shikayet qildi. Men uninggha odulla: allahni zikri qilip torung dédim. U méining jawabimgha érengshimigendek qilip kétip qaldi. Bu bichare zikridin ibaret -allahning dergahida altun- kümüsh serp qilghandinmu, jeng meydanida kapirlar bilen robiro turup kapirlarni öltürüp we kapirlar teripidin öltürülüp qilghan jihadtinmu ewzelraq sanilidighan bu ibadetning qimmitini dengsiyelmidi.

Zikrning sherti

zikri ibaditining birla sherti bar, u bolsimu zikrini köp éytish. Allah taala mundaq deydu:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا (41) وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (42)]

" i möminler! Allahni köp yad qilinglar, uninggha etigen - axshamda tesbih éytinglar" [ehzab sürisi 41 - 42 - ayetler].

[وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ (205)]

" perwerdigaringni yélin'ghan we uningdin eymen'gen halda ichingde yad etkin, etigende - axshamda uni pes awazda zikir qilghin, ghapillardin bolmighin" [eiraf sürisi 205 - ayet]. Shunglashqa birer yérim qétim " esteghfirullahe" dep qoyup, men bügün allahgha zikri éyttim dégili bolmaydu. Zikri mueyyen chéki we axirqi noqtisi yoq bir ibadet.

Néme üchün quranda her qétim zikri tilgha élin'ghanda köp qilish dégen ibare birge kilidu?

Zikri qilish (yad étish) bolsa untush, untup qélishning qarmu- qarshisidur. Zikri qilindighan zat alemlerning perwerdigari, eng qudretlik zat - allahdur. Eng qudretlik zatni bir qétim eslep qoyup köpinche chaghda untush toghra emes. Eslep torush untumasliq, shükür éytish inkar qilmasliq, itaet qilish asiyliq qilmasliq allahqa teqwaliq qilishning jümlisidindur.

Allah taala mundaq deydu:" i möminler ! (mushriklardin) bir jamaege (yeni düshmen qoshunigha) uchrashqan chéghinglarda sabatliq körsitinglar, muweppiqiyet qazinishinglar üchün allahni köp yad étinglar " (süre enfal 45- ayet.)

allahni eslimey turup muweppiqiyet qazan'ghili bolmaydu. Allahni eslimey turup kéche namizi, roza, közni haramdin tartish, haya, hijab we bashqa ibadetlerni qandaqmu rawrus qilghili bolsun?!

Allah taala mundaq deydu:" allahni köp zikri qilghuchi erler we allahni köp zikri qilghuchi ayallargha allah meghpiret we katta sawab teyyarlidi " [süre ehzab 35- ayet.]

" silerge – allahni, axiret künini ümid qildighan we allahni köp zikri qilghanlargha- resulullah elwette yaxshi ülgidur" [süre ehzab 21- ayet]

" ular üre turghandimu, olturghandimu, yatqandimu allahni eslep turidu" [süre al imran 191- ayet.] muweppiqiyet we bext- saadetke érishküchilerning köpinchisi xizmette bolsun, hetta orush sepliride bolsun allahni köp eslep turghuchilardur.

Musa eleyhissalam perwerdigarigha dua qilip mundaq deydu:" perwerdigarim ! Mining qelbimni keng qilghin, mining ishimni asanlashturghin, tilimdin kékechlikni kütürwetkin, ular mining süzümni chüshensun, manga ailemdin qérindishim harunni yardemchi qilip bergin, uning bilen méni téximu kücheytkin, mining ishimgha uni shirik qilghin, buning bilen biz sanga köp tesbih éytqaymiz " süre taha 25-34- ayetler.

Allah taala munapiqlarni eyiblep:" ular allahni peqet azghine yad étidu " deydu. [süre nisa 142- ayet.] mektiwige mangghan oqughuchi, xizmetke kétiwatqan xadim, ish ornigha aldirash mangghan adwukat yaki bazardin

qaytqan tijaretchi qatarliq hemme adem öz yolini allahgha zikri éytish bilen bésishi, yolda oyun- tamasha, uyan- buyan'gha qarash, sheytanning weswesilirige aldinip gheplette qélish qatarliqlardin saqlinish kérek. Her küni kechte uxlashtin ilgiri besh- on minut allahgha zikri éytishtin sizge néme tusalghu bolidu? Bu qiyinmu?

5622/9196 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki olturghan jayida allahni zikir qilmsa, allahning huzurida pushayman'gha qalidu. Kimki yatqan jayida allahni zikir qilmisa, allahning huzurida pushayman'gha qalidu. (ebu dawut: 4856)

5623/9197 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir jamaet olturghan sorundin allahni zikir qilmastin qopup ketse, éshekning tépi (ölüki) bar jayda olturup qopqandek bolidu. Bu, ular üchün hesret élip kélidu. (ebu dawut: 4855)

5632/9215 - ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning azabidin saqlinish üchün allahni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

5929/9664 _ ubey ibni keib reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem kéchining üchtin ikki qismi ötkende ornidin turup mundaq deytti: i insanlar! Allahni zikir qilinglar, allahni zikir qilinglar! Birinchi sur chélinidu, arqidinla ikkinchi sur chélinidu. Wehimilik ölüm yéqinliship kelmekte. (tirmizi: 2457)

1306/2242 - ebu seid we ebu hureyre reziyellahu enhumalardin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: er kishi kéchisi ayalini oyghitip, ikkisi ikki rekettin namaz oqusa, ular zikir qilip turghuchi er we zikir qilip turghuchi ayallarning qatarida yézilidu. (ebu dawud: 1309)

1308 /2244 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar uxlap qalghanda, sheytan uning béshining arqa teripige üch chigik chigip, her bir chigikke: kéche téxi uzun, qénip uxliwalghin, dep pepilep qoyidu. Eger u oyghinip, allah taalani zikir qilsa, bir chigik yéshilip kétidu. Taharet alsa, ikkinchi chigik yéshilip kétidu. Namaz oqusa, üchinchi chigik yéshilip, rohlinip kétidu. Eger undaq qilmisa, ézilenggü we rohsiz halda qopidu. (buxari: 1142)

2307 /3858 - nubeyshedin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qurbanliq göshtin hemmeylenning éghiz tégishi üchün silerni (qurbanliq göshni) üch kündin artuq saqlap yéyishtin tosqan iduq. Allah subhanehu weteela silerge molchiliq ata qildi. Bundin kéyin, xalighininglarche yep ichinglar, ashqinini saqlap yenglar yaki (péqir miskinlerge) tarqitip bérip, sawabqa érishinglar. Shuni unutmanglarki, bu künler yep ichish we allah taalani zikir qilish künliridur. (ebu dawud 2813)

zikirning türliri

zikir - til, dil, ish - herket, muamilat we iqtisad bilen orundilidu.

1 - til bilen orundilidighan zikir - quran tilawet qilish, dua qilish, allah taalagha hemdusana, tekbir, tehlil we tesbih éytish, shundaqla allah taalaning ulughliqini, kemchiliklerdin pak ikenlikini we cheksiz qudritini tilning wasitisi bilen ipadileshtur.

[لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُواْ اللّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّآلِّينَ (198)]

"erefattin qaytqan chéghinglarda mesheri heramda (yeni muzdelifede) allahni yad étinglar, allah silerni hidayet qilghanliqi üchün, uni yad étinglar" [beqer sürisi 198 - ayet].

Bu ayettiki"allahni yad étinglar" dégen buyruqtin, til bilen zikir éytish közde tutulidu. Chünki hej paaliyetliri orundilidighan muqeddes jaylarning hemmisi dua we zikirlerni köp qilishqa buyrulghan jaylardur. Bujaylardiki zikirler til bilen orundalghandek dil bilenmu orundilidu.

2 - dil (yeni qelb) bilen orundilidighan zikir - allah taalaning ezimiti, kainattiki güzel senetliri we ata qilghan néimetliri üstide pikir yürgüzüsh, allah taalaning azabidin qorqush we rehmitidin, yardimidin ümitwar bolushtin ibarettur.

Dil bilen orundilidighan zikir munu ayette ipadilinidu:

[إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُوْلِي الألْبَابِ (190) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىَ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (191)

" shübhisizki, asmanlarning we zéminning yaritilishida, kéche bilen kündüzning nöwetliship turushida, eqil igiliri üchün elwette, roshen deliller bar. Ular öre turghandimu, olturghandimu, yatqandimu allahni eslep turidu, asmanlarning we zéminning yaritilishi toghrisida pikir yürgüzidu" [al imran sürisi 190 - 191 - ayetler].

3 - ish - herket bilen orundilidighan zikir - allah taalaning buyrighanlirini orunlash yüzisidin namaz oqush, hej - ömre qilish, jihad qilish, ata - anining, wetenning, dinning we xelqning xizmitide bolush, yashan'ghanlarning, ajizlarning küchi yetmigen ishlirini qilip bérish we bashqilar. Ish - herket bilen qilinidighan zikirning misalliri quran we hedislarda nahayiti köptur. Qisqisi, beden we ezalarning wasitisi bilen orundilidighan ibadetlerning hemmisi ish - herket bilen orundilidighan zikir dairisige kiridu.

4. Iqtisad bilen orundilidighan zikir - allah taalani we uning ata qilghan néimetlirini eske alghan halda, allah taala buyrighan zakatni ada qilish, yoqsullargha maddiy yardem qilish, ytimlarning béshini silash we ulargha xeyr - saxawet qilish, sediqe bérish we bashqilar.

[إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (2) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (3)]

" peqet allah yad étilse dillirida qorqunch peyda bolidighan, allahning

ayetliri tilawet qilinsa imani küchiyidighan, perwerdigarigha tewekkül qilidighan kishilerla (kamil) möminlerdur. Ular (mukemmel rewishte) namaz oquydu, biz ulargha riziq qilip bergen pul – maldin (xuda yolida)serp qilidu " [enfal sürisi2 - 3 - ayetler].

Yoqiriqi ayetlerde, kamil mömin kishilerning allah yad étilse we allahning ayetliri tilawet qilinsa, imani küchiyip, allah buyrighan namazni we dillirida qorqunch peyda bolghanliqtin, allahning ata qilghan néimetlirini eske alghan halda, allahning bendilirige iqtisadiy yardemlerni qilishqa aldiraydighanliqi ipadilen'gen.

5 - muamilat bilen orundilidighan zikir - allah taalaning körsetmilirini eske alghan halda, élim - sétimda rastchil bolush, wedige wapadar bolush, amanetke ishenchlik bolush, kishilerge yaxshi söz qilish we bashqilar. Muamilat bilen orundilidighan zikir töwendiki ayette ipadilinidu:

[فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (10)]

" namaz oqulup bolghanda (yeni namazdin parigh bolghininglardin kéyin) zémin'gha tarilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup), allahning pezlidin teleb qilinglar, meqsitinglargha érishish üchün allahni köp yad étinglar" [jumue sürisi10 - ayet]

yoqiriqi ayettiki"allahning pezlidin telep qilinglar" dégen ibare, élim - sétim we bashqimu térikchilik meshghulatlirini körsitidu. Bu orunda til yaki dil bilen zikir éytish közde tutulmaydu, belki élim - sétim, höner - kesip we bashqimu térikchilik ishliridiki allahning körsetmilirige raye qilish közde tutilidu. Yoqiriqi ayetning rohigha asasen deymizki, suda - sétiq ishlirida rastchil we adaletlik bolush, höner - kesiblerde ixlasliq bolush, shériket yaki hökümet ish orunlirida wezipilirini bérilip, qétiqinip ada qilish we bashqilarning hemmisi musulman kishidin sadir bolsa zikirge yatidu.

Heqiqetenmu, allah taalani yad étish, uning ata qilghan sansiz néimetlirini eske élish we uninggha emeliy rewishte shükür qilish ibadetlerning eng kattisi we ewzilidu.

Allah taalaning yardimidin ayrilip qélish, uning ghezibige yoluqush, dinning körsetmisidin chetnep kétish, xarliq - zebunluqqa mehkum bolush we bashqilar teripidin bozek étilish qatarliq nurghunlighan bextsizliklerge giriptar bolushning hemmisi allah taalani untup ketkenliktin bolidu. Islam dini insanlar jemiyitining eng mukemmel nizamidur. Musulman kishi allah taala bilen bolghan alaqisini we yéqinliqini kücheytkendila uning diyaniti toluqlan'ghan bolidu. Diyaniti toluqlan'ghan ademning dunya we axiretlik barliq ishliri netijilik bolidu.

Zikir – köpinche kishilerning chüshen'ginidek, köngül bilen eqil ghapil halda til bilenla orundilidighan ibadet emes. Zikirning eng yaxshisi til bilen qelb birleshken zikirdur. Peyghember eleyhissalam bir hediside: " zikirning eng ewzili lailahe illellahudur" dep körsetken. Bu kelime islam dinining shuari, jennetning achqusi we musulmanliqning belgisidur. Bu kelimini til bilen oqup dil bilen uning menisini testiq qilghandila bu kelime öz ipadisini tapqandek, zikirmu til we dil her

ikkisining ishtirak qilishi bilenla eng yaxshi ipadisini tapidu.

Zikirning peziliti

quran kerim allah taalagha zikir éytishning pezilitini bayan qilip mundaq deydu:

[وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (35)]

"allahni köp zikir qilghuchi erler we allahni köp zikir qilghuchi ayallargha allah meghpiret we katta sawab teyyarlidi". [ehzab sürisi 35 - ayet].

Allah taala mundaq deydu:" méni yad étinglar, menmu silerni yad étimen" süre beqere 152- ayet.

Eger siz "la ilahe illellah " désingiz, allah sizni ismingizni chaqirip turup yad étidu. Sahabilerdin biri:

- men perwerdigarimning méni qandaq chaghda eske aldighanliqini bilimen dédi. Bashqilar uningdin :

- perwerdigaring séni qandaq chaghda eske alidu? Dep soridi. U jawaben :

- men uni yad etkende, allah taala :" méni yad étinglar, menmu silerni yad étimen " dégen, dédi. Allahning hozurigha kirish shuqeder asan, uningda qilchilik japa- musheqqet yoq.

Allah taala mundaq deydu :" iman éytqanlar, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad étish bilen aram tapidu " [süre reide 28- ayet] allahni köp esleshning dillarni aram tapturush, tinichlandurush we xatirjem qilishtek paydiliri bar bolup, köp zikri éytish daim qayghu we iztirapta ötidighan, pisxik doxturlardin qachidighan bimarlargha dawadur. Ademler allahni eslimeslik we allahdin yüz örüsh sewebidin ghem- qayghugha giriptar bolidu. Bu menide allah mundaq deydu: "kimiki mining zikrimdin yüz örüydiken, uning hayati tar (yeni xatirjemsiz) bolidu, qiyamet küni uni biz kor qopurimiz" [süre taha 124- ayet.]

allahni esleshte barche müshküllerge ilaj we barche qiyinchiliqlargha chiqish yoli bar. Allahni esleshtin gheplette qalghanda, insan tügimes – pütmes ghemge muptila bolidu. Uni sheytan changgiligha éliwalidu. Allah taala mundaq deydu: " kimiki mihriban allahni yad étishtin (yeni qurandin) yüz örüydiken biz uninggha sheytanni musellet qilip qoymiz (sheytan uni weswese qilidu), sheytan uninggha hemishe hemrah bolidu " [süre zuxruf 36- ayet.]

allah taala möminlerni mal- dunyaning ularni allahni yad étishtin gheplette qoyushidin agahlandurup mundaq deydu: " i möminler! Malliringlar we baliliringlar silerni allahning zikridin (yeni allahning taet – ibaditidin) gheplette qaldurmisun, kimiki shundaq qilidiken, ular ziyan tartquchilardur " [süre munapiqun 9- ayet.] qandaq ademni baliliri, mal- dunyasi allahni yad étishtin tosup qoysa, undaq kishi ochuq ziyan tartidu.

Ademni heyran qalduridighan bir ish- allahning pütün chong ibadetlerning xatimisini zikri bilen baghlap qoyushidur. Siz qandaqliki bir chong ibadetni ada qilmang, uninggha zikri egiship kélidu. Namaz- zikridur. Namazdin kiyin yene zikri bar, u bolsimu – dua. Rozimu hem shundaq. Allah taala bir nechche orunda roza tutqanda dua qilishqa buyruydu. Dua dégen zikridur. Hejmu , namaz,

rozigha oxshash. Allah taala mundaq deydu: " siler hejge ait ibadetlerni ada qilghandin kiyin, allahni bolsa ata- buwanglarni (pexrlinip) yad etkendek yaki uningdinmu ziyade yad étinglar " [süre beqere 200- ayet.]

allah namaz heqqide mundaq deydu: " namazdin parigh bolghininglarda öre turghan, olturghan we yatqan haletliringlarda allahni yad étinglar " [süre nisa 103- ayet]

jüme namizining sheripi, ornining yoqiriliqi we pezilitining kattiliqi zikri bilen xaslashturuldi. Allah taala bu heqte mundaq deydu: " namaz oqulup bolghanda (yeni jüme namizidin parigh bolghininglardin kiyin) zémin'gha tarilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup) allahning pezlidin telep qilinglar, meqsitinglargha érishish üchün allahni köp yad étinglar " [süre jüme 10- ayet.]

allah taala eng katta ibadet namazning nishanini zikri qildi. Allah taala musa eleyhissalamgha mundaq emir qilidu :" méni zikri qilish üchün namaz oqughin" [süre taha 14- ayet.]

namaz, bashtin- axirghiche zikri bilen tolghan. Qiraet qilish- zikri, roku qilish – zikri, sejde qilish – zikri, teshehhud- zikri wehekezalar....

Peyghember eleyhissalam bizge heqiqi hayatning qelibning hayat bolishda ikenliki, qelbining hayat bolushning peqet allahni zikri qilip torush bilenla hasil bolidighanliqini nahayiti ochuq bayan qilip mundaq deydu: " allahni yad étip turdighan adem bilen allahni yad étip turmaydighan ademning misali xuddi tirik adem bilen ölük ademning misaligha oxshaydu " (buxari 6407- nomur.)

allahni yad étishtin ghapil bolup, ölükler bilen bir qatarda bolushqa razi bolamsiz? Men hayatida késeldin saq bolalmighan, baliliri qaqshitidighan, qoshnilargha yaman muamilide bolidighan her qandaq kishidin sorighum kélidu: siz allahni yad étishke héris bolghanmu? Qelbingizni, öyingizni yaratquchimiz allahni zikri qilish bilen nurlandurghanmu?

Bir adem peyghember eleyhissalamning yénigha kilip: shikayet qilishqa bashlidi: - i resulullah! Islamdiki hökümler manga nisbeten nahayiti köp bolup ketti, bu hökümler ichide ibadetke, exlaqqa we muamilige alaqidar hökümler bar. Shunglashqa manga men ching torup qilidighan bir ishni körsitip qoysang. Peyghember eleyhissalam bu ademge mundaq dep jawab qayturdi.:" tiling hemishe allahni zikri qilish bilen höl tursun" (tirmizi 3375; ibni majje 3793; imam ehmed 4- tom 190- nomur.)

peyghember eleyhssalamning yénigha yene bir adem kilip, uningdin : -islamdiki qaysi emel eng ewzel ? Dep soridi. Peyghember eleyhissalam uninggha : - tiling allahni zikri qilish bilen höl halette wapat bolushung dep jawab berdi. (tibrani 20- tom 107; ibni hebban 818- nomur)

eng ewzel ish- sizning allah bilen uni yad etken halette mulaqat bolushingizdur!!!

Ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember eleyhissalam sahabilirigha: "silerge perwerdigaringlar dergahida eng yaxshi sanilidighan, mertibenglerni eng yoqiri kötiridighan, allah yolida altun - kümüsh serp qilghandinmu, düshmininglar bilen neq meydan éliship jihad qilghandinmu yaxshi sanilidighan emelni éytip béreymu?" déwidi, sahabilar u qaysi i resulullah? Dep

sorashti, bu waqitta peyghember eleyhissalam ulargha: " allah taalani köp yad qilish " dep jawab berdi. [tirmizi riwayiti].

5621/9194 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning yer yüzide kochilarni aylinip yürüp, zikir ehlini izdeydighan perishtiliri bar bolup, ular allahni zikir qiliwatqan bir jamaetni tapqan chéghida: ”kélinglar, mana taptuq “ dep bir - birige nida qilidu we derhal yighilip, qanatliri bilen ularning etrapini dunya asminigha qeder oriwalidu. Ularni hemmidin eng yaxshi bilip turghan perwerdigari perishtilerdin: ”bendilirim néme dewatidu? “ dep soraydu. Ular: ”bendiliring sanga tesbih éytiwatidu, tekbir, hemdu sana éytip séni ulughlawatidu “ deydu. Allah: ”ular méni körüptimu? “ dep soraydu. Perishtiler: ”yaq, séni körmeptu “ deydu. Allah: ”eger ular méni körgen bolsa, ularning hali qandaq bolar idi? “ deydu. Perishtiler: ”eger ular séni körgen bolsa, ibadetni téximu köp qilghan bolatti. Séni ulughlashni, sanga hemdu sana éytishni we tesbih éytishni yenimu köp qilghan bolatti“ deydu. Allah: ”ular mendin néme tileydiken? “ deydu. Perishtiler: ”sendin jennetni tileydiken“ deydu. Allah: ”ular jennetni körüptimu? “ deydu. Perishtiler: ”yaq. I rebbimiz! Séning naming bilen qesemki, ular jennetni körmeptu “ deydu. Allah: ”eger ular jennetni körgen bolsa, ularning hali qandaq bolar idi? “ deydu. Perishtiler: ”eger ular jennetni körgen bolsa, ularning jennetke bolghan teshnaliqi, righbiti téximu küchlük bolghan bolatti“ deydu. Allah: ”ular némidin panah tileydiken? “ deydu. Perishtiler: ”dozaxtin panah tileydiken“ deydu. Allah: ”ular dozaxni körüptimu? “ deydu. Perishtiler: yaq. I rebbimiz! Séning naming bilen qesemki, ular dozaxni körmeptu “ deydu. Allah: ”eger ular dozaxni körgen bolsa, hali qandaq bolar idi? “ deydu. Perishtiler: ”eger ular dozaxni körgen bolsa, uningdin téximu qorqqan we téximu yiraqqa qachqan bolatti “ deydu. Shuning bilen, allah: ”men silerni guwah qilimenki, ularning gunahlirini epu qildim“ deydu. Perishtilerdin biri: ”ularning ichide palani kishi zikir üchün emes, belki peqet özining ishi üchün kelgen idi “ deydu. Allah: ”mundaq bir jamaet bilen söhbetdash bolghan kishi quruq qol qaytmaydu“ deydu. Tirmizi yuqiriqi hedisning oxshishini ebu hureyre yaki ebu seidtin riwayet qilghan. (buxari: 6408)

5626/9201 - ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah zikir qilinidighan öy bilen allah zikir qilinmaydighan öyning perqi térik bilen ölükning perqige oxshaydu. (muslim: 779)

5627/9202 - ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mekkige (qarap) kétiwétip, jumdan dégen taghdin ötüwatqanda: yürünglar! Bu yer jumdandur. Muferridler nurghun sawab élip ketti, dédi. Sahabiler: i resulullah! Muferridler kim? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: (ular) allahni köp zikir qilghan er we ayallar, dédi. (muslim: 2676)

5629/9206 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jennet baghchiliridin ötken chéghinglarda uningdin behrimen boliwélinglar! Dédi. Sahabiler: jennet

baghchiliri némidur? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: zikir soruni, dep jawab berdi. (tirmizi: 3510)

5630/9209 - ebu derda reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: allah taala qiyamet küni merwayittin yasalghan munberlerde olturidighan, yüzliridin nur yéghip turidighan bir munche kishilerni tirildüridu, insanlarning hemmisi ulargha hewes bilen qaraydu. Ular peyghembermu emes, shéhidmu emes, dédi. Buni anglighan bir sehraliq tizlinip olturup: i resulullah! Ularning kimlikini éytip bergin, tonuwalayli! Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ular her xil qebililerdin, her qaysi sheherlerdin kelgen bolup, allah üchün bir - birini dost tutqan, allahning zikri üchün bir yerge yighilghan we uni zikir qilghan kishilerdur, dédi. (elkebir)

5632/9215 - ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning azabidin saqlinish üchün allahni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

peyghember eleyhissalam mundaq dégen:" bir jamae allahni yad étish üchün bir yerge yéghilishsa, perishtiler ularni oraydu, ulargha rehmet yaghidu, xatirjemlik chüshidu, allah ularni hozuridiki perishtilerning ichide tilgha alidu" (muslim, 6795; tirmiz 3378; imam ehmed 3- tom 92- nomur.)

allah hedis quddisyde mundaq deydu:" bendem méni qandaq oylisa, men uning yénida u oylighan halette bolimen. U méni yad etse, uning bilen birge bolimen, yürikide yad etse, menmu uni yürikimde yad étimen. Eger u méni jamaet ichide yad etse, menmu uni téximu yaxshi bolghan jamaet ichide yad étimen" (buxari 6405; muslim 6773; imam ehmed 2- tom 251- nomur.)

peyghember eleyhissalam sahabilerning yénigha chiqti. Ular olturuwatqan idi. Peyghember eleyhissalam ulardin :

- némige olturdunglar? Dep soridi. Ular:

- i resulullah! Allahni zikri qilip olturuwatimiz dep jawab berdi. Peyghember eleyhissalam ulardin yandurup soridi:

- siler peqet allahni zikri qilish üchünla olturdinglarmu?. Ular éytishti:

- allah bilen qesemki, biz peqet allahni zikri qilish üchünla olturduq. Peyghember eleyhissalam ulargha mundaq dédi:

- men silerge töhmet qilmaqchi emes, lékin manga allahning siler bilen perishtilerge pexirliniwatqanliqi yetküzüldi.(muslim 6197; tirmizi 3379- nomur.)

allahni yad etküchi mosulmanlar, her waqit zikri éytip torush kérek. Aishe reziyellahu enha mundaq dégen: peyghember eleyhissalam allahni her qandaq chaghda yad étip turatti. Peyghemberni yaxshi körgüchi, uning bilen jennette birge bolushni arzu qilghuchi kishi, peyghember eleyhissalamdin örnek élip, her waqit allahni eslep turushi kirek. Hemmeylen'ge ayanki, peyghember eleyhissalam hajetxanidin chiqqanda " ghfrank (i allah ! Gunahlirimni meghfiret qil) " deytti. (ebu dawud 30; tirmizi 7; ibni majje 300;imam ehmed 6- tom 155- nomur.)

shundaq ademler barki, ular bir nechche yildin buyan, belki dunyagha kelgendin buyan bir orunda olturup allahni yüz qétim yad étip baqmighan, yüz

qétim subhanellah dep tesbihmu éytip baqmighan. Ular shundaq bolushigha qarimay turmushning qattiqliqidin, balilirining qaxshtishliridin, daim ichi siqilipla yürüshliridin shikayet qilishidu. Qiyamet küni mosulmanlar allahni yad etmey ötküziwatqan waqitlirigha nadamet chikidu. Bu heqte muaz reziyellahu enhu mundaq dégen: qiyamet küni jennetke kirgenlerning pushayman qilidighan birdin- bir nersisi allahni yad etmey ötküziwetken deqiqilerdur.

Riwayet qilinishche, bir küni ebu hüreyre reziyellahu enhu bazargha chiqip: i sodigerler jamaesi! Mesjidke kélinglar, u yerde peyghember eleyhissalamning mirasi teqsimliniwatidu dégen. Sodigerler hapila- shapila mesjidke kilip, undaq ishning yoqluqini his qilghan we : mesjidke kelduq, héch ishni körmiduq déyishken. Bu chaghda ebu hüreyre reziyellahu enhu ulardin: némini kördünglar? Dep sorighan. Ular: biz mesjidte bir bülük kishilerning allahni yad étip zikri éytiwatqanliqini kördu q dep jawab bergen. Ebu hüreyre ulargha : ene shu peyghembirimizning mirasi dep jawab bergen.

Riwayetlerde kilishche, bir küni sulayman eleyhissalam wezir- wuzuraliri we eskerliri bilen étizda tériqchiliq qiliwatqan addiy bir déhqanning yénidin ötüp qaptu. Héliqi déhqan sulayman eleyhissalamning bu halitini körüp: dawud ailisidikler katta shahlardin bolup kétiptughu dégen. Sulayman eleyhissalam uninggha qarap mundaq dégen: allah bilen qesemki, möminning sehipisige xatirlen'gen bir tesbih sulayman we uning ailisidikilerge ata qilin'ghan shahliqtin yaxshidur, chünki sulayman'gha ata qilin'ghan nersiler yuqaydu, tesbih qalidu. Heqiqetenmu musulman kishining eng yaxshi haliti uning allah taalani yad qilish bilen meshghul boliwatqan chaghliridiki halitidur. Allah taala bilen meniwiy mulaqatta bolghan we uninggha munajat qilghan waqittiki huzur – halawetning lezzitini peqet tétighanlarla bilidu.

Zikirning edepliri

zikirning eng asasliq edebliri - herqandaq bir ibadet üchün zörür bolghan, hetta uning qobul bolishi üchün shert qilin'ghan niyet, ixlas, muhebbet, kemterlik we bashqilardur. Zikirning bashqimu edebliri bolup, ular töwendikiche:

1 - zikirni awaz chiqarmastin ichide éytish. Peyghember eleyhissalam bir küni seper üstide awazlirini kötirip zikir éytiwatqan kishilerge xitab qilip, " ey insanlar! Özünglarni tutuwélinglar, elwette siler quliqi éghir yaki silerdin yéraqtiki birini chaqiriwatmaysiler. Siler munajat qiliwatqan zat - silerge eng yéqin we hemmini anglap turghuchi zattur. U silerge siler üstige ménip kétiwatqan ulaqliringlardinmu bek yéqindur" dégenidi. [buxariy riwayiti].

Töwendiki hedistimu shuninggha oxshash mezmun bayan qilin'ghan.

5862/ 9558 _ ebu musa reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille seperge chiqtuq. Bir töpilikke chiqqanda, tekbir éyttuq. Peyghember eleyhissalam: i insanlar! Jéninglargha ichinglar aghrisun. Siler gas yaki gachini emes, belki silerni her daim anglap, körüp turidighan zatqa dua qiliwatisiler, dédi. Andin méning yénimgha keldi. Men ichimde: ”allahning yardimisiz héchqandaq küch quwwet yoqtur “ dewatattim. Peyghember eleyhissalam: i abdullah ibni qeys! ”allahning yardimisiz héchqandaq küch quwwet yoqtur “ dégin! Chünki u jennetning

xeziniliridin biridur, dédi. Yene bir riwayette: i abdullah ibni qeys ! Sanga jennet xeziniliridin bir kelime ögiteymu? U bolsa: ”küch quwwet peqet allahqila xastur“ dégen kelime dégenliki riwayet qilin'ghan. (buxari: 6384)

5863/ 9559 _ ebu musa reziyellahu enhu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille bir ghazatqa chiqtuq, dep yuqiridiki hedisni bayan qilghan. Bu hediste yene: (dua qilghan) rebbinglar silerge min'gen tögenglarning boynidinmu yéqindur déyilgen, emma uningda: küch quwwet peqet allahqila xastur dégen söz riwayet qilinmighan. (muslim: 2704)

2 - allah taalani zikir qilghanda oqulghan tesbih, tehlil we tekbirlerni imkan qeder sanap oqush. Peyghember eleyhissalam bir hediside mundaq dep körsetken:

5850/9532 _ deslepki muhajir ayallardin yuseyre reziyellahu enha riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ulargha mundaq dégen: i ayallar! Allah taalagha tesbih, tehlil (la ilahe illallah) we teqdis (ulughlash) éytishinglar lazim. Bularni barmiqinglarda sanap éytinglar, chünki barmaqlardin sorilidu we ular sözlitilidu. Shunga hergiz gheplette qalmanglar! Bolmisa, rehmetni untup qalisiler. (tirmizi: 3583)

3 - zikirni pak halette eytish yaki dawamliq özini pak tutush.

4644/7713 - muhajir ibni qunfuz reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha barsam, u kichik teret qiliwatqaniken, salam bergenidim, taharet élip bolghandin kéyin salimimni qayturdi. Andin özre éytip: men taharetsiz halda allahni zikir qilishni yaqturmidim dédi. (ebu dawut: 17)

zikirni terk itishning gunahi

" méni taet - ibadetler we zikir - tesbihler bilen yad étinglar, (méni yad etsenglar) menmu silerni (emelinglargha sawab bérish we gunahinglarni meghpiret qilish bilen) yad étimen. Manga shükür qilinglar, nashükürlük qilmanglar" [beqer sürisi 152 - ayet] dep körsetken.

Allah taalani yad étishtin xali bolush uninggha we u ata qilghan néimetlerge nashükürlük qilghanliq bolidu. Nashükürlük eng éghir gunah bolup, u quranning tebiri bilen néimetke kupurluq qilish déyilidu. Tebiiyki, allah taalaning nezeride eng éghir sanalghan gunahlarla kupriliq dep süpetlinidu. Peyghember eleyhissalam bir hediside: " allah taalani yad étip turidighan adem térikke, uni yad qilmaydighan adem ölükke oxshashtur" dep körsetken[buxariy riwayiti]. Démek allah taalani yad etmigen we uning néimetlirige shükür qilishni untup ketkenler allah taalaning nezeride ölüklerdur.

5628/9204 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala mundaq deydu: "bendem méni qandaq oylisa, men uning üchün shundaq bolimen. U méni esligende, men uning bilen birge bolimen. Eger u méni ichide eslise, menmu uni ichimde esleymen. Eger méni bir jamaet ichide eslise, menmu uni uningdin yaxshiraq bir jamaet ichide esleymen. U manga bir ghérich yéqinlashsa, men uninggha bir gez yéqinlishimen. Eger u manga bir gez yéqinlashsa, men uninggha bir ghulach yéqinlishimen. U manga méngip kelse, men uninggha yügürüp

barimen. " (buxari: 7405)

peyghember eleyhissalam telim bergen zikir tesbihler

1. Quran tilawet qilish.

4029/6705 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir qewm allahning öyliridin biride yighilip olturup, allahning kitabini tilawet qilip, özara öginiship olturidighanla bolsa, ulargha xatirjemlik chüshidu, rehmet yaghidu, ularning etrapini perishtiler chöridep turidu, allah ularni huzuridikilerning aldida tilgha alidu. (muslim: 2699)

4034/6715 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, quran kélip: i rebbim ! Uni (quran oqughuchini) zinnetligin! Deydu. Uninggha karamet taji kiydürilidu. Andin yene: i rebbim! Uninggha téximu ziyade iltipat qilghin, deydu. Shuning bilen, uninggha karamet toni kiydürilidu, andin yene: i rebbim! Uningdin razi bolghin! Deydu. Allah uningdin razi bolup kétidu hemde uninggha: oqup örlewergin! Déyilip, her bir ayetke bir derije qoshup bérilidu. (tirmizi: 2915)

4035/6717 - aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: quran oqushqa mahir (yeni yadqa we mungluq oquyalaydighan) kishi hörmetlik, yaxshi pütükchi perishtiler bilen bille bolidu. Quranni duduqlap qiynilip oquydighan kishige bolsa, qosh ejir bérilidu. (muslim: 798)

2. Istighpar eytish.

5860/9551 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tilgha (éytilishi) yenggil, tarazigha éghir, allahqa eng söyümlük bolghan ikki kelime bar. Ular: ”allah paktur, barliq hemdu sana uninggha xastur, allah paktur we büyüktur“ dégen kelimilerdur. (buxari: 6682)

5638/9225 - yene bir riwayette mundaq déyilgen: allah taala kéchining üchtin biri ötkende, dunya asminigha chüshüp, taki tang atqiche: ”istighfar éytquchi barmu? Töwbe qilghuchi barmu? Hajitini tiligüchi barmu? Dua qilghuchi barmu? “ dep nida qilidu. (muslim: 758)

5851/9535 _ egher muzeniy reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shek shübhisizki, bezide qelbimni gheplet qaplaydu. Elwette, men allahqa künde yüz qétim istighfar éytimen. (muslim: 2702)

5853/9537 _ sheddad ibni ews reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töwendiki dua dualarning eng büyükidur: ”i allah! Sen méning rebbimsen, sendin bashqa ilah yoqtur. Sen méni yaratting, men séning qulungmen. Küchümning yétishiche séning ehdi permaningdimen. Qilghan gunahlirimning yamanliqidin sanga séghinip panah tileymen, manga ata qilghan néimetliringni étirap qilimen, gunahimnimu étirap qilimen, méning gunahlirimni meghpiret qilghin, sendin bashqa héchkim gunahlarni kechürelmeydu“. Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kündüzi oqusa we (shu küni) kech kirishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu.

Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kechqurun oqusa we (shu kéche) tang étishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu. (buxari: 6306)

3. Tesbih, hemdi, tekbir eytish

5841/9519 _ sefine reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tarazida éghir kélidighan munu besh nersige heyranmen: ”allah paktur“, ”hemdu sana allahqa xastur“, ”allahtin bashqa ilah yoq “, ”allah büyüktur“ dégen kelimiler we azargha uchrighan yaxshi ademning sewr taqiti. (elewset)

5696/ 9306 - keib ibni ujre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her perz namazdin kéyin 33 qétim ”subhanellah“, 33 qétim ”elhemdulillah“, 34 qétim ”allahu ekber “ dégen kishi jennettin mehrum qalmaydu. (muslim: 596)

5699/9309 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: muhajirlarning péqirliri peyghember eleyhissalamning qéshigha kélip: i resulullah! Baylar yuqiri derije we menggülük néimetlerge (jennetke) ériship ketti, déyishkenidi, peyghember eleyhissalam: qandaq qilip (ériship ketti)? Dep soridi. Ular: baylar biz oqughan namazni oquydu, biz tutqan rozini tutidu. Lékin ular sediqe béridu, biz bérelmeymiz. Ular qullarni azad qilidu, biz azad qilalmaymiz, dédi. Peyghember eleyhissalam: men silerge keyninglardikilerdin téximu ilgirilep, aldinglardikilerge yétishwalidighan, siler qilghanni qilghan kishilerdin bashqa héchkim silerdin artuq bolalmaydighan bir emelni ögitip qoyaymu? Déwidi, ular: way! Shundaq qilghin, i resulullah! Déyishti. Peyghember eleyhissalam: her namazdin kéyin biraqla 33 qétim subhanellah, elhemdulillah, allahu ekber denglar! Dédi. Kéyin muhajirlarning péqirliri peyghember eleyhissalamning yénigha yene kélip: bizning puldar qérindashlirimiz biz qilghanni anglap, ularmu qilghili turdi, dep shikayet qilishiwédi, peyghember eleyhissalam: bu, allahning pezli we merhemiti bolup, allah uni xalighan kishilerge béridu, dédi. (muslim595)

5701/9312 - yene bir riwayette: her namazdin kéyin 33 qétim ”subhanellah“, 33 qétim ”elhemdulillah“, 33 qétim ”allahu ekber“ dése, andin bu 99 ni

لا إله إلّا اللّهُ وحْدهُ لا شريك لهُ لهُ الْمُلْكُ ولهُ اْلحمْدُ وهُو على كلّ شيْءٍ قديرٌ*

(yégane allahtin bashqa héch bir ilah yoqtur, padishahliq allahqa mensuptur, jimi hemdu sana allahqa xastur, allah her nersige qadirdur)“ dégen kelime bilen 100 qilsa, déngizning köpükidek köp gunahi bolsimu, hemmisi meghpiret qilinidu déyilgen. (muslim: 597)

4. Kelime tewhidni oqush

5855/ 9540 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan hediste peyghember eleyhissalam mundaq deydu: kimki künde yüz qétim: ”yalghuz allahtin bashqa ilah yoq, uning shériki yoq, padishahliq uninggha xastur, barliq hemdu sana uninggha xastur, u hemme nersige qadirdur“ dése, on qul azad qilghan we yüz yaxshiliq qilghanning sawabi bérilidu, yüz gunahi öchürülidu, (shu küni) kech kirgiche sheytanning yamanliqidin saqlinidu. U kelimini uningdinmu köp zikri qilghanlardin bashqa héchkim (shu kün ichide) uningchilik sawabliq ish qilalmighan bolidu. Kimki: ”allah paktur, barliq hemdu sana uninggha

xastur“ dégen sözni yüz qétim éytsa, déngiz köpökidek köp gunahi bolsimu kechürülidu. (muslim: 2691)

5856/9541 _ ebu eyyub ensari reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki on qétim: ”yalghuz allahtin bashqa ilah yoq, uning shériki yoq, padishahliq uninggha xastur, barliq hemdu sana uninggha xastur we u hemme nersige qadirdur“ dése, ismail ewladédin on qulni azad qilghanning sawabini alidu. (muslim: 2693)

5858/ 9549 _ ömer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bazargha kirgende: ”yalghuz allahtin bashqa ilah yoq, uning shériki yoqtur, padishahliq uninggha xastur. Barliq hemdu sana uninggha xastur, u öltüridu we tirildüridu. U hemishe tériktur, héchqachan ölmeydu. Hemme yaxshiliq uning ilkididur we u hemme nersige qadirdur“ dése, allah uninggha bir milyon sawab yézip, bir milyon gunahini öchürüp tashlaydu we mertiwisini bir milyon derije yuqiri kötüridu. (tirmizi: 3428)

5. Kilime temjidni oqush

5845/9524 _ enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem yopurmiqi qurup ketken bir tüp derexning yénidin ötüp kétiwétip, hasisi bilen urghan idi, ghazanglar yerge tökülüp chüshti. Andin peyghember eleyhissalam mundaq dédi: ”hemdu sana allahqa xastur, allah paktur, allahtin bashqa ilah yoqtur, allah büyüktur“ dégen kelimiler bendining gunahlirini xuddi mushu derexning ghazangliri tökülgendek töküwétidu. (tirmizi: 3533)

5846/ 9525 _ ibni mesud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mirajgha chiqqinimda, ibrahim eleyhissalam bilen uchrashtim. U manga mundaq dédi: ümmitingge mendin salam dégin ! Ulargha jennetning bekmu chirayliq ikenlikini, topisining mushki enber, süyining bekmu tatliq, yérining tüptüz, tikilgen derexlirining: ”allah paktur, hemdu sana allahqa xastur, allahtin bashqa ilah yoqtur we allah büyüktur“ dégen sözdin ibaret ikenlikini bildürgin! Dédi. (tirmizi: 3462)

6. Duani köp qilish

5634/9217 - nuiman ibni beshir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dua ibadettur dégendin kéyin: "perwerdigaringlar éytidu: manga dua qilinglar, men duayinglarni qobul qilimen (tiligininglarni bérimen), shübhisizki, méning ibaditimdin chongchiliq qilip bash tartidighanlar xar halda jehennemge kiridu" (süre ghafir, 60 - ayet)dégen ayetni oqughan. (tirmizi: 3372)

5635/9218 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taalaning neziride duadinmu ulughraq ibadet yoq. (tirmizi: 3370)

5636/9221 - jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: herqandaq bir insan hajitini tilep dua qilghanda, gunah bolidighan yaki urugh tughqanliridin munasiwetni üzüshke élip baridighan ishni tilimigenla bolsa, allah taala uning tiligen nersisini béridu. (tirmizi: 3381)

7. Tehlilni köp oqush

5857/9546 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insan chong gunahlardin saqlinip, chin qelbidin: ”allahtin bashqa ilah yoq“ dése, u kelimige asmanning barliq ishikliri échilidu we u taki ershkiche yétip baridu. (tirmizi: 3590)

5698/9308 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamdat namizidin kéyin ”subhanellah “ni 100 qétim, ”lailahe illellah“ni 100 qétim dése, déngizning köpükidek köp gunahi bolsimu, hemmisi meghpiret qilinidu. (nesai: 1354)

16/22 - wehb ibni munebbetin: ”allahtin bashqa héch bir ilah yoqtur“ dégen kelime jennetning achquchi emesmu? Dep soralghanidi, u: toghra, biraq her qandaq achquchning chishi bolidu, chishi bar achquchni élip kelseng (qulup) échilidu, emma chishi yoq achquchni kötürüp kelseng échilmaydu, dédi. (buxari muelleq riwayet qilghan)

8. Peyghember eleyhissalamgha durud yollash

5866/9563 _ ebu mesud ensari reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz seid ibni ubadening mejliside iduq, peyghember eleyhissalam kirip keldi. Beshir ibni seid uningdin: i resulullah! Allah taala bizni sanga durud we salam yollashqa buyridi, biz uni qandaq qilimiz? Dep soridi. Peyghember eleyhissalam jawab bermey jim turdi. Biz: ”kashki sorimighan bolsichu“ dep oyliduq. Kéyin, peyghember eleyhissalam mundaq dédi: ”i allah! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghin. I allah! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige beriket ata qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige beriket ata qilghin ! Heqiqeten sen maxtashqa layiq büyük zatsen“ denglar! Salam bolsa, siler bilgininglardek (yeni teshehudta olturghanda oqulidighan duadur)(muslim: 405)

5872/9571 _ enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki manga bir qétim salam yollisa, allah uninggha on qétim salam yollaydu, on gunahini öchürüp tashlaydu we mertiwisini on derije yuqiri kötüridu. (nesai: 1297)

5873/9572 _ abdullah ibni ebu telhe reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, peyghember eleyhissalam xushal xuram yétip keldi. Uninggha: i resulullah! Yüzüngdin xushalliq ipadisi chiqip turidu, dégeniduq, peyghember eleyhissalam mundaq dédi: yénimgha bir perishte kélip mundaq dédi: ”i muhemmed ! Rebbing sanga salam yollidi we: kimki sanga bir qétim durut éytsa, men uninggha on qétim rehmet éytimen. Sanga bir qétim salam yollisa, men uninggha on qétim salam yollaymen. Bu séni xursen qilmamdu? Dédi“. (nesai: 1283)

5874 /9574 _ eli ibni ebu talib reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méning ismim zikir qilin'ghanda, manga durut we salam yollimighan kishi heqiqiy béxildur. (tirmizi: 3546)

5875/9575 _ abdullah reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning yer yüzide aylinip turidighan

perishtiliri bar, ular ümmitimning salamini manga yetküzüp turidu. (nesai: 1282)

5879/9582 _ ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim manga durut we salam yollashni unutsa, jennet yolidin adashqan bolidu. (ibni maje: 908)

9. Allahni köp zikir qilish

5622/9196 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki olturghan jayida allahni zikir qilmsa, allahning huzurida pushayman'gha qalidu. Kimki yatqan jayida allahni zikir qilmisa, allahning huzurida pushayman'gha qalidu. (ebu dawut: 4856)

5623/9197 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir jamaet olturghan sorundin allahni zikir qilmastin qopup ketse, éshekning tépi (ölüki) bar jayda olturup qopqandek bolidu. Bu, ular üchün hesret élip kélidu. (ebu dawut: 4855)

5625/9199 - abdullah ibni busr reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir kishi peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i resulullah ! Manga köre islam sheretliri (sawabning yolliri) nahayiti köpiyip ketti. Manga (shulardin) birni éytip bergin, men uninggha mehkem yépishay, dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: tiling allahning zikridin toxtap qalmisun! Dédi. (tirmizi: 3375)

5626/9201 - ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah zikir qilinidighan öy bilen allah zikir qilinmaydighan öyning perqi térik bilen ölükning perqige oxshaydu. (muslim: 779)

5629/9206 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jennet baghchiliridin ötken chéghinglarda uningdin behrimen boliwélinglar! Dédi. Sahabiler: jennet baghchiliri némidur? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: zikir soruni, dep jawab berdi. (tirmizi: 3510)

5632/9215 - ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning azabidin saqlinish üchün allahni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

5669/9271 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allahning 99 ismi bar bolup, kimki uni yadlisa, jennetke kiridu. Allah taqtur, (shunga) taqni yaxshi köridu. (muslim: 2677)

yuqirqi telim we paaliyetlerdin töwendikidek bir xetme shekillinidu. Aldi bilen xetmning nimilikini chüshinip öteyli.

Xetme - bir emelni melum bir sanda tamamlash dégenlik bolup bu bir sirliq uqummu emes. Beziler buni sirliqlashturup, öziche peyghember eleyhissalam xetme oqumighan dep, zikir tesbih emel ibadetke birilgenlerning paaliyitini bidetke chiqirip kishilerni bir obdan emel ibadettin tosup qimmetlik waqtini bikar

ötküzüp zaye qiliwitishke sewep bolidu. Rasit peyghember eleyhissalam xetme namida bir nerse oqughanliqi heqqide xewer yoq. Emma yuqirdiki bir qanche tesbih, tekbir, istighparlarni melum sanda oqushqa righbetlendürgen. Shunga bir adem buyrighan shu ishtin birni, yaki hemmisini melum bir waqitta, melum bir jayda, shu san(eded) bilen oqup tamalap özining tilkini tilep dua qilsa bir xetme ada qilin'ghan bolidu. Uni meyli nime dep atisa atisun, mahiyette xetme shekillinidu. Bu yerdiki mesile, kimning nime meqsette, nimini oqushgha munasiwetliktur. Eger, sheretke uyghun bolmighan melum bir hajet, tilek üchün yaki bezilerning yaman nashayan ishlarni wujudqa chiqirish niyiti üchün oqusa sawap ejir emes gunah bolidu. Mezmuni toghra bolmighan nersilerni oqusa heqiqeten bidet hetta shirikke ilip baridu. Emma gunahtin paklinish, allahni zikir qilish niyiti bilen peyghember eleyihsalam buyrighan quran sürlirini oqush, istighpar, zikir tesbihlerni oqush bidet bolmastin belki peziletlik emel bolup rohni paklash, allahqa yiqinliq hasil qilishta, dua tileklerning ijabet bolushida nahayti mohim rol oynaydu. Hetta bir qisim ölimalar töwendiki hediste kelgen yunus eleyhissalamning biliqning qarnida turup)la ﴿لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾

dégen duani 40 kün oqush arqiliq nijatliqqa irishkenlikini xetme üchün qurandin delil dep qaraydu.

4265/7090 - seid reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zunnun (yunus eleyhissalam) kitning qorsiqida turup: " (perwerdigarim!) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nefsimge) zulum qilghuchilardin boldum" (süre enbiya, 84 - ayet) dep dua qilghanidi, qayisibir musulman mushu duani qilip, rebbidin (bir nerse) tilise, rebbi uni ijabet qilmay qalmaydu. (ehmed: 1462)

bir qisim sheret we teriqet ustazliri yuiqirdiki hedislerning körsetmisige asasen töwendikidek xetmilerni tüzüp oqughan, telim bergen we bu xil xetmilerni oqushni bidet hem shiriktin xali dep qarighan.

Xetme

بسم الله الرّحمن الرّحيم *

1. Allah taalaning 99 güzel isimi..10

2. Istighpar *«سبحان الله وبحمده، سبحاه الله العظيم»............................100

3. * بسم الله الرّحمن الرّحيم.. 100

4. Tehlil - «لا إله إلا الله محمد رسول الله».. 100

5. Kelime tewhid - « لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحيي ويميت

وهو حي لا يموت بيده الخير وهو على كل شيء قدير »................................33

6. Kelime temjid - « سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة

« إلا بالله العلي العظيم*..33

7. Durud...33
8 . Süre patihe.. 100
9. Ayetelkursi... 11
10. Amener resulu..11
11. ﴿لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾.................................. 100
12. Süre ixlas.. 33
13. Süre peleq...11
14. Süre nas... 11
15. Durud... 11
16. Duayi mustejap...11
17. Ewradi pethiyye
18. Quran we hedistin tallan'ghan dualar.

Bu xetme bir qisim tesewwuf ehlining kündilik eng addi xetmisi bolup köprek waqtini ibadetke qaritip zikir tesbihni kücheyitip allah taalagha bolghan yiqinliqning yuqiri derijisige irishishni, köprek sawap tipishni meqset qilghanlar üchün zikir tesbihlerning ededini ashurup telim biridu. Töwendiki hedis buning delili:

5721/9349 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki etigen - axshamda yüz qétim subhanellah webihemdihi dése, qiyamet küni héchkim uningkidin ewzel sawabqa érishelmeydu. Peqet shuninggha oxshash dégen yaki uningdin ashurup dégen kishila uningkidek yaki uningkidin ewzelrek sawabqa érishishi mumkin. (tirmizi: 3469)

bu xetme, "xetme kebir" dep atilidu. Xetme kebirning nusxsi mundaq:

بسم الله الرّحمن الرّحيم *

1. Allah taalaning 99 güzel isimi..10
2. Istighpar *«سبحان الله وبحمده، سبحاه الله العظيم»...........................100
3. * بسم الله الرّحمن الرّحيم.. 1000
4. Tehlil - «لا إله إلا الله محمد رسول الله»....................................... 1000
5. Kelime tewhid - «لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي لا يموت بيده الخير وهو على كل شيء قدير »................................100
6. Kelime temjid - «سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم »*..100

7. Durud..1000
8 . Süre patihe... 1000
9. Ayetelkursi.. 170
10. Amener resulu.. 111
11. ﴿لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾.................................. 1000
12. Süre ixlas.. 1000
13. Süre peleq.. 100
14. Süre nas...100
15. Durud.. 100
16. Duayi mustejap..11
17. Tilawiti xetme quran (quran toluq bir qitim tamamlinidu)
18. Ewradi pethiyye
19. Quran we hedistin tallan'ghan dualar

bir qisim ölimalar kishining her qandaq hajiti bolsa istighpar oqusun, istighpar hemmige kupaye dep qaraydu. Bundaq ehwaldiki istighparning ededi 100 ming bolidu. Qalghanliri yuqirqi san boyiche bolidu.

Zikr eytishning usuli
zikrni qandaq eytish kirek?

Eng yaxshisi qelb we til bilen birge zikri qilish kérek. Özingizni peyghember eleyhissalamning ornida qoyup, peyghember eleyhissalamning bu zikrilerni qandaq ada qilidighanliqini tesewwur qilip baqsingiz qandaq yaxshi- he!. Yadingizda bolsunki, her ishning özige tushluq yoli bolidu. Eger siz ademlerning arisida bolup qélip, tilingiz bilen zikri éytalmaydighan bolsingiz, qelbingizde zikri qilsingiz héchweqesi yoq. Zikridiki derijilerning eng yuqiri qelb bilen tildur. Uningdin qalsa qelb, qelbidin qalsa andin tildur. Til bilen zikri qilish tüwen derije bolsimu, uning zikri éytmay gheplette yürgendin köp ewzel ikenlikide shek yoq. Emma til bilen zikri éytishqa özleshkende, inshaallah, qelbmu zikrige hazir bolidu. Qelb hazir bolmisa, shek- shübhisizki, tilning zikri bilen bolushi gunah- meisiyetke we paydisiz ishlargha meshghul bolghindin yaxshi.

Buraderlirimizdin birersi zikri éytqanda teswi ishletsek qandaq bolidu, dep sorishi mümkin? Peyghember eleyhssalam bir küni ummulmöminiyn ummu seleme reziyellahu enhaning yénigha kirdi. Ummu seleme tashlarni tutqan halette tesbih éytip, shu tashlar bilen uni sanawatqan iken. Peyghember eleyhissalam uni bu ishtin tosmighan. Démek, teswi ishlitishtin tusaydighan nerse yoq. Teswi ishlitish zikri éytishqa we zikri éytishni eske sélishqa yardem béridu. Siz barmaqliringizni ishlitip, sanini yadingizda tutalisingiz bumu bolidu.

Zikrining paydiliri

ibni qeyyum " wabilusseyb" dégen kitawida zikrining paydilirini tilgha élip uning 100 dek paydisini sanighan. Bu yerde ularni qisqichila sözlep ötimiz.

Allah taala mundaq deydu:" allahni yad étish hemmidin (yeni unngdin bashqa hemme ibadettin) olughdur" süre enkebut 45- ayet.

Zikri sheytanni qoghlaydu. Ghem- qayghuni, qiyinchiliqni we yürekning siqilishini yuqitip tashlap ademge shad- xuramliq, xatirjemlik we teskinlik

béghishlaydu.

Allah taala mundaq deydu:" iman éytqanlar, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki dillar allahni yad étish bilen aram tapidu" süre reide 28- ayet.

Zikri zikri éytquchilarning yüzini we qelbini nurlandurup uni abroy we olughluq bilen zinnetleydu. Bedenni küchlük qilidu. Peyghember eleyhissalam eli bilen fatime reziyellahu enhumalargha 33 tesbih, 33 hemdi we 33 tekbirning öyde ishleydighan xadimdin yaxshi ikenlikini xewer qilghan.

Zikri qelbining ghizasi we ozuqluqidur. Ibni qeyyum mundaq deydu: men ustazim ibni teymiyyening yénigha kirdim. U manga: zikri éytip turush qelb üchün béliqqa su zürür bolghandek zürür dédi. Men yene bir qétim bamdat namizidin yénip, uning yénigha kirgen idim, u zikri éytiwitiptu. Men bir saettin kiyin kirey dep chiqip kettim. Bir saettin kiyin kirsem, u hélihem zikri éytiwitiptu. Men yene qaytip chiqtim. Bu bir qanche qétim tekrarlandi. Hetta kün chüsh boldi. Men heyranliq ilkide uninggha nezer tashlidim. U: bu- méning nashtiliqim, eger men bu nashta bilen nashta qiliwalmisam küchümdin qalimen dédi.

Zikri munapiqliqtin saqlaydu. Chünki munapiqlar allahni nahayiti az yad étidu. Zikri qelibning qattiqiliqini yuqitidu. Bir adem hesen beseriyning yénigha kilip: men qelbimning qattiqliship kétiwatqanliqini his qiliwatimen dégende, u bu ademge: qelbingini allahning zikri bilen yumshatqin dep jawap bergen. Zikri tilni gheywet, suxenchilik, yalghan éytish we til élip kildighan bashqa apetlerdin saqlaydu.

Zikri riziq élip kilidu

zikri éghir waqitta chiqish yoli béridu. Bolupmu bende perwerdigarini mexpiy yad etkende téximu shundaq. Yunus eleyhissalam béliq yutuwetkende allahgha mexpiy zikri éytqan. "eger u tesbih éytquchilardin bolmighan bolsa idi, béliqning qarnida elwette qiyametkiche qalatti". Süre saffat 143-144- ayet. Yunus eleyhissalam allahni köp yad itetti. Perishtiler: i rebbimiz ! Bu yaxshi bendengning yaxshi awazi deytti. Allahni yad etken ademni allah yad étidu. " méni yad étinglar, men silerni yad étimen " süre beqere 152- ayet.

Zikride bashqa paydilar bolmay mushu paydila bolghan bolsa kupaye bulatti. Yighlap turup zikri éytish qiyamet küni allahning sayisida sayidashning kapaliti. Peyghember eleyhissalam qiyamet küni ershning sayisida sayidaydighan yette türlük ademning qatarida " allahni xaliy yerde yad étip közidin yash tökken adem" nimu tilgha alghan. (buxari 660; muslim 2377; tirmizi 2391; imam ehmed 2- tom 439- nomur.)

zikri allahni tonutidu. Uni bendige mehbub qilidu. Chünki allahni yad etken ademni allah yaxshi köridu. Zikri éhsanning ishiki. Éhsan- bendining perwerdigarigha xuddi uni körüp turghandek ibadet qilishidur. Zikri qelbi qattiqliship kétishning dawasi. Allahni zikri qilish bendige sekratta qalghanda shahadetni ilham qilidu. Chünki sekratta shahadet éytish asan ish emes. Chünki bu chaghda ademning tilidin söz qachidighan bolup qalidu. Allah taala mundaq deydu: " allah möminlerni mustehkem iman bilen dunyada we axirette mehkem turghuzidu" ibrahim 27- ayet.

Melumki insan hayatida néme bilen meshghul bolsa, shu ish üstide ölidu. Buning misali dunya aldap qoyghan we uning bilen meshghul bolghan adem sekratta shu ishni jöyleydu. Bir sodiger tijaretke bek bérilip ketken. U sekratqa chüshüp qalghanda yénidiki kishiler uninggha shahadet kelimsini ilqa qilip bergen. U:manga somkamni ber, somkamni ber dégen. Ademler uninggha la ale ala allah dep tursimu, u: burader ! Manga somkamni ber dédimghu dégen. U sel-pel ésini yighqanda: tilimgha kelime shahadetning éghir kiliwatqanliqini his qildim dégen. Kim bundaq qiyin ehwalda qélishni xalaydu?!

4. Etikap we riyazet

étikafning hikmiti

étikafning loghet menisi birer yerde turush, bir ishni dawamlashturush dégen bolup, sherettiki menasi bolsa bir meschitte yaki shuninggha oxshash bir yerde étikaf niyiti bilen bir muddet olturush dimektur. Étikafning wajib, sünniti muekkide we musteheb türliri bar. Dil bilen qilin'ghan étikaf wajib. Ramzanning axirqi on künde kirilgen étikaf küchlük bir sünnet. Bashqa waqitlarda étikaf niyiti bilen meschitte qilin'ghan étikaf mustehebdur. Étikafning eng qisqa mudditi imam ebu yusufning qarishiche birkün, imam muhemmedning qarishiche bir saettur. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam medinige köchüp kelgendin kiyin wapatighiche her yili ramizanning axirqi on küni étikaf qilatti.

1826/3069 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat tapqan'gha qeder ramizanning axirqi onida étikafta olturatti, u wapat tapqandin kéyin ayallirimu étikafta olturidighan boldi. (buxari: 2026)

1829/3074 - ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ewelqi yili ramizanning béshidiki on künde, undin kéyin otturidiki on künde, undin kéyin axirqi on künde étikaf qildi, andin: men bu on kün ichide qedir kéchisini kördüm, emma kéyin unutturuldum (yeni bu on künlerning qaysisida körgenlikimni unuttum), dédi. Shuningdin kéyin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat tapqan'gha qeder hemishe shu künlerde étikaf qilghan idi. (elkebir 412/23:)

1830/3075 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ramizanning axirqi onida étikaf qilatti, aridin bir yili étikaf qilmidi, kéyinki yili yigirme kün étikaf qildi. (tirmizi: 803)

semimi niyet bilen qilin'ghan étikaf shereplik bir ish hisaplinidu. Bu chaghda qelbler bir muddet üchün bolsimu dunyaliq ishlardin xali bolup, allahgha yüzlinidu. Allahning birer öyi bolghan meschitlerdin birige sighin'ghan birer möimin, intayin shereplik bir qelege pana tilep kirgen, yaratquchining beriket we yardem ishikige iltija qilghan bolidu.

Islam alimliridin eta deyduki:"étikafqa kirgüchi, hajiti tüpeylidin chong bir zatning ishiki aldida olturuwilip, hajitim orunlanmisa bu yerdin ketmeymen dep yalwurghuchigha oxshaydu. Allahning öyige kirish - merhemetke ige bolmighuche bu yerdin ketmeymen dimektur. " étikafqa kirishning eng chong paydiliridin biri namazgha tiximu jiq waqit chiqirish, eger qaza namizi bolidighan bolsa, pütün qaza namazlirini oquwilishtur.

Étikafta olturushning paydiliri

étikafta olturghan adem étikafta olturghan muddet ichide pütün waqtini perwerdigarigha ibadet qilishqa ajritidu. Yeni u étikafta olturghan muddet ichide waqitlirini perz namazlarni kötüsh, ilim öginish, allah taalani yad étish we qur'an kerim oqush sorunlirigha qatnishish we kéchiliride kéchi namazlirini oqush bilen ötküzidu. Allah taalaétikafta olturghuchigha, u étikafta olturghan muddet ichide qedri kéchisini tépishqa nisip qilishi mumkin. Qedri kéchisi bolsa, u kéchide qilin'ghan ibadetning sawabi ichide u kéche yoq aylardin ming ay qilghan ibadetning sawabidin artuq bolidighan bir kéchidur.

Étikafta olturushta yene insanning dilini rahetlendiridighan nurghunlighan meniwy paydilar bar. Chünki étikafta olturghuchi étikafta dilini, nérwa tumurlirini we meniwiyitini rahetlendüridighan bir muddetni ötküzidighan bolghachqa, insan étikafta olturghan waqtida dili dunyaning ishliridin we ghemliridin xali turidu. Köngli dunyaning qiyinchiliqliridin yiraq bolup rahet hés qilip pütün wujudi bilen perwerdigarigha ibadet qilishqa yüzlinidu we allah taalani yad étish bilen dili aram tapidu. Dillarning allah taalani yad étish bilen aram tapidighanliqi heqqide allah taalamundaq dédi:

[الَّذِينَ آمَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (28)]

"(tewbe qilghanlar) iman éytqanlar bolup, ularning dilliri allah ni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allah ni yad étish bilen aram tapidu " [süre reidi 28 - ayet]

étikafning buyrulushi

étikaf qilishni deslep peyghember eleyhissalam bashlighan. U, her yili ramizanning axirqi on künide meschitte özi yalghuz olturup étikaf qilatti. Kéyin uning ayalliri, andin sahabilar étikaf qilishqa bashlighan. Shundaq qilip, étikaf islam dinida eng peziletlik emellerdin bolup orun alghan. Allah taala quran kerimde étikafni qollap, quwwetlep uning shertliri toghriliq mundaq deydu: "meschitte étikafta olturghan chéghinglarda, (kündüzi bolsun, kéchisi bolsun) ayalliringlargha yéqinchiliq qilmanglar"(beqer sürisi 187 - ayet).

Étikaf allah taalaning raziliqigha érishish meqsiti bilen, pütün dunyaliq ishlardin qol üzüp, meschitte olturup türlük ibadetlerni orunlash arqiliq emelge ashidighan ibadettur. Imam etaiy mundaq dégen: "étikaf qilghan kishi, xuddi padishahhtin soraydighan hajiti bolghanliqtin, uning ishiki aldida telmürrüp, hajitim rawa bolmighichilik héch ketmeymen dep turiwalghan kishige oxshash bolup, u allah taalaning öyliridin biri bolghan meschitte olturidu we gunahlirim meghpiret qilinip, hajetlirim rawa bolmighichilik meschittin chiqmaymen, dep étikafqa dawam qilidu. " ("elixtiyar" din).

Étikafning peziletliri

étikafning peziletliri nahayiti köptur. Shunga uni peyghember eleyhissalam hayatining axirighichilik héch terk qilmighan. U hayatining axirqi yili étikafta köprek olturghan. Buning bilen peyghember eleyhissalam bizge étikafning ehmiyitini téximu éniq bildürgen. Chünki insan turmushning telebliri we ghepletler sewebi bilen gahida allah taaladin uzaqliship qalidu, axiretlik üchün

teyyarliq körüsh ishlirigha ehmiyet bermeydighan bolup qalidu. Étikaf qilish bundaq kishilerning allah taala terepke qaytishi we dunyaning tügimeydighan meshghulatliridin biraz bolsimu azat bolup, özining meniwiytini kücheytishi hem yükseldürüshi üchün eng yaxshi pursettur.

Étikafning türliri

étikaf ikki türlük bolidu. Uning biri: sünnet bolghan étikaf. Yene biri, wajib bolghan étikaftur.

1 - sünnet bolghan étikaf - peyghember eleyhissalamning izigha warisliq qilip, allah taalaning raziliqigha érishish meqsiti bilen qilinidighan ixtiyari étikaftur. Bu étikaf umumen, ramizanning axirqi on künide qilinidu. Bashqa künlerde qilsimu bolidu. Chünki peyghember eleyhissalam asasen, ramizanda étikaf qilatti, uning shewwal éyida étikaf qilghanliqimu riwayet qilin'ghan.

2 - wajib bolghan étikaf - étikaf qilishni niyet qilip atiwatqan sewebtin wajib bolidighan étikaf démektur. Mesilen: kishining öz özige: "eger men bu késeldin saqaysam allah taala üchün manche kün étikaf qilimen yaki bu itihandin qazansam allah taala üchün manche kün étikaf qilimen" dégen'ge oxshash wede bérishi arqiliq bu étikafni orunlash uning üstige wajib bolidu. Wajibni terk etken kishi perzni terk etken'ge oxshash gunahkar bolidu.

Étikafning shertliri

1 - musulman, eqli jayida we pakize bolushi.

2 - étikafqa niyet qilish. Herqandaq emel - ibadetlerde niyet qilish shert bolghinidek, étikaf qilish üchünmu niyet qilish sherttur. Niyetning shert qilinishi ibadetlerni adetlerdin perqlendürüsh üchün idi. Chünki kishiler adette bashqa meqsetler üchünmu meschitlerde olturidu. Ularni meschitte olturghini üchünla étikaf qilghuchilar déyishke bolmaydu. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "emellerning meqbul bolushi peqet niyetler bilen bolidu, her kishi özining niyet qilghan nersisige érishidu"(buxari riwayiti).

3 - meschitte yaki shuninggha oxshighan biryerde étikafqa kirishi.

Étikafni jamaet topliship namaz oqush üchün salahiyetlik bolghan meschitte qilish sherttur. Chünki allah taala quran kerimdiki: "siler meschitlerde étikafta olturghan chéghinglarda...." dégen sözi arqiliq étikafning meschitlerde qilinidighanliqigha isharet qilmaqta. Peyghember eleyhissalammu étikafni hemishe meschitte qilatti. Shunga étikafni erlerning meschitlerde qilishi sherttur, uni öyde qilishqa bolmaydu.

Jamaet bilen namaz oqulidighan her qandaq bir meschitte étikafqa qilsa bolidu. Chong jamelerde étikaf qilish tiximu yaxshidur. Qanchilik ulugh meschitte qilin'ghan étikafning qedri shunchilik ulugh bolidu. Mesilen: meschidi heremde qilin'ghan étikaf, bashqa adettiki meschitlerde qilin'ghan étikaflardin ulugh we peziletlik bolidu, sawabimu köp bolidu.

Ayallar öz öyliride, meschit ornidiki öylerde étikaf qilalaydu, bu yerler ular üchün meschit bolalaydu. Erlik ayallar étikafqa kirishte choqum irining roxsitini ilip andin étikafqa kirishi lazim, er ayalining étikafqa kirishige roxset bergen bolsa, er kishi bu roxsitidin yanalmaydu. Emma ayal kishiler étikafni öz öyliride qilidu. Chünki henepiy mezhibige köre, ayallarning meschitlerde étikaf qilishi mekruhtur.

Emma shapiiy mezhibige köre, ayal kishimu meschitte qilidu. Henbeli mezhibige köre, ayal kishining éri bilen birge meschitte étikaf qilishi jaizdur.

1827/3070 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem her ramizanda étikafqa kiretti. Bamdat namizidin kéyin, udul étikaf qilidighan ornigha kirip kétetti. Aishe reziyellahu enha étikafta olturush üchün peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin ruxset sorighan idi, uninggha ruxset qildi. Shuning bilen, u mesjidke bir chédir qurup (étikafta) olturdi. Buni anglighan hefse reziyellahu enhamu chédir tikip, étikafqa kirdi. Uningdin kéyin zeynep reziyellahu enhamu shundaq qildi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem bamdat namizidin qaytip, töt dane chédirni kördide: bu néme ish? Dep sorighanidi, uninggha bolghan ehwal yetküzüldi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: ularning bundaq qilishigha néme sewep boptu? Ular özlirini yaxshi ish qilduq dep oylamdiken? Chédirlarni sökünglar, qayta körüp qalmay, dédi. Shuning bilen, chédirlar söküwitildi. Shu sewebtin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ramizanda étikaf qilmay, shewwalning axirqi onida qildi. (buxari: 2041)

peyghember eleyhissalam étikaf qilmaqchi bolghanda, uning ayallirimu uning bilen birge étikaf qilmaqchi bolghini üchün, peyghember eleyhissalamning nöwettiki étikafni terk qilip, kéyin shewwal éyida qilghanliqi riwayet qilin'ghan. Bu hedismu, peyghember eleyhissalamning ayallarning meschitlerde étikaf qilishini yaqturmighanliqini ipadileydu.

4 - étikafta roza tutush. Ramizanda étikaf qilghan kishi zadi roza tutmay qalmaydu, elwette. Henepiy mezhibige köre, ramizandin bashqa waqitlarda étikaf qilghan kishiningmu, eger qilmaqchi bolghan étikafining türi wajib bolghan étikaflardin bolsa roza tutushi sherttur. Eger étikafning türi sünnet bolghan étikaflardin bolghan bolsa, uningda roza tutush shert emes, biraq tutush ewzeldur. Peyghember eleyhissalam rozisiz étikaf qilghan emes.

1833/3079 - aishe reziyellahu enha mundaq deydu: étikaf qilghuchining késel yoqlimasliqi, jinaza namizigha qatnashmasliqi, ayallarni tutmasliqi we quchaqlimasliqi, zörür hajetliridin bashqa waqitlarda sirtqa chiqmasliqi sünnettur. Roza tutmay turup étikafqa kirishke bolmaydu. Jamaet namaz oqup turidighan chong mesjidlerde étikaf qilish kérek. (ebu dawud: 2473)

5 - ayallarning heyz we nepaslardin pak bolushi. Étikaf qilmaqchi bolghan ayallarning heyz we nepaslardin pak bolushi sherttur. Eger ayallar étikaf esnasida heyz körüp qalsa yaki tughsa, étikaftin haman chiqip kétidu we kéyin pak bolghanda xalisa étikafni kelgen yéridin dawam qilidu. Shuningdek étikafta olturghan kishi eger éhtilam bolup qélip, meschitte ghusle qilidighan jay bolmisa, meschittin chiqip, yuyunup kélidu we étikafni kelgen yéridin dawam qilidu.

Étikafning edeb - yosunliri

1 - étikafni ramzanning axirqi on künide we mischitlerde qilish.

2 - étikafta yaxshiliqtin bashqa sözlerni qilinmaydu. Gunah bolmaydighan ishlar toghriliq sözleshse bolidu.

3 - étikaf waqtida dawamliq quran kerim oqulidu. Hedis sherip we sahabilar, tabiinlar, selep –salihlar, ewliyalarning hayatigha munasiwetlik kitablarni oqusa bolidu.

4 - étikaf qilghuchi pakize kiyimlerni kiyishi we xushburarq boyumlarni sürtüshliri lazim.

5 - étikaf atighan kishi wajib étikaf üchün yalghuz qelbidila emes, tili bilenmu niyet qilishi kirek.

Étikafni buzidighan we buzmaydighan ishlar

1 - étikafchining sheri, yaki zeruri bir ihtiyaji üchün meschitning sirtigha chiqishi étikafni buzmaydu. Mesilen: jüme namizi, bir sheriy özre, hajetxanigha chiqish we taharet ilish bir tebiiy özre, meschittin zorluq bilen chiqiriwitish zeruri bir özre bolghanliqtin buninggha oxshash sewepler étikafqa ziyan yetküzelmeydu.

2 - étikaf qilghuchining özrisiz meschittin chiqishi étikafni buzidu. Tebiiyy éhtiyajlardin tashqiri adettiki éhtiyajliri üchün meschittin sirtqa chiqqan kishining étikafi buzulidu. Chünki étikafning teqezzasi meschitte turushni teleb qilidu. Emma birer kishining hayatini halakettin qutquzush yaki özining hayatini xeterdin qutquzush üchün meschittin chiqqan kishining étikafi buzulmaydu. Shuningdek eger özi olturghan meschit jüme namizi oqulmaydighan meschitlerdin bolghan bolsa, étikaf qilghan kishining meschittin chiqip, jüme namizini oqushi bilen qilghan étikafi bozulmaydu. Chünki jüme namizini oqush perz, étikaf qilish bolsa sünnettur. Perzni orunlash sünnetni orunlashtin muhimdur, elwette.

3 - kisel yoqlash, jinaze namizi yaki guwahliq birish üchün sirtqa chiqish étikafni buzidu.

4 - (yenggil) kisellik tüpeylidin bir saet sirtqa chiqish étikafni buzidu.

5 - étikafchining étikaf waqtida bir qanche kün hushini yoqutup qoyishi, mes bolush sewebidin eqlini yoqutup qoyushi we sarangliq étikafni buzidu.

Yuqirida körsitilgen shertler wajib sanalghan étikaf üchündur. Neple étikaflarda bir özre bolsimu sirtqa chiqqili, kisel yoqlighili bolidu.

6 - wajib étikaf buzulsa qazasini qilish kirek. Belgilik bir ay üchün kirgen bir étikaf waqtida, bir kün roza buzulsa yaki bir kün sirtqa chiqilsa yalghuz shu bir kün étikafning qazasini qilish kirek. Emma waqti belgilenmigen, belgilik bolmighan, dawamliq, bir ayliq dep atighan étikaf waqtida mundaq bir kün roza buzulsa, yaki sirtqa chiqilsa yingidin bir ayliq étikaf bashlash lazim bolidu.

7 - étikaf qilghuchining étikaf ichide repiqisi bilen jinsiy munasiwet qilishi, söyüshishi, silishi haramdur. Jinsiy munasiwet meyli qesten bolsun yaki untup qilip yüz bersun meni kelmisimu étikafni buzidu. Wajib étikaftin bashqa étikaflarda meni kelgendila buzulidu. Eger ixtiyarsiz halda éhtilam bolghan bolsa étikaf buzulmaydu. Shuningdek gerche ayalini quchaqlighan bolsimu éhtilam bolmighan bolsa yene étikaf buzulmaydu.

8 - étikaf qilghuchi ihtiyajliq nersilirini meschit ichide sitiwalsa bolidu. Meschitte yep - icheleydu. Meschit ichide hazirlan'ghan, uyghun bir yer bolsa shu yerde taharet alidu we ghusli qilalaydu, bundaq jay bolmisa meschit sirtigha chiqip taharet alidu, ghusli qilidu. Ilip bolghandin kiyinla qaytip kilidu.

9 - munarning ishiki meschitning ichide bolmighan ehwalda étikafchi ezan oqush üchün meschittin chiqip munargha chiqidu.

10. Ayallarning étikaf esnasida heyz körüp qélishi yaki tughushi étikafni buzidu. Chünki herqandaq ibadetni dawamlashturush üchün pakliq shert

bolghandek, étikafning dawam qilishi üchünmu ayallarning pak bolushi sherttur.

Étikaf qilghan kishi üchün meni qilin'ghan ishlar

étikaf qilghan kishining élim - sétim ishliri bilen shughullinishi meni qilinidu. Shuningdek étikaf qilghan bolsun yaki qilmighan bolsun herqandaq kishining meschitning ichide élim - sétim ishlirini qilishi mutleq haramdur. Chünki meschitler allah taalagha ibadet qilish üchün bina qilin'ghan mubarek jaylardur. Bu jaylarda dunyaliq sodilarni qilish xatadur.

Étikaf qilidighan kishi üchün peziletlik waqitlar

islam uluqliri deydu: rejeb iyida qilidighan ibadet we taetler kishining bedinini, sheiban iyida qilin'ghan taet - ibadetler qelbni, roza iyida qilin'ghan taet - ibadetler bolsa rohini meniwiy kirlerdin tazilaydu. Chünki rejeb iyini ibadet bilen ötküzüp bedinini meniwiy kirlerdin tazilighan kishi sheiban iyida taet - ibadet qilsa, qelbini tazilighan bolidu. Sheiban iyini taet - ibadet bilen ötküzüp qelbini meniwiy kirlerdin tazilighan kishi ramzan iyida rohini tazilighan bolidu, bedenni rejeb iyida, qelbini sheiban iyida meniwiy paskiniliqlardin tazilimighan kishi, roza iyida rohini qandaqmu taziliyalaydu?

Riyazetning shertlerni

1 - riyazettin bashqa ishlargha ishletmeydigha xali öy bolishi, uninggha bashqa adem kirmesliki.

2 - riyazetke muwapiq kiyim bolushi.

3 - munasip waqit bolush.

4 - awaz, warang, churung, guldur - galap dégendek shawqun sürenlerdin xali bolush, diqqet bölünmeydighan bolush.

5 - rahet qoghlashmasliq mesjid yaki muwapiq orunlardiki pakize qattiqraq yerde olturush.

6 - kichiliri az uxlash, amal bar kichini bidar ötküzüsh.

7 - mohitni kiyim kichekni pakize xushbuy tutush.

8 - oquwatqan zikir tesbihlerning menisini bilip mulahize qilip turup oqush.

Xilwet - étikafning shertliri

1 - xilwette olturup netije qazan'ghan ustazning ijaziti - roxset udumini we telimini ilip adin kiyin xilwetke kirish.

2 - namazni öz waqtida oqush.

3 - xilwetke kirishni roza bilen bashlash.

4 - pilanlighan emel ibadetni toluq orunlash.

5 - meishiti halaldin bolush.

6 - bazar tamiqi yimeslik tamaqni imkan qedir özi teyyarlap yiyish yaki pakize salih ayallrining teyyarlighan tamiqini istimal qilish

7 - tamaqni az yiyish.

8 - kishiler bilen sözleshmeslik we körüshmeslik.

9 - riyazet jeryanida ayallargha yiqin yolimasliq, mujamet qilmasliq.

10 - olturushtiki sir esrar, meqsetlerni mexpi tutush, kishige ashkarilimasliq.

11 - diqqetni merkezleshtürüp, oy xiyalini yighip olturush.

12 - her küni seher waqtida wezipige olturushtin burun istighpar, zikir tesbih,

hemdu - sanani köp iytish.

Riyazetning hikmetliri

tinch halette olturush meiripetullah hasil qilidu. Öy imaret, ademi zattin ayrilip, chöl jezire, bayawanda, taghu deshtilerde olturush dunyani tonutidu. Ach qorsaq olturush sheytanning nimilikini tonutidu. Uyqusizliq nefsni tonutidu.

Allah taalaning musa eleyhissalamgha özi bilen sözlishi üchün qiriq künni shert qilip belgilep birishining sir hikmiti, meqsiti, musa eleyhissalamning meydisini, tinini ozuqluqning qoyuq chirindiliridin tazilap rohni küchlendürüp, eqilni saplashturup, qelbini küchlendürüp - iradisini chingitip, nefsni paklash idi.

Alimlarning qarishidiki murshid kamil (kamil yétekchi) ning alametliri

sheyx söhrewerdi (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: heqiqet yoligha kirish üchün her qandaq bir kishi kamaletke yetken yétekchige éhtiyajliq bolidu. Kishi nadan yétekchining arqisidin méngip qalsa, tuyuq yolgha kirip qalidu, undaqta kamaletke yetken yétekchini qandaq bayqighili bolidu? Uning bir qanche alametliri bolidu:

1) kamaletke yetken yétekchi bolghuchi aldi bilen éeyghember eleyhissalamning heqiqi iz basari bolushi, uning izidin mangidighan bolushi, silsilidiki kamaletlik sheyxge egeshken bolushi kérek.

2) alim bolushi kérek.

3) mal dunya, bayliqning, inawetning muhebbitidin waz kechken bolushi kérek.

4) az tamaq yéyish, az ichish, az uxlash, az sözlesh, namazni köp oqush, sediqini köp bérish, köp chaghlarda roza tutush.

5) güzel exlaqi mijez xaraktérni yétildürüsh, sewri qilish, allahgha tewekkel qilish, itiqadi küchlük, iradisi mustehkem bolush, séxi bolush, qanaetchan bolush, yowash, éghir - bésiq bolush, sadaqetlik bolush, shermi hayaliq bolush, wapadar bolush, temkin bolush, özini tutalaydighan bolush we shuninggha oxshash ésil xisletlerni özide yétildürüsh. Bundaq sheyxlerde éeyghember eleyhissalamning nurlirining tesirliri bolidu. Bular yétekchi bolushqa munasip kishilerdur. Bularning wujudi ötkür xusisiyetlik bolidu, eger sen bu yolda saadet izdimekchi bolsang mushu shertlerni hazirlighan murshid kamilni tapqin. Ularning xizmitini qil, duasini al, hörmitini qilghin, könglini intayin asirghin.

5. Imanni kücheytish

iman ajizliqning alametliri

1 - gunah we haram ishlardin qachmasliq

2 - qelbining tashdek qitip qilishi.

3 - ibadetni puxta qilmasliq.

4 - ibadette horunluq qilish.

5 - qelbining tarliqi.

6 - allahning yaxshi emel qilghuchilargha jennet, yaman emel qilghuchilargha dowzaxni wede qilghanliqigha chin dilidin ishenmeslik, we uningdin tesirlenmeslik.

7 - allah ni esligende, quran oqughanda ghapil bolush, bundaq kishilerge

quran oqush intayin ighir kilidu, duagha qol kötergende qolini tizla yomuwalidu.

8 - allahning chigrisi (tosqan ishliri) depsende qilinsa kari bolmasliq, zulumgha qarshi turmaydighan bolup qilish. Yaxshiliqini söyüsh, yamanliqqa qarshi turush süpiti yoqilip kitish.

9 - özini körsitishni yaxshi körüsh, riya ishlarni qilish. Mensepke hiris bolush, sorun'gha kirse birer kishini ornidin qopüriwetmigüche köngli aram tapmasliq.

10 - bixilliq, pixsiqliq qilish. Chünki bixilliq iman bilen bir dilda menggü turalmaydu.

11 - bashqilar qilalmaydighan ishni qilalaymen dep po itish, lap urush.

12 - musulman qindashlirigha meghlubiyet, ziyan, japagha oxshash hadisiler kelse xushal bolush.

13 - birer ishqa günah bolush yaki bolmasliq nuqti neziridinla qarash, we yaman ish qilishtin közini yomuwilish. Shübhilik ishlardin özini qachurmasliq. Haramning tüwidin yol izdesh.

14 - yaxshi ishlarni kichik sanash, kichik ishlargha ehmiyet bermeslik.

15 - musulmanlar ammisining ishlirigha köngül bölmeslik, ulargha dua, sediqe, ianiler bilen yar - yölekte bolmasliq. Bashqilarning bextsizliklirige köz yomuwilish. Ular bilen bir gewde bolmasliq.

16 - dostlar, qirindashlar otturisidiki rishtini üzüp qoyush.

17 - özining islam aldédiki mesuliyitini tonup yetmeslik.

18 - xapiliq yetse, birer müshkülatqa uchrisa uningdin bek qorqup kitish, bundaq kishi tolimu qorqunchaq kilidu. Qiyinchiliq aldida özini yoqitip qoyidu, uningda mustehkem yürek (irade) küchlük qelb bolmighachqa, ralliqqa taqabil turalmaydu.

19 - köp jidelxorliq qilish we tash yürek bolush.

20 - dunyagha birilish we uninggha hiris - amraq bolush, bundaq kishning qelbide mal - mülük, abruy, mensep, qoru jay dégendek nersiler qolidin ketse, özini yoqitip qoyghudek derijide mayil bolidu. Musulman qirindashliri mal - mülükke irishse köngli baram bolidu. Heset qilidu.

21 - insanlarning sözige we eqli usulghila isliwilish, bundaq kishlerning aghzidin quran we hedisning söz - ibariliri tipilmighili tasla qalidu.

22 - turmushta yuqiri istimalni ziyade qoghlishish. Keng nazu - nimet, huzur - halawetlik turmush, keyp - sapsgha birilish. Ziyade mülükdar bolushqa intilish.

Iman ajiz bolup qilishning sewebliri

1 - imani muhiyttin uzun muddet ayrilip qilish.

2 - yaxshi ölgilerdin, rohi yitekchidin ayrilip qilish.

3 - sheret bilimlirini ügünishning we iman'gha deiwet qilidighan hikmet sözlen'gen kitablarning tashlinip qilishi, ularni körüp yaki anglap turmasliq. Shuning bilen qelbi qitip qilish.

4 - musulmanlarning gunahqa birilip kitishi, özining qilghan gunahidin pexrilinip kitish (his qilish), siriq shehwani boyum, kitab - jornallarni köp körüsh, shehwani söz - heriketlerni köp qilish, anglash, shundaq ademler bilen qoyuq

munasiwette bolush. Bashqilarning gheywet - shikayitini qilish, yaman oy - piklerdin xali bolmasliq.

5 - qelbini esir qiliwalghudek derijide dunyaliq ishlar meshghulatigha pitip qilish.

6 - mal - dunya, ayallar, balilargha ziyade hiris bolush, ulargha birilip kitish.

7 - arzuning chiki bolmasliq, bir kitabta mundaq yizilghan:"ademni töt nerse bexitsiz qilip qoyidu. Ular: közi kichik, qizghanchuq bolup qilish, qelbi qitip qilish, arzu ziyade bolush, dunyagha hiris bolush. " arzu - hewesning ziyade bolishi, taet - ibadette boshangliq peyda qilidu.

8 - yimek - ichmek, uyqu, söz - heriket, munasiwetni chektin ashuriwitish, köp yiysh eqilni, zihnini suslashturidu, kallini dötleshtüridu, eqli iqtidarni töwenlitidu, bedenni ighirlashturup, horunluqni keltürüp chiqiridu, köp yep, köp uxlighan adem mukapattin quruq qalidu. Söz - herikette chikidin ashuriwitish - qelbni qattiqlashtüridu. Kishiler bilen arilishishta chikidin ashuriwitish, köp ishlargha kashila bolidu. Tola külüsh qelibdiki hayatliq maddilirini öltüridu. Shundaqla waqit ibadet bilen ötmeydiken, ademning qelbi qitip kitip, hikmet qobul qilalmaydighan bolup qalidu.

Imanni kücheytish, mustehkemlesh usulliri

moiminning qelbigimu bezi chaghlarda gunahdn ibaret qara bulut chaplishiwilip, uning norini tosup qoyidu. Insan qarangghuluq ichide yitimsirap qalidu, eger u itiqadini (imanni) ashurush üchün heriket qilsa, allah din telep qilsa ashu bulutlar tarqap qelibning nori eslige kilip yorushqa bashlaydu.

1 - allah hemme nersini bayan qilish üchün we insanlargha nur qilip chüshürgen "quran" ni köp oqush, mulahize qilish. Chünki u qelibning eng küchlük dawasi. Buning eng yaxshi yoli oylinish, tepekkur qilish.

2 - allahning büyüklikini his qilish, uning isimlirini, süpetlirini tonush we molahize qilish. Mezmunlirini chüshinish. Buxil hissiyat qelbige chongqur orunlishish, hetta her bir hüjeyrigiche singip kirishi lazim. Chünki bashqa ezalar qelibning körsetmisi boyiche ish qilidu. Qelib insanning merkizi, shunga qelib tüzülidiken bashqa ezalar tüzülidu. Xuddi suning bishi lay bolsa, uning ayighini süzüldürimen diyish exmiqane xiyal we emelge ishish mumkin bolmaydighan ish bolghinigha oxshash.

3 - sheret bilimlirini puxta, toluq, pishshiq ügünish.

4 - duagha, namazgha hazir bolush (qatnishish), chünki bu heriketler dawamliq ilip birilsa, insanning qelbi rahetlinidu, huzulinishqa bashlaydu.

5 - yaxshi ishlarni köplep qilish, waqitni yaxshi ishlar bilen ötküzüsh, ibadetning qobul bolmasliqidin ensirep ibadetni yaxshi orunlash, bular ünümi yaxshi, tesiri chongqur usul. ALLAH mundaq dédi:

[تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (16)]

ularning yanliri orun - körpidin yiraq bolidu (yeni ular kéchisi ibadet qilip az uxlaydu), ular perwerdigarining (azabidin) qorqup, (rehmitini) ümid qilip uninggha dua qilidu, ulargha biz riziq qilip bergen nersilerdin (yaxshiliq yollirigha) serp qilidu [süre sejde - 16].

6 - ibadetning her xilliqigha diqqet qilip uni yaxshi orunlash, periz ibadetlerning waqtigha alahide ehmiyet birish lazim, periz, wajip, ishlarning hemmisini toluq orunlashtin bashqa yene waqit chiqirip özi yaxshi köridighan emellerni köp qilish.

7 - yaman (gunah) bolup qilishidin qorqidighan bolush. Özining aqiwitidin ensiresh, gunahqa pitip qilishtin qorqush.

8 - ölümni köp eslesh. Bundaq qilghanda adem gunah qilip qilishtin asanla saqlinip qalalaydu. Ölümni eslitidighan ishlarning eng yaxshisi, ünümi eng yuqirisi qebrilerni yoqlash. Bu heqte resulullah mundaq dégen: "men sizlerni qebrilerni yoqlashtin tosqan idim, emdi ziyaret qilinglar! Chünki u qeliblerni yumshitidu, közni yashlitidu, axiretni eslitidu." ölükni yoqlash, we sekratqa chüshkenlerni körüsh. Jinaza namizigha qatnishish, miyitni kötürüsh, ölükni depni qilish heqiqeten imanni kücheytidighan amillarning biri. U ademni qorqitidu, ichini siyrilduridu, dilni yumshitidu, gunahlirigha töwbe qilghuzidu, közni uyqudin, bedenni rahettin, tosidu, emelge ündeydu, tirishchan qilip qoyidu, bixutluqni tügitishkimu köp paydiliq.

9 - axiretni köp oylash, quran kerimning süre qap, waqe, qiyamet, murselat, enbiya, tekwir qatarliq süriliride qiyametning ehwali toghriliq mesililer bayan qilin'ghan. Shundaqla bezi hedislerde qiyamet, dowzax toghriliq melumatlar bar, shundaq bayanlarni, matriyallarni oqush, ölgendin kiyin tirilish, shapaet, hisap, jaza, qisas, taraza, köwruk, jennet we dowzaxqa oxshash körünüshler bilen iman (itiqad) ni ashuridu.

10 - kainatning her xil hadisilirini we belgülimisi, qaide pirinsip qanuniyetliri oylash, tesirini his qilish. Tebii apetlerni, mesilen: ot apiti, su - kelkün apiti, yer tewresh we herxil hadsilerni oylash. Aldinqilarning weyran bolghanliqlirini, qum astida qalghanliri........qatarliq möjize we hadisler.

11 - allah ni köp eslesh - yadlash, yad itish. Chünki bu yögilip qalghan qelibning perdisini achidu, qelbning kisellikini dawalaydu. ALLAH: "hey moiminlar! ALLAHni köp yad itinglar! " dédi. We yene "sizlerning ghelbe qilishingla üchün (bextke irishishinglarüchün) allah ni köp yad itinglar!. " dédi. Peyghember eleyhissalam, kishilerge: " tiling daim allah ni yadlash (yad itish) bilen höl tursun (allah ni yad itishtin tiling qurup qalmisun)" dégen. ALLAH ni yad itishning peziliti: allah ni razi (xush) qilidu, sheytanni ademdin yiraqlashturidu, ghem - qayghuni tügitidu, köplep riziq ilip kilidu, meripetning ishiklirini achidu, allahning zikrini tashlash - qelibni qaturidighan seweplerning biridur. Qeliblirining ölgenlikidur. Jisimlirining ölüshtin burun ölgenlikidur.

12 - allah bilen sözlishish. ALLAHning aldida bash igip, özini töwen tutup iltija qilish, özini allah aldida qanche töwen tutqansiri allah gha bolghan yiqinliq hasil bolidu. Kichilerde nepli namazni köp oqush. Ibini qeyyum jewzi allah aldida bash igip özini töwen tutush bilen güzel sözlerni qilip mundaq deydu: "i allah men silining izzetlikliri bilen we mining xarliqim, silining küchluqliri bilen mining ajizliqim we silining (cheksiz) bayliqliri bilen mining kembighellikim bilen silige iltija qilimen, manga rehmet qilsila digüchining sözi nimidégen tatliq he! Mining xatalashquchi, izip ketküchi mingem silining qollirida, silining bendiliri köp,

qutquzush we panayigha ilish peqet silining qolliridinla kilidu. Men silidin miskinlerning sorighinini soraymen, silige xar, boyun sun'ghan halitim bilen yalwurimen. Silige sewrichan we qorqquchilarning duasini qilimen. Men silidin, silige boyun egken, közlirini silini dep yashlighan, qelbini silige boysundurghan kishining sualini soraymen" digüchilerning duasi nimidégen tatliq he! Dédi. Yene mushuninggha oxshash sözler arqiliq perwerdigari bilen sözliship tursa imanning nori uning qelbide hessilep küchiyidu. Shundaqla özining allah gha muhtaj ikenlikini diyshmu allah gha bolghan muhebbitini kücheytidu.

13 - arzuning muwapiq bolushi imanni yingilashta tolimu muhim.

14 - dunyagha birilip kitish, dunyaliq ishlargha isiliwilishni yoqitish üchün dunyaning bir demlik we nahayti addiy ikenlikini oylash. ALLAH mundaq dégen: "dunya hayati peqet (ghapil) ademler aldinidighan, behriman bolidighan hayattur"

15 - dini ehkamlarni hemmidin yüksek bilip uninggha raye qilish. Chong - kichik gunahlardin qattiq saqlinish. ALLAH mundaq dédi: "kimki dini ishlarni ulughlaydiken (uni yüksek bilidiken), bu, dillarning teqwadarliqidur" allahning diniy ehkamlirini hörmetlesh bilen birge kichik gunahlarnimu kichik körmeslik, uningdin xali bolush. Resulullah mundaq dégen: "kichik gunahlardin yiraq bolunglar - qichinglar!, ular bir ademde yighlip qalsa, ademni hilak qilidu. " (ehmed riwayiti).

16 - moiminlarni dost tutush, kapirlarni düshmen bilish, ulargha köngül bermeslik.

17 - kemter, addiy - sadda bolush, (kiyinishtimu addiy - sadda bolush). Kibrini – özini chong tutush, hakawurluq, zalimliq, dili qattiqliqni tügütüsh.

18 - allah ni yaxshi körüsh, allah din qorqush, rehmitidin umidwar bolush, qazagha riza bolush, gumanni yoqutush (gumanxorliqtin saqlinish), ishlarda allah gha tewekkul qilish, rehmet iytish, rastchil bolush (sadaqetlik bolush), öz - ara ishinish, töwbe - istighparni köp iytish qatarliqlar imanni kücheytishte zor ehmiyetke ige.

19 - öz - özidin qerellik hisap ilip turush. ALLAH mundaq dédi:

[فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء الظَّالِمِينَ (17)]

"i moiminler! ALLAH din qorqunglar! Her bir adem ete (qiyamet küni) üchün yaxshi ishlardin nimilerni qilghanliqigha qarap baqsun. " (süre heshri 17 - ayiti.) ömer ibni xettab: "sizler hisap ilinishtin burun özünglardin hisap ilinglar. " dédi.

20 - allah din yingi tileklerni sorap uninggha dua qilip turush. Resulullah mundaq dégen: " iman kiyim - kichek konirighandek koniraydu, shunga allah din imanni yingilap – yashartip birishni soranglar!"

6. Rohning ghizasi - neple ibadet

tesewwuf ehlining rohni paklashtiki eng mohim paaliyiti sheret buyrighan periz emel ibadetlerni toluq, waqtida, estayidil orunlashtin sirt yene peyghember eleyhisalam telim bergen, pütün hayati boyiche ölge körsütüp kelgen neple emel ibadetlerni bijandil orunlap allahni dosit tutush we allah taalaning dosluqigha

muyesser bolush üchün tirishishtin ibarettur.

34/48 - telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha nejdlik bir adem keldi, uning chachliri chuwuq, awazi xirqiraq idi, bir xil gunguldighan awazi anglinatti - yu, biraq némidégenlikini chüshen'gili bolmaytti. U yéqin kelgende, uning islam heqqide soal soriwatqanliqini bilduq. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha: bir kéche - kündüzde besh wax namaz oqush perzdur, dédi. U kishi: bu besh wax namazdin bashqa namaz barmu? Dep soridi. Yoq, emma neple namaz oqay déseng, oqusang bolidu. Undin bashqa, ramizan éyida roza tutush perzdur. Undin bashqa roza barmu? Yoq, emma neple roza tutay déseng, tutsang bolidu. Undin bashqa, zakat bérishmu perzdur. Bu zakattin bashqisimu barmu? Yoq, emma neple sediqe qilay déseng, qilsang bolidu. Allah bilen qesemki, men bularni kem - ziyade qilmastin ijra qilimen. U kishi ketkendin kéyn, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bu kishi rast shundaq qilalisa, nijat tapidu, dédi. (buxari: 46)

bu hedis shuni chüshendürüp biriduki nijatliqqa irishishning mohim yoli allah taala buyrighan periz ibadetlerni qilghandin sirt yene neple ibadetler bilen shughullunushtur. Bir qisim kishiler bu hedisni xata chüshendürüp nejdilik ademning " allah bilen qesemki, men bularni kem - ziyade qilmastin ijra qilimen. " dégen sözidin periz ibadetlernila qilsa nijatliqqa irishidu dep qarap qalghan. Hediste hergizmu bundaq mena yoq. Bu yerde periz ibadetler bilen neple ibadetlerning arisi ayriwitilgen emes. Peyghember eleyhissalamning " bu kishi rast shundaq qilalisa, nijat tapidu" dégini periz ibadetlerge qoshup neple ibadetlerni orunlisa yeni nepel namaz, nepele roza, sediqe –xeyri ihsan qatarliq neple ibadetni kem ziyade qilmay orunliyalisa nijad tapidu dégenliktur. Bularni kem ziyade qilmay orunlash hemmila ademning qolidin kilidighan ish emes. Nurghun kishiler biz allah buyrighan periz emellerni toluq ada qilduq dep meghrurlinip neple ibadetlerdin ghapil qalidu. Peqet tesewwuf ehli bolghan kishiler yeni sopilarla teriqet ustazlirining yiteklishi we türitkisi bilen özining allahqa bolghan cheksiz ishqi muhebbiti soygüsining türitkisi bilen bu neple ibadetlerni periz emeller bilen birlikte kem ziyada qilmay orunlash sheripige irisheleydu. Yuqirdiki hedisning we bashqimu nurghun hedislerning rohidin qarighanda peyghember eleyhissalam bizge ölge bolup orunlap kelgen neple ibadetler quran tilawet qilish, zikir tesbih, istighpar, neple nemaz, neple roza, sediqe – xeyri ihsan qatarliqlar bolup aldinqi üch türi heqqide "zikir tesbih " toghirisidiki bayanimiz qismida toxtalduq.

1. Neple namaz

689/1275 - enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: eger peyghember sellellahu eleyhi wesellem seper üstide neple namaz oqushni irade qilsa, ulighi üstide turupla qiblige qarap namazni bashlaytti. Undin kéyin ulighi mangghan terepke qarap namizini dawamlashturatti. (ebu dawud: 1225)

707/1297 - jabir ibni abdullah reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ulagh üstide sherq terepke qarap neple namaz oquytti, eger perz namaz oqushni irade qilsa, ulaghdin chüshüp qiblige qarap oquytti. (buxari: 1099)

750/1358 - hefse reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat bolushtin bir yil burun neple namizini olturup oqushqa bashlighan, men uningdin ilgiri peyghember sellellahu eleyhi wesellemning neple namazni olturup oqughanliqini héch körüp baqmighan idim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem (namazda) ayetlerni tertil bilen (aldirimay) oquytti. Shuning bilen, oqughan sürisi (eslide uningdinmu uzun süridin) uzun bilinip kétetti. (muslim: 733)

yuqirqi hedislerdin peyghember eleyhissalamning hayati boyiche her qandaq ehwalda neple namazni tashlap qoymighanliqini körüwalghili bolidu. Peyghember eleyhissalam oqughan neple namazlarning türi bir qeder köp bolup tesewwuf ustazliri pezilette yuqiri turidighan töwendiki besh türlük namazni daim oqushni tekitleydu. Bu namazlar heqqide kitawimizning birinchi jilitidiki namaz bölümide tepsili toxtalghan bolghachqa bu yerde addi tonushturimiz.

1)salate shükri hozu - teharet namizi

499/941 - zeyd ibni xalid el juheni reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil élip, ikki reket namaz oqusa, namazda zéhnini namazdin bashqa ishqa bermise, u kishining burun qilghan kichik gunahliri epu qilinidu. (ebu dawud905)

2) tehejjud –kiche namizi

1302/2237 - abdullah ibni emr ibni as reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir adem kéchide qopup on ayet bilen tehejjud namizi oqusa, u ghapillar qatarigha yézilmaydu. Yüz ayet bilen tehejjud namizi oqusa, allah taalaning emrige chin dilidin itaet qilghuchilar qataridin yézilidu, ming ayet bilen oqusa, köplep ejirge érishküchiler qataridin yézilidu. (ebu dawud: 1398)

3) chashka – zuha namizi

498/940 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamdat namizini jamaet bilen oqup, andin kéyin kün chiqquche allah taalagha zikri éytip, kün chiqqandin kéyin ikki reket zuha (chashgah waqti) namizi oqusa, u kishige hej we ömre qilghanning sawabi toluq bérilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: hej we ömrining sawabi toluq bérilidu dégen kelimini üch qétim tekrarlighan. (tirmizi: 586)

4) tesbihat namizi

1298 /2229 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem abbas ibni abdulmuttelibke mundaq dédi: i abbas! I tagha! Men sanga on xisletni usupla béreymu? Eger u on ishni qilsang, allah taala séning burunqi we kéyinki, kona we yingi, sehwenlik we qesten, kichik we chong, mexpiy we ashkara gunahliringni meghpiret qilidu. On xislet budur: her rekette süre fatihege bir süre qoshup, jemiy töt reket namaz oquysen. Birinchi reketning qiraitini qilip bolghandin kéyin, öre turghan péti: subhan allahi welhemdulillahi welailahe illellahu wallahu ekber (allah taala barliq eyib - nuqsandin paktur, pütün hemdusana allah taalaghila xastur, allah taaladin bashqa héch ilah yoqtur, allah büyüktur), dégen zikirni on besh qétim oquysen. Andin ruku qilip, rukuda u

zikirni yene on qétim oquysen, andin rukudin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilisen we sejdide yene on qétim oquysen. Andin sejdédin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilip, yene on qétim oquysen. Andin sejdédin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Shundaq qilip, bu zikir her rekette yetmish besh qétim oqulidu. Qalghan reketlernimu mushundaq oquysen. Eger her küni bir qétim oqushqa imkaniyiting bolsa oqughin, uninggha imkaniyiting bolmisa, her jüme bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, ayda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, yilda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, pütün ömrüngde bir qétim bolsimu oqughin! (ebu dawud 1297)

5) esirning sünniti

1253/2138 - ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: esirning perzidin burun töt reket namaz oqughan kishige allah rehmet qilsun! (tirmizi: 430)

2. Neple roza

peyghember eleyhissalamning neple rozini köp tutqanliqi bolupmu sheiban iyida roza tutushqa tiximu bekrek ehmiyet birip neple roza tutqanliqi sehih hedisler qeyit qilnidu. Peyghember eleyhissalamdin sünnet bolghan neple rozilar we neple roza tutushqa eng peziletlik waqitlar töwendikiche:

1) her heptining düshenbe peyshenbe künliri roza tutush.

2) her ayning 13 - 14 - 15 - künliri uda üch kün roza tutush.

3) muherrem iyining 9 - 10 - künliri roza tutush

4) shewwal iyida yeni ramizandin kiyinki ayda uda alte kün roza tutush.

5) zulhejje iyining 1 - künidin 9 - küneiche roza tutush.

Bundaq waqitlarda roza tutushning peziliti heqqide kitawimizning birinchi jilitidiki "roza ehkamliri" bölümide tepsili toxtalduq.

3. Sediqe we xeyri ihsan

peyghember eleyhissalam zakatni ada qilip bolghan yaki zakat birish ölchimige yetmigenlerge bolupmu ayallar jamaesige sediqe –xeyri ihsanni köprek qilshni buyridi. Xeyri ihsan qilishqa tigishlikler we ularning derijisi mundaq bolidu.

1)allah taala we peyghember eleyhissalam aldi bilen insanni ata - atinisigha yaxshiliq qilishqa buyridi.

2) ailisige yeni ehli ayalliri we bala chaqilrighan yaxishiliq qilish.

3) qirindashlirigha yaxishiliq qilish.

4)yiqin xoshnigha yaxshiliq qilish.

5) uruq tuqqanlargha yaxshiliq qilish.

6) yiraq xoshnilargha yaxshiliq qilish.

7) sawaqdash, seperdash, xizmetdashlargha yaxishiliq qilish.

8) yitim yisir, ibni sebil, musapirlargha yaxshiliq qilish.

9) tileshtin numus qilidighan, muhtajliqqa chüshüp qalghanlargha yaxshiliq qilish.

10) qol tengligenlerge, her qandaq tilemchi sayillargha yaxshiliq qilish, bir nerse birelmise yaki bergüsi kelmise her giz azar bermeslik.

Dimek xeyri ihsan qilinishqa tigishlik kishiler mana mushundaq köp. Her

kishi özining iqtisadiy ehwaligha yarisha, ashkare yaki mexpi yusunda bolsun "yirim tal xorma" chaghliq nerse bolsimu sediqe qilip özini jehennem azabidin qututldurshi lazim. Ehli salihlar yaki teqwaliqni isteydighan tesewwuf ehli mana mushundaq neple ibadetlerni allahqa yiqinlashturidighan waste , allahqa yitishning yoli dep qarap periz emeller bilen birge neple ibadetlergimu alahide ehmiyet biridu. Neple ibadetlerning bendini allahqa yiqinlashturidighanliqigha kelgen delil imam buxariydin riwayet qilin'ghan töwendiki hedis.

5628/9204 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala mundaq deydu: "bendem méni qandaq oylisa, men uning üchün shundaq bolimen. U méni esligende, men uning bilen birge bolimen. Eger u méni ichide eslise, menmu uni ichimde esleymen. Eger méni bir jamaet ichide eslise, menmu uni uningdin yaxshiraq bir jamaet ichide esleymen. U manga bir ghérich yéqinlashsa, men uninggha bir gez yéqinlishimen. Eger u manga bir gez yéqinlashsa, men uninggha bir ghulach yéqinlishimen. U manga méngip kelse, men uninggha yügürüp barimen. " (buxari: 7405)

Üchinchi bap. Teriqet ehlining süpiti we peziliti

1. Zahidliq

"tezkiretul ewliya" namliq kitapta zahid atalghusigha mundaq tebirler birilgen.

Zahid bolghin, zahid bolsang hich kishige muhtaj bolmaysen. Hemme xelq sanga muhtaj bolidu. Sining hich kishige hajiting chüshmes. Ghini küchlük bolisen, ikkila dunyada padishah bolisen. Her kishi buninggha oxshash nepsini bashquralisa axiri mushu dölet we derijige yitip ikki dunyada izzet tapar.

Zahidliqning mezmuni - zahid bolghuchi kishi könglide allah taaladin her qandaq sinaq kelse razi bolush layiqlishish asasida allah taalagha bolghan meirifet hasil qilish, dégenlikdur. Heqiqiy zahid kishiler yüksek derijidiki tirishchanliq, sewrichanliq bilen bendilikni ipadilep ibadet qilghuchilardur.

Arif uchar qushqa oxshaydu, zahid bolsa piyade yürgen ademge oxshaydu. Yeni, zahid putigha tayinip mangidu, arif bolsa, siddiqi ixlastin ibaret ikki qanitigha tayinip uchqandek ilgirleydu. On kün piyade mangghandin bir kün uchqan adem menzilge tizlikte yétip baridu.

Zahid oldurki, derwishlikini dost tutmaqliq bilen xudaytaalaning ghezipidin emin bolghay. Her kishi xudaytaalagha bende bolmaqning lezzet we halawitini tapmighuche, hich nersidin lezzet tapmas. Her kishining ayali we perzenti bolup, kiche qopqanda perzenitlirining yiling –yalingach yatqanliqni körüp özidiki yipincha we töshekni ulargha yapsa, uning qilghan bu emili ghazat qilghandin xop we ewzelraqdur. Xalayiq arisida qanche hörmetlik we eziz bolsa, özini shunche heqirraq(xar) körgey.

Bu dunyada palas kiygen we arpa nini yigenni zahid dimesler, bilginki zahid oldurki dunyadin köngül üzgey, ümitni qisqa qilghay, yeni bu yil mundaq qilay,

kiler yil undaq qilay dimes.

Zahid üch türlük bolur. Biri haramni terk qilmaq. Bu awamning zahidliqidur. Yene biri halaldin öz hajitidin ziyadini tashlimaq. Bu xaslarning zahidliqidur. Yene biri her kishiki bendini xudayiteeladin ghapil qilsa uni tashlimaq, bu arifler we ewliyalarning zahidliqidur.

Zahid oldurki eger kiyimge bir palas keyse uning qimmiti üch pulluq bolsa, qimmiti besh pulluq kiyim keymekke mayil bolmisa.

Zahid ewweli xudagha yölenmek we itimad qilmaq, miyanesi balagha sebir qilmaq, axiri ixlastur. Her nersining bir zinnet yarishighi bolur, ibadetning zinniti xudadin qoriqmaqtur.

Zahid shundaq bolurki zinnet we rahettin kechkey, hawayi hewesni tashlighay, dunyadin könglini parigh tutqay. Bundaq zahid hemmini xudayteela üchün isharet qilghan bolar. Dunyaning dositliqidin tartip hemmini nepsige rohigha bergen bolar. Zahid shundaq bolarki, dunyani terk qilghay. Zahid oldurki dunyani telep qilmaqtin dunyani terk qilmaqqa hirisraq bolar.

Zahid oldurki, dunyadin qol yiqqay. Kishining dunyasi babidin hich perwayi bolmighay.

Zahid oldurki, dunyagha zawal közi bilen qarighay. Yeni dunyani yoqilidighan, qolidin kitidighan nerse dep bilgey. Taki dunya uning közige xar körün'geyki asanliq bilen uningdin könglini kötergili bolghay deptu.

Sheyix yüsüp esbate eytidu: zahidning alamiti on nersidur: xudayteeladin özgidin üzülmek, öz muradédin tamam kechmek. Xudayi meibudqa ibadet qilmaq. Her nime tapsa xudayteela yolida serip qilmaq. Köngülge sapa bermek. Xeliqning izzet ikram qilghinigha mihribanliq körsetmek. Mubah ishlardin yiraq bolmaq. Xatirjemlikni telep qilmaq. Rahet we asayishni kem qilmaq.

Zahidning nishaneliridin biri buki, xudayteeladin bölekning temenna arzusi köngülde bolmighay. Zahid bende bilgeyki xudayteela tewpiq bermigiche kichikkine ishnimu qilalmas.

Emdi zahidliqning süpiti heqqide kelgen hedislerge qarap baqyli:

5427/8882 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chach saqili ösüp, kiyimliri jul - jul bolup ketkechke, héchkimning neziri chüshmeydighan bir qisim kishiler bar bolup, eger ular allahning namida qesem qilsa, allah ularning qesemlirini orundishigha yardem béridu. Bera ibni malik ene shularning jümlisidindur. (tirmizi: 3854)

5886/9596 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chéchi paxpay we ishik aldédin heydiwétilgen qanchilighan insanlar barki, birer nersining bolushi üchün allah taalagha qesem qilsa, allah ularning qesimini royapqa chiqiridu. (muslim: 2622)

yuqurqi ikki hediste zahidlarning allah taalagha bolghan yiqinliq derijisi bayan qilin'ghan bolup ular nimige qesem qilsa allah taala ularning qesimini orunlaydighanliqi alahide eskertilgen. Zahidlar yene dunyani dos tutmaydu, heshemetke birilmeydu, bu dunyada özini xuddi bir yoluchi dep qaraydu.

5914/9644 - enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: selmanning öyige kirdim, öyliri bekmu weyrane idi. Uningdin: bu néme ehwal? Dep sorighanidim, mundaq dep jawab berdi: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: dunyaliq ozuq tülüking yoluchining ozuq tülükichilik bolsun! Dégenidi. (elkebir6069:)

5918/9651 _ ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem dolamdin tutup turup mundaq dédi: dunyada musapir yaki yoluchigha oxshash yashighin. Ibni ömer mundaq deytti: kech bolghanda tang étishni, tang atqanda kech bolushni saqlima. Saghlam chéghingda késellikke, hayat chéghingda ölümge teyyar tur! (buxari: 6416)

2. Yoqsulluq we qanaet

kembeghellik adette qarshi ilinmaydighan, kishiler yaqturmaydighan xalimaydighan uqum. Likin kembeghellikning u dunyadiki peziliti yuqiri bolup peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu ailisining turmush ehwalining ihtiyajgha chüshluq bolushini allahtin tiligen.

5880/9586 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: i rebbim! Muhemmed ailisining rizqini utturluq qilip bergin. Yene bir riwayette: aran yetküdek qilip bergin ! Déyilgen. (muslim: 1055)

5881 /9589 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kembegheller jennetke baylardin 500 yil burun kiridu. Bu (allahning nezeride) yérim kündur. (tirmizi: 2353)

5883/ 9593 _ usame reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (mirajda) jennetning derwazisi aldida turdum. Kirip kétiwatqanlarning köpinchisi yoqsullar bolup, baylar toxtitip qoyulghanidi. Andin dozax ehli dozaxqa kirishke buyruldi, men dozax derwazisi aldida turdum, kirip kétiwatqanlarning köpinchisi ayallar idi. (buxari: 5196)

5884/9594 _ museb ibni seidtin mundaq riwayet qilinidu: (dadam) seid özini peyghember eleyhissalamning bashqa kembeghel sahabilirige nisbeten üstün ikenlikini hés qilghanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha mundaq dédi: allah bu ümmetke ajizlarning namizi, dualiri we ixlasliri sayisida yardem béridu. (nesai: 3178)

kembeghellikni qarimaqqa kishiler yaqturmisimu u dunyaliq peziliti yuqiri bolghachqa tesewwuf ehliliri hayatining yoqsulluq ichide ötüshige, yoqsulluqning bisim, ahanet, qiyinchiliqlirigha razi bolup axiret sawabini közligen bolghachqa kembeghellik sopilar üchün yaxshi pezilet hisaplinidu.

3. Riyazet arqiliq rohni tawlash

riyazet arqiliq tenni chiniqturup rohni paklash tesewwuf ehlining mohim süpetlirining biri. Rahet paraghet bilen ötüsh tenni semirtip rohni oruqlitidu. Roh ajizlisa insan baghri qattiq, ibadetke sus bolup qaldidu. Axiret ghimi untulup dunya meishetlirige hirismen bolup qalidu. Shunga peyghember elyhissalam sahabilargha "ghemnak bolush, rohning achqusi, nepsinglarni ach we ussuz qoyunglar" dep telim bergen. Sahabilarmu peyghember eleyihssalamning telimini

iside ching tutush bilen birge turmushning japa musheqiti hem yoqsulluqqa berdashliq bérip hayattin, turmushtin narazi bolidighan keypiyatta bolmighan.

5971/ 9742 _ ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ghemnak bolunglar! Chünki ghem qelbning achqusidur, dédi. Sahabiler: i resulullah! Qandaq qilghanda ghemnak bolghili bolidu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: nepsinglarni ach we ussuz qoyunglar! Dep jawab berdi. (elkebir11694:)

5904/9626 _ utbe ibni ghezwan reziyellahu enhu mundaq deydu: (bir seperde) peyghember eleyhissalam bilen birge yette kishi ikenlikimiz éniq yadimda turuptu. (u künlerde) yeydighinimiz derex yopurmiqidin ibaret bolup, yopurmaqni yewérip qowuzlirimiz yara bolup ketkenidi. (muslim: 2967)

5906/9629 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: supa ehlidin 70 kishini kördüm. Héchqaysisining üstide (bélining üstini orap turghudek) kiyim yoq idi. Ular tambal kiyiwalatti yaki bir parche rextni yelkisige artiwalatti. Yelkisige artiwalghan rext bezilerning oshuqigha yetse, bezilerning pachiqigha aran yétetti. Ewriti échilip qalmasliqi üchün peshlirini qamallap tutuwalatti. (buxari: 442)

5907/9630 _ enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: muiminlerning emiri ömer ibni xettab reziyellahu enhuni kördüm, u yelkisige üch qat yamaq sélin'ghan kiyim artiwalghanidi. (malik: 1706)

4. Sebirchanliq

sheyix yüsüp esbate eytidu: sebirning nishanisi on nersidur: birinchi, nepsini toxtatmaq. Ikkinchi, qildighan ibadet zikirni hemishe qilmaq. Üchinchi, dayim xudayteela bilen insi ülpet almaqning telipide bolghay. Tötinchi, sebirsizlikni tashlighay. Beshinchi, taetlirini muhapizet qilghay. Altinchi, wajip ishlarni mehkem tutqay. Yettinchi, qilidighan emilini ixlas bilen qilghay. Sekkizinchi, riyazetni özige lazim tutqay. Toqquzinchi, kichilerde bidar bolghay. Oninchi, gunahlargha tewbe blen xatime bergey.

Peyghember eleyihssalammu sebirchanliqning muiminning mohim süpiti ikenlikini sebir qilghuchining mukapti peqetla jennet ikenlikini bir qanche hedisite otturgha qoyghan.

15/21 - suheyb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pah! Muimin kishining hali némidégen yaxshi?! Uning barliq ehwali uning üchün yaxshiliq élip kélidu, bu xususiyet peqet muimin'gila xastur. Muimin xushal bolidighan ishqa yoluqsa, allahqa shükri éytidu. Mana bu, uning üchün bir yaxshiliq; eger ziyan - zexmetke yoluqsa, uninggha sewr qilidu. Mana bumu uning üchün bir yaxshiliq hésablinidu. (muslim: 2999)

56/84 - abdulla reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sewrchanliq imanning yérimi, chinpütüsh pütünidur. (elkebir 8544)

1366/2350 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah mundaq deydu: qaysibir bendemning ikki közini élip ketsem, u sewr qilsa we sawabini mendinla kütse, uninggha jennettin bashqa sawab bérishke razi bolmaymen. (tirmizi: 2401)

1367/2351 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: allah mundaq dédi: bendemning ikki söyginini (közlirini) élip ketsem we u sewr qilsa, u ikki söyginining ornigha jennetni bérimen. (buxari: 5653)

1368/2352 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah mundaq deydu: muimin bendemning dunyada eng yaxshi körgen adimini élip ketsem, andin u mendin sawab kütüp sewr qilsa, mendiki mukapat peqetla jennettur. (buxari: 6424)

1376/2361 - yehya ibni wessab bir mötiwer sahabidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: kishilerge ariliship, ularning eziyetlirige sewr qilghan musulman, kishilerge arilashmaydighan, ularning eziyetlirige sewr qilalmaydighan musulmandin yaxshidur. (tirmizi: 2507)

5. Epuchanliq

epuni dosit tutush, bashqilardin yetken türlük azar, nadanliq qilmishlirini epu qiliwitip géne adawet saqlimasliq, bashqilargha yaxshi muamile qilish, tesewwuf ehlining yene mohim süpetliridin biri.

4196/ 6973 - abdullah ibni zubeyr reziyellahu enhuma mundaq dégen: "epuni dost tutqin, yaxshiliqqa (yeni yaxshi söz qilishqa, yaxshi ish qilishqa) buyrughin, nadanlar bilen teng bolmighin (yeni nadanlarning qilghinini qilmay, ulargha mulayim bolghin" (süre eiraf, 199 - ayet) dégen ayet insanlarning exlaqi heqqide nazil bolghan. Yene bir riwayette mundaq déyilgen: allah taala peyghember sellallahu eleyhi wesellemni kishilerge siliq muamile qilishqa buyrughan. (buxari: 4644, ebu dawud: 4787)

3921/6525 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: uhud küni, mushriklar qattiq yéngildi. Iblis: i allahning bendiliri! Keyninglargha diqqet qilinglar (keyninglardin düshmen keldi), dep warqiridi. Mushriklarni qoghlap kétiwatqan musulmanlar keynige yénip, keynidin kéliwatqan musulmanlarni tonuyalmay, ular bilen urushup ketti. Huzeyfe shundaq qarisa, (özliri urushuwatqan kishi) dadisi iken. U: i allahning bendiliri! Dadam, dadam! Dep warqirighan bolsimu, ular boldi qilmay axiri huzeyfening dadisini öltüriwetti. Buni körgen huzeyfe: allah silerni meghfiret qilsun! Dédi. Urwe mundaq deydu: huzeyfe taki wapat bolghan'gha qeder (epuchanliqtin ibaret) mushu yaxshi xislettin ayrilmighan. (buxari: 6668)

2994/4993 - abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i resulullah! Xizmetchini qanche qétim epu qilimen? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem lam jim démidi. U yene: i resulullah! Xizmetchini qanche qétim epu qilimen ? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bir künde 70 qétim, dep jawab berdi. (tirmizi: 1949)

3090/5182 - aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: aranglardiki exlaqliq kishilerning jaza kélidighan xataliqliridin bashqa xataliqlirini epu qilinglar. (ebu dawud: 4375)

4325/7201 - ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq dégen: "yaxshi xislet

arqiliq (yaman xisletke) taqabil turghin" (süre fussilet, 34 - ayet) dégen ayetning menisi: ghezeblen'gende sewr qilish, azar bérilgende epu qilishtur. Shundaq qilghandila, allah ularni gunahtin saqlap, düshmenlirini ulargha goya sirdash dostidek boysundurup béridu. (buxari muelleq riwayet qilghan)

6. Rehimdillik, helimlik

5007/8260 - aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: rehim (tughqanchiliq) ershke ésiqliq halette turup: kim méni yetküzse (yeni sile rehim qilsa), allah rehmitini uninggha yetküzidu. Kim méni üzse, allah uningdin rehmitini üzidu, deydu. (muslim: 2555)

5008/8261 - enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki rizqining keng bolushidin yaki ömrining uzun bolushidin xursen bolsa, sile rehim qilsun. (buxari: 2067)

5009/8262 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: nesebinglar ichidiki sile rehim qilishqa tégishlik kishilerni biliwélinglar. Shek shübhisizki, sile rehim tughqanlar arisida méhri muhebbetni kücheytidu. Pul malgha beriket keltüridu. Ömürning uzun bolushigha seweb bolidu. (tirmizi: 1979)

7. Addi saddiliq

5888/9600 _ ebu umame reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, sahabiler peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida mal - dunya üstide parang ssélishqanidi, peyghember eleyhissalam: anglimidinglarmu, anglimidinglarmu? Addiy - sadda kiyinish imandindur, addiy sadda kiyinish imandindur dédi. (ebu dawut: 4161)

5890/9605 _ aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem wapat bolghan'gha qeder ailisi bughday nénini (uda) üch kün toyghiche yep baqmidi. (muslim: 2970)

5891/9606 _ aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem wapat bolghan'gha qeder ailisi arpa nénini toyghiche yep baqmidi. (ibni maje: 3346)

5892/9607 _ aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ailisi bir künde ikki waq tamaq yése, bir waqit tamiqi choqum xorma bolatti. (buxari: 6455)

5895/9611 _ aishe reziyellahu enha yene mundaq dégen: peyghember eleyhissalam bir künde ikki qétim nan bilen zeytun yéghigha toymastin wapat boldi. (muslim: 2974)

5896/9612 _ ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam ailisi bilen birqanche kéchini taamsiz ötküzetti, chünki kechlik tamaqqa yégüdek bir nerse tapalmaytti. Yeydighinining köpinchisi arpa nénidin ibaret idi. (tirmizi: 2360)

8. Tewbige hirismenlik

sheyix yüsüp esbate eytidu: tewbining on mertiwisi bolur. Birinchisi, jahillerdin yiraq bolmaq. Ikkinchi, batil ishlardin yiraq bolmaq. Üchinchi, qil dégenni qilmaq, qilma dégendin yüz örümek. Tötinchi, xudayteela dosit

tutidighan ishlargha yürmek. Beshinchi, xeyriyetlik ishlargha aldirmaq. Altinchi, qilghan tewbide mehkem turmaq. Yettinchi, qilmay dégen ishlarni mutleq qilmasliq. Sekkizinchi, zalimlerdin zulumni depii qilmaq. Toqquzinchi, kapiler bilen jeng qilmaqning telibide bolmaq. Oninchi, yeydighan ghizasini halaldin izdimek, deptu. "tezkire ewliya" namliq kitaptin

istighfar we tewbining ehmiyiti

istighfar – allah taaladin gunahlarning kechürüm qilishini sorash dégenlik.

Tewbe – sadir qilin'ghan gunahlargha pushayman qilip, qayta gunah qilmasliqqa bel baghlap heqiqetke qaytish dégenliktur. Quran kerim bizge telim bérip mundaq deydu:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ(8)]

" i möminler! Allahqa semimiy tewbe qilinglar, ümidki, perwerdigaringlar silerning gunahinglarni yoqqa chiqiridu, silerni astidin östengler éqip turidighan jennetlerge kirgüzidu" [tehrim sürisi 8 - ayetning bir qismi].

Peyghember eleyhissalam istighfarning pezilitini bayan qilip mundaq dégen

5847/9527 _ jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki: ”allah pak we ulughdur, barliq hemdu sana uninggha xastur“ dése, jennette uning üchün bir tüp xorma derixi tikilidu. (tirmizi: 3464)

5848/9529 _ abdullah ibni emr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yer yüzidiki insanlarning qaysi biri: ”allahtin bashqa ilah yoq, allah büyüktur, allahning yardimisiz héchqandaq küch quwwet yoqtur“ dése, déngiz köpükidek köp gunahi bolsimu kechürülidu. (tirmizi: 3460)

peyghember eleyhissalam istighpar we tewbining zörürlikini tekitlep mundaq dégen

5851/9535 _ egher muzeniy reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shek shübhisizki, bezide qelbimni gheplet qaplaydu. Elwette, men allahqa künde yüz qétim istighfar éytimen. (muslim: 2702)

5852/9536 _ bashqa bir riwayette mundaq déyilgen: i insanlar! Perwerdigaringlargha töwbe qilinglar, chünki men uninggha künde yüz qétim töwbe qilimen. (muslim: 2702)

peyghember eleyhissalam istighfarning eng ewzilini bayan qilip mundaq dégen:

5853/9537 _ sheddad ibni ews reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töwendiki dua dualarning eng büyükidur: ”i allah! Sen méning rebbimsen, sendin bashqa ilah yoqtur. Sen méni yaratting, men séning qulungmen. Küchümning yétishiche séning ehdi permaningdimen. Qilghan gunahlirimning yamanliqidin sanga séghinip panah tileymen, manga ata qilghan néimetliringni étirap qilimen, gunahimnimu étirap

qilimen, méning gunahlirimni meghpiret qilghin, sendin bashqa héchkim gunahlarni kechürelmeydu“. Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kündüzi oqusa we (shu küni) kech kirishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu. Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kechqurun oqusa we (shu kéche) tang étishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu. (buxari: 6306)

tewbining peziliti toghriliq peyghember eleyhissalamdin nurghun hedisler kelgen.

5973/9746 _ sefwan ibni essal reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: meghrib terepte bir derwaza bar bolup, uning kenglikini atliq kishi qiriq (yaki yetmish) yilda bésip ötidu. Allah asman bilen yerni yaratqan künde shu derwazinimu yaratqan bolup, töwbe üchün dawamliq échip qoyghan. Quyash uningdin chiqmighiche, u derwaza taqalmaydu. (tirmizi: 3535)

5974/9747 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim quyash meghribtin chiqishtin burun töwbe qilsa, allah uning töwbisini qobul qilidu. (muslim: 2703)

5975/ 9748 _ ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah bendisining töwbisini jéni helqumigha yétip qalghan'gha qeder qobul qilidu. (tirmizi: 3537)

5976/9749 _ ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: quyash meghribtin chiqqan'gha qeder, allah taala kündüzi gunah qilghanlarni meghpiret qilish üchün kéchisi qolini achidu. Kéchisi gunah qilghanlarni meghpiret qilish üchün kündüzi qolini achidu. (muslim: 2759)

5978/9753 _ enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: adem ewladining hemmisi xataliq ötküzidu, emma xataliq ötküzgüchilerning eng yaxshisi töwbe qilghuchilardur. (tirmizi: 2499)

5979/ 9754 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jénim ilkide bolghan allah bilen qesemki, eger siler gunah qilmighininglarda allah silerni yoq qilip, ornunglargha bashqa bir qewmni keltürgen bolatti. Ular gunah ötküzüp, andin töwbe qilatti, allah ularning gunahlirini meghpiret qilatti. (muslim: 2749)

5980/9755 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir bende gunah qildi we: i rebbim! Gunahimni meghpiret qilghin! Dédi. Allah taala: bendem gunah qildi, gunahlarni meghpiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi, dédi. U bende kéyin yene gunah qilip: i perwerdigarim! Gunahimni meghpiret qilghin! Dédi. Allah taala: bendem gunah qildi we gunahlarni meghpiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi, dédi. U bende kéyin yene gunah qilip: i perwerdigarim! Gunahimni meghpiret qilghin! Dédi. Allah taala: bendem gunah qildi we gunahlarni meghpiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi. I bendem! Xalighan ishingni qilghin, men séning

gunahingni kechürdüm, dédi. (muslim: 2758)

5981/ 9756 _ enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala: i adem ewladi! Sen qachan manga dua qilsang we mendin bir nersini ümid qilsang, sendin sadir bolghan gunahlarni epu qilimen, héch perwa qilmaymen. I adem ewladi! Gunahliring asman'gha taqashsimu, kéyin mendin meghpiret telep qilsang, gunahingni kechürimen, héch perwa qilmaymen. I adem ewladi! Méning aldimgha nahayiti köp gunah qilghan, lékin manga héchnémini shérik qilmighan halda kelseng, menmu sanga bekmu köp meghpiret bilen kélimen, dédi. (tirmizi: 3540)

5982/9757 _ jundub reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir kishi: allahning nami bilen qesem qilimenki, allah palanchi ademni hergiz kechürmeydu, dégenidi, allah taala: méning palanchini kechürmeslikimge qesem ichken kishi kim? Elwette, men palanchining gunahini kechürdüm we séning qilghan emelingni bikar qildim, dédi. (muslim: 2621)

5984/ 9759 _ ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: gunah qilishta heddédin ashqan bir kishi, ölüsh aldida baliliridha: men ölgendin kéyin, jesitimni köydürüp, andin undek ézip, külümni shamalgha soruwétinglar ! Allahning nami bilen qesemki, allah méni tirildürp qalsa, manga héchkimge bermigen azabni béridu, dédi. U ölginide, baliliri uning wesiyitini bija keltürdi. Emma allah yerge: uning külini yighqin! Dep buyruq berdi. Yer buyruqni orunlidi. Qarighudek bolsa, u tik turatti. Allah uningdin: buni qilishingghа néme seweb boldi? Dep soridi, u: i perwerdigarim! Sendin qorqqinim üchün qildim, dégenidi, allah uning gunahini meghpiret qildi. (buxari: 3481)

tewbining qobul bolushining shertliri

tewbining qobul bolushi üchün bezi shertler bar. Insanlar teripidin sadir qilin'ghan gunah we qilmishlar, ya allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen bolidu, yaki mexluqatlarning heqqige qarshi ishlen'gen bolidu. Allah taalaning " qil " we " qilma " dégen emr - permanlirini orunlash uning insanlar üstidiki heqliridindur. Bularni beja keltürüsh insanlarning burchidur. Chünki allah taala insanlarni güzel sürette yaritip, ularni yer yüzining xojayini qildi, ularni eng hörmetlik qildi, ulargha türlük san - sanaqsiz néimetlerni ata qildi, bashqa mexluqatlarni ularning paydilinishi üchün yaritip berdi. Ehwal bundaq iken, allah taalaning insanlar üstidiki heqliri köptur. Buning üchün allah taalaning emr - permanlirigha xilapliq qilghuchilar uning heqqige qarshi qilmish sadir qilghan bolidu. Mexluqatlarning, xususen insanlarning heqqi insanlar teripidin ziyan - zexmetlerge uchritilmasliqidur. Insanlarni ziyan - zexmetlerge uchritish, ulargha zulum qilish we ularning heqlirini yewélish ularning allah taala ata qilghan heq - hoquqlirigha tajawuz qilghanliq bolidu.

Allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlerning tewbisining qobul qilinishi üchün 3 shert bar, ular:

1 - qilghan gunah - mesiyetler üchün pushaymanliq hés qilish.

2 - burun qilghan gunah - mesiyetlerni qayta qilmasliqqa chin irade

baghlash.

3 - gunah - mesiyetlerdin qeti qol üzüsh.

Emma insanlarning heqqige qarshi ishlen'gen qilmishlar we yamanliqlarning tewbisining qobul bolushi üchün yoqiriqi 3 shert bilen birge, heq igisini razi qilish shert qilinidu. Chünki bu xildiki heq allah taalaning heqqi bolmastin, insanlarning öz heqliri bolghanliqi üchün, ular qilmishkarlirini özliri kechürmigiche allah taala kechürmeydu we tewbilirini qobul qilmaydu. Manabu, allah taalaning adalitidur.

Allah taalagha istighfar éytip, gunahlirigha tewbe qilish keng riziq, mol bext we qiyinchiliqlardin xalas bolushning amilidur. Allah taala quran kerimde nuh eleyhissalamning öz qewmige telim bergenlikini hékaye qilip mundaq deydu:

[فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (10) يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا (11) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا (12)]

"(ulargha) éyttim: perwerdigaringlardin meghpiret tilenglar, u heqiqeten meghpiret qilghuchidur. U silerge mol yamghur yaghdurup béridu. Silerning malliringlarni we oghulliringlarni köpeytip béridu, silerge baghlarni, östenglerni ata qilidu" [nuh sürisi 10 - 12 - ayetler].

Allah taala yene dawud eleyhissalamning tilidin hékaye qilip mundaq deydu:

[وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلاَ تَتَوَلَّوْاْ مُجْرِمِينَ (52)]

" i qewmim! Perwerdigaringlardin meghpiret tilenglar, andin uninggha tewbe qilinglar, silerge u köp yéghin yaghdurup béridu, silerge téximu küch - quwwet béridu, siler gunahqa chömgen halda(méning dewitimdin) yüz örümenglar"[hud sürisi 52 - ayet].

Tötinchi bap. Ehli salihlarning quranning peziliti toghirisidiki bayanliri

kimki quran'gha ishinidiken, uninggha uyghunlishidu, kimki quranda déyilgenlerni testiqlaydiken, uninggha mehkem yépiship ching tutidiken choqum u toghra yolda mangghan bolidu, kimki uninggha ching ésilidiken, uninggha yétekchilik qilidighini yoruqluq, nur, bayliq, xushalliq, we kökrek boshluqi (köngüller) ning shipaliqi bolidu. Kimki uninggha heqiqetke boyuntawliq qilip qarshi pikride bolidiken, allah uni sunduridu, kimki quran arqiliq bayliq telep qilsa, allah u kishini bayliqqa irishtüridu, kimki quran arqiliq shipaliq izdise, allah uninggha shipaliq béridu.

U quran ishen'gen kishilerge toghra yolgha bashlighuchi we shipaliq bolidu. U quran allahning puxta arghamchisidur, éniq nuridu. Mustehkem birlikdur, eng mukemmel toxtamdur. Uningdiki ajayibatlar menggü tügep qalmaydu, uningdiki gharayibatlar menggü axirlashmaydu, uning xususiyetlirini tetqiqatchilar tetqiq qilip, uning hékmetlik payda - menpeitliridin paydilinip menggü tügütüp

bolalmaydu, quran bilen meqsetke yétishning aldinqi sherti sap étiqad bilen eng küchlük derijide mustehkem intilish.

Quran kerimning shipaliq roli

islam alimliridin qurtubiy: allahning kalami, isimliri we yolluq dualar arqiliq demide qilishni musteheb - dep qaraydu.

Imam shapiiyning: allahning kitabi, hemmige tonushluq bolghan zikiriler bilen demide qilish yolluq - dégenliki sözlinidu.

Ibni bettal: muewwizat süriliri quranning bashqa süriliride bolmighan sirliq xususiyetlerge ige deydu. U barliq dualarni öz ichige alidu, barliq yamanliq séhri, hesetxorluqning yaman tesiri, sheytanning yaman tesiri, uning kishini deydeyge sélip azdurushi we uningdin bashqa nurghun köngülsizlik ishlardin saqlinishni öz ichige alidu.

Imam newewiy özining "mezhebning sherhisi" namliq kitabida mundaq deydu: eger quranning bir taxtigha yaki bir qachigha yézilsa, uni chayqap késelge ichürülse bolidu.

Imam ehmed we bashqilar: quran ayetlirini hajetmen üchün ipar, zeper, siyah qatarliq pakize nersiler bilen yézish, chayqap ichish, qatarliqlarni yolluq deydu.

«اَعُوْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ» kelimisining xasiyiti

bu kelime allah taalaning ijabet derwazisini qéqip tilikini bildürüsh kelimsidur, bu xuddi kishiler birer mensepdarning ishikige hal éytish üchün kelgende ewel roxset élip andin ishiktin kirgen'ge oxshaydu. Uluq allah taala bilen sirdishishtin ibaret quran oqush meshghulatini bashlashtin burun, gheywet shikayet, kishilerge qara chaplash - böhtan qilish qatarliq gunahlar bilen bulghan'ghan tilimizni bu kelime arqiliq tazilap uningdin kéyin quran tilawet qilishni bashlash lazim. «اَعُوْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ» diki **اَعُوْذُ** iltija qilimen - dégen menani bildüridu. Meripet ehliliri bu kelime üstide toxtilip mundaq deydu: bu kelime allahqa yéqin bolimen dégüchilerning wesile sözidur, allahdin qorqquchilarning tutqusidur, halaketke yüzlen'genlerning umid chiraqidur, allahni yoshurun zikri qilghuchilarning kengri derwazisidur. Bu kelimini oqush - allah taalaning quran kerim nehle sürisidiki"quran oqumaqchi bolsang allahqa séghinip sheytanning yamanliqidin panah tiligin" dégen ayetning rohi boyiche ish qilghanliqdur.

Bu kelimini oqush bilen quran oqumaqchi bolghan kishi köngül, ten, tildin ibaret sehnini türlük yaman ishlardin, weswesilik xiyallardin, sheytanlarning azdurushidin tazilaydu. Shu wejhidin quran oqushdin ilgiri «اَعُوْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ»ni oqush wajibdur. Bezi alimlar: sünnet dep qaraydu. Hesen ibni elé (allah uningdin razi bolsun) ning mundaq dégenliki hékaye qilinidu: bir adem «اَعُوْذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ»ni oqusa, allah taala u kishi bilen sheytanning ariliqini üch yüz perde bilen

tosuwétidu. Uning kengliki asman we zéminning ariliqdek cheksizdur. Shuning bilen sheytan u kishining qéshigha yéqin kélelmeydu.

« بسم الله الرّحمن الرّحيم »ning xasiyiti

7569 - aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: birer kishi yiring, yara yaki shuninggha oxshash nersilerdin baram bolup peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha kelse, peyghember eleyhissalam körsetküch barmiqini yerge tegküzüp, andin kötürüp: bismillah, zéminimizning topisi, bezilirimizning tükürüki rebbimizning ijaziti bilen késellerge shipa bolidu deytti. (muslim: 2194)

bir qisim alimlar: « **الرّحمن** »ning ichki mezmuni allahning bendiliri mölcherlesh mumkin bolmaydighan mol néimet dégenlikdur. Bu néimetler axiretning saaditini öz ichige alidu. « **الرّحمن** »ibarisi allah taalaning xalighan bendisini iman'gha hidayet qilish, menggülük bext saadetning yollirini asanlashturup bérish, axiretning bextige irishtürüsh, allah taalaning keremlik jamalini körüshge nisip qilish qatarliq mezmunlarni bildüridu. Beziler « **الرّحمن** » ibarisi budunyada bendining gunahini yoshurushni bildüridu, «الرحيم»ibarisi, axirette bendining gunahini kechürüm qilishni bildüridu. «الرحيم» ibarisi maddini néimetlerni bildüridu, «الرحيم»ibarisi meniwiy néimetlerni bildüridu. "alrحّmn" ibarisi dowzaxtin qutquzushni bildürse, «الرحيم»ibarisi jennetke kirgüzüshni bildüridu. «الرحيم»ibarisi qéyinchiliqtin qutquzushni, eyb nuqsanlarni tüzütüshni bildürse, «الرحيم»ibarisi qelblerni ghayib nurlar bilen nurlandurushni bildüridu. «الرحيم» ibarisi quran ügütüshni bildürse «الرحيم»ibarisi uning mena mezmunlirini bildürüshni körsitidu.

Bezi ariflar eytidu: quran kerimdiki barliq mezmunlar patihe süriside ixchamlan'ghan bolsa, patihe sürisining mezmuni « بسم الله الرحمن الرحيم»da ixchamlan'ghan. « بسم الله الرحمن الرحيم»ning bir pütün mezmuni "b" herpining chikitide yoshurun ipadilen'gen. "b" herpining chikiti bolsa, nurghun heqiqetlerni, nazük sirlani özige mujessemligen bolup, u, allahning yekke yiganilikini isbatlighuchi alimlarning pikri éqimi bolghan tewhidning merkizi iddisini isharet qilsa kérek.

Yene beziler: « بسم الله الرحمن الرحيم »* ning bir pütün mezmuni "b" herpining özide, chünki bu yerdiki "b" herpi girammatkiliq terkib jehette "ilsaq" (chaplishish, yétish) meniside qollinilghan, buning yoshurun menisi, bendining axirqi arzusi mushu heripke merkezleshken tewhid we qurannning mezmunliridiki körsetmiler boyiche ish élip bérish arqiliq allahgha yétish - qoshulush ikenlikini körsitidu. (islam pishiwaliridin pexriddin er razi we ibni neqib qatarliq alimlarning shundaq tepsir qilghanliqi xatirlen'gen).

Zahidlar ichide mundaq sözler tarqalghan: allah taala musa eleyhissalamgha ming süridin terkib tapqan, her bir süriside ming ayiti bar tewratni nazil qiliptu. Musa eleyhissalam: i perwerdigarim, bu kitabni oqup tügütüsh we uni éside saqlap yadlap bolushqa kimmu berdashliq bérelisun? Deptu. Allah taaladin shundaq nida keptu: hey musa! Men buningdinmu katta kitabni nazil qilimen. Musa eleyhissalam: u kitabni kimge nazil qilila i perwerdigarim? Deptu. Allah taala: peyghemberlerning tügenjisige nazil qilimen deptu. I perwerdigarim, u zamandiki kishilerning ömri tolimu qisqa tursa, ming sürilik tewrattinmu chong kitabni u peyghemberning ummiti qandaqmu oqup tügiteleydu? Deptu. Allah taala: men ulargha asanliq yaritip bérimen, bu kitabni chonglar tügül ularning balilirimu oquyalaydu - deptu. Musa eleyhissalam: i perwerdigarim, uni qandaq emelge ashurila? Deptiken, allah taala: men zémin'gha yüz dane samawi kitab nazil qildim, shéys peyghembirimge ellik bir kitabni; idris peyghembirimge ottuz kitabni; ibrahimgha yigirme kitabni nazil qildim, tewratni sanga nazil qildim, zeburni dawudgha, injilni eysagha nazil qilimen, kainatning barliq bilimliri bu kitablada bayan qilinip bolidu, men bu kitablarda bayan qilinighan mezmunlarni hebibim muhemmedning bir kitabida bayan qilimen. Bu kitab bir yüz on töt süridin terkib tapidu, barliq süriler ottuz parigha bölünidu, barliq parilar yette bölekke bölinidu, yette bölekning barliq menaliri patihe süriside mujessemlinidu, patihe sürisidiki mezmunlar « بسم الله »yette herpide ixchamlinidu, uningdin kéyinki mezmunlar beqer sürisining birinchi kelimisi bolghan « الم »ning « ا » herpide yéshilishke bashlaydu, bu süridiki mezmunlar " alm " din ibaret sirliq ima - ishare herpide ipadilinidu, buninggha oxshighan sirliq ima - ishare herpliri tewrattimu nazil qilin'ghan, uningdin kéyin quranda muhemmed eleyhissalamgha nazil qilindi, muhemmed eleyhissalam buni insanlargha oqup bériwédi, yehudilar uning mezmunini bilip turup yoqqa chiqardi, shunga allah taala ularni (tarixi) leinetke giriptar qildi. Men shundaq deymen: bu kitab (quran) shek shübhige orun qaldurulmighan katta kitabdur, ("tefsiyir etteysiyir" namliq kitabta shunda xatirlen'gen.

« بسم الله الرحمن الرحيم »on toqquz herip bolup, uninggha ikki türlüq xasiyet bar, allah taala bu kelimining xasiyiti bilen bu kelimini oqughan kishidin dowzaxning on toqquz azab périshtisining azabini chekleydu. Ikkinchisi, allah taala bir kéche kündüzni yigirme töt saet qilip yaratti, uningda besh waqit namaz

oqushni periz qildi, bu namazlarda oqulghan on toqquz heripning xasiyiti bilen allah taala shu saetlerdiki gunahlarni meghfiret qilidu.

Peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini réwayet qilinidu: kishi öyige kirmekchi bolsa sheytan uninggha egiship öy ichige bille kirmekchi bolidu, kishi "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa, sheytan bu öyge kirsem bolmaydu deydu. Kishi tamaq yémekchi bolghanda sheytanmu uning bilen birge yémekchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan bu yerde men yeydighan tamaq yoqken deydu. Bir adem ussuzluq ichmekchi bolsa sheytanmu bille ichiwalmaqchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan: bu yerde men ichidighan ichimlik yoqken deydu. Kishi yatmaqchi bolghanda sheytanmu bille yatmaqchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan: bu yerde manga yatqudek orun yoqken deydu. Kishi öyge kirish aldida "bismillahir rehmanir rehiyim" ni oqumisa, sheytan öyge bille kiridu. Tamaq yémekchi bolghanda "bismillahir rehmanir rehiyim" ni oqumisa, sheytan tamaqni bille yeydu. Ussuzluq ichmekchi bolghanda "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqumisa, sheytan aghzini eng burun su qachisigha qoyiwalidu. Kishi ayali bilen bir orunda bolushtin ilgiri "bismillahir rehmanir rehiyim *"ni oqumisa, sheytan uning herikitige shérik boliwalidu, shu wejhidin tughulghan balilarning bezisi tégi pes, bezisi tughma kor, bezisi yekcheshme, bezisi tokur, bezisi pasiq, bezisi kapir we shuninggha oxshash bolup qalidu.

Ibni abbas (allah ulardin razi bolsun) mundaq dégen iken: her nersining bir menbesi bolidu, qur'anning menbesi patihe, patihening menbesi "bismillahir rehmanir rehiyim*" dur. Birer késelliktin zarlansang asasi menbeni tutqa qilghin, allahning izni bilen késilingge shipaliq tapisen. "bismillahir rehmanir rehiyim *" ning sirliq xususiyiti shuki uni allah taala dowzaxning ishikige muekkel on toqquz périshtining sanigha oxshash halda on toqquz heriptin yaratti. Kimdekim "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni köp oqusa, allah taala u kishini dowzaxning ishikige muekkel on toqquz périshtidin qutquzidu (dozax azabidin xalas qilidu). Kishi "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni herqandaq tilek tilesh meqsitide, xususen allahdin riziq tilesh meqsitide oqusa, allah taala u kishige asanla, oylimighan yerdin keng rizqi béridu. Kishilerde könglide heywet sürlük, yuqiri alem we töwen alem kishiliri aldida hörmetlik bolidu. Her küni ming qétim oqusa, allah taala u kishining meyli dunyaliq, meyli axiretlik qéyinchiliqi bolsun asanlashturup béridu.

Imam ghezzali (allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kimdekim "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni her ming bolghanda bir qétim ikki rék'et hajet namizi oqup dua qilip tilek meqsitini allahdin tilesh shekli bilen on ikki ming oqusa (arida on ikki qétimda yigirme töt rék'et namaz oqulidu), allahning izni bilen tiliki ijabet bolidu. (qur'anning xasiyetliri" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen)

sejde ayetlirining xasiyiti

hidayet gulzari namliq kitapta qurandiki barliq sejde ayetlirini bir yerge jemi

qilip her bir sejde ayitdin kiyin sejde qilip kichide oqusa u dunya bu dunyaliq qandaq hajiti bolsa rawa bolidu. Diyilgen.

Patihe sürisining xasiyetliri

(1) fatihetul kitab, (2) fatihetul quran, (3) ummul kitab, (4) ummul quran, (5) quranil ezim, (6) sebel mesani, (7) elwafiye, (8) elwaqiye, (9) xezine, (10) elkafiye, (11) elesas, (12) süretinnur, (13) süretil hemdi, (14) süreti shukri, (15) süreti hemdi ula, (16) cheksiz hemdi sürisi, (17) demide sürisi, (18) shipa sürisi, (19) shafiye sürisi, (20) namaz sürisi, (21) dua sürisi, (22) tilek sürisi, (23) sual sürisi, (24) sual sorashni telim bérish sürisi, (25) munajat sürisi, (26) özini allahgha tapshurush sürisi, (27) mukapat sürisi, (28) qurandiki eng epzel süre, (29) quranning axirqi sürisi, (30) qurandiki eng katta süre.

(1) fatihe sürisi yette ayettin terkib tapqan, bu yette ayet tewrat, injil, zebur, purqan, suhupi adem, suhupi idris, suhupi ibrahim qatarliq yette kitabtin tallap élin'ghan. Shunga bu sürini oqusa, yuqirqi yette kitabni oqughanning sawabi bolidu.

(2) alemdiki köp sanliq nersile yettidin türkümge ayrilghan. Mesilen, yette qat asman, yette qat zémin, yette xil derya, yette chong merkizi yultuz türkümi, yette qoshumche yultuzlar türkümi qatarliqlar.

(3) allah taala insan'gha yette ezani inam qildi, peyghembirige bolsa, fatihe sürisidin ibaret yette ayetni inam qildi. Kishi bu sürini oqusa, allah taala u bendisidin yette bedenning shükrisini qobul qilidu. Peyghember eleyhissalamning: pishane, ikki qol, ikki tiz, ikki put qatarliq yette chong bölek ustixan bilen sejde qilishqa emri qilindim, déginining hékmiti yuqarqi san sifirlar bilen munasiwetlik bolsa kérek.

(4) allah taala musa eleyhissalamdin hékayet qilip: "musagha delil ispat bolidighan toqquz ayetlerni keltürüp berduq" dégen bolsa, muhemmed eleyhissalamgha qaritip: "sanga sebel mesani (ikki jup yette ayetni keltürüp berduq" dégen. Musa eleyhissalamgha nazil qilin'ghini uning ummitige japa musheqqet, imtéhan bolsa, muhemmed eleyhissalamgha nazil qilin'ghini uning ummitige rehmet bolghan, ikki inamning otturisidiki perq birla, u bolsimu biri allahning adlet xezinisini menbe qilidu, yene biri bolsa allahning pezli kerem xenisini menbe qilidu.

(5) allah taalaning musa eleyhissalamgha bergen inamliri waqit cheklimisi bilen küchtin qaldi, muhemmed eleyhissalamgha bergini bolsa, qiyamet künigiche küchke ige bolidu.

(6) kimmu muhemmed eleyhissalamdek yuqiri orun'gha ige bolalaydu? Uning peyghemberliki ikki alemning rehmitidur, alemlerning perwerdigari bolghan allahqa hemdu sana oquydu, allah taala muhemmed eleyhissalamning peyghemberlik mertiwisining yuqiriliqini bayan qilip, sini alem xelqige rehmet qilip, peyghember qilip éwettuq, dégen.

(7) isharet: séning ilahing «الرحمن الرحيم» dur. Sen bolsang "reufur rehiyim" dursen démektur.

(8) isharet: ilahing qiyamet künining igisidur, sen bolsang qiyamet künide

gunahkar ummetliringni shapaet qilghuchi démektur.

(9) allah taala dawud we suleyman eleyhissalamlargha uchar qushlarning tilini bildürgen bolsa, muhemmed eleyhissalamgha bolsa, "melikil ghefur" isimlik allahning yette türlük sözini bildürgenliki bayan qilin'ghan.

Mujahid (allah uningdin razi bolsun) mundaq dégenliki réwayet qilinidu: iblis melun ömride üch qétim qattiq höngrep yighlighan iken: tünji qétimi allahning rehmitidin qoghlan'ghan waqitta, ikkinji qétim muhemmed eleyhissalamgha peyghemberlik bérilgen waqitta, üchünji qétim fatihe sürisi nazil bolghanda qattiq höngrep yighlighan iken. Barliq iblislar uning aldigha kélip: hey xojayinimiz! Hey igimiz! Sizge qandaq kélishmeslik keldi? Sizni qandaq ish qattiq warqirighudek derijide bundaq yighlatti? Buning sewebchisi adem ewladi bolsa, biz uni halak qilayli, taghlar sewebidin bolsa, biz uni kukum talqan qilayli, déngiz okyanlar sewebidin bolsa, biz uni qurutup tashlayli - deptu. Iblis melun: ish siler dégendek emes, allah muhemmedni alemge rehmet qilip peyghember qilip éwetti, shuningdin ichim pushuwatidu..... Deptu. Fatihe sürisi nazil bolghanda bolsa yene qattiq hökirep yighlighan iken, uning ewlad, qolchomaqchiliri yene yuqarqi sözlirini tekrarlaptu. Iblis melun: muhemmedke fatihe atliq bir süre nazil qiliniptuki, uni oqughan ademge allah jehennemning otini haram qiliwétidu, silerning héle neyreng, azdurushliringlar bikargha ketmemdu? Deptu. Qolchomaqchi sheytanlar: xojayin! Biz qandaq qilayli emise? Dégende - iblis melun: béringlar! Barliq tirishchanliq bilen ularning qelbini bixudlashturunglar, ularni bu sürini oquyalmaydighan qiliwétinglar! Ular hergizmu jiq oquyalmisun! Ular jiq ejri sawabqa irishiwalmisun! Qiyamet künide qaqshatquchi azabni bizla tartmayli, ularmu biz bilen bille azab tartsun! Deptu.

Kishi « الحمد لله رب العالمين* »ni oqusa, allah taala u kishige néimetlirini ziyade qilidu.

Kishi « الرحمن الرحيم* »ni oqusa, allah taala u kishige rehmitini chachidu.

Kishi « مالك يوم الدين* »ni oqusa, allah taala u kishini qiyamet künining mushkulatidin aman qilidu.

Kishi « إياك نعبد وإياك نستعين * »ni oqusa, allah taala u kishining ibaditini qobul qilidu, barliq ishlirida yardem béridu.

Kishi « إهدنا الصراط المستقيم* »ni oqusa, allah taala u kishining itiqadini mustehkem qilidu.

Kishi « صراط الذين أنعمت عليهم* »ni oqusa, allah taala u kishini peyghemberler we salih kishilerning izidin méngishqa nésip qilish arqiliq hörmetleydu.

Kishi « غير المغضوب عليهم ولاالضآلين* »ni oqusa, allah taala u kishini

kapirlar tartidighan azabdin qutquzidu.

Ebu seid el xuderi (allah uningdin razi bolsun) mundaq réwayet qilidu: peyghember eleyhissalam bizni ottuz kishilik qoshun qilip wezipe ijra qilishqa éwetken idi. Biz yol üstide bir ereb qebilisining yurtigha chüshkün qilduq. Hemde ulardin bizni méhman qilishni telep qilduq, ular teliwimizni ret qildi, arida ularning aqsaqilini chayan chiqiwaptu. Ulardin qéshimizgha adem kélip: aranglarda chayan chaqqanni demide bilen dawaliyalaydighanlar barmu? Dep soridi. Men: bar, lékin siler bizge birer nerse bermigüche oqup qoymaymiz dédim, ular ottuz qoy bérishke wede bérishti. Men qebile aqsaqiligha fatihe sürisini yette qétim oqup qoydum. Qoyni tapshurup alghandin kiyin arimizda qarshi pikriler peyda boldi, shuning bilen qoylargha chiqilmiduq. Biz peyghember eleyhissalamning aldigha kelgende ehwalni bayan qilduq. Peyghember eleyhissalam: bu sürining demide bolidighanliqini qandaq biletting, mangimu bir ülüsh ayrip qoyunglar dédi.

Ebu seid el xuderi (allah uningdin razi bolsun) peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini réwayet qilidu: fatihetulkitab (fatihe sürisi) zeherdin xalas tipishqa shipa bolidu.

Jabir (allah uningdin razi bolsun) mundaq réwayet qilidu: fatihetulkitab (fatihe sürisi) samdin bashqa her qandaq késelge shipa bolidu, sam dégen ölümdur.

Islam uluqliridin menawi isimlik alim yuqarqi hedisning mezmuni üstide toxtilip mundaq deydu: nadanliq késelliki, gunah meisiyetke bérilish késelliki, zahiri we batini késelliklerge shipa bolidu, bundaq bolishi bu sürini oqughuchi kishining tedbiri, tepekkuri, tejribisi, ixlas, itiqadi, iradisining, ishenchisining küchlük bolushi bilen munasiwetlik.

Yene bir réwyette: fatihetulkitab (fatihe sürisi) yetmish türlük dertke dawa bolidu déyilgen. U késelliklerni saqaytish, aghriqlarni peseytish roligha ige, qéyinchiliqtin xatirjem qilidu.

Ehli salihlar eytidu: on nerse kishini on ishtin tosidu: fatihe sürisini oqush kishini perwerdigarining ghezipige uchrashtin tosidu, yasin sürisini oqush kishini qiyamet künining usuzluqidin tosidu, duxan sürisini oqush kishini qiyamet künida qéyin ehwalgha qélishtin tosidu, waqe sürisini oqush kembighellik, namratliqtin tosidu, mulk sürisini oqush kishini qebri azabidin tosidu, kewser sürisini oqush kishini düshmenning yéngiwélishidin tosidu, kafirun sürisini oqush kishini ölüm waqtida imandin chiqip kétishtin tosidu, ixlas sürisini oqush kishining dilini nifaq xainliq, ikki yüzlimiliktin tosidu, feleq sürisini oqush kishini hesetxorlarning ziyankeshlikidin tosidu, nas sürisini oqush kishini sheytanning azdurup kétishidin tosidu.

Her qandaq késelge fatihe sürisini qiriq bir qétim bismillah bilen ulap oqup demide qilsa, allah taala shipaliq béridu. Bu tejribidin ötken ishdur.

Kishi fatihe sürisini bamdadning periz bilen sünnet ariliqida bismillah bilen ulap qiriq bir qétim oqusa, her qandaq tiliki ijabet bolidu. Namrat adem oqusa bay bolidu, qerizdar adem oqusa, qerzdin xalas bolidu, késel bolsa pat pursette shipaliq tapidu. Ajiz bolsa küchlük bolidu, ghérip bolsa, kishiler aldida yüz

abruyluq bolidu, yuqiri derijilik rohani alem we töwen derijilik maddi alem kishiliri aldida söyümlük bolidu, gépi ötkün, ishi yürüshken bolidu, düshmenning aldida sür heywetlik, dostning aldida söyümlük bolidu, dawamliq allah taalaning amanliqi hémayisi astida bolidu.

Hoquq mensipidin chüshüp ketken adem uda qiriq kün'giche üzüp qoymay, chala qoymay, gep arilashturmay muttesil halda ixlas bilen her küni bamdad namazning periz bilen sünnet ariliqida qiriq bir qétimdin oqushni dawamlashtursa, allah taala u kishining mertiwisini eslige keltürüp béridu. Yaki eslidikidinmu atuqraq mertiwe béridu.

Perzent körelmigen adem oqusa salih perzent köridu. Her qandaq késelikke oqusa shipa bolidu, xususen köz késelliklirige alahide ünümi bolidu. Bu süridiki sirliq xususiyetlerni allah nisip qilghan ademla köreleydu.

Arif ölümalar mundaq deydu: fatihe sürisining ming ashkar, ming yoshurun xususiyiti bar, uni kéche - kündüz dawamliq oqushni adet qilghan ademdin horunluq, neschilik kötürilip kétidu, allah taala u kishining ténini we rohini barliq nepsani apetlerdin we sheytanlarning iradisidin pakizleydu, u kishige zahiri we batini bolghan ilmi ludni ilham qilidu, bu sürini oqughan adem toluq istiqamet bilen oqushi lazim. ("shemsul maarif" kitabda shundaq xatirlen'gen).

Ehli salihlar eytidu: fatihe sürisi muiminlarning meqsitining achquchidur, herkim bu sürini taharet bilen uda yette kün'giche her küni yetmish qétimdin oqup, pakize sugha demide qilip ichse, allah taala u kishige özining pezli bilen ilim hékmet ata qilidu, qelbini buzuq pikir xiyallardin paklaydu, eqli qabiliyiti ötkürlishidu, este tutuwélish qabiliyiti ashidu, bir anglighan nerse menggü iside saqlinip qalidu. Qiriq bir qétim oqup, seperge mangghan ademning boynigha demide qilip qoysa, allah taala u kishini seperdin tinch aman qaytip kélishke nésip qilidu. Yigirme bir qétim oqup, baghlaq késhen'ge dem sürse allahning izni bilen yéshilip kétidu. Alqinigha demide qilip aghriq bar jaygha qoysa, aghriq pesiyidu, saqiyidu.

Bezi alimlar mundaq qaraydu: fatihe sürisini pakize qachigha yézip, uni su bilen chayqap késelge ichürse, yaki aghriq kishi pütkül beden'ge shu sudin bir qétim, aghriq bar jaygha üch qétimdin chapsa allahning izni bilen shipa tapidu.

Fatihe sürisini pakize qachigha yézip, pak su bilen chayqap, késel kishi yüzini bu su bilen yusa allahning izni bilen késel saqiyidu. Bu sudin qelbide bir qarargha kélelmeslik, sheklinish, yürek sélish, xepqan késelliki bar adem ichse, késellik alametliri allahning izni bilen toxtaydu, aghriqi yoqilidu. Ipar, zeiper bilen yézip, gül süyi bilen chayqap zéhni qoyuq adem uda yette kün ichse, pehmi ötkülishidu. Este tutush iqtidari ashidu, birla qétim anglighan nerse iside qalidu.

Pakize qachigha yézip, gül yéghi bilen chayqap, aghrighan qulaqqa témitsa, aghriqi saqiyidu, qayta aghrimaydu.

Qachigha yézip, sap bilisan yéghi bilen chayqap üstige fatiheni yetmish qétim oqup demide qilip, lazim bolghanda ishletse, shamaldarish, palej, olturghuch nérwa yalloghi, leqwa, ucha aghriqi qatarliqlarda yerlik orunni yaghlisa shipa tapidu.

Kéchik balining tili chiqmisa, shéshe qachigha yézip chayqap ichküzse tesiri

intayin bek yaxshidur.

Ellame ibni qeyyim özining kitabida mundaq yazidu: her qandaq késelning dawasi bolidu, men süre fatihe bilen késel dawalashni eng yaxshi usul dep qaridim, késellerge shipa bolushta bu sürining ajayib tesir küchining barliqini bayqidim. Men mekkide turghan chaghlirimda bir késellikke duchar bolup qaldim, uninggha héch bir téwipning dawasi kar qilmighan idi, men özümge shundaq dédim: hey nepsim emdi boldi qil! Men séni fatihe sürisi bilen dawalay. Men shundaq qildim. Bu sürining ajayib tesir küchining barliqini bayqidim, shuning bilen bu usulni éghér késelliktin zarlan'ghan kishilerge süpetlep sözlep bérettim, köpinchi kishiler fatihe sürisining berikiti bilen saqiyip ketti. Bayqishimche: bu sürini oqughuchning himmiti iradisining ajizliqi sewebidin yaki bimarning ixlas ishenjisining susliqidin körilidighan tesirimu perqliq bolidiken.

Bu yolda nurghun kishiler bar, ular her xil ishlarni qilishidu, az bir qisimlirining meqsiti emelge ashsimu köpinchilirining ish heriketliri netijisiz quruq qalidu, buningdiki seweb ikki wejhidin bolidu: biri ular allahgha asi bolidighan gunah ishlarni qilghuchilar, ular keshfi we rohi tesir küchke ige bolmighan, bolalmighanlardur. Ikkinchisi ular ishni chin ixlas, kamil itiqad, toluq ishench bilen qilmastin belki sheklinish, sinap béqish xahishi, shübhilik qarash bilen ish élip barghanlardur.

Kishide paskina, nachar rohlar teripidin peyda bolghan, köz tégish, zeherlik tesir, ölüm xewpini keltüridighan xeterlik késellikler qatarliq nachar tesir we nachar rohi tesirning barliqi bayqalsa, uninggha pak, ésil tebetlik rohi tesir bilen fatihe sürisining sirliq xususiyiti, mena mezmunliri ipadiligen tewhid, tewekkul qilish, allahgha hemdu sena oqush qatarliq ichki mezmunlarni birleshtürüp qarshi turghanda yuqarqi sheytani bolghan nachar tesirni yoqatqili, shek shübhisiz halda meqsetke yetkili bolidu.

Ayetulkursining sirliq xususiyetliri

bu ayet quran ayetliri ichidiki eng katta ayet bolghanliqi üchün her bir musulman adem dawamliq oqup turushqa munasipdur. U arqiliq cheksiz sawablargha, chong paydigha, yuqiri qedri qimmetke irishishke tégishlikdur.

Ayetulkursiy on yette jümlidur, ellik kelimedur, herip sani bir yüz yetmishdur, bu ayetni yuqarqi ededlerning qaysi biride oqusa, her qandaq tiliki ijabet bolidu, qelbige jasaret peyda bolidu, düshmenlerning közige sür heywetlik, dostlarning közige söyümlük körünidu. Barliq ishlarda bashqilar uninggha boysunidu, héchkim uninggha tili bilen yaki dili bilen, ish herikiti bilenmu ömür boyi ziyan yetküzelmeydu.

Ibni erebi (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: ayetelkursiyning eng katta ayet bolup qélishi shu ayetning kattiliqining teqezzasidur. Her qandaq bir sheyi öz zatining yuqiriliqi bilen sherepke nail bolidu. Bu uning teqezzasi we ichki munasiwitidur.

Sheyx buni(allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni herip sani boyiche bir yüz yetmish qétim oqup tilise, allah taala u kishining barliq ishlirige yardem béridu, hajetlirini ada qilidu, meqsitige yetküzidu, ghemdin xalas qilidu, xapiliqtin qutquzidu, rizqini kengri qilidu, meqsitige

yetküzidu. ("tefsir quddusiy" namliq kitabta shundaq xatirlen'gen).

Shehwetxorluq, gunahi meisiyet, yamanliq, hawayi heweske bérilip ketken adem bu yaman yollardin qutuqulmaqchi bolsa, ayetelkursiyni her küni jümle sani, söz böliki sani yaki herip sani bilen oqusa, barliq gunahlardin yanidu, ehwalimu yaxshiliqqa özgiridu.

Sheyx buni (allah uning rohini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni öyidin chiqishtin ilgiri oqusa, hajiti rawa bolidu, gunahi meghfiret bolidu, sheytanliri yéraq kétidu, allah taala u kishini apettin, xapiliqtin, jindin we insanlarning yamanliqidin, barliq qorqunushluq ishlardin qoghdashqa malaikilerni muekkel qilidu, ular ayetelkursiyni oqughan bu kishini qoghdaydu. ("shemsil maarif" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen).

Keibil ehbar (allah uningdin razi bolsun) ning mundaq dégenliki réwayet qilin'ghan: ixlas sürisi bilen ayetelkursiyni kéche yaki kündüzde on qétimdin dawamliq oqushni wezipe qilghan adem allah taalaning eng chong raziyliqi (rizwan jenniti) ni özige wajib qilidu. U kishi mehsherde peyghemberler bilen birge bolidu, sheytandin özini saqlap qalghan bolidu.

Sheyx buni (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi birer qéyinchiliqning, balayi qazaning yétip kélishidin, yaki birer yaman düshmenning bésip kélishidin, düshmenlik qilishidin qorqsa, düshmen yaki bala, xapiliq kélidighan terepke aldini qilip olturup, ayetelkursiyni kelime editi, yaki herip editi bilen oqusa, qéyinchiliq, xapiliq, düshmen u kishige ziyan yetküzelmeydu. Ayetelkursiyni dawamliq oqughan ademge allah taala merhemet bilen, inam bilen, méhribanliq bilen, köyümchanliq bilen, peyghemberler we ewliyalargha muamile qilghandek muamile qilidu.

Ayetelkursini köp oqush bilen ilahi küch qudretler, rohaniyat alimidiki nazük sirlar, rebbaniyetke dair heqiqetler oqughan kishige zahir bolidu. Wehdaniyet xarektérige ige bolidu, teriqeti muhemmediyige intilidighan küchlük jezbe quwwiti körülüshke bashlaydu. Qewm qirindashliri ichide chong meqsetke yétidu, shundaq bolghan iken hey qirindashlar! Bu uluq ayetni oqush arqiliq dawamliq allah bilen bolunglar! Allahdin bu ayetning sirliq küch qudritini bildürüshni tilenglar! Allah taala her qandaq ishqa qadirdur, dualarni ijabet qilish qudriti menggü toxtap qalmaydu. Nachar exlaqlardin qol üzüsh bilen qelbining sapasi, sirlar alimige yétishni meqset qilghan yüksek irade yuqiri tirishchanliq bu ayetni oqughan ademning ishi némidégen mubarek he?! Allah u kishining ichki dunyasini yaxshi muamile qilghan halda échiwétidu.

Muhyiddiyn ibni erebi (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni bir kéche kündüzde ming qétim oqusa, allahning nami bilen qesem - allahning nami bilen qesem, yene allahning nami bilen qesem, uluq qurani bilen qesem, isil xisletlik peyghembiri bilen qesem, u kishige rohaniylar keshf bolidu. Périshtiler bu kishini ziyaret qilish üchün hazir bolidu, muradi hasil bolidu, xalighanche tesir körsitish küchi hasil bolidu. ("quranning xasiyetliri" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen).

Qurandiki allahning ismi zikri qilin'ghan ayetlerning ichidiki bashqa ayetlerde eng köp bolghanda bir ayette allahning ismi alte qétim tilgha élin'ghan

bolsa, ayetelkursida on yette qétim allahning ismi ashkara we yoshurun halda tilgha élin'ghan. Allahning zati wesubuti we selbi supetliri we uning sirliq xususiyetlirini tetqiq qilsh ilmida bu ayet eng chong bilim xezinisi hésaplinidu. Bu ayette ismi ezem bardur, bu ayette ellik kelime bar, on yette ashkara we mexpi jalali isim bar. On yette "mim" herpi iw on yette "waw"herpi bar.

Ayetelkursini dawamliq oqush dunya we axirette bextlik bolushning alamitidur. Pasiq adem yaki munapiq bu ayetni dawamliq oquyalmaydu. Undaq kishiler dawamliq oqusa, ularning yaman ehwali yaxishiliqqa qarap özgiridu, salih kishilerdin bolidu.

Bu ayetni oqughan her bir kishi uning herip mexrejlirini toluq ada qilip oqushi lazim.

Sheyx jalal elmuheqqiq dawani (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni herip sani bolghan bir yüz yetmish qétim oqusa, tiligen herqandaq meqsitige yétidu, rizqi kengri bolidu, qerzdin xalas bolidu, qamaqdin asan chiqidu, qénchiliqtin, xapiliqtin, halakettin, düshmendin asan qutulidu, muradi hasil bolidu, her qandaq periz namazdin kéyin mushu sanda oqusa, tesiri intayin tiz bolidu, kéchide, taharet bilen, qiblige aldini qilip olturup oqusa duasi eng tizlikte ijabet bolidu, padishahning aldigha bérip ish hel qilmaqchi bolghanda, kishini ölümdin tiliwalidighan ish bolsimu qobulgha irishidu, kelime sanida (ellik qétim) oqusa beriket peyda bolidu, sheytanning toxuniqidin, sirtmiqidin sughurulup chiqidu.

Imam sheyx buni (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: ayetelkursiyni herip sanida bir yüz yetmish qétim oqusa, sheytanning toxuniqidin, sirtmiqidin sughurulup chiqidu. Padishahlarning qattiq siyasitidin aman bolidu, dawamliq oqushni adet qilsa, kainatta shundaq bir tesirge irishiduki, uninggha héchkim ziyan salalmaydu, kéchide kishilerdin we awazdin xali, nijasettin pak yerde olturup yuqarqi sanda oqup, allahdin tilek tilise, eng tiz ijabet bolidu.

Herküni periz yaki sünnet namazdin kéyin dawamliq yuqarqi sani bilen oqushni adet qilsa, insanlar, yuqiri we töwen tebiqe rohaniylar arisida söyümlük bolidu, barliq ishlirida, yürüsh turushlirida, söz heriketliride, hajet tilekliride méhri muhebbet, mulayimliq bilen muamile qilishqa uchrap turidu.

Ayetelkursiy besh isimni öz ichige alghandur. Shuni bilip qélingki, ayetelkursiyda allahning büyük isimliridin besh isim bar bolup, qedri qimmiti tolimu yuqiridur, paydisi kattadur, sirliq xususiyetliri yétükdur, uning ichidiki her bir isim alahide yuqiri derijidiki sirliq tesirge ige. Uni dawamliq oqughanda uning tektige cheksiz sirlarning yoshurun'ghanliqini bayqighili bolidu, paydisini körgili bolidu.

Üch isimni öz ichige alghan «الله لاإله إلا هو الحى القيوم»ayitini oqughanda, dunyaliq ishlardin derije kötürülüsh, alem xelqining könglini muhebbet tuyghusi bilen tartish, qizghinliq bilen jelb qilish, yüz abruyluq bolush qatarliq hajetlerde tesiri intayin tiz körülidu, axiretlik ishlardimu peziliti yuqiridur, derijisi üstün bolidu.

Sheyx kebir muhyiddin ibni erebi (allah uning sirrini muqeddes qilsun)

mundaq deydu: ayetelkursiyni herip sanida bir yüz yetmish qétim oqughan adem yuqiri mertiwige irishidu, kishilerning aldida qiziq nuqta, söyümlük, hörmetlik, yüz abruyluq kishige aylinidu, padishahlar, wezirler, qazilar aldida hörmetke sazawer bolidu. Allah taala u kishige yaxshiliqlar, paydilar, ilim xeziniliri, ghayib xeziniler, dawalash ilmi, tedbirchilik ilmi qatarliq yüksek orundiki ilimlarning derwazilirini échiwétidu. Zahiri we batini hékmet bilimlirini ata qilidu.

Ixlas sürisining sirliq xususiyetliri

qetade (allah uningdin razi bolsun): bu süride xalis halda allah taaladin bashqa héch sheyi bayan qilinmighanliqi üchün ixlas sürisi - dep atalghan deydu.

Ebu seid henefi: bu süre oqughan kishini dunyaning qéyinchiliq we xapiliqliridin, sekratilmewt (éghir jan achchiqi) din, qebrining qarangghuliqidin, qiyametning qattiq külpetliridin xalas qilish xususiyitige ige bolghanliqi üchün ixlas sürisi - dep atalghan deydu.

Tefrid sürisi, tejrid sürisi, tewhid sürisi:

bu süride allah taalaning qattiq xususiyetlik jalali süpetlirila bayan qilin'ghan, bu sürini itiqad, ixlas bilen oqusa we dawamliq oquwatqan halette alemdin ketse, dowzax otidin xalas tapidu.

Nijatliq sürisi: bu sürini köp oqughan adem ikkila dunyada her türlük bala qazalardin tewhid kelimisining sewebi bilen aman bolidu.

Ewliyaliq sürisi: xewerlerde shundaq déyilgen: bu sürini köp oqughan adem ewliyaliqqa yétidu.

Musheqsheqe sürisi: bu süre oqughan kishining qelbige orniwalghan shirik we shek késellikini dawalap saqaytidu.

Ixlas sürisini bir olturushtila ming qétim bismillah bilen qoshup, bashqa héch nerse oqumisa, oqush dawamida dunya sözliridin héchqandaq gep arilashturmisa, katta payda, ajayib xususiyetler we gharayib sirlar ayan bolidu.

Süre yasinning peziletliri

musulman kishi sekratqa chüshüp qalghanda, uning qéshida yasin sürisi tilawet qilinsa, bu sürining her bir herpining bedilige ondin périshtiler chüshüp, aldida sep bolup qol baghlap turghan halda, bu kishige allahtin rehmet tileydu, gunahining meghfiretlikini tileydu, jan üzgendin kéyin yuyushqa qatnishidu, jinazisigha egishidu, namizigha qatnishidu, depnisige qatnishidu. Qaysi bir musulman sekratqa chüshüp qalghanda yasin sürisini oqusa, rizwan périshtisi jennettin sharab keltürüp ichürüp ussuzluqini qandurmighüche ölüm périshtisi u kishining jénini almaydu. Qebrisidimu ussuzluqqa qan'ghan bolidu. Jennetkimu ussuzluqi qan'ghan halda kiridu.

Süre yasinni oqunglar, uningda yigirme beriket bar, yémekliki yoq adem oqusa, ozuq tülükke irishidu, yalingach qalghan adem oqusa kéyim kéchekke irishidu. Tul adem oqusa turmushluq bolidu, könglide birer ishtin ensirep yürgen adem oqusa amanliqqa irishidu, qamaqqa yaki kishi qoligha chüshüp qalghan adem oqusa qutulidu. Yaqa yurttiki musapir adem oqusa sepiri ongushluq bolidu. Ézip ketken, yurtigha qaytip kélelmigen, nerse kéreklirini yéttürüp qoyghan adem oqusa tépiwalidu, tinch aman qaytip kélidu. Ölüp ketken kishisining heqqide

oqusa azabi yénikleydu, ussap qalghan adem oqusa ussuzluqi qanidu.

Süre yasin yette, yigirme bir, qiriq qétimdin oqulsa, shek shübhisiz duasi ijabet bolidu.

Beziler mundaq oqushni körsitidu: «يس»dégenni yette qétim «ذالك تقدير الزيز العليم» gha kelgende uni on töt qétim «سلام قولا من رب الرحيم»gha kelgende on alte qétim, «أوليس الذى خلق السموات والأرض بقادر على أن يخلق مثلهم بلى»gha kelgende uni töt qétim oqup sürini tamamlaydu, tekrarlan'ghan jemi san qiriq bir bolidu. Mezkur sürini mushu tertip boyiche yette qétim oqusa, meqsiti hasil bolidu.

Kishi qelbining qétip ketkenlikini bayqisa, süre yasinni shéshe qachigha yézip ichse bolidu. Süre yasnni gulab we zeper bilen yette qétim yézip, uda yette kün'ghiche künde bir qétimdin ichip berse, este tutush iqtidari ashidu, kishilerning aldida abruyluq bolidu. Amanliq üchün este tutush qabiliti ajizlap qalghanlar üchün, süti az chiqidighan ayallar üchün ipar, zeper, gulab bilen yézip ichküzülidu.

Her xildiki késellik üchün süre yasinni fatihe, muewwizeteyn we ayetelkursiy bilen qoshup, ipar, zeper, gulab bilen yézip, yamghur süyide chayqap ichürse, bimar kishi uzun muddettkiche ichip berse, herqandaq késelliktin saqiyidu, xapiqan (yürek titrep aylinip qélish) késelliki, yürek sélish we bezgek késelliklirige payda qilidu.

Inna petehna sürisining xasiyetliri

buxarida peyghember eleyhissalamning: bügün kéche manga bir süre nazil boldiki, men uni dunyadiki barliq nersilerdin artuq yaxshi körimen - dégendin kéyin, "inna petehna" sürisini oqup bergenliki réwayet qilin'ghan.

Bu sürini ajiz adem köp oqusa küchlük bolidu, xorluq tartiwatqan adem éziz bolidu, bashqilardin yéngilip qalghan adem ghalib bolidu, qéyinchiliqta qalghan ademning ishlirini allah taala asan qilip béridu, qerzdar adem qerizdin qutulidu, qamaqqa yaki kishi qoligha chüshüp qalghan adem qutulidu, allah taala u kishining qedrini öz méhribanliqi bilen yuqiri kötüridu. Bu süre yigirme bir qétim, qiriq bir qétimdin üch kün, besh kün, yette kün'giche uda oqulidu.

Waqe sürisining peziletliri

waqe sürisini qiriq kün'giche her küni qiriq qétimdin chala qoymay, otturini üzüp qoymay uda oqusa, allah taala méhnetsiz kengri rizqi béridu. Esir namizidin kéyin mushu meqsette on töt qétim oqushmu tejribidin ötkendur.

Osman ibni effan ibni mesudgha bir bölük mal bergen iken, ibni mesud renjip uni alghili unimaptu. Osman: buni baliliringizgha xirajet qilip béring emise - dégen iken, ibni mesud: siz balilirimning namrat bolup qélishidin ensirewatamsiz? Men ularni waqe sürisini oqushqa buyrighan. Men peyghember eleyhissalamning: waqe sürisini her kéche oqughan adem menggü yoqsulluqning derdini tartmaydu dégenlikini anglighan idim - deptu. Bezi alimlar: riziq telep qilish üchün waqe sürisini bir olturushtila qiriq bir qétim oqushni körsitidu. ("quranning xasiyetliri"

namliq kitabda shundaq xatirlen'gen).

Tabarek sürisining xasiyetliri

mulk sürisini dawamliq oqughan ademning yuqiri mertiwisi, chong mensipi eslige kélidu. Erler we ayallar arisida söyümlük bolidu, mal dunyaliqtin xalighanche teserrup qilidu. Mulk sürisini dawamliq oqughan ademge ghayib xezine uchraydu.

"öla yعlm mn xlq oho allطyf alxbyr" ning, késelge menpeet qilish, balani qayturush, qéyinchiliqni yoqutush, namratliqni tügütüsh xususiyiti bar, uning bilen yuqiri mensepke chiqqili, yüz abruyluq bolghili, ghayiplardin, kömüp qoyup tapalmighan nersidin, ghayib xezine, dunya depinelerdin xewer alghili bolidu. Bu süre, ottuz ayet, üch yüz ottuz üch kelime, birming üch yüz yigirme bir herpdur.

Süre muzzemmilning xasiyetliri

1. Ömürning uzun bolmiqi üchün 1000 merre.
2. Birer sheherge kelgen balayi apetning depi bolushi üchün71 merre.
3. Qehetchiliktin qutulush üchün 100 merre.
4. Döletning ziyade bolmiqi üchün 100 merre.
5. Ghem qayghudin xalas bolush üchün künde bir merre.
6. Perzenit telipi üchün oqulidu.
7. Kichik balilarni jinlarning texsiratidin saqlaish üchün 41 merre oqup demidisi üchürlidu.
8. Her jüme kichisi 8 merre oqusa istiqbal yüzlen'gey.
9. Bu sürini oqusa yaki pütse tendirusit bolur.
10. Muhemmed eleyhissalamning nuri zahir bolsun dep oqushni adet qilsa inshaalla zahir bolur.
11. Qildighan ishning xeyri sherrini chüshide körey dise xuptendin kiyin 14 merre oqup yatqay.
12. Düshmenlirini mat qilish üchün goristandin tupraq ilip 71 merre oqusa düshmendin sehet tapqay.
13. Untughaqliqtin qutulush üchün 3 merre oqup gulapqa demide qilip ichkey.
14. Risiqining kengri bolushi üchün oqulur.
15. Her küni 11 merre oqusa alem xelqi dosit bolur.
16. Xezinilerni ashkarilash üchün 1000 merre oqup muhemmed eleyhissalamning rohlirigha bighishlap yatsa, chüshige zahir bolghay.
17. Daim oqughan kishi erwahler bilen uchrushur.
18. Jüme kichisi sap dil ixlas bilen oqusa muhemmed eleyhissalamni chüshide körgey. Aldi bilen 1000 merre durud oqup andin 41 merre bu sürini oqughay.
19. Namratliqtin qutulush üchün, 41 kün, künige 41 merredin oqughay.
20. Erwahlerni xush qilish üchün 41 merre oqulur.
21. Jinlerning texsiratidin bolghan saranggha 41 merre oqup demidisi ichürilidu.
22. Her küni bamdattin kiyin bir merre oqusa düshmenlerning zuwani benit bolur. Her tiligi bolsa ijabet bolur.

23. Birer ishni qilish yaki seper qilishta ikki xiyal bolup qalsa, durudni 7 merre, bu sürini 1000 merre oqusa chüshide zahir bisharet bolur.

24. Köz aghrip saqaymisa 7 merre oqup hürse shipa tapur.

25. Kishi zindan'gha benit bolsa yaki ölümge düch kelse 41 merre oqup tiligey.

26. Benddin hem dishwarchiliqtin qutulush üchün 100 merre oqusun.

27. Qattiq aghriq üchün 100 merre oqup demide qilip ichürsun.

28. Bu sürini oqup özige hürüp padishalar aldigha barsa sözi ötkür bolghay.

Bu sürini oqushtin burun ewwel durud 100 merre, patihe 7 merre, süre ixlas 7 merre, ayetel kursi üch merre istighpar üch merre oqulur.

Emme yetesaelun sürisining peziletliri

alimlar: bu sürilerning menisini bilip oqughanda tesiri alahide bolidighanliqini körsetken. Alimlar: bu sürini köp oqughan ademning, qiyametning dehshetlirini anglighanning tesiride axiretlikidin ghem bésip sémiz ademning oruqlaydighanliqini bayqighan.

Ehli salihlar eytidu: on nerse on nersini tosidu. Fatihe perwerdigarning ghezipini tosidu, süre yasin qiyametning ussuzluqini tosidu, duxan sürisi qiyamettiki eng éghir qéyinchiliqlirini tosidu, waqe sürisi namratliq kembighellikni tosidu, mulk sürisi qebri azabini tosidu, kewser sürisi düshmenlerning dawa desturini tosidu, kafirun sürisi ölüsh aldédiki kapirliqni tosidu, ixlas sürisi munapiqliq, ikki yüzlimilikni tosidu, peleq sürisi hesetxorlarning chidimasliqini tosidu, nas sürisi sheytanning küshkürtishini tosidu. ("mushkatil mesabih" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen.

Wezzuha we elem neshreh sürilirining xasiyiti

imam ghezzali selef alimlardin bir jamaet kishilerning birer nerse yétip ketkende süre wezzuhani oqughandin kéyin yoqalghan nersining tépilghanliqini bayan qilip: kishining birer nersisi ézip ketse, qéchip ketse, jüme küni sekkiz réket chashka namizini oqup namazdin parigh bolghanda, wezzuha sürisini yette qétim oqup tilisun deydu.

Elem neshreh sürisini her besh waqit namazdin kéyin dawamliq oqup adetlense, allah taala u kishining barliq mushkulatini asanlashturup béridu, ghem xapiliqini kötüriwatidu, kütmigen yerdin riziq béridu.

Elem neshreh sürisini ibadette horunluq turmushta qisilchiliq, neschiliq chaplishiwalghan adem dawamliq oqusa, rizqi kengri, köngli ochuq, dili yoruq, aq köngül bolidu, mushkilati asan bolidu.

Her namazdin kéyin toqquz qétim oqusa, qéyinchiliqtin qutulidu, rizqi asan qolgha kélidu, sodisi rawan bolidu.

Her namazdin kéyin qiriq qétim oqushni uda yette ay dawamlashtursa, allah taala u kishini shek shübhisiz bay qiliwétidu.

Kishining béshigha dunyaliq we axiretlik ishlardin birer mushkulat xapiliq kelse, taharet élip ikki réket namaz oqusun, qiblige aldini qilip, pütün wujudi bilen allah taalagha yüzlinip olturup, elem neshreh sürisini herip sanida oqup bolghandin kéyin hajet meqsitini allahdin tilsun, allahning izni bilen ishliri

ongushluq bolidu.

Her küni chashka waqtida elem neshreh sürisini ikki yüz qétimdin oqusa, murad meqsetlerdin ajayib - gharayib ishlar ayan bolghay.

Shéshe qachigha yézip gulab bilen chayqap ichse, ghem xapiliq, wehime, chöchüp yatalmasliq, yürek tirep hushidin kétish késellikidin qutulidu.

Ariflardin biri mundaq deydu: este tutuwélish iqtidari ajizlap qalghan adem bu sürini yézip chayqap, uda yette kün'giche nashtida we yatar waqtida ichse unutqaqliq késelliki yoqilidu.

Qedri sürisi we kewser sürisining xasiyetliri

qedri sürisini jüme küni ming qétim oqusa ömri ichide muhemmed eleyhissalamni chüshide körüshke nésip bolidu.

Inna enzelnahu sürisini on qétim oqusa, uning ming gunahi öchürülidu, seperge chiqmaqchi bolghan adem öyidin chiqish aldida oqusa, sepiri ongushluq bolup, pat pursette qaytip kélidu.

Égizlikke chiqish aldida oqusa, sheytan bilen arisida tosaq peyda bolidu (tinch aman chiqip chüshidu).

Ulaqqa ménidighan chaghda oqusa, bixeter bolidu, gunahi meghfiret bolidu.

Yézip chayqap ichse, abi hayat süyini ichkendek bolidu. Yézip chayqighan suni hushidin ketken ademge sepse, hushigha kélidu.

Balining kokulisidin tutup turup, inna ezelnahu sürisini oqusa, u balida kishi söyün'güdek ishlar körülgey.

Ayalning kokula chéchidin tutup turup, inna ezelnahu sürisini oqusa, uningdinmu kishi söyün'güdek ishlar körülgey.

Inna ezelnahu sürisi namratlargha bayliq, ajizlargha izzet hörmet, bala qazagha uchrighanlargha asayishliq, késellerge dawaliq, azabdin amanliq, dunya we axiretning qéyinchiliqliridin qutulush yoli élip kélidu. Oqughan adem salamet, xatirjem, tinch aman bolidu.

Imam temiymi (allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kewser sürisini dawamliq oqughan ademning qelbi süzülidu, allahdin qorqidighan bolidu, ibadetke xushtar bolup qalidu, yamghur yaghqan waqitta yüz qétim oqup, dunya we axiretlik ishlardin herqandaq hajitini tilise, duasi toluq ijabet bolidu. Bu, mujerreb emeldur. Süyi toxtap qalghan, azlap qalghan bulaqning közige her küni yette qétimdin oqusa, süyi ulghiyidu.

Gulabgha oqup, her küni közige sürtse, körüsh quwwiti küchiyidu, köz aghriqi saqiyidu.

Séhri qilin'ghan öyde oqusa kömülgen yaki bayliqni kömüp qoyup tapalmighan yerde oqusa, allah taala ilham qilidu, könglige salidu.

Oqughan ademge héch nerse ziyan salalmaydu.

Bir ademde benidlik bolup, roza tutush, ibadet qilish, sediqat qilish, kishilerni xeterdin qutquzush qatarliq yaxshi ishlarni qilalmaydighan, qilghusi kelmeydighan bolup qalsa, kewser sürisini ot tegmigen hesel bilen pakize qachigha yézip, üstige tamaq qoshup arilashturup yése, allah taala u kishining qelbini yaxshiliqqa intilidighan, yamanliqtin saqlinidighan, allahgha yüzlinidighan qilidu.

Qamaq yaki kishi qolidiki ademni chiqirish niyitide, kewser sürisini yetmish bir qétim oqulidu. Bu, mujerreb emeldur.

Muewwizeteyin sürilirining xasiyetliri

jüme namizidin kéyin qulhuwellahu ehed, qul euzu birabbil peleq we qul euzu birabbin nas sürilirini yette qétimdin oqusa, allah taala bu kishini neye bir jüme küni yétip kelgüche köngülsizliktin panahigha alidu.

Muewwizeteyn sürilirini késel yaki séhrige duchar bolghan ademning özi yaki bashqilar qiriq bir qétimdin uda üch kün, besh kün, yaki yette kün'giche oqusa, allah taala shipaliq béridu.

Kishige nefsaniy, buzuq arzular ghalib kelse, yaki sewda xaraktérlik wehime quwwiti éship kétish bilen quruq xiyalgha bérilip ketse, qorqunushluq wehime bésiwalsa, könglini maddiy sewepler tüpeylidin yaki rohaniy sewebler tüpeylidin sheytani qarangghuluq qaplap ketse, yaki zamanning xéyim xeterlirining qéyinchiliqidin béshigha kün kelsa, yaki padishahning qattiq siyasitige uchrisa, muewwizeteyn sürilirini ikki yüzdin ming qétimghiche oqusun.

Meryem sürisi heqqide

kishi bu sürini hal künining yaxshi bolishi we xatirini (este tutushning yaxshi bolishi) mustehkem bolush üchün yette miratibe oqusa kupaye qilidu. Eger bu sürini baghdiki derextke assa bu sürining berikitidin bu baghning miwiliride sirliq xususiyetler hasil bolidu. Eger kishi bu sürini gulab we zeper bilen yette miratibe yazsa, hemme illet - kisellik we jarahetlerdin saqlinidu. Eger bu sürini yizip shishe idish yaki kozigha silip, kozining aghzini mehkem bikitip öyge isip qoysa, u yerdiki jin we periler öydin qachar.

Agah bolung!!!

Bu bayanlar "jamul esrar(xezinetul esrarning kengeytilmisi) " namliq kitaptin tallap ilindi. Eslide bu sir esrarlar tolimu köp idi. Bir qisim mezmunlarni bu kitapqa kirgüzüshni layiq körmiduq. Ayet we sürilerning xasiyiti heqqide sehih hedisler kelgenlirini kitawimizning" quran we sünnet " bapigha yazghanliqimiz üchün bu yerde qayta tekrarlimiduq. Peqet tesewwuf ustazliridin bir qisim ehli salihlarning bayanilirinila birishni layiq körduq.

Shuninggha diqqet qilish kirekki, bu bayanlar peqet kitawimizning " teriqet we tesewwuf" bapida tonushturuldi. Shunga bu emellerni qilip körüshni xalighan kishi guman we shübhidin özini xali tutushi, chin eqide ixlas bilen, toghra niyet, pakliq, halalliq, xalisliq bilen oqushi, eng yaxshisi salh bir teriqet ustazining telim körsetmisi, yiteklishi bilen oqushi lazimdur. Durus bolmighan niyet muddalar bilen muamile qilinsa yaxshi aqiwetke irishmeydu.

Quran kerim heqiqet, hikmet, rehmet, meghpiret, ijabet, karamet, muijizat bolghanliqi üchün quran bilen tilen'gen tilekning ijabet bolushida shek yoq. Emma allah taala her bendining teqdirini aldin pütiwetken. Qilghan emelimiz bilen teqdirning orunlashturushi udul kelse tileklirimiz sheksiz ijabet bolidu. Teqdirge qarshi kelse bu dunyada netijige irishelmisek qilghan emel ibaditimiz, dua tilikimiz üchün qiyamette katta ejir birilidu. Peqet teqdirning orunlashturushi ijra bolidu. Buninggha qarap qurandin shübhyilensingiz imandin ajraysiz, qilghan emel ibadetliringiz bikar bolup kitidu. Tilikimizning ijabet bolush bolmasliqi,

nijatliqqa irishish yaki irishelmeslikimiz allahning rehmitige baghliq. Munu hediske qarang:

4545/7564 - ubeyd ibni rifae zurqiy riwayet qiliduki, esmai binti umeys reziyellahu enha mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Jeiferning perzentlirige bek téz köz tégidu, ulargha dem saldurup qoysam bolamdu? Dégenidim, peyghember eleyhissalam: hee, nawada teqdirning aldigha ötidighan bir nerse bolidighan bolsa, köz choqum ötüp ketken bolatti, dédi. (tirmizi: 2059)

"1379/2364 - ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bir ademni uning emeli hergiz jennetke élip kirelmeydu, dédi. Sahabiler: i resulullah! Senmu shundaqmu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: menmu shundaq, ménimu allah rehmiti we pezli bilen jennetke kirgüzmise, hergiz emelim jennetke élip kirelmeydu. Shunga (söz - herikitinglarda) durus bölunglar we allah taalagha yéqinlishishqa tirishinglar, hergiz ölümni arzu qilmanglar. Chünki yaxshi ish qilidighan adem, yaxshi ishni téximu köp qiliwilishi mumkin. Yaman ish qilidighan ademmu nesihetni qobul qilip, töwbe qiliwilishi mumkin. (buxari: 5673) "

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan bir hedisi quddisida , peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala mundaq deydu: "bendem méni qandaq oylisa, men uning üchün shundaq bolimen. U méni esligende, men uning bilen birge bolimen. Eger u méni ichide eslise, menmu uni ichimde esleymen. Eger méni bir jamaet ichide eslise, menmu uni uningdin yaxshiraq bir jamaet ichide esleymen. U manga bir ghérich yéqinlashsa, men uninggha bir gez yéqinlishimen. Eger u manga bir gez yéqinlashsa, men uninggha bir ghulach yéqinlishimen. U manga méngip kelse, men uninggha yügürüp barimen. " (buxari: 7405) "

uzun tarixtin biri xelqimiz arisida quran kerimning sirliq xasiyetliri heqqide ajayip – ajayip gepler tarqilip yürgenliki üchün "islam telimati" uchurliridimu bu heqte bayanlarning bolushini, ehli muimin qirindashlirimizning bu bayanlardin xewerdar bolup qilishini layiq körüp bu bapni alahide teyyarliduq. Bu hergizmu dewet qilghanliqimiz, righbetlendürgenlikimiz emes. Her kim özining xata qilmishigha özi jawapkar. Janabi allahning bizni toghra yolgha hidayet qilishini, bidet emel, mushrikliq eqide emlliridin ada juda qlishini soraymiz. Amin!

Beshinchi bap. Teriqettiki sirliq yette basquch

(güllen'gen neqshibendiye sülükining risalisi)

kirish sözdiki mohim noqtilar

miladi 1563 - yili hindistanning s'hrindi dégen yéride tughulup, 1624 - yili shu yerde alemdin ötken meshhur dini alim, kishiler teripidin imam rebbani (allah terbiyet qilghan yétekchi) dégen nam bilen shöhretlen'gen, ikkinchi ming yilliq güllendürgüchi dégen unwan'gha érishken, büyük tesewwuf pishiwasi ehmed faruq sihrindi (allah uninggha rehmet qilsun) ning ewladliridin, hindistanda tughulup kéyin medine munewweride olturaqlashqan alim, imam muhemmed meisum neqshibendi mujeddédi hindistanki chaghlirida muridlirining küchlük

teliwige asasen hindi tilida "alsbi alasrar fü mdarj alaxyar" (yaxshilarning derijisidiki yette sir) namliq bu kitabni yézip qaldurghan. Ular medinige kélip olturaqlashqandin kéyin, hindi til - yéziqini qollanmaydighan musulmanlarning küchlük teliwige asasen imam muhemmed meisum neqshibendi mujeddédi kitabni islam dunyasidiki ortaq éitiqad tili hésaplinidighan ereb tiligha terjime qildurghan.

Ehli tesewwuflar: peyghember eleyhissalamni tesewwufning eng chong pishiwasi dep qaraydu. Hemde peyghember eleyhissalamning hayatliqidiki her bir herikiti musulmanlarning birdinbir heriket mizani hésaplinidu. Uning edeb exlaqi, küchlük étiqadi, bérilip ibadet qilish aditi, kéchiliri bérilip nepli namaz oqushi, istighparni köp oqushi, imanning asasi bolghan "laale ala allah" kelimisini köp tekrarlishi, allahni köp zikri qilishi, tesbih eytishi, mal - dunyagha bérilmesliki, xorma qowziqidin yasalghan bir tal bora we azraqla addi turmush lazimetlikidin bashqa hichqandaq bayliq toplimasliqi, addi sadda yashash aditi qatarliqlarni özige qattiq tirishchanliq bilen özleshtürüsh chin tesewwuf ehlining meqsiti, her bir musulman shundaq qilalighanda imanini eng zor derijide kücheyteleydu, sheytanning (pes arzu hewesning) qiziqturishigha (azdurishigha) ünümlik taqabil turalaydu we bu arqiliq allahqa yéqinlishalaydu, dep qaraydu.

Kitabimizning bu bapi muhemmed meisum neqshibendiy mujeddédi teripidin yizilghan: "salihlarning yüksilishdiki sirliq yette basquch" namliq kitaptiki mezmunlargha asasen teyyarlan'ghan bolup bu kitabda teriqetning qaide - yosunliri, edeb - exlaqliri, zikirliri, oqush usulliri, meshghulat usulliri, teriqetning chüshenchiliri, mahiyetliri, xususiyetliri, herxil tesirliri bir qeder ochuq, chüshünishlik, ixcham ibariler bilen bayan qilin'ghan. Hazirqi jemiyettiki musulman qirindashlarning ötkenki teriqet ehlining paaliyetlirini biliwalsun dégen meqsette "teriqettiki sirliq yette basquch " nami bilen asasliq mezmunini tallap teyyarlap chiqtuq. Esli kitap yette sirgha merkezleshtürüp tamamlan'ghan.

Birinchi sirda: muridlargha paydiliq bolghan muhim ishlarning bayan qilinidu.

Ikknchi sirda: alemil emri we alemil xelqqe tewe bolghan bir qisim letipiler (nérwa uchurliri) bayan qilinidu.

Üchünchi sirda: ismi zat zikri, nefyi isbat zikri bayan qilinidu.

Tötinchi sirda: neshibendiye sülüklirining mexsus maqamliri bayan qilinidu.

Beshinchi sirda: güllen'gen mexsus maqamlar bayan qilinidu.

Altinchi sirda: neqshibendiye teriqitining mexsus atalghuliri bayan qilinidu.

Yettinchi sirda: muridlar raye qilishqa tégishlik edeb qaidiler bayan qilinidu.

Xatimide: teriqetning silsililiri bayan qilinidu.

Birinchi sir - muridlargha paydiliq bolghan muhim ishlarning bayani

shuni bilish lazimki, izden'güchi beyet qilish üchün kelgende eng ewwel istixar qilishqa buyrilidu. Eger toluq kamaletke yetken ustazgha beyet qilsa, istixar qilmisimu bolidu. Lékin istixar qilip turup toluq kamaletke yetken ustazgha beyet qilsa nur üstige nur chüshkendek tolimu yaxshi bolidu.

Sheyx bolghuchi eng deslepte muridni mujmel halette tewbe qildurush

yollirini bilishi kérek. Mashayixlar tepsiliy halette tewbe qildurush usullirigha ehmiyet bermigen iken. Bundaq bolushi hazirqi zamandiki tesewwupqa daxil bolghanlarning himmiti töwen bolghanliqi bilen munasiwetlik. Chünki tepsiyli tewbe qilish köp waqitni igelleydu. Tepsiyli tewbe istighpar bergende, shagird bolghuchi murad meqsetni telep qilishta wezipini telepke layiq orundap bolalmaydu. Chünki tepsiliy tewbe istighpar qilish intayin qattiq tirishchanliq bilen chille olturup, köp qétimlap riyazet qilish, étikaf qilishni telep qilidu. Beziler riyazet qilishning ornigha otturahal ibadet qilsimu, shagirdning himmitining yuqiriliqi we ustaz bergen tewejjuhning küchlüklük derijisige qarap meqsetke yételeydu, dep qaraydu. Ular intayin köp qétim küchlük derijide tewejjuh béridu. Bundaq qilish chille olturushtin artuq dep qaraydu. Ular shagirdlirini sünnetke qattiq emel qilishqa, bidettin qeti saqlinishqa buyridu. Shagirdlarning roxset ishlirini bijirishi durus emes deydu. Belki ularni yüksek iradilik bolushqa buyriydu. Sünnetke toluq raye qilmay turup meqsetke yétish mumkin emes dep qaraydu. Sheretke raye qilmighan ehwal astida shagiritqa hasil bolghan alahidiliklerni nezerge almaydu. Shagritqa eng desliwide tewejjuhsiz halda sipatqa tewejjuh qilmastin ismi zatni zikri qilishni telim béridu. Bashqa teriqet mashayixliri sipatqa diqqetni yighish bilen qoshup zikri qilishni telim béridu.

Shagirdining riyazet qilishidiki meqset nisbetning hasil bolishidur, nisbetning hasil bolishi toghrisidiki bilim alahide ish hésaplinidu. Bu chaghda bilimge ige bolalisa yaxshi, ige bolalmisimu kari chaghliq. Boshangliq bilen ishlep hasil bolghan nisbet kishining qedrining ashqanliqidur, izzetlen'genlikdur. Uning eksiche tirishchanliq bilen ishlepmu nisbet hasil bolmisa, bu kishining qedrining ashmighanliqidur, izzetlenmigenlikidur. Aldirap netijige irishishni közligen kishi shagird bolushqa munasip kelmeydu, söhbetke yarimaydu. Qarap baqmamsiz? Dunyaperes kishiler dunyani hasil qilish üchün qanchilik tirishidu? Qanchilik intizarliq bilen az - azdin dunya tapidu? Üjme pish, aghzimgha chüsh dep qarap olturmaydu. Ular tijarettin nuqul halda payda tépishnila közlimeydu. Igimizni izdigüchiler ularning qarshi teripidiki kishilerdur. Qattiq riyazet bilen we yüksek tirishchanliq bilen we shuninggha oxshighan lazimliq ishlar bilen shughullinishi kérek.

Köp mashayixlarning riyazet we tirishchanliq jeryanida öy waqilirini we barliq mal - muluklirini yoqatqanliqini hemmimiz bilimiz.

Ustaz bolghuchi kishi muridlargha mujmel yeni keng dairilik muamilide bolishi, istiqamette intayin puxta, temkin bolishi, ular bilen tola olturup qopush qilmasliqi kérek. Shundaq qilghanda ularning qelbide ustazning orni bir qeder chong, salmiqi éghir bolidu. Bu arqiliq ularning ustazgha bolghan eqide ixlasliri mustehkemlinidu. Bu arqiliq ularning edeb exlaq qarishi küchlinidu, bu xil halet ularning tereqqiyatida intayin muhim ish hésaplinidu.

Bu teriqitimizde kamalet derijisige yétish bash ustazning muhebbitige rabute arqiliq baghlinish - baghlinalmasliqni aldinqi shert qilidu. Bu muhebbet arqiliq ustazning batinidin ixlasmen, rastchil shagritqa peyzi putuhat (hayajanlinish, huzurlinish tuyghusi) we beriket hasil bolidu. Shagirdning wujudi bu meniwiy munasiwetning boyaq renggi bilen zinnetlinidu.

Ustazda özini pana qilghan teqdirdimu ustaz belgilep bergen sheklide rabute qilmastin zikri eytish allahqa yétishning yoli emes. Zikri eytish allahqa yétishning yoli bolghini bilen u peqet rabute qilishni, shu arqiliq muhebbet we ustazda pana bolushni aldinqi shert qilidu. Söhbetning shertlirige raye qilip, rabute qilish, yuqirigha meniwiy jehettin baghlinish nime dégen yaxshi roh he? Bu teriqitimiz sahabe kiramlarning tutup mangghan yoligha oxshaydu. Sahabilarning meniwiy hayati bizning paydilinishimizgha erziydu. Shu wejhidin ustaz bilen söhbet qilghanda edeb exlaqqa qattiq raye qilish lazim.

Peyzi putuhat we beriketler bu teriqetde yashan'ghanlargha, yashlargha, kichiklerge oxshash yétip baridu. Emma buningdin bashqa teriqette hasil bolidighan tereqqiyat ularning wezipe, wirdilerni ada qilghandiki, riyazet chillilerdiki tirishchanliqi bilen munasiwetlik. Ulardiki hasilatlar ustazlargha baghlinish bilen alaqidar emes.

Murid özining ustazini bashqilardin yuqiri orunda turidu, dep itiqad qilsa, buning héch ziyini yoq. Chünki muridning bu itiqadi muhebbetning kamaligha yetkenlikning méwisidur. Payda yetküzüsh we payda élishqa seweb bolidighan meniwiy munasiwetning netijisidur. Lékin ularni hörmetlesh we yuqiri kötürüsh sheretning belgilimsidin chetnep ketmesliki kérek. Bu xil qilmish sheretke xilap ishdur. Muhebbette dairidin chetnep kétishni keltürüp chiqiridu. Muhebbette dairidin halqip kétish nachar ishdur. Shéye mezhibidikiler muhebbette dairidin halqip ketkenliki üchün bidetchiler hésaplan'ghan. Xiristiyanlarmu peyghembirige muhebbet baghlashta dairidin halqip ketkenliki üchün xatalashqan, azabqa layiq bolup qalghan. Teriqette özining ustazini bashqilardin yuqiri orunda dep qarash jaiz, belki wajib ishdur. Bu xil eqide rastchil shagirdning qelbide hasil bolidu. Shagird bolghuchi bu ixlasigha tayinip ustazidiki kamaletke irishidu. Bu qestenlik we gherezlik halda zormu - zor qilidighan heriket bolmastin belki ixtiyari herikettur. Eger gherezlik we mejburlash xaraktérini alghan bolsa, bu xil qilmish hiliygerlik, saxtipezlik bolup, cheklinidighan qilmish hésaplinidu. Buningdin birer payda yaki netije chiqmaydu.

Ikkinchi sir - alemil emri we alemil xelqqe tewe bolghan bir qisim letifiler

imam mujeddid keshf sehih bilen shuni körsitiduki, insan bedinide on letipe bolidu. Uning beshi alemil emrige tewe bolidu, beshi alemil xelqke tewe bolidu. Alemil emrige tewe letipiler qelb, roh, sir, xepi, expadin ibarettur. Alemil xelqge tewe letipiler nefs we töt anasir letipiliridur. Alemil emri "kn" sözidin hasil bolghan yéziq sheklige oxshaydu. Uning turar jayi ershning üstide bolup, imkan we sezgü bilen bilish dunyasidin tashqiri turidu. Alemil xelq tedrijen "xlq" sözining ölgisidur. Uning turar jayi ershning astida bolup, imkan we sezgü bilen bilish dunyasining ichide bolidu. Allah taala kamali qudriti arqiliq alemil emri bilen alemil xelq arisida öz ara baghlinishliq munasiwitini yaratqan, bu baghlinishlar bolsa, eng sap halettiki jewherge oxshaydu. Insanning tinidiki belgilik nuqtilarni yorutquchi nurlardur.

Qelbi letipisining bedendiki orni chep emchek topchisining ikki ilik astida, roh letipisining orni ong emchek topchisining ikki ilik astida bolidu. Sir letipisining

orni chep emchek topchisining üstide, kökrek otturisi terepke ikki ilik yantu jayda. Xepi letipisining orni ong emchek topchisining üstide kökrek otturisi terepke ikki ilik yantu jayda bolidu. Expa letipisining orni ikki emchek kisishken jaydiki kökrekning del otturisida bolidu. Neps letipisining orni qelb letipsining del ichide bolidu. Hawa letipisining orni roh letipisining ichide, su letipisining orni sir letipisining ichide, ot letipisining orni xepi letipisining ichide, tupraq letipisining orni expa letipisining ichide bolidu.

Bu letipilerning her biride özige xas alahide nur bolidu. Kishi allah taaladin yétidighan peyzi putuhatqa ular arqiliq érishidu. Eng deslepte bayan qiln'ghan letipilerde peyzi putuhat zahir bolidu. Peyzi putuhat alemil emrige teelluq letipilerge baghlinish bilen ipadilinidu. Her bir letipide meiripet sulukining bir derwazisi bolidu. Her bir kishi özining eslidiki tirishchanliqi miqdarigha munasip halda peyzi alidu. Her bir kishi özining irade jehettiki sapasigha w maddi qabiliyitige tushluq halda yéqinliq hasil qilidu. Bir qisim saliklarni muradlar, yene bir qisimlirini muridler déyilidu. Merkizi nuqtisi expa letipisi bolghan salik murad boliduki, uning zatida mehbubiyetke qabilliq üchün irade zörüriyet tüpeylidin teyyarliqi bolghan bolidu. Muhebbetning tesiride peyda bolidighan tartish küchi uning basqan sulukliridin muqeddem bolidu. Yeni u kishi suluklerning mertibilirini we yéqinliqning maqamlirini eng addi tewejjuh bilen we azla riyazet bilen az waqitta kezgen bolidu. Eslidiki merkizi nuqtisi bashqa letipilerde bolup, expa nuqtisigha téxi yetmigen salik murid bolidu. Murid teriqet suluklirini intayin qattiq riyazet we tirishchanliq bilen kézidu. Murad salik bolsa özining tirishchanliqi bilen emes belki meiniwiy tartish küchi arqiliq meqsitige yétidu. Murad derijisige yetken salik heq subhanehu we taalaning talliwélishigha muyesser bolidu. Murid derijisidiki salik özining seiyisi arqiliq teriqet suluklirini kézip tamamlaydu.

Birinchi we ikkinchi basquchtiki kishilerning qurbiliri derije jehette beshinchi yaki tötinchi basquchtiki kishilerdin artuq bolishi zörüriyet emes. Chünki uning qarshisi jaizdur. Belki shundaq bolushqa tigishlik ishdur. Shuning üchünki birinchi we ikkinchi derijining sahibi qurbining mertiwiliride beshinchi we tötinchi derijining sahibliridin shereplik we artuqraqdur. Allah taalagha qurbi hasil qilishning yolliri köpdur. U yol arqiliq kishide rohiy jehettiki tereqiyat peyda bolidu. Töwen derijidiki kishiler yuqiri derijidikilerdin shereplik bolidu.

Üchünchi sir - ismi zat zikri, nefi isbat zikri

teriqet mashayixliri deslepte alemil emri letipilirini sürtüp tazilash üchün tewejjuh qilishidu. Ularning qarishida buning üch xil yoli bar. Birinchi, zikri. Zikri ikki türlük bolup, ismi zat zikri we nepi isbat zikridin ibaret.

Ismi zat zikri qilishning usuli shuki, shagird deslwide allahqa töwbe qilidu. Gunahliri üchün chin ixlas bilen istighpar eytidu. U, özige ölüm eng yéqinlap qalghandek tuyghuda bolidu. Qelbini barliq heweslerdin xali qilip, déqqetni yighip olturidu. Nefsini pütün wujudini barliq diqqet itibari bilen janabi yalghuz bir allahqa yeni allahqa yüzlendürüp, tilini üstün tamghaqqa tekküzüp, pütün diqqet xiyalini qelbke yighip turup, qelb letpisi bilen "allah" deydu. Qelbining xiyal bilen "allah, allah, allah" dewatqanliqni tesewwur qilidu. Tilni we bedenning bashqa

ezalirini midirlatmaydu.

Rabute köngülni bir yerde toxtatmaydighan nashayan xiyallarni peseytishte tesiri eng küchlük bolidighan zörüriy herikettur.

Rabute: allah dégen zikridin ibaret neple ibadetni allahqa xalis qilish bilen birge piri ustazim yénimda men bilen hemrah bolup bille olturiwatidu, dep xiyal qilishdur. Bu, ustazining nisbitidin paydilinip diqqiti yighish qilmishidur. Hergizmu allahning gheyrige ibadet qilishni, ustazini allahgha shirik qilishni körsetmeydu. Zikri eytquchi bu xil keypiyatta turup zikri meshghulluqini qilidu.

Wuqupi qelbi: qelbige diqqet qilish zikrining eng muhim shertliridin hésaplinidu. Bu shagirdni özining qelbige tewejjuh qilduridu, yüzlendüridu, qelbni allahqa yüzlendüridu, tewejjuh qilduridu. Diqqitini qelbige yighmay turup qilghan zikri netijisizdur. Paydisi körülmeydu. Letipige diqqitini yighip turup üzüp qoymay dawamliq bir mezgil zikri eytish netijiside, zikri eytish anglash we körüsh iqtidarigha oxshash kishining özlüksiz herikitige aylinidu. Qelbige diqqet qilsila, diqqitini yighalaydighan bolidu we qelbining zikri eytiwatqanliqini bayqaydu. Bu xil özlüksiz heriket muridtin kötürülüp ketmeydu. Köngüldin chiqiriwétish üchün tirishsimu kötürülüp ketmeydu. Zikri her yüz bolghanda pütün wujudi bilen özini töwen tutup allahqa yalwurghan halette turup: "ilahim, men silini közleymen, silining raziliqlirini isteymen, manga muhebbet we meiripetlirini ata qilsila" dégen duani xiyal bilen bir qétim oqughandin kéyin yene zikri meshghulluqini dawamlashturidu.

Allahning pezli iltipati bilen kishining qelbi özlüksiz zikri eytidighan haletke yetse, uninggha istiqamet iqtidari we diqqet itibari yighilish hasil bolghan bolidu. Bu chaghda yuqarqi usul bilen roh letpiside zikri eytidu. Uningdin kéyin sir, xepi, expa qatarliq letipiler arqiliq zikri eyitdu. Uningdin kéyin alemil xelq letipilirige yuqarqi usul bilen zikri eytidu. Yeni deslepte orni pishanining ottura qismigha toghra kélidighan nefs letipisige, uningdin kéyin orni barliq bedende bolghan qaleb letpiside zikri eytidu.

Teriqet ustazlirining salikni telimning deslepki basquchida tepsiyliy yaki ewwelde ijmali kéyin tepsiyliy usul arqiliq terbiyilishi jaizdur.

Ikkinchi türlük zikri - nepi isbat zikri. Bu xil zikrining alte sherti bar.

Birinchi sherti, menani mulahize qilish. Ikkinchi shert: zikri her yüz bolghanda pütün wujudi bilen özini töwen tutup allahqa yalwurghan halette turup: "ilahim, men silini közleymen, silining raziliqlirini isteymen, manga muhebbet we meiripetlirini ata qilsila" dégen duani xiyal bilen bir qétim oqughandin kéyin yene zikri meshghulluqini dawamlashturidu.

Üchünchi shert: wuqupi qelbi: qelbige diqqet qilish zikrining eng muhim shertliridin hésaplinidu. Bu shagirdni qelbige tewejjuh qilduridu, yüzlendüridu, qelbni allahqa yüzlendüridu, tewejjuh qilduridu.

Tötinchi shert: nigahdasht. Qelbni xeterlik xiyallardin buzuq weswesilerdin muhapizet qilish, allah bilen birge bolghandin huzurlinish nisbitini hés qilish tuyghusi bilen birge nepes élishni dawamliq ishleydighan özlüksiz heriketke aylandurush.

Beshinchi shert: wuqupi ededi, san'gha diqqet qilish. Nepi isbat zikrida

nepesni taq sanda qoyup bérish.

Altinchi shert: rabute, shagirdning ustazini qelbide yaki özining udulida olturghanliqini yaki özini ustazning ornida qoyup tesewwur qilishni körsitidu.

Mashayixlar alemil emri letipilirini sürtüp tazilashta, nurlandurushta üch shertni muqerrerleshtürgen. Uning biri biz yuqirida bayan qilip ötken zikir eytishdur.

Ikkinchi yol:

shagird bolghuchining kamaletlik ustazning tewejjuhliridin paydilinishdur. Ustazning küchlük tewejjuhning tesiri we muqeddeslikke yetken arzugha ige nepesning küchi arqiliq shagirdning qelbige gheplettin süzülüsh, buzuq xiyallarning hujum qilishidin saqlinish sapasi peyda bolidu. Muhebitining jezbisi arqiliq nurlar rohiy tesir basquchlirini we sirlarning tejelli qilish halitini peyda qilidu.

Shagird bolghuchi ustazning qéshida turghanda kamali edeb bilen turushi, ustazni razi qilishni bashqilarning raziliqidin yuqiri orun'gha qoyushi, ustazining qéshida bolmighan ehwalda uni rabute qilishni tashlap qoymasliqi lazim, chünki ustazni rabute qilish ilahi peyzi putuhatlarning quyulush menbesidin shagird qelbige quyulishigha wasite bolidu.

Rabute kishining qelbidin gheplet kirlirini yoqitidu. Yuqiri maqamlargha örleshte, belgilik derijilerge kötürülüshte tereqqiyat hasil qilidu. Kishining xiyaligha kelmigen derijide allahqa yüzlinish, tewejjuh qilish haliti peyda bolidu. Buxil haletni huzur déyilidu. Mana bu huzur zikri eytishning asasi meqsitidur.

Üchünchi yol: muraqibe. Bu, qelbni buzuq xiyallardin, her türlük weswesilerdin saqlash. Zikri eytmastin we rabute qilmastin jim olturup xas, heq subhanehu we tealaning dergahidin quyulidighan huzurlinish tuyghusini intizarliq bilen kütüsh.

Tötinchi sir: - neqshibendiye sülüklirining mexsus maqamliri

teriqet mashayixlirimiz eng deslepte alemil emri we alemil xelq letipilirige tewejjuh qilidu. Tewejjuh: ustaz bolghuchi qelbini shagird bolghuchining qelbige udullap, allah taalagha iltija qilip olturup mashayixlarning rohiy tesirlirige tayinip turup, barliq arzu tepekkurlirining küchini ishqa sélip, özining qelbide hasil bolghan zikrining tesir küchini – nur éqimini shagirdning qelbige éqitishdur. Allahning iltipati bilen ustazning bir qanche qétim tewejjuhat qilish netijisi arqiliq shagirdning irade küchi we arzu küchige munasip halda qelb letpisining mueyyen tesiri peyda bolidu. Ustaz shagirdning barliq letipilirige mushu usul boyiche sulukning her bir maqamlirida tewejjuh qilip baridu. Her bir maqamgha tewejjuh qilghanda shu maqamning nurliri we keypiyatini toluq yorutqandin kéyin özining küchlük himmitini ötkür rohiy tesirini udumini shagirdning batinigha, rohiy dunyasigha ötküzüshi kérek. Letaip esherge zikrini tamamlap, uning mezmunlirini chüshinip yetkende shagritqa muraqibini telim bérishi kérek. Eng deslepte bérilidighini muraqibe ehediyet telimidur.

Muraqibe ehediyet: pütün oy xiyal bilen bérilip olturup: barliq kamaletlik süpetlerni özide jemi qilghan we barliq nuqsanlardin pak bolghan allahning zatidin bir peyzi putuhat, huzurlinish éqimi mining qelb letipemge chüshiwatidu,

dégenni könglide tekrarlashdur.

Bu chaghda qilidighan ish, shagird pütün diqqet itibarini yüksek derijide merkezleshtürüsh nisbitini hasil qilish, we huzuri qelb hasil qilishtur.

Huzuri qelb: kishining qelbi allah taalagha yüzlinish we shu xil tuyghudin hayajanlinish tatliq sizimidur. Shagirdning qelbi diqqetni yüksek derijide merkezleshtürüsh we huzuri qelbdin ibaret nisbetke irishkende, ustaz bolghuchi shagirdning qelbide yuqirigha nisbeten jezbe (tartish küchi) hasil bolush üchün tewejjuh qilishi kérek. Bu xil jezbe hasil bolghanda herxil nurlar, tesir küchler zahir bolidu. Bu xil halet qelb ershning üstidiki özining menbesige qarap yüzlen'genlikining alamitidur. Her bir letipe ersh üstidiki özining menbesige mushu xil usullar arqiliq ulishidu. Kamaletlik ustaz qilghan tewejjuhning berikiti bilen esli menbe terepke jezbe yeni özlüksiz tartish küchi hasil bolidu.

Seyri sulukning tizlikte tamam bolushi ikki ish bilen munasiwetlik, birinchi, dawamliq zikri eytish, xelqtin ayrilip yashash, dawamliq allah taalagha yüzlinish, tewejjuh qilish. Ikkinchi, kamaletlik ustazning köp qétim tewejjuh qilishi. Allah taala bularni muyesser qilip berse, shagird teriqet suluklirini tizla tamamliyalaydu. Shagrdta nuqsan qanche köp bolghansiri uni seyri sulukni tamamlishi shünchilik kéchikidu, teslishidu.

Saliklarning rohi teyyarliqi, irade küchining tesirimu muhim orunda turidu. Rohi teyyarliqi, irade küchining tesiri qanche küchlük bolsa, seyri sulukni tamamlishi shünche tiz axirlishidu. Eng ajiz tewejjuh we eng az meshghulluq bilen chaqmaq chéqip ötkendek tizlikte tamamliyalaydu. Rohi teyyarliqi, irade küchining tesiri qanche ajiz bolsa, intayin köp tewejjuh we intayin köp meshghulluq bilen kézip tamamliyalaydu.

Buningdin shuni biliwélishqa boliduki, bu teriqette kamaletlik sheyxning söhbitining, tewejjuhatining köp tesiri bolidu. Uningdin bashqa saliklarning her bir basquchqa qedem basqandiki horunliqi, estayidil bolmasliqi, ularning tirishchanliqlirini netijisiz qalduridu. Netije hasil bolsimu intayin az bolidu.

Bu teriqette jezbe suluktin muqeddem orunda turidu. Démek jezbining hasil bolushi kamaletlik sheyx qilghan tewejjuhning tesiridin bolidu.

Bu teriqet derije basquchlirining yuqiriliqi, tewbe (gunahtin qol üzüsh), inabet (allah terepke yüzlinish), zuhdi, qanaet, weri, sebri, shukri, tewekkel, teslim, riza qatarliq on maqamni kezmey turupmu, deslepki qedemdila wilayet derijisi hasil bolush bilen bashqa teriqet sulukliridin üstün turidu. Bu teriqettiki jezbining seyri suluktin muqeddem bolishidiki ewzellikidur. Shu wejhidin saliklar bu maqamlarni letaip esherge ishlesh jeryanida tamamlaydu. Eng ajiz tewejjuh we az meshghulluq bilen arqimu arqa tutqan jezbining roli arqiliq salik bir xil ajayib halet we gharayib irade küchi hasil bolidu. Azla waqit ichide eng yuqiri meritiwige we ilhamiy méirajlargha kötürüleleydu.

Neqshibendiye mashayixlirining qarishida menbe dep isbatlan'ghan ish, diqqetni asan merkezleshtürüsh, hayajanlinish huzurlinish tuyghusi peyda bolush, jezbat we waridat yeni kélidighan bezi alametlerdur.

Yuqiridin letaiplerge hasil bolidighan jezbat, yuqiridin shagirdning qelbige zahir bolidighan waridat déyilidu. Bular az körülgen ehwal astidimu meqsetke

yétishke tesir yetmeydu, chünki bular asasi meqset emes. Esli meqset allah bolup, nishan bilen meqset arisida bu ishlarning hajiti yoq. Chünki nishan, ghaye zaman we makan uqumidin tashqiridur. Salikda diqqetni asan merkezleshtürüsh, hayajanlinish huzurlinish tuyghusi peyda bolup, diqiqiti uzun'ghiche chéchilip ketmise, uzun muddetkiche uning qelbige buzuq xiyallar kéliwalmisa, bu dairetul ula (birinchi basquchluq daire) ni tamamlap bolghanliqining alamitidur. Buni dairetul imkan déyilidu. Dairetul imkan alemil emri we alemil xelqge chétilidu. Salikning batinidiki nurlar we sirlarning keshf bolishi seyril enfus (nefsini kézish) déyilidu.

Diqqetni asan merkezleshtürüsh, hayajanlinish huzurlinish tuyghusi peyda bolush, we waridatning köp bolishi, buzuq xiyallarning aziyishi - alemil emri letaiplirining jezbisi, ularning dairening yuqiri yérim sharidiki menbesige örligenlikidur.

Keshf sahibi bolghan kishiler özining keshfisi arqiliq bu özgirish ehwallirini bileleydu, lékin köpchilik shagirdlar hazirqi zamanda keshf ayani (öz köz nuri bilen körinidighan keshf) hasil qilalmaydu. Chünki ular halal istémalni yoqitip qoyghan. Belki ularning keshfisi tuyghu jehettiki keshfi bolup, hergizmu ayani keshfi emes. Ayani keshfi hasil qilghan kishi bir maqamdin yene bir maqamgha örligenlikini réalliqta körgendek uda, éniq köridu. Shuningdek, ehwallarning özgirish jeryanlirini we kélidighan alametlerni réalliqta körgendek uda, éniq köridu.

Tuyghu jehettiki keshfke irishkenler réalliqta körgendek uda, éniq körelmestin belki, özgirish we almishish jeryanlirini idrak we tuyghusigha tayinip bilidu. Ularning bilishi bizning hawani bilginimizge oxshaydu. Hawani körgili bolmaydu, emma hissiy sezgü arqiliq bayqighili bolidu.

Ustaz bolghuchi nisbet maqamlirining salikta hasil bolidighanliqini uninggha aldin bisharet bermestin, uning halitide özgirishler yüz bérip bolghanda, salikning tuyghusida ishlar ayan bolup bolghanda chüshendürüp qoyushi lazim.

Ikkinchi muraqibe:

wilayeti sughra (kichik weliylik dairisi) dur.

Bu allahning isimliri we süpetlirining nuri astidiki, muraqibe meiyyet derijisidiki ewliyalar weliylik derijisining tesir küchi astidiki mertiwidur.

Salik buningda xiyaliy tuyghu arqiliq: men bilen we kainattiki barliq zerrichiler bilen birge bolghan allahdin quyulidighan tesir küchler mining qelb letipemge éqiwatidu, dep tesewwur qilidu. Bu xil peyzi peqet qelb letipisigila chüshidu. Bu yerde salik tehlil lisani yeni éghiz tili arqiliq zikri eytishi lazim. Yeni "laale ala allah" din ibaret kelime teyyibeni xupye awaz bilen: allahdin bashqa meqsudim yoq dégen mezmunini mulahize qilip turup, diqqet bilen qelbke tewejjuh qilip, qelbni allahqa yüzlendürüp her küni beshming qétim tekrarlaydu. Seyril enfus bu maqamda hasil bolidu. Wilayeti sughra maqami tewhidning we meiyetning zuhuri ayan bolidighan maqamdur.

Teriqetning pishiwasi xoaje bahauddiyn neqshibendi rehmetullahi eleyhi eytidu:

rastinla allahning ewliyaliri pana we baqaliq mertiwisi hasil bolghandin kéyin köridighan barliq nersilerni öz wujudida köridu. Bilidighan barliq nersilerni

öz wujudida bilidu. Salik seyri afaqni tamamlap, qelb letipisining menbeside pana we baqaliq hasil bolghanda seyri afaqning axirqi basquchigha yetken bolidu. Shuningdek bu mertiwide masiwallah yeni allahdin bashqa hemme barliqlarni untup qilish mertiwisi hasil bolidu. Bu ehwallar qelb letipisining pana bolishining ölgisidur. Salikgha bu chaghda dawamliq allah bilen birge bolush huzuri qelbi hasil bolidu. Qelb zikridin bir deqiqimu ghapil qalmaydu. Bu xil halet qelb letipisining baqaliqqa yetkenlikning ölgisidur. Qelb letipisining wilayet sughra maqamigha yetkenlikning alamiti shuki, shagird bu chaghda yuqiri terepke yüzlenmeydu, yuqiri terepke tewejjuh qilmaydu. Belki yuqiri tereptin bashqa alte terepke tewejjuh qilidu. Bu maqamgha yetkende salik efali ilahiyning (ilahi tesir küchning) tejelliyatida seyri qilghan bolidu, salikning nezirige heqiqi qilghuchi allahdin bashqa, özining we barliq mexluqatlarning qilmishliri körünmeydu.

Tewhid wujudiyning sirliq küch qudritining zahir bolishi, zewq - zuqlinish iqtidari, shewq - arzu qizghinliqi, sheheq - yuqiri awaz bilen zarlinish, istighraq, gheybet, masiwallahni untup kétish, huzurlinish tuyghusi dawamlishish, meiyet (allah bilen birge bolush) qatarliqlar bu maqamning xususiyetliridin sanilidu.

Tewhid wujudiyning sirliq küch qudritining bu maqamda zahir bolishining sewebi shuki, salik zikriler, muraqibeler, ibadetler, riyazetler, tirishchanliqlar könüküp ketken adet xaraktérlik ishlardin qutulush, dawamliq allah taalagha tewejjuh qilish qatarliqlar bilen meshghul bolghanda ishiqning ghalibliqi, heqiqi mehbubqa bolghan muhebbetning küchlükliki zahir bolidu. Belki tewejjuhning we meniwi jezbatning sewebidin uning qelbide her minut, her deqiqide ilajisiz halda taqetsizlinish haliti yüz bérip turidu. Zikriler we tirishchanliqlar sheretke uyghun bolsa, uning tesirliri ayan bolidu, hemde qelb sapasi yuqiri kötürilidu. Sezgüsi süzüklishidu. Uning qelbi sirlar zahir bolidighan, nurlarning menbesige aylinidu. Eynekke oxshash boliduki, uningda allah taalaning isimlirining we süpetlirining eksi tejelli qilidu. Eksining zuhuri we batinidiki eynektiki kölenggidin mehbubning zati, metlubning hasil bolghanliqi xiyalen körsitilidu. Zewq - zuqlinish iqtidari, shewq - arzu qizghinliqining küchlükliki, ishqning ghalibliqi sewebidin esli bilen sholini perqlendüreligüdek sézim qalmaydu. Bu xil xiyalning ghalibliqi shundaq chekke yétip bariduki, öning körüsh iqtidaridin öz wujudini, belki barliq mewjudatlarni sélishturup bilish iqtidari kötürülüp kétidu.

Salik bu ehwallargha irishkende öz zatidin we süpitidin pani we ghayib bolghan bolup, uning bu xil halitini teine qilishqa we red qilishqa bolmaydu. Belki u allah taalaning ewliyaliri we allahning tartish küchi ichidiki (mejzub) eng yéqin, qedri qimmiti yuqiri kishiler hésaplinidu.

Tewhid wujudiyning sirliq küch qudritining bu maqamda zahir bolush haliti bezi saliklarni, wilayeti sughragha yétishtin ilgiriki dairetil imkanni seyri qilghandiki muraqibe sewebidin bolamdikin? Dégen tuyghugha keltürüp qoyidu. Bu bir quruq xiyal bolup, qimmiti bar qarash hésaplanmaydu. Bu maqamgha yételmigen turup, wehdetilwujud we eyniye derijisige yettim dep qarishi uning quruq dewasidur. Shuninggha oxshashla bu xil itiqad sheretke xilap qilmish bolup, dunya we axirette ziyan keltüridu.

Bu xil xata tuyghu haliti köpinche, saz chalghular bilen reqsi – sama qilghan,

tewhid wujudiyning sirliq küch qudritining mezmunlirini ipadileydighan shéir qesidilerni oqughan sorunlarda körülidu. Kishi shundaq xiyal qilip qalidu we shundaq bir tuyghuda bolidu. Bundaq bolushi sheretke we teriqetke xilap ish bolup, allah taala hemmimizni toghra yolgha hidayet qilsun. Kishiler bu ishlarda sheretke we resulullahning enenisige, sünnitige emel qilish, allah razi bolmaydighan bidetlik qilmishlardin saqlinish eng chong shert hésaplinidighanliqini bilishmeydu. Ilgiri ötken mashayixlarning ichidin bu xil süpet bilen nami chiqqanlirining hemmisi shereti gherragha toluq egeshken, teqwaliqta yuqiri derijige yetken, ishqning, muhebbetning özlüksiz dawamlishish netijiside es hushini yoqatqan, wehdet we dostluq sherbitining tesiride mest - musteghreq bolghan, barliq ish heriketliride öz ixtiyarini yoqatqan kishilerdur. Bundaq kishiler özrilik kishiler bolup, ularda yüzbergen ehwallarni tehqiqlimay turupla ularning heriketlirini teqlidiy asasta qollinish sheretke xilap ishdur. Kishini menggülük ziyan'gha uchritidu. Allah taala hemmimizni sheretke egishish bilen birge, teriqet sulukliride méngishqa muweppeq qilsun.

Imam rebbani (allah uning sirini muqeddes qilsun) özining mektubat namliq kitabida mundaq yazidu:

"enel heq", "subhani" gha oxshash chüshiniksiz ibariler tilidin jari bolghan kishining toghra yolda mangghanliqi iniq bolsa, heq bilen batilni ayriyalmisimu, "ikkilik" mewjud dep itiqad qilmisila, uning yuqarqi sözlirini qobul qilishqa bolidu. U buningliq bilen panagha yetse, allahdin bashqigha bolghan xatirisini yoqatsa, allahdin bashqini untuyalisa, uning yuqarqi sözlirini qobul qilishqa bolidu. Chünki uningdin sadir bolghan ibariler uning hushini yoqatqan mest musteghreqliqining sewebidin yüz bergen dep qarilidu. Uning zahiri nezerge élinmaydu. Yuqarqi ehwallar uningda hasil bolmighan ehwalda, kamaletning ewwelqi derijisige yetmigen ehwalda, heq bilen batilni ayriyalmisa, uningdin yuqarqidek chüshiniksiz ibariler sadir bolsa, bu zindiqliqdur. Uning imaniy yalghan imandur. Uning meqsiti sheretni yoqqa chiqirish bolghan bolidu. Peyghemberlerning chaqiriqlirini yoqqa chiqarghan bolidu. Bu xil chüshiniksiz ibare heq tereptinmu we yolsiz (sheytan) tereptinmu zahir bolidu. Yolluq shekilde zahir bolsa, zahir bolghan kishi üchün abi hayatqa oxshash paydiliqdur, uning eksiche, yolsiz shekilde zahir bolghan ademge nisbeten öltürgüchi ötkör zeherge oxshash ziyanliqdur. Bu xuddi nil deryasining süyi musa eleyhissalamning qewmi üchün sap su, pirewinning qewmi bolghan misirliqlar üchün qizil qan bolghinigha oxshaydu.

Bu eng xeterlik maqam bolup, saliklar bu maqamni intayin éhyatchanliq bilen kezmigende, égiz tagh choqqisida mangghan kishining puti téyilip kétip, hanggha chüshüp kétip halak bolghinigha oxshash, toghra itiqadditin chetnep kétip, chong halaketke duchar bolidu. Köpchilik musulmanlar bu yolda toghra yoldin chetnep kétidu. Buning bilen azghunluq we ziyanliq yolgha giriptar bolup qalidu. Eng küchlük itiqadini zaya qiliwétidu. Bu xil ziyan ularning heqiqet derijisidiki esli shexsiy haletni asas qilmay, tesewwuptiki mest musteghreqliq halitige yetken kattilarning herikitige teqliydiy asasta egishish bilen chüshiniksiz ibarilerni tilgha jariy qilghanliq sewebidin kélip chiqidu.

Tesewwuptiki mest musteghreqliq halitige yetken kattilarda zahir bolghan u xildiki söz melum shertlerni asas qilghan bolup, u shertler bashqa kishilerde körülmeydu. Uning eng chong sherti allahdin bashqini toluq untup kétish, allahdin bashqigha bolghan sezgüsi pütünley yoqap kétishdur. Kishi bu chaghda allahdin bashqa héchqandaq mewjudiyetni sézelmeydu, özinimu shuningdek keng alemdiki barliqlarni hés qilalmaydu, zaman we makan uqumini yoqitidu, bu xil halet bolsa, qobuliyet derwazisining dehlizisidur. Toghra qarash bilen xata qarashning chek chigrisini iniq perqlendürüsh basquchidur. Toghra qarashta mangghan kishi bu basquchtimu toghra bolghan sherette mustehkem turalaydu. U pütün sezgüsini yoqatqan halitide turupmu, özini yoqatqan turupmu sheretke xilap bolghan tiriqchilik kichik ishnimu qilmaydu. Xata qarashta mangghan adem undaq bolmaydu.

Bir qisim saliklargha hawa ilminiti letipisi arqiliq wujudining barliq zerrichilirini seyri qilish sewebidinmu tewhid wujudiygha oxshap kétidighan halet peyda bolidu. Salik buning bilen shekke chüshüp qalidu. Bu chaghda hés qilghanlirini nishan mushu bolsa kérek dégen xiyalgha kélip qalidu. Bezi saliklargha alemil erwah keshf bolup körünüp qalsa, yuqarqidek xata tuyghugha kélip qalidu, kishining bundaq tuyghugha kélip qélishi metlubning maddiy dunyadin tashqiri bolghan bezi süpetlerdiki oxshashliqi bilen munasiwetlik bolidu. Rohlar alemining orunni zaman we makandin halqighan halette igellishi, adettin tashqiri halda uning bilen birge turushi, alemni berpa qilghandek körünüsh hasil qilishi, kishide heqiqi zatdek xiyaliy tuyghu peyda qilidu.

Roh, alemil imkan'gha tewedur, roh, mexluqdur. Lékin uning özige teelluq bolghan "lamakan" (zaman we makandin halqighan) liq xususiyiti bolidu. Bu sewebdin salikda oxshashliq tuyghusi shekillendüridu. Undaq bolmisa, "emsali heqiqiy" ge tewe bolidu. Wehdetul wujudning wujudiye éqimidiki tesewwup pishiwaliridin sheyx muhyiddiyn ibni erebi qatarliq tewhid wujudi sopiliri wujudning besh basquchluq xususiyiti bolidighanliqini isbatlap mundaq deydu: wujudning besh xil haliti bolidu, birinchi halitini "wehdet" déyilidu, buningda büyük we muqeddes bolghan zattin kéyinki mertiwide turidighan "teiyin ewwel" basquchi közde tutilidu.

Ikkinchi halet "wahidiye" bolup, isim we süpetlerning tepsilatining mertiwisi, barliq mumkinatlarning heqiqetlirining mertiwisi we "jeberut" mertiwisi dep ataydu. Ular: birinchi we ikkinchi mertiwini "wajibliq" (zözüriyet) derijiside turidighan muhim basquchlar dep qaraydu.

Üchünchi xil haletni "rohlar alemi" we "périshtiler alemi" deydu.

Tötinchi xil haletni "alemil misal" deydu.

Beshinchisi "alemil ejsam we nasut" (maddi we insaniy alem) dur, 3 - 4 - 5 - basquchi "alemil imkan" ichide bolidu.

Shuni bilish kérekki, alemning her bir birlikige hezriti heq subhanehu wetealadin "wujud" we hayatliqqa oxshash we uningdin bashqa san sanaqsiz peyzi putuhatlar uda, arqimu - arqa yétip turidu. U peyzi putuhatlarning kishge yétishi allah taalaning isim we süpetlirining nuri tesirining wasitisi arqiliq bolidu.

Mashayixlar: allah taalagha yéqinlishishning yolliri kishilerning nepeslirining

sanigha oxshash köp, deydu. Qelb letipisi özining menbesige ulashqanda, kishide dawamliq huzuri qelb we diqqetning üzlüksiz yighilip turushi hasil bolidu. Diqqetning chéchilip kétishi aziyidu. Nefs letipisi panahliqqa yetkendin kéyin diqqetning méngidin kélishi mexpi sirdur. Diqqetning yoqilishini danishmenler yaman köridu. Lékin allahqa muhebbet baghlighan kishiler eqilning, we mentiqiliq tepekkurning teqezzasigha qarshi halda yol tutup diqqetning allahdin bashqigha yéqinlashmasliqini telep qilidu.

Saliklardin kimdekim ilahiyet isimliridin bolghan birer isimning rohi tesir basquchlirini kézish arqiliq bu xil rohi tesirning menbesige yetken bolsa, bu jehetlerde kamaletke musherrep bolghan bolidu.

Buningdin shu melum boliduki, kamaletke yetken insan bilen kemchillik qapliwalghan insanni ayridighan perq shu yerdiki, aldinqisi cheksiz déngizgha, kéyinkisi erzimes bir tamche sugha oxshaydu. Buni qandaq bilgili bolidu? Uning qandaq paydisi bar? Kamaletke yetken insan bilen kemtük insanning perqi u érishken jazalar (mukapat) mertiwilerning az köplüki bilen munasiwetlik. Shuningdek ular qilghan ibadetler we hesenatlerning az - köplüki bilen munasiwetlik. Buni mundaq misal arqiliq chüshendürüshke bolidu: bir ademning allahni zikri qilishi üchün yüz dane tili bolsa, u shu arqiliq toxtawsiz allahni zikri qilip tursa, yene bir ademning peqet birla tili bolup u arqiliq allahni zikri qilsa, kéyinkisi aldinqisigha sélishturghanda, héchqanchilik nersige érishmigen bolidu. Shuninggha qiyas qilghanda, aldinqisining imani we barliq kamalitining aldida kéyinkisining imani we kamaliti héchnimige erzimeydu.

Peyghember eleyhissalamning: "eger ebu bekrining imani bilen mining barliq ümmetlirimning imanini ölchinidighan bolsa, elwette ebu bekrining imani hemmini bésip chüshetti" dégen hedisi bu mezmunni körisitidu.

Qelb letpisining menbesige ulashqanliqning we "wilayiti sughra" ning tamamlan'ghanliqining alamiti shuki, bu chaghda salikning tewejjuhi yuqiri tereptin kötürülüp alte tereptin éhate qilinidu.

Saliklardin kimdekim wélayiti sughrani tamamlash; déqqet merkezliship huzurlinish tuyghusi ölüksiz dawamlishish nisbiti hasil bolush; panai qelbi hasil bolush; meiyyet nisbiti bilen alte tereptin éhate qilinish qatarliq nisbetlerning hasil bolushi we bu nisbetlerni qoldin bérip qoymay dawamliq saqlap qélish sherti bilen bu maqamigha érishse, mashayixlarning qarishida bu kishi huzuri qelbning kamalitige yetken bolidu, bundaq kishi allahqa yéqin bolghan muqerreb kishiler qataridin sanilip, bu maqamgha yetken kishi teriqetni telim qilish ijazitige layiq bolghan bolidu.

Bu maqamda peyzi - putuhat nefs letipisi bilen birge, alemil emri bolghan letaip xemsige chüshidu. Tehlil lisan zikrisini yuqirida sözlen'gen shertlirige toluq raye qilghan asasta eytish yuqiri örlesh we batini keshplerning hasil bolishi we nisbetning örlishige sewebchi bolidu. Huzurlinish tuyghusi, intizarliq dawamlishish, yuqiri örlesh, töwenlesh we qelb letipisidikige oxshash jezbatlar bu maqamning tesiratliri jümlisidindur. Belki jezbat, bu maqamda tenni bölekmu - bölek boyiche igelleydu. Lékin bu maqamning tesiratliri nisbet jehette qelb letipisige amraq bolidu. Qelb letipisidiki zoq - shoq bu maqamda zahir bolmaydu,

körülmeydu. Nefs letipiside kamaletning hasil bolishi nefs letipisidiki we qelb letipisidiki zoqlinish tuyghusini hessilep ashuridu. Bu maqamning peyzi putuhati nefs letipisige chüshkende, suning ichide tüz érip ketkinige, qarning qoyash nuri tesiride érip ketkinige oxshash, salik öz wujudining érip kétiwatqanliqini bayqaydu. Bu chaghda uning éngida özining ismi we turqimu qalmaydu. Maddi körüsh sezgüsining orun boshitishi heqiqetke aylinidu. Buning bilen uning zati, süpetliri pana bolup, nuqul haldiki "héchnerse" ge aylinidu. Shundaq derijige yétiduki, "men" dégen ibarige munasip kelgüdek birer yérinimu bayqiyalmaydu. Nuqul haldiki yoqluqqa érishküchi bolidu. Bu maqamda pananing heqiqiti zahir bolidu. Bundaq déyishimizdiki sewep, wilayeti sughra maqamida hasil bolghan pana - panaliqning sheklidinla ibaret. Emdi bu maqamdiki panaliq - heqiqi panaliqdur.

Neqshibendiye mujeddédiye teriqitining mashayixliri qarishidiki seyri sulukning hasilati pana, baqa, huzurlinish tuyghulirining dawamlishishi, exlaqi jehette yüksek derijide paklinish, sheret ehkamlirini ada qilish jehette éghirliq hés qilish (horunluq)ning yoqulishi, sheret hökümlirige keskin boysunush aditi, sünnetlerni qattiq söyünüsh derijiside qoldin bermeslik qatarliqlar we unngdin bashqa yuqiri maqamlargha kötürülüsh, derijilerge yétish qatarliq netijilerning hasil bolishidur. Bu xil netijiler saliklargha tewhid wujudining sirliri keshf bolmighan ehwal astidimu hasil bolidu.

Tewhid wujudi nisbiti (maqami) saliklar asan ézip kétidighan xeterlik maqam bolghanliqtin, saliklarning ézip kétishidin saqlinish üchün imam mujeddid (imam rebbani) bu maqamni suluktin chiqirip tashlap, tewhid wujudini öz ichige almighan neqshibendiye teriqitini yolgha qoyup, eneniwi neqshibendiye terqitini yéngilighan iken.

Kishi nefsni rezilliktin tazilighanda, shexsiyetchilikning dawagerlikidin qutuldurghanda, nefs teskin tapquchi nefs bolalaydu. Nefs buchaghda öz wetinidin hijret qilip, alemil emr letipiliridin ibaret salihlar makanida orunlishidu.

Bu chaghda nefske sedri letipiside orunlishish we hökümranliq qilish iqtidari hasil bolidu. Bu haletke érishken kishining neziri barliq ichki ezalarning eng ichkiri qatlamlirighiche yüreleydu. Nefsde heddédin éship kétish, we teskinlik derijisining hasil bolishigha qarshi turidighan küch qalmaydu. Shuningdek, wujudigha we menlikke orun qalmaydu. "pana" liq we "edem" lik derijisige yétidu. Mana shu chaghda allah taala kishini ézizlaydu, imtiyazgha ige qilidu, "sedri" textining selteniti bilen musherrep qilidu. Allah özi razi bolidighan güzel exlaqlarni peskeshlik we nachar adetlerning ornigha dessitip béridu. Bu chaghda kishidin yaxshiliqtin bashqa ish sadir bolmaydu.

"penai nefs" kamaliti shuki, salik penaliq halitide kamaletlik süpetlirini bayqighandek, eslige qoshuwétilgen bolidu, yeni öz zatini yoqluq halitidin bashqa halette körmeydu, bayqimaydu. Shuninggha oxshash, kamaletning eyniki bolghan bu yoqluqni yoqluqqa qoshuwétilgenlikini bayqaydu. Bu chaghda aripning jismani körüsh iqtidari we hichqandaq eser iznasi qalmaydu. "beqa" liq derijisige yétishidu. Wilayeti sughra maqamida érishken "pena" liq bilen "beqa" liq shekildinla ibaret idi. Wilayeti kubra maqamida érishken "pena" liq bilen "beqa" liq heqiqi "pena" liq we "beqa" liqdur. "xas yoqluq" ning "mutleq yoqluq" qa

qoshuwétilgenliki wilayeti kubraning xususiyetliridindur.

Bu xil "tejelli berqi" "wilayeti kubra" diki tünji qedemdur. Wilayeti kubra peyghemberlerning wilayitidur. Wilayeti sughra bolsa, ewliyalarning wilayiti (maqami) dur. Ewliyalar maqamining yuqiri chéki, peyghemberler maqamining tünji qedimidur. Teriqeti neqshibendiye nisbitining yuqiri chéki wilayeti kubraghiche bolidu. Teriqeti neqshibendiye kishiliri wilayiti kubraning kamaliti jehette, bashqa suluk kishilirige qarighanda eng toluq bextke érishidu. Teriqetning barliq maqam basquchliri bu nisbet asasida mustehkemlinidu. Bu asas mustehkem bolmisa, teriqet binasining chidamchanliqi bolmaydu.

Beshinchi sir - mujeddiyening mexsus maqamliri toghrisida

shu mexpi qalmisunki, neqshibendiye teriqitining maqamliri imam mujeddi (imam rebbani) zamanisidin ilgiri "isim we süpetler dairisi" ghichilik, yeni "enbiyalar wilayiti" bolghan "wilayeti kubra" ghichilik dawam qilghan idi.

Biz sözimizning delili süpitide, imam mujeddid (imam rebbani) ning "mektubat" namliq kitabida xatirlen'gen "wilayeti kubra" din kéyin suluk tamamlan'ghuche bolghan maqamlar toghriliq töwendiki bayanlarni neqli keltürimiz, bu, janabi heq subhanehu wetealaning inayiti bilen imam mujeddidkila keshf bolghan xas maqamlardur.

_ shuni bilishingiz lazimki, "wilayeti kubra"ni we "zahir ismi" ni tamamlap bolghandin kéyin salik sherep bilen "batin ismi" ge we "wilayeti ulya" gha kirishidu. "wilayeti ulya" bolsa, malaike kiramlarning maqamidur. Salik bumaqamda: "batin ismi bilen atalghan, wilayeti ulyaning menbesi bolghan zat allahdin tupraq ilminit letipemdin bashqa hawa, ot, su qatarliq üch letipemge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

Bu maqamda peyzi putuhatning chüshidighan jayi hawa, ot, su qatarliq üch letipidur. Tupraq ilminit letipisini tilgha élip peyzi putuhat chüshüshning sirtida qalduridu. Bu maqamning tereqqiyati "tehlil lisani" we kéchilerde uzun waqit neple namaz oqush, quran tilawet qilish, ruku, sejde qilish qatarliq emellerni yüksek irade bilen qilish. Ibadet jehette yumshaqliqtin qol üzüp intayin qattiqliq bilen emel qilish, az sözlesh, az uxlash, yémeklikni az yéyish, uda roza tutush, kishiler bilen az arilishish qatarliq emellerni qilishqa baghliq. Bu emeller salikning "melkiye" (périshtiler alemi) bilen alaqisini kücheytidu, "besheriye" insaniyet alemi bilen bolghan alaqisini suslashturidu, "tewejjuh" hasil qilidu (qelbi, diqqiti üzlüksiz halda nishan'gha merkezlishidu), huzurlinish tuyghusi özlüksiz dawamlishidu, yuqiri örleydu, üch ilminit letipisi chüshidu, buning bilen salikning ichki dunyasi heyran qalarliq derijide (cheksiz) kéngeygenliki zahir bolidu. "yuqiri qatlamdiki alem kishiliri" bilen alaqilishish zahir bolidu. "keshf erbabiliq salahiyet" ke érisheligen kishi périshtilerni eynen körüshke musherrep bolidu. Bu chaghda salikgha "el közidin ghayip bolush, yoshuruniwélish, büküwélish" qa tewe sirlar keshf bolidu we bayan qilishqa til ajizliq qilidighan sansiz sirlar keshf bolidu.

Bilish kérekki, "wilayeti sughra" we "wilayeti kubra" da seyri qilish "zahir ismi" ning seyri bolidu. "wilayeti ulya"da seyri qilish bolsa "batin ismi" da seyri qilish bolidu. Bu ikki isimda seyri qilishning perqi shu yerdiki, "zahr ismi"da seyri qilish, allah taalaning zatini mulahize qilmastin belki süpetlirige ait "tejelliyat"

larda seyri qilghanliq bolidu. "batin ismi" da seyri qilghanda kishi "isim we süpet" lerning "tejelliyat"i ichide bolup, buningda allah taalaning zatini süpetliri bilen birlikte mulahize qilidu. Bu ikki wilayet we wilayeti ulya otturisidiki perq "zahir" we "batin" isimliri otturisidiki perqge oxshaydu. Wilayeti ulyani méghizgha, qalghan ikki wilayetni méghizning postigha oxshitishqa bolidu. Shuningdek allahning zati wilayeti ulya maqamida mulahize qilinidu. Aldinqi ikki wilayet maqamliride bu xil mulahize qilinmaydu.

Imam mujeddid (imami rebbani) yene mundaq deydu: manga ikki qanat hasil bolghandin kéyin yuqiri örlesh haliti peyda boldi. Bu xil tereqqiyat küchlük asas bilen ot, hawa, su anasirlirigha mexsus ikenliki zahir boldi.

Imam mujeddid (imam rebbani) yene mundaq deydu: "wilayeti ulya" dairisdiki seyrining axirqi chéki "teiyini ewwel" déyilidu. "teiyini ewwel" isimler, süpetler, shanu - shawketler we étbarat qatarliqlarning mertibilirini öz ichige jughlaydu. Bu "teiyin ewwel" xas menbe bolup, "teiyin ewwel" ning "hasil bolidighan ilim" bilen munasiwiti bolidu. "teiyin ewwel" din kéyin seyri qilishqa toghra kelse, "teiyin ewwel" ning "huzuri ilim" bilen munasiwiti bolidu.

I oghlum! "hasil bolidighan ilim" bilen "huzuri ilim" ning bu mertiwide küchke ige bolishi shübhe we misal étibari bilen bolidu. Chünki süpetning wujudi zatidin üstün turushi artuq ishdur. Süpetni bilish "hasil bolidighan ilim" bilen munasiwetlikdur. Emma "zatliq" étibarining zatigha artuq kélidighanliqini tesewwur qilinmaydu. Zatini bilish "huzuri bilish" bilen munasiwetlikdur. Mahiyet jehettin élip éytqanda, bilik igisige bu muqeddes mertiwide bilish obéyiktige teelluq bolghan bilimge érishmigen ehwalda heqiqi bilik hasil bolmaydu. Mana bu "teiyin ewwel" uluq enbiyalar we katta malaikilerning barliq wilayetlirini öz ichige alidu. Bu wejhidin "wilayeti ulya" maqamining eng yuqiri chéki "yuqiri alem kishiliri" gila xasdur.

Sözi höjjetlik sheyx muhemmed meisum (allah uning sirrini mujeddes qilsun) bu maqamning ehwali toghriliq mundaq deydu:

bu maqam ewliyaliqning eng yuqiri maqamidur. Belki bu maqamning enbiyalar wilayitidin üstün turidighanliqi keshf boldi. Shu ésingizde bolsunki, enbiyalar "peyghember" lik peziliti bilen üstün turidu. Démekchi bolghinimiz: bu maqamda "qelbning kengliki" (qelb sezgüsining kengliki) aldinqi maqamlargha sélishturghanda téximu keng bolidu. Aldinqi maqamlarda "qelb sezgüsining kengliki" isimler, süpetler, shanu - shawketler, étibaratlarning zatini mulahize qilmighandiki kenglikining miqdari bilen munasiwetlik bolghan bolsa, bu maqamda zati yuqarqi kamalat bilen birlikte mulahize qilinidu. Isimler, süpetlerdiki "kenglik" ning, zati aldida étibari bolmaydu.

Bir heqiqet yene bir heqiqettin üstün turidu. Bu yerde birinchi heqiqet sahibining peziliti ikkinchi heqiqet sahibidin üstün turidighanliqi zörüriyet hésaplanmaydu. Belki töwen derijidiki heqiqet sahibining yuqiri derijidiki heqiqet sahibidin yuqiri orun'gha kötürilidighanliq mumkinchiliki bolidu. Yuqiri derijidiki heqiqet sahibi allahning "zati" ichide mehbusqa aylinidu. Buningdin yuqiri örleshke mumkin bolmaydu. Qurbi inamining orbitisi ichidiki mertiwilerdin halqip yuqirigha örliyelmeydu. Buningdin shu melum boldiki, "yuqiri alem kishiliri" ning

wilayiti insaniyet xususiyitining wilayitidin üstün turidu. Chünki insaniyet xususiyetlirining malaikilerdin artuq bolishi insaniyetning malaikiler heqiqitidin yuqiri mertiwige örliyeleydighanliqida körülidu. Malaikilerde öz maqamidin yuqirigha örlesh iqtidar yoq.

Qushning ikki qaniti hésaplinidighan, "wilayiti ulya" nami bilen tebir bérilgen "zahir ismi" bilen "batin ismi" ning seyrini tamamlighandin kéyin "kamalati nubuwwet" maqamini seyri qilidu. "kamalati nubuwwet" zatning tejellisi isim we süpetlerning perdisidin halqighan halda özlüksiz dawamlishish bilen ipadilinidu.

Daireti kamalati nubuwwet

bu maqamda salik: "kamalati nubuwwetning menbesi bolghan sap nuqul zat allahdin peqet tupraq anasiri letipemgila peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

Salik "wilayeti sughra", "wilayeti kubra", "wilayeti ulya" din ibaret üch basquchluq wilayet maqamlirining yéghindisidin epzelraq bolghan bu nurluq maqamni bir nuqta (hés qilip) kézidu. Aldinqi maqamlardiki rohi haletlerdin eser qalmaydu. Zuqlinish, arzu qizghinliqi, taqetsizlinish, telepning küchlükliki, yönülüshi éniq bolmighan huzur, küchlük ishench, temkinlik, aramliq hés qilish qatarliqlar bu ali maqamning xususiyetliridin hésaplinidu. Qisqisi bu maqamning barliq xususiyetlirini toluq bayan qilishqa til we qelemning ipadilesh küchi ajizliq qilidu. Uni toluqi bilen tonup yétishtin idrak ajizliq qilidu. Shuningdek, waqit tuyghusi yoqulush, heqiqi teskin, peyghember eleyhissalam allah tereptin élip barliq emri permanlargha tebiiy halda egishish, batini nisbettiki (cheksiz) kenglikning kamaletke yétishi, köngüldiki "néme üchün?" dégen barliq suallar yoqulush, umidsizlik tuyghusi yoqulush, mehrumluq tuyghusi yoqulush, özidiki nisbetni tuymasliq (özige temenna qoymasliq), yalingach (hemmidin qutulghan) halda wisalgha yétish qatarliqlar bu maqamdiki halet özgirishliridin sanilidu. Wisal bilen idrak wisal yoqulushning alamitidur. Bu maqamlar enbiyalargha xas maqamlardur. Bumaqamlardiki "heqiqet", "meiripet" enbiyalarning sheriitidur. Tabiiynlargha hasil bolghini (weliylik) peyghemberlerning tebiitidin köchkenliki we ularning tebiitige warisliq qilghanliqidur.

Bu maqamda peyzi putuhat chüshidighan jay del tupraq anasir letipisidur. Bu maqamda tupraq anasir letipisidin bashqa letipige peyzi putuhat chüshüsh ehwali körülse, bashqa letaipning bu letipige tewe bolghanliqi bilen munasiwetlik bolidu. Batin (ichki dunyasi) ning kengliki bu maqamda shundaq alahide bir derijige yétiduki, aldinqi üch wilayetning maqamliridiki batini kenglikning yéghindisini buninggha sélishtursa, ular héchnimige erzimeydu. Shekil bilen mahiyetning munasiwiti we ularni sélishturghandiki mezmun perqige oxshaydu. (omumi jehettin alghanda bu üch wilayet maqamlirining munasiwiti éniq bolghan,) lékin aldinqi maqamlarning nisbiti (munasiwiti) "kamalati nubuwwet" maqamida kontirolluqini yoqitidu. Mukemmel bolghan kamaletlik ustazning "tewejjuh" qilishini aldinqi shert qilip turup batini muamilige chüshidu. Shagirdning istédad küchi eynen körgen'ge oxshap kétidu. Halbuki, "allahning jamalini körüsh" axiretke wede qilin'ghan ishdur. Bu wilayette hasil bolidighan

muamile wilayetning körgili bolidighan nisbiti terepliridin alghanda axiretke wede qilin'ghan "allahning jamalini körüsh" ke oxshap ketsimu, lékin, "allahning jamalini axirette körüsh", "alemil xelq" (mexluqatlar yeni bashqurulghuchilar alemi) ge xas ishdur. Bu mertibidiki muamilimu "alemil xelq" (mexluqatlar yeni bashqurulghuchilar alemi) ge teelluqdur. "alemil emri" (bashqurghuchi alemi yeni malaikler alemi) ning letaipliri bu yerde étibargha élinmaydu. Ilahi sheretler, peyghember yetküzgen xewerler eng ishenchilik körüsh derijisidiki chüshendürüsh hajetsiz bolghan heqqaniyetke aylinidu.

Mundaq birgep bar: allah taala mewjud, uning mewjudliqi guman we shek qilishqa orun qalmaydighan, chüshendürüsh hajetsiz bolghan derijide heqiqetdur.

Perez qilip baqayli: zeyd isimlik bir adem mewjud dések, elwette uning wujudi qarash we tepekkur qilishqa muhtaj bolidu. Allah taalaning wujudini eynekke oxshatsaq, "mumkinat" (mexluqatlar) eynekte eks etken süretke oxshaydu. Eynekning mewjudliqi heqiqi mewjudluqdur. Süretning mewjudliqi xiyali tuyghudin ibaret xalas. Lékin siz deslepte eynek yüzidiki süretni, uningdin kéyin eynekni körisiz, "kamalati nubuwwet" maqamida sizning köridighiningiz yuqarqining eksiche bolidu. Yene deslepte eynekni misal qilip chüshendürülgen allah taalaning wujudini körisiz. Uningdin kéyin mumkinat (mexluqat) ning wujudini körisiz. Bu seweptin allahning wujudi munazire telep qilmaydighan heqiqet hésaplinidu, mumkinatning wujudi nezeriye hésaplinidu.

Kéchilerde uzun waqit öre turup, qiraet qilish, ruku we sejdilirini mukemmel ada qilip namaz oqush, quranni yéqimliq awaz bilen, tejwid qaidisi bilen oqush, tepsir, hedis ilmi, zikri eytish, yolluq dua - deiwetlerni oqush, sünnetlerni tiriship toluq bija keltürüsh qatarliqlar bu maqamdiki we kéyinki maqamdiki tereqqiyatning sewebchi amilliri sanilidu.

Tupraq anasirining peziliti bashqa üch anasirdin artuq bolghanliqi üchün, tupraq anasiri "alemil xelq" (mexluqatlar yeni bashqurulghuchilar alemi) ke tewe boldi. "alemil xelq" letipiside peyzi putuhat qobul qilish orni tupraq anasir letipisi bolidu.

Bu artuqchiliqni nezerge élip, imam rebbani oghligha mundaq dep yazidu: i oghlum, peyghemberlerning deiwiti "alemil xelq" ge xas bolidu. Shu menada peyghember eleyhissalam: "islam besh asas üstige qurulghan" dégen idi. Sehih hedistiki " besh asas" dégen bu ibare islam erkanliri (tüwrük asasliri) ni bayan qilish toghriliq otturigha qoyulghan. Islam erkanlirining ada bolishi tashqiri beden bilen qelbning shirikchiliki arqiliq emelge ashidu. Tashqi beden "alemil xelq" ge tewedur.

Imam rebbani yuqarqi hedisni peyghemberlerning deiwiti "alemil xelq" ge xas bolidu - dégen qarishigha delil qilip: qelbning "alemil xelq" bilen artuq munasiwet qilish iqtidari bar, shu sewebtin "qelbning testiqlishi" islam erkani ichige kirgüzülgen, "alemil emri" ichide qelbdin bashqa letaipni islam erkani ichige kirgüzülmigen _ dédi.

Jennetning néimetliri, dowzaxning azabliri, allahning jamalini körüshning huzuri, allahning jamalini körüshtin mehrum bolush qatarliq hasilatlarning hemmisi"alemil xelq" ge teelluq ishlardur, "alemil emri" ge teelluq emes. "alemil

xelq" ning paydisi üchün toluq netije hasil qilidighan emeller "qaleb" bilen ada bolidighan periz, wajib, sünnet emellerdur. Qaleb "alemil xelq" letipilirige tewedur. "alemil emri" ning nesibiliri neple emellerge alaqidar bolidu. Emeller ada bolghanliqning netijisi, qurbining mertiwisi bolghan emellerning san süpet miqdari bilen munasiwetlik bolidu. Neple emellerni ada qilghanliqning netijisi bolghan qurbi "alemil emri" ge tewe bolidu. Shuninggha shek qilishqa bolmayduki, periz emellerning aldida neple emellerning étibari bolmaydu. Way ésit! Bir témim suni cheksiz déngiz okyan süyige sélishtusa qanchilik perq bolmaqchidi?! Belki neple ibadetni sünnet ibadetkimu sélishturghili bolmaydu. Buningdin muqerreb kishilerning nisbitini qiyas qilishqa bolidu. "alemil emri" din "alemil xelq" ning artuqliqini bilgili bolidu.

I oghlum! Ishqning küchlükliki, söygüning ghalibliqi, ishtiyaqning ahu - zarliri, meshuqini bayqash, meshuqi tereptin bayqilish, reqse qilish qatarliqlarning hemmisi shola maqamlirida shola tejelliyati zahir bolghanda körilidighan ishlardur. Nishanning eslige yétip barghandin kéyin yuqarqi ishlar shekillenmeydu. Emma bu maqamdiki muhebbet tuyghusi itaet qilish menisidiki muhebbetdur.

Salik shola mertiwiliridin we fena maqamliridin tereqqi qilip beqa mertiwisi we esli derijisige yétishkende uningda aldinqi haletler mewjut bolmaydu. Eslige yétishkendin kéyin kamaletke yetken we kamaletke yetküzgen bolidu, bu chaghda kishige zuqlinish we ishtiyaq ornida heqiqi teskinlik, eng küchlük ishench hasil bolidu. Ene shu chaghda muhebbet xalis itaet, sap pakize ibadet menasigha ige bolidu. Quran oqughanda, periz, sünnet namazlarni oqughanda, sünnetlerni ehya qilghanda özini rahetlik his qilidu, köngli teskin tapidu. Bu qarashni "namaz muiminning méiraji" we " xushalliqim namazda" dégen hedisler delilleydu.

Imam rebbani bu muqeddes mertiwining xususiyiti toghriliq mundaq deydu: insaniyetning tupraq anasirida ornighan letaiplarning kamalitide esliylik we insaniyetning bashqa iqtidari bilen toluq netijige érishish "alemil xelq" we "alemil emri" qatarliqlarning qaysi biridin netijige irishse bu maqamda tupraq anasirigha tewe bolidu we bu anasirning xasiyiti bilen qurbi hasil bolidu. Tupraq anasiri insaniyetke teelluq. Shundaq bolghachqa insanning xasiyiti malaikilerning xasiyitidin artuq bolidu. Chünki tupraq anasirigha hasil bolghan netijiler bashqa üch anasirgha hasil bolalmaydu. Bu seyride shu zahir bolduki, barliq wilayetlerning kamaliti maqami nubuwwet kamalitining sholisidur. Démek, kamalati nubuwwet maqamida kichikkine bir nuqtini bésip ötüsh bashqa wilayetler maqamliri kamalitining hemmisini bésip ötkendin köpraq bolidu. (yeni, kamalati nubuwwet maqamining kengliki bashqa wilayet maqamliri kamalitining yéghindisining kenglikidin keng démekdur). Aldinqi barliq maqamlar kamalitining nisbitini kamalati nubuwwet maqamining nisbitige sélishturghanda, cheksiz déngiz okyan aldédiki bir tamche suchilik bolalmaydu. Démek bu yerde aldinqi maqamlarning nisbiti bumaqamlarning nisbitining kengliki aldida héchnimige erzimeydighan bolup qalidu. Shundaq déyishke boliduki, peyghemberlik maqamining aldida ewliyaliq maqamining perqi cheklik bilen cheksizlik otturisidiki perq bilen oxshash.

Imam rebbani eytidu: kamalati nubuwwettin ibaret katta inamning

peyghemberlerde hasil bolushi héchqandaq wasitige tayanmaydu, emma sahabilerde hasil bolushi peyghemberge mutabet qilghanliqi we ularning tebiitige warisliq qilghanliqidin bolidu, netije peyghemberning wasitichiliki arqiliq emelge ashqan bolidu. Bu xil sherepke érishkenler bekmu az. Tabiinlar yaki tebii tabiinler ichidiki uluqlardin bu derijige yetkenler chiqip qalamdikin? Dep guman qilimen. Bu xil netije ikkinchi ming yilghiche körülmigen. Emdi buchaghda (imam rebbani yashighan dewirde) peyghemberge mutabet qilghanliq we ularning tebiitige warisliq qilghanliqdin zahir boldi. Buning bilen kéyinkilerning ewwelqilerge oxshighanliqi, teng derijige érishkenliki körüldi. Bu sherepke muyesser bolghan kishi, bu ilim we meiripetlerning sahibi "ikkinchi ming yilliq yéngilighuchi" dégen shereplik namgha érishken imam rebbani idi.

Bu xil ishni, imam rebbani érishken allahning zati, süpetliri, tesir küchi qatarliqlargha teelluq ilim we meiripet toghriliq izden'gen kishiler bayqiyalaydu. Allahning zati, süpetliri, tesir küchi qatarliqlar "mewajid", "tejelliyat" we "zahirat" qatarliq ehwallar bilen ariliship ketken bolidu. Bu ilim we meiripetler alimlar bilidighan ilimlerdin, ewliyalar hasil qilghan meiripetlerdin xéli yuqiri orunda turidu. Belki alimler érishken (zahiri) bilimlerni ular érishken (batini) ilimler we meiripetlerge sélishturghanda, post bilen méghizgha oxshitishqa bolidu. Her bir yüz yilning béshida bir "mujeddid" (yéngilighuchi) meydan'gha kélidighanliqi hedis arqiliq isbatlan'ghan. Lékin ming yilda bir meydan'gha kélidighan alahide "mujeddid" (yéngilighuchi) toghriliq birer melumat yoq idi. Alimler érishken (zahiri) bilimlerni ular érishken (batini) ilimler we meiripetler otturisidiki perq yüz bilen mingning belki uningdinmu köp sanning otturidiki perqke oxshaydu.

Allah taaladin kélidighan peyzi putuhatni allah bilen bende otturisida wasite bolup turup barliq xelqlerge, hettaki, öz zamanisidiki eqtab, ewtad we ebdal qatarliqlarghimu yetküzüp béridighan kishi "mujeddid" déyilidu.

Wilayet ulya dairisining seyrini tamamlap bolghandin kéyin isim we süpetlerining perdisidin halqighan halda zahir bolghan zatning tejellisini tesewwup pishiwaliri üch derijige ayriydu: tejellining birinchi derijisi, biz yuqirida tepsili sözlep ötken "kamalati nubuwwet" mertbisi; ikkinchisi, buningdin kéyin bayan qilmaqchi bolghan "kamalati risalet" mertibisi.

Kamalati risalet

salik bu maqamda: "kamalati risaletning menbesi bolghan zatdin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

"wehdaniyet heyiti" dégen ibare, "alemil emri" we "alemil xelq" letipilirining jughlanmisi bolup, insaniyetning bu on letipiliri süzülüp, "wehdaniyet heyiti" bilen paklan'ghandin kéyin shundaq atilidu.

Bu basquch, tesir küchi bir - birige oxshimighan bir qanche yekke dorini qaide boyiche soqup tasqap, hesel bilen yughurup teyyarlighanda, yéngi xususiyetke ige mukemmel bir pishshiq dorining hasil bolghinigha oxshaydu. Insaniyetning bu on letipilirimu oxshashmighan basquchlarda tawlinip yéngi alahide xususiyetke ige bolidu. Bu maqamdin bashlap suluk tamam bolghiche bolghan barliq maqamlarda peyzi putuhatning chüshidighan jayi salikning

"wehdaniyet heyiti" bolidu.

Quran tilawet qilish, öre turup üzün süriler bilen namaz oqush bu maqamning tereqqiyatini ilgiri süridighan amillardur. Bu maqamda salik aldinqi maqamgha qarighanda téximu kenglikke ige bolidu, batinigha nurlarning intayin köp chüshiwatqanliqini bayqaydu. Buningdin kéyin "kamalati ulil ezmi" dairisigha yétip kélidu.

"kamalati ulil ezmi" dairisi

salik bu maqamda: " kamalati ulil ezmining menbesi bolghan zatdin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

Bu maqamda salikning batinigha "zati tejelliyat" we tügümes pütmes nurlar tolup kétidu. Batini bayanning chékidin halqighan derijide kéngiyidu.

Bu maqam we buningdin kéyinki maqamlarda tereqqiyat allahning pezli iltipatigha baghliq, démekchimizki barliq maqamlarda tereqqiyat allaning iltipati bilen bolidu, lékin emel ibadet, wirde wezaiplar we zikri meshghulatliri tereqqiyatqa seweb bolidu. Bu maqam we buningdin kéyinki maqamlarda tereqqiyat yuqarqi maqamlardikidek sewebke baghliq bolmaydu. Xas allahning iltipatigha baghliq bolidu. Zikri meshghulatliri insaniyet qelbidiki meniwi kirlarni tazilap, sezgülerni süzüldürsimu, lékin tereqqiyat netijisi hasil qilalmaydu. Paydisi bar déyilse quran oqush, kéchiliri uzun waqit öre turup, üzün süriler bilen namaz oqushning tereqqiyat hasil qilishta paydisi bolidu.

"kamalati ulil ezmi" maqami tamam bolghandin kéyin, suluk ikki xil usul bilen bolidu. Uning biri ilahi heqiqetler bilen bolidu, bu "heqiqetul keibi", "heqiqeti quran" we "heqiqeti salat" ni körsitidu. Yene biri heqiqeti enbiya bilen bolidu. Lékin teriqet mashayixliri salikni deslepte ilahi heqiqetler sulukide méngishni teshebbus qilishidu. Buning bilen deslepte "heqiqetul keibi" muraqibisini telim béridu.

"heqiqetul keibi" dairisi

salik bu maqamda: "heqiqetul keibi" ning menbesi we barliq mumkinatlarning sejdigahi bolghan zatdin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu. Bu maqamda: peyzi putuhat chüshidighan jayi salikning wehdaniyet heyiti bolidu. Heqsubhanehu wetealaning kattiliqi bu maqamda salikgha mushahide bolidu, bilinidu. Salik bu maqamda heywetlik we ulughliqqa musteghreq bolidu. Bu ali mertibide hasil bolidighini pena bilen beqadur. Salik öz zati irishken bu mertibining shanu shewkiti bilen süpetlen'genliki (shu süpetke ige bolghanliqini) hés qilidu. Yeni mumkinatlarning salikning "nefsi" ge yüzliniwatqanliqi mushahide bolidu (körülidu). Salik ejeblinerlik halda ilahi heqiqetler nisbitini we u nisbetning yuqiri örlewatqanliqini (küchiyiwatqanliqini) we özining intayin mulayim, yowash, méhriban bolup qalghanliqini idrak qilidu. Üch kamalatning nisbiti bilen xaraktirlenmigenlikini bayqaydu. Belki enbiyalar heqiqitide uningdinmu tola ishlarni mushahide qilidu. Buning sewebi shu yerdiki, salikning munasiwiti kamalat maqamigha yétishtin ilgiri wilayet nisbiti bilen bolatti. Uning pena we beqaliqi süpetlerning we shanu shewketlerning ichide bolup, bu mertibilerning

nisbiti bilen, allahning sap zatining mertibe nisbitini idrak qilish bilen salikning munasiwiti bolmighan idi. Shu wejhidin bu ali nisbetni idrak qilish asan'gha toxtimaydu. Salikqa bu chaghda pena we beqaliq hasil bolsa hemde bu derijilerning exlaqini adetke aylanduralisa, uning idraki, hissiy quwwiti küchiyip qélishi mumkin.

"pewqaniyet" maqamlirining nisbitini idrak qilish "kamalat" ning nisbitige qarighanda köpraq körülidu. Mahiyet jehette bolsa, "kamalat nisbiti" bilen "pewqaniyet maqamliri" ning nisbiti bir türge tewe. Lékin "pewqaniyet maqamliri" din tereqqiy qilghandin kéyin salikning batinida yuqiri örlesh we kenglik jehette nisbet ziyade bolidu. Chünki bu mertibiler "zat" ning dawamliship turidighan tejellisige musherrep bolidu.

Imam rebbani mundaq deydu: bezi kamaletlik kishiler büyüklük we kattiliqning sehniside meqsetke yétidu, bundaq bolushi ularning peyghemberlerning tebiitige egeshkenliki we warisliq qilghanliqidindur. Ulargha peyghemberlerdek muamile qilish lazim. I oghlum, bu xil muamile insaniyetning "heyeti wehdaniyiti" gila xasdur. "heyeti wehdaniyet" "alemil emri" we "alemil xelq" letipilirining jughlanmisining terbiyetguzaridr. "heyeti wehdaniyet" arqiliq tupraq anasiri bashqa anasirlargha reis bolghan bu mertibidin kéyin, "heqiqetil quran" mertibisige qedem qoyidu.

"heqiqetil quran" dairisi

buningda salik: "heqiqetil quranning menbesi bolghan zat hezritining (cheksiz) kenglikining bashlinish nuqtisidin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu. Bu maqamda allahning kalami (quran) ning orunlashturushi zahir bolidu. Quranning her bir herpi nishanning keibisige tutishidighan derya halitide körünidu. Quran tilawet qiliwatqanda uning tili "musa eleyhissalamning derixi" ge oxshash, belki "qaleb" ning hemmisi tilgha oxshaydighan bolidu. Quran nurliri keshf bolghanliqning alamiti shuki, salikning batinida éghirliq (ayetning salmiqi_ éghir wezni) zahir bolidu.

Imam rebbani mundaq deydu: saf nur bolghan bu maqamni tamamlighandin kéyin, heqiqeti quranning pellisi bolghan heqiqetil keibining intayin ali maqam ikenlikni bayqidim. Keibe quranning hökmi arqiliq ibadet qilghanda yüzlinidighan qible belgilinip, sejdigahliq sheripige érishken. Bu munasiwet bilen quran yétekchilik, keibe yéteklen'güchilik orun'gha ige bolghan iken. Bu mertibe allahning zati pakliqining (cheksiz) kenglikining bashlinish nuqtisi we ölge bilen ölgiler otturisidiki alahide perqning bashlinish nuqtisidur.

"heqiqetil quran" nam bilen atighan bu muqeddes maqamgha nur yürgüzüsh mumkin bolmaydu. Belki cheklinidu. "heqiqetil quran" gha allahning zati pakliqining (cheksiz) kengliki we ölge bilen ölgiler otturisidiki alahidiliktin bashqa nerse kirelmeydu. Bu mertibning üstide heqiqeti salat dairisi bolidu.

Heqiqeti salat (namaz heqiqiti) dairisi

bu maqamda salik: "heqiqeti salatning menbesi bolghan zatning pak bolush kenglikining kamalitidin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu. Bu maqamda peyzi putuhat qobul qilidighan

jay wehdaniyet heyiti bolsimu, nimishqa bu mertibining kengliki tilgha élinidu? Jawabi shuki, heqiqetil quran bu maqamning bir jüzi, heqiqetul keibe yene bir jüzisidur. Bu muqeddes heqiqetlerni tehqiqlighan salik namaz oquwatqan chéghida (tuyghu jehettin) bu pani alemdin chiqip, baqi alemge kirip kétidu. Peyghember eleyhissalamning töwendiki hedisliridiki körsetmilirining heqiqiti kamaletlik halda tejelli qilidu, u mundaq dégen idi:

" allahni körüp turghandek (tuyghu bilen) ibadet qilghaysen. ", "namaz muiminning méirajidur. ", " kishi namazda perwerdigarigha eng yéqin bolidu. "

namaz bolmighan bolsa, meqsudning dédaridin niqab échilmighan bolatti. Izden'güchini qandaq nerse nishan'gha qarap yétekleydu? Könglide derd xapiliq bar ademler üchün namazda lezzet bar, késel ademler üchün rahet (janning rahiti) bar. " i bilal, (namazgha ezan oqush arqiliq) mini rahetlendürgin!" dégen hedis bu mezmunni körsitidu.

Tesewwup yolidiki, heqiqeti salat (namazning heqiqiti) ni toluq chüshenmigen tola ademler könglini teskin tapquzush üchün diqqitini neghme sazlargha qaratti, metlubini reqse samadin, ashiq bolush we biwaste sézimdin izleshti. Saz neghme, reqse sama we shuninggha oxshash nersiler ularning aditige aylinip kétishti. Shundaq kishilerge heqiqeti salattin birer ish zahir bolghan bolsidi, ashiq bolush we biwaste sézim qatarliqlargha nezer salmighan bolatti. Halbuki namaz oqughuchi tekbir eytilghan chaghda (ang sizim jehette) ikki alemdin halqip ketken bolatti. Allahu ekber déginiche katta shanu shewket we seltenet igisi bolghan mehbubining aldida hazir bolghan bolatti, mana bu chaghda kishi heqiqi mehbubning ichide özini pena qilghan bolatti. Uning heybiti, uluqliqi, kattiliqi zahir bolghanda, özini uning aldida yowash, ajiz, héchnimige erzimeydighan hés qilatti. Qiraet qilghan waqitta özining barliqini mehbubi üchün béghishlan'ghan halette mewjud ikenlikini we heq allah bilen sözlishiwatqanliqini, janabi allahqa xitab qiliwatqanliqini bayqaytti. Bu chaghda uning turqi "musewiye derixi" ning hökmide bolatti. Uningdin kéyin intayin hörmet bilen bérilip ruku qilsa (mehbubigha qarap igilse) bélini tüzlep tesbih eytsa, yene yerge bash qoyup, kamali derijide yowashliq we köngli sunuqliq izhar qilsa, ajizliq we yalwurush bilen yüzini qelbidiki mehbubining aldida qoysa, metlubi heqiqigha yüzlen'gen asasta, uning weslini telep qilip sejde qilsa, weslini xiyal qilip olturup qilghan xataliqlirini tonup, uningdin kechürüm sorisa, ikkinchi qétim yene sejdige bash qoyup, kechürüm, we qurbi telep qilsa, shukri ada qilsa, bu xil qurbini éhsan (inam) qilghanliqigha (tizlinip olturup) teheyyat we teshehhud kelimilirini oqusa, (tewhidni tilida iqrar qilmastin, peyghemberlikni testiq qilmastin qurbi mertibisige yétimen déyish quruq xiyaldur). We durudi ibrahimiyeni oqusa, (chünki xelil, yeni dostluq mertibisi ibrahim eleyhissalamgha, hebib, yeni qedrilik dostluq mertbisi peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamgha xasdur). Bu ikki durudni oqush arqiliq ichikish (könüp qélish) we xas yéqinliq telep qilsa, namazni edeb bilen, sünnetke muwapiq ada qilsa, muhim qismi bolghan erkanlirini tertiplik orunlash qaidisige raye qilsa, bular heqiqeti salatning zahir bolushining sewepchi amilliridur. Eger namazda ikki közini yumup, yaki pütün diqqet itibari bilen qelbke tewejjuh qilip (tikilip) tursa heqiqeti salat zahir bolmaydu, chünki

buxil qilmish namazning edeb qaidiliri emes.

Imam rebbani eytidu: bu intayin yüksek maqam bolup, alemi shahadet (köz bilen körgili bolidighan alem) de yuqiri chekke yetken namazxanlargha yuqirida biz süretlep bergen heqiqeti salatning mertibisi (namazning mahiyiti) zahir bolidu. Bu, kenglik tuyghusi we ibret ölgilik imtiyazi jehette kamalet maqamidur.

Imam rebbani allahqa hemdu - sana, resulullahqa durud oqup we tebligh deiwetlerni qilghandin kéyin (alahide itibar bilen) mundaq deydu:

i eziz qirindishim, allah sizni ashu toghra yolgha bashlisun. Shuni bilip qélingki, islamning besh erkani ichide namaz ikkinchi erkan hésaplinip, barliq ibadetlerni özige jemileydu. Özining jemilesh xususiyiti bilen hemme ibadetning hökmide we qurbi hasil qilidighan barliq emellerning ichide derijisi eng artuq hésaplinidu. Méiraj kéchisi peyghember eleyhissalamgha hasil bolghan chüsh (chüshke oxshap kétidighan mueyyen sezgü) yeni méiraj, bu alemde namaz ichide hasil bolghan.

Namazning sirtida saliklargha hasil bolidighan zuqlinishlar, érishken sezgüler, ilim, meiripetler, özgirishler, maqamlar, nurlar, rengler, bizesh (güzelleshtürüsh), mustehkemlinish, keypiyatqa aylan'ghan we keypiyatqa aylanmighan tejelliyatlar, rengdarliqqa ige bolghan we rengdarliqqa ige bolmighan zuhuratlar (zahir bolidighan ishlar) qatarliqlar, saliklarning heqiqeti salattin érishken tuyghuliridur. Bu tuyghuning bashlinish nuqtisi shola we ölgilerdur. Belki tesewwur küchi we xiyali tuyghudin kélip chiqqandur. Heqiqeti salatning tesiratigha érishken kishi namazni ada qiliwatqan waqitta dunyaliq menbelerdin üzülüp axiretlik menbege kirgendek bolidu. Bu chaghda salikning axiretke xas bolghan mukemmel nesibige ériship qélishi ayaqtiki ashtek ishdur. Bu nesibe eslidin kélip chiqqan bolup, hergizmu sholigha alaqidar nuqsandin kélip chiqmighan.

Ehli tesewwup ichide bir bölük kishiler mundaq qaraydu: saliklarning ehwalidiki tereqqiyatida namazning mueyyen we hal özgertküdek derijide netijisi bolmaydu. Namazgha qarighanda rozining netijisi artuq.

Sheyx muhyidddiyn ibni erebi mundaq deydu: roza ichide yémek, ichmek terk étilidu. Rozidar adem "semediyet" (achliqqa berdashliq bérish, mustehkemlik, waqit perqi) süpetliri bilen xaraktérlen'gen bolidu. Namaz oqughan adem, namaz ichidila shexsiyetsizlik maqamida bolidu. Chünki ibadet qilghuchini "meibudiyet" (ibadet qilin'ghuchiliq) din sughurup chiqiridu.

Heqiqeti salattin ibaret bu maqamdin kéyin "meibudiye serpe" mertibisige qedem qoyidu, örleydu.

Meibudiye serfe (nuqul, saf ibadet qilin'ghuchiliq maqami) dairisi

bu maqamda salik: " nuqul, saf ibadet qilin'ghuchi zattin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilinidu.

Bu yüksek mertibe hemmining we batini jehettiki kenglikning yiltizidurki, aldinqi maqamlardiki barliq özgishler bu yerde ajiz sanilidu. Imtiyazmu shundaq bolidu. Qedem seyrisi bu yerde tamam bolidu. Allahqa hemdu - sanalar bolsunki, nezer seyrisi tosalghugha uchrimaydu.

Imam rebbani eytidu: heqiqeti salatning üstide "meibudiye serfe" mertibisi bolidu. Enbiyalarning we ewliyalar ichidiki kattilarning qedem seyrisining axirqi

nuqtisi ibadetning axirqi mertibisi bolghan heqiqeti salat maqamida tügeydu. Uning üstide "meibudiye serfe" mertibisi turidu. Uning üstige qedem élip yüzlinishke héch bir ehedining qudriti yetmeydu. Lékin allah subhabehu we tealaning iltipati bilen nezer seyrisi cheklenmeydu. Méiraj kéchisi peyghember eleyhissalamgha mérajda toxtang i muhemmed! Dep qilin'ghan xitab yuqarqi mezmun'gha imkaniyet béridu. Bu yerdiki "toxtang!" dégen ibare uningdin yuqirigha qedem yetküzüsh yoqliqini körsitidu. Yeni, toxtang i muhemmed! Buningdin yuqiri maqamgha qedem basmang, dégenlik bolidu. Chünki heqiqeti salatning üstidiki maqam "zörüriyet" menbesidin kélip chiqqandur. Hezriti zatning xalis bolush we pak bolush maqamidur. Bu maqamgha kishining qedimi yétishi mumkin bolmaydu. Bu maqamlarni tehqiqilimaqchi bolghan kishi kelime teyyibe «لاٸلاهه الله»kelimisining heqiqiti üstide izdense bolidu. Shuningdek layaqiti bolmighan ilahlargha ibadet qilishni nepi qilish (yoqitish), ibadet qilishqa heqiqi tégishlik allahni isbatlashni bu maqamda tehqiqlise bolidu. Bu maqamda ibadet qilghuchiliq bilen ibadet qilin'ghuchiliq otturisidiki perq imtiyaz zahir bolidu. Ibadet qilghuchi bilen ibadet qilin'ghuchining chek chigrisi ayrilidu, bir - biridin öz layiqida perqlinidu.

«لاٸلاهه الله»kelimisige yuqiri chekke yetküchilerning ehwaligha nisbeten mena eytqanda: allahdin bashqa meibud yoq, dégenlik bolidu. Ottur basquchtikilerning ehwaligha nisbeten eytsaq, allahdin bashqa meqsud yoq, dégenlik bolidu. Yéngidin qedem qoyghuchilarning ehwaligha sélishtughanda, allahdin bashqa mewjudluq yoq, dégenlik bolidu. Bu maqamning tereqqiyati nezer jehette ipadilinidu. Körüsh ötkürliki namazgha baghliq bolidu. Namaz bolsa yuqiri chekke yetkenlerning meshghulatidur.

Shuni bilish kérekki, ilahi heqiqetlerdiki seyri bu maqamghiche tamam bolidu. Bu maqamdiki tereqqiyat allah taalaning pezli we éhsanigha xas ishdur.

Biz yuqirida "kamalati ulil ezmi" ni sulukning ikki yoli, uning biri heqiqeti ilahi ikenlikini sözlep ötken iduq. Emdi sulukning ikkinchi yoli bolghan "enbiyalar heqiqiti" toghriliq toxtilimiz. "enbiyalar heqiqiti" diki tereqqiyat xas peyghember eleyhissalamning muhebbitige munasiwetlik ishdur. Allah taala öz zatini söygendek özining süpiti we "pili" nimu söyidu. Zatni, süpetni söyüshning "söygüchilik" we "söyülgüchilik" din ibaret ikki xil shekli bolidu. Söyülgüchilikning kamaliti söyülgüchilerning xojisi peyghember eleyhissalamda zahir bolghan. Söygüchilikning kamaliti musa eleyhissalamda zahir bolghan. Söyülgüchilikning süpiti we isimi ibrahim eleyhissalamda zahir bolghan. Salikning seyri deslepte xelillik maqami bolghan, sipatning we heqiqeti ibrahimiyening kamalitide élip bérilidu.

Heqiqeti ibrahimiyye dairisi

bu maqamda salik: " heqiqeti ibrahimiyyening menbesi bolghan zattin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhet chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu. Bu barliq maqamlar ichidiki eng nurluq (rohi tesiri eng küchlük), eng beriketlik maqamdur, peyghemberler bu maqamda ibrahim eleyhissalamgha

mutabet qilidu, egishidu. Allah taala quranda peyghember eleyhissalagha: ibrahimning toghra yoligha egeshkin dep emri qildi. Peyghember eleyhissalam shu seweptin durud oqush we beriket tileshning ölgisini körsetti. Ummetlirini namazda we bashqa chaghlarda töwendiki durudlarni oqushqa buyridi, özimu shundaq qildi:

«اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل سينا

إبراهيم إنك حميد مجيد. اللهم بارك على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد كما باركت على

إبراهيم وعلى آل سينا إبراهيم إنك حميد مجيد»

Bu emri we ölgidin bu maqamning beriketliki melum bolidu. Bu durudni köp oqush bu maqamning tereqqiyatigha seweb bolidu. Mashayixlar bu ikki durudni bu maqam we kéyinki maqamlarning her biride üchmingdin oqushni éniq qilip körsetken. Uningdin köp oquyalisa téxi yaxshi bolidu. Salik bu maqamda mexsus bolghan unsi ulpet (échikip qilish), bashqa ishtiyaqtin qutulup heq subhanehu wetealaning zatigha baghlinishtek alahide xasliqigha ige bolidu. Zahir bolghan "mehbubiye sipatiye" tejelli qilidu. U süpet, turq, chiray we shuninggha oxshighan xasliqlardin ibarettur. Islam itiqadida qeti tewrenmey mustehkem turush, allahning zatigha kamali ixlas qilish nisbiti bu maqaning xususiyitidindur. Bu maqam özgirishlirining körinerlik ipadisi shuki, salik bu maqamda, allahdin bashqigha tewejjuh qilalmaydu - diqqitini yighalmaydu. Allahdin bashqigha nisbeten tewejjuh qilish, diqqitini merkezleshtürüsh, oylash iqtidari yoqulidu. Bu xil halet hezriti ibrahim eleyhissalam we peyghember eleyhissalamning xas xelilliq (xas dostluq) maqamigha érishishining teqezzasidur. Quran kerimde ibrahim eleyhissalamning bu xil halitidin hikaye teriqiside mundaq neqil keltürilidu asmanlarni we zéminni deslepte yoqtin bar qilip yaratqan zatqa tewrenmes ixlas bilen yüzümni tewejjuh qildim (yüzlendürdüm). Mana bu heqiqi ixlasning, xas bolghan unsi ulpetning menisidur. Buningdin kéyin salik "heqiqeti musawiye" maqamigha ötidu. Bu maqam "muhibbiye serfe" (nuqul, saf söygüchilik) maqamidin ibarettur.

Heqiqeti musawiye dairisi

bu maqamda salik: "öz nefsini söygüchi we heqiqeti musawiyening menbesi bolghan zattin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu. Bu chaghda ajayib keypiyatlar zatning öz nefsige bolghan söygüsi kamali quwwet bilen zahir bolidu. Zatiye muhebbitining mewjudi bilen "istighna" ning shanu shewkiti ashkara bolidu, körünidu. Töwendiki durudni köp tekrar qilish bu maqamning tereqqiyatigha seweb bolidu:

«اللهم صل على سيدنا محمد وآله وعلى جميع الأنبياء والمرسلين خصوصا علي كليمك موسى»

Bu maqamning yuqirisida "heqiqeti muhemmediye" din ibaret heqiqetler heqiqiti mertibisi turidu.

"heqiqeti muhemmediye" dairisi

salik bu maqamda: "öz nefsi üchün söygüchi we söyülgüchi bolghan we

heqiqeti muhemmediye bolghan zattin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

Muhemmed eleyhissalamning mubarek ismida ikki "m" herpi bar. Bu ikki "m" herpi "muhibiye" (söygüchilik) we "mehbubiye" (söyülgüchilik) tin ibaret ikki muhebbet uqumini körsitidu. Bu maqamda pena we beqaliq xas sheklide zahir bolidu. Peyghemberlerning xojisi bolghan muhemmed eleyhissalam bilen xas birlishish (bir gewdilish) muyesser bolidu. Bu maqamda katta ewliyalar sözlep yüridighan "tosط" (tewessut _ otturida turush) ning menisi zahir bolidu, iniq bolidu. Bu chaghda egeshküchi egishilgüchige oxshap kétidu. Xuddi "egishish" dégen atalghu aridin kötürülüp ketkendek bolup qalidu. Salik bu chaghda egeshküchi egishilgüchige oxshash herbiri bir derexning yiltizini (menbeni) tutuwalghan, bir bulaqtin su ichiwatqan, bir boyun'gha isilip bext tuyghusigha chümiliwatqandek tuyghugha kélip qalidu. Bu xil huzurluq tuyghuning kélip turishi bilen salikgha muhemmed eleyhissalamgha bolghan xas muhebbet ishtiyaqi hasil bolidu. Imam rebbanining: "men allahni söyimen chünki u muhemmed eleyhissalamning pewredigaridur" dégen sözning menasi zahir bolidu.

Bu maqamning xususiyetliri shuki salik dunyaliq, axiretlik ishlirida, sözide, herikitide we barliq ehwallirida peyghembereleyhissalamgha toluq mutabet qilish qizghinliqi peyda bolidu we uning küchlük teliwige aylinidu.

Shu mexpi qalmisunki, heqiqeti muhemmediye zuhurining ewwel bolushi we heqiqetler heqiqiti bolushi shu sewebdinki u enbiyalar we malaiklerning heqiqiti we sayisidur. Bu maqamdin kéyin "heqiqeti ehmediye" mertibisige chiqidu.

Heqiqeti ehmediye dairisi

salik bu maqamda: "öz nefsi üchün söyülgüchi we heqiqeti ehmediyening menbesi bolghan zattin wehdaniyet heyitim üstige peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilinidu. Bu ali maqamda nisbetning yuqiriliqi kamali derijide chaqnighan nurlarning köplep yétip kélishi zahir bolidu. Salikda el közidin yoshurunushqa alaqidar sirlarning xususiyetliri zahir bolidu. Bayanning chékidin halqighan ajayib keypiyat, gharaib haletler kélip turidu. Kamali iltipattin ibaret bolghan "mehbubiyeti zatiye" (zatliqning söyülgüchiliki) we zatqa xas söyülgüchining muhebbiti süpettin ayrilghan halette keshf bolidu. Bu xil özgirish "mehbubiye sipatiye" (sipatliqning söyülgüchilik) maqamida zahir bolghan ishlarning eksiche bolidu. Chünki bumaqamda "mehbubiyeti zatiye" - "mehbubiyeti zatiye"liq sheklide tejelli qiliduki "mehbubiye sipatiye" uning yénida chang tozan'gha (quruq nersige) aylinip qalidu. Bu söygüchining ishqining küchlüklikini zörüriyet derijisige yetküzidu. Bu ish heqiqeten zuqlinish iqtidargha teelleqdur. Zuqlinish iqtidari yoq ademge bu heqiqettin nesibe yoq. Bu durudni tekrar oqumaq bu maqamning tereqqiyatigha seweb bolidu:

«اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد وعلى أصحاب سيدنا محمد أفضل

صلواتك عدد معلوماتك وبارك وسلم».

Imam rebbani eytidu: peyghember eleyhissalam quran kerimde ikki isim bilen atalghan. Biri, pethi süriside «محمد رسول الله»، yene biri, sef süriside "aһmd" dégen isim bilen atalghan. Her isimning alahide bir wilayiti bolidu. "wilayiti muhemmediye" peyghember eleyhissalamning "mehbubiye" maqamini menbe qilghan. Lékin uning dairiside "mehbubiyet serfe" (nuqul, saf söyülgüchilik) bolmastin belki "muhibbiyet" tin az miqdarda arilashqan bolidu. Bu ariliship qélish yilitizigha yetküdek derijide bolmisimu, lékin u "mehbubiyet serfe" ge kashila bolidu. Emma "wilayeti ehmediye" söygüchilikning nuqsanidin xali haldiki "mehbubiyet serfe" (nuqul, saf söyülgüchilik) tin kélip chiqqan bolidu. Bu wilayet yuqarqi wilayetlerge sélishturghanda metlubgha yéqinliqta bir künlük yolchilik yéqin. Söygüchining nezirini metlubqa intayin bek jelb qilidu. Bu sewebtin söyülgüchining öz söyülgüchilikide tamamigha yetkenliki uning mukemmel istighnasidur we köp iltipat qilmighanliqidur. (söyülgüchi söygüchidin özini istighna qilghanliqi _ bihajet tutqanliqi, we söygüchige köp iltipat qilmighanliqi tüpeylidin söygüchining söygüsini eng yuqiri chekke yetküzgen _ t) söygüchining neziride eng güzel, eng chirayliq körün'gen. Söyülgüchining bu xil muhebbiti söygüchining öz zati bilen bolghan chongqur alaqisini köpeytidu. Bu arqiliq söygüchini öz zatining jamaligha jezbe qilidu, bihush qilghudek derijide öz jamaligha küchlük tartidu. Meptunluq sewebidin hushidin kétishi ziyade bolidu.

_ teejjub bilen subhanellah deymen! "aһmd" ismi ajayib ali janab isimdurki allahning "aһd" ismidin terkib tapqan. "m" herpining yumilaq béshi ilahi sirlarning bisharetliridindur. Bu alemde uninggha tebir bérish üchün, "m" herpining yumilaq béshidin jawab tépish mumkin. "aһd" dégen tengdishi yoq yekke yigane allah dégenlikdur. "m" herpining yumilaq béshi qulni xojayinidin perqelendurup türidighan ibadet qilghuchiliqning boyunchiqi (chembirikidur). Démek, "m" herpining yumilaq béshi bendilikning simowolidur. "aһd" ibarisidin teizim ipadisi chiqip turidu. Bu ikkisini qoshqanda, allah bilen peyghember eleyhissalamning arisidiki xojayinliq bilen bendiliktin ibaret munasiwet zahir bolidu.

Mashayixlar isbatlap körsetken pena we beqaning menisi néme? Ular nimishqa wilayetni bu ikkisige baghlap chüshendüridu? "teiyin muhemmedi" ni bayan qilishta pena we beqaning qandaq menisi bar? Dep sorishingiz mumkin.

Buning jawabi shuki: pena bilen beqa teriqettiki ikki jeng meydanidur. Penaning yoqilish, zawalliq dégen menisi peqet nezer jehettiki yoqilishni körsitidu. Beqaning mehkem turush, menggü turush dégen menisimu yuqarqigha oxshash nezer jehettiki ish bolup, oxshimaydighan yéri, bu yerde insanliq süpet yoshurinidu. Yoqalmaydu.

Bu maqamdiki penaliq bolsa uninggha oxshimaydu. Insanliq süpitining wujudi yoqulishi bilen ipadilinidu. Tenning roh bilen birlikte baqi alemge ötkenliki arqiliq sabit bolidu. (bendide bu xil haletning mewjudliqi mumkin bolmaydighan ish bolsimu). Buningliq bilen bendiliktin chiqip ketmeydu. Lékin zati bilen "meiyet" birikip kétish, singip kétish jehette özidin heqqe yéqin bolidu. Öz zatidin yiraqlishidu. Bu chaghda uningdin insaniyetke tewe bolghan hökümler kötürülüp

kétidu.

Imam rebbani qatarliq teriqet meshayixlirining kitablirida mundaq xatirlen'gen:

heqiqeti keibe nezeriye jehette heqiqeti ehmediyege oxshaydu. Bu söz zahiren eytmaqqa chüshenchidin yiraq. Uning kishi kallisidin ötmeydighan yéri shuningdiki, heqiqeti keibe ilahi heqiqetler qataridin sanilidu. Heqiqeti ehmediye bolsa enbiyalar qataridin sanilidu. Bu ikkisining özige munasip ilim meiripetliri, alahide xususiyetliri bolidu. Bu ikkisini qandaqmu bir orun'gha qoyghili bolsun?

Bu heqte imam rebbani mundaq yazidu: heqiqeti muhemmediye bolsa peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning "teqdis" we "tenzih" maqamining yuqiri pellisidin chüshkenlikidur. Heqiqeti keibe bolsa, keibining yuqirigha örleshtiki maqamining eng yuqiri chékidur. U bolsa heqiqeti muhemmediyege "tenzihiye" mertibiside örleshning birinchi qedimidur. Téxi birer kishi "muhemmed" we "ehmed" dégen ikki isim bilen atalghan peyghember eleyhissalamning yuqiri maqamlirigha kötürülüp baqqan emes. Bu ikki isimning her birining alahide wilayiti bolidu.

Wujud anasiri we " zulmani alem" ni yorutup toghra yolgha bashlash itibari bilen "muhemmed" ismi we bu isimning wilayiti ilahi isimdin kélip chiqqan bolup, töwen derijilik alemni terbiyet qilish nisbitige ige. Mana bu heqiqeti muhemmediyedur.

Rohaniyet wujudi itibari bilen alemi melekut we alemi erwahlarda qattiq chüchüsh peyda qilghan "ehmed" ismidur. Peyghember eleyhissalam anasir mewjudliqidin ilgiri bu xil rohaniyet wujudi bilen mewjud idi. Bu isimning wilayiti heqiqeti muhemmediyening bashlan'ghuch nuqtisini jemiligüchi shanu shewkettin kélip chiqqan, uning esli yiltizi peyghember eleyhissalamgha tutishidu. Bu isimning alemi nuranini terbiyet qilish nisbiti bar. Bu isim heqiqeti muhemmediye dep atilidu. Hem heqiqeti keibe dep tebir bérilidu. Enasir terbiyitige teelluq bolghan nubuwwet hergizmu birla heqiqetke (heqiqeti muhemmediye we heqiqeti ehmediyening birige) xas emes, belki ikki heqiqetning itibari bilen, heqiqeti muhemmediyening bashlan'ghuch nuqtisini jemiligüchi shanu shewket, yene biri mushu shanu shewketning bashlinish nuqtisi arqiliq peyghember eleyhissalam terbiyet qilin'ghan. Bu sewebtin bu deiwet (peyghemberlik) ning derijisi aldinqi deiwetlerning mertibisidin artuq hésaplinidu. Chünki bu deiwet alemil emri we alemi rohanige xastur. Bu deiwet alemil emri we alemil xelqni öz ichige alidu. Peyghember eleyhissalamning ikki heqiqiti shereplik ikki ismi itibari bilen uninggha tebii jayida del kelgen bolidu.

Emma peyghember eleyhissalamning yuqiri mertibilerge örlishi ikki heqiqetning yuqirisida bolidu. Uni bayan qilish esla mumkin emes. U érishidighan netijilerning yuqiri chékini gheyblerni bek bilgüchi allahdin bashqa kishi bilmeydu. Pezilet we tallinish xaqanliqi uninggha bérilgen. Bu tehqiqileshtin shu ayan boldiki, heqiqeti keibe peyghember eleyhissalamda toplan'ghan heqiqetlerdin bir jüzidur. Peyghember eleyhissalamning heqiqiti jismani, rohani, alemil emri, alemil xelq kamaletlirini özide jemi qilghan. Peyghember eleyhissalamdiki bezi kamaletlerning yene bezi kamaletlerdin üstün turidighanliqi zahir boldi. Bu

mertibining yuqirisida "hubbi serf" mertibisi bolidu.

Hubbi serf (sap muhebbet) dairisi

bu maqamda salik: "hubbi serfning menbesi bolghan zattin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilinidu.

Zati mutleqning hezritige we "lateiyin" (bilinmigen) maqamigha yéqin bolghanliqtin bu maqamdiki xususiyetler nisbitining tengdishi yoq. Chünki zati mutleqning hezriti mertibisidin kéyin zahir bolidighan "teiyin ewwel" muhebbetdur. Muhebbet bolsa, mumkinat we mexluqatlatlarning yarilish sewebi zahir bolushqa sewebchi bolidu.

Imam rebbani eytidu: yoshurun ilahi xezinilerdin eng deslep zahir bolghini muhebbet boldi. Xalayiqlarning yarilishigha muhebbet sewebchi bolup qalghan. Eger shu muhebbet bolmighan bolsa, bu alemmu peqet yoq bolghan bolatti.

Mana bumaqam peyghemberlerning xojisi muhemmed eleyhissalamgha mexsus maqamdur. Bu maqamda peyghemberler heqiqiti ichidin muhemmed eleyhissalamdin bashqa birining shirikchiliki yoq. Bu ali mertibe heqiqette, heqiqeti ehmediye mertibisidur. Buningdin ilgiriki maqamlar bu maqamning sayisi ichidedur. Bu maqamdin kéyin "lateiyin", mutleqliq we sap nuqul zat dergahi mertibisi kélidu. Bu yerge qedem qoyushqa orun qalmaydu. Belki seyri nezeri chüsheleydu. Allahning zati mertibisining chéki yoqdur. Qoramigha yetmigen nezer bu maqamda téngirqap, ganggirap qalidu. Bu maqammu hem ilgiri ötkenler we kéyin ötkenlerning xojisi muhemmed eleyhissalamgha xasdur.

Lateiyin dairisi(belgülenmigen daire)

bu maqamda salik: "belgileshtin ada - juda we pak bolghan zattin wehdaniyet heyitimge peyzi putuhat chüshiwatidu" dégen xiyal bilen muraqibe qilidu.

Bu, biz beshinchi sir babida qisqa ixcham usulda toxtalghan maqamdur. Allah heq subhanehu weteala mexsus imam rebbanigha bu maqamning sirlirini keshf qilghan iken. Bu maqam bilen teriqet yéngi bir basquchqa kötürülgen : bu allahning pezlidur, uni özi xalighan kishige béridu. Allah katta pezilning igisidur. (süremaide - 54)

sheyx bolghan kishi saliklar hal ilmini we xususiyetlerni tehqiqlesh ilmi, herxil tesiratlarning zahir bolushi, saliklarning batinide yüz béridighan herxil alametler qatarliq bilimlerni puxta igellimey turup, choqum bu mertibiler nisbitige érishidighanliqi toghriliq ziyade umitlendüriwetmesliki lazim. Chünki bundaq qilish teriqet mashayixlirining qaidisige xilap. Belki bundaq qilmish teriqetke ahanet, shenige dagh keltüridu.

Sheret hökümlirini keskin ijra qilish, sünnetni toluq ehya qilish, bidettin saqlinish, neqshibendiye maqamlirining nisbitini hasil qilish, yeni pena, beqa mertibilirini hasil qilish, qelbni süzüldürüsh, nefsni paklash qatarliqlarmu ghenimet hésaplinidighan qimmetlik ishlardur. Shagirdlar eng deslep esli yiltiz bolghan neqshibendiye nisbitini hasil qilishi, uningdin kéyin shaxche hésaplinidighan mexsus mujeddédiye nisbitini hasil qilishi lazim. Ul mustehkem, mezmut bolghanda shéximu mezmut put dessep turalaydu.

Altinchi sir - neqshibendiye teriqiti istilah atalghuliri

shuni bilish lazimki, bu teriqet hezriti xoaje behauddin neqshibendige mensubdur. Bu kishining esli ismi muhemmed ibni muhemmed buxaridur. Tarixta "shah neqshibendi" dégen nam bilen shöhretlen'gen. Behauddin bolsa uning texellusidur. Bu kishi teriqetning, heqiqetning, sheretning imami idi. Axirqi nuqta bashlan'ghuch nuqtigha örleshning yiltizi idi. Wilayet dairisi we meiripetning merkizi idi. Muheqqiqlerning qutubi, peyghemberlerning warisi idi. Allah u kishige yaxshi mukapatlarni bersun. Uning beriketlik nepesliri we kamaletlik xisletliridin bizge ayimay quyup tursun. Allah uningdin razi bolsun. U kishi katta seyd kishilerdin idi. Neseb jehette shehidlerning xojisi imam huseyn'ge tutishidu.

Bu kishi hijriye 708 - yili muherrem éyida tughulup hijriye 791 - yili rebel ewwelde, düshenbige tang atar kéchisi wapat bolghan.

Güllen'gen teriqet bolsa neqshibendiyining töwendiki asasiliri üstige qurulghan. U asaslar töwendikilerdin ibaret:

wuqupi qelbi; bu, peyzi putuhat menbesige dawamliq tewejjuh qilip turush; köngülni buzuq xiyallardin saqlash; yétekchilik iqtidarigha ige sheyx - ustazlarning söhbitini qoldin bermeslik; dawamliq zikri eytish dégenlikdur.

Biz zikrining türliri toghriliq birinchi sirda toxtalghan iduq. Lékin neqshibendiye teriqitining asasi bolghan bezi atalghular toghrisida éniq bayan qilishni toghra taptuq.

Teriqetke daxil bolghan saliklarning buninggha qattiq emel qilishi zörür. Bu sekkiz söz bolup, yétekchilik iqtidarigha ige sheyx hezriti xoaje abduxaliq ghijduwani (allah uning sirrini muqeddes qilsun) din neqle qilin'ghan.

Ular: hush der dem; nezer ber qedem; sfr der weten; xilwet der enjimen; yad kerd; bazikesht; nigahdasht; yad dasht qatarliqlar.

Yene üch söz bolup, hezriti behauddin neqshibendédin neqle qilin'ghan: wuquf zemani; wuqufi qelbi; wuqufi ededidur.

Hush der dem, salik özining dawamliq zikri eyyttimu yaki ghapil qaldimu dégenni mulahize qilip turushni körsitidu. Huzurlinish tuyghusi özlüksiz dawamlashidighan maqamgha yetküche uda, dawamliq üzüp qoymay özini tekshürüp turushni körsitidu. Yéngidin daxil bolghan salikgha buning paydisi köp. Salik her waqit öz nefsige tewejjuh qilip, allahni zikri qilishtin gheplette qalmasliqi we shu ish üstide oylinip turushi lazim. Gheplette qalghanliqi bilinse, derhal istighpar oqushi, undaq nachar adetni terk étishke yüksek irade bilen tirishishi kérek. Bu xil haletni allah bilen birge bolushtin huzurlinish tuyghusi dawamlashquche qilip turush lazim. Bu hezriti behauddin neqshibendi "hush der dem" sözidin tallap otturigha qoyghan "wuquf zemani" sözining menisidur. Chünki ottura derijidiki salik tewejjuhini (diqqitini) ilim ügünishke bölüp turidu. Halbuki salik istighraqqa, allahqa yuqiri chekte tewejjuh qilishqa layiq emes. Bu xil tewejjuh ilmi salikning allahni zikri qilishigha tosalghu bolalmaydu. Ilim ügünish dégenning bu yerdiki menisi pehmi qilish dégenlik bolidu. Salik her saette öz nefsining allahni zikri qilishtin ghapil emeslikini uqup turidu. Bu xiyal bilen bu xil ilimge bolghan tewejjuh salikning allahni zikri qilishigha tosalghu bolalmaydu.

Nezer ber qedem: salik her bir qedimidin nezirini bosh qoyiwetmeslik. Mangghanda putining uchigha qarap méngish, olturghanda ikki yan'gha qarimasliq. Bu adetni tashlap qoyush chong buzulushni keltürüp chiqiridu. Meqsetning hasil bolishigha tosalghu bolidu. Kishilerning sözlirini, hikaye qissilerni anglashtin saqlinish. Bu mena yéngidin daxil bolghan salikning halitige munasip kélidu. Melum chekke yetken saliklargha özning batini ehwali toghriliq oylinip turush, her bir qedemde qaysi peyghemberning herikitige mutabet qiliwatqanliqini oylap turush, hazirqi haliti we kelgüsi ehwallarning özi mutabet qiliwatqan peyghemberlerning halitige munasib kelgen kelmigenlikige diqqet qilip turush lazim. Bu toghriliq birinchi sirda keng toxtalghan.

Sefer der weten: salik öz jayida turup, insaniyetning paskina tebiitidin périshtiler alemining güzel süpitige köchüshni - seper qilishni körsitidu. Salik öz nefsi toghriliq allahning gheyrining muhebbiti uzun turmaydighanliqi toghrisida oylinishi, özide allahdin bashqining muhbbiti barliqi bilinse derhal töwbe qilishi, shuni pehmi qilishi lazimki, "la" kelimisi bilen uni nepi qilish (yoqutush) "ala allah" arqiliq allahning muhebbitini isbatlash. Uningdin bashqa yene öz qelbide bashqilargha nisbeten adawet saqlash, öchmenlik qilish we uningdin bashqa nachar, paskina xahishlar qatarliqlarning bar - yoqluqi toghriliq oylinishi lazim. Shundaq ishlarning barliqi bayqalsa kelime teyyibeni tekrarlash arqiliq uni yoqutush lazim.

Xilwet der enjimen: bu, salikning qelbi barliq waqitlirida, yégende, ichkende, quran tilawet qilghanda, sözligende, yol mangghanda, olturghanda, turghanda dawamliq allah bilen meshghul bolushni körsütidu. Ehli tesewwuplarda bu toghriliq mundaq bayan bar: sopi salik zahiri jehette xelqler bilen birge bolushi, batini jehette ulardin yiraq turushi lazim.

Bu teriqette az - tola nesibige érishken kishiler mexsus riyazet chekküchi peqirler libasi (kulah, jende) lirini mexsus tallap keymesliki kérek. Bundaq qilish kishide riyagerlik, nam ataq tuyghusi peyda qilip qoyidu. Belki sirtqi bedinige alimlar we salih kishiler kéyidighan kéyimlerni kéyish, dawamliq özlüksiz halda allahqa yüzlinish, minut sikont allahning zikridin ayrilip qalmasliq eng yaxshidur.

Yad kerd: bu meyli ismi zat zikri bolsun yaki tehlil zikri (nepi isbat zikri) bolsun dawamliq zikri eytishni körsitidu. Bu toghriliq üchünchi sirda tepsili toxtalghan iduq. Hasil shuki, zikri eytish kishini pana we beqa derijisige yetküzidu. Allahqa ulashturidu. Allah taala quran kerimde mundaq deydu:

«يآيها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا لعلكم تفلحون»

i iman eytqan kishiler, allahni köp zikri eytish sheklide zikri qilinglar. Nijat tépishinglar umitliktur.

Bazkesht: zikri eytqan chaghlarda, zikrining aldi keynide xiyal bilen (könglide) allahqa intayin yélin'ghan halette: "ilahim, men silini közleymen, silining raziliqlirini tileymen, silini dep dunyaliq ishlardin qol üzdüm, manga öz muhebbetlirini, meiripetlirini we wisallirini bersile" dep dua qilishni körsitidu. Bu dua zikri eytishning eng chong shertidur. Salik bu duani qilishtin ghapil bolmasliqi kérek, kamaletke yétishte bu intayin paydiliq duadur.

Nigahdasht: diqqet chéchilip kétish, bolmighur xiyallar peyda bolush, köngülde peyda bolghan her xil oy pikrilerni yoqitishni körsitidu. Salik dawamliq oyghaq agah (köngli oyghaq), diqqiti teyyar turushi, bolmighur xiyallar kiriwalalmighudek derijide köngülni mudape qilip turushi kérek. Undaq qilmighanda, könglini bolmighur xiyallar igelliwélip, uni yoqitiwétish teske toxtaydu. Mana bu, diqqet yighilish, köngli teskin tépish we huzuri qelbdin ibaret memliketning köresh qilishi arqiliq qolgha kelgenlikidur.

Yad dasht: bu, salikning kattiliqi büyük bolghan allahning ismini mulahize qilmastin, zati serfe (allahning saf zati) ge tewejjuh qilishni körsitidu. Bu xil tewejjuh tamamigha yetken pena we kamaletke yetken beqa hasil bolghandin kéyin peyda bolidu.

Wuquf zemani: buning meinasi toghriliq hush derdemning bayanida sözlep öttuq. Bu, san'gha diqqet qilish dégenlik bolup, salik nefi isbat zikrini eytqandiki nepes tutush we nepes qoyup bérishning taq sanda bolishigha diqqet qilishni körsitidu, bu toghriliq üchünchi sirda bir qeder sözlen'gen.

Wuqufi qelbi: bu salikning chep emchekning astidiki qelb letipisige köp tewejjuh qilishini körsitidu, qelb tewejjuhining köp paydisi bar. Qadiriye, chistiye teriqitide zikrini qelbke soqush usulliri qollinilidu.

Güllen'gen neqshibendiye teriqiti mashayixliri ajayib tesir küchke ige bolup, muhim ishlarda ulardiki arzu küchining roli intayin chong. Bu xil tesir küch salikning özidiki arzu küchining ajiz – küchlükliki bilen munasiwetlik bolidu. Bashqilardiki arzu küchini ashurush, késel dawalash, kishide gunahigha töwbe qilish tuyghusini kücheytish (meniwi késel dawalash), késhilerning éngigha yaxshi tesirlerni körsitish, kishilerning könglide muhebbet tuyghusi, ixlas tuyghusi we hörmet tuyghusi peyda qilish qatarliq xususiyetlerge ige. Ehlullahning (allahqa yéqin bolup layiqlashqan kishiler) bu xil nisbetliri ularning hayati paaliyet jeryanlirida we ular alemdin ötkendin kéyinmu körülüp turdi. Kishilerning béshigha kelgen tebii we sünni apetlerni qayturghanliqtek bolup ötken nurghun ishlar kishilerning xatirisde saqlinip keldi. Mana bularning hemmisi bu teriqet mashayixlardiki xususiyetler idi.

Tewejjuh qilishning usuli: buningda ustaz deslepte öz zatigha shagirdning qelbige ötküzüp bermekchi bolghan öz wujudédiki nisbetke tewejjuh qilip, qattiq küchep turup özidiki arzu küchini shagirdning qelbige mangghuzidu. Allahning inayiti arqiliq bu nisbet shagirdning batinigha yötkilidu. Eger shagird yiraqta bolsa, ustaz bolghuchi yiraqtin shagirdning chiray turqini xiyalen tesewwur qilip, nisbetni uning wujudigha mangduridu. Shuninggha oxshash birer muhim ishqa düch kelgende ustaz bolghuchi özidiki arzuning küchini ishqa sélip, janabi allahdin mushkilatning asan bolushini tileydu. Allahning iltipati bilen meqset köngüldikidek, tizla hasil bolghanliqi zahir bolidu.

Emma ehlullah (allahqa yéqin bolup layiqlashqan kishiler) ning nisbitige irishish ilmi shuki, ustaz bolghuchi hayat bolsa uning aldida olturidu. Ölüp ketken bolsa uning qewrisi yénida olturidu. Öz nefsini nisbettin xali his qilip, öz ruhini ustaz rohigha ulashturghandin kéyin öz nefsige tewejjuh qilidu. Bu xil halette kishide yüz béridighan keypiyat özgirishi u érishken nisbetdur.

Kishilerning éngigha tesir körsitish ilimi shuki, tesir körsetküchi öz nefsini hemme nersidin xali his qilip, öz nefsini tesir qobul qilghuchining nefsige ulashturidu. Tesir qobul qilghuchida burunqi nachar ishlarning eksi zahir bolidu.

Ötmüshte bolup ötken ishlar toghriliq bilish hasil qilish ilmi shuki, kishi öz nefsini hemme nersidin xali his qilidu. Lékin ötmüshte bolup ötken ishlar toghriliq meiripet hasil bolushni intizarliq bilen kütüp turidu. Uning nefsi toxtap meiripet hasil qilish arzusi qattiq ussighan adem sugha teshna bolghinidek teshnaliq derijisige yetkende uning nefsi malaikilerge yétishiwalidu. Bu chaghda u arzu qilghan bolup ötken ishlar uyqu halitide yaki oyghaq halitide ghayib awaz arqiliq yaki körünme sheklide keshf bolidu.

Apetni depi qilish, késel dawalash ilmi shuki, késellikni yaki balaning süritini misal terqiside tesewwur qilidu. Hemde özidiki arzuning küchini qattiq küchesh bilen ishqa sélip toluq tewejjuh qilidu, yeni arzuning küchi arqiliq qattiq küchep turup késellikke yaki balagha tewejjuh qilidu. Allahning yardimi bilen késellik saqiyidu, bala depi bolidu.

Yettinchi sir - muridlar raye qilishqa tégishlik edeb qaidiler

imam rebbani muridlargha lazimliq edeb qaidilerni yézip qaldurghan iken. Teriqette melum nisbetke érishken saliklar tirishchanliq bilen bu qaidilerge emel qilishi lazim. Bu teriqetke kirgen saliklar töwendiki ikki xil haletning biridin xali bolalmaydu: yeni ular murid bolidu yaki murad bolidu.

Murad bolghuchilarning eng ali meqsetke yétidighanliqigha mubarek bolsun. Ular meqsetke jezbe arqiliq yaki muhebbet arqiliq ixtiyarsiz halette yétidu. Ular lazimliq edeb qaidini wasite arqiliq yaki wasitisiz ügünidu. Ulardin birer xataliq sadir bolsa, ular tizlikte agahlandurushqa uchraydu. Emma yuqarqi ikki alahidilik ulardin yoqap ketmeydu. Ular birer zahiri sheyxge muhtaj bolghanda, héch küchimestin ular bilen uchriship qalidu. Chong menidin eytqanda bu, allah taalaning ezelde shundaq bikitiwetken inayiti, mukapatidur. Bu xil inayet u katta kishilerning halitige (ralliqtin halqighan rohi halitige) kapaletlik qilidu. Ularning ishi seweblik yaki sewebsiz hasil boliwéridu. Allah özi xahlighan kishini özi terepke talliwalidu.

Murid bolghuchilarning ishi sheyx - ustazsiz hasil bolishi tolimu teske toxtaydu. Ustaz bolghuchi choqum jezbe derijisige yetken bolushi we suluk mangdurush salahiyitige ige bolghan bolushi, fena we beqaliq mertiwisige teyyarlan'ghan, yéqinlashqan bolushi kérek. Yene seyri ilellah, seyri pillah, seyri enillahi billah, seyri pil eshyai billah (allah terepke yüzlinish maqamlirida seyri qilish, allahda seyri qilish, allahdin allah bilen seyri qilish, sheyilerde allah bilen seyri qilish) qatarliq maqamlarni tamamlighan bolushi kérek. Uning jezbige érishishi sulukdin ilgiri bolsa we muradlarning terbiyiti arqiliq terbiylen'gen bolsa bu kibrit ehmer (atum bombisi) gha oxshash qudretke érishken bolidu. Uning her bir sözi késelge dawa, neziri shipa bolidu. Uning tewejjuh qilishi bilen ölük (qétip qalghan) dillar tirilidu (qelb qasraqliri ajraydu). Uning sinchi qarishi (süpte iltipati) arqiliq hakawur nefsler paklinidu. Uningdek dölet sahibi kem uchraydu.

Mejzub (jezbige érishken) salikmu intayin qimmetlikdur. Naqislarni terbiyet qilish iqtidari ularda hasil bolidu. Ular arqiliq fena we beqa maqamigha yetkili

bolidu. Shagird bolghuchi bu derijidiki kamil sheyxge érishelise, bu allahning uninggha qilghan inayiti, mukapati bolidu. Bundaq ustazning wujudini ghenimet bilip, özining barliqini uninggha toluq tapshurushi lazim. Bu ustazning raziliqini özining bexti, uning raziliqining qarshisini bextsizlik dep qarishi kérek.

Téximu keng menide eytsaq, özining barliq xahishlirini uning raziliqigha boysundurishi kérek. Söhbetning qaide yosunlirigha raye qilish, uning shertlirini toluq ada qilish bu teriqetning zörüri ishliridur. Shundaq qilghanda bu teriqetning rolidin paydilan'ghili, bashqilarghimu payda yetküzgili bolidu. Uning eksiche bolghanda söhbet we olturushlar yaxshi netije bermeydu. Buni kishi eqil quliqi bilen angliwalsa erziydu. Shagird bolghuchi qelbini barliq tereplerdin qayturup ustazigha yüzlendürüshi, uninggha tewejjuh qilishi, ustazi bar sorunda uning roxsitisiz neple ibadet we dua deiwet bilen shughullanmasliqi, ustazining aldida bashqilargha, bashqilarning artuqchiliqigha köz salmasliqi, barliqi bilen ustazgha yüzlinip olturushi, hettaki uning roxsitini almay turup zikri meshghulluqinimu qilmasliq lazim. Uning aldida periz we sünnet namazdin bashqa neple namaz oqumasliqi (ustazi neple ibadet qilmighanda, u buyrimighanda özi ornidin turup zikri eytqanda, neple namaz oqughanda ustazning aldida özini körsütüsh xahishi ipadilinip qalidu, buning bilen ustazning neziridin chüshüp qélishi, uning közige sighmasliqi mumkin. Bu ish shagird bolghuchigha nisbeten her qaysi tereptin ziyanliq ish hésaplinidu).

Intayin chichenlik bilen edeb qaeidige raye qilish dunyaliq ishlarda muhim bolghinidek, axiretlik_ itiqadi ishlarda téximu muhim. Allahqa yétish ishlirida téximu toluq raye qilish intayin muhim.

Murid bolghuchining paaliyetliri ustazning muhebbiti peyda bolushtin ayrilalmaydu. Söyülgüchidin sadir bolghan herqandaq ish söygüchining neziride söyümlük bilinidu. Uninggha itiraz bildürüsh, qarshi turushning orni qalmaydu. Kulli we juzi (chong we kichik) ishlarda yémek - ichmek aditi, kéyinish aditi, olturup qopush aditi we uxlash qatarliq ishlarda ustazni ölge qilish. Hettaki namaznimu ustazning namaz oqush uslubida oqush. Uning her qandaq bir qilmishigha qarshi pikride bolmasliq lazim, ustazgha bir zerre miqdari qarshi pikride bolush kishini netijilerdin mehrum qalduridu. Tirishchanliqni zaya qilwétidu.

Bu taipiler (ehli tesewwuplar) ning eybini kemchilikinila köridighanlar insanlar ichidiki eng sheqi we saadettin eng yiraqlardur. Allah bizni undaq xataliqtin we chong baladin qutqazsun.

Shagird bolghuchi ustazdin karamet we xariq adet yeni adettin halqighan ishlarni körsütüshni telep qilmisun. Bu, kishining könglige kechken weswese hésaplinidu. Siz birer muiminning peyghembiridin möjize telep qilghanliqini anglighanmidingiz? Yaq! Peyghemberdin peqet kupparlar we inkar qilghuchilar möjize telep qilghan.

Kishining könglige ustazgha qarshi pikirdiki birer gumanliq tuyghu kélip qalsa, bu shübhilinish yoqalmisa, kallisidiki tügün yéshilmise, buni ustazning kemchiliki dep qarap uning yüzige sélish jaiz bolmaydu. Shagritqa birer sirlar yüz berse ustazgha eytip uning tebirini sorash lazim. Zahir bolghan keshflerni

uninggha eytip tebirini, toghra bilen xatasini ayrip bérishni sorash lazim. Özining keshfsige tayiniwalmasliq, uninggha qattiq ishinip ketmeslik lazim, chünki bu dunyada heqiqet bilen naheq ariliship ketken bolidu. Buni perqlendürüsh tolimu qéyin. Zörüriyet bolmighan ehwalda ustazning roxsitisiz ustazning qéshidin ayrilip ketmisun. Ustazni qoyup bashqilarning arqisidin méngish, öz ustazdin bashqilarni artuq chaghlash shagirdning iradsini yoqitiwétidu.

Ustazning awazidin yuqiri awazda sözlesh, ustaz bar yerde yuqiri awazda sözlesh edebsizlik hésaplinidu.

Peyzi putuhat kishige ustazning wasitisi arqiliq chüshidu, dep itiqad qilish lazim. Emeliyette bashqa mashayixlar arqiliq peyzi putuhat chüshüwatqanliqi melum bolsimu, uni ustazimning wasitisi arqiliq shundaq boldi, dep chüshinish lazim.

Shuning bilingki, ustaz kamalat we peyzi putuhatlarni özide jemi qilghan bolsa, aldinqi ustazlardin birining kamalitige xas mulayimliq istédatigha munasip xas peyzi putuhat we kamalet bu ustazgha yetken bolidu. Öz ustazining birer letaipisi bilen munasibetlik bolghan peyzi putuhat zahir bolghanda aldinqi ustazning süritide körün'gen bolidu. Shu xil letaip shagirdining xyalida simowulluq ipade arqiliq bashqa ustazning süritide namayan bolidu. Shu sewebtin shagird peyzi putuhat bashqa ustazdin kéliwatidu, dégen xata tuyghugha kélip qalidu. Bu intayin chong xataliqdur. Allah bizni xata yolgha kétip qélishtin saqlisun. Ustazgha ixlas qilishta mustehkem, azmay turushqa nisip qilsun. Insanlarning xojisi muhemmed eleyhissalamning hörmitidin ustazning muhebbitini bersun. Chong menide eytsaq, teriqetning hemmisi edeb qaide démektur. Bu, edebsiz adem allahqa yételmeydu, dégenlikdur.

Shagird bir qisim edeb qaidilerde özining heqiqeten kemlik qiliwatqanliqini hés qilsa, mukemmel derijide raye qilip bolalmighanliqini sezse, her qanche tirishipmu uning höddisidin rastinla chiqalmighanliqini, özining amalsiz qalghanliqini bilse, bu jehette u kechürümge érishidu. Lékin kemchilikni étirap qilmisa bolmaydu. Edeb qaidigimu raye qilalmisa, kemchilikinimu étirap qilmisa, bundaq ehwalda kishining ejri zaya bolup kétidu. Yuqirida bayan qilin'ghan katta ustazlarning berikitidin mehrum qalghan bolidu.

Shagird ustazining tewejjuhi we arzusining küchi arqiliq fena we beqa maqamigha yételise, uninggha ilham we farasetning usulliri zahir bolsa, ustaz uninggha bu nisbetlerni ötküzüp berse, uning ornini testiqlisa, uninggha kamil derijide guwahliq berse, kamilliqni isbatlap shahadetname berse némidégen yaxshi? Yene bu chaghda bu muridqa oxshash ustazining ilham türtkiside qilghan ishlirigha étiraz bildüremdu? Halbuki ustazi ilham arqiliq shundaq qilghan. Muridning ustazgha qarshi pikride bolghanliqi ustazning aldida tehqiqlansa, bu chaghda murid eneniwi adetning halqisidin, silsilining zenjiridin boshap ketken bolidu. Uni yéteklesh xata ketken, jayini tapalmighan bolidu.

Sahabilarning hayatigha qarap baqayli. Ular ijtihadi we ehkami ishlarda peyghember eleyhissalamgha qarshi meydanda turghanmu? Bezi chaghlarda sahabilarning pikri orunluq ikenliki ayan bolsimu héchkim peyghember eleyhissalamgha qarshi meydanda pikir bayan qilmighanliqi zirek alimlargha ayan.

Buningdin shu melum boldiki, murid kamlliq we kamilliqni isbatlash mertibisige yetkende ustazgha qarshi pikride bolush jaiz sanalsimu, bu öz eyni edebsizlik sanalsimu qarshi pikir bayan qilish bu yerde exlaq sanilidu.

Peyghember eleyhissalamning sahabiliri kamali derijidiki edeb qaidiliq, exlaqliq kishiler idi. Ular barliq ishlarda peyghember eleyhissalamning heriketliri we körsetmilirini teqlid qilghan. Teqlid qilmay héch ish qilmighan. Katta alim imam ebu yusufning imam ebu henipe (allah ulargha rehmet qilsun) ni ijtihad mertibisige yetkendin kéyin toghra we xata mesililiride teqlid qilishi köz qarash jehettiki mutabet hésaplinidu.

Kishiler: "ustaz térikni öltüridu, ölükni tirildüridu" déyishidu. Bu yerdiki tirildürüsh ten jehettiki tirilish we ölüsh bolmastin belki rohi jehettiki tirilish we ölüshni körsitidu. Bu hayatliq bilen ölüm dégende wilayet we kamaletke yetküzidighan fena we beqa közde tutulghan. Fena we beqagha yétishte yuqirida sözlen'gen kamaletlik ustaz allahning izni bilen rohi jehettin yéteklesh rolini öteydu. Bu yerde déyilgen "tirgüzidu", "öltüridu" dégen ibarini beqagha yetküzidu, fenagha yetküzidu dep chüshinilidu.

Yétekchilik iqtidarigha ige ustazning roli maginit meydanigha oxshaydu. Her qutubining özige xas tartish we ittirish küchi bolidu. Shagird bolghuchi ustazdin toluq netijige érisheleydu. Ustaz shagirdning qelbini maginit tömürni tartqandek özige tartidu. Bu tartish karamet we adettin halqighan hadise bolmastin belki muridlarning qelbini meniwi munasiwet arqiliq tartidu - jezbe qilidu. Bu xildiki uluq ustazlar bilen munasiwiti bolmighan kishiler ularning ajayib kamalitining tesiridin mehrum qalghanlardur. Ular bu ustazlarning karametlirini ming qétimlap körgen bolsimu, mushahide qilghan bolsimu, yenila ularning kamalitidin mehrum qalghan bolidu.

Altinchi bap. Tesewwupning tereqqiyat ehwali heqqide

(bu matiriyal "shinjang xeliq neshiryati " neshir qilghan "islam dini atalghuliri loghiti" namliq kitaptin ilin'ghan bolup maqale eksi meydanda turup yizilghan bolsimu tesewwuf we tesewwufchilarning ehwali heqqidiki tarixi uchurlar asasen toghra ipadilen'gechke tesewwufning peyda bolushi we tereqqiyat ehwaligha qiziqquchilarning paydilinishi üchün qismen tüzitish ilip birilip andin orunlashturuldi.)

tesewwup, islam dini teriqitining yene bir nami bolup, sopizim depmu atilidu. Erebche "sofi" dégen sözning menisi herxil teriplinidu. Bezilerning eytishiche, bu esli erebche "sefa" dégen söz bolup, "qelbi pak, herikiti durus" dégenlik bolidiken; bezilerning eytishiche, "seffe" dégen söz bolup, menisi allahning aldida yuqiri mertibide we aldinqi qatarda bolghuchi dégenlik bolidiken; yene bezilerning déyishiche: ularning peziliti muhemmed eleyhissalamning dewridiki özini muhemmed eleyhissalamning yénida turup mexsus bilim élish we ibadet qilishqa atap mesjidning supisida dawamliq olturup dunyaliq ishlardin qol üzüp, kishiler terpidin "es'habus suffe" (supida turidighanlar) dep atalghan

kishilerdek bolup, riyazet chékish, nefsini yighish, ixlas bilen ibadet qilish, étikafta olturush bilen ötküzidiken.

Nuriddin abdurehman jami (1414__ 1492) ning éytishiche, "sofi" sözini kufediki zahidliq yoligha mangghan ebu hashim (?__778) texellus qilip ishletken; buningdin bashqa, kéyinki matriyallarda xatirlinishiche, terkidunya, kimiyager jabir ibni heyyan (720__815) tünji bolup ishletken.

Tötinchi esirning otturiliridiki erebche höjjetlerde "sofi" sözi resmiy ishlitilgen. Altinchi esirde musulmanlar zahidliq, terkidunyachiliq yoligha mangghanlarni "sofi" dep atighan. Ereb ölimaliri bu éqimning ezalirini mutesewwif (tesewwupchi) dep atighan. Fransiyilik sherqshunas tolik bu éqimni "sofizim" dep atighan.

Sofilar yettinchi esirning axirliri, sekkizinchi esirning bashliri umewiyye sulalisi hökümranliq qiliwatqan dewridiki kufe we besre qatarliq jaylarda peyda boldi. U musulmanlardiki chin itiqad we diniy qizghinliqning mehsuli idi. Deslepki chaghlarda sofilar namrat ötüshke, riyazet chékishke we nefsini yighishqa razi bolushni özining xususiyiti qildi. Ular "quran kerim"ge, hediske, sheretke qattiq emel qildi we diniy ibadetlerni ada qildi. Muhemmed eleyhissalamning we sahabilerning teqwadar we addiy – sadda turmushini ölge qildi. Umewiyye sulalisidiki ordining chiriklikige we hökümranlar arsidiki hoquq - menpeet talishigha narazi bolup, özini tutuwélip namratliqqa, riyazet chékishke, nefsini yighiwélishqa razi bolush arqiliq naraziliq bildürüp, dilning pak bolushini we meniwiyitining aram tépishini umid qildi. Ular uchisigha jende kéyip, bu dunyaning rahet - paraghetlirige bérilmidi. Kishilerning diniy ibaditige ehmiyet bérip, sefiyetul qelb (qelb sapasi), chongqur xiyal bilen bolup, quran tilawet qilish, namaz oqush, roza tutush, étikafta olturush, heremge piyade bérish, xilwetchilikte yashash bilen shughullandi yaki makanidin ayrilip dunyani ziyaret qildi, yolboyi diyin'gha tayinip jan baqti. Kufediki hesen besri (allah uninggha rehmet qilsun) (?_728), belixtiki ibrahim ibni edhem (?_ 778), baghdattiki meruf kerxi (?_816) qatarliq kishiler ularning asasliq wekilliri bolup hésaplinidu. Kéyin bu éqim süriye, hijaz, yemen, misir we ejem qatarliq jaylargha tarqilip, bezi ölümalar we töwen qatlamdiki musulmanlar ichide omumlashti. Lékin, hökümet we sünni mezhibi ichidiki mutekellimunlar uni "bidetlik" hésaplidi.

Bu éqimdiki ölimalar "quran kerim" ning bezi ayetlirini asas qilip hem sirttin kelgen her xil iddiyilerni qobul qilip, eser yézip, eqide we ibadetni sopizim pelsepe bilen sherhilidi. Allahgha bolghan muhebbetning yadrusi meirifet, ilah merkezchiliki we wisalul heqtin ibaret, dégenlerni otturigha qoydi.

Sekkizinchi esirning axirliri tesewwuf bilen shughullan'ghan ayal rabiye edwiya (rabiye besri 717_ 801) qatarliq kishiler wekillik qilip allahni sirliq yol bilen söyüsh teshebbusini otturigha qoyup, allah menggü söygü obiyéktidur. Insan rohining eng muhim mahiyiti söygüdin ibaret. Söygü insanni allahgha yéqinlashturidu. Insanni allahgha yétishke bashlaydighini qorqush yaki umid emes, belki pütün zéhni bilen bérilgen söygüdur. Insan hayatidiki eng chong bext allahning wisaligha yétishdin ibaret, dep qaridi.

Toqquzinchi esirning otturiliri ebu suleyman darani (?_850) sirliq tuyghu

bilen allahni tonush qarishini otturigha qoydi. U kishiler allah toghrisidiki tonushqa idrak yaki jamaet étirap qilghan hedisler arqiliq emes, shexsdiki rohning chaqnishdin ige bolghan bir xil sirliq tuyghugha tayinip ige bolidu, dep qaridi.

Kéyin msirliq zahid zunnun misri (?_860) meirifet qarishini otturigha qoyup, sofilarning eqidisini mukemmellishishke yüzlendürdi. U kishilik hayatning meqsiti axir allahning wisaligha yétishtin ibaret. Chongqur xiyal sürüp, pütün zéhni bilen allahni xiyal qilip, shexsning pak rohi bilen ilahi rohning nurini qoshuwetkende allahni heqiqi tonughili bolidu, buningdin bashqa yol yoq, dep qaridi.

Pirissiydiki tesewwuf bilen shughullan'ghuchi ebu yezid bestami (?_ 875) wekillikidikiler "wehdetul wujud" tin ibaret allah merkezchilik qarishini otturigha qoyup, allahning zati hemmini öz ichige alidu, hemme nerse yalghuz allahqa mensup bolidu. Insan oxshimighan basquchlardiki derman tawlash arqiliq fenaning ali meniwiy derijisige yétip, allah teripidin qobul qilinidu we allah wisaligha yétidu, dep qaridi.

Oninchi esirning bashliri pirisyidiki sofilarning meshhur wekili huseyn ibni mensur hellaj (858_ 922) "insan bilen allahning birikip kétish" qarishini otturigha qoyup, özini "men heqdurmen" dégenliktin, abbasiylar sulalisining mehkimei sheri teripidin ölümge höküm qilindi. Shuningdin itibaret sofilar, hakimiyetning ziyankeshlikige uchrap keldi. Bu éqimning tesewwuf nezeriyisi shekillen'gen bolsimu, lékin iddiyisi murekkeb, qarishi her xil bolup, birlikke kelgen telimati we qurulmisi shekillenmidi. Oninchi esirning axirliridin étibaren bu éqim iraq we süriyini merkez qilip, shimaliy afriqa, ispaniye, pirissiye, ottura asiya we jenubi asiyada keng tarqaldi we tereqqi qildi.

Sünni mezhibining sheriitige emel qilidighan sofi ölimaliri toqquzinchi esirning axirliridin bashlap, sofi eqidisi bilen enenichiler (sünniler) étiqadini maslashturushqa urunup, tesewwupchiliqni tedrijiy eneniwiy eqide iddiyisining terkibi qismi qilip rawajlandurdi. Islam étiqadining birlikini qoghdash üchün meshhur tesewwuf ölimasi muhasibi (781_857), hazari (?_899), sheyx juneydi (?_911), kelabazi (?_955), salaqi (?_988), hujwiri (?_ 1071) qatarliq kishiler "quran kerim" we hedis shiriftin tesewwufqa nezeriwiy asas izdep, sofilarning eqide we ibadet shekillirini sünni mezhibining eqide we sheret qarishi bilen sistémiliq sherhilep "risale el tewhid" ni teshebbus qildi. Sofilar arisidiki "gheyriy ehli sheret terepdarliri" ning islam asasiy étiqadédin ayrilghan bidet söz – heriketlirige qarshi turup, musulmanlarning sheriitige emel qilish, diniy perizlerni ada qilish asasida istiqamet qilishni otturigha qoydi hemde sofilar heqiqiy enenichiler, dep élan qildi. On birinchi esirde nopuzluq mutekellimun el ghezzali (1058_ 1111) sofilarning qarishini nezeriye jehettin yighinchaqlap, tesewwufchiliq biwaste tuyghudin ibaret dep tonush nezeriyisi we wisalul heq qatarliq iddiyilerni islam dinining eneniwi étiqadigha kirgüzdi. Sofilarning diniy perizlerni ada qilishta biperwaliq qilishini we pan ilahliq teshebbuslirini chörüwetti. Uning telimati ilmi tewhidning axirqi nezeriye shekli bolup, hakimiyet terepning étirap qilishigha irishti.

On ikkinchi esirde ispaniyidiki ewliyachiliq bilen shughullan'ghuchi ibni erebi (1165_1240) tesewwupchiliqni "wehdetul wujud" ni merkez qilghan pan

ilahizimliq pelsepiwi iddiye sistémisigha rawajlandurup, sopizimgha pelsepiwi qaide we pikrenlik xaraktér berdi. Sofilar islam medeniyiti saheside janlinip, abdulqadir jilani (1087_1166), yehya söhrewerdi (1153_ 1191), periduddin ibni ettar (texminen 1142_ 1273), ibni fariz (1181_ 1235), jalalidin rumi (1207_ 1273), sheyx seidi (texminen 1203_ 1292), shemsidin muhemmed hafiz (1320_1389), neqshibendi ª (1314_ 1389), abdurahman ibni muhemmed jami (1414_1492) qatarliq meshhur mutepekkurlar we shairlar otturigha chiqti. Ular ilmi tewhid, ilmi tefsir, ilmi hedis, ilmi fiqhe, étika, edebiyat, shéiriyet qatarliq sahelerde töhpe körsitip, shöhret qazinip, sofizimliq edebiyat we iddiye herikitini qozghap, islam dunyasida chongqur tesir peyda qildi.

Toqquzinchi esirde sofilar ichidin murshidni yadru qilghan kichik goruhlar peyda boldi. Oninchi esirde jaylarda kichik kölemlik yighilish sorunliri yaki xaniqalar quruldi. Kéyin qurulush kölimi xéli chong mesjit, medrise we istiqamet merkezlirige tereqqi qildi. On ikkinchi esirdin kéyin, zawiye asasida jaylarda daimliq diniy tebiqiliri shekillendi. Yuqiri inawetke ige sofilar asasliq bashqurghuchi boldi. Ular omumi meqsitini we tawlinish sheklini belgilidi. Jaylardiki pirqiler bir - birige qarashliq bolmay, öz aldigha ish qildi. On beshinchi esirdin étibaren jaylardiki diniy pirqiler yenimu kéngeydi. Beziliri shöbe teshkilatlarni qurdi. Zawiyeler nurghun wexpe yer, mal - mölükke ige boldi. Ezalar kamaletlik ustazgha mutleq boysundi. Kamaletlik ustaz wapat bolghandin kéyin, uning qebrigahini möminler hörmetlep, sighinip yoqlap turidighan boldi. Pirqilerning köpinchisi shu pirqini qurghuchining nami bilen ataldi. Dunyadiki tesewwuf tebiqilirining sani 200 din ashidu. Bularning ichide qadiriye, rifaiye, shaziliye, mewlewiyye, bedewiyye, neqshibendiye, tijaniye, söhrewerdiye, chistiye, sefewiye we senusiyeler qatarliq diniy pirqiler meshhurdur. Yuqarqilarning ichide sefewiye pirqisining bir qismi she mezhibining étiqadigha emel qilghanni hésapqa almighanda, qalghanliri sünni mezhibige mensup, sofilarning paaliyiti pütkül islam dunyasigha tarqalghan.

Neqshibendiye suluki

bu ottura asiyadiki tesewwupchi üch pirqining biri bolup, on tötinchi esirde muhemmed ibni bahauddin buxari (1314_1389) buxarada qurghan. U yash waqtida buxarada oqudi. Kéyin sofilarning piri baba semmasi we seyyid emir kulalni ustaz tutup eneniwi tesewwup telimini aldi. Jehri zikri qilishta terbiyilinip, tesewwuf ölimasi boldi. Ustazi wapat bolghandin kéyin uning eqidisige warisliq qilip, öz aldigha shagirt terbiyilidi. Ottura asiyadiki meshhur sofi yüsüf hemedani (?_1140) we abduxaliq ghijdewani (?_1220) lerning xutbe oqush enenisige warisliq qildi. Bahauddin sünni mezhibining eqidiside ching turup, sheretke emel qilishni teshebbus qildi. Diniy mejburiyetlerge qattiq emel qildi. Chékidin ashqan riyazetke we qizip kétidighan murasimgha qarshi turup, ustaz bilen shagirt otturisidiki meniwiy almashturushqa ehmiyet berdi. Dilning pak haletke yétishi üstide izdendi. Sofilarning allahni tonush we allahgha yéqinlishish yoli sherette belgilen'gen perizlerni ada qilip, dilni paklashturush, dilda yaratquchi (allah) bilen alaqilishish, körünüshte yaritilghuchilar (tebet we jemiyet turmushi) bilen alaqilishish arqiliq, ikki dunyaning bextini qolgha keltürüshtin ibaret bolushi kérek,

dep qaridi. Buning üchün istiqametning töt pirinsipini otturigha qoydi:

(1) jamaet bilen bille istiqamet qilish kérek. Yeni zahidlar yalghuz boluwalmay, jamaet ichide bolushi, kishiler bilen keng alaqe qilishi, bir - birige menpeet yetküzüshi, jemiyetke sawapliq ishlarni qilishi, zahidlar öz ara muamile qilip turushi kérek. Shundaq qilghanda nurghun sawap tapidu.

(2) jahan kézish kérek. Yeni zahidlar jaylarni kézip, réal dunya bilen keng uchrishishi, allahning dunyani yaratqan chiwerlikini tonup nezer dairisini kéngeytishi, allahning iltipatini chüshünüp, allahni tonushi lazim.

(3) éhtiyat bilen ish qilishi lazim. Yeni zahid her bir söz - herikitini pishshiq oylishi, allahning emrige boysunushi, déginini qilishi, qilghinidin ünüm élishi, yaxshi - yamanni ayrishi, xamush yürmesliki lazim.

(4) zamandin huzur élishi lazim. Zahidlar hem bu dunyaning eysh - ishritige we maddiy paraghitige bérilip ketmesliki, hem budunyaning halal emgikidin ige bolghan bayliq we shadliqidin behrimen bolushi lazim. Allah tebet dunyasini kishilerning behrimen bolushi üchün yaratti. Eger terki dunya bolup yürse, allah taalaning insan'gha qilghan iltipatigha kupriliq qilghanliq bolidu.

Bahauddin hayat waqtida buxaradiki zawiyeni merkez qilip, nurghun shagirt yétishtürüp, ottura asiyadiki türki til sistémisidiki musulmanlar ichide nahayti chong tesir peyda qildi. 1389 - yili wapat bolghandin kéyin shagirtliri neqshibendiye pirqisini qurup, uning eqidisini we istiqamet usulini keng tarqatti. Semerqent, belix qatarliq jaylarda zawiye saldi. Üchünchi ewlad sheyx ehrar (1404_1490) dewride bu pirqe ottura asiyada hökümran orun'gha ige bolup, tömüriyler sulalisining sultani huseyn behram (bayqara) we özbek xani sheybanxanning hörmitige irishti. Sulalilarda sünni mezhibining eqidisi we fiqhisining yolgha qoyulishida muhim rol oynidi.

1516 - yili ehmed kasani (1461_ 1542) bu pirqining beshinchi ewlad sheyxi bolghandin kéyin mexdum ezem nami bilen atilip, terkidunya bolidighan zahidliqqa qarshi turdi. Sofilar zawiyelerde istiqamet qilghandin bashqa, pirqe istiqamitini qilish we tesewwup eqidisini tarqitish üchün bashqa jaylargha barsimu bolidu, dep qaridi. Pirqe istiqamitide u eneniwiy xutbe sheklini saqlap qaldi hem muridlarning jehri bilen zikri sélishigha we muzika tengkesh qilin'ghan sama sélishigha yol qoydi. Shuning bilen bu pirqe ottura asiya milletliri ichide omumyüzlük hörmetlendi.

1542 - yili ehmed kasani wapat bolghandin kéyin, oghli sejjadide olturup rehberlik qilish hoquqini qolgha élish üchün qattiq köresh qilip, shöbe pirqilerning qurulishigha sewebchi boldi.

Neqshibendiye muridliri deslepki chaghlarda ottura asiyadiki türki tilliq xelqlerni asas qildi. On beshinchi esirde osmanli hökümranliqidiki anatoliyige kirip sultanning hörmitige ige bolup, shöbe zawiyelerni qurdi. On altinchi esirning bashliri ehmed kasanining ewladliri ichidin üch shöbe pirqe shinjanggha kirip, tarixta "qeshqer xojiliri jemeti" dep ataldi. Bulardin is'haqiye üstünlükke ige bolup ishanliq pirqisi bolup shekillendi. On sekkizinchi esirde shinjangdiki ishanlardin inaqiye, dewaniye, ishqiye, is'haqiyedin ibaret töt sülük shekillinip, kéyin aq taghliqlar, qara taghliqlargha bölünüp ketti.

On altinchi esirde hewaqa baqi qibraq (toghrisi: sheyx baqi billah) tesewwuf eqidisini hindistan'gha tarqitip, u yerdiki musulmanlarning hörmitige ige boldi. Uning shagirti ehmed faruq sihrindi (miladi 1563_1624) bu pirqining eqidisi bilen sünni mezhibining fiqhesini birleshtürüp, eneniwiy itiqadtiki "ikkinchi ming yilliq yéngilighuchi" (peyghember eleyhissalam bilen imam rebbani hayati paaliyiti arisida ming yil ötken_t) boldi. On sekkizinchi esirde ishan qari* isimlik kishi sihrindiyening telimatini hindistandin shinjanggha élip kérip, aqsuda ayinköl xaniqasini qurdi. Kéyin junggoning ichki ölkilirige tarqilip, xufiye, qadiriye, jehriye sülüklirining shekillinishige mueyyen tesir körsetti. Sihrindi junggo musulmanliri teripidin imami rebbani (allah terbiyet qilghan sheyx) dep hörmetlendi.

Yettinchi bap. Azghunluq we bidet teriqet emes!

Yuqirqi bir qatar bilim chüshenchilerdin hasil boldiki teriqet dégen, sheret ehkamlirining insan'gha bolghan özlishishini, insan paaliyitide ijra bolush derijisini, insandiki allah söygüsi, insanning allahqa bolghan muhebbet eqide – ixlasining dirijisini ölcheydighan, heqiqi muimini kamil bilen musulmani pasiqni ayridiyghan bir yol. Islamiy bilim eqidilerni chin menisi bilen özleshtürüp, sheret ehkamlirini insanning heqiqi angliq paalyitige aylanduridighan, peyghember eleyhissalam we sahabilirining toghra pak sünnitige ilip baridighan daghdam yol. Muimini kamilni terbiyelep yitishtüridighan jennet baghchisi. Allah taalaning ashiqliri ichip qanmaydighan qurumas shirin bulaq.

Sofi bolsa allah söygüside özini untughan, hemmini allah üchün yoqatqan, hemmini allah üchün qilidighan, hemmidin allah üchün waz kichidighan hem yashashqa hem ölüshke teyyar turidighan ümidwar insan. Din düshmenliri süpetligendek terki dunya, terki ibadet, terki hayat, bighem bikar teletlerdin emes.

Teriqet ehli shundaq kishilerki allah subhane weteela quran kerimde buyrighan iman, namaz, roza, zakat, hej qatarliq periz emellerni taqitining yitishiche wayigha yetküzüp toluq ijra qilidighan we shundaq qilish üchün tirishidighan, beja keltürelmigenliri, qurbi yetmigenilri üchün hemmige qadir allahtin kechürüm sorap epu qilishini ötünüp ghemnak bolup axiret qorqunchisi bilen yashaydighan perhizkar kishilerdurki, hergiz mushrikliq, bidet yoligha mangghan azghunlardin emes.

Azghunluq shundaq bolarki, biz dégen musulman, musulmanning ewladi dep musulmanliq markisni suyistimal qilip yashaydighan, emeliyette allah taala musulman bolush üchün buyrighan emellerni beja keltürmeydighan yaki birni qilsa bir qilmaydighan, yeni namaz oqusa zakat bermeydighan, roza tutup qoyup namaz oqumaydighan, yaki bolmisa namaz oquymiz dep yilda ikki qitim, heptide bir qitim, künde bir qitim oqup qoyup qalghinini terk qlidighan, allah kechüriwitidu, dep ghapilliq bilen yashaydighanlardur.

Teriqet ehli shundaq kishilerki, allah buyrighan periz emellerni qilish bilen kupayelinip qalmay, kichiliri turup tehejjud namizi oquydighan, chashka namizi

we bashqa neple namazlar arqiliq allahqa ruku sejde qilidighan, sünnet roza, neple rozilar arqiliq, türlük xeyri ihsanlar arqliq allahqa yiqinliq hasil qilsh üchün tirishidighanlardur. Hergizmu peyghember eleyhissalamning töwendiki hedisini xata chüshinip periz ibadetnila qilsa jennetke kiridu, dep qarap neple ibadetlerge sel qarap bixut qiliwatqan kishilerdin emes.

"telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha nejdlik bir adem keldi, uning chachliri chuwuq, awazi xirqiraq idi, bir xil gunguldighan awazi anglinatti - yu, biraq némidégenlikini chüshen'gili bolmaytti. U yéqin kelgende, uning islam heqqide soal soriwatqanliqini bilduq. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha: bir kéche - kündüzde besh wax namaz oqush perzdur, dédi. U kishi: bu besh wax namazdin bashqa namaz barmu? Dep soridi. Yoq, emma neple namaz oqay déseng, oqusang bolidu. Undin bashqa, ramizan éyida roza tutush perzdur. Undin bashqa roza barmu? Yoq, emma neple roza tutay déseng, tutsang bolidu. Undin bashqa, zakat bérishmu perzdur. Bu zakattin bashqisimu barmu? Yoq, emma neple sediqe qilay déseng, qilsang bolidu. Allah bilen qesemki, men bularni kem - ziyade qilmastin ijra qilimen. U kishi ketkendin kéyn, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bu kishi rast shundaq qilalisa, nijat tapidu, dédi. (buxari: 46)"

belki töwendiki hedisiy quddisida eytilghandek periz emeller arqiliq allahqa yiqinlishidighan, neple ibadetler arqiliq allah taalaning dosit tutushigha iriship, allah taala u bendining "anglaydighan quliqi, köridighan közi, tutidighan qoli, mangidighan puti" bolidighan derijige yetken, nimini sorisa shuni biridighan, hetta kimki u bendini düshmen tutsa u bende üchün allah taala özi urush ilan qilidighan derijige yetken nijat tapqan kishilerdur. Bundaq ademlerni mushrikliq, bidedchilik, azghunluq bilen eyiplesh néme dégen zor nadanliq, eqilsizliq. Bundaqlar azghun emes, bularni eyipligen eshu kishiler del özi azghundur.

1344/2297 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allah taala mundaq dédi: kimki méning dostumni düshmen tutsa, men uninggha urush élan qilimen. Bendem manga perzlerni qilishtinmu yaxshiraq bir ishni qilish bilen yéqinlishalmaydu. Bendem manga neple ibadet bilenmu men uni dost tutqan'gha qeder dawamliq yéqinlishidu. Qachanki men uni dost tutsam, men uning anglaydighan quliqi, köridighan közi, tutidighan qoli, mangidighan puti bolimen. Mendin némini sorisa, shuni bérimen. Manga séghinsa, öz panahimda saqlaymen. Men muiminning jénini élishtin bashqa héchbir ishta tereddut qilmaymen. Muimin bendem ölümni yaxshi körmeydu, men bolsam, uning xapiliqlirini yaxshi körmeymen. (buxari: 6502)

bu hedisni alimlar mundaq chüshendüridu: sheret alimliri eytidu: allah taalaning "men uning anglaydighan quliqi" bolimen, dégini u bende heq sözdin bashqini anglimaydu dégenliki, "köridighan közi bolimen," dégini u bendining közi haramgha qarimaydu dégini, "tutidighan qoli bolimen," dégini u bendining qoli haramini tutmaydu dégini, "mangidighan puti bolimen. " dégini u bendining puti haramgha mangmaydu dignidur.

Teriqet alimliri eytidu: allah taala "men uning anglaydighan quliqi bolimen, "

dédi. Allah bendining quliqi bolsa u bende nimini angliyalmaydu, allah anglatqanning hemmisini anglaydu. "köridighan közi bolimen" dédi. Allah bendining közi bolsa u bende allah körsetkenning hemmini köreleydu. " tutidighan qoli bolimen" dédi, allah bendining qoli bolsa, bu qol allah yetküzgen hemme yergiche yitidu. " mangidighan puti bolimen. " dédi. Allah bendining puti bolsa, bu put allah qedimini yetküzgen hemme yerge yétidu dégenliktur. Buninggha ayit möjiziler peyghemberlerning, peyghember eleyihssalamning hayatida, ömer reziyellahu enhu qatarliq bir qisim sahabi kiramlarning hayatida yüz bergendur. Shundaq iken peyghember eleyihssalam we sahabi kiramlarning izini bésip, yoligha egiship mangghan bir qisim ashiqi salih bendilerdinmu bezi karametlerning sadir bolghanliqni inkar qilghili bolmaydu elwette. Yene töwendiki hedisnimu nezerdin saqit qilghili bolmaydu.

5969/9731 - ebu umame reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: muiminning parasitidin saqlan'ghin! Chünki u allahning nuri bilen qaraydu. (elkebir7497)

dimek allahning nuri bilen qaraydighan, allah u bendining közi bolghan bundaq ademlerni éghzigha kelgenche her némilerni dep eyiplesh dunya we axirette elbette yaxishi aqiwet ilip kelmeydu. Bundaqla heqqide sözleshtin hezer eylesh kérek. Allahning yene shundaq bendiliri barki ular birer ish üchün allahning namida qesem qilsa allah ularning qesimini orunlap biridu. Töwendiki hedisler buning delili:

5427/8882 - enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chach saqili ösüp, kiyimliri jul - jul bolup ketkechke, héchkimning neziri chüshmeydighan bir qisim kishiler bar bolup, eger ular allahning namida qesem qilsa, allah ularning qesemlirini orundishigha yardem béridu. Bera ibni malik ene shularning jümlisidindur. (tirmizi: 3854)

5333/8745 - jabir ibni semure reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: kufe xelqi seid üstidin ömer ibni xettab reziyellahu enhugha shikayet qilghanidi, ömer uni emilidin élip, ornigha emmarni qoydi. Ishning jeryani mundaq idi: kufe xelqi seidning üstidin bir qatar ishlarni shikayet qilip, shu qatarda namazni yaxshi oqup bermeydighanliqini éytishti. Ömer adem ewetip, uni chaqirtip keldi we: ey ebu is'haq! Kufelikler séning namazni yaxshi oqup bermeydighanliqingni éytishiwatidighu? Dep sorighanidi, ebu is'haq: allahning nami bilen qesemki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizge qandaq ögetken bolsa, menmu shundaq qildim, (mesilen) xupten namizining aldinqi ikki rekitini uzun, kéyinki ikki rekitini qisqa qilip oqup berdim, dédi. Ömer: démek ular üstüngdin yaman guman qilip keptude? Dédi we heqiqiy ehwalni igellep kélish üchün, bir qanche kishini seidke qoshup, kufege yollidi. Ular kufediki mesjidlerning hemmisige bir - birlep kirip, seid toghruluq soriwidi, hemmisi uning yaxshi gépini qildi. Axirida, beni ebesning mesjidige kirgenidi, usame ibni qetade isimlik (ebu seid depmu atilatti) bir adem: madamiki, allah taalaning namini tilgha élip soridinglar, men silerge heqiqiy ehwalni éytay. Seid qoshun bilen bille urushqa chiqmaydu, ghenimetni teng

teqsim qilmaydu, adil höküm chiqarmaydu, dédi. Buni anglighan seid: allahning nami bilen qesemki, mushu éytqanliring üchün séni üch dua bilen qarghaymen. I allah! Eger bu bendeng özini körsitip qoyush we riya qilish meqsitide yalghan gep qilghan bolsa, ömrini uzun qilip, péqirliq we pitnige mubtila qilghin! Dédi. Derweqe u ademning ömri uzun boldi we pitnige qaldi, uningdin sewebi soralghanda: men seidning qarghishigha qalghan ademmen, dep jawab béretti. (rawiy) abdulmelik ibni umeyr mundaq dégen: men u ademning qériliqtin ikki qéshi ikki közige sanggilap qalghan turuqluq yoldin ötken qizlargha qash étip olturghanliqini körgenidim. (buxari: 755)

2914/4857 - hisham ibni urwe atisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: erwa binti uweys isimlik ayal zéminining bir qismini seid ibni zeyd reziyellahu enhuning éliwalghanliqini dewa qilip, uni merwan ibni hekemge chéqip barghanidi, seid ibni zeyd reziyellahu enhu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bu heqte hedis anglighandin kéyin uning zéminini éliwalalarmenmu? Dédi. Merwan: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin néme angliding? Dep soridi. Seid ibni zeyd reziyellahu enhu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: kimki bir ghérich chaghliq zéminni naheq igelliwalsa, uning boynigha yette qat zémin'ghiche taqaq sélinidu dégenlikini anglighanidim, dédi. Merwan uninggha: men bu hedisni anglighandin kéyin sendin pakit telep qilmaymen, i allah! Eger u ayal yalghan éytqan bolsa, uning közini kor qiliwetkin we jénini öz zéminida alghin! Dep beddua qildi. Rast dégendekla, u ayal deslep körmes bolup qaldi, kéyin öz zéminida kétiwétip, bir origha yiqilip chüshüp öldi. (muslim: 1610)

elbette ötkenki tarixta, bir qisim teriqet ehliliridinmu nurghunlighan nuqsanlar, sehwenlikler , hetta bidetke, shérikke ilip baridighan xataliqlarmu sadir bolghan hem bundin kiyinmu sadir bolup turidu. Bu teriqetning xataliqi, sehwenliki emes. Belki melum bir bendining, melum bir pirqe , mezhep yaki goruhning xataliqi. Bir bende yeni bir ishan yaki bir sopi, bir pütün teriqet yoligha wekillik qilalmaydu. Sheytan bolsa teriqet ehlining eng katta düshmini. Bu düshmen nurghunlighan sopi saliklerni xata yolgha bashlap kishilerning kallisida teriqet dégen mushu shu, dégendek chüshenchini peyda qilip qoyghan. Teriqetni esli menbesidin chüshen'gende andin toghra tonushqa ige bolghili bolidu.

Teriqet ehli shundaq kishilerki, ular hergizmu terki dunyaliqni teshebbus qilmaydu. Peyghember eleyihssalamning yoligha, pak sünnitige egiship allah taala yaratqan hayatiy dunyaning barliq halal lezzeltiri, meishetliridin hozurlinidu. Yeni öylinidu, perzenitlik bolidu. Ailsini qamdaydu. Ularning turmushigha mesul bolidu, ularni terbiyelep qatargha qoshidu. Muimin musulman qilidighan hemme ishni qilidu. Peyghember eleyihissalamning töwendiki hedislirige egishidu.

2577/4279 - semure reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ömür boyi toy qilmay ötüp kétishtin chekligen. Qetade hedisning axirida: "biz sendin ilgiri heqiqeten nurghun peyghemberlerni ewettuq, ulargha xotunlar we balilar berduq. " dégen ayetni(süre reid, 38 - ayet) oqudi. (tirmizi1082)

93 /158 - enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: üch kishi

peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ayalliridin peyghember eleyhissalamning ibaditi toghrisida sorighili keldi. Ulargha jawab bérilgende, ular peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bu emellirini az sanighandek qilip: biz bilen peyghember sellellahu eleyhi wesellemni qandaqmu sélishturghili bolsun? Allah uning ilgiriki we kéyinki gunahlirini meghpiret qilghan tursa, déyishti. Shuning bilen, ulardin biri: men emdi her kéchisi namaz oquymen, dédi. Yene biri: emdi yil boyi roza tutimen we rozisiz yürmeymen, dédi. Yene biri: men emdi ayallargha yéqin yolimaymen, menggü öylenmeymen, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem kélip, ulargha: mundaq - mundaq sözlerni qilghan kishiler silermu? Allahning nami bilen qesemki, men heqiqeten allahtin silerge qarighanda bekrek qorqimen we silerdin bekrek teqwadarmen. Lékin men rozinimu tutimen, rozisizmu yürimen. Namaznimu oquymen, uyqinimu uxlaymen, xotunmu alimen. Kimki méning sünnitimdin yüz örise, u méning ümmitimdin emes, dédi. (buxari: 5063)

2546/4228 - qeystin abdullah reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen ghazatqa chiqattuq, emma ayallirimiz (biz bilen) chiqmaytti. ”özimizni axta qiliwéteyli“ dep oylashqaniduq, peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizni undaq qilishtin tosti, andin bizge bir qur kiyim bedilige ayallar bilen (waqitliq) nikah qilishqa ruxset qildi we munu ayetni oqudi:" i muiminler! Allah silerge halal qilghan pak nersilerni (terki dunya bolush yüzisidin özenglargha) haram qilmanglar. (allah belgilep bergen)chektin ashmanglar, allah chektin ashquchilarni heqiqeten dost tutmaydu. " (buxari: 5076)

emma teriqet ehli rahet paraghet, heshemet qoghlashmaydu. Allahning bergen her qandaq nimitige shükür qanaet qilidu. Allah taala yaxishi nazu nimetlerni riziq qilip bersimu shükür qlidu. Yoqsulluq ghurbetchilik bilen sinisimu yene shükür qilidu. Hergizmu bashqilarning turmushigha hewes qilmaydu, zamandin zarlimaydu, qattiqchiliqtin qaxshimaydu, waysimaydu. Körgen künining hemmisige razi bolup shükür qilp, allahqa hemdu sana eytidu. Bu dunyaning kapirlar üchün jennet, muiminler üchün dozax ikenlikini, ghiribliq bilen bashlan'ghan islamning ghiripliq bilen axirlishidighanliqini, heqiqi ehli salihlerning, yene dawamliq ghirib bolup yashap allahning dergahigha ghirip halitide qaytidighanliqini bilidu. Buninggha birilidighan allahning katta mukapatini ömid qilip yashaydu. Allah taala her bir yingi nimet ata qilghanda peyghember eleyhissalam we sahabilirining künlep, heptilep, hettaki aylap su bilen xorma yep kün kechürgen, ot yiqip qazan isip tamaq qilishqa qadir bolalmighan, qosaqlirigha tash tingip achliqni bildürmigen eshu hayatini eslep yüzming qedir shükri eytidu.

Biz musulman dep turup her xil taamlar éship téship turghan dastixan üstide, toqluqtin kekirip singdürelmey yüriwatqan, yep bolalmay israp qiliwatqan, izchil dawamlashqan bundaq turmushning turtkiside simizlikke giriptar bolup hajetxanilarda kötini tazilashqa qoli yetmey qiyniliwatqan yoghan qosaq "musulmanlar" ning turmushigha, hayatigha qilche hewes qilmaydu, heset qilmaydu.

Yene shundaq ehli salih qirindashlirimiz barki nechche yil nesrani ali

mekteplerde oqughan, emma taghutlarning islam ehlige qarshi turush, islamni yoqutush suslashturush üchün qollunuwatqan türlük siyasetliridin, cheklimeliridin qichip taghutlarning 4 - 5 ming koyluq maash chiqidighan xizmet orunlirigha imtihan bermey öz aldigha tijaret qiliwatqan, oqush tarixi, bilim sewiyesige mas kelmeydighan töwen derijilik ish orunlirida azghine pulgha ishlep, shuninggha qanaet qilip addi yep ichip, addi sadda kiyinip yashawatqan hattaki islamiy hayat üchün yurtidin ayrilip hijret qilip kitiwatqanlar heqiqi nijat tapqanlar. Emma, weziyet shundaqken, shularning déginidek kiyinmisek, gipini anglimisaq xizmet bermeydiken, hökümet ornida xizmiti bolmisa turmush qurushigha tesir yitidiken, men musulman dep jilbap kiyip yaki uzun kiyimlerni kiyip bayraq chiqirip yürmisekmu, iman dégen dilimizda bolsila boldi, yaghliq chegmigen'ge, boyun, meyde, yota, bilekliri ochuq qalghan'gha hich nime bolmaydu, hemme adem ashundaq yüridiken'ghu ene dep, taghutlarning shuarigha awaz qoshup, senimige dessep, itiqad örpe aditige maslishp riziqini, bexitni shulardin bilip özini halaketke tashlighanlar heqiqi azghanlardur. Ene shundaq bimene sepsetilerge aldinip özini bezlewatqanlar, peyghember eleyihssalamgha hijab ayiti nazil bolghanda medinidiki sahebe ayallarning öyige kirip bolghiche allahning emrining orunlishining kichikishidin ensirep nex meydanda kochilarda kiyimlirini yirtip yaghliq chiqirip chach we boyun köreklirini yapqanliqini bilmemdikine? Bilishimiz kirekki, islam hayatqa maslashturulmaydu, belki hayat islamgha maslashturulidu. Din sotsiyalizimgha maslashturulmaydu, eksiche sotsiyalizim din'gha maslashturulishi kérek. Mana bu allahning heqiqiti, mana bu ong tanasipliq maslishish herkiti. Allah taalaning "özünglarni halaketke tashlimanglar" dégen ayitini öz rayiche tepsir qilip özining qilimish etmishlirini, ebjesh hayatini perdazlap, özini bezlep, waqitni, hayatni zaya qilish bolsa, heqiqi azghunluq.

Islam ali mektepliride nechche yillap oqup ali melumatliq bolup chiqqan turuqluq turmushi hich qandaq iqtisadiy kapaletke ige bolalmighan, oxshash salahiyettiki taghut sitodinitliri irishken ish heqqige irishelmisimu meyuslenmey islam üchün, el jamaetning türlük xizmetliri üchün paypitek bolup yüriwatqan eshu ghirip ehli ilmiler, alim ölimaler heqiqi peyghember warisidur, nijat tapqanlardur. Ularningmu özliridek yimek - ichmek, kiyim kichek, turalghu jaygha ihtiyajliq ikenlikini, aile bala - chaqilirni biqishi lazimliqini, ular nechche yillap islam oqullirida yaki türlük islamiy bilim noqtlirida oqup terbiyelinip chiqqan bolsimu yaki hökümet, yaki el jamaet teripidin hich qandaq turmush kapalitige irishelmigenlikini xiyaligha keltürmey, ularning keynide pitne pasat térip, nika oqup pul alidu, namaz oqup pul alidu, quran oqup pul alidu, uni qilip pul alidu, buni qilip pul alidu, dep heset qiliwatqanalar, gheywetxorlar, pitne pasatchilar heqiqi azghunlardur. Ular hergizmu bir qisim kazzaplardek aldamchiliq qilip, bir qisim sodigerlerdek yalghanchiliq qilip, yene bir qisimlardek, yaghlimichiliq, xainliq, satqinliq, nan qipiliq qilip we yaki pirxonluq, jinkeshlik, palchiliq qilip pul alghini yoq. Peqet bir qisim hajetmen musulman ammisining ixitiyari hediye qilishi bilen ilip, shu pulgha tayinip turmushini qamdawatidu. Eger mushu ay , mushu kün, mushundaq sharaitlarda meschittiki imam mezinlerning ayliq normal yetküdek xirajitini mesjid jamatiti üstige alsun diyilse, mesjidlirimizde qanchilik

adem qalar? Buni tesewwur qilish qiyin. Peyghember eleyihssalam "astidiki qoldin üstidiki qol yaxshi, alghan qoldin bergen qol ewzel" dédi. Bergimiz kelse, meyli ishan'gha biremduq, meyli ölimagha biremduq, meyli sayilgha biremduq ish qilip bireyli. U halalmu - harammu, yigüchi özi oylisun, allah höküm qilsun.

Teriqet ehli dawamliq zikir eyitip turghuchilar, diligha allahning ismi zati ornighan, tili allahning zikiridin qurumighan kishiler. Oltursa qopsa "ebzeluzikri la ilahe illellah " dep sorun tüzüp zikir salidighan, özlirining bu ibadtige peyghember eleyihssalamning töwendiki hedisini delil qilidighanlardur.

5849/ 9530 _ jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zikirning eng ewzili: ”la ilehe illallahu“, duaning eng yaxshisi: ”elhemdulillah“tur. (tirmizi: 3383)

bundaq iken " la ilahe illellah " dep zikir towlaydighan jamaetni qandaqmu azghunlar qatarigha tizghili bolsun. Yene beziler tesewwup ehli xetme oquydu, tesbi siriydu, bu dégen bidet, chünki peyghember eleyihssalam xetme oqumighan, tesbiy sirimighan deydu. Biz tixi kitawimizning nechche bet aldida "peyghember eleyihssalam telim bergen zikir tesbihler" timisda sözliduq. Shu yerdiki ikki hedisni yene qayta eslep öteyli: "5721/9349 - ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki etigen - axshamda yüz qétim subhanellah webihemdihi dése, qiyamet küni héchkim uningkidin ewzel sawabqa érishelmeydu. Peqet shuninggha oxshash dégen yaki uningdin ashurup dégen kishila uningkidek yaki uningkidin ewzelrek sawabqa érishishi mumkin. (tirmizi: 3469) " bu hedistin melum boldiki istighparni künde yüz qitim dégen adem ewzel bir sawapqa irishidu. Peqet uningdin ashurup dégen kishila tiximu ewzel sawapqa irishidu. Tesewwup ehli bu telimge asasen tiximu ashurup diyishni ewzel bilidu. Bu yerdiki ashurushning derijisi körsütülmigen bolghachqa bendining qanchilik waqti bolsa, shunchilik ashurup dise bolidu. Bu san ming bolamdu, onming bolamdu, yaki yüzming bolamdu, bu istighpar eyitquchining eqide ixilasi, ibadet nishanigha baghliq. " 5850/9532 _ deslepki muhajir ayallardin yuseyre reziyellahu enha riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ulargha mundaq dégen: i ayallar! Allah taalagha tesbih, tehlil (la ilahe illallah) we teqdis (ulughlash) éytishinglar lazim. Bularni barmiqinglarda sanap éytinglar, chünki barmaqlardin sorilidu we ular sözlitilidu. Shunga hergiz gheplette qalmanglar! Bolmisa, rehmetni untup qalisiler. (tirmizi: 3583)" bu heiste barmaq bilen sananglar dep xitap qilin'ghan. Sanimay eyitiwiringlar dimigen. Dimek yuqarqidek yuqiri sanda istighpar eyitlighanda elbette barmaq bilen sanap bolghili bolmaydu. Shunga tesewwup ehli sanash üchün teswi ishletken. Dimek bu bir ibadet qorali, buningdin hich qandaq bidet menasi chiqmaydu.

Xetme mesilisige kelsek peyghember eleyihssalam xetme oqumighan, bu ibadet kiyin peyda bolghan diyilidu. Emma biz peyghember eleyihssalam telim bergen bir qanche tesbih, tehlil, tekbirlerdin xetme hasil bolidighanliqini chüshenduq. Uning üstige hazirqi mesjidlirimizning köpliride her künde, bezilride jüme künde bamdat namizidin kiyin mundaq bir xetme oqulidu.

Istighpar-100 qitim , süre patihe-7 qitim , durud-100 qitim, elem

neshreh.-79 qitim, süre ixlas-1000 qitim , patihe-7 qitim , durud- 100 qitim .

Xili bir qisim jamaet bu xetmining qaysi xetmilkinimu bilmeydu. Bu bolsa teriqet ehli köp oquydighan xetmilerning xojisi dep namlan'ghan " xetme xajigan" dur. Eger xetme oqush bidet bolsa pütün mesjid jamaetliri bidet emel bilen shughullan'ghan bolidu. Yene kilip mesjidlerde ramizanda "quran kerimni xetme qilimiz" deymiz. Yene bashqa dini sorunlarda, aililerde quran kerimni xetme qilip tamamlaymiz. Eslide bumu tesewwup ehlining ishi. Shundaq bolghanda teqwaliq hasil qilimen dégen hich bir musulman men teriqet emili bilen shughullanmidim diyelmeydu. Mushundaq turup yene öz – özini "azghun" dep eyiplesh toghrimu? Dimek, biz teriqet ehli azghun emes. Belki hidayet tapquchilar, peyghember eleyihssalamning 73 pirqe ümmiti ichidiki, nijat tapqan bir pirqe, belki shular bolushi mumkin. Inshaallah !

Xulase kalam, teriqet yoli daghdam yol. Jennetke ilip baridighan, allah taalaning didarighan muyesser qilidighan, allahning dosluqigha irishtüridighan yol. Emma bu yolning tarmaqliri tola, oyman chongqurlirimu hem bar. Her acha yolda chaqirghuchilar, tosquchilar hem bar. Bu yolda mangghanlarning birqismi riyazetke berdashliq birelmey meishet jündisining soghisigha chüshüp halak bolidu. Bir qismi jinning keshini kiyip jinning patqiqigha pitip qilip halak bolidu. Bir qismi kibir döwisidin yiqilip halak bolidu. Peqet allah taalaning söygüsini diligha püküp didari mulaqat üchün harmay, zirikmey xalis emel ibadet bilen shughullan'ghanlar nijatliqqa irisheleydu. Qaldisini allah bilidu.

Hörmetlik qirindishim! Siz we bizni janabi heq subhaneweteela mushu yolda adashmay ilgirlep dergahi heqqe ulashqli nisip qilghay. Amin!

بسم الله الرحمن الرحيم

yigirme tötinchi bölüm. Islamgha qarshi ighwalargha reddiye

"”quran kerim“ ning menbesi ilahiy wehyi emes, ademdur" dégen sepsete

tarixtin ispatlandiki, muhemmed eleyhissalam tughma sawatsiz bolup, oqush - yézishni bilmeytti. "quran kerim" bayan qilish uslubi bilen edebiyliki eng yuqiri sewiyediki tengdashsiz kitab bolup, ebler arisida tonulghan shéiriy, nesriy eserlerdin pütünley özgichidur. "quran kerim" ötmüshte misli körülüp baqmighan derijide tamamen yéngi uslubtiki edebiyat, lughet möjizisidur. Quran kerimning tughma sawatsiz bir insan qolida otturigha chiqishi u insanning öz ijadiyiti emes, belki allah teripidin chüshürülgen wehyi ikenlikini ispatlap béridu.

"quran kerim" mukemmel bir sheret, eqide, ibadet, exlaq, siyasiy, iqtisadiy we ijtimaiy tüzümlerni öz ichige alghandur. Insan hayatida madda bilen roh otturisida tengpungluq peyda qilishni meqset qilidu. Shexs bilen jemiyet otturisida muqimlashqan alaqe ornitishni teshebbus qilidu. Buninggha oxshash takamullashqan, alahide bir sheret tüzümining muhemmed eleyhissalam yashighan muhittiki ereb jemiyitide mektep qarisi körmigen bir insandin sadir bolushi mumkin emes idi.

"quran kerim" hazirqi zaman ilm - pen téxnikisi uzun yilliq tetqiqatlardin kéyin tégige yételigen ilmiy heqiqetlerge aldin bésharet bérish bilen toshup ketken. Bu heqiqetler muhemmed eleyhissalatu wessalam yashighan sehra muhitida keshp qilinishi mumkin emes idi. Buning misalliri köp. Mesilen, anining qorsiqidiki törelmining tereqqiy qilish basquchlirigha qilin'ghan isharet, barmaq izliri, yersharining herikiti, kainatning peyda bolush mahiyiti, kainattiki üzlüksiz heriket, quyash, ay, shamal, yamghur we ösümlüklerning heriketliri heqqide bésharet bérish qatarliqlar. Allah "quran kerim" de mundaq deydu:

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِن سُلَـٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَـٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَـٰمًا فَكَسَوْنَا ٱلْعِظَـٰمَ لَحْمًا ثُمَّ
أَنشَأْنَـٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحْسَنُ ٱلْخَـٰلِقِينَ ﴿١٤﴾ ﴾

biz heqiqeten insanni layning jewhiridin yarattuq. Andin uni bir puxta qarargah (yeni bechchidan) da (jaylashqan) abimeni qilduq. Andin abimenini lexte qan'gha aylandurduq, andin lexte qanni parche göshke aylandurduq, andin parche göshni söngekke aylandurduq, andin söngekke gösh qondurduq, andin uni (jan kirgüzüp) bashqa mexluqqa aylandurduq, eng mahir yaratquchi allah (hékmetlik we qudret jehettin) ulughdur. [süre muiminun 12-14]allah yene

mundaq deydu:

﴿ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ﴾

kün bilen ayni (bendilerning menpeiti üchün) boysundurdi, (ularning) her biri mueyyen muddetkiche (yeni dunyaning tügeydighan waqtighiche) seyr qilidu . [süre reidi-2]

﴿ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾

künning aygha yétiwélishi (yeni ikkisining jem bolup qélishi), kéchining kündüzdin éship kétishi (waqti kelmestin kündüzning ornini élishi) mumkin emes, her biri mueyyen pelekte üzüp turidu.[süre yasin-40] allah yene mundaq dégen:

﴿ أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَـٰهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴾

kapirlar bilmemduki, asmanlar bilen zémin bir - bérige tutash idi, ularni ayriwettuq, hemme janliq mewjudatni sudin yarattuq, ular (allahning qudritige) ishenmemdu? [ebiya-30]

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُۥ يَنَـٰبِيعَ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ حُطَـٰمًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴾

sen bilmemsenki, allah buluttin yamghur yaghduridu. Andin uni yerge singdürüp bulaqni peyda qilidu. Andin allah uning bilen renggi xilmu xil ziraetlerni ündüridu. Andin u quruydu, uning sarghiyip ketkenlikini körisen. Andin allah uni shax - shumbigha aylanduridu, uningda heqiqeten eqil igiliri üchün (allahning qudritini körsitidighan) ibret bar. [süre zumer-21]

﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَـٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَـٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَـٰزِنِينَ ﴾

biz yamghurni heydeydighan shamallarni ewettuq, biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler. [süre hijir-22]

﴿ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۝١٩ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴾

u ikki déngizni (biri tatliq, biri achchiq) aqquzdi, ular uchrishidu. Ularning arisida tosma bolup, bir - birige qoshulup ketmeydu. [süre rehman-19-20]

﴿ وَأَنزَلْنَا ٱلْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَـٰفِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥ وَرُسُلَهُۥ بِٱلْغَيْبِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴾

tömürni yarattuq, (tömürdin urush qoralliri yasilidighanliqi üchün) tömür küch - quwwetni öz ichige alghan, tömürde insanlar üchün nurghun menpeetler bar.[süre hedid-25]

"quran kerim" ilgiriki "tewrat", "injil" gha oxshash samawiy kitablarni toluqlash, u kitablarda qesten burmilan'ghan mezmunlarni toghrilash üchün kelgen. Shuning üchün "quran kerim" bilen mezkur samawiy kitablar otturisida oxshashliq yerliri köp, lékin "quran kerim" u samawiy kitablarda yoq nurghun mesililerni öz ichige alghan. Mesilen, meryem eleyhissalamning tughulushi, zekeriya eleyhissalamning uni öz hamiyliqigha élishi qatarliqlar "quran kerim" de zikir qilin'ghan. Miras heqqidimu "quran kerim" din bashqa samawiy kitablarda tepsiliy ayet kelmigen, burmilan'ghan, qesten özgertilgen xataliqlarni toghrilash mesiliside, "quran kerim" ning allah heqqidiki tesewwuri ochuq - ashkara bolup, hemme adem chüshineleydu. Allahni insaniy süpetlerdin pak dep qaraydu. (tewratta bolsa, allahni ilahiy zatqa layiq süpetler bilen süpetlimestin: ”allah israil bilen chélishti, öz qoli bilen uni yengdi!“ dégenler yézilghan. Xristan dini bolsa, allahni üch dep bilidu, iysa eleyhissalamni allahning oghli dep qaraydu).

"quran kerim" ilgiri ötken peyghemberlerning qissiliri, peyghember ewetilgen milletlerning ehwali we ularning aqiwiti heqqide ayetlerni keltürdi. Bu munasiwet bilen islam dini nurghunlighan exlaqiy prinsiplar, toghriliqi ispatlan'ghan ijtimaiy qanunlarni maqullidi. Ene shu qanunlar ta bügün'giche her zaman we her makan'gha layiq we munasip halda yolgha qoyulmaqta. Mesilen, bir jemiyetni özgertish shu jemiyet ezalirining xahishi, qilmishlirigha asasen bolidighanliqi, uninggha masliship tashqi amillarning tesiri bolidighanliqi töwendiki ayet arqiliq körsitilgen:

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ ﴾

her qandaq bir qewm özining ehwalini özgertmigiche (yeni allahning bergen németlirige tuzkorluq qilip gunahlargha chömmigiche) allah ularning ehwalini özgertmeydu (yeni allah ulargha bergen német, xatirjemlik we izzet - hörmetni élip tashlimaydu) [süre reidi-11]

"quran kerim" yene kelgüside yüz béridighan bezi hadisiler heqqide aldin xewer bergen bolup, kéyin u hadise eynen yüz bergen ehwallar mewjut, buning misali töwendiki ayetlerde éniq körülidu:

﴿ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ۝٢ فِيٓ أَدۡنَى ٱلۡأَرۡضِ وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَ ﴾

elif, lam, mim rumluqlar yéqin bir jayda yéngildi, ular yéngilgendin kéyin, bir qanche yil ichide yéngidu .[süre rum 2-3]

mezkur ayetning rohi eynen emelge ashqan. Shundaqla ebu leheb, welid ibni mughirelerning kapir halda ölüshimu bayan qilin'ghan bolup, emeliyette shundaq bolghan.

﴿ تَبَّتۡ يَدَآ أَبِي لَهَبٖ وَتَبَّ ۝١ مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ۝٢ سَيَصۡلَىٰ نَارٗا ذَاتَ لَهَبٖ ﴾

ebu lehebning ikki qoli qurup ketsun! (emeliyette) qurup ketti. Uninggha mal - mülki we érishken nersiliri esqatmidi. Ular lawuldap turghan otqa (yeni dozaxqa) kiridu. [süre mesed 1-3]

﴿ سَأُصۡلِيهِ سَقَرَ ۝٢٦ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴾

uni men seqerge (yeni dozaxqa) salimen. Seqerning némilikini qandaq bileleysen? [süre mudessir 26-27]

"quran kerim" hejmi chong, muhemmed eleyhissalamgha nazil bolghan waqti uzun (23 yil) bolsimu, bu heqte izden'güchi tetqiqatchilar shuni ispatlidiki, "quran kerim" de eng kichik mesililerdimu zitliq yoq, söz - ibariler intayin orunluq we munasip tallan'ghan. Bu inchikilik shuni ispatlayduki, quran kerim adem küchi dairisining sirtida.

"quran kerim" ereblerge jeng élan qilip özini körsitidu. Ular til - edebiyat, pasahet - balaghette yuqiri sewiyege yetken bolghini üchün, allah ereblerni quranning oxshishi yaki héch bolmighanda birer süre bolsimu keltürüp béqishqa chaqirghan. Emma ular keltürelmigen, ta qiyametkiche keltürelmeydu. "quran kerim" ge qarshi turghuchi insanlarning köpliki, her zaman we her makanda jeng meydanigha chüshüshning dawamlishishi "quran kerim" ning insanning ijadiyiti emes, belki ilahiy kitab ikenlikige eng chong delil bolup turmaqta.

Ishenchlik tarixiy menbelerning körsitishiche, muhemmed eleyhissalamgha wehyi chüshüshke bashlighanda, bashqiche bir ehwal yüz béretti. Yeni resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin ter tökülüshke bashlaytti, buni etrapidiki sahabilar köretti. Undin kéyin öz eslige qaytip normallashqanda wehyi yazghuchilar dep tonulghan, xet yazalaydighan 29 sahabidin yénida barlirigha nazil bolghan wehyini oqup béretti, ular yézip qalduratti.

Éniqki, "quran kerim" tüzülüshi, tertipi we uslubida özgiche alahidilikke ige yégane bir kitabtur.

"quran kerim" muhemmed eleyhissalamdin shexsiy sadir bolghan sözler (hedis) din alahide perqliqtur. Muhemmed eleyhissalam özi sözligen hedislerni sahabilarning yézip qaldurushini öz waqtida allahning kalami "quran kerim" bilen ariliship ketmesliki üchün chekligen.

"quran kerim" öz ichige alghan eng chong mesililer: ilahiy birliktin ibaret allahning yekke - yégane ikenlikini, shérik we butpereslik eqidiliridin tazilash. Tarixta ötken peyghemberlerning hemmisining insaniyetning hidayiti üchün kelgenlikini ispatlash.allah "quran kerim" de mundaq deydu:

﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ۚ ﴾

allah silerge dindin nuhqa tewsiye qilghan nersini, sanga (yeni muhemmed eleyhissalamgha) biz wehyi qilghan nersini, ibrahimgha, musagha we iysagha biz tewsiye qilghan nersini bayan qildi. Siler dinni berpa qilinglar, dinda tepriqichilik qilmanglar.[süre shura -13]

insaniyet menbesining birliki, yer yüzidiki barliq insanning sheripi oxshash qoghdilidighanliqi, ademlerning renggi, esli, (yeni nesebliri) ijtimaiy orni jehette ayrimichiliqqa qarshi turidighanliqi we shuninggha oxshash nurghun mesililerde "quran kerim" ning ilahiy bir kitab ikenliki éniq melum bolup, bir ademning yézip chiqish dairisidin halqip ketken yuqiri sewiyelik, muhit yaki tebet mehsuli déyish imkansiz bir möjize ikenliki hemmige ayandur.

"”quran kerim“ resulullah sellellahu eleyhi wesellem hayat waqtida toplanmighan, kéyin sahabilar tertiplep retligen, xelipe osman ibni effan xata nusxilarni köydürüp tashlighan" dégendek qarashlar

tarixning ispatlishiche, quran kerimni peyghember eleyhissalam dewride nurghun sahabilar pishshiq yadlighan. Peyghember eleyhissalam wapatidin burun nurghun hapiz (quran kerimni yadilighuchi qari) sahabilar bilen bille olturup qayta oqup ötküzgen. Undin kéyin hayatining axirqi yilining ramizan éyida jibriil eleyhissalam aldida olturup ikki qétim quran kerimni toluq oqup ötküzgen.

Quran kerimning yézilishigha kelsek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem meshhur wehyi katipliri dep tonulghan sahabilarning aldinqi qatardikilirige quranni oqup béretti. (quran nazil bolghan waqitning özide) ular tére parchisi, xorma qasriqi, töge söngekliri qatarliq nersilerge yéziwalatti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat bolup, bir yildin kéyin, yemame jéngide quran kerim hapizliridin 70 sahabe shéhid bolghan, buning netijiside xelipe ebu bekri (allah razi bolsun!), zeyd ibni sabitni chaqirtip, mexsus heyet teshkillep, wehyi katipliri qolida bar bolghan quran kerimning qol yazma nusxilirini toplashni telep qilghan. Zeyd ibni sabit her qandaq bir ayetni ikki ademning: ”bu ayetni resulullah sellellahu eleyhi wesellem özi yazdurghan“ dep güwahliq bermigüche qobul qilmasliqni shert qilghan.

Xelipe ebu bekri (allah razi bolsun!) wapat bolush aldida toplan'ghan quran kerim qolyazmilirini 2 - xelipe ömer(allah razi bolsun!) ge tapshurghan. Xelipe ömer mezkur qolyazmilarni yénida saqlap wapatigha yéqin qizi, möminlerning anisi hefse (allah razi bolsun!) ge tapshurghan. Chünki hefse sawatliq idi.

Xelipe osman (allah razi bolsun!) dewrige kelgende, islam dinigha musherrep bolghan ejem milletlerning köpiyishige egiship, quran kerimni oqushta kishilerning teleppuzi özgirishke bashlighan. Buni körgen xelipe osman derhal zeyd ibni sabitqa yene heyet teshkillep möminlerning anisi hefsening qolidiki quran kerim qolyazmilirini asas qilghan halda quran kerimni mukemmel yézip chiqishni telep qilghan. Heyet quran kerimdin besh nusxa yézip chiqip, mekke, medine, besre, kufe we demeshiqlargha yollighan. Eyni chaghda shu heyet quran kerim hapizlirini yighip peyghember eleyhissalam zamanidiki toghra teleppuzgha asaslinip quran kerimni qayta közdin kechürgen. Hazirqi waqitta barliq islam pirqiliri, omumiy musulmanlar qolidiki quran kerim nusxisi ene shu nusxidur.

Késip éytish lazimki, musulmanlar osman nusxisi dep tonulghan quran kerim nusxisigha bir herpmu özgertish kirgüzgini yoq. Mulahize qilishimizche, islam düshmenliri herqachan quran kerimge yaman gherez bilen özgertish kirgüzse, musulmanlar shu waqitning özidila uni bilip yétip, derhal agahlandurush bergechke, yaman gherezlikler bu tereptin meqsitige yételmidi, hem qiyamet künigiche yételmeydu.

Bezi gherb tetqiqatchiliri (sherqshunaslar) ulugh sahabe abdullah ibni mesud qolidiki özige xas qolyazma quran kerim nusxisining köydüriwétilgenlikige qarita étiraz bildüridu. Heqiqet shuki, abdullah ibni mesud qolidiki nusxini özi köydürüp, omumiy musulmanlar birlikke kelgen osman nusxisigha asaslan'ghan,

ene shu nusxa bügün'giche saqlinip kelmekte.

"muhemmed peyghember (eleyhissalam) weziyetke qarap pilanini özgertetti, islam mekkide ereblerge mexsus chüshürülgen din dep otturigha qoyup, medinide ghelibe qilip küchlen'gende xelqaraliq din dep jakarlighan" dégen sepsete

islam dini meydan'gha kelgendin tartip ochuq, éniq qilip xelqaraliq sewiyede insaniyet üchün ewetilgen ortaq din dep jakarlan'ghan. Muhemmed eleyhissalam dunya xelqige bésharetchi we agahlandurghuchi bolup kelgen.

Muhemmed eleyhissalam mekkide teshwiqatini xelqqe élan qilishqa chaqirilghan waqittila tagh choqqisigha chiqip mekke ehlige xitab qilip: "men silerge mexsus, pütün insaniyetke omumiy qilip ewetildim" dégen.

Quran kerim ayetlirini obdan mulahize qilghan kishi quranning insaniyetke qaritilghanliqini yaxshi bileleydu. Donyawiyliqining belgisi medinige hijret qilishtin burun mekkide nazil bolghan ayetlerde ochuq - ashkara körünüp turidu. Mekkide nazil bolghan süre furqanda allah mundaq deydu:

﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَـٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴾

pütün jahan ehlini (allahning azabidin) agahlandurghuchi bolushi üchün, bendisige (yeni muhemmed eleyhissalamgha) heq bilen batilni ayrighuchi quranni nazil qilghan allahning berikiti büyüktur.[süre purqan-1] enbiya suriside mundaq deydu:

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَـٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَـٰلَمِينَ ﴾

(i muhemmed!) séni biz pütün ehli jahan üchün peqet rehmet qilipla ewettuq. [süre enbiya-107] süre ibrahimda mundaq deydu:

﴿ هَـٰذَا بَلَـٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا۟ بِهِۦ وَلِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا هُوَ إِلَـٰهٌ وَٰحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴾

kishilerning agahlandurulushi, allahning bir ikenlikini bilishliri, eqil igilirining wez - nesihet élishliri üchün, bu (quran) teblighdur (yeni kishilerge tebligh qilish üchün nazil qilindi) [süre ibrahm-52]

buheqte quran kerimning bashlinishidiki süre fatihening özidila (pütün dunyaning igisi allahqa hemdusanalar bolsun) dep bashlinidighanliqi kupaye qilidu. Süre fatihe hijrettin, musulmanlar medinide dölet qurushtin burun mekkide nazil bolghan emesmu?!

Bashta zikir qilip ötkenlirimizdin shu melum boliduki, pilan - programmilarni özgertip turush üchün qanun chiqirishta tedrijiylik usulini yolgha qoyush lazim. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mekkidiki dewride, mushriklarning bésimi astida, medinide musulmanlarning yéngi döliti mukemmel qurulghan dewridikidin bashqiche ish élip bérishi ejeplinerlik emes. Yéngi dölet qurulghan deslepki dewrdimu resulullah sellellahu eleyhi wesellem dunyadiki her qaysi reis - padishahlargha barliq insaniyetke omumiy kelgen din süpiti bilen islam dinigha chaqirip mektublarni yollighan.

"muhemmed eleyhissalam köp öylen'gen shehwaniy adem idi" dégen sepsete

resulullah sellellahu eleyhi wesellem peyghemberlik kélishning aldi - keynidiki hayatigha munasiwetlik ishenchlik tarixqa qaraydighan bolsaq, bu iddalning batilliqini köriwalalaymiz. Delil - ispatnimu tepsiliy keltürimiz.

Muhemed eleyhissalam baliliq we yashliq dewrini mekkide ötküzgen. Eyni chaghda uningda rastchilliq, ishenchlik, toghra - durustluq qatarliq bir nechche türlük xususiyet körülgen. Eyni waqitta uning etrapidiki teng - tushliri dunya lezziti, haraq - sharap, ayallar we qimargha oxshash keyp – sapa, eysh - ishretke bérilip ketken. Emma u (resulullah sellellahu eleyhi wesellem) yuqiriqi apetlerning héchqaysisigha yéqinlashmighan.

Peyghember eleyhissalam 25 yashqa toshqanda animiz seyyide xedije (allah razi bolsun!) ge öylen'gen. Shu waqitta animiz xedije 40 yashta idi, uningdin burun ikki qétim yatliq bolghan, peyghember eleyhissalam asasliq oghul - qiz perzentlirini xedije animizdin körgen. Xedije wapat bolghuche resulullah sellellahu eleyhi wesellem uning bilen yashighan, wapatigha qattiq qayghurghan. Xedijining wapatidin kéyin resulullah sellellahu eleyhi wesellem uzun waqit öylenmigen. Öylinish teklipi bérilgendimu: ”qizlirim kichik ularning halidin xewer almisam bolmaydu“ dep ret qilip kelgen. Axiri sahabilarning birining tul qalghan ayali zeme qizi sewdege öylinish teklipi bérilgen, wahalenki sewde güzellikte tonulmighan ayal idi.

Peyghember eleyhissalam medine munewwerde muqimlashqandin kéyin 54 yéshidin bashlap, köp xotunluq bolush basquchini bashlighan. Buning sewebi hemmige melumluq bolup, atalmish shehwaniy we jismaniy lezzet üchün köp xotunluq bolghan dégen qarash emeliyetke uyghun emes. Peyghember eleyhissalamning köp xotunluq bolushining siyasiy, ijtimaiy we insaniy sewebliri bar bolup, (ereblerning örp - aditide qebile - aymaq tüzümidimu étirap qilinidighan bir ehwal idi) peyghermber eleyhissalamning ayalliridin misal qilip körsitidighan bolsaq, özining eng yéqin dosti ebu bekrining (allah razi bolsun!) qizi seyyide aishe reziyellahu enha, 2 - yéqin dosti ömerning (allah razi bolsun!) qizi hepse, yehudiylardin bolghan seyyide sefiyye, misirning qibti millitidin bolghan seyyide mariyelerge öylinishi kishiler qelbini birleshtürüshte intayin yaxshi tesir qaldurghan. Sefiyye, mariye her ikkisi peyghember eleyhissalamgha yatliq bolghandin kéyin musulman bolghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bezi ayallargha öylinishining sewebi sheret körsetmiside muhim bolghan bezi xata köz qarashlarni toghrilash meqsitide bolup, seyyide zeyneb bnti jehshni nikahigha élishining sewebi uning özining béqiwalghan oghli zeyd ibni harisege yatliq bolghanliqi üchün idi (ereblerning aditi boyiche béqiwalghan oghlining qoyup bergen ayalini nikahigha élish jaiz bolmaytti). Shunga quran kerimning buyriqi bilen erebler ichidiki bu xata chüshenchige xatime bérilgen. Bu heqte munu ayet nazil bolghan:

﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَـٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ

أَدۡعِيَآئِهِمۡ إِذَا قَضَوۡاْ مِنۡهُنَّ وَطَرٗاۚ وَكَانَ أَمۡرُ ٱللَّهِ مَفۡعُولٗا ﴾

möminlerge ularning bala qiliwalghan oghullirining qoyup bergen xotunlirini nikahlap alsa günah bolmasliqi üchün, zeynebni zeyd qoyuwetkendin kéyin sanga nikahlap berduq, allahning (séning zeynebni élishing toghrisidiki) emri choqum orunlinidu. [süre ehzap-37]

resulullah sellellahu eleyhi wesellemning köp öylinishidiki ikkinchi seweb shuki, éri ölüp kétip tul qalghan, hamisi yoq ayallarni nikahigha élishtin ibaret insanperwelik idi. Melumki, mezkur ayallarning bezisining yéshi chong hem chirayliq emes idi. Bu peyghember eleyhissalamning ulargha öylinishidiki insanperwerlikni éniq körsitidu.

Shunisi éniqki, peyghember eleyhissalamning hayatida bir qanche basquchlar ötken:

birinchi basquch, öylinishtin burun (25 yashqa toshquche). U bu basquchta qalaymiqan ishlar bilen shughullanmaydighan, shehwiti, hawayi - hewisi arqisigha kirmeydighan, eng güzel exlaq - pezilet igisi bir yash idi.

Seyyide xedije bilen turmush qurghan bir ayalliq basquch (25 yil dawamlashqan).

Seyyide sewde binti zeme bilen öy tutqan basquch (4 yil dawamlashqan).

Axirqi basquch (54 - 63 yashqiche). Bu waqitta yüz bergen köp nikahliq bolushning siyasiy, insaniy we sheret mesililirini ögitish seweblirì ochuqlan'ghan.

Shuni izahlap ötüsh lazimki, peyghember eleyhissalamning öy ichidiki hayati hemmige melumluq, ayalliri uning eng inchike tepsilatlirinimu sözlep bergen, ibadetni köp qilidighanliqi, kéchilerde uxlimay tehejjud namizini uzun oquydighanliqi ispatlan'ghan. Peyghember eleyhissalam kündüzi harmay - talmay wehyini yetküzüsh, musulmanlarning ishlirini bashqurush, yéngi dölet qurush ishlirigha riyasetchilik qilishtek ishlar bilen meshghul bolatti. Hemmige melum bolghan yuqiriqidek ishlargha ehmiyet bergen ademning shehwaniy bolushi mumkin emes!!

"islamning ikkinchi menbesi peyghember sünniti (hedis) bolushi gumanliq, chünki yalghan, ajiz hedisler bek köp" dégen sepsete

peyghember eleyhissalamning wezipisi töwendikilerdin ibaret:

birinchi, quran kerimni estaydilliq, semimiylik bilen yetküzüsh. Allah quran kerimde mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ ﴾

i peyghember! Perwerdigaring teripidin sanga nazil qilin'ghan ehkamlarning hemmisini yetküzgin. [maide -67]

﴿ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ ﴾

biz sanga quranni insanlargha chüshürülgen sheretni bayan qilip bersun, ular (bu quranni) pikir qilip (uningdin wez - nesihet alsun) dep nazil qilduq. [nehili-44]

yuqiriqi ayetler sünnet (hedis) ning emeliyette islamning ikkinchi menbesi ikenlikini körsitidu. Tarixning ispatlishiche, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliri peyghember eleyhissalamdin sözi, ish - herikiti yaki testiqlishi bilen bolsun hemmini yadlaytti. Bezi sahabilar hedislerni yézip qaldurmaqchi bolghanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem quran kerimning ayitige ariliship qalmasliqi üchün uningdin tosqan idi. Netijide, musulmanlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin kéynmu hedislerni yézip qaldurmighan, kéyin bezi islam düshmenliri pursettin paydilinip, yalghan hedislerni oydurup chiqip resulullah sellellahu eleyhi wesellemge mensup qilishqa bashlighan. Shu sewebtin emewiyler xelipisi ömer ibni abduleziz (hijri 101 - yili wapat bolghan) musulman alimlirini toghra dep bikitilgen hedislerni toplashqa chaqirghan. Alimlar ixlasmenlik bilen hedislerni toplashqa kiriship, kim hedis yadlighan bolsa shuningdin alghan. Imam malik bu heqte intayin chong hesse qoshqan bolup, fiqhi mesililerge dair hedislerni tertip boyiche toplap "elmuwetta" namliq hedis kitabini yézip chiqqan.

Bir bölük hedisler toplan'ghandin kéyin, alimlar hedis yadlighan kishilerning hayati, ijabi - selbi tereplirini tekshürüp chiqip, resulullah sellellahu eleyhi wesellemge mensup qilin'ghan hedislerning rast - yalghanliqini herxil yollar arqiliq éniqlap chiqqan. Bu munasiwet bilen islam alimliri sünneti nebewiyege oydurma - yalghanni qesten qoshup qoyush, özgertiwétishtin saqlap qélish üchün asasliq ikki türlük ilimni otturigha qoydi:

1 - "ilmuljurh wetteidil" (yeni bu ilim hedis riwayet qilghuchining ehwali, ishenchlik yaki emesliki, adaletperwerliki yaki pasiq, zalmiliqi, unutqaq, biperwaliq tereplirini tetqiq qilish arqiliq riwayet qilghan hedisning rast - yalghanliqigha baha béridu).

2 - "ilmulmusteleh elhedis" (yeni her bir hedis üstide etrapliq toxtilip, toghriliqida shek yoq, toghra bolush nisbiti yuqiri, ajiz, oydurma yaki yaman gherez bilen oydurup chiqirilghan hedislerni tetqiq qilip ashkarilaydighan ilim).

Hijriye 3 - esirge qedem qoyush bilen teng ilmiy heriketlerde pewquladde tereqqiyat otturigha chiqip, peyghember eleyhissalamning toghra hedislirini öz ichige alghan tetqiqat xaraktérlik tizis, toplamlar yézilishqa bashlighan. Bu toplamlar ichide eng meshhurliri: imam buxariy (hijriye 256 - yili wapat bolghan) ning "sehihul buxary" namliq hedis toplimi bilen imam muslim (hijriye 262 - yili wapat bolghan) ning "sehihul muslim" namliq hedis toplimidur. Mezkur ikki alim bu hedis toplamlirida peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan (öz waqtida toplan'ghan on minglarche hedis ichidin) eng toghra dep qaralghan hedislernila yazghan. Uningdin bashqa yene mezkur ikki hedis kitabining aldi - keynide, imam ehmed ibni henbel (hijriye 241 - yili wapat bolghan), imam ibni maje (hijriye 273 - yili wapat bolghan), imam ebu dawud (hijriye 265 - yili wapat bolghan), imam tirmizi (hijriye 279 - yili wapat bolghan) we imam neseiy (hijriye 303 - yili wapat bolghan) qatarliq hedisshunas alimlarning hedis toplamliri meydan'gha kelgen.

Bundaq büyük xizmetlerning islam medeniyitidin bashqa medeniyetlerde tengdishi yoq déyishke bolidu. Peyghember sünniti musulmanlada mustehkem orun'gha ige bolghandin kéyin, shu asasta shexs, jemiyetke munasiwetlik

ehkamlar tepsiliy bayan qilin'ghan "fiqhi ilmi" wujutqa kelgen.

Shunimu eslitip ötüsh kérekki, bezi islam alimliri oydurma, yalghan hedislerni toplap musulmanlarning rast hedis bilen yalghan hedisni ayriwélishi üchün mexsus kitablar yézip qaldurushi paydiliq idi. Hedislerning oydurma, yalghanlirini körsitip qoyush eyib emes. Emma hedisning oydurma ikenlikini bilip turup, yene shu oydurma hediske emel qilish eyibtur.

Musulmanlar birdek étirap qilidighan heqiqet shuki, herqandaq bir hedisning rastliqi ispatlinidiken, töwendiki ayet rohigha asasen u hedisning mezmunigha emel qilish zörür bolup qalidu:

﴿ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمۡ عَنۡهُ فَٱنتَهُواْۚ ﴾

peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar. [süre heshir-7]

bir - birige qarimuqarshi hedislerni étirap qilmasliq pikir éqimi

sünneti nebewiye (hedis sherip) quran kerimni chüshendürüp, menilirini yéship béridu. Peyghember eleyhissalam quran kerimni eng yaxshi chüshen'gen we bashqilargha eng yaxshi bayan qilghan zattur. Buningdin shu qaide otturigha chiqiduki, toghra hedis héchqachan quran kerimge zit kelmeydu. Toghra hedisning quran kerimge zit kelgini ispatlanmidi, ispatlan'ghan teqdirdimu töwendiki sewebler tüpeylidin bolghan:

1 - bezi toghra bir hedis bilen yalghan hedis otturisida zitliq bolup qalghanda, yalghanni tashlap toghrisigha emel qilish.

2 - bezide kéyinki hedis burunqi hedisni emeldin qalduridu. Mesilen, resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "silerni qebrilerni ziyaret qilishtin tosqanidim, emdi ziyaret qilinglar." [muslim]

yene bir hediste otqa yéqinliship qalghan suda taharet almasliqqa buyrighan, bunimu kéyin emeldin qaldurghan. Bezide hedisler otturisida zitliq bardek körünsimu, inchike tetqiq qilghanda we ikki hedisning éytilish sharaitigha diqqet qilghanda ularning arisidiki zitliq yoqilidu. Ölimalar bu heqte tepsiliy toxtalghan we nurghun kitablarni yazghan. Bu heqte imami shafiining (hijri 204 - yili wapat bolghan) "el risale" namliq kitabi. Ibni quteybening (hijri 267 - yili wapat bolghan) "teiwil müshkil el hedis" qatarliq kitablar bar.

"islam dini qilich küchi bilen tarqalghan, dawamliq zeper qushi eskerler islamdin burun yétip baratti" dégen sepsete

quran kerim bu heqte ochuq - ashkara halda mundaq dep jakarlighan:

﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ ﴾

dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi. [süre beqere-256]

﴿ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ ﴾

xalighan kishi iman éytsun, xalighini kapir bolsun. [süre kehep-29]

﴿ فَذَكِّرۡ إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٞ ٢١ لَّسۡتَ عَلَيۡهِم بِمُصَيۡطِرٍ ﴾

sen (ulargha) wez - nesihet qilghuchisen. Sen ulargha musellet (yeni ularni iman'gha mejburlighuchi) emessen. [süre ghashiye 21-22]

﴿ فَإِنۡ أَعۡرَضُواْ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظًاۖ إِنۡ عَلَيۡكَ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ ﴾

eger ular (yeni mushriklar) (imandin) yüz örise, biz séni ulargha közetchi qilip ewetkinimiz yoq, séning wezipeng peqet tebligh (yetküzüsh) qilishtur. [süre shuera-48]

﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ﴾

perwerdigaringning yoligha (yeni islam dinigha) hékmetlik uslubta yaxshi wez - nesihet bilen dewet qilghin, ular(muxalipetchilik qilghuchilar) bilen chirayliq rewishte munazirileshkin. [süre nehli -125]

musulmanlar bu prinsipni emeliy ijra qilish üchün imkaniyitining bériche küch chiqardi, buning delil - ispati töwendikiche:

- islamning deslepki mezgilliride, muhemmed eleyhissalamgha ajiz - kembeghellerdin bir bölük kishi iman keltürdi, ularni dindin yandurush üchün adem tesewwuridin tashqiri jismaniy azablar qilindi, lékin ular dindin yanmidi, beziliri dinini himaye qilish meqsitide bashta hebeshistan'gha, kéyin medinige hijret qilishqa mejbur boldi. Bu jeryanda qilich nede idi?!

- deslepki mezgillerde yuqiri tebiqe, küchlük shexslerdin beziliri musulman bolghan. Ularni héch kishi islam dinini qobul qilishqa zorlashni tesewwurmu qilalmaytti. Mesilen: ebu bekri, ömer ibni xettab, telhe, zubeyr, seid ibni ebu weqqas, hemze, museb we abdurrehman ibni ewflardur (allah ulardin razi bolsun!).

Musulmanlar medinige yötkelgende (hijret qilghanda), dölet qurush üchün munasip muhitqa ige boldi, lékin derhalla ichki - tashqi küchler teripidin tajawuzgha uchrashqa bashlidi, musulmanlarmu özini mudape qilishqa mejbur boldi. Zulumgha taqabil turush üchün jeng qilishqa roxset qilindi. Quran krim mundaq deydu:

﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمۡ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصۡرِهِمۡ لَقَدِيرٌ ﴾

hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üchün, (qarshiliq körsitishke) roxset qilindi, allah ulargha yardem bérishke elwette qadir. [süre hej-39]

musulmanlar etraptiki xelqlerge islam dinini yetküzüsh üchün ereb yérim arilidin chiqqanda, qoshna ellerdiki xelqlerning byorokrat küchler teripidin éziliwatqanliqini kördi. Shunga ular héliqi mezlum xelqler bilen bir septe zulumgha qarshi urushqa kirishke mejbur boldi. Musulmanlar zeper qazan'ghan yerlerde chirayliq nesihet, hékmet bilen din'gha dewet qilip turup islam sheriitini ijra qildi. Ular héch bir zaman héch kimni islam dinini qubul qilishqa zorlimidi. Buning delili shuki, misirda bezi qibtilar (xristan) hazirghiche öz dinida turiwatidu,

musulmanlar ularni héchbir zaman dinini tashlap islam dinini qobul qilishqa zorlap baqqini yoq. Shundaqla nurghun yehudiylarmu islam memliketliride islam dinigha kirishke zorlanmastin, bügün'giche öz diniy étiqadi bilen yashap kelmekte.

Islam eskerliri qedem basmighan köpligen dölet xelqliri öz ixtiyarliqi bilen islam dinini qobul qilghan. Mesilen: jenubi asiya, sherqiy we ottura afriqa. Hindonoziyedek 200 milyundin artuq musulman bar döletke islam eskerliri barmighan, yenila ular öz ixtiyarliqi bilen musulman bolghan'ghu?!

Islam dini qilich küchi arqiliq tarqalghan dégen sepsetining yalghanliqini ispatlaydighan yene bir heqiqet shuki, musulmanlar qedimki we yéqinqi zaman tarixida pewquladde zeperlerdin kéyin ajizlishishqa bashlighan. Shunche éghir künlerdimu dinidin waz kéchishni oylap baqmighan. Mushuning özila musulmanlar islamni pütünley öz ixtiyarliqi bilen qobul qilghanliqining delilidur.

Uningdin bashqa islam dini dawamliq, üzlüksiz dunyaning hemme qiteliri, amérika, yawrupalarda tarqiliwatidu, ularni héchkim islam dinigha kirishke zorlighini yoq. Musulmanlardiki teshwiqat sahesi bekmu ajiz, belki yoq déyerlik bolushigha qarimay islam dini gherb elliride süriti intayin téz we keng dairide tarqiliwatidu.

"islam tarixidiki pethiler ghenimet élish, baj qoyush üchün qilin'ghan iqtisadiy tüstiki kéngeymichilik mustemlikisidin bashqa nerse emes" dégen sepsete

islam prinsipliri bilen bezi musulmanlardin sadir bolghan prinsiplargha zit xataliqlarning perqini qetiy türde ayrishqa toghra kélidu. Islam ochuq - ashkara halda insaniyetni hidayetke bashlap, jansiz butlargha choqunushtek zulmet, jahalet patqiqidin chiqirip, allahning birlik - barliqigha chaqirish arqiliq pütün dunyagha rehmet bolup kelgenlikini jakarlighan, egeshküchilirini özini mudape qilishqa mejbur bolmighan teqdirde, héch qachan qoral kötürüp jeng qilishqa teshebbus qilmighan.

Tarixta ötken "islam fethiliri" milletlerning bayliqlirini bulang - talan qilidighan mustemlikichi fethiler bolmastin, belki milletlerni islamgha dewet qilidighan teshwiqat bilen bolghan. Musulmanlar qilishqa mejbur bolghan jenglerning hemmisining kishilerni din'gha dewet qilishqa tosqunluq qilghan, musulmanlarning menpeetlirige tajawuz qilghan leshkerler bilen élip bérilghanliqi hemmige melum.

Hazirqi zaman mustemlikichiliri herqandaq bir döletni bésiwalsa, uning selbi tesiri bolmay qalmaydu. Mustemlike qilin'ghan rayonlarni tereqqiy qildurushqa tirishmaydu, eksiche musulmanlar fethiliri shu milletlerge güllinish we medeniyet élip kelgen. Buning delili ispaniye we portugaliyelerdiki weqeler bolup, mezkur döletler islam fethiliridin kéyin güllinip medeniyet merkezlirige aylan'ghan. Buning ijabiy tesiri pütün yawrupagha tarqalghan.

Islamda "jihad" ghenimetlerge ige bolush üchündur dégen ighwalar tarqalghan, wehalenki islam u meqsettiki (ghenimet üchün) qilin'ghan jengni jinayet dep qaraydu. Peyghember eleyhissalam dunyagha ige bolush üchün jihad qilishni meqset qilip soal sorighan bir ademge: "yaq, bolmaydu" dep jawab bergen (bu sözni üch qétim tekrarlighan).

Ömer ibni abduleziz (hijri 101 - yili wapat bolghan): "allah muhemmed eleyhissalamni hidayetke chaqirghuchi qilip ewetti, ghenimet toplighuchi qilip ewetmidi" dégen.

Jizye (yeni islam diyarida yashaydighan dinsizlardin élinidighan baj) addi bir resmiyettin ibaret bolup, musulman bolmighan, emma islam dölitide yashaydighanlardin élinidu, ular eskerlikke qatnashmighanliqi üchün ularni qoghdash bedilige élinidighan bajdur. Ular eskerlikke qatnashqan teqdirde jizye saqit bolidu. Melumki, jizye gheyri dindikilerning hemmige emes, peqetla jengge qatnashqudek küch - quwiti barlardin élinidu. Yéshi chong kishilerdin, ayallardin, kichik balilardin, din alimliridin jizye élinmaydu.

Eyni zamanda bashqa diyarlarni fethi qilghan musulmanlarning köp qismi islamgha kirishtin burun baylardin sanilatti, büyük memliketlerni fethi qilip hemmige qadir bolghanda donyagha bérilishtin özini tartip zahidliq (terkidunyaliq) yolini talliwalghan bolup, bek addi hayat kechüretti, maddiy dunya lezzetlirige bérilmeytti.

"musulmanlar qedimki medeniyetlerge hörmet qilmaydighan xelq, shunga iskenderiye kutubxanisigha ot qoyuwetken" dégen sepsete

musulmanlar qedimki zaman medeniyetlirige hörmet qilmighan dégen köz qarash esla toghra emes. Belki musulmanlarning qedimki zaman medeniyetlirining ijabiy terepliridin yaxshi paydilan'ghanliqi éniq. Musulmanlarning insan medeniyitining ortaq paydiliq ikenlikige imani küchlük bolghachqa yunan, pars, hindi qedimi eserlirini öz waqtidila terjime qilghan. Peyghember eleyhissalamdin mundaq bir hedis riwayet qilin'ghan: "hékmet möminning enggüshtiridur, uni qeyerdin tépiwalsa alsa bolidu." [tirmizi]

barliq musulman yadliwalghan yene bir meshhur sözde: "ilim xitayda bolsimu telep qilinglar" déyilidu. Yeni musape her qanche yiraq bolushigha qarimay, islam dinigha étiqad qilmaydighan qewmlerdin bolsimu, ilim öginnglar démekchi.

Musulman peylasop ibni rushd (hijri 595 - yili wapat bolghan) qedimki medeniyetlerge qarita islam dinining qarishini mundaq ipadileydu: "sheret qedimki zaman alimlirining kitablirini ular meqset qilghan, ghaye bir bolghan teqdirde tekshürüp körüshke chaqiridu. Ularning dégenlirini körüp baqimiz, heqiqetke uyghun kelse qobul qilimiz, xushal bolup rehmet éytimiz. Heqiqetke toghra kelmigen teqdirde uningdin agahlandurup özre éytimiz."

riwayet qilinishiche, iskenderiye kutubxanisini musulmanlar köydürgen dégen qarash miladi 13 - esirde otturigha chiqqan, u waqitlarda islam we musulmanlargha qarshi ehli selib urushi dawamlishiwatqan mezgil idi. U bir asassiz, quruq dewa bolup, meniwiy urush teshwiqati déyish mumkin. Tarixning ispatlishiche, bu kutubxanini islamdin burun romanlar köydürgeniken.

Ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) beytulmuqeddes, shamlarda xristanlarning mehellilirini himaye qilishqa buyrighan tursa, qandaqmu iskenderiye kutubxanisini köydürsun! Mezkur mehellilerde süryani tiligha terjime qilin'ghan qedimki yunan eserliri bar idi, kéyinki zamanlarda abbasiylar dewride

musulmanlar ulardin paydilan'ghan.

Gérmaniyelik sherqshunas zijrid honke xanim yazghan "allah tamamen bashqa" namliq kitabida mundaq deydu: "erebler miladi 642 - yili iskenderiyege kirgende kutubxana yoq idi, mezkur kutubxana uningdin bir nechche esir burunla köydürwétilgenidi. Iskenderiyede padishah birinchi batlimos (soter) miladidin 300 yil burun tesis qilghan akadimiyening tarmaq kutubxanisi joliyos qeyser teripidin miladidin burunqi 47 - yili muhasirige élin'ghanda köydürüwétilgen. U kutubxanini kilyubatra qayta bina qilip "bérgamun" ning kitabliri bilen toldurghan.

Miladiye 3 - esirni muntizim halda kutubxana weyran qilish dewrining bashlinishi déyishke bolidu. Qeyser karakala akadimiyeni aqsitip qoyghan. Diniy esebiy küchler miladiye 272 - yili kutubxanini buddistlarning ishi dégen bahane bilen weyran qilghan. Miladiye 391 - yiligha kelgende, pop tiyofilos qeyser tyudosyostin akadimiyening qépqalghan qismini weyran qilish, kitablarni köydürüsh ruxsitini telep qilghan, eyni chaghda kutubxanida éship qalghan 300 ming nusxidin artuq kitab bar bolup, uning ornigha chérkaw bina qilishni telep qilghan. 5 - esirge qedem qoyghiche akadimiyeni weyran qilish, buddist alimlirigha hujum qilip, ularning ibadet orunlirigha bésip kirip, kutubxanilirini weyran qilish dawamlashqan. Buningdin melum boliduki, musulmanlar yuqiriqi jinayetlerdin tamamen paktur.

Musulmanlarning ilmiy, edebiy qolyazma eserliri bügün'ge qeder dunya kutubxanlirini toshquzup tursa, musulmanlar kitab we kutubxanilargha ziyankeshlik qilghan déyish qandaqmu eqilge uyghun kélidu?!

"bezi dinlar allah bilen insan alaqisini dostane alaqe dep qarisa, islam dini insanlarni allah aldida xar dégenni tekitleydu" dégen sepsete

allah insanni yaratti, uni yer yüzide orunbasar qildi, asman - zémin ariliqidiki barliq kainatni uninggha boysundurdi. Uningdin (insandin) zéminni güllendürüshni telep qildi. Yuqiriqilarning hemmisi allah insanning bu dunyagha xojayin bolushini irade qilghanliqidin dérek béridu. Insan eyni waqitta allah yaratqan mexluqattur. Bu heqiqetni estin chiqirishqa qetiy bolmaydu. Bu menidin élip éytqanda, insan allahning qulidur, buning chüshenchisi xarliq, haqaret emes, belki qulchiliq - choqunush démektur. Allah insan'gha itaet qilish (boysunush) yaki asiyliq qilish ixtiyarliqini bergen. Iman éytish, kapir bolush ixtiyarliqimu insanning özide. Allah mundaq deydu:

﴿ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ ﴾

Xalighan iadem iiman iéytsun, xalighan iadem kapir bolsun. [süre kehep-29]

erkinlik — qulluqning tamamen eksidur. Insan dawamliq tallash ornida turidu, shunglashqa qilghan ishidin pütünley özi mesul. .

﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ ﴾

kimki yaxshi ish qilidiken, paydisi özigidur we yaman ish qilidiken zererimu

özigidur. [süre pussilet-46]

allah insanni ulugh yaritip, bashqa mexluqliridin shereplik, mertiwilik qildi, bu heqiqetni quran kerimde mundaq bayan qildi: shek - shübhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq. [süre isra-70] allah insan'gha ata qilghan bu karamet xarliq we haqaretke tamamen zittur. Allah insanni yaritip uninggha jan kirgüzdi, uninggha perishtilerni sejde qilghuzdi.

﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُواْ لَهُۥ سَـٰجِدِينَ ﴾

men uni toluq yaratqan (yeni uni yaritip süretke kirgüzüp, ezalirini toluq we mukemmel insan halitige keltürgen) we uninggha jan kirgüzgen chéghimda, siler uninggha sejde qilinglar. [süre hijir-29[

ilahiy rohtin insan'gha jan bérilishi allah bilen insan otturisidiki semimiy alaqining siridur. Insaniyet dunyasidiki her bir shexs ichki dunyasida ene shu ilahiy rohtin bir nerse kötürüp yüriduki, insan'gha: "allah her zaman, her yerde men bilen birge" dégen hés - tuyghu béridu. siler qeyerde bolsanglar, aﷲ siler bilen birge. [süre hedid-40]

quran kerim bizge allahning insan'gha jan tomurdinmu yéqin ikenlikini bayan qilidu. Allah yéqindur, chaqirghan ademning duasini ijabet qilidu, bendilirige rehimdildur, eng rehimdil - shepqetliktur, allahning rehmiti pütün dunyani qaplighandur. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "allah rehmetni yüz hesse qildi, 99 ni özi tutup qélip bir hessisini zémin'gha chüshürdi, shu bir hessidin xalayiq bir - birige rehim qilishidu, hettaki atning téyini dessiwetmeslik üchün putini kötürgenlikimu shu rehmettindur." [muslim]

quran kerimdin allahning süpetlirini izdeydighan bolsaq, rehmet süpetliri 365 ayettin, azab ayetliri 260 ayettin artuq iken, yeni otturidiki perq yüz nechche ayet.

Yuqiriqilar shuninggha dalalet qiliduki, allah bilen insan otturisidiki chongqur alaqe yéqinliq, rehmet we ijabet qilish alaqisidur. Allah bendisige ana oghligha köyün'gendinmu bekrek köyünidu. Bu, her bir musulman ichki donyasining chongqur qatlimida hés qilidighan bir heqiqettur.

"islam eqilni ishqa sélishqa ruxset qilmaydighan, diniy permanlargha mejburlaydighan dindur" dégen sepsete

islam dini insanning eqlige hörmet qilidighan, ulughlaydighan yégane din bolsa kérek. Eqil mesuliyetchanliq, layaqetlikning merkizidur. Insan eqil arqiliq yaratquchisini tonuydu, kainatning sirliri, allahning qudriti we sirlirining tégige yételeydu. Quran kerim insan'gha xitab qilghanda uning eqlige xitab qilidu. Uni kainatqa nezer sélish, u heqte tepekkur yürgüzüsh, dunyani maddiy - meniwiy jehettin güllendürüshke chaqiridu. Islamda eqilge zit kélidighan, saghlam tepekkurgha mas kelmeydighan yaki ilim heqiqetlirige qarimu qarshi kélidighan bir nerse yoq.

Islam dini insandin eqilni ishqa sélishning zörürlikini telep qilidu, eqil - idrak énirgiyesidin paydilanmaydighanlarni eyibleydu. Aﷲ taala quran kerimde eqlini ishqa salmighanlarni özining insan ikenlikini yoqatqanlar dep teswirlep mundaq deydu:

﴿ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَآ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ كَٱلْأَنْعَٰمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ ﴾

ular dilliri bolghini bilenmu, u arqiliq heqni chüshenmeydu, ular közliri bolghini bilenmu, u arqiliq (allahning qudritining delillirini) körmeydu, ular qulaqliri bolghini bilenmu, u arqiliq (allahning ayetlirini ibret élip) tingshimaydu. Ular goya haywan'gha oxshaydu, haywandinmu better gumrahtur. [süre eirap-179]

quran kerim yene bashqa bir ayette eqilni ishqa salmasliqning gunah ikenlikini jakarlap, qiyamette kapirlarning ehwali toghrisida mundaq deydu:

﴿ وَقَالُوا۟ لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴾

ular: "eger biz (peyghemberning sözlirini) anglighan, yaki chüshen'gen bolsaq, ehli dozax qatarida bolmas iduq" deydu, ular gunahini tonuydu. Ehli dozax alle ning rehmitidin yiraq bolsun! [süre mülük-10]

islam insanning diqqitini allahning barliq kainatni insan üchün boysundurup bergenlikige jelp qilidu. Undaq bolghaniken, insan eqlini ishqa sélip hemme nersini ademning menpeiti, yer - zéminni güllendürüsh üchün xizmet qildurishi kérek:

﴿ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا ﴾

u silerni zémindin (yeni tupraqtin) yaratti, silerni zéminda turghuzdi we uni güllendürüshke buyridi. [süre hud-61]

﴿ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

allah asmanlardiki we zémindiki nersilerning hemmisini (kamali) pezlidin silerge boysundurup berdi, buningda heqiqeten (qudriti ilahiyni) tepekkur qilidighan qewm üchün (allahning qudriti we birlikini körsitidighan) (roshen) deliller bar. [süre jasiye-13]

undaqta, yershari insan eqlini ishqa salidighan kengtasha meydan bolup, héchqandaq tosalghu yaki insaniyetke paydiliq bolghan herqandaq nerse üchün eqil, tepekkur cheklimisi yoq. Kishilerge paydiliq bolghan herqandaq nersini islam cheklimeydu, belki uninggha righbetlendüridu.

Sheret asasida kelgen barliq diniy permanlargha emel qilish musulmanlarning mejburiyitidur. Lékin musulmanlar dunya ishlirida eqlini ishqa sélip ijtihad qilish heqqige ige. Peyghember eleyhissalam töwendiki hediste bu mesilige isharet qilip mundaq dégen: "dunyaliq ishliringlarni özünglar yaxshi bilisiler." [muslim]

islam — tepekkur we ilmiy tetqiqat erkinliki üchün keng zémin hazirlighan bolup, erkinlikke kapaletlik qilghan. Peyghember eleyhissalam perwerdigaridin

ilimni ziyade qilishni telep qilishqa buyrulghan: "i perwerdigarim! Ilmimni ziyade qilghin!" [süre taha-114] dégin. Quran kerim ilim we alimlarning alahidilikliri üstide köp toxtalghan:

﴿ يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖۚ ﴾

allah silerdin iman éytqanlar we ilim bérilgenlerni bir qanche derije yuqiri kötüridu. [süre mujadele-11]

﴿ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ ﴾

éytqinki, bilidighanlar bilen bilmeydighanlar barawer bolamdu? [süre zumer-9]

resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin riwayet qilin'ghan yene bir hediste mundaq déyilgen:

"ilim iöginish her bir musulman'gha perzdur." [ibni maje]

yene mundaq déyilgen: "kimki ilim yoligha qedem qoysa, allah iu kishi üchün jennetke yol hazirlaydu." [buxari]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem ilimning qimmetlik ikenlikini, ilimning iölgendin kéyinmu esqatidighanliqini körsitip iötken: "adem iölse, barliq yaxshi ishliri toxtaydu. Emma üch türlük ishning sawabi üzülmey dawamliship turidu. Iular: sediqe, paydiliq ilim, ata - anisi heqqide dua qilip turidighan yaxshi perzentning duasi qatarliqlar." [muslim]

"islam – egeshküchilirini seweb qilmastin, teqdirge ten bérip olturushqa chaqiridu" dégen sepsete

quran kerim üstide tepekkur qilghan kishi islam dinining insanni ishlesh, tirishchanliq körsitishke righbetlendüridighanliqigha shek qilmaydu. Hayatliqning menbesi ish – emgektur. Emgek bolmighan yerde hayatliq bolmaydu. Bu asasta quran kerim köpligen ayetlerde iman bilen yaxshi emelni birge bayan qilidu. Bu yerde meqset qilin'ghini meyli diniy emel bolsun yaki dunyaliq ish bolsun, allahning raziliqi, xelq menpeiti meqset qilin'ghan, xelqqe ziyan bolup qalidighan nersini tosidighan ishlarning hemmisi mezkur yaxshi emel qatarigha kiridu. Quran'gha emel qilish ochuq - ashkaridur, iuningda héchqandaq mujmellik yoqtur.

﴿ وَقُلِ ٱعۡمَلُواْ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۖ ﴾

(iulargha) éytqinki, "(xalighan) emellerni qilinglar, qilghan emelinglarni allah, alahning peyghembiri we möminler körüp turidu." [süre tewbe-105]

quran kerim musulmanlar dem alidighan jüme künidimu waqitni bikar iötküzmey ishleshke teshebbus qilghan.

﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ ﴾

namaz oqulup bolghanda (yeni namazdin parigh bolghininglardin kéyin) zémin'gha tarqilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup), allahning pezlidin telep qilinglar. [süre jumue-10]

peyghember eleyhissalam mesjidtin chiqmay ibadet qilip olturup,

turmushida bashqilargha yölinip, yük bolup yashaydighan bezi kishilerni tenqidlep, ter töküp ishleydighanlarni maxtidi hemde ishchan qolni maxtap: "allah we allahning resuli yaxshi köridighan qol" dédi.

Peyghember eleyhissalatu wessalam musulmanlargha yolbashchi - ülge bolush süpiti bilen quran kerim rohi boyiche ishleytti, pilan tüzetti, chare - tedbir qollinatti, her ish üchün teyyarliq köretti, seweblerni qilip turup allahqa tewekkül qilatti. Allahqa tewekkül qilish dégenlik seweb qilishning hajiti yoq dégenlik bolmastin, belki mukemmel teyyarliqtin kéyinki ikkinchi qedemdur. Tewekkülchilik ademge allahni eslitidu, rohiy ozuq béghishlap, mushküllerge duch kelgende taqabil turalaydighan sunmas irade ata qilidu. Allahqa tewekkül qilish ijabiy küch bolup, selbiy halda turup özini tashliwétish emestur.

Özini tashliwétish, seweb qilmasliq, ish qilmay turup allahning xalighini bolidu dep teqdirge yölinip, aqiwetni kütüp olturush qatarliqlar horunluq we teqdirning némilikini bilmigenliktin ibarettur. Islam bundaq özini tashliwétishni ret qilidu. Özini ongshashqa tirishmighan ademge allah yardem qilmaydu, allah tirishqan, ishligen adem bilen birge.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ ﴾

her qandaq bir qewm özining ehwalini özgertmigiche (yeni allahning bergen németlirige tuzkorluq qilip gunahlargha chömmigiche) allah ularning ehwalini özgertmeydu (yeni allah ulargha bergen német, xatirjemlik we izzet - hörmetni élip tashlimaydu) [süre reidi-11]

ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) özini tashliwétip, mesjidge kiriwélip ibadet bilenla bolup, bashqilarning yardem bérip béqishini kütüp yatqanlarni mesjidtin qoghliwetken we "asman altun - kümüsh yaghdurmaydu" dep, peyghember eleyhissalamning töwendiki meshhur hedisini delil keltürgen: "siler allahqa öz layiqida tewekkül qilsanglar, aﷲ uwisidin ach qorsaq uchup kétip, toq qorsaq qaytip kelgen uchar qushlargha riziq bergendek riziq béridu." [tirmizi]

ishlenglar! Seherde uwisidin uzuq izdep ach qorsaq chiqip ketken we axshamda qorsiqini toshqazghan halda qaytip kelgen uchar qushlardin ibret élinglar!

"islamda ayallarning hoquqi yoq, ular depsende qilin'ghan" dégen sepsete

islam dini yéngidin tarqilishqa bashlighan zamanlarda ayallarning ehwali intayin nachar idi, ularning heq - hoquqigha hörmet qilinmaytti, ayallarning sözige héch kishi qulaq salmaytti. Islam dini kélip ayallarni éghir ehwaldin (xarliqtin) qutuldurdi, mertiwisini üstün qildi, duch kéliwatqan zulumlargha xatime berdi, ayallarningmu erlerge oxshash hoquqi barliqini özliri hés qilidighan yerge keltürdi. Qanunluq hoquqigha kapaletlik qilindi. "ademni jennettin chiqirishqa seweb bolghan ayal — dunyadiki pütün yamanliqning uruqi" dégen töhmetni ayallardin élip tashlidi. Quran kerim tebiri boyiche "adem we hawwani azdurghuchi — sheytandur" dégen heqiqetni ashkarilidi.

﴿ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيۡطَٰنُ عَنۡهَا فَأَخۡرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ ﴾

sheytan u ikkisini téyildurdi (yeni meni qilin'ghan derexning méwisini yégüzüp xatalashturdi), turuwatqan jennettin chiqardi. [süre beqere-36]

islam dini er - ayal hemmisining bir rohtin yaritilghanliqini békitip mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ ﴾

i insanlar! Silerni bir insandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratqan, shu insandin (yeni öz jinsidin) uning jüptini (yeni hewwani) yaratqan we ulardin (yeni adem bilen hewwadin) nurghun er - ayallarni yaratqan perwerdigaringlardin qorqunglar! [nisa-1]

er - ayal insanliqta barawer bolup, bu heqte birsi yene birsidin ewzel hésablanmaydu. Allah insanlargha bergen shereptin her ikkisi oxshash behrimen bolidu:

shek - shübhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq. [süre isra-70] bu sherep ergimu ayalghimu oxshash mensuptur.

Quran kerim insanni adem balisi dep sözligende dawamliq er - ayalni oxshash közde tutidu. Emma erler yaki ayallargha ayrim sözleydighan bolsa, erlerge ayrim, ayallargha ayrim mexsus atalghu qollan'ghan bolatti.

Islam peyghembiri muhemmed eleyhissalam er - ayal alaqisini töwendikidek süpetligen: "ayallar erlerning jüptidur, yaxshiliq qilishqa oxshashla chaqirilidu." [tirmizi]

jüpti dégen sözni süpetleydighan bolsaq barawer, dégen uqumni bildüridu. Er - ayallar allah aldida perqsiz, oxshash. Lékin qilghan yaxshi emelliridila perqlinidu. Bu heqte quran kerim mundaq dep körsetken:

﴿ مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾

er - ayal möminlerdin kimki yaxshi emel qilidiken, biz uni elwette (dunyada qanaetchanliq, halal riziq we yaxshi emellerge muweppeq qilip) obdan yashitimiz, ulargha, elwette, qilghan emelidinmu yaxshiraq sawab bérimiz. [süre nehli-97]

allah er - ayal her ikkisining dualirini oxshash ijabet qilidu:

﴿ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖۖ ﴾

ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, herqandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. [al imran-195]

quran kerimning "bezinglar bezinglardin" dégen tebirining menisi shuki, er - ayallarning birsi yene birsini takamullashturidighan bolup, her ikkisining

hessisi bolmastin hayat muqimlashmaydu. Démek, biri yene birige mohtajdur.

Islam dini ayal kishini ilim öginishke chaqirdi, belki peyghember eleyhissalamning munu hedisi arqiliq perz qildi: "ilim telep qilish herqandaq er - ayal üchün perzdur."

islam ayal kishining ishlesh hoquqigha kapaletlik qilghan, ishleshtin chekleydighan birmu delil yoq. Ilgiriki musulman ayallar oxshash bolmighan sahelerde ishligen. Buning delili shuki, islam dini ayal kishige er kishidin musteqil halda iqtisadiy igilik hoquqini bergen. Shuni bilish kérekki, ish heqqide er - ayal otturisida perqlendürülmeydu.

Islamning ayallargha nisbeten yuqiriqidek keskin menbesi bolghan quran kerim we sünnet arqiliq kelgen delil - ispatlirigha asaslinip turupmu islam dini ayallarning hoquqini yutup ketken, kemsitken dep töhmet qilishqa insapliq bir insan jüret qilalamdu?

Heqiqet shuki, bu yerde islam dini kechürümchan bir din bolup turup, bezi musulmanlarning yaman exlaqi tüpeylidin ayallargha yaman muamilide bolghanliqini islam dinigha artip qoyushni zalimane we gherezlik burmilash déyishke bolidu. Islam dinigha we uning körsetmilirige prinsipal halda höküm qilghanda, ikki xil ehwalni ayrishqa toghra kélidu. Bezi islam elliride ayal kishining weziyiti töwen bolushi islam telimati bilen munasiwetsiz, lékin uni ayallargha qarita chüshenchining saghlam bolmighanliqidin déyishke bolidu.

"islamda ayal kishi dawamliq er kishige tewe" dégen sepsete

islam — ayal kishige iqtisadiy jehette er kishidin musteqil igilik hoquqini berdi. U qolidiki bayliqini xalighanche teserrup qilish, élip - sétish, bashqilargha bikargha bériwétish, tijaretke sélip ishlitish hoquqigha ige... Mal - mülkini teserrup qilishta er kishidin ruxset élishqa mejbur emes. Meyli éri bolsun yaki tughqanliri bolsun, héchkishining uning mal - dunyasini uning ruxsitisiz teserrup qilish heqqi bolmaydu.

Herqandaq ata - ana qizini qizi xalimighan ademge yatliq bolushqa zorlash hoquqi yoq. Toy qilish - qilmasliqta ayal kishi mutleq erkinlikke ige. Bir qiz resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip dadisidin shikayet qilip, dadisining mertiwisini yuqiri kötürüsh üchün özini taghisining oghligha yatliq qiliwetkenlikini, emma özining uni yaqturmaydighanliqini éytqan. Peyghember eleyhissalam dadisini chaqirtip kélip, qizgha bu toyni qobul qilish yaki ret qilish erkinlikini bergen. Shu chaghda qiz öz erkinliki bilen bu toyni qobul qilghan we: "i resulullah dadam qilghan bu ishni men qobul qildim, lékin pütün ayallargha ata - anilarning balilirini toy ishida zorlash heqqi yoqluqini bildürüp qoymaqchi boldum" dégen. Démek, ata - anilarning öz qizlirini qizi xalimighan kishige yatliq bolushqa zorlash hoquqi yoq.

Ayal – aile ishliri we balilarni terbiyileshte erning shérikidur. Ikki terepning ortaq hemkarliqi bolmastin aile turmushining muqimlishishi mumkin emes. Undaq bolmighanda aile tengpungluqi buzulup, balilargha selbiy tesir körsitidu. Peyghember eleyhissalam bu mesuliyetni er - ayalning ortaq mesuliyiti dep körsitip mundaq dégen: "her biringlar öz tewesidikilerdin mesul, er kishi ailisidin mesul, ayal kishi yoldishining öyidin mesul." [buxari, muslim, tirmizi] mana bu,

mesuliyetni ayal kishige artip, ayal kishi dawamliq er kishige tewe dégen quruq dewaning asassiz ikenlikini körsitidu. Erkinlik bolmastin mesuliyet bolmaydu, erkinlik bilen béqindiliq hergizmu birlishelmeydu. Er kishining ayal kishini turmushta qanunluq hoquqidin cheklep qoyushi toghra emes, hettaki ibadet üchün mesjidge bérishtinmu chekliyelmeydu. Bu heqte resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "allahning kénizeklirini allahning mesjidliridin tosmanglar." [muslim]

bezibir musulmanlarning waqti ötken, aqmas örp - adetlirige asaslinip ayallar heqqidiki islam telimatigha boysunmasliqi islam dinining telimati we ehkamlirini chüshenmigenlik yaki ochuq - ashkara islam dinigha xilapliq qilghanliqidin ibarettur.

Islamda ayalning erge tewe bolmighanliqining yene bir delili shuki, ayal kishi toy qilghandin kéyinmu öz familisini saqlap qalidu, gherbliklerge oxshash yoldishining familisi bilen chaqirilmaydu.

"ayal kishige er kishi alidighan mirasning yérimini bérish, uninggha zulum qilghanliq bolidu" dégen sepsete

bu, bekmu xata chüshenchidur. Miras tüzümi islamdiki mukemmel, adil tüzüm bolup, etrapliq tehlil qilishqa toghra kélidu. Ayal kishi mirasta peqet töt türlük ehwal astidila er kishining mirasining yérimini alidu. Undin bashqa hallarda ayal kishining weziyiti mundaq:

1 - bezide er kishi bilen oxshash miras alidu.

2 - bezide er kishidin köprek miras alidu.

3 - bezide ayal kishi miras élip, er kishi miras alalmaydu.

Islamda miras tüzümi omumiy aile tüzümige baghliq bolup, ailini, balilarni béqish bashtin - axir er kishining mesuliyitidur. Ayal kishining üstide bundaq mesuliyet yoq. Undaqta erning yüki ayal kishige qarighanda hessilep yuqiri bolghan bolidu. Ayal kishi köprek pulgha mohtaj bolup qalsa, miras qaldurghuchi özi hayat waqtida sétip bérish, bikargha hediye bérish arqiliq ihtiyajini qamdisa bolidu. Islamdiki miras tüzümining adaletlik ikenlikini hés qilghan misirdiki xristan qibti milliti mirasxorlar arisida otturigha chiqqan ixtilaplirini sheret hökmi bilen hel qilish üchün köp waqitlarda "darilifta" gha murajet qilishidu.

"islam néme üchün ikki ayalning guwahliqini bir erning guwahliqigha teng qilidu?" dégen sepsete

bu, guwahliq mesilisidiki yégane ehwal bolup, bashqa ehwallarda bolupmu ayallargha mexsus qiyinchiliqlarda bir ayalning guwahliqi kupaye qilidu, belki er kishining guwahliqi qobul qilinmaydighan ehwallarmu yüz bérip qalidu.

Yuqiriqi ehwal ayalning mertiwisi erdin töwen dégen'ge dalalet qilmaydu, asasiy meqset guwahliqning rastliqini ispatlashtur. Chünki bezi jinayi ishlar délosida islam töt er kishining guwahliqini telep qilidu, bu peqetla jinayet sadir qilghuchining heqiqiy kimlikini ispatlash bolup, hergizmu er - ayal her ikkisining ornini töwen chaghlighanliq hésablanmaydu. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

﴿ وَٱلَّٰتِى يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ ﴾

ayalliringlardin pahishe qilghanlarni (ispatlash üchün) aranglardin töt guwahchi keltürünglar.[nisa-15] allah yene mundaq deydu:

﴿ وَٱلَّذِينَ يَرۡمُونَ ٱلۡمُحۡصَنَٰتِ ثُمَّ لَمۡ يَأۡتُواْ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجۡلِدُوهُمۡ ثَمَٰنِينَ جَلۡدَةً ﴾

ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt güwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan her bir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallargha yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur.)[süre nur-4]

hemmige melum bolghinidek ayal kishi bir ayning mueyyen künliride rohiy jehettin tebiiy halitide bolalmaydu. Ayal kishining dili yumshaq bolushi, bezide heqiqet üstide put tirep turalmaydighanliqi hemmige melum. Bundaq sharait astida ayal kishi asan aldinip kétishi mumkin. Shunga ikki ayalning guwahliqi bir erning guwahliqigha toghra kélidu.

"islamda ayallarning dölet organlirida aliy mensep tutush hoquqi yoq" dégen sepsete

islam layaqetlik bolghan ayalni döletning yuqiri menseplirini tutushtin cheklimeydu. Quran kerimde ayal kishini hoquq tutushtin chekleydighan birmu ayet yoq. Belki "sebei" padishahining ayal ikenlikige isharet bardurki, u, dölette aliy mensep tutqan idi.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin: "ishining béshini ayal kishige tutquzghan qewm ghelibe qilalmaydu" dégen hedis riwayet qilin'ghan. [buxari, tirmizi]

bu hedis sherif mexsus bu munasiwette déyilgen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemge farslarning özlirige "kisra qizi" ni padishah tikligenliki heqqide xewer yetkende yuqiriqi hedisni sözligen. Hedisning oramidn melum bolishiche, musulmanlarning rohiyitini kötürüsh üchün déyilgendek qilidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem mexsus bir qewmni közde tutqa qilghan bolsa kérek.

Ispatlinishiche, islam xelipisi ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) bazar bashqurush (medine munewwerde tijaret bazarlirini bashqurush) ishini abdullah elmexzumiye qizi ”shifa“ isimlik ayalgha tapshurghan. Melumki, bu xizmet maharet, jasaret telep qilidighan diniy we yerlik xizmetlerdin idi.

Bezi jemiyetler ayal kishige bashqiche muamile qilidighan bolsa, u shu jemiyetning örp - aditige munasiwetlik bolup, uni islam telimatidin dep qarashqa bolmaydu.

Islam döletliride otturigha chiqqan tereqqiyatqa egiship, ayal kishining bash ministirlik mensipige ige bolghinini köriwatimiz (pakistan, bin'gal we turkiyelerge oxshash). Ayallar bir nechche yildin béri wezir, bash elchi menseplirini tutup kéliwatidu (bu ehwal misirdimu shundaq).

"islam dini ayal kishini yüzini yögeshke mejburlash arqiliq ishlesh we ilim öginishtin chekleydu" dégen sepsete

islam er - ayalni oxshash ulughlaydu. Uning ipadisi shuki, ayal kishi rohi késel, uyatsiz erlerning qalaymiqan chéqilishidin saqlinish üchün jismini yögeshke buyruldi. Shundaqtimu, islam hijapqa raye qilghan asasta ayal kishining

shexsiyitini bildüridighan yüzini, ish - heriket qilishigha tosalghu bolmasliqi üchün ikki alqinini ochuq qoyushqa ruxset qilghan. Hijap ayal kishini edep - exlaq dairisi ichide bolush sherti bilen güzel kéyinishtin cheklimeydu, bashqilarning diqqitini jelb qilip, pitnige seweb bolmisila boldi.

Hijap islam we xristan dini ortaq teshebbus qilghan pezilettur. Injil ayal kishidin namazda chéchini yögeshni telep qilidu (11 - is'hah bolisning korintosqa yazghan xétidin). Xristan rahib ayallar chéchini yögeydu, watikan popi herqandaq bir ayalni qobul qilsa, u ayal reisning ayali bolsun yaki meshhur ayal bolsun, chéchini yögishi sherttur. Hazirqi zamanda bezi jemiyetlerde musulman ayallarning yüzi, alqanlirini niqablishi shu jemiyetning sharaiti we örp - aditidur. Chünki ayal kishi hej qilghanda kebini tawap qilish jeryanida yüzi ochuq tawap qilishi shert qilinidu. Yaghliq artish ayal kishining ishlesh, ilim öginishige tosalghu bolidu déyish héchqandaq asasiy yoq quruq dewadur. Tejribiler bundaq ighwalarning xataliqini ispatlidi. Yaghliq chegken musulman ayallardin köpliri ilmiy sahelerde eng yuqiri pellilerge yetken, xizmet sahesidimu nurghun ijadiyet, keshpiyatlarni yaratqan, maarip, méditsina, séstiraliq we memuriy ishlarda körinerlik netije yaratqan. Héchqachan ularning yaghliqi xizmitige tosalghu bolmighan.

""hijap“ tin ibaret ayal kishining islamiy kiyimi hazirqi téxnika, ishlepchiqirish zamanigha mas kelmeydu" dégen ighwa

islamda "islamiy kiyim" dégen mexsus kiyim yoq, peqetla ayal kishining yat erler aldida ularning diqqitini jelb qilip salmasliqi üchün jismini yögesh teshebbusila bar. Bu asasta "islamiy perde" ning bir nechche türliri bolushi mumkin, bu her bir jemiyetning aditi we tebiitige qarashliq mesile. Hazirqi islamiy jemiyette omumlashqan "hijap" musulman ayallarning mutleq ixtiyarliqi bilen bolghan, héchqaysi terep ularni zorlimighan, shular öz qilmishliridin siqilmay, shikayet qilmay ötüwatidighu, némishqa ularning özi tallighan yoli üchün erkinlik heqqi bérilmeydu? Halbuki, hindistan ayallirining "sari" namliq kiymige héchkim étiraz bildürmeydu, misir ayalliri minglarche yillardin béri hazirqi kiyim sheklini qollinip kelmekte. Bezide ayallar erlerdin bekrek ishchan bolup, ishlesh ünümimu erlerdin yuqiri bolidu.

"islam, er kishini köp xotunluq bolush, hetta tötke qeder ayalgha öylinishke teshebbus qilidu" dégen mesile

eslide islam dini köp xotunluqqa teshebbus qilmaydu, quran kerimdimu köp xotunluq bolushqa ruxset qilidighan birla ayet bar, bumu bezi yétim qizlarning ehwalini nezerde tutqan asasta yolgha qoyulghan, quran kerim yene yétim qizlarni nikahigha alghanlarni ulargha zulum qilishtin qattiq agahlandurghan. Shu asasta her kim tötkiche ayal bilen nikahlansa bolidu, lékin ularning arisida adaletlik bolush shert qilinidu. Adaletlik qilishqa qurbi yetmigen teqdirde bir ayal bilen kupayilinishi kérek. Quran kerim bu heqte mundaq deydu:

﴿ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا۟ فِى ٱلْيَتَـٰمَىٰ فَٱنكِحُوا۟ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَـٰثَ وَرُبَـٰعَ ۖ
فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً ﴾

eger yétim qizlargha (öylinip) adil muamilide bolalmasliqinglardin (yeni terbiyenglarda birer yétim qiz bolup, uninggha shu qizgha barawer turidighan qizgha bérilidighan mehrini bérelmeslikinglardin) qorqsanglar, uni terk étip, özenglar yaqturidighan bashqa ayallardin ikkini, üchni we tötni élishinglargha bolidu, eger (ularning arisida) adil bolalmasliqinglardin qorqsanglar, bir xotun bilen kupayilensenglar bolidu. [süre nisa-3]

quran kerim yene bir orunda köp xotunluq bolghan kishi herqanche qilsimu adaletlik bolushi mumkin emeslikini ochuqlap mundaq deydu:

﴿ وَلَن تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوۡ حَرَصۡتُمۡۖ ﴾

qanche tirishsanglarmu ayalliringlargha (muhebbette we dilning mayilliqida) barawer muamilide bolushqa hergiz qadir bolalmaysiler. [süre nisa-129]

buningdin melumki, islam dini birla ayal bilen öy tutushni teshebbus qilidu, az sandiki ehwal yaki mueyyen sewebler bilen köp xotunluq bolushqa ruxset qilidu. Bezi waqitlarda urush köp bolush sewebidin tul qalghanlar köpiyip kétidu, bundaq ehwal astida jemiyette köpligen ayallar ersiz qélishtek weqelerning aqiwitini közde tutqan islam dini köp xotunluq bolushqa ruxset qilghan. Emma héchqachan teshebbus qilmighan.

Bezi erler wapadarliq, insaniyet yüzisidin tughmas, késelchan ayallirini ikkinchi bir ayalgha öylinishke qoshulghan teqdirde qoyiwetmestin nikahida saqlaydu.

Gherblikler özining tebiiti, örp - aditige qiyas qilip pütün insaniyetke chüshürülgen samawiy sheretke qarshi chiqsa bolmaydu. Islam sheriiti mexsus bir jemiyetke emes, belki pütün insaniyet jemiyitide tetbiqlash kérek bolghan bir dindur. Her zaman we her makan'gha layiqtur. Afriqa, ereb jemiyetlirige qaraydighan bolsaq, köp xotunluq bolush jédel - majragha seweb bolidighan mesile bolmastin, normal bir adettur. Muhim bolghan mesile ayallargha zulum qilmasliq, hoquqigha tajawuz qilmasliqtur. Ayallarning hoquqidin biri shuki, éri özining üstige yene öylenmekchi bolghanda, xalisa uningdin talaq telep qilalaydu.

Gherbliklerning köp xotunluq bolushni qobul qilmasliqi erlerni ashna tutup oynashtin tosup qalalmidi, hetta bezide bir nechche ashna tutushigha seweb boldi. Gherblikler qanunluq toy qilmighan bir ayal bilen qanunluq ayali qéshida jinsiy munasiwet ötküzeleydu, bundaq ehwal her qandaq bir dinda haramdur.

"islam musulman erlerning musulman bolmighan ayalgha öylinishige ruxset qilidu, emma musulman ayalning musulman bolmighan erge yatliq bolushigha ruxset qilmaydu" dégen qarash

islam dini samawiy dinlarning hemmisige hörmet qilidu, ötken barliq peyghemberlerge iman keltürüsh islam eqidisining ayrilmas bir parchisidur. Musulman er kishi yehudiy yaki xristan bir ayalgha öylense, ayalning eqidisige hörmet qilishqa buyrulidu, belki erning ayalining diniy paaliyetlirini cheklesh, chérkawlargha ibadetke bérishtin tosush hoquqi yoq. Buningdin melumki, islam dini bashqa dinlarni mukemmel rewishte qedirleydu.

Emma bir yehudiy yaki xristan er musulman ayalgha öylen'gen teqdirde

ayalning eqidisige hörmet qilidighan ish esla yoq. Ayalgha yamanliq qilishi, ibadettin tosushi, balilirini islam dinigha étiqad qilishtin cheklishi éniq.

"islamda zakat bay musulman üchün allahning dergahida kembeghel musulman'gha qarighanda üstünlük pursiti tughdurup béridu, mal - dunyasi köp bolush sawabqa ige bolushqa hesse qoshidiken" dégen mesile

islamda kishiler arisidiki émtiyazning birdinbir ölchimi yaxshi emel, teqwadarliqtur. Quran kerim shundaq belgiligen: heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésablinisiler (yeni kishilerning bir - biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu.) [süre hujurat-13]

bay, kembeghel bolushtin qetiynezer ixlas bilen emel qilish teqwadarliqtur. Shuni bilish kérekki, islamda emeller niyet bilen ölchinidu. Hemme ishta nispiylik bolushi muqerrer. Bu munasiwet bilen kembeghel bir derhem yaki bir xorma chaghliq nersini saxawet qilsa, bayning milyonlap qilghan saxawitidin sawabta artuq bolushi mumkin.

Shundaqtimu islam dini sediqe uqumini keng dairide bayan qildi, mal - dunyaghila cheklep qoymidi. Yaxshi söz qilish, yoldin tash - kések, yingne - tikendek nersilerni süpüriwétish, musulman qérindishigha ghayibane dua qilish, ilim telep qilish, gunah - meisiyetke chüshüp qélishtin qorqup öylinish we shuninggha oxshash ishlar sediqe hésablinidu.

"islamning choshqa göshini haram qilishigha héchqandaq asasi yoq, umu bashqa haywanlargha oxshashla haywan'ghu?" dégen sepsete

quran kerim bir nechche ayette musulmanlargha choshqa göshini haram qildi, emma sewebini zikir qilmidi. Shuninggha oxshashla adem eleyhissalamgha jennette bir xil derexni haram qilghan. Shunglashqa her bir musulman bu cheklimige peqetla ilahiy cheklime asasida muamile qilip, shertsiz boysunushi kérek. Mulahize qilidighan bolsaq, choshqini haram qilghan tunji din islam dini emes, yehudiy dinimu haram qilghan. Bu tewratning "ehdi qedim" nusxisida zikir qilin'ghan. Melumki, xristanlar üchün bolisa choshqa göshi yéyishke ruxset qilghan. Wahalenki, "ehdi qedim" qanunliri pütün xristanlardin shuninggha boysunushni telep qilidu. Ejeplinerliki shuki, musulman choshqa göshi yéyishni özige haram qilsa eyibke buyrulidu. Yawrupa, amérikilarda bir yehudiy choshqa yémise héchkim eyiblimeydu. Yene ilmiy tetqiqatlarmu choshqa göshide mékroplarning intayin köplükini ispatlap chiqip otturigha qoydi.

Islam dini néme üchün erlerni altun, yipek ishlitishtin chekleydu?

Islam dini adalet, barawerlik, dostluq, inaqliq hököm sürgen bir jemiyet berpa qilishni meqset qilidu. Undaq jemiyette qérindashliq, hemkarliq rohi omumlashqan bolidu. Bezi kishiler, bolupmu bezi erlerning mueyyen kiyim yaki altun, yipekke oxshash qimmet bahaliq buyumlarni qollinishi kembeghellerning qelbini sunduridu, kiyim - kéchekte imtiyaz igisi bolghanlarmu bashqilargha chongluq we tekebburluq qilishi mumkin.

Kembeghellerning héssyatigha hörmet qilish muhim ishtur. Jemiyette bezi kishilerning bashqilardin alahide otturigha chiqishi kembegheller qelbide öchmenlik yaki xorluq héssiyati tughdurushi mumkin. Buning jemiyet muqimliqigha selbiy tesiri bolmaydu déyelmeymiz. Islam dini bu asasta erlerge altun, yipek istémal qilishni chekligen. Altun, yipek istémal qilghan ademde bir xil yumshaqliq we xumsi mijez peyda bolup qalidu, islam buni chekleydu. Qopalliq, yiriklikke adetlen'gen kishi turmush qiyinchiliqlirigha berdashliq bérish iqtidari yaxshi, mesuliyetchanliqi küchlük kélidu.

"islam bashqa din'gha ishinish erkinlikige qarshi, chünki dindin yéniwalghan murtedke ölüm jazasi béridu" dégen sepsete

bu asassiz quruq dewadur. Islam dini insanning diniy erkinlikige kapaletlik qilghan bolup, bu heqte quran kerimde ochuq - ashkara halda mundaq déyilgen:

﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ ﴾

dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi.[süre beqere-256]

dini étiqad erkinlikini qobul qilish bashqa dinlarni étirap qilghanliq bolidu. Quran kerim mundaq deydu: silerge öz dininglar kérek, mangimu öz dinim kérek. [süre kapirun-6]

islam dini bashqa dinlarni étirap qilish dairisi ichide ilmiy asastiki diniy mesililer üstide bashqilarni kemsitmigen, mesxire qilmighan halda de - talash erkinlikige képillik qilidu. Allah quran kerimde mundaq deydu:

﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ﴾

perwerdigaringning yoligha (yeni islam dinigha) hékmetlik uslubta yaxshi wez – nesihet bilen dewet qilghin, ular (yeni muxalipetchilik qilghuchilar) bilen chirayliq rewishte munazirileshkin. [süre nehli]

islam dinini öz ixtiyarliqi bilen qobul qilghandin kéyin dindin yéniwalghan murtedke kelsek, islamiy jemiyette uninggha bashqiche muamile qilinidu. U dinsiz, belki dinni közge ilmay din bilen oynishidu, bügün bir dinni qobul qilsa, etisi u din'gha hujum qilidu. Quran kerim mundaq deydu:

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرًا لَّمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ سَبِيلَۢا ﴾

iman éytqan, andin kapir bolghan, andin iman éytqan, andin kapir bolghan, andin kufrida ezweyligen (yeni shu kufri bilen ölgen) kishilerni allah meghpiret qilmaydu we ularni toghra yolgha (yeni jennetke) yéteklimeydu.[süre nisa-137]

quran kerimde "murted" (dindin yéniwalghan adem) ke ölüm jazasi bérish toghruluq héchqandaq ayet yoq. Lékin sünnet hökmi boyiche: "dinini bashqa din'gha almashtursa (yeni islam dinidin chiqip, bashqa dinni qobul qilsa) öltürünglar" déyilgen. Qarighanda mezkur öltürüsh buyriqi jeng meydanida musulmanlar sépidin yüz örüp düshmenler sépige ötiwalghanlarni meqset qilghan. Urush mezgilide düshmen sépige ötiwalghan xainlargha ölüm jazasi

bérish dunyaning herqandaq yéridiki qanunda ochuq belgilen'gen bolsa kérek.

Shundaqtimu, musulmanlarning qanunshunas alimliri "murted" ni öltürüsh üchün dindin yéniwalghanliqini élan qilip, islamning prinsip, telimatlirigha qarshi hujum qilghan bolushini shert qilidu. U jemiyetning ammiwiy qanun - tüzümige qarshi chiqqan bolidu, uninggha üch qétim tewbe qilip din'gha qaytish pursiti bérilidu. Yene qaytmastin jemiyet tüzümige buzghunchiliq qilip turuwalsa, jazagha layiq bolup qalidu.

Melumki, barliq dinlar buzghunchilardin özini himaye qilishqa tirishidu, diniy étiqadigha ashkara ziyankeshlik qilghanlargha yol qoymaydu, xristan chérkawliridimu din'gha ziyankeshlik qilghanlarni "yétim qaldurush" qaidisi bar.

"hazirqi zaman musulmanlirining selman rushdigha tutqan puzitsiysi pikir erkinlikige zit" dégen sepsete

söz erkinliki bilen ziyankeshlik qilish niyitide déyilgen söz - heriketning perqini ayriwélish lazim. Dunyadiki bir milyarttin artuq musulmanning diniy eqidisige munasiwetlik mesile bek muhim mesilidur. Selman rushdi ziyankeshler katégoriysige kiridu, ochuq - ashkara melum boldiki, rushdi islam dinigha til uzartishta maddiy menpeetni, shöhretni közligen. Edebiyat tenqitchiliri rushdi romanini edebiy, penniy tereplerdin yaxshi yézilghan roman sewiysige emes, hetta ottura hal sewiyigimu yetmeydu dep baha bergen.

Némila bolmisun, selman rushdining romanigha qarita musulmanlarning inkasi oxshash bolmidi. Iranda she mezhibidikilerning dahiysi xumeyniy qéni halal (öltürüsh wajip) dégen petiwani berdi. Ehli sünne musulmanlirining köpinchisi axbarat saheliride naraziliq bildürüsh bilen cheklendi. Misirning diniy ishlar ministiri rushdi bilen körüshüp, islam peyghembiri, islam dinigha qarita qilghan mesxire xaraktérlik pikridin yénishqa chaqirghanda qobul qilmay, öz pikride ching turushni ewzel körgen.

Melumki, islam dinini ögen'gen köpligen gherblik sherqshunaslar özining ilmiy eserliride islam we peyghemberge qarshi töhmet qilip, yalghan geplerni yazghan, shundaq kitablarnimu musulmanlar öz tillirigha terjime qilghan, ögen'gen, ilmiy we qanaetlinerlik reddiye qayturghan. Bu musulmanlarda mentiqiliq, kechürümchan idiyining barliqini körsitidu.

"islam jaza qanunida oghrining qolini késish, zina qilghanlarni chalma - kések qilish jazasi intayin qattiq qolluq, wehshiylik" dégen sepsete

melumki, qanuniy jazalarni ijra qilish jemiyet tüzümige qarshi chiqqanlargha qoyulghandur. Islamiy jemiyet tüzümi her bir shexsning din, jan, mal, nomus, eqil qatarliq asasiy hoquqigha kapaletlik qilidu. Herqandaq bir adem yuqiriqilarning qaysi biride tajawuzgha uchrisa, pütün bir jemiyetke tajawuz qilghanliq, jemiyet amanliqi we muqimliqigha tehdid salghanliq hésablinidu. Allah quran kerimde mundaq deydu:

﴿ مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعٗا وَمَنۡ
أَحۡيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحۡيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۚ ﴾

kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

shundaq iken, islam dini jemiyet kishilirige barliq hoquqni teminlep bérishke képillik qilghan, jinayet sadir qilishning özila wehshiylik sanilidu. Islamdiki jaza qanun türliri bezi ehwallarda qattiqraq tuyulsimu, aldiraqsanliq bilen ijra qilinmaydu, guman bilenmu ijra qilish mumkin emes. Bir ademge qarshi jinayet békitish üchün aldirimay, inchike tekshürüp békitishke toghra kélidu. Jaza qanuni we jazalar kishilerni azablash üchün emes, belki allah razi bolmaydighan, insaniyet menpeitige toghra kelmeydighan söz - heriketlerni qilip sélishning aldini élishni meqset qilidu. Wehalenki, allah bendilirige tolimu rehimliktur. Islam dini bu shekilde qattiq jaza qanunlirini otturigha qoyush arqiliq tarixtin béri musulmanlar jamaiti ichide körünerlik tesir qozghap kelgen bolghachqa, her qandaq shexs jinayet sadir qilishni könglige keltürse, éghir jaza qanunidin qorqup, imani, wijdani arqiliq özini tartidighanliqi hemmige ayan.

"islam dini perz qilghan ramizanda bir ay roza tutush jemiyet kishilirining mehsulat, ishlepchiqirish herikitini aqsitip qoyidiken" dégen sepsete

roza — islamda namazdin qalsa, ikkinchi orunda turidighan ibadet. Tang yorughandin bashlap kün olturghiche ariliqta yémek - ichmek, jinsiy alaqidin saqlinishtin ibaret bolup, her yili ramizan éyida bir ay roza tutush perzdur. Rozining hékmiti shuki, insanning iradisi, rohiy donyasini terbiyileshte eng ünümlük chare hésablinidu. Roza tutqan adem aldidiki halal yémekni ach turup allahning buyriqigha boysun'ghan asasta yémeydu hem özini haramdin saqlashqa adetlendüridu. Roza musulmanda rohiy héssiyatni terbiyileydu, chünki roza ibaditi insanning tashqi körinishide melum bolmaydu, bir ademning roza tutqan - tutmighanliqini allahtin bashqa mexluq bilelmeydu. Yeni roza ibaditi bilen insan bashqilar aldida pexirlinelmeydu (riyakarliqtin xaliy ibadettur).

Yuqiriqilargha asasen, roza insanni shehwaniy hewesliri üstidin ghelibe qilalaydighan, ishlirida semimiylikni emeliyleshtüridighan mexpiy küch ikenliki melum bolidu. Tarixiy heqiqetlerdin melumki, ilgiriki musulmanlar ramizan éyida chong - chong ghelibilerni qolgha keltürgen, ularning rozidarliqi ularning jihad qilishigha tosalghu bolalmighan. Hazirqi zamanda bezi jemiyetlerde ramizanda rozini bahane qiliwélip, héch ish qilmay, kündüzi uxlap, kéchisi yep - ichipla ulugh ramizan éyini bihude ötküzüshtek rozining hékmitini tamamen yoqitip qoyidighan ehwallar körülmekte. Uning üstige, kéchide uxlimastin téléwizor aldida olturup, ulugh ramizan kéchisini bikargha ötküzüsh islam dunyasining köpinchiside omumliship kétiwatidu.

"islam dini hazirqi zaman medeniyiti bilen maslishalmaydu, chünki musulmanlar qalaq, tereqqiyatta arqida qalghan" dégen sepsete

yéqinqi zamandiki musulmanlarning terqqiyatta arqida qélishi héchqachan islam dinidin emes, belki islam telimatidin yiraqliship ketkenliktin dések toghra

bolidu. Bezide islam telimatini toghra chüshinelmesliktinmu kélip chiqidu. Musulmanlarning arqida qélishida nechche xil amillar bolup, uni mueyyenleshtürüp belgilesh eqillik ademge anche qiyin bolmisa kérek.

Hazirqi zaman medeniytiningmu ijabiy, selbiy terepliri bar. Ochuqraq qilip éytqanda, islam dini hazirqi zaman medeniyitining selbiy tereplirining hemmini ret qilidu. Exlaqiy chériklik, ailiwiy tarqaqliq, ishsizliq, zeherlik chékimlik, muhit bulghinish we telwilerche qorallinishtek ishlargha tüptin qarshidur. Hazirqi zaman medeniyitining ijabiy tereplirini yüzlerche yillardin béri küchep teshebbus qilip keldi. Mesilen: bilim élish, ishni puxta qilish, énérgiyeni retke sélip yaxshi shekilde paydilinish, waqitqa hörmet qilish. Shundaqla, insanlarning talantini yétishtürüp allahqa iman keltürüshini we jemiyetning paydiliq ezasi bolushini teshebbus qilidu.

Dunya tereqqiyatining ilgiri sürülüshi yaki arqida qélishi islam dini yaki xristan dini bilen munasiwetsiz. Yaponluqlar dunya miqyasida eng tereqqiy qilghan milletlerdin sanilidu. Wehalenki, ular samawiy din'gha ishenmeydu. Xitaylar bolsa, héchqandaq din'gha ishenmeydu.

Islam dini birlik - ittipaqliqqa chaqirsimu, musulman milletler bölünmichilik we tepriqichilik ichide yashawatqanliqi mesilisi

islam dinining ömlük - birlikke chaqiridighanliqida shek yoq. Allah quran kerimde mundaq perman qilidu: allahning dinigha birdek mustehkem ésilinglar, bölünmenglar. [süre al imran-103]

musulmanlar ittipaqliq prinsipini köp ehwallarda emelge ashurghan. Aridiki bölünüsh islam bilen héchqandaq munasiwiti bolmighan bashqa amillar tüpeylidin otturigha chiqqan. Mesilen, hakimiyet talishish sürkülüshi, gherb mustemlikichilirining islam memliketliride uzun muddet ishghal qilip turup buzghunchiliq sélishi, uzun muddetlik békinmichiliktin kélip chiqqan angsizliq, etrapidiki dunyada boluwatqan özgirishlerdin xewersiz qélishtek ishlar.

Musulmanlarda bilim igellesh nisbitining éshishi, bashqa jemiyetler bilen bardi - keldining köpiyishi, bashqa milletlerning musulmanlargha qarita teessupliqi sewebidin musulmanlar arisida bir qeder birlik ornitish éngi küchiyishke bashlidi. Buning tipik misali "dunya islam qurultiyi teshkilati" ning barliqqa kélishidur. Islam döletliri we bezi hökümetler arisidiki siyasiy ixtilaplar bir qeder éniq, gewdilik bolsimu, islam milletliri otturisidiki soghuq munasiwet xuddi bahar peslidiki muzdek érip, künséri yaxshilinishqa qarap yüzlenmekte we ittipaqliq kücheymekte. Bir musulman'gha zulum bolsa, dunya musulmanliri birdek hésdashliq qilidighan weziyet shekillenmekte. Buni peyghember eleyhissalamning munu hedisi tekitlep béridu: "möminler bir - birige hésdashliq, rehimdillik qilishta bir gewdige oxshaydu, qaysi bir parchisigha aghriq tegse, pütün jismida réaksiye qozghaydu." [muslim, ibni henbel riwayiti]

"islamdiki jihad musulmanlarni bashqilargha tajawuz qilishqa teshebbus qilidu" dégen sepsete

epsuski, jihad uqumi gheyri dindikiler éngida xata chüshenche peyda qilghan. Islam héchqachan musulmanlarni jengge teshebbus qilghan emes. Biraq

zulumgha uchrighan, xorlan'ghanda özini, hoquqini mudape qilish yolida zalimgha qarshi jeng qilishqa ruxset qilghan. Allah mundaq deydu:

﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَـٰتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا۟ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴾

hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üchün, (qarshiliq körsitishke) ruxset qilindi, allah ulargha yardem bérishke elwette qadir. [süre hej-39]

allah yene bashqilargha tajawuz qilishni cheklep mundaq perman qilidu:

﴿ وَقَـٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَـٰتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴾

silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuz qilghuchilarni allah heqiqeten dost tutmaydu. [süre beqere-190]

islam tajawuzgha qarshi qayturulghan reddiyening oxshash bolushini, ashurup öch almasliqni shert qilip, kechürümchanliqni teshebbus qilidu. Allah bu heqte mundaq perman qilidu:

﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا۟ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّـٰبِرِينَ ﴾

eger (özenglargha yetken ziyan - zexmet üchün) intiqam almaqchi bolsanglar, özenglargha yetken ziyan - zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuriwetmenglar), eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar), bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üchün (elwette) yaxshidur. [süre nehli-126]

islam dini xusumetchilirining bezi az sanliq musulman hakimlarning shexsiy yolsizliqlirining mesuliyitini islamning jeng qilishqa chaqirishi dep qarishi chong xataliq bolupla qalmastin, belki insapsizliqtur. Quran kerim we hedis sheriplerning éniq meniliri musulmanlarni oxshash eqidide bolmighan insanlar bilen chiqiship ötüshke chaqirish bilen birge, gheyri dindikilerge yaxshi muamile qilishni teshebbus qilidu (tajawuz qilmighan teqdirde). Biz buni jihad uqumini xata chüshinip, islam dinining teshebbusi bilen bezi musulmanlarning yolsizliqlirining arisini perqlendürelmigenlikte dep qaraymiz.

"islam dini démokratiye we insan heqlirige qarshi, hakim üchün shura (meslihet kéngishi) ning hajiti yoq, musulmanlar qarshi terepning pikrige hörmet qilmaydu" dégen sepsete

islam dini démokratiyege qarshi dep qarash mutleq xata. Xelq ammisining siyasiy paaliyetlerge qatnishishi, paaliyetlirige chek qoymastin ruxset qilishtek ishlarni islam hazirqi zaman siyasiy tüzümliri we démokratik tüzümler otturigha chiqishtin burun yolgha qoyghan. Allah taala peyghembiri muhemmed eleyhissalamni bezi ishlarda sahabilar bilen meslihetlishishke buyrighan. Bu heqte quran kerimdimu mundaq déyilgen: (áular bilen kéngeshkin (sahabilar bilen) [al imran-159]

allah simwol xaraktérlik islamiy jemiyetni süpetlep mundaq deydu: ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlardur. [süre shura- 38]

tarixning ispatlishiche, peyghember eleyhissalam köpinche hallarda sahabilar bilen meslihetlishetti, peyghember eleyhissalamdin kéyin islam xelipilirimu shundaq qilghan. Bezi weqelikler barki, bezi musulmanlar hakimlargha ochuq - ashkara qarshi chiqqan. Emma hakimlar ulargha héchqandaq ziyankeshlik qilmighan. Bir ayal bir mesile toghruluq ikkinchi xelipe ömer ibni xettabqa (allah razi bolsun!) naraziliq bildürgen, xelipe u ayalning pikrini qobul qilip: "méning eyiblirimni körsitip qoyghan kishige allah rehim qilsun!" dégen.

Islam ölimaliri: "hakim köpchilik alimlar qollighan pikirni qobul qilghan halda meslihet kéngishi turghuzushi kérek" dégen xulasige kelgen.

Islam alimliri qarshi terepning pikrige qarita bir nechche türlük prinsipqa asaslinidighan bolup, asasliqi: qarshi terepning pikrini qulaq sélip anglash, pikir igisige öchmenlik qilmasliq, söz – heriket bilen azar bermeslik we delil - ispat bilen qanaetlinerlik jawab bérishtin ibaret. Alimlarning bu heqte mundaq bir meshhur sözi bar: "bir mesile üstide pikir ixtilapi aridiki dostluqni buzmasliqi kérek", "méning pikrimde (qarishim) toghra xataliq éhtimali, bashqilarning pikride xata - toghriliq éhtimali bar."

qarshi pikirge hörmet qilishta musulmanlarning keng qorsaqliqi islam fiqhisida ochuq namayen bolupla qalmastin, bashqa her türlük ilimlarda mueyyenlishidu, musulmanlar arisidimu nurghun mesililerde pikir ixtilapi, herxil mezhepler, oxshash bolmighan éqimlar mewjut bolsimu, yenila shu mesililerni öz layiqida hel qilip, asasliq mesililer üstide toghra yekün chiqirip kéliwatidu. Islam dini insan heqlirige hörmet qilishtimu ülgilik dindur. Bu heqtiki özgermes deliller shuni ispatlaydu. Bu heqiqetni tarixtin béri musulmanlar hayatida emeliy ijra qilip kelgen.

Kishilik hoquq terghibatchiliqi bügün dunya milletlirining aghzida keng tarqalghan bolsa, buning otturigha chiqishining tarixiy arqa körünishige bir qur nezer tashlash mumkin. Kishilik hoquqqa hörmet qilish xahishi en'gliyede miladi 1688 - yili, amérikida 1776 - yili, fransiyede 1789 - yili otturigha qoyulghan bolsimu, "kishilik hoquq xitabnamisi" 1948 - yili maqullan'ghan. 1950 - yili "yawrupa kishilik hoquq kélishimnamisi" tüzülgen. 1966 - yili "xelqaraliq iqtisadiy, ijtimaiy we medeniy hoquq shertnamisi" imzalan'ghan. Shertname ikki mesile üstige merkezleshken: erkinlik we barawerlik. Uninggha qoshumche qilip bezi hoquqlar maqullan'ghan. Mesilen: jemiyet ichide insanning sheripige kapaletlik qilish we bashqilar.

Quran kerim, hedis sherif rohigha nezer tashlighan kishige islam dini mezkur hoquqlar we uningdin bashqa nurghun hoquqlarning himaye qilinishigha burunla kapaletlik qilghanliqini körüwalalaydu. Bu heqte töwendiki ayetni misal keltürüsh mumkin:

insan adem balisi bolghanliqi üchünla olugh yaritildi. shek - shubhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq. [süre isra-70]

quran kerim mezkur ayet arqiliq pütün insanlarning jinsi, renggi, ijtimaiy orni qandaq bolushtin qeiynezer hoquqta barawer ikenlikini belgilidi.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِهَا زَوۡجَهَا وَبَّ مِهُمَا رِجَالاً

كَثِيرا وَنِسَآءٗۚ ﴾

i insanlar! Silerni bir insandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratqan, shu insandin (yeni öz jinsidin) uning juptini (yeni hewwani) yaratqan we ulardin (yeni adem bilen hewwadin) nurghun er - ayallarni yaratqan perwerdigaringlardin qorqunglar. [süre nisa-1]

islam dini her bir insanning yashash heqqi we shexsiy hoquqigha kapaletlik qildi.

﴿ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعٗا وَمَنۡ أَحۡيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحۡيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۚ ﴾

kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

peyghembereleyhissalam mundaq deydu: "bir musulmanni naheq öltürülüshidin dunyaning yoq bolup kétishi yenggilrektur." (muslim rawayiti) yene bir hediste resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "zimmilar (islam diyarida yashashaydighan gheyri dindiki kishiler) ni öltürgen ademge allah jennetni haram qildi" dédi. (hedis sherif) islam dini insanlarni insan'gha qulluq - chakarliq tüzümidin qutulushqa chaqirghan . Ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) emr ibni as bilen özining oghligha: "qachandin béri aniliridin azat tughulghan kishilerni qul qiliwaldinglar?" dep ghezeplen'gen we: "men waliylarni dunyaning her qaysi jaylirigha puqralarni urush, mallirini tartiwélishqa ewetmidim. Kimki shundaq qilidiken, manga erz qilsun, özem qisas élip bérimen" dep élan qilghanidi. Din erkinliki heqqide allah taala mundaq deydu: dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur. [süre beqere-256]

﴿ وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ ﴾

(i muhemmed!) "(bu) heq (quran) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman éytsun, xalighan adem kapir bolsun" dégin. [süre kehep-26]

silerning dininglar özenglar üchün, méningmu dinim özem üchündur. [süre kapirun-6]

ehwal shundaq iken, yigirminchi esirning ikkinchi yérimida nahayiti teslikte élan qilin'ghan kishilik hoquq shertnamisi, allah pütün insaniyetning hidayiti üchün nazil qilghan, her zaman we her makanda ijra qilishqa layaqetlik, mukemmel islam dini, quran kerimge qarshi turush salahiyitige ige emes.

Ibret dawamliq kishilik hoquq prinsipining emeliy turmushta réalliqqa aylinishidin ibaret. U prinsip omumiyüzlük we ammibab bolushi kérek. Lékin hazirqi jahan'gir döletler kishilik hoquq mesilisini öz puqralirigha tetbiqlap, bashqa ajiz, kichik döletlerge tetbiqlimay, kichik, ajiz döletlerni kishilik hoquq mesiliside eyiblep, özliri kishilik hoquq mesilisini ayaq asti qilip kelmekte. Mana

mushundaq qosh yölinishlik ölchem yéqindin béri téximu köp körülmekte. Islamda kishilik hoquq mesilisi chongqur diniy küch bilen yughurulghanliqi üchün alahide imtiyazgha ige, uning tetbiqlinishida allahning raziliqi asas qilinidu. Wehalenki, hazirqi zaman kishilik hoquq mesiliside mezkur ikki xususiyet tépilmaydu.

"islam dini dramma, ressamliq, oymichiliq, heykeltirashliq we naxsha - muzikilardin ibaret pen - medeniyetlerge qarshi turidu" dégen sepsete

islam dini pen - medeniyetning özige qarshi emes. Insan rohiyiti we héssiyatini janlanduridighan yüksek pen'ge téximu qarshi emes. Belki exlaq - peziletke teshebbus qilidighan, exlaqsizliq we rezillikke qarshi turidighan pen - medeniyetke chaqiridu. Peyghember eleyhissalam yüksek pezilet, ésil exlaqqa chaqiridighan shairlarni maxtighan we qollighan, melumki, shéiriyet pen - medeniyiti musulmanlarda körünerlik tereqqiy qilghan we her sahe, her türlerge bölün'gen.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem chirayliq awazni yaxshi köretti, hezriti bilal (allah razi bolsun!) ni islam dewitining ezan towlighuchisi qilip békitishimu uning awazining güzellikidindur.

Islam dinining penlerge bolghan köz qarishi allahni tashlap choqunidighan butlargha ariliship ketmesliki üchün resim, heykellerni cheklishi xata izahlan'ghan.

Musulmanlar pen - medeniyetni héchqachan biraqla ret qilmighan. Belki ular herxil jemiyetlerde bu hékmetni tonup yetken bolup, musulmanlar qolida tereqqiy qilghan xettatliq, ressamliq, binakarliq we medeniy yadikarliqlar dunya sehniside muhim orunni igelligen, hazirmu dunya xelqining diqqitini jelp qilip kéliwatidu.

Xulase qilip éytqanda, islam jinsiy hewesni qozghaydighan, exlaq - peziletke zit, rezillik we jinayetke teshebbus qilidighan nachar pen - medeniyetke qarshi turidur. (ölimalar exlaqsizliq, shehwaniyliq, rezillik we buzuqchiliqqa chaqiridighan naxsha - muzikilarni chekligen we haram dep petiwa bergen.)

"islam muteessiplik, radikalliqqa chaqiridu, musulman sözi térrorchi dégen uqumni bildüridu" dégen sepsete

"islam dini teessup we radikalliqqa teshebbus qilidu" dep qarash heqiqetke tamamen zittur. Quran kerim bu sepsetige ochuq - ashkara reddiye qayturidu we heddidin ashuruwétish, muteessiplik qilishqa qarshi turidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ ﴾

i ehli kitab! (yeni nasaralar jamaesi) dininglarda heddidin ashmanglar! [süre beqere-143]

allah yene musulmanlarni süpetlep mundaq deydu: shundaq biz silerni ottura hal ümmet qilduq. [süre nisa-171] allah yene resuli peyghember eleyhissalamgha töwendiki buyruqni chüshürdi:

﴿ فَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطۡغَوۡاْۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ﴾

(i muhemmed!) allah séni buyrighandek toghra yolda bolghin, sanga iman éytqanlarmu toghra yolda bolsun. (meni qilin'ghan ishlarni qilip) allahning chekliridin chiqip ketmenglar. Shübhisizki, aﷲ qilmishinglarni körüp turghuchidur. [süre hud-112]

islam telimati we hökümlirini tetqiq qilghan kishi islam dinining asanlashturidighan, kechürümchan xususiyitige ige ikenlikini bilip yétidu. Allah mundaq deydu: allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu. [süre beqere-185]

kechürümchanliq, bashqilargha rehimdil bolush, musulmanlar mejburiy ada qilidighan namaz, roza, zakat we hej ibadetliride téximu mueyyenlishidu. Mezkur ibadetlerni ada qilghan musulman exlaqliq, sap dil, yaxshiliqqa tewsiye qilidighan, teqwadar hemde sewrchan qatarliq xisletlerige ige bolidu. Allah mundaq deydu: namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu. [süre enkebut-45]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "roza himayidur. Rozidar jahilliq qilmisun, jédel qilmisun, birsi urushsa yaki tillisa, ikki qétim: men rozidar,- dep jawab qaytursun." (tilgha til bilen jawab qayturmisun démekchi) [buxari]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem yoldiki tash - kések, shoxa - tikenlerni élip tashlashning, chüshkürgüchige: "sizge allah rehim qilsun" déyishning sediqe bolidighanliqini bayan qilghan. Shuni mulahize qilishqa erziyduki, islam teshebbus qilghan salamlishishning ortaq tili "essalamu eleykum" din ibarettur.

Peyghember eleyhissalam dewridimu bezi musulmanlar dinni xata chüshiniwalighan ehwallar yüz bergen. Dinni kéche - kündüz waqtini ibadetke serp qilish, jismaniy jehettin harghinliq hés qilghinigha qarimay ibadet qilish, dunyadin tamamen üzülüp, terkidunya bolush lazim dep chüshen'genlermu bolghan. Peyghember eleyhissalam ularning tutqan yolining xataliqini, dinning ibadette ottura hal bolushqa chaqiridighanliqini, donyanimu qoldin bérip qoyushqa bolmaydighanliqini bildürgen. Bu chüshenche töwendiki hedis sheripte téximu roshenlishidu:

"üch adem peyghember eleyhisalamning ayalliri qéshigha kélip, peyghember eleyhissalamning kündilik qilidighan ibadetliridin sorashqan. Peyghember eleyhissalamning ibadetlirini bilgendin kéyin, ular u ibadetlerni az körgendek qilip: ”peyghember eleyhissalamning ilgiri - kéyin qilghan xataliqliri kechürüm qilin'ghan tursa, peyghember eleyhissalam kim, biz kim?!“ déyiship, birsi: ”kéchide uxlimay namaz oquymen.“ yene birsi: ”yil boyi roza tutimen.“ üchinchisi: ”men hayatimda ayal kishige yéqinlashmaymen (öylenmeymen)“ dégen. Bularning xewiri peyghember eleyhissalamgha yetkendin kéyin, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ulargha mundaq dégen: ”siler shundaq sözlerni qildinglarmu?! Bilinglarki, allah bilen qesemki, men silerdinmu teqwadar, men allahtin silerdin bekrk qorqimen, lékin men roza tutimen, iptarmu qilimen. Namaz oquymen. Uxlashnimu qoldin bermeymen. Ayallar bilenmu birge bolimen. Kimki méning sünnitimdin yüz örüydiken, u méning ummitimdin emestur“dégen." [buxari, muslim] allah bu heqte töwendiki ayetni chüshürgen:

﴿ وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ ﴾

allah sanga bergen bayliq bilen axiret yurtini tiligin, dunyadiki nésiwengnimu untumighin. [süre qeses-77]

emeliyette, islam yehudiylarda bolghan terepbazliq (radikalliq) tin kéyin ottura halliq, mötidilliqni turghuzush üchün kelgendur. Yehudiylar allah halal qilghanni haram qilish arqiliq tebetke xilapliq qilghan, dunyaperes bolup kétip, kishilerning mallirini naheq yégen. Xristanlarmu pütün hayatini ibadetke béghishlash arqiliq tebetke xilapliq qilghan. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

﴿ قُلۡ مَنۡ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزۡقِۚ ﴾

éytqinki, "allah bendiliri üchün yaratqan libaslarni, shérin, pak riziqlarni kim haram qildi? [süre eirap-32]

buningdin melum boliduki, radikalliq, terepbazliq din bilen monasiwetsiz bolup, eksiche radikalliqning asasi menbesi dinni xata chüshen'genlik we naqisliqtin kélip chiqidu. Peyghember eleyhissalam: "dinda radikalliq yolini tutush, toghra chüshenche hasil qilalmasliq dindin chiqip kétishke élip baridu" dégen.

Ebi seid elxuderi (allah razi bolsun!) mundaq dégen: "peyghember eleyhissalam mal teqsim qiliwatatti, abdüllah ibni xuweysire ettemimiy kélipla munda dédi: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Adil bolghin. Peyghember eleyhissalam: ésit sanga, men adil bolmisam kim adil bolidu?- dédi. Uni anglighan ömer ibni xettab: buning boynini qilich bilen chépiwétimen,- dep qopqanda, peyghember eleyhissalam: uni qoyuwet! Uning dostliri bar, beziler namizini bashqa birsining namizi bilen, rozisini bashqa birsining rozisi bilen kémeytiwétidu, oq qoraldin chiqip ketkendekla özining dindin chiqip ketkenlikini tuymay qalidu,- dédi." [buxari riwayiti] buning menisi, beziler qilidighan ibadetliride heddidin ashuruwétidu, néme qiliwatqanliqini chüshenmey qalidu. Eng muhim mesile kishiler bilen yaxshi muamilide bolushtur.

Hazirqi zamanda musulmanlargha chaplinip qalghan térrorchiliq töhmiti peqetla az bir qisim kishiler islam namidin sadir qilghan xataliqliri, shexsiy menpeetliri üchün dinni qalqan qilghan sewebtin ikenliki hemmige ayan. Wahalenki, din ulardin bizardur. Ular bezi sadda musulmanlarning hésdashliqini qozghashni xalaydu. Ular peyghember eleyhissalamning, islam xelipiliri we sahabilarning tarixini köridighan bolsa ulardin héchqaysisi bashqa dindikilerdin tinchliqperwerlerni öltürmigen, héchkimni qilich tenglep musulman bolushqa zorlimighan. Bu yerde allahning munu sözini neqil keltürüsh kupaye. Allah mundaq deydu:

﴿ مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعٗا وَمَنۡ أَحۡيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحۡيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۚ ﴾

kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni

tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

peyghember eleyhssalam mundaq dégen: "musulmanning musulmanni öltürüshi haramdur. Qéni, méli we sheripining hörmiti bardur." [tirmizi, ibni maje]

yene bir hediste mundaq dégen: "kimki möminni qorqitidiken allah uning qiyamet künidiki qorqunchigha kapaletlik qilmaydu." [tirmizi, ibni maje]

yene bir hediste mundaq dégen: "bashqa musulmanlargha tili yaki qoli arqiliq azar bermigen kishi – heqiqiy musulmandur." [tirmizi, ibni henbel]

allah yene mundaq dégen:

﴿ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٥٥ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا ﴾

perwerdigaringlargha töwenchilik bilen yoshurun dua qilinglar, (dua qilghanda kelse - kelmes sözlep, towlap) heddidin ashuruwetkenlerni allah yaqturmaydu. Allah (peyghemberler ewetip) yer yüzini tüzigendin kéyin, yer yüzide buzuqchiliq qilmanglar. [süre eirap 55-56]

islam yene kishilerni milletler süpitide öz ara chiqiship ötüshke chaqiridu. Allah mundaq deydu:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ﴾

i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin ibaret) bir ata bir anidin yarattuq. Öz ara tonushushunglar üchün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésablinisiler (yeni kishilerning bir - biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur. [süre hujurat-13]

islam dini musulmanlarni yene gheyri musulmanlargha adaletlik bolush, yaxshiliq bilen muamile qilishqa chaqiridu:

﴿ لَّا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَلَمۡ يُخۡرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ أَن تَبَرُّوهُمۡ وَتُقۡسِطُوٓاْ إِلَيۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ۝٨ إِنَّمَا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ قَٰتَلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَأَخۡرَجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ وَظَٰهَرُواْ عَلَىٰٓ إِخۡرَاجِكُمۡ أَن تَوَلَّوۡهُمۡۚ وَمَن يَتَوَلَّهُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾

(kuffarlardin) siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlargha kelsek, allah ulargha yaxshiliq qilishinglardin, ulargha adil bolushunglardin silerni tosmaydu, shübhisizki, allah adillarni dost tutidu. Allah din üchün siler bilen urushqan, silerni yurtunglardin heydep chiqarghan we silerni heydep chiqirishqa yardemleshkenlerni dost tutishinglardin silerni tosidu, kimki ularni dost tutidiken, ular zalimlardur. [süre mumtehine 8-9]

yéqinqi bir nechche yildin béri yüz bériwatqan térorluq heriketliri dunyawiy mesile bolup qaldi, bu heriket hemme jemiyet, hemme din, hemme mezhep kishilirining beziside mewjut. Islamning düshmenliri bu heriketni qesten musulmanlarghila artip qoyup, tar ramka ichige kirgüzüshke uruniwatidu. Gherb axbaratliri barliq küchini bu mesilige merkezleshtürüwatidu. Bolupmu sabiq sowét ittipaqi parchilan'ghandin kéyin, gherb dunyasi: "kommunizm xetiri axirlashti. Emdi birdinbir xeter we düshmen ”islam“" dep qaraydighan boldi. Bu qarash heqiqet we emeliyettin yiraq qarashtur. Dunyada hazir bir milyarttin köp tinchliqperwer musulman yashaydu, ularning hemmisi amanliq we muqimliqqa mohtaj, chünki ulugh islam prinsipi ularni mötidil we kechürümchan bolushqa chaqiridu.

Yuqirida bayan qilip ötülgen mesililer, din düshmenlirining islamgha qarshi gherezlik peyda qilghan kona - yéngi, yalghan - yawidaq, sepsete, töhmetlirining muhim bir qismidur. Ular bu arqiliq dawamliq yochuq izdesh bilen aware, wehalenki, allah bu dinni axirqi samawiy din qilip keltürgen hemde pütün zémin ehli bu din'gha chaqirilghan.

Quran kerim özimu xusumetchilerning quran kerimdin zitliq, shubhilik tereplerni izdeshke dawamliq urinidighanliqini körsetti. Ular quran kerimni adettiki besheriy kitablargha qiyas qilip baqidu. Quranda bundaq qarimu qarshiliqning sewebi bekmu addi, yeni allah teripidin nazil bolghanliqidur. Allah mundaq deydu:

﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴾

ular quran üstide pikir yürgüzmemdu? Eger quran (mushriklar bilen munapiqlar guman qilghandek) allahtin gheyrining teripidin bolghan bolsa, elwette, uningdin nurghun ziddiyetlerni tapqan bolatti. [süre nisa-82]

bu ayet arqiliq musulmanlargha shuni éytip ötüshke erziyduki, siz islam exlaqida bashqilargha örnek bolushingiz kérek. Islamgha hékmet bilen chaqirip, yaxshi nesihet qilip, chirayliq gep bilen munaziriliship, soghuq qanliq bilen qanaetlendürüsh usulidin yaxshi usul yoq. Hemme gepliringiz eqliy delil, toghra menbege asaslinishi kérek.

Biz bu kitabta islamning mukemmel chüshenchisini addiy usulda chüshendürüshke tirishtuq. Islamgha qarshi töhmetlergimu delil - ispat bilen reddiye qayturushning yollirini körsettuq.

Bu kitabni körgen gheyri musulmanlarghimu shundaq jakarlaymizki, eger heqiqiy meqsiti heqiqetke yétish bolsa, ular kallisigha ornap ketken islam heqqidiki xata chüshenchilerni bir chetke qayrip qoyup, heqiqetni izdeshke tiriship körsun. Islam dini musulmanlar üchün menpeet qoghlaydighan, etrapigha adem toplashqa tirishidighan siyasiy yaki iqtisadiy mezhep emes, belki ilahi din bolup, insaniyetning hidayiti (toghra yolgha méngishi) üchün, barliq insanlarni heyranliq, zülmet, qarangghuluqtin, ebediy bext - saadet we kamaletke yetken nurgha chiqirish üchün nazil qilin'ghan yégane we axirqi samawiy dindur.

"islam telimati"ning xatimisi

بسم الله الرحمن الرحيم

nahayti shepqetlik we méhriban allahning nami bilen bashlaymen.

Barche alemler ichide héchnimige muhtaj bolmaydighan u zat allah taaladur, u hemmini terbiyet qilip yétishtürgüchidur, kishilerning hajitidin özi yalghuz chiqishta we yalghuz bashqurushta tengdashsizdur. Kishilerning ashkara ang arqiliq bilishidin üstündur. Kishilik eqil parasetning quwwiti u zatni bilishning pellisige yéqin kélelmeydu. Xiyal küchi arqiliq uninggha yetkili bolmaydu. Körüsh sezgüsi arqiliq uni tapqili bolmaydu. Ne aqillarning eqli, ne mutepekkularning tepekkuri, ne ariflarning sezgüsi, nebi we mursel peyghemberlerning, itiqadi rastchil kishiler, shehidlik derijisige yetkenler we salih kishilermu musteqil halda uni bayqiyalmaydu.

Kishilik rohiy dunyaning asminigha nurluq qoyash qilip tallan'ghan, kishilik wujudning kainatini yorutqan allahning nuri arqiliq menggülük bext saadet we hidayetning asminini ay nurigha oxshash yorutqan, menggülük sirliq xususiyetke ige, kishilik kemchilik we nachar adetlerdin saqlan'ghan, ehmed, muhemmed we mehmud qatarliq namlar bilen atalghan peyghember eleyhissalamgha allahning sanaqsiz rehmiti we cheksiz amanliqi bolsun, uning jemetige we sahabilirigimu shundaq bolsun. Ular yaxshi mijezlikning ölgisi, isil xisletlik we hayati küchke tolghan kishilerdur.

Janabi allahning bizni shularning izidin mingip shularning yoligha egiship nijat tapquchilardin qilghinigha ming, yüzming, ededsiz shükürler, hemdu sanalar bolsunki, biz allahning bu nimitige ebedil ebed rehmetlirimizni bayan qilip bolalmaymiz. Allahning rehmitige epu kerimige ilip bizdin sadir bolghan ashkara mexpi, qesten we sehwen, ilgiri we kiyinki gunah meisiyetlirimizni kechürüwitishige muhtajmiz.

Men kemine ibni abduqadir abid, uyghur diyaridiki qedimi sheherlerning béride sheret we teriqet üchün ewlatmu - ewlat xizmet qilip kelgen dihqan molla ailiside dunyagha köz achtim. Baliliq chaghlirimda dada terep bowam abid axun xelipemning dosliri bilen mora ochaq aldida olturup, kichilep uzundin - uzun mungdishiwatqan, sirdishiwatqanliqini körettim. Emma ularning nime heqqide mungdishidighanliqini chüshenmeyittim. Eql yishimgha yetkendin kiyin oylisam, ular didari heq ashiqliri iken. Heqteelaning rehmet meghpiritige, epu kerimige sighinip zimistan qishning uzun kéchilirini zikir söhbet, didari ishqi muhebbet bilen ötküzgen iken. Ösmürlük mezgilimde taghut hökümetning dinni yoqutush hilisi ewij ilip nadan dihqanlrimizning kallisini chirmap alghan, dihqanlirimiz kiche - kündüz ishlep turupmu qorsiqi toymay achliq yoqsulluq derdide hemmini unutqan zamanlar bolghachqa dini bilimlerdin terbiyesiz qalghan ikenmen. Yashliq dewrige qedem qoyghan zamanlarda ehwalda bir az yaxshilinish boldi. Salih ustazlarning yitekchiliki bilen az tola bilim igellep quran sawadimni chiqarghan boldum. Ustazlarning terbiyeside deslepqi qedemde iman islamni chüshinip uning lezzetlirini titishqa bashlidim. Shundaq qilip 30 yil ötüp ketti.

Xizmet, turmush bisimi bilen aldirash bolup, quruq shan sherepler bilen aldinip ötüp kettim. Ishimda hich bir ilgirlesh bolmidi. Hayat musapem ömür shotisining 50- baldiqigha qedem qoyghanda yene yingibashtin izdinishke, öginishke toghra keldi. Epsuski men köreligidek dini kitaplarning kemchilliki, intirnit arqiliq tarqalghan kitaplarning xilmu xil bolushi uning üstige bu xil kitaplargha pishqedem ölimalarning soghuq nezer bilen qarishi sewebidin quran we hedsni asas qilip turup intirnit arqiliq irishken türlük islamiy kitaplarni segeklik bilen körüp öginishke, köp izdinishke, tepekkur qilishqa toghra keldi. Mushundaq ehwalda janabi heq subhane weteelaning ilham - medet, küch - quwet birishi bilen 10 nechche yil tiriship tirmiship bir tereptin öginip bir tereptin matiriyal toplap, mezmun jehettin saghlamliqigha ishenche qilalighan, keng musulman qirindashlirimizning islamiy blim chüshenchilirni turghuzishigha, toluqlishigha, mukemmelleshtürüshige paydsi bar dep qarighan matiriyallarni uyushturup deslepte "islam eqidiliri" namida üch qisimliq kitap qilip teyyarlidim. Kiyinche yene bir qitim retlep toluqlap "islam eqidiliri eserler toplimi" namida üch qisimliq kitap qilip teyyarlidim. Undin kiyin muhemmed ibni sulayman meghribining "jamul pewaid" namliq 11 ming 200 hedisni öz ichige alghan hedisler toplimi asasida töt ming hedisni öz ichige alghan "sehih hedisler" toplimini, undin kiyin 3300 hedsni öz ichige alghan "jamul pewaidtiki buxari we muslim hedisliri" namliq kitapni teyyarlighan idim. Kiyinche "jamul pewaid"ning erepche word höjjti tiplighandin kyin axirda hemmini birleshtürüp hedislerning erepchisini kirishtürüp "jamul fewaidtin tallan'ghan sehih hedisler" namliq 6200 din artuq hedisni öz ichige alghan ikki qisimliq hedisler toplimini teyyarlidim. Bu xizmetning axirlishishigha yene qelbimde bir yingi intilish peyda bolup islam eqide bilimlirni otturahal ölchem boyiche awam xelqning paydilinishigha mas kilidighan mukemmelrek bir kitap qilip teyyarlash istigi tughuldi. Bu xizmet bir qeder köp eqli emgek we küch quwet telep qilidighan ish bolghachqa, yishim 60 qa yiqinlap qalghanda bu ishqa tutush qilip janabi allahning iradisi bolsila choqum tamamlinidighanliqigha ishinip "islam eqidiliri eserler toplimi" diki eserlerni qaytidin retlep, kirishtürüp, toluqlap, tüzitip "islam telimati" namliq bu kitapni teyyarlashni bashlidim. Bashta on bölümlük bir kitap qilishni oylighan idim. Kitapni teyyarlash jeryanida islami bilmlerning retke tizilish, orunlishish teqezzasi bilen kitap chongiyip töt jilid, 24 bölüm 182 baptin terkip tapqan üchming bir yüz arginalliq kitap bolup pütüp chiqti. Kitapning birinchi jilidini" iman we ibadet", ikkinchi jilidini" exlaq we aile", üchinchi jilidini" quran we sünnet", tötinchi jilidini" qanun we medeniyet" dep atidim we mezmunlarni shu asasta uyushturup retke tizdim. Men ehli suni weljamae eqidisidiki bir "ixlasmen musulman " liq salahiyitim bilen bu xizmetke kirishtim. Bu xizmettiki muddayim peqet musulman qirindashlirimizning islamiy bilimlerge bolghan ihtiyajini qandursiken, dégendin ibaret boldi. Janabi allah, meqsed muradimni hasil qilip, mana hazir "islam telimati" namliq bu kitap tamamlandi. Janabi allahning bu kitapni mendek bir chala sawat, ajiz bendisige teyyarlashni nisip qilghinigha tügimes rehmet hem shükürler bolsun. Kitapni teyyarlashqa yiterlik waqit, tinich, pakize orun, halal nimet, jismani küch quwet, segek, saghlam eqil bergen janabi allahqa tügimes

rehmet hemdu sanalar bolsun.

I keremlik allah! Miningdek bir ajiz bendengge ilham qilip, irade qilip, islam üchün bolghan bu chong xizmetke muyesser qilding. "islam telimati" derislirini dosit burader qirindashlargha, ewlatlirimgha öz lebzim bilen yetküzüshke nisip qilding. Islam üchün xalis qilghan bu xizmitimni qobul qilghin. Kitapta körülgen türlük sehwe xataliqlarni, "islam telimati " liksiyelirini oqush, bayan qilish, yetküzüsh jeryanida ötülgen sehwenliklerni epu qilip niyitmge yarisha ejir birishlirini ömid qilimen. Bu kitapning musulman qirindashlar arisigha keng tarqilishigha, bu yolda izden'güchi ejir qilghuchilarning itibarsiz qarap qalmasiliqigha, mushu sahadiki eserlirige menbe qilishigha, ularning oqup paydilinip islam bilim bulaqliridin qinip ichishige, bu arqiliq hidayet tipip kupirning, nadanliqning qarangghuliqidin qutulup iman, islamning nurigha chümülüshige purset birishlirini ötünimen. I allah! Sen hemmige kupaye, hemmige qadirsen. Amin!

Hörmetlik, eziz qirindishim, emdi biz kitawimizning eng axirqi setrilirini töwendiki dualar bilen axirlashturimiz.

بسم الله الرّحمن الرّحيم *

(1)ٱلْحَمْدُ للَّهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ* ٱلرَّحْمٰنِ ٱلرَّحِيمِ* مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ* إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِين* ٱهْدِنَا ٱلصِّرَاطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ* صِرَاطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِم وَلاَ ٱلضَّآلِّينَ* قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ* لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ* وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ* (2)لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ* سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَلِيِّ ٱلاَعْلَى الْوَهَّابْ * يَاذَاالْجَلاَلِ وَٱلاِكْرَامِ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْر* (3)رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ* (4) رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ * رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ* رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلَتْ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ* (5) ربَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ * رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ* رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُواْ بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأبْرَارِ* رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ* (6) رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ* رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ* رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ * رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ*(7)

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ* رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا* رَبَّنَا اغْفِرْلِيْ وَلِوَالِدَىِّ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ فَاغْفِرْلَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارْ* رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا* رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ* رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا* (8) رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ * رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ* رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* (9) رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَاسِرِينَ * رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ * رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* رَبِّ اَعُوذُبِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنِ وَاَعُوذُبِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضَرُونِ * رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُالرَّ احِمِيْنَ * رَبِّ اَنْتَ وَلِيِّىْ فِى الدُّنْيَا وَالاَخِرَةِ تَوَفَّنِىْ مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِىْ بِالصَّالِحِيْنَ* رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا* (10) رَبِّ هَبْ لِىْ حُكْمًا وَاَلْحِقْنِىْ بِالصَّلِحِيْن * وَاجْعَلْ لِىْ لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلاَخِرِيْنَ وَاجْعَلْنِىْ مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيْمِ وَلاَتُخْزِنِىْ يَوْمَ يُبْعَثُوْنَ* رَبِّ اَوْزِعْنِىْ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِىْ اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِىْ بِرَحْمَتِكَ فِىْ عِبَادِكَ الصَّالِحِيْنَ* رَبِّ أَوْ زِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ*رَبِّ اغْفِرْلِىْ وَلاِخِىْ وَاَدْخِلْنَا فِىْ رَحْمَتِكَ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ* (11) اَللَّهُمَّ صَلِّ علىَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ* كَمَا صَلَّيْتَ علىَ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ* اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ* كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى آل إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مجيْدٌ* لاَاِلَهَ اِلاَّاللَّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيْكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ*

i allah! Sen bergen nersige hichkim tosqunluq qilalmaydu, sen bermigen nersini hichkim birelmeydu, sining aldingda baylarning bayliqi esqatmaydu. I allah! Sini zikir qilishimgha, sanga shükür qilishimgha we sanga obdan qulchiliq qilishimgha yar yölek bolghaysen. I allah! Shübhisizki, men sendin chikinmes imanni, tügimes nimetni, üzülmes xoshluqni, menggülük jennetlerning ali derijiliride xojimiz, peyghembiring muhemmed eleyhissalamgha hemrah bolushni tileymen*

12.i allah! Manga, isil jamalinggha qarash lezzitini we sanga mulaqat bolushni, sighinishni nisip qilghin. I allah bizge bergininingni ziyade qilghin, kemeytiwetmigin, bizni eziz qilghin, xar qilmighin, bizge ata qilghin bizni mehrum qilmighin, bizni üstün qilghin, töwen qilmighin, bizni memnun qilghin we bizdin

razi bolghin. I allah sendin paydiliq ilimni, pak riziqini, qobul bolidighan emelni soraymen.

13.i allah! Halal nerseng arqiliq mini haramdin bihajet qilghin, pezli merhemiting bilen mini özüngdin gheyridin bihajet qilghin. I allah sanga sighinip gunah ishlardin we qerizdar bolup qilishtin panah tileymen. I allah! Sanga sighinip ghem qayghudin, ajizliqtin, horunluqtin, qorqunchaqliqtin, bixilliqtin, qerizning bisiwilishidin we kishilerning xorlishidin panah tileymen.* i allah! Men ajizmen, mini küchlük qilghin, men xarmen, mini abruyluq qilghin, men kembeghelmen, mini bay qilghin.

14.i allah! Sanga sighinip, ighir ehwalda qilishtin, bexitsizlikke duchar bolup qilishtin, bala qazagha yoluqup qilishtin we düshmenlerni xosh qilidighan ishqa duchar bolushtin panah tileymen. I allah manga paydiliq nersilerni bildürgin, manga bildürgenliringdin mini paydilandurghin, ilmimni ziyade qilghin. I allah! Mini hayat qalduridikensen, ishlirimni güzelleshtürgin, jinim tinimde bolsila mini aman qilghin, manga bergenliringge berket ata qilghin, nimetliringni mendin ketküziwetmigin, mini qebzi roh qilsang manga rehim qilghin, qebridiki yalghuzluqumda manga hemrah bolghin, mendin hisap almaqchi bolghiningda manga merhemet qilghin, sen mini hidayet qildingki imandin ajratmighin. I allah! Manga heqni heq körsetkin, manga heqiqetke egishishni nisip qilghin, manga batilni batil körsetkin we uningdin saqlinishni manga nisip qilghin.

15.i allah! Yaxshiliqining burunqisi bolsun, kiyinkisi bolsun, uningdin bilidighinim bolsun we bilmeydighinim bolsun hemmisini sendin soraymen, yamanliqning burunqisi bolsun kiyinkisi bolsun, uningdin bilidighinim bolsun we bilmeydighinim bolsun hemmisidin sanga sighinip panah tileymen, sendin jennetni we jennetke yiqinlashturidighan söz yaki herketni soraymen, sanga sighinip dozaxtin we dozaxqa yiqinlashturidighan söz we herketlerdin panah tileymen. Bendeng we peyghembiring muhemmed eleyhissalam sendin sorighan nersilerning yaxshisini soraymen, bendeng we peyghembiring muhemmed eleyhissalam sanga sighinip panah tiligen nersilerning yaminidin panah tileymen, shundaqla mining pishanemge pütken ishning aqiwitini yaxshi qilishingni tileymen.*

16.i allah! Sendin toluq nimitingni, omomiy rehmitingni, üzülmes amanliqni, keng tasha turmushni, bextiyar ömürni, toluq ihsanni, keng inamingni, eng yaxshi emelni, eng paydiliq ilimni, we keng riziqni tileymiz. I ghem qayghuni kötirwetküchi allah! Bishigha kün kelgenler duasini ijabet qilghuchi, dunya we axirette shepqet qilghuchi mihriban zat, sen manga rehmi qilghuchisen, manga shundaq rehmi qilghinki, sining qilghan rehmiting bilen bashqilarning rehmi qilishigha hajitim chüshmigey.

17.i allah! Gheyipni bilidighan ilmingni, yaritishqa qadir qudritingni shipi keltürüp turup sendin sorayki, hayatliq men üchün yaxshi bolsa mini yashatqin. Eger men üchün mamatliq yaxshi bolsa mini wapat tapquzghin. I allah! Manga kishiler köridighan, körmeydighan her qandaq jayda sendin qorqushni, xushalliqtimu, ghezeplen'ggendimu toghra sözleshni ata qilghaysen. I allah! Manga tügimes nimet, üzülmes xushalliq ata qilghaysen. I allah! Mini qazayi

qederge razi bolidighan bendilerdin qilghaysen. I allah! Axirettiki turmushumni bayashat qilghaysen. Manga jamalinggha qarash hozurini, sen bilen körüshüsh ishtiyaqini ata qilghaysen. I allah mini her qandaq ziyanliq ishtin we azghunluqqa ilip baridighan her qandaq pitnidin öz panahingda saqlighaysen. I allah! Ichimizni iman zinniti bilen zinnetligeysen. I allah bizni toghra yol üstide qilghaysen, bashqilarnimu toghra yolgha yitekleshni bizge nisip qilghaysen.

18.yigane allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, padishahliq allahqa mensuptur. Jimi hemdu sana allahqa xastur, allah her nersige qadirdur. Allahning yardimisiz hich bir ishqa küch qudirtimiz yetmeydu, allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, biz peqet allahqila ibadet qilimiz, allah bendilirige nazu nimet ata qilghuchidur we merhemet qilghuchidur. Eng güzel medihye allahqa xastur. Allahtin bashqa hich bir ilah yoqtur, kafirlar yaqturmighan teqdirdimu biz ibadette allahqa hich nersini shirik qilmaymiz.

19.iy allah! Gunahimni we nadanliqimni kechürgin. Ishimdiki israpchiliqimni we mining heqqimde sen mendin yaxshi bilidighan kemchiliklirimni epu qilghin. Iy allah mining rastin yaki chaqchaqtin, sehwenlik bilen yaki qesten sadir bolup qalghan gunahlirimni meghpiret qilghin. Iy allah! Mining burunqi we kiyinki mexpi we ashkare shundaqla mining heqqimde sen mendin yaxshi bilidighan kemchiliklirimni meghpiret qilghin. I allah sen xalighan kishini taitingge muweppeq qilisen, xalighan kishini taitingdin mehrum qilisen, sen hemmige qadir zatsen. (9467)

20.iy yette qat asman we büyük erishning rebbi! Bizning we barliq nersilerning rebbi! Sen tewrat, injil we quranni chüshürgüchi zatsen. Sen awalsen, sendin burun hich nime yoq idi. Sen axirsen barliq mewjudattin kiyin senla qalisen. Sen ashkarisen, mewjutluqung delil pakitlar bilen eqil igilirige ashkaridur. Siningdek ashkare biri yoq. Sen yoshurunsen, sini köz bilen körgli bolmaydu, sining zatingning mahiyitini tonushqa eqiller yitelmeydu. Siningdek yoshurun birsi yoq. I allah bizni qerizdin qutquzghin we kembeghelliktin saqlighin.

21.iy allah! Sanga sighinip horunluqtin, bek qirip kitishtin, qerizdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin , dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. Iy allah! Gunahlirimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlirimning arisini meshriq bilen meghribning arisidek yiraq qilghin.

22.iy allah ! Quliqimning , közümning , tilimning, qelbimning we ewritimning yamanliqidin sanga sighinip panah tileymen. Iy allah! Ajizliqtin, horunluqtin, qorqunchaqliqtin, bixilliqtin, bek qirip kitishtin, qebre azabidin panah tileymen. Iy allah nefsimni teqwa qilghin we uni paklighin. Uni yalghuz senla paklaysen, sen uning igisi sen. Iy allah! Paydisiz ilimdin , qoriqmaydighan qelbtin , toymaydighan nepsidin, qobul bolmaydighan duadin sanga sighinip panah tileymen.

23. I allah ! Sen mining rebbimsen, sendin bölek ilah yoq, sen mini yaratting, men sining bendengmen, sanga iman iytish we itaet qilishtin ibaret bergen wedemde küchümning yitishiche berqararmen, sanga sighinip yaman

qilmishlirimdin panah tileymen, sining manga bergen nimetliringni itirap qilimen, gunahlirimni iqrar qilimen, mini meghpiret qilghin, gunahlirimni peqet senla meghpiret qilisen.

24. I alle! Sen awwalsen, sendin burun héchnéme yoq idi. Sen axirsen, barliq mewjudattin kéyin senla qalisen. Barliq haywanlarning yamanliqidin sanga séghinip panah tileymen. Ularning kokulisi séning qolungdidur. Gunahtin, horunluqtin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellikning pitnisidin sanga séghinip panah tileymen. Gunah ötküzüshtin we qerzdar bolup qélishtin sanga séghinip panah tileymen. I alle! Aq kiyimni kirdin tazilighiningdek, méni gunahlirimdin tazilighin. I alle! Men bilen gunahlirimning arisini meshriq bilen meghrib arisidek yiraq qilghin. I alle! Sendin eng yaxshi nersini, eng yaxshi duani, eng yaxshi ghelibini, eng yaxshi emelni, eng yaxshi sawabni, eng yaxshi hayatni, eng yaxshi ölümni tileymen. Ayighimni heqtin téyildurmighin. Tarazamni éghir, mertiwemni yuqiri qilghin. Namizimni qobul qilghin, gunahlirimni meghpiret qilghin, jennettin ali maqamni soraymen. Amin! I alle! Sendin jennetni soraymen, amin! I alle! Sendin qilin'ghan ishning yaxshisini, qilin'ghan emelning yaxshisini, mexpiy we ashkara qilin'ghanning yaxshisini, jennettin yuqiri maqamni tileymen, amin ! I alle! Shenimni yuqiri, yükümni yenggil, ishimni toghra, qelbimni pak qilghin. Ewritimni saqlighin, qelbimni nurlandurghin. I alle! Gunahimni meghpiret qilishingni soraymen. Sendin jennetning aliy maqamini tileymen, amin ! I alle! Méni dozax azabidin saqlighin!

I perwerdigarimiz! Zatingning ulughliqi, padishaliqingning kattiliqigha layiq halda barliq hemdu - sanalar sanga bolsun! Jimi hemdu - sana aﷲqa xas! Asman - zéminni yaratqan aﷲqa hemdu - sanalar bolsun! Kün - tünni yaratqan aﷲqa hemdu - sanalar bolsun! Bizni islamgha hidayet qilghan aﷲqa maxtashlar xastur, aﷲ bizni hidayetke bashlimighan bolsa biz hidayet tapalmas iduq... Islam , iman we quran ata qilghan aﷲqa güzel medhiler bolsun! I perwerdigarém! Gunahlirimizni kechürgin! Bizni meghpiret qilghin! Eyiplirimizni yapqin! Ajizliqimizgha rehmi qilghin! Kemchiliklirimizni toluqlighin! Name - emellirimizni ongdin bergin! Hésabimizni asan qilghin! Ishlirimizgha özeng ige bolghin! Bizni dozaxtin azat qilghin! Bizdin razi bolghin, bizge rehim qilghin, biz sendén jennetni soraymiz, dozaxtin qotquzushungni tileymiz! I aﷲ! Bizni ehli jennet qatarigha pütkin! Bizge rehim qilghin, chünki sen bizge rehmidilsen. I, manga dua qilinglar, ijabet qilimen dégüchi zat! Duayimizni ijabet qilghin, gunahlirimizni kechürgin! I söyümlük aﷲ , i rehim shepqetlik aﷲ, i bizge yéqin aﷲ, i, dualarni ijabet qilghuchi aﷲ ! I, ulughluq, yükseklik igisi aﷲ, barliqimizni epu qilishingni soraymiz, i büyüklük, ulughluq igisi allaط! Musulman yashlirini hidayetke bashlighin, musulman qiz - ayallirini hidayetke bashlighin! Hemmimizdin razi bolghin! Barliq ishlirimizgha özeng ige bolghin. Bizni dozaxtin yiraq qilghin. Azghunliqimizni meghpiret qilghin. Tewbimizni qubul qilghin. Barliq gunahlirimizni yuyuwetkin. Bizni özeng razi bolidighan yolgha bashlighin. I aﷲ! Bizni dunyadin yaxshiliq bilen épketkin. Biz sanga asi bolup ölüshtin panah tileymiz. Ölüshtin ilgiri tewbimizni qubul qilishingni soraymiz. Shéhit halitide ölüshni sendin tileymiz. Ölgendin kéyin bexit - saadetlik jennitingni arzu qilimiz. I aﷲ ! Biz sendin bexitlik yashashni,

shéhitlerdek ölüshni, peyghemberlerning hemraliqini, düshmenlerge qarshi yardimingni soraymiz. I aﷲ! Biz xar halette aldinggha bérip qilishtin panah tileymiz. Tewbimizni séxiliq süpiting bilen qubul qiliwetkin. Bizge tewbini chirayliq körsetkin. Bizni aldinggha aq yüzimiz bilen élip ketkin. Dunyada ézip sendin ghapil qépqilishtin panah tileymiz. I aﷲ! Sen bizni untup qalmisangmu, biz sini untup qilishtin panah tileymiz. Sen bizge yaxshiliq ata qiliwatsangmu, biz sanga asi bolawatimiz. Sen bizdin bihajet turupmu, rehmitingni bizdin ayimaywatisen. Biz sanga muhtaj turup yene sanga asi bolawatimiz. I aﷲ ! Miskinlerni epu qilighén, ajizlargha rehim qilighén, asi bendéléréngning gunahini kechürwetkin! Tewbimizni qubul qilghin. I aﷲ! Sendin bashqa barliq arzulirimizni bizdin yiraq qilghin. Sining yolungdin bashqa barliq yollarni bizge taqiwetkin. Sendin bashqa bizning héchqandaq perwerdigarimiz yoq. I aﷲ! Duayimizni qubul qilip bizni raziliqinggha irishtürgin. I ulughluq we büyüklük igisi allah! I mihribanliq we yaxshiliq igisi allah! Bizge sanga zikri éytishqa, shükri qilishqa we yaxshi ibadet qilishqa yardem qilghin! Séni razi qilidighan ishlarda ching turushimzgha, bizni cheyleydighan we séni razi qilmaydighan ishlardin yiraqlishishimizgha yardem qilghin! I qelbler we közlerni bashqurghuchi alla ! Qelbimizni sanga itaet qilishqa burighin! Sendin ishlarda mustehkem berqararliqni we heq üstide ching turushni tileymiz. Néimitingge shükri qilishni, sanga qilghan ibadetlerni yaxshi orundashni soraymiz. Sendin saghlam dilni, rastchil zikrigüy we shükrigüy dilni soraymiz. Sendin sen bilidighan yaxshi nersilerni soraymiz, sendin sen bilidighan yaman nersilerdin panah tileymiz. I allah, bizni roshen heqiqet üstide biz sanga yoluqqiche mustehkem qilghin! I allah! Axirqi tiniqimizghiche bizni diningda ching turghuzghin! Bizni dunyadin yaxshiliq üstide ayrighin, dunyadin bizni dunya bulghimastin burun élip ketkin! Bizni mustehkem qilghin, bizge yardem bergin, her- bir islam yurtliridiki qrindashlirimizgha yardem bergin! Ularni mustehkem qilghin, jasaretlirini östürgin! I allah, dualirimizni ijabet qilghin! Amin.!

I hemdusanagha tolimu heqliq, medhiyege tamamen layiq hem sazawer bolghuchi igem allah! Sanga asman, zémin we ularning arisidiki jimi mexluqatning sanichilik we uningdinmu köp hemdusana éytimen, séni chin qelbimdin medhiyileymen we hidayetning meshili, insaniyetning iptixarliq ölgisi, süyümlük peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha durud, dua we salamlirimni yollaymen.

I allah! I allah! Barliq ishlirimning kapaliti bolghan dinimni méning üchün toluqlap bergin. Meishitim bolghan dunyaliqimni méning üchün yaxshilap bergin. Qaytidighan jayim bolghan axiretlikimni méning üchün yaxshi qilip bergin. Méni dunya we axiretning xorluqliridin saqlighin.

I zerrichilik yaxshiliqnimu mukapatsiz qaldurmaydighan keremlik allah! Ikki qollap béshim üstide kötürüp sanga tutqan bu ixlasimni qobul qilghin! Shu ixlasning türtkisi bilen ulugh dininggha xizmet qilish we musulmanliq burchumni ada qilish yolida singdürgen bu erzimes méhnitimni mukapatsiz qoymighin!

I ixlas bilen muhebbetke toluq sazawer allah! Manga ixlasni we izgu niyetni ziyade qilghin. I allah! Emellirimde séning raziliqing we séning mukapatingnila tileymen, bendiliringning qolliridikidin qilche tamayim yoq.

Chünki ular qanche qilsimu sen bergenning mingdin birini bérelmeydu. Bendiliringning maxtishi, qollishi we inam qilishi hergizmu méning muddayimdin emes. I allah! Barche tamayim, arzu – arminim we tilikim peqet séning qolungdiksige qaritilghandur. Séning qolungdikisila manga yéterliktur.

I qelblerni bashqurghuchi we xalighanche teserrup qilghuchi allah! Qelbimge riyakarliqning paskina tuzanlirini, tamaxorluqning rezil illetlirini hergiz daritmighin! Bu ikki halakettin méni qetiy yéraq qilghin. Ilmimni ziyade qilghin, gunahlirimni meghpiret qilghin, kemchiliklirimni kechürgin we méni ölgilik bendiliring qataridin qilghin!

I allah! Séning raziliqingni izdep, musulman xelqimge xizmet qilish we ulargha bu muqeddes diningni yetküzüish meqsitide, yétersiz ilmim we yétilmigen qabiliyitimge ten bermey qilghan bu addi ishimni dergahingda qobul qilghin we uni musulman xelqim üchün paydiliq qilip bergin.

I bicharilerning yégane yölenchüki we tayinidighan birdin - bir bashpanahi allah! Ghurbet kochilirida tingirqap yürgen, yürekliri dert – elemler bilen tolghan, chirayliri samandek sarghayghan, bir qétimmu puxadin chiqqudek külelmigen, ilim tehsil qilish yolida yurtliridin ayrilip chiqip makansizlargha aylinip qalghan we ömrining bahar chaghliri sersanliqta bihude nabut bolushqa yüz tutiwatqan yashlirimizgha panah bergin, ularni naümit qilmighin, ularni armanlirigha qandurghin we ularni xelqimizning meripet buliqi qilip bergin.

I musapirlarning qoldishi allah! Musapirliqta, sersanliqta mükcheygen bellimizni rusliwélishimizgha medet bergin, sarghayghan chiraylirimizni ulugh pezling bilen küldürgin, chüshkün rohiyitimizni rehmiting bilen kötergin, bizni barche ghemlirimizdin xalas qilghin, oqughanlirimizdin méwe bérish pursitini bizge ata qilghin.

I yüsüp eleyhissalamni mushtaqliqtin tola yighlap közliri körmes bolup qalghan atisigha yetküzüp bergen shepqetlik allah! Hijran kochilirida söygenliri üchün telpünüp aldirap soqiwatqan yüreklerni söygenlirige yetküzgin.

I allah! Ghurbet kochilirida yoruq dunyagha ixtiyarsiz köz échiwatqan kirsiz pak qunduzlirimizgha atilirining künlirini körsetmigin, yurtsizliq bilen ghurbetchilikning dertlirini ulargha hegiz chektürmigin we ularning kélichikini atilirininingkidin parlaq qilghin!

I ibrahim eleyhissalamni nemrudning ot döwiside körydürmestin saqlap qalghan allah! Sining ulugh diningni xuddi choghni tutiwatqandek teslikte tutup turiwatqan musulman qérindashlirimizgha medet bergin!

I musa eleyhissalamni pirewnning sariyida iman bilen terbiyilep yétishtürgen qudretlik allah! Zamanimiz pirewnlirining xudasizliq terbiyisige zorliniwatqan apaq qunduzdek pak sebiylerning, xuddi apaq qerghezdek kirsiz pak qelblirige iman nurini bexsh etkin!

I allah! Bizning ershingni titritiwatqan ahu – zarlimizni tingshighin! Chiki yoq elemlerde qétip ketken gunahkar béshimizni epu – rehmiting bilen silighin! Qachanlardin sanga qaqshap, tola yighlap, qurup ketken közlirimizni emdi bir shatliq yashlirida nemligin!

I xeste jisimgha süret, süretke bayan, bayan'gha muqeddes tepekkur

perwazi bexish etküchi allah! Bizge rehim qilghin! Ejdatlirimizdin, shundaqla yene bizdin ötelgen hem ötiliwatqan ixtiyariy - ixtiyarsiz, chong – kichik barliq gunahlirimizni meghpiret qilghin we bizge hidayet, ilim - hékmet bergin! Chünki sen eng shepqetlik meghpiret qilghuchi, eng köp epu qilghuchi we eng keremlik bergüchi birdin – bir perwerdigarimizsen.

I kéche jismining qaqshal étizlirigha tang ümitining rengmu – reng maysilirini kökletküchi mihriban allah! Qismitimizdin köklewatqan payansiz kéche sukinatlirini ümit uchqunliri bilen yoritiwetkin! Bu zulmetlik dewrimizde yéngi uqum meshellirige aylinip, bizdiki tingirqash, wehimilerning shepqetsiz, soghuq shiwirghanlirini yiraqlargha sürüp tashliyalaydighan yalqunluq jasaret qoyashi ata qilghin! Bizning qup – quruq éteklirimizni murad shebnemlirining hayatliq ünchilirige toldurghin.

I rohqa beden, beden'ge qanlar rawani ata qilip, rawanliqta yüreklerni herketlendürgüchi shepqetlik allah! Sen bizning birdin - bir medetkarimiz we heqiqiy tenha tayanchimizsen. Bizni bexit qoyashigha yoldash qilghin! Azabtin oxchighan qan éqinlirida hayatliq tügmenlirni mangdurup, qayghu – hesret bilenla mungdiship yashawatqan qehriman anilarning elley naxshilirini achliq we muhtajliqning iplas mungliridin azat qilghin! Qimmetchilik chaqnap turghan eynek jazilardiki qorchaqlargha telmürüp, tirnaq tatilawatqan béchare balilirimizning omaq chirayini meyüslik tuzanlirida xirelishishtin saqlighin! Ashu bigunah, yoqsiz ewlatlirimizning arzu - armanlirini bahar renggide bézep, dadilarning qatmal kökreklirige ching yépishqiniche shim, köynekning weyrane yanchuqliridin kütishiwatqan ümit tenggilirini menggü chaqnashtin toxtatmighin!

I qeliblerge qaynaq hislarni, hislargha ajayip xushpuraq hidlarni ata qilghuchi hékmetlik allah! Jismimizni chirmap, her nepeste shekil üstige shekil almashturup turidighan nepretlerdin bizni yéraq qilghin! Tebirsiz chüshlerning alwunluq yalqunlirida qiz - ayallirimizni köyüp kül bolup kétishtin saqlap qalghin! Taraza tutqan qollarni we tarazida tartiliwatqan bedenlerni halal riziqqa muyesser qilghin! Özining bémurad armanlirini yérim jan jismigha depin qilip, ishretxor emeldarlarning oyun – külkisini qizitish üchün yéqulghu bolushqa mejburliniwatqan japakeshlirimizning hosulsiz terlirini chin ihtiramgha ige qilghin! Ularni chéki yoq tarixning bashlinish nuqtisi bolghan pilsirat köwrikidin yalang ayaq ötüshtek azabtin saqlap qalghin! Rezge tamaxorluqqa bérilip, bulghan'ghan ghururimizni iman we exlaqning muqeddes hewzi kewserliride ghusli qildurghin!

I herptek muqeddes néimettin ulughwar ijadiyet abidilirini tikligüchi küyümchan allah! Sen bizning tenha perwerdigarimizsen, ahu – zarlimizni hemmidin ilgiri tingshighuchi, bizge qan tomurlirimizdinmu bekrek yéqin turghuchi rehim shepqetlik ilahimizsen, ashu herplerning xushpuraq jewherliri bilen hayatliq gülzarliridiki newqiran ghunchilirimizgha hösün qoshiwatqan ustazlirimizni menisiz hayat kechürüsh bexitsizlikidin yiraq qilghin! Ularni xar - zebunluq xarabiliride iz - déreksiz yoqulushtin saqlighin! Jahaletke pürken'gen gümbez munarlirimizda ilim - meripetning muqeddes ezanlirini yangratqin!

I zaman we makanlar arsida musapilerni ornatquchi, bésilghan qedemlerge jushqonluq, musapilerge mushtaqliq ata qilghuchi qedirdan allah!

Bizni sepersiz hem menzilsiz musapilerning azabliridin saqlighin! Egri yollarda rawan harghin qedemlirimizni xijalet tozanliridin paklinishqa tewpiq qilghin! Azghunluqta mükcheygen ema sewirchanliqimizni yol üstide deldüküshtin saqlap, qeddini hem yollirni rusliwélishqa muweppeq qilghin!

I muhebbetning sercheshmisi, miskin közlerni shirin chüshler bilen chaqnatquchi süyümlük allah! Buruqtum külbimizge ershingning muhebbetlik meyin shamallirni bashlaydighan kunggirlerni achqin! Nepretning qingghir barmaqlirida ilan'guch uchiwatqan muelleq qedemlirimizni iman we ixlasning muqeddes tupraqlirida mehkem dessep turushqa muyesser qilghin! Ana rehmide pak, minnetsiz qanlarni shümürgen qiz, oghullimizning qeliblirini chin iman we muhebbetning qaynaq bulaqlirigha aylandurup bergin!

I qopal - qatmal tillargha pilidek yumran bayan ata qilghuchi allah! Bayanning munbet étizlirigha yéngi uqum maysilirini kökletkin! Bahardek newqiran ömrining aq waraqlirigha parlaq istiqbalini pütiwatqan yashlirimizning ghubarsiz, pak jismini naümitlik daghlirida kir bolushtin saqlighin! Ularning ijtimaiy alqanlirini jahalet prinsipliri jarahet qilishtin ilgiri zaman gerdishining üzenggilirini öz ilkide tutup turalaydighan qilghin!

I barliq nidalarni tingshighuchi allah! Bizning sadasiz nidalirimizni anglighin! Ümit changqaqliqida yérilghan lewlerge wisal sharabi, térik kömülgen jasaret hem shijaetlerge sama perwazi ata qilghin! His tuyghulirimizdiki pinhan armanlarning tilsimlirini yéship, meyüslikning namrat yollirigha yéngi bexit funtanlirini ornatqin!

I bir lehzide bext yaratquchi allah! Kelgüsi lehzilerni uzighan lehzilerdin parlaq qilghin! Uni jebir - zulumlarning musheqqetlik pesilliride piship yétilgen menggülük wisal bahari süpitide ewlatlirimizgha mensup qilghin!

I dertmenlerning ghemgüzari, ajizlarning bashpanahi allah! Senla bizning heqiqiy perwerdigarimizsen, qayghu – hesret zulmetliride senla bizning nurluq qoyashimizsen, zulum, tehdit, wehimilerde senla bizning sebir, taqet, qelib teskinimizsen, dunyada sendin bashqa hich qandaq yölenchükimiz yoq.

I bécharilerning nale – peryadlirini anglighuchi, ularning qiyinchiliqlirini hel qilghuchi, bendilirige ularning jan tomurliridinmu bek yéqin turghuchi, mihri - shepqetlik, qedirdan allah! Dunyaning herqaysi jayliridiki xorliniwatqan musulman qérindashlirimizning derdige derman, renjige shipa bolghin. Zalimlarning ularni xorlishigha, kemsitishige we bozek qilishgha yol bermigin.

I muhemmed eleyhissalamgha nusret bergen we uning shenini yükseltken allah! Muhemmed eleyhissalamning ummetliri bolghan islam millitige nusret bergin we ularning shenini üstün qilghin!

I möminlerning medetkari allah! Dinimizgha nusret bergin, musulmanlarni qayta ézizliqqa érishtürgin, ularning yüqutup qoyghan selteniti bilen parlaq altun dewrini qayturup bergin! Amiyn ! Amiyn ! I sozulghan qollarni quruq qayturmaydighan keremlik ilahim, amiyn !

I allah! Duayimni sanga hemdusana éytish, peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha durud, dua we salam yollash, shundaqla muhemmed eleyhissalamning aile tawabatlirigha, sahabilirigha we uning yolini

dawamlashturup kelgen, hemde taqiyametkiche shundaq dawamlashturidighan mömin, musulman qérindashlirimizgha menggülük amanliq we yoqiri mertibiler tilesh bilen tügitimen. Birehmetike ya erhemer rahimin.

Tötinchi jilid axirlashti

essalamueleykum!

Alte basquchluq islam qiraetxanimizgha kirginingizni qarshi alimiz!

El-awam alte basquchluq islam qiraetxanisi

qiraetxanimizdiki kitaplarni öginishning basquch, tertip, waqit orunlashturush teklipi-texminen 100ay, yeni 8 yil.

Birinchi basquch- islam telimati bilimlirini öginish.

Buningda islam telimatining 1-2-3- 4-jilidliri, ösmürler we turmush qurushtin burunqi mezgildiki yashlar "islam telimati asasliri"ni künige 5 bettin 24 ay öginidu.

Ikkinchi basquch- tepekkurni ichish, islamiy hissiyat yitildürüsh.

1. dinimni öginimen mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)
2. mining güzel dinim mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)
3. qelib sadaliri mejmuesi(künige 10 bettin 2 ay)

üchinchi basquch- terjimal, tarix, tezkirelerni öginish.

1. allahning peyghemberliri(künige 10 bettin 2ay)
2. shirin bulaq(künige 10 bettin 2ay)
3. izbasar töt xelipe (künige 15 bettin bir ay)
4. sahabilar hayatidin tallanmilar 1-2-qisim (künige 20 bettin 2 ay)
5. ayal sahabilar (künige 10 bettin bir ay)

tötinchi basquch- hedis öginish .

Jamul fewaidtin tallan'ghan sehih hedisler 1-2-qisim (künige 5 bettin texminen 12 aydin 18 ayghiche)

beshinchi basquch- quran we tepsir öginish .

1. quran kerimning terjimisi (künige 5 bettin 4 ay)
2. nida ayetlirining tepsiri(künige 5 bettin 4 ay)
3. tepsiri ibni kesir1- qisimdin 6- qisimghiche (künige 5 bettin 24 ay)
4. ayetul ehkam 1-2- qisim (künige 10 bettin 4 ay)

altinchi basquch- omomlashturup tekrarlash.

1. islam telimatidin sual- jawaplar 1-2- kitap (künige 10 bettin 8 ay)
2. rohidin islam (künige 10 bettin 2 ay)
3. din we hayat (künige 10 bettin 2 ay)

hemmemizge allah rehmet qilsun!